

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-
विरचितया समयार्थबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं—

हिन्दी-गुर्जर-भाषाज्जुवादसहितम्—

॥ श्री-सूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

SHREE SUTRAKRUTĀNG SUTRAM

(द्वितीयो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि-
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

पालणपुरनिवासी

महेता सूरजमल भाईचंदभाईना (मद्रास)

धर्मपत्नी जामुदवाईना स्मरणार्थं तत्पदसं—द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्वा० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

श्रेष्ठि-धोशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-भावृत्तिः

प्रति १२००

वीर-संवत्

२४९६

विक्रम-संवत्

२०२६

ईसवीसन्

१९६९

मूल्यम्—रु० २५-००

जनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-
विरचितया समयार्थबोधिण्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृत
हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्रीसूत्रकृतज्ञसूत्रम् ॥

SHREE SUTRAKRUTĀNG SUTRAM

(द्वितीयो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

पालणपुरनिवासी

महेता सूरजमलभाई भाईचंदभाईना (मद्रास)
धर्मपत्नी जामुदबाईना स्मरणार्थे तत्प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन
अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्तिः	धीर-संघत्	चिक्रम-संघत्	ईसवीसन
प्रति १२००	२४९	२०२६	१९६९

मूल्यम्-रु० २५-०-०

भजवानुं ठेकाष्टुः
 श्री अ. बा. स्वे. स्थानकेवासी
 जैनशास्त्रोद्धार समिति,
 ठे. गरेडिया कुवा रोड,
 राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by :
 Sbri Akhil Bharat S. S.
 Jain Shastroddhara Samiti,
 Garedia Kuva Road, RAJKOT,
 (Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
 जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
 उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
 कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
 जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
 जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
 है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

भूट्यः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
 वीर संवत् २४६६
 विक्रम संवत् २०२६
 वसन्तीसन् १६६६

: मुद्रकः
 भण्डिलाल छगनलाल शास्त्र
 नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
 धीकांटा रोड, अमदावाड.

सूत्रकृताङ्गसूत्र भा. दूसरे की विषयानुक्रममणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठ
	तीसरा अध्ययन का पहला उद्देश	
१	साधुको परीषद और उपसर्ग को सहन करनेका उपदेश	१-८
२	संयम का रूक्षत्व का निरूपण	९-१२
३	मिक्षापरीषद का निरूपण	१३-१६
४	वधपरीषद का निरूपण	१७-२६
५	दंशमशकादि परीषदों का निरूपण	२७-२८
६	केशलुंचन के असहत्व का निरूपण	२९-३१
७	परतीर्थियों का पीड़ित करनेका निरूपण	३१-३७
८	अध्ययन का उपसंहार	३७-३९

तीसरे अध्ययन का दूसरा उद्देश

९	अनुकूल उपसर्गों का निरूपण	४०-८७
---	---------------------------	-------

तीसरे अध्ययन का तीसरा उद्देश

१०	उपसर्गजन्य तपःसंयम विराधना का निरूपण	८८-१०६
११	अन्यतीर्थियों के द्वारा कहे जानेवाले आक्षेपवचनों का निरूपण	१०७-१११
१२	अन्यतीर्थियों के द्वारा किये गये आक्षेप वचनों का उत्तर	१११-१२५
१३	बाद में पराजित हुए अन्यतीर्थियों की धृष्टता का प्रतिपादन	१२५-१३०
१४	वादिके साथ शास्त्रार्थ में समभाव रखने का उपदेश	१३१-१३७
	तीसरे अध्ययन का चतुर्थ उद्देश	
१५	मार्ग से स्खलित हुए साधु को उपदेश	१३८-१९९

४

चौथा अध्ययन का पहला उद्देशा

१६ स्त्री परीषद् का निरूपण २००-२७७

दूसरा उद्देशा

१७ स्वलित साधु के कर्मबन्ध का निरूपण २७८-३२६

पाँचवां अध्ययन का पहला उद्देशा

१८ दाना का निरूपण ३२७-३९०

पाँचवा अध्ययन का दूसरा उद्देशा

१९ नारकीय वेदना का निरूपण ३९१-४५२

छठा अध्ययन

२० महावीर भगवान के गुणों का वर्णन ४५३-५४७

सातवां अध्ययन

२१ कुशीलवालों के दोषों का कथन ५४८-६४३

आठवां अध्ययन

२२ बीय के स्वरूप का निरूपण ६४४-७१४

समाप्त

સદ્ગત શ્રીમતી જસુદધાધની

જીવન ઝરમર

- * ઉત્તમ તેમજ પ્રબળ ધાર્મિક ભાવના સાથે ધર્મના સમસ્ત કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત રહેનાર,
- * દરેક દરેક વ્યક્તિ પ્રત્યે સરળ રનેહ તેમજ સમસહિષ્ણુતા દર્શાવનાર,
- * જીવનના પ્રત્યેક ક્ષણમાં પરહિતરત રહેનાર,
- * સંયુક્તકુટુંબમાં અતીવ ચૈર્ય તેમજ સદ્ભાવપૂર્વક ઉખાભયુ' જીવન જીવનાર,
- * ઘરના સૌ સાથે તેમજ સમાગત અતિથિઓ સાથે અતીવ માયાળુપણે વર્તનાર,
- * કષાયના સમસ્ત પ્રસંગો પોતે ભૂલવા તેમજ અન્ય વ્યક્તિઓને તે પ્રસંગો ભૂલી જવા માટે પ્રેરણા આપનાર,
- * મોજશોખને તિલાંજલિ આપીને જીવનમાં સદા સાદગીને વરનાર,
- * કોઈને ય પણ અસમાધિ થાય તેવું કદાપિ આચરણ ન કરનાર તેમજ સંતમજનોને સદા દિલાસો આપનાર.

પાલણુપુરનિવાસી

સદગત શ્રીમતી જસુદબાઈ સુ. મહેતાના

સ્મરણાર્થે

જન્મ

૨૬-૧-૧૯૦૬

દેહત્યાગ

૨૭-૫-૧૯૬૭

મુરજમલ ભાઈચંદ મહેતા
તથા કુંડુંબીચો તરફથી

આદ્યમુરખીશ્રાવ્યો

શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

(સ્વ.) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ.

શેઠશ્રી શામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા. જોડરી
ઉભેલા મુખ્ય ચિ. મહેતાખચંદજી સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દોષતા)

આવમુરખીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિયા.
ભાણુવડ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(२५.) शेठश्री दिनशभाष कांतिलास शास्त्र
अभदावाद.

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી

શ્રી જીજીભાઈ પોપાલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આદ્યમુરખીશ્રીઓ

શ્રી વ્રજલાલ દુર્લાલજી પારેખ
રાજકોટ.

કેશરી હરગોવિંદ જયંદસાહ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. ડુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી લાલચંદજી સા.

(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીલાહ જીવજીલાલ
ભારસી.

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદજી સા.
ખાલિયા પાલી ભારવાડ

આવમુરખીશ્રીઓ

પરેલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ. સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

૧ અમીચંદભાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ આંદવિયા

શાહાજી શ્રી મોડીલાલજી ગલુન્ડિયા

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદભાઈ મહેતા

શ્રીમાન શેઠ સા. શ્રી કાનુગા ધિંગડમલજી સાબ

આચમુરજીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
અંલાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેબ ગેલડા
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
કરપચંદજી સા. અજીતવાલે (સપરિવાર)

વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી અરડિયા
૨ બાજુમાં બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી અરડિયા
૩ ઉભેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ અરડિયા

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
સીમરાજજી સા. ચોરડિયા

॥ श्री बीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालत्रतिविरचितया
समयार्थप्रबोधिन्धारणया व्याख्यया समन्वितम्

॥ श्री-सूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

(द्वितीयो भागः)

॥ अथ तृतीयमध्ययनम् ॥

व्याख्यातं द्वितीयाध्ययनम्, सम्प्रति क्रमप्राप्तं तृतीयमध्ययनं प्रारभते, द्वितीयाध्ययने स्वसमयपरसमययोर्निरूपणमभिहितम् । तत्रापि परसमयस्य दोषा उक्ताः, स्वसमयस्य गुणाश्च । प्रतिबुद्धपुरुषस्य संयमोत्थानेनोत्थितस्य कदाचि-
दनुकूलप्रतिकूलोपसर्गाः प्रादुर्भवेयुः । ते सोढव्या इति तृतीयाध्ययने कथ्यन्ते । तस्येदमादिमं सूत्रम्-‘सूरं मण्ड’ इत्यादि ।

सूत्रम्-सूरं मण्ड अप्पाणं जाव जेयं न पस्सइं ।

जुज्झंतं दढधम्माणं सिमुपालोच्च महारहं ॥१॥

छाया--सूरं मन्यत आत्मानं यावज्जेतारं न पश्यति ।

युद्धयमानं दृढवर्माणं शिशुपाल इव महारथम् ॥१॥

तीसरे अध्ययन का प्रारंभ-

द्वितीय अध्ययन की व्याख्या की जा चुकी । अब अनुक्रम से प्राप्त तृतीय अध्ययन आरंभ किया जाता है । द्वितीय अध्ययन में स्वसमय और परसमय का निरूपण किया है, और उसमें भी परसमय के दोष तथा स्वसमय के गुणों का कथन किया गया है । तीसरे अध्ययन में यह निरूपण करते हैं कि बोध सम्पन्न और संयम में परायण मुनि को कदाचित् अनुकूल या प्रतिकूल उपसर्गों की प्राप्ति हो तो उन्हें समभाव पूर्वक

त्रीण अध्ययनना प्रारंभ

त्रीण अध्ययननुं विवेचन पूरं यशुं हवे त्रीण अध्ययननी शङ्क्यात धाय
छे, त्रीण अध्ययनमां स्वसमय अने परसमयनुं निरूपण करवाभां आव्यां छे
अने तेमां स्वसमयना शुद्धा अने परसमयना दोषा प्रकट करवाभां आव्या छे,
हवे आ त्रीण अध्ययनमां ओ वात प्रकट करवाभां आवे छे के बोधसंपन्न
अने संयममां परायण मुनिने क्यारेक अनुकूल अने प्रतिकूल उपसर्गोनी प्राप्ति
सू० १

અન્યાર્થ:--(જાવ) યાવત્ (જેયં) જેતારં પુરુષં (ન પસ્સહ) ન પશ્યતિ તાત્પર્યન્તં કાતરોપિ (અપ્પાણં) આત્માનં સ્વાત્માનમ્ (સૂરં) શૂરં સંગ્રામચીરં (મન્નહ) મન્યતે (જુજ્ઞંતં) યુધ્ધમાનમ્ સંગ્રામં કુર્વન્તમ્ (મહારહં) મહારથં (દદધમ્માણં) દદધર્માણં નારાયણં કૃષ્ણમ્ (સિસુપાલોન્વ) શિશુપાલ ઇવ=યથા કૃષ્ણં યુધ્ધમાનં દદ્ધુ શિશુપાલઃ ક્ષોમમાપ્તવાનિત્યર્થઃ ॥૧॥

સહન કરના चाहिए। ત્રીસરે અધ્યયનના પ્રથમ સૂત્ર યહ છે—‘સૂરં મણ્ણહ અપ્પાણં’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—‘જાવ-યાવત્’ જલતક ‘જેયં-જેતારમ્’ વિજયી પુરુષ કો ન પસ્સહ-ન પશ્યતિ’ નહીં દેખતા હૈ તથતક કાયર પુરુષ ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ અપને કો ‘સૂરં-શૂરમ્’ શૂરચીર ‘મન્નહ’-મન્યતે’ માનતા હૈ ‘જુજ્ઞંતં-યુધ્ધમાનમ્’ યુધ્ધ કરતે હુપ ‘મહારહં-મહારથમ્ મહારથી ‘દદધમ્માણં’-દદધર્માણમ્’ દદધર્મ થાલે-કૃષ્ણ કો દેવકર ‘સિસુપાલોન્વ-શિશુપાલઇવ’ શિશુપાલ જૈસે ક્ષોમ કો પ્રાપ્તહુઆ થા વૈસે ક્ષોમ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥૧॥

અન્યાર્થ—જલ તક વિજેતા પુરુષ કો નહીં દેખતા તથ તક કાયર બી અપને આપ કો સંગ્રામ શૂર માનતા હૈ। સંગ્રામ કરતે હુપ મહારથી ઓર દદધર્મા નારાયણ (કૃષ્ણ) કો દેવકર જૈસે (પહેલે ગર્જના કરનેવાલા) શિશુપાલ ક્ષોમ કો પ્રાપ્ત હુઆ ॥૧॥

થાય છે. તે ઉપસર્ગો તેણે સમભાવપૂર્વક સહન કરવા જોઈએ, ત્રીજા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—‘સૂરં મણ્ણહ અપ્પાણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જાવ-યાવત્’ ન્યાં સુધી ‘જેયં-જેતારમ્’ વિજયી પુરુષને ‘ન પસ્સહ-ન પશ્યતિ’ જેતો નથી ત્યાં સુધી કાયર પુરુષ ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ પોતાને ‘સૂરં-શૂરમ્’ શૂરચીર ‘મન્નહ-મન્યતે’ માને છે. ‘જુજ્ઞંતં-યુધ્ધમાનમ્’ યુદ્ધ કરતાં ‘મહારહં-મહારથમ્’ મહારથી ‘દદધમ્માણં-દદધર્માણમ્’ દદધર્મવાળા-કૃષ્ણને જોઈને ‘સિસુપાલોન્વ-શિશુપાલઇવ’ શિશુપાલ જેમ ક્ષોમને પ્રાપ્ત થયો હતો તેમ ક્ષોમને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—ન્યાં સુધી વિજેતા પુરુષને લેટો ન થાય, ત્યાં સુધી કાયર પણ પોતાને સંગ્રામશૂર માને છે. જેવી રીતે સમરાંગણમાં વીરતાપૂર્વક લડતા મહારથી અને દદધર્મા નારાયણ (કૃષ્ણ)ને જોઈને (પહેલાં ગર્જના કરનાર) શિશુપાલ ક્રુષ્ણ થઈ ગયો હતો, (જેજ પ્રમાણે ઉપસર્ગો અને પરીવહો આવી ખડતાં દીવા પોચા માણસો સંયમ માર્ગેથી વિચલિત થઈ જાય છે)

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૧ પરિવહોપસર્ગસહનોપદેશ: ૩

ટીકા—‘જાવ’ યાવત્=યાવત્પર્યન્તમ્ ‘જેયં’ જેતારં પ્રતિ દ્વન્દ્વિનં રાજાનં
‘ન પશ્સઈ’ ન પશ્યતિ પ્રતિયોદ્ધારં ન પશ્યતિ તાવદેવ કાપુરુષઃ ‘અપ્પાણં’
આત્માનમ્ ‘શૂરં મણ્ણઈ’ શૂરં મન્યતે—ન મત્કલ્પઃ પરાનીકે શૂરો વિદ્યતે કિન્તુ
શૂરોડઘમેવ ઇતિ મન્યતે । યાવત્ પર્યન્તં સમુદયતાયુધં જેતારં યુદ્ધાયોપસ્થિતં પુરતો
ન પશ્યતિ, તાવદેવાડલ્પવીર્યઃ સ્વાત્માનં વીર ઇતિ મન્યતે । તાવદેવ ગજઃ પ્રસ્ત-
મદઃ અકાલયનામ્બુદન્ત્વધોરગર્જનં કરોતિ યાવત્ નાલ્લાંગૂલમાત્રાયુધં શ્વટાઘટા-
સમન્વિતં કંપિતકેશરકેશરિણં શબ્દાયમાનં ન પશ્યતિ । તદુક્તમ્—

‘તાવદ્ગજઃ પ્રસ્તુતદાનગણ્ડઃ કરોત્યકાલામ્બુદગર્જિતાનિ ।

યાવન્ન સિંહસ્ય ગુદાસ્થલીપુ લાંગૂલત્રિસ્ફોટરવં શૃણોતિ ॥૧॥

ટીકાર્થ—જય તક વિજેતા ધિરોધી રાજા કો અર્થાત્ પ્રતિયોદ્ધા કો
નહીં દેખતા હૈ, તથ તક કાપર પુરુષ મી અપને કો શૂરવીર સમજતા હૈ ।
વહુ એસા માનતા હૈ કિ શત્રુ કી સેના મેં મેરે જૈસા કોઈ વીર નહીં હૈ,
એક માત્ર મેં હી વીર હૂં । અર્થાત્ જય તક શત્રુ ડુંચા ડાઘે હુપે ઔર યુદ્ધ
કે લિપે સામને આયે હુપે વિજેતા પુરુષ કો સન્મુખ નહીં દેખતા હૈ, તમી
તક અલ્પવીર્ય અપને આપકો વીર માનતા હૈ । મદોન્મત્ત હાથી તમી
તક વેમૌસિમ કે સઘન ઘાદલોં કે સમાન ઘોર ગર્જના કરતા હૈ જય
તક નાસૂન ઔર પૂછ માત્ર આયુધ વાલે, સઘન અયાલ સે યુક્ત કેસર
કો કંપાને વાલે एवं દહાડતે હુપે કેસરી કો નહીં દેખતા હૈ । કહા મી
હૈ—‘તાવદ્ગજઃ પ્રસ્તુતદાનગણ્ડઃ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—જ્યાં સુધી પ્રતિસ્પર્ધી સાથે લડવાનો પ્રસંગ ન આવે, ત્યાં સુધી
કાપર પુરુષ પણ પોતાની જાતને શૂરવીર માને છે તે એવું માને છે કે શત્રુની
સેનામાં મારા જેવો પરાક્રમી કોઈ નથી. જ્યાં સુધી તેનો સામનો કરવાને
માટે કોઈ શસ્ત્રસજ્જ વિજેતા પુરુષ તેની સામે શસ્ત્રો ઉઠાવીને ખડો પડે નથી,
ત્યાં સુધી તે અલ્પવીર્ય પુરુષ પોતાને વીર માને છે. મદોન્મત્ત હાથી કમોસમી
સઘન વાદળાંઓની જેમ ત્યાં સુધી જ ઘોર ગર્જના કરે છે કે જ્યાં સુધી માત્ર
નહોર અને પૂંછડી રૂપ શસ્ત્રોવાળો, સઘન કેશવાળીથી શુક્ત. કેસરોને કંપાવતો
અને ગર્જના કરતો સિંહ તેની સામે ઉપસ્થિત થતો નથી. સિંહને જોતાં જ
જ તે મદોન્મત્ત હાથી જિભી પૂંછડીએ નાસી જાય છે કહ્યું પણ છે કે—‘તાવ-
દ્ગજઃ પ્રસ્તુતદાનગણ્ડઃ’ ઇત્યાદિ જેનું ગંડસ્થળ મદ કરવાને કારણે બીનું થઈ

દૃષ્ટાન્તદ્વારા યાદશોડશઃ સરજતયાડવગતો મવતિ, તત્તથા ન દૃષ્ટાન્તાડમાવે । અતઃ ઇહ સ્વસમયપ્રસિદ્ધ કૃષ્ણશિશુપાલયોદૃષ્ટાન્તં પ્રદર્શયતિ 'જુજ્ઞંતિ' इत्यादि । 'જુજ્ઞંતે' યુદ્ધમપ્રમાણ-યુદ્ધં કુર્વન્તમ્ 'દૃઢધર્માણં' દૃઢધર્માણં=દૃઢઃ ધર્મઃ પરાક્રમો यस્ય સ દૃઢધર્મા, તં દૃઢધર્માણમ્ । 'મહારથં' મહારથં=મહાન્ રથો यस્ય સ મહારથઃ-તમ્, કૃષ્ણં દૃષ્ટ્વા 'શિશુપાલોવ્વ' શિશુપાલ इव=यथा माद्रीपुत्रः शिशुपालः कृष्णस्य दर्शनात्प्राक् स्वात्मपशंसाप्रधानकं गर्जनं कृतवान्, किन्तु पश्चात् युदाय पुरः स्थितं कृष्णवासुदेवं दृष्ट्वा क्षोभं प्राप्तः । कृष्णशिशुपालयोः कथा चरित्रग्रन्थात् अवगन्तव्येति भावः ॥૧॥

‘જિસકે ગળદસ્થલ મદ ઝરને સે ગીલે હો રહે હૈં એસા હાથી તમી તક અકાલ મેઘોં કે સદશ ગર્જનાઈ કરતા હૈ, જય તક ગુફા મેં હોનેવાલી સિંહ કી પૂછ કી ફટકાર કી ધ્વનિ નહીં સુનતા હૈ ।

દૃષ્ટાન્ત સે આશય જેસે સરજતા સે પ્રતીત હોના હૈં, વૈસે દૃષ્ટાન્ત કે વિના નહીં પ્રતીત હોતા હૈ । અતઃપ્રવ યહાં સ્વસમય મેં પ્રસિદ્ધ કૃષ્ણ ઓર શિશુપાલ કા દૃષ્ટાન્ત પ્રદર્શિત કરતે હૈં । યુદ્ધ કરતે હુપ, દૃઢપરાક્રમ વાલે ઓર મહાન્ રથ વાલે કૃષ્ણ કો દેખ કર જેસે માદ્રીપુત્ર શિશુપાલ ક્ષોભ કો પ્રાપ્ત હુઆ । ડસને કૃષ્ણ કો દેખને સે વહલે તો સ્વઃ અપની પ્રશંસાપૂર્ણ ગર્જના કી, પરન્તુ વાદ મેં જય યુદ્ધ કે લિપ્ત સન્મુખ ઉપસ્થિત કૃષ્ણ વાસુદેવ કો દેખા તો ઘચરા ઉઠા । કૃષ્ણ ઓર શિશુપાલ કી કથા ચરિત્રગ્રન્થો સે જાન લેના ચાહિપ ॥૧॥

ગયું છે એવો હાથી ત્યાં સુધી જ આકાળ મેઘોની સમાન ગર્જનાઓ કરે છે કે જ્યાં સુધી શુક્રમાં રહેલા સિંહની પૂછડીના પછડાટને ધ્વનિ સંભાળતો નથી. દૃષ્ટાન્ત દ્વારા આશયને જેટલી સરજતાથી સમજી શકાય છે, એટલી સરજતાથી દૃષ્ટાન્ત વિના સમજી શકાતો નથી. તેથી સૂત્રકારે અહીં સ્વસમયમાં (નેરસિદ્ધાંતમાં) પ્રસિદ્ધ એવું કૃષ્ણ અને શિશુપાલનું દૃષ્ટાંત પ્રકટ કર્યું છે. દૃઢપરાક્રમી અને મહારથી કૃષ્ણને સમરાંગણમાં યુદ્ધ કરતા બેઠેને માદ્રીપુત્ર શિશુપાલ ખૂબ જ ક્રુધ્ધ થઈ ગયો હતો. જ્યાં સુધી તેણે કૃષ્ણના પરાક્રમે પ્રત્યક્ષ બેસું ન હતું, ત્યાં સુધી તો તે પોતાની વીરતાના બજારમાં કૂંક્યા કરતો હતો, પરન્તુ પરાક્રમી કૃષ્ણ વાસુદેવને પોતાની સામે સમરાંગણમાં ઉપસ્થિત થયેલ બેઠેને તે કેવો ગભરાઈ ગયો હતો ! કૃષ્ણ અને શિશુપાલની કથા ચરિત્ર-ગ્રંથોમાંથી વાંચી લેવી બેઠેલો. ॥૧॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૧ પરિપહોપસર્ગસહનોપદેશઃ

૬

અધુના સર્વનનપ્રતીતં દૃષ્ટાન્તં પ્રદર્શયતિ સૂત્રકારઃ—‘પયાતા’ इत्यादि ।

પયાતા સૂરા રણસીસે સંગામસ્મિ ઉવટ્ટિણ ।

માયા પુત્તં ન જાણાઈ જેણ પરિવિચ્છણ ॥૨॥

છાયા—પયાતાઃ શૂરા રણશીર્ષે સંગ્રામે ઉપસ્થિતે ।

માતા પુત્રં ન જાનાતિ જેના પરિવિક્ષતાઃ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(સંગામસ્મિ) સંગ્રામે (ઉવટ્ટિણ) ઉપસ્થિતે પ્રાપ્તે (રણસીસે) રણ-
શીર્ષે=યુદ્ધાગ્રભામે (પયાતા) પયાતાઃ પ્રાપ્તાઃ (સૂરા) શૂરાઃ=શૂરં મન્યમાનાઃ
(માયા) માતા (પુત્તં ન જાણાઈ) પુત્રં ન જાનાતિ=કટિપ્રદેશતો અશ્યન્તં સ્તનંધ-

અથ સૂત્રકાર સર્વવિદિત દૃષ્ટાન્ત કો દિશ્વલાતે હૈ—‘પયાતા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સંગામસ્મિ-સંગ્રામે’ યુદ્ધ ‘ઉવટ્ટિણ’-‘ઉપસ્થિતે’ છિદ્રને
પર ‘રણસીસે-રણશીર્ષે’ યુદ્ધ કે અગ્રભાગમાં ‘પયાતા-પ્રયાતાઃ’ ગયા
હુઆ ‘સૂરા-શૂરાઃ’ વીરાભિમાની પુરુષ ‘માયા-માતા’ માતા ‘પુત્તં ન
જાણાઈ’-‘પુત્રં ન જાનાતિ’ અરને પુત્ર કો ગોદસે ગિરતા હુઆ નહીં જાનતી
હૈ એસે વ્યગ્રતા યુક્ત યુદ્ધમાં ‘જેણ-જેના’ વિજેતા પુરુષ કે દ્વારા
‘પરિવિચ્છણ-પરિવિક્ષતાઃ’ છેદન ભેદન કિયા હુઆ દીન બન જાતા હૈ ॥૨॥

અન્વયાર્થ—સંગ્રામ ઉપસ્થિત હોને પર યુદ્ધ કે અગ્રભાગમાં ઉપસ્થિત
હુણ શૂર અર્થાત્ વીરત્વ કા અભિમાન કરને વાલે કિન્તુ વાસ્તવમાં
કાયર પુરુષ, જિસ મ્હાનક યુદ્ધમાં માતા અપની ગોદી સે ગિરતે છુબે
પુત્ર કો બી નહીં જાનતી, એસે યુદ્ધમાં વિજેતા કે દ્વારા પરાજિત કર
દિણ જાતે હૈ ॥૨॥

હવે સૂત્રકાર સર્વવિદિત દૃષ્ટાન્ત પ્રકટ કરે છે—‘પયાતા’ इत्यादि.

શબ્દાર્થ—‘સંગામસ્મિ-સંગ્રામે’ યુદ્ધ ‘ઉવટ્ટિણ-ઉપસ્થિતે’ ધવા લાગે ત્યાં ‘રણ-
સીસે-રણશીર્ષે’ યુદ્ધના આગળના ભાગમાં ‘પયાતા-પ્રયાતાઃ’ ગયેલ ‘સૂરા-શૂરાઃ’
વીર અભિમાની પુરુષ ‘માયા-માતા’ માતા ‘પુત્તં ન જાણાઈ’-‘પુત્રં ન જાનાતિ’
પોતાના પુત્રને ‘જેણામાંથી’ પડતાં બચતી નથી, એવા વ્યથિત યુક્ત યુદ્ધમાં
‘જેણ-જેના’ વિજેતા પુરુષના દ્વારા ‘પરિવિચ્છણ-પરિવિક્ષતાઃ’ છેદન ભેદન કરતાં
હીનતાયુક્ત બની બચ છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે યુદ્ધની ભીષણતાને કારણે ગભરાઈ ગયેલી માતાની
ગોદમાંથી નીચે સરી પડતા બાળકનું ધ્યાન પણ માતાને રહેતું નથી, એજ
પ્રમાણે પોતાના વીરત્વનું અભિમાન કરનાર-કાયર હોવા છતાં પણ પોતાને
શૂરવીર માનનાર-પુરુષ સમરાંગણમાં જ્યારે હુસ્મનની સામે ઉપસ્થિત થાય
છે ત્યારે ભેત ભેતામાં શૂરવીર વિજેતા દ્વારા પરાજિત કરાય છે. ॥૨॥

યમ્ (જેણ) જેત્રા=જયનશીલેન (પરિવિચ્છલ્પ) પરિવિક્ષતા:=કાતરાઃ યુદ્ધાગ્રભાગે ગચ્છન્તિ કિન્તુ મથાનકે યુદ્ધે પારંમે સતિ રિપુભિઃ તે કાતરાઃ જીયન્તે इति માત્રઃ ॥૨॥

ટીકા—‘સંગામમ્’ સંગ્રામે ‘ઉત્ક્રિષ્’ ઉપસ્થિતે સતિ ‘રણસીસે’ રણશીર્ષે=યુદ્ધાગ્રભાગે-શત્રુસૈન્યસંમુલ્હે ‘પયાતા’ મયાતાઃ ઉપસ્થિતાઃ ‘સૂરા’ શૂરાઃ પુરુષાઃ=વીરાઽભિમાનિનઃ । યુદ્ધે પ્રારબ્ધે સતિ વીરાભિમાનિનઃ વસ્તુતઃ કાતરાઃ પુરુષાઃ યુદ્ધાગ્રે ઉપસ્થિતા ભવંતિ । કિન્તુ સાહસવિનાશકે યુદ્ધે સમારબ્ધે તે કાતરાઃ મયા-દિના આકુલા ભવંતિ, યુદ્ધમેવ વિશિનષ્ટિ, માયાપુત્તમિત્યાદિ । ‘માયા’ માતા ‘પુત્રં’ પુત્રં સ્વકીયપુત્રમપિ સ્વકટિપદેશાત્ પતન્તમ્ પ્રિયમપિ પુત્રમ્ ‘ન જાણાઈ’ ન વિજાનાતિ एतादृશव्यग्रताजनके घोरे संग्रामे ‘જેણ’ જેત્રા=વિજેત્રા શત્રુપુરુ-ષેણ ‘પરિવિચ્છલ્પ’ પરિવિક્ષતાઃ=હતાઃ ભવન્તિ ॥૨॥

ટીકાર્થ—સંગ્રામ છિડીને પર વીરતા કા અભિમાન કરને વાલે શૂર પુરુષ, જો વાસ્તવ મેં કાયર હોતે હૈં યુદ્ધ કે અગ્રભાગ મેં ચતુરંગી સેના કે સમાન, ઉપસ્થિત હો જાતે હૈં । કિન્તુ જવ સાહસ કો સમાસ કર દેને વાલા સંગ્રામ પ્રારમ્ભ હોતા હૈ, તથ વે કાયર ભય આદિ સે વ્યાકુલ હો ઉઠતે હૈં । વહ યુદ્ધ કેસા ભીષણ હોતા હૈ, યહ વિચ્છલ્લાને કે લિષ્ સૂત્રકાર કહતે હૈં—ઉસ યુદ્ધ કી ભીષણતા સે ચબરાહટ મેં આઈ છુઈ માતા કો અપની ગોદ સે ગિરતે છુપ પ્રિય પુત્ર કા ભી ધ્યાન નહીં રહતા હૈ । ઇસ પ્રકાર વ્યગ્રતા ઉત્પન્ન કરને વાલે ઘોર સંગ્રામ મેં વિજેતા શત્રુ કે દ્વારા વે પરાજિત કર દિષ્ જાતે હૈ ॥૨॥

ટીકાર્થ—પોતાના શૌર્યનું અભિમાન કરનાર પણ વાસ્તવમાં કાયરતાથી યુક્ત હોય એવો પુરુષ, જ્યારે યુદ્ધનો પ્રસંગ આવી પડે છે ત્યારે પોતાની ચતુરંગી સેના સહિત સમરાંગણના અગ્રભાગમાં ઉપસ્થિત થઈ જાય છે. પરન્તુ જ્યારે ભીષણ સંગ્રામ શરૂ થાય છે ત્યારે હૃશ્મનોનું પરાક્રમ જોઈને તે કાયરના ભય અને વ્યાકુળતા વધી જાય છે તે યુદ્ધ કેવું ભયાનક હોય છે તે અતાવવાને માટે સૂત્રકાર નીચેનું દૃષ્ટાન્ત આપે છે—તે યુદ્ધની ભીષણતાને કારણે ગભરાઈ ગયેલી માતાને તેની ગોદમાંથી સરી પડતા બાળકનું પણ ભાન રહેતું નથી. એજ પ્રમાણે વ્યગ્રતા ઉત્પન્ન કરનારા તે ઘોર સંગ્રામમાં વિજેતા શત્રુ દ્વારા તે કાયરને જોતજોતામાં પરાજિત કરી દેવામાં આવે છે. ॥૨॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. અ. ૩ ઉ. ૧ પરિપહોપસર્ગસહનાપવેશઃ

૭

પૂર્વે દૃષ્ટાન્તઃ મોક્તઃ સમ્પતિ દાષ્ટાન્તિકમાહ—‘એવં સેહે વિ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્મ—એવં સેહે વિ અપુટ્ટે ભિક્ષાચરિયા અકોવિણ ।

સૂરં મળ્લણ્ઠ અપ્પાણં જાવ્ લૂહં ન સેવણ્ ॥૩॥

ઢાયા—એવં શિષ્યોઽપ્યસ્પૃષ્ઠો ભિક્ષાચર્યાઽકોવિદઃ ।

શૂરં મન્યત આત્માને યાવત્ રુક્ષં ન સેવતે ॥૩॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમનેન પ્રકારેણ (ભિક્ષાચરિયા અકોવિણ) ભિક્ષાચર્યાઽકોવિદઃ (અપુટ્ટે) અસ્પૃષ્ઠઃ=પરીપહોપસર્ગે; (સેહે વિ) શિષ્યોપિ=અભિનવપ્રવ્રજિત (અપ્પાણં) આત્માને (સૂરં) શૂરં=ચારિત્ર શૂરં (મળ્લ) મન્યતે (જાવ) યાવત્ પર્યન્તઃ (લૂહં) રુક્ષમ્ સંયમં (ન સેવણ) ન સેવતે ઇતિ ॥૩॥

દૃષ્ટાન્ત કહકર અથ દાષ્ટાન્તિક કહતે હૈ—‘એવં સેહે વિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ હસી પ્રકાર ‘ભિક્ષાચરિયા અકોવિણ’-ભિક્ષાચર્યાઽ કોવિદઃ । ‘ભિક્ષાચર્યાં કિં વિધિ કે મર્મ કો ન જાનને ઢાણે ‘અપુટ્ટે-અસ્પૃષ્ઠઃ’ ઓર પરીપહો સે જિન કો સંબન્ધ નહીં હૈ એસા ‘સેહેવિ-શિષ્યોપિ’ અભિનવ પ્રવ્રજિત શિષ્ય મી ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ અપને કો ‘સૂરં-શૂરમ્’ તથતક શૂર ‘મન્ય-મન્યતે’ માનતા હૈ ‘જાવ-યાવત્’ જથ તક વહ ‘લૂહં-રુક્ષમ્’ સંયમકો ‘ન સેવણ’-ન સેવતે’ સેવન નહીં કરતા ॥૩॥

અન્વયાર્થ—હસી પ્રકાર ભિક્ષાચર્યાં મેં અનિપુણ એવં ઉપસર્ગોં સે રહિત નવવૃક્ષિત સાધુ અપને કો ચારિત્ર મેં શૂર માનતા હૈ પરન્તુ જથ તક સંયમ કા સેવન નહીં કરતા (તમીતક) ॥૩॥

હવે સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્તેદ્વારા જે વાતનું પ્રતિપાદન કરવા માગે છે તે (દાષ્ટાન્તિક) પ્રકટ કરે છે.—‘એવં સેહે વિ’ ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—એજ પ્રમાણે ભિક્ષાચર્યામાં અનિપુણ અને પરીપહો તથા ઉપસર્ગોથી રહિત સાધુ પણ પોતાને ચારિત્રની આરાધનામાં શૂર માને છે. પરન્તુ જકારે પરીપહો અને ઉપસર્ગો આવી પડે છે, ત્યારે તે સંયમનું પાલન કરી શકતો નથી. ॥૩॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ આ પ્રમાણે ‘ભિક્ષાચરિયા અકોવિણ-ભિક્ષાચર્યાઽ કોવિદઃ’ ભિક્ષાચર્યાની વિધિના મર્મને ન જાણવાવાળા ‘અપુટ્ટે-અસ્પૃષ્ઠઃ’ અને પરીપહોથી જેમને સંબંધ નથી એવો ‘સેહેવિ-શિષ્યોપિ’ અભિનવ પ્રવ્રજિત શિષ્ય પણ ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ પોતાને સૂરં-શૂરમ્’ ત્યાં સુધી શૂરવીર ‘મન્ય-મન્યતે’ માને છે. ‘જાવ-યાવત્’ ત્યાં સુધી તે ‘લૂહં-રુક્ષમ્’ સંયમનું ‘ન સેવણ-ન સેવતે’ સેવન કરતો નથી. ॥૩॥

ટીકા—‘एवं’ एवम्=अनेनैव प्रकारेण ‘भिक्षाचार्या अकोविदः’ भिक्षाचर्या-ऽकोविदः, भिक्षाचर्याविधिमर्मानभिज्ञः उपलक्षणात् सकल साध्वाचारज्ञानविकलः अभिनवप्रव्रजितत्वात् ‘अपुष्टे’ अस्पृष्टः=परीषहैर्यस्य संबन्धो न जातः एतादृशः ‘सेहे वि’ अभिनवप्रव्रजितः कोमलबुद्धिशिष्योऽपि ‘अपाणं’ आत्मानं=स्वात्मानं तावदेव ‘धूरं’ शूरम् ‘मण्डं’ मन्पते=तावदेव स्वात्मानं उकृष्टसाध्वाचारपालने सिहनादं करोति। शूरत्वस्य मर्यादामाह—‘जावेति’ ‘जाव’ यावत्—‘लूहं’ लूहं संयमम् ‘न सेवए’ न सेवते यथा संग्रामशोर्षे सप्रुपस्थितः शिशुपालो जेतारं वासुदेवं न दृष्टवान् तावदेव सिहनादं कृतवान् तथैव कोमलबुद्धिरभिनवप्रव्रजितः यावत् परीषदोपसर्गरूपकेशरशटामुच्छालयन्तं संयमकेशरिणं न पश्यति तावदेव स्वात्मानं संयमवीर इति मन्पते तत्प्राप्तौ स गुरुकर्माऽल्पसत्त्वः चारित्र्यमंगण्ययाति ॥३॥

ટીકાર્થ—इसी प्रान्ति जो नवीन दीक्षित साधु, जो भिक्षा की विधि के मर्म से अनभिज्ञ है और उपलक्षण से साधु के समस्त आचार से नवदीक्षित होने के कारण अपरिचिन है और जो परिषहों एवं उपसर्गों से अस्पृष्ट है अर्थात् जिसे इनका सामना नहीं करना पडा है, ऐसा साधु भी अपने को तभी तक चारित्रशूर समझता है तभी तक उत्कृष्ट साध्वाचार पालन करने का मनोरथ करता है, जब तक संयम का सेवन नहीं करता है। जैसे संग्राम के शीर्ष भाग में उपस्थित शिशुपाल ने तभी तक सिंहनाद किया जब तक विजेता वासुदेव पर उसकी दृष्टि नहीं पड़ी, उसी प्रकार कोमलबुद्धि नवदीक्षित साधु जब तक परीषह और उपसर्गरूप केशर को हिलाने वाले संयमरूपी सिंह को नहीं देखता है, तभी तक अपने को संयमवीर मानता है। परीषह

ટીકાર્થ—એજ પ્રમાણે નવદીક્ષિત સાધુ કે જે ભિક્ષાની વિધિના મર્મથી અનભિજ્ઞ છે, અને સાધુના સમસ્ત આચારોથી અપરિચિત છે, અને જેને પરીષદો અને ઉપસર્ગોને સામનો કરવો પડ્યો નથી, એવો સાધુ પોતાને ત્યાં સુધી જ ચારિત્રશૂર-ઉત્કૃષ્ટ સાધ્વાચારનું પાલન કરનારો માને છે કે જ્યાં સુધી તેની સામે લયંકર પરીષદો અને ઉપસર્ગો ઉપસ્થિત થતા નથી, જેવી રીતે સંગ્રામના અગ્રભાગમાં ઉપસ્થિત થયેલા શિશુપાલે ત્યાં સુધી જ સિંહનાદ કર્યો કે જ્યાં સુધી વિજેતા વાસુદેવ પર તેની તજર ન પડી, એજ પ્રમાણે નવદીક્ષિત કેમળ સાધુ જ્યાં સુધી પરીષદો અને ઉપસર્ગો રૂપ (કેશવાળી)ને કંપાવનારા સંયમ રૂપી સિંહને જોતો નથી, ત્યાં સુધી જ પોતાને ચારિત્રશૂર

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૧ સંયમસ્ય રુક્ષત્વનિરૂપણમ્ ૯

સંયમસ્ય રુક્ષતાં પ્રતિપાદયતિ સૂત્રકાર:-‘જયા હેમંત’ इत्यादि ।

મૂળ-જયા હેમંતમાસંમિ સીતં ફુસઈ સવ્વગં ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ રજ્જહીણાવ સ્વત્તિયા ॥૪॥

ઢાયા--યદા હેમન્તમાસે શીતં સ્પૃશતિ સર્વાંગમ્ ।

તત્ર મન્દા વિપીદન્તિ રાજ્યહીના ઇત્ર ક્ષત્રિયાઃ ॥૪॥

અન્વયાર્થ:--(જયા) યદા યેન પ્રકારેણ (હેમંતમાસંમિ) હેમંતમાસે=હેમન્ત-ઋતુ-પૌષમાસે (સીતં) શીતં=શૈત્યં (સવ્વગં) સર્વાંગં પ્રતિકૂલતયા (ફુસઈ) સ્પૃશતિ (તત્થ) તત્ર તદા (મંદા) મંદા:=ઝડા:-ગુરુકર્માણઃ (રજ્જહીણા) રાજ્યહીના=રાજ્ય-અઘ્ઠાઃ (સ્વત્તિયાવ) ક્ષત્રિયા ઇત્ર (વિસીયંતિ) વિપીદંતિ=વિષાદમનુભવન્તીતિ ॥૪॥

ઔર उपसर्ग की प्राप्ति होने पर वह गुरुकर्मा एवं अल्पसत्त्व साधु चारित्र्य को भंग कर देता है ॥३॥

સૂત્રકાર અષ્ટ સંયમ કી રુક્ષતા કા પ્રતિપાદન કરતે હૈ-‘જયા હેમંત’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘ જયા-યદા ’ જથ ‘હેમંતમાસંમિ’-હેમન્તમાસે’ હેમન્ત ઋતુ મેં અર્થાત્ પોષમહીને મેં ‘સીતં-શીતમ્’ ઠંડી ‘સવ્વગં-સર્વાંગમ્’ સર્વાંગકો ‘ફુસઈ-સ્પૃશતિ’ સ્પર્શકરતી હૈ ‘તત્થ-તત્ર’ તથ ‘મંદા-મંદાઃ’ કાચર પુરુષ ‘રજ્જહીણા-રાજ્યહીનાઃ’ રાજ્ય અઘ્ઠ ‘સ્વત્તિયા વ-ક્ષત્રિયા ઇત્ર’ ક્ષત્રીય કે જૈસે ‘વિસીયંતિ-વિપીદંતિ’ વિષાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥૪॥

અન્વયાર્થ--જથ હેમન્ત માસ મેં અર્થાત્ પોષ કે મહીને મેં પૂરી તરફ શીત કા સ્પર્શ હોતા હૈ તથ ‘મારી કર્મો’ વાલે મન્દ સાધુ રાજ્ય સે અઘ્ઠ છુપ ક્ષત્રિયો કે જૈસે વિષાદ કા અનુભવ કરતે હૈ ॥૪॥

માને છે. જ્યારે પરીવહો અને ઉપસર્ગો આવી પડે છે, ત્યારે તે ગુરુકર્મા અને અલ્પસત્ત્વ સાધુ ચારિત્રનો ભંગ કરી નાખે છે. ॥૩॥

હવે સૂત્રકાર સંયમની રૂક્ષતાનું પ્રતિપાદન કરે છે-‘જયા હેમંત’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘જયા-યદા’ જ્યારે ‘હેમંતમાસંમિ-હેમન્તમાસે’ હેમન્ત ઋતુમાં અર્થાત્ પોષ મહીનામાં ‘સીતં-શીતમ્’ ઠંડી ‘સવ્વગં-સર્વાંગમ્’ સર્વાંગને ‘ફુસઈ-સ્પૃશતિ’ સ્પર્શ કરે છે. ‘તત્થ-તત્ર’ ત્યારે ‘મંદા-મંદાઃ’ અલ્પસત્ત્વ પુરુષ ‘રજ્જહીણા-રાજ્યહીનાઃ’ રાજ્ય અઘ્ઠ ‘સ્વત્તિયાવ-ક્ષત્રિયાઇત્ર’ ક્ષત્રિયની જેવા ‘વિસીયંતિ-વિપીદંતિ’ વિષાદને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ-જ્યારે હેમન્ત ઋતુમાં-પોષ માસમાં-ભયંકર ઠંડીને અનુભવ કરવો પડે છે, ત્યારે ગુરુકર્મા મંદ (અજ્ઞાની) સાધુ પદબ્રહ્મ થયેલા ક્ષત્રિયોની જેમ વિષાદનો અનુભવ કરે છે. ॥૪॥

સુ. ૨

ટીકા--‘જયા’ યથા ‘હેમંતમાસંભિ’ હેમન્તમાસે=હેમન્તઋતુ પૌષમાસાદૌ
વા ‘સીતં’ શીતં=શૈત્યમ્ ‘સઙ્ગં’ સર્વાંગમ્ ‘ફુલ્લ’ સ્પૃશતિ ‘તસ્ય’ તત્ત્વ તદા
તસ્મિન્ કાલે ‘મંદા’ મન્દા=જહાઃ, ગુરુકર્માણઃ પુરુષાઃ । ‘રજ્જહીના’ રાજ્ય-
બ્રહ્માઃ ‘સ્વતિયા’ ક્ષત્રિયાઃ ‘વ’ હવ ‘વિસીયંતિ’ વિષીદન્તિ કષ્ટમનુભવન્તિ, યથા
રાજ્યરહિતાઃ ક્ષત્રિયસ્વજાત્યભિમાનિનઃ દુઃસ્વાયન્તે, તથા હેમન્તઋતૌ પૌષ માસાદૌ
અમન્દમન્દાઽનિલાન્દોલિતમબલશૈત્યસંપર્કે સતિ ગુરુકર્માણઃ સંયમકાતરાઃ પુરુષાઃ
દુઃસ્વાનુભવં કુર્વન્તિ । ‘કુદુમ્બકટુઝાગિવ વ્યથયતે નિઃ’ અનેન હેમન્તકાલિક-
શીતસ્પર્શસ્યાઽતિદુઃસહ્યમુક્તમિતિ ॥૪॥

મૂલમ્—પુટ્ટે ગિમ્હાહિતાવેણં વિમળે સુપિવાસિષ ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ મચ્છા અપ્પોદયે જંહા ॥૫॥

છાયા--સ્પૃષ્ટો પ્રોષ્ઠાભિતાપેન વિમળઃ સુપિપાસિતઃ ।

તત્થ મન્દા વિષીદન્તિ મત્સ્યા અલ્પોદકે યથા ॥૨॥

ટીકાર્થ--જઘ હેમન્ત ઋતુ મેં, સમ્પૂર્ણ શરીર મેં શીતના સ્પર્શ
હોતા હૈ, ઉસ સમય જહા ઓર ખારી કર્મોં વાલે પુરુષ, રાજ્યચ્યુત
ક્ષત્રિયોં કે સમાન દુઃસ્વ કા અનુભવ કરતે હૈં । જૈસે ક્ષત્રિયસ્વ કા અભિ-
માન કરને વાલે પુરુષ રાજ્ય છિન જાને પર દુઃખી હોતે હૈં, ઉસી પ્રકાર
શીતઋતુ મેં તેજ યા ધીમી-ધીમી ચલને વાલી વાયુ કે સપર્ક સે
આન્દોલિત પ્રબલ શીત કે કારણ સંયમ મેં કાઘર ગુરુકર્મા પુરુષ દુઃસ્વ
કા અનુભવ કરતે હૈં । ‘વાયુ કુદુમ્બ કે કટુ વચનોં કે જૈસી વ્યથા
પહુંચાની હૈ’ ઇસ પ્રકાર હેમન્ત કે સમય કા શીતસ્પર્શ અત્યન્ત દુઃસહ
કહા ગયા હૈ ॥૪॥

ટીકાર્થ--હેમન્ત ઋતુમાં જ્યારે આખા શરીરે શીતનો સ્પર્શ થાય છે.

-જ્યારે હાડ ગાળી નાખે એવી કડકડતી ઠંડીનો અનુભવ કરવો પડે છે-ત્યારે
ગુરુમાં સાધુ રાજ્યબ્રહ્મ થયેલ ક્ષત્રિયોની જેમ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. એવી રીતે
ક્ષત્રિયત્વનું અભિમાન કરનાર પુરુષ રાજ્ય ગુમાવી એસવાથી વિષાદ અનુભવે
છે, એજ પ્રમાણે શિયળામાં તેજ અથવા મન્દ પ્રતિષ્ઠી વાતા પવનના સંપર્કને
લીધે જે પ્રબળ કડીનો અનુભવ કરવો પડે છે. તેને કડણે, સંયમના પાલનમાં
કાઘર અને ગુરુકર્મા સાધુ પણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ‘વાયુ કુદુમ્બીઓના
કટુવચનો જેવી વ્યથા પહોંચાડે છે’ એજ પ્રમાણે હેમંતના સમયનો શીતસ્પર્શ
પણ અત્યન્ત દુઃસહ કહેવામાં આવ્યો છે. ॥૪॥

સમયાર્થયોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ડ. ૧ સંયમસ્ય રૂક્ષત્વનિરૂપણમ્ ૧૧

અન્વયાર્થઃ—(ગિમ્હાહિતાવેળં) ગ્રીષ્મામિતાપેન=ગ્રીષ્મકાલિકૌણેન (પુટ્ટે) સ્પૃષ્ટઃ (વિમળે) વિમનાઃ=સ્થિન્નઃન્તઃકરણઃ (સુપિવાસિણ) સુપિવાસિતઃ=વૃષાર્ણે-
દીનો ભવતિ (તત્થ) તત્ર ગ્રીષ્મોપસર્ગી માપ્તાઃ સન્તઃ (મંદા) મન્દાઃ=કાતરાઃ
(વિસીયંતિ) વિષીદન્તિ (અલ્પોદક) અલ્પોદકે (જહા મચ્છા) યથા મત્સ્યા વિષી-
દન્તિ તથેવેતિ ॥૫॥

શીતસ્પર્શ કા પરીપહ દુઃખજનક હોતા હૈ, યહ કહ કર અબ
ઉષ્ણપરીપહ કી દુઃસ્સહતા કા નિરૂપણ કરતે હૈ—

શબ્દાર્થ—‘ગિમ્હાહિતાવેળં-ગ્રીષ્મામિતાપેન’ ગ્રીષ્મકાલુ કે અમિ-
તાપ સે અર્થાત્ ગર્મી સે ‘પુટ્ટે-સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ પાયા હુવા વિમળે-વિમનઃ’
સ્થિન્ન અન્તઃકરણવાલે અર્થાત્ ઉદાસ ‘સુપિવાસિણ-સુપિવાસિતઃ’ ઔર
પ્યાસ સે યુક્ત હોકર પુરુષ દીન હો જાતા હૈ, ‘તત્થ-તત્ર’ હસ પ્રકાર
ગર્મી કા પરીપહ પ્રાપ્ત હોને પર ‘મંદા-મન્દાઃ’ કાચર પુરુષ ‘વિસીયંતિ-
વિષીદન્તિ’ હસ પ્રકાર વિષાદ કો અનુભવ કરતે હૈ, ‘અલ્પોદક-અલ્પો-
દકે’ ધોડે જલમેં ‘જહા મચ્છા-યથા મત્સ્યાઃ’ જૈસે મછલી વિષાદ કા
અનુભવ કરની હૈ ॥૫॥

અન્વયાર્થ—ગ્રીષ્મકાલ કી ઉષ્ણતા સે સ્પૃષ્ટ હુઆ સાધુ સ્થિત્ત
ઔર પિપાસા સે પીડિત હોતા હૈ । ગર્મી કે પરીપહ કો પ્રાપ્ત કાચર
જન ઉસી પ્રકાર છટપટાતે હૈ જૈસે વિના પાની કી મછલી ॥૫॥

શીતસ્પર્શનો પરીપહ દુઃખજનક હોય છે. તે પ્રકટ કરીને હવે સૂત્રકાર
ઉષ્ણસ્પર્શની દુઃસ્સહતાનું નિરૂપણ કરે છે—

શબ્દાર્થ—‘ગિમ્હાહિતાવેળં-ગ્રીષ્મામિતાપેન’ ગ્રીષ્મ કાલુના અમિતાપથી
અર્થાત્ ગર્મીથી ‘પુટ્ટે-સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ પામેલ ‘વિમળે-વિમનઃ’ સ્થિન્ન અન્તઃ
કરણવાળો અર્થાત્ ઉદાસ ‘સુપિવાસિણ-સુપિવાસિતઃ’ અને તરસથી યુક્ત થઈને
પુરુષ દીન થઈ જાય છે. ‘તત્થ-તત્ર’ આ પ્રકારે ગર્મી પરીપહ પ્રાપ્ત
થવાથી મંદા-મન્દાઃ’ મૂઠ પુરુષ ‘વિસીયંતિ-વિષીદન્તિ’ એવા પ્રકારના વિષાદનો
અનુભવ કરે છે. ‘અલ્પોદક-અલ્પોદકે’ થોડા પાણીમાં ‘જહા મચ્છા-યથા મત્સ્યાઃ’
જેવી રીતે માછલી વિષાદનો અનુભવ કરે છે. ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે પાણી વિના માછલી તરકડે છે. એજ પ્રકારે ગ્રીષ્મ
કાળની ઉષ્ણતાથી સ્પૃષ્ટ થયેલો અને પિપાસાથી વ્યાકુળ થયેલો ખિન્નતાનો
અનુભવ કરે છે. ॥૫॥

ટીકા—‘ગિમ્હાહિતાવેળ’ ગ્રીષ્મામિતાપેન=ગ્રીષ્મમાસસ્ય ડ્યેષ્ઠમાસાદેઃ અમિતાપેનાઽતિશયિતોષ્ણસ્પર્શેન ‘પુદ્ગે’ સ્પૃષ્ટઃ=સ્પર્શ માત્રઃ પુરુષઃ ‘વિમળે’ વિમનાઃ વિલિખાન્તઃકરણઃ ‘સુવિવાસિન’ સુવિવાસિતઃ=અતિશયિતવિવાસયા વચ્ચાન્તઃ દીનો ભવતિ । ‘તસ્થ’ તત્ર ગ્રીષ્મસમયે ઉષ્ણપરીવહં માત્રાઃ, ‘મંદા’ મન્દાઃ જડાઃ ‘વિવીર્યંતિ’ વિવોદન્તિ, વિવાદમનુભવન્તિ, ‘જહા’ યથા યેન પ્રકારેણ ‘મન્દા’ મત્સ્પાઃ ‘અપોદયે’ અલ્પોદયે=સ્વલ્પે જલે વિવાદમનુભવન્તિ । યથાઽલ્પ-જલે મત્સ્પાઃ દુઃખિનો ભવન્તિ, તથોષ્ણપરિવહેણ મન્દાઃ દુઃખભાજો ભવન્તિ ॥૫॥ સંપતિ મિશ્રાપરીવહમધિકૃત્ય મૂત્રકારો જૂતે-‘સયાદત્તેસણા’ इत्यादि ।

મૂત્રમ્-સયા દત્તેસણા દુઃખા જાયણા દુષ્પળોલિયા ।

કમ્મન્તા દુઃખમા ચેવ ઇચ્છાહંસુ પુઠો જણા ॥૬॥

છાયા--સદા દત્તેષણા દુઃખં યાચ્છા દુષ્પળોઘા ।

કર્માર્તા દુર્મગાધૈવેત્પેવમાહુઃ પૃથગ્ જનાઃ ॥૬॥

ટીકાર્થ—ગ્રીષ્મ કે તાપ સે અર્થાત્ ડ્યેષ્ઠ માસ આદિ મેં તીવ્ર ગર્મી કે સ્પર્શ સે પુરુષ વિલ્લ મન હો જાતા હૈ ઔર તેજ પાસ લગને સે દીન બન જાતા હૈ । ઉસ ગ્રીષ્મ કે સમય મેં ઉષ્ણ પરીવહ કો પ્રાસ કાગર જન વિવાદ કા અનુભવ કરતે હૈ । જૈસે જલ કે અભાવ મેં યા અલ્પ જલ મેં મત્સ્પ દુઃખી હોતે હૈ । અર્થાત્ જૈસે અલ્પ જલ મેં મત્સ્પ દુઃખ સે છટપટાતે હૈ, ઉસી પ્રકાર ઉષ્ણ પરીવહ સે કાગર સાધુ દુઃખી હોતે હૈ ॥૫॥

ટીકાર્થ—ગ્રીષ્મ ઋતુમાં—વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં—ન્યારે અસહ્ય ગરમી પડે છે, ત્યારે તેનાથી ત્રાસીને સાધુઓ મનમાં ઉદ્વેગનો અનુભવ કરે છે. ઉષ્ણતાને કારણે તીવ્ર તૃષ્ણાનો અનુભવ કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તેવા સાધુઓ વ્યાકુળ થઈ જાય છે. એટલે કે ઉષ્ણપરીવહ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે કાયર સાધુઓ વિવાદ અનુભવે છે. તેમની સ્થિતિ કેવી થાય છે, તે સૂત્રકારે આ પ્રકારે પ્રકટ કર્યું છે. જેમ પાણી વિના અથવા અદ્ય પાણીમાં માછલી તરફડે છે, એજ પ્રમાણે ઉષ્ણપરીવહ આવી પડતાં કાયર સાધુ વિવાદ અનુભવે છે. ॥૫॥

હવે સૂત્રકાર ભિક્ષાપરીવહનું નિરૂપણ કરે છે—‘સયા દત્તેસણા’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘દત્તેસણા-દત્તેષણા’ અન્યના દ્વારા હીધેલ વસ્તુને જ અન્વેષણ કરવું ‘દુઃખા-દુઃખમ્’ આ હુઃખ ‘સયા-સદા’ જીવનના અંત સુધી અર્થાત્

અન્યવાયર્થ:- (દત્તેષણા) દત્તેષણા અન્યપ્રદત્તવસ્તુનોઽન્વેષણમ્ (દુઃખ) દુઃખમ્ (સયા) સદા જીવનપર્યન્તં સાધુનાં ભવતિ તથા (જાયણા) યાંચા (દુષ્પણોલ્લિયા) દુષ્પ્રજ્ઞોદ્યા યાશ્ચાપરીવહઃ અસામસ્ત્વેન દુઃખેન પ્રણોદ્યતે સચ્ચતે (પુઢો જણા) પૃથક્-જનાઃ=પ્રાકૃતપુરુષાઃ (ઈચ્છાહંસુ) હૃત્યેમાહુઃ=કથયંતિ, (કમ્મત્તા) કર્માર્તીઃ સ્વકૃત-પૂર્વકર્મણઃ ફલભોક્તાઃ (દુઃખગાચેવ) દુર્ભગાશ્ચૈવ=માગ્યહીના ઇમે ઇતિ ॥૬॥

ટીકા--'દત્તેષણા' દત્તેષણા 'દુઃખ' દુઃખનિકા 'સયા' સદા=ભાગીજનં સાધુનાં ભવતિ 'જાયણા' યાશ્ચા 'દુષ્પણોલ્લિયા' દુષ્પ્રજ્ઞોદ્યા=દુઃખેન સોદગ્ધા

અથ સૂત્રકાર મિહિસારીપદનિરૂપણમ્ કે વિષય મેં કથન કરતે હૈં--

'સયા દત્તેષણા' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--'દત્તેષણા-દત્તેષણા' અન્ય કે દ્વારા દી ગઈ વસ્તુ કો હી અન્વેષણ કરના 'દુઃખ-દુઃખ' યહ દુઃખ 'સયા-સદા' જીવન પર્યન્ત સાધુ કો રહતા હૈ 'જાયણા-યાંચા' મિહિસારીપદનિરૂપણમ્ કરના કા કષ્ટ 'દુષ્પ્રજ્ઞોલ્લિયા-દુષ્પ્રજ્ઞોદ્યા' અસચ્ચ હોતા હૈ 'પુઢો જણા-પૃથક્ જનાઃ' પ્રાકૃતપુરુષ અર્થાત્ સાધારણલોક 'ઈચ્છાહંસુ-એવમાહુઃ' એસા કહતે હૈં કિ 'કમ્મત્તા-કર્માર્તીઃ' યે લોક અપને પૂર્વકૃત પાપકર્મ કા ફલ ભોગ રહે હૈં 'દુર્ભગાચેવ-દુર્ભગાશ્ચૈવ' તથા યે લોક માગ્યહીન હૈં ॥૬॥

અન્યવાયર્થ--સાધુઓ કો દત્તેષણા કા અર્થાત્ દુસરો કે દ્વારા પ્રદત્ત વસ્તુ કો હી ગ્રહણ કરના કા દુઃખ સદૈવ સહન કરના પડતા હૈ । યાચના પરીવહ ભી દુઃસહ હોતા હૈ । સાધારણ જન સાધુઓ કો દેખ કર કહતે હૈં, યે અપને કર્મો સે પીડિત હૈં માગ્ય હીન હૈં' ॥૬॥

ટીકાર્થ--સાધુઓ કો જીવનપર્યન્ત દત્તેષણા કા દુઃખ ભોગના પડતા હૈ અર્થાત્ અદત્તાદાન કે કારણ સદૈવ દુસરો કી હી હુઈ વસ્તુ સે હી

જીવન પર્યન્ત સાધુને રહે છે. 'જાયણા-યાંચા' મિહિસારીપદનિરૂપણમ્ કરવાનું કષ્ટ દુષ્પ્રજ્ઞોલ્લિયા-દુષ્પ્રજ્ઞોદ્યા' અસચ્ચ થાય છે. 'પુઢો જણા-પૃથક્ જનાઃ' પ્રાકૃત પુરુષ અર્થાત્ સાધારણ લોક 'ઈચ્છાહંસુ-એવમાહુઃ' એવું કહે છે કે 'કમ્મત્તા-કર્માર્તીઃ' આ લોકો પોતાના પૂર્વકૃત પાપકર્મનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે. 'દુર્ભગાચેવ-દુર્ભગાશ્ચૈવ' તથા આ લોકો માગ્યહીન છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ--સાધુઓએ અન્યના દ્વારા પ્રદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાનું દુઃખ સદા સહન કરવું પડે છે, તે કારણે યાચનાપરીવહ પણ દુઃસહ ગણાય છે. સામાન્ય લોકો તો સાધુઓને બોધને કહે છે--

આ લોકો તેમનાં કર્મોથી પીડિત છે, માગ્યહીન છે. ॥૬. ૬॥

ટીકાર્થ--સાધુઓ જીવનપર્યન્ત દત્તેષણાનું દુઃખ સહન કરવું પડે છે, કારણ કે તેઓ અદત્તાદાનના ત્યાગી હોવાને કારણે તેમને અન્યના દ્વારા

મરતિ । યાચ્છાપરીપહો હિ અત્પસત્વાનાં દુઃખેન મળોઘતે, સહતેમિક્ષાડવીવ-
કષ્ટદાયિની મરતિ । તથાવોક્તમ્—

“ગતિબ્રંશો મુલે દૈન્યં ગાત્રસ્યેન્દોર્વિવર્ણતા ।

મરણે યાનિ ચિહ્નાનિ તાનિ ચિહ્નાનિ યાચકે ॥૧૧॥” ઇતિ ।

તાવદેવ સ્વમાનં સ્થીયતે, યાચક કિંચિદ્ યાચતે । તસ્માત્ યાચ્છા પરીપહોડવીવ
દુઃસ્વજનકો મરતિ । તદેવં દુસ્મહં યાચ્છાપરીપહં પરિસહ્ય વિગતાડમિમાનમહા-
સત્ત્વજ્ઞાનાશમિત્તદ્વયે મહાપુરુષસેવિતં પન્થાનમનુવ્રજતીતિ । આક્રોશપરીપહં શ્લોકા-
દેન અપરભાગેન દર્શયતિ—“પુહો જળા” ઇત્યાદિ ।

નિર્વાહ કરના પડતા હૈ । इसी प्रकार याचना परीपह भी उनके लिए
दुस्मह होता है । अल्पसत्त्व प्राणी बड़ी कठिनाई से उसे सहन कर पाते
हैं । भिक्षावृत्ति अत्यन्त कष्टजनक होती है । कहा भी है—‘गतिब्रंशो
मुखे दैन्यं’ इत्यादि ।

મૃત્યુ કે સમય જો ચિહ્ન પ્રકટ હોતે હૈ, વહી ચિહ્ન યાચક મેં બી
દિશ્વાઈ દેતે હૈ । उसकी गति अटक जाती है, मुख पर दीनता छा जाती
है और चेहरा तेजोहीन हो जाता है ।’

તभी તક મનુષ્ય કા ગૌરવ ટિકતા હૈ જય તક વહ કિસી વસ્તુ કી
યાચના નહીં કરતા । अतएव याच्छा परीपह अत्यन्त दुःस्वजनक होता
है । महासत्त्व पुरुष इस प्रकार दुस्मह याचना परीपह को सहन करके
ज्ञानादि की निरन्तर वृद्धि के लिए महापुरुषों द्वारा सेवित पथ पर चलते हैं।

આપવામાં આવેલી વસ્તુ પડે જ નિર્વાહ ચલાવવો પડે છે. આ પ્રકારનો
યાચનાપરીપહ પણ તેમને માટે દુસ્મહ થઈ પડે છે. જેનામાં આત્મબળ ઓછું
હોય છે એવાં સાધુઓ મહામુશ્કેલીએ આ પરીપહ સહન કરે છે. આ
પરીપહ અસહ્ય બનવાથી કેઈ કેઈ કમજોર સાધુઓ સંયમનો પરિયાગ પણ
કરી દે છે. ભિક્ષાવૃત્તિ કેટલી કષ્ટજનક હોય છે તે નીચેના શ્લોકમાં
બતાવવામાં આવ્યું છે. ‘ગતિબ્રંશો મુલે દૈન્યં’ ઇત્યાદિ—મૃત્યુના સમયે જે
ચિન્હો પ્રગટ થાય છે તે ચિહ્નો યાચકમાં પણ દેખાય છે. તેની ગતિ અટકી જાય
છે, મુખ પર દીનતા છવાઈ જાય છે અને ચહેરા તેજહીન થઈ જાય છે.’

જ્યાં સુધી માણસ કોઈની પાસે કોઈ વસ્તુની યાચના કરતો નથી, ત્યાં
સુધી જ તેનું ગૌરવ ટકે છે. તેથી જ યાચના પરીપહને અત્યંત દુસ્મહ માન-
વામાં આવે છે. દૃઢ મનોબળવાળો પુરુષ જ યાચના પરીપહને સહન કરીને
જ્ઞાનાદિની વૃદ્ધિ કરવા માટે મહાપુરુષો દ્વારા સેવિત માર્ગે આગળ વધે છે.

समयार्थबोधिनो टीका प्र. श्रु. अ. ३ उ. १ भिक्षापरीषद्भिरूपणम् १५

‘पुत्रो जगो’ पृथग्जनना=प्राकृतपुरुषाः साधारणलोका इत्यमाक्रोशन्ति।
 ‘इन्वाहंसु’ एवमाहुः अनेन प्रकारेण कथयन्ति। तथाहि—ये एते साधवः मलिनांगाः
 लुंबितशिरसः क्षुधादिवेदनाग्रभाः। ते—एते ‘कम्मत्ता’ कर्मात्ताः पूर्वजन्मनि
 अनुष्ठितैः कर्मभिरात्ताः पूर्वजन्मनि स्वकृतकर्मणां फलमनुभवन्ति। अथवा—
 कर्मभिः—कृष्णादिभिः आर्ताः, तत्कर्तुमशक्ता उद्विग्नाः सन्तः साधवः संवृत्ता
 इति। तथा एते ‘दुग्भगा’ दुर्भगाः=भाग्यहीनाः सर्वेरेव पुत्रकलनादिभिः परि-
 त्यक्ताः, अन्यत्र शरणमलब्ध्वा साधवः संवृत्ताः प्रतज्याधारिणो जाता इति॥६॥

मूलम्—एष सदे अचायंता गामेसु नगरेसु वा।

तस्य मंदा विसीयंति संग्राम मिव भीरुया ॥७॥

छाया--एतान् शब्दान् अशक्नुवन्तो ग्रामेषु नगरेषु वा।

तत्र मन्दा विषीदन्ति संग्राम इव भीरुकाः ॥७॥

गाथा के उत्तरार्द्ध भाग में आक्रोश परीषद् का उल्लेख किया गया है साधुओं को देखकर साधारण लोग इस प्रकार कहते हैं—इन साधुओं का शरीर मैला कुचैला है, इन्होंने मस्तक नोख रक्खा है और ये क्षुधा की वेदना से पीड़ित हैं। ये बेबारे अपने कर्मों से दुःखी हो रहे हैं—पूर्वजन्म में उपाजित अशुभ कर्मों का फल भुगत रहे हैं। अथवा ये कर्मात्त हैं अर्थात् कृषि आदि कर्म करने में असमर्थ हैं, इसी कारण साधु बन गए हैं। ये अभाग्य हैं क्योंकि पुत्र पत्नी आदि सभी ने इनका परित्याग कर दिया है। जब कहीं शरण नहीं मिली तो साधु बन गए। दीक्षाधारी हो गए हैं॥६॥

गाथाना उत्तरार्धभां आक्रोश परीषद्भिरुल्लेखं कृतवानां आच्छेदो छे।
 साधुभ्योने जेधने सामान्य लोको आ प्रभाषे कडे छे—‘आ साधुभ्योनुं शरीर
 गंदुं छे, तेमणे केशतुं दुष्यन करीने माथे भुंडो कथीं छे अने तेज्जो क्षुधानी
 पीडा सहन करे छे, ते भियःरा तेमना पूर्वोपाजित कर्मातुं क्षण लोअनी रक्षा
 छे, अथवा तेज्जो कर्मात्त छे,’ आ वाक्यनो अर्थ आ प्रभाषे पणु करी शक्या
 —तेज्जो जेती आदि कर्म करवाने असमर्थ छे, ते कारणे ज तेज्जो साधु
 बन्या छे, तेज्जो दुर्भाग्यी छे, कारणे के पुत्र, पत्नी आदि सौभे तेमनो
 परित्याग कथीं छे, केध पणु जग्याभे आश्रय नही भणवाथी तेज्जो दीक्षा लधने
 साधु अनि गया छे, ॥गाथा ६॥

અન્વયાર્થ:--(ગામેસુ) ગ્રામેષુ (નયરેસુ વા) નગરેષુ વા (एए सहे) एतान् शब्दान्=एतान् पूर्वोक्तानां आक्रोशरूपान् तथा चौरचाटिकादिरूपान् शब्दान् (अचा-यंता) सोढुमशक्नुवन्तः (तत्थ) तत्र=तस्मिन् आक्रोशे सति (मंदा) मन्दा अज्ञा-लघुप्रकृतयः (विसीयंति) विपीदन्ति=विमनस्का भवन्ति संयमाद्वा भ्रश्यन्ते (इव) यथा (संगामंमि) संग्रामे=रणशिरसि (भीरुया) भीरुकाः विपीदन्ति ॥७॥

ટીકા--‘ગામેસુ’ ગ્રામેષુ ‘નયરેસુ વા’ નગરેષુ વા ‘एए सहे अचायंता’ एतान् शब्दान् अशક્नुवन्तः=एतान् पूर्वोक्तान् आक्रोशरूपान् तथा चौरचाटि-

शब्दार्थ—‘ગામેસુ-ગ્રામેષુ’ ગ્રામોંમે નયરેસુ વા-નગરેષુ વા’ અથવા નગરોં મેં ‘एए सहे-एतान् शब्दान्’ इन शब्दों को ‘आचायंता-अश-क्नुवन्तः’ सहन नहीं कर सकते हुए ‘तत्थ-तत्र’ उस आक्रोश वचनों को सुनकर ‘मंदा-मन्दाः’ मंदमतिवाले ‘विसीयंति-विपीदन्ति’ इस प्रकार विषाद करते हैं-‘इव-यथा’ जैसे ‘संगामंमि-संग्रामे’ संग्राममें ‘भीरुया-भीरुकाः’ भीरु पुरुष विषाद करते हैं ॥७॥

અન્વયાર્થ--ગ્રામોં મેં અથવા નગરોં મેં પૂર્વોક્ત આક્રોશરૂપ શબ્દોં કો તથા ‘यह चोर है, चोर है’ इत्यादि शब्दों को सहन करने में असमर्थ होते हुये मन्दप्रकृति साधु विषाद को प्राप्त होते हैं या संयम से भ्रष्ट हो जाते हैं, जैसे संग्राम के शीर्ष भाग में भीरुजन विषाद को प्राप्त होते हैं ॥७॥

ટીકાર્થ--ગ્રામોં મેં યા નગરોં મેં પહેલે કહે હુડે આક્રોશ રૂપ

शब्दार्थ--‘ગામેસુ-ગ્રામેષુ’ ગામેમાં ‘નયરેસુ વા-નગરેષુ વા’ અથવા નગરોંમાં ‘एए सहे-एतान् शब्दान्’ आ शब्दोंने ‘अचायंता-अशक्नुवन्तः’ सहन न करी शक्तां ‘तत्थ-तत्र’ ते आक्रोश वचनों अर्थात् उवा वचनोने सांजणीने ‘मंदा-मन्दाः’ मंद मतिवाला ‘विसीयंति-विपीदन्ति’ विषाद करे छे ‘इव-यथा’ जेवी रीते ‘संगामंमि-संग्रामे’ संग्रामમાં अर्थात् युद्धમાં ‘भीरुया-भीरुकाः’ भीरु पुरुष विषाद करे छे. ॥७॥

સૂત્રાર્થ--‘આ સાધુ તેના કર્મોથી દુઃખી છે’ इत्यादि आक्रोशइय शब्दो तथा आ चोर छे, आ चोर (लसूस) छे, इत्यादि सामान्य लोको द्वारा उच्यारता शब्दो सांजणवाने असमर्थ भेदे ते मन्द प्रकृति साधु विषाद अनुभव छे, अने जेवी रीते संग्रामना भाषराना भागमा स्थित कायर पुरुष विषाद अनुभव छे अने समरांगज छेडीने लागी जय छे, जेज प्रमाक्षे मन्दमति साधु पक्ष संयमना मार्गोशी ब्रह्म थाय छे. ॥७॥

ટીકાર્થ--પૂર્વોક્ત આક્રોશ રૂપ શબ્દો તથા ‘આ ચોર છે, આ ભસૂસ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ડ. ૧ વધપરીપદ્ધતિરૂપણમ્

૧૭

કાદિરૂપાન્ સોદુમશ્વનુવન્તઃ, 'મંદા' મન્દાઃ=મન્દમતયોઽત્પસત્વાઃ, 'તત્થ' તત્થ તાદશાક્રોશાદિરૂપ ગ્રામકુલ્લકાદિ શબ્દશ્રવણકાલે, 'વિસીયંતિ' વિષીદન્તિ=અતિ-શયેન દુઃસ્વપ્નુભવંતિ । 'વ' યથા 'મીરુપા' મીરુકાઃ કાતરપુરુપાઃ 'સંગામંમિ' સંગ્રામે=રણશિરસિ ચક્રકુન્તાસિશક્તિનારાચાકુલે રટપટદશેન્નચ્છલ્લીનાદસમાકુલે વિપાદં ગચ્છન્તિ અયશઃ પટદ-મંગીકૃત્ય પલાયન્તે । ગ્રામે નગરે વા વિદ્યમાનો-ઽત્પમતિઃ સાધુરાક્રોશશબ્દજનિતં દુઃસ્વં તથાઽનુભવતિ, યથા સંગ્રામે કાતરઃ પુરુષો દુઃસ્વપ્નુભવતીતિ ભાવઃ ॥૭॥

અતઃ પરં વધપરીપદં સૂચકારઃ દર્શયતિ-'અપ્પેગે સુધિયં' इत्यादि ।

મન્મ-અપ્પગે સુધિયં મિક્કલું સુણી ડંસહ લૂસહ ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ તેંડ પુટ્ટા વ પાણિણો ॥૮॥

શબ્દો' કો એવં 'યહ ચોર હૈ, યહ જાસૂસ હૈ' इत्यादि કહે જાનેવાળે શબ્દો' કો સહન કરને મેં અસમર્થ હોકર મન્દમતિ યા અત્પસત્વ સાધુ ઉસ સમય અર્થાત્ કાનોં મેં કાંટે કે સમાન જુમને વાળે ડન આક્રોશ વચનોં કો સુનને કે સમય અતીવ દુઃસ્વ કા અનુભવ કરતે હૈં । જૈસે ચક્ર, કુન્ત, અમિ શક્તિ એવં નારાચ (વાળોં) સે યુક્ત તથા બજતે દૃષ્ટ હોલ શાંચ જાલર અગ્નિ વાયોં કી ધ્વનિ સે વ્યાપ્ત સંગ્રામશીર્ષ મેં જૈસે કાવર પુરુષ વિપાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ઓર અપયશ સહન કરકે મી માગ જાડે હોતે હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ગ્રામ યા નગર મેં ધૈર્યહીન સાધુ કો આક્રોશ પૂર્ણ વચન સુનકર ઉસી પ્રકાર દુઃસ્વ કા અનુભવ હોતા હૈ જિસ પ્રકાર સંગ્રામ મેં કાવર પુરુષ કો ॥૭॥

છે,' ઇત્યાદિ ગ્રામ્યજનો અને નગરજનો દ્વારા ઉત્પાદિતા શબ્દો સાંભળીને તે અત્પમતિ અથવા અત્પસત્ત્વ સાધુ અર્થાત વિપાદ અનુભવે છે. પોતાના કાનમાં કાંટાની જેમ પીડા પહોંચીડનારા તે શબ્દો તેનાથી સહન થઈ શકતા નથી, તેથી આ પ્રમાણે આક્રોશ વચનેા સાંભળવાથી તેને ઘણુંજ દુઃખ થાય છે. જેવી રીતે ચક્ર, કુન્ત, ખડગ, અણુ આદિથી યુક્ત અરિદળને ભેદીને, ઢાલ, શંખ, જાલર આદિ વાયોના ધ્વનિથી વ્યાપ્ત સંગ્રામના અશ્વભાગમાં સ્થિત કાવર પુરુષ ડરી જઈને અપયશની પરવા કર્યા વિના સંગ્રામમાંથી નાસી જવાને તૈયાર થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે મન્દમતિ, અત્પસત્ત્વ સાધુ પણ પૂર્વોક્ત આક્રોશ વચનેાને સાંભળીને વિપાદનો અનુભવ કરે છે અને સંયમથી બ્રહ્મ થઈ જાય છે. ॥ગાથા ૭॥

શ્લૃ ૩

છાયા--અપ્પેકઃ ક્ષુધિતં મિશ્રું શુનિ દશતિ લૂષકઃ ।

તત્ર મન્દા વિપીદન્તિ તેજઃ સ્પૃષ્ટા વ પ્રાણિનઃ ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ--(અપ્પેગે) અપ્પેકઃ (લૂસણ) લૂષકઃ કૂરઃ (સ્તુધિયં) ક્ષુધિતં વુશુ-
ક્ષિતં મિશ્રામટન્તં (મિક્ચુ) મિશ્રુમ્ (સુનીદંશતિ) શુની દશતિ મસપતિ (તત્થ)
તત્ર=શ્વાદિમસણે (મંદા) મંદાઃ=મહાઃ અલ્પસત્ત્વતયા (વિસીયંતિ) વિપીદન્તિ=
દૈન્યં મજન્તે (તેડપુટ્ટા) તેજઃ સ્પૃષ્ટા=અગ્નિના દહમાનાઃ (પ્રાણિણોવ) પ્રાણિનો-
જન્તદ્દિવેતિ ॥૮॥

હસકે અનન્તર સૂત્રકાર વધપરીપહ ક્રા વર્ણન કરતે હૈ-
'અપ્પેગે સ્તુધિયં' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--'અપ્પેગે-અપ્પેકઃ' યદિ કોઈ 'લૂસણ-લૂષકઃ' કૂર 'સ્તુધિયં-
ક્ષુધિતમ્' મૂલે 'મિક્ચુ'-'મિશ્રુમ્' સાધુ કો 'સુગી દંસતિ-સુનીદશતિ'
કુત્તા કાટને લગતા હૈ તો 'તત્થ-તત્ર' ઉસ સમય 'મંદા-મન્દાઃ' અજ્ઞ
પુરુષ 'વિસીયંતિ-વિપીદન્તિ' હસ પ્રકાર દીનતા કો પાતા હૈ કી 'તેડ-
પુટ્ટા-તેજઃસ્પૃષ્ટાઃ' અગ્નિ કે દ્વારા સ્પર્શ કિયા હુઆ 'પ્રાણિણોવ-પ્રાણિન-
હવ' પ્રાણી વચરાતા હૈ ॥૮॥

અન્વયાર્થ--કોઈ કૂર કુત્તા આદિ પ્રાણી મૂલે (મિક્ષા કે લિપ
ધ્રમણ કરતે) સાધુ કો કાટ લેતા હૈ । તથા કુત્તા આદિ કે કાટને પર
મંદસત્ત્વ સાધુ વિપાદ કરતા હૈ-દીન બન જાતા હૈ, માનોં ઉસે અગ્નિ
કા સ્પર્શ હો ગયા હો ! ॥૮॥

હવે સૂત્રકાર વધ પરીપહનું કથન કરે છે--'અપ્પેગે સ્તુધિયં' इत्यादि--

શબ્દાર્થ--'અપ્પેગે-અપ્પેકઃ' ને કોઈ 'લૂસણ-લૂષકઃ' કૂર 'સ્તુધિયં-ક્ષુધિતમ્'
ભૂખ્યા મિક્ચુ-મિશ્રુમ્ સાધુને 'સુગી દંસતિ-શુની દશતિ' દૂતરે કરડવા લાગે
તો 'તત્થ-તત્ર' તે સમયે 'મંદા-મન્દાઃ' અજ્ઞ પુરુષ 'વિસીયંતિ-વિપીદન્તિ'
આ પ્રમાણે દીનતા યુક્ત બની બને છે કે 'તેડપુટ્ટા-તેજઃ સ્પૃષ્ટાઃ' અગ્નિના દ્વારા
સ્પર્શ કરાયેલ 'પ્રાણિણો વ-પ્રાણિન હવ' પ્રાણી ગભરાય છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ--મિક્ષાપ્રાપ્તિને માટે ભ્રમણ કરતા ભૂખ્યા સાધુને કોઈ કેઈ
વાર કોઈ કૂર દૂતરે કરડે છે. આધુ બને ત્યારે મંદસત્ત્વ સાધુ વિપાદ અનુ-
ભવે છે. અગ્નિના સ્પર્શ થઈ ગયેા હોય એટલું દુઃખ તેને તે વખતે
થાય છે. ॥૮॥

ટીકા--‘અપેગે’ અપિ એકઃ, અપિ શબ્દઃ સંભાવનાયામ્, એકઃ કશ્ચિત્ ‘લૂપ્ત’ લૂપ્તઃ ક્રૂપાણી, સ્વભાવતઃ ક્રૂર પશુઃ યથા કુરુકુરાદિઃ । ‘સુધિયં’ સુધિ-તપ્-સુધાર્ત્તમ્ ‘મિક્ષુ’ મિક્ષુકમ્, મિક્ષયા પશ્ચિમન્તં સાધુમ્ । ‘સુણી દંપતિ’ શુનિ દશતિ, સ્વકીયદન્તૈઃ સાધોરંગં વિલુંપતિ । ‘તત્થ’ તત્ર=તસ્મિન્ આઘાતકાલે ‘મંદા’ અલ્પસત્ત્વતયા મન્દાઃ અજ્ઞાઃ ‘વસીયંતિ’ વિપીદન્તિ=વિપાદમુપગચ્છન્તિ । ક શ્વતચ્ચાહ ‘તેડુટ્ટા’ તેનોભિરગ્નિમિઃ સ્પૃષ્ટાઃ દહ્યમાનાઃ, ‘પાણિનોવ’ પાણિનો જન્તવઃ વેદનાર્ત્તાઃ સન્તો યયા વિપાદમુપગચ્છન્તિ । આર્ત્તધ્યાનોપદ્રતાઃ ગાત્ર-સંકોચનં કુર્વન્તિ, એવમ્ અલ્પમતયઃ સાધવોઽપિ ક્રૂરપાણિમિઃ અભિદ્રુતાઃ સંય-માદ્ ભ્રશ્યન્તિ । યતો ગ્રામકંઠકાનામતિ દુઃસહસ્ત્રાદિતિ તાત્પર્યમ્ ॥૮॥

મૂલ્પ-અપેગે પડિભાસંતિ પડિપંથિયમાગયા ।

પડિયારગયા એ જ એ એવંજીવિણો ॥૯॥

ટીકાર્થ--યહાં ‘અપિ’ શબ્દ સંભાવના કે અર્થ મેં છે । કોઈ સ્વભાવ સે હી ક્રૂર કુત્તા આદિ જાનવર મિક્ષા કે લિપે અટન કરતે હુએ મૂલ્પે સાધુ કો કાટ ખાતા હૈ, સાધુ કે અંગ મેં અપને તીક્ષ્ણ દાંત ગઢા દેતા હૈ, ઉસ સમય જો સાધુ ધૈર્યહીન યા અલ્પસત્ત્વ હોતે હૈ, વહ વિપાદ કા અનુભવ કરતે હૈ, જૈસે આગ સે જલે હુએ પ્રાણી વેદના સે આર્ત્ત હો ઉઠતે હૈં ઓર આર્ત્તધ્યાન સે યુક્ત હોકર અજ્ઞો કો સિકોડ છેતે હૈં । હસી પ્રકાર સત્ત્વહીન સાધુ બી ક્રૂર પ્રાણી કા ઉપદ્રવ હોને પર સંયમ સે ગિર જાતે હૈં, ક્યોંકિ ગ્રામકંઠક અર્થાત્ હન્દિયો સે પ્રતિ-કૂલ સ્પર્દા આદિ અલ્પન્ત હી દુઃસ્તહ હોતે હૈં ॥૮॥

ટીકાર્થ--આ સૂત્રમાં ‘અપિ’ પદ સંભાવનાના અર્થમાં વપરાયું છે. કોઈ કોઈ વાર એવું પણ બને છે કે-લિક્ષાને માટે બ્રમણ કરતા સાધુને કોઈ ક્રૂર કૂતરા આદિ જાનવર કરડે છે-સાધુના ચરણ આદિ અંગમાં તેની તીક્ષ્ણ દાંતે લોંટી દે છે. તે સમયે અલ્પસત્ત્વ અને ધૈર્યહીન સાધુ વિપાદનો અનુભવ કરે છે. જેવી રીતે અગ્નિથી ઠાઝેલું પ્રાણી વેદનાથી આર્ત્ત થઈ જાય છે અને આર્ત્તધ્યાનથી યુક્ત થઈને પોતાનાં અંગોને સંકેતી લે છે, એજ પ્રમાણે ક્રૂર પ્રાણી દ્વારા ઉપદ્રવ થવાથી સત્ત્વહીન સાધુ પણ સંયમના માર્ગથી બ્રહ્મ થઈ જાય છે, કારણ કે ગ્રામ કંઠક-હન્દિયોને પ્રતિકૂળ સ્પર્શ આદિ-સહન કરવાનું કાર્ય પણ જ દુષ્કર ગણાય છે. ॥આથા ૮॥

છાયા--અપ્પેકે પ્રતિભાવન્તે પ્રાતિપથિકતામાગતાઃ ।

પ્રતિકારગતા એતે ય એતે એવં જીવિનઃ ॥૧॥

અન્વયાર્થઃ--(પઢિપંથિયમાગયા) પ્રાતિપથિકતામાગતાઃ=પ્રતિપથઃ પ્રતિ-
કૂલ ત્વં તેન ચરન્તીતિ પ્રાતિપથિકાઃ સાધુવિદ્વેષિણસ્તદ્ભાવમાગતાઃ (અપ્પેમે) અપિ
એકે=ધર્મરહિતાઃ (પઢિભાસંતિ) પ્રતિમાપંતે (જે એવ) યે એતે યતપઃ (એવં જીવિણો)
એવં જીવિનઃ (એવ) એતે (પઢિયારગયા) પ્રતિકારગતાઃ પ્રતિકારઃ--પૂર્વકૃતકર્મણો-
ઽનુભવસ્તં ગતાઃ પ્રાપ્તા ઇતિ ॥૧॥

ટીકા--‘પઢિપંથિયમાગયા’ પ્રાતિપથિકતામાગતાઃ, પ્રતિકૂલતાં ભાવન્તે
યે તે પ્રાતિપથિકાઃ સાધુનાં વિદ્વેષકારકાઃ, તદ્ભાવમાગતાઃ ઇતિ પ્રાતિપથિકતા-

શબ્દાર્થ--‘પઢિપંથિયમાગયા-પ્રતિપથિકતામાગતાઃ’ સાધુજન કે દેવી
‘અપ્પેમે-અપિએકે’ કોઈ કોઈ ‘પઢિભાસંતિ-પ્રતિભાવન્તે’ કહતે હૈં કિ
‘જે એવ-યે એતે’ જો યે લોગ ‘એવંજીવિણો-એવં જીવિનઃ’ હસ પ્રકાર
મિક્ષાવૃત્તિ સે જીવન ધારણ કરતે હૈં ‘એવ-એતે’ યે લોગ પરિચારગતા-
પ્રતિકારગતાઃ’ અપને પૂર્વકૃત પાપકા ફલ ભોગ રહે હૈં ॥૧॥

અન્વયાર્થ--કોઈ કોઈ અધર્મી ઓર સાધુઓં સે દ્વેષ રાખને વાલે
લોગ કહતે હૈં, હસ પ્રકાર જીવનચાપન કરનેવાલે યે સાધુ અપના યદલા
ચુકા રહે હૈં અર્થાત્ પૂર્વકૃત કર્મોં કા ફલ ભુગત રહે હૈં ॥૧॥

ટીકાર્થ--જો સાધુઓં કે વિરોધી હૈં, પ્રતિકૂલ વચન બોલતે હૈં,
સાધુઓં કે પ્રતિ દ્વેષભાવ રાખતે હૈં વે અનાયોં કે સમાન લોગ સાધુકો

શબ્દાર્થ--‘પઢિપંથિયમાગયા-પ્રાતિપથિકતામાગતાઃ’ સાધુ જનના દેવી
‘અપ્પેમે-અપિએકે’ કોઈ કોઈ ‘પઢિભાસંતિ-પ્રતિભાવન્તે’ કહે છે કે ‘જે એવ-યે એતે’
જે આ સાધુઓં ‘એવંજીવિણો-એવં જીવિનઃ’ આ પ્રકારે મિક્ષાવૃત્તિથી જીવન
ધારણ કરે છે, ‘એવ-એતે’ આ સાધુઓં ‘પરિચારગતા-પ્રતિકારગતાઃ’ પોતાના પૂર્વ
કૃત પાપનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ--કોઈ કોઈ અધર્મી અને સાધુઓનો દ્વેષ કરનારા લોકો કહે છે
કે ‘આ પ્રકારે જીવન વ્યતીત કરતાં આ સાધુઓ પૂર્વકૃત કર્મોનો ખટલો
ચુકવી રહ્યા છે-ફળ ભોગવી રહ્યા છે.’ ॥૧॥

ટીકાર્થ--સાધુઓના વિરોધીઓ-સાધુઓ પ્રત્યે દ્વેષભાવ રાખનારા અનાયોં
લોકો જેવાં માણસો સાધુઓને બેઈને આ પ્રકારનાં પ્રતિકૂળ વચનો બોલે છે

સમયાર્થેવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ જ. ૧ વધપરીવહનિરૂપણમ્

૨૧

માગતા: કથંચિત્ પ્રતિપથ્યત્વ દ્રષ્ટાર: 'અપ્યેતે' અપિ એકે, અનાર્યકલ્પા: 'પડિમા-
સંતિ' પતિમાપન્તે, એવં બ્રુવતે । કિં વુસ્તે-ત્તમાહ-'જે એ' એ એતે સાધવ: ।
'એવં ઝીવિણો' એવમ્ અનેન પ્રકારેણ મિશ્ણાવૃત્ત્યા જીવનયાત્રાં તિર્વર્તયન્ત: । ઇમે
યતય: । 'પડિયારગયા' પતિકાન્ગત = સ્વકીયપૂર્વકૃતકર્મણાં ફલમુપશ્નન્તે ।
કેચિન્ સાધુવિદ્વેષકારિણો મિશ્ણાર્થં સાધું દદ્વાં ઇત્યં વદન્તિ, એ એતે સાધવો
લુચિતશિરસોડ્દત્તદાના: પરમૃદ્ધાણિ પરિભ્રમન્તિ । ઇમે સર્વભોગચંચિતા: દુઃખિતં
જીવનં જીવન્તિ । સર્વથા ઇમે માગ્યરહિતા: પરજન્મનિ કૃતમશુભકર્મ્માડુષ્ટાનં
તાયૈવં ફલં પરમૃદ્ધાદૌ મિશ્ણાવૃત્ત્યા જીવનં સંપાદયન્તીતિ ॥૯॥

મૂઠ્ઠમ્-અપ્યેગે વહ જુંજહ નગિના પિંહોલગાહમા ।

મુંડા કહૂ વિણટુંગા ઉજ્જહા અસમાહિયા ॥૧૦॥

છાયા--અપ્યેકે વચો યુજ્જન્તિ નગ્ના: પિંહોલગા અપ્પા: ।

મુળડા: કણ્ઠવિનષ્ટાઙ્ગા ઉજ્જહલા અસમાહિતા: ॥૧૦॥

દેવકર હસ પ્રકાર માષણ કરતે હૈ--'ભીષ માંગ કર જીવન વ્યતીત કરને
વાહે યે સાધુ અપને પૂર્વકૃત અશુભ કર્મ કા ફલ ભોગ રહે હૈ' ।' કોઈ
સાધુદેવી મિશ્ણાર્થ નિકાલે સાધુ કો દેવકર કહતા હૈ--'હન સિર
નોંચને વાલે સાધુઓ ને પહેલે દાન નહીં દિયા હૈ, હમી કારણ યે ઘર
ઘર ભીષ કે લિપે મટકતે ફિરતે હૈ' । યે સમસ્ત 'ભોગો' સે વંચિત હૈ
ઔર દુ:સ્વમયજીવન વ્યતીત કર રહે હૈ' । યે 'માગ્યહીન હૈ' । પૂર્વજન્મ
મેં અશુભ કર્મ કરકે આપ હૈ, ડસી કા યહ ફલ હૈ કિ પરાપ ઘરોં મેં
ભીષ માંગ કર હન્હે' પ્રાણોં કા નિર્વાહ કરના પડતા હૈ ॥૯॥

શબ્દાર્થ--'અપ્યેગે-અપ્યેકે' કોઈ કોઈ પુરુષ 'વહ જુંજન્તિ-વચો
યુંજન્તિ' કહતે હૈ કિ 'નગિના-નગ્ન' યે લોગ નગે હૈ 'પિંહોલગા'--

--'ભીષ માગીને જીવન વ્યતીત કરનારા આ સાધુઓ તેમના પૂર્વકૃત અશુભ
કર્મોનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે.' શિક્ષાપ્રાપ્તિ માટે નીકળેલા સાધુને જોઈને
કેઈ સાધુ દેવી માણસો એવું કહે છે કે--'આ કેશકુંચન કરનારા સાધુઓએ
પૂર્વજન્મમાં દાન લીધાં નથી, તે કારણે તેમને શિક્ષાને માટે ઘેર ઘેર ભટકવું
પડે છે. તેઓ સધળા ભોગોથી વંચિત છે અને દુ:ખી જીવન વ્યતીત કરી
રહ્યા છે. તેઓ ભાગ્યહીન છે. પૂર્વજન્મના અશુભ કર્મોના કારણે તેમને પારકાં
ઘરોમાં ભ્રમણ કરીને ભીષ માગીને શુભરાત ચલાવવું પડે છે. ॥ગાથા ૬॥

શબ્દાર્થ--'અપ્યેગે-અપ્યેકે' કેઈ કેઈ પુરુષ 'વહ જુંજન્તિ-વચો યુંજન્તિ' કહે
છે કે 'નગિના-નગ્ના' આ લોકો નાગ છે. 'પિંહોલગા-પિંહોલગા' ખીબના

અન્વયાર્થ:--(અપેગે) અપેગે કેવન પુરુષાઃ (વડ્જુંજદ) વચો યુજંતિ વાચં માપન્તે તથથા (નગિણા) નમ્ના એતે જિનકલ્પિકાદણઃ તથા (પિંડોલગા) પિંડો-લગ્નાઃ=રપિંડમાર્ધકાઃ (અધમા) અધમાઃ=મલમલિનદેહાઃ (મુંડા) મુંડાઃ લુંચિત શિરસઃ (કંદૂચિણદ્વંગા) કંદૂચિનષ્ટાંગાઃ=કંદૂકૃતશ્ચતૈઃ વિકૃતશરીરાઃ (ઉજ્જલ્લા) ઉજ્જલ્લાઃ ઉદ્ગતઃ જલ્લઃ મલં શુષ્કમસ્વેદો વા યેષાં તે ઉજ્જલ્લાઃ કઠિનમલયુક્ત-શરીરકા યથા તથા (અસમાહિયા) અસમાહિતાઃ અશોમના વીમત્સા વા इत्थं કથયન્તીતિ ॥૧૦॥

ટીકા—‘અપેગે’ અપેગે એકે અનાર્યતુલ્યાઃ પુરુષાઃ સાધુનધિકૃત્ય ‘વડ્-જુંજદ’ વચો યુજંતિ વાચમુદીરયન્તિ, કીદર્શી વાચમુદીરયન્તિ, તત્રાહ-‘નગિણા’ પિંડોલગાઃ’ પર પિંડકે ઇચ્છુક હૈં ‘અહમા-અધમાઃ’ અધમ હૈં ‘મુંડા-મુંડાઃ’ મુંડિત હૈં ‘કંદૂચિણદ્વંગા-કંદૂચિનષ્ટાંગાઃ’ કંદૂરોગસે इनके अङ्ग नष्ट होगये हૈં ‘ઉજ્જલ્લા-ઉજ્જલ્લાઃ’ યે શુષ્ક પસીને યુક્ત ઓર ‘અસ-માહિયા-અસમાહિતાઃ’ અશોમન અર્થાત્ વીમત્સ હૈં એસા કહતે હૈં ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—સાધુ કો દેલ્લકર કોઈ કોઈ કહતે હૈં, યે નગન હૈં (જિનકા લ્પિક આદિ) પરાયે પિંડ કી પ્રાર્થના કરને વાલે હૈં, અધમ હૈં મલીન શરીરવાલે હૈં, મુંડિત હૈં, ખુજલી કે કારણ इनका शरीर क्षत विक्षत हो रहा है, મેલ જમાલુઆ હૈ, યે પસીને સે તર હો રહે હૈં યા इनका शरीर कठिन मल से युक्त है, યે કેસે અશોમન યા વીમત્સ દિલ્લાઈ દેતે હૈં ? ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—અનાર્યો’ કે સદશ કોઈ કોઈ પુરુષ સાધુઓ’ કે સમ્બન્ધ મેં હસ

પિંડના ઈચ્છુક છે. ‘અહમા-અધમાઃ’ અધમ છે. મુંડા-મુંડાઃ’ તે મુંડિત છે, ‘કંદૂચિણદ્વંગા-કંદૂચિનષ્ટાંગાઃ’ કંદૂ રોગથી તેમના અંગ નષ્ટ થઈ ગયા છે. ‘ઉજ્જલ્લા-ઉજ્જલ્લાઃ’ આ લોકો શુષ્ક પરસેવાથી યુક્ત અને ‘અસમાહિયા-અસમા-હિતાઃ’ અશોમન અર્થાત્ બીમત્સ છે આવું કહે છે. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—જિનકલ્પિક આદિ સાધુએને જોઈને કેાકેાઈ માણસો એવું કહે છે કે—‘આ લોકો નમ્ર છે, પરાયા પિંડને (આહારને) માટે પ્રાર્થના કરનારા છે, અધમ છે, મલીન શરીરવાળા મુંડિત છે, ખુજલીને કારણે તેમનું શરીર ક્ષત વિક્ષત થઈ ગયું છે, તેમના શરીર પર મેલનો થર જામી ગયો છે, તેમનું શરીર પરસેવાથી તરખેણ છે, અથવા તેમનું શરીર કઠણ મેલથી યુક્ત છે. તેઓ કેવાં બ્રેડાળ અને બીમત્સ દેખાય છે!’ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—અનાર્યોના જેવા સ્વભાવવાળા લોકો સાધુએને અનુદક્ષીને આ

नगना एते जिनकल्पिकादयः वस्त्रादिताः । 'परिण्डोलगा' परणिण्डोलकाः=पर-
णिण्डमार्थकाः सन्ति । तथा 'अहमा' अधमाः, मलमलिनत्वात् निन्दिताः । तथा
(मुंडा) मुण्डाः=लुंचितकेशाः तथा 'कंठविण्टंगा' कण्ठविण्टाङ्गाः कण्ठभिः
खर्जनैः विनष्टानि अङ्गानि येषां ते कण्ठविण्टाङ्गाः, कण्ठकृतरखाभिः विकृतश-
रीराः । करकण्ठवत् सनत्कुमारवत् विनष्टशरीराः । तथा 'उज्जल्ला' उज्जल्लाः=
उद्धतः संग्नः जल्लः कठिनमलं येषां ते उज्जल्लाः । तथा 'असमाहिया' अस-
माहिताः=अशोभनाः दुष्टा वा पाणिनामसमाधिमुत्पादयन्ति । कदाचित् कुपुरुषा
जिनकल्पिसाधुं दृष्ट्वा एवं वदन्ति यदीमे परणिण्डोपभोक्तारः नगना अधमाश्च
तथा इमे मुण्डिताः कङ्करोमादिना विनष्टाङ्गा मलयुक्तबीभत्सवेषयुक्ताः
सन्तीति मानः ॥१०॥

प्रकार के वस्त्रों का प्रयोग किया करते हैं ये जिनकल्पिक आदि नग्न हैं, ये
पराये आहार की प्रार्थना करते हैं, मलीन होने के कारण ये अधम निन्दित
हैं। ये मुण्डित हैं खुजली के कारण इनके अंग खराब हो रहे हैं खाज
की रेखाओं ने इनके शरीर को विकृत कर दिया है? करकण्ठ या सनत्कुमार
के समान विनष्ट शरीर वाले हैं? इनके शरीर पर जमा हुआ मैल चिपका
है? ये अशोभन हैं दुष्ट हैं, पाणियों को असमाधि उत्पन्न करते हैं।

तात्पर्य यह है कि कभी कभी कुपुरुष जिनकल्पी साधु को देख कर
कहते हैं, ये पराजिजीवी हैं, नग्न हैं, अधम हैं, सिरमुंडे हैं, खुजली आदि
से इनके अंग खराब हो रहे हैं मलीन बीभत्स वेष वाले हैं ॥१०॥

प्रकारतां वयनानां प्रयोग करे छे-आ जिनकल्पिक आदि साधुओ नग्नवस्थाभां
रहे छे। तेओ अन्यानी पासे आहारादिनी बीभ भागे छे। मलीनताने कारखे
तेओ अधम-अप्रीतिकर लागे छे। तेमने साथे मुंडा छे। खुजलीने कारखे
तेमनां अंगी भराण थछ ग्यां छे-शरीर पर वारंवार भज्जवणवाने बीधे
तेमनुं शरीर क्षतविक्षत थछ ज्वाने बीधे विकृत थछ ग्युं छे। तेओ करकंठ
अथवा सनत्कुमारना समान विनष्ट शरीरवाणा (क्षत विक्षत युक्त शरीरवाणा
थछ ग्या छे। तेमना शरीर पर भेलना पोपडा जग्ग्या छे। तेमना देखाव
अशोभन (मुंहरता रडित) अने बीभत्स (अजुगभा घेरे तेवे) अथवा
असमाधि जनक छे।

आ कथनना भावार्थ ओ छे के-उपारेक केछ केछ कुपुरुषो जिनकल्पिक
साधुओने जेठने ओवुं ठडे छे के-आ साधुओ पराजिजीवी, नग्न अने अधम
छे, तेओ साथे मुंडावाणा अने खुजलीने कारखे भराण अंगोवणा छे,
तथा तेओ मलीन अने बीभत्स देखाववाणा छे, ॥गाथा १०॥

મૂલમ્—^૧એવં ^૨વિષ્પદિવન્નેગો ^૩અપ્પણા ^૪ઉ ^૫અજાયણા ।

તમાઓ તે તમં જંતિ મંદા મોહેન પાઉડા ॥૧૧॥

છાયા—એવં વિમતિપન્ના એકે આત્મના તુ અજ્ઞાઃ ।

તમસ્તે તમસો યાન્તિ મન્દા મોહેન પાવૃતાઃ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમનેન પકારેણ (વિષ્પદિવન્ના) વિમતિપન્નાઃ સાધુ સન્માર્ગદ્વેષિણઃ (એકે) એકે કેચન—અનાર્ચાઃ (અપ્પણા ઉ) આત્મના તુ (અજાયણા) અજ્ઞાઃ વિવેકાવિજ્ઞાઃ (મોહેન પાઉડા) મોહેન પ્રાવૃતાઃ=મોહેન મિથ્યાદર્શનરૂપેણ પ્રાવૃતા આચ્છાદિતમતયઃ (તે) તે (તમાઓ) તમસઃ=અજ્ઞાનરૂપાન્ધકારાત્ (તમં) તમઃ=ઉત્કૃષ્ટમજ્ઞાનાન્ધકારં (જંતિ) યાન્તિ ગચ્છન્તીતિ ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ હસ પ્રકાર ‘વિષ્પદિવન્ના-વિમતિપન્નાઃ’ સાધુ ઓર સન્માર્ગ કે દ્રોહી ‘એગે-એગે’ કોઈ કોઈ ‘અપ્પણા ઉ-આત્મના તુ’ સ્વયં ‘અજાયણા-અજ્ઞાઃ’ અજ્ઞા જીવ ‘મોહેન પાઉડા-મોહેન પ્રવૃતાઃ’ મોહ સે ઢકે છુપ અર્થાત્ મિથ્યાદર્શન સે ઢકી છુપ્ મતિવાળે હૈં ‘તે-તે’ વે ‘તમાઓ-તમસઃ’ અજ્ઞાન રૂપ અંધકારસે તમં-તમઃ’ ઉત્કૃષ્ટ અજ્ઞાન રૂપી અન્ધકાર કો ‘જંતિ-યાન્તિ’ પ્રવેશ કરતે હૈં ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—જો લોગ હસ પ્રકાર સાધુ ઓં કે વિરોધી હૈં, અનાર્ચ હૈં, વિવેકવિકલ હૈં, મોહ સે અચ્છાદિતમતિ વાળે હૈં, તે વે અજ્ઞાન સે અજ્ઞાન કી ઓર જાતે હૈં અર્થાત્ અજ્ઞાનાન્ધકાર સે ઉત્કૃષ્ટ અન્ધકાર કી દિશા મેં અગ્રસર હોતે હૈં ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ આ પ્રમાણે ‘વિષ્પદિવન્ના-વિમતિપન્નાઃ’ સાધુ અને સન્માર્ગના દ્રોહી ‘એકે-એકે’ ડાઘ ડાઘ ‘અપ્પણા ઉ-આત્મના તુ’ પોતે જ ‘અજાયણા-અજ્ઞાઃ’ અજ્ઞ જીવ ‘મોહેન પાઉડા મોહેન પ્રવૃતાઃ’ મોહથી ઢકેલા છે અર્થાત્ મિથ્યા દર્શનથી ઢકેલી મતિવાળા છે, ‘તે-તે’ તેઓ ‘તમાઓ-તમસઃ’ અજ્ઞાન રૂપ અંધકારથી ‘તમં-તમઃ’ ઉત્કૃષ્ટ અજ્ઞાન રૂપી અંધકારને ‘જંતિ-યાન્તિ’ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જે લે કે આ પ્રકારે સાધુઓના વિરોધી હોય છે, અનાર્ચ અને વિવેકથી વિહીન હોય છે, અને મોહથી અચ્છાદિત મતિવાળા હોય છે, તેઓ એક અજ્ઞાનમાંથી ખીળા અજ્ઞાન તરફ જાય છે એટલે કે અજ્ઞાન રૂપ અંધકારમાં રૂબેલા તે લોકો નરક આદિ રૂપ ઉત્કૃષ્ટ અંધકારની દિશામાં અગ્રેસર થાય છે. ॥આયા ૧૧॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ડ. ૧ વધપરીવહનિરૂપણમ્

૨૫

ટીકા--(एवं) एवम्=उपर्युक्तरीत्या 'एणे' एके=अपुण्यकर्मिणः धर्ममर्म विवर्जिता अनार्याः 'विपडिक्ता' विप्रतिपन्नाः=साधूनां मोक्षमार्गस्य च मध्ये कारकाः, साधुद्वेषकारकाः कीदृशास्तत्राह--'अण्णा' आत्मना स्वयम् 'उ' तु 'अजायणा' अज्ञानान्नोऽज्ञाः धर्मावरणवर्जिताः, 'तमात्रो' तमसः अज्ञानरूपात् अन्धकारात् 'तमे' तम्=उत्कृष्टान्धकारमज्ञानम् 'जंति' यान्ति प्राप्नुवन्ति, नीचादपि नीचां गतिं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । कथं ते अधमां गतिं प्राप्नुवन्ति तत्राह--मन्दा इति । मन्दा यतो ज्ञान उपरणीयादिकर्मणा व्याप्ताः । अनोऽधो गतिं गच्छन्ति । हेतुन्तरमप्याह--'मोहेन पाउडा' इति मोहेन मिथ्यादर्शनरूपेण पावृताः आच्छादिताः, अप्रत्याऽन्धश्रयाः साधुविद्वेषकारिणः कुमार्गमाश्रयन्ति ।

एकं चक्षुर्विवेकः द्वितीयं चक्षुर्विवेकिना सह सहवासः एतद्वयं यस्य नास्ति स एव तन्मोक्षः एतादृशस्य यदि कुमार्गे मृष्टिर्मवेत्तद् तस्य कोपराध

ટીકાર્થ--હસ પ્રકાર જો લોગ પાપકર્મી છે, ધર્મ કે મર્મ સે અનભિજ્ઞ છે અનાર્ય છે સાધુઓ કે ઔર મોક્ષમર્ગ કે દ્રેષી છે, સ્વયં અજ્ઞાન છે ઔર ધર્માચરણ સે રહિત છે, વે અજ્ઞાન રૂપ અન્ધકાર સે ઉત્કૃષ્ટ અજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત હોતે છે અર્થાત્ નીચ સે નીચ તર ગતિ પ્રાપ્ત કરતે છે । ડન્હે અવમ ગતિ કી પ્રાપ્તિ કર્યો હોતી હૈ, હસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ વે મન્દ હૈ, જ્ઞાના વરણીય આદિ કર્મો સે પ્રસ્ત હૈ, હસી કારણ અધોગતિ પ્રાપ્ત કરતે હૈ । અધોગતિ પ્રાપ્ત કરને કા હસરા કારણ યહ હૈ કિ વે મિથ્યાદર્શન રૂપ મોહ કે દ્વારા આચ્છાદિત હૈ । હસ કારણ વે અન્ધે કે સમાન હૈ સાધુઓ સે દ્રેષ કરતે હૈ કુમાર્ગ કા અવલમ્બન કરતે હૈ ।

एक चक्षु विवेक है और दूसरी चक्षु विवेकी जन के साथ सहवास

ટીકાર્થ--આ પ્રકાર જે ડેકો પાપકર્મી છે, ધર્મના મર્મથી અનભિજ્ઞ છે, અનાર્ય છે, સાધુઓના અને મોક્ષમાર્ગના દ્રેષી છે. સ્વયં અજ્ઞાન છે અને ધર્માચરણથી રહિત હોય છે, તેઓ અજ્ઞાનરૂપ અન્ધકારમાંથી ઉત્કૃષ્ટ અન્ધકારમાં જાય છે એટલે કે નીચ ગતિમાંથી નીચતર ગતિમાં જાય છે. શા કારણે તેમને અધમ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે? તેઓ મન્દ છે, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોથી પ્રસ્ત છે, તે કારણે તેમને અધોગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. અધોગતિ પ્રાપ્ત થવાનું બીજું કારણ એ છે કે તેઓ મિથ્યાદર્શન રૂપ મોહ વડે આચ્છાદિત છે. તે કારણે તેઓ અન્ધા જેવાં હોવાને કારણે સાધુઓ પ્રત્યે દ્રેષભાવ રાખે છે અને કુમાર્ગનું અવલમ્બન કરે છે.

વિવેક એક ચક્ષુ સમાન છે અને વિવેકીજનોના સહવાસ બીજા ચક્ષુ

इति तदुक्तम्--

“एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकः तद्वद्भिरेव सह संवत्तिर्द्वितीयम् ।

एतद्द्वयं भुवि न यस्य स तत्ततोऽन्यः तस्याप्यमार्गचलने क्षल्लु कोऽपराधः ॥१॥”

एवं साधुभिः सह विद्वेषं कुर्वन्तः सन्मार्गादपि दृशन्तेऽज्ञानिनः मोहाच्छा-
दिताः अनार्या एकस्मादज्ञानान्निर्गत्याऽज्ञानाऽन्तरं नरकादिरूपां दुर्गतिं गच्छन्ति,
विवेकशून्यत्वादिति भावः ॥११॥

करना है । जिसके यह दोनों ही चक्षु नहीं है वही वास्तव में अन्धा है ।
ऐसा मनुष्य यदि कुमार्ग में प्रवृत्त हो तो उसका क्या अपराध है ? कहा
भी है—‘एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकः’ इत्यादि ।

‘सहज स्वाभाविक विवेक एक निर्मल नेत्र है और विवेकी जनो का
सहवास (समागम) दूसरा नेत्र है । यह दोनों ही नेत्र जिसे प्राप्त नहीं
है, वास्तव में वही इस भૂનल पर अंधा है । वह अगर कुपथगामी
होता है तो उस बेचारे का क्या अपराध है ? अर्थात् उसका कुमार्गगामी
होना तो स्वाभाविक ही है ।

इस प्रकार साधुओं के प्रति द्वेष रखने वाले, सन्मार्ग से द्रोह करने
वाले, अज्ञानी, मोह से घिरे हुए अनार्य जन एक अज्ञान से निकल कर
नरकગનિ આદિ રૂપ દ્વારે અજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરતે હો, કયોંકિ વે વિવેક
રહિત હોતે હો ॥૧૧॥

સમાન છે જેમને આ બન્ને ચક્ષુ હોતાં નથી, તેઓ જ ખરી રીતે અંધળા
છે. એવો માણસ જે કુમાર્ગે પ્રવૃત્ત થાય, તો તેનો શો અપરાધ ! ‘હું’ પણ
છે કે—‘एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकः’ इत्यादि—

‘સ્વાભાવિક વિવેક એક નિર્મળ નેત્ર રૂપ છે. અને વિવેકી જેનાનો
સહવાસ બીજા નેત્ર રૂપ છે. આ સંસારમાં જેને આ બે નેત્રોની પ્રાપ્તિ
થઈ નથી તેને જ વાસ્તવિક રૂપે તો અંધ કહી શકાય છે. જે આ બન્ને
પ્રકારના નેત્રોના અભાવવાળો માણસ કુમાર્ગગામી બને, તો તેનો શો
અપરાધ ! એટલે કે એવો માણસ કુમાર્ગગામી બને તો સ્વાભાવિક જ છે.

આ પ્રકારે સાધુઓ પ્રત્યે દ્વેષ રાખનાર સન્માર્ગને દ્રોહ કરનાર અજ્ઞાની,
મોહથી ઘેરાયેલા અજ્ઞાન માણસો એક અજ્ઞાનમાંથી નીચળીને નરકગતિ આદિ
રૂપ બીજા અજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે, કારણ કે તેઓ વિવેકરહિત
હોય છે. ॥ગાથા ૧૧॥

સમયાર્થોચિની ટીકા પ્ર. ધુ. બ. ૩ ડ. ૧ દંશમશકાદિપરીવહનિરૂપણમ્ ૨૭

દંશમશકાદિ પરીવહમાદ-‘પુટ્ટો ય’ इत्यादि ।

મૂળમ્-પુટ્ટો ય દંસમસર્ણિ તળપાસમચાદયા ।

ન મે દિદ્દે પરે લોણ જહ પરં મરણં સિયા ॥૧૨॥

છાયા--સ્પૃષ્ટથ દંસમશકેસ્તુગસ્પર્શમશક્તુવન્ ।

ન મયા દૃષ્ટઃ પરલોકો યદિ પરં મરણં સ્યાન્ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થઃ--(દંસમસર્ણિ) દંશમશકૈઃ (પુટ્ટો) સ્પૃષ્ટથ મક્ષિતઃ તથા (તળ-પાસમચાદયા) તુળસ્પર્શમશક્તુવન્ નિર્લિચનસ્થાત્ તુળેષુ શયાનઃ તત્સ્પર્શમશક્તુ-વન્ કદાચિદેયં ચિન્તયેત્ (મે) મયા (પરે લોણ) પરો લોકઃ સ્વર્ગાદિરૂપઃ (ન દિદ્દે)

દંશ મશક આદિ પરીવહોં કા કથન કરતે હૈં-‘પુટ્ટો ય’

શબ્દાર્થ-‘દંસમસર્ણિ-દંશમશકૈ.’ દંશ ઓર મશકોં દ્વારા ‘પુટ્ટો-સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ ક્રિયા ગયા અર્થાત્ કાટા ગયા તથા ‘તળપાસમચાદયા-તુળસ્પર્શમશક્તુવન્’ તુળસ્પર્શ કો નહીં સહસકતા હુઆ સાધુ એસા બી વિચાર કર સકતા હૈ કિ ‘મે-મયા’ મૈને ‘પરલોણ-પરલોકઃ’ સ્વર્ગાદિ રૂપ પરલોક કો તો ‘ન દિદ્દે-ન દૃષ્ટઃ’ પ્રત્યક્ષ રૂપ સે દેખા નહીં હૈ ‘પરં-પરંતુ’ તથાપિ ‘જહ-યદિ’ કદાચિત્ ‘મરણં સિયા-મરણં સ્યાન્’ હસ કષ્ટ સે મરણતો સ્પષ્ટ દિલ્લતા હૈ ઓર કોઈ ફલ ધીલ્લતા નહીં હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ-દંશમશક પરીવહ અર્થાત્ ડાંસ મચ્છરોં કે ડંસને પર તથા તુગસ્પર્શ પરીવહ કો સહન ન કરસકને કે કારણ અર્થાત્ અર્કિચન હોને સે ઘાસ પર શયન કરતે હુણ ઉસકે કઠિન સ્પર્શ કો સહન ન કર સકને સે સાધુ કદાચિન્ હસપ્રકાર ચિન્તાર કરે પરલોક તો મૈને દેખા

હવે સૂત્રકાર ડાંસ, મચ્છર આદિ દ્વારા આવી પડતાં પરીવહોનું કથન કરે છે-‘પુટ્ટો ય’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘દંસમસર્ણિ-દંશમશકૈઃ’ દંશ અને મશકોં દ્વારા ‘પુટ્ટો-સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ કરવામાં આવેલ અર્થાત્ કરડવામાં આવેલ તથા ‘તળપાસમચાદયા-તુળસ્પર્શમશક્તુવન્’ તુળના સ્પર્શને સહન ન કરી શકવાવાળો સાધુ એવો વિચાર કરે છે કે ‘મે-મયા’મે ‘પરે લોણ-પરો લોકઃ’ સ્વર્ગ વગેરે રૂપ પરલોકને તો ‘ન દિદ્દે-ન દૃષ્ટઃ’ પ્રત્યક્ષ રૂપથી જોયો નથી ‘પરં-પરં’ તો પણ ‘જહ-યદિ’ કદાચ ‘મરણં સિયા-મરણં સ્યાન્’ આ કષ્ટથી તરુણ તો સ્પષ્ટ જોવાય છે અને કોઈ ક્ષણ દેખાતું નથી. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ-દંશમશક પરીવહ એટલે કે ડાંસ, મચ્છર આદિ જંતુઓ કરડવાથી જે ત્રાસ સહન કરવો પડે છે તે ત્રાસ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તથા તુલ્યસ્પર્શ પરીવહને સહન ન કરી શકવાને કારણે (અર્કિચન હોવાને કારણે) ઘાસ પર શયન કરતી વખતે તેના કઠિન સ્પર્શ સહન ન કરી શકવાને કારણે

ન દૃષ્ટઃ મત્યક્ષેણ નોપલબ્ધઃ (પરં) પરન્તુ (જડ) યદિ કદાચિત્ (મરણ સિયા) મરણં સ્યાત્ અનેન ક્લેશેન મરણમેવ સ્યાત્ નાન્યત્કલં કિમપીતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘દંશમસર્પિઃ’ દંશમશકૈઃ ‘પુટ્ટો’ સ્પૃષ્ટઃ કદાચિદંશમશકાદિવહુલે કોકળાદિપ્રદેશે વિહરન્ સાધુઃ દંશમશકૈર્દૃષ્ટો ભવેત્ । તથા—‘તળકાસમચાદવા’ તળસ્પર્શમશકનુચન્ તળાદૌ શયનં કુર્વન્ તદીયં કટોરં સ્પર્શં સોદુમશકનુચન્ । આર્ત્તાઃ સન્ एवं વિચિન્તયે પરલોકપ્રાપ્તયે મથા પ્રવ્રજ્યા મૃદ્ધીતા, તથા ઇતાનિ દંશમશકાદિ જનિતદુઃખાનિ યપિ સોઢાનિ । પરન્તુ સ પરલોકઃ ‘ન મે દિદ્ધે’ મયા ન દૃષ્ટઃ મત્યક્ષેણ, ન વા પરલોકે અનુમાનાદપિ વિદ્યતે । અવ્યભિચરિત્તેતોરમાવાત્ । અતઃ પરં કેવલમ્ । ‘જડ’ યદિ ‘મરણં’ મૃત્યુરે ‘સિયા’ સ્યાત્ ।

નહીં હૈ, પરન્તુ કદાચિત્ હસ ક્લેશ સે મેરા મરણ હો જાએગા । હસ કષ્ટ કો સહન કરને કા અન્ય કોઈ ફલ નહીં હૈ’ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—જહાં ડાંસ ઓર મચ્છર વહુપ્રમાણ સે હોતે હૈ, એસે કોકળ આદિ પ્રદેશોં મેં વિચરતે હુઃ સાધુ કો ડાંસ મચ્છર ડંસતે હૈં । કમી કમી ઘાસ આદિ પર શયન કરના પડતા હૈ તો વસકા કટોર સ્પર્શ સહા નહીં જાતા, એસી સ્થિતિ મેં પીડા કા અનુભવ કરતે હુઃ સાધુ કદાચિત્ એસા વિચાર કરે—પરલોક મેં સુખ કી પ્રાપ્તિ કે લિયે મેં દીક્ષા અંગીકાર કી ઓર ડાંસ મચ્છરોં કે કાટને કે કષ્ટ મી સહન કિયે । મગર વહ પરલોક મેં પ્રત્યક્ષ સે દેખા નહીં । ઉસકે વિષય મેં અનુમાન પ્રમાણ મી વિદ્યમાન નહીં હૈ, જ્યોંકિ અવ્યભિચારી (નિર્દોષ) હેતુ કા અભાવ હૈ । અતઃ મરના હી પડેગા ।

કોઈ અવપસરવ સાધુ ક્યારેક આ પ્રકારનો વિચાર કરે છે—‘પરલોક તો મેં જોયો નથી, પરન્તુ આ કલેશથી મારું મૃત્યુ થઈ જશે. આ કષ્ટને સહન કરવાનું બીજું કોઈ પણ ક્ષમ અને દેખાતું નથી.’ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—જ્યાં ડાંસ, મચ્છર આદિ જાંતુઓ વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. એવાં કોંકણ આદિ પ્રદેશોમાં વિચરતા સાધુઓને ડાંસ, મચ્છર આદિ કંટાળે છે. ક્યારેક તેને ઘાસ આદિ પર શયન કરવું પડે છે, એવું અને ત્યારે તેને કટોર સ્પર્શ તે સહન કરી શકતો નથી. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં પીડાને અનુભવ કરતો તે સાધુ ક્યારેક આ પ્રકારનો વિચાર કરે છે—પરલોકના સુખની પ્રાપ્તિને માટે મેં દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે, અને તે માટે હું ડાંસ, મચ્છર આદિને ત્રાસ પણ સહન કરી રહ્યો છું. પરન્તુ તે પરલોક મેં પ્રત્યક્ષ તો જોયો નથી, પરલોકના વિષયમાં અનુમાન પ્રમાણ પણ વિદ્યમાન નથી, કારણ કે તે વિષયમાં નિર્દોષ હેતુનો અભાવ છે. પરન્તુ આ ત્રાસને કારણે મરવું પડશે, એ વાત તો નિશ્ચિત છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ડ. ૧ કેશલુંચનાઽસહત્વનિરૂપણમ્ ૨૧.

અર્થ માવઃ—પરલોકસ્તુ મત્યક્ષતો નાઽરમશ્યતે, અનુમાનાદિકમપિ નાસ્તિ, એવં ચ પરલોકસ્તુ નૈવ પ્રાપ્તઃ । કેવલ મેતાદૃશદુઃસ્વસહનેન મરણમેવ ફલમ્ । નાન્યત્, મરણાઽતિરિક્તં ફલમેવ ન સ્પાદિત્યપિ ચિંતયેત્, કોઽપિ સાધુઃ કૈશ-કાલાદિપીડિતઃ સન્નિતિ ॥૧૨॥

પૂર્વ-સંતત્તા કેસલોણં વંમચેરપરાઙ્યા ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ મચ્છા વિટ્ઠા વ કેયણે ॥૧૩॥

હાયા—સંતપ્તાઃ કેશલુંચનેન બ્રહ્મવર્ચપરાજિતાઃ ।

તત્ર મન્દા વિષીદન્તિ મત્સ્યા વિદ્વા ઇવ કેતને ॥૧૩॥

આશય યદ્દૃષ્ટ-પરલોક પ્રત્યક્ષ સે પ્રતીત નહીં હોતા ઓર ન ઉસકા સાધક કોઈ અનુમાન આદિ પ્રમાણ હૈ । હસપ્રકાર પરલોક તો પ્રાપ્ત નહીં હૈ, હન દુઃખ કો સહન કરને કા ફલ મૃત્યુ હી હૈ, અન્ય કુછ ખી નહીં । દેશકાલ આદિ સે પીડિત કોઈ સાધુ હસ પ્રકાર વિચાર કરતા હૈ ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—‘કેસલોણં-કેશલુંચનેન’ કેશલુંચન સે ‘સંતત્તા-સન્ત-પ્તાઃ’ પીડિત ‘વંમચેરપરાઙ્યા-બ્રહ્મવર્ચપરાજિતાઃ’ ઓર બ્રહ્મવર્ચ સે પરા જિત હેકર ‘તત્થ-તત્ર’ કેશલુંચન મેં દુર્બલ ‘મંદા-મન્દાઃ’ મૂર્ખ પુરુષ ‘કેયણે-કેતને’ જાલ મેં ‘વિટ્ઠા-વિદ્વાઃ’ ફાસી છુદ્દ ‘મચ્છા વ-મત્સ્યા-ઇવ’ મછલી કે જૈસે ‘વિસીયંતિ-વિષીદન્તિ’ કલેશ કા અનુભવ કરતે હૈ ॥૧૩॥

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે પરલોકનું અસ્તિત્વ પ્રત્યક્ષ તો દેખાતું નથી, અને તેનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરનાર કોઈ અનુમાન આદિ પ્રમાણ પણ મેળૂદ નથી. આ રીતે પરલોકના સુખની પ્રાપ્તિ થવાની વાત તો દૂર રહી પણ આ દુઃખ સહન કરવાના ફલ રૂપે મૃત્યુને તો થોડાક ભેટનું પડશે । મોત સિવાય બીજું કોઈ પણ ફળ મળવાનું નથી । દેશ, કાળ આદિથી પીડિત કોઈ સાધુ આ પ્રકારનો વિચાર પણ કરે છે. ॥ગાથા ૧૨॥

શબ્દાર્થ—‘કેસલોણં-કેશલુંચનેન’ દેશ દુઃખનથી ‘સંતત્તા-સન્તપ્તાઃ’ દુઃખી અર્થાત્ પિડાયમાન ‘વંમચેરપરાઙ્યા-બ્રહ્મવર્ચપરાજિતાઃ’ અને બ્રહ્મવર્ચથી પરા-જિત થઈને તત્થ-તત્ર કેશલુંચનમાં દુર્ગંધ ‘મંદા-મન્દાઃ’ મૂર્ખ પુરુષ ‘કેયણે-કેતને’ જાળમાં ‘વિટ્ઠા-વિદ્વાઃ’ ફાસેથી ‘મચ્છા વ-મત્સ્યા-ઇવ’ માછલીની જેમ ‘વિસીયંતિ-વિષીદન્તિ’ કલેશ અર્થાત્ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ:—(કેસલોચન) કેશલુંચનેન (સંવત્તા) સંવત્તા: પીડિતા: (વંમ-
ચેરપરાઈયા) વ્રહ્મચર્યપરાજિતા: વ્રહ્મચર્યે મગ્ના: સન્ત: (તત્થ) તત્થ કેશોત્પાટને
દુર્જયકામોદ્રેકે વા (મંદા) મન્દા:—અત્પસત્વા: કાતરા: (કેયળે) કેતને જાલે
(વિદ્ધા) વિદ્ધા: (મચ્છા વ) મત્સ્યા હવ (વિસોયંતિ) વિવીદંતિ વચ્છેમનુભવંતિ
મ્રિયન્તે વા ઇતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘કેસલોચન’ કેશલુંચનેન ‘સંવત્તા’ સન્વત્તા: પીડિતા: કેશોત્પા-
ટનેન મહત્તી સ્વલુ પીડા સમુત્પદ્યતે દેહિનામ્ । તાદૃશ પીડયાડત્પસત્ત્વો દીનતામુ-
પગચ્છતિ । તથા ‘વંમચેરપરાઈયા’ વ્રહ્મચર્યપરાજિતા:—વ્રહ્મચર્યમગ્ના: સન્ત: ।
‘તત્થ’ તત્થ કેશલોચને મવલ્લકામોદ્રેકે સતિ ‘મંદા’ મન્દા:—જડા: પુરુષા: ।
‘વિસોયંતિ’ વિવીદન્તિ સંયમાનુષ્ઠાનં પ્રતિ શિથિલી ભવન્તિ । યદ્વા—સર્વથા
સંયમાનુષ્ઠાનાત્ પરિશ્રદ્ધા એવ ભવન્તિ । તત્થ દૃષ્ટાન્તમુદાહરતિ—મચ્છા ઇત્યાદિ ।
‘કેયળે’ કેતને જાળે ‘વિદ્ધા’ વિદ્ધા: ‘મચ્છા’ મત્સ્યા: ‘વ’ હવ—યયા મત્સ્યો

અન્વયાર્થ—કેશલોચ સે પીડિત હોકર તથા વ્રહ્મચર્ય સે પરાજિત
હોકર અર્થાત્ કામવાસના કા દુર્જય ઉદ્રેક (કામવાસના મેં અત્પસન્ત
આતુર હોકર) હોને પર કાપર સાધુ જાલ મેં કંસે હુવ મચ્છોં કે જૈસા
બલેશ કો અનુભવ કરતે હૈં યા મર જાતે હૈં ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—કેશોં કા લુંચન કરને મેં પ્રાણિયોં કો બહુન પીડા હોતી
હૈં ઓર ઉસ પીડા સે કાપરજન દીનતા કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં અત્પવ
કેશલોચ સે સંવત્ત હોકર તથા વ્રહ્મચર્ય કા પાલન કરને મેં અસમર્થ
હોકર મન્દ અર્થાત્ ધૈર્યહીન પુરુષ વિવાદ કરતે હૈં—સંયમ કે અનુષ્ઠાન
મેં શિથિલ હો જાતે હૈં । અથવા સંયમાનુષ્ઠાન સે સર્વથા બ્રહ્મ હો જાતે
હૈં । હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત કહતે હૈં—જૈસે મત્સ્ય જાલ મેં કંસ કર ઓર

સૂત્રાર્થ—કેશલુંચનથી પીડા અનુભવતો તથા બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન
કરવાને અસમર્થ એવો કાપર સાધુ-કામવાસનાનો દુર્જય ઉદ્રેક થાય ત્યારે
બ્રહ્મમાં ક્રોધાગ્રેલી માછલીની જેમ કલેશનો અનુભવ કરે છે, અને સંયમના
માર્ગેથી બ્રહ્મ થઈ જાય છે.

ટીકાર્થ—કેશનો લોચ કરતી વખતે સાધુએને ખૂબ જ પીડા થાય છે,
તે પીડાને કારણે કાપર (અત્પસત્ત્વ) સાધુનો વિવાદનો અનુભવ કરે છે, એજ
પ્રમાણે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોય એવો સાધુ કામવાસનાનો
ઉદ્રેક થાય ત્યારે સંયમના અનુષ્ઠાનમાં શિથિલ થઈ જાય છે, અથવા સંયમનો
પરિત્યાગ કરી નાખે છે. આ વાતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકારે નીચેનું
દૃષ્ટાન્ત આપ્યું છે.—

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ડ. ૧ પરતીર્થિકૈઃ પીડોત્પાદનમ્ ૩૧

જાહેન શ્વદો નિઃસરણોપાયમનવાપ્ત તત્રૈવ જાહે પ્રિયતે તથા પ્રયત્નકામેન પરા-
મૃતાઃ કેઽપિ સાધવઃ સયમાનુષ્ઠાનમેવ ત્યજંતિ । યદ્વા તાદૃશ સંપમાનુષ્ઠાને
શિથિલા ભવંતિ ॥૧૩॥

મૂલ્ય-આયદંડસમાયારે મિચ્છાસંઠિયભાવના ।

હરિસપ્પઓસમાવજ્ઞા કેઈ લૂસંતિઽનારિયા ॥૧૪॥

હાયા-આત્મદંડસમાચારા મિથ્યાસંસ્થિતભાવના ।

હર્ષદ્વેષ સમાપન્નાઃ કેપિ લૂપયંત્યનાર્યાઃ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થઃ--(આયદંડસમાયારે) આત્મદંડસમાચારાઃ=આત્મા દંડયતે

ઉસસે બાહર નિકલને કા ઉપાય ન પાકર ઉસી મેં મર જાતા હૈ, ઉસી
પ્રકાર પ્રયત્ન કામ સે પરાજિત હોકર કોઈ કોઈ સાધુ સંયમ કા હી
ત્યાગ કર દેતે હૈં યા સંયમ મેં શિથિલ પડ જાતે હૈં ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ-‘આયદંડસમાયારે-આત્મદંડસમાચારાઃ’ જિસસે આત્મા
કલ્પાણ સે ભ્રષ્ટ હો જાતા હૈં એસા આચાર અનુષ્ઠાન કરનેવાલે ‘મિચ્છા
સંઠિયભાવના-મિથ્યાસંસ્થિતભાવનાઃ’ જિનકી ચિત્તવૃત્તિ મિથ્યાત્વ
સે વ્યાપ્ત હૈં અર્થાત્ હિંસાદિ મેં તત્પર હૈં તથા ‘હરિસપ્પઓસમાવજ્ઞા-
હર્ષમદ્વેષમાપન્નાઃ’ જો રાગ ઓર દ્વેષસે યુક્ત હૈં એસે ‘કેઈ-કેપિ’ કોઈ ‘અણા-
રિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય પુરુષ ‘લૂસંતિ-લૂપયન્તિ’ સાધુકો પીડા
પહુંચાતે હૈં ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ-જિસસે આત્મા દંડિત હોતા હૈં યા દિત સે રહિત હોના

જેવી રીતે જાગમાં કુસ થેલી માછલી તેમાંથી છુટવાને માટે વલખાં મારે
છે, પણ છુટવાને કોઈ ઉપાય નહીં જડવ થી તેમાં જ મરી જાય છે, એજ
પ્રમાણે પ્રબળ કામવાસનાથી પરાક્રિત થઈને કોઈ કોઈ કાયર સાધુઓ સંયમને
ત્યાગ કરે છે અથવા શિથિલાચારી બની જાય છે. ॥ગાથા ૧૩॥

શબ્દાર્થ-‘આયદંડસમાયારે-આત્મદંડસમાચારાઃ’ જેનાથી આત્મા
કલ્પાણથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, એવો આચાર-અનુષ્ઠાન કરવાવાળા ‘મિચ્છા-
સંઠિયભાવના-મિથ્યાસંસ્થિતભાવના’ જેમની ચિત્તવૃત્તિ મિથ્યાત્વથી વ્યાપ્ત છે
અર્થાત્ ક્રિયા વગેરેમાં તત્પર છે તથા ‘હરિસપ્પઓસમાવજ્ઞા-હર્ષમદ્વેષમાપન્નાઃ’
જેઓ રાગદ્વેષવાળા છે. એવા ‘કેઈ-કેપિ’ કેઈ ‘અણારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય
પુરુષ ‘લૂસંતિ-લૂપયન્તિ’ સાધુને પિડા પહોંચાડે છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ-જે આચારને કારણે આત્મા દંડિત થાય છે. અથવા આત્મ,

દિતાત્ સ્વઢચતે યેન સ આત્મદ્વંડઃ પતાદશઃ આચારઃ અનુષ્ઠાનં યેષાં તે તથા 'મિચ્છાસંઠિયમાવના' મિથ્યાસંસ્થિતભાવના મિથ્યાત્વોપહતદૃશ્યઃ' (હરિસ-
પ્પમોસમાવન્ના) હર્ષપદ્ધેપમાવન્નાઃ રાગદ્વેષમાવન્નાઃ (કેઈ) કેવિ (મળાસિયા)
અનાર્યાઃ (લૂપંતિ) લૂપયન્તિ કર્ધ્યંતિ દ્વંડાદિભિઃ તાડયંતિ સાધુનિતિ ॥૧૪॥

ટીકા—'આયદંડસમાચારે' આત્મદ્વંડસમાચારઃ, દ્વંડચતે સ્વઢચતે મોક્ષા-
દષઃ પાત્યતે આત્મા યેન સ આત્મદ્વંડઃ સાધુનિન્દાતાડનાદિપ્રાણાતિપાતાદિ-
લક્ષણઃ । સમાચારઃ અનુષ્ઠાનમ્, પતાદશ આચારો વિદ્યતે યેષાં તે આત્મદ્વંડ-
સમાચારાઃ । તથા—'મિચ્છાસંઠિયમાવના' મિથ્યાસંસ્થિતભાવનાઃ, મિથ્યા-વિપરીતા
સંસ્થિતા કદાગ્રદામિરુદ્ધા ભાવના યેષાં તે મિથ્યાસંસ્થિતભાવનાઃ મિથ્યાત્વોપહત-
બુદ્ધયઃ હિંસાદિપરાયણાઃ इति यावत् । 'હરિસપ્પમોસમાવન્ના' હર્ષદ્વેષમાવન્નાઃ=
હર્ષેષ પ્રદ્વેષએતે હર્ષપ્રદ્વેષે તદાવન્નાઃ પાપાચરણે હર્ષવન્તઃ ધર્માચરણે દ્વેષવન્તઃ
હૈ, એસા આચાર કહતાતા હૈ । જિનકા એસા આચાર હૈ ઓર જિનકી
દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ કે કારણ ઉપહત હો ગઈ હૈ, જો હર્ષ ઓર દ્વેષ અર્થાત્
રાગદ્વેષ સે યુક્ત હૈ, એસે કોઈ કોઈ અનાર્ય પુરુષ સાધુઓં કો દ્વંડ
આદિ સે તાડન કરતે હૈ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—સાધુ કી નિન્દા, તાડના યા હત્યા કરના આદિ કાર્ય,
જો આત્મા કો દ્વંડિત કરને ચાહે હૈ, 'આત્મદ્વંડ સમાચાર' કહે ગય
હૈ । મિથ્યા અર્થાત્ વિપરીત કદાગ્રહ રૂપ ભાવના ચાહે કો 'મિથ્યા
સંસ્થિત ભાવના' કહતે હૈ અર્થાત્ જિનકી બુદ્ધિ મિથ્યાત્વ કે કારણ
નષ્ટ હો ગઈ હૈ, જો હિંસાદિપાર્થોં મેં તત્પર રહતે હૈ । જો હર્ષ ઓર
હિંસાનું જેના દ્વારા ખંડન થાય છે, એવા આચારને 'આત્મદંડ સમાચાર' કહે
છે. જેમને એવો આચાર છે અને જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વને કારણે ઉપહત
થઈ ગઈ છે, જેઓ ર.પ અને દ્વેષથી યુક્ત છે, એવા કેઈ કેઈ અનાર્ય
લોકો સાધુઓને લોકડી આદિ વડે મારે છે. ૧૧૪।

ટીકાર્થ—સાધુની નિન્દા, સાધુને મારપીટ, સાધુની હત્યા આદિ કૃત્યો
આત્માને દંડિત કરનાર—આત્માના હિંસાનું ખંડન કરનારા છે. તેથી એવાં
કૃત્યોને 'આત્મદંડ સમાચાર' કહે છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોને, એટલે કે વિપરીત
કદાચકે રૂપ ભાવનાવાળા માણસોને 'મિથ્યા સંસ્થિત ભાવનાવાળા' કહે છે.
આ બન્ને વિશેષજ્ઞોથી યુક્ત લોકો—એટલે કે જેમની બુદ્ધિ મિથ્યાત્વને કારણે
નષ્ટ થઈ ગઈ છે, જેઓ હિંસાદિ પાપોમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, જેઓ રાગ અને
દ્વેષથી યુક્ત છે—એટલે કે જેઓ પાપનું અત્યંત કરવામાં હર્ષનો અનુભવ

સમયાર્થયોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩૩. ૧ પરતીધિકૈઃ પીડોત્પાદનમ્ ૩૩

રાગદ્વેષાડધીનાઃ । 'કેઈ' કેપિ=ત્યંભૂતાઃ 'અનાર્યા' અનાર્યાઃ-અહિંસા ધર્મ-મર્માડનમિદ્ધાઃ સદાચારે વર્તમાનં સાધુ ક્રીડાપદ્ધેષાભ્યામ્ 'લ્પંતિ' લ્પયંતિ પીડયન્તિ દણ્ડાદિપ્રહારૈઃ કટુશબ્દૈર્વા । કેચિત્ અનાર્યાઃ આત્મદણ્ડસમાચારાઃ તથા વિપરીતમતયઃ રાગદ્વેષાભ્યાં સાધુ પીડયન્તિ, હતિ ॥૧૪॥

મૂલ્ય-અપ્યેગે પલિયંતેતિ ચારો ચોરો તિ સુવચં ।

વંધંતિ મિશ્નુયં ચાલા કસાયવચ્ચનેહિ ય ॥૧૫॥

છાયા--અપ્યેકે પર્યન્તે ચારશ્ચૌર ઇતિ સુવચ્ચ ।

વંધન્તિ મિશ્નુકં ચાલાઃ કપાયવચ્ચનૈશ્ચ ॥૧૫॥

દેવ સે આપન્ન હૈં અર્થાત્ પાપ કા આચરણ કરને મેં અનુરાગી ઔર ધર્મ કા આચરણ કરને મેં દેવવાર હૈં-રાગી ઔર દેવી હૈં, એસે કોઈ કોઈ અનાર્ય, અહિંસા ધર્મ કે મર્મ સે અનમિદ્ધા લોગ સદાચારપરાયણ સાધુ કો ક્રીડા યા દેવ સે પ્રેરિત હોકર દણ્ડ આદિ કા પ્રહાર કરકે અથવા કટુ શબ્દ કહકર પીડા પહુંચાતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ કોઈ કોઈ આત્મા કે લિપ્ત અહિંસકર આચરણ કરને વાછે ઔર વિપરીત બુદ્ધિ ઘાલે લોગ રાગદ્વેષ સે પ્રેરિત હોકર સાધુ કો કષ્ટ દેતે હૈં ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ--'અપ્યેગે-અપ્યેકે' કોઈ 'ચાલા-ચાલાઃ' અજાની પુરુષ 'પલિયંતેતિ-પર્યન્તે' અનાર્ય ક્ષમકે આસપાસ વિચરતે હુર 'સુવચં-સુવચતમ્' સાધુ કો 'મિશ્નુયં-મિશ્નુકમ્' મિશ્નુક કો 'ચારો ચોરોતિ-ચારશ્ચૌર ઇતિ' યહ સુવચર હૈં અથવા ચોર હૈં પણ કહતે હુર 'વંધંતિ-વંધન્તિ' રસ્તી આદિ સે વાંધતે હૈં તથા 'કસાયવચ્ચનેહિય-કપાયવચ્ચનૈઃ' કટુવચન કહકર સાધુ કો પીડિત કરતે હૈં ॥૧૫॥

કરે છે અને ધર્મચરણ કરવામાં દેવ યુક્ત છે એવાં રાગ દેવ યુક્ત, અને અહિંસા ધર્મથી અનમિદ્ધા કેઈ કેઈ અનાર્ય લોકો સદાચાર પરાયણ સાધુઓને પોતાના આનંદને ખાતર અથવા દેવજાવથી પ્રેરાઈને લાકડી આદિના પ્રહાર વડે અથવા કટુ શબ્દો વડે પીડા પહોંચાડે છે. આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે કોઈ કેઈ આત્મહિંતના ધાતક અને વિપરીત બુદ્ધિવાળા રાગદ્વેષથી પ્રેરાઈને સાધુને કષ્ટ દે છે. ૧ ગાથા ૧૪।

શબ્દાર્થ--'અપ્યેગે-અપ્યેકે' કેઈ 'ચાલા-ચાલાઃ' અજાની પુરુષ 'પલિયંતેતિ-પર્યન્તે' અનાર્ય દેશના આસપાસમાં ફરતાં 'સુવચં-સુવચતમ્' સાધુને 'મિશ્નુયં-મિશ્નુકમ્' મિશ્નુકને 'ચારો-ચોરોતિ-ચારશ્ચૌર ઇતિ' આ સુખતચર છે અથવા ચોર છે એવું કહેતા 'વંધંતિ-વંધન્તિ'દોરી વગેરેથી વાંધે છે-તથા 'કસાયવચ્ચનેહિય-કપાયવચ્ચનૈઃ' કટુ વચન કહીને સાધુને પીડિત અર્થાત્ હુંખી કરે છે. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ--(અપ્પેમે) અપ્પેકે (વાલા) વાલાઃ અજ્ઞાનિનઃ પુરુષાઃ (પલિયં-તેસિં) પર્યન્તેઽનાર્યદેશસમીપે વિચરન્તં (સુવચયં) સુવ્રતં=સાધુમ્ (મિક્સુયં) મિશ્નુ-કમ્ (ચારો ચોરો તિ) ચારચૌર इति જ્ઞાન્તઃ (વંધંતિ) વધનન્તિ રજ્જાદિના તથા (કસાયચયણેહિં) કસાયચચનૈઃ કટુશકચૈઃ પીડયન્તિ ચેતિ ॥૧૫॥

ટીકા--‘અપ્પેમે’ અપિ પક્કે અનાર્પીઃ પુરુષાઃ ‘વાલા’ વાલા=અજ્ઞાનિનઃ--સદસદ્વિવેકવિકલાઃ ‘પલિયંતેસિં’ પર્યન્તસીમાસુ પરિભ્રમન્તમ્ ‘સુવચયં’ સુવ્રતં સાધુમ્, સુષ્ટુ સમ્યગર્હિયાદિવ્રતં યસ્ય સ તમ્ ‘મિક્સુયં’ મિશ્નુકં મિશ્નાચરણશી-લમ્ ‘ચારો ચોરો તિ’ ચારોઽયં ચૌરોઽયં=અસ્યચિદ્ધૂપતેર્દૂતોઽયં ચૌરોઽયં તસ્કર કર્મશીલોઽયં ચેતિ જ્ઞાન્તઃ । સુવ્રતં પદ્માચરણકં નિરવધમિશ્નાચરણશીલમપિ મુનિ ચૌર इति મરવા તં વલેસ્યન્તિ દણ્ડાદિના । તથા-‘વંધંતિ’ વધનન્તિ રજ્જાદિના ‘ય’ ચ પુનઃ ‘કસાયચયણેહિં’ કસાયચચનૈર્ભર્સયન્તિ । તે ડનાર્યપુરુષાઃ,

અન્વયાર્થ--કોઈ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષ અનાર્ય દેશ કે આસ પાસ વિચરતે હુણ સાધુ કો ચાર યા ચોર કહતે હુણ રસી આદિ સે ધાંધ દેતે હૈં તથા કટુક વચનોં દ્વારા પીડા પહુંચાતે હૈં ॥૧૫॥

ટીકાર્થ--કોઈ કોઈ અનાર્ય પુરુષ, જો સત્ અસત્ કે વિવેક સે હીન હૈં, સીમા પર વિચરતે હુણ ઓર અહિંસા આદિ વ્રતોં કા સમ્યક્ પ્રકાર સે પાલન કરને વાલે મિશ્નુ કો ‘યહ કિસી રાજા કા જાસુચ (દૂત) હૈ, યહ ચોર હૈ, इत्यादि કહતે હુણ અર્થ પદ્માચરણ કે રક્ષક, નિર્દોષ મિશ્ના ગ્રહણ કરને વાલે મુનિ કો બી ચોર જાન કર ઉસે દણ્ડ આદિ સે પીડા પહું-ચાતે હૈં, રસી આદિ સે ધાંધ દેતે હૈં ઓર કપાયયુક્ત વચનોં સે અર્સના કરતે હૈં ।

સૂતાર્થ--કોઈ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષેઃ અજ્ઞાની પુરુષો અનાર્ય દેશમાં વિચરતા સાધુઓને ચોર, જાસુચ આદિ માની લઈને, તેમને દોરડા આદિ વડે ધાંધીને કટુ વચનો દ્વારા પીડા પહોંચાડે છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ--સરા નરસાંના વિવેકથી રહિત અનાર્ય પ્રદેશાની સીમા પર વિચરતા, અહિંસા આદિ વ્રતાતું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરનારા સાધુને કોઈ રાજાને જાસુચ માની લઈને આ પ્રકારના કટુ વચનો કોલે છે--‘આ ચોર છે, ‘આ ચાર (જાસુચ) છે, એટલું જ નહીં પણ તેઓ તેને દોરડા વડે ધાંધીને લાકડી આદિ વડે માર મારે છે તથા કપાયયુક્ત વચનો દ્વારા તેનો તિરસ્કાર કરે છે. છ કાયના છયેના રક્ષક અને નિર્દોષ જિજ્ઞાસુ કરનારા મુનિઓને પણ તેમના દ્વારા આ પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરવા પડે છે.

સમયાર્થવોચિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ડ. ૧ પરતીથિકૈઃ પીડોત્પાદનમ્ ૩૫

સુવ્રતમપિ અનાર્પપરિસરે બ્રવન્તમ્, અર્પ ચોર इति मत्वा कदर्थयन्ति, रज्ज्वा-
दिना बध्नन्ति, क्रोधप्रधानकटुकवचनैर्भर्त्सयन्ति चेति ॥१५॥

પુનરપ્યાહ 'તત્થ દંડેન' મિત્યાદિ ।

મૂલ્ય-તત્થ દંડેન સંવીતે મુઢિના અદુ ફલેન વા ।

નાતીણં સરઈ વાલે इत्थी वा कुद्वगामिणी ॥१६॥

છાયા—તત્થ દંડેન સંવીતો મુઢિનાઽથ ફલેન વા ।

જ્ઞાતીનાં સ્મરતિ વાલઃ સ્ત્રીવત્ કુદ્વગામિની ॥૧૬॥

અભિપ્રાય यह है कि अनार्य लोग देश की सीमा में बिहार करने वाले सुव्रत साधु को भी चोर समझकर कष्ट पहुंचाते हैं, रस्सी आदि से बांधते हैं और क्रोधप्रधान कटुक वचन कहकर उसकी भर्त्सना करते हैं ॥१५॥

પુનઃ કહતે હૈં—'તત્થ દંડેન' મિત્યાદિ ।

शब्दार्थ—'तत्थ-तत्र' वहां अर्थात् अनार्य क्षेत्रकी सीमा में बिचरते हुए उन मुनिको 'दंडेन-दण्डेन' लाठी से 'मुठ्ठिना-मुठ्ठिना' मुक्कासे अदुवा-अथवा' अथवा 'फलेन-फलेन' फलसे 'संवीते-संवीतः' लाडित किया हुआ 'वाले वालः' अज्ञानी पुरुष 'कुद्वगामिणी-कुद्वगामिनी' क्रोधित होकर घरसे निकलकर भागने वाली 'इत्थीव-स्त्रीव' स्त्री के जैसे 'नातीणं-नातीनां' अपने स्वजन वर्ग को 'सरई-स्मरति' स्मरण करता है ॥१६॥

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે અન.ય લોકોના પ્રદેશની સીમા પાસેથી બિહાર કરનારા સુવ્રતધારી સાધુને પણ ચોર આદિ સમજીને અનાર્થ લોકો દોરડા પડે બાંધીને મારે છે તથા કટુ શબ્દો બોલીને તેમની ભર્ત્સના કરે છે. ॥ગાથા ૧૫॥

આ પ્રકારના પરીવર્ડો આવી પડે ત્યારે અદ્યસત્ત્વ સાધુ પર તેની કેવી અસર થાય છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે.—'તત્થ દંડેન' મિત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—'તત્થ-તત્ર' ત્યાં અર્થાત્ અનાર્યક્ષેત્રની સીમામાં (હદમાં) ફરતાં તે મુનીને 'દંડેન-દણ્ડેન' લાકડીથી 'મુઢિના-મુઢિના' મુક્કાથી 'અદુવા-અથવા' અથવા ફલેન-ફલેન' ફળથી 'સંવીતે-સંવીતઃ' મારવામાં આવેલ 'બાલે-બાલઃ' અજ્ઞાની પુરૂષ 'કુદ્વગામિણી-કુદ્વગામિની' ક્રોધિત થઈને ઘરેથી નિકળીને ભાગવાવાળી 'ઇત્થીવ-સ્ત્રીવ' સ્ત્રીની જેમ 'નાતીણં-જ્ઞાતીનાં' પોતાના સ્વજન વર્ગનું 'સરઈ-સ્મરતિ' સ્મરણ કરે છે. ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ:--(તત્વ) તત્વાનાર્થક્ષેત્રસીમાસુ વિચરંતં મુનિ (દંડેણ) દણ્ડેન યષ્ટચાદિના (મુદ્ઘિણા) મુદ્ઘિના (પ્રદુવા) અથવા (ફલેણ) ફલેન=માતુર્લિંગાદિના (સંતીતે) સંતીતઃ પ્રદૂતઃ કશ્ચિદ્વર્ણિતઃ (વાલે) ચાલો મુનિઃ ચાલ ઇવ (કુદ્ગામિણી) કુદ્ગામિની (સ્ત્રીચ) સ્ત્રી ચ (નાતીર્ણ) જ્ઞાતીર્ણાં (સર્ઈ) સ્મરંતીતિ ॥૧૬॥

ટીકા—‘તત્વ’ તત્વ=અસ્મિન્નનાર્થદેશપરિમરે વિચરતાઃ સાધુઃ તાદૃશાઽનાર્થેઃ પુરુષૈઃ । ‘દંડેણ’ દણ્ડેન=યષ્ટચાદિના ‘અદુ’ અથવા ‘મુદ્ઘિણા’ મુદ્ઘિના ‘વા’ અથવા ‘ફલેણ’ ફલેન=માતુર્લિંગાદિના ફલેન ‘સંતીતં’ સંતીતસ્તાદિતઃ ‘વાલે’ ચાલઃ=અપકમતિઃ કશ્ચિત્સાધુઃ તત્વ તાડનાદિમન્યે ‘નાતીર્ણં સર્ઈ’ જ્ઞાતીર્ણાં સ્મરતિ ‘અત્ર કર્મણિ પઠ્ઠી’ સ્વધાન્ધવાદિકં સ્મરતિ । યથા ૬કોઽપિ બાન્ધવો

અન્વયાર્થ—અનાર્થ ક્ષેત્ર કી સીમા પર વિચરતે હુઅ સાધુ કો ડંડે સે, મુદ્ઘી સે યા ફલ સે પ્રહાર કિયા જાતા હૈ તો કોઈ કોઈ ચાલ જૈસા સાધુ અપને જ્ઞાતિજનોં કો ડસી પ્રકાર સ્મરણ કરતા હૈ જૈસે ક્રોધ કરકે ઘરસે બાહર નિકલી સ્ત્રી ડન્હેં સ્મરણ કરતી હૈ ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—અનાર્થ દેશ કે સમીપ વિચરતા હુઆ સાધુ ડન અનાર્થ પુરુષોં કે દ્વારા ડંડે સે અથવા મુદ્ઘી (ઘૂસે) સે અથવા વિજોરા આદિ ફલોં સે તાડના પાકર, અરિપક્વ બુદ્ધિ ચાલા હોને કે કારણ તાડના કે સમય અપને ચન્ધુ ધાન્ધવ આદિ જ્ઞાતિજનોં કા સ્મરણ કરતા હૈ । વહ સોચતા હૈ અગર યહાં મેરા કોઈ એક ભી ચન્ધુ (સહાયક) હોતા તો એસી પીડા કા અનુભવ ન કરના પડના । મેરા કોઈ આત્મીયજન રક્ષક

સૂત્રાર્થ—અનાર્થક્ષેત્રની સીમા પર વિચરતા સાધુઓને લાકડીઓના પ્રહાર, ફણના પ્રહાર ધુમ્મા તથા લાતોના પ્રહાર સહન કરવા પડે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે કોઈ કોઈ ખાલ (અજ્ઞાની) અને અદ્વસત્ત્વ સાધુ અસહાય દશાનો અનુભવ કરે છે, અને જેવી રીતે કોથાવેશમાં ગૃહત્યાગ કરનારી સ્ત્રી મુશ્કેલી આવી પડતાં કુટુંબીઓ અને જ્ઞાતિજનોને યાદ કરે છે, એજ પ્રમાણે એવો સાધુ પણ પોતાના કુટુંબીઓ અને જ્ઞાતિજનોને યાદ કરે છે. ૧૬।

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ વાર અનાર્થ દેશોની સરહદ પાસેથી વિહાર કરતા સાધુઓને અનાર્થો લાકડીઓ મારે છે, ધુમ્મા મારે છે અને બીજોરા આદિ ફણોનો તેમના પર ઘા કરે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ ઉદ્ભવે ત્યારે કોઈ કોઈ અપરિપક્વ બુદ્ધિવાળા સાધુઓ પોતાના બન્ધુઓ આદિ જ્ઞાતિજનોનું સ્મરણ કરે છે. તેઓ વિચાર કરે છે કે જો અહીં મારો એક પણ બન્ધુ આદિ

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. શુ. અ. ૩ ડ. ૧ સૂત્રક્રતોપસંહાર:

૩૭

મહેતુ, તદા મે-અમિરેનાદશી પીડા નો મહેતુ । યસ્માન્નાસ્તિ કોડપ્યાત્મોયો રક્ષકો-
સ્તપ્તવેમે મામિત્યં કર્ત્યયન્તિ । તત્ર દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ-‘હૃત્થી વા કુદ્ધગામિની’
સ્ત્રીવત્ કુદ્ધગામિની । યથા કાચિત્ અવિવેકવતી સ્ત્રી ક્રોધાત્ સ્વમૃદં પરિત્યજ્ય
નિર્ગતા માર્ગે અસમ્પુરુષૈઃ કદર્થિતા, તત્ર નિરાશ્રયા સતી જ્ઞાતીન્ (જ્ઞાતીનામ્)
સ્મરતિ । તથા-અયમપિ અક્રમતિઃ સાધુઃ જ્ઞાતીન્ સ્મરતિ ॥૧૬॥

અથ ઉપસંહરન્નાહ સૂત્રકાર:-‘એતે ભો કસિણા’ इत्यादि ।

પૂર્વમ્-ए ए भो कसिणा फासा फरसा दुरहियासया ।

हृत्थी वा सरसं वित्ता कीवावसा गया गिहं ॥१७॥ तिबेमि॥

છાયા--એતે ભોઃ કૃત્સ્નાઃ સ્પર્શાઃ પરુષા દુરવિસત્તાઃ ।

हस्तिन इव शरसंवीताः क्लीवा अवशा गता गृहम् ॥१७॥ इति ब्रवीमि॥

નહીં હૈ, હસ્તી કારણ યે મુકો સતા રહે હૈ’ । હસ્તી વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત પ્રદ-
શિત કિયા ગયા હૈ-જેસે કોઈ વિવેકવિહીન સ્ત્રી ક્રોધ મેં આકર ઘર
કો ત્યાગ કર બાહર નિકલ પડી, માર્ગ મેં અસમ્પુરુષોં ને ડસે
સતાયા । તથા વહ નિરાશ્રય હોકર અપને જ્ઞાતિજનોં કો સ્મરણ કરતી
હૈ । ડસી પ્રકાર અરિપત્રવ બુદ્ધિ ચાલા સાધુ ભો જ્ઞાતિજનોં કો
સ્મરણ કરતા હૈ ॥૧૬॥

સૂત્રકાર ઉપસંહાર કરતે હુવ કહેતે હૈ-‘ए ए भो कसिणा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ--‘भो-भोः’ हे शिष्यो । ‘ए-एते’ पूर्वोक्त दंडादि रूप
परीषहोपसर्ग ‘कसिणा फासा-कृत्स्नाः स्पर्शाः’ समस्त स्पर्श-‘फरसा

सहायक होता तो भादे आवी पीडाने अनुभव करयो न पडत. अत्यादे भारी रक्षा
करनार कोछ पण आत्मीयजन भारी साथे नथी, ते कारखे आ लोको मने
छेसात करे छे आ वातने स्पष्ट करवा भाटे नीचेतुं दृष्टान्त आपवासां आब्यु’
छे-कोछ स्त्री क्रोधवेषमां घर छे. डीने नीकणी गद्य मार्गमां कोछ असम्य
पुरुषो तेनी पञ्चवल्ली करवा लाग्या. त्यादे ते पोतानी निराश्रय दशा जेधने
पोताना आत्मीयजनोने याद करवा लागी. अज प्रभाखे अपरिपक्व
बुद्धिवाणो साधु पणु आवो प्रसंग आवी पडे त्यादे पोताना संसारी संमां
बडावाने याद करे छे. ॥१६॥

હવે સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે- ए ए भो कसिणा’ इत्यादि—

शब्दार्थ--‘भो-भोः’ हे शिष्यो ! ‘ए-एते’ आ पूर्वोक्त दंड वगेरे रूप
परिषहोपसर्ग ‘कसिणा फासा-कृत्स्नाः स्पर्शाः’ सधया अ स्पर्श ‘फरसा-पहसाः’

અન્વયાર્થ:—(મો) મોઃ મોઃ શિષ્યાઃ (એ) એતે પૂર્વોક્તાઃ દળ્ઢાદિધાત-
રૂપાઃ પરીવહોપસર્ગાઃ (કસિણા કાસા) કૃત્સ્નાઃ સ્વર્ગાઃ (ફરુસા) પરુષાઃ કઠિનાઃ
(દુરહિયાસવા) દુરધિસત્ત્યાઃ દુઃસ્વેન સોઢું યોગ્યાઃ એતાનસહમાનાઃ કેચનલઘુદ-
તયઃ, (સરસંવિતા) શરસંવીતાઃ—રણશિરપિ શરતાડિતાઃ (હૃત્થી વ) હસ્તિન ઇવ
(ક્રીવા) ક્લીવાઃ=ક્ષાતરાઃ પુરુષાઃ (અવસા) અવશાઃ પરાયત્તાઃ કર્માશ્રીનાઃ ગુરુ-
કર્માણઃ (ગિહં) ગૃહં (ગયા) ગતાઃ ગચ્છંતિ પરિત્યજ્ય સાધુવેશમ્ । (તિ વેમિ)
ઈતિ વ્રવીમિ અહમિતિ ॥૧૭॥

ટીકા—ગુરુરુપદિશતિ શિષ્યાન ‘મો’ મોઃ મોઃ શિષ્યાઃ । એતે પૂર્વોક્તાઃ
દળ્ઢાદિધાતાદિરૂપાઃ પરીવહોપસર્ગાઃ, ‘કસિણા’ કૃત્સ્ના=નિશ્ચિલા અપિ
પરુષાઃ’ કઠિન ‘દુરહિયાસા-દુરધિસત્ત્યાઃ’ ઓર દુઃમહ હૈં ‘સરસંવિતા-
શરસંવીતાઃ’ યાળોં સે પીડિત ‘હૃત્થી વ-હસ્તિન ઇવ’ હાથી કે જૈસે
‘ક્રીવા-ક્લીવાઃ’ નપુંસક પુરુષ ‘અવસા-અવશાઃ’ ઘથરાકર ‘ગિહં-ગૃહમ્’
કરકો ‘ગયા-ગતાઃ’ ચલે જાતે હૈં અર્થાત્ સાધુ વેશ કો છોડકર
ચલે જાતે હૈં ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—હે શિષ્યો ! યે પૂર્વોક્ત સઘ સ્પર્શ અર્થાત્ પરીવહ ઓર
ઉપસર્ગ કઠોર હૈં, દુસ્તહ હૈં, ઇનકો સહન ન કરતે હુયે કોઈ કોઈ લઘુ
બુદ્ધિ સાધુ, સંપ્રામ કે શીર્ષ ખાગ મૈં સ્થિત હસ્તી કે સમાન કાયર એવં વિવશ
હોકર સાધુવેશ ત્યાગ કર ઘરચલે જાતે હૈં । એસા મૈં કહતા હૂં ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—ગુરુ શિષ્યોં કો સમ્બોધન કરકે ઉપદેશ કરતે હૈં-હે અન્તેવા-
સિયો ? યે પૂર્વોક્ત દળ્ઢ કા આઘાત આદિ પરીવહ ઓર ઉપસર્ગ રૂપ

કઠિન ‘દુરહિયાસા-દુરધિસત્ત્યાઃ’ અને દુઃખદ છે. ‘સરસંવિતા-શરસંવીતાઃ’ ખાણી
થી પીડિત ‘હૃત્થી વ-હસ્તિન ઇવ’ હાથીની જેમ ‘ક્રીવા ક્લીવાઃ’ નપુંસક પુરુષ
‘અવસા-અવશાઃ’ ગભરાઇને ‘ગિહં-ગૃહમ્’ ઘેર ‘ગયા-ગતાઃ’ ચાલ્યા જાય છે,
અર્થાત્ સાધુવેશને છોડીને ઘેર જતા રહે છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—હે શિષ્યો ! પૂર્વોક્ત સઘળા-સ્પર્શોં-પરીવહો અને ઉપસર્ગોં-
ઘણા જ કઠોર-દુસ્સહ છે. તેમને સહન ન કરી શકનારા કોઈ કોઈ અપરિ-
પક્વ બુદ્ધિવાળા સાધુઓ સંશ્રામને મોઝરે ઊસેલા હાથીની જેમ કાયર અને
વિવશ થઇને સાધુવેશને ત્યાગ કરીને ફરી સંસારમાં ચાલ્યા જાય છે, એવું
હું (સુધર્મા સ્વામી) કહું છું. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે-

હે અતેવાસીઓ ! લાકડીના પ્રહાર આદિ પૂર્વોક્ત પરીવહો અને ઉપ-
સર્ગ રૂપ સમસ્ત સ્પર્શોં (અનુભવો) ઘણા જ દુસ્સહ હોય છે. એવાં પરીવહો

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. બ. ૩ જ. ૧ સુશ્રુતોપસંહાર:

૩૧

‘ફાસા’ સ્વર્ણા: = ગાડનાદિરૂપા: સર્વેઽપિ ‘ફરુસા’ પરુષા: = રુઢા: અનાયૈ: કૃત-
ત્વાત્ પીડાકારિણ: इति यावत् । ‘દુરહિયા’ દુરધિમશ્ચા: દુ:સ્ત્રેનાપિ સોદુમ-
શચ્ચા ભવન્તિ, ‘સરસંચીતા’ શરસંચીતા: = રણશિરસિ તીર્થ્ણશરેણ તાહિતા:
‘હત્યી ચ’ હસ્તિન: इव ‘કીચા’ કચીચા: કાતરા: ‘અવમા’ અવશા: ગુરુકર્માણ:
‘ગિહં’ ગૃહં મયા’ ગતા: ગચ્છન્તિ । હમે ડહપમકૃતય: સાધવોઽપિ, મતિકૂલોપ-
સર્ગો: પૂર્વમદર્શિતદંશમશકાદિમિ: બાધિતા: સોદું તાન્ અસમર્થા: પુનરપિ પરિ-
ત્યક્તમપિ ગૃહવાસમાશ્રયન્તિ । તમેવ શરણં મન્યમાના: इति ब्रवीमि । સુધર્મ-
સ્વામી શિષ્યેભ્ય: કથયતીતિ ભાવ: ॥૧૭॥

इति श्री विश्वविरूपातनगद्वल्लभादिषदभूषितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य
पूज्यश्री वासीलाल ब्रतिविरचितायां श्री “समयार्थबोधिन्याखण्डायां”

अखण्डायां तृतीयमध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥३-१॥

સમસ્ત સ્વર્ણા વહે કડોર હોતે હૈં અર્થાન્ અનાયૈ પુરુષો દ્વારા દિયે દુષ્ટ યદ્
ઉપસર્ગ પીડા જનક હોતે હૈં । હનકો સહન કરના અતીવ કઠિન હૈ ।
હન ઉપસર્ગોં કે આને પર કોઈ કોઈ સાધુ ગૃહ કે અઘમાગ મેં સ્થિત
હાધિયોં કે સમાન કાતર હો જાતે હૈં, ઓર સાધુવૃત્તિ ત્યાગ કર ઘર કા
રાસ્તા પકડ લેતે હૈં ।

અભિપ્રાય વહ હૈં કિ ધૈર્યહીન સાધુ પૂર્વમદર્શિત દંશમશક દંડમહાર
આદિ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોં સે બાધિત હોકર અન્હેં સહન કરને મેં જબ અસ-
મર્થ હો જાતે હૈં તો ત્યાગે હુય ગૃહવાસ કો પુન: સ્વીકાર કર લેતે હૈં ।
વે ગૃહવાસ કો હી શરણમૂત માન વેઠતે હૈં । એમા મેં કહતા હૂં, વહ
સુધર્મા સ્વામી અપને શિષ્યોં સે કહતે હૈં ॥૧૭॥

॥તૃતીય અધ્યયન કા પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

અને ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે કોઈ કોઈ કોઈ અધ્યસત્તન, કાયર સાધુઓ
સમરાંગણના અઘભાગમાં સ્થિત હાથીની જેમ ટરી જઈને અથવા ત્રિવશ થઈ
જઈને સાધુવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને ઘરનો રસ્તો પકડી લે છે-સંસારમાં પાછાં
ફરી જાય છે

આ કથનનો બ.વાર્થ એ છે કે પૂર્વ પ્રદર્શિત શીત પરીપક્ક, ઉષ્ણ
પરીપક્ક, ડંસ અને મચ્છર કરડવા રૂપ પરીપક્ક, લાકડીના પ્રહાર આદિ પ્રતિ-
કૂળ ઉપસર્ગોથી ત્રાસી જઈને કોઈ ધૈર્યહીન સાધુ જ્યારે તેમને સહન
કરવાને અસમર્થ બની જાય છે, ત્યારે એક વાર ત્યાગ કરેલા ગૃહવાસનો ફરી
સ્વીકાર કરી લે છે તેઓ ગૃહવાસને જ શરણમૂત માને છે, એવું હું કહું
છું. આ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને કહે છે. ॥આયા ૧૭॥

ત્રીજા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક સમપ્ત

દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે-

તૃતીયાધ્યયનસ્ય પ્રથમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ । અધુના દ્વિતીયોદ્દેશકસ્યાઽઽરંભઃ ક્રિયતે । રહ્યોપસર્ગપતિપાદનપરકે તૃતીયાધ્યયને ઉપસર્ગાઃ પ્રતિપિપાદયિ-
પિતાઃ । તે ઉપસર્ગાઃ પ્રતિકૂળા અનુકૂળાશ્ચ, તત્ર પ્રતિકૂલોપસર્ગાનાં પ્રતિપાદનં તૃતીયાધ્યયનસ્ય પ્રથમોદ્દેશકે સંવૃતમ્ । પ્રકૃતોદ્દેશકેઽનુકૂળા ઉપસર્ગાઃ પ્રતિપાદ-
નીયાઃ, રહ્યનેન સંવચ્ચેન પ્રાપ્તસ્ય દ્વિતીયોદ્દેશકસ્યેદં પ્રથમં સૂત્રમાદ-‘અદિમે સુદુમાસંગા’ રત્યાદિ ।

પૃથક્-અદિમે સુદુમા સંગા મિલ્લુખું જે દુરુત્તરાઃ ।

તત્થ ઈમે ત્રિસીયંતિ ણ ચચંતિ જવિત્તયે ॥૧॥

જાયા--પ્રથમે સૂત્રાઃ સંગાઃ મિલ્લુખાં યે દુરુત્તરાઃ ।

તત્ર એકે વિપીદન્તિ ન સ્વનુવન્તિ યાપયિતુમ્ ॥૧॥

દ્વિતીયોદ્દેશકો પ્રારંભ-

ત્રીસરે અધ્યયન કા પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત હુઆ । અથ દ્વિતીયો ઉદ્દેશક આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ । ત્રીસરો અધ્યયન ઉપસર્ગો કા પ્રતિપાદન કરને વાલા હૈ । હમરેં ઉન્હી કા પ્રતિપાદન કરતા અભીષ્ટ હૈ । ઉપસર્ગો દો પ્રકાર કે હોતે હૈ પ્રતિકૂલ ઓર અનુકૂલ । પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કા પ્રતિ-
પાદન ત્રીસરે અધ્યયન કે પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં હો જુકા હૈ । હસ ઉદ્દેશક મેં અનુકૂલ ઉપસર્ગો કા પ્રરૂપણ કરના હૈ । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત દ્વિતીયો ઉદ્દેશક કા પ્રથમ સૂત્ર યહ હૈ ‘અદિમે સુદુમા’ રત્યાદિ ।

ત્રીજો ઉદ્દેશકો પ્રારંભ-

ત્રીજો અધ્યયનનો ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે ત્રીજો ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. ત્રીજો અધ્યયનમાં ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ઉપસર્ગો બે પ્રકારના હોય છે-(૧) પ્રતિકૂળ અને (૨) અનુકૂળ. ત્રીજો અધ્ય-
યનના પહેલા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. હવે આ ત્રીજો ઉદ્દેશકમાં અનુકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રરૂપણ કરવામાં આવશે. પહેલાં ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા ત્રીજો ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે-‘અદિમે સુદુમા’

સમર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ઘ્ર. અ. ૩ ઉ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૪૧

અન્વયાર્થ:--(અહ) અથ=પ્રતિકૂલોપસર્ગકથનાનન્તરમ્ (इमे) इमे=अनन्तरं
 वक्ष्यमाणाः (सुहुमा) सूक्ष्माः=परैरलक्ष्यत्वात् (संगा) संगः=मातापित्रादिसंबन्धाः
 (जे) ये संगः (भिक्षूणां) भिक्षूणां=साधूनामपि (दुरुत्तरा) दुरुत्तराः=दुर्लभ्याः
 (एगे) एके=केचन पुरुषाः (तत्थ) तत्र=तस्मिन्नुपसर्गोपसर्गे (विशीयन्ति) विषी-
 दन्ति=शिथिलाचारिणो भवन्ति संपमं वा त्यजन्ति अथवा (जवित्तये) यापयितुम्=
 संपमं स्वात्मानं व्यवस्थापयितुं (न चयन्ति) न शक्नुवन्ति=न समर्थाः भवन्तीति ॥१॥

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ કે કથનાનન્તર ‘इमे-इमे’
 ये अनन्तर कहे जाने वाले ‘सुहुमा-सूक्ष्माः’ सूक्ष्म बहार नहीं दिखने
 वाले ‘संगा-संगः’ मातापित्रादि एवं सांधव आदि के साथ का संबंधरूप
 उपसर्ग होते हैं ‘जे-ये’ ये संग ‘भिक्षूणां-भिक्षूणां’ साधुओं के द्वारा
 ‘दुरुत्तरा-दुरुत्तराः’ दुरुत्तर-अर्थात् दुस्तर हैं ‘एगे-एके’ कोई पुरुष
 ‘तत्थ-तत्र’ उस संबंधरूप उपसर्ग में ‘विशीयन्ति-विषीदन्ति’ विषाद
 को प्राप्त होते हैं अर्थात् शिथिलाचारी होते हैं अथवा ‘जवित्तये-याप-
 यितुम्’ संयमपूर्वक अपना निर्वाह करने में ‘न चयन्ति-न शक्नुवन्ति’
 समर्थ नहीं होते हैं ॥१॥

અન્વયાર્થ-यह जो सूक्ष्म अर्थात् दूसरों को प्रतीत न होने वाले
 संग माता पिता आदि के सम्बन्ध हैं, वे साधुओं के लिए भी दुर्जेय हैं।
 कोई कोई साधुजन अनुकूल उपसर्गों के आने पर विषाद युक्त हो
 जाते हैं-शिथिलाचारी बन जाते हैं अथवा संयम का त्याग कर बैठते हैं।
 वे अपनी आत्मा को संयम में स्थिर रखने में समर्थ नहीं होते हैं ॥१॥

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગના કથનાનન્તર ‘इमे-इमे’ आ अन-
 न्तर कहेवाમાં आवेत् ‘सुहुमा-सूक्ष्माः’ सूक्ष्म બહાર નહીં દેખાવાવાળા ‘संगा-संगः’
 माता पित्रादि એવં સાંધ વગેરેની સાથેના સંબંધરૂપ ઉપસર્ગ થાય છે ‘जे-ये’
 आ संग ‘भिक्षूणां-भिक्षूणां’ साधुओंना द्वारा ‘दुरुत्तरा-दुरुत्तराः’ दुस्तर अर्थात्
 दुस्तर છે. ‘एगे-एके’ कोई पुरुष ‘तत्थ-तत्र’ ते संधर्ष उपसर्गમાં विशीयन्ति
 -विषीदन्ति’ विषादने प्राप्त થાય છે, અર્થાત્ શિથિલાચારી બની જાય છે,
 અથવા ‘जवित्तये-यापयितुम्’ संयमपूर्वक पोताने निर्वाह करवाમાં ‘न
 चयन्ति-न शक्नुवन्ति’ समर्थ थला नही. ॥१॥

સૂત્રાર્થ—आ जे आ सूक्ष्म-अन्यना द्वारा जलुषवाમાં आवनारो-संग छे-
 मातापिता आदिना संध छे, ते साधुओने माटे पण दुर्जेय छे. अनुकूल
 उपसर्गो आवी पडे तयारे कोछ कोछ संधुओ विषादने अनुभव करे छे-
 -शिथिलाचारी बनी जाय छे, अथवा संयमने त्याग करी नाये छे. तेओ
 पोताना आत्माने संयममां स्थिर राखी शकवाने समर्थ होला नही. ॥१॥

ટીકા—‘અહિમે’ અથ હમે, અત્રાડ્યશબ્દ આનન્તર્યર્થે વિદ્યતે । તથા ચ પ્રતિ-
ક્રૂઓપસર્ગાનન્તરમ્પ્રકૂઓપસર્ગા નિરૂપ્યન્તે । તેઽનુકૂઓપસર્ગાઃ કે ? કર્મશ્રુતાઃ
તત્રાહ—‘સુદૃમા’ સૂક્ષ્માઃ પ્રાયશઃ હમે પ્રતિપાપમનાઃ અનુકૂઓપસર્ગાશ્ચેતોવિકાર-
કારિતયા સુદૃમા આન્તરાઃ । ન તુ પ્રતિક્રૂઓપસર્ગા ઇવ પ્રાચુર્યેણ દેહાદિવિકાર-
કારિત્વેનાડતિપ્રકટતયા વાદરા ઇતે ભવન્તિ ।

તે કે તત્રાહ—‘સંગા’ સંગાઃ—માતાપિતૃકલત્રપુત્રાદિસંગ્ધાઃ । ઇતે
સંગાઃ—‘મિશ્રચુષ્ણ’ મિશ્રુગામપિ । દુરુતરા’ દુસ્તરાઃ—દુરતિક્રમણીયા ઇતિ ।
પ્રાયશઃ મરણાન્તિકૈરપિ દુઃખકલનકૈઃ પ્રતિક્રૂઓપસર્ગૈઃ કદાચિન્માધ્યસ્થવૃત્તિ-
માસાઘ મહાપુરુષાસ્તાનમિસહિતું ક્ષમન્તે । પરન્તુ ઇતે તુ અનુકૂઓપસર્ગાઃ મહા-

ટીકાર્થ—અથ’ યહાં અનન્તર અર્ધ મેં હે । હસકા અમિપ્રાય યહુ હે
કિ પ્રતિક્રૂલ ઉપસર્ગોં કા પ્રતિપાદન કરને કે અનન્તર અનુકૂલ ઉપસર્ગોં
કા નિરૂપણ કિયા જાતા હે । અનુકૂલ ઉપસર્ગ કયા હેં ઓર કેસે હોતે હે ?
યહુ સ્પષ્ટ કરને કે લિપ કહા ગયા હેં વે ‘સૂક્ષ્મ’ હોતે હેં અર્ધાંત ચિન્તા
મેં વિકાર ઉત્પન્ન કરને વાલે હોને સે આન્તરિક હોતે હેં । પ્રતિકૂલ ઉપ-
સર્ગોં કો ભાંતિ મચુરતા સે દેહ આદિ મેં વિકાર જનક હોતે કે કારણ
પ્રકટ રૂપ સે સ્થૂલ નહીં હોતે હે ।

વે સંગ અર્ધાંત અનુકૂલ ઉપસર્ગ માતા, પિતા, પત્ની, પુત્ર આદિ કે
સમ્બન્ધ રૂપ હેં । હનકો જીતના કઠિન હોતા હે । મારણાન્તિક અથવા
અત્યન્ત દુઃખજનક પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોં કે આને પર મહાપુરુષ કદાચિન્ત
મધ્યસ્થભાવ ધારણ કરકે ડનકો સહન કર લેતે હેં, પરન્તુ યે અનુકૂલ

ટીકાર્થ—અહીં ‘અથ’ આ પદ ‘અનન્તર’ (ત્યારબાદ)નાં અર્થનું વાચક
છે. તેનો આશય એ છે કે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર
અનુકૂળ ઉપસર્ગોનું નિરૂપણ કરે છે. અનુકૂળ ઉપસર્ગોં કેવાં હોય છે, તેનું હવે
સૂત્રકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે—તેઓ સૂક્ષ્મ હોય છે, એટલે કે ચિત્તમાં વિકાર
ઉત્પન્ન કરનારા હોવાથી તેઓ આન્તરિક હોય છે. પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોની જેમ તેઓ
શરીર આદિમાં વિશેષ પ્રમાણમાં વિપ્રારજનક નહીં હોવાને કારણે સ્થૂલ હોતા નથી.

તે અનુકૂળ ઉપસર્ગોં માતા, પિતા, પુત્ર, પત્ની આદિના સંગ (સંબંધ)
રૂપ હોય છે. તેમને છતવાતું કાર્ય ધણું જ સુસ્કેલ છે. કદાચ મારણાન્તિક
અથવા અત્યંત દુઃખજનક પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોં આવી પડે ત્યારે મહાપુરુષો
મધ્યસ્થ ભાવ ધારણ કરીને, તેમને સહન કરી લે છે, પરન્તુ આ અનુકૂળ

समर्थबोधिनी टीका प्र. शु. अ. ३ उ. २ अनुकूलोपसर्गनिरूपणम् ४३

त्मनां महतामपि मनोधर्माश्रयनात् मन्वावयन्ति । अत इमेऽनुकूलोपसर्गौ' दुरु-
त्तरा इति । 'जन्त्य' यस्मिन् यस्मिन्ननुकूलोपसर्गे संवाप्ते सति । 'एगे' एके-
अल्पसत्त्वाः=साधवः' सदनुष्ठानं प्रति । 'विसीयति' विषीदन्ति=विहारादिषु साधु-
कृत्येषु शिथिलप्रवृत्त्या भवन्ति । यद्वा-सर्वथैव त्यजन्ति मात्तमपि संयमादि-
कम् । 'ज्वित्ये' वापयितुं=संयमं पारयितुम् । 'ण चयति' नैव शक्नुवन्ति कथ-
मपि संयमानुष्ठाने आत्मानं व्यवस्थापयितुं समर्था न भवन्ति । प्रतिकूलोपस-
र्गास्तु कदाचित्साहसमधिकृत्य सोढा भवन्त्वपि, किन्तु अनुकूलोपसहने महतामपि
धैर्यं मस्त्वलति ॥१॥

तानेव अनुकूलोपसर्गानाह-‘अप्येगे नायओ’ इत्यादि ।

मूलम्-अप्येगे नायओ दिस्सा रोयंति परिवारिया ।

पोसणे ताय पुटोसि कस्स ताय जहासि णो ॥२॥

उपसर्गो बड़े बड़े महात्माओं के मन को भी धर्माश्रयना से विचलित
कर देते हैं । इस कारण इनको जीतना बड़ा ही कठिन है ! इन उप-
सर्गों के प्राप्त होने पर कोई कोई अल्पसत्त्व साधु सदनुष्ठानों के प्रति-
विषण्ण हो जाते हैं अर्थात् विहार आदि साधुकृत्यों में शिथिल बन
जाते हैं अथवा प्राप्त हुए संयम का पूरी तरह त्याग कर देते हैं । वे
संयम का पालन करने में असमर्थ हो जाते हैं ।

अभिप्राय यह है कि प्रतिकूल उपसर्ग तो कदाचित् साहस
वीरत्व का अवलम्बन करके सह लिए जाते हैं परन्तु अनुकूल उपसर्ग
सहने में बड़ों बड़ों का भी धैर्य छूट जाता है ॥१॥

उपसर्गों तो मोटा मोटा महात्माओंना मनने पण धर्माश्रयनाभांशी विचलित
करी दे छे, ते कारणे अनुकूल उपसर्गों पर विजय प्राप्त करवानुं कार्य अति
दुष्कर गणाय छे, आ प्रकारना उपसर्गों आवी पडे त्यारे केछ केछ अल्प-
सत्त्व साधु सदनुष्ठानोना पालनमां शिथिल भनी जाय छे, ओटवे के विहार
आदि साधु कृत्योमां शिथिल भनी जाय छे, अथवा तेओ संयमनु पालन
करवाने ओटवा अर्थां असमर्थ यह जाय छे के संयमनो (साधुवृत्तिनो) पण
पूरेपूरे त्याग करी नाये छे.

आ कथननो लावार्थ ओ छे के प्रतिकूल उपसर्गों तो कदाय साहसनु
अवलम्बन लक्ष्मिने सहन करी लेवामां आवे छे, परन्तु अनुकूल उपसर्गों सहन
करवानो प्रसंग आवे त्यारे लक्ष लक्षानुं धैर्य ओगण्णी जाय छे. ॥ग्राथा १॥

જાયા—અપ્પેકે જ્ઞાતયો દૃષ્ટા રુદન્તિ પરિવાર્ય ચ ।

પોષય નસ્તાત પોષિતોઽસિ કસ્ય તાત જહાસિ નઃ ॥૨॥

અન્વયાર્યઃ—(અપ્પેગે) અપ્પેકે (નાયઓ) જ્ઞાતયો—માતાપિત્રાદિસ્વજનાઃ (દિસ્સા) દૃષ્ટા સાધુ (પરિવારિયા) પરિવાર્ય=વેદ્યપિસ્વા (રોયંતિ) રુદંતિ (તાય) હે તાત (જે પોસ) નઃ અસ્માન્ પોષય—પાલય (પુદ્ધોસિ) પોષિતોસિ અસ્મામિસ્વં પાષિતોસિ (તાય) હે તાત (કસ્સ) કસ્ય હેતો (જો) નઃ અસ્માન્ (જહાસિ) જહાસિ—ત્યજસીતિ ॥૨॥

અબ ડગ્ઘી અનુકૂલ ઉપસર્ગો કો કહતે હૈં—‘અપ્પેગે નાયઓ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અપ્પેગે-અપ્પેકો’ કોઈ ‘નાયઓ-જ્ઞાતયઃ’ જ્ઞાતિવાળે અર્થાત્ માતાપિત્રાદિ સ્વજન एवं સંબંધિજન ‘દિસ્સા-દૃષ્ટા’ સાધુ કો દેશ્વકર ‘પરિવારિયા-પરિવાર્ય’ ઉસે ઘેરકર ‘રોયંતિ-રુદંતિ’ રોતે હૈં ‘તાય-તાત’ વે કહતે હૈં કિ હે તાત ! ‘જે પોસ-નઃ પોષય’ તુમ હમારા પાલન કરો ‘પુદ્ધોસિ-પોષિતોસિ’ હમને તુમ્હારા પાલન કિયા હૈ ‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘કસ્સ-કસ્ય’ કિસલિયે ત્ ‘જો-નઃ’ હમ લોગો કો ‘જહાસિ-ત્યજસિ’ છોડ દેતે હો ॥૨॥

અન્વયાર્ય—કોઈ કોઈ જ્ઞાતિ જન સાધુ કો દેશ્વકર ઓર ઉસે ઘેરકર રોદન કરને લગતે હૈં—હે તાત ! હમારા પાલન પોષન કરો । હમને તુમ્હારા પાલન કરો કિયા હૈ । હે તાત ! કિસ કારણ સે હમૈં ત્યાગતે હો ? ॥૨॥

હવે સૂત્રકાર એજ અનુકૂળ ઉપસર્ગોત્ વર્ણન કરે છે.—

‘અપ્પેગે નાયઓ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અપ્પેગે-અપ્પેકે’ કોઈ ‘નાયઓ-જ્ઞાતયઃ’ જ્ઞાતિવાળા અર્થાત્ માતા-પિતા સ્વજન એવં સંબંધી જન ‘દિસ્સા-દૃષ્ટા’ સાધુને ભેળને ‘પરિવારિયા-પરિવાર્ય’ તેને ઘેરીને ‘રોયંતિ-રુદંતિ’ રહે છે ‘તાય-તાત’ તેઓ કહે છે કે હે તાત ! ‘જે પોસ-નઃ પોષય’ તમે હમારું પાલન કરો ‘પુદ્ધોસિ-પોષિતોસિ’ અમે તારું પાલન કર્યું છે ‘તાય-તાત’ હે તાત ‘કસ્સ-કસ્ય’ શા માટે તું ‘જો-નઃ’ અમને ‘જહાસિ-ત્યજસિ’ છોડી દે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ જ્ઞાતિજનો સાધુને ભેળને તેના દરતાં વીંટળાઈ વળીને કરુણાજનક શબ્દો બોલવા લાગે છે—‘હે પુત્ર ! અમે તારું પાલન-પોષણ કર્યું છે, હવે તું અમારું પાલન-પોષણ કર, તું શા કારણે અમારો ત્યાગ કરીને ચાલી નીકળ્યો છે ?’ ॥૨॥

સમયાર્થબોધિનો ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ડ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૪૫

ટીકા—‘અપ્પેમે’ અપિ એકે, અપિ શબ્દઃ સંભાવનાયામ્ । એકે કેચિત્ ‘નાયમો’ જ્ઞાતયઃ, માતાપિતૃસ્વજનમમૃતયઃ । ‘દિસ્સ’ દૃષ્ટા સાધુ ‘પરિવારિયા’ પરિવાર્ય, સર્વતો વેષ્ટયિત્વા ‘રોયંતિ’ રુદન્તિ=શિરસ્તાડનવક્ત્રઃસ્થલતાડનપુરઃ-સર્ રુદન્તિ રુદન્તશ્ચ દીનવચનં વદન્તિ ‘તાય’ હે તાત । इति कोमलमंत्रणे हे कुलतिलक हे मातृषितृकुटुंबरक्षक ! बाल्यात्प्रभृति त्वमस्माभिः पालितोऽसि, यत् अयम् वृद्धावस्थायां मां पालयिष्यतीति मत्वा, तस्मादधुना ‘णो’ नः अस्मान् ‘ताय’ तात । पुत्र । ‘पोस’ पोषय, त्वमस्माभिः बाल्याद्रक्षितः पोषितश्च, अतः परं बार्द्धन्येऽस्मान् त्वं पालय, पोषय च । ‘ताय’ हे तात । ‘कस्य’ कस्य कृते ‘ण’ नः—अस्मान् ‘जहासि’ त्यजसि—मादृशानां दीनानां वृद्धानां पालनपोषण

ટીકાર્થ—યહાં ‘અપિ’ શબ્દ સંભાવના કે અર્થ મેં છે । કોઈ કોઈ માતા પિતા આદિ સ્વજન મુનિ કો દેખતર ઓર ઉસકો ચારો ઓર સે વેત્કર, મસ્તક કૂટકૂટકર ઓર છાતી પીટ પીટ કર રોતે હૈં ઓર રોતે હુવ દીનનાપૂર્ણ વચન કહતે હૈં-હે તાત । ‘તાત’ શબ્દ કોમલ સંબોધન કે અર્થ મેં છે, હે કુલતિલક । હે માતાપિતા ઓર કુટુમ્બ કે રક્ષક ! હમને બચપન સે તેરા લાલન, પાલન પોષણ કિયા હૈ સો યહી સમજકર કિયા હૈ કિ યહ વૃદ્ધાવસ્થા મેં હમારા પાલન કરેગા । ઇસ કારણ હે તાત ! તૂ અવ હમારા પાલન કર । હમારે જૈસે દીન, વૃદ્ધ ઓર પાલન પોષણ કરને યોગ્ય જનોં કા તૂ કિસ કારણ સે ત્યાગ કર રહા હૈ ? તેરે સિવાય હમારા કોઈ પાલન પોષણ કરને વાલા નહીં હૈ,

ટીકાર્થ—અહીં ‘અપિ’ ૫૬ સંભાવના અર્થે વપરાયું છે. કોઈ કોઈ માતા, પિતા, આદિ મુનિના સંસારી સગાઓ મુનિને જોઈને તેને ઘેરી લઈને માથું અને છાતી કૂટતાં કૂટતાં એને આકંઠ કરતાં કરતાં આ પ્રકારનાં દીનતા પૂર્ણ વચનો બોલે છે—હે તાત ! (અહીં ‘તાત’ ૫૬ કોમલ સંબોધનના અર્થમાં વપરાયેલું) હોવાથી તેનો અર્થ ‘કુલતિલક’ સમજવો) હે માતા-પિતા અને કુટુંબના રક્ષક ! અમે બચપણથી તારું લાલન-પાલન કર્યું છે. અમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં તુ અમારું પાલન-પોષણ કરશે એવી આશા સેવીને અમે તારું લાલન-પાલન કર્યું છે. તો હે પુત્ર ! તું હવે પાલનપોષણ કર. અમારા જેવાં દીન, વૃદ્ધ અને પાલન-પોષણ કરવા યોગ્ય જનોનો ત્યાગ તું શા કારણે કરે છે ? તારા સિવાય અમારું પાલન-પોષણ કરનાર એવું કોણ છે કે જેને માથે એ જવાબદારી નાખી દઈને તું સાધુ બની ગયો છે ! તું અમારો નોધારાનો

૪૬

મુન્નકતકિસ્સુ

યોગ્યાનાં કેન હેતુના ત્યાગં કરોપિ । નદિ પવન્તમન્તરા કશ્ચિન્ અસ્મકં પોષકો
સ્ત્રકો વા વિદ્યતે યસ્મિન્ માં ન્યસ્વેદાઽઽગતોઽપિ પચલ સ્વગૃહમિત્યાદિવક્તિ ॥૨॥

મૂલ્મ-પિયા તે થેરઓ તાંય સસા તે લુહિયા હમા ।

ભાયરો તે સગા તાય સોયરા કિં જહાસિ ણો ॥૩॥

છાયા—પિતા તે સ્થવિરસ્તાત ! સ્વસા તે શુલ્લિકા હ્યમ્ ।

આતરસ્તે સ્વકાસ્તાત ! સોદરા કિં જહાસિ નઃ ॥૩॥

અન્વયાર્થ—(તાત) હે તાત પુત્ર (તે પિયા) તે તવ પિતા (થેરઓ) સ્થવિરો
વૃદ્ધો વિદ્યતે (હમા) હયં (તે) તે તવ (સસા) સ્વસા મગિની (લુહિયા) શુલ્લિકા—
લઘ્વી વિદ્યતે (તે સગા) તે સ્વકાઃ (સોયરા) સોદરાઃ (ભાયરો) આતરઃ (ણો
કિં જહાસિ) નઃ અસ્માન્ કિં કથં જહાસિ ત્યજમીતિ ॥૩॥

જિસે સૌંપકર તૂ યહાં આયા હૈ ! અતઃપ્ત તૂ અપને ઘર લૌટ ચલ ।
યે હસ પ્રકાર કહતે હૈ ॥૨॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત । ‘તે પિયા-તે પિતા’ તુમ્હારે પિતા
‘થેરઓ-સ્થવિરઃ’ વૃદ્ધ હૈ । ‘હમા-હયં’ ઔર યહ ‘તે સસા-તવ સ્વસા’
તુમ્હારી સહિન ‘લુહિયા-શુલ્લિકા’ છોટી હૈ । ‘તે સગા-તે સ્વકા’ યે
તુમ્હારે ‘સોયરા-સોદરા’ સહોદર ‘ભાયરો-આતરઃ’ ભાઈ હૈ । ‘ણો કિં
જહાસિ-નઃ કિમ્ ત્યજસિ’ તૂ હમૈં કયોં છોટ રહા હૈ ? ॥૩॥

અન્વયાર્થ—હે લાલ । તેરા પિતા વૃદ્ધ હૈ; તેરી યહ સહિન છોટી હૈ ।
તેરે સહોદર ભાઈ હૈ । ફિર કયોં હમૈં ત્યાગતા હૈ ? ॥૩॥

આધાર છે, તો તું ઘેર પાછો ફર? આ પ્રકારના કથાશ્રવનક વચનો તેઓ
તેને સંભળાવે છે. ॥૧૫૫ ॥ ૨॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત । ‘તે પિયા-તે પિતા’ તમારાં પિતા ‘થેરઓ
-સ્થવિરઃ’ વૃદ્ધ છે ‘હમા-હયં’ અને આ ‘તે સગા-તવ સ્વસા’ તમારી બહેન
‘લુહિયા-શુલ્લિકા’ નાની છે ‘તે સગા-તે સ્વકાઃ’ આ તમારા ‘સોયરા-સોદરાઃ’
સહોદર ‘ભાયરો-આતરઃ’ ભાઈ છે ‘ણે કિં જહાસિ-નઃ કિમ્ ત્યજસિ’ તું અમને
કેમ છોડી રહ્યો છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! તારા પિતા વૃદ્ધ છે, તારી આ બહેન હજી નાની
છે, આ તારો સહોદર (સગો ભાઈ) પણ હજી અલ્પવયસ્ક (કાચી ઉંમરનો)
છે, છતાં શા માટે તે અમારો ત્યાગ કર્યો છે? ॥૩॥

સમયાર્થબોધી ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ઉ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૪૭

ટીકા--‘તાત’ હે તાત ! હે પુત્ર ! ‘તે પિયા’ તે પિતા=તે તવ પિતા-
જનકઃ ‘થેરઓ’ સ્થવિરઃ=સ્થવિરો વિચિત્ર-શતવર્ષવયસ્કઃ પ્રશિથિલસર્વાંગઃ
કાસથાસાદિરોગપીડિતો મંદજઠરો નોસ્થાનોપવેશનસમર્થો નહિ અધુના કિમપિવત્તુ
સમર્થઃ । ‘ઇમા’ इयम्, પ્રત્યક્ષે ઉપસ્થિતા । ‘તે સસા’ તે-તવ સ્વસા ભગિની
‘સુદ્ધિયા’ क्षुल्लिका, કનોયસી વિચિત્રે । એતસ્યા વિવાહાદિકમપિ ત્વામન્તરા કઃ
કરિષ્યતિ । હે તાત ! ‘તે સગા’ સ્વકાઃ તે સ્વદીયાઃ સ્વકાઃ ‘સોયરા’ सोदराः=
समानोदरमताः ‘ભાયરો’ भ्रातरः-સંતિ એતે ચાલવયસ્કા મૃદુસ્વભાવા મુગ્ધ-
બુદ્ધઃ કઃ ત્વામન્તરા ઉદ્ધારકઃ ‘જ’ નઃ=अस्मान् હીનદીનાનશ્ચરણાનશ્રાણાન્
कि=कथम् કેન હેતુના કં વા શરણં યમ દૃષ્ટા ‘જહાસિ’ परित्यजसि । પારિવા-
રિકાઃ પુરુષાઃ સમાગત્ય સાધું પ્રતિ કથયન્તિ एवम्-यद् हे पुत्र । पिता से वृद्धः
भगिनी कनियसौ भ्रातरौ तेऽवहायोः विद्यते । कथमेतान् परित्यजसीत्यर्थः । ३॥

ટીકાર્થ--હે પુત્ર ! તુમ્હારા પિતા બુઢા હો ગયા હૈ । બહુ સો વર્ષ
કા હૈ, ઉસકે અંગ અઙ્ગ શિથિલ પડ ગય હૈ, સ્વાંસી ઓર શ્વાસ અગદિ
રોગોં સે પીડિત હૈ, ઉસકી જઠરાગ્નિ મંદ પડ ગઈ હૈ, લઠને લેઠને મેં
બી અસમર્થ હૈ । અવ ઉસસે કુંછ બી કરતે ધરતે નહીં થનતા । ઓર
સામને સ્વહીં હૃદૈ તુમ્હારી યહ યહિન અમીં છોટી હૈ । તુમ્હારે વિના
કોન હસકા વિવાહ અદિ કરેગા ? હે પુત્ર ! તુમ્હારે સહોદર ભાઈ હૈ ।
વે અલ્પવયસ્ક હૈ, સુદુ સ્વભાવ વાલે હૈ, નાસમક્ષ હૈ । તુમ્હારે સિવાય
કોન હનકા ઉદ્ધાર કર્તા હૈ ? હમ દીન હીનોં કો, શરણ ઓર ત્રાણ સે
રહિનોં કો કિમ કારણ સે ત્યાગ રહે હો ? હમારે લિખ વ્યા શરણ દેશ
કર હમારા પરિત્યાગ કરતે હો ?

ટીકાર્થ--કુટુંબીઓ સાધુ પાસે આવીને તેને આ પ્રમાણે સમજાવે છે-
‘હે પુત્ર ! તારા પિતા વૃદ્ધ થઈ ગયા છે. તેમનાં અંગો શિથિલ થઈ ગયાં
છે. ઉંઘરસ, દંભ આદિ રોગોથી તેઓ પીડાઈ રહ્યા છે. તેમની પાચનશક્તિ
મંદ પડી ગઈ છે. હવે તેમનાથી કેઈ પણ કાર્ય કરી શકાતું નથી. આ તમારી
સામે બેઠેલી તમારી ભિનની સામે જરા તજર કરો ? તે હજી ઘણી નાની ઉંમરની
છે તમારા સિવાય તેના વિવાહ કેણુ કરશે ? હે પુત્ર તારા નાના ભાઈઓનો
જરા વિચાર કર ! તેઓ હજી કાચી ઉંમરના હોવાને કારણે ધરને તથા દુકાન
આદિનો ભાર વહન કરવાને અસમર્થ છે. તારા સિવાય તેની સંભાળ લેનારું
ખીજું કેણુ છે ? શું તારા ભાઈ-બહેનની પણ તેને દયા આવતી નથી ?
અમારાં જેવા દીન, હીન અને નિરાધાર કુટુંબીઓનો આ કારણે તું ત્યાગ
કરી રહ્યો છે ? અમને કેના આધારે છોડીને તું સંસાર છોડી રહ્યો છે ? આ
પ્રકારના દીનતાપૂર્ણ વચનો દ્વારા સાધુનાં સંસારી સગાં-વહાલાઓ તેને

પૃન્-માયરં પિયરં પોસં એવં લોગો ભવિસ્સહ ।

એવં સુ લોહયં તાય જે પાલંતિય માયરં ॥૪॥

છાયા—માતરં પિતરં પોષય એવં લોકો ભવિષ્યતિ ।

એવં સ્વલ્લુ લૌકિકં તાત ! યે પાલયન્તિ માતરમ્ । ૪॥

અન્વયાર્થ:—(તાય) હે તાત (માયરં પિયરં) માતરં પિતરં=જનનીજનકૌ
'પોસં' પોષય પાલયેત્યર્થ: 'એવં' એવં માતાપિતૃપોષણેન 'લોગો' લોક: પરલોક:
(ભવિસ્સહ) ભવિષ્યતિ (તાય) હે તાત (એવં) એવમેતદેવ (સુ) સ્વલ્લુ=નિશ્ચયત:
(લોહયં) લૌકિકં લોકાચાર: (જે) યે (માયરં) માતરમ્ (પાલંતિ) પાલયંતીતિ ।
તસ્ય લોકો ભવતીતિ ॥૪॥

આજાય પદ્મ હૈ કુદુમ્બીજન આકર સાધુ સે કહતે હૈ હે પુત્ર ! તુમ્હારા
પિતા વૃદ્ધ હૈ, મગિની છોટી હૈ ઓર ખાતા અસહાય હૈ । હન સષ કોતુમ
કૈસે સ્વાગતે હો ? ॥૩॥

શબ્દાર્થ—'તાય-તાત' હે તાત ! 'માયરં પિયરં-માતરં પિતરં' માતા
ઓર પિતા કા 'પોસ-પોષય' પોષણ કરો 'એવં-એવમ્' માતા પિતા કા
પોષણ કરને સે હી 'લોગો-લોકો' પરલોક 'ભવિસ્સહ-ભવિષ્યતિ' હોગા
'તાય-તાત' હે તાત ! 'એવં-એવમ્' યહી 'સુ-સ્વલ્લુ' નિશ્ચય સે 'લોહયં-
લૌકિકં' લોકાચાર હૈ કિ 'જે-યે' જો 'માયરં-માતરમ્' માતા કો 'પાલંતિ
-પાલયન્તિ' પાલન કરતે હૈં ંકો પરલોક કી પ્રાપ્તિ હોની હૈ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—હે પુત્ર ! માતા પિતા કા પાલન કરો । એસા કરને સે
તુમ્હારા પરલોક સુધરેગા । હે પુત્ર ! નિશ્ચય હી યહી લોક મેં ઉત્તમ આચાર

સંયમના માર્ગેથી વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ પ્રકારના અનુકૂળ
ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે અદ્યપસ્ત્વ સાધુઓ સંયમના માર્ગને પરિચાગ
કરીને ફરી શૃલ્લવાસને સ્વીકાર કરી દે છે. ॥૩॥ આ ૩૫

શબ્દાર્થ—'તાય-તાત' હે તાત ! 'માયરં પિયરં-માતરં પિતરં' માતા અને
પિતાનું 'પોસ-પોષય' પોષણ કરો 'એવં-એવમ્' માતા પિતાનું પોષણ કરવાથી
જ 'લોગો-લોક:' પરલોક 'ભવિસ્સહ-ભવિષ્યતિ' સુધરશે 'તાય-તાત:' હે તાત !
'એવં-એવમ્' આજ 'સુ-સ્વલ્લુ' નિશ્ચયથી 'લોહયં-લૌકિકં' લોકાચાર છે કે 'જે
-યે' જે 'માયરં-માતરમ્' માતાને 'પાલંતિ-પાલયન્તિ' પાલન કરે છે, તેમને
પરલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! તું માતાપિતાનું પાલન કર. એવું કરવાથી તારો
પરલોક સુધરી જશે. હે પુત્ર ! લોકમાં તેને જ ઉત્તમ આચાર ગણવામાં

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૪૧

ટીકા—‘તાય’ હે તાત ! ‘માયરં પિયરં’ માતરં પિતરં—માતરં=જનનીં પિતરં
જનકમ્ ‘પોસ’ પોષય અન્નાદિમિઃ સેવય શુશ્રૂષયા ચ સેવાં કુરુ । एवं કૃત્વે સતિ,
તવ ‘લોષ’ લોકઃ इह लोकः (एष लोकः) परलोकश्च सम्पक् साधितः ‘મહિસ્સા’
મવિધ્યતિ । इह परत्र उभयस्मिन् लोके विशिष्टं स्थानं तव भविष्यति । ‘एवं’
एवम्=इदमेव ‘સુ’ સ્વલ્ભ=નિશ્ચયેન ‘હોયં’ લૌકિકં લોકાચારો વિધતે, યદુત
‘માયરં’ માતરં પિતરં ચ ‘પાલંતિ’ પાલયંતિ । अयमेव च लौकिको मार्गः यदुत-
मातापित्रोः वृद्धयोः परिपालनमिति ॥૪॥

મૂલ્ય-‘ઉત્તરા મહુરુહાવા પુત્તા તે તાય खुड्डुया ।

भारिया ते णवा ताय मा सा अन्नं जणं गमे ॥૫॥

હાયા—ઉત્તરા મધુરાહાવા: પુત્રાસ્તે તાત ! હુદ્દકા: ।

માયાં તેહિ નવા તાત । મા સા ડન્યં જનં ગચ્છેત્ ॥૫॥

હૈ । जो माना पिता का पालन सेवा शुश्रूषा करते हैं, उन्हीं का लोक सुधरता है ॥४॥

ટીકાર્થ—‘હે પુત્ર ! માતા ઔર પિતા को अन्न आदि के द्वारा पाले और उनकी सेवा करो । ऐसा करने से तुम्हारा इह लोक भी सुधरेगा और परलोक भी सुधरेगा । तुम्हारा इस लोक में और परलोक में विशिष्ट स्थान होगा । यही निश्चय से लोक की रीति है कि वृद्ध जननी और जनक की सेवा की जाय ॥४॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે પુત્તા-તે પુત્રા:’ તુમ્હારે પુત્ર
‘ઉત્તરા-ઉત્તરા:’ ઉત્તરોત્તર જન્મેં હુયે ‘મહુરુહાવા-મધુરાહાવા:’ મધુર

આવે છે. જે પુત્ર માતા-પિતાનું પાલન-પોષણ અને સેવા શુશ્રૂષા કરે છે,
તેનો જ આ લોક અને પરલોક સુધરી જાય છે. ॥૪॥

સંયમના માર્ગેથી સાધુને વિચલિત કરવા માટે તેના માતા-પિતા આદિ
સંસારી સગાંઓ તેને આ પ્રમાણે કહે છે—‘હે પુત્ર ! માતા અને પિતાનું
પાલન-પોષણ અને સેવા કરવાનું તારું કર્તવ્ય છે. એવું કરવાથી તારો આ
લોક પણ સુધરી જશે અને પરલોક પણ સુધરશે, આ લોક અને પરલોકમાં
તને વિશિષ્ટ સ્થાન પ્રાપ્ત થશે. સંસારનો એજ સાથો વહેવાર છે કે વૃદ્ધ
માતા-પિતાની સેવા કરવામાં આવે. આ પ્રકારની તારી ફરજ અદા નહીં
કરવાથી તારો-આ લોક અને પરલોક, બન્ને બગડશે.’ ॥ગાથા ૪॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે પુત્તા-તે પુત્રા:’ તમારા પુત્ર ‘ઉત્તરા
-ઉત્તરા:’ ઉત્તરોત્તર જન્મેં છે ‘મહુરુહાવા-મધુરાહાવા:’ મધુર બોલવા-

અન્યાર્થઃ--(તાય) તાત--(તે પુત્રા) તે પુત્રાઃ (ઉત્તરા) ઉત્તરાઃ=ઉત્તરોત્તર
જાતાઃ (મહુલ્લાવા) મધુરાલાપાઃ=મધુરભાષિણઃ (સુહૃદ્વા) ક્ષુલ્લકાઃ=અલ્પ-
વયસ્કાઃ સન્તિ (તાય) હે તાત ! (તે મારિયા) તે માર્યા=પત્ની (જવા) નવા=
નવીના નવયૌવનેત્યર્થઃ (સા) સા તવ માર્યા (અન્ન) અન્યમ્ (જર્ણ) જનમ્ પર-
પુરુષં પ્રતિ (મા ગમે) માગન્હેદેવં કુરુ ॥૫॥

ટીકા--'તાય' તાત=હે પુત્ર ! 'તે પુત્રા' તે તવ પુત્રાઃ 'ઉત્તરા' ઉત્તરાઃ=
ઉત્તરોત્તરં સમુત્પદમાનાઃ ક્રમેણ જાતા અનેકે 'મહુલ્લાવા' મધુરાલાપાઃ, મધુરઃ
મનોહારી આલાપો વચનવચારો યેવાન્તે મધુરાલાપાઃ મિષ્ટભાષિણઃ સન્તિ ।
અમૃતતુલ્યં વચનં સમુચારયન્તિ, एतादृशमनोहपुत्राणां त्यागोऽनुचितो भवति ।
अतः एवं साधुवैशं विहाय गृहं चल इति । तथा--'ते मारिया' ते तव मार्या

बोलने वाले 'सुहृद्वा-क्षुल्लकाः' और छोटे हैं 'ताय-तात' हे तात !
'ते मारिया-ते मार्या' तुम्हारी पत्नी 'जवा-नवा' नव यौवना है
अर्थात् युवावस्था वाली है 'सा-सा' वह तुम्हारी पत्नी 'अन्न-अन्यम्'
दूसरे 'जर्ण-जनम्' जन के पास अर्थात् परपुरुष के पास 'मा गमे-माग-
च्छेत्' न जावे ऐसा करो ॥५॥

અન્યાર્થ--હે પુત્ર ! એક દૂનરે કે પદ્મચાત્ર ઉત્પન્ન હુણ, મીઠી મીઠી
બોલી બોલને ચાલે તુમ્હારે પુત્ર અમી છોટે છે । તુમ્હારી પત્ની નવ યુવતી
હૈ । એસા કરો જિસસે વહ દૂસરે પુરુષ કે પાસ ન જાય ॥૫॥

ટીકાર્થ--હે પુત્ર ! તુમ્હારે કાન સે જન્મે હુણ અનેક પુત્ર, જો મધુર
આલપ કરને ચાલે અર્થાત્ મિષ્ટ ભાષી છે, અમૃત કે સમાન વચન બોલતે
છે, એસે પુત્રોં કા ત્યાગ કરના ઉચિત નહીં છે । અતઃ૯વ સાધુ વૈશ ત્યાગ

વાળા 'સુહૃદ્વા-ક્ષુલ્લકાઃ' અને નાના છે. 'તાય-તાત' હે તાત ! 'તે મારિયા-
તે માર્યા' તમારી પત્ની 'જવા-નવા' નવયૌવના છે. અર્થાત્ યુવાવસ્થાવાળી છે.
'સા-સા' તે તમારી પત્ની 'અન્ન-અન્યમ્' બીજા જર્ણ-જનમ્' માણસની પાસે
અર્થાત્ પરપુરુષની પાસે 'મા ગમે-મા ગચ્છેત્' ન જાય તેવું કરે ॥૫॥

સૂત્રાર્થ--હે પુત્ર ! તારો પુત્ર-પરિવાર, કે જે મીઠી મીઠી બોલી
બોલનારો છે, તે હજી કાચી ઉંમરનો છે. હે પુત્ર ! તારી પત્ની હજી નવ-
યૌવના છે. તું એવું કર કે જેથી તે અન્ય પુરુષનો સાથ ન શોધે. ॥૫॥

ટીકાર્થ--માતા સાધુ બનેલા પુત્રને એવું કહે છે કે હે પુત્ર ! કમેકમે
તારે ત્યાં અનેક પુત્રોનો જન્મ થયો છે. તારા તે પુત્રોની વાણી અમૃતના
જેવી મીઠી છે. એવાં લાડીલા પુત્રોનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી, તો સાધુનો

समवार्थबोझिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ३ उ. २ अनुकूलोपसर्गनिरूपणम् ५१

पत्नी 'नवा' नवा=नवयौवना नोन्मत्ता विद्यते । त्वया परित्यक्ता सती 'अनं' अन्यम् 'जणं' जनम् 'मा सा' माऽसौ 'गमे' गच्छेद्, यदि त्वं तां त्यक्षसि, तदा असंशोचितमद्विकारेणऽसन्मार्गं कदाचिदाश्रयेत् । अयन्ते महान् जनाऽपवाद उत्पद्येत भार्यापदमयोगात् त्वया पोषणीया सेवि ध्वनिः । तथा पुत्रस्य यत्स्वं पिता, भार्यायाश्च पतिरसि, अत इमौ त्वयैव रक्षणीयौ । अन्यथा दुर्निवारो जनापवादः स्यादेवेति त्यज साधुवेषं चल गृहमिति ॥५॥

मूलम्—एहि^१ ताय^२ घरं^३ जामो^४ माय^५ कम्मसहा^६ वयम् ।

वितियं^७पि ताय^८ पासामो^९ जामु^{१०} ताव^{११} सयं^{१२} गिहं^{१३} ॥६॥

छाया—एहि तात ! गृहं यामो मा त्वं कर्मसहावयम् ।

द्वितीयमपि तात पदयामो यामस्तावत्स्वकं गृहम् ॥६॥

कर घर चलो । इसके अनिरिक्त तुम्हारी पत्नी अभी नवयौवना है । तुम्हारे त्याग देने पर वह परपुरुष के पास न चली जाय । तुम उसका त्याग कर दोगे तो तरुणावस्था के योग्य कामविकार के कारण कदाचित् वह असन्मार्ग का अवलम्बन करेगी । इससे तुम्हारा घोर लोकापवाद होगा । मूल में 'भार्या' शब्द का प्रयोग करके यह सूचित किया गया है कि वह तुम्हारे द्वारा भरण पोषण करने योग्य हैं । चूंकि तुम पुत्रों के 'पिता' और भार्या के पति हो अतएव तुम्हें ही उनकी रक्षा करनी चाहिए । ऐसा न किया तो लोकापवाद अनिवार्य होगा । अतएव छोड़ो इस वेश को और चलो अपने घर ॥५॥

वेश छोड़ी दहने आपछे घेर आवतो रहो, वणी तारी पत्नी पक्षु छल नव-यौवना छे, तुं मुनिवेष छोडीने घेर पाछे आव नही' तो कहाय ते पर पुत्रपुं घर मांडशे-जे तुं तेना त्याग करीश तो कहाय ते दुभागे' यडी जशे, कारण के नवयौवना नारीनी कामवासना नही' संतोषाय तो जेवा भार्या'तुं अवलंबन लेवानी परिस्थिति तेने भाटे उपपन्न थशे, जे जेवुं जनशे तो लोडभां आपछी निका थशे अने आपछा कुणने कलंक लागशे सूत्रभां 'भार्या' पदने प्रयोग करीने सूत्रकारे जे वात प्रगट करी छे के पत्नीना लख्खपोषणुनी जवाबदारी पति उपर होय छे, तुं पुत्रोना पिता लायाना पति होवाथी तेमना पालनपोषणु अने रक्षणुनी जवाबदारी तारी छे, जे तुं तेमना प्रत्येनी तारी जवाबदारी अटा करवाभां निष्पूण जशे, तो लोडभां जर तारी निका थशे, भाटे लोकापवादथी जयक भाटे पक्षु तादे साधुने वेष छोडी दहने आपछा घेर आवी जवुं जेछमे, ॥गाम्था पा॥

અન્યર્થઃ—(તાય) હે તાત (પદિ) પદિ આગચ્છ (ધરં જામો) ગૃહં યામઃ
ગચ્છામઃ (માય) મા ત્વં કિમપિ કાર્યં કરિષ્યસિ (વયં) વયં (કમ્મસહા) કર્મ-
સહા=સર્વકાર્યં તત્ત્વ કરિષ્યામઃ (તાય) હે તાત (ત્રિતીયં પિ) દ્વિતીયમપિ=દ્વિતીય-
વારમ્ (પાસામો) પરયામઃ સર્વં કાર્યમ્ (તાત્) તાત્ (સયં) સ્વકમ્ (ગિહં) ગૃહમ્
(જામુ) યામઃ=ગચ્છામ ઇતિ ॥૬॥

ટીકા—‘તાય’ હે તાત ! ત્વમસિ કાર્યંઽતિમીરુરિતિ જાનામિ, તથાપિ
‘પદિ’ આગચ્છ ‘ધરં જાનો’ ગૃહં યામઃ, ‘માય’ મા ત્વમ્ । પુત્ર । ચલ ગૃહમ્ ।
ગૃહકર્મત્વયા કિમપિ ન કર્તવ્યમ્, વયમેવ સકલકાર્યં કરિષ્યામઃ, કાર્યભયા-

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘પદિ-પદિ’ આવો ‘ધરં જામો-
ગૃહં યામઃ’ ઘર જાવે ‘માય-મા ત્વમ્’ અબ તૂ કોઈ કામ મત કરના
‘વયં-વયમ્’ હમ લોગ ‘કમ્મસહા-કર્મસહાઃ’ તુમ્હારા સબ કામ કરેગે
‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘ત્રિતીયંપિ-દ્વિતીયમપિ’ દ્સરી બાર ‘પાસામો-
પરયામઃ’ ઘરકા કાર્ય હમ દેલેગે ‘તાત્-તાત્’ ફસલિયે ‘સયં-સ્વકમ્’
અપને ‘ગિહં-ગૃહમ્’ ઘર ‘જામુ-યામઃ’ જાવે ॥૬॥

અન્યર્થ—હે પુત્ર ! આઓ ઘર ચલે તુમ કુછ બી કામ મત કરના
હમ તુમ્હારા સબ કામ કરદેગે હે પુત્ર ! અબકી વાર હમ સબ કામ કર
દિયા કરેગે । ચલો, અપને ઘર ચલે ॥૬॥

ટીકાર્થ—હે પુત્ર ! મેં જાનતા હૂં કિ તુમ કામ કરને સે વહુત ઢરતે
હો । ફિર બી ચલો, ઘર ચલે । તુમ ઘર કા કામ ચિત્કુલ મત કરના ।

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘પદિ-પદિ’ આવો ધરંજામો-ગૃહં યામઃ’
ઘેર જઇએ ‘માય-મા ત્વમ્’ હવે તું કોઈ કામ ન કરીશ. ‘વયં-વયમ્’ અમે
લોકો ‘કમ્મસહા-કર્મસહાઃ’ તમારું બધું જ કામ કરીશું ‘તાય-તાત’ હે
તાત ! ‘ત્રિતીયંપિ-દ્વિતીયમપિ’ બીજાવાર ‘પાસામો-પરયામઃ’ તમારું કાર્ય અમે
બેઇશું ‘તાત્-તાત્’ એટલા માટે ‘સયં-સ્વકમ્’ પોતાના ‘ગિહં-ગૃહમ્’ ઘરે
‘જામુ-યામઃ’ જઇએ. ૧.૬॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! ચાલ, ઘેર ચાલ્યો આવ. તારે કોઈ પણ કામ કરવું
પડશે નહીં. અમે તારું સઘળું કામ કરી દઇશું હે પુત્ર ! હવેથી તારું બધું કામ
અમે જ કરી દઇશું. માટે સાધુનો વેષ છોડી દઇને આપણે ઘેર પાછો ફર. ૧.૬

ટીકાર્થ—પિતા આદિ સ્વજનો તે સુનિને કહે છે કે-હે પુત્ર ! તને કામ
કરતાં બહુ ડર લાગે છે, તે હું બાણ છું. તું ઘેર ચાલ. તારે ઘરનું કામ

समवार्थबोचिनी टीका प्र. धु. अ. ३ उ. १ अनुकूलोपसर्गनिरूपणम् ५३

तरित्यक्तगृहोऽसि, तन्मात्रम् । गृहमागच्छ । 'ताय' हे तात ! 'वित्तियं'पि' द्वितीयमपि (कारणम्) । एकवारं पुराऽपि त्वं गृहकार्यकारणादुद्विग्नो भूत्वा पलायितोसि । द्वितीयं वारं पुनश्च । नयमेव तत्तत्सर्वं कार्यं करिष्यामः । 'पायामो' पश्यामः, नयमेव सर्वं कार्यं पश्यामः । तस्मात् 'ताव सयं गिहं जायु' तस्मात् स्वकं गृहं यामः सर्वेनयमपि । हे तात ! गृहकार्यात् त्वमुद्विग्नो मा भूः त्वदीयं सर्वमेव कार्यजातं वयमेव संपादयिष्यामः । गत्वा मत्पयं कुरु, न मनोऽनागतं प्रत्येति । अः सर्वैर्गन्तव्यमेव गृहम्, माऽत्र किंचिदपि मयोजनविशेषं पश्यामः ॥६॥

मूढम्—गंतुं ताय पुणो गच्छेण तेणासमणो सिथा ।

अकामगं परिक्रमं को ते वारेउ मरिहति ॥७॥

छाया—गत्वा तात पुनरागच्छेः न तेनाऽश्रमणस्याः ।

अकामगं पराक्रान्तं कस्त्वां वारयितुमर्हति ॥७॥

हम ही सब काम कर लेंगे । तुमने काम के भय से घर त्यागा है, ऐसा मत करो । घर चलो । एक बार तुम गृहकार्य से घबरा कर भाग आये हो, अब दुबारा चलो । अब हम ही सब कार्य कर लिया करेंगे । हमी सब काम देख लेते हैं । हे पुत्र ! चलो घर चलें ।

आशय यह है हे पुत्र ! घर के कामकाज से मन घबराओ । तुम्हारे सभी कार्य हम ही कर दिया करेंगे । घर चल कर खातरी कर लो । भविष्य की बात पर विश्वास नहीं करना, अतः सब को घर ही चलना चाहिए । यहाँ कोई विशेष मयोजन दिखाई नहीं देता ॥६॥

बिचकुल घरुं नही' पडे. अमे ज अयुं ज काम करी लईथुं. कामना अथी तारे घर छोडवानी जरूर नथी. घरना कामथी त्रासीने तुं साधु अपनी अथे छे, पणु अमे तने आतरी आपीअे छीअे के डरे तारे घरनुं कामकाज करवानी जरूर ज नही' रहे. अमे अमारी जते ज अयुं काम करी लईथुं. माटे छे पुत्र ! साधुने वेध छतारी नापीने घर पाछे इर.

आ कथनने। आवार्थ अे छे के-पुत्र घरना कामकाजथी तारे जलरावुं नही', कारख के अमे तारुं अयुं कार्य भतापी लईथुं. घर पाछे इरीने तुं तेनी आतरी करी वे. मन अविध्यनी बात पर विश्वास करतुं नथी, माटे तारे घर ज पाछे इरवुं अेछअे. अही' केछ आस प्रयोजन-हेआतुं नथी. ॥६॥

अन्वयार्थः—(ताय) हे तात ! प्रियपुत्र ! (गंतुं) गन्तुमेकवारं गत्वा (पुणो गच्छे) पुनरागच्छे: (तेण) तेन गृहगमनेन (ण असमणोसिया) न अभ्रमणः स्यात् साधुत्वं न व्यपैक्ष्यतीत्यर्थः । (अकामगं) अकामकं=कार्ये इच्छारहितम् (परिकमं) पराकमन्तं स्वामिलपितानुष्ठानं कुर्यागम् (ते) त्वाम् (को) कः (वारे-उमरिहति) वारयितुमर्हति नो कोपीत्यर्थः ॥७॥

शब्दार्थ—‘ताय-तात’ हे प्रिय पुत्र ! ‘गंतुं-गन्तुम्’ एकवार घर जाकर ‘पुणो गच्छे-पुनरागच्छे’ फिर आ जाना तेण-तेन’ जिससे ‘ण असमणो सिया-न अभ्रमणः स्यात्’ तुं अभ्रमण नहीं हो सकता अर्थात् इससे तेरा साधुवन चला नहीं जायगा ‘अकामगं-अकामकम्’ घर के कामकाज में रहित होकर ‘परिकमं-पराकान्तम्’ अपनी इच्छा-नुसार संयम का अनुष्ठान करते हुए ‘ते-त्वाम्’ तुमको ‘को-कः’ कौन ‘वारेउमरिहति-वारयितुमर्हति’ पीछे हटाने के लिये समर्थ हो सकता है अर्थात् कोई समर्थ नहीं है ॥७॥

अन्वयार्थ—हे पुत्र ! एक बार घर आकर फिर पीछे चले आना ऐसा करने से साधुता चली नहीं जाएगी अगर तुम्हारी इच्छा कार्य करने की न हो या तुम्हें अपनी इच्छानुसार कोई काम करना हो तो कौन रोकेगा? अर्थात् कोई उसमें रुकावट नहीं डालेगा ॥७॥

शब्दार्थ—‘ताय-तात’ हे तात ! ‘गंतुं-गन्तुम्’ जेठवार धरे जेठने ‘पुणोगच्छे-पुनरागच्छे:’ पाछे आवी जेठने तेण-तेन’ जेनाथी ‘ण असमणो-न अभ्रमणः स्यात्’ तुं अभ्रमण थध शकतो नथी, अर्थात् आनाथी तातुं साधुपणुं जेतुं नही रहै, ‘अकामगं-अकामकम्’ घरना कामकाजमां इच्छारहित थधने परिकमं-पराकान्तम्’ पेतानी इच्छानुसार संयमनु अनुष्ठान करतां ‘ते-त्वाम्’ तमने “को-कः” कोषु ‘वारेउमरिहति-वारयितुमर्हति’ पाछा छटववना भाटे समर्थ थध शके छे ? अर्थात् कोष पणु समर्थ नथी, ॥७॥

सूत्रार्थ—हे पुत्र ! जेठ वार घर आवीने तने न हावे तो पाछे चाह्ये जेठे जेठुं करवाथी तारी साधुना नष्ट नही थध जय. जे तारी काम करवानी इच्छा न होय अथवा तारे तारी इच्छानुसार कोष काम करवुं होय तो तने कोषु शकवानुं छे ? जेठवे के तारी इच्छानुसार काम करवामां अथे कोष नउतर इष बनथुं नही, ॥७॥

समवार्थबोधिनो टीका प्र. शु. अ. ३ उ. २ अनुकूलोपसर्गनिष्पणम् ५५

टीका—‘ताय’ हे तात ।=हे प्रियपुत्र ! ‘गंतु’ गत्वैकवारम् । गृहमिति शेषः । ‘पुणो’ पुनः ‘गच्छे’ आगच्छेः ‘तेण’ तेनैकवारं गृहगमनेन । ‘णअसमणो सिंघा’ न अश्रमणः स्याः=न स्वमसाधुर्मन्विष्यसि, किमेकवारं गृहगमनेन कोऽप्यश्रमणो भवति । यदि गृहं नो रोचते तदा पुनरप्यागन्तव्यमिहैव । ‘अकामगं’ अकामकं=भन्तिरुज्जन्तं गृहकार्यम्, गृहकार्येच्छाविरहितं भवन्तम् । ‘परिकम्पं’ पराक्रान्तम्=स्वेच्छानुसारसंयमानुष्ठानं कुर्वन्तम् । अथवा-वृद्धान्तरथायाम् । अकामगं’ अकामकं=मदनेच्छारहितं संयमानुष्ठानं प्रति पराक्रमन्तं ‘को ते’ कस्ते त्वाम् ‘वारोउपरिहति’ वारयितुं संयमानुष्ठानाज्जिघ्रेधुमर्हति, तदाऽवसरमाप्ते संयमानुष्ठानाख्ये कर्मणि त्वां वारयितुं न ममन्विष्यति कोऽपि । ‘वार्धक्ये सुनिवृत्तीमा’ मिति लोकोक्तेः । अधुना तु गृहमेव गन्तव्यम्, नायमवसरः संयमानुष्ठानस्य । सति समयेऽवाचितेन स्वयाऽवश्याऽनुष्ठेयः संयम इति भावः ॥ अ॥

टीका-हे प्रिय पुत्र ! एक बार घर चल कर फिर लौट आना । एक बार घर चलने से तुम असाधु नहीं हो जाओगे । एक बार घर जाने से ही क्या कोई असाधु हो जाता है ? अगर घर में रहना रुचिकर न हो तो पुनः यहीं आ जाना । यदि तुम्हारी इच्छा गृहकार्य करने की न हो या अपनी इच्छा के अनुसार संयम का अनुष्ठान करना हो अथवा वृद्धावस्था में कामेच्छा से रहित और संयम का अनुष्ठान करते हुए तुम्हें कौन रोक सकता है ? संयमानुष्ठान के योग्य उस अवसर पर तुम्हें संयम साधन से कोई नहीं रोक सकेगा ? लोक में भी कहा जाता है कि वृद्धावस्था में मुनि वृत्ति अपीकार करनी चाहिए । परन्तु इस समय तो

ટીકાથ-માતા, પિતા આદિ સ્વજનો મુનિને આ પ્રમાણે સમજાવે છે-
 'હે પ્રિય પુત્ર તું! એક વાર તો ઘેર પાછો ફર પડી તને ઠીક લાગે તો પાછો
 ફરજે. એક વાર ઘેર આવવામાં તું અસાધુ નહીં બની જાય. શું એક વાર ઘેર
 આવવાથી સાધુતાનું ખંડન થાય છે ખરું! જો તને ઘરમાં રહેવાનું ન ગમે,
 તો તું અહીં પાછો આવી જજે. જો તું ઘરકામ કરવા ન માગતો હોય અને
 ધર્મની આરાધના કરવા માગતો હોય, તો અમે તને તેમ કરતો રોકશું
 નહીં. અથવા વૃદ્ધાવસ્થામાં કામચલાનો પરિત્યાગ કરીને જો તું સંયમની
 આરાધના કરીશ, તો તને કોણ રોકવાનું છે! વૃદ્ધાવસ્થા જ સંયમની આરા-
 ધના કરવા માટેનો યોગ્ય સમય છે. ત્યારે તું ખુશીથી સંયમની આરાધના
 કરજે. લોકોમાં પણ એવી જ માન્યતા પ્રચલિત છે કે વૃદ્ધાવસ્થામાં જ
 પ્રવજ્યા અંગીકાર કરવી જોઈએ સયમ સાધનાનો આ અવસર નથી, માટે
 અત્યારે તો તારે ઘેર જ શાહ્યા આવવું જોઈએ. ત્યારે અવસર આવે

મૂલ્ય-^૩જં કિં^૧ ચ^૨ અણગં^૩ તાત^૪ તંપિ^૫ સર્વં^૬ સમીકૃતમ્^૭।

હિરણ્યં^૮ વ્યવહારાઙ્^૯ તેપિ^{૧૦} દાહાસુ^{૧૧} તે^{૧૨} વયં^{૧૩} ॥૮॥

જાયા—યત્કિંચિદ્ ઋણં તાત! તત્સર્વં હિ સમીકૃતમ્।

હિરણ્યં વ્યવહારાદિ તદાસ્યામો વયં વસુ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—(તાત) હે તાત=હે કુટુમ્બરક્ષકપુત્ર (જં કિંચિ) યત્ કિંચિત્ (અણગં) ઋણં (તં વિ સર્વં) તદપિ સર્વમ્=અસ્માભિર્વિમજ્ય (સમોઽતં) સમીકૃતમ્=સમમાત્રેણ વ્યવસ્થાપિતમ્ (વ્યવહારાઙ્) વ્યવહારાદિઃ (હિરણ્યં) હિરણ્યમુવર્ણાદિકં (તંપિ) તદપિ (તે) તુભ્યમ્ (વયં) વયમ્ (દાહાસુ) દાસ્યામાઃ=ત્વદીવ્યવહારોપયોગિસુવર્ણાદિકં દાસ્યામ ઇતિ ભાવઃ ॥૮॥

ઘર પર હી ચલો । સંયમ સાધના કા વહ અવસર નહીં હૈ । જબ અવસર આવેતો બિના કિસી વાધા કે તુમ સંયમ કા અવરૂપ અનુષ્ઠાન કરના ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘તાત-તાત’ હે પુત્ર ! ‘જં કિંચિ અણગં-યત્ કિંચિત્ ઋણમ્’ જો કુલ ઋણ થા ‘તં વિ સર્વં-તદપિ સર્વમ્’ વહ બી સર્વ ‘સમીકૃતં-સમીકૃતમ્’ હમને વિભાગ કર વરાવર કર દિયા હૈ ‘વ્યવહારાઙ્-વ્યવહારાદિઃ’ વ્યવહાર કે યોગ્ય જો ‘હિરણ્યં-હિરણ્યમ્’ સુવર્ણાદિક હૈ ‘તં વિ-તદપિ’ વહ બી ‘તે-તુભ્યમ્’ તુમ્હકોઃ ‘વયં-વયમ્’ હમ લોગ ‘દાહાસુ-દાસ્યામાઃ’ દેંગે અતઃ તુમ્હકો ઘર હી ચલના ઝવિત હૈ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—હે પુત્ર ! હે કુટુમ્બ કે રક્ષક ! જો ઋણ ચડાયા, વસ સર્વ કો હમ લોગો ને વાંટ કર વરાવર કર લિયા હૈ । વ્યવહાર કે લિગ તુમ્હે જો હિરણ્ય (ચાંદી) સુવર્ણ આદિ વાઙ્ગિય વહ હમ તુમ્હે દેંગે ॥૮॥

ત્યારે કેઈ પણ પ્રકારના અવરોધ રિના તું અવશ્ય સંયમની આરાધના કરજે. ॥ગાથા ૭॥

શબ્દાર્થ—‘તાત-તાત’ હે પુત્ર ! ‘જં કિંચિઅણગં-યત્ કિંચિત્ઋણમ્’ જે કંઈક ઋણ હતું, તે અમે સૌ કુટુંબીઓએ બાગે પડતું ચુકવી લીધું છે ત્યારે અમે વિભાગ કરીને બરાબર કરી લીધું છે ‘વ્યવહારાઙ્-વ્યવહારાદિઃ’ વ્યવહારના યોગ્ય જે હિરણ્યં-હિરણ્યમ્ સુવર્ણાદિક છે. ‘તંપિ-તદપિ’ તે પણ ‘તે-તુભ્યમ્’ તને ‘વયં-વયમ્’ અમે લોકો ‘દાહાસુ-દાસ્યામાઃ’ આપણું જેથી તમને ઘેર આવવું જ યોગ્ય છે, ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! હે કુટુંબના આધાર ! તારે માથે જે ઋણ (રેવું) વધી ગયું હતું, તે અમે સૌ કુટુંબીઓએ બાગે પડતું ચુકવી લીધું છે ત્યારે વ્યવહાર અજાવવા માટે તારે જે સુવર્ણ, ચાંદી આદિની જરૂર હોય તે અમે તને આપશું ॥ગાથા ૮॥

સમચાર્યોચિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. મ. ૩ હ. ૨ મનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૫૭

ટીકા—‘તાત’ હે પુત્ર ! હે કુદુમ્બરક્ષકપુત્ર ! જે ‘કિંચ અણમં’ યત્ કિંચિત્ ક્ષણાદિકમાસીત્ । ‘તં પિ સર્વં’ તત્સર્વપિ ‘સમીકૃતં’ સમીકૃતમ્ અસ્માભિરેવ સમં વિમંજ્ય ક્ષણં દત્તમ્, નાસ્તિ તે ક્ષણમાદઃ । યદિ કદાચિત્ ક્ષણમારાઘ્રીત ઇહાગતોઽસિ, તદ્વા તદ્વ્યયં ત્યજ । અસ્માભિરેવ તત્સર્વં સમીકૃતમ્ । ‘વ્યવહારાઈ’ વ્યવહારયોગ્યં વ્યાપારાદિપ્રયોજનોપૂતં યદપિ વિચિતે । ‘હિરણ્યં’ હિરણ્યં સુવર્ણાદિ ધનં ગૃહેઽવશેષિતમ્ । ‘તં ત્રિં’ તદપિ ‘તે’ તુભ્યમ્ ‘વયં’ વયમ્ ‘દાદ્મામ્’ દાસ્યામઃ । હે પુત્ર ! તવોપરિ યત્ ક્ષણમાસીત્ તદ્અસ્માભિરેવ વિમંજ્ય સ્વ સ્વશિરસિ ન્યસ્તમ્ । અથ ચ ગૃહે યત્ વ્યવહારયોગ્યં સ્વર્ણાદિરૂપં ધનં વિચિતે, તદપિ તુભ્યં દાસ્યામિ, અતસ્ત્વયાઽવશ્યમેવ મન્તવ્યં ગૃહમ્ । યદ્વ્યાપારયુક્તગૃહમ્, તત્ દૂરં તવં તદ્યં શોકો ન કર-
ણીયઃ । અતઃ પરં ગૃહસેવા વ્યાપારે નાસ્તિ પ્રવાશિતસ્થ તે વાપ્રાવ્યાપિરિતિ માત્રઃ । ૮।

ટીકાર્થ—હે કુદુમ્બ કે રક્ષક પુત્ર ! તુમ્હારે ऊपर जो भी क्षण आदि था वह हमने बराबर कर दिया है—बैठवारा करके चुका दिया है । अब तुम्हारे ऊपर क्षण का भार नहीं रहा है । क्षण के भय से भयभीत हो कर यहां आए हो तो उस भय को दूर कर दो । वह क्षण तो हमने ही उतार दिया है । व्यवहार अर्थात् व्यापार आदि के योग्य जो हिरण्य चांदी स्वर्ण आदि घर में है, वह भी हम तुम्हें देंगे ।

અનિવાર્ય યદ્ હૈ—હે પુત્ર ! તુમ્હારે ऊपर जो क्षण चढा था, उसका बैठवारा करके हम लोगों ने अपने अपने माथे ले लिया है । इसके अतिरिक्त घर में व्यवहार योग्य जो भी सोना चांदी आदि है, वह भी तुम्हें देंगे । अतएव तुम अवश्य घर चलो । जिस डरसे तुमने घर छोड़ा है, वह दूर होगया है । उसके लिए चिन्ता मत करो । इसके पश्चात् घर पर रहने में तुम्हारे लिए कोई विघ्नबाधा नहीं है ॥ ८॥

ટીકાર્થ—હે કુદુમ્બના રક્ષક પુત્ર ! તારે માથે ક્ષણનો જે ભોજો હતો, તે અમે ભરપાઈ કરી દીધો છે. કુદુમ્બીઓએ અંદરેઅંદર વહેંચણી કરીને તે ક્ષણ ચુકવી દીધું છે. હવે માથે ક્ષણનો ભાર રહ્યો નથી જે ક્ષણના ભયથી તે સાધુજીવન અંગીકાર કર્યું હોય, તો તે ભય હવે દૂર થઈ ગયો છે. વળી વ્યવહાર (વેપાર) આદિને માટે તારે જે સુવર્ણ, ચાંદી, ધન આદિની જરૂર હોય, તે અમે તને ઘરમાંથી આપશું.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ક્ષણના ભયથી જો તે ઘર છોડ્યું હોય, તો હવે તે ભય દૂર થઈ ગયો છે. વળી વેપાર આદિને માટે જરૂરી ધન અમે તને આપશું, એટલે તને કોઈ પણ પ્રકારની વ્યવહારિક મુશ્કેલી પણ નહીં પડે. હવે તમારે ઘેર પછા ફરવામાં શી મુશ્કેલી છે ? માટે છોડો આ સાધુપર્યાય અને ફરી ઘેર ચાલ્યા આવો. ॥ગાથા ૮॥

પ્રકરણમુપસંહરન્નાહ-સૂત્રકાર:-‘इच्छेवणं सुसेहंति’ इत्यादि ।

પ્રકર-इच्छेवणं सुसेहंति कालुणीये समुद्रिया ।

विवदो नाहसंगेहि तओऽगारं पहावइ ॥९॥

છાયા—इत्येव सुशिक्षयन्ति कारुण्यं समुपस्थिताः ।

विवदो ज्ञातिसंगेन ततोऽगारं प्रधावति ॥९॥

અન્યવાર્થ:- (ળ) સ્વલુ (કાલુણીયે સમુદ્રિયા) કારુણ્યે સમુપસ્થિતાઃ = કારુણ્યમુત્પાદ-
યંતઃ (इच्छेव) इत्येवं पूर्वोक्तरीत्या (सुसेहंति) सुशिक्षयन्ति स चापरिणतधर्मा, नव-
प्रजितः (नाहसंगेहि) ज्ञातिसंगैः (विवदो) विवदः = मातापितृपुत्रकुलत्रादिमोहितः
(तओ) ततस्तदनन्तरं (अगारं) अगारं गृहं (पहावइ) प्रधावति गच्छतीत्यर्थः ॥९॥

પ્રકરણ-કા ઉપસંહાર કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હે ‘इच्छेव णं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘णं-स्वलु’ निश्चय ‘कालुणिये समुद्रिया’-कारुण्ये समु-
पस्थिताः’ करुणाजनक बन्धुवर्ग के ‘इच्छेवं-इत्येवम्’ इस प्रकार के
पूर्वोक्त रीति से ‘सुसेहंति-सुशिक्षयन्ति’ साधु को शिक्षा देते हैं
अर्थात् समझाने पर ‘नाहसंगेहि-ज्ञातिसंगैः’ ज्ञातिसंग से ‘विवदो-
विवदः’ बंधा हुआ अर्थात् मानापिता पुत्रकुलत्रादि में मोहित होकर
‘तओ-ततः’ उस समय ‘अगारं-अगारम्’ घर की ओर ‘पहावइ-प्रधा-
वति’ जाता है ॥९॥

અન્યવાર્થ-કરુણા સે પરિપૂર્ણ જ્ઞાતિજન હસ પ્રકાર સાધુ કો સિલ્લ
લાતે હે । વહ નવદીક્ષિત ઔર અપરિણતધર્મા સાધુ જ્ઞાતિજનોં કે મોહ
મેં ફેસ કર ઘર ચલા જાવા હે ॥૯॥

હવે આ પ્રકરણનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે-‘इच्छेवणं’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ— ‘णं-स्वलु’ निश्चय ‘कालुणिये समुद्रिया’-कारुण्ये समुपस्थिताः’
करुणाजनक बन्धु वर्गना इच्छेवं-इत्येवम्’ आ प्रकारना पूर्वोक्त रीतधी
‘सुसेहंति-सुशिक्षयन्ति’ साधुने शिक्षा दे छे ? अर्थात् समझाववाधी ‘नाह-
संगेहि-ज्ञातिसंगैः’ ज्ञातिसंगधी विवदो-विवदः’ अर्थात् माता, पिता,
पुत्र, कसत्र, वगेरेमां मोहित धर्मे ‘तओ-ततः’ ते समये ‘अगारं-अगारम्’
घरनी तरई ‘पहावइ-प्रधावति’ जाय छे. ॥९॥

સૂત્રાર્થ—કુટુંબીઓ અને સગાં-સંબંધીઓ આગળ વર્ણવ્યા પ્રમાણેના
કરુણાજનક વચનો વડે તે નવદીક્ષિત સાધુને સંસારમાં પાછો ફરવા માટે
સમજાવે છે. તેને પરિણામે નવદીક્ષિત અને અપરિણતધર્મા સાધુ જ્ઞાતિજનોના

સમવાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૫૯

ટીકા—‘કાલુણીય સમુદ્રિયા’ કારુણ્ય સમુપસ્થિતાઃ, દીનદીનવચનેન કરુણયા યુક્તા મોહજાલં પસાર્ય સંયમપ્રાસાદશિશ્વરાન્ પાતકાઃ વન્ધુવાન્ધવાઃ । ‘ફલ્લેવ’ હત્યેવંરૂપેણ, પૂર્વોક્તપ્રકારેણ ‘સુસેદંતિ’ સુશિશ્વયન્તિ, સમ્યગ્ રૂપેણ પ્રાર્થયન્તે । યદપિ વાન્ધવકથિતવચનજાતસ્ય સંસારે પ્રવર્તકતયા ન સુશિસાર્યં વં સંભવતિ । અપિ તુ અનિષ્ટોત્પાદકતયા વિપરીતયેવ, તથાપિ રૂઢ શિક્ષાદેન ગૃહસ્થામિમતશિક્ષાયા એવ કથનાત્ । વાન્ધવચ્ચવનૈઃ શિશ્વિતો નવદીક્ષિતઃ સાધુઃ તેવાં વાન્ધવાનાં મોહપાશૈર્વદ્ધઃ । ‘નારસંમેદિ’ જ્ઞાતિસંગૈઃ=જ્ઞાતીનાં સંગેન ‘વિવદ્તો’ વિવદ્ધઃ રૂઢં ત્રિવાધિતઃ અલ્પસત્ત્વઃ ગુરુકર્મી સાધુઃ । ‘તઓ’ તતસ્તદનન્તરમ્ । ‘અગારં’ અગારં=પૂર્વગૃહમેવ ‘પછાવદ્’ પ્રધાવતિ । યથા રજ્જુવદ્ધઃ પશુઃ સરજ્જુપુરુષેણ યથાકામં નીયતે, તથા વાન્ધવચ્ચિલ્પિતમોહપાશૈર્વેલાદલ્પસત્ત્વઃ સાધુર્ગૃહં નીયતે ।

ટીકાર્થ—કરુણા સે યુક્ત અર્થાત્ દીનતા હીનતા સે પરિપૂર્ણ વચનોં કા પ્રયોગ કરકે ઓર મોહ જાલ ફેલા કર સંયમ રૂપી મહલ કે શિશ્વર સે નીચે મિરાને વાલે વન્ધુ વાન્ધવ સાધુ કો પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે સિલ્લાતે હૈં-પ્રાર્થના કરતે હૈં । યદપિ વન્ધુ વાન્ધવોં કે વે વચન સંસાર મેં પ્રવૃત્તિ કરાને વાલે હૈં, અનિષ્ટ કારક હોને સે વિપરીત હૈં, અતઃવ ઉન્હેં સુશિક્ષા નહીં કહા જા સકનોં, તથાપિ યહાં ‘શિક્ષા’ પદ સે ગૃહામિમત શિક્ષા કા હી આશય સમજના જાહિય । અપને વાન્ધવોં કે વચનોં સે શિક્ષિત નવદીક્ષિત સાધુ મોહપાશ મેં વંધ જાતા હૈ । જ્ઞાતિજનોં કે મોહ મેં ફેસા હુઆ અલ્પ સત્ત્વ વાલા ઓર મારી કર્મોં વાલા સાધુ તત્તરદવાત્ વર ચલ દેતા હૈ । ઝેસે

મોહમાં ફસાઈને ઠીલાપર્યાયનો ત્યાગ કરીને પુનઃ ગૃહસ્થાવસ્થાનો સ્વીકાર કરી લે છે. ૥૯૯

ટીકાર્થ—કરુણાજનક એટકે કે દીનતા હિનતાથી પરિપૂર્ણ વચનોનો પ્રયોગ કરીને અને મોહજાળ ફેલાવને સંયમરૂપી મહેલને શિશ્વરથી સાધુને નીચે પછાડનારા સગાં-રનેહીઓ સાધુને પૂર્વોક્ત પ્રકાર સમજાવે છે, અને સાધુપર્યાયનો ત્યાગ કરવાની વિનંતિ કરે છે. જો કે સગાં-રનેહીઓનાં આ વચનો સંસારમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારાં હોવાને કારણે અને તેનું અનિષ્ટ કરનારાં હોવાને કારણે વિપરીત શિક્ષામણુ રૂપ હોવાને કારણે તે વચનોને સુશિક્ષા કહી શકાય નહીં, છતાં પણ અહીં ‘શિક્ષા’ પદને ગૃહામિમત શિક્ષાનું જ-ઘેર પાછાં ફરવાનાં બોધનું જ-વાચક સમજવું જોઈએ. તેમનાં આ પ્રકારનાં વચનોથી નવદીક્ષિત, અલ્પસત્ત્વ સાધુ મોહપાશમાં જકાડાઈ જાય છે અને પ્રવ્રજ્યાનો ત્યાગ કરીને ઘેર પાછા ફરી જાય છે. જેવી રીતે દોરકા

મોહપાશકૂપપાતકાઃ વાન્ધવાઃ પૂર્વોક્તીરયા સાધુઃ તયામૃશિક્ષયંતિ, યથા તેષાં સંગેન વદ્ધ હ્ય વિશ્રાન્તઃ ગુરુકર્મા સાધુઃ મોક્ષદાયિનીમપિ પવન્થાં પરિત્યજ્ય ગૃહપાશે પવાડનુવધ્નાત્પાત્માનમ્ । ઇતિ માતઃ ॥૯॥

મૂલ્ય-જહા રુક્ષં વળે જાયં માલુયા પડિવંધઈ ।

एवं णं पडिवंधंति जातओ असमाहिणा ॥१०॥

છાયા—યથા વૃક્ષં વને જાતં માલુકા પ્રતિવધ્નાતિ ।

एवं ते प्रतिवध्नन्ति ज्ञातयो असमाधिना ॥१०॥

રસી સે બંધે પશુ કો રસી પકડને ચાલા પુરુષ હચ્છાનુસાર છે જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર બન્ધુવાન્ધવોં કે બિલાપરુપી મોહપાશ મેં આપદ્ધ સત્વ-હીન સાધુ ઘર છે જાયા જાતા હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ મોહ કે કૂપ મેં પટકને વાલે વાન્ધવજન પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે સાધુ કો હસ પ્રકાર સીંચ દેતે હૈ જિસસે ડનકે સંગ સે વદ્ધ જૈસા શ્રાન્ત ગુરુકર્મા સાધુ મોક્ષદાયિની દીક્ષા કો ભી ત્યાગ કર ગૃહ કે વન્ધન મેં બંધ જાતા હૈ ॥૯॥

શબ્દાર્થ-‘જહા-યથા’ જૈસે ‘વળે જાયં-વને જાતમ્’ વન મેં ઉત્પન્ન હુવા ‘રુક્ષં-વૃક્ષમ્’ વૃક્ષ કો ‘માલુયા-માલુકા’ લતા-વેલ ‘પડિવંધઈ-પ્રતિ-વધ્નાતિ’ વેષ્ટિત હો જાતી હૈ ‘ળ-લલુ’ નિશ્ચય ‘एवं-एवम्’ હસી પ્રકાર ‘जातयो ज्ञातयः’ જ્ઞાતિયાછે અર્થાત્ કુટુંબિજન ‘असमाहिणा-असमाधिना’ અત્પસત્વવાલે ડસ સાધુ કો ‘पडिवंधंति-प्रतिवध्नन्ति’ બાંધ લેતે હૈ ॥૧૦॥

વડે બાંધલા પશુને દોરડું પકડનાર માણસ પોતાની ઇચ્છાનુસાર દોરી બાંધ છે, એજ પ્રમાણે સાગાં-સ્નેહીઓના વિલાપ રૂપ મોહપાશથી જકડાયેલા સત્વહીન સાધુને, તેઓ ઘર લઈ જવામાં સફળ થાય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે મોહરૂપ દુવામાં હૃડસેલનારા બન્ધુજનો તે નવદીક્ષિત સાધુને એવી રીતે સવળવે છે કે તે બ્રાન્ન, ગુરુકર્મા સાધુને મોક્ષદાયિની પ્રમશ્યાનો પણ ત્યાગ કરીને ગૃહના બન્ધનમાં બંધાયેલા થાય છે ॥૯॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘વળે જાયં-વને જાતમ્’ વનમાં ઉત્પન્ન થયેલ ‘રુક્ષં-વૃક્ષમ્’ ઝડને ‘માલુયા-માલુકા’ લતા-વેલ ‘પડિવંધઈ-પ્રતિવધ્નાતિ’ વીટળાઈ બાંધ છે. ‘ળ-લલુ’ નિશ્ચય ‘एवं-एवम्’ આ પ્રમાણે ‘जातयो-ज्ञातयः’ જ્ઞાતિવાળા અર્થાત્ કુટુંબિજન ‘असमाहिणा-असमाधिना’ અત્પસત્વવાળા તે સાધુને ‘पडिवंधंति-प्रतिवध्नन्ति’ બાંધી લે છે. ॥૧૦॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ. અ. ૩ વ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગીનરૂપણમ્ ૬૧

અન્વયાર્થ:—(જઠા) યથા (વળે જાયં) વને જાતં (રુક્તં) વૃક્ષમ્ (શાલુયા) માલુકાલતા (પડિવંચ) પ્રતિવધ્નાતિ—પરિવેષ્ટયતિ (જં) સ્વલુ (એવં) એવમેવ નૈવ પ્રકારેણ (જાતયો) જ્ઞાતયો=માતાપિતૃસ્વજનઃ (અસમાધિના) અસમાધિના (પડિવંચંતિ) પ્રતિવધ્નંતિ, ચેનાસ્માતમાધિરુત્પચતે इति ॥૧૦॥

ટીકા—‘જઠા’ યથા-યેન પ્રકારેણ ‘વળે જાયં’ વને જાતમ્=વને સમુત્પન્નં વને વર્દિતં પુષ્પફલાન્વિતમ્ ‘રુક્તં’ વૃક્ષમ્, ‘માલુયા’ માલુકામાલતા, લતા इति યાતમ્ ‘પડિવંચ’ પ્રતિવધ્નાતિ, યથા વને સમુત્પન્ના લતા વને સમુત્પન્નં સ્વસમીપ-વર્તિતં વૃક્ષાદિકં પરિવેષ્ટયતિ ‘જં’ સ્વલુ ‘એવં’ એવમેવ ‘જાતયો’ જ્ઞાતયઃ=પરિના-રિકાઃ કુટુમ્બકદમ્બકાનિ । ‘અસમાધિના’ અસમાધિના તં નવદીક્ષિતં સાધુમ્, યદ્વા-અત્પસર્યમસપારાધિતચિત્તં ગુરુકર્મણં સાધુમ્ । ‘પડિવંચંતિ’ પ્રતિવધ્નંતિ, તથા તે વ્યવસ્યન્તિ યથાઽસ્માઽસમાધિરુત્પચેત । અપમાદિતઃ સ પ્રવગ્યાં પરિસ્થિજ્ય-ગૃહં ગચ્છતિ ।

અન્વયાર્થ-—જૈસે વન મેં ઉત્પન્ન વૃક્ષ કો માલુકા-લતા ઘેર લેતી હૈ હસી પ્રકાર માતા પિતા સ્વજન આદિ उस साधु को ऐसा घेर लेते हैं जिससे उसे असमाधि उत्पन्न होती है ॥१०॥

ટીકાર્થ-—જૈસે વન મેં ઉત્પન્ન, વન મેં વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત તથા પુષ્પોં ઓર ફલોં સે સમ્પન્ન વૃક્ષ કો સમીપવર્તી માલુકા લતા પરિવેષ્ટિત કર લેતી હૈ, उसी प्रकार कुटुम्बीजन असमाधि से उस नवदीक्षित साधु को अथवा सत्त्वहीन, असमाराधित चित्तवाले एवं भारी कर्मों वाले साधु को घेर लेते हैं । वे ऐसा करते हैं जिससे उसे असमाधि उत्पन्न हो । समाधि से रहित होकर वह साधु दीक्षा त्याग कर घर चला जाता है ।

સૂત્રાર્થ-—જેવી રીતે વનમાં ઉત્પન્ન થતાં વૃક્ષને માલુકા લતા વીંટળાઈ વળે છે, એજ પ્રમાણે માતા, પિતા, સ્વજનો આદિ તે નવદીક્ષિત સાધુને એવાં તે ઘેરી લે છે કે તેમને કારણે તે સાધુના ચિત્તમાં અસમાધિભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૦

ટીકાર્થ-—જેવી રીતે વનમાં જ ઉગતા અને વનમાં જ વૃદ્ધિ પામતાં, પુષ્પો અને ફળોથી યુક્ત વૃક્ષને સમીપવર્તી માલુકા લતા વીંટળાઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે સાધુના કુટુંબીઓ અસમાધિભાવથી-મોહને વશવર્તી થઈને તે સાધુને ઘેરી લે છે અથવા તેઓ સ્ત્રવહીન, ગુરુકર્મો અને અસમારાધિત ચિત્તવાળા તે સાધુને ઘેરી લે છે તેઓ એવાં વચનો બોલે છે કે જે વચનોને કારણે તે સાધુમાં અસમ ધિભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનું ચિત્ત ડામાડોળ થઈ જાય છે. તેથી તે દીક્ષાનો ત્યાગ કરીને ફરી ગૃહસ્થાવસ્થાનો સ્વીકાર કરી લે છે.

અમિત્રરૂપા અપિ કુદુમ્બિનઃ સાધુ પરિવેષ્ટય કથયન્તિ હે તાત ! યાદશ-
સ્થાને દ્વયોરાવયો નં ગમનં તત્રૈકાકિના ગતનેન કિમ્ આત્મં મિલિત્વા એકત્રૈ
સ્થાસ્યાવઃ કદાચિદ્દુર્ગતિં વા ગચ્છાવઃ । તથા ચોક્તમ્—

“અમિત્તો મિત્તવેસેણં કંઠે ઘેતુણ રોયડ્ ।

મા મિત્તા સોમ્મહં જાહિ દો ત્રિ ગચ્છામુ દુમ્મહં ॥૧॥

જાયા—અમિત્રં મિત્રવેષેણ કંઠે ઘટીત્વા રોદિતિ ।

મા મિત્ર સુગતિં યાહિ દ્વાવપિ ગચ્છાવો દુર્ગતિમ્ ॥૧॥ इति ॥૧૦॥

મૂલપ—ત્રિવંદ્રો નાદસંગેહિં હૃત્થી વાવી નવમ્મહે ।

પિટ્ટઔ પરિસપ્પંતિ સુયગૌઽવ અદૂરં ॥૧૧॥

જાયા—ત્રિવંદ્રો વ્રાતિસંગૈર્હસ્તી વાપિ નવમ્મહે ।

પૃષ્ઠતઃ પરિસર્પન્તિ મૃતગૌરિવ અદૂરમા ॥૧૧॥

અમિત્ર રૂપ વે કુદુમ્બીજન સાધુ કો ઘેરુકર કહતે હૈં હે પુત્ર !
જિસ જગહ હમ દોનો (હમ સય) નહીં પહુંચ સકતે વહાં તુમ્હારે અકેલે
જાને સે કયા લાભ ! હમ તુમ મિલકર એક હી જગહ રહે, મહે હી દુર્ગતિ
મેં જાપૈં પરન્તુ સાથ રહે । કહા બી હૈ—‘અમિત્તો મિત્તવેસેણં’ इत्यादि ।

વાસ્તવ મેં જો મિત્ર નહીં હૈ, વહ મિત્ર હોને કા ઢોંગ કરકે ઓર
મહે સે લગાકર રોતા હૈ । કહતા હૈ હે મિત્ર ! તુમ અકેલે સુગતિ મેં
મત જાઓ । હમ દોનો સાથ સાથ દુર્ગતિ મેં હી ચલેમે ॥૧૦॥

અમિત્રરૂપ તે કુદુમ્બીજનો તે સાધુને ઘેરી લઇને તેને એવું કહે છે કે
‘આપણે બધાં એક સાથે જ્યાં પહોંચી ન શકીએ, ત્યાં તમારે એકલા ચા
માટે જવું જોઇએ ! દુર્ગતિ કે સદ્ગતિ, એ ગતિ મળવી હોય તે મળે,
પણ આપણે એકબીજાનો સાથ છેડીએ જોઇએ નહીં, તમે સદ્ગતિમાં આવો
અને અમે દુર્ગતિમાં જઇએ, એવું ચા માટે કરવું જોઇએ ! કહું પણ છે કે—

‘અમિત્તો મિત્તવેસેણં’ इत्यादि—

એએ! સાધુના સાચા મિત્રો નથી તેએ: તેના મિત્ર હોવાનો ઢોંગ કરીને
તેને ભેટી પડીને વિલાપ કરવા લાગી જાય છે અને તેને કહે છે કે—‘હે મિત્ર !
તું એકલો સુગતિમાં જવાનો વિચાર ન કર આપણે બધાં દુર્ગતિમાં સાથે
સાથે જ ચાલ્યા જઇશું.’ ॥ગાથા ૧૦॥

સમયાર્થેવોધિનો ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૬૩

અન્વયાર્થ—(નાહસંગેહિ) જ્ઞાતિસંગે—માતાપિતૃમધ્યન્ધે: (વિવદ્ધો) વિવદ્ધ: (પિટૃઓ) પૃષ્ઠા: (પરિસર્પન્તિ) પરિસર્પન્તિ સાયોરનુકૂલમાચરન્તિ સ્વજના: (અવિ) અવિ (નવગ્રહે) નવગ્રહે (હસ્તી ચ) હસ્તી इव (સુયગોઞ્ચઅદૂરણ) સૂતિગૌરિવા દૂરગા યથા નવપસૂતા ગૌ: સ્વત્તસસમીપે एव तिष्ठति તથૈવૈતસ્ય પરિવારા દતસ્ય સમીપે एव तिष्ठन्तीति માત્ર: ॥૧૧॥

ટીકા—‘નાહસંગેહિ’ જ્ઞાતિસંગે, માતાપિતૃકલત્રમિત્રાદિસ્વજનવર્ગો: । ‘વિવદ્ધો’

શબ્દાર્થ—‘નાહ સંગેહિ-જ્ઞાતિસંગે:’ માતા પિતા આદિ સ્વજનવર્ગ કે સંબંધ દ્વારા ‘વિવદ્ધો-વિવદ્ધ:’ બંધે હુણ સાધુ કે ‘પિટૃઓ પૃષ્ઠા:’ પીછે પીછે ‘પરિસર્પન્તિ-પરિસર્પન્તિ’ અને સ્વજનવર્ગ ચલતે હૈં ‘અવિ-અવિ’ ઓર ‘નવગ્રહે-નવગ્રહે’ નવીન પકડે હુણ ‘હસ્તીચ-હસ્તી इव’ હાથી કે સમાન અનેકે અનુકૂલ આચરણ કરતે હૈં તથા ‘સુયગોઞ્ચ અદૂરણ-સૂત ગૌરિવાદૂરગા’ નહીં વ્યાઈ હુઈ ગાય જૈસે અનેકે બચ્ચે કે પાસ હી રહતી હૈં અનેક પ્રકાર અનેકા પરિવારવર્ગ અનેકે પાસ હી રહતે હૈં ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—માતાપિતા આદિ કે સંબંધો સે બંધે હુણ સાધુ કે પીછે પીછે સ્વજન ચલતે હૈં ઓર નવીન પકડે હુણ હાથી કે સમાન અનેકે અનુકૂલ વ્યવહાર કરતે હૈં જૈસે નવીન વ્યાઈ હુઈ ગાય અનેકે બચ્ચે કે સમીપ હી રહતી હૈં અનેક પ્રકાર વે ઓ અનેકે પાસ રહતે હૈં ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—માતાપિતા કલત્ર મિત્ર આદિ સ્વજનો કે સમ્બન્ધ સે

શબ્દાર્થ—‘નાહસંગેહિ-જ્ઞાતિસંગે:’ માતા-પિતા વગેરે સ્વજનવર્ગના સંબંધ દ્વારા વિવદ્ધો વિવદ્ધ:’ બંધાયેલા સાધુના પિટૃઓ-પૃષ્ઠા:’ પાછળ પાછળ ‘પરિસર્પન્તિ-પરિસર્પન્તિ’ તેમને સ્વજનવર્ગ ચાલે છે. ‘અવિ-અવિ’ અને ‘નવ-ગ્રહે-નવગ્રહે’ નવા પકડાયેલા ‘હસ્તીચ-હસ્તી इव’ હાથીની જેમ તેમને અનુ-કૂળ આચરણ કરે છે તથા ‘સુયગોઞ્ચ અદૂરણ-સૂતગૌરિવાદૂરગા’ નવી વીંચાયેલા ગાય જેમ પોતાના પાછરડાની પાંસે જ રહે છે તેજ પ્રકારે તેમને પરિવાર વર્ગ તેની પાસે જ રહે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે નવી વીંચાયેલી ગાય પોતાના પાછડાની સમીપમાં જ રહે છે, એજ પ્રમાણે માતા-પિતા આદિના સંબંધથી બંધાયેલા સાધુની પાછળ પાછળ તેના સંસારી સ્વજનો ચાલે છે, ને નવા પકડી લાયેલા હાથીની સાથે જેવો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે, એવો તેને અનુકૂળ વ્યવહાર તેની સાથે કરે છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—માતા-પિતા, પત્ની, મિત્ર આદિ સ્વજનોના સંબંધથી બંધાયેલા

વિવદ્ઃ સાધુરત્નપત્નો ભવતિ यस્ય 'પિટ્ટપ્રો' પૃષ્ઠાઃ પશ્ચાત્ 'પરિસપંતિ' પરિસર્પન્તિ ચલન્તિ બાન્ધવાઃ, 'નવગ્રહે દસ્તીવ' નવગ્રહઃ દસ્તીવ, નવીનપૃષ્ઠીતો દસ્તીવ વિવદ્ઽો ભવતિ, યથા ગ્રહણકર્તારઃ પશ્ચાત્ તમનુવર્તમાનાઃ ભવંતિ ચલન્તિ । તથાઽસ્યાપિ સાધોસ્તે અનુકૃત્યામેવ ચરંતિ, તેષાં પશ્ચાત્ત્વલંતિ, તથા 'સુવગોવ્વ અદ્રણ' સ્વનામૌરિવ અદ્રણા, યથા નવમપ્રૂતા ગૌઃ સ્વવત્સસ્ય પાશ્વે એવ તિષ્ઠતિ, તં પરિત્યજ્ય ન કુત્રાપિ ગચ્છતિ તથા નવમાત્માધોઃ પરિવારાઃ બાન્ધવાદયઃ સાધું પરિત્યજ્ય ન કુત્રાપિ ગચ્છન્તિ, સાધોઃ સામીપ્યમેવાનુતિષ્ઠન્તિ । એવં સ્વજનાઽઽદિતમોદમા-
પણઃ સાધુઃ પ્રવ્રજ્યાં પરિત્યજ્ય ગૃહં વિશ્રન્તિ, તત્ત્વાઽગારમોદનાલપરિવૃતઃ પરિવાર પરિવેષિત એવ તિષ્ઠીતિ માવાર્થઃ ॥૧૧॥

પૃષ્ઠ-૧૫ સંગો મણુસ્માંણં પાર્યાલા ફવં અર્તારિમા ।

કીર્તિં જંતથ ય કિંસંતંતિ નાંદસંગેહિં મુંચ્છિયા ॥૧૨॥

બંધે દુપ સાધુ કે પીછે પીછે ઉસકે બાન્ધવ ચલતે હૈં । જૈસે નવીન હાથી
કો યકરૂને ત્રાછે ઉસી કે અનુકૂલ વર્ત્તાવ કરતે હૈં, ઉસી પ્રકાર લે બી
ઉસી કે અનુસાર ચલતે હૈં । જૈસે નવીન ગ્યાઈ હુઈ ગાય અપને બહણે
કે પાસ હી રહતી હૈ, ઉસે છોડ કર અન્યત્ર નહીં જાતી, ઉસી પ્રકાર
ઉસ સાધુ કે બાન્ધવ આદિ પરિજન ઉસકે પાસ હી રહતે હૈં । ઉસે
છોડકર અન્યત્ર નહીં જાતે ।

આશય યહ હૈ કિં ઉસ પ્રકાર સ્વજનોં કે સમ્પર્ક સે મોહ કો પ્રાપ્ત
વહ સાધુ પ્રવ્રજ્યા કા પરિત્યાગ કરકે ઘર ચલા જાતા હૈ । ત્યાં અપાર
મોહજાલ મેં ફાંવકર ઔર પરિવાર સે ઘિરકર રહતા હૈ ॥૧૨॥

સાધુની પાછળ પાછળ તેના સંસારી સ્વજનો આલે છે-ગૃહવાસનો ત્યાગ કરવા
છતાં તેઓ તે સાધુનો સાથ છેડતા નથી જેવી રીતે જંગલમાંથી હાથીને
પકડી લાવનાર માણસે હાથીને અનુકૂળ વર્તવ કરીને હાથીને પોતાને વશ
કરી લે છે, એજ પ્રમાણે સંસારી સ્વજનો પણ તે સાધુને અનુકૂળ થઈ પડે
એવે વર્તવ રાખીને તેને વશ કરી લે છે. જેમ તાજી વિવાહેત્રી ગાય પોતાના
પાછડાની પાસે જ રહે છે. તેને છોડીને બીજે જતી નથી, એજ પ્રમાણે તે
સાધુના સ્વજનો તેની પાસે જ રહે છે-તેને પોતાની નજરથી દૂર થવા દેતા
નથી. આ પ્રકારે સ્વજનોનો સંપર્ક ચાલુ રહેવાથી તે નવરીક્ષિત, અદ્યપસ્ય
સાધુ મોહને વશ થઈને સાધુ પ્રવ્રજ્યાનો ત્યાગ કરીને ઘેર ચાલ્યો બાંધ છે.
ત્યાં તે અપાર મોહબળમાં ફસાઈ જઈને સંસારમાં અટવાયા કરે છે. ॥૧૧॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ઉ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગાનરૂપણમ્

૬૫

છાયા—એતે સંગા મનુષ્યાણાં પાતાલાં ઇવઽસાર્થાઃ ।

કીવા યત્ર ક્લિશ્યન્તિ જ્ઞાતિ સંગૈશ્વમૂર્ચ્છિતાઃ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થઃ—(एए) एते पूर्वोक्ताः (संगा) सङ्गाः=मातृपितृस्वजनसंबन्धाः (मणुस्राणां) मनुष्याणाम् (पायाला इव) पाताला इव=समुद्रवत् (अतारिमा) अतार्याः दुस्तराः (जत्थ) यत्र येषु संगेषु (नाइसंगेहिं) ज्ञातिसंगैः (मुच्छिषा) मूर्च्छिता=मृद्धिमात्रमुपागताः (कीवा) क्लीवाः कातराः असमर्थाः (किस्सन्ति) क्लिश्यन्ति क्लेशमनुभवन्ति संसारान्तर्वर्तिनो भवन्तीति ॥१२॥

ટીકા—‘एए संगा’ एते पूर्वोक्ताः संगः सज्यन्ते इति संगाः पितृमातृ-प्रभृतीनां मोहयागपातकाः तात्कालिकाऽनुकूलवेदनीयाः संबन्धाः, नवीनकर्मो-

શબ્દાર્થ—‘एए-एते’ यह पूर्वोक्त ‘संगा-सङ्गाः’ मातापिता स्वजन आदि का संबन्ध ‘मणुस्राणां-मनुष्याणाम्’ मनुष्यों के लिए ‘पायाला-इव-पाताला इव’ समुद्र के समान ‘अतारिमा-अतार्याः’ दुस्तर है ‘जत्थ-यत्र’ जिस संग में ‘नाइसंगेहिं-ज्ञातिसंगैः’ ज्ञातिसंसर्ग में ‘मुच्छिषा-मूर्च्छिताः’ आसक्त हुए ‘कीवा-क्लीवाः’ असमर्थ पुरुष किस्सन्ति-क्लिश्यन्ति’ दुःखित होते हैं ॥१२॥

અન્વયાર્થ—ये पूर्वोक्त संग अर्थात् मातापिता आदि स्वजनों के सम्बन्ध मनुष्यों के लिए समुद्र के समान दुस्तर हैं जिनमें स्वजन संसर्ग से मूर्च्छित हुए कायरजन क्लेश का अनुभव करते हैं या संसार में परिभ्रमण करते हैं ॥१२॥

ટીકાર્થ—ये पूर्वोक्त संग अर्थात् माता पिता आदि, स्वजनों के सम्बन्ध

શબ્દાર્થ—‘एए-एते’ आ पूर्वोक्त ‘संगा-सङ्गाः’ माता-पिता स्वजन वगेरेનો સંબંધ ‘मणुस्राणां-मनुष्याणाम्’ मनुष्येना भाटे ‘पायाला इव-पाताला इव’ समुद्रना समान ‘अतारिमा-अतार्याः’ दुस्तर છે. ‘जत्थ-यत्र’ એ સંગમાં ‘नाइसंगेहिं-ज्ञातिसंगैः’ ज्ञातिसंसर्गમાં ‘मुच्छिषा-मूर्च्छिताः’ आसक्त धयेला भूर्छाभावने कारणे तेमना संसर्ग नही छोडी शक्तारा-कायर भावसे आ संसारમાં परि-भ्रमण क्यो न करे છે અને જન્મ, જરા અને મરણનાં દુઃખોનો અનુભવ કર્યા ન કરે છે. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ—माता-पिता आदि स्वजनेना संबंधरूप पूर्वोक्तसंग भावसेना भाटे समुद्रना समान दुस्तर છે. स्वजनेना मोहમાં आसक्त धयेला भूर्छाभावने कारणे तेमना संसर्ग नही छोडी शक्तारा-कायर भावसे आ संसारમાં परि-भ्रमण क्यो न करे છે અને જન્મ, જરા અને મરણનાં દુઃખોનો અનુભવ કર્યા ન કરે છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—आ भड़ेलां कड़ेलां माता-पिता वगेरे स्वजन संबंधीजनोना मोह-

શુ ૯

પાદાનસ્વરૂપાઃ । 'મનુષ્યાણાં' મનુષ્યાણામ્ 'પાતાલા' પાતાલાઃ સમુદ્રાઃ વ=દ્વ
'અશરિમા' અતાર્યાઃ અગ્રીવદુસ્તરાઃ, યથાડસસત્ત્વાનાં સમુદ્રો ન લંઘનીયઃ મત્રતિ,
તથાડસપસત્ત્વાનાં માતૃપિતૃસ્વજનાદીનાં પારસ્પરિકાઃ સમ્બન્ધાઃ અનુલ્લંઘનીયાઃ
મત્રન્તિ । 'જન્થ' યત્ર યસ્મિન્ સંગે 'કીવા' ક્લીવા અસમર્થાઃ કાતરાઃ પુરુષાઃ
'કિમ્સંતિ' ક્લિપ્યન્તિ=કલેશમનુભવન્તિ વિવિધપ્રભેદમિશ્રસંસારચક્રે एवाऽऽवि-
શન્તિ । કથં મૂતાસ્તે પુરુષાઃ--યે સંસારમેશ વિશ્નન્તિ તત્રાહ--'નાડસંગેદિ દુષ્છિય'
જ્ઞાતિસંગેઃ પુત્રકલત્રાદિસંબન્ધેઃ મૂર્છિતા આસક્તાઃ સન્તઃ । સ્વજનસંસર્ગ-
સ્નેહો મનુષ્યાણામતિદુસ્તરઃ સમુદ્ર દ્વ । અસ્મિન્ સ્નેહે સંસક્તોઽસમર્થઃ પુરુષાર્થ-
ચતુર્થસ્મપુરુષઃ પ્રભિપુરુષોઽતીત્ર ક્લિપ્યતીતિ મહતાં વિમર્શઃ ॥૧૨॥

મૂલ્મ--તં ચ મિક્સૂ પરિજ્ઞાય સર્વે સંગા મહાસંવા ।

जीवीयं नावकंस्विजा सोच्चा धर्ममणुत्तरं ॥१३॥

છાયા--તં ચ મિશ્રુઃ પરિજ્ઞાય સર્વે સંગા મહાસંવાઃ ।

जीवितं नाश्वकांक्षेत श्रुत्वा धर्ममनुत्तरम् ॥१३॥

મનુષ્યોં કે લિયે તાત્કાલિક અનુકૂલ વેદનીય છે, ન કિ પરિણામ કે લિયે,
પરિણામમેંતો યે સમ્બન્ધ અલ્પ જીવોં કે લિયે સમુદ્ર કે જેસે દુસ્તર છે જિનમેં
સ્વજન સંસર્ગ સે પ્રેમશાત્ આસક્ત હોકર કાયરજન નોના પ્રકાર કે
કલેશ કા અનુભવ કરતે છે યા સંસાર ચક્ર મેં પરિભ્રમણ કરતે છે ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ--'મિક્સૂ-મિશ્રુઃ' સાધુ 'તં ચ-તં ચ' ઉસ જ્ઞાતિ સમ્બન્ધ
કો 'પરિજ્ઞાય-પરિજ્ઞાય' જ્ઞપરિજ્ઞા સે અનર્થકારક જાનકર પ્રત્યાખ્યાન-
પરિજ્ઞાસે' છોડ દેવે' ક્યોંકિ 'સર્વે સંગા-સર્વે સંગાઃ' સઘી સમ્બન્ધ

પાશ રૂપસંબંધ સમુદ્રની માફક અતિ દુસ્તર હોય છે. જેમ અલ્પ પરાક્રમી સમુદ્રને
પાર કરી શકતો નથી તેજ રીતે અલ્પ પરાક્રમવાળા પુરુષને માતા-પિતા વિષે
સ્વજનાદીઓનો સંબંધ છોડવો તે ઘણું જ મુશ્કેલી ભર્યું છે કે જે સંજમાં
કાયર પુરુષો દુઃખ ભોગવ્યા જ કરે છે. તે કાયર પુરુષો કેવા હોય છે? તે માટે
ઠહે છે કે-તેઓ પુત્રકલત્રાદિ સંબંધમાં ઘણા જ આસક્ત થઈને તેમાં જ
સ્વથાપન્યા હોવાથી પરમ પુરુષાર્થરૂપ મોક્ષ મેળવવા પ્રયત્ન કરી શકતા નથી.
અને સંસારરૂપી સમુદ્રમાં જ બ્રહ્મણ કર્યા કરે છે. ॥૧૨॥

સૂત્રકાર સાધુને ઉપદેશ આપતાં આ પ્રમાણે વિશેષ કથન કરે છે--

શબ્દાર્થ--'મિક્સૂ-મિશ્રુઃ' સાધુ 'તં ચ-તં ચ' તે જ્ઞાતિ સંબંધને 'પરિ-
જ્ઞાય-પરિજ્ઞાય' જ્ઞપરિજ્ઞાથી અનર્થકારક બાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી છોડી
દે કેમકે 'સર્વે સંગા-સર્વે સંગાઃ' બધા જ સંબંધ 'મહાસંવા-મહાસંવાઃ' મહાન

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. શુ. અ. ૩ જ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૬૭

અન્વયાર્થઃ--(મિત્ર) મિત્રુઃ સાધુઃ (તં ચ) તં ચ જ્ઞાતિસંબન્ધં (પરિચ્છાય) પરિચ્છાય જ્ઞાત્વા ત્યજેત્ (સઘ્વે સંગા) સર્વે પિ સંગાઃ સંબન્ધાઃ (મહાસવા) મહાસવા કર્મણામાસ્રવદ્વારરૂપા ભવંતિ અતઃ (અણુત્તરં) અણુત્તરં સર્વત ઉત્તમં (ધમ્મં) ધર્મમ-હિંસાદિલક્ષણં (સોચ્ચા) શ્રુત્વા (જીવિયં) જીવિતમ્=અસંયમજીવનમ્ (નામિકં-સ્વેજ્ઞા) નામિકાંક્ષેત્ જીવનેચ્છાં ન કુર્યાદિતિ ॥૧૩॥

ટીકા--‘મિત્રુ’ મિત્રુઃ સાધુઃ ‘તં ચ’ તં ચ તાદૃશં પરિજનસંબન્ધમ્ । ‘પરિચ્છાય’ પરિચ્છાય=પરિચ્છયા અનર્થસ્વરૂપં પરિચ્છાય પ્રત્યાખ્યાનપરિચ્છયા ત્યજેત્ । યતઃ--‘સઘ્વે સંગા’ સર્વે એવ સંગા આસક્તયાઃ ‘મહાસવા’ મહાસવાઃ મહતાં કર્મ-ણામ્ આસવાઃ દ્વારભૂતાઃ, ઉત્પાદકા ભવન્તિ કર્મણામ્, ઇતિ વિમૃશ્યાન્નુકૂલસ્યોપ-

‘મહાસવા-મહાશ્રવા.’ મહાન્ કર્મ કે આસ્રવદ્વાર હોતે હૈ અતઃ ‘અણુત્તરં--અણુત્તરમ્’ સર્વસે ઉત્તમ ‘ધમ્મં-ધર્મમ્’ અહિંસાદિલક્ષણવાલે ધર્મ કો ‘સોચ્ચા-શ્રુત્વા’ સુનકર ‘સાધુજીવિયં-સાધુજીવિતમ્’ અસંયમ જીવન કો ‘નામિકંસ્વેજ્ઞા-નામિકાંક્ષેત્’ ઇચ્છા ન કરે ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ--સાધુ ઉસ જ્ઞાતિસંબંધ કો જ્ઞ પરિજ્ઞા સે અનર્થમૂલક જાનકર પ્રત્યાખ્યાન પ્રતિજ્ઞા સે ઉનકા ત્યાગ કરે, ક્યોંકિ યે સઘ્વી સમ્બન્ધ કર્મ કે આશ્રવદ્વારરૂપ હોતે હૈ અતઃ સર્વ સે ઉત્તમ અહિંસાદિ લક્ષણવાલે ધર્મકો સુનકર સાધુ અસંયમી જીવન કી ઇચ્છા ન કરે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ--સાધુ સ્વજન સમ્બન્ધ કો જ્ઞ પરિજ્ઞા સે અનર્થ કા કારણ જાન કર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા સે ઉસકા ત્યાગ કર દે । ક્યોંકિ સમસ્ત સંગ મહાન્ આશ્રવ કા કારણ હૈ--કર્મોં કે બન્ધ કા કારણ હૈ । હસ

કર્મના આસ્રવ દ્વાર રૂપ છે, અંતઃ ‘અણુત્તરં-અણુત્તરમ્’ બધાથી ઉત્તમ ‘ધમ્મં-ધર્મમ્’ અહિંસા વગેરે લક્ષણવાળા ધર્મને ‘સોચ્ચા-શ્રુત્વા’ સાંભળીને સાધુ ‘જીવિયં-જીવિતમ્’ અસંયમ છુવનની ‘નામિકંસ્વેજ્ઞા-નામિકાંક્ષેત્’ ઇચ્છા ન કરે. ૧૧૩।

સૂત્રાર્થ--સાધુ એ જ્ઞાતિસંબંધને રૂપરિજ્ઞાથી અનર્થનું મૂળ સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે કેમ કે આ બધા જ સંબંધો કર્મના આસ્રવ દ્વાર રૂપ હોય છે. તેથી બધાથી શ્રેષ્ઠ અહિંસાદિલક્ષણવાળા ધર્મને સાંભળીને સાધુ અસંયમી છુવન ધારણ કરવા ન ઇચ્છે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ--સાધુએ રૂપરિજ્ઞાથી એવું સમજવું જોઈએ કે સ્વજનોના સંસર્ગ અનર્થનું કારણ છે. તેને અનર્થનું કારણ સમજીને તેણે પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ કારણ કે સમસ્ત સંગ મહાન્ આસ્રવનું કારણ

સર્ગસ્થોપસ્થિતી સંયમવિરહિતમ્, 'જીવિયં' જીવનં પૃથ્વાડડવાસપાશકલ્યમ્ 'નામિકંલિગ્ના' નામિકાંક્ષેત્ । નૈવાડમિલપેદિતિ પ્રતિકૂલોપસર્ગરૂપસ્થિતૈસ્તુ સદ્ધિર્જીવિતામિલાપી ન ભવેત્ । દુઃસ્વજનકતયા સાંસારિકજીવનં નૈવાડમિલપેત્ । કં વસ્તુવિશેષમવાપ્ય જ્ઞાત્વા તાદૃશં જીવનં નાડમિલપેત્તત્રાહ-સોચ્ચેત્યપાદિ । 'અનુત્તરં' અનુત્તરમ્ નાસ્માદુત્તરોડસ્તીત્યનુત્તરમ્ સર્વતઃ શ્રેષ્ઠમ્ । 'ધર્મ' ધર્મ=શ્રુતચારિત્ર્યાલ્લયં 'સોચ્ચા' શ્રુત્વા-નિશ્ચયેતિ-તીર્થંકરગણધરસંયતાનાં સમીપે જ્ઞાતિસંબન્ધઃ સંસારકારણમિતિ મત્વા સાધુઃ સ્વજનાસક્તિ પરિહરેત્ । યતઃ સર્વેડપિ સંબન્ધાઃ કર્મણાં સમુત્પાદકાઃ । અતઃ સાધુમિઃ સર્વોત્તમઃ શ્રુતચારિત્ર્યાલ્લયઃ ધર્મ એવ પરિ-

પ્રકાર ચિન્તાર કરકે સાધુ કો અનુકૂલ ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત હોને પર સંયમહીન જીવન કી આકાંક્ષા નહીં કરની ચાહિય । પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત હોને પર જીવન કી હી ઇચ્છા નહીં કરની ચાહિય । સાંસારિક જીવન કી, જોકિ દુઃસ્વજનક હૈ, ઇચ્છા કરના ઉચિત નહીં । કિસ વસ્તુ કો વાસ કરકે ઓર જાનકર કે અસંયમમય જીવન કી અમિલાવા નહીં કરના ચાહિયે । ઇસકા ઉત્તર દેતે હૈં જિસસે ઉત્તર અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ કોઈ ઓર ન હો, વહ અનુત્તર કહલાતા હૈ । એસે અનુત્તર અર્થાત્ સર્વશ્રેષ્ઠ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કો તીર્થકર, ગણધર યા અનગારોં કે મુલ્તારવિન્દ સે શ્રવણ કર ઓર સ્વજન સમ્બન્ધ સંસાર કા કારણ હૈ, એસા માનકર સાધુ સ્વજન સંબંધી આસક્તિ કા પરિત્યાગ કરે ।

-કર્મેના બન્ધનું કારણ-છે. આ પ્રકારનો વિચાર કરીને, બ્યારે અનુકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે સાધુએ સંયમહીન જીવનની આકાંક્ષા કરવી જોઈએ. નહીં. પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે જીવનની આકાંક્ષા રાખ્યા વિના મધ્યસ્થભાવે ઉપસર્ગોને સહન કરવા જોઈએ. આ પ્રકારના ઉપસર્ગો અને પરીપ્રહોઃ આવી પડે ત્યારે તેણે પ્રવચ્યનો ત્યાગ કરીને સાંસારિકજીવન સ્વીકારવાનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં; કારણ કે સાંસારિક જીવન તો દુઃખજનક જ છે. તેના દ્વારા આત્મહિત સાધી શકાતું નથી. તો આત્મહિત સાધવાનો કયો રાહ છે, તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—

અનુત્તર (સર્વશ્રેષ્ઠ) શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનું તીર્થકર, ગણધર અથવા અણધારેના સુખારવિન્દેથી શ્રવણ કરવું. અને માતા-પિતા આદિ સ્વજનોનો સંસર્ગ સંસારનું કારણ છે, એવું માનીને સાધુઓએ સ્વજનો પ્રત્યેની આસક્તિનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ.

समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ३ उ. २ अनुकूलोपसर्गनिरूपणम् ६९

पाच्छदीयः । एतादृशस्याऽस्य धर्मविशेषस्य सर्वश्रेष्ठतां श्रुत्वा असंयतजीवनमपि नाऽभिलषेत् । तादृशधर्मस्य समुपस्थिते त्यागकारणे जीवनत्यागो वरम् न पुनः संयमत्यागः श्रेयानिति भावार्थः ॥१३॥

उपदेशान्तरमाह—‘अहिमे’ इत्यादि ।

मूलम्—अहिमे संति आवट्टा कासवेणं पवेइया ।

बुद्धा जत्थावसर्पन्ति सीयन्ति अवुद्धा जहिं ॥१४॥

छाया—अथेमे सन्ति आवर्त्ताः काश्यपेन प्रवेदिताः ।

बुद्धा यत्राऽपसर्पन्ति सीदन्ति अबुद्धा यत्र ॥१४॥

आशय यह है कि सभी सम्बन्ध कर्मजनक हैं अतएव उनका त्याग करके साधु को श्रुतशरित्र धर्म का पालन करना चाहिये । इस प्रकार के धर्म की सर्वश्रेष्ठता को सुनकर असंयमजीवन की भी अभिलाषा नहीं करनी चाहिए । इस धर्म के त्याग का कारण उपस्थित होने पर जीवन का त्याग कर देना अच्छा किन्तु संयम का त्याग करना श्रेयस्कर नहीं है ॥१३॥

शब्दार्थ—‘अह-अथ’ इसके पश्चात् ‘कासवेणं-काश्यपेन’ काश्यप-गोत्री भगवान् वर्धमान महावीरस्वामी के द्वारा ‘पवेइया-प्रवेदिताः’ कहे हुए ‘इमे आवट्टा-इमे आवर्त्ताः’ ये आवर्त्त अर्थात् कौटुम्बिक सम्बन्ध जलचक्र की भ्रमीरूप ‘सन्ति-सन्ति’ है ‘जत्थ-यत्र’ जिनके आने पर

आ कथनने भावार्थ’ ये छे के सांसारिक समस्त संज’धी। कर्मजनक छे, तेथी ते प्रकारना संज’धीने। त्याग करीने साधुये श्रुतशरित्रइय धर्म’तु’ पालन करवुं जेष्ठये। आ प्रकरना धर्म’ने सर्वश्रेष्ठ जळीने तेथे संयमविहीन जवन जववांनी अलिवाया पळु करवी जेष्ठये नही। आ धर्म’तु’ पालन करतां करतां कदाय जनतुं जेष्ठम अ.वी पडे तो पळु तेथे संयमने त्याग करवे। जेष्ठये नही-‘योतानां प्राज्ञे’तुं अलिदान आपीने पळु तेथे संयमना मार्गे अड ५ २७५’ जेष्ठये, ॥आधा १३॥

‘अहिमे संति’

शब्दार्थ—‘अह-अथ’ आना पछी ‘कासवेणं-काश्यपेन’ काश्यपगोत्री भगवान् वर्धमान महावीर स्वामीना द्वारा ‘पवेइया-प्रवेदिताः’ कहेल ‘इमे आवट्टा-इमे आवर्त्ताः’ आ आवर्त्त अर्थात् कौटुम्बिक संज’ध जणयकनी भ्रमीरूप ‘सन्ति-

અન્વયાર્થ:—(અહ) અથ (કાસવેળ) કાશ્યપેન વર્દ્ધમાનસ્વામિના (પવેદ્યા) પ્રવેદિતા: કથિતા: (इमे आवृद्धा) इमे आवर्त्ता: = तलवक्रभ्रमिरूपा: (संति) संति भवन्ति (जस्थ) यत्र (बुद्धा) वृद्धा: = उत्तज्ज्ञा: (अवसर्पन्ति) दूरीभवन्ति, परन्तु (अबुद्धा) अबुद्धा: = अज्ञानि पुरुषा: (जहिं) यत्र (सीयन्ति) सीदन्ति = दु:खिनो भवन्तीति ॥૧૪॥

ટીકા--‘અહ’ અથ=અનન્તરમ્ ‘કાસવેળ’ કાશ્યપેન મગવતા તીર્થકરેણ મહાવીરેણ કાશ્યપગોત્રોદ્ભવેન ‘પવેદ્યા’ પ્રવેદિતા: કથિતા: ‘इमे आवृद्धा संति’ इमे बुद्धया संनिहिता: कुटुम्बसम्बन्धा: आवर्त्ता: संति । ‘जस्थ’ यत्र यस्मिन्नावर्त्ते समागते संपाप्ते सति । ‘बुद्धा’ वृद्धा: विवेकिन: । ‘अवसर्पन्ति’ अपसर्पन्ति,

‘बुद्धा-वृद्धा:’ ज्ञानी पुरुष ‘अवसर्पन्ति-अपसर्पन्ति’ उनसे दूर हट जाते हैं परन्तु ‘अबुद्धा-अबुद्धा:’ अज्ञानि पुरुष ‘जहिं-यत्र’ जिसमें ‘सीयन्ति-सीदन्ति’ दु:खित हो जाते हैं ॥૧૪॥

और भी उपदेश करते हैं-‘अहिमे संति’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કાશ્યપ વર્દ્ધમાન મગવાન કે દ્વારા પ્રરૂપિત ચે (કુટુમ્બ સમ્બન્ધરૂપ) આવર્ત્ત-ભંચર હૈં, તત્ત્વજ્ઞ પુરુષ જિનસે દૂર રહતે હૈં ઓર અજ્ઞાની પુરુષ જિનમે કૈંસ જાતે હૈં ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કાશ્યપગોત્રીય મગવાન મહાવીર સ્વામી કે દ્વારા કથિત યહ અર્થાત્ બુદ્ધિ કે સમીપ કૌટુમ્બિક સમ્બન્ધરૂપ આવર્ત્ત હૈં । ઇસ આવર્ત્ત કે પ્રાપ્તિ હોને પર તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષ ઉસસે દૂર હટ જાતે હૈં । આવર્ત્ત દો પ્રકાર કે હોતે હૈં ઉસમેં નદી આદિ કે જલ ભ્રમીરૂપ આવર્ત્ત

સન્તિ’ છે. ‘જસ્થ-યત્ર’ જેમના આવવા પર ‘બુદ્ધા-વૃદ્ધા:’ જ્ઞાની પુરુષ ‘અવસર્પન્તિ-અપસર્પન્તિ’ તેમનાથી દૂર હટી જાય છે પરંતુ ‘અબુદ્ધા-અબુદ્ધા:’ અજ્ઞાની પુરુષ ‘જહિં-યત્ર’ જેમાં સીયન્તિ-સીદન્તિ’ દુ:ખિત થઈ જાય છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય વર્દ્ધમાન મગવાને જેવી પ્રરૂપણ કરી છે કે આ કુટુમ્બ સંબંધે રૂપ સંગ આવર્ત્ત (વમળ) સમાન છે. તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો આ આ આવર્ત્તથી દૂર રહે છે અને અજ્ઞાની પુરુષો તેમાં ફસાઈ જાય છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય મહાવીર પ્રભુએ આ કૌટુમ્બિક સંબંધને આવર્ત્ત-પાણીના વમળ સમાન કહ્યો છે તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો તે આ આવર્ત્તથી દૂર જ રહે છે. જેવી રીતે નદી અથવા સાગરના ઘેર આવર્ત્તમાં ફસાયેલા

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. રે. ડ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૭૧

તાદૃશાવર્ત્તં વિલોચ્ય, આવર્ત્તાન્ પરાવૃત્તા મવન્તિ, તન્ન દ્રવ્યાવર્ત્તીઃ નવાશીનાં
જલભ્રમિરૂપાઃ, માવાવર્ત્તાસ્તુ ઉત્કટમોહોદયાપાદિતવિષયાભિલાષસંવાદકથનાદિ-
પ્રાર્થનાવિશેષાઃ, 'જઈ' યન્ આવર્ત્તે 'અવુહા' અવુધા=પ્રજ્ઞાનિનઃ 'સીવંતિ'
સીદન્તિ=આસક્તિ કૃત્વા ક્લિષ્યન્તિ । તાદૃશાવર્ત્તં વિલોચ્યાઽપિ ન તતો વિનિ-
વર્તન્તે । કિન્તુ સામ્રાટ્ તમેવાઽઽવર્ત્તં પ્રવિશ્ય અતિદુઃસ્થિનો મવન્તિ ॥૧૪॥

તાનેરાવર્ત્તોન્મદર્શયિતું સૂત્રકારઃ પ્રક્રમતે-'રાયાણો' इत्यादि ।

મૂલ-રાયાણો રાયમન્ચા ય માહુણા અદુવ લ્વત્તિયા ।

નિમંત્રયંતિ ભોગેહિં મિશ્નુયં સાહુજીવિણં ॥૧૫॥

છાયા—રાજાનો રાજા માત્યાશ્વ વ્રાહ્મણા અય ક્ષત્રિયાઃ ।

નિમંત્રયન્તિ ભોગેન મિશ્નુકં સાધુનીવિનમ્

દ્રવ્યાવર્ત્ત કદલાતે હૈં ઓર ઉત્કટ મોહ કે ઉદય સે ઉત્પન્ન હોને વાલી
વિષયોં કી અભિલાષા કી પૂર્તિ કરને વાલી ધન આદિ કી પ્રાર્થના
માવાવર્ત્ત હૈં । અજ્ઞાની જીવ હસ આવર્ત્ત મેં ફેંસકર અર્થાત્ આસક્તિ
ધારણ કરકે કલેશોં કે પાત્ર બનતે હૈં । વે આવર્ત્ત કો લેલ
કરકે ભી ઉસસે નિવૃત્ત નહીં હોતે હૈં, પ્રત્યુત્ત હટપૂર્વક ઉસી આવર્ત્ત
મેં પ્રવેશ કરકે ઉત્પન્ન દુઃસ્થી હોતે હૈં ॥૧૪॥

ઉન્ આવર્ત્તોં કો દિલ્લવાને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં-'રાયાણો' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—'રાયાણો-રાજાનાઃ' ચક્રવર્ત્યાદિ રાજા મહારાજા 'ય-ચ'
ઓર 'રાયમન્ચા-રાજામાત્યાઃ' રાજમંત્રી, રાજપુરોહિત આદિ 'માહુણા-
વ્રાહ્મણાઃ' વ્રાહ્મણ 'અદુવા-અથવા' અગર 'લ્વત્તિયા-ક્ષત્રિયાઃ' ક્ષત્રિય

મનુષ્ય તેમાંથી બહાર નીકળી શકતો નથી એજ પ્રમાણે સ્વર્ગનેના મોહરૂપ
આવર્ત્તમાં ફસાયેલો માણસ પણ તેમાંથી બહાર નીકળી શકતો નથી. આવર્ત્ત
મે પ્રકારના કહ્યા છે-(૧) દ્રવ્યાવર્ત્ત, (૨) ભાવાવર્ત્ત. નહી, સમુદ્ર અ.કિના
પાણીમાં જે વખણો ઉત્પન્ન થાય છે, તેને દ્રવ્યવર્ત્ત કહે છે ઉત્કૃષ્ટ મોહના
ઉદયને કારણે ઉત્પન્ન થનારી, વિષયોની અભિલાષાની પૂર્તિ કરનારી ધન
આદિની પ્રાર્થનાને ભાવાવર્ત્ત કહે છે. અજ્ઞાની છાવે આ આવર્ત્તમાં ફસાઈ
જઘને-એટલે કે આસક્તિ ધારણ કરીને કલેશોને અનુભવ કરે છે. તેઓ
આવર્ત્તને જોસ છતાં પણ તેનાથી નિવૃત્ત થતા નથી, જોલટા હટપૂર્વક તેમાં
પ્રવેશ કરીને હાથે કરીને દુઃખ વહેારી લે છે. ॥ગા. ૧૪॥

હવે સૂત્રકર તે આવર્ત્તોંનું સ્વરૂપ સમજાવે છે—'રાયાણો' इत्यादि—

શબ્દાર્થ—'સયાણો રાજાનાઃ' ચક્રવર્તી વગેરે રાજા મહારાજા 'ય-ચ'

અને 'રાયમન્ચા-રાજામાત્યાઃ' રાજમંત્રી, રાજ પુરોહિત વગેરે 'માહુણા-વ્રાહ્મણાઃ'
બ્રાહ્મણ 'અદુવા-અથવા' અગર 'લ્વત્તિયા-ક્ષત્રિયાઃ' ક્ષત્રિય સાહુજીવિણ-છાધુ.

અન્યર્થઃ—(રાયાળો) રાજાનઃ=ચક્રવર્તીદયઃ (ય) ચ પુનઃ (રાયમણા) રાજામાત્યાઃ મંત્રિપુરોહિતમ્ભૂતયઃ (માહળા) વ્રાહ્મણાઃ (મદુવા) અથવા (સ્વત્તિયા) સત્રિયાઃ=શ્વવાકુવંશજમ્ભૂતયઃ (સાહુજીવિણ) સાધુજીવિનઃ=નિરવ્યભિસાજીવન-શ્લોકમ્ (મિશ્વયુયં) મિશ્વકમ્ સાધુ (મોમેદિ) મોગૈઃ શબ્દાદિવિષયમોગૈઃ (નિમંત-યંતિ) નિમન્ત્રયન્તિ મોમેશ્વાસક્તિ કારયન્તીત્યર્થઃ ॥૧૫॥

ટીકા—‘રાયાળો’ રાજાનઃ=ચક્રવર્તીદયઃ ‘રાયમણા’ રાજામાત્યાદયઃ મંત્રિપુરોહિતમામન્તાદયઃ ‘માહળા’ વ્રાહ્મણાઃ=વ્રાહ્મણસ્વજાતિમન્તો વેદપારગાઃ ‘મદુવા’ અથવા ‘સ્વત્તિયા’ સત્રિયાઃ=શ્વવાકુવંશજમ્ભૂતયઃ, એને સર્વે રાજાદિપ-મ્ભૂતયઃ, ‘મોમેદિ’ મોગૈઃશબ્દાદિવિષયમોગં મોક્તુમ્, ‘નિમંત્રયંતિ’ નિમન્ત્રયન્તિ આમન્ત્રયન્તિ મોગં સ્વીકારયન્તિ । કં નિમન્ત્રયન્તિ-તત્રઃ—‘સાહુજીવિણ’

‘સાહુજીવિણ-સાધુ જીવિતમ્’ ઉત્તમ આચાર સેજીવન નિર્વાહ કરનેવાળે ‘મિશ્વયુયં-મિશ્વકમ્’ સાધુ કો ‘મોમેદિ-મોગૈઃ’ શબ્દાદિ વિષયમોગો કો મોગને કે લિપ્ત ‘નિમંત્રયંતિ-નિમન્ત્રયન્તિ’ આમંત્રિત કરતે હૈ ॥૧૫॥

અન્યર્થ—રાજા, રાજમંત્રી વ્રાહ્મણ ઓર શ્વવાકુવંશીય આદિ ક્ષત્રીય સાધુ જીવી અર્થાત્ નિરવ્યભિસા સે જીવન નિર્વાહ કરને વાલે મિશ્વ કો મોગો કે લિપ્ત આમંત્રિત કરતે હૈ, મોગો મેં આસક્તિ ઉત્પન્ન કરતે હૈ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—ચક્રવર્તી આદિ રાજા, રાજમંત્રી-પુરોહિત, સામન્ત આદિ, વ્રાહ્મણ અર્થાત્ વ્રાહ્મણસ્વ જાતિ વાલે તથા વેદ કે પારગામી તથા ક્ષત્રિય અર્થાત્ શ્વવાકુવંશીય આદિ, યદ્ય મથ, શબ્દ આદિ વિષયો કા ઉપભોગ કરને કે લિપ્ત આમંત્રિત કરતે હૈ । કિસે આમંત્રિત કરતે હૈ ? સાધુ જીવી કો અર્થાત્ જો સમ્પન્ન ચારિત્ર કા પાલન કરકે જીવિત રહના યાહતા હૈ ।

જીવિતમ્’ ઉત્તમ આચારને જીવન નિર્વાહ કરવાવળા મિશ્વયુયં-મિશ્વકમ્’ સાધુને ‘મોમેદિ-મોગૈઃ’ શબ્દ વગેરે વિષય ભોગેને ભોગવવા માટે ‘નિમંત્રયંતિ-નિમન્ત્રયન્તિ’ આમંત્રિત કરે છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—ચક્રવર્તી આદિ રાજા, રાજમંત્રી, પુરોહિત અને સામન્ત આદિ આગેવાનો વેદના પારગામી બ્રાહ્મણો તથા શ્વવાકુ આદિ ઉત્તમ કુળમાં જન્મ થયેલા ક્ષત્રિયો સાધુ જીવીને (અમ્યક ચારિત્ર) પાલન કરવા માગતા સાધુને -સંવમને મોગે જ જીવન વ્યતીત કરવા માગતા સાધુને) શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ કરવાને માટે આમંત્રિત કરે છે-તેઓ તેને ભોગો પ્રત્યે આકર્ષવાનો

समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ३ उ. २ अनुकूलोपसर्गनिरूपणम् ७३

साधुजीविनम्, साधु शोभनाचारेण जात्रिषु शीलं विद्यते यस्य तं साधुजीविनम्। श्रूयते हि ब्रह्मदत्तनामा चक्रार्थी नानाविधभोगोपायैः चित्रकनामानं साधुं भोगं भोक्तुं निमन्त्रितमनिति। राजादिब्राह्मणान्ताः साधुजीवने व्यवस्थितं मुनि भोगाय निमन्त्रयन्तीति भावः ॥१५॥

अधुना-आवर्त्तस्वरूपविशेषमाह-‘हृत्थऽस्स’ इत्यादि।

मूळम्-हृत्थऽस्सरहजाणेहिं विहारगमणेहि य।

मुंजे भोगे इमे सग्घे महरिस्सी पूजयामु तं ॥१६॥

छाया--हृत्थश्वरथयानैर्विहारगमनेन च।

मुंस्व भोगान् इमान् श्लाघ्यान् महर्षे पूजयामस्त्वाम् ॥१६॥

भावार्थ यह है सुना जाना है कि ब्रह्मदत्त नामक चक्रवर्ती ने नानाप्रकार के भोगों को भोगने के लिए चित्तनामक मुनि को निमन्त्रित किया था। इस प्रकार राजा से लेकर माचारण क्षत्रियपर्यन्त, पूर्वोक्त सभी साधुजीवन में अवस्थित मुनि को भोगों के लिए आमन्त्रित करते हैं ॥१५॥

अथ आवर्त्त का स्वरूप कहते हैं-‘हृत्थऽस्स’ इत्यादि।

शब्दार्थ--‘महरिस्सी-हे महर्षे’ हे महर्षि ! ‘तं-त्वाम्’ हम तुम्हारी ‘पूजयामु-पूजयामो’ पूजा करते हैं ‘इमे-इमान्’ इन ‘सग्घे-श्लाघ्यान्’ उत्तम मनोरम ‘भोगे-भोगान्’ शब्दादि भोगों को ‘मुंजे-मुंस्व’ भोगों ‘हृत्थस्सरहजाणेहिं-हृत्थश्वरथयानैः’ हाथों, घोड़ा, रथ, और पालखी आदि ‘य-च’ और ‘विहारगमणेहिं-विहारगमनैः’ विहार गमन के लिए अर्थात् चित्तविनोद के लिए यगोचे आदि में विचरण करो ॥१६॥

प्रयत्न करे छे. जेम डे-ब्रह्मदत्त नामका चक्रवर्तीछे चित्त नामका मुनिने विविध प्रकारका भोगो भोजयवा भाटे निमन्त्रित कथो हुनो. जेअ प्रभाळु राजधी छथने क्षत्रिय पर्यन्तना पूर्वोक्त सभणा लोकौ समयमणी आराधना करता साधुने भोगो प्रत्ये आकषयानो प्रयत्न करे छे. ॥१५॥

आवर्त्तना स्वक्षणुं विशेष निरूपणु करता सूत्रकार छडे छे डे--

‘हृत्थऽस्स’ इत्यादि--

शब्दार्थ--‘महरिस्सी-हे महर्षे’ छे महर्षि ! ‘तं-त्वाम्’ अमे तभारी ‘पूजयामु-पूजयामो’ पुंजा करीअे. ‘इमे-इमान्’ आ ‘सग्घे-श्लाघ्यान्’ उत्तम मनोरम ‘भोगे-भोगान्’ शब्द वगेरे भोगोने मुंजे-मुंस्व भोगो. ‘हृत्थस्सरहजाणेहिं-हृत्थश्वरथयानैः’ हाथी, घोड़ा रथ, अने पालखी वगेरे उपर ‘य-च’ अने ‘विहारगमणेहिं-विहारगमनैः’ विहारगमनना भाटे अर्थात् चित्तविनोदना भाटे जगीआ वगेरेमां करे. ॥१६॥

अन्वयार्थः—(महरिसी) हे महर्षे (तं) त्वाम् (पूजयामु) पूजयामो वयम् (इमे) इमान् (सग्धे) श्लाघमान् मनोरमान् (भोगे) भोगान् शब्दादीन् (भुंजे) भुंक्ष्व=भोगं कुरु (हृत्थस्सरदजाणेहि) हृत्थस्वरथयानैः (य) च=पुनः (विहार-गमणेहि) विहारगमनैः उपवाटिकादिषु इत्यर्थः ॥१६॥

टीका—‘महरिसी’ हे महर्षे ‘तं’ त्वाम् ‘पूजयामु’ पूजयामो वयम् ‘इमे-सग्धे’ इमान् श्लाघमान् ‘भोगे’ भोगान् ‘भुंज’ भुंक्ष्व=भोगं वस्तुजातं भक्षय भोगक्रियाप्रयोजकं पदार्थजातं दर्शयति—‘हृत्थे’ त्यादि । ‘हृत्थ’ हस्ती ‘अस्स’ अश्वः ‘रह’ रथः ‘जाणेहि’ यानम्—यानं मनुष्यवाण्डशिविकादिः एमिहस्सथ्व-रथयानैः, तथा ‘विहारगमणेहि य’ विहारगमनैः, विहरणं क्रीडनं विहारः तेन गमनानि इति विहारगमनानि, उद्यानवाटिकादौ क्रीडार्थं गमनानीति यावत्, एमिर्भोग्यपदार्थैः ‘पूजयामु’ पूजयामः=सत्कारयामः वयं विषयोपभोगकरणप्रदा-नेन मवन्तं सत्कारयामः । पूर्वोक्तावकवक्त्यादयः साधुसमीपमागत्य एवं कथयन्ति ।

अन्वयार्थः—हे महर्षे । हम आप का सत्कार करते हैं । आप इन प्रशंसनीय मनोरम भोगों को भोगिए । हाथी, घोड़ा, रथ तथा यान पर आरुढ़ होइए और बाग बगीची में विहार कीजिए ॥१६॥

टीका—राजा आदि साधु से निवेदन करते हैं—हे महर्षे । आप इन श्लाघनीय भोगों को भोगिए । भोग में काम आने वाले पदार्थों को सूत्रकार दिखलाते हैं—हस्ती, अश्व, रथ, यान अर्थात् मनुष्यों द्वारा चहन करने योग्य पालखी आदि तथा उद्यान एवं वाटिका आदि में क्रीडा विहार के लिए गमन, हृत्थादि भोग्य पदार्थों के द्वारा हम आप का सत्कार करते हैं ।

सूत्रार्थः—हे महर्षि ! पधारो, अमे आपनो सत्कार करीओ छीओ. आप आ प्रशंसनीय. मनोरम भोगे नो उपलोग करे. हाथी, घोड़ा रथ. पालखी, आदि पर विराजमान धरने आप जग-जगीयामां विहार करे. ॥१६॥

टीका—राजा आदि उपर्युक्त लोक साधुने आ प्रभावे विनंति करे छे. हे महर्षि ! आप आ अनुपम भोगेने भोगवो भोगना उपयोगमां आवती वस्तुओ सूत्रकार गणुवे छे—हाथी, घोड़ा, रथ, यान (पालखी) आदि वस्तुओनो आप उपलोग करे. हाथी, घोड़ा आदि पर आरुढ़ धरने आप आनंद पूर्वक उद्यान, वाटिका आदि सुंदर स्थानोमां विचरखु करे. अमे आ भोग्य पदार्थो द्वारा आपनो सत्कार करीओ छीओ आ कथन द्वारा सूत्रकार ओ बात प्रकट करवा भागे छे हे आ प्रकारनी भोग्य सामग्रीओ साधुओने अर्पण

समयार्थबोधिनी टीका प्र. शु. अ. ३ उ. २ अनुकूलोपसर्गनिरूपणम् ७५

यत् हे महर्षे ! इत्थंश्चादावुत्थिष्य क्रीडनार्थं वाटिकां गच्छ, सर्वत्र उत्तमं भोगं स्वीकुरु । अनेनोपायेन भवन्ते वयं पूजयाम इति भावः ॥१६॥

पुनरुपाह—‘वत्थे’ इत्यादि ।

बृहस्पति—वत्थं गन्धमलंकारं इत्थिओ सयणाणि य ।

भुंजाहिमाइं भोगाइं आउसो पूजयामु तं ॥१७॥

छाया—वत्थं गन्धमलंकारं स्त्रियः शयनानि च ।

भुंक्ष्वेमान् भोगानायुष्मन् ! पूजयामस्त्वाम् ॥१७॥

अन्वयार्थः—(आउसो) हे आयुष्मन् ! (वत्थं गन्धमलंकारं) वत्थं गन्धमलंकारम्

आशय यह हैं कि—पूर्वोक्त चक्रवर्त्ती राजा आदि साधु के समीप पहुँचकर इस प्रकार कहते हैं—‘हे महर्षे ! हाथी घोड़ा आदि पर सवार होकर क्रीडा करने के हेतु वाटिका में पधारिए । उत्तमोत्तम भोगों को स्वीकार कीजिए । इस उपाय से हम आप की पूजा करते हैं ॥१६॥

पुनः कहते हैं—‘वत्थ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘आउसो-आयुष्मन्’ हे आयुष्मन् ‘वत्थं-वत्थम्’ उत्तम वत्थ वत्थ ‘गन्धं-गन्धम्’ गन्ध और ‘अलंकारं-अलङ्कारम्’ अलंकार आभूषण ‘इत्थिओ स्त्रियः’ स्त्रियां ‘य-च’ और ‘सयणाणि-शयनानि’ शय्या आसन उपवेशन-बैठने के योग्य वस्तु ‘इमाइं भोगाइं-इमान् भोगान्’ इन्द्रिय और मन के अनुकूल इन भोगों को ‘भुंज-भुंक्ष्व’ आप भोगे ‘तं-त्वाम्’ आप को ‘पूजयामु-पूजयामः’ पूजा करते हैं ॥१७॥

अन्वयार्थ—आयुष्मन् ! वत्थ, गन्ध, आभूषण, स्त्री शय्या और

करीने राज, राजभन्त्री, आदि पूर्वोक्त लोगों साधुने संयमना भागेथी अला-यमान करीने लोगो प्रत्ये आसक्त करे छे, ॥गथा १६॥

‘वत्थ’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘आउसो-आयुष्मन्’ हे आयुष्मन् ‘वत्थं-वत्थम्’ उत्तम वत्थ गन्धं-गन्धम् गन्ध अने ‘अलंकारं-अलङ्कारम्’ अलंकार-आभूषण ‘इत्थिओ-स्त्रियः’ स्त्रियो ‘य-च’ अने ‘सयणाणि-शयनानि’ शैया अर्थात् पथारी आसन उप-वेशन अर्थात् आसनाता योग्य वस्तु ‘इमाइं भोगाइं-इमान् भोगान्’ इन्द्रिय अने मनने अनुकूल आ लोगोने ‘भुंज-भुंक्ष्व’ आप लोगो ‘तं-त्वाम्’ आपनी ‘पूजयामु-पूजयामः’ अभो पूजा करीये छीये, ॥१७॥

(इत्थिओ) स्त्रियः=मनोरमाः (य) च=पुनः 'सयणाणि' शयनानि-शयनं=शय्याम् उपलक्षणत्वात् आसनमुपवेशनयोग्यं च वस्तु (इमाई भोगाई) इमान् पूर्वोक्तान् भोगान् विषयान् (धुंज) भुंज्य= (तं) त्वां (पूजयामु) पूजयामः=सत्कारयामः इति ॥१७॥

टीका--'आउमो' हे आयुष्मन् ! 'वत्थं' वस्त्रम्=चीनांशुकादिकम् 'गंधं' गन्धं=कोपपुटपाकादिकं, यस्त्राणि च गन्धाश्चेति समाहारे वस्त्रगंधमिति, 'अलंकारं' अलंकारम्=मलंहरणम्=कटककेयूरादिकं सौवर्णरत्नं च भूषणम् । 'इत्थिओ' स्त्रियः=भनेकरूपाः पान्थोवनाः 'सयणाणि य' शयनानि च, पर्यंकलुडितमवच्छिद्यत्पुटपातयुक्तानि, 'इमाई भोगाई' इमान् भोगान्-इमान् अस्माभिः मत्तान् इन्द्रियमनोनुकूलान् भोगान् 'धुंज' भुंज्य, एतेषामुपभोगेन जन्मसकलीकुरु । 'तं' त्वाम् वयम् 'पूजयामु' पूजयामः=सत्कारयामः=पथा विंशतितपेऽध्ययने उत्तराध्ययनस्य श्रेणिकेन त्रिविधमोगैरनायी मुनिः प्रार्थितः ॥१७॥

उपलक्षण से आसन तथा बैठने के योग्य अन्य वस्तु इन सब भोगों को भोगिए हम आप की पूजा सत्कार करते हैं ॥१७॥

टीकार्थ--(पूर्वोक्त राजा आदि ऐसा भी कहते हैं) हे आयुष्मन् ! चीनांशुक (चाहना सिल्क) आदि वस्त्र, कोप पुटपाक आदि गंध, स्वर्ण और रत्नों के बने हुए कटक केयूर आदि आभूषण, तरुणी स्त्रियाँ, कोमल गद्दे, चद्दर एवं तडियाथी युक्त सेज, इन सब हमारे द्वारा प्रदत्त तथा इन्द्रियों को और मन को अनुकूल प्रतीत होने वाले भोगों को भोगिये । इनका उपभोग करके अपने जीवन को सफल कीजिए । हम आप का सत्कार करते हैं । जैसे उत्तराध्ययन सूत्र के बीसवें अध्ययन

सूत्रार्थ--हे आयुष्मन् ! वस्त्र, गंध, आभूषण, स्त्री, शय्या अने आसन आदि वस्तुओंको आप उपभोग करो. आ अभी वस्तुओं द्वारा अने आपने पूजा सत्कार करीये छीये. ॥१७॥

टीकार्थ--पूर्वोक्त राजा, राजमंत्री आदि ते साधुने जेबुं पणु कहे छे ते-हे आयुष्मन् ! चीनांशुक (चाहना सिल्क) आदि वस्त्र, कोप पुटपाक आदि गंध, सोना अने रत्नानां कटक, केयूर आदि आभूषण, नवयुवतीयो, कोमल गद्दवां, चद्दर अने तडियाथी युक्त सेज-शय्य छीयादि वस्तुओ अने आपने अपणु करवा तैयार छीये, ते इन्द्रियो अने मनने अनुकूल धर्ध पडे जेवां भोगीने आप भोगवै. ते भोगीने उपभोग करीने आप आपनुं एवन सङ्ग करै. अने आ वस्तुओ वडे आपने सत्कार करीये छीये. उत्तराध्ययन सूत्रना

संनयार्थवोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ३ उ. २ अनुकूलोपसर्गनिरूपणम्

७७

मूढम्—जो तुम नियमो चिण्णो भिक्खुभावंसि सुव्वया ।

आगारमावसंतस्स सव्वो संविज्जए तथा ॥१८॥

छाया—यस्त्वया नियमशीर्णो भिक्षुभावे सुव्रत ? ।

आगारमाविशतस्तत्र सर्वः संविद्यते तथा ॥१८॥

अन्वयार्थः—(सुव्वया) हे सुव्रत ! शोभनव्रतशील ! (तुमे) त्वया (भिक्खु-
भावंसि) भिक्षुभावे=प्रव्रज्यातसरे (जो) यः (नियमो) नियमः व्रतविशेषः
(चिण्णो) चीर्णोऽनुष्ठितः (आगारमावसंतस्स) आगारमावसतोपि तत्र (सव्वो) सर्वो-
ऽपि महाव्रतादिः (तद्वा) तथा तेनैतत् रूपेण (संविज्जए) संविद्यते तथैव सर्वं स्थातुं
न किंचिदपि द्वियतेति ॥१८॥

में वर्णन है कि श्रेणिक राजा ने अनाथी मुनि को विविध प्रकार के भोग भोगने के लिए निवेदन किया था ॥१७॥

शब्दार्थ—‘सुव्वया-सुव्रत’ हे सुन्दर व्रत वाले मुनिवर ‘तुमे-त्वया’ तुमने ‘भिक्खुभावंसि-भिक्षुभावे’ प्रव्रज्या के समय ‘जो-यः’ जो ‘नियमो-नियमः’ नियम ‘चिण्णो-चीर्णः’ अनुष्ठान किया है ‘अगारमाव-संतस्स-अगारमाविशतः’ घर में निवास करने पर भी ‘सव्वो-सर्वः’ वह सब ‘तद्वा-तथा’ उसी प्रकार संविज्जए=संविद्यते’ बने रहेंगे ॥१८॥

अन्वयार्थ—हे सुव्रत ! तुमने दीक्षा के अवसर पर जो नियम पाला था, गृहवास में रहने पर भी वही सब नियम उसी रूप में बने रहेंगे ॥१८॥

वीसमा अध्ययनमां आ प्रकारने। ओक प्रसंग प्रकट करवाभां आये। छे—श्रेष्ठिक राजाये अनाथी मुनिने विविध प्रकारना लोगो लोगववाने भाटे विन’ति करी छती. ॥आधा १७॥

शब्दार्थ—‘सुव्वया-सुव्रत’ हे सुन्दर मनवाना मुनिवर ‘तुमे-त्वया’ तमे ‘भिक्खुभावंसि-भिक्षुभावे’ प्रव्रज्याना समये ‘जो-यः’ के ‘नियमो-नियमः’ नियम चिण्णो-चीर्णः’ आयेरल छे, ‘अगारमावसंतस्स-अगारमाविशतः’ घरभां निवास करवा छतां पणु ‘सव्वो-सर्वः’ ते पणु ‘तद्वा-तथा’ तेज प्रकार ‘संविज्जए-संविद्यते’ तेज प्रभावे भनी रहेशे. ॥१८॥

सूत्रार्थ—हे सुव्रत ! तमे स धु अवस्थाभां के नियमो पाणी रह्य छे, ते नियमोनु’ घरभां रह्यने पणु ओज प्रभावे पालन करबे. ॥१८॥

ટીકા--‘સુવ્રત’ હે સુવ્રત ! શોભને પ્રાણાતિપાતવિરમણલક્ષણવ્રતે નિયમા-
નુષ્ઠાતે યત્પ તત્સંબોધને હે સુવ્રત ! ‘તુમે’ ત્વયા ‘ધિવસુમાવંમિ’ મિશ્રુમાવે
સંયમે ‘જે’ યઃ ‘નિયયો’ નિયમઃ પંચમહાવ્રતાદિરૂપઃ પ્રવ્રજ્યાવસરે ‘વિષ્ણો’ ચીર્ણઃ
અનુષ્ઠિતઃ ‘આગારમાવસંતસ્સ’ આગારમાવસતસ્તવ=ગૃહવાસમ્ અધિવસતસ્તવ ‘સવ્વે’
સર્વઃ=પંચમહાવ્રતાદિઃ । ‘તદ્દા’ તથૈવ ‘સંવિજ્જણ’ સંવિદ્યતે । હે સુન્દરવ્રતધારિન !
પ્રવ્રજ્યાગ્રહણસમયે યો હિ પંચમહાવ્રતાદિરૂપો નિયમસ્ત્વયા સ્વીકૃતઃ, સ સર્વોઽપિ
યથૈવપૂર્વમાસીત્ તથૈવ ગૃહવાસેઽપિ રક્ષિતો ભવિષ્યતીતિ તદ્વ્રતભંગમયેન સુખોપ-
ભોગે મા શિથિલીમવેદિતિ ભાવઃ ॥૧૮॥

પુનરપ્યાહ--‘ચિર’ મિત્યાદિ ।

મૂલ્ક-ચિરં દૂઢજ્ઞમાણસ્સ દોસો દાણિં કુતો તવ ।

इच्चैव णं निमंतेति नीवारेण व सूर्यरं ॥१९॥

છાયા--ચિરં વિહરતો દોષ દુઢાનોં સ કુતસ્તવ ।

इयेव निमन्त्रयन्ति नीवारेणेव सूक्तम् ॥१९॥

ટોકાર્થ--પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ વ્રત જિસકે સમીચીન હો,
વહ સુવ્રત કહલાતા હૈ । યહાં ઉસે સંબોધન કરકે કહા ગયા હૈ--હે
સુવ્રત ! તુમને સાધુ અવસ્થા મેં પંચમહાવ્રત આદિ જો નિયમ પાલે હૈ
ગૃહસ્થી મેં રહેતે હુણે બી વહી સવે ઉપોં કે ત્યોં ચને રહેંગે ।

આશય વહ હૈ કિ સાધુ પર્યાય મેં તુમને જિન નિયમોં કો પાલન
કિયા હૈ, ઉન નિયમોં કો ગૃહવાસ મેં ભંગ નહોં હોગા । વે ઉપોં કે
ત્યોં રહેંગે । અતઃપ્ર નિયમ ભંગ કે ભય સે સુખોં કો ઉપભોગ કરને
મેં શિથિલ મત ચનોં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ--પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ વ્રતોંનું જે સમ્યક્ પ્રકારે પાલન
કરે છે, તેને સુવ્રત કહે છે. અહીં સાધુને ‘સુવ્રત’ પદ દ્વારા સંબોધન કરીને
શબ્દ આદિ પૂર્વોક્ત ટોકો આ પ્રમાણે કહે છે કે--હું સુવ્રત ! પ્રમત્યા અંગી-
કાર કર્યા બાદ આપે પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ પાંચ મહાવ્રતોંની જે પ્રકારે
આરાધના કરીએ જે પ્રકારે ગૃહવાસમાં રહીને પણ આપ તે વ્રતોંની આરાધના કર્યા
કરજો. તે નિયમોંનું પાલન કરવા માટે સાધુપર્યાયમાં રહેવાની શી આવશ્યકતા
છે ! ગૃહવાસમાં રહીને પણ આપ તે નિયમોંનું પાલન કરી શકો છો ગૃહવા-
સનેા સ્વીકાર કરવાથી તે નિયમોંનો ભંગ થશે, એવો ભય રાખીને સંસારના
સુખોંનો ઉપભોગ કરવાથી વંચિત રહેવાની શી જરૂર છે ! ॥ગાથા ૧૮॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૩ ડ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૭૯

અન્વયાર્થ:—(ચિરં) ચિરં=ચિરકાલં (દુઃજમાણસ્સ) વિહરતઃ=ગ્રામાનુગ્રામં
ગચ્છતઃ (તવ-તવ) દોષ (દાણિં) હદાનોં (દોસો) દોષઃ (કબો) કુલઃ નૈવાસ્તિદોષઃ
(હચ્ચેવં) इत्येवं क्रमेण (नीवारणेण) नीवारणेण=त्रीहविशेषकणदानेन (सूयरं व)
सूकरमिव (निमंतेति) निमंत्रयंति=भोगयुद्धि कारयन्तीति ॥१९॥

ટીકા—હે મુનિશ્રેષ્ઠ ! 'ચિરં' ચિરં=વહુકાલમ્ 'દુઃજમાણસ્સ' વિહરતઃ—
સંયમાનુષ્ઠાનપૂર્વકં ગ્રામાનુગ્રામં વિહરતસ્તવ 'દાણિં' હદાનીમેતસ્મિન્ સમયે (કુતો)

પુનઃ કહતે હૈં—'ચિરં દુઃજમાણસ્સ' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—હે મુનિ શ્રેષ્ઠ 'ચિરં-ચિરમ્' ઘણુત કાલ સે 'દુઃજમા-
ણસ્સ-વિહરતઃ' સંયમ કા અનુષ્ઠાનપૂર્વક ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતે
લુપ 'તવ-તવ' આપ કો 'દાણિં-હદાનોં' इस समय 'दोसो-दोषः' दोष
'कबो-कुलः' कैसे हो सकता है 'इच्छेवं-इत्येवम्' इस प्रकार 'निवा-
रेण-नीवारणेण' चावल के दानों का लोभ दिखाकर 'सूयरंव-सूकरमिव'
सूकर को जैसे लोग फसाते हैं इसी प्रकार मुनि को 'निमंतेति-निमं-
त्रयन्ति' भोग भोगने के लिए निमंत्रित करते हैं ॥१९॥

અન્વયાર્થ—ચિરકાલ તક સંયમ વિહાર કરને 'વાલે તુમ્હે' અથ
દોષ કૈસે લગ સકતા હૈ ? इस प्रकार भोगों के लिए आमंत्रित करके
वे लोग साधु को उसी प्रकार लुभाते हैं, जैसे चावल के कणों से
शूकर को लुभाया जाता है ॥१९॥

વળી તેઓ તેને એવું કહે છે કે—'ચિરં દુઃજમાણસ્સ' इत्यादि—

શબ્દાર્થ—હે મુનિશ્રેષ્ઠ 'ચિરં-ચિરમ્' બહુ લાંબા કાળથી 'દુઃજમાણસ્સ
-વિહરતઃ' અંયમના અનુષ્ઠાનપૂર્વક ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં કરતાં 'તવ-તવ'
આપને 'દાણિં-હદાનોં' આ સમયે 'દોસો-દોષઃ' दोष 'कबो-कुलः' કેવી રીતે થઈ
શકે છે ? 'इच्छेवं-इत्येवम्' આ પ્રકારે 'नीवारणेण-नीवारणेण' ચોખાના દાણાઓનો
લોભ દેખાડીને 'सूयरंव-सूकरमिव' सूकरને જેથી રીતે માણસો ફસાવે છે તેવા
પ્રકારે મુનિને 'निमंतेति-निमंत्रयन्ति' भोग-भोगवाना માટે નિમંત્રિત કરે છે. ॥१९॥

સૂત્રાર્થ—ત્રીજી કાળથી આપ સંયમની આરાધના કરી રહ્યા છો, તો
હવે આપને કોઈ પણ દોષ સ્પર્શી શકે તેમ નથી ! જેવી રીતે ચોખાના
દાણા પાંચરી દળને શૂકરને (સૂકરને) લલચાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે
લોકો દ્વારા સાધુને ભોગોમાં આસક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરાય છે. ॥१९॥

ટીકાર્થ—(તેઓ તેને કહે છે) 'હે મુનિશ્રેષ્ઠ ! આપે ચિરકાળ પર્યન્ત

કૃતઃ=કસ્માત્કારણાત્ તે 'દોષો' દોષઃ સંયમપરિપાલનપૂર્વકં વિહારકારિણઃ સર્વમપિ પાપં વિનષ્ટમ્ । તપસા ક્ષીગચ્છેશ્ચ મન્તોઽઽઃ પરં નૈવ પાપં સંભવતિ । તપઃપ્રમાણાદેવ અતો વચ્છાલંકારાદિભિઃ કૃતેઽપ્યુપભોગે ન તે પાપસંભાવનેતિ માત્રઃ । 'હચ્ચેવં' હત્યેવં પ્રકારેણ સાધું તે ચક્રવર્તીદયઃ । 'નિમંતેતિ' નિમન્ત્રયન્તિ । નીશરેણ મૂપરં વ' નીવારેણ મૂકરમિવ । યથા નીવારાદિ ધાન્યવિશેષાણાં પ્રલોમનં દત્ત્વા વધિકસ્તં મૂકરં ગતે પાતયન્તિ । તદ્વદિમે રાત્રાત્રો મુનિ પ્રલોમ્ય યાતનાય પ્રયતન્તે । હે સાધો ! મન્તા વિરકાલં સંયમાનુષ્ઠાનં કૃતમ્, અઃ પરં ત્રીચ્છાદિભોગેનાપિ મન્તો દોષો ન ભવિષ્યતિ । एवं પ્રલોમનપૂર્વકમામન્ત્ય સાધુવપિ લોકાઃ પાતયન્તિ, મૂકરં ધાન્યદાનેનેવેતિ માત્રઃ ॥૨૯॥

ટીકાર્થ--(વે કહ્તે હૈં) હે મુનિશ્રેષ્ઠ ! આપને વિરકાલપર્યન્ત સંયમ વિહાર ક્રિયા હૈ અર્ધાત્ સંયમ કા પાલન કરતે હુણ પ્રામાનુષામ વિચરણ ક્રિયા હૈ, અથ આપ કો પાપ કા સ્પર્શ કેસે હો સકતા હૈ ? સંયમ પાલનપૂર્વક વિહાર કરને ચાલે કે સબી પાપ નષ્ટ હો ચુકે હૈં । તપસ્યા કે દ્વારા આપ કે સબી વ્છેશ ક્ષીણ હો ચુકે હૈં । આપ કો અથ પાપ કેસા ! ઉસ તપ કે પ્રભાવ સે અથ આપ કો પાપ કા સ્પર્શ નહીં હોગા, મલે હી આપ ચક્ષુ ગંધ અલંકાર આદિ કા ભોગ કરે । હસ મકાર કહ્તે કર વે ચક્રવર્તી આદિ સાધુ કો ભોગોપભોગ કે લિપ આમંત્રિત કરતે હૈં । જૈસે ચાવલ આદિ કે દાનોં કા પ્રલોમન દેકર વચક (શિકારી) શૂકર કો ગદ્દે મેં મિરાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર વે લોગ મુનિ કો પતિત કરને કે લિપે પ્રયત્ન કરતે હૈં ।

સંયમવિહાર કર્યો છે, એટલે કે સંયમનું પાલન કરતા થકા આપે પ્રામાનુ-આમમાં વિચરણ કર્યું છે. સંયમની દીર્ઘકાળ પર્યન્ત આરાધના કરવાને બીધે આપના સઘળાં પાપો નષ્ટ થઈ ચૂક્યાં છે. તપસ્યા દ્વારા આપના સઘળાં પાપો ક્ષીણ થઈ ચૂક્યાં છે હવે આપને પાપનો સ્પર્શ જ કેવી રીતે થઈ શકે ? આપના તે તપના પ્રભાવથી આપને પાપનો સ્પર્શ જ નહીં થઈ શકે ! --વચ્ચ, ગંધ, અલંકાર આદિને ઉપભોગ કરવા છતાં આપને પાપ સ્પર્શ શકે તેમ નથી ?' તો આપ તેનો ઉપભોગ શા માટે કરતા નથી આ પ્રમાણે રાજા, રાજમંત્રી, પુરોહિત આદિ જનો સાધુને ભોગોપભોગ પ્રત્યે આકર્ષે છે. જેવી રીતે ચોખા આદિનું પ્રલોમન હઈને શિકારી શૂકરને ખાડામાં પાડી નાખે છે, એજ પ્રમાણે તોફાં મુનિને સંયમના માર્ગથી ચલાયમાન કરીને સંસારરૂપ ખાડામાં તેનું પતન કરાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. સુ. અ. ૩ ડ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૮૧

મૂલમ્—ચોદ્યા મિક્ષુચરિયાએ અચર્યંતો જવિત્તયે ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ ઉજ્જાણંસિ વ દુવ્વલા ॥૨૦॥

છાયા—નોદિતા મિક્ષુચર્યયાઽશક્તુવન્તો યાપયિતુમ્ ।

તત્ર મન્દા વિપીદન્તિ ઉદ્યાન ઇવ દુર્વલાઃ ॥૨૦॥

અન્યાર્થઃ—(મિક્ષુચરિયાએ) મિક્ષાચર્યયા (ચોદ્યા) નોદિતાઃ (જવિત્તય) યાપયિતુમ્ (અચર્યંતા) અશક્તુવન્તઃ (તત્થ) તત્ર=તસ્મિન્ સંયમે (મંદા) મન્દાઃ

અભિપ્રાય યહ હૈ—હે સાધો ! આપને દીર્ઘકાલપર્યન્ત સંયમ કા અનુષ્ઠાન ક્રિયા હૈ, અતઃપચ અથ સ્ત્રી વત્ત્ર આદિ કા ઉપભોગ કરને પર મી આપ કો દોષ નહીં લગેગા । હસ પ્રકાર પ્રલોભન દેકર ઔર વિષયભોગોં કે લિએ આમંત્રિત કરકે રાજા આદિ લોગ સાધુ કો પતિત કરતે હૈ, જૈસે વધક-શિકારી અન્ન કે કળોં સે લુભાકર શુકર કો ફંસાતે હૈ ॥૧૯॥

‘ચોદ્યા મિક્ષુચરિયાએ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘મિક્ષુચરિયાએ-મિક્ષાચર્યયા’ સાધુઓં કી સામાચરી કો પાલન કરને કે લિએ ‘ચોદ્યા-નોદિતાઃ’ આચાર્ય આદિ કે દ્વારા પ્રેરિત ક્રિએ હુએ ‘જવિત્તય-યાપયિતુમ્’ એવં ઉસ સામાચરી કે પાલન-પૂર્વક અપનાં નિર્વાહ ‘અચર્યંતા-અશક્તુવન્તઃ’ નહીં કર સકતે હુએ ‘મંદા-મન્દાઃ’ અજ્ઞાનિજન ‘તત્થ-તત્ર’ ઉસ સંયમ મેં ‘વિસીયંતિ-વિધી-

આ કથનનેા બાવાર્થ એવો છે કે—‘હે સાધો ! આપે દીર્ઘકાલ પર્યન્ત સંયમની આરાધના કરી છે, તેથી હવે સ્ત્રી, વત્ર, આદિને ઉપભોગ કરવા છતાં પણ આપને દોષ લાગશે નહીં’ । આ પ્રકારના પ્રલોભનેા દ્વારા રાજા આદિ પૂર્વોક્ત લોકો સાધુને વિષયભોગો પ્રત્યે આકર્ષીને તેનું પતન કરે છે. એવી રીતે શિકારી ચોખાના કણેા બતારીને શૂકરને ફસાવે છે, એજ પ્રમાણે લોકો ભોગોપભોગની સામગ્રી દ્વારા સાધુને લલચારીને તેને સંયમના માર્ગથી ચલાયમાન કરે છે. ॥૧૯॥

‘ચોદ્યા મિક્ષુચરિયાએ’ હત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—મિક્ષુચરિયાએ-મિક્ષાચર્યયા’ સાધુઓની સમાચારીને પાલન કરવાના માટે ‘ચોદ્યા-નોદિતાઃ’ આચાર્ય વગેરેના દ્વારા પ્રેરિત કરેલ ‘જવિત્તય-યાપયિતુમ્’ એવું તે સામાચારીના પાલન પૂર્વક પોતાનેા નિર્વાહ ‘અચર્યંતા-અશક્તુવન્તઃ’ ના કરી શકતાં ‘મંદા-મન્દાઃ’ મૂર્ખ માણસ ‘તત્થ-તત્ર’ તે સમયમાં

સુ. ૧૧

જઢા: (વિસીયંતિ) વિષોદન્તિ=શિથિલા ભવંતિ, (ઉજ્જાણંસિ) ઉચ્ચાને ઉચ્ચમાર્ગે (દુન્વલા વ) દુર્બલા વૃથયા इव असमर्था: मयन्तीति ॥૨૦॥

ટીકા—ઈહાSSનન્તયેSSર્થે સમુપન્યસ્તસ્તસ્યોપસંહારાર્થમાહ—‘મિક્સુચરિયા’ મિશ્નુનર્ચાયામ્ મિશ્નુર્ણા સાધુનામુદ્યુક્તવિહારિણાં, ચરિયા=ચર્ચા દશવિધ—ચક્ર-વાલ, સામાચારી, હચ્છા, મિથ્યેત્યાદિકા । તાદશચર્ચયા—‘વોડયા’ નોદિતા: આચાર્યાદિમિ: પ્રેરિતા:, સાધુનામાચારપરિપાકનાય ‘જવિચયે’ યાપયિતુમ્ સાધુ-સમાચારે અશક્તિમન્ત: । સ્વનિર્વાહકરણે—‘અચયંતા’ અશક્તુન્ત: । ‘મંદા’ મંદા: કાતરા: અવસત્વા: જીતા:, ‘તત્થ’ તસ્મિન્ સંયમશરિપાલને । ‘વિસીયંતિ’ વિષો-દન્તિ’ શિથિલ હો જાતે હૈં ‘ઉજ્જાણંસિ-ઉચ્ચાને’ ઉંચે માર્ગે મેં ‘દુન્વ-લાય-દુર્બલા:’ इव દુર્બલ બૈલ જૈસે ગિર જાતે હૈં અર્થાત્ મૂર્ખજન સંયમ સે ચલિત હો જાતે હૈં ॥૨૦॥

અન્વર્ણ—મિશ્નુચર્ચા અર્થાત્ સાધુ કી સમાચારી કા પાલન કરને કે લિપ્રેરિત કિયે હુપ્રેરિત કરવા ઓર ઉસકા પાલન કરને મેં સમર્થ ન હોતે હુપ્રેરિત મન્દ સાધુ સંયમ મેં શિથિલ હો જાતે હૈં ઉસકા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં, જૈસે ઉચ્ચ માર્ગે મેં અર્થાત્ ચઢાવ મેં દુર્બલ બૈલ અસમર્થ હો જાતે હૈં ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—જો વિષય પહેલે પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ, ઉસકા ઉપસંહાર કરને કે લિપ્રેરિત કરવા હૈ—શાસ્ત્રાનુસાર વિહાર કરને વાલે મુનિયો કી હચ્છાકાર મિથ્યાકાર આદિ દસ પ્રકાર કી સામાચારી કહી ગઈ હૈ । ઉસ સામાચારી કા પાલન કરને કે લિપ્રેરિત જય આચાર્ય આદિ કે દ્વારા પ્રેરણા કી જાતી હૈ ઓર સાધુ ઉસકા પાલન કરને મેં સમર્થ નહીં હોતે

‘વિસીયંતિ-વિષોદન્તિ’ શિથિલ થઈ જાય છે, ‘ઉજ્જાણંસિ-ઉચ્ચાને’ ઉંચા માર્ગેમાં ‘દુન્વલાય-દુર્બલા: इव’ દુર્બળ બળદ જેવી રીતે પડી જાય છે અર્થાત્ કાયર સાધુસ સંયમથી ચલિત થઈ જાય છે. ॥૨૦॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે દુર્બળ બળદો સાધુ ચઢાણ ચડવાને અસમર્થ હોય છે, જેવ પ્રમાણે સાધુની સમાચારીનું પાલન કરવા માટે ગમે તેટલો પ્રેરિત કરવામાં આવે, તે પણ તેનું પાલન કરવાનું સામર્થ્ય જે સાધુમાં ન હોય, તે સાધુ સંયમના પાલનમાં શિથિલ થઈ જાય છે અને સંયમનો પરિત્યાગ પણ કરી નાખે છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—આ ઉદ્દેશના પહેલાના સૂત્રોમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તે વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—સાધુઓએ ઇચ્છાકાર, મિથ્યાકાર આદિ દસ પ્રકારની સમાચારીનું પાલન કરવું પડે છે, આચાર્ય દ્વારા આ સાધુ સમાચારીનું પાલન કરવાની સાધુઓને વારંવાર પ્રેરણા આપવામાં આવતી હોય છે. પરંતુ કોઈ કોઈ અદ્યક્ષત્વ, મન્દમતિ અને કાયર સાધુ તેનું

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. સુ. અ. ૩ ઉ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૮૬

દન્તિ, વિવળાઃ શિથિલચત્નાઃ સંયમરહિતાઃ ભવન્તિ । દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ--‘ઉજ્જા-
નંસિ’ ઉદ્યાને, કર્ધ્વચયાનમુદ્યાનમ્, માર્ગસ્ય ઉચ્ચમાર્ગઃ, તસ્મિન્ ઉદ્યાનાગ્રમાને
પૃષ્ઠે ધૃતમહાભારાઃ ‘દુર્બલા’ દુર્બલાઃ વૃષભાઃ । ‘વ’ ઇવ યથા દુર્બલા વૃષભાઃ
પૃષ્ઠે ધૃતમહાભારાઃ માર્ગસ્ય કચિન્નતોન્નતભાગમાસાદ્ય તમતિક્રમિતુમસમર્થાઃ
મારં પરિત્યજન્તિ । તથા સંયમે મોક્ષમાર્ગે ધૃતપંચમહાવ્રતભારં બોદુમસમર્થાઃ
શિથિલવિહારિણો ભવન્તિ । યદ્વા મહાપુરુષૈઃ સેવિતં સંયમં પરિત્યજન્તિ તે
કાતરાઃ इति भावः ॥૨૦॥

મૂળ-અચયંતા વ લૂહેણં ઉપહાણેણ તર્જિયા ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ ઉજ્જાણંસિ જરગ્ગવા ॥૨૧॥

છાયા--અશક્તુવન્તો રુક્ષેણ ઉપધાનેન તર્જિતાઃ ।

તત્ર મંદા વિસીદન્તિ ઉદ્યાને હિ જગદ્ભવાઃ ॥૨૧॥

અન્યાર્થઃ--(લૂહેણં) રુક્ષેણ=સંયમેન (અચયંતા) અશક્તુવન્તઃ તથા, (ઉપ-
હાણેણ) ઉપધાનોપ્રતપસા (તર્જિયા) તર્જિતાઃ પીડિતાઃ (મંદા) મન્દાઃ=કાતરાઃ

હૈં, તથા વે અત્પસત્વ મંદ કાપર સંયમ મેં વિવળા હો જાતે હૈં અર્પાત્
સંયમ કા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં । હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત દિવલાતે હૈં--
જેસે ઝંચે અર્થાન્ ચઢાવ વાલે માર્ગ મેં, માર સે લડે દુર્બલ વૈલ અસમર્થ
હો જાતે હૈં, ડસે પાર નહીં કર પાતે હૈં । ડસી પ્રકાર સંયમ યા મોક્ષ-
માર્ગ મેં, ધારણ ક્રિય છુપ પંચમહાવ્રતોં કે માર કો વહન કરને મેં
અસમર્થ હોકર વે સંયમ કો ત્યાગ દેતે હૈં યા વે કાપર મહાપુરુષોં દ્વારા
સેવિત સંયમ કા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં ॥૨૦॥

‘અચયંતા વ લૂહેણં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--‘લૂહેણં-રુક્ષેણ’ વિષયાસ્વાદરહિત રુક્ષ સંયમ કો
પાલને મેં ‘અચયંતા-અશક્તુવન્તઃ’ અસમર્થ તથા ‘ઉપહાણેણ-ઉપધાનેન’

પાલન કરવાને સમર્થ હોતા નથી, તેથી તેઓ સંયમનો પરિત્યાગ કરીને ફરી
ગૃહવાસનો સ્વીકાર કરે છે. જેવી રીતે નિર્મળ બળદો સીધા ચઢાણવાળા માર્ગ
પર ભારે બોળાનું વહન કરવાને અસમર્થ હોય છે, એજ પ્રમાણે સંયમના
માર્ગે-મોક્ષમાર્ગે પ્રયાસ કરનારા અત્પસત્વ સાધુઓ પણ પાંચ મહાવ્રતો તથા
સાધુના આચારોનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોવાને કારણે સંયમનો પરિત્યાગ
કરી દે છે. ૬૯ આત્મમગ્ધવાળા પુરુષો જ સંયમનું પાલન કરી શકે છે. ॥ગાથા ૨૦॥

‘અચયંતા વ લૂહેણં’

શબ્દાર્થ--‘લૂહેણં-રુક્ષેણ’ વિષયાસ્વાદ રહિત રુક્ષ સંયમને પાળવામાં
‘અચયંતા-અશક્તુવન્તઃ’ અસમર્થ તથા ‘ઉપહાણેણ-ઉપધાનેન’ અનશન વગેરે

‘તત્થ’ તત્ર સંયમે (વિસીયંતિ) વિપીદંતિ દુઃખિનો ભવન્તિ (ઉજ્જાણંસિ) ઉદ્યાને
 ઉચ્ચમાર્ગે (જરગ્ગવા વ) જરદ્ધવા ઇવ જીર્ણવલીવર્દવત્ દુઃખિતા ભવન્તીતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘લૂહેણ’ રુક્ષેણ=વિપયાસ્ત્રાદરહિતેન સંયમેનાડડસ્માનં પાલયિતુમ્ ।
 (અચયંતા) અશ્વક્તુવન્તઃ, તથા ‘ઉદ્યાણેજ’ ઉપધાનેન અનશનાદિના વાહ્યાડ્ઘ્ય-
 ન્તરેણોગ્રતપસા । ‘તજ્જિયા’ તર્જિતાઃ—વાધિવાઃ સન્તઃ, ‘તત્થ’ તત્ર સંયમે ‘મંદા’
 મન્દાઃ—ક્રાતરાઃ ‘વિસીયંતિ’ વિપીદન્તિ, ‘ઉજ્જાણંસિ’ ઉદ્યાને ઉદ્યાનાગ્રોક્ષતભાગે,
 ‘જરગ્ગવા’ જરદ્ધવા ‘વ’ ઇવ જીર્ણશીર્ષાઃ અતિદુર્બલાઃ વૃદ્ધા વલીવર્દા ઇવ, ઉચ્ચ-
 વસ્થિતવિકટપ્રમાણે—માર્ગે યૌવનસંપન્નાનાં સશક્તાનામપિ મહાવલીવર્દાનામવસાદનં

અનશન આદિ વાહ્ય ઔર આઘ્યન્તર ઉગ્રતપ સે ‘તજ્જિયા-તર્જિતાઃ’
 પીડિત ‘મંદા-મન્દાઃ’ મન્દ બુદ્ધિવાલે ‘તત્થ-તત્ર’ ઉસ સંયમ મેં ‘વિસી-
 યંતિ-વિપીદંતિ’ દુઃખિત હોતે હેં ‘ઉજ્જાણંસિ-ઉદ્યાને’ ઉંચે માર્ગ મેં
 ‘જરગ્ગવા વ-જરદ્ધવા ઇવ’ વૃદ્ધે પૈલ કે જૈસા દુઃખિત હોતે હેં ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—સંયમ પાલન મેં અસમર્થ હોતે દુયે તથા તપશ્ચરણ સે
 પીડિત હોકર કાયરજન સંયમ મેં વિપાદ કા અનુભવ કરતે હેં, જૈસે
 બઢાવ વાલે માર્ગ મેં વૃદ્ધે પૈલ દુઃખી હોતે હેં ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—રુક્ષ કા અર્થ હૈ સંયમ, ક્યોંકિ ઉસમેં વિષયોં કા સ્વાદ
 નહીં હોના । જો ઉસકા પાલન કરને મેં અસમર્થ હોતે હેં સંયમપૂર્વક
 આત્મા કા પાલન નહીં કર સકતે, તથા અનશન આદિ વાહ્ય તથા
 આઘ્યન્તર ઉગ્ર તપશ્ચરણ મેં પીડા કા અનુભવ કરતે હેં, એસે મંદ

બ હા અને આઘ્યન્તર ઉગ્ર તપથી ‘તજ્જિયા-તર્જિતાઃ’ પીડિત અર્થાત્ દુઃખી
 ‘મંદા-મન્દા’ મન્દ બુદ્ધિવાળા ‘તત્થ-તત્ર’ તે સંયમમાં ‘વિસીયંતિ-વિપીદંતિ’
 દુઃખિત થાય છે, ‘ઉજ્જાણંસિ-ઉદ્યાને’ ઉંચા માર્ગમાં ‘જરગ્ગવા-જરદ્ધવા ઇવ’
 ધરડા બળદની જેમ દુઃખિત થાય છે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે સીધા ચકાણુવાળા માર્ગ પર ભારે બોજનું વહન
 કરતાં વૃદ્ધ બળદો પીડા અનુભવે છે, એજ પ્રમાણે સંયમનું પાલન કરવાને
 અસમર્થ હોય એવા સાધુઓ અનશન આદિ તપસ્યાની આરાધના કરતાં દુઃખનો
 અનુભવ કરીને સંયમ પાલન કરવામાં વિપાદ અનુભવે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—‘ફક્ષ’ આ પદ સંયમનું વાચક છે, કારણ કે તેમાં વિષયોનું
 આસ્વાદન થતું નથી. જેઓ તેનું (સંયમનું) પાલન કરવાને અસમર્થ હોય છે—
 આત્માને સંયમમાં દૃઢ કરવાને જેઓ શક્તિમાન હોતા નથી, એવાં કાયર અને
 અલપસત્ત્વ મુનિઓ અનશન આદિ વાહ્ય તથા આઘ્યન્તર તપસ્યાઓમાં પીડાને
 અનુભવ કરે છે. એવાં મંદ, કાયર સાધુને વૃદ્ધ બળદ સાથે સરખાવવામાં

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૩ ડ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિરૂપણમ્ ૮૫

સંભાવ્યતે । તત્ર કા કથાઽતિદુર્વહાનાં વૃદ્ધવલીવર્દાનામ્ । એવાવર્તેરહિતસ્ય ધૈર્યશાલિનો વિવેકિનોઽપિ યદાઽવસાદનં સંભાવ્યતે તદા કા કથા જગદુપદ્રવોપ-
મુતાનાં મન્દાનામિતિ માત્રઃ । સંયમપરિપાત્તનેઽસમર્થાસ્તથા તપસા ભીતભીતા મન્દમણ્નાઃ સાધનઃ સંયમમાર્ગે તથા ક્લેશમનુભવન્તિ, યથા અત્યુચ્ચમાર્ગે વૃદ્ધા દુર્વહા વૃષમા ઇતિ ॥૨૧॥

ઉપસંહરજ્ઞાહ-સૂત્રકારઃ-‘एवं’ इत्यादि ।

મૂલમ્-एवं निमंतर्णं लढुं मुच्छिद्या गिद्धा इत्थीसु ।

अज्ज्ञोववज्जा कामेहिं चोइजंत्ता गयागिहं ॥२२॥सि वेमि॥

છાયા--एवं निमन्त्रणं लढता मुच्छिता वृद्धाः स्त्रीषु ।

અધ્યુપપન્નાઃ કામેષુ નોદ્યમાના ગયા ગૃહમ્ ॥૨૨॥ ઇતિ વ્રતીમિ॥

અર્થાત્ કાયર લોગ ડસી પ્રકાર દુઃખી હોતે હૈં ત્રિસ પ્રકાર વૂઢે એવં દુર્બલ બૈલ સીધે ચઢાવ ઢાલે વિકટ માર્ગ મેં અસમર્થ હો જાતે હૈં ? એસે માર્ગ મેં યૌવનસમ્પન્ન ઔર શક્તિશાલી ચઢે ચઢે બૈલ ખી હાર માન સકતે હૈં જો વૂઢે એવં નિર્બલ બૈલોં કી તો વાત હી કયા હૈં । આવર્તોં સે રહિત ધૈર્યવાન્ ઔર વિવેકશાલો મુનિ ખી હાર માન સકતે હૈં તો વૂસરોં કા ઉપદ્રવ હોને પર અધીર લોગ કયોં નહીં હાર માનેંગે ?

આશય યહ હૈં કિ સંયમપાલન મેં અસમર્થ ઔર તપસ્યા સે પીડિત છુએ અર્ધૈર્યવાન્ સાધુ સંયમ કે માર્ગ મેં કલેશ કા અનુભવ કરતે હૈં, જૈસે વૂઢે એવં દુર્બલ બૈલ ચઢાવ ઢાલે માર્ગ મેં દુઃખી હોતે હૈં ॥૨૧॥

આવેલ છે. જેવી રીતે વૃદ્ધ, નિર્બળ બળદો સીધા ચઢાણવાળા વિકટ માર્ગ પર બોજાનું વહન કરતા પીડા અનુભવે છે, એજ પ્રમાણે અદ્યપસત્ત્વ, કાયર પુરુષો પણ સંયમભારનું વહન કરતા પીડા અનુભવે છે. સીધા ચઢાણવાળા માર્ગ પર બોજાનું વહન કરવામાં યૌવન અને શક્તિસંપન્ન બળદો પણ બે પાછાં પડે છે, તો વૃદ્ધ અને નિર્બળ બળદોની તો વાત જ શી કરવી ? એજ પ્રમાણે ઉચ્ચ ઉપસર્ગો અને પરીવહો આવી પડે ત્યારે ભલભલા ધૈર્યવાન્ અને વિવેકશાળી મુનિઓ પણ સંયમતા માર્ગેથી ચલાયમાન થઈ બચ છે, તો અધીર અને કાયર મુનિઓની તો વાત જ શી કરવી ?

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે વૃદ્ધ અને કમજોર બળદો ચઢાણવાળો માર્ગ કાપતાં દુઃખી થાય છે, એજ પ્રમાણે અદ્યપસત્ત્વ અને અર્ધૈર્યવાન્ સાધુઓ સંયમભારનું વહન કરવામાં કલેશનો અનુભવ કરે છે, કારણ કે તેઓ પાંચ મહાવ્રતો, સાધુ સામાચારી અને તપસ્યા આદિનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોય છે. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ:—(એવં) એવમુક્તપ્રકારેણ (નિમંતરણં) નિમંત્રણમામંત્રણં (લદ્ધું) લઘ્વા (મુચ્છિયા) મૂચ્છિતા: (સ્થીસુ ગિદ્વા) સ્ત્રીપુ ગૃદ્વા-ગૃદ્ધિમાશમાગતા: (કામેર્હિ) કામૈ: (અજ્ઞોવવન્ના) અધ્યુપવન્ના: (ચોઝ્જંતા) નોદમાના: (ગિહં) ગૃહં (ગયા) ગતા इति ॥૨૨॥

ટીકા—‘એવં’ એવમ્=પૂર્વોક્તપ્રકારેણ, રાજાઽમાત્યવ્રાહ્મણાદિમિ: । ‘નિમંતરણં’ નિમંત્રણમ્=અનુકૂળપરીવહરૂપભોગભોગાય ‘લદ્ધું’ લઘ્વા=પાપ્ય ‘મુચ્છિયા’

‘એવં નિમંતરણં લદ્ધું’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે ‘નિમંતરણં-નિમંત્રણમ્’ અનુકૂળ પરીવહરૂપી ભોગ ભોગને કે લિપ આમંત્રણ ‘લદ્ધું-લઘ્વા’ પાકર ‘મુચ્છિયા-મૂચ્છિતા:’ કામ ભોગોં મેં આસક્ત ‘સ્થીસુ-ગિદ્વા’ સ્ત્રીપુ ગૃદ્વા: સ્ત્રીયોં મેં આસક્તિ વાલે ઓર ‘કામેર્હિ-કામૈ:’ કામ ભોગોં મેં અજ્ઞોવવન્ના-અધ્યુપવન્ના:’ દત્તચિત્ત પુરુષ ‘ચોઝ્જંતા-નોદમાના:’ સંયમ પાલને કે લિપે આચાર્ય આદિ કે દ્વારા પ્રેરિત કરને પર ખી ‘ગિહં-ગૃહમ્’ ઘર કો ‘ગયા-ગતા:’ ચલે જાતે હેં ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—હસ પ્રકાર આમંત્રણ પાકર મોહયસ્ત હોકર સ્ત્રીયોં મેં એવં કામભોગોં મેં આસક્ત બને હુપ કઈ કાયર સાધક સંયમ પાલન કી પ્રેરણા પાકર ખી પુનઃ ઘર લોટ ગપ હેં ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે રાજા, અમાત્ય, વ્રાહ્મણ આદિ કે દ્વારા અનુકૂળ પરીવહરૂપા ભોગ ભોગને કા નિમંત્રણ પાકર મોહયસ્ત બન

‘એવં નિમંતરણં લદ્ધું’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી ‘નિમંતરણં-નિમંત્રણમ્’ અનુકૂળ પરીવહરૂપી ભોગ ભોગવવાના માટે આમંત્રણ ‘લદ્ધું-લઘ્વા’ પાખીને ‘મુચ્છિયા-મૂચ્છિતા:’ કામભોગોમાં આસક્ત ‘સ્થીસુ ગિદ્વા’ સ્ત્રીપુ ગૃદ્વા: સ્ત્રીયોમાં આસક્તિવાળા અને ‘કામેર્હિ-કામૈ:’ કામભોગોમાં ‘અજ્ઞોવવન્ના-અધ્યુપવન્ના:’ દત્તચિત્ત પુરુષ ‘ચોઝ્જંતા-નોદમાના:’ સંયમ પાળવાના માટે આચાર્ય વગેરે દ્વારા પ્રેરિત કરના છતાં પણ ‘ગિહં-ગૃહમ્’ ઘરે ‘ગયા-ગતા:’ પાછા જાય છે. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારે રાજાઓ આદિ દ્વારા આમંત્રણ મળવાને કારણે, કાયર સાધુઓ મોહયસ્ત થઈને, તથા સ્ત્રીઓ અને કામભોગોમાં આસક્ત થઈને, અયર્થ આદિ દ્વારા સંયમમાં અવિચલ રહેવાની પ્રેરણા મળવા છતાં પણ સંયમનો ત્યાગ કરીને ગૃહરાસમાં આવી ગયાના ઘણા દાખલાઓ મોળુદ છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રકારે રાજા, અમાત્ય, વ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિયો આદિ દ્વારા અનુકૂળ પરીવહો રૂપ ભોગ ભોગવવાનું નિમંત્રણ મળવાને કારણે, કેટલાય કાયર

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૨ અનુકૂલોપસર્ગનિકૂળનમ્ ૮૭

મૂર્ચ્છિતાઃ=પ્રાસક્તાઃ કામમોગેષુ 'ઇત્યીયુ' સ્ત્રીપુ 'ગિદ્ધા' ગૃદ્ધાઃ=મૂર્ચ્છિતાઃ= 'કામેદિ' કામૈઃ=કામમોગેષુ 'અઙ્ગેવચ્છા' અધ્યુપપન્નાઃ દત્તચેતસઃ સમાસક્તા इति यावत् । 'ચોદ્વજંતા' નોદ્યમાનાઃ=સંયમપાલનાય પ્રેરિતાઃ આચાર્યોદિભિઃ । 'ગિદ્ધં ગયા' ગૃદ્ધં ગતાઃ, પ્રેરિતાસ્તુ સંયમપાલનાય, કિન્તુ સમૂલમવહસ્ય સંયમં ગૃદ્ધં ગતાઃ । વિષયોપભોગકરણભૂતં વસ્તુદસ્ત્યાદિદાનપૂર્વકં વિપ્રલોભિતા વિષયોપ-ભોગં પ્રતિ રાજાદિમિર્નિદન્ત્રણં સંપાપ્ત ગુરુકર્માણઃ સંયમપાલને કાતરાઃ જીવાઃ સ્વ્યાદિષુ સમાસક્તચિત્તાઃ યત્રજ્યાં પરિત્યજ્ય ગૃદ્ધાસિનો ભવન્તિ । इति शब्दः उद्देश्यपरिसमाप्ति बोधकः । सुधर्मस्वामी कथयति जंबुस्वामिनं पति तीर्थं करोदितं वचनमहं व्रवीमि ॥इति ॥२२॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्गुरुभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य
पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री "समयार्थबोधिन्याख्यायां"
व्याख्यायां तृतीयाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥३-२॥

કર તથા કામમોગોં મેં ગૃદ્ધ હોકર તથા સ્ત્રિયોં મેં આસક્ત હોકર આચાર્ય આદિ કે દ્વારા સંયમ કા પાલન કરને કી પ્રેરણા હોને પર 'મી સંયમ કો નષ્ટ કરકે ઘર લોટ ગયે હૈં' ।

અભિપ્રાય યહ હૈ કિ વિષયમોગ કે સાધન ષલ્લ હાથી આદિ કે દાન દ્વારા વિષયોપમોગ કે લિષ્ણુ ભાવે દુષ્ટ, રાજા આદિ કા નિમ-ન્ત્રણ પાકર ગુરુકર્મીં એવં સંયમ કે પાલન મેં કાચર જીવ સ્ત્રિયોં આદિ મેં આસક્ત ચિત્ત હોકર દીક્ષા કો ત્યાગ દેતે હૈં ઓર ગૃદ્ધસ્થ બન જાતે હૈં ।

“इति” शब्द उद्देशक की समाप्ति का सूचक है । सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं—‘मैं तीर्थं करोक्त वचन ही तुम्हें कहता हूँ ॥२२॥

સાધુઓ સંયમનો ત્યાગ કરીને ઘર પાછાં ફરી જવાના કામ્પશ્ચાઓ મળી આવે છે. એવાં સાધુઓને આચાર્યો દ્વારા સંયમના માર્ગે સ્થિર રહીને આત્મ-કલ્યાણ સાધવાની પ્રેરણા તો મળતી જ હોય છે, પરન્તુ રાજા આદિ પૂર્વોક્ત સંસારી લોકો તેમને કામભોગો પ્રત્યે આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે. તે કારણે સ્ત્રીઓમાં તથા કામભોગોમાં આસક્ત થઈને તે કાચર, ગુરુકર્મી સાધુઓ સંયમનો માર્ગ છોડી કઈને સંસારમાં પુનઃ પ્રવેશ કરે છે.

‘इति’ आ पद उद्देशानी समाप्तिनुं सूचक छे. सुधर्म स्वामी घाताना शिष्येने कहे छे—‘मे’ आपने जे उद्देश आप्थे छे, ते तीर्थं करे द्वारा प्रवृत्ति होवाथी प्रमाणभूत छे.’ ॥२२॥

॥ અથ તૃતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે ॥

ઉપસર્ગપરિજ્ઞાયાં કથિતો દ્વિતીયોદ્દેશકઃ । અધુના તૃતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે ।
હૃદાન્તરોદ્દેશકદ્વયેऽનુકૂલપતિકૂલોપસર્ગયોનિરૂપણં કૃતમ્ । તૈરુપસર્ગેસ્તપઃસંયમ-
વિરાધના ભવતીતિ તૃતીયોદ્દેશકે પ્રતિપાદયિષ્યતિ । અનેન સંબન્ધેનાऽઽગતસ્ય
તૃતીયોદ્દેશકસ્યેદમાદિમં સૂત્રં—‘જહા સંગામ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જહા સંગામકાલંમિ પિટ્ઠોઽભીરુ વેહદ્ ।

વલયં ગહણં ણૂમં કોઙ્ઙ જાણહ પરાજયં ॥૧॥

છાયા—યથા સંગ્રામકાલે પૃષ્ઠતો ખીરુઃ પ્રેક્ષતે ।

વલયં ગહનમાચ્છાદકં કો જાનાતિ પરાજયમ્ ॥૧॥

ત્રીસરા ઉદ્દેશક

ઉપસર્ગપરિજ્ઞા અધ્યયન કે દૂસરા ઉદ્દેશો કા વ્યારુપાન હો ચુકા ।
અથ ત્રીસરા ઉદ્દેશક કા પ્રારમ્ભ કિયા જાતા હૈ । પૂર્વ કે દો ઉદ્દેશકોં મેં
પ્રતિકૂલ ઔર અનુકૂલ ઉપસર્ગોં કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ । उन उपसर्गों
से तप और संयम की विराधना होती है, यह विषय तृतीय उद्देशक में
પ્રતિપાદન કિયા જાણગા । હસ સમ્બન્ધ સે આજ હુજ હસ ઉદ્દેશો કા
યહ આદિ સૂત્ર હૈ—‘જહા સંગામ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘સંગામકાલંમિ-સંગ્રામકાલે’ શત્રુ કે
સાથ યુદ્ધ કે અવસર મેં ‘ખીરુ-ખીરુઃ’ કાયર પુરુષ ‘પિટ્ઠો-પૃષ્ઠતઃ’
પીછે કી ઔર ‘વલયં-વલયમ્’ ગતીદિક ‘ગહણં-ગહનમ્’ ગહન સ્થાન
‘ણૂમં-આચ્છાદકમ્’ વલયાકાર છિપા હુઆ સ્થાન પર્વત કે ગુહાદિક

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ઉપસર્ગ પરિજ્ઞા અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશક પૂરો થયો હવે ત્રીજા ઉદ્દેશકનો
પ્રારંભ થાય છે. પહેલા બે ઉદ્દેશકોમાં પ્રતિકૂળ અને અનુકૂળ ઉપસર્ગોની
પ્રકૃષ્ટતા કરવામાં આવી છે. તે ઉપસર્ગો વડે તપ અને સંયમની વિરાધના
થાય છે, આ વિષયનું આ ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે. આગલા
ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા આ ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ
પ્રમાણે છે.—‘જહા સંગામ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘સંગામકાલંમિ-સંગ્રામકાલે’ શત્રુની સાથેના
યુદ્ધના અવસરમાં ‘ખીરુ-ખીરુઃ’ કાયર પુરુષ ‘પિટ્ઠો-પૃષ્ઠતઃ’ પાછળની બાજુ
‘વલયં-વલયમ્’ વલયાકાર ગતીદિક ‘ગહણં-ગહનમ્’ ગહન સ્થાન ‘ણૂમં-આચ્છા-
દકમ્’ છુપાયેલું સ્થાન, પર્વતની શુક્રાવાળું વગેરે સ્થાન ‘વેહદ્-પ્રેક્ષતે’ ભેડે છે

સમઘર્થઘોષિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૨ ઉ.૨ ઉપસર્ગજન્યતપઃસંયમચિરાધનાનિ૦ ૮૧

અન્વયાર્થ—(જહા) યથા (સંગામકાલેમિ) સંગ્રામકાલે=રિપુયુદ્ધાવસરે પ્રાપ્તે સતિ (ભીરુ) ભીરુઃ કાતરઃ (પિદ્ધુષો) પૃથતઃ=પથમતઃ (વલય) વલયમ્=વલયાકારં ગર્તાદિકં (ગહન) ધવાદિવૃક્ષાદિગહનસ્થાનમ્ (ળૂમં) આચ્છાદકં પ્રચ્છન્નં ગિરિ-ગુહાદિકં (વેહહ) પ્રેક્ષતે (પરાજયં) પરાજયં (કો જાણહ) કો જાનાતિ ઇતિ ॥૧॥

ટીકા—કઠિનાર્થાડવોધો મન્દમતીનાં ન દૃષ્ટાન્તમન્તરેણ સંભવતિ । સતિ ચ દૃષ્ટાન્તે કઠિનાર્થોગ્યત્તુધ્યતે । ઇતિ અન્વયઘટિરેકાભ્યાં મન્દમતીનામ્ અર્થા-ડવોધે દૃષ્ટાન્તસ્ય કારણતા સમધિગતા, ઇતિ પ્રથમતો દૃષ્ટાન્તમેવ દર્શયતિ—પ્રતિપાઘાર્થાડવોધે—‘જહ’ ઇત્યાદિ । ‘જહા’ યથા ‘સંગામકાલેમિ’ સંગ્રામકાલે, સ્થાન ‘વેહહ-પ્રેક્ષતે’ દેવતા હૈ ‘પરાજયં-પરાજયમ્’ કિસકા પરાજય હોગા ‘કો જાણહ-કો જાનાતિ’ કૌન જાનતા હૈ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જૈસે સંગ્રામ કા અવસર આને પર ભીરુ પુરુષ પ્રારંભ મેં હી પીછે કી તરફ ગોલાકાર ચ્વડ્ડા, ગહન અર્થાત્ વૃક્ષચેલ આદિ સે આચ્છાદિત ગહન સ્થાન ઇવં પર્વત કી ગુફા આદિ દેખતા હૈ (ઔર સોચતા હૈ કિ) કૌન જાને પરાજય હો જાએ ॥૧॥

ટીકાર્થ—મન્દબુદ્ધિશિષ્ય દૃષ્ટાન્ત કે વિના કઠિન અર્થ કો નહીં સમજ સકતે । દૃષ્ટાન્ત હો તો કઠિન અર્થ બી સમજા મેં આ જાતા હૈ । હસ પ્રકાર અન્વય ઔર વ્યતિરેક કે દ્વારા મન્દ મનિષે કે લિયે અર્થ સમજાને મેં દૃષ્ટાન્ત કારણ હૈ, યહ બાત સિદ્ધ હૈ । અતઃપચ યહાં જો અર્થ કહાં જાને વાલા હૈ, ડસકો સમજાને કે લિએ સર્વપ્રથમ દૃષ્ટાન્ત હી પ્રદ-શિત કિયા જાતા હૈ । વહ હસ પ્રકાર સે હૈ જૈસે યુદ્ધ કા અવસર ઉપસ્થિત

‘પરાજયં-પરાજયમ્’ કોનો પરાજય થશે ? ‘કો જાણહ-કો જાનાતિ’ કોણ બાણે છે ? ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—યુદ્ધનો પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે ભીરુ પુરુષ યુદ્ધના પ્રારંભે જ, પાછ-જની બાજુએ ગોળાકાર ખાઈ, વૃક્ષો અને જતાઓથી આચ્છાદિત ગહન સ્થાન અને પર્વતની ગુફા આદિ છુપાઈ જવા લાયક સ્થાનોની જ તપાસ કરતો રહે છે, કારણ કે તેને એવો ડર રહે છે કે યુદ્ધમાં કદાચ પરાજય પણ થાય ! ॥૧॥

ટીકાર્થ—મન્દ બુદ્ધિવાળો શિષ્ય દૃષ્ટાન્ત દ્વારા કઠણમાં કઠણમાં અર્થને પણ સમજી શકે છે. આ પ્રકારે અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા અર્થ સમજવાના કાર્યમાં મન્દમતિ શિષ્યોને માટે દૃષ્ટાન્ત મદદ રૂપ થઈ પડે છે, આ વાત તો સિદ્ધ જ છે. તેથી પોતે બે વિષય સમજાવવા માગે છે. તેનું સૂત્રકારે દૃષ્ટાન્ત

સંગ્રામસમયે ઉપસ્થિતે સતિ 'भीरु' भीरुः=प्रवलशत्रुपरगतीक्ष्णासिकुन्तशक्ति
 प्रभृतिशस्त्राघातेन विभेति यः स भीरुः कायरः पुरुषः 'पिटृभो' पृ०ठतः=प्रथमत
 एव 'वलयं' वलयम्-परिखाम्, यत्र जलं वलयाकारेण व्यवस्थितं भवति, तादृशं
 दुर्गस्थानम्। तथा 'गहनं' गहनम्, कठिनस्थानं दुःखनिर्गम्यदेहगतार्थदिकं स्था-
 नम्। तथा-'शुभं' आच्छादकं वृक्षादिभिराशीर्णं गिरिशृङ्गादिस्थानम् 'वेहइ'
 प्रेक्षते-पश्यति आत्मदस्त्रणाय भीरुः पुरुष एव चिन्तयति-'पराजयं' पराजयम्
 को=कः 'जाणइ' जानाति, कदाचिदल्पबलोऽपि जयति, दधुबलोऽपि पराजयम्
 आसादयति। प्रथमत एराऽऽस्मन्नो रक्षणाय स्थानमन्वेयति। यतः 'जीवन् नरो
 भद्रशतानि पश्येत्' इति। तस्मात् प्रथमत एव स्वप्राणत्राणस्थानमवलोकयति।

હોને પર, સબલ શત્રુ કે દ્વારા અત્યંત તીક્ષ્ણ તલવાર, ખાલા શક્તિ
 આદિ શસ્ત્રોં કે આઘાત સે ડરને વાલા भीरु અર્થાત્ કાયર પુરુષ પહેલે
 સે હી, પીઠે કી ઓર વલય યા પરિલા કો, જિસમેં જલ ગોલાકાર રુપ
 મેં રહતા હૈ, દેલ્ખતા હૈ। અથવા વહ ગહન અર્થાત્ એસે કઠિન સ્થાન કો
 દેલ્ખતા હૈ, જહાં વડી કઠિનાઈ સે પ્રવેશ ક્રિયા જાય યા નિકલા જાય।
 યા વહ વૃક્ષ આદિ સે આચ્છાદિત ગિરિ ગુફા આદિ સ્થાનોં કો અન્વે-
 ષણ કરતા હૈ। વહ भीरु સોચતા હૈ પરાજય કો કૌન જાનતા હૈ।
 કમી કમી નિર્બલ भी જીત જાના હૈ ઓર લલવાન भी હાર જાતા હૈ।
 એસા સોચકર વહ અપને પ્રાણ વચાને કે લિય પહેલે સે હી સ્થાન કી તલાશ
 કરતા હૈ। કયૌંકિ કહા હૈ-'जीवन् नरो भद्रशतानि पश्येत्' इत्यदि।

દ્વારા જ અહીં પ્રતિપાદન કર્યું છે-એવી રીતે યુદ્ધને પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે
 સ્વપ્રાણ શત્રુના અત્યંત તીક્ષ્ણ તલવાર, તીર, ખાલા આદિ શસ્ત્રોના ઘાથી
 ડરનારો કાયર પુરુષ પડેલેથી જ મૂર્ખાઈ જવા લાયક સ્થાનોની શોધ કરતો
 રહે છે. એવાં સ્થાનો અહીં ગુલાવવામાં આવ્યાં છે-ચારે બાજુ પાણીથી ઘેરાયેલું
 દુર્ગમન પ્રવેશ ન કરી શકે એવું સ્થળ, જ્યાં પ્રવેશ કરવામાં ઘણી મુશ્કેલી
 પડે એવું ગહન સ્થાન, વૃક્ષો અને લતાઓથી આચ્છાદિત ગિરિગુફા આદિ
 સ્થાનોની તે શોધ કરતો રહે છે. તેને એવો વિચાર થાય છે કે યુદ્ધમાં જય
 થશે કે પરાજય થશે તે કોણ જાણે છે? ક્યારેક નિર્જાણ દુર્ગમનો વિજય
 મેળવે છે અને શૂરવીરો હારી જાય છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પોતાનાં
 પ્રાણ જાળાવવાને માટે પડેલેથી જ અશ્રયસ્થાનની શોધ કરે છે. કહ્યું પણ
 છે કે-'जीवन् नरो भद्रशतानि पश्येत्' 'જીવતા નર ભદ્રા પામે-પ્રાણસ જીવતા

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. મ.૩૩.૩ ઉપસર્ગજન્યતત્વઃસંયમવિરાધનાનિ० ૧૧

યથા કાતરઃ પુરુષઃ સંગ્રામાત્માએવ યદિ કદાચિન્મમ પરાજયઃ ઉપસ્થિતો ભવેત્તદા
મયાર્કિ કર્ણીયં કથં વાઽઽસ્ત્મા રક્ષણીય ઇત્યાદિવિવાર્ય સ્વરક્ષણાય આદિત એવ
દુર્ગાદીનામન્વેષણં કરોતિ ॥૧॥

મૂળ્ય-મુહુત્તાણં મુહુત્તસ્સ મુહુત્તો હોદ તારિસો ।

પરાજિયાઽવસપ્પામો ઇતિ મીરુ ઉવેહદ ॥૨॥

છાયા-મુહૂર્તાનાં મુહૂર્તસ્ય મુહૂર્તો ભવતિ તાદશઃ ।

પરાજિતા અવસર્પામઃ ઇતિ મીરુરુપેક્ષતે ॥૨॥

‘મનુષ્ય જીવિત રહે તો સેંકડો કલ્યાણ દેખતા હૈ.’ અતઃ વહુ
અપને પ્રાણોં કે રક્ષણ કે લિપ પહેલે સે હી સ્થાન કી સ્વોત કરતા હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ કાપર પુરુષ સંગ્રામ સે પહેલે હી, પીછે કી ઓર
દુર્ગા આદિ સ્થાનોં કો દેખતા હૈ કિ કદાચિત્ પરાજય કા સામના કરના
પઢા તો મેં પીછે ભાગકર કહાં છિપૂંઘા ઓર અપને પ્રાણ બચાઝૂંઘા ॥૧॥

શબ્દાર્થ-‘મુહુત્તાણં-મુહૂર્તાનામ્’ બહુત મુહૂર્તોં કા ‘મુહુત્તસ્સ-
મુહૂર્તસ્ય’ અથવા એક મુહૂર્ત કા ‘તારિસો-તાદશઃ’ કોઈ એસા ‘મુહુત્તો
હોદ-મુહૂર્તોં ભવતિ’ અવસર હોતા હૈ ‘પરાજિયા-પરાજિતાઃ’ શત્રુ સે
પરાજિત હમ ‘અવસપ્પામો-અવસર્પામઃ’ જહાં છિપ સકે ‘ઇતિ-ઇતિ’
એસે સ્થાન કો ‘મીરુઃ-મીરુઃ’ કાપર પુરુષ ‘ઉવેહદ-ઉપેક્ષતે’ સોચતા હૈ ॥૨॥

રહે તો સેંકડો કલ્યાણકારી પ્રસંગો દેખે છે’ આ પ્રકારનો વિચાર કરીને કાપર
પુરુષ પહેલેથી જ પોતાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરી શકાય એવા સ્થાનની શોધ
કરતો જ રહે છે.

આ કવનનો ભાવાર્થ એ છે કે કાપર પુરુષ સંગ્રામની શરૂઆત થયા
પહેલાં જ પોતાનાં પ્રાણોની રક્ષાનો વિચાર કર્યા કરે છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરા-
જય થાય તો પીછેહઠ કરીને કયાં છૂપાઈ જવાથી પોતાના પ્રાણોની રક્ષા
થઈ શકશે, તેનો વિચાર તે પહેલેથી જ કરી રાખે છે. કોઈ કિલ્લો, પર્વતની
શુદ્ધ આદિ અપ્રત્યસ્થાનો તે સ્થાનમાં રાખી લે છે । નામઘા ૧૫

શબ્દાર્થ-‘મુહુત્તાણં-મુહૂર્તાનામ્’ બહુ મુહૂર્તાનું ‘મુહુત્તસ્સ-મુહૂર્તસ્ય’
અથવા એક મુહૂર્તનું ‘તારિસો-તાદશઃ’ કોઈ એવો ‘મુહુત્તો હોદ-મુહૂર્તોં ભવતિ’
અવસર હોય છે ‘પરાજિયા-પરાજિતાઃ’ શત્રુથી પરાજિત અમે ‘અવસપ્પામો-
અવસર્પામઃ’ જ્યાં છૂપાઈ શકીએ ‘ઇતિ-ઇતિ’ એવા સ્થાનને ‘મીરુ-મીરુઃ’ કાપર
પુરુષ ‘ઉવેહદ-ઉપેક્ષતે’ વિચારે છે. ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ--(મુહુત્તાણં) મુહુર્ત્તોનામ્ (મુહુત્તસ્સ) મુહુર્ત્તસ્યૈકસ્ય (તારિસો) તાદૃશઃ (મુહુત્તો હોઈ) મુહુર્ત્તોઽવસરઃ મવતિ (પરાજિયા) પરાજિતાઃ શત્રુભિઃ (અવસપ્પામો) અવસર્પામઃ (ઈતિ) ઇતિ (મીરુ) મીરુઃ કાતરઃ (ઉવેહઈ) ઉપેક્ષતે-શરણમિતિ ॥૨॥

ટીકા—‘મુહુત્તાણં’ મુહુર્ત્તોનાં સળાનામ્ અનેકેષામ્, અથવા ‘મુહુત્તસ્સ’ મુહુર્ત્તસ્યૈકસ્યૈવ ‘તારિસો’ તાદૃશઃ ‘મુહુત્તો’ મુહુર્ત્તઃ કાલવિશેષલક્ષણોઽવસરઃ ‘હોઈ’ મવતિ, ન સર્વસ્મિન્ એવ કાલે જયઃ પરાજયો વા સંમવતિ । તત્રૈવં વ્યવસ્થિતે પદિ વ્યં ‘પરાજિયા અવસપ્પામો’ પરાજિતાઃ સન્તઃ અવસર્પામઃ । ઇતિ=એવં રૂપેણ ‘મીરુ’ મીરુઃ-કાયરઃ પુરુષઃ ‘ઉવેહઈ’ ઉપેક્ષતે=આપત્પ્રતીકારાય દુર્ગાદીનાં શરણં પ્રથમતઃ એવ પ્રેક્ષતે, મનસિ ચિન્તયન્તિ સ્થાનાદિકમ્ । યદિ માદૃશસ્ય મરણ-નિમિત્તં યુદ્ધે ઉપસ્થિતં મવેત્તદા આત્માક્ષણાર્થે સ્થાનમ્વલોકયતિ ઇતિ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ--અનેક મુહુર્ત્તોં મેં યા એક મુહુર્ત્ત મેં એસા અવસર હોતા હૈ જય કિ જય પરાજય હોતી હૈ । શત્રુ સે પરાજિત હોતર હમ કહાં આગેંગે ? એસા સોચતર કાયર પુરુષ શરણમૂત સ્થાન કા અન્વેષણ કરતા હૈ ॥૨॥

ટીકાર્થ--મહુત સે મુહુર્ત્તોં મેં અથવા એક હી મુહુર્ત્ત મેં એસા એક અવસર રૂપ લક્ષણ હોતા હૈ જય કિ જય પરાજય કા નિશ્ચય હોતા હૈ । સમી કાલોં મેં જય પરાજય નહીં હુઆ કરતે । કદાચિત્ પરાજય કા અવસર આ જાય તો હમ પોછે આગ સકે, એસા સોચકર કાયર પુરુષ આપત્તિ કે પ્રતીકાર કે લિપ દુર્ગ-કિલ્લા આદિ કો પહ્છે સે હી દેલ્ રસ્તવા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યુદ્ધ મેં યદિ મૃત્યુ કા કોઈ નિમિત્ત ઉપસ્થિત હો જાય તો આત્માક્ષા કે ળિપ સ્થાન કી સ્ત્રોજ કરતા હૈ ॥૨ ।

સૂત્રાર્થ--અનેક મુહુર્ત્તોંમાં અથવા એક મુહુર્ત્તોંમાં એવો અવસર આવે છે કે જ્યારે જય પરાજય નક્કી થાય છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરાજિત થઈને ભાગવું પડે, તો ક્યાં ભાગી જવાથી આશ્રય મળી શકશે, તેનો કાયર પુરુષ પહેલેથી જ વિચાર કરી લે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ--વધુ મુહુર્ત્તોંમાં અથવા એક જ મુહુર્ત્તોંમાં, જયપરાજયનો નિશ્ચય કરાવનાર તો એક જ અવસરરૂપ લક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે. જીવનમાં જય પરાજયનો પ્રસંગ કાયમ પ્રાપ્ત થતો નથી. ક્યારેક જયનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે અને ક્યારેક પરાજયનો પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરાજય થાય તો દુર્ઘમનતા હાથે મરવા કરતાં ભાગી જઈને જાન અચવવાનું કાયર પુરુષને વધુ ગમે છે. તેથી આશ્રય મળી રહે એવાં દુર્ગ આદિ સ્થાનો તે ધ્યાનમાં રાખી લે છે. યુદ્ધમાં પરાજિત થઈને મૃત્યુને ભેટવાને બદલે તે કાયર પુરુષ તે દુર્ગાદિમાં નાસી જઈને પોતાનાં પ્રાણ બચાવે છે. ॥ગાથા ૨॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૩ જ.૧ ઉપસર્ગજન્યતપઃસંયમવિરોધનાનિ૦ ૧૧

મૂઝમ્—^૧એવં ^૩તુ ^૨સમણા ^૪એગે ^૫અવલં ^૬નજ્ઞા ^૭ણ ^૮અપ્પગં ।

^૯અણાગયં ^{૧૦}મયં ^{૧૧}દિસ્સ ^{૧૨}અવિકલ્પંતિમં ^{૧૩}સુયં ॥૩॥

છાપા—એવં તુ શ્રમણા એકે અવલં જ્ઞાત્વા સંલ્લાત્માનમ્ ।

અનાગતં મયં દૃષ્ટ્વાડચકલ્પન્તીદં શ્રુતમ્ ॥૩॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં તુ) એવં તુ (એગે સમણા) એકે શ્રમણાઃ—અલ્પમતયઃ (અપ્પગં) આત્માનમ્ (અવલં) અવલં—યાવજ્જીવસંયમભારવહનાસમર્થમ્ (નજ્ઞા ન) જ્ઞાત્વા સલ્લ (અણાગયં) અનાગતં (મયં દિસ્સ) મયં દૃષ્ટ્વા (ઇમં સુયં) इदं व्याकरण-गणितादिश्रुतम् (અવિકલ્પંતિ) અચકલ્પયન્તિ इति ॥૩॥

ટીકા—‘એવં એવમ્=પૂર્વોક્તદૃષ્ટાન્તેન-‘એગે સમણા’ એકે શ્રમણાઃ=એકે-

શબ્દાર્થ—‘એવં તુ-એવં તુ’ હસ પ્રકાર ‘એગે સમણા-એકે શ્રમણાઃ’ કોઈ અલ્પ મતિવાલે શ્રમણ ‘અપ્પગં-આત્માનમ્’ અપને કો ‘અવલં-અચલમ્’ જીવનપર્યંત સંયમ પાલન કરને મેં અસમર્થ ‘નજ્ઞા ન-જ્ઞાત્વા સલ્લ’ જાનકર ‘અણાગયં-અનાગતમ્’ અવિષ્ણકાલ કે ‘મયં દિસ્સ-મયં દૃષ્ટ્વા’ મય કો દેખકર ‘ઇમં-સુયં-इदं શ્રુતમ્’ વ્યાકરણ એવં જ્યોતિષ આદિ કો ‘અવિકલ્પંતિ-અવિકલ્પયન્તિ’ અપને નિર્વાહ કા સાધન યનાતે હૈં ॥૩॥

અન્વયાર્થ—હસી પ્રકાર કોઈ કોઈ અલ્પમતિ શ્રમણ અપને કો નિર્બલ અર્થાત્ જીવનપર્યંત સંયમ કા ભાર વહન કરને મેં અસમર્થ જાનકર ભાવી મય કો દેખકર વ્યાકરણ ગણિત આદિ શ્રુત કી કલ્પના કરતે હૈં ॥૩॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત દૃષ્ટાન્ત કે અનુસાર કોઈ કોઈ અલ્પસત્થ કાયર

શબ્દાર્થ—‘એવં તુ-એવં-તુ’ આ પ્રકારે ‘એગે-સમણા-એકે શ્રમણાઃ’ કોઈ અલ્પબુદ્ધિવાળા શ્રમણ ‘અપ્પગં-આત્માનમ્’ પોતાને ‘અવલં-અચલમ્’ જીવન પર્યંત સંયમ પાલન કરવામાં અસમર્થ ‘નજ્ઞા ન-જ્ઞાત્વા સલ્લ’ જાણીને ‘અણાગયં-અનાગતમ્’ અવિષ્ણકાળના ‘મયં દિસ્સ-મયં દૃષ્ટ્વા’ ભયને જોઈને ‘ઇમં સુયં-इदं શ્રુતમ્’ વ્યાકરણ એવં જ્યોતિષ વગેરેને ‘અવિકલ્પંતિ-અવિકલ્પયન્તિ’ પોતાના નિર્વાહનું સાધન યનાવે છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ—એજ પ્રમાણે કોઈ કોઈ અલ્પમતિ સાધુ સંયમ રૂપ ભારનું જીવનપર્યંત વહન કરવાને પોતાની જાતને અસમર્થ માનીને, ભાવી ભયને જોઈને વ્યાકરણ, ગણિત, આદિ શ્રુતની કલ્પના કરે છે. ॥૩॥

અલ્પમત્ત્વાઃ કાતરાઃ સાધવઃ 'અપ્પમં' આત્માનં=સ્વાત્માનમ્ 'અવલં' અવલં=વલ-
રદિમ્, યાવજ્જીવનં સંયમમારં વોદુમસક્કમ્ 'નચ્ચા ણ' જ્ઞાત્વા સ્વલુ અવમૃદય, યાવ-
જ્જીવનં સંયમસ્ય પાલનકરણે અસ્મદાત્મવલં નાસ્તીતિ વિચાર્ય। તથા 'અનાગમં'
અનાગતમ્, ભવિષ્યત્કાલિકમ્ 'મયં' મયમ્=જીતોષ્ણાદિપરીપક્ષોપસર્ગજનિતં-
મયમ્ 'દિસ્સ' દૃષ્ટ્વા 'ઇમં સુયમ્' इदं શ્રુતમ્-વ્યાકરણગણિતવૈશ્યકમંત્રાદિશાસ્ત્રાદિકં
જીવિકાસાધકમેવ। 'અવિકલ્પંતિ' અવિકલ્પયન્તિ જીવિકાયાઃ સાધનં મન્યન્તે।

યથા-કાતરઃ પુરુષો યુદ્ધે આત્મચાળાય દુર્ગાદિકં સાધનમન્વેષયતિ। તથા-
યે કેચિત્સાધનોઽપિ સંયમપરિપાલનસામર્થ્યમાત્રં વિમૃદય, સ્વક્રીયચાળાય
જીવિકાસાધનાય ચ વ્યાકરણાયુર્વેદજ્યોતિઃશાસ્ત્રાદિકમેવ નિર્ણયન્તિ इति॥૩॥

સાધુ અપને આપ કો યાવજ્જીવન સંયમમાર વહન કરને મેં અસમર્થ
સમજકર અર્થાત્ જીવનપર્યન્ત સંયમ કા પાલન કરને મેં આત્મવલ કા
અભાષ જ્ઞાનકર તથા ભવિષ્યત્ કાલીન શીત ઉષ્ણ આદિ પરીપક્ષો
એવં ઉપસર્ગોં સે ઉત્પન્ન હોને વાલે મય કો દેવકર વ્યાકરણ ગણિત
વૈશ્યકમંત્ર આદિ શાસ્ત્રોં કો આજીવિકા કા સાધન પનાતે હેં।

તત્પર્યં યહ હૈ કિ જૈસે કાયર પુરુષ યુદ્ધ મેં આત્મરક્ષણ કે લિપ
દુર્ગ આદિ સાધનોં કા અન્વેષણ કરતા હૈ, ડસી પ્રકાર કોઈ કોઈ સાધુ
સંયમ કા પરિપાલન કરને મેં અપની અસમર્થતા જ્ઞાનકર અપની રક્ષા
કે લિયે એવં આજીવિકા કે લિયે વ્યાકરણ આયુર્વેદ, જ્યોતિષ આદિ
શાસ્ત્રોં કા અવલમ્બન લેતે હેં॥૩॥

ટીકાર્થ—આગળ બતાવેલા દૃષ્ટાન્તમાંના કાયર પુરુષની જેમ કોઈ કોઈ
અલ્પસત્ત્વ કાયર સાધુ પણ એવો વિચાર કરે છે કે હું જીવનપર્યન્ત સંયમ
ભારનું વહન કરી શકીશ નહીં. તેનામાં આત્મચાળાને અભાવ હોવાને કારણે
તેને એવો વિચાર થયા કરે છે કે શીત, ઉષ્ણ આદિ ઉચ્ચ પરીપક્ષોને હું
જીવનપર્યન્ત સહન કરી શકીશ નહીં. મારે મને ત્યારે સંયમનો આર્ગ
છોડીને ગૃહત્યાગ સ્વીકારવો પડશે. આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરાઇને તે વ્યાકરણ,
ગણિત, વૈદ્ય, જ્યોતિષ આદિ શાસ્ત્રોંનું અધ્યયન કરીને ભવિષ્યમાં તેના દ્વારા
પોતાની આજીવિકા ચલાવવાનો વિચાર કરે છે.

એવી રીતે કાયર પુરુષ યુદ્ધના ભયથી દુર્ગ કિલ્લા આદિ આશ્રયસ્થાનોનું
અન્વેષણ કરે છે, એજ પ્રમાણે કોઈ કોઈ સાધુ સંયમનું પરિપાલન કરવાને
પોતે અસમર્થ છે એવું સમજીને, પોતાની રક્ષાને માટે તથા આજીવિકાને માટે
વ્યાકરણ, આયુર્વેદ જ્યોતિષ, આદિ શાસ્ત્રોંનો આધાર લે છે.—ભવિષ્યમાં તેના દ્વારા
પોતાનું શુભરાત ચલાવવાનો વિચાર કરે છે. ॥આથા ૩॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૩ સ.૨ ઉપસર્ગજન્યતપઃસંયમવિરાધનાનિ ૧૫

અલ્પસત્વો જીવ इत्यमपि विकल्पयति, तदिह सूत्रकारो दर्शयति 'को जानइ' इत्यादि ।

મૂલમ્—કો જાણઈ વિઝવાતં इत्थीओ उदगाउ वा ।

चोइजंता पवक्खामो ण णो अत्थि पकप्पियं ॥४॥

छाया—को जानाति व्यापातं स्त्रीतो उदकादवा ।

नोद्यमाना प्रवक्ष्यामो न नोऽस्ति प्रकल्पितम् ॥४॥

અન્વયાર્થઃ—(इत्थीओ) स्त्रीतः (उदगाउवा) उदकात् वा (विउवातं) व्यापातं संयमजीवितानु भ्रंशं (को जानइ) को जानाति (णो) नः अस्माकम् (पकप्पियं)

અલ્પસત્ત્વ જીવ એસા મી વિચાર કરતા હૈં યહ દિશ્વલાતે હુએ સૂત્ર-
કાર કહતે હૈં—‘કો જાણઈ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘इत्थिओ-स्त्रीतः’ સ્ત્રી સે ‘उदगाउ वा-उदकात् वा’ અથવા उदक नाम कच्चे जल से ‘विउवातं-व्यापातम्’ मेरा संयम भ्रष्ट हो जायगा ‘को जानइ-को जानाति’ यह कौन जानता है ? ‘णो-नो’ मेरे पास ‘पकप्पियं-प्रकल्पितम्’ पहले का उपार्जित द्रव्य भी ‘ण अत्थि-नास्ति’ नहीं है इसलिये ‘चोइजंता-नोद्यमानः’ किसी के पूछने पर हम हस्तशिक्षा और धनुर्वेद आदि को ‘पवक्खामो-प्रवक्ष्यामः’ बतावेगे । ४॥

અન્વયાર્થ—કૌન જાને સ્ત્રી યા જલ કે નિમિત્ત સે સંયમ સે ભ્રષ્ટ
હોના પડે ? પહેલે ઉપાર્જન કિયા હુઆ દ્રવ્ય હૈં નહીં । અતઃ દુસરોં કે
પૂછને પર ધનુર્વિદ્યા આદિ કા ઉપદેશ કરેંગે ॥૪॥

તે અલ્પસત્ત્વ કાયર સંધુ કેવા કેવા વિચાર કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે
પ્રકટ કરે છે—‘કો જાણઈ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘इत्थिओ-स्त्रीतः’ સ્ત્રીથી ‘उदगाउ वा-उदकात् वा’ અથવા उदक नाम कच्चे जल से ‘विउवातं-व्यापातम्’ મારો સંયમ ભ્રષ્ટ થઈ જશે ‘को जानइ-को जानाति’ આ કેણે જાણી શકે છે ? ‘णो-नो’ મારી પાસે ‘पकप्पियं-प्रकल्पितम्’ પહેલાનું ઉપાર્જિત ધન પણ ‘ण अत्थि-नास्ति’ નથી એટલા માટે ‘चोइजंता-नोद्यमानः’ કોઈના પૂછવાથી અમે હસ્તશિક્ષા અને ધનુર્વેદ વગેરેને ‘पवक्खामो-प्रवक्ष्यामः’ બતાવીશું. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—કેને ખબર છે કે સ્ત્રી અથવા જલ આદિને કારણે સંયમના
ભાંગેથી કયારે ભ્રષ્ટ થવું પડશે ! પહેલાં ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય તો છે નહીં.

પ્રકરિતં સમુપાર્જિત્મ્ દ્રવ્યમપિ (ળ અસ્થિ) નાસ્તિ, અતઃ (ચોદ્ગ્જંતા) નોઘમાનાઃ પરપૃષ્ઠાઃ સન્તઃ (પત્રક્ત્વામો) પ્રવશ્યામઃ=ધનુર્વિદ્યાદિકં કથયિષ્યામ્ इति ॥૪॥

ટીકા—‘સ્થીમો’ ક્ષિપઃ સકાશાત્ ‘ઉદકાઽઽ વા’ અથવા-ઉદકાત્ જલાત્ સ્ત્રીપરીપદાત્ વૃષ્ણુપદવાદ્વા, इत्येवं ते ऽल्पसत्त्वाः त्रिवेचयन्ति, प्राणिनोऽल्पसत्त्वा भवन्ति, कर्मणां च त्रिविधा गतिरिच्छते. अनेकानि प्रमादस्थानानि विद्यन्ते । अतः क कृते सर्वज्ञात् जानाति, मम संयमात् पतनं केन हेतुना स्यात् । किं स्त्री परीपदवात् जलोपद्रवाद्वा इति ते कातराः शोचन्ति । तथा ‘णो’ नः=अस्माकं कि-मपि । ‘प्रकल्पियं’ प्रकल्पितम्, पूर्वोपार्जितं द्रव्यमपि । ‘ળ અસ્થિ’ ન અસ્તિ, અતઃ ‘ચોદ્ગ્જંતા’ નોઘમાનાઃ=પરેળ પૃષ્ઠયમાનાઃ । ‘પત્રક્ત્વામઃ’ પ્રવશ્યામઃ, ધનુર્વેદાઽઽયુર્વેદજ્યોતિઃશાસ્ત્રાદિકં વા કથયિષ્યામઃ । इत्येवं रूपेण ते मन्द-

ટીકાર્થ—બે અલ્પસત્ત્વ પ્રાણી હવ્સ પ્રકાર વિચાર કરતે હૈં—પ્રાણિયોં કી શક્તિ અલ્પ હતી હૈં ઓર કર્મોં કી ગતિ વિચિત્ર હતી હૈં । પ્રમાદ કે અનેક સ્થાન હૈં । અતઃ૽વ સર્વજ્ઞ કે સિવાય કૌન જાન સકતા હૈં કિ કિસ કારણ સે મૈં સંયમ સે પતિત હો જાઁ ? સંભવ હૈં સ્ત્રી કે પરીપદ સે અથવા જલ કે ઉપદ્રવ સે મેરા પતન હો જાય । કાયર પુરુષ હવ્સ પ્રકાર કા વિચાર કરતે હૈં । બે યહ બી સોચતે હૈં કિ હમરે પાસ પૂર્વોપાર્જિત કુછ બી દ્રવ્ય નહીં હૈં । ડસે ઉપાર્જિત કરને કે લિપ્ દુસરોં કે પ્રશ્ન કરને પર ધનુર્વેદ (ધનુષ ચલાને કી વિજ્ઞા) આયુર્વેદ, જ્યોતિષ આદિ કા કથન કરેગે । ऐसा विचार कर वे मन्दमति व्याक-

તેથી જ્યોતિષ, આયુર્વેદ, ધનુર્વિદ્યા આદિ મારા જ્ઞાનને દ્રવ્યોપાર્જનને માટે ઉપયોગ કરીશ, ॥૪॥

ટીકાર્થ—તે અલ્પસત્ત્વ સાધુ એવો વિચાર કરે છે કે—આપણી શક્તિ મર્યાદિત હોય છે અને કર્મોની બિંદુ વિચિત્ર હોય છે. પ્રમાદનાં અનેક સ્થાન મોજુદ છે. તેથી સર્વજ્ઞ ભગવાન સિવાય એવું કોણ બાહ્યી શકવાને સમર્થ છે કે હું ક્યારે સંયમના માર્ગથી બ્રહ્મ ધરશી ? સ્ત્રીના પરીપદથી અથવા જળના ઉપદ્રવથી પણ મારું પતન થઈ શકવાને સંભવ છે. સંયમનો પરિત્યાગ કર્યા બાદ મારે માટે આલ્મવિકાને પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થશે મારી પાસે પૂર્વોપાર્જિત ધન તો છે નહીં, તો મારું શુભરાત કેવી રીતે ચલાવીશ ? આ સાધુજીવનમાં વ્યાકરણ, જ્યોતિષ, ધનુર્વિદ્યા, આયુર્વેદ આદિનું અધ્યયન કર્યું હશે, તો તેના દ્વારા મારી આલ્મવિકા ચલાવી શકાશે આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરાઈને તે ધનુર્વેદ, જ્યોતિષ, આયુર્વેદ આદિ લૌકિક શાસ્ત્રોના

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૨ ઉ.૨ ઉપસર્ગજન્યતપઃસંયમવિરાધનાનિ ૧૭

મતયો વિચાર્ય વ્યાકરણાદિલૌકિકશાસ્ત્રે પ્રયત્નં કુર્વન્તિ । કિન્તુ પ્રયત્નમાના
અપિ તે મન્દભાગાઃ અભિલષિતાર્થં નૈવ પ્રાપ્નુન્તિ ।

મોક્ષવિચારૂપ ધીજં શાંતિરૂપં ફલમુત્પાદયતિ, તેન વિદ્યાબીજેન યદિ કશ્ચિદ્
ધનમભિલપેત તથા તસ્ય પરિશ્રમો યદિ વિફલો ભવેત્તદા કિમાશ્ચર્યમ્ વસ્તુનાં
ફલં નિયતં મવતિ, અતો યસ્ય યત્ ફલમ્ તદતિરિક્તં ફલમ્ નૈવ દદાતિ યથા
શાલ્યંકુરમ્ ન જનયતિ યયવીજમિતિ । તથા ચોક્ત્ય—

“ઉપશમફલાદ્ વિદ્યા ધીજાત્ફલં ધનમિચ્છતામ્ ।

મવતિ વિફલો યઘાયામસ્તદન કિમદ્યુતમ્ ॥૧૧॥”

રણ આદિ લૌકિક શાસ્ત્ર મેં ઉચ્ચાજ કરતે હૈં પરન્તુ પ્રયત્ન કરને પર
મો વે અધામે અવના અમોષ્ટ નહીં પ્રાપ્ત કર પાતે ।

મોક્ષવિચારૂપ ધીજ શાંતિ રૂપી ફલ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ । ઉસ
વિદ્યાબીજ મેં યદિ કોઈ ધન કી અભિલાષા કરતા હૈ ઓર ઉસકા પરિ-
શ્રમ નિષ્ફલ હોતા હૈ તો ઇસવેં કથા આશ્ચર્ય હૈ ? પ્રત્યેક વસ્તુ કા ફલ
નિયત હોતા હૈ । જિસ વસ્તુ કા જો ફલ હૈ વહ ઉસકે અતિરિક્ત ફલ
નહીં દેતી, જૈસે શાલિ (કાશલ) કે અંકુર ધન કા બીજ કો ઉત્પન્ન નહીં
કરતા । કહા મો હૈ—‘ઉપશમફલાદ્ વિદ્યા યોજાત્’ इत्यादि ।

‘ઉપશમ રૂપ ફલ કો ઉત્પન્ન થાને થાલે વિદ્યાબીજ સે ધન પ્રાપ્ત
કરને કી અભિલાષા કરને ચાલોં કા ધન યદિ નિષ્ફલ હોતા હૈ તો વહ
કોઈ અનોછી પાત નહીં ॥૧૧॥

અધ્યયનમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. પરન્તુ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ તે દુઃખાગી માણસો
અભિલષિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી.

મોક્ષવિદ્યા રૂપ બીજ શાંતિ રૂપી ફળને ઉત્પન્ન કરે છે. તે વિદ્યાબીજ
દ્વારા જો કોઈ ધનની અભિલાષા સેવે, તો તેનો પરિશ્રમ નિષ્ફળ જ બન્ય
છે, તેમાં આશ્ચર્ય પામવા એવું શું છે? પ્રત્યેક વસ્તુ નિયત ફળ આપનારી
હોય છે. કોઈપણ વસ્તુ પાસેથી નિયત ફળને બદલે અન્ય ફળની આશા
રાખવાથી નિરાશ જ થવું પડે છે. એવી રીતે ચોખ્ખાનું બીજ વાવીને યવ
ઉત્પન્ન કરી શકાતા નથી, એજ પ્રમાણે ઉપશમ રૂપ ફલ ઉત્પન્ન કરનારી
વિદ્યા દ્વારા ધનની પ્રાપ્તિ કરી શકાતી નથી. કહ્યું પણ છે કે—‘ઉપશમફલાદ્
વિદ્યા ધીજાત્ ઉત્પાદિ—

‘ઉપશમરૂપ ફળને ઉત્પન્ન કરનારા—વિદ્યાબીજ વડે ધન પ્રાપ્ત કરવાની
ઉચ્છા રાખનારા લોકોને પરિશ્રમ જો નિષ્ફળ બન્ય, તો તેમાં આશ્ચર્ય
પામવા એવું શું છે?’

સુ ૧૩

ન નિયતફલાઃ કર્તુર્ભાવાઃ ફલાન્તરમીશતે ।

જનયતિ સ્વલ્લ બ્રીહેર્વીજં ન જાતુ યર્વાકુરમિતિ ॥૨૧॥

ઉપસંહારમાહ—‘इच्छेव पडिलेहंति’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—इच्छेव पडिलेहंति बलया पडिलेहिणो ।

वित्तिगिच्छ समापन्ना पंथाणं च अकोविद्या ॥५॥

છાયા—इत्येवं पडिले वन्ति बलयप्रडिलेखिनः ।

विचिकित्सासमापन्नाः पन्थानं च अकोविदाः ॥५॥

સમસ્ત પદાર્થ નિયત ફલ વાળે હોતે હૈં । એ અન્યફલ કો ઉત્પન્ન નહીં કર સકતે । શાલિ કા લોત યવ કે અંકુર કો ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા ॥૪॥

ઉપસંહાર—‘इच्छेव पडिलेहंति’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘वित्तिगिच्छसमापन्ना-विचिकित्सा समापन्नाः’ इस संयम का पालन मैं कर सकूंगा अगर नहीं कर सकूंगा ? इस प्रकार का संदेह करने वाले ‘पंथाणं च अकोविद्या-पन्थानं च अकोविदाः’ मार्ग को नहीं जानने वाले ‘बलया पडिलेहिणो-बलयप्रडिलेखिनः’ संयम में गड़्हा आदि का अन्वेषण करने वाले कायर पुरुषों के समान ‘इच्छेव पडिलेहंति-इत्येवं प्रतिलेखन्ति’ इस प्रकार का पूर्वोक्त रीति से संयम में कायर पुरुष विचार करता है ॥५॥

જેવી રીતે ચોખાનું બીજ થવના અંકુર ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી પણ ચોખાજ ઉત્પન્ન કરી શકે છે—તે જોમ જવ ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી. જોજ પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ નિયત ફલ જ દેનાર હોય છે—નિયત ફળ સિવાયના અન્ય ફળની આશા રાખનારને નિરાશા જ સાંપડે છે. ॥આધ્યા ૪॥

ઉપસંહાર—‘इच्छेव पडिलेहंति’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘वित्तिगिच्छसमापन्ना-विचिकित्सा समापन्नाः’ આ સંયમનું પાલન હું કરી શકીશ અથવા કરી શકીશ નહિ ? આ પ્રકારનો સંદેહ કરવાવાળા પંથાણં-ચ અકોવિદ્યા-પન્થાણં ચ અકોવિદાઃ’ માર્ગને ન જાણવા વાળા ‘बलया पडिलेहिणो-बलयप्रडिलेखिनः’ સંયમમાં ખાડા વગેરેનું અન્વેષણ કરવાવાળા કાયર પુરૂષોના સમાન ‘इच्छेव पडिलेहंति-इत्येवं प्रतिलेखन्ति’ આ પ્રકારનો પૂર્વોક્ત રીતથી સંયમમાં કાયર પુરૂષ વિચાર કરે છે. ॥૫॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ.૩ સ.૨ ઉપસર્ગજન્મવતપઃસંયમવિરાધનાનિ० ૧૧

અન્યાર્થ—(વિતિગિચ્છમાવજ્ઞા) વિચિકિત્સા સમાપન્નાઃ=સંયમ પાલ-
યિતું સમર્થ મવિષ્યામો ન વેતિ સંસ્યાપન્નાઃ (પંથાણં ચ અકોચિયા) પન્થાનં ચ
અકોચિદાઃ=મોક્ષાન્થાનં પ્રત્યપંડિતાઃ (વલયાપડિલેહિણો) વલયપ્રતિલેખિનઃ=
સંગ્રાપે દુર્ગમસ્થાનાન્વેષકકાતરા इव (इच्चेवपडिलेहेति) इत्येवं पूर्वोक्तक्रमेण
સંયમકાતરા વિચારયન્તીતિ ॥૫॥

ટીકા—‘વિતિગિચ્છમાવજ્ઞા’ વિચિકિત્સા સમાપન્નાઃ, સંયમસ્ય પરિપા-
છને સમર્થાઃ મવિષ્યામો ન વેતિ સન્દેહં કુર્વાણાઃ, તથા ‘પંથાણં ચ અકોચિયા’
પન્થાનં માર્ગીય-સમ્યક્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રલક્ષણમોક્તં મતિ, અકોચિદાઃ=પ્રતિબુઞ્ઞાઃ=
અયં જ્ઞાનદર્શનચારિત્રલક્ષણો માર્ગો મોક્ષં નેષ્યતિ ન વેતિ સંશયજાલાકુલમાનસા,
'વલયાપડિલેહિણો' વલયપ્રતિલેખિનઃ-નિર્વાહાર્યમષ્ટાંગાદિનિમિત્તં વલયરૂપમન્વે-
ષયન્તાઃ, વલયં ગત્તાદિકમન્વેષયત્પુરુષાત્, ‘इच्चेव पडिलेहेति’ इत्येवं मति-
ले-

અન્યાર્થ—હમ સંયમ કા પાલન કર સકેમે યા નહીં હસ પ્રકાર
શંકાશીલ તથા મોક્ષમાર્ગ મેં અકુશલ, સંગ્રાપ કે સમય દુર્ગમ સ્થાનો
કી ગવેષણા કરને વાલે કાયરોં કે સમાન સંયમ કાતર લોગ પૂર્વોક્ત
પ્રકાર સે વિચાર કરતે હે ॥૫॥

ટીકાર્થ—જો વિચિકિત્સા સે યુક્ત હેં અર્થાત્ હમ સંયમ પાલન મેં
સમર્થ હો સકેમે યા નહીં, હસ પ્રકાર કે સંશય સે પ્રસત્ત હેં, તથા જો
સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન ઓર ચારિત્ર તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કે વિષય મેં કુશલ
નહીં હે અર્થાત્ જિહે એસી શંકા હેં કિ સમ્યગ્ દર્શન આદિ સે મોક્ષ
પ્રાપ્ત હોગા યા નહીં, જો જીવન નિર્વાહ કે લિયે અષ્ટાંગ નિમિત્તરૂપ
રક્ષાસ્થાન કી સોજ કરતે હેં, વે હસ પ્રકાર વિચાર કરતે હેં ।

સૂત્રાર્થ—અમે સંયમનું પાલન કરી શકશું કે નહીં, આ પ્રકારને
સંદેહ રાખનારા, તથા મેક્ષના માર્ગે આગળ વધવાને અકુશલ કાયર લોકો,
સંગ્રામને સમયે પોતાની રક્ષા નિમિત્તે દુર્ગમ સ્થાનોની ગવેષણા (શોધ)
કરનારા કાયરોની જેમ, પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિચાર કરે છે ॥૫॥

ટીકાર્થ—જેઓ વિચિકિત્સાથી યુક્ત હોય છે એટલે કે અમે સંયમનું પાલન
કરી શકશું કે નહીં, આ પ્રકારના સંશયથી ગ્રસ્ત લોકો, તથા સમ્યગ્જ્ઞાન,
દર્શન અને ચારિત્રતપરૂપ મોક્ષમાર્ગના વિષયમાં અકુશલ લોકો, એટલે
કે સમ્યગ્દર્શન આદિથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે કે નહીં, એવી શંકા સેવનાશ
અજ્ઞાની લોકો જિવન નિર્વાહને નિમિત્તે, અષ્ટાંગ નિમિત્તરૂપ રક્ષા સ્થાનની
શોધ કરે છે.

સ્વન્તિ । યથા ભીરવઃ સંગ્રામં પ્રવિશન્તઃ એવં વલપાદિકં પ્રત્યપેક્ષમાણા ભવન્તિ ।
એવં પ્રવ્રજ્યાં જિઘૃક્ષુઃ અસસ્ત્વા મન્દભાગ્યાઃ સંયમો યદિ પાલિતો ન સ્યાત્તદા
વ્યાકરણાદિકમેવ જીવનોપાયતયા કલ્પયિષ્યમામ ઇતિ ત્રિવારયન્તીતિ ભાવઃ ॥૫॥

સંપ્રતિ સંયમમતિપાલનચરણાં મહાપુરુષાણાં કીદશો વ્યાપારો ભવતિ, તત્ત
દશાન્તં પ્રતિપાદયતિ સૂત્રકારઃ—‘જે ઉ સંગામકાલંમિ’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્ર—જે ઉ સંગામકાલંમિ નાયા સૂરપુરંગમા ।

જો તે પિટ્ટસુવેહંતિ કિં પરં મરણં સિયા ॥૬॥

ઠાપા--યે તુ સંગામકાલે જ્ઞાતાઃ શૂરપુરોગમાઃ ।

નો તે પૃષ્ઠસુપેક્ષન્તે કિં પરં મરણં સ્યાત્ ॥૬॥

તાત્પર્ય યહ છે કિં જૈસે બીજા જન સંગ્રામ મેં પ્રવેશ કરતે હી છિપને
કા સ્થાન સ્વદ્વા આદિ જોજતે હૈં, ડાહી પ્રકાર દીક્ષા અંગીકાર કરને
વાલે સત્ત્વહીન અભાગે લોભ વિચાર કરતે હૈં કિં યદિ સંયમ ન પાલા
ગયા તો જીવિકાનિર્વાહ કે લિપે વ્યાકરણ આદિ સે કામ ચલાવેમે ॥૫॥

અવ સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરતે હૈં કિં સંયમ કા પાલન કરને મેં
શૂર મહાપુરુષોં કા વ્યાપાર કિસ પ્રકાર કા હોતા હૈ--

‘જે ઉ સંગામકાલંમિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘ઉ-તુ’ પરંતુ ‘જે-યે’ જો પુરુષ ‘નાયા-જ્ઞાતાઃ’ જગત્
પ્રસિદ્ધ ‘સૂરપુરંગમા-શૂરપુરોગમાઃ’ વીરોં મેં અભગણ્ય હૈં । ‘તે-તે’ વે
પુરુષ ‘સંગામકાલંમિ-સંગ્રામકાલે’ યુદ્ધ કા સમય આવે પર ‘જો પિટ્ટ
સુવેહંતિ-નો પૃષ્ઠસુપેક્ષન્તે’ આગતિ સે રક્ષણ કે લિપે દુર્ગાદિકોં કો

આ કથનનો લાભાર્થ એ છે કે જેવી રીતે બીરુ માણસો સંશ્રામમાં
પ્રવેશ કરતા પહેલાં જ છુપાઈ જવાનાં દુર્ગ, શુદ્ધ, આદિઓ આદિ
સ્થાનોની શોધ કરે છે, એજ પ્રમાણે દીક્ષા ચક્રણ કરનારા સત્ત્વહીન લોકો
એવો વિચાર કરે છે કે જે સંયમનું પાલન નહીં કરી શકાય, તો વ્યાકરણ,
જ્યોતિષ આદિ જે વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરશે તેના દ્વારા જીવનનિર્વાહ તો
જરૂર થકાવી શકાશે. ॥૫॥

હવે સૂત્રકાર એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે સંયમનું પાલન કરવાને માટે
શૂર, મહાપુરુષો કેવો પ્રયત્ન કરે છે--‘જે ઉ સંગામકાલંમિ’ ઇત્યાદિ--

શબ્દાર્થ--‘ઉ-તુ’ પરંતુ ‘જે-યે’ જે પુરુષ ‘નાયા-જ્ઞાતાઃ’ જગત્
પ્રસિદ્ધ ‘સૂરપુરંગમા-શૂરપુરોગમાઃ’ વીરોમાં અભગણ્ય છે ‘તે-તે’ તે પુરુષ
‘સંગામકાલંમિ-સંગ્રામકાલે’ યુદ્ધનો સમય આવી પડેથી ‘જો પિટ્ટસુવેહંતિ-નો

સમયાર્થયોધિનો ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩. ૩. ૨ ઉપસર્ગજન્ય તપઃસંયમવિરાધનાનિ ૦ ૧૦૧

અન્વયાર્થઃ—(૩) તુ પરંતુ (જે) યે—મહાપત્તાઃ (નાયા) જ્ઞાતાઃ—જગત્પસિદ્ધાઃ (શૂરપુરંગમા) શૂરપુરોગમાઃ—શૂરણામગ્રગામિનઃ (તે) તે પુરુષાઃ (સંગામકાલંમિ) સંગ્રામકાલે સમુગ્થિતે સતિ (જોવિદ્વમુદેહિતિ) નો પૃષ્ઠમુલેક્ષન્તે પશ્યંતિ દુર્ગાદિકમાપત્ત્રાણાય ન પર્યાલોચયંતિ 'કિં પરં મરણં સિયા' કિં પરં મરણં સ્યાત્=મરણાદન્યન્ કિં સ્યાદિતિ ॥૬॥

ટીકા—ભીરવસ્તુ પૂર્વોપદર્શિતપ્રકારેણ સંગ્રામં પરિત્યજ્ય સ્વત્રાણાય દુર્ગાદિકમપેક્ષન્તે । '૩' પરન્તુ 'જે' યે પુરુષાઃ વલચન્તઃ, વસ્તુતઃ શૂરાઃ । 'નાયા' જ્ઞાતાઃ લોકે સ્વકીયશૂરાયાઃ રૂપાતિ લઘ્વચન્તઃ । 'શૂરપુરંગમા' શૂરેષુ વીરેષુ અગ્રે ગણનીયાઃ 'તે' તે વીરાઃ પુનઃ 'સંગામકાલંમિ' સંગ્રામકાલે યુદ્ધશીર્ષે સમાવિચારતે નહીં હૈ 'કિં પરં મરણં સિયા-કિં પરં મરણં સ્યાત્' મરણ સે મિત્ત ઓર ક્યા હો સકતા હૈ । ૬॥

અન્વયાર્થ—કિન્તુ જો મહાન્ સત્પ્રજ્ઞાળી હોતે હૈ, જગત્પસિદ્ધ ઓર શૂરવીરોં મેં અગ્રગામી હોતે હૈ, લે પુરુષ સંગ્રામ કા અવસર આને પર પીછે કી ઓર નહીં દેખતે—ભાગત્તિ સે વચને કે લિયે દુર્ગા આદિ કા ગવેષણ નહીં કરતે । લે તો યહી વિચાર કરતે હૈ કિં મૃત્યુ સે અધિક ઓર ક્યા હોગા ? ॥૬॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત કથન કે અનુસાર ભીરુજન સંગ્રામ કા ત્યાગ કરકે અપને રક્ષણ કેલિયે દુર્ગા આદિ કી અપેક્ષા રાખતે હૈ, કિન્તુ જો પુરુષ સબલ એવં વસ્તુતઃ શૂરવીર હંતે હૈ જિન્હોં ને શૂરવીર કે રૂપ મેં જગત્ મેં રૂપાતિ પ્રાપ્ત કી હૈ, જો શૂરોં મેં અગ્રગણ્ય હોતે હૈ, લે સંગ્રામ કે સમય, યુદ્ધ કે

પૃષ્ઠમુલેક્ષન્તે' આપત્તિથી રક્ષણના માટે દુર્ગા વગેરેને વિચારતા નથી. 'કિં પરં મરણં સિયા-કિં પરં મરણં સ્યાત્' મરણથી ભિન્ન બિન્ન શુ' ધર્મથકે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—પરન્તુ જેઓ યુગ જ સત્પ્રજ્ઞાળી હોય છે, જગવિખ્યાત શૂરવીરોમાં જેમણે અગ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે, એવાં લોકો યુદ્ધને પ્રસંગ આવે ત્યારે લવિષ્યને વિચાર કરતા નથી. આપત્તિથી બચવાને માટે દુર્ગા આદિની તેઓ ગવેષણા કરતા નથી તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે યુદ્ધમાં અધિકમાં અધિક મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રસંગ આવશે, એથી અધિક અન્ય કોઈ બચના તો સંભવ જ નથી ! ॥૬॥

ટીકાર્થ—આગળ જેમનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એવા કયારેય યુદ્ધમાંથી નાસી જઈને દુર્ગા આદિમાં રક્ષણને માટે આશ્રય લેવાનો વિચાર કરે છે; પરન્તુ જે પુરુષો સમગ્ર અને ખરેખરા શૂરવીરોમાં અગ્રગણ્ય હોય છે, તેઓ યુદ્ધને પ્રસંગ આવે ત્યારે સમરાંગણને મોખરે પોતાની સેના

હઠાઃ સેનાપતિત્વં મજમાનાઃ। ‘ળો ષ્ઠિપુવેદિતિ’ નો પૃષ્ઠમુલ્લેક્ષન્તે=પૃષ્ઠં નોત્પેક્ષન્તે, આપત્ત્વણાય દુર્ગાદિકં ન શોધયન્તિ। તે હૃત્યં વિચારયન્તિ, ‘કિં પરં મરણં સિયા’ કિં પરમ્ અન્યત્, યદિ મરણં સ્વાત્। કિમપરં યુદ્ધમાનાના-મસ્માકમ્, યદિ મરણં સ્વાત્। યદિ અસ્માકં જયઃ તદા લોકે યશઃ યદિ વા મરણં ભવેત્ તદાપિ લોકે રૂપાતિઃ।

નશ્વરશરીરવાતેનાપિ યદિ સ્થિરં યશઃ લભ્યતે તદા કા ક્ષતિઃ સંગ્રામમરણે તદુક્તં-
વિશારાઠ્ઠમિરવિનશ્વરમપિ ચપલઃ સ્થાપ્તુ વાઙ્મુક્તાં વિશદમ્।

પ્રાણૈર્યદિ શૂરાણાં ભવતિ યશઃ કિન્નપર્યાપ્તમ્ ॥૧॥

નશ્વરશરીરવિશ્વેનાડનશ્વરં યશઃ પ્રાપ્યતે હતિ વિચિન્ત્ય સંગ્રામાદ્વિમુક્તા નૈવ ભવન્તિ શૂરાઃ કદાચિદપીતિ ભાવઃ ॥૬॥

શીર્ષભાગ મેં ઉપસ્થિત હોકર સેના કા અધિપતિત્વ કરતે હુયે પીછે કી ઓર નહીં દેલતે। આપત્તિ સે ધચ્છને કે લિપ દુર્ગ આદિ સ્થાનોં કા અન્વેષણ નહીં કરતે। વે તો યહી સોચતે હૈં કિં અધિક સે અધિક હોગા તો મરણ હી હોગા-ઉસસે અધિક ઓર કયા હોગા? યુદ્ધ કરતે હુયે યદિ વિજય પ્રાપ્ત હો ગઈ તો લોક મેં યશ મિલેગા ઓર યદિ મરણ હો ગયા તો બી લોક મેં ક્યાનિ હોગી। યદિ નાશશીલ શરીર કે નષ્ટ હોને સે સ્થાયી યશ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તો સંગ્રામ મેં મર જાને મેં કયા હાનિ હૈ? કહા હૈ-‘વિશારાઠ્ઠમિરવિનશ્વર’ હૃત્યાદિ।

‘પ્રાણ વિનાશશીલ હૈ ઓર ચપલ હૈ। ફનકે દ્વારા અગર અવિનશ્વર ઓર સ્થાયી નિર્મલ યશ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તો કયા શૂરવીર પુરુષોં કે કે લિપ યહ પર્યાપ્ત નહીં હૈ? ॥૧॥

સાથે ઉપત્તિત ધર્મ જાય છે. તેઓ સમરાંગણમાંથી નાસી જઈને દુર્ગ આદિમાં આશ્રય લેવાનો વિચાર પણ કરતા નથી. તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે યુદ્ધમાં કદાચ મે.તને લેટવું પડશે મે.તથી અધિક અન્ય લયને. તો ત્યાં અવકાશ જ નથી! જે યુદ્ધમાં વિજય મળશે, તો લોકમાં મારી કીર્તિ મવાશે અને કદાચ લડતાં પ્રાણ શુભાવવા પડશે તો પણ લોકમાં મારો યશ ફેલાશે. જે આ નાશવંત શરીરનો નાશ થવાથી સ્થાયી યશની પ્રાપ્તિ થવાની હોય તો આ સંગ્રામમાં પ્રાણોની અહુતિ દેવામાં પણ શી હાનિ થવાની છે? કહ્યું પણ છે કે-‘વિશારાઠ્ઠમિરવિનશ્વર’ હૃત્યાદિ—

‘પ્રાણ વિનાશશીલ અને ચંચળ છે. જે તેના દ્વારા અવિનશ્વર અને સ્થાયી યશની પ્રાપ્તિ થતી હોય, તો શૂરવીર પુરુષોને મારે એ શું પૂરતું નથી?’

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૨ ઉપસર્ગજન્યતપઃસંયમવિરાધનાનિ ૦ ૧૦૩

તદેવં શ્રાગ્ધસરસ્ય દૃષ્ટાન્તં પ્રદર્શ્ય દાઢ્ટીન્નિકં પ્રદર્શયતિ-‘એવં’ત્યાદિ ।
મૂલ્પ-એવં સમુદ્વિષ મિલ્લૂ વોસિજ્ઞાંગારંબધનં ।

આરંભં તિરિયં કદ્દુ અત્તત્તાણ પરિવ્વણ ॥૭॥

જાયા—એવં સમુત્થિતો મિલ્લુઃ વ્યુત્પજ્યાગારબંધનમ્ ।

આરંભં તિર્યક્ કૃત્વા આત્મસ્વાય પરિવ્રજેત્ ॥૭॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવં (અગારંબધનં) આગારંબધનં મૃદ્ધપાશમ્ (વોસિજ્ઞા)
વ્યુત્પજ્ય=તપસ્યા (આરંભં) આરંભં સાવધાનુષ્ઠાનં (તિરિયં કદ્દુ) તિર્યક્ કૃત્વા અપદસ્ય

તાત્પર્યં યદ્દુ હૈ કિં ચીર પુરુષ નદ્ધવર શરીર કે વિનાશ સે અધિ-
નદ્ધવર યશ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, હસ પ્રકાર વિચાર કરકે કદાપિ સંગ્રામ
સે વિમુલ્ક નહીં હોતે હૈ ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ હસ પ્રકાર ‘અગારંબધનં-અગારંબધનમ્’
ગૃહબંધન કો ‘વોસિજ્ઞા-વ્યુત્પજ્ય’ ત્યાગકર તથા ‘આરંભં-આરંભમ્’
આરંભ કા અર્થાત્ સાવધાનુષ્ઠાન કો ‘તિરિયં કદ્દુ-તિર્યક્ કૃત્વા’
છોડકર ‘સમુદ્વિષ-સમુત્થિતઃ’ સંયમ કે પાલન મેં તત્પર બના હુઆ
‘મિલ્લૂ-મિલ્લુઃ’ સાધુ ‘અત્તત્તાણ-આત્મસ્વાય’ મોક્ષ પ્રાપ્તિ કે લિયે ‘પરિ-
વ્વણ-પરિવ્રજેત્’ સંયમ કે અનુષ્ઠાન મેં દત્તચિત્ત બને ॥૭॥

અન્વયાર્થ—હસી પ્રકાર ગૃહબંધન કો ત્યાગકર તથા આરંભ કો
પૂર કરકે સંયમપાલન કે લિયે ઉચિત્ત હુઆ મિલ્લુ સંયમાનુષ્ઠાન
મેં હી દત્તચિત્ત હો ॥૭॥

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ‘આ નશ્વર શરીરના વિનાશથી અવિ-
નશ્વર યશની નો પ્રાપ્તિ થતી હોય, તો શૂરવીર પુરુષોએ સંગ્રામમાંથી પીછે
હઠ શા માટે કરવી નોઈએ’ આ પ્રકારનો વિચાર કરીને શૂરવીર પુરુષો રજુ-
સંગ્રામમાંથી લાગી જઇને પ્રાણરક્ષા કરવાનો વિચાર કરતા નથી ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ આ પ્રકારે ‘અગારંબધનં-અગારંબધનમ્’ ગૃહબંધનને
‘વોસિજ્ઞા-વ્યુત્પજ્ય’ છોડી દીધે તથા ‘આરંભં-આરંભમ્’ આરંભને અર્થાત્ સાવધ
અનુષ્ઠાનને ‘તિરિયં કદ્દુ-તિર્યક્ કૃત્વા’ છોડીને ‘સમુદ્વિષ-સમુત્થિતઃ’ સંયમના
પાલનમાં તત્પર બનેલ ‘મિલ્લૂ-મિલ્લુઃ’ સાધુ ‘અત્તત્તાણ-આત્મસ્વાય’ મોક્ષ
પ્રાપ્તિના માટે ‘પરિવ્વણ-પરિવ્રજેત્’ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં દત્તચિત્ત બને. ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—એજ પ્રમાણે ગૃહબંધનનો ત્યાગ કરીને તથા આરંભને દૂર
કરીને સંયમનું પાલન કરવાને કૃતનિશ્ચયી થયેલો સાધુ સંયમાનુષ્ઠાનમાં જ
લીન થઈ બાંધ છે. ॥૭॥

(समुद्दिश्य) समुत्थितः=संयमपालनाय (भिक्षु) भिक्षुः=साधुः (अतत्ताप) आत्म-
त्वाय-संयमानुष्ठानाय (परिवर्ण) परिवर्जे संयमानुष्ठाने दत्तचित्तो भवेदिति ॥७॥

टीका--‘एवं’ एवं=यथा संग्रामे शूराः कुलेन, वलेन, शिक्षण च लोके
प्रसिद्धाः सन्नद्वयद्वपरिकराः पाणौ शस्त्रयुत्थाप्य शत्रूणां पराभवाय प्रयत्नमानाः
कदापि पृष्ठावलोकितो न भवन्ति । तथा ‘अपारबन्धनम्’ अपारबन्धनम्=गृह-
बन्धनम् ‘बोमिज्जा’ व्युत्सृज्य=विविधान्तिपादि वैराग्यभावनाया उपपाश्ल्येन
परित्यज्य । तथा ‘आरंभं तिरिये कट्टु’ आरंभं तिरिये कट्टु आरम्भं=नारदानु-
ष्ठानं परित्यज्य ‘समुद्दिश्य’ समुत्थितः=संयमपरिपालनाय समुत्थितः सन्नद्ध इति
यावत् । ‘भिक्षु’ भिक्षुः=साधुः ‘अतत्ताप’ आत्मत्वाय अत्मनः स्वरूपप्राप्तये,
मोक्षाय संयमाय चेति यावत् । ‘परिवर्ण’ परिवर्जे=संयमं गृहीयादिति । गृह-
बन्धनं सारथ्यकर्मानुष्ठानं च परित्यज्य मोक्षप्राप्तिमुद्दिश्य तपश्चरणादिभिः सन्नद्धः
साधुः संयमानुष्ठाने संलग्नो भवेदिति भावः ॥७॥

टीकार्थ—जैसे संग्राम में शूर, कुल पल और शिक्षा के द्वारा लोक
में प्रसिद्ध, कमर कसकर तैयार एवं हाथमें शस्त्र उठा कर शत्रुओं का
पराभव करने में उद्यत होने हैं, कभी पीछे की ओर नहीं देखते, उसी
प्रकार गृह संबंधी बन्धनों को विविध प्रकार की अनिष्टता आदि वैरा-
ग्य भावनाओं के द्वारा त्याग कर तथा सावध अनुष्ठान का त्याग
करके संयम पालन के लिए सन्नद्ध हुआ साधु आत्मस्वरूप की प्राप्ति के
लिए संयम को ही ग्रहण करें । आशय यह है कि गृह संबंधी बन्धन
को और सावध कर्म के अनुष्ठान को त्याग कर, मोक्ष प्राप्ति के उद्देश्य
से तपश्चरण आदि के द्वारा उद्यत हुआ साधु संयम का आचरण करने
में संलग्न हो ॥७॥

टीकार्थ—जैसी रीते संग्रामों में शूर और कुल, पल और शिक्षा द्वारा
लोक में प्रसिद्ध पुरुष हाथ में शस्त्र उठाकर शत्रुओं को पराभव करवाने में
कमर कसते तैयार रह जाते हैं कभी पीछे की ओर नहीं देखते, उसी
प्रकार गृह संबंधी विविध प्रकार की अनिष्टता आदि वैराग्य भावनाओं की
प्रेरणा से गृहबन्धन को त्याग करतार तथा सावध अनुष्ठान को त्याग
करके संयमना पालन में लगे रहते हैं साधु आत्मस्वरूप की प्राप्ति के
लिए संयम की आराधना में लगे रहते हैं ।

आ कथनना भावार्थ यह है कि गृहबन्धन को और सावध कर्मों का त्याग
करके संयम की आराधना में लगे रहते हैं साधु मोक्षप्राप्ति के लिए तपश्चरण
आदि द्वारा संयम की आराधना में लगे रहते हैं ॥७॥

For Private And Personal Use Only

મિશ્રુકં મિશ્રાચરણધીલમ્ 'એ' એકે કેવનાઽન્યકુદર્શનમજ્ઞાનુમારિણઃ । 'પરિ-
માસંતિ' પરિમાપન્તે આક્ષેપયુક્તં વચનં બ્રુવન્તિ । 'જે' એવં પરિમાસંતિ' યે એવં
પરિમાપન્તે યે એવમિત્યં સાક્ષેપવચનં કથયન્તિ, તે ગોશાલકમજ્ઞાનુમારિણઃ
'સમાધિ' સમાધેઃ=મોક્ષરૂપાત્ સમાધેઃ સંયમાનુષ્ઠાનદ્વા । 'અંતિ' અન્તિકે દૂરે
એવ તિષ્ઠન્તિ । નિરવધાચારેણ સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્યતોઽપિ મિશ્રુકસ્ય નિન્દાવચનં યે
કથયન્તિ તે ગોશાલકમજ્ઞાનુમારિણોઽન્યદર્શનિનો વા મોક્ષાત્સંયમાનુષ્ઠાનાદ્વા
દૂરે સ્થિતા એવ ભવન્તિ । 'પરોઽવાદાત્ સ્વરો ભવતિ શ્વા વૈ ભવતિ નિન્દકઃ' इति-
लोकोक्त्या तस्य निन्दाकारिणोऽधमलोकगमनस्य श्रवणात् संयमप्राप्तिर्नैव
कथमपि भवतीति ॥८॥

કોઈ કુમતાનુસારી લોગ આક્ષેપ કરતે હૈં । કિન્તુ જો દસ પ્રકાર આક્ષેપ
વચન કહતે હૈં, યે ગોશાલક કે અનુયાયી મોક્ષરૂપ અથવા સંયમાનુ-
ષ્ઠાનરૂપ સમાધિ સે દૂર હી રહતે હૈં અર્થાત્ ઁહેં ન તો સંયમરૂપ
સમાધિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં ઔર ન મોક્ષરૂપ સમાધિ હી પ્રાપ્ત હોતી હૈં ।

અભિપ્રાય પહ હૈં કિં નિષ્પાપ આચરણ કે દ્વારા સંયમ કા અનુષ્ઠાન
કરને વાલે મિશ્રુ કે પ્રતિ જો નિન્દામય વચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં, યે
ગોશાલકમત કે અનુયાયી અથવા અન્યમતાવલમ્બી મોક્ષ સે યા સંય-
માનુષ્ઠાન સે દૂર હી રહતે હૈં । 'દુસરે કા પરિવાદ કરને વાલા ગર્દભ કે
રૂપ મેં ઔર નિન્દા કરને વાલા કુત્તે કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં' હસ
લોકોક્તિ કે અનુસાર નિન્દક કો અધોગતિ મેં જાના પડતા હૈં । ઁસે
સંયમ કી પ્રાપ્તિ કિસી બી પ્રકાર નહીં હો સકતી ॥૮॥

ઉત્તમ જીવન જીવનારા જિજ્ઞુને માટે પણ કોઈ કોઈ કુમતાનુસારી અવિચારી
લોકો આક્ષેપો કરે છે. પરન્તુ આ પ્રકારના આક્ષેપ કરનારા આજીવિકો
(ગોશાલકના અનુયાયીઓ) આદિ લોકો મોક્ષરૂપ અથવા સંયમાનુષ્ઠાન રૂપ
સમાધિની દૂર જ રહે છે. એટલે કે તેમને સંયમરૂપ સમાધિની પ્રાપ્તિ પણ
થતી નથી અને મોક્ષરૂપ સમાધિની પણ પ્રાપ્તિ નથી.

આ કથનનો સાવાર્થ એ છે કે નિષ્પાપ આચરણ દ્વારા સંયમની
આરાધના કરનારા જિજ્ઞુની વિરુદ્ધમાં જેઓ નિન્દા વચનેનો પ્રયોગ કરે છે,
એવા લોકો-ગોશાલકના અનુયાયીઓ તથા અન્ય મતવાદીઓ-મોક્ષથી અથવા
સંયમાનુષ્ઠાનથી દૂર જ રહે છે.

'પરપરિવાદ કરનારા લોકો ગર્ધભરૂપે અને નિન્દા કરનાર લોકો કૂતરા
રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે,' આ લોકોક્તિ અનુસાર નિન્દકને અધોગતિમાં જવું
પડે છે. એવા નિન્દકને કોઈ પણ પ્રકારે સંયમની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. ૮૮

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૩ અન્યતિથિકોક્તાક્ષેપવચનનિ ૦ ૧૦૭

યાદ્યમાક્ષેપવચનં તે પરદર્શિનઃ સમુચ્ચારયન્તિ તાનિ વચનાનિ સૂત્રકારઃ
પરિપાદયન્તિ—‘સંવદ્ધ’ इत्यादि ।

મૂળ—‘સંવદ્ધસમકલ્પા ઉ અન્નમન્નેસુ સુચ્છિયા ।

પિંડવાયં ગિલાણસ્સ જં સારેહ દલાહં ય ॥૧॥

છાયા—સમ્વદ્ધસમકલ્પાસ્તુ અન્યોઽન્યેષુ સ્મૃચ્છિતાઃ ।

પિંડપાતં હિ ગ્લાનસ્ય યત્સારયત દદધ્વં ચ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—(સંવદ્ધસમકલ્પા) સંવદ્ધસમકલ્પાઃ (અન્નમન્નેસુ) અન્યોઽન્યમ્ પરસ્પરમ્
(સમુચ્છિયા) સંમુચ્છિતાઃ=ગૃહ્યાઃ (પિંડવાયં) પિંડપાતમ્ ખેદ્યમ્ (ગિલાણસ્સ)
ગ્લાનસ્ય (સારેહ) સારયતઃ અન્વેષયતઃ (દલાહ ય) દદધ્વં ચ इति ॥

ટીકા—‘સંવદ્ધસમકલ્પા’ સંવદ્ધસમકલ્પાઃ સમ્-પ્રકીમાવેન પરસ્પરોપ-

અન્યમતાવલમ્બી જિસ પ્રકાર કે આક્ષેપવચનોં કા પ્રયોગ કરતે
હેં, સૂત્રકાર ડગ્હેં દિશ્વલાતે હેં—‘સંવદ્ધ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સંવદ્ધસમકલ્પા-સંવદ્ધસમકલ્પાઃ’ યે લોગ ગૃહસ્થ કે
સમાન વ્યવહાર કરતે હેં ‘અન્નમન્નેસુ-અન્યોઽન્યમ્’ યે પરસ્પર એક દુસરે
મેં ‘સમુચ્છિયા-સંમુચ્છિતાઃ’ આસક્ત રહતે હેં ‘પિંડવાયં-પિંડપાતમ્’
આહાર ‘ગિલાણસ્સ-ગ્લાનસ્ય’ રોગી સાધુ કા ‘સારેહ-સારયતઃ’
અન્વેષણ કરકે ‘દલાહ ય-દદધ્વં ચ’ દેતે હેં ॥૧॥

અન્વયાર્થ—યે સાધુ ગૃહસ્થોં કે સમાન વ્યવહાર કરતે હેં, પરસ્પરમેં
અનુરાગી હે, ગ્લાન તથા રોગી સાધુ કો ભિક્ષા લાકર દેતે હેં ॥૧॥

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે અન્ય મતવાદીઓ જૈનશ્રમણના
વિરુદ્ધમાં કેવાં કેવાં આક્ષેપવચનોના પ્રયોગ કરે છે—‘સંવદ્ધ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘સંવદ્ધસમકલ્પા-સંવદ્ધસમકલ્પાઃ’ આ લોકો ગૃહસ્થના
સમાન વ્યવહાર કરે છે ‘અન્નમન્નેસુ-અન્યોઽન્યમ્’ તેઓ પરસ્પર એકબીજામાં
‘સમુચ્છિયા-સંમુચ્છિતાઃ’ આસક્ત રહે છે, પિંડવાયં-પિંડપાતમ્ આહાર ‘ગિલા-
ણસ્સ-ગ્લાનસ્ય’ રોગી સાધુને ‘સારેહ-સારયતઃ’ અન્વેષણ કરીને ‘દલાહ ય-દદધ્વં
ચ’ લાવી આપે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—આ સાધુઓના વ્યવહાર ગૃહસ્થોના જેવો જ છે. તેઓ પર-
સ્પરના અનુરાગી રુકા છે. તેઓ ગ્લાન (ખીમાર), વૃદ્ધ આદિ સાધુઓને
માટે ભિક્ષા વહોરી લાવે છે. ॥૨॥

For Private And Personal Use Only

સમયાયેયોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ડ. ૩ અન્યતિથિકોકાક્ષેપચત્તનિ ૦ ૧૦૯

કિન્તુ તત્તુલ્ય એવાડ્યમપિ । અન્યોડ્યમ્ ઉપકાર્યોપકારકત્વમેવ દર્શયતિ-
'મિલાણસ્મ' ગ્લાનસ્ય, પીડાયુક્તસ્ય રોગિણઃ સાધોઃકૃતે-યજ્ઞોજનમનુકૂલં તદેવા-
નીયતે, અન્નિવ્યાડન્નિવ્ય । 'પિંડવાયં' મોજનમ્ 'સારેહ દલાહ ય' સારયત દદ-
ધ્વં ચ । અનુકૂલં મોજનમન્નિવ્યત, આનીય દદધ્વં । અતઃ કપં ન ગૃહસ્થસ્ય તુલ્યઃ
સાધુરપિ તુ તત્તુલ્ય એવ ભવતિ ॥૧॥

પુનરપ્યાહ સૂત્રકારઃ—'એવં તુઘ્ને સરાગત્યા' इत्यादि ।

શ્લોક—'એવં તુઘ્ને સરાગત્યા અન્નમન્નમણુઘ્નવશા ।

નંદુસત્પત્તિસદ્ભાવા સંસારસંસ અપારંગા ॥૧૦॥

છાયા—એવં યૂયં સરાગસ્યા અન્યોડ્યમનુવશઃ ।

નંદુસત્પત્તિસદ્ભાવાઃ સંસારસ્ય અપારંગાઃ ॥૧૦॥

હે ? વાસ્તવ મેં હનકા વ્યવહાર ગૃહસ્થો જેસા હી હૈ । હસકે અતિરિક્ત યે
પરસ્પર મેં એક દુસરે કા ઉપકાર કરતે હૈ । જવ કોઈ સાધુ રોગી હો જાતા
હે તો વસકે લિએ અનુકૂલ અન્ન આદિ આહાર અન્વેષણ કર કરકે વસે
વેતે હૈ । એસી સ્થિતિ મેં યે સાધુ ગૃહસ્થ કે સમાન વયોં નહોં હૈ ? અપિ
તુ વનકે સમાન હી હૈ ॥૧॥

સૂત્રકાર પુનઃ કહતે હૈ—'એવં તુઘ્ને સરાગત્યા' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—'એવં-એવમ્' હમ પ્રકાર 'તુઘ્ને-યૂયં' આપ લોગ 'સરા-
ગત્યા-સરાગસ્યાઃ' રાગમહિત હૈ 'અન્નમન્નમણુઘ્નવશા-અન્યોડ્યમનુ-
વશઃ' ઓર પરસ્પર એક દુસરે કે વશ મેં રહતે હૈ, અતઃ 'નંદુસત્પત્તિ
સદ્ભાવા-નંદુસત્પત્તિસદ્ભાવાઃ' આપ લોગ સત્પત્તિ ઓર સદ્ભાવ સે

તેમનો વ્યવહાર ગૃહસ્થોના એવો જ લાગે છે. એવી રીતે ગૃહસ્થો એક
બીજાને મદદ કરે છે કેાઈ સધુ બીમાર પડી ગય અથવા વૃદ્ધાવસ્થાને
કારણે ગે.ચરી કરવા જઈ શકે તેમ ન હોય, તો અન્ય સાધુઓ તેમને માટે
અનુકૂળ આહાર વહેરી લાવીને તેમને આપે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં
તેમનો વ્યવહાર ગૃહસ્થોના એવો જ લાગે છે. અમને તો સાધુ અને
ગૃહસ્થના વ્યવહારમાં કેાઈ અન્તર દેખાતું નથી.' ॥૬॥

વળી અન્ય મતવાદીઓ એવો આક્ષેપ પણ કરે છે કે—

'એવં તુઘ્ને સરાગત્યા'

શબ્દાર્થ—'એવં-એવમ્' આ પ્રકારે 'તુઘ્ને-યૂયં' આપ લોકો 'સરાગત્યા-
સરાગસ્યાઃ' રાગયુક્ત છે. 'અન્નમન્નમણુઘ્નવશા-અન્યોડ્યમનુવશઃ' અને પરસ્પર
એકબીજાના વશમાં રહો છે, અતઃ 'નંદુસત્પત્તિસદ્ભાવા-નંદુસત્પત્તિસદ્ભાવાઃ' આપ

અન્યાર્થ—(एवं) एवम् (तुम्हे) यूयम् (सरागस्था) सरागस्थाः=रागेण युक्ताः (अन्नमन्नमणुष्वसा) अन्योन्यमनुवृत्ताः=परस्पराधीनाः (नष्टसम्पदसम्भावा) नष्टसम्पद-सम्भावाः=सत्यं सद्भाववहिताः। (संसारस्स) संसारस्य=चतुर्गतिवृत्त्यस्य (अपारगा) अपारगाः॥१०॥

ટીકા—‘एवं’ एवम्=अनेन प्रकारेण ‘तुम्हे’ यूयम् ‘सरागस्था’ सरागस्थाः, रागेण सह वर्तन्ते ये ते सरागाः तस्मिन् सरागे तिष्ठन्ति, इति (सरागस्थाः) ‘अन्नमन्नमणुष्वसा’ अन्योन्यवशवर्तिनः, सर्वे हि परस्पराधीनाः, न केऽपि निस्संगाः। साधवो हि स्वाधीना भवन्ति, न तु परवशवर्तिनः। एषा रीतिस्तु गृहस्थानाम्, यत् परस्पराऽनुवर्तित्वमिति। ‘नष्टसम्पदसम्भावा’ नष्टसत्यसद्भावाः, नष्टोपगतसत्यतः सन्मार्गो येष्य स्ते तथा। ‘संसारस्स अपारगा’ संसारस्य चतुर्गतिवृत्त्यस्य मध्ये एव भवन्तः परिणमन्ति। न तस्य पारगाभिर्नो भवन्तः।

હીન હૈ ‘સંસારસ્સ-સંસારસ્ય’ ચાર ગતિ ચાલી હસ સંસાર સે ‘અપારગા-અપારગાઃ’ પાર જાને ચાલી નહીં હૈ ॥૧૦॥

અન્યર્થ—અન્ય મતાવલમ્બી યહ આક્ષેપ બી કરતે હૈં કિ હસ પ્રકાર તુમ રાગ સે યુક્ત હો, એક દુસરે કે વશીવર્તી હો, સન્માર્ગ સે રહિત હો ઓર સંસાર સે પારગામી નહીં હો ॥૧૦॥

પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે તુમ લોગ સરાગ હો, પરસ્પર સમી એક દુસરે કે અધીન હો નિસ્સંગ નહીં હો। સાધુ સ્વાધીન હોતે હૈં, પરાધીન નહીં હોતે। પરાધીન રહના તો ગૃહસ્થો કી નીતિ હૈ। તુમ સત્ય (મોક્ષમાર્ગ) સે બી રહિત હો। હન સબ કારણો સે તુમ લોગ ચતુર્ગતિ સંસાર કે પારગામી નહીં હો સંસાર મેં હી ભટકને ચાલે હો। અર્થાત્ જૈસે ગૃહસ્થ જન પૂર્વોક્ત કર્મો કી કરને કે કારણ ચતુર્ગતિક સંસારસાગર સે પાર

લોકો સત્ય અને સદ્ભાવથી હીન છે, ‘સંસારસ્સ-સંસારસ્ય’ ચાર ગતિવાળા આ સંસારની ‘અપારગા-અપારગાઃ’ પાર પહેલી શકવાવાળા નથી. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—(अन्य मतावलम्बी) जैन साधुओं सामे आक्षेप करे छे के) आ प्रकारे तमे राजधी युक्त छे, एक थीन पर आधार राभनारा छे, सन्मार्गधी रहित छे અને સંસાર પાર કરનારા નથી. ॥૧૦॥

ટીકા—કેટલાક લોકો સાધુઓ સામે એવા આક્ષેપો કરે છે કે— ‘તમે સરાગ છો. તમે એક બીજા પર આધાર રાખનારા હોવાથી નિઃસંગ નથી. સાધુ સ્વાધીન હોય છે-પરાધીન હોતા નથી. ગૃહસ્થો જ પરાધીનતા ભોગવે છે. તમે સત્ય (મોક્ષમાર્ગ)થી પણ રહિત છો. તે કારણે તમે ચતુર્ગતિરૂપ સંસારને પાર જવાને બદલે સંસારમાં જ ભટકવાના છો. એટલે કે જેવી રીતે ગૃહસ્થો પૂર્વોક્ત કર્મો કરવાને કારણે ચાર ગતિવાળા સંસાર

સમયાર્થેવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૨ અન્યતીર્થિકોક્તાક્ષેપોત્તરમ્ ૧૧૧

યયા ગૃહસ્થાઃ, યથોક્તકર્માન્નુષ્ઠાનાન્ ચાતુર્વિધકસંસારસાગરસ્ય પારમા ન
ભવન્તિ । તથા ભવન્તોઽપિ સાધુકલ્પાઃ—ગૃહસ્થતુલ્યતયા સંસારાતિક્રમણેઽસમર્થા
એવેતિ આક્ષેપકર્તુર્મિપાયઃ इति ॥૧૦॥

મૂલ્ય—અહ તે પરિભાષેજ્ઞા મિક્ષૂ મોક્ષવિસારણ ।

एवं तुल्ये प्रभासंता दुष्पक्षं चैव सेवहं ॥૧૧॥

જાપા—અથ તાન્ પરિભાષેત મિશ્રુમૌક્ષવિશારદઃ ।

एवं यूयं प्रभापमाणा दुष्पक्षं चैव सेवध्वम् ॥૧૧॥

**અન્વયાર્થ—(અહ) અથ=અનન્તરં (તે) તાન્ પ્રતિકૂચત્વેનોપસ્થિતાન્ પુરુ-
ષાન્ (મિશ્રુ) મિશ્રુઃ=સાધુઃ (મોક્ષવિસારણ) મોક્ષવિશારદઃ=મોક્ષમાર્ગ-
નહીં હોતે, ઇસી પ્રકાર આપ સાધુ કે સમાન રહતે હુણે ખી ગૃહસ્થો કે
સદૃશ અનુષ્ઠાન કરને કે કારણ સંસાર કો પાર કરને મેં સમર્થ નહીં
હૈં । એસા આક્ષેપ કરને વાલોં કા અભિપ્રાય હૈ ॥૧૦॥**

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ હસકે પશ્ચાત્ ‘તે-તાન્’ ઇસ અન્ય તીર્થિકોં
સે ‘મિક્ષૂ-મિશ્રુઃ’ સાધુ ‘મોક્ષવિસારણ-મોક્ષવિશારદઃ’ મોક્ષવિ-
શારદ-અર્થાત્-જ્ઞાનદર્શન ઔર ચારિત્ર કી પ્રરૂપણા કરને વાલા ‘પરિ-
ભાષેજ્ઞા-પરિભાષેત’ કહેકિ ‘एवं-एवम्’ હસ પ્રકાર ‘प्रभासंता-प्रभा-
पमाणाः’ કહતે હુણે ‘तुल्ये-यूयं’ આપ લોગ ‘दुष्पक्षंचैव-दुष्पक्षं चैव’
દો પક્ષ કા રાગ ઔર દેયાત્મક ‘सेवह-सेवध्वम्’ સેવન કરતે હૈ ॥૧૧॥

**અન્વયાર્થ—મોક્ષમાર્ગ મેં કુશલ મિશ્રુ ઉપયુક્ત પ્રકાર સે ભાષણ
કરને વાલોં સે હસ પ્રકાર કહે-હસ પ્રકાર ભાષણ કરતે હુણે તુમ લોગ**

સાગર તરી જવાને અસમર્થ હોય છે, એજ પ્રમાણે સાધુ રૂપે રહેવા છતાં
તમે ગૃહસ્થના જેવું જ આચરણ કરનારા હોવાને કારણે સંસાર સાગરને
તરી જવાને અસમર્થ છો. ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ આના પછી તે-તાન્’ તે અન્ય તીર્થિકોં ‘મિક્ષૂ
-મિશ્રુઃ’ સાધુ ‘મોક્ષવિસારણ-મોક્ષવિશારદઃ’ મોક્ષ વિશારદ-અર્થાત્ જ્ઞાન
દર્શન અને ચારિત્રની પ્રરૂપણા કરવાવાળા ‘પરિભાષેજ્ઞ-પરિભાષેત’ કહે છે કે
एवं-एवम्’ આ પ્રકારે प्रभासंता-प्रभापमाणाः’ કહેતાં ‘तुल्ये-यूयं’ આપ લોકો
दुष्पक्षंचैव-दुष्पक्षं चैव’ એ પક્ષને હેય અને ઉપાહેય એ એજ પક્ષને
‘सेवह-सेवध्वम्’ સેવન કરવાવાળા છે. ॥૧૧॥

**સૂત્રાર્થ—મોક્ષને માગે આગળ વધવામાં કુશળ સાધુએ પૂર્વોક્ત
આક્ષેપો કરનાર લોકોને આ પ્રમાણે જવાબ આપવો એમ—**

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રસ્ય પરૂપક્ષઃ (પરિમાસેજ્ઞા) પરિમાપેત વ્રુયાત્ (एवं) एवं=અનન્ત-
રીક્ત' (एवमासंता) પ્રમાપમાણાઃ (तुम्हे) यूयम् (दुपक्षत्वं चेत्) दुष्पक्षं दृष्टः पक्षो
दुष्પક્ષઃ તમ્ અથવા રાગદ્વેષાત્મકં પક્ષદ્વયં (सेवह) सेवध्वमिति ॥૧૧॥

ટીકાઃ--'શ્રદ્ધ' અથ પૂર્વપક્ષસમાપ્ત્યનન્તરમ્ 'મોક્ષવિચારણ' મોક્ષવિચારદઃ
પરૂપક્ષઃ, મોક્ષસ્ય તત્કારણસ્ય જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાલ્પસ્ય વિચારદઃ પરૂપક્ષઃ
'મિત્તુ' મિત્તુઃ=મિત્તુણશ્ચીઠઃ, 'તે' તાન પતિકૂલોપસ્થિતાન્ અન્યદર્શિનઃ।
'एवं' અનન્તરોદીરિતમાર્ગેણ 'પ્રમાસંતા' પ્રમાપમાણાઃ સન્તઃ અન્યદર્શિનઃ
સાધુસ્વરૂપધારિણો ગૃહસ્થાશ્ચ 'દુપક્ષત્વં' दुष्पक्षम्, दृष्टः पक्षो दुष्पक्षः तमेव।
'तुम्हे' यूयम् 'सेवह' सेवध्वम्। अथवा-रागद्वेषात्मकं पक्षद्वयं सेवध्वम्। रादूपण-
स्यापि स्वपक्षस्य समर्थनात् रागः। तथा-निर्दोषस्याऽपि संयममार्गपतिक्लेपकरणात्
मद्वेषः। यद्वा-आधार्मिकौद्देशिकान्नादिभोजित्वाद् गृहस्थपक्षस्याऽसेवध्वम्।

दुष्पक्ष अर्थात् दूषित पक्ष या द्विपक्ष (रागद्वेषरूप पक्ष) का सेवन
कर रहे हो ॥११॥

ટીકાથે—યહાં 'અથ' શબ્દ પૂર્વપક્ષ કી સમાપ્તિ કા સૂચક હૈ।
મોક્ષ મેં વિચારદ અર્થાત્ મોક્ષ કે કારણભૂત જ્ઞાન, દર્શન ઔર ચારિત્ર
તપ કા નિરૂપણ કરને મેં કુશલ મિત્તુ પતિકૂલ રૂપ સે ઉપસ્થિત ઊન
અન્ય દર્શનિયો સે હમ પ્રકાર કહે હમારે ઉપર અસમીચીન આક્ષેપ
કરતે હુએ તુમ સાધુવેષધારી યા ગૃહસ્થ દૂષિત પક્ષ કા સેવન કરતે હો
યા રાગદ્વેષ રૂપ દ્વિપક્ષ કા સેવન કરતે હો। અપને સદોષ પક્ષ કા
સમર્થન કરને કે કારણ રાગ ઔર નિર્દોષ સંયમમાર્ગ પર ખી આક્ષેપ
કરને કે કારણ દ્વેષરૂપ પક્ષ હૈ। અથવા આધાર્મિક તથા ઔદેશિક અલ

‘આ પ્રકારના આક્ષેપો કરનારા તમે લોકો દુષ્પક્ષ (દૂષિત પક્ષ)નું
અથવા દ્વિપક્ષનું (રાગદ્વેષ રૂપ પક્ષનું) સેવન કરી રહ્યા છો.’ ॥૧૧॥

ટીકાથે—અહીં અથ પદ પૂર્વપક્ષની સમાપ્તિનું સૂચક છે. મોક્ષમાર્ગના
વિચારદ મોક્ષ સાધવામાં કારણભૂત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપનું નિરૂપણ
કરવામાં સાધુએ અન્ય મતવાદિઓનાં પુરોક્ત આક્ષેપોનો જવાબ આ પ્રમાણે
આપવો જોઈએ—અમારા ઉપર અનુચિત આક્ષેપો કરનારા તમે સાધુવેષ-
ધારી અથવા ગૃહસ્થો દૂષિત પક્ષનું સેવન કરો છો—અથવા રાગદ્વેષ દ્વિપક્ષનું
સેવન કરો છો. એટલે કે તમારા સદોષ પક્ષનું સમર્થન કરવાને કારણે તમે
રાગ રૂપ પક્ષનું સેવન કરો છો અને નિર્દોષ સંયમમાર્ગ સામે આક્ષેપો
કરવાથી દ્વેષ રૂપ પક્ષનું સેવન કરો છો. અથવા આધાર્મિક આદિ દોષયુક્ત
તથા ઔદેશિક અલ આદિનો આહાર કરવાને કારણે આપ ગૃહસ્થ પક્ષનું

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૩ અન્યતીર્થિકોક્તાક્ષેપોત્તરમ્ ૧૧૩

તથા-સાધુસ્વરૂપધારણાત્ પ્રત્રજિતાશ્વેતિ ઉમયપક્ષસેવિષમ્ । યદ્વા-સ્વતોઽસદ્નુ-
ષ્ઠાનમ્, સદ્નુષ્ઠાનકર્તૃણાં નિન્દનમિતિ પક્ષદ્વયં સેવધમ્ । ૯૪ રૂપેણ-‘પરિમા-
સેજા’ પરિમાપેત, મિશ્રસ્તાનિતિ ભાવઃ ॥૧૧॥

પુનરન્તરમાહ-‘તુઘ્મે’ इत्यादि ।

પૂર્વ-‘તુઘ્મે’ મુંજહં પાપસુ ગિલાણો અમિહંમિ યા ।

તં ચ વીઓદગં મોચ્ચાં તમુદિસ્સાદિ જં કંડં ॥૧૨॥

છાયા-—યુયં મુઢ્ઢમ્ પત્રેષુ ગ્લાનસ્ય અભ્યાહતે ચ યત્ ।

તં ચ વીજોદકં મુરુરા તમુવિશ્યાદિ યન્કુતમ્ ॥૧૨॥

આદિ આહાર કરને કે કારણ ગૃહસ્થપક્ષ કા સેવન કર રહે હો ઓર સાધુ
કા રૂપ ધારણ કરને તથા વીક્ષિત હોને કે કારણ સાધુ પક્ષ કા સેવન
કરતે હો, હસ પ્રકાર દ્વિપક્ષ સેવી હો । અથવા સ્વયં તો અસત્ આચરણ
કરતે હો ઓર સત્ આચરણ કરને વાલોં કી નિન્દા કરતે હો, હસ
કારણ મી દોનોં પક્ષોં કે સેવન કરને વાલે હો । હસ પ્રકાર સાધુ ડન
આક્ષેપ કત્તીઓં કો ઉત્તર દેવે ॥૧૧॥

પુનઃ કહતે હૈ-‘તુઘ્મે’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-—‘તુઘ્મે-યૂયમ્’ આપલોગ ‘પાપસુ-પાત્રેષુ’ કાંસે આદિ કે
પાત્રોં મેં ‘મુંજહ-મુઢ્ઢમ્’ ભોજન કરતે હૈં તથા ‘ગિલાણો-ગ્લાનસ્ય’
રોગી સાધુ કે લિપ્ ‘અમિહંમિયા-અભ્યાહતે યત્’ ગૃહસ્થોં દ્વારા જો
ભોજન મંગવાતે હૈં ‘તં ચ વીઓદગં-તં ચ વીજોદકમ્’ સો આપ વીજ
ઓર કચ્ચે જલ કા ‘મોચ્ચા-મુત્તવા’ ઉપભોગ કરકે તથા ‘તમુદિસ્સાદિ-

સેવન કરી રહ્યા છે, અને સાધુનો વેષ ધારણ કરેલો હોવાથી તથા વીક્ષિત
હોવાને કારણે આપ સાધુપક્ષનું સેવન કરી રહ્યા છે-આ પ્રકારે આપ
દ્વિપક્ષનું સેવન કરનારા છે. અને સત્ આચરણની નિંદા કરો છે, તે કારણે
તમે બંને પક્ષોનું સેવન કરનારા; છે. તે આક્ષેપ કરનારાઓને સાધુએ આ
પ્રકારનો ઉત્તર આપવો બોધ્યો, ॥૧૧॥

વળી તેમને એવો જવાબ આપવો કે-‘તુઘ્મે’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-—‘તુઘ્મે-યૂયમ્’ આપ લોકો ‘પાપસુ-પાત્રેષુ’ કાંસા વગેરેના
પાત્રોમાં ‘મુંજહ-મુઢ્ઢમ્’ ભોજન કરો છે, તથા ‘ગિલાણો-ગ્લાનસ્ય’ રોગી
સાધુના માટે ભોજન ‘અમિહંમિયા-અભ્યાહતે યત્’ ગૃહસ્થોના દ્વારા જે
મંગાવે છે. ‘તં ચ વીઓદગં-તં ચ વીજોદકમ્’ આપ તે બીજ અને કાચા પાણીને

અન્વયાર્થ:- (તુમ્હે) યૂયમ્ (પાણસુ) પાત્રેષુ કાંસ્યાદિમાજનેષુ (મુંજઠ) મુદ્ધર્થે મોજનં કુરુત (ગિલાળો) ગ્લાનસ્ય (અમિદંડમિયા) અભ્યાદ્યેન યત્ ગૃહસ્થદ્વારા આનાયયતે (તં ચ વીઓદયં) તં ચ વીજોદકં (મોઘા) મુક્ત્વા (તમુદિસાદિયં કઢં) તમુદિસ્ય યત્ કૃતમ્ ગ્લાનસાધુમુદિસ્ય યદાદારાદિકં કૃતં તદુપશુંનાનાઃ યૂયમ્ ઉદેશિકાદિકૃતમોજનં ઇતિ ॥૧૨॥

ટીકા-‘તુમ્હે’ યૂયમ્ ‘પાણસુ’ પાત્રેષુ=રજતકાંસ્યાદિપાત્રેષુ સ્વસ્ય અર્કિચન-ત્વમ્, પરિગ્રહરાહિત્યં ચ સ્ત્રીકુર્વાણા અપિ ‘મુંજઠ’ મોજનં કુરુત્વમ્, ગૃહસ્થસ્ય પાત્રેષુ મોજનકરણાત્ તત્પરિગ્રહોડવધમેવ ભવતિ તથા-માદારાદિષુ રાગોડપિ ભવત્યેવ, તત્કથં રાગપરિગ્રહાભ્યાં રહિતા ભવન્તઃ ઇતિ દિવારયત । પતાવન્ત એવં યં કઢં-તમુદિસ્ય યત્ કૃતમ્’ ઉક્ત ગ્લાન સાધુ કો ઉદેશ કરકે જો આહાર બનાયા ગયા હૈ ઉક્તકા ઉપભોગ કરતે હો ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ--તુમ લોગ કાંસે આદિ કે માજનોં મેં મોજન કરતે હો રુગ્ણ સાધુ કે લિષ્ ગૃહસ્થ કે દ્વારા આહાર મંગવાતે હો ઓર વીજ તથા સચિત્ત જલ કા ઉપભોગ કરતે હો તથા રુગ્ણ સાધુ કો ઉદેશ્ય કરકે બનાયે હુષ આહાર કા મોજન કરતે હો ॥૧૨॥

ટીકાર્થ--(મિશ્રુ) ઉન આશ્લેષ કર્તાઓં કો હસ પ્રકાર ઉત્તર દે) તુમ લોગ અપને આપ કો માર્કિચન ઓર અપરિગ્રહ કહતે હુષ મી રજત (ચાંદી) એવં કાંસે આદિ કે પાત્રોં મેં મોજન કરતે હો । ગૃહસ્થ કે પાત્ર મેં મોજન કરને સે ઉક્તકા પરિગ્રહ અવધ્ય હોના હૈ ઓર આહાર આદિ મેં રાગ મી હોના હી હૈ । એવી સ્થિતિ મેં તુમ રાગ ઓર

‘મોઘા-મુક્ત્વા’ ઉપભોગ કરીને તથા ‘તમુદિસાદિયં કં કઢં-તમુદિસ્ય યત્ કૃતમ્’ ગ્લાન સાધુને ઉદેશીને જે આહાર બનાયેલ છે તેનો ઉપભોગ કરે છે. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ--તમે લે કે કાંસા આદિ ધાતુઓનાં પાત્રોમાં જ્યો છે. બીનાર સાધુને માટે ગૃહસ્થ દ્વારા આહાર મંગાવે છે. તમે બીજ તથા સચિત્ત પાણીનો ઉપભોગ કરો છે અને બીનાર સાધુને નિમિત્તે તૈયાર કરેલું ભોજન જમો છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ--તે આશ્લેષ કર્તાઓને જૈન સાધુએ આ પ્રમાણે જવાબ દેવો ભોઈએ તમે તમારી જાતને માર્કિચન અને અપરિગ્રહી રૂપે ઓળખાવો છે, છતાં પણ તમે ચંદી, કાંસુ આદિ ધાતુના પાત્રોમાં ભોજન કરો છે. ગૃહ-સ્થના પાત્રમાં ભોજન કરવાને કારણે આપ તેનો પરિચય અવધ્ય કરો છે અને આહાર આદિમાં રાગ પણ અવધ્ય રાખો જ છે. આ પ્રકારની પરિ-

समयार्थबोधिनी टीका प्र. शु. अ. ३ उ. ३ अन्यतीर्थिकोक्ताश्लेषोत्तरम् ११५

दोषा इति न, किन्तु दोषान्तरमपि ते भवत्येवेति—अत्र आह—‘गिलाणो’ ग्लानस्य व्याघ्रादि पीडितस्य भिक्षाऽऽनयनेऽसमर्थस्य गृहस्थद्वारा आनाययते। ‘तं च बीभोदकं’ तं च बीभोदकम्, बीभोदकम्, बीभोदकादि त्रिनशनपूर्वकमेव गृहस्थैर्भोजनं संपाद्यते तदाहारम्। ‘भोच्चा’ भुक्त्वा तथा—‘तमुद्दिश्य यत् भोजनादिकं संपादितं तस्यापि भोक्ता भवान् भवति, एवं च गृहस्थगृहेषु गृहस्थरात्रेषु साध्वर्ष पाचितान्नभोजित्वात् तदोषपापकर्मणा अवश्यमेव संबन्धो भविष्यतीति ॥१२॥

पुनरुप्याह—‘क्षित्ता तिव्वाभितावेणं’ इत्यादि।

मूलम्—लित्ता तिव्वाभितावेणं उज्झिथा असमाहिया।

नातिकंहुइयं सेयं असुयस्सावरज्जइ ॥१३॥

द्वेष से रहित किस प्रकार हो सकते हो ? इस बात पर विचार करो। इतने ही दोष नहीं, तुम लोग इनके अनिरिक्त अन्य दोषों का भी सेवन करते हो। जो व्याधि से पीड़ित हैं और भिक्षा लाने में असमर्थ हैं, उसके लिए तुम गृहस्थ के द्वारा भिक्षा मंगवाते हो। ऐसा करने में भी दोष लगता है। गृहस्थों द्वारा लाया हुआ भोजन अभ्याहत कहलाता है। बीजों का तथा जल का विनाश करके ही गृहस्थ भोजन बनाते हैं। उसका तुम उपभोग करते हो। इसके अनिरिक्त रोगी साधु के उद्देश्य से बनाये हुए आहार को भी तुम भोगते हो। इस प्रकार गृहस्थ के घर में तथा गृहस्थ के पात्रों में साधु के निमित्त पकाये हुए अन्न का सेवन करने के कारण उसके पाप कर्म के साथ अवश्य ही तुम्हारा सम्बन्ध होगा ॥१२॥

स्थितिमां तमे रागद्वेषा रक्षित केवी रीते रक्षी शके ? आ दोषोत्तुं पणु तमे सेवन करे छे। रागने कारणु जेओ लिक्षायर्था करवाने असमर्थ होय छे जेवा सधुओने भाटे तमे गृहस्थे द्वारा लोअननी सामथीओ भंगवे छे। जेवुं करवामां पणु दोष लागे छे। गृहस्थे द्वारा लाववामां आवेला लोअनने अभ्याहत कहे छे। जीओने तथा जणने विनाश करीने न गृहस्थ लोअन बनावे छे। जेवां लोअनने तमे उपलोग करे छे। रागी साधुने निमित्त लावेहुं लोअन पणु तमे जमे छे। आ प्रकारे गृहस्थना घरमां तथा गृहस्थनां पात्रोमां तमारे निमित्त रांधवामां आवेला लोअनने उपलोग करवाने कारणु तेना कर्मनी साथे तमारे पणु अवश्य संबन्ध थरे। ओटवे के तमे पणु ते पापकर्मना लागीदार न जनो छे। ॥आथा १२॥

છાયા—લિપ્તાસ્તીત્રામિતાપેન ઉજ્જિતા અસમાહિતાઃ ।

નાડતિક્કણ્ઢયિતં શ્રેયો અરુણોઽપરાધ્યતિ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—(તિવ્વામિતાવેળં) તીત્રામિતાપેન=કર્મબન્ધનેન (લિપ્તા) લિપ્તાઃ=ઉપલિપ્તાઃ (ઉજ્જિતા)ઃ ઉજ્જિતાઃ=ત્રિવેકરહિતાઃ (અસમાહિયા) અસમાહિતાઃ=શુભાધ્યવસાયરહિતાઃ (અરુણસ) અરુણો=ત્રગસ્વ (અતિકંઢુહયં) અતિકંઢુયિતં (ન સેયં) ન શ્રેયઃ યતઃ (અવરજ્જહ) અપરાધ્યતિ દોષમુત્વાદયતીત્યર્થઃ ॥૧૩॥

ટીકા—‘તિવ્વામિતાવેળં’ તીત્રામિતાપેન પદનીવનિકાયોપમર્દનપુરઃસર-સંપાદિતાધાકર્મોદિષ્ટભોજનેન । તથા—મિધ્યાદષ્ટિયા સાધુનિન્દયા ચ સંજાતાઽ-

પુનઃ કહતે હૈ—‘લિપ્તા તિવ્વામિતાવેળં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તિવ્વામિતાવેળં-તીત્રામિતાપેન’ આપ લોગ તીત્ર અભિ-તાપ અર્થાત્ કર્મબન્ધ સે ‘લિપ્તા-લિપ્તાઃ’ ઉપલિપ્ત ‘ઉજ્જિયા-ઉજ્જિતાઃ’ સદ્વિવેક સે રહિત ‘અસમાહિયા-અસમાહિતાઃ’ શુભ અધ્યવસાય સે રહિત હૈ । ‘અરુણસ-અરુણઃ’ ત્રગ-ધાવકે ‘અતિકંઢુહયં-અતિકંઢુયિતમ્’ અત્યન્ત જુજલાના ‘ન સેયં-ન શ્રેયઃ’ અઠ્ઠા નહીં હૈ ‘અવરજ્જહ-અપ-રાધ્યતિ’ કયોંકિ વહ કળ્ઢયન દોષાવહ હી હૈ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—તુમ લોગ તીત્રકર્મબન્ધ સે લિપ્ત હો સમ્યગ્ વિવેક સે હીન હો ઓર શુભ અધ્યવસાય સે રહિત હો । ધાવ કોં યહુન જુજ-લાના ઠીક નહી, કયોંકિ એસા કરને સે દોષ કો ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—તીત્ર કર્મબન્ધ સે અર્થાત્ પટ્કાગ કી હિંસાપૂર્વક સમ્પા-દિત આધાકર્મી એવં ઉદિષ્ટ આહાર કા ઉપભોગ કરને કે કારણ તથા

વળી સૂ ૧૩૨ કહે છે કે—‘જિત્તા તિવ્વામિતાવેળં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તિવ્વામિતાવેળં-તીત્રમિતાપેન’ આપ લોકો તીત્ર અભિતાપ અર્થાત્ કર્મ બન્ધથી ‘લિપ્તા-લિપ્તાઃ’ ઉપલિપ્ત ‘ઉજ્જિયા-ઉજ્જિતાઃ’ સદ્વિવેકથી રહિત અને ‘અસમાહિયા-અસમાહિતાઃ’ શુભ અધ્યવસાયથી રહિત છે. ‘અરુ-ણસ-અરુણઃ’ મણુ-ધાને અતિકંઢુહયં અતિકંઢુયિતમ્ અત્યન્ત ખજોળવું ‘ન સેયં-ન શ્રેયઃ’ સાડ નથી ‘અવરજ્જહ-અપરાધ્યતિ’ કેમ કે તે કંઢુયન દોષાવહ જ છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—સાધુએ તે આદેષકતાને કહેવું જોઈએ કે-તમે તીત્ર કર્મ બન્ધથી લિપ્ત છો, સમ્યગ્ વિવેકથી રહિત છો અને શુભ અધ્યવસાયથી પણ રહિત છો ધાવને ખડું ખજવાળવો તે ઉચિત ન ગણાય, કારણ કે એવું કરવાથી દોષની ઉત્પત્તિ થાય છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—છકાયની હિંસાપૂર્વક પ્રાપ્ત આધાકર્મ, ઉદિષ્ટ આદિ દોષયુક્ત આહારને ઉપભોગ કરવાને કારણે તથા મિધ્યાદષ્ટિ અને સાધુની નિંદા દ્વારા

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ડ. ૩ અન્યતીર્થિકોક્તાક્ષેપોત્તરમ્ ૧૧૭

શુભકર્મરૂપાઽભિતાપેન 'લિપ્તા' લિપ્તાઃ 'ઉજ્જિપ્તા' ઉજ્જિપ્તાઃ=સદસદ્વિવેકરહિતાઃ । તથા- 'અસમાહિયા' અસમાહિતાઃ સાધૂનાં વિદ્વેષકરણાત્ શુભાઽધ્યવસાયવર્જિતા ભવન્તો વિચિન્તે । યથા 'અરુપસ્સ' અરુપઃ=અરૂપોત્તરણસ્ય 'અતિકંઙ્કરૂપં' અતિકંઙ્કરૂ-યિતમ્-સ્વર્જનમ્ । 'ન સેયં' ન શ્રેયઃ યથા-ત્રણસ્યાઽતિસ્વર્જનં ન શ્રેયો ભવતિ । અપિ તુ 'અવરજ્ઞાઈ' અપરાધ્યતિ, તત્કંઙ્કરૂપનં દોષમેવાઽઽવરજ્ઞતિ ।

અર્થ માત્રઃ-ત્રયં નિર્ઠિકચનાઃ પરિગ્રહરહિતા इति કૃત્વા પદ્મજીવનિકાયાનાં રક્ષાસાધનં પાત્રાદ્યુપકરણમપિ પરિત્યજ્યાઽશુદ્ધાહારાદિકાનામુપભોગેનાઽવશ્યં માત્રી, અશુભકર્મલેપઃ । દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવાનપેક્ષણેન સંયમોપકરણાનામપિ પાત્રાદીનાં ત્યાગો ન શુભાય । અપિ તુ ત્રણાદિકંઙ્કરૂપનવત્ દોષાય एव ભવતીતિ ॥૧૩॥

મિથ્યાદૃષ્ટિ એવં સાધુનિન્દા કે દ્વારા ઉત્પન્ન અશુભ કર્મરૂપ અભિતાપ સે લિપ્ત હો, મત્ અસત્ કે વિવેક સે રહિત હો તથા સાધુઓ પર દ્વેષ રાખને કે કારણ શુભ અધ્યવસાય સે રહિત હો । યાદ રાખો યાવ કો બહુત જુજલાના શ્રેયસ્કર નહીં હૈ । ઉસે જુજલાને સે દોષ કી હી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ- 'હમ અર્થિચન હૈ, અપરિગ્રહી હૈ' એસા માન કર બદ્ધ જીવનિકાર્યો કી રક્ષા કે સાધન પાત્ર આદિ ઉપકરણો કો બી ત્યાગકર યદિ અશુભ આહાર કા ઉપભોગ કરે તો દોષો સે બચાવ નહીં હો સકતા । એસા કરને સે અશુભ કર્મો કા લેપ અવશ્ય હોગા । દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાલ ઓર ભાવ કી અપેક્ષા ન કરકે સંયમ કે ઉપકરણ પાત્ર આદિ

ઉપજિત અશુભ કર્મરૂપ અભિતાપથી તમે લિપ્ત છો, તમે સત્ અસત્ના વિવેકથી વિહીન છો, તથા સાધુઓ પર દ્વેષ રાખવાને કારણે શુભ અધ્યવસાયથી પણ રહિત છો, ધને બહુ ખર્ચવાળો શ્રેયસ્કર નથી ! જેમ ધને વધારે ને વધારે ખર્ચવાળાથી ધા વડે છે, એજ પ્રમાણે પોતાના દોષો સામે જોવાને બદલે અન્યના શુભોને દોષરૂપે બતાવવાથી પોતે જ તીવ્ર કર્મોને બન્ધ કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે- 'અમે અર્થિચન અને અપરિગ્રહી છીએ,' એવું માનીને છાયાના છવોની રક્ષાને માટે પાત્ર આદિ ઉપકરણોને ત્યાગ કરવામાં આવે અને ગૃહસ્થના પાત્રમાં અશુદ્ધ (દોષયુક્ત) આહારનો ઉપસોગ કરવામાં આવે, તો સાધુ તે દોષથી બચી શકતો નથી, એવું કહેવાથી અશુભ કર્મોને લેપ અવશ્ય લાગે છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની દૃષ્ટિએ વિચાર

પુનરપ્યાહ—‘તત્તેજ’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—તત્તેજં અણુસિદ્ધા તેં અપડિન્નેન જાણેયા ।

જ એસં ણિયણે મંગો અસમિક્કલ્લં વડ્ઠ કિંઈ ॥૧૪॥

છાયા—તત્ત્વેન અનુશિષ્ટાસ્તે અપતિજ્ઞેન જાનતા ।

ન એ નિયતો માર્ગોડસમીક્ષ્ય વાક્ કૃતિઃ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—(અપડિન્નેન) અપતિજ્ઞેન રાગદ્વેષરહિતેન (જાણયા) જાનતા હેયોપાદેયરિચ્છેદકેન (તે) તેડન્યદર્શનાવલંબિનઃ (તત્ત્વેન અણુસિદ્ધા) તત્ત્વેનાનુ-
કાં મી ત્યાગ કર દેના ઔપસ્કર નહીં હૈ, કિન્તુ વ્રણ (ઘાવ) કા છુજ-
લાને કે સમાન દોષજનક હી હૈ ॥૧૩॥

और भी कहते हैं—‘तत्तेज’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘અપડિન્નેન-અપતિજ્ઞેન’ રાગ દ્વેષ સે રાહત એસે તથા ‘જાણયા-જાનતા’ જો હેય એવં ઉપાદેય પદાર્થોં કો જાનતા હૈં યહ સાધુ પુરુષ ‘તે-તે’ અન્ય દર્શન ઘાલોં કો ‘તત્ત્વેન અણુસિદ્ધા-તત્ત્વેનાનુશિષ્ટાઃ’ યથાવસ્થિત અર્થ કી શિક્ષા દેતે હૈં કિ ‘એસમંગો-એવો માર્ગોં’ આપ લોગોં ને ત્રિસ માર્ગ કા અનુસરણ કિયા હૈં વહ માર્ગ ‘જ નિયત-ન નિયતઃ’ યુક્તિયુક્ત નહીં હૈં ‘વડ્ઠ-વાક્’ તથા આપ ને જો સમ્યક્ દૃષ્ટિ સાધુઓં કે પ્રતિ આક્ષેપ વચન કહા હૈં વહ મી ‘અસમિક્કલ્લ-અસમીક્ષ્ય’ વિના વિચારે હી કહા હૈં ‘કિંઈ-કૃતિઃ’ તથા આપ લોગ જો કાર્ય કરતે હૈં વહ મી વિવેકશૂન્ય હૈં ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—રાગદ્વેષ સે રહિત તથા હેય ઓર ઉપાદેય કા જ્ઞાતા

કયાં વિના સંયમનાં ઉપકરણોનાં-પાત્ર આદિનાં પણ ત્યાગ કરવે। ઔપસ્કર નથી, પણ વ્રણને (ગુપ્તકર) અંજવાળવા સમાન દોષજનક છે. ॥ગાથા ૧૩॥

વર્ગી સૂત્રકાર કહે છે કે—‘તત્તેજ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘અપડિન્નેન-અપતિજ્ઞેન’ રાગદ્વેષથી રહિત એવા તથા ‘જાણયા-જાનતા’ જે હેય અને ઉપાદેય પદાર્થોને જાણે છે, આ સાધુપુરુષ ‘તે-તે’ બીજા અન્ય દર્શનવાળાઓને ‘તત્ત્વેન અણુસિદ્ધા-તત્ત્વેનાનુશિષ્ટાઃ’ યથાવસ્થિત અર્થની શિક્ષા દે છે કે ‘એસ મંગો-એવો માર્ગોં’ આપ લોકોએ જે માર્ગોં અનુસરણ કર્યું છે તે માર્ગ ‘જ નિયત-ન નિયતઃ’ યુક્તિયુક્ત નથી, ‘વડ્ઠ-વાક્’ વચન કહેલ છે તે પણ ‘અસમિક્કલ્લ-અસમીક્ષ્ય’ વગર વિચાર્યું અ કહ્યું છે ‘કિંઈ-કૃતિઃ’ તથા આપ લોકો જે કાર્ય કરે છે તે પણ વિવેક શૂન્ય છે. ॥૧૪॥

સૂચાર્થ—રાગદ્વેષથી રહિત અને હેય તથા ઉપાદેયના જાણકાર મુનિઓએ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શુ. અ. ૩ જ. ૩ અન્યતીર્થિકોક્તાક્ષેપોત્તરમ્ ૧૧૯

શિષ્ટાઃ યથાવસ્થિતાર્થપરૂપણયા તુ શાસિતાઃ (એસ મગ્ગે) એવો માર્ગો પાપપરિ-
ગૃહીતઃ (જ નિયમ) ન નિયતઃ ન યુક્તિસંગતઃ (વર્ડ) વાક્યે પિષ્કપાતં ગ્લાનસ્થા-
નીય દદાતિ તે ગૃહસ્થકલ્પા ઇત્યાદિરૂપા સા (અસમિક્ષતા) અસમીક્ષ્યાપર્યાલોચ્ય
કાર્યતા તથા (કિં) કૃતિઃ કરણમપિ મશ્વીયમસમીક્ષિતમેવેતિ ॥૧૪॥

ટીકા--‘અપહિન્નેન’ અપતિજ્ઞેન=પતિહારહિતેન, હ્રદમહમવશ્યં ચરિષ્યામી-
ત્યેવં પતિજ્ઞા ન વિદ્યતે યસ્ય સઃ અપતિજ્ઞઃ, તેન રાગદ્વેષરહિતેન સાધુના ‘જાળયા’
જાનતા, હંદં હેયમિદગ્રુપાદેયમિતિજ્ઞાનવતા ‘તત્તેજ’ તત્ત્વેન, પરમાર્થતથા-જિના-
મિભાષેણ યથાવસ્થિતાર્થપરૂપણાદ્વારા ‘તે’ તે ગોશાલકમતાનુસારિણઃ અન્ય-
દર્શનિનથ ‘અણુમિદ્વા’ અનુશિષ્ટાઃ બોધિતા મવંતિ, કિં બોધિતાઃ મવંતિ તત્ત્વાહ-
‘એસમગ્ગે’ ઇત્યેવમાર્ગઃ=ગૃહસ્થ-પાત્રાદિષુ ભોજનમ્ ગ્લાનાર્થં ગૃહસ્થદ્વારા આનય

મુનિ ઉન અન્યદર્શનિયોં કો તત્ત્વ કી શિક્ષા દે કિ તુમ્હારા યહ માર્ગ
પાપ સે યુક્ત હૈ, યુક્તિસંગત નહીં હૈ ઓર ‘હરણ મુનિ કો આહાર
લાકર જો દેતે હૈં વે ગૃહસ્થ કે સમાન હૈં યહ તુમ્હારા વચન વિચારશૂન્ય
હૈ : તુમ્હારા આચાર બી વિચારવિકલ હૈ અર્થાત્ તુમ વિના વિચારે
બોલતે ઓર ક્રિયા કરતે હો ॥૧૪॥

ટીકાર્થ--‘મૈં યહ કાર્ય અવશ્ય કરૂંગા’ હસ પ્રકાર કી પ્રતિજ્ઞા સે
રહિત અર્થાત્ રાગ ઓર દ્વેષ સે રહિત તથા હેય ઓર ઉપાદેય કો
જાનને વાલે સાધુ કે દ્વારા ઉન આક્ષેપ કરને વાલે ગોશાલક કે અનુ-
યાયિયોં કો તથા અન્યદર્શનિયોં કો જિન ભગવાન્ કે મત કે
અનુસાર યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપ કી શિક્ષા દી જાતી હૈ । સાધુ ઉન્હેં હસ

તે અન્ય મતવાદીઓને તત્ત્વની આ પ્રમાણે શિક્ષા દેવી એઈએ. તમારો આ
માર્ગ પાપથી યુક્ત છે અને યુક્તિસંગત નથી.

‘જિમાર સાધુઓને માટે આહાર વહોરી લાવનારા સાધુઓ ગૃહસ્થના
સમાન છે,’ આ તમારો આક્ષેપ વિચારશૂન્ય છે. તમારો આચાર જ વિચાર
વિહીન છે. એટલે કે તમે વગર વિચારે’ જમે તેમ બોલો છો અને મન
શ્વે તેમ કરો છો. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ--‘હું આ કાર્ય અવશ્ય કરીશ,’ આ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાથી રહિત
એટલે કે રાગદ્વેષથી રહિત તથા હેય અને ઉપાદેયને બાબુનારા મુનિઓ
દ્વારા તે આક્ષેપકર્તા ગોશાલકના અનુયાયીઓ તથા અન્ય મતવાદીઓને
હિનેન્દ્ર ભગવાન્ના મત અનુસારનું યથાર્થ તત્ત્વ (વસ્તુ સ્વરૂપ) સમજાવવામ
આવે છે. તેમને આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે--‘ગૃહસ્થના પાત્રમાં જમવું’

नम् आपाकर्मिकोद्देशिकादिभोजनं तथा शुद्धसंयमिनामाक्षेपकरणम् एव तत्र मार्गः
'न नियत' न नियतः, न नियतो न युक्तिसंगतः । 'वद्' वचनं तद् साधुगुद्दिश्य
यदाक्षेपवचनं भवद्भिः प्रतिपादितम् । तदपि—'असमिक्व' असमीक्ष्य, विचार-
मन्तरेणैव कथितम् । तथा 'कः' कृतिः भवतामाचरणमपि न समीचीनमिति ॥१४॥
मूलम्—एरिसां जां वई एसां अग्गवेणुव्व करिसिता ।

गिहिणो अभिहडं सेयं भुंजिउं ण उं भिक्खुणं ॥१५॥

छाया—ईदृशी या वागेवा अग्रवेणुरिव कर्षिता ।

गृहिणोऽभ्याहृतं श्रेयः भोक्तुं न तु भिक्षुणम् । १५॥

प्रकार कहे—गृहस्थ के पात्र में भोजन करना और विमार साधु के लिए
गृहस्थ द्वारा भोजन मंगवाना, आपाकर्म एवं औद्देशिक आहार करना
और शुद्ध संयम का पालन करने वालों पर आक्षेप करना, यह आप
का मार्ग युक्तिसंगत नहीं है । साधु के विषय में आप ने जो आक्षेप
वचन कहे हैं, वह आप के वचन बिना विचारे ही कहे गए हैं । इसके
अतिरिक्त आप का आचार भी समीचीन नहीं है ॥१४॥

शब्दार्थ—'एरिसा-ईदृशी' इस प्रकार की 'जा-या' जो 'वई-वाग्'
कथन है कि 'गिहिणो अभिहडं-गृहिणोऽभ्याहृतम्' गृहस्थ के द्वारा लाया
हुआ आहार 'भुंजिउं सेयं भोक्तुं श्रेयः' साधु को ग्रहण करना कल्याणकार-
क है 'ण उं भिक्खुणं-न तु भिक्षुणम्', परन्तु साधु के द्वारा लाया हुआ
आहारादिक लेना ठीक नहीं है 'एसा-एवा' यह बात 'अग्गवेणुव्व करि-
सिता-अग्रवेणुरिव कर्षिताः' बांस के अग्रभाग के जैसा कृश दुर्बल है । १५॥

अने विमार साधुने भाटे गृहस्थ द्वारा लेज्जन मंगवावहु-आपाकर्म दोष
युक्त तथा औद्देशिक दोषयुक्त आहार करवो, तथा शुद्ध संयमनु पालन
करनारा जैन साधुओ पर आक्षेप करवो, आ तमारी रीत युक्तिसंगत नथी
जैन साधुओ सामे तमे ओ आक्षेप वचनो उन्वार्यां छे ते वगर विचार्ये
ओ उन्वार्यां छे, साधुओ सामे आ प्रकारना आक्षेप करनारा आप लोकोना
आचार पणु येअ (शुद्ध-दोषरहित) नथी ॥आथा १४॥

शब्दार्थ—'एरिसा-ईदृशी' आ प्रकारनी 'जा-या' ओ 'वई-वाग्' कथन
छे के 'गिहिणो अभिहडं-गृहिणोऽभ्याहृतम्' गृहस्थना द्वारा लाववामा आवेल
आहार वजेरे लेवो ठीक नथी 'एसा-एवा' आ बात 'अग्गवेणुव्व करिसिता-अग्र-
वेणुरिव कर्षिताः' बांसना आभजना लावना ओम कृश दुर्बल छे ॥१५॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩. ૩. ૩ અન્યતીર્થિકોક્તાસેવોત્તરમ્ ૧૨૧

અન્યર્થ—(પરિસા) ર્દૃશી (જા) યા (વહ) વ ગૂ=ભાગી કથનં (મિહિણો અમિહં) ગૃહિણોઽન્નાદતમ્=ગૃહસ્થૈરાનીતમ્ (શુજિત સેયં) મોક્તું શ્રેયઃ=વલ્યાણ-કરમ્ (ળ ડ મિશ્વુણ) ન તુ મિશ્વુણામ્ પરન્તુ સાધુમિરાનીતમાહારાદિકં ગ્લાન-સાધવે ન શ્રેયઃ (પસા) एषा वाक् (अगवेणुव करिसिता) अग्रेणुरिव कर्षिता यंशग्रभागवत् दुर्बलेत्यर्थः ॥૧૫॥

ટીકા—‘પરિસા’ ર્દૃશી ‘જા’ યા ‘વહ’ વાક ‘મિહિણી અમિહં’ ગૃહસ્થ દ્વારા આનીતમાહારાદિકં ‘શુજિત સેયં’ મોક્તું શ્રેય=સાધુમિ મોક્તું શ્રેયઃ પશ-સ્તમ્ ‘ળ ડ’ ન તુ=મિશ્વુમિરાનીતમાહારાદિકં મોક્તું શ્રેયઃ=પશસ્તમ્, ‘પસા’ એવા વાક ‘અગવેણુવ’ અગ્રેણુરિવ=વંશસ્યાઽગ્રવંશ ‘કરિસિતા’ કર્ષિતા દુર્બલા વિધતે યુવત્યક્ષમત્વાત્ । ગૃહસ્થદ્વારા આનીતમાહારાદિકં સાધુના મોક્તવ્યમિતિ

અન્યર્થ—ગૃહસ્થ કે દ્વારા લાપા હુઆ આહાર કરના શ્રેયસ્કર હૈ કિન્તુ મિશ્વુ કે દ્વારા લાપે આહાર કા ઉપભોગ કરના શ્રેયસ્કર નહીં હૈ, આપ કા યહ કથન વાંસ કે અગ્રભાગ કે સમાન દુર્બલ હૈ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—આપ કા યહ જો કથન હૈ કિ ગૃહસ્થ કે દ્વારા લાપા હુઆ આહારાદિ ભોગના સાધુઓ કે લિપ કલ્યાણકર હૈ પરન્તુ સાધુઓ કે દ્વારા લાપે આહાર કા ઉપભોગ કરના શ્રેયસ્કર નહીં હૈ, યહ કથન વાંસ કે અગ્રભાગ કે સમાન દુર્બલ હૈ । વહ યુક્તિ કો સહન નહીં કરતા ।

તાપર્ય યહ હૈ કિ સાધુ યદિ ગૃહસ્થ કે દ્વારા લાપે આહાર આદિ કા ઉપભોગ કરે તો અચ્છા પરન્તુ સાધુ કે દ્વારા લાપે આહાર કો ભોગના અચ્છા નહીં હૈ, યહ આપ કા કથન યુક્તિહીન હૈ । જૈસે વાંસ કા અગ્રભાગ દુર્બલ હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર યહ કથન બી દુર્બલ હૈ ।

સૂત્રાર્થ—‘ગૃહસ્થના દ્વારા લાવવામાં આવેલા આહાર શ્રેયસ્કર છે, પરન્તુ સાધુ દ્વારા લાવવામાં આવેલા આહારનો ઉપભોગ કરવો શ્રેયસ્કર નથી,’ આપતું આ કથન વાંસના અગ્રભાગ સમાન કમજોર છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—અન્ય મતવાદીઓના આક્ષેપનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે ‘ગૃહસ્થના દ્વારા લાવવામાં આવેલા આહાર સાધુઓને માટે કલ્યાણકારી છે, પરન્તુ સાધુઓ દ્વારા લાવેલા આહારનો ઉપભોગ કરવો સાધુને માટે શ્રેયસ્કર નથી.’ આ પ્રકારની આપની દલીલ વાંસના અગ્રભાગ જેવી નિર્બળ છે—તેનું ખાંડન સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ છે. જેવી રીતે વાંસનો અગ્રભાગ એટલો કમજોર હોય છે કે તેને સહેલાઈથી તેડી શકાય છે, એજ પ્રમાણે તમારા આ આક્ષેપનો અવાજ પણ ઘણો સરળ છે—ગૃહસ્થો દ્વારા લાવવામાં

મશ્ચસ્તમ્ । પરન્તુ સાધુભિરાનીતમાહારાદિકં મોક્તવ્યમિતિ ન શ્રેયસ્કરમ્, इति कथनं भवतो युक्तिरहितम् । यथा वंशस्याग्रभागो दुर्बलो भवति तद्वदेव युक्तिरहितं, गृहस्थैરાનીतं जीवोपपर्दनसहितेन सावद्यम् भिक्षुभिरानीतं तृहमादिदोषरहितम् अतो गृहस्थानीतमाहारादिकं-श्रेय इति कथनं युक्तिशास्त्रविरुद्धमिति भावः ॥१५॥

यथा गृहस्थैर्दानं दीयते तथा साधुभिरपि दानादिकं देयं दानस्य सामान्य-धर्मत्वेन सर्वसमानत्वादित्याशंकापनेतुमाह-‘धम्मपण्णवणा’ इत्यादि ।

મૂલમ્—ધર્મમપન્નવણા જો સારંભાણ વિસોહિયો ।

૧૦ ઉર્ધ્વાહિં દિઢિહિં પુર્વ્વમાસી પંગ્ગપ્પિયં ॥૧૬॥

છાયા—ધર્મપણવણા યા સા સારંભાણાં વિશોધિકા ।

ન ત્વે તાભિર્દિષ્મિઃ પૂર્વમાસીત્ પ્રકલ્પિતમ્ ॥૧૬॥

ગૃહસ્થો કે દ્વારા જો લાયા જાવળા વહ છઠ્ઠાચો કી જીવવિરાધના સે યુક્ત હોને કે કારણ સાવધ હોળા । ડસકે વિપરીત સાધુઓં કે દ્વારા લાયા આહાર ઉદ્ગમ આદિ દોષોં સે રહિત હોળા । અતપવ ગૃહસ્થોં દ્વારા લાએ આહાર કો ભેગના શ્રેયસ્કર હૈ, યહ આપ કા કથન યુક્તિ સે ઓર શાસ્ત્ર સે બી પ્રતિકૂલ હૈ ॥૧૫॥

જૈસે ગૃહસ્થોં કે દ્વારા દાન દિવા જાના હૈ, ડસી પ્રકાર સાધુઓં કો બી દાન દેના ચાહિયે । દાન સામાન્ય ધર્મ હોને કે કારણ સમી કે લિયે સમાન હૈ । હમ પ્રકાર કી આશંકા કા નિવારણ કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈ—“ધમ્મપણવણા” ઇત્યાદિ ।

આવેલો આહાર છકાયની વિરાધના યુક્ત હોવાને કારણે દોષયુક્ત હોય છે, પરન્તુ સાધુઓ દ્વારા લાવવામાં આવેલો આહાર ઉદ્ગમ આદિ દોષોથી રહિત હોય છે તેથી ગૃહસ્થો દ્વારા આવેલા આહારને શ્રેયસ્કર માનવો તે વાત યુક્તિ સંગત પણ લાગતી નથી અને શાસ્ત્રે ક્ત કથનથી પણ વિરુદ્ધ ગય છે. માટે આપની તે દલીલ બિલકુલ ટકી શકે તેમ નથી. ॥ગાથા ૧૫॥

અન્ય મતવાદીઓ એવું કહે છે કે ‘જેવી રીતે ગૃહસ્થો દ્વારા દાન અપાય છે એજ પ્રમાણે સાધુઓએ પણ દાન દેવું એઈએ. દાન સામાન્ય ધર્મ હોવાને કારણે સૌને માટે સમાન છે.’ આ પ્રકારની અન્ય મતવાદીઓની દલીલનું નિરાકરણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘ધમ્મપણવણા’ ઇત્યાદિ—

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. યુ. અ. ૩ ઉ. ૩ અન્યતીર્થિકોક્તાક્ષેપોત્તરમ્ ૧૨૩

અન્વયાર્થ:--(જા) યા (ધમ્મપન્નવણા) ધર્મપ્રજ્ઞાપના યતીનાં દાનાદિનોપ-
કર્તવ્યમિત્યાદિકા ધર્મદેશના (સા) સા ધર્મદેશના (સારંભાણ) સારંભાણાં ગૃહસ્થા-
નામ્ (વિસોહિયા) વિશોધિકા=શુદ્ધિકરિણી. યત્યસ્તુ સંયમાનુષ્ઠાનેનૈવ વિશુદ્ધ્યંતિ
(एषाहिं दिद्विहिं) एताभिर्दृष्टिभिः (पुर्वं) पूर्वम् (ण उ) न तु (पगप्पियं आसी)
પ્રકલ્પિતમાસીત્ નૈતાદૃશી ભવત્કથિતાદેશના સર્વજ્ઞૈઃ પૂર્વં કૃતેતિ ॥૧૬॥

ટીકા--'જા ધમ્મપન્નવણા' યા ધર્મપ્રજ્ઞાપના=સાધવે દાનાદિકં ગૃહસ્થેર્દેય-
મિત્યાકારિકા યા ધર્મદેશના સા 'સા સારંભાણ વિસોહિયા' સા સારંભાણાં ગૃહ-

શબ્દાર્થ--'જા ધમ્મપન્નવણા-યા ધર્મપ્રજ્ઞાના' સાધુઓં કો દાન આદિ
દેકર ઉપકાર કરનાં चाहिये यह जो धर्म की देशना है 'सा-सा' वह
धर्मदेशना 'सारंभाण-सारंभाणां' गृहस्थों को 'विसोहिया-विशोधिका'
शुद्ध करने वाली है, साधुओं को नहीं 'एषाहिं दिद्विहिं-एताभिर्दृष्टिभिः'
इस दृष्टि से 'पुर्वं-पूर्वम्' पहले 'ण उ-न तु' नहीं 'पगप्पियं आसी-
प्रकल्पितमासीत्' ऐसी देशना सर्वज्ञों ने पहले की गई थी ॥१६॥

અન્વયાર્થ--યહ જો ધર્મદેશના હૈ કિ સાધુઓં કો દાન દેકર ઉપ-
કાર કરનાં चाहिये, यह गृहस्थों की ही शुद्धि करने वाली है--साधु तो
संयम का आचरण करके ही शुद्ध होते हैं। धर्मदेशना इस अभिप्राय
से पहले सर्वज्ञों ने नहीं की है ॥१६॥

ટીકાર્થ--સાધુ દાનાદિ કરે, યહ ધર્મદેશના ગૃહસ્થોં કો હી પવિત્ર
કરને વાલી ડનકી વિશુદ્ધિ કરને વાલી હૈ । યહ ધર્મદેશના સાધુઓં

શબ્દાર્થ--'જા ધમ્મપન્નવણા-યા ધર્મપ્રજ્ઞાપના.' સાધુઓએ દાન વગેરે
દઈને ઉપકાર કર્યો. જોઈએ એ આ ધર્મની દેશના છે 'સા-સા' તે
ધર્મદેશના 'સારંભાણ-સારંભાણાં' ગૃહસ્થોને 'વિસોહિયા-વિશોધિકા:' શુદ્ધ કરવા
વાળી છે. સાધુઓને નહિ 'एषाहिं दिद्विहिं-एताभिर्दृष्टिभिः' આ દૃષ્ટિથી પુર્વ-
પૂર્વમ્' પહેલાં 'ण उ-न तु' ના 'पगप्पियं आसी-प्रकल्पितमासीत्' એવી દેશના સર્વ-
જ્ઞોએ પહેલા કરી હતી. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ--'સાધુઓએ દાન હેયું' જોઈએ, આ પ્રકારની ધર્મદેશના ગૃહ-
સ્થોને સાટે જ કરવામાં આવી છે, કારણ કે સાધુઓએ દાન હેવાથી ગૃહસ્થોની
શુદ્ધિ થાય છે અને સાધુ યોનાના સંયમનો નિર્વાહ કરી શકે છે. સાધુઓ
તો સંયમનું પાલન કરીને શુદ્ધ થતાં જ હોય છે, તેથી સર્વજ્ઞોએ દાન હેવાની
જે ધર્મદેશના કરી છે, તે ગૃહસ્થોને અનુલક્ષીને કરી છે, સાધુને અનુલક્ષીને
કરી નથી ॥૧૬॥

ટીકાર્થ--સાધુને દાનાદિ દેવાની જે ધર્મદેશના છે, તે ગૃહસ્થોને જ
પવિત્ર કરનારી તેમની વિશુદ્ધિ કરનારી છે. તે ધર્મદેશના સાધુઓની શુદ્ધિ

સ્થાનાં વિશેષિકા કલ્યાણકારિણી, ન તુ સાધૂનાં સા દેશના કલ્યાણકારિણી ।
 ‘વદિયાદિં દિદ્દિદિં’ एताभि दृष्टिभिः ‘पुन्वं’ पूर्वम् ‘ण उ पगपिप्यं’ न तु प्रक-
 ल्पितम् । ‘आसी’ आसीत् न तु एतादृशी देशना पूर्व सर्वज्ञैः कथिताऽऽसीत् ।
 साधुभिर्दानादिकं दत्त्वा उपकर्तव्यमित्येषा या धर्मदेशना, सा गृहस्थस्यैव पवित्र-
 कारिणी, न तु साधूनां कल्याणकારिणी । अनेनाऽभिभाषेण न पूर्व सर्वज्ञैर्देशना
 दत्तेति । अयं भावः—भरन्ति हि साधवो धनधान्यादिवित्तराहित्येनाकिंचनाः सन्तः
 यतस्ततो निरवद्य आहारादिमात्रमेवादाय संयमं निर्वहन्ति यदि कदाचित्साधु-
 भिरपि दानं दीयेत् तदा दानार्थं सावधानाहारादीनामपि स्वीकरणेन संयमव्याघातो
 भवेदतः साधवो दानादिकं न कुर्वन्तीति शास्त्रमर्यादेति, तथा यदि साधुर्दानं दद्यात्
 तदा अग्रेको याचकः समागतः परदिने द्वौ ततः परमनेके समागमिष्यन्तीति
 तेभ्यः सर्वेभ्यो दानं दत्तः साधोभिरैव दुर्लभा स्यादिति, तथा यदि साधुर्दानं-
 की शुद्धि करने वाली नहीं है । सर्वज्ञों ने ऐसा उपदेश पहले नहीं दिया है ।

તાત્પર્ય यह है कि साधुओं के पास धन-धान्य नहीं होता । वे
 अकिंचन होते हैं । निर्दोष भिक्षा करके ही वे अपने संयम का निर्वाह
 करते हैं । यदि वे भी दान देने लगे तो उन्हें सावध आहार आदि भी
 स्वीकार करना पड़ेगा और ऐसा करने से संयम में बाधा उत्पन्न होगी ।
 इस कारण साधु दान नहीं देते । यह शास्त्र की मर्यादा है । इसके
 अतिरिक्त साधु यदि दान देने लगे तो प्रथम दिन एक याचक आएगा
 तो दूसरे दिन दो आ जाएंगे और फिर उनकी भीड़ लग जाएगी । परि-
 णाम यह होगा कि सबको दान देते देते साधु के लिए भिक्षा ही दुर्लभ

करનારી નથી.’ સર્વજ્ઞોએ એવો ઉપદેશ-સાધુઓએ દાન દેવું બેઠુંએ એવો
 ઉપદેશ આપ્યો નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સાધુઓની પાસે ધન, ધાન્ય હોતું
 નથી. તેઓ અકિંચન હોય છે. નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને તેઓ પોતાના
 સંયમનો નિર્વાહ કરે છે. જો તેઓ પણ દાન દેવા માંડે, તો તેમણે પણ
 સાવધ આહાર અદિનો પણ સ્વીકાર કરવો પડે અને એમ કરવાથી સંયમની
 વિશુદ્ધિ બાળતી શકાય નહીં. તે કારણે સાધુ દાન દેતા નથી. શાસ્ત્રીએ આ
 મર્યાદા મૂકી છે. જો સાધુ દાન દેવાનું શરૂ કરે, તો પહેલે દિવસે એક યાચક
 આવે, બીજે દિવસે બે યાચક આવે, અને દિનપ્રતિદિન તેમની સંખ્યા વધતી
 જાય. તેથી તેમને દાન દેતાં દેતાં સાધુને પોતાને માટે તો કોઈ પણ લોભન
 સામગ્રી વધે જ નહીં ! સાધુ સંયમયાત્રાના નિર્વાહને માટે આહારની યાચના

‘समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ३ उ. ३ वादपराजितान्यतीर्थिकधृष्टता ४० १२५

दद्यात् तदा संयमयात्रानिर्वाहार्थं याचिताहारादेव दानेन अदत्तादानमृषावादि-
दोषो स्याताम् यतः दात्रा साधुस्य एव दत्तं न तु अन्यस्मै दातुमाहारादिकं दत्तमत
इमौ दोषो भवतः इति ॥१६॥

मूलम्—सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं अचयंता जवित्तये ।

तँओ वायं णिराकिच्चा भुज्जो वि पंगन्निमया ॥१७॥

छाया—सर्वाभिरनुयुक्तिभिरशक्नुवन्तो यापयितुम् ।

ततो वादं निराकृत्य ते भूयोऽपि प्रगल्भिताः ॥१७॥

**अन्वयार्थः—(सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं) सर्वाभिरनुयुक्तिभिः सर्वैरेव प्रमाणभूतैर्हेतु-
वृष्टान्तैः (जवित्तये अचयंता) यापयितुमशक्नुवन्तः स्वकीयपक्षं—स्थापयितुमसमर्थ**

**हो जायगी । साधु संयम यात्रा के निर्वाह के लिए आहार की याचना
करता है । उसमें से यदि दान दे तो उसे अदत्तादान और मृषावाद
दोष होंगे । दाता साधु के उपभोग के लिए आहार आदि देता है,
दूसरों को दान देने के लिये नहीं देता दूसरों को तो वह अपने हाथ
से स्वयं दे सकता है । ऐसी स्थिति में साधु यदि अन्य याचकों को
दान देने लगे तो उसे पूर्वोक्त दोनों दोषों का भागी होना पड़ेगा ॥१६॥**

**शब्दार्थ—‘सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं—सर्वाभिरनुयुक्तिभिः’ सभ युक्तियों
द्वारा ‘जवित्तये अचयंता—यापयितुमशक्नुवन्तः’ अपने पक्ष की सिद्धि
न कर सकते हुये ‘ते—ते’ वे अन्य तीर्थी ‘वायं णिराकिच्चा—वादं
निराकृत्य’ वाद को छोड़कर ‘भुज्जो वि—भूयोपि’ फिर से ‘पंगन्निमया—
प्रगल्भिताः’ स्वपक्ष की स्थापना करने की धृष्टता करते हैं ॥१७॥**

अन्वयार्थ—सभी युक्तियों से अपने पक्ष को सिद्ध करने में अस-

**क्षम है । जो ते आहारनुं दान दे, तो तेने अदत्तादान अने मृषावाद दोषो
लागे । साधुना उपभोगने भाटे दाता आहारादि दे छे, अन्यने दान आपवाने
भाटे देतो नथी । जो अन्यने आपवुं छाय तो ते पोताने छाथे न आपी
शक छे । आ प्रकारनी परिस्थितिभां दाताअ पोताने अपांछु करेछुं दान, जो
साधु भील कोछने आपी दे तो तेने अदत्तादानदोष अने मृषावाददोषना
भागोदार अन्युं पडे छे । ॥छाया १६॥**

**शब्दार्थ—‘सव्वाहिं अणुजुत्तीहिं—सर्वाभिरनुयुक्तिभिः’ सभी युक्तियों द्वारा
‘जवित्तये अचयंता—यापयितुमशक्नुवन्तः’ पोताना पक्षनी सिद्धि न करी शकतां
‘ते—ते’ ते अन्यतीर्थी ‘वायं णिराकिच्चा—वादं निराकृत्य’ वादने छोडीने ‘भुज्जोवि
—भूयोपि’ द्वीने ‘पंगन्निमया—प्रगल्भिताः’ पोताना पक्षनी स्थापना करवानी
धृष्टता करे छे । ॥१७॥**

सूत्रार्थ—सधयी दलीलेना उपयोग करवा छतां पक्ष लयारे ते अन्य

ગોશાલકાન્યવીર્યિકાદયઃ, (તે) તે અન્યદર્શનિનઃ (વાયં ગિરાકિચ્ચા) વાદં નિરા-
કૃત્ય સમ્યગ્ હેતુદૃષ્ટાન્તપૂર્વકવાદં પરિત્યજ્ય (બુજ્જો વિ) ભૂયોપિ પુનરપિ (પમ-
ન્નિપયા) પ્રાલિખતા આક્રીણાદિના ધૃષ્ટતાં ગતા ઇતિ ૥૧૭૥

ટીકા—‘સન્વાહિં અણુજીતીહિ’ સર્વામિરનુયુક્તિમિઃ શાસ્ત્રપ્રમાણહેતુદૃષ્ટાન્તેઃ
‘જવિત્તપ્’ યાપયિતુમ્ અવયંતા’ અશક્તુવન્તઃ સ્વપક્ષં હેતુદૃષ્ટાન્તસત્પ્રમાણેઃ સ્થા-
પયિતુમ્ અશક્તુવન્તઃ પરતીર્યિકાઃ, સ્વપક્ષં હેતુદૃષ્ટાન્તેઃ સમર્થયિતુમ્ તે ગોશાલકાદિ
મતાનુસારિણઃ પ્રમાણભૂતૈઃ સર્વેર્હેતુયુક્તિદૃષ્ટાન્તાદિમિરાત્માનાં સ્વપક્ષે સંસ્થાપયિતુ-
મસમર્થાઃ, યુવત્યાદિમિરપિ સ્વપક્ષસ્ય સાધને સામર્થ્યાડમાવાત્ । તે અન્યમતાનુ-
યાયિનઃ, ‘વાયં ગિરાકિચ્ચા’ વાદં નિરાકૃત્ય સમીચીનયુક્તિકર્તાદિદ્વારા પ્રવર્ત-
માનવાદં પરિત્યજ્ય, ‘બુજ્જો વિ પમન્નિપયા’ ભૂયોપિ પમન્નિપયાઃ પુનરપિ અશુભ-
વચનોચ્ચારણયષ્ટિમુષ્ટ્યાદિમિઃ પ્રહરન્તો ધાષ્ટ્યમાસાદિતાઃ સન્નઃ એવં કથયન્તિ ।
તથાહિ—‘અષ્ટાંગનિમિત્તં જ્ઞેયં સર્વલોકોપકારકમ્’

સ એવ ધર્મો મન્તવ્યો લોકકલ્યાણકારકઃ ॥૧૧॥

મર્થ હોકર વે અન્ય દર્શની વાદ કા પરિત્યાગ કરકે પુનઃ આક્રોશ
કરને લગતે હૈં ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—જથ પૂર્વોક્ત અન્યમતાનુયાયી શાસ્ત્રપ્રમાણ, હેતુ ઓર
દૃષ્ટાન્ત કે દ્વારા અપને પક્ષ કી પુટિ કરને મેં અસમર્થ હો જાતે હૈં, વસ
સમય વે વાદ કા ત્યાગ કર લેતે હૈં અર્થાત્ સમીચીન યુક્તિયોં એવંતર્કો
કે અમાથ મેં ચાલૂવાદ સે કિનારા કાટ લેતે હૈં ઓર ધૃષ્ટતા કા આશ્રય
લેતે હૈં । વે અપ્રશસ્ત વચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં, યષ્ટિ (લકડી) યા
મુષ્ટિ સે પ્રહાર કરતે હૈં ઓર હસ પ્રકાર કહને લગતે હૈં—

સમ્પૂર્ણ લોક કા ઉપકાર કરને વાલા અષ્ટાંગ નિમિત્ત હી જાનને
ગોચર હૈ । વસી કો ધર્મ માનના ચાહિયે ।’

વે યહ બી કહતે હૈં—‘અષ્ટાંગનિમિત્તં જ્ઞેયં’ ઇત્યાદિ ।

મતવાદીઓ પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરી શકવાને અસમર્થ બને છે, ત્યારે
તેઓ વાદવિવાદનો પરિત્યાગ કરીને આક્રોશ (ક્રોધ) કરવાને લાગી જાય છે. ૧૭૭

ટીકાર્થ—અ્યારે પૂર્વોક્ત અન્ય મતવાદીઓ શાસ્ત્રપ્રમાણ, હેતુ અને
દૃષ્ટાન્તો દ્વારા પોતાના પક્ષનું (મતાનું) સમર્થન કરવાને અસમર્થ થઇ જાય છે,
ત્યારે તેઓ વાદનો ત્યાગ કરીને ધૃષ્ટતાનો આશ્રય લે છે. એટલે કે તેમના
મતાનું પ્રતિપદન કરવા માટે યોગ્ય દૃષ્ટાન્તો અને તર્કોલોનો આશ્રય લેવાને
બદલે અપ્રશસ્ત વચનોનો આશ્રય લે છે અને કોઈ કોઈ વાર ક્રોધાવેશમાં
આવીને લાકડી અથવા મુષ્ટિ પ્રહરનો આશ્રય લે છે અને આ પ્રમાણે કહે છે—
‘અષ્ટાંગ નિમિત્તં જ્ઞેયં’ ઇત્યાદિ—

समयार्थबोधिनो टीका प्र. ध्रु. अ. ३ उ. ३ चादपराजितान्यतीथिकभूषणप्र० १२७

अत्र धर्मविचारे हेतुादिव्यापारेण निर्णयो न विधेयः किन्तु प्रत्यक्ष एव बहुजन-
संवततया तथा राजाद्याश्रयतया 'अयमेव मदीयो धर्मः' श्रेयसे, न तु धर्मान्तरमिति
विवदन्ते। अत्रोत्तरम्—यदि बहुवोपि—अन्धा रूपं न पश्यन्ति घटादौ, किन्तु—एको-
ऽपि—अनन्धः पश्यति रूपम्। किं तावता घटे रूपाभावम् उत्प्रेक्षितुं शक्नोति
कोऽपि, तथैव बालः बहवोऽपि सर्वज्ञप्रतिपादितं धर्मं न जानन्ति। किं तावता—
'न स धर्मः' इति प्रतिपादयितुं शक्नन्ति? केऽपि? इति। तथोक्तं—

‘एरण्डकटुरासी जहा य गोसीसचंदणपलस्स।

मोल्ले न होज्ज सरिसो कित्तियमेत्तो गणिज्जंतो ॥१॥

धर्म के विषय में हेतु आदि के द्वारा निर्णय नहीं करना चाहिये।
हमारा धर्म बहुसंख्यक लोगों द्वारा मान्य है और उसे राजादि का
आश्रय प्राप्त है, अतएव वही कल्याणकारी है।’

इसका उत्तर यह है बहुतेरे अन्धे घट आदि में रहे हुए रूप को
नहीं देख पाते किन्तु एक ही सूक्ष्मता मनुष्य उस रूप को देखता है।
इतने मात्र से क्या कोई घट में रूप के अभाव की कल्पना कर सकता
है? इसी प्रकार अज्ञानी होने के कारण अधिकांश लोग सर्वज्ञ प्रति-
पादित धर्म को नहीं जान पाते। क्या इसी से यह कहा जा सकता
है कि वह धर्म ही नहीं है? कहा भी है—“एरण्डकटुरासी” इत्यादि।

एरण्ड की लकड़ियों का ढेर होने पर भी वह एक पल प्रमाण गोदीर्घ
चन्दन के मूल्य की बराबरी नहीं कर सकता, चाहे उसे कितना ही
क्यों न गिना जाय ॥१॥

‘आप्पा सत्तारत्तु’ छित करना ए अण्ठांग निमित्त ज लण्णा येण्ये छे,
तेने ज धर्म मानवे। जेधजे.’

पणी तेयो जेवुं कडे छे के—‘धर्म’नी आभतमां छेतु आदि द्वारा
निर्णय करवे। जेधजे नही। आभारा धर्मने ढोडोनी भोटी स’ज्ज्याजे स्वी-
कार्यो छे अने तेने राख्याथय पणु भळ्यो छे, तेथी तेने ज कल्याणकारी
मानवे। जेधजे.’

आ प्रकारना तेमना कथननो आ प्रमाणे उत्तर अ.पवे। जेधजे—पण्णा
आंधणांओ बडा आदिना इपने जेध शकता नथी, परन्तु जेध ज देभते।
माणुस ते इपने जेध शके छे शुं ते कारणे बट आदिमां इपने। अभाव
होवानी कल्पना करवी व्य.ज.भी छे भरी? जेज प्रमाणे अधिकांश ढोडो
अज्ञानी होवने कारणे सर्वज्ञ प्रतिपादित धर्मने लण्णी शकता नथी, शुं
तेथी जेवुं कही शकय छे के ते धर्म ज नथी? कहुं पणु छे के—

‘एरण्डकटुरासी’ इत्यादि—

जेरंडाना लाकडाओनो जेध ढगडो होय तो पणु ते जेध पलप्रमाण

તદ્વિ ગણનાતિરેગો જહ રાસી સો ન ચંદનસરિહ્નો ।

તદ્ નિવિવિગ્નાણ મહાજ્ઞનો વિ મોલ્લે વિસંવયતિ ॥૨॥

एको सचक्खुगो जह अंथलयाणं सएहिं बहुएहिं ।

होइ वरं दट्ठव्यो णहु ते बहुगा अपेच्छंता ॥३॥

एवं बहुगानि मूढा ण पमाणं जे गहं ण याणंति ।

संसारगमणगुपिलं निउगस्स य बंधमोक्खस्स ॥४॥

छाया—एण्हकाष्ठराशिर्यथा च गोशीर्षचन्दनपलस्य ।

मूल्ये न भवेद् सदृशः कियन्मात्रो गण्यमानः ॥१॥

तथापि गणनातिरेको यथा राशिः स न चन्दनसदृशः ।

तथा निर्विज्ञानमહાજ્ઞનોऽपિ મૂલ્યે વિસંવદતે ॥૨॥

एकः सचक्खुको यथा अंधानां शतैर्बहुभि

भवति वरं दट्ठव्यो नैव ते बहुका अपेक्षमाणाः ॥३॥

एवं बहुका अपि मूढा न प्रमाणं ये गतिं न जानन्ति ।

સંસારગમન ગુપિલં નિપુણસ્ય ચ બન્ધમોક્ષસ્ય ॥૪॥૧૭॥

“તહ વિ ગણનાતિરેગો” इत्यादि ।

गणना में अधिक बह ढेर जैसे चन्दन के समान नहीं हो सकता, उसी प्रकार ज्ञानहीन बहुसंख्यक लोग भी ज्ञानवान् अल्पसंख्यको की बराबरी नहीं कर सकते । वे लोग उसके मूल्य में विसंवाद करते हैं ॥२॥

“एको सचक्खुगो जह” इत्यादि ।

एक नेत्रवान् पुरुष अनेक सैकड़ों अंकों से अच्छा समझना चाहिए । न देखने वाले बहुत से लोग अच्छे नहीं कहे जाते ॥३॥

ગોશીર્ષ ચન્દનના મૂલ્યની બરાબરી કરી શકતો નથી, પછી કહે તેની ગમે તેટલી જિંમત આંકવામાં આવતી હોય. ॥૧॥

‘તહ વિ ગણનાતિરેગો’ ઇત્યાદિ—

પ્રમાણમાં મોટો હોવા છતાં પણ તે એરંડાના લાકડાએનો ઢગલો જેવી રીતે ચન્દનના મૂલ્યની બરાબરી કરી શકતો નથી, એજ પ્રમાણે જ્ઞાનહીન વધુ લોકો પણ જ્ઞાનવાન્ થોડા લોકોની બરાબરી કરી શકતા નથી તે અન્ય મતવાદીઓ અનુયાયીઓની સંખ્યાને આધારે કોઈપણ મતનું મૂલ્ય આંકવામાં ભૂલ કરે છે. ॥૨॥

‘एको सचक्खुगो जह’ इत्यादि—

આંધળા વધુ માણસો કરતા દેખતો એક પુરુષ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. સેંકડો આંધળાઓ દેખ્યા વિના વસ્તુના રૂપનું જે વર્ણન કરે તેના કરતાં એ જ દેખતા માણસ દ્વારા વસ્તુના રૂપનું જે વર્ણન કરવામાં આવે, તે અધિક માનવા યોગ્ય ગણાય છે.

સમચાર્યબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૩ જ.૩ વાદપરાજિતાન્યતોધિકધૂપ્તાપ્ર૦ ૧૨૧

પૂર્વ-રાગદોસાભિભૂયપ્પા મિચ્છત્તેણ અભિદ્વુતા ।

આઉસ્સે સરણં જંતિ ટંકુણા હવ પર્વતમ્ ॥૧૮॥

છાયા-—રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ મિથ્યાત્વેન અભિદ્વુતાઃ ।

આક્રોશાન્ શરણં યાન્તિ ટંકુણા હવ પર્વતમ્ ॥૧૮॥

અન્વયાર્થઃ—(રાગદોસાભિભૂયપ્પા) રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ યેષામાત્માનો રાગદ્વેષાધ્યામાચ્છાદિતાઃ (મિચ્છત્તેણ અભિદ્વુતા) મિથ્યાત્વેનાભિદ્વુતાઃ વિપરીત

“एवं बहुगात्रि मूढा” इत्यादि ।

इसी प्रकार बहुसंख्यक भी मूढरूप प्रमाणभूत नहीं होते जो संसारगमन में चक्रगति को तथा बन्ध और मोक्ष की गति को नहीं जानते हैं ॥४॥१७॥

શબ્દાર્થ-—‘રાગદોસાભિભૂયપ્પા-રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ’ રાગ ઓર દ્વેષ સે જિનકા આત્મા છિપા હુઆ હૈ એસે તથા ‘મિચ્છત્તેણ અભિદ્વુતા’ મિથ્યાત્વેન અભિદ્વુતાઃ’ મિથ્યાત્વ સે ભરે હુણ અન્યતીર્થી ‘આઉસે-આક્રોશાન્’ શાસ્ત્રાર્થ સે પરાજિત હોને પર અસમ્યવચનરૂપ ગાલી આદિ કા ‘સરણં જંતિ-શરણં યાન્તિ’ આશ્રય ગ્રહણ કરતે હૈ ‘ટંકુણા-ટંકુણા’ પહાડ મેં રહને વાલી મ્હેચ્છ જાતી કે લોગ યુદ્ધ મેં હાર જાને પર ‘પર્વતમ્ હવ-પર્વતમ્ હવ’ જૈસે પર્વત કા આશ્રય લેતે હૈ ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ-—જો રાગ ઓર દ્વેષ સે યુક્ત હૈ, મિથ્યાત્વ સે વ્યાપ્ત હૈ, એ વાદ મેં પરાજિત હોઠ્ઠર અસમ્ય ભાષણરૂપ આક્રોશ (ક્રોધ) કી

‘एवं बहुगात्रि मूढा’ इत्यादि—

એજ પ્રમણે જે માણસો અસંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મબંધના સ્વરૂપને જાણતા નથી અને મોક્ષપ્રાપ્તિનો માર્ગ જાણતા નથી એવાં અનેક મૂઢ માણસોનાં વચનોને પ્રમાણભૂત માની શકાય નહીં (૪) ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ-—‘રાગદોસાભિભૂયપ્પા-રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ’ રાગ અને દ્વેષથી જેમનો આત્મા છુપાયેલ છે એવા તથા ‘મિચ્છત્તેણ અભિદ્વુતા-મિથ્યાત્વેન અભિદ્વુતાઃ’ મિથ્યાત્વથી ભરેલ બીજા અન્ય તીર્થી ‘આઉસે-આક્રોશાન્’ શાસ્ત્રાર્થથી પરાજિત થવાથી અસમ્યવચનરૂપ ગાળા વગેરેનો ‘સરણં જંતિ-શરણં યાન્તિ’ આશ્રયગ્રહણ કરે છે ‘ટંકુણા-ટંકુણા’ પહાડમાં રહેવાવાળી મ્હેચ્છ જાતીના લોકો યુદ્ધમાં હારી જાય ત્યારે ‘પર્વતમ્ હવ-પર્વતમ્ હવ’ જેવી રીતે પર્વતનો આશ્રય લે છે ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ-—જે લોકો રાગ અને દ્વેષથી યુક્ત હોય છે અને મિથ્યાત્વથી ભરેલા હોય છે, તેઓ વાદમાં પરજિત થવાથી અસમ્ય વચનો રૂપ આક્રોશ

બોધવ્યાપ્તાઃ વાદે પરાજિતાઃ સન્તઃ (આડસે) આક્રોશાન્ અસમ્યવચનરૂપાન્ (સરળં જંતિ) શરણં યાન્તિ (ટંકણાં ઇવ) ટંકણ : પર્વતનિવાસિનો મ્લેચ્છજાતીયાઃ (પલ્લવં ઇવ) પર્વતમિવ-યથા યુદ્ધે પરાજિતા મ્લેચ્છાઃ પર્વતમાશ્રયન્તિ તથા વાદે પરાજિતાઃ પરતોર્થિકા આક્રોશવચનમાશ્રયન્તીતિ ॥૧૮॥

ટીકા—‘રાગદોસાભિભૂયત્વા’ રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ=રાગઃ-પ્રીત્યાત્મકઃ દ્રેષઃ-અપ્રીતિઃ, તાભ્યામ્ અભિભૂતઃ આચ્છાદિત આત્મા યેવાં તે રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ । તથા-‘મિચ્છત્તેણ અભિદ્વુતા’ મિથ્યાત્વેનાભિદ્વુતાઃ મિથ્યાત્વેન વિષય-સ્તમત્યા અભિદ્વુતાઃ વ્યાપ્તાઃ, અન્યવાદિનઃ યુક્તિતર્કપમાણાદિમિઃ સ્વપક્ષસ્થાપને-ડસમર્થાઃ સન્તઃ । ‘આડસે’ આક્રોશાન્=અસમ્યવચનરૂપાન્ ઢાંડાદિમિશ્ચ ‘સરળં’ શરણમ્ ‘જંતિ’ યાન્તિ, તાનેવાશ્રયન્તે । ‘ઇવ’ યથા ‘ટંકણાં’ પર્વતે વિદ્યમાનાઃ મ્લેચ્છજાતીયાઃ યુદ્ધાદૌ પરાજિતાઃ સન્તઃ ‘પલ્લવં’ પર્વતમેવ આશ્રયન્તે । રાગ-દ્વેષાભિભૂતાત્માનો મિથ્યાત્વોપહતમાનસાઃ મંદા વાદિનોડસમ્યવચનાન્યેવ આશ્ર-યન્તે યુક્ત્યાડમિજેતુમસમર્થાઃ સન્તઃ, યથા મ્લેચ્છજાતીયા યુદ્ધે પરાભૂતાઃ પર્વતે શરણમંગીકુર્વન્તિ તદ્વદિમેવીડતિ માવઃ ॥૧૮॥

શરણ લેતે હૈં, જૈસે ટંકણ પર્વત કે નિવાસી મ્લેચ્છ યુદ્ધ મેં પરાજિત હોકર પર્વત કા આશ્રય લેતે હૈં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—પ્રીતિરૂપ રાગ ઓર અપ્રીતિરૂપ દ્રેષ સે જિનકી આત્મા અભિભૂત હો ગઈ હૈ તથા જો મિથ્યાત્વ સે યુક્ત હૈં, એસે અન્યમતાવલમ્બી જય યુક્તિ, તર્ક ઓર પ્રમાણ આદિ કે દ્વારા અપને પક્ષ કી સિદ્ધિ કરને મેં અસમર્થ હો જાતે હૈં તત્ત્વ વે આક્રોશ કા આશ્રય લેતે હૈં અર્થાત્ અસમ્ય વચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં અથવા ઢાંડ આદિ કા પ્રહાર કરને પર ઉતારુ હો જાતે હૈં । જૈસે પર્વત કે નિવાસી મ્લેચ્છજાતીય પુરુષ યુદ્ધ મેં પરાજિત હોકર પર્વત કા હી સહારા લેતે હૈં ।

(કોષ)નો આશ્રય લે છે, જેવી રીતે પર્વતનિવાસી મ્લેચ્છો યુદ્ધમાં પરાજય થવાથી પર્વતનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે તે પરમતવાદીઓ વાદમાં પરાજિત થવાથી આક્રોશનો આશ્રય લે છે.

ટીકાર્થ—જેવી રીતે પર્વતમાં રહેનારા મ્લેચ્છો યુદ્ધમાં હારી જવાથી પર્વતનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે પ્રીતિરૂપ રાગ અને અપ્રીતિ રૂપ દ્રેષથી યુક્ત અને મિથ્યાત્વ રૂપ અધિકારે જેમની વિવેકબુદ્ધિને આચ્છાદિત કરી નાખી છે એવા અન્ય મતવાદીઓ જ્યારે દલીલો, તર્ક અને પ્રમાણ આદિ દ્વારા પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરવાને અસમર્થ થાય છે, ત્યારે આક્રોશનો આશ્રય લે છે, એટલે કે અસમ્ય વચનોનો પ્રયોગ કરે છે અથવા

સમયાર્થબોધિનો ટોકા પ્ર. યુ. અ. ૩ ડ.૩ વાદિશાસ્ત્રાર્થે સમભાવોપદેશ: ૧૩૧

મૂલ-વહુગુણગપ્પાહં કુઝ્જા અત્તસમાહિય ।

જેળંડ્ઝેળોં વિરુઝ્ઝેજ્ઞા તેગં તં તં સમાચરે ॥૧૧॥

છાયા—વહુગુણગપ્પાહં કુર્યાદાત્મસમાધિકા ।

યેનાડ્ઝ્યો ન વિરુદ્ધેત તેન તત્તસમાચરેત્ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ:—(અત્તસમાહિય) આત્મસમાધિકા=વસન્નમના: મુનિ: (વહુગુણગ-

તાત્પર્ય यह है कि जिनकी आत्मा रागद्वेष से मलीन हो चुकी है और जिनका मानस मिथ्यात्व से मलीन है, ऐसे मन्दवादी अन्त में असंभ्य वचनों का आश्रय लेते हैं, क्योंकि वे युक्ति के बल से विजयी नहीं हो सकते । जैसे म्छेच्छ लोग युद्ध में पराजित होकर पर्वत की शरण ग्रहण करते हैं ॥१८॥

શબ્દાર્થ—‘અત્તસમાહિય-આત્મસમાહિત:’ પ્રસન્ન ચિત્ત વાળા મુનિ વહુગુણગપ્પાહં-વહુગુણગપ્પાહં’ પરતીર્થિ જનોં કે સાથ શાસ્ત્રાર્થ કે સમય જિનસે વહુત ગુણ ઉત્પન્ન હોતે હેં એસે અનુષ્ઠાનોં કો ‘કુઝ્જા-કુર્યાત્’ કરે ‘જેળ-યેન’ જિસસે ‘અન્ને-અન્યે’ દુસરા મનુષ્ય ‘જો વિરુ-ઝ્ઝેજ્ઞા-ન વિરુદ્ધેત’ અપના વિરોધ ન કરે ‘તેળં-તેન’ હસ કારણ સે ‘તંતં-તત્ તત્’ ઉસ ઉસ અનુષ્ઠાન કા ‘સમાચરે-સમાચરેત્’ આચરણ કરે ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—અન્યતીર્થિકોં કે સાથ વાદ કરતે સમય પ્રસન્ન મન-

પ્રતિપક્ષીને લાકડી આદિ વડે મારવા પણ દોડે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેમનો આત્મા રાગદ્વેષથી અને મિથ્યાત્વથી મલીન થઈ ચુક્યો છે, એવા મન્દબુદ્ધિ અન્ય મતવાદીઓ બચાવે તક આદિ દ્વારા પોતાની માન્યતાને સિદ્ધ કરી શકતા નથી, ત્યારે અસંભ્ય વચનો તથા મારામારીનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે તે મન્દમતિ અન્યમતવાદીઓ અસંભ્ય વચનાદિનો આશ્રય લે છે. ॥ગાથા ૧૮॥

શબ્દાર્થ—‘અત્તસમાહિય-આત્મસમાહિત:’ પ્રસન્ન ચિત્તવાળા મુનિ ‘વહુ-ગુણગપ્પાહં-વહુગુણગપ્પાહં’ પરતીર્થિ માણસોની સાથે શાસ્ત્રાર્થના સમયે જેનાથી બહુ શુભ ઉત્પન્ન થાય છે, એવા અનુષ્ઠાનોને ‘કુઝ્જા-કુર્યાત્’ કરે જેળ-યેન’ જેનાથી ‘અન્ને-અન્યે’ બીજા માણસો ‘જો વિરુઝ્ઝેજ્ઞા-ન વિરુદ્ધેત’ પોતાનો વિરોધ ના કરે ‘તેળં-તેન’ આ કારણથી તંતં-તત્ તત્’ તે તે અનુષ્ઠા-નનું ‘સમાચરે-સમાચરેત્’ આચરણ કરે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—અન્યતીર્થિકોં સાથે વાદ (વિવાદ) કરતી વખતે મુનિએ

गप्पाइं बहुगुणमकल्पानि=परतीर्थिकैः सह वादसमये येन हेतुदृष्टान्तादिना बहवो-
गुणा उत्पद्यन्ते तादृशानुष्ठानम् (कुजा) कुर्यात् (जेग) येन (अन्ने) अन्यपरतीर्थिकः
(णो विरुज्जेज्जा) न विरुद्धयेत्-विरोधं न कुर्यात् (तेणं) तेन कारणेन (तं तं)
तत् तत् अनुष्ठानं (समाचरे) समाचरेत् कुर्यादिति ॥१९॥

टीका—‘अत्तसमाधिप्’ आत्मसमाधिकः, आत्मनः चित्तस्य समाधिः एकाग्र्यं
यस्य सः आत्मसमाधिकः प्रशान्तहृदयः साधुः ‘बहुगुणगप्पाइं’ बहुगुणमकल्पानि,
बहवो गुणाः स्वपक्षसिद्धिपरमतदूषणोद्धारनादयो माध्यस्थ्यदायो वा मकल्पन्ते,
मादुर्भवन्ति आत्मनि यादृशानुष्ठानेषु तानि बहुगुणमकल्पानि, प्रतिज्ञाहेतूदाहरणो-
पनयनिगमनानि माध्यस्थ्यवचनपकाराणि वा अनुष्ठानानि साधुर्वादिकाळे ‘कुजा’
कुर्यात् ‘जेग’ येनाऽनुष्ठितेन भाषितेन वा परतीर्थिको धर्मश्रवणादौ प्रवृत्तः ।

वाला मुनि ऐसे हेतु तथा दृष्टान्त आदि का प्रयोग करे जिससे अनेक
गुणों की प्राप्ति हो अर्थात् स्वपक्ष की सिद्धि और परपक्ष का निराकरण
हो । मुनि ऐसा आचरण करे जिससे अन्यतीर्थी विरोध न करें ॥१९॥

टीकार्थ—जिसके चित्त में समाधि अर्थात् एकाग्रता हो, वह आत्म-
समाधिक कहलाता है । इसका अर्थ है प्रशान्त हृदय साधु । ऐसा
साधु इस प्रकार के वचनों का प्रयोग करे जिनसे अनेक गुणों की
प्राप्ति हो, अर्थात् अपने पक्ष की सिद्धि हो, परमत में दूषणों का उद्-
भावन हो और माध्यस्थ्यता का भाव प्रकट हो । ऐसे ही प्रतिज्ञा, हेतु,
उदाहरण, उपनय और निगमन आदि का प्रयोग करे । उसे ऐसे वचनों
का भी प्रयोग करना चाहिए जिससे अन्यतीर्थिक धर्मश्रवण में प्रवृत्त

॥ जिलमुत्त क्षेण पाग्ग्या विना प्रसन्नचित्ते विवाह करवे। जेष्ठजे। तेजे जेवां
हृष्टान्ते, तर्कं अने प्रमाणेना प्रयोग करवे। जेष्ठजे के जेथी पोताना
पक्षनी सिद्धि अने परपक्षतुं निराकरण थर्क जय। वाह करती वणते मुनिजे
जेवुं आचरण करवुं जेष्ठजे के जेथी अन्य तीर्थिके। पक्ष तेना विरोध न करे ॥१९॥

टीकार्थ—जेना चित्तमां समाधि होय जेष्ठजे के जे जेनामां चित्तनी
जेष्ठजता होय छे, तेने आत्मसमाधि कहे छे। आत्मसमाधि जेष्ठजे
प्रशान्त हृदयवाणी साधु जेवा साधुजे अन्य मतवादीजे साथे विवाह
करती वणते जेवां वयनेना प्रयोग करवे। जेष्ठजे के जेना दास अनेक
गुणोनी प्राप्ति थाय। जेष्ठजे के तेजे जेवां प्रतिज्ञा, हेतु, उदाहरण, उपनय
अने निगमन आदिना प्रयोग करवे। जेष्ठजे के जेथी पोताना पक्षने सिद्ध
करी थकाय अने परमतना दूषणे। प्रकट ध्वाने करवे परमतनुं भंडन थर्क

समवर्धबोधिनी टीका प्र. थु. अ. ३ उ. ३ वादिशास्त्रार्थे समभावोपदेशः १३३

‘अणो’ अन्यः ‘णो विरुद्धेज्जा’ नो विरुद्धयेव=स्वविरोधी न भवेत् । ‘तं तं समा-
यरे’ तत्तत्समाचरेत् तादृशं तादृशं पराविरोधकरणेन तत्तद्विरुद्धमनुष्ठानपविकृ-
वचनं वा समाचरेत्, कुर्यादिति । परतीर्थिकैः सह विवादं कुर्वन् समाहितान्तः
करणः साधुर्येन स्वपक्षमिद्धिः परपक्षनिराकरणं भवेत् तादृक्प्रतिज्ञा हेतुदृष्टान्तोप-
नयनिगमनानि प्रतिपादयेत् । तथा यादृशकार्यकरणेनाऽन्यो विरोधी न भवेत्,
अपि तु स्वपक्षाश्रितो भवेत्, तादृशाऽनुष्ठानं वचनं प्रतिपादयेदिति भावः ॥१९॥

तदित्यं परमतं व्युदस्योपसंहारे स्मृतं व्यवस्थापयितुं सूत्रकारः आह । ‘इमं
धर्ममादाय’ इत्यादि ।

मूलम्—इमं च धर्ममादाय कासवेण पवेइयं ।

कुंजा भिक्खुं गिलाणस्स अगिलाए संमाहिण ॥२०॥

छाया—इमं च धर्ममादाय कासवेण पवेदितम् ।

कुर्याद् भिक्षुः ग्लानस्य अग्लानश्च समाहितः ॥२०॥

हो और अन्य लोग अपने विरोधी न बन जाएँ । ऐसा ही व्यवहार
करना चाहिए ।

आशय यह है कि परतीर्थिकों के साथ विवाद करते समय समाधि-
युक्त चित्तवाला साधु ऐसे प्रतिज्ञा, हेतु, उदाहरण, उपनय और निगमन
का प्रयोग करे जिससे अपने पक्ष की स्थापना हो और विरोधी पक्ष का
निराकरण हो । साथ ही उस साधु को ऐसा व्यवहार और वचनप्रयोग
करना चाहिए जिससे प्रतिपक्षी विरोधी न बने किन्तु अपने पक्ष को
स्वीकार कर ले ॥१९॥

जय अने परमतवादीज्जेने पण तेमना मतमा रडेही बूझनुं जान थर्ध
जय, तेण्णे जेवां पथनेने प्रयोग करवे जेउंजे के जेथी अन्य मतवादीज्जे
तेना विरोधी बनवाने षड्वै तत्त्वने समजवाने प्रवृत्त अने.

आ कथनेना सावार्थ जे छे के परतीर्थिकानी साथे विवाद करती
वपते समाधियुक्ता चित्तवाला साधुजे जेवां तर्क, हेतु, उदाहरण आदिने
प्रयोग करवे जेउंजे के जेथी पक्षाना पक्षनुं समर्थन थाय अने विरोधी-
ज्जेना पक्षनुं निराकरण सध जय. पणी साधुनुं वर्तन जेवुं छेवुं जेउंजे के
जेथी प्रतिपक्षी विरोधी न अनी जय पण पक्षाना (साधुना) पक्षने
स्वीकार करी ले. ॥१९॥

अन्वयार्थः--(कासवेणं) काश्यपेन वद्धमानस्वामिना (पवेइयं) प्रवेदितं प्रकर्षेण वेदितं कथितम् द्वादशपरिपदि (इमं च धम्ममादाय) इमं धर्ममादाय=इमं वक्ष्यमाणं पाणातिपातविरमणादिरूपं धर्मं गृहीत्वा (समाहिण्) समाहितः प्रसन्नचेताः (भिक्षु) भिक्षुः (गिलाणस्स) ग्लानस्यापटोरपरस्य (अगिलाण्) अग्लानः सन् (कुज्जा) कुप्यात् वैयावृत्यं कुर्यादिति ॥२०॥

टीका--'कासवेणं' काश्यपेन=काश्यपगोत्रोत्पन्नेन समुत्पन्नकेवलज्ञानवत्ता महावीरस्वामिना 'पवेइयं' प्रवेदितं=प्रकर्षेण वेदितं कथितं द्वादशपरिपदि 'इमं च

इस प्रकार परपक्ष का निराकरण करके सूत्रकार उपसंहार में अपने मत की सिद्धि करने के लिये कहते हैं 'इमं च धम्ममादाय' इत्यादि।

शब्दार्थ--'कासवेणं-काश्यपेन' काश्यप गोत्र वाले वर्धमान महावीर स्वामी ने 'पवेइयं-प्रवेदितम्' कहा हुआ 'इमं च धम्ममादाय-इमं धर्ममादाय' यह वक्ष्यमाण धर्म को स्वीकार करके 'समाहिण-समाहितः' प्रसन्नचित्त 'भिक्षू-भिक्षुः' साधु 'गिलाणस्स-ग्लानस्य' रोगी साधु का 'अगिलाण-अग्लानः सन्' ग्लानिरहित होकर 'कुज्जा-कुप्यात्' वैयावृत्य करे ॥२०॥

अन्वयार्थ--काश्यप भगवान् वर्द्धमान के द्वारा प्रतिपादित इस धर्म को अंगीकार करके समाधिपुक्त भिक्षु ग्लान (रुग्ण) मुनि की ग्लानि हीन होकर वैयावृत्य करे ॥२०॥

टीकाार्थ--काश्यप गोत्र में उत्पन्न तथा केवलज्ञान से सम्पन्न श्री महावीरस्वामी ने बारह प्रकार की परीषद् में इस धर्म का निरूपण

आ प्रकारे परपक्षानुं निराकरणुं करीने सूत्रकार आ उद्देशाने उपसंहार करता पोताना मतनुं समर्थन करवा भाटे आ प्रमाणे कहे छे--

'इमं च धम्ममादाय' इत्यादि--

शब्दार्थ--'कासवेणं-काश्यपेन' काश्यप गोत्रपाणा वर्धमान महावीर स्वामीने 'पवेइयं-प्रवेदितम्' कहेल 'इमं च धम्ममादाय-इमं धर्ममादाय' आ वक्ष्यमाण धर्मने स्वीकार करीने 'समाहिण-समाहितः' प्रसन्नचित्त 'भिक्षू-भिक्षुः' साधु 'गिलाणस्स-ग्लानस्य' रोगी साधुनी 'अगिलाण-अग्लानः सन्' ग्लानि रहित धर्मने 'कुज्जा-कुप्यात्' वैयावृत्य करे ॥२०॥

सूत्रार्थ--काश्यप गोत्रीय भगवान् वर्द्धमान द्वारा प्रतिपादित आ धर्मने अंगीकार करीने समाधिपुक्त साधुने ग्लान (भीमार) मुनिनी ग्लानि रहित चित्ते (प्रसन्न चित्ते) सेवा करवी ओछये ॥२०॥

टीकाार्थ--काश्यप गोत्रमां उत्पन्न यथेला, केवलज्ञान संपन्न महावीर स्वामीने बार प्रकारनी परिषद्मां जे धर्मनुं निरूपण कयुं छे, तेने जे धर्म कहेवाय

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. અ. અ. ૩ હ.૨ વાવિશાસ્ત્રાર્થે સમભાવોપદેશ: ૧૩૫

ઇમં વક્ષ્યમાણમ્ 'ધર્મમ્' ધર્મમ્-ધરતિદુર્ગતૌ પ્રવતતઃ પ્રાણિનઃ શુભસ્થાને ચ ધતે
 હિતિ ધર્મસ્તમ્ । અથવા-અભ્યુદયનિશ્ચેયસસાધકો ધર્મઃ તાદૃશમ્-ધર્મમ્ શ્રુતવા-
 રિત્રારૂપમ્ 'આદાય' આદાય=ગૃહીત્વા 'સમાદિપ' સમાદિતવિત્તઃ 'મિક્ષુ' મિક્ષુઃ=
 સાધુઃ 'ગિલાણસ્સ' ગ્લાનસ્ય=જ્વરાદિ પીડિતસ્ય સાધોઃ 'અગિલાણ' અગ્લાનઃ=
 ગ્લાનિરહિતો भૂત્વા 'કુઝ્ઞા' કુર્યાત્ વૈયાટ્ટરવાદિકમ્ ॥૨૦॥

મૂઢમ્-સંઘાય પેસલં ધર્મમ્ દિટ્ઠિમં પરિનિવ્વુઢે ।

ઉવસંગો નિયામિત્તા આમોક્ષાય પરિવ્વજ્જેસિ ॥૨૧॥

॥ તતીય અઙ્ગયણસ્સ તહો ઉદેસો સમત્તો ॥ તિવેમિ ॥

હાથા--સંઘાય પેસલં ધર્મં દૃષ્ટિમાન્ પરિનિર્વૃતઃ ।

ઉપસર્ગાન્ સંનિયમ્ય આમોક્ષાય પરિવ્રજેત્ ॥૨૧॥ ઇતિ વ્રજોમિ ॥

ક્રિયા હૈ વહ 'ધર્મ' કહલાતા હૈ । અથવા જિસસે અભ્યુદય અર્થાત્ સ્વર્ગ
 ઔર નિશ્ચેયસ અર્થાત્ મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, વહ ધર્મ કહલાતા હૈ ।
 પેસા ધર્મ શ્રુતરૂપ ઔર ચારિત્રરૂપ હૈ । ઇસ ધર્મ કો ધારણ કરકે
 સમાધિયુક્ત ચિત્તવાલા મુનિ ઉચ્ચ આદિ સે પ્રસ્ત દૂસરે મુનિ કી ગ્લાનિ
 સે રહિત હોકર વૈયાટ્ટ્ય આદિ કરે ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ--'દિટ્ઠિમં-દૃષ્ટિમાન્' જીવાજીવાદિ પદાર્થ કે સ્વરૂપ કો
 યથાર્થરૂપ સે જાનને વાલા 'પરિનિવ્વુઢે-પરિનિર્વૃતઃ' રાગદ્વેષવર્જિત શાંત
 મુનિ 'પેસલં ધર્મમ્-પેસલં ધર્મમ્' ઉત્તમ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કો સંઘાય-
 સંઘાય' જાનકર 'ઉવસંગો-ઉપસર્ગાન્' અનુકૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કો
 'નિયામિત્તા-નિયમ્ય' અપને વશ મેં કરકે 'આમોક્ષાય-આમોક્ષાય'
 મોક્ષપ્રાપ્તિવર્ચન્ત 'પરિવ્વજ્જેત્-પરિવ્રજેત્' સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરે ॥૨૧॥

છે. અથવા જેના દ્વારા અભ્યુદય (સ્વર્ગ) અને નિઃશ્ચેયસની-મોક્ષની) પ્રાપ્તિ
 થાય છે, તેને ધર્મ' કહે છે. એવો ધર્મ શ્રુત ચારિત્ર ૩૫ ધર્મ' છે. આ
 ધર્મને ધારણ કરીને સમાધિયુક્ત ચિત્તવાળા મુનિએ ગ્લાનિને ત્યાગ કરીને
 -પ્રસન્ન ચિત્તે, તાવ આદિ બીમારીથી પીડાતા મુનિની સેવા કરવી જોઈએ ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ--'દિટ્ઠિમં-દૃષ્ટિમાન્' જીવાજીવ વગેરે પદાર્થના સ્વરૂપને યથાર્થ
 ૩૫થી બહુવાળા 'પરિનિવ્વુઢે-પરિનિર્વૃતઃ' રાગદ્વેષ વર્જિત શાંતમુનિ 'પેસલં
 ધર્મમ્-પેસલં ધર્મમ્' ઉત્તમ શ્રુત ચારિત્ર ૩૫ ધર્મને 'સંઘાય-સંઘાય' બહુની
 'ઉવસંગો-ઉપસર્ગાન્' અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને 'નિયામિત્તા-નિયમ્ય' પેતાને
 વશમાં કરીને 'આમોક્ષાય-આમોક્ષાય' મોક્ષપ્રાપ્તિ વર્ચન્ત (બુધિ) 'પરિવ્વજ્જે-
 પરિવ્રજેત્' સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે. ॥૨૧॥

अन्वयार्थः—(द्विष्टिम्) दृष्टिमान् यथावस्थितपदार्थपरिच्छेदवान् (परिनिवृद्धे) परिनिवृत्तः=रागद्वेषरहितत्वात् शान्तो मुनिः (पेशलं धम्मं) पेशलं धर्मम्=सुश्लिष्टं श्रुतचारित्र्यरूपं धर्मम् (संखाय) संख्याय=ज्ञात्वा (उपसर्गो) उपसर्गान्=मनुकूल-प्रतिकूलान् (नियामिषा) नियम्य=स्ववशे कृत्वा (आमोक्खाय) आमोक्षाय=मोक्ष-प्राप्तिपर्यन्तं (परिव्वण) परिव्रजेत्=संयमानुष्ठानं कुर्यात् । 'त्तिवेमि' इत्यहं ब्रवीमि=रूपयामीति ॥२१॥

टीका—'द्विष्टिम्' दृष्टिमान्=जीवाजीवादपदार्थानां यथावस्थितस्वरूपविषयकज्ञानवान् । 'परिनिवृद्धे' परिनिवृत्तः=रागद्वेषरहितः सन् 'पेशलं धम्मं' पेशलं धर्मम्=मनोद्भूतं, प्राणिनामर्हिसादिप्रवृत्त्या प्रीतिकारणं धर्मं सर्वज्ञमणीतं श्रुतचारित्र्यभेदमिष्टम् । 'संखाय' संख्याय=ज्ञात्वा 'आमोक्खाय' आमोक्षाय, निश्चेष कर्मक्षयपर्यन्तम् । 'परिव्वण' परिव्रजेत् परि सर्वतः संयमानुष्ठानरतो भवेत् । 'त्तिवेमि' इति

अन्वयार्थः—पदार्थों के यथार्थ स्वरूप को जानने वाला अर्थात् सम्मग्न दृष्टि तथा रागद्वेष से रहित होने के कारण शान्त मुनि इस सुन्दर धर्म को जानकर एवं उपसर्गों पर विजयी होकर मोक्षप्राप्ति पर्यन्त संयम का अनुष्ठान करे ।

त्ति वेमि—ऐसा मैं कहता हूँ ॥२१॥

टीका—जो मुनि दृष्टिसम्पन्न है अर्थात् जीव अजीव आदि पदार्थों के वास्तविक स्वरूप का ज्ञाता है और राग द्वेष से रहित होने के कारण प्रशान्त है, वह प्राणियों की अर्हिसा आदि में प्रवृत्ति कराने के कारण प्रीतिकर, सर्वज्ञमणीत, श्रुतचारित्र्य के भेद से भिन्न धर्म को जानकर समस्त कर्मों का क्षय होने तक संयम के परिपालन में निरत रहे ।

सूत्रार्थः—पदार्थोना यथार्थं स्वइधने ञ्जुनासं ज्ञेयसे के सम्मग्दृष्टि तथा रागद्वेषधी रहित होवाने कारणे शान्तं अने समभावयुक्ता मुनिअे आ श्रुतचारित्र्य इय धर्मने ञ्जणीने अने परीपडो अने उपसर्गों पर विजय प्राप्त करीने, जथां सुधी मोक्षनी प्राप्ति थाय त्यां सुधी संयमनी आराधना करवी जेधअे, 'त्ति वेमि' अेवुं हुं (सुधर्मा स्वामी) कहुं छुं ॥२१॥

टीका—जे मुनि सम्मग्दृष्टिवाणो छे-अेटवे के जव, अजव आदि पदार्थोना वास्तविक स्वइधने ञ्जुकार छे, अने राग अने द्वेषधी रहित होवाने कारणे प्रशान्त छे, तेजे अर्हिसा आदिमां प्रवृत्ति करवनार होवाने बीधे प्रीतिकर, सर्वज्ञ प्ररूपित श्रुत चारित्र्य इय धर्मने ञ्जणीने, समस्त कर्मोना क्षय थाय त्यां सुधी, संयमना पालनमां बीन रहवुं जेधअे.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૩ ષ.૩ વાદિશાસ્ત્રાર્થે સમાધોપદેશઃ ૨૨૦

‘બેમિ’ इति त्रयोमि=इति शब्दः समाप्त्यर्थकः सुधर्मास्वामी जंबुस्वामिनं कथयति-
सर्वज्ञमुखात् श्रुत्वा प्रतिपादयामि, न तु स्वकपोलकल्पनया कथयामि ॥२१॥

इति श्री विश्वरिखातजगद्वल्लभादिपद्भूषितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य
पूज्यश्री घासीलालब्रतिरिचितायां श्री “समयार्थबोधिन्याख्यायां”
व्याख्यायां तृतीयाध्यायनस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥३-३॥

‘સિ બેમિ’ यह शब्द समाप्ति का सूचक है । सुधर्मा स्वामी जम्बू
स्वामी से कहते हैं-हे जम्बू । भगवान् के मुख से सुनकर मैं यह प्रति-
पादन कर रहा हूं, अपनी युद्धि से नहीं कहता हूं ॥२१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
‘सूत्रकृताङ्गसूत्र’ की समयार्थबोधिनी व्याख्या के तीसरे अध्यायन का
॥तृतीय उद्देशक समाप्त ३-३॥

‘સિ બેમિ’ આ શબ્દો ઉદ્દેશકની સમાપ્તિના સૂચક છે. સુધર્મા સ્વામી
જંબૂ સ્વામીને કહે છે કે ‘હે જંબૂ! આ બધી વાત મેં ભગવાનનાં શ્રીમુખે
સાંભળેલી છે. સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત તત્ત્વનું જ હું તમારી પાસે કથન કરી
રહ્યો છું. મારી પોતાની યુદ્ધિથી ઉપમતી કાઢેલી આ વાત નથી.’ ॥૨૧॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની
સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા અધ્યાયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩-૩॥

॥અથ તૃતીયોપસર્ગોઽધ્યયને ચતુર્થોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભયતે॥

મકાન્તતૃતીયોદ્દેશકેઽનુકૂલપતિકૂલાશ્રોપસર્ગાઃ કથિતાઃ । તાદૃશોપસર્ગોઃ
કદાચિત્ સાધોઃ સ્વમાર્ગાત્ સ્વલનમપિ સંભાવ્યતે । સ્વલિતસ્ય તસ્ય સાધોઃ
યાદૃશ ઉપદેશો ભવતિ, તાદૃશોપદેશમકારશ્ચતુર્થોદ્દેશકે પ્રતિપાદ્યતે । અનેન
સંબન્ધેન પ્રાપ્તસ્ય ચતુર્થોદ્દેશકસ્યેદમાદિપં મૂર્ચ્—‘આહંસુ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્મ—આહંસુ મહાપુરિસા પુંર્વિ તત્તત્તવોધના ।

ઉદપેળ સિદ્ધિમાવન્ના તત્થ મંદો વિસીર્યંહ ॥૧॥

છાયા—આહુર્મહાપુરુષાઃ પૂર્વં તપ્તવોધનાઃ ।

ઉદકેન સિદ્ધિમાપન્નાસ્ત્ર મન્દો વિપીદતિ ॥૧॥

॥ચોથા ઉદ્દેશોકા પ્રારમ્ભ ॥

ત્રીસરે ઉદ્દેશો મેં અનુકૂલ ઔર પ્રતિવૂલ ઉપસર્ગોં કા કથન કિયા
ગયા હૈ । હસ પ્રકાર કે ઉપસર્ગોં સે કોઈ સાધુ કદાચિત્ અપને માર્ગ
સે સ્વલિત ખી હો સકતા હૈ । અગર કોઈ સાધુ સ્વલિત હો જાય તો
હસે જિસ પ્રકાર કા ઉપદેશ સન્માર્ગ પર આરુઢ હોને કે લિપ દિયા
જાતા હૈ, વહ હસ ચૌથે ઉદ્દેશો મેં પ્રતિપાદન કિયા જા રહા હૈ । હસ
સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત ચૌથે ઉદ્દેશોકા યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ ‘આહંસુ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘આહંસુ—આહુઃ’ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષ કહતેં હૈં કિ ‘પુનિવ-
પૂર્વ’ પૂર્વકાલમેં ‘તત્તત્તવોધના-તપ્તવોધનાઃ’ તપે હુપ તપ હી
જિનકા ધન હૈં પેસે ‘મહાપુરિસા-મહાપુરુષાઃ’ મહાપુરુષ ‘ઉદપેળ-ઉદકેન’

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે અતુરૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોંનું કથન કર્યું
છે. આ પ્રકારના ઉપસર્ગોં સહન નહીં કરી શકવાને કારણે કોઈ કોઈ સાધુ
સંયમના માર્ગનો પરિચાગ પણ કરી દે છે. એવા સંયમથી ભૂટ થયેલા
સાધુને સન્માર્ગોં પાછો વાળવા માટે કેવો ઉપદેશ આપવો? બેઠાએ તે આ
ઉદ્દેશકમાં પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. ત્રીજા અધ્યયન સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ
ધરાવતા આ ચોથા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘આહંસુ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘આહંસુ—આહુઃ’ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષ કહે છે કે ‘પુનિવ-પૂર્વ’
પૂર્વ-પહેલાના કાળમાં ‘તત્તત્તવોધના-તપ્તવોધનાઃ’ તપેલું તપ જ બેઠાનું
ધન છે એવા ‘મહાપુરિસા-મહાપુરુષાઃ’ મહાપુરુષ ‘ઉદપેળ-ઉદકેન’ કાચા પાણીનું

સમગ્રાર્થોદયિની દીક્ષા પ્ર. શ્રુ. અ.૩ ડ.૪ માર્ગસ્થલિત' સાંપ્રમુદિદ્યોપદેશ: ૧૩૬

અન્વયાર્થ:--(આહંસુ) આહુ: કેચન મન્દબુદ્ધયો વાહ્યા: (પુત્રિવ' પૂર્વ' (તત્ત્વ તત્ત્વોધના) તત્ત્વતપોધના:==તત્ત્વ તપ એવ ધનં યેષાં તે તથા (મહાપુરિસા) મહાપુરુષાઃ (ઉદયેણ) ઉદકેન=શીતજલસેવનેન (સિદ્ધિમાવન્ના) સિદ્ધિમાપન્ના=મોક્ષ માપ્ના: (મંદો) મન્દો-અજ્ઞાની સાધુ: इत्थं શ્રુત્વા (તત્ત્વ) તત્ત્વ=શીતજલાદિસેવને (વિસી-યહ) વિષીદતિ=મૃત્યુ ભવતીત્યર્થ: ॥૧॥

ટીકા--'આહંસુ' આહુ:==કેચન ધર્મતત્ત્વમજાનાના મન્દબુદ્ધય: एवं પ્રતિપાદ-યન્તિ, કિમિત્યાહ--'મહાપુરિસા' મહાપુરુષા:==નારાયણમધૃતય: પ્રધાનપુરુષા:, 'પુત્રિવ' પૂર્વ==પુરાકાલે 'તત્ત્વતપોધના' તત્ત્વતપોધના:==તત્ત્વ તપ એવ ધનં યેષાં તે તત્ત્વતપોધના: પંચાગ્નિતપોધિશેષે સંતપ્તશરીરા:, इत्थं ભૂતાસ્તે મહાપુરુષા: । 'ઉદયેણ' ઉદકેન=શીતજલેન જહોપમોગકન્દમૂલફલાદીનામુપમોમેન ચ । 'સિદ્ધિ-કચ્ચાજલકા સેવન કરકે 'સિદ્ધિમાવન્ના-સિદ્ધિમાપન્ના:' સુક્તિ કો પ્રાપ્ત બુદ્ધે યે 'મંદો-મન્દો' અજ્ઞાની પુરુષ યહ સુનકર 'તત્ત્વ-તત્ત્વ' શીતલ જલકે સેવન આદિ મેં 'વિસીયહ-વિષીદતિ' મૃત્યુ થો જાતા હૈ ॥૧॥

અન્વયાર્થ--કોઈ અજ્ઞાની કહતે હૈં કિ પ્રાચીન કાલ મેં તપોધન મહાપુરુષ કચ્ચે જલકા સેવન કરકે મોક્ષ કો પ્રાપ્ત હુય હૈ । હસ પ્રકાર કે કથન કો સુનકર અજ્ઞાની સાધુ શીતલજલકે સેવન મેં મૃત્યુ થો જાતા હૈ ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ--ધર્મ કે રહસ્ય સે અનભિજ્ઞ કોઈ મન્દમતિ ઈસા કહતે હૈં કિ નારાયણ આદિ પ્રધાન પુરુષ પ્રાચીન કાલમેં તત્ત્વતપોધન હુય હૈ, અર્થાત્ તપા હુઆ તપ હી ડનકા ધન થા-ડન્હોને પંચાગ્નિ તપ કરકે

સેવન કરીને 'સિદ્ધિમાવન્ના-સિદ્ધિમાપન્ના:' મુકિતને પ્રાપ્ત થયા હતા. 'મંદો-મન્દો' અજ્ઞાની પુરુષ આ સાંભળીને 'તત્ત્વ-તત્ત્વ' શીતળ પાણીના સેવન વગે-રેમાં 'વિસીયહ-વિષીદતિ' મૃત્યુ થઈ જાય છે. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ--કોઈ કોઈ અજ્ઞાની લોકો એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે પ્રાચીન કાળમાં કેટલાક તપોધન મહાપુરુષોએ કાચા પાણીનો (સચ્ચિત્ત જળનો) ઉપયોગ કરવા છતાં પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી છે. આ પ્રકારનું કથન સાંભ-ળીને અજ્ઞાની સાધુ શીતળ જળનું સેવન કરવા લાગી જાય છે. ॥૧॥

ટીકાર્થ--ધર્મના રહસ્યથી અનભિજ્ઞ એવાં કોઈ કોઈ મન્દમતિ લોકો એવું કહે છે કે નારાયણ આદિ પ્રખ્યાત પુરુષો પ્રાચીન કાળમાં અર્થ અથા હતા. તેઓ તપ્ત તપોધન હતા, એટલે કે જે તપ તેઓ તપતા-જે તપની આરાધના તેઓ કરતા તે તપ જ તેમનું ધન હતું. તેમણે પંચાગ્નિ તપ

૧૪૦

સુવલતાકસુચે

મ્મરમા' સિદ્ધિમાપન્ના:-સિદ્ધિ મોક્ષ માપવન્તઃ । 'તત્થ' તત્ર એવં મૂર્તાર્યશ્રવણેન
 તાત્પર્યસદ્ભાવાવેશાત્ 'મંદો' મન્દઃ=તપઃ સંયમાશ્રમે અસમર્થઃ 'વિસીયશ્'
 વિસીદતિ, દુઃખં પ્રાપ્નોતિ । પરન્તુ ક્ષમે સાત્ત્વધર્મપ્રતિપાદકાઃ ચાલાઃ નૈવં જાનન્તિ-
 ચત્ તેષાં પૂર્વકલ્પીણાં ન શીતલજલસેવનેન મુક્તિરપ્યુત્, કિન્તુ-તાપસવ્રતમત્ત-
 તિષ્ઠતાં જાતિસ્મરણાદિકારણવશાત્ પ્રાદુર્ભૂતકેવલજ્ઞાનાત્ સકલકર્મક્ષયે સત્યેવ
 મોક્ષપ્રાપ્તિર્નાતા । મરતાદિવત્ ન તુ કન્દમૂલફલાદિપ્રભોગેન મુક્તિરપ્યુદિતિ ॥૬ ॥

અપને શરીર કો તપા ડાલા થા । સચિત્ત જલ કા ઉપભોગ કરકે તથા
 કન્દમૂલ ફલ આદિ કા ઉપભોગ કરકે મુક્તિ પ્રાપ્ત કી થી । હસ પ્રકાર
 કા કથમ સુનકર મનમેં યહી વાત થૈઠ જાને કે કારણ સંયમ પાલન મેં
 અસમર્થ કોઈ કોઈ સાધુ વિષાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । કિન્તુ સાવધ કર્મ
 કી પ્રરૂપણા કરનેવાલે યે અજ્ઞાની નહીં જાનતે કિં ઉન પૂર્વકાલીન
 કૃપિયોં ને સચિત્ત જલકે સેવન સે મુક્તિ પ્રાપ્ત નહીં કી હૈ । ઉન્હોંને
 પહલે તાપસ કે વ્રતોં કા આચરણ કિયા । ઉસસે ઉન્હેં જાતિ સ્મરણ
 આદિ વિશ્લેષજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો ગયા । ઉનકે પ્રભાવ સે આવસંયમ પ્રાપ્ત
 કરકે હી વે કેવલજ્ઞાની હુય ઓર સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય હોને પર હી
 મોક્ષ પ્રાપ્ત કરને મેં સમર્થ હો સકે, જૈસે 'મરત ચક્રવર્તી' । સચિત્ત
 જલ યા કન્દમૂલ કે લાને સે ઉન્હેં મુક્તિપ્રાપ્ત નહીં હુઈ ॥ ૧ ॥

તપીને પોતાના શરીરને ક્ષીણ કરી નાખ્યાં હતાં. તેમણે સચિત્ત જળ તથા
 કન્દમૂળ, ફળ આદિને ઉપભોગ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી હતી. આ પ્રકારની
 વાત સાંભળીને કોઈ કોઈ મંદમતિ સાધુઓ સંયમથી જાગૃત થઈ બચ છે.
 સંયમનું પાલન કરવાને અસમર્થ સાધુઓ આ પ્રકારની તેમની વાત સાંભળી
 માની લઈને સચિત્ત જળ આદિને ઉપભોગ કરતા થઈ બચ છે. પરન્તુ
 સાવધ કર્મની પ્રરૂપણા કરનારા તે અજ્ઞાની પુરૂષો એ વાત બાણતા નથી કે
 નાશાયણ આદિ પ્રાચીન કૃષિઓએ સચિત્ત જળ આદિનું સેવન કરીને મુક્તિ
 પ્રાપ્ત કરી નથી. તેમણે પહેલાં તાપસોનાં વ્રતોનું સેવન કર્યું હતું. તે કારણે
 તેમને જાતિસ્મરણ આદિ વિશિષ્ટ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાં હતાં. તેના પ્રભાવથી
 આવસંયમ પ્રાપ્ત કરીને જ તેઓ કેવલજ્ઞાની થયા હતા અને સમસ્ત કર્મોના
 ક્ષય થયા બાદ જ તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને શક્તિમાન થયા હતા. જેમ કે
 'મરત ચક્રવર્તી'. સચિત્ત જળનું સેવન કરવાથી અથવા કન્દમૂળનો આહાર
 કરવાથી તેમને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ નથી. ॥૧॥

‘समयार्थबोधिनी टीका प्र. भु. अ.३ उ.४ मार्गस्त्वलित’ साधुमुद्दिश्योपदेशः १४१

तदेव स्पष्टयति—‘अभुंजिया’ इत्यादि ।

मूलम्—अभुंजिया नमी विदेही रामगुप्ते ये भुंजिया ।

बाहुए उदगं भोच्चा तहा नारायणे रिसी ॥२॥

छाया—अभुक्त्वा नमिर्विदेही रामगुप्तश्च भुक्त्वा ।

बाहुक उदकं भुक्त्वा तथा नारायण ऋषिः ॥२॥

अन्वयार्थः—(नमी विदेही अभुंजिया) नमिर्विदेही अभुक्त्वा=विदेहराजा-
नमिराहारं परित्यज्य (य) च (रामगुप्ते भुंजिया) रामगुप्तो भुक्त्वा (बाहुए)
बाहुकः एतन्नामा कश्चित् (उदगं) उदकं-शीतं जलं (भोच्चा) भुक्त्वा=शीतजलं
पीत्वा (तहा) तथा (नारायणे रिसी) नारायणः ऋषिः शीतं जलं पीत्वा मोक्षं
प्राप्तवानिति कथयन्ति ॥२॥

इसी तथ्य का स्पष्टीकरण करते हैं—‘अभुंजिया’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘नमी विदेही अभुंजिया-नमिर्विदेही अभुक्त्वा’ विदेह
देशका अधिपति नमि राजाने आहार छोड़कर ‘य-च’ और ‘रामगुप्ते
भुंजिया-रामगुप्तो भुक्त्वा’ रामगुप्तने आहार करके ‘बाहुए-बाहुकः’
बाहुकने ‘उदगं-उदकम्’ शीतल जलका ‘भोच्चा-भुक्त्वा’ सेवन करके
‘तहा-तथा’ इसी प्रकार ‘नारायणे रिसी-नारायण ऋषिः’ नारायण
ऋषिने ‘उदगं-भोच्चा-उदकं भुक्त्वा’ शीतल जलका पान करके मोक्ष
प्राप्त किया था ऐसा कहते हैं ॥ २ ॥

अन्वयार्थ—विदेह जनपद के राजा नमि आहार का त्याग करके
रामगुप्त आहार का उपभोग करके, बाहुक संचित जलका सेवन करके
तथा नारायण ऋषि भी शीतल जल पीकर मोक्ष को प्राप्त हुए हैं ॥ २ ॥

એજ વાતનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરતા તેઓ કહે છે કે-‘અભુંજિયા’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘નમી વિદેહી અભુંજિયા-નમિર્વિદેહી અભુક્ત્વા’ વિદેહ
અધિપતી નમી રાજાએ આહાર છોડીને ‘ય-ચ’ અને ‘રામગુપ્તે ભુંજિયા-રામ-
ગુપ્તો ભુક્ત્વા’ રામગુપ્તે આહાર કરીને ‘બાહુએ-બાહુકઃ’ બાહુકે ‘ઉદગં-ઉદ-
કમ્’ શીતળ પાણીનું મોચ્ચા-ભુક્ત્વા’ સેવન કરીને ‘તહા-તથા’ આ પ્રકારે
‘નારાયણે-નારાયણ ઋષિઃ’ નારાયણ ઋષિએ ‘ઉદગં મોચ્ચા-ઉદકં ભુક્ત્વા’ શીતળ
પાણીનું પાન કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એવું કહે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—વિદેહ જનપદનેા રાજા નમિ આહારનેા ત્યાગ કરીને, રામ-
ગુપ્ત આહારનેા ઉપભોગ કરીને, બાહુક સચિત્ત જલનું સેવન કરીને તથા
નારાયણ ઋષિ પણ સચિત્ત જળનું સેવન કરીને મુક્તિ પામેલ છે. ॥૨॥

૧૪૨

સુબ્રહ્મણ્ય

ટીકા—કેવન પરતીર્થિકા: સાધુનાં વ્યામોહાય-પ્રમુક્તવન્તઃ, તદ્ યયા-
‘નમી’ નમિઃ=રાજા વિદેહી, વિદેહદેશવિશેષ: તત્ર મયા: વૈદેહાઃ તથિનાસિનો-
લોકાઃ તે સન્તિ અસ્યેતિ વૈદેહી નમી રાજા । ‘અમુંજિયા’ અમુક્ત્વા મોજનાદિક-
મકૃતૈવ ‘ય’ વ ‘રામગુપ્તે’ રામગુપ્તનામકઃ । ‘મુંજિયા’ મુક્ત્વા આશરં મુક્ત્વા,
તથા ‘વાહુક’ વાહુકઃ=વાહુકનામકઃ ‘ઉદગં મોચા’ ઉદકં શીતોદકમેવ મુક્ત્વા,
તથા ‘નારાયણે રિસી’ નારાયણઃ ઋષિઃ=નારાયણ નામા મહર્ષિઃ યજ્ઞીતોદકમ્-
વિજ્જલં મુક્તૈવ સિદ્ધિ મતાઃ ॥૨॥

અપિ ચ-‘આસિલે દેવિલે’ इत्यादि ।

પૂલ્-આસિલે દેવિલે ચેવ દીવાયણમહારિસી ।

પારાસરે દૈગં મોચા વીર્યાણિ હરિર્યાણિ ચ ॥૩॥

છાયા—અસિલો દેવલચૈવ દ્વૈપાયનમહાઋષિઃ ।

પારાશર ઉદકં મુક્ત્વા વીજાનિ હરિતાનિ ચ ॥૩॥

ટીકાર્થ—કિન્હીં કિન્હીં પરતીર્થિકોને સાધુઓં કો ભ્રમ મેં ડાલને
કે લિપ્તે હસ મકાર કહા હૈં કિન્-વૈદેહી અર્થાત્ વિદેહ દેશ કે રાજા નમિ
ને મોજન આદિ ત્યાગ કરકે હી મોક્ષ પ્રાપ્ત કિયા, રામગુપ્ત ને મોજન
કરકે મોક્ષ પ્રાપ્ત કિયા । વાહુક નામક કિસીને સચિત્ત જલ કા ઉપ-
ભોગ કરકે તથા નારાયણ નામક ઋષિને અચિત્ત જલ કા ઉપભોગ
કરકે મુક્તિ પ્રાપ્ત કી ॥ ૨ ॥

और भी कहते हैं—‘आसिले देविले’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘आसिले-असिलो ऋषिः’ असिलऋषि देविलेचैव-देव-
लक्ष्य’ और देवलऋषि ‘दीवायणमहारिसी-द्वैपायनो महाऋषिः’ तथा

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ પરતીર્થિકો સાધુઓને ભ્રમમાં નાખતા માટે એવી
દલીલ કરે છે કે-વૈદેહીએ-વિદેહ દેશના રાજા નમિએ ભોજનનો ત્યાગ કરીને
જ મોક્ષ મેળવ્યો છે, રામગુપ્તે ભોજનનો ત્યાગ કર્યા વિના-ભોજનનો ઉપ-
ભોગ ચાલુ રાખીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલ છે. વાહુક નામના કોઈ પુરૂષે સચિત્ત
જળનો ઉપભોગ કરીને તથા નારાયણ નામના ઋષિએ શીતળ જળનો ઉપ
ભોગ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી છે. ॥૨॥

वणी परतीर्थिको એવું કહે છે કે—‘આસિલે દેવિલે’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘आसिले-असिलो ऋषिः’ असिलऋषि ‘देविले चैव-देवलक्ष्य’
अने देवलऋषि ‘दीवायणमहारिसी-द्वैपायनो महाऋषिः’ तथा मर्षि द्वैपायन

સમ્યક્બોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૨ ઉ.૪ માર્ગસ્થલિત' સાધુમુદ્દિયોપદેશ: ૧૪૩

અન્યથાર્થ:—(આસિલે) અસિલો ઋષિ: (દેવિલે ચેવ) દેવલઋષિ: (દીવાયન-મહારિસી) દ્વૈપાયનો મહાર્ઋષિ: (પારાસરે) પરાશર: (દગં) ઉદકં=શીતજલં પીત્વા (ય) ચ (હરિયાણિ બીયાણિ) હરિતાનિ બીજાનિ (મોચા) મુક્ત્વા=મોક્ષં પ્રાપ્ત્વા નિતિ કથયન્તીતિ ॥૩॥

ટીકા—‘આસિલે’ અસિલ:—અસિલો નામ ઋષિ: ‘ચેવ’ અપિ ચ ‘દેવિલે’ દેવલ નામા ઋષિ: ‘દીવાયન મહારિસી’ દ્વૈપાયનો મહર્ષિ:, અથ ચ ‘પારાસરે’ પરાશર:—પારાશરઋષિ, इत्येते ऋषय: ‘દગં’ ઉદકં ‘ય’ ચ ‘હરિયાણિ બીયાણિ’ હરિતાનિ બીજાનિ=શીતોદકબીજહરિતાદિકં ‘મોચા:’ મુક્ત્વા સિદ્ધિ પ્રાપ્તા: । एतेहि महाऋषय आसन् एभिर्नित् कृतम् येन च पथा मोक्षं लब्धवन्तः इमे, माह-शैरपि तथैव कर्त्तव्यम्, न तु तद्विपरीतमार्गे ॥૩॥

મહર્ષિ દ્વૈપાયન ‘પારાસરે-પરાશર:’ एवं पाराशर ऋषि इन लोगोंने ‘उदगं-उदकम्’ शीतल जलका पान करके ‘य-च’ और ‘हरियाणि बीयाणि-हरितानि बीजानि’ हरित वनस्पतियों को ‘मोच्य-मुक्त्वा’ आहार करके मोक्ष प्राप्त किया था ऐसा कहते हैं ॥ ३ ॥

અન્યથાર્થ:—અસિલ, દેવલ, દ્વૈપાયન ઓર પરાશર નામક ઋષિયોં ને શીત જલ પીકર ઓર હરિત તથા બીજોં કા ખોજન કરકે મોક્ષ પ્રાપ્ત કિયા હૈ । એસા બે કહતે હૈ ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ:—અસિલ નામક ઋષિ, દેવિલનામક ઋષિ દ્વૈપાયન મહર્ષિ, ઓર પરાશર ઋષિને શીતલ જલ, હરિતકાષ ઓર બીજોં કા ઉપખોજ કરકે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કી । બે સઘ મહાન્ ઋષિ થે । ઇન્હોંને જો કિયા ઓર

‘પારાસરે-પારાશર:’ એવમ્ પરાશર ઋષિ આ લોકોએ ‘ઉદગં-ઉદકમ્’ શીતળ પાણીનું સેવન કરીને ‘ય-ચ’ અને ‘હરિયાણિ બીયાણિ-હરિતાનિ બીજાનિ’ હરિત વનસ્પતિઓને ‘મોચ્યા-મુક્ત્વા’ આહાર કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એવું કહે છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ:—આસિલ, દેવલ, દ્વૈપાયન, અને પારાશર નામના ઋષિઓએ શીતળ જળનું પાન કરીને તથા હરિત (લીલોતરી) તથા બીજોનું ખોજન કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલ છે, એવું તેઓ કહે છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ:—અસિલ નામના ઋષિ, દેવિલ નામના ઋષિ દ્વૈપાયન મહર્ષિ અને પારાશર ઋષિએ સચિત જલ, હરિતકાષ (લીલોતરી) અને બીજોનો ઉપખોજ કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે. તેઓ મહાન્ ઋષિઓ હતા. તેમણે જે કયું, અને જે માર્ગે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો તે માર્ગનો આપણે પણ આશ્રય

મૂલમ્-एए पुवं महापुरिसा आहिता इह संमता ।

भोच्चा बीओदंगं सिद्धा इह मेयंमणुस्सुयं ॥४॥

છાયા--एते पूर्व महापुरुषा आख्याता इह संमताः ।

भुक्त्वा बीजोदकं सिद्धा इति एतत् अनुश्रुतम् ॥४॥

અન્વયાર્થઃ--(પુવ્વં) પૂર્વ=પૂર્વકાલે (एए महापुरिसा) एते महापुरुषाः (आहिया) आख्याताः=जगत्प्रसिद्धाः, तथा (इह) इहास्मिन् जेनागमेपि (संमता) सम्मताः मान्याः, (बीओदंगं) बीजोदकं (भोच्चा) भुक्त्वा (सिद्धा) सिद्धा=मोक्षं प्राप्ताः (इहमेयं) इत्येतत् (अणुस्सुयं) मयाऽनुश्रुतं महाभारतादि ग्रन्थत इति ॥४॥

जिस मार्ग से मोक्ष प्राप्त किया, हमें भी वैसा ही करना चाहिये। उनसे विपरीत मार्ग का आश्रय नहीं लेना चाहिए ॥ ३ ॥

શબ્દાર્થ--‘પુવ્વં-પૂર્વ’ પૂર્વ કાલમે ‘एए महापुरिसा-एते महापुरुषाः’ ये महापुरुष ‘आहिया-आख्याताः’ जगत्प्रसिद्ध थे, तथा ‘इह-इह’ इस जैन आगम में भी ‘संमता-सम्मताः’ मान्यपुरुष थे ‘बीओदंगं-बीजोदकम्’ इन महापुरुषोंने बीज-कन्दमूलादिक और उदक-शीतल जल का ‘भोच्चा-भुक्त्वा’ उपभोग करके ‘सिद्धा सिद्धाः’ मोक्ष प्राप्त किया था ‘इहमेयं-इत्येतत्’ यह ‘अणुस्सुयं मया अनुश्रुतम्’ मैंने (महाभारत आदिमें) सुना है ॥ ४ ॥

અન્વયાર્થ--પ્રાચીન કાલ મેં યહ મહાપુરુષ જગત્પ્રસિદ્ધ થે ઓર જેનાગમમેં બી યે માન્ય હૈં । યે બીજ ઓર સચિસ જલકા ઉપભોગ કરકે સિદ્ધ હુણ હૈં, એસા મૈને મહાભારત આદિ ગ્રન્થોં સે સુના હૈ ॥ ૪ ॥

લેવો બેઈએ તેમના તે માર્ગને અનુસરવાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે-વિપરીત માર્ગે ચાલવાથી આત્મકલ્યાણ સારી શકીએ નહીં. આ પ્રકારનું તેઓ પ્રતિપાદન કરે છે. ॥૩॥

શબ્દાર્થ--‘પુવ્વં-પૂર્વ’ જુના સમયમાં જ ‘एए महापुरिसा-एते महापुरुषाः’ આ મહાપુરુષ ‘आहिया-आख्याताः’ जगत् प्रसिद्ध હતા, तथा “इह-इह” આ જૈન આગમમાં પણ ‘संमता-सम्मताः’ मान्य पुरुष હતા ‘बीओदंगं-बीजोदकम्’ આ મહાપુરુષોએ બીજ-કન્દ, મૂલ વગેરે અને ઉદક-શીતળ પાણીને ‘भोच्चा-भुक्त्वा’ ઉપભોગ કરીને ‘सिद्धा-सिद्धाः’ मोक्ष प्राप्त કર્યો હતો. इहमेयं-इत्येतत्’ આ પ્રમાણે ‘अणुस्सुयं-मयाऽनुश्रुतम्’ में (महाभारत विगेदेभा) सांक्षर्यु છે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ--પ્રાચીત કાળમાં આ પુરુષો જગતવિખ્યાત હતા, જૈન આગમમાં પણ આ પુરુષોને માન્ય ગણવામાં આવેલ છે. તેમણે બીજ અને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૩ ઉ.૪ માર્ગસ્થલિતં સાધુમુદિશ્યોપદેશઃ ૧૭૬

ટીકા--‘પુન્ન’ પૂર્વમ્=ત્રેતાયુગાદૌ ‘પપ્ મહાપુરિસા’ एते पूर्वोक्ता महा-
પુરુષાઃ દ્વૈપાયનપરાશરમ્ભૃતયઃ સ્વપૃથગા વા । ‘૧હ’ હહ જૈનમતેડપિ પ્રસિદ્ધા, बहु-
માનદૃષ્ટ્યા દૃષ્ટાઃ । તે ચ સર્વે ‘ત્રીભોદગં’ ત્રીભોદકં=ત્રીચક્રાન્દમૂલાદિકમ્,
ઉદકં-શીતં જલં ચ । ‘મોચા’ મુક્તવા સિદ્ધા’ સિદ્ધાઃ સંજાતાઃ મોક્ષં પ્રાપ્તાઃ ।
‘इहमेयं-इत्येतत्’=एवं रूपेण ‘अणुस्मृत्यं’ मया अनुश्रुतम् । महाभारतादि इतिहासे
સ્કન્દાદિ પુરાણેષુ ચ । શીતજલાદિના શૌચાદિકં કૃતવન્તઃ મૂલફલાદિકં ચાડ-
મ્યવહરન્તઃ સિદ્ધિ મતા इति श्रूयते શાસ્ત્રે મહાભારતસ્મૃતિપુરાણાદિષુ અન્યતીર્થિકા
વદન્તીતિ ભાવઃ ॥૪॥

ટીકાર્થ--પહેલે ત્રેતા આદિ યુગ મેં યહ દ્વૈપાયન, પરાશર આદિ
મહાપુરુષ હુએ હૈં । યહ જૈનાગમોં મેં બી પ્રસિદ્ધ હૈં ઓર બહુમાન કી
દૃષ્ટિ સે દેલે ગએ હૈં । યે સબી કન્દમૂલ આદિ તથા શીતલ જલ કા
ઉપભોગ કરકે સિદ્ધ હુએ હૈં । હસ પ્રકાર મૈને સુના હૈ । મહાભારત
આદિ ઇતિહાસ મેં તથા સ્કન્દપુરાણ આદિ મેં હનકા કથન ઉપલબ્ધ હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અન્યતીર્થિકા હસ શકાર કહતે હૈં કિ સચિત્ત
જલ આદિ સે શૌચ આદિ કરતે હુએ ઓર મૂલ ફલ આદિ કા મોજન
કરતે હુએ બી ઉન્હોને મુક્તિ પ્રાપ્ત કી હૈ । યહ વાત મહાભારત, સ્મૃતિ
ઓર પુરાણ આદિ મેં સુની જાતી હૈ ॥ ૪ ॥

અચિત્ત જલનો ઉપભોગ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે, એવું મેં મહાભારત
આદિ અન્યો દ્વારા સાંભળ્યું છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ--પહેલાં ત્રેતા આદિ યુગમાં પૂર્વોક્ત દ્વૈપાયન, પરાશર આદિ
મહાપુરુષો થઈ ગયા છે. જૈન આગમોમાં પણ તે મહાપુરુષોનાં નામનો
ઉલ્લેખ થયેલો છે અને તેમના પ્રત્યે ખૂબ જ માનની દૃષ્ટિએ જોવામાં આવેલ
છે. તે મહાપુરુષો કન્દમૂળ આદિનો આહાર કરીને તથા શીતલ જળનું
પાન કરીને સિદ્ધ થયા છે, એવું મેં સાંભળ્યું છે. મહાભારત આદિ ઇતિ-
હાસમાં, સ્કન્દ પુરાણ આદિમાં તેમની વાત ઉપલબ્ધ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય
નીચે પ્રમાણે છે--અન્યતીર્થિકા એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે સચિત્ત જલ આદિ
વડે સ્નાન આદિ કરવા છતાં અને કન્દમૂળ આદિનું કોજન કરવા છતાં પણ
દ્વૈપાયન, પરાશર આદિ ઋષિએ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી છે. મહાભારત, પુરાણ,
સ્મૃતિ આદિ ધર્મશાસ્ત્રો પણ એ વાતનું સમર્થન કરે છે. ॥૪॥

एतदुत्तरं सूत्रकारः माह—‘तत्थ मंदा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तत्थ मंदां विसीयन्ति वाहच्छिन्ना वै गर्दभा ।

पिट्ठओ परिसंप्वन्ति पिट्ठसप्पी य संभमे ॥५॥

છાયા—તત્થ મન્દા વિપીદન્તિ વાહચ્છિન્ના ઇવ ગર્દમાઃ ।

પૃષ્ઠતઃ પરિસર્પન્તિ પૃષ્ઠસર્પી ચ સંભ્રમે ॥૫॥

અન્વયાર્થઃ—(તત્થ) તત્થ-તસ્મિન્ કુશ્રુત્યુપસર્ગે (મંદા) મન્દાઃ વાલાઃ (વાહ-
ચ્છિન્ના) વાહચ્છિન્નાઃ મારાક્રાન્તાઃ (ગર્દમા વ) ગર્દમા ઇવ (વિસીયન્તિ) વિપીદન્તિ=
સંયમપાલને દુઃખમનુભવન્તિ (સંભમે) સંભ્રમે અગ્ન્યાદિદાદે (પિટ્ઠસપ્પી) પૃષ્ઠસ-

इसके अनन्तर सूत्रकार कहते हैं—‘तत्थ मंदा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘तत्थ-तत्र’ उस कुश्रुतिका उपसर्ग होने पर ‘मंदा-मन्दाः’
अज्ञानी पुरुष ‘वाहच्छिन्ना-वाहच्छिन्नाः’ भारसे पीडित ‘गर्दमा व-गर्दमा इव’
गर्दमा इव’ गर्दमे के जैसा ‘विसीयन्ति-विप्रीदन्ति’ संयम पालन करने
में दुःख का अनुभव करते हैं ‘संभमे-संभ्रमे’ जैसे अग्नि आदिका उप-
द्रव होने पर ‘पिट्ठसप्पी-पृष्ठसर्पिणः’ लकड़े की सहायतासे चलनेवाला
हाथ पैर रहित पुरुष ‘पिट्ठओ-पृष्ठतः’ भागनेवाले पुरुषों के पीछे पीछे
‘परिसंप्वन्ति-परिसर्पन्ति’ चलता है उसी प्रकार ये अज्ञानी जन संयम
पालने में सबसे पीछे ही हो जाते हैं ॥ ५ ॥

अन्वयार्थ—कुशास्त्र का उपसर्ग होने पर अज्ञानी साधु उसी
प्रकार संयम पालन में दुःख का अनुभव करते हैं, जिस प्रकार भार-

ત્યાર બાદ સૂત્રકાર કહે છે કે—‘તત્થ મંદા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે કુશ્રિતિનો ઉપસર્ગ થાય ત્યારે ‘મંદા-મન્દાઃ’
અજ્ઞાની પુરુષ ‘વાહચ્છિન્ના-વાહચ્છિન્નાઃ’ ભારથી પીડિત ‘ગર્દમા વ-ગર્દમા ઇવ’
ગર્દમાની જેમ ‘વિસીયન્તિ-વિપીદન્તિ’ સંયમ પાલન કરવામાં દુઃખનો અનુ-
ભવ કરે છે. ‘સંભમે-સંભ્રમે’ જેવી રીતે અગ્નિ વગેરેનો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે
‘પિટ્ઠસપ્પી-પૃષ્ઠસર્પિણઃ’ લાકડાની સહાયતાથી ચાલવાવાળો હાથ, પગ વગરનો
પુરુષ ‘પિટ્ઠો-પૃષ્ઠતઃ’ ભાગવાવાળા પુરુષોની પાછળ પાછળ ‘પરિસંપ્વન્તિ-પરિ-
સર્પન્તિ’ ચાલે છે તે જ પ્રકારે આ અજ્ઞાની માણસો સંયમ પાલન કરવામાં
બધાથી પાછળ જ થઈ બચે છે. ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે ભારતુ વહન કરવાને અસમર્થ ગર્દભ વિષાદનો
અનુભવ કરે છે, અથવા જેવી રીતે ચાલવાને અસમર્થ પુરુષ અગ્નિનો ભય

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. પ્ર.૩ ડ.૪ માર્ગસ્થલિત સાધુસુદિશ્યોપદેશ: ૧૪૭

પિંગ:—કાષ્ઠવાદુકયા ચલનકર્તાર: હસ્તપાદરહિતા: પુરુષા: (વિદ્વત્રી) પૃષ્ઠ: પશ્ચાત્ (પરિસર્પન્તિ) પરિસર્પન્તિ ચલન્તિ તયૈવદમે સંયમપાલને સર્વેભ્ય: ન્યૂના: મન્વન્તીતિ ॥૫॥

ટીકા—‘તત્થ’ તન્ન=તસ્મિન્ કુત્સિતશાસ્ત્રોપદેશારુપસર્ગોદયે સતિ ‘મંદા’ મન્દા:—વિવેકવિકલા:, ન કેવલજ્ઞાનાદિનૈવ મોક્ષોઽપિ તુ શીતોદકાદિનાપિ મવતીતિ નિર્ણયં કૃત્વા ‘વાહન્ચિહ્નઃ’ વાહન્ચિહ્નઃ વહનં વાહ: માર: તસ્યોદ્વહનમ્ તેન છિન્ના: આક્રાન્તા: ‘ગર્દભા’ ગર્દભા इव =રાત્રમા इव ‘વિસીયન્તિ’ વિસીયન્તિ, યથા ગર્દભા: મારાક્રાન્તા: માર્ગે ધ્રુવ દુ:ખમાત્રો ભવન્તિ તથા—દમે કુશાસ્ત્રોપ-દર્શિતક્રમેણ શિશિતા: સંયમમાર્ગે સંયમમારં પરિત્યજ્ય શિથિલાવારા: સન્તો

ક્રાન્ત ગર્દભ દુ:ખના અનુભવ કરતે હૈં । અથવા જૈસે ચલને મેં અસ-મર્થ પુરુષ અગ્નિ ના ‘મય ઉપસ્થિત હોને પર પિછડ જાતા હૈં’ ઉસી પ્રકાર વે બી સંયમ પાલને મેં પીછે રહ જાતે હૈં ॥ ૫ ॥

ટીકાર્થ—કુત્સિત શાસ્ત્રોં કે ઉપદેશરુપ ઉપસર્ગ કે ઉપસ્થિત હોને પર વિવેકવિહીન સાધક, કેવલજ્ઞાન આદિ સે હી મોક્ષ નહીં હોતા વરન શીત જલ આદિ કે સેવન સે બી હોતા હૈ, હસ પ્રકાર ના નિર્ણય કરકે મારવહન સે ટુર્બલ બને ટુપ ગધે કે સમાન વિષાદ કે પાત્ર હોતે હૈં । અર્થાત જૈસે વોક્ષ સે લદે ટુપ ગર્દભ માર્ગ મેં હી દુ:ખ ના અનુભવ

ઉપસ્થિત થાય ત્યારે બીજા લોકો કરતાં પાછળ રહી જાય છે, એજ પ્રમાણે કુશાસ્ત્રનો ઉપસર્ગ થાય ત્યારે અજ્ઞાની સાધુ સંયમનું પાલન કરવામાં વિષાદ અનુભવે છે અને સંયમના માર્ગે આગળ વધવાને બદલે સંયમના પાલનમાં શિથિલ બની જાય છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—જ્યારે કુશાસ્ત્રનો ઉપદેશ રૂપ ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે વિવેકહીન સાધક સંયમના માર્ગેથી બ્રુટ થઈ જાય છે. તે એટું માનતો થાય છે કે કેવળજ્ઞાન આદિ દ્વારા જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી, પરન્તુ શીતલ જળ, કન્દમૂળ આદિના સેવનથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રકારનો નિર્ણય કરવાને કારણે તે ભારવહન કરવાને અસમર્થ ગણેલાની જેમ વિષાદને પાત્ર બને છે. એટલે કે જારે બોલે વહન કરતો ગધેડો જેવી રીતે માર્ગમાં જ વિષાદનો અનુભવ કરે છે, એજ પ્રમાણે વિપરીત ઉપદેશ સાંભળીને

મોક્ષમનવાપ્ય સંસારે एव दुःखायन्ति। दृष्टान्तान्तरं दर्शयति-संभमे इति। 'संभमे' संभ्रमे=भग्न्यादिभये समुपस्थिते सति उद्भ्रान्ताः 'पिष्टसर्पी' पृष्ठसर्पिणः पंगवः प्रणष्टजनस्य-'पिष्टो परिस्पति' पृष्ठतः परिसर्पन्ति=पृष्ठतो गच्छन्ति, नाऽ-प्रगामिनो भवन्ति। तथैव-इमे ज्ञानक्रियाम्भ्यां मोक्षो भवतीति अज्ञानानाः नेम्या-दिमार्गानुसारिणः शीतोदकधीजभोजकाः मोक्षं प्रति प्रवृत्ता अपि मोक्षगतयो न भवन्ति। किन्तु तस्मिन्नेव संसारे अनन्तकालं परिभ्रमन्ति, येषामपि सिद्धिगमन-मभूत् न तेषां शीतोदकादि सेवनात् किन्तु कुतश्चित् जातजातिस्मरणादिमत्प्रयासा-करते हैं उसी प्रकार खोटे शास्त्रों से विपरीत शिक्षा पाये हुए वे साधु भी संयममार्ग में संयम के भारको त्याग करके शिथिलाचार परायण बन जाते हैं। वे मोक्ष न प्राप्त करके संसार में ही दुःखका अनुभव करते हैं।

इसी विषय में दूसरा दृष्टान्त दिखलाते हैं-अग्नि आदि का भय उपस्थित होने पर घबराए हुए लँगड़ा पुरुष भागनेवाले दूसरे लोगों के पीछे पीछे चलते हैं-उनसे पिछड़ जाते हैं। वे आगे नहीं बढ़ पाते। इसी प्रकार ज्ञान और क्रिया से मोक्ष होता है, इस तथ्य को न जानने वाले और नमि आदि के मार्ग का अनुसरण करनेवाले, सच्चित्त जल और बीजों का उपभोग करनेवाले मोक्षमार्ग में प्रवृत्त होकर भी मोक्ष गमन नहीं कर सकते। वे अनन्तकाल तक संसार में ही परिभ्रमण करते हैं। जिन्होंने भी मोक्ष प्राप्त किया है, उन्हें शीतोदक के सेवन से नहीं प्राप्त हुआ। उन्हें जातिस्मरण आदि किसी कारण से सम्पग-

સંયમના માર્ગેથી ચલાયમાન થનાર સંયમના બારનેા ત્યાગ કરીને શિથિ-લાચારી બનનાર-સાધુને પણ ત્રિપાદ જ અનુભવેા પડે છે. તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે સંસારમાં જ અટવાયા કરે છે અને દુઃખનેા અનુભવ કર્યા કરે છે.

આ વિષયને અનુલક્ષીને એક બીજું દૃષ્ટાન્ત આપવામાં આવે છે-અગ્નિ આદિને ભય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે લંગડા પુરુષ ડોડી ન શકવાને કારણે બીજા ભાગનારા લોકોની પાછળ રહી ભય છે, એજ પ્રમાણે 'જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષ મળે છે,' આ તથ્યને નહીં જાણનાર અને નમિ આદિના માર્ગને અનુસરનારા, સચિત્ત જળ અને બીજોનેા ઉપભોગ કરનારા લોકો મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવા છતાં પણ મોક્ષગમન કરી શકતા નથી. તેઓ અનંત કાળ સુધી સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. એ વાત તો નિશ્ચિત્ત છે કે જેમણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેમણે શીતોદક (શીતળ જલ) ના સેવનથી જ મોક્ષપ્રાપ્ત કરેલ નથી. તેમને કોઈ પણ કારણે બાતિસ્મરણ આદિ જ્ઞાનની,

સમયાર્થબોધિતી ટીકા પ્ર. શ્રુ. બ.૨ ડ.૪ માર્ગસ્થલિત સાધુમુદિચયોગદેશઃ ૧૪૯

સમ્યગ્જ્ઞાનચારિત્રવતામેવ વલ્કલચીરમધુનીનામિવ સિદ્ધિગમનમભૂત ન પુનઃ કદા-
ચિદપિ સર્વવિરતિપરિણામભાવકારણભાવમન્તરેણ શીતોદકબીજાણુપભોગેન જીવો-
પમર્દસાવચકર્મણેતિ ॥૫॥

મક્રુતવિષયે મતાન્તરમપિ દર્શયતિ खण्डभाय—‘इहमेगे’ इत्यादि ।

मूलम्—इहमेगे उ भासंति सायं सायेण विज्जइ ।

जे तत्थ आरियं मंगं परं च समीहिण् ॥६॥

छाया—इह एके तु भाषन्ते सातं सातेन विद्यते ।

ये तत्र आर्य मार्गन्तु परं च समाधिकम् ॥६॥

જ્ઞાન દર્શન ઓર ચારિત્ર કી પ્રાપ્તિ હુઈ । તખી વે વલ્કલ ચીરી આદિ
કી તરહ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરને મેં સમર્થ હો સકે । સર્વવિરતિરૂપ માણ
ચારિત્ર મોક્ષ કા કારણ હૈ । ઉસ કે અભાવ મેં શીતોદક ઓર બીજ
કા ઉપભોગ કરને રૂપ જીવહિંસામય સાવચકર્મ સે કદાપિ મોક્ષ કી
પ્રાપ્તિ નહીં હો સકતી ॥ ૫ ॥

પ્રસ્તુત વિષય મેં મતાન્તર કા खण्डन કરને કે લિયે ઉસે દિશ્વલાતે
હે—‘इह मेगे’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘इह-इह’ इस मोक्ष प्राप्ति के विषय में ‘एगे-एके’
कोई शाक्यादि मतवाले ‘भासंति-भाषन्ते’ कहते हैं कि ‘सातं-सातम्’
सुख ‘सातेन-सातेन’ सुखसे ही ‘विज्जइ-विद्यते’ प्राप्त होता है ‘तत्थ-
तत्र’ इस मोक्ष के विषयमें ‘आरियं-आर्यम्’ समस्त हेय धर्म से दूर

તથા સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. ત્યારે જ તેઓ
વલ્કલ, ચીરી આદિની જેમ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકવાને સમર્થ થયા
સર્વવિરતિ રૂપ ભાવચારિત્ર મોક્ષનું કારણુ ગણાય છે. જે તેના અભાવ
હોય તો શીતોદક અને બીજનો ઉપભોગ કરવા રૂપ જીવહિંસામય સાવચકર્મ
વડે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કદી પણ થઈ શકતી નથી ॥૫॥

પ્રસ્તુત વિષય સંબંધી જે અન્ય મતો છે તે પ્રકટ કરીને તેમનું સૂત્રકાર
ખંડન કરે છે—‘इह मेगे’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘इह-इह’ मोक्ष प्राप्तिના विषयમાં ‘एके-एके’ कोई शाक्य
पंजेरे मतवाला ‘भासंति-भाषन्ते’ कहे છે કે ‘सातं-सातम्’ सुख ‘सातेन-सातेन’
सुखથી જ ‘विज्जइ-विद्यते’ प्राप्त થાય છે, ‘तत्थ-तत्र’ આ મોક્ષના વિષ-
યમાં ‘आरियं-आर्यम्’ समस्त हेय धर्मથી દૂર રહેવાવાળા તીર્થંકર પ્રતિ-

અન્વયાર્થ:—(૧૬) હાસ્મિન્ મોક્ષમનાધિકારે (એ) એકે=કેવન શાક્યાદય (ભાસંતિ) માપન્તે=કથયન્તિ, (સાતં) સાતં=મુત્તં (સાતેન) સાતેન મુત્તેનેવ (વિજ્ઞા) વિદ્યતે પ્રાપ્યતે (તત્થ) તત્થ=મોક્ષવિષયે (આરિય) આર્યમ્=સમસ્ત દેય-ધર્મતો દૂરં તીર્થકરપતિપાદિતમ્ (મગ્ગં) માર્ગં જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપં (પરમં સમા-દિપ્) પરમં ચ સમાધિકં જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપમ્ એનં ધર્મં (જે) જે જના ત્યજન્તિ તે સ્વાર્થઘ્રષ્ટા મવન્તીતિ ॥૬॥

ટીકા—‘હ’ હ મોક્ષમનવિચારપ્રવાહે ‘એ’ એકે=શાવયમતાનુયાયિનઃ લોચાદિનોપતમાઃ દંડિમ્ભૂતયઃ ‘ઉ’ તુ શબ્દઃ શીતોદકાદિમોજિભ્યોઽસ્ય પાર્થક્યં દર્શયતિ—‘માસંતિ’ માપન્તે=બ્રુવન્તિ । ‘સાયં સાયેન વિજ્ઞા’ સાતં સાતેન વિદ્યતે,

રહનેવાલા તીર્થકર પ્રતિપાદિત ‘મગ્ગં-માર્ગમ્’ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ માર્ગ ‘પરમં સમાદિપ્-પરમં સમાધિકમ્’ પરમ શાંતિકો દેનેવાલા હે હસ ધર્મ કો ‘જે-યે’ જો પુરુષ છોડતે હૈં વે અજ્ઞાની જન સ્વાર્થ સે પતિત હોતે હૈં ॥ ૬ ॥

અન્વયાર્થ—કોહ શાક્ય આદિ કહતે હૈં કિ સાતા સે હી સાતા કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ અર્થાત્ સુખ ભોગને સે હી સુખ મિલતા હૈ, કિન્તુ જો લોગ તીર્થકરપ્રતિપાદિત આર્ષમાર્ગ કો, જો સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર રૂપ હૈ, ત્યાગ દેતે હૈં વે સ્વાર્થ સે ઘ્રષ્ટ હોતે હૈં ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—મોક્ષ કે પ્રકરણ મેં શાક્ય આદિ તથા કેશલુંચન આદિ મેં કષ્ટ માનનેવાલે દંડી આદિ હસ પ્રકાર કહતે હૈં—મોક્ષ કા સર્વોત્કૃષ્ટ

પાદિત ‘મગ્ગં-માર્ગમ્’ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રરૂપ માર્ગ ‘પરમં સમાદિપ્-પરમં સમા-ધિકમ્’ પરમ શાંતિ પમાડવાવાળો છે આ ધર્મને ‘જે-યે’ ને પુરુષ છે.ડ તે અજ્ઞાની માણસો સ્વાર્થથી પતિત થાય છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ શાક્ય આદિ મતરાહીઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે—સાતા દ્વારા જ સાતાની પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલે કે સુખ ભોગવવાથી જ સુખ મળે છે, પરંતુ જે કોઈ તીર્થકર પ્રતિપાદિત, સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ઉત્તમ માર્ગને ત્યાગ કરે છે, તેઓ કદીપણ આત્મકલ્યાણ સાધી શકતા નથી, પણ દુઃખ જ ભોગવ્યા કરે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—શાક્ય આદિ પરતીર્થિકો તથા કેશલુંચન આદિને કષ્ટજનક માનનારા દંડી આદિ લોકો મોક્ષપ્રાપ્તિ વિષે એવું મતવ્ય ધરાવે છે કે વિષય જનક સુખ વડે જ મોક્ષનું સર્વોત્કૃષ્ટ અને અનંત સુખ ઉત્પન્ન થાય છે.

समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ३ उ. ४ स्वलितस्य सायोरुपदेशः १५१

सातं-मोक्षमुखं निरतिशयाऽपरिच्छिन्नम् । सातेन-विषयजनितमुखेनैव जायते ।
तथा च वचरो वदन्ति--

‘सर्वाणि सत्त्वानि सुखेरतानि सर्वाणि दुःखाच्च समुद्भिजन्ते ।

तस्मात्सुखार्थी च सुखाय दद्यात् सुखप्रदाता लभते सुखानि ॥१॥

न केवलं सुखादेव, सुखमित्यत्र वचनमेव प्रमाणम्, किन्तु युक्तयोऽपि भवन्ति ।
तथाहि-कारणमनुसरति कार्यम्, यादृशं कारणं तादृशमेव भवति कार्यम्, न तु तद्वि-
परीतम्, यथा वटबीजात् वटाङ्कुलमेव जायते, न तु अस्मादन्यस्य विजातीयस्य ।
एवमैहलौकिकसुखादेव मोक्षमुखं स्यान्नतु लोचादि दुःखात् कथमपि तद्विजाती-
एवं अनन्त सुख विषयजनित सुख से ही उत्पन्न होता है । कहनेवाले
कहते भी हैं--‘सर्वाणि सत्त्वानि सुखेरतानि’ इत्यादि ।

संसार के समस्त प्राणी सुख में रत हैं, सब दुःख से घबराते हैं,
अतएव जो सुख का अभिलाषी है वह दूसरों को सुख पहुँचावे । जो
दूसरों को सुख देता है वह स्वयं सुख प्राप्त करता है ॥ १ ॥

सुख से सुख की प्राप्ति होती है, इस विषय में केवल वचन ही
प्रमाण नहीं है बल्कि युक्तियाँ भी विद्यमान हैं । वह इस प्रकार हैं-
कार्य कारण का अनुसार करता है । जैसा कारण होना है वैसा ही
कार्य होता है उससे विपरीत नहीं होता । जैसे वट के बीज से वट का
ही अंकुर उत्पन्न होता है । अन्य बीज से अन्य विजातीय अंकुर
उत्पन्न नहीं होता । इसी प्रकार लौकिक सुख से ही मोक्ष का सुख
हो सकता है, लोच आदि के दुःख को सहन करने से नहीं । दुःख

એવા લોકો કહે છે કે--‘સર્વાણિ સત્ત્વાણિ સુખેરતાણિ’ ઇત્યાદિ--

‘સંસારમાં સમસ્ત પ્રાણીઓ સુખમાં રત (પ્રવૃત્ત) છે. બધાં દુઃખથી
ગભરાય છે. તેથી એવું કહી શકાય કે જે સુખની અભિલાષી રાખતો હોય
તેણે સૌને સુખ આપવું જોઈએ. જે બીજાને દુઃખ દે છે તે પોતે જ
દુઃખી થાય છે. ॥૧॥

સુખ દ્વારા જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, આ કથનનું માત્ર વચન દ્વારા
જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું નથી, પણ તર્ક, દલીલો આદિ દ્વારા પણ
તેઓ તેનું સમર્થન કરે છે-કાર્ય કારણનું અનુસરણ કરે છે. જેવું કારણ હોય
છે, તેવું જ કાર્ય થાય છે--કારણથી વિપરીત કાર્ય સંભવી શકતું નથી.
વડના બીજમાંથી વડનું જ બીજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. કોઈ પણ બીજ વિજા-
તીય અંકુરની ઉત્પત્તિ કરી શકતું નથી. એજ પ્રમાણે લૌકિક સુખ વડે જ

યસ્ય મોક્ષસ્યોદ્ભવશા । આગમોઽપ્યમુવેવાર્થં પુષ્ણાતિ ।

‘મણુણં મોયણં મોચ્ચા મણુણં સયણાસણમ્ ।

મણુણંસિ અગારંસિ મણુણં જ્ઞાયપ મુળી ॥૧૥’

છાયા—મનોજ્ઞ મોજને મુક્ત્યા મનોજ્ઞે શયનાસને ।

મનોજ્ઞે આગારે મનોજ્ઞં ધ્યાયેત્ મુનિરિતિ ॥૧૥

તથા—‘મૃત્વીશય્યા પ્રાતરુત્થાય પેયાઃ મત્તં મધ્યે પાનકં ચાપરહે ।

દ્રાક્ષાશ્વલ્લં શર્કરા ચાર્દરાત્રે મોક્ષધ્યાન્તે શાક્યપુષ્પેણ ૨૫ઃ ॥૧૥

અતઃ સ્થિતં યત્ સુખેનૈવ સુસ્વાવાપ્તિઃ । ન તુ લોચાદિના કાયક્લેશસહનેન । પ્રત્યુતઃ
તેનાઽઽર્ત્તેધ્યાનસમુદ્ભવાત્ એવં મોદયુષ્મતયઃ ‘જે’ યે કેચન શાક્યાદયઃ કથ-

કો મુગતને સે ઉસસે વિજાતીય મોક્ષસુખ્મ્મ કી પ્રાપ્તિ કી આશા નહીં
કી જા સકતી । આગમ ખી હસી પાત કા સમર્થન કરતા હૈ—‘મણુણં
મોયણં મોચ્ચા’ ઇત્યાદિ ।

‘મનોજ્ઞ મોજન કરકે, મનોજ્ઞશય્યા ઓર આસન કા ઉપમોગ
કરકે ઓર મનોજ્ઞ ગૃહ મેં નિવાસ કરકે મુનિ મનોજ્ઞ ધ્યાન કરતા હૈ । ૧ ।

ઓર ખી કહા હૈ—‘મૃત્વીશય્યા પ્રાતરુત્થાય પેયાઃ’ ઇત્યાદિ ।

કોમલ શય્યા, પ્રાતઃકાલ ઉઠતે હી પેય કા પાન, મધ્યાહ્ન મેં
મોજન, અપરાહ્ન મેં પાન, અર્ધરાત્રિ મેં દ્રાક્ષા શ્વલ્લ ઓર શર્કરા કા ઉપ-
મોગ ઓર અન્ત મેં મોક્ષ ! એસા શાક્યપુત્ર (બુદ્ધ) ને દેસા હૈ ।
તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સુખપૂર્વક રહને સે હી આગે મોક્ષ કા સુખ
પ્રાપ્ત હોતા હૈ ॥ ૧ ॥

અતપવ યહ સિદ્ધ હુઆ કિ સુખ સે હી સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, લોચ

મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, લોચ આદિનું દુઃખ સહન કરવાથી મોક્ષનું
સુખ મળી શકતું નથી દુઃખને ભોગવવાથી તેના કરતાં વિભતીય મોક્ષના સુખની
પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. તેમના આગમોમાં પણ એજ વાતનું સમર્થન
કરવામાં આવ્યું છે કે—‘મણુણં મોયણં મોચ્ચા’ ઇત્યાદિ—

‘મનોજ્ઞ ભોજન કરીને, મનોજ્ઞ શય્યા અને આસનનો ઉપભોગ કરીને
અને મનોજ્ઞ ઘરમાં નિવાસ કરીને મુનિ ધ્યાન ધરી શકે છે.’

બળી એવું કહ્યું છે કે—‘મૃત્વીશય્યા પ્રાતરુત્થાય પેયાઃ’ ઇત્યાદિ—

કોમળ શય્યા, પ્રાતઃકાળે ઉઠતાં જ પેયનું પાન, મધ્યાહ્નને ભોજન,
અપર પછી પેયનું પાન, મધ્યરાત્રે દ્રાક્ષ, ખાંડ અને સાકરનો ઉપભોગ અને
અન્તે મોક્ષ ! એવું શાક્યપુત્રે (બુદ્ધે) જોયું છે. તાત્પર્ય એ છે કે સુખપૂર્વક
રહેવાથી જ આગરે મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૥૧૥

તેઓ આ પ્રકારની ઢલીલી દ્વારા એવું સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. મ. ૩ ડ. ૪ સ્વલિતસ્ય સાધોરુપવેશ:

૧૫૩

શન્તિ તે તત્થ' તત્ત્વ=તસ્મિન્ મોક્ષમાર્ગત્રિવારમવાહે સમુપસ્થિતે સતિ-‘આરિયં મર્ગં’ આર્યમાર્ગમ્ આરાત્ દૂરં જાતઃ સર્વહેયધર્મેભ્યઃ ઇતિ આર્યઃ સ ચાસૌ માર્ગં ઇવેતિ આર્યમાર્ગઃ । મગવતા સર્વજ્ઞેન મહાવીરેણ પ્રદર્શિતો મોક્ષમાર્ગઃ, તાદૃશમાર્ય-માર્ગં તે પરિસ્પર્જન્તિ । તથા ‘પરમં સમાધિ’ પરમં ચ સમાધિ=સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાનચારિત્ર્યાત્મકં રત્નત્રયં ચ પરિહરન્તિ તે સર્વથૈવ મન્દઃ ચાતુર્ગતિકસંસાર-કાન્તારમેવ સર્વદા પરિભ્રમન્તિ ।

તથાહિ-યતૈરભિહિતમ્-‘કારણાનુરૂપમેવ કાર્યં જાયતે’ તન્ન યુક્તમ્ । કદા-ચિદન્યથામાવસ્યાપિ દર્શનાત્ યથા દૃશ્યતે-ગર્દભમુત્રયોગેન ગોમયાત્ વૃશ્ચિકસ્ય

આદિ કાયક્લેશ સહન કરને સે નહીં । કાયક્લેશ સે તો ડલટા આર્તધ્યાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

મૂઢમતિ શાક્ય આદિકોં કા યહ કથન હૈ । હસ કથન કો માન્ય કરકે જો અજ્ઞાની આર્ય અર્થાત્ સમસ્ત હેવ । (ત્યાગને યોગ્ય) ધર્મોં સે વૂર એવં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે દ્વારા ઉપદિષ્ટ મોક્ષમાર્ગ કા પરિસ્થાગ કર દેતે હૈં તથા પરમસમાધિ અર્થાત્ સમ્યક્દર્શન આદિ કો ત્યાગ દેતે હૈં, લે સર્વથા મન્દ પ્રાણી ચાતુર્ગતિક સંસારરૂપી અટધી મેં ભટકતે હૈં ।

કારણ કે અનુરૂપ હી કાર્ય હોતા હૈ, ડનકા યહ કથન ઇકાન્ત રૂપસે સમીચીન નહીં હૈ । કમી કમી હસ નિયમ કા ભંગ ભી દેલા જાતા હૈ, અર્થાત્ કારણ સે ચિલક્ષણ ભી કાર્ય હોતા હૈ । જૈસે ગર્દભ

કે સુખ વડે જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, લેલ્ય આદિ કાયક્લેશ સહન કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કાયક્લેશ દ્વારા તો બિલટું આર્તધ્યાન થાય છે. મૂઢમતિ શાક્ય આદિ પરતીયિકોની ઉપયુક્ત માન્યતા છે. આ માન્યતાને માન્ય કરીને જેઓ સમસ્ત હેવ (ત્યાગ કરવા યોગ્ય) ધર્મોથી બિન્ન એવા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર દ્વારા પ્રદીપ્ત સર્વેત્દૃષ્ટ મોક્ષમાર્ગનો પરિસ્થાગ કરે છે તથા પરમ સમાધિનો-સમ્યક્દર્શન આદિનો ત્યાગ કરે છે, એવા મન્દમતિ લોકો ચાર ગતિવાળા સંસારરૂપી કાનનમાં ભટકયા કરે છે.

‘કારણને અનુરૂપ જ કાર્ય થાય છે,’ આ પ્રકારનું તેમનું કથન એકાન્ત રૂપે (સંપૂર્ણતઃ) યોગ્ય નથી. કોઈ કેઈ વાર આ નિયમમાં ભંગ પણ થતો એવામાં આવે છે. એટલે કે કારણથી જુદા જ પ્રકારનું કાર્ય પણ સંભવી શકે છે. જેમ કે—

ગધેડાના મૂત્ર સાથે છાણનો યોગ થવાથી વીંછીની ઉત્પત્તિ થાય છે, ઘાવાનગ વડે બળી ગયેલા નેતરના મૂળમાંથી કઢલી વૃક્ષની ઉત્પત્તિ થાય છે,

સમુદયઃ, વનાગ્નિદગ્ધવેત્રમૂલાત્ કદલીશ્વસ્યોત્પત્તિઃ, આમતન્દુલજલસંમિક્ત-
ભૂતલાત્ રક્તવર્ણવિશેષિવશાકસ્ય સમુત્પત્તિર્ભવતિ, તથા ગોલોમતો દુર્વા જાયતે ।
તથા—યદપિ મનોજ્ઞાહારાદિકં સુખકારણતયા-ઉપસિધત્, તદપિ ન સમ્યક્ ।
મનોજ્ઞાહારસેવનેનાપિ રોગાદિસંપ્રવાત્ ।

કિં ચ-વૈષયિકન્તુ દુઃખપ્રતીકારકારણતયા મુખં ભવિતું નાર્હતિ । વિષય-
જનિતસુખસ્ય સર્વદૈવ દુઃખમિલ્લિતત્વાત્ દુઃખરૂપતૈવ વિચતે । યોઽયન્તત્ર મૂઢાનાં
સુખાઽઽભાસઃ સોઽપિ દુઃખરૂપ एव । ઉદુક્તમ્—

દુઃખાત્મકેષુ વિષયેષુ સુખાઽમિમાનઃ,

સૌખ્યાત્મકેષુ નિયમાદિષુ દુઃખબુદ્ધિઃ ।

ઉત્ક્રીર્ણવર્ણપદ્ધંત્તિરિવાઽન્યરૂપા,

સારૂપ્યમેતિ વિપરીતગતિપ્રયોગાત્ ॥

કે મૂત્ર કા યોગ હોને પર ગોશર સે ત્રિચૂડા કી ઉત્પત્તિ હો જાતી હૈ,
દાવાનલ સે દગ્ધ વેત કે મૂલ સે કદલી શ્વસ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ,
કચ્ચે તન્દુલ ઈવં જલ સે મિક્ત ભૂતલ સે લાલ રંગ કા ઈક વિશેષ
શાક ઉત્પન્ન હોના હૈ તથા ગોરોમ સે દૂધ કી ઉત્પત્તિ દેહી જાતી હૈ ।

મનોજ્ઞ આહાર આદિ કો સુખ કા કારણ કહના ખી ઠીક નહીં
કયોંકિ ઉસકે સેવન સે ખી રોગાદિ કી ઉત્પત્તિ દેહી જાતી હૈ ।
ઈસકે અતિરિક્ત વૈષયિક સુખ વાસ્તવ મેં સુખ હી નહીં હૈ, વહ તો
દુઃખ કા હી કારણ હોના હૈ । વૈષયિક સુખ મેં દુઃખોં કા સમ્મિશ્રણ
રહતા હૈ, અતઃવ વહ વિષયિશ્રિત મોજન કે સમાન વસ્તુનઃ દુઃખ હી હૈ

કાયા તન્દુલ (ચોળા) અને પાણી વડે સિક્ત બૂતલમાંથી લાલ રંગનું એક
વિશિષ્ટ શાક ઉત્પન્ન થાય છે, તથા ગોરોમ (ગાયની ફાંટી) વડે દૂધ
(ધાણ)ની ઉત્પત્તિ થાય છે.

મનોજ્ઞ આહાર આદિને સુખના કારણરૂપ ગણવા તે પણ ઉચિત નથી,
કારણ કે તેના સેવનથી પણ રોગાદિની ઉત્પત્તિ થતી જોવામાં આવે છે. વળી
વૈષયિક સુખ વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ જોતાં સુખ રૂપ જ નથી, તે તો દુઃખના
પ્રતીકારના જ કારણ રૂપ હોય છે. વૈષયિક સુખમાં દુઃખોત્તું સમ્મિશ્રણ રહે
છે, તેથી વિષયિશ્રિત ભોજનની જેમ તે ખરી રીતે તો દુઃખ રૂપ જ હોય
છે. મૂઢ ભાણસો જ તેને સુખરૂપ માને છે, પરંતુ ખરી રીતે તો તે
સુખાભાસ રૂપ હોવાને કારણે દુઃખ રૂપ જ છે. કહ્યું પણ છે કે—

સમયાર્થબોધિનો ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપ્દેશઃ

૧૫૫

સિકેતિમાપાપ્રસિદ્ધવર્ણવત્ દર્શને વિપરીતં દૃશ્યતે મુદ્રણે ચ સમ્યગ્કારેણ દૃશ્યતે ઇતિ ।

एतादृशं सुखं परमानन्दमोक्षसुखस्य कारणं कथं स्यात्, कथमपि कारणभावं नाश्रयन्ते इति । यदपि केशलोचादिकं दुःखकारणतया भवद्भिः प्रतिपादितम्, मूढ पुरुष ही उसे सुख मानते हैं किन्तु असल में सुखाभास होने के कारण वह दुःख है । कहा भी है 'दुःखात्मकेषु विषयेषु' इत्यादि ।

अज्ञानी जीवों की गति कैसी विपरीत होती है । जो विषय दुःखरूप हैं उन्हें वे सुखरूप मानते हैं और जो यमनियमसंयम आदि सुखरूप हैं उन्हें दुःखरूप समझते हैं ! किसी धातु पर जो अक्षर या वर्ण अंकित किये जाते हैं, वे देखने पर उलटे दिखाई देते हैं, परन्तु जब उन्हें मुद्रित किया जाता-छापा जाता है, तब सीधे हो जाते हैं । संसारी जीवों की सुखदुःख के विषय में ऐसी ही उलटी समझ होती है ।

इस प्रकार पर पदार्थों पर अवलम्बित, इन्द्रियों ग्राह्य, कर्मबन्ध का कारण, दुःखका मूल, क्षणविनश्यत् और अनैकान्तिक विषय सुख स्वावलम्बी, इन्द्रियागोचर दुःख से अस्पृष्ट शाश्वत और ऐकान्तिक मुक्तिसुख का कारण किस प्रकार हो सकता है ? इनमें कोई अनुरूपता नहीं है, अतएव आपके कथनानुसार भी विषयसुख मोक्षसुख का कारण नहीं हो सकता ।

‘दुःखात्मकेषु विषयेषु’ इत्यादि—

અજ્ઞાની મનુષ્યોનો સ્વભાવ કેમો વિચિત્ર હોય છે ! વિષયો કે જે દુઃખ રૂપ છે તેમને તેઓ સુખરૂપ માને છે, અને યમ, નિયમ, સંયમ આદિ જે સુખરૂપ વસ્તુઓ છે તેમને તેઓ દુઃખરૂપ સમજે છે. કેઈ ધાતુના સિક્કા પર જે અક્ષરો અથવા વર્ણો અંકિત કરવામાં આવે છે, તેમને જોવામાં આવે તો ઉલટા દેખાય છે, પરન્તુ જ્યારે તેમને મુદ્રિત કરવામાં-છાપવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ સવળા દેખાય છે. સંસારી જીવોની સુખદુઃખના વિષયમાં એવી જ જિજ્ઞાસી સમજ હોય છે.

આ પ્રકારનું પર પદાર્થો પર અવલંબિત, ઇન્દ્રિયો દ્વારા ગ્રાહ્ય કર્મબંધના કારણરૂપ, દુઃખનું મૂળ, ક્ષણવિનશ્યત્ અને અનૈકાન્તિક વિષયસુખ સ્વાવલંબી, ઇન્દ્રિયાગોચર, દુઃખથી અસ્પૃષ્ટ, શાશ્વત અને એકાન્તિક મુક્તિ સુખનું કારણ કેવી રીતે હોઈ શકે ? તેમનાં વચ્ચે કેઈ પણ પ્રકારની અનુરૂપતા (સમાનતા) જ જણાવી નથી, તેથી આપના કથનાનુસાર પણ વિષયસુખ મોક્ષ સુખનું કારણ હોઈ શકતું નથી.

તદપિ અલ્પસત્વાનામેવ દુઃખકારણં કેશલોચાદિકમ્ । મહાપુરુષાણાં પરમાર્થચિન્તા-
પરાયણાનાં મહત્સત્તત્ત્વા સર્વમેવૈતત્ સુખાયૈવ ભવતિ ।

અપમત્તમયરાગભેદોમુનિઃ તૃણાદિ સંસ્તારકેડપિ શયાનો યાદૃશં સુખં હમતૈ
તાદૃશં સુખં ચક્રવર્તિનામપિ ન ભવતિ । તથોક્તમ્ -

‘તળસંસ્થારનિસળ્ળો વિ મુણિવરો મદ્દરાગમયમોહો ।

જં પાવર્દં મુત્તિમુહં કત્તો તં ચક્રાટ્ટી વિ ॥૧૧॥’

છાયા—તળસંસ્તારનિસળ્ળોડપિ મુનિવરો અપ્રયાગમદ્મોહઃ ।

યત્પ્રાપ્નોતિ મુક્તિસુખં કુતસ્તન્ ચક્રવર્ચ્ચપિ ॥૧૧॥

આપને કેશલોચ આદિ કો દુઃખ કા કારણ કહા હૈ કિન્તુ વહ
કાધર પુરુષો કો હી દુઃખ કા કારણ હોના હૈ । પરમાર્થ કે ચિન્તન મેં
પરાયણ મહાપુરુષ મહાન્ સત્ત્વશાલી હોને હૈ । ડનકો વહ સુખાવહ
હી હોતા હૈ ।

રાગદ્વેષ મદમોહ આદિ વિકારો સે રહિત મુનિ ઘાસ કી શય્યા પર
શયન કરતા હુઆ મી જિસ અનિર્વચનીય સુખ કા અનુભવ કરતા હૈ,
વહ સુખ તો ચક્રવર્તિયો કે નસીબ મેં મી નહીં હોતા । કહા મી હૈ—‘તળ
સંસ્થારનિસળ્ળો વિ’ ઇત્યાદિ ।

તૃણોં કે સંસ્તારક પર આલીન મુનિ રાગદ્વેષ મદમોહ સે રહિત
હોને કે કારણ જિસ નિર્વૃત્તિ સુખ કી અનુભૂતિ કરતા હૈ, વહ સુખ
ચક્રવર્તી કો કહાં પ્રાપ્ત હો સકતા હૈ ?

આપે કેશલુચન આદિને દુઃખતું કારણુ કહ્યું છે, પરન્તુ તે માત્ર કાધર
પુરુષોને માટે જ દુઃખતું કારણુ અને છે. પરમાર્થના (આત્મહિતના-મોક્ષના)
ચિન્તવનમાં પરાયણ મહાપુરુષો થૂપ જ સત્ત્વશાળી હોય છે તેમને માટે તો
તે સુખાવક જ હોય છે.

રાગદ્વેષ, મદ, મોહ આદિ વિકારોથી રહિત મુનિને ઘાસની શય્યા પર
શયન કરતાં જે અનર્ચનીય મુખને અનુભવ થાય છે, તે સુખ તો ચક્રવર્તી-
ઓને સુઠર, મુલાયમ શય્યામાં શયન કરવા છતાં પ્રાપ્ત થતું નથી
કહ્યું પણ છે કે—‘તળસંસ્થારનિસળ્ળો વિ’ ઇત્યાદિ—

તૃણના સંસ્તારક (ખિછાના) પર શયન કરતા અથવા બેસતા મુનિ
રાગ, દ્વેષ, મદ અને મોહથી રહિત નિર્વૃત્તિ મુખને અનુભવ કરે છે, તે જે
મુખને અનુભવ કરે છે, તે સુખ તો ચક્રવર્તીઓને પણ કયાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ?

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૯ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૫૭

મહતાં ઘોરપરીણદોષસર્ગનનિવૃત્તિં દુઃખનાશાયૈવ મવતિ, ક્ષમયા નિઃ શત્રુવર્તેતે શરીરમાલિન્યં વૈરાગ્યમાર્ગો વૃદ્ધતા વૈરાગ્યકારણં મવતિ સમસ્તવસ્તુપરિત્યાગરૂપં મરણં મહોત્સવાય મવતીતિ સંપૂર્ણમેવ જગત્ સંપત્ત્યૈવ પૂરિતં ન કુત્રાપિ દુઃખસ્થાનં વિષ્યતે। તથોક્તમ્—

‘દુઃખં દુષ્કૃતસંક્ષયાય મહતાં ક્ષાન્તેઃ પદં વૈરિણઃ,
કાયસ્યાઽશુચિતા વિરાગપદવી સંવેગહેતુર્જરા।
સર્વત્યાગમહોત્સવાય મરણં જાતિઃ સુદૃઢ મીતયે,
સંપદ્ધિઃ પરિપૂરિતં જગદિદં સ્થાનં વિપત્તેઃ કુતઃ ॥૧૧॥’

ઘોર પરીણહોં ઓર ઉપસર્ગોં સે ઉત્પન્ન હોનેવાલા દુઃખ મહા-
પુરુષોં કે લિષ દુઃખવિનાશ કા હી કારણ હોતા હૈ। ક્ષમા સે ડનકે
શત્રુ મિટ જાતે હૈ। ડનકે લિષ શરીર કી મલીનતા વૈરાગ્ય કા માર્ગ
હૈ, વૃદ્ધતા વૈરાગ્ય કા કારણ હૈ ઓર સમસ્ત વસ્તુઓં કા ત્યાગ રૂપ
મરણ મહોત્સવ હોતા હૈ। હસ પ્રકાર ડન માહાત્માઓં કે લિષ સમ્પૂર્ણ
જગત્ સમ્પત્તિ સે પરિપૂર્ણ હોતા હૈ। ડનકી દૃષ્ટિ મેં દુઃખ કા કહીં કોઈ
સ્થાન હી નહીં હૈ। કહા બી હૈ—‘દુઃખં દુષ્કૃતસંક્ષયાય મહતાં’ હસ્યાવિ।

મહાન્ પુરુષોં કે લિયે દુઃખ પાપકર્મોં કે ક્ષય કે લિષ હોતા હૈ, શત્રુ
ક્ષમા કે પાત્ર હોતે હૈ, શરીર કી અશુચિતા વૈરાગ્ય કા કારણ હોતી
હૈ, વૃદ્ધાવસ્થા વૈરાગ્ય કા કારણ બન જાતી હૈ, મૃત્યુ મહોત્સવ કા રૂપ
ધારણ કરતી હૈ, જન્મ મૃત્યુઓં કી મીતિ કા કારણ હોતા હૈ। હસ

ઘોર પરીણહોં અને ઉપસર્ગોંને કારણે મહાપુરુષોં પર જે દુઃખ આવી
પડે છે, તે દુઃખે તેમના દુઃખવિનાશમાં જ કારણભૂત બને છે. ક્ષમાશુષ્ટને
કારણે તેમના શત્રુઓંને અસાધ્ય થઈ જાય છે. તેમને માટે શરીરની મલીનતા
વૈરાગ્યનો માર્ગ છે, વૃદ્ધતા વૈરાગ્યનું કારણ છે અને સમસ્ત વસ્તુઓંના
ત્યાગરૂપ મરણ મહોત્સવરૂપ બની જાય છે. આ પ્રકારે તે મહાત્માઓંને માટે
તો સંપૂર્ણ જગત સંપત્તિથી પરિપૂર્ણ હોય છે. તેમની દૃષ્ટિમાં તો કયાંય
પણ દુઃખનું કેઈ સ્થાન જ હોતું નથી. કહ્યું પણ છે કે—

‘દુઃખં દુષ્કૃતસંક્ષયાય મહતાં’ હસ્યાદિ—

મહાન્ પુરુષોં પર આવી પડતાં દુઃખો કર્મક્ષય કરનારા થઈ પડે છે,
તેઓ શત્રુઓંને પણ ક્ષમાને પાત્ર ગણે છે, તેમના શરીરની અશુચિતા વૈરા-
ગ્યમાં કારણભૂત થાય છે, તેમની વૃદ્ધાવસ્થા તેમનામાં વૈરાગ્યભાવની વૃદ્ધિ
કરનારી થઈ પડે છે, તેમને મત મૃત્યુ તો મહોત્સવરૂપ થઈ પડે છે. (સંસ્કાર

કિં ચ યદિ એકાન્તતઃ સુખેનૈવ સુખં મન્યતે ચેત્, તદા સંસારે વિચિત્રતા ન સ્યાત્ । સ્વર્ગસ્થાઃ સર્વદા સ્વર્ગસ્થા એવ ભવેયુઃ નારકા નારકાએવ, નત્તેવં સંભવતિ । કદાચિત્ નારકોઽપિ વિદ્યાય નરકં સુખમનુભવતિ, સુખિનોઽપિ દુઃખમ્ । ન ચ દૃષ્ટવિરોધઃ કલ્પ્યમાનઃ પઞ્ડિતપરિપદિ શોભેત ઇતિ ॥૬॥

અસ્યેવોત્તરં પ્રાહ-‘મા એયં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-મા એયં અવેમલ્લંતા અપ્પેણં લુંપહાં વંહુ ।

એયસ્સં ઉ અમોક્ષાય અઓહારિવ્વ જૂરંહં ॥૭॥

છાયા—મા એતમત્તમન્યમાના અલ્પેન લુપ્પથ વહુ ।

એતસ્ય તુ અમોક્ષે અઓહારોવ જૂરયથ ॥૭॥

પ્રકાર યહ અલ્પિલ જગત્ ડનકે લિયે સમ્પત્તિ સે પરિપૂર્ણ હૈ । ડનકે લિયે વિપત્તિ કહાં ॥૧॥

યદિ યહ એકાન્ત માન લિયા જાય કિ સુખ સે હી સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તો સંસાર મેં વિવિત્રતા નહીં હોની ચાહિયે । સ્વર્ગ કે દેવ સદા સ્વર્ગ મેં હી રહને ચાહિયે ઓર નારક નરક મેં હી સહતે રહને ચાહિયે । કિન્તુ એસા હોતા નહીં હૈ । નારક જીવ ખી નરક સે ઉદ્વર્તન (નિકલકર) કરકે સુખ કા પાત્ર યનતા હૈ ઓર સુખી ખી કદાચિત્ દુઃખ કા અનુભવ કરતે હૈ । પ્રત્યક્ષ કા વિરોધ કરના પઞ્ડિતોં કે સમૂહ મેં શોખા નહીં દેતા ॥૬॥

માંથી છૂટીને શોક્ષપ્રાપ્તિ ધરાને કારણે) અને તેમને જન્મ સજ્જનોની પ્રીતિનું કારણ બને છે. આ પ્રકારે આ અખિત જગત્ તેમને માટે તો સંપત્તિથી પરિપૂર્ણ હોય છે. આ પ્રકારે તેમને વિપત્તિ સહન કરવાનો અવકાશ જ રહેતો નથી. ॥૧॥

જો એકાન્તતઃ એવું માની લેવામાં આવે કે સુખ વડે જ સુખની ઉત્પત્તિ થાય છે, તો સંસારમાં સુખદુઃખ રૂપ વિચિત્રતા હોયી જોઈએ જ નહીં. સ્વર્ગના દેવો સદા સ્વર્ગમાં જ રહેવા જોઈએ અને નારકોએ સદા નરકમાં જ પીડા-સહન કરતા રહેવું પડે. પરન્તુ એવું તો બનતું નથી. નારક છવે પશુ નરકમાંથી ઉદ્વર્તના કરીને-ગીર્ણીને-સુખને પાત્ર બની શકે છે, અને સુખી છવે પશુ ક્યારેક દુઃખનો અનુભવ કરે છે. આ પ્રકારનો જે પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે તેનો વિરોધ કરવો તે પંડિતોના સમૂહમાં શોભતું વધી. ॥૬॥

સમયાર્થબોધિની ઠીકા પ્ર. શ્રુ. અ. રે. ડ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૫૨

અન્વયાર્થઃ—(૧યં) એનં સર્વજ્ઞપ્રતિપાદિતમાર્ગમ્ (અવમન્નંતા) અવમન્યમાના-
સ્તિરસ્કુર્વાણાઃ (અપ્પેણં) અત્પેનાપિ શબ્દાદિકભોગલોભેન (બહું) વહુ-અત્યધિકં
(મા લુંપહા) મા લુમ્પથ=મા વિધ્વંસથ (અયસ્મ) એતસ્ય સુખાદેન સુખમિતિપક્ષસ્ય
(અમોક્ષાય) અમોક્ષેડપરિત્યાગે (અઓહારિવ્વ) અયોહારીવ સુવર્ણ પરિત્યજ્ય લોહં
મુક્તન વણિગ્વ ઇવ (જૂરહ) જૂરયથ=પશ્ચાત્તાપં કરિષ્યથ ઇતિ ॥૭॥

હસીકા ઉત્તર દેતે હૈં—‘મા એયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એયં-એનમ્’ યહ સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત જિન માર્ગકો ‘અવ-
મન્નંતા-અવમન્યમાનાઃ’ તિરસ્કાર કરનેવાળે તુમ લોગ ‘અપ્પેણં-
અત્પેન’ અત્પ-અર્થાત્ તુચ્છ એસે શબ્દાદિ વિષય ભોગકે લોભસે વહું-
વહુ’ અત્યધિક સુલ્યવાન્ મોક્ષસુખકો ‘મા લુંપહા-મા લુમ્પથ’ ત્રાસ
ન કરો ‘એવસ્સ-એતસ્ય, સુખસે હી સુખ હોતા હૈં એસા યહ અસત્પક્ષ
કો ‘અમોક્ષાય-અમોક્ષે’ નહીં છોડને પર ‘અઓહારિવ્વ-અયોહારીવ’
સુવર્ણ કો છોડકર લોહે કો ગ્રહણ કરનેવાલા વણિગ્વ પુરુષ કે જેસા
‘જૂરહ-જૂરયથ’ પશ્ચાત્તાપ કરના પડેગા ॥૭॥

અન્વયાર્થ—હસ પ્રકાર સર્વજ્ઞપ્રતિપાદિત માર્ગ કી અવગણના કરતે
હુપ થોડે કે લિપ્ બહુત કો નષ્ટ મત કરો । સુખ સે હી સુખ હોતા
હૈં, હસ પક્ષકા ત્યાગ ન કરને પર આપકો ડસી પ્રકાર પશ્ચાત્તાપ કરના

શાક્ય આદિ પરતીર્થિકેની ઉપયુક્ત માન્યતાને સૂત્રકાર ઉત્તર આપે છે.

‘મા એયં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘એયં-એનમ્’ આ સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત માર્ગને ‘અવમન્નંતા
-અવમન્યમાનાઃ’ તિરસ્કાર કરવાવાળા તમે લોકો ‘અપ્પેણં-અત્પેન’ અત્પ-
અર્થાત્ તુચ્છ એવા શબ્દ વગેરે વિષય ભોગના લોભથી ‘વહું-વહુ’ અત્યધિક
સુલ્યવાન્ મોક્ષસુખને ‘મા લુંપહા-મા લુમ્પથ’ ત્રાસ ના કરો ‘એવસ્સ-એતસ્ય’
સુખથી જ સુખ થાય છે આપું આ અસત્પક્ષને ‘અમોક્ષાય-અમોક્ષે’ ન
છોડવાથી ‘અઓહારિવ્વ-અયોહારીવ’ સોનાને છોડીને લોખંડને ચઢણ
કરવાવાળા વણિગ્વ પુરુષના જેસા ‘જૂરહ-જૂરયથ’ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રમાણે સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત માર્ગની અવગણના કરીને
થોડા (સુખ)ને માટે વંશરે (સુખ)ને નષ્ટ કરવું જોઈએ નહીં. સુખ દ્વારા જ
સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, આ પ્રકારની માન્યતાને ત્યાગ ન કરવાથી આપને સુખ
પ્રાપ્ત થાય છે, આ પ્રકારની માન્યતાને ત્યાગ ન કરવાથી આપને એવો

ટીકા—મો મો અન્યતીર્થિકાઃ બીજોદકાદ્યુપભોગેન મોક્ષો ભવતીતિ મન્ય-
માનાઃ । તથા સાવચપૂજાં મોક્ષકારણં મન્યમાનાઃ પૂજાપતિષ્ઠાપરાયણા દષ્ટિનઃ
શીથિલાચારિપાર્શ્વસ્થાદયઃ ‘અં’ એનમ્=સર્વજ્ઞપતિષ્ઠાદિતમોક્ષમાર્ગમ્, સુખેનૈવ
સુખં જાયતે ઇત્યાદિ અસદાગ્રહે ન વ્યામોહિતા ભવથ, ‘અવમનંતા’ અવમન્ય-
માનાઃ=તિરસ્કુર્વાણઃ ‘અપ્પેણ’ અલ્પેન વૈષયિકસુખેન ‘વહું’ વહુ=અધિકં સર્વેતઃ
શ્રેષ્ઠં મોક્ષસુખં, ‘મા લુંવહા’ મા લુપ્પથ=પ્રત્યલ્પવૈષયિકસુખેચ્છયા સાતાનાર-
વાદિ સુખલિપ્સયા ત્રા નિરતિશયં મોક્ષં સુખં મા તિરસ્કુરુત । વિષયસુખપ્રાપ્ત્યા
કામોદ્રેક એવ સ્થાત્ । તતથ ચિત્તાસ્વાસ્થ્યં ન પુનઃ સમાધેરુદ્ભવઃ, તદમાવાત્
કુટો મોક્ષાશ્ચ । અપિ ચ-‘અયસ્મ’ એતસ્ય મોક્ષવિપરીતપક્ષસ્ય ‘અમોક્ષાચ’
પડેગા જૈસે સ્વર્ણં કી ઉપેક્ષા કરકે લોહં કે ખાર કો વહન કરનેવાલે
કો કરના પડતા હૈ ॥૭॥

ટીકાર્થ—હે અન્યતીર્થિકો ! બીજાં ઓર સચિત્ત જલ આદિ કે ઉપ-
ભોગ સે મોક્ષ પ્રાપ્તિ માનનેવાલો ! સાવચ પૂજા કો મોક્ષ કા કારણ
માનનેવાલો ! પૂજા પતિષ્ઠા મેં પરાયણો ! દષ્ટિયો ! શિથિલાચારી
પાર્શ્વસ્થો ! સુખ સે હી સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, હસ પ્રકાર કે દુરાગ્રહ
સે આન્તિ કે શિકાર હોકર આપ લોગ સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત મોક્ષમાર્ગ કી
અવગણના કરતે હૈં । પરંતુ અલ્પ તુલ્ય વૈષયિક સુખ કે લિપ્ત અધિક
અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ મોક્ષસુખ કો મત ગંમાઓ ! અત્યન્ત અલ્પવિષય સુખ
કી ઇચ્છાસે નિરતિશય મોક્ષસુખ કા તિરસ્કાર ન કરો । વિષયસુખ
કી પ્રાપ્તિ સે કામ કા ઉદ્રેક હી હોગા । ઉસસે ચિત્ત અસ્વસ્થ બનેગા

પશ્ચાન્તાપ કરવો પડશે કે જોયો! પશ્ચાન્તાપ સેનાની ઉપેક્ષા કરીને લેવાનો
ખાર વહન કરનારને કરવો પડે છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—હે અન્યતીર્થિકો ! બીજાં અને સચિત્ત જલ આદિના ઉપભોગથી
મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, એવું માનનારા હે પૂજા પ્રતિષ્ઠામાં લીન રહેનારા અજ્ઞાની
લોકો ! હે દંડીઓ ! હે શિથિલાચારીઓ ! સુખ દ્વારા જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય
છે, એવા દુરાગ્રહ તથા ભ્રામક ખ્યાલોને લોગ બનીને તમે સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત
મોક્ષમાર્ગની અવગણના કરી રહ્યા છો । પરંતુ અલ્પ (તુલ્ય) વૈષયિક સુખને
ખતર અધિક સુખને સર્વોત્તમ મોક્ષસુખને—ત્યાગ કરવો જોઈએ નહીં.
અત્યન્ત અલ્પ વિષયસુખ લોગવવાને માટે નિરતિશય મોક્ષસુખને તિરસ્કાર
કરવો ઉચિત નથી. વિષયસુખની પ્રાપ્તિ દ્વારા કામને ઉદ્રેક જ થાય છે—
માણસ વાતનાઓનો અધિકને અધિક શુભામ બનતો જાય છે, તેથી ચિત્તની

समर्थबोधिनी टीका प्र. सु. अ. ३ उ. ४ स्वस्तितस्य साधोरुपदेशः १६१

अमोक्षे=प्रपरित्यागे 'अमोहारिव्व जूरह' अमोहारीव जूरयथ, आत्मानं पीडयथ एव केवलम् । यथा कश्चिद् अमोहारी लोहवणिक् गृहमागच्छन् मार्गे स्वर्णादिकं परित्यज्यापोभारमपरित्यजन् तद्भारेणाऽऽक्रान्तो दुःखमात्रमनुभवन्नासीत् । तथैव भवान् अमदाग्रहेण ग्रहेण रत्नत्रयसाध्यं मोक्षमुपेक्ष्य तादृशकुतर्कभारेण पीडितो भविष्यसि-इति ॥७॥

और समाधि की उपलब्धि नहीं होगी । समाधि के अभाव में मोक्ष की आशा ही कैसे की जा सकती है ।

इसके अतिरिक्त मोक्ष संबंधी इस विपरीत पक्ष का त्याग न करोगे तो लोह का भार उठानेवाले पुरुष के समान झुरना पड़ेगा । जैसे लोह के भार को वहन करनेवाला लोह वणिक् अपने घर की ओर लौट रहा था, मार्ग में उसे स्वर्ण आदि की खान मिली, किन्तु लोह मोह के कारण उसने लोह का परित्याग न करके स्वर्ण को ग्रहण नहीं किया । लोह के भार से पीड़ित होता हुआ वह अपने घर पहुँचा और दुःखमय दिन व्यतीत करने लगा । इसी प्रकार आप लोग कदा-ग्रह के वशीभूत होकर रत्नत्रय से प्राप्त होनेवाले मोक्षसुख की उपेक्षा करके कुतर्क के भार से पीड़ित होओगे । अतएव स्वर्ण के समान मोक्षसुख को त्याग कर लोक के समान विषयसुख को मत ग्रहण करो । ७।

स्वस्थता रहती नहीं अने समाधि माटे अवकाश न रहते तो नहीं समाधिने न अभाव होय तो मोक्षनी आशा न डेवी रीते राभी शक्य ?

जे मोक्षप्राप्ति साया मार्गने अडुष्य करवाने भडले तमे उपयुक्त जेठा मार्गनो आधार वेशे तो तमारे लोढानो भार वहन करनार भाषुसनी जेम पस्तावुं पडथे लोढानो भार वहन करनारा पुरुषनुं दृष्टान्त नीचे प्रभावे छे-डोढा जेक वणिक् लोढाना भारने वहन करतो पोताने गाम पाछे इरतो हुने । मार्गमां तेखे जेक सेतानी भाषु जेक परन्तु लोढा प्रत्येना मोढने कारखे तेखे लोढानो त्याग करीने ते सेतुं अडुष्य क्युं नही । लोढानो भार वहन करीने भूष न थाक्यो पाक्यो ते पोताने गाम पाछे इर्यो, अने सेताने अडुष्य न करवा माटे भूष न पस्तावा लाग्यो । जे प्रभावे आप पण्ड कदाग्रहने त्याग करीने जे सर्वज्ञ प्रज्ञपित मार्गनुं अव-लम्बन नही हो, तो आपने पण्ड पस्तावुं पडथे रत्नत्रय वडे प्राप्त थनारा मोक्षसुखनी उपेक्षा करीने जे आप सुपद्वारा सुख प्राप्त करवाना कुतर्कनो आधार वेशे, तो ते कुतर्कना भारथी दुःखी थनु पडथे । तो सुवर्णना समान मोक्षसुखनो त्याग करीने लोढाना समान विषयसुखनी असिवाया राखी जेठजे नही ॥७॥

મૂઘ્-પાળાઈવાઈ વટંતાં મુસાવાંઈ અસંજતાં ।

અદિન્નાદાણે વટંતા મેહુણે ય પરિગ્રહે ॥૮॥

છાયા—પ્રાણાતિપાતે વર્તમાના મૃવાવાદે અસંયતાઃ ।

અદત્તાદાને વર્તમાના મૈથુને ચ પરિગ્રહે ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ—(પાળાઈવાઈ) પ્રાણાતિપાતે=જીવહિંસાયાં વદ્ જીવનિકાયમર્દન-
રૂપાયાં (મુસાવાઈ) મૃવાવાદે (અદિન્નાદાણે) અદત્તાદાને (મેહુણે) મૈથુને (પરિગ્રહે)
પરિગ્રહે (વટંતા) વર્તમાનાઃ યુયમ્ (અસંજતા) અસંયતાઃ સન્તીતિ ॥૮॥

ટીકા—સુત્રાદેવ સુત્રં જાયતે इति મિથ્યાસિદ્ધાન્તં દૂષયિતું સૂત્રકારઃ
અન્યતીર્થિકાન્ પ્રાહ—‘પાળાઈવાઈ’ પ્રાણાતિપાતે=વદ્ જીવનિકાયહિંસાને, ‘મુસા-
વાઈ’ મૃવાવાદે, મિથ્યાવચનપયોગે । ‘અદિન્નાદાણે’ અદત્તાદાને ‘મેહુણે’ મૈથુને

શબ્દાર્થ—‘પાળાઈવાઈ-પ્રાણાતિપાતે’ વદ્ જીવનિકાયકે મર્દનરૂપ
જીવહિંસા મેં ‘મુસાવાઈ-મૃવાવાદે’ મિથ્યાભાષણ મેં ‘અદિન્ના-
દાણે-અદત્તાદાને’ અદત્તાદાન મેં ‘મેહુણે-મૈથુને’ મૈથુન મેં ‘પરિગ્રહે-
પરિગ્રહે’ પરિગ્રહ મેં ‘વટંતા-વર્તમાનાઃ’ પ્રવૃત્ત રહ્નેવાલે આપ લોક
‘અસંજતા-અસંયતાઃ’ અસંયતી હૈ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણાતિપાત, મૃવાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન ઓર પરિ-
ગ્રહ મેં પ્રવૃત્તિ કરતે હુઈ આપ લોક અસંયતી હૈ ॥૮॥

ટીકાર્થ—સુત્ર સે હી સુત્ર કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ, હસ મિથ્યા
સિદ્ધાન્ત કો દૂષિત કરને કે લિઈ સૂત્રકાર અન્યતીર્થિકોં કે પ્રતિ કહતે
હૈ—પ્રાણાતિપાત અર્થાત્ વદ્ જીવનિકાય કી હિંસા મેં મૃવાવાદ મિથ્યા-

શબ્દાર્થ—પાળાઈવાઈ-પ્રાણાતિપાતે’ વદ્ જીવનિકાયના મર્દનરૂપ જીવ
હિંસામાં ‘મુસાવાઈ-મૃવાવાદે’ મિથ્યા ભાષણમાં ‘અદિન્નાદાણે-અદત્તાદાને’ અદત્તા-
દાનમાં ‘મેહુણે-મૈથુને’ મૈથુનમાં ‘પરિગ્રહે-પરિગ્રહે’ પરિગ્રહમાં ‘વટંતા-વર્તમાનાઃ’
પ્રવૃત્ત રહેવાવાળા આપલોકો ‘અસંજતા-અસંયતાઃ’ અસંયતી છે ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—પ્રાણાતિપાત, મૃવાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહમાં
પ્રવૃત્ત એવાં આપ લોકો અસંયતી છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—‘સુખ દ્વારા જ સુખ કીયત થાય છે,’ આ પ્રકારના મિથ્યા
સિદ્ધાન્તમાં રહેલા દોષો પ્રકટ કરવાને માટે સૂત્રકાર પરતીર્થિકોને આ
પ્રશ્નો કહે છે—તમે પ્રાણાતિપાત-જીવનિકાયના જીવોની હિંસામાં પ્રવૃત્ત રહેો છો,

समयार्थबोधिनी टीका प्र. शु. अ. ३ उ. ४ स्खलितस्य साधोरुपदेशः

१६३

तथा-‘परिग्रहे’ परिग्रहे, ‘वर्द्धता’ वर्त्तमानाः सन्तो यूयम् ‘असंज्ञता’ असंयताः, संयमरहिता भवन्तः, न तु साधवः । प्राणातिपातमृषावादऽदत्तादानमैथुनपरिग्रहेषु विद्यमाना भवन्तः संयमरहिताः वर्त्तमानसुखमात्रलिप्सवः वैषयिकसुखलालसया ऐकान्तिकमोक्षसुखं नाशयन्तो मोक्षमार्गवर्हिर्भूता यूयम् । प्रतिवादी पृच्छति-कथं मया प्राणातिपातादिकं सेव्यते-तत्रोत्तरमाह-पचनपाचनादि सावद्य-कर्मानुष्ठानेन हिंसा जायत एव । तथा वयं संन्यासिनः साधवश्चेति स्वीकृत्यापि गृहस्थाचारं-कुर्वन्ति ततो मृषावादः माप्नोति, तथा-पञ्जीवनिकायानां शरीरेण वचनों के प्रयोग में, अदत्तादान चोरी में मैथुन में तथा परिग्रह में प्रवृत्ति करते हुए आप संयम से रहित हैं, साधु नहीं हैं ।

आशय यह है-प्राणातिपात, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन और परिग्रह इन पापों में प्रवृत्ति करनेवाले आप संयम से रहित हैं और केवल वर्त्तमानकालीन सुख के अभिलाषी हैं । आप वैषयिक सुखकी लालसा से प्रेरित होकर ऐकान्तिक मोक्षसुख को विनष्ट कर रहे हैं, इस कारण आप मोक्षमार्ग से बहिर्भूत हैं ।

प्रतिवादी का प्रश्न-हम प्राणातिपात आदि का सेवन कैसे करते हैं ?

उत्तर-पचन पाचन आदि सावद्य कर्मों को करने से हिंसा होती ही है । तथा अपने आपको संन्यासी और साधु कहते हुए भी गृहस्थों जैसा आचरण करने के कारण मृषावाद की भी प्राप्ति होती है । जिन

असत्य वचनोना प्रयोग करे छे, अदत्तादान (चोरी), मैथुन अने परिग्रहमां पणु तमे प्रवृत्त रडे छे. आ प्रकारनी पापप्रवृत्ति करनारा तमे संयमथी रहित छे तमे साधु न नथी.

आ कथनने सावार्थ अ छे के प्राणातिपात, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन अने परिग्रह इप पापकर्ममां प्रवृत्त रडेनारा आप संयमथी रहित छे, अने आप मात्र वर्त्तमान कालीन सुखनी न अभिलाषा राखनारा छे, आप वैषयिक सुखनी लालसा वडे प्रेरणने सर्वोत्तम मोक्षसुखने विनाश करी रह्या छे. ते कारणे आप मोक्षमार्गनी जडार न पडेला छे.

प्रतिवादीने प्रश्न-अमे प्राणातिपात आदिनुं सेवन केवी रीते करी रह्या छीअे ?

उत्तर-तमे तमारे भाटे लोअन रंधिा छे अथवा भीण पासे रंधावे छे. आ प्रकारना सावद्य कर्मो करवा-कराववाथी हिंसा थाय छे वणी आपआपने साधु तरीके ओणअवे छे. छातां पणु गृहस्थना जेवु आयरणु शओ छे, तेथी आप मृषावाडथी थतां पापकर्मना पणु अन्धक अने छे.

भवन्त उपभोगं कुर्वन्ति, तत् शरीरं तत्स्वामिना नैव दत्तं भवद्भिश्रोपमुक्तमिति अदत्तादानमपि भवति । तथा-गवादीनां मैथुनस्याऽनुमोदनादब्रत्तेति । धनधान्य द्विपदचतुष्पदादीनां परिग्रहोऽपि भवत्येवेति भावः ॥८॥

मतान्तरं दूषयितुं पूर्वं तन्मतं प्रदर्शयति सूत्रकारः-‘एवमेगे उ’ इत्यादि ।

मूलम्-एवमेगे उ पासत्था पन्नवन्ति अणारिया ।

इत्थी वसं गया बाला जिणसासनपरमुहा ॥९॥

छाया-एवमेके तु पार्श्वस्थाः प्रज्ञापयन्त्यनार्याः ।

स्त्रीवशं गता बाला जिनशासनपराङ्मुखाः ॥९॥

जीवों के शरीर से आप उपभोग करते हैं, वह शरीर उनके स्वामियों ने आपको भोगने के लिए प्रदान नहीं किया है, अतएव अदत्तादान भी होता है । गौ आदि के मैथुन की अनुमोदना करने के कारण अब्रह्मचर्य का दोष लगता है । धन धान्य, द्विपद चतुष्पद आदि का परिग्रहतो होता है ॥८॥

मतान्तर को दूषित करने के लिए सूत्रकार उसे पहले दिखलाते हैं-‘एवमेगे उ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ-‘इत्थी वसं गया-स्त्रीवशं गताः’ स्त्रीके वश में रहनेवाले ‘बाला-बालाः’ अज्ञानी ‘जिणसासनपरमुहा-जिनशासनपराङ्मुखाः’ जैनैन्द्रके शासनसे पराङ्मुख-अर्थात् विपरीत चलनेवाले ‘अणारिया-

जे जीवोना शरीर वडे आप उपभोग करे छे, ते शरीर तेभना स्वामीओओ आपने भोगने भाटे प्रदान कर्या’ होतां नथी, तेथी आप अदत्तादानतुं पणु सेवन करतारा छे। आप गय आदिना मैथुननी अनुमोदना करे छे। तेथी आप अब्रह्मचर्यना दोषना पणु लागीदार अने छे। आप धन, धान्य, द्विपद, चतुष्पद आदिना परिग्रह पणु राखे छे, तेथी आप परिग्रहजन्य पापकर्मना पणु बन्धक अने छे। ॥८॥

मतान्तरा (अन्य मतवादीओना मत)तुं स्वरूप प्रकट करीने सूत्रकार तेभां रडेला दोषो प्रकट करे छे-‘एवमेगे उ’ इत्यादि-

शब्दार्थ-‘इत्थीवसं गया-स्त्रीवशं गताः’ स्त्रीना वशभां रडेवावाणा ‘बाला-बालाः’ अज्ञानी ‘जिणसासनपरमुहा-जिनशासनपरा मुखाः’ जैनैन्द्रना शासनथी पराङ्मुख-अर्थात् विपरीत आलवावाणा ‘अणारिया-अनार्याः’ अनार्य ‘दो

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ઉ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૬૫

અન્વયાર્થઃ—(इत्थी वसंगया) स्त्रीवशं गताः (वाला) बालाऽज्ञानिनः (जिण-सासनपरंमुहा) जिनशासनपरांमुखाः=जैनमार्गलज्जयितारः (अणारिया) अनार्याः (एगे पासत्था) एके पार्श्वस्थादयः (एवं) एवं=वक्ष्यमाणम् (पन्नवंति) प्रज्ञापयन्ति=कथयन्तीति ॥९॥

टीका—‘इत्थीवसंगया’ स्त्रीवशंगताः=स्त्रीणामाज्ञायां विद्यमानाः ‘बाला’ बालाः=अज्ञानिनो रागद्वेषोपहतमानसाः जीवाः ‘जीणसासनपरंमुहा’ जिनशासनपरांमुखाः=जिनप्रतिपादितकषायमोहोपघातहेतुभूतामाज्ञापननुवर्त्तमानाः तत्पराः-मुखाः । ‘अणारिया’ अनार्याः—आर्यकुलोत्पन्नस्त्वेपि अनार्यकर्मकारिणः । ‘एगे उ पासत्था’ एके तु पार्श्वस्थाः शायविशेषाः, सत्कर्मननुष्ठानात् पार्श्वे समीपे विद्यमानाः उपलक्षणात् अवसन्नकुशीलपथाच्छब्दादयः ‘एवं’ एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अनार्याः’ अनार्य ‘एगे पासत्था—एके पार्श्वस्थाः’ कोई पार्श्वस्थ ‘एवं—एवम्’ इस प्रकार ‘पन्नवंति—प्रज्ञापयन्ति’ कहते हैं ॥९॥

અન્વયાર્થ—સ્ત્રીયોં કે અધીન, વિવેક સે હીન જિન શાસન સે વિમુક્ષ કોઈ કોઈ અનાર્ય-પાર્શ્વસ્થ આદિ હસ પ્રકાર-આગે કહી જાને-વાલી પ્રરૂપણા કરતે હૈ ॥૯॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીયોં કી આજ્ઞા કે અનુસાર ચલનેવાલે, રાગ ઓર દ્વેષ સે મોહિતમનિવાલે, જિનશાસન સે વિમુક્ષ અર્થાત્ જિનેન્દ્ર દ્વારા પ્રતિ-પાદિતકષાય ઓર મોહ કે ઉપશમ કે કારણભૂત આજ્ઞા કા અનુસ-રણ ન કરનેવાલે ઓર આર્યકુલ સે જન્મ લેકર મી અનાર્ય કર્મ કરને-વાલે કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થ અર્થાત્ ધિધિલાચારી ઓર ઉપલક્ષણ સે અવ-

પાસત્થા—એકે પાર્શ્વસ્થાઃ’ કોઈ પાર્શ્વસ્થ ‘એવં—એવમ્’ આ પ્રકારે ‘પન્નવંતિ—પ્રજ્ઞાપયન્તિ’ કહે છે. ॥૯॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીઓને આધીન, વિવેકશૂન્ય, અને જિનશાસનથી વિમુક્ષ એવા કોઇ કોઇ અનાર્યો (પાર્શ્વસ્થ આદિ લોકો) નીચે પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરે છે—॥૯॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓની આજ્ઞાનુસાર ચાલનારા, રાગ અને દ્વેષથી મોહિત મનિવાળા, જિનશાસનનું અનુસરણ ન કરનારા-જિનેન્દ્રો દ્વારા પ્રતિપાદિત, કષાય અને મોહનો ઉપશમ કરવામાં કારણભૂત એવી આજ્ઞાનું અનુસરણ ન કરનારા અને આર્યકુળમાં જન્મ લેવા છતાં પણ અનાર્યોનાં જેવાં કર્મો કરનારા કોઇ કોઇ પાર્શ્વસ્થો-ધિધિલાચારી લોકો (તથા આ પદ દ્વારા ઉપલક્ષિત અવસન્ન, કુશીલ અને સ્વછંદી લોકો) આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરે છે, કારણ

‘પશ્યન્તિ’ પ્રજ્ઞાપયન્તિ કથયન્તિ । ઊલનાલલામાઽપાંગવિદ્યાન્તઃકરણાઃ ।
તથાહિ તેષાં કથનમ્—

‘પ્રિયાદર્શનમેવાસ્તુ કિમન્યૈર્દર્શનાન્તરૈઃ ।

પ્રાપ્યતે येन निर्वाणं सरागेणापि चेतसा ॥૧૥’

કમનીયકાન્તાસંગજનિતસુખમેવ સુખમિતિ મન્યન્તે તે । વસ્તુતસ્તુ એગે इति
पदेन शाक्तविशेषाणामेव ग्रहणम् समीचीनम् । તેપામાગમે વ્યવહારે ચ સ્ત્રીનાં પ્રધા-
નતથા ઉપાદાનાત્ । સ્ત્રીસંસ્થેનૈવ મોક્ષસ્યાપિ પ્રતિપાદનાત્ ॥૧॥

મૂળ્ય—જહા ‘ગંડં પિલાંગં વા પરિપીલેજ—મુહૂત્તગં ।

एवं विन्नवृणित्थीसु दोसो तर्त्थ कंओसिया ॥૧૦॥

સન્ન, કુશીલ તથા યથાચ્છન્દક હસ પ્રકાર પ્રરૂપણા કરતે હૈ, કયોંકિ
उनका अन्तःकरण स्त्रियों के कटाक्ष से विद्ध होता है । वे कहते हैं—
‘પ્રિયાદર્શનમેવાસ્તુ’ इत्यादि ।

‘પ્રિયા કા દર્શન હી બસ હૈ, અન્યદર્શનો’ સે કયા લાભ હૈ ? રાગ-
युक्तचित्त होने पर भी प्रियदर्शन से निर्वाण की प्राप्ति हो जाती है ।’

वे ऐसा मानते हैं कि कान्ता के संसर्ग से उत्पन्न हुआ सुख ही
वास्तव में सुख है ।

વાસ્તવ મેં ‘એગે’ હસ પદ સે શાક્તોં કા ગ્રહણ કરના હી યચિત
है । उनके आराम में और व्यवहार में भी स्त्रियों को प्रधानरूप से
ग्रहण किया जाता है । उन्होंने स्त्रियों के संबंध से ही मोक्ष की प्राप्ति
भी कही है ॥૧॥

કે તેમનાં અંતઃકરણ સ્ત્રીઓનાં મોક્ષ કટાક્ષોથી વીંધાઈ જતાં હોય છે. તેઓ
એવી દલીલ કરે છે કે—‘પ્રિયાદર્શનમેવાસ્તુ’ ઇત્યાદિ—

‘પ્રિયાનાં દર્શન જ બસ છે’ અન્ય દર્શનોથી શો લાભ થાય છે ?
રાગયુક્ત ચિત્ત થવા છતાં પણ પ્રિયદર્શનથી નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે.’
તેઓ એવું માને છે કે કાન્તાના સંસર્ગથી ઉત્પન્ન થતું સુખ જ
વાસ્તવિક સુખ છે.

‘એગે’ ઇત્યાદિ પદો દ્વારા સીસંસર્ગને જ વાસ્તવિક સુખ માનવાની
માન્યતા ખાસ કરીને શાક્તો ધરાવે છે. તેમનાં આરામ સ્થાનોમાં તથા
વ્યવહારમાં પણ સ્ત્રીઓને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવેલું છે. તેઓ એવું
પ્રતિપાદન કરે છે કે સ્ત્રીઓના સંસર્ગથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૬॥

સમયાચ્છેદોચ્છિનો ટીકા પ્ર. ધુ. અ. રૂ. ડ. ધ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપવેશ:

૧૬૭

છાયા—યથા ગણં પિટકં વા પરિપીડયેત મુહૂર્તકમ્ ।

एवं विज्ञापनीस्त्रीषु दोषस्तत्रकुतो भवेत् ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ:—(જહા) યથા (ગંડ) ગણં=ઘણુવિસ્ફોટકઃ (પિલાગં વા) પિટ-
કં વા=ગુરુવિસ્ફોટકઃ (મુહુત્તર્ગ) મુહૂર્તકં=સમાગમમ્ (પરિપીડેજ) પરિપીડયેત
(एवं विज्ञापनीस्त्रीषु) एवं विज्ञापनीस्त्रीषु सकामप्रार्थितासु (तत्थ) तत्र=સ્ત્રી-
સંભોગે (दोषो) दोषः (कओ सिया) कुतः सनान्नैव भवेत् यथा विस्फोटकजन्ति-
पीडा विस्फोटकमर्दनेनापयाति क्षणमात्रेण सुखी भवति न तत्र कोपि दोष स्तथैव
स्त्रीसमागमेपि न दोष इति ॥૧૦॥

ટીકા—તે યત્ પ્રતિપાદયન્તિ તદેવ સૂત્રકારઃ પ્રતિપાદયતિ । ‘જહા’ યથા
‘ગંડ’ ગણં=ઘણુ વિસ્ફોટકં ‘પિલાગં’ પિટકં=મહાસ્ફોટં વા ‘મુહુત્તર્ગ’ મુહૂર્તકં=

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘ગંડ-ગણં’ છોટે ફુન્સી કો અથવા
‘પિલાગં વા-પિટકં વા’ ષડે ફોડેકો ‘મુહુત્તર્ગ-મુહૂર્તકમ્’ ક્ષણમાત્ર
‘પરિપીડેજા-પરિપીડયેત’ દયા દેના ચાહિયે ‘एवं विज्ञापनीस्त्रीषु-एवं
विज्ञापनी स्त्रीषु’ હસી પ્રકાર સમાગમની પ્રાર્થના કરનેવાલી સ્ત્રીસે
સમાગમ કરના ચાહિયે ‘तत्थ-तत्र’ હસ કાર્ય મેં ‘दोषो-दोषः’ दोष
‘कओ सिया-कुतः स्यात्’ कहाँ से हो सकता है? अर्थात् नहीं होता है। १०

અન્વયાર્થ—વે કહતે હૈં-જૈસે ફુંસિયા-ફોડે કો ધોડી દેર દયાવા
જાતા હૈ તો (પીચ નિકલ જાને સે શાન્તિ હો જાતી હૈ) હસી પ્રકાર
કામભોગ કી પ્રાર્થના કરનેવાલી સ્ત્રીકે સાથ સંભોગ કરને સે શાન્તિ હો
જાતી હૈ । હસમેં દોષ કેસે હો સકતા હૈ ? ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—વે અન્યદર્શની જિસ પ્રકાર પ્રતિપાદન કરતે હૈં, વહ સૂત્રકાર

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘ગંડ-ગણં’ નાની ફાડકીને અથવા
‘પિલાગં વા-પિટકં વા’ મોટી ફાડકીને ‘મુહુત્તર્ગ-મુહૂર્તકમ્’ ક્ષણમાત્રમાં ‘પરિ-
પિલેજા-પરિપીડયેત’ દખાવી દેવું એઈએ ‘एवं विज्ञापनीस्त्रीषु-एवं विज्ञापनी-
स्त्रीषु’ આ પ્રકારે સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવો
એઈએ, ‘तत्थ-तत्र’ આ કાર્યમાં ‘दोषो-दोषः’ दोष ‘कओ सिया-कुतः स्यात्’
कहाँથી થઈ શકે છે? अर्थात् दोष लागतो नहीं. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે-જેમ ખીલ અથવા ગુમડાને
થોડીવાર દખાવવાથી તેમાંથી દાણો અને પર નીકળી જવાથી શાન્તિ થાય
છે, એજ પ્રમાણે કામભોગની પ્રાર્થના કરનારી કામિની સાથે સંભોગ
કરવાથી શાન્તિ થઈ જાય છે. તેમાં દોષ જ કેવી રીતે સંભવી શકે છે ? ॥૧૦॥

મહૂત્તમાત્રમ્ 'પરિપીલેજ્જ' પરિપીડયેત, યથા જ્ઞાનવાન્ નશ્વિત્ સળમાત્રં નિષ્પીડય
તતઃ પૂયાદિકં નિસ્મારયંતિ, તત્ર ચ સુખમુત્પદ્યતે-ન તુ કોડપિ દોષો ભવતિ ।
તથા 'વિજ્ઞવણિત્થીસુ' વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીણુ સમાગમાશયા કૃતવાચનાસુ સ્ત્રીણુ સમાગમેન
ન કશ્ચિદ્ દોષઃ । 'તત્થ' તસ્મિન્ સ્ત્રીયસગ્ગે 'દોસો' દોષઃ 'કમ્મો' કુતઃ 'સિયા'
સ્યાત્ । અર્થાત્ નૈવ દોષસંભાવનેતિ તેષાં શાલાનાં કથનમિતિ ॥૧૦॥

મૂલમ્-જંહા મંધાદંણે નામ થિમિયં મુંજંદં દંગં ।

એવં વિજ્ઞવણિત્થીસુ દોસાં તત્થં કંઓ સિયા ॥૧૧॥

છાયા-યથા મન્ધાદનો નામ તિમિતં મુદ્ધકે દકમ્ ।

એવં વિજ્ઞાપની સ્ત્રીણુ દોષસ્તત્ર કુતઃ સ્યાત્ ॥૧૧॥

દિલ્લતાતે હૈં-જૈસે ગળ્હ (છોટે ફોડે) ઓગ પિલાગ (બડે ફોડે) કો થોડી
દેર દશા દિયા જાતા હૈ અર્થાત્ ફોડેવાલા કોઈ ફોડે કો ક્ષણ મર
કે લિયે દશા કર મલાદ બાહર નિકાલ દેતા હૈ તો ઉસસે સુખ કી પ્રાપ્તિ
હોતી હૈ । એસા કરને મેં કોઈ દોષ-પાપ નહીં હૈં । હસી પ્રકાર સમાગમ
કી પ્રાર્થના કરનેવાલી સ્ત્રીકે સાથ સમાગમ કરને સે બી કોઈ દોષ નહીં
હોના । હસ પ્રકાર સ્ત્રી પ્રસંગ કરને સે કૈસે દોષ હો સકતા હૈ ?
અર્થાત્ નહીં હો સકતા । એસા અજ્ઞાનિયોં કા કથન હૈ ॥૧૦॥

**શબ્દાર્થ-‘જહા-યથા’ જૈસે ‘મંધાદણે નામ-મન્ધાદનો નામ’ મેહિયા
‘થિમિયં-સ્તિમિતં’ વિના હિલાયે ‘દંગ-ઉદકમ્’ જલ ‘મુંજંદ-મુંકે’**

ટીકાથ-‘શાકત આદિ અન્ય મતવાદીઓ પોતાની ઉપર્યુક્ત માન્યતાનું
સમર્થન કરવાને માટે કેવી કેવી દલીલો કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે
છે-જેવી રીતે નાની ફાડકીઓ તથા મોટા ખીડા અથવા ગુમડાને થોડી
વાર હવાબીને તેમાંથી પર કાઢી નાખવામાં આવે તો ખીડા ઓછી થઈ
જવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, એજ પ્રમાણે સમાગમની પ્રાર્થના કરનારી
સ્ત્રી સાથે રતિસુખ સેવવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેવી રીતે ફાડકી અથવા
ખીડાને હવાબીને સુખપ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ દોષ નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ સાથે
રતિસુખ લોગવવામાં પણ કોઈ દોષની સંભાવના રહેતી નથી. તે અજ્ઞાની
લોકો આ પ્રકારની વિચિત્ર દલીલો કરે છે. ॥૧૦॥

**શબ્દાર્થ-‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘મંધાદણ નામ-મન્ધાદનો નામ’ થેદુ
‘થિમિયં-સ્તિમિતં’ હલાંબા વગર ‘દંગ-ઉદકમ્’ પાણી ‘મુંજંદ-મુંકે’ પીવે છે.**

યર્થયોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ડ. ૪ સ્વલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ . ૧૬૧

અન્યયાર્થઃ—(જહા) યથા (મંધાદણ નામ) મન્થાદનો નામ—મેષઃ (યિમિયં) સ્તિમિતપનાલોઽપ્યમાનમેવ (દગં) ઉદકમ્ (ધુંનઃ) ધુંને પિવતિ તન્નાન્યેષાં જીવાનામુપપર્દનાભાવાત્ત દોષઃ (એવં) એવં તથૈવ (વિન્નવિણિત્થીસુ) વિજ્ઞાપનીસીપુ (તત્થ) તત્ર—તાદૃશસમાગમે (દોસો કમ્મો સિયા) દોષઃ કુતઃ સ્યાત્—નૈવ કોઽપિ દોષ ઇતિ ॥૧૧॥

ટીકા—સ્વાદિપિ મૈથુને દોષો યદિ કશ્ચિત્ તત્ર પીડાદિકમુત્પદ્યેત, ન તુ તથા પ્રકૃતેઽસ્તીતિ દૃષ્ટાન્તદ્વારા પુનર્દર્શયતિ—‘જહા’ યથા—‘મંધાદણે નામ’ પીતા હૈ ઉસમેં અન્યજીવોં કે ઉપમર્દન કા અભાવ હોને સે દોષ નહીં હૈ ‘એવં—એવમ્’ હસી પ્રકાર વિન્નવિણિત્થીસુ—વિજ્ઞાપનીસીપુ’ સમાગમ કી પ્રાર્થના કરનેવાલી સ્ત્રીકે સાથ સમાગમ કરને સે ‘તત્થ—તત્ર’ હસમેં ‘દોસો કમ્મો સિયા—દોષઃ કુતઃ સ્યાત્’ દોષ કેસે હો સકતા હૈ ? અર્થાત્ કોઈ દોષ નહીં હૈ ॥૧૧॥

અન્યયાર્થ—જૈસે મેઢા બિલોડે વિના હી જલ કો પીતા હૈ, હસમેં જીવોં કા ઉપમર્દન ન હોને સે દોષ નહીં હૈ, ઉસી પ્રકાર સંભોગ કી પ્રાર્થના-કરનેવાલી સ્ત્રીકે સાથ સમાગમ કરને સે મો કેસે દોષ હો સકતા હૈ ? અર્થાત્ કોઈ દોષ નહીં હૈ ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—યદિ કિસી જીવ કો પીડા ઉત્પન્ન હોતી તો મૈથુન સેવન મેં દોષ ઘાના જા સકતા ધા । મગર કિસી કી પીડા તો હોતી નહીં હૈ । યહી ઘાત દૃષ્ટાન્ત કે દ્વારા પ્રદર્શિત કરતે હૈ—જૈસે મેષ મેઢા હિલાયે

તેમાં અન્ય જીવ જીવના ઉપમર્દનને અભાવ હોવાથી દોષ નથી. ‘એવં—એવમ્’ આ પ્રકારે ‘વિન્નવિણિત્થીસુ—વિજ્ઞાપનીસીપુ’ સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવાથી ‘તત્થ—તત્ર’ આમાં ‘દોસો કમ્મો સિયા—દોષઃ કુતઃ સ્યાત્’ દોષ કેવી રીતે થઈ શકે છે ? અર્થાત્ કેઈપણ દોષ નથી. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે થેટું પાણીને ડગોળ્યા વિના જ તેનું પાન કરે છે, અને તે પ્રકારે તેના દ્વારા જીવોનું ઉપમર્દન ન થવાને કારણે તેને દોષ લાગતો નથી, એજ પ્રમાણે સંભોગની પ્રાર્થના કરનારી સ્ત્રી સાથે સંભોગ કરવાથી કેવી રીતે દોષ લાગી શકે ? એટલે કે એમાં કોઈ દોષ સંભવી શકતો જ નથી ! ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—મૈથુન સેવન કરવાથી જો કેઈ જીવને પીડા ઉત્પન્ન થતી હોય, તો તે તેને દોષ માની શકાય. પરંતુ તેના દ્વારા સ્ત્રી કે પુરુષને પીડા ઉત્પન્ન થતી નથી. બિલકલ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તો મૈથુન સેવનમાં શા માટે દોષ

મન્થાદનો નામ=યેષઃ, 'ધિમિયં' સ્તિમિતમેવ । 'દગં' ઉદકમ્ 'મુંજહ્' મુંકે= પિવતિ 'एवं' एवम् 'विन्नवणित्थीसु' विज्ञापनीस्त्रीषु समागमनप्रार्थनया आगतवतीषु स्त्रीषु समागमकरणेन । 'तत्थ' तत्र-तादृशसमागमे 'दोसो' दोषः 'कओ' कुतः 'सिया' स्यात् नैव तत्र कोऽपि दोष इति भावः ॥११॥

મૂળમ્—જહા વિહંગમા પિંગા ધિમિયં મુંજહ્ દગં ।

एवं विन्नवणित्थीसु दोसो तत्थ कओ सिया ॥१२॥

છાયા—યથા વિહંગમા પિંગા સ્તિમિતં મુંકે દકમ્ ।

एवं विज्ञापनीस्त्रीषु दोषस्तत्र कुतो भवेत् ॥१२॥

बिना ही जलको पीता है, इसी प्रकार समागम की प्रार्थना के लिए आई स्त्रीके साथ समागम करने से क्या दोष हो सकता है ? तात्पर्य यह है कि ऐसा करने में कोई भी दोष नहीं है ॥११॥

शब्दार्थ—‘जहा-यथा’ जैसे ‘पिंगा विहंगमा-पिङ्गा विहङ्गमा’ पिङ्ग नामक पक्षिणी ‘धिमियं-स्तिमितम्’ बिनाहिलाये ‘दगं-उदकम्’ जल ‘मુંजह्-मुंके’ पान करती है, उसमें दोष नहीं है ‘एवं-एवम्’ इसी प्रकार ‘विन्नवणित्थीसु-विज्ञापनीस्त्रीषु’ समागम की प्रार्थना करनेवाली स्त्रीके साथ समागम करने पर ‘तत्थ-तत्र’ उसमें ‘दोसो कओ सिया-दोषः कुतः स्यात्’ दोष कहां से हो सकता है ? अर्थात् कोई भी दोष नहीं है ॥१२॥

માનવો નોઈએ ? જેવી રીતે જળાશયમાંથી ઉખેળ્યા વિના પાણી પીનાર (ધેટું પાણીમાં ઉતરીને ઉખેળીને જળાડતું નથી) ને કોઈ દોષ લાગતો નથી, એજ પ્રમાણે સમાગમની પ્રાર્થના કરનાર સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરનારને પણ કેવી રીતે દોષ લાગી શકે ?

આ કથનતું તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રી પી ઈચ્છા સંતોષવા માટે તેની સાથે સંયોગ કરવામાં કોઈ દેષ નથી, આ પ્રકારનું તે અસાનીએ પ્રતિષ્ઠન કરે છે. ૧૧।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘પિંગા વિહંગમા-પિઙ્ગા વિહંગમા’ પિંગ નામક માદા પક્ષી ‘ધિમિયં-સ્તિમિતમ્’ હજા-યા વગર ‘દગં-ઉદકમ્’ પાણી ‘મુંજહ્-મુંકે’ પાન કરે છે, તેમાં દોષ નથી. ‘एवं-एवम्’ આ પ્રકારે ‘विन्नवणित्थीसु-विज्ञापनीस्त्रीषु’ સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવાથી ‘तत्थ-तत्र’ તેમાં ‘दोसो कओ सिया-दोषः कुतः स्यात्’ દોષ કયાંથી ફોઈ શકે ? અર્થાત્ કોઈપણ દોષ નથી. ॥૧૨॥

સમયાર્થત્રોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૭૧

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા (પિંગા વિહંગમા) પિંગ્ગા વિહંગમા—પિંગનામક-
પક્ષિણી (ધિમિયં) સ્તિમિતં—નિશ્ચલં (દગં) ઉદકં જલમ્ (શુંગદ) શુંકે પિવતિ તત્ર ન
કોપિ દોષઃ, (એવં) એવં તથૈવ (વિન્નવણિત્થીસુ) વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીપુ (તસ્ય) તસ્ય
તાદૃશોપભોગે (દોસો) દોષઃ (કઝો મિયા) કુતઃ સ્યાત્—ન તત્ર કોપિ દોષ इति ॥૧૨॥

ટીકા—અસ્મિન્નર્થે દૃષ્ટાન્તવદ્વત્ત્વરૂપાપનાય દૃષ્ટાન્તાન્તરં પુનર્દર્શયતિ ।
'જહા' યથા 'પિંગા વિહંગમા' પિંગ્ગો વિહંગમા=કર્પિન્જલપિન્જનામકપક્ષી આકાશે
વિપરિવર્તમાનઃ, 'ધિમિયં' સ્તિમિતં=નિશ્ચલસ્થિરમેવોદકમ્ 'શુંગદ' શુંકે—પિવતિ
'એવં' એવમ્ 'વિન્નવણિત્થીસુ' વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીપુ । એવમત્રાપિ દર્મપદાનપૂર્વિકયા-
ક્રિયયા અરક્તદ્વિષ્ટપુરુષસ્ય પુત્રોત્પાદમાત્રપ્રયોજનાય સ્ત્રીપરિભોગં કુર્વતોઽપિ કર્પિ-
ન્જલસ્ય ઇવ ન ભવતિ દોષઃ । તથા ચ તે કથયન્તિ—

અન્વયાર્થ—જેસે પિંગ નામક પક્ષી નિશ્ચલ જલ કો પીતે હૈ, ઉસમેં
કોઈ દોષ નહીં હૈ, इसी प्रकार समागम की प्रार्थना करनेवाली स्त्रीके
साथ समागम करने में क्या दोष है ? अर्थात् कुछ भी दोष नहीं है ॥१२॥

ટીકાર્થ—પ્રસ્તુત વિષય મેં ઉદાહરણોં કી બહુલતા પ્રદર્શિત કરને
કે લિપ્ત દૂસરા દૃષ્ટાન્ત દિશ્વલાયા જાતા હૈ જેસે પિંગ (કર્પિન્જલ) પક્ષી
આકાશ મેં રહતે છુપ્ત સ્થિર જલ કો હી પીતે હૈ, इसी प्रकार काम-
प्रार्थिनी स्त्री के साथ समागम करने में कोई दोष नहीं है । स्त्रीके शरीर
को दर्भ से ढँक कर, रागद्वेष से रहित होकर, केवल पुत्र उत्पन्न करने
के उद्देश्य से स्त्री का परिभोग करनेवाले को, कर्पिन्जल पक्षी के समान
कोई दोष नहीं होता । वे कहते हैं—‘धर्मार्थिपुत्रकामस्य’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે પિંગ નામનું પક્ષી નિશ્ચલ જલનું પાન કરે છે,
તેમાં કોઈ દોષ નથી, એજ પ્રમાણે સમાગમની પ્રાર્થના કરનારી સ્ત્રી સાથે
સંભોગ કરવામાં કોઈ દોષ નથી. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—કડાહરણો દ્વારા પ્રસ્તુત વિષયનું સમર્થન કરવા માટે તે શાકત
આદિ મંતવાદીઓ પિંગ પક્ષીનું દર્શાવ આપે છે—

જેવી રીતે આકાશમાં રહેતાં પિંગ (કર્પિન્જલ) પક્ષીઓ સ્થિર જલનું જ
પાન કરતા હોવાથી તેમને જીવોનું ઉપમર્દન કરવાના દોષને પાત્ર બનવું
પડતું નથી, એજ પ્રમાણે કામપ્રાર્થિની સ્ત્રીની સાથે કામભોગ સેવવાથી કોઈ
દોષ લાગતો નથી. સ્ત્રીના શરીરને ઢાંકી (ડાંક નામના ઘાસ) વડે આચ્છાદિત
રાગદ્વેષથી રહિત બાવે, કેવળ પુત્રોત્પત્તિની અશિલાવાથી સ્ત્રીનો પરિભોગ
કરનારને કર્પિન્જલ પક્ષીના સમાન કોઈ દોષ લાગતો નથી. તેઓ એવું
પ્રતિપાદન કરે છે કે—‘ધર્માર્થ પુત્રકામસ્ય’ ઇત્યાદિ—

‘ધર્માર્થે પુત્રકામસ્ય સ્વદારેષ્વધિકારિણઃ ।

ઋતુકાલવિધાનેન દોષસ્ત્રવ ન વિચિતે ॥૧૧।’

પ્રવ્રુદાસીનતયા વ્યવસ્થિતાનાં વાદિનાં દોષો મન્વતિ । કિં યદિ કોઽપિ કસ્ય-
ચિચ્છિરઃ સ્વઙ્ગયિત્વા, ઉદાસીનતયા પરાઙ્મુલસ્તિષ્ઠેદ્ । તાવતા કિં રાજદ્વંડાદ્વિ-
મુલઃ સ્યાત્ । તર્લિક સ રાજપુરુષૈ ન નિવદ્ર્યેત । યથા યા ક્ષિદ્ધિ દ્વિષન્ અન્યેના-
ઽદૃષ્ટો ત્રિપં પીત્તોદાસીનઃ ઉપવિશેન્, તાવતા કિં તસ્ય મરણં ન મન્વેત્ । યથા
વા-કશ્ચિદ્રાજકુલાત્ સ્ત્રાનપ્યાદાય મૂક ઉદાસીનતયા ઉપવિશેન્ ચૌરાઽપરાધાદપ-
મતો મનિષ્યતિ ?

તથૈવ યથા કથંચિત્કૃતઃ સ્ત્રીમોગો ન કથમપિ અદોષાય । અપિ તુ દોષોત્પા-
દકઃ સ્યાદેવ । તથોક્તમ્—

ધર્મ કા પાલન કરને કે લિપ્ પુત્રોત્પત્તિ કે નિમિત્ત અપની સ્ત્રી
પર અધિકાર રચ્ચનેવાલા પુરુષ યદિ ઋતુકાલ મેં સ્ત્રી સે સમાગમ કરતા
હે તો હસમેં કોઈ દોષ નહીં હૈ ॥૧૧॥

હસ પ્રકાર ઉદાસીન હોકર રહે હુપ્ વાદિયોં કો દોષ હોતા હૈ ।
અગર કોઈ કિસી કા મસ્તક કાટકર ઓર ઉદાસીન હોકર વિમુલ્લ હો
જાય તો કયા રાજકીય દ્વંડ સે છુટકારા પા જાણા ? કયા રાજપુરુષ
તસે ગિરફનાર નહીં કરેગે ? અથવા જૈસે કોઈ દુસરોં કે લેલે વિના
લિપકા પાન કરકે ઉદાસીન હોકર બેઠ જાઈ તો તસકા મરણ નહીં
હોગા કયા કોઈ રાજમહલ સે જુગ કર કોઈ વસ્તુ હે આવે ઓર ઉદાસીન
હો કર જુપચાપ બેઠ જાઈ તો ચોરી કે અપરાધ સે મુક્ત હો જાણા ? ।

હસી પ્રકાર સ્ત્રી કે સાથ સમાગમ કિસી ઓ પ્રકાર કર્યો ન કિયા

‘ધર્મૈતુ’ પાલન કરવાને માટે પુત્રોત્પત્તિને નિમિત્તે, પોતાની પત્ની
પર અધિકાર રાખનારો જો ઋતુકાળમાં પોતાની પત્ની સાથે સંલોગતું સેવન
કરે, તો તેમાં કોઈ દોષ લાગતો નથી. ॥૧૧॥

આ પ્રકારે ઉદાસીનવૃત્તિ ધારણ કરીને સ્ત્રીઓ સાથે કામલોગ સેવનારને
દોષ અવશ્ય લાગે જ છે. જો કોઈ માણસ કોઈનું મસ્તક કાપી નાંખીને
ઉદાસીનતા ધારણ કરીને ત્યાંથી હટી જાય તો શું રાજ્યદંડમાંથી બચી શકે
છે ખરે ? કોઈ ન જાણે એવી રીતે વિષપાન કરી લઇને ઉદાસીનભાવ ધારણ
કરનાર વ્યક્તિ શું વિષની અસરથી મુક્ત રહી શકે છે ખરી ? રાજમહેલમાં
ચોરી કરીને કોઈ માણસ ઉદાસીનવૃત્તિ ધારણ કરીને જુપચાપ ખેંચી જાય
તો શું અપરાધથી મુક્ત થઈ જાય છે ખરે ?

એજ પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રકારે અથવા કોઈ પણ નિમિત્તે સ્ત્રીની સાથે

સમયાર્થેન્નોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ડ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૭૩

‘પ્રાણિનાં વાધકં ચૈતચ્છાસ્રે ગીતં મહર્ષિભિઃ ।
 નલિકા તપ્તકર્ણસ્ય પ્રવેશજ્ઞાનતસ્તથા ॥
 મૂઠં ચૈતદધર્મસ્ય ભયભાવપ્રવર્દનમ્ ॥૧॥
 તસ્માદ્વિષાન્નવત્ સ્યાજ્ય મિદં પાપ મનિચ્છતા ।
 અનિચ્છયાપિ સંપૂટો દહત્યેવ દ્વિ પાવકઃ ॥૨॥
 તસ્માત્ સ્ત્રી સ્પર્શકે દોષઃ સ્યાદેવેતિ માનઃ ॥૧૨॥

અધુના ઉપસંહરન સૂત્રકારઃ ગણડપીઠાદિ વ્યવહારવાદીનાં દોષદાનાય આહ—
 ‘એવમેગે ડ’ ઇત્યાદિ ।

મૂઠમ્—એવમેગે ડ પાસત્યા મિચ્છંદિટ્ટી અઞ્ઞોરિયા ।

અજ્ઞોવંવન્ના કાંમેહિં પૂર્યણા ઇવ તર્કણમ્ ॥૧૩॥

જાય, વહ દોષ રહિત નહીં હો સકતા । વહ તો દોષજનક હી હૈ ।
 કહાં ખી હૈ—‘પ્રાણિનાં વાધકં ચૈતત્’ ઇત્યાદિ ।

મહર્ષિયોં ને મૈથુન કો શાસ્ત્ર મેં પ્રાણિયોં કા ઘાતક કહા હૈ ।
 જૈસે નલી મેં અગ્નિ ઢાલને સે ડસકે ખીતર કી રહ્ આદિ કા વિનાશ
 હો જાતા હૈ, હસી પ્રકાર સમાગમ કરને સે જીવોં કા વિનાશ હોતા
 હૈ । મૈથુન અધર્મ કા મૂઠ હૈ ઓર ભય કે ભાવ કો વઢાનેવાલા હૈ ।

અતઃજો પાપ સે વચને કી હચ્છા કરતા હૈ, ડસે વિષમિશ્રિત
 અન્ન કે સમાન મૈથુન કા ત્યાગ કરના હી ચાહિયે । ક્યોંકિ હચ્છા ન
 હોને પર ખી અગર અગ્નિ કા સ્પર્શ હો જાય તો ખી વહ જલાવે
 વિના નહીં રહતી ।

તાત્પર્ય અહ હૈ કિ સ્ત્રીસ્પર્શ કરને સે દોષ હોતા હી હૈ ॥૧૨॥

સંખોગ કરનાર માણસ દોષને પાત્ર અવશ્ય બને જ છે. તેને દોષરહિત ગણી
 શકાય જ નહીં. કહ્યું પણ છે કે—‘પ્રાણિનાં વાધકં ચૈતત્’ ઇત્યાદિ—

મહર્ષિઓએ મૈથુનને શસ્ત્રોમાં પ્રાણીઓનું ઘાતક કહ્યું છે. જેવી રીતે
 નખીમાં અગ્નિને તણખો નાખવાથી તેની અંદર રહેલ રૂ આદિને નાશ થઈ
 થઈ બચ છે, એજ પ્રમાણે મૈથુનનું સેવન કરવાથી જીવોનો વિનાશ થાય છે.
 મૈથુન અધર્મનું મૂળ છે અને ભયના લાવળી વૃદ્ધિ કરનારું છે. તેથી જેઓ
 પાપથી બચવા માગતાં હોય, તેમણે વિષમિશ્રિત અન્નની જેમ મૈથુનનો ત્યાગ
 કરવો જોઈએ. વાથી રાત્રે હંછા વગર અથવા અભાષતા પણ અગ્નિને
 સ્પર્શ થઈ બચ તો અગ્નિ હજડયા વિના રહેતી નથી, એજ પ્રમાણે રાગ-
 દ્વેષથી રહિત બનીને પણ મૈથુનનું સેવન કરનારને દોષ અવશ્ય લાગે છે ॥૧૨॥

છાયા—એવમેકે તુ પાર્શ્વસ્થા મિથ્યાદૃષ્ટ્યોઽનાર્થાઃ ।

અધ્યુપપન્નાઃ કામેષુ પૂતના ઇવ તરુણકે ॥૧૩॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમ્—પૂર્વોક્તપ્રકારેણ—મૈથુનં નિરવથં મન્યમાનાઃ, (એમે) એકે તુ—એકેન (પાસત્થા) પાર્શ્વસ્થાઃ (મિચ્છાદિદ્વી) મિથ્યાદૃષ્ટયઃ વિપરી-તાવબોધાઃ (અનારિયા) અનાર્થાઃ (કામેહિ) કામૈરિચ્છામદનરૂપેઃ કામેષુ શાઙ્ગશ્લોકોવવન્ના (અજ્ઞોવવન્ના) અધ્યુપપન્નાઃ=દુષ્ટિમાવમુપગતાઃ (તરુણ) તરુણકે-સ્વાપત્યે (પૂયણા ઇવ) પૂતના ઇવ=પૂતના ઉરધ્વીવેતિ ॥૧૩॥

અથ સૂત્રકાર ઉપસંહાર કરતે હુણ્ડ પીડા (ફોડે) કો દબાવે આદિ દૃષ્ટાન્ત દેનેવાલોં કે કથન કો દ્ષિત કરને કે લિપ્ત કહતે હૈ—‘એવમેગે ડ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે-મૈથુન કો નિરવથ માનને ચાલા ‘એમે ડ-એકે તુ’ કોઈ ‘પાસત્થા-પાર્શ્વસ્થાઃ’ પાર્શ્વસ્થ ‘મિચ્છાદિદ્વી-મિથ્યાદૃષ્ટયઃ’ મિથ્યાદૃષ્ટિવાલે ‘અનારિયા-અનાર્થાઃ’ અનાર્થ ‘કામેહિ-કામેઃ’ કામભોગોમેં અથવા શબ્દાદિવિષયોં મેં ‘અજ્ઞોવવન્ના-અધ્યુપ-પન્નાઃ’ અત્યન્ત આસક્ત હોતે હૈ ‘તરુણ-તરુણકે’ અવને ચાલકોં પર ‘પૂય-ણા ઇવ-પૂતના ઇવ’ જૈસે પૂતના નામકી ઢાકિની આસક્ત રહતી હૈ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—હસ પ્રકાર મૈથુન કો નિર્દોષ માનને ચાલેકોઈ કોઈ પાર્શ્વ-સ્થ મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ, અનાર્થ હૈ, ઓર કામભોગોં મેં ડસી પ્રકાર આસક્ત હૈ જૈસે પૂતના ઢાકિની ચાલકોં પર આસક્ત હોતી હૈ ॥૧૩॥

હવે સૂત્રને ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર ઉપયુક્ત દૃષ્ટાન્તો દ્વારા (ખીલને) દબાવવાના, સ્થિર જળ પીનાર પિંગ પક્ષી આદિના દૃષ્ટાન્તો દ્વારા) પોતાના મતનું સમર્થન કરનારા લોકોની માન્યતાનું ખંડન કરે છે. —‘એવમેગે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી મૈથુનને નિરવથ માનવાવાળા ‘એમે ડ-એકે તુ’ કોઈક ‘પાસત્થા-પાર્શ્વસ્થાઃ’ પાર્શ્વસ્થ ‘મિચ્છાદિદ્વી-મિથ્યાદૃષ્ટયઃ’ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા ‘અનારિયા-અનાર્થાઃ’ અનાર્થ ‘કામેહિ-કામેઃ’ કામભોગમાં અથવા શબ્દ વગેરે વિષયોમાં ‘અજ્ઞોવવન્ના-અધ્યુપપન્નાઃ’ અત્યન્ત વધારે આસક્ત હોય છે. ‘તરુણ-તરુણકે’ પોતાના બાળકો ઉપર ‘પૂયણા ઇવ-પૂતના ઇવ’ જેવી રીતે પૂતના નામની ડાકણ આસક્ત રહે છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારે કામભોગોને નિર્દોષ માનનારા કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થો (શિથિલાચારીઓ) મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અને અનાર્થ છે. તેઓ કામભોગોમાં એટલાં બધાં આસક્ત છે કે જેટલી પૂતના ડાકણ બાલકો પર આસક્ત હોય છે. ॥૧૩॥

સમ્યક્બોધિત્રી ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ડ. ૪ સ્ખલિતસ્ય સાધોરુપવેશઃ ૧૭૫

ટીકા—એવમિતિ—એવં વ્રણં સ્ફોટયિત્થ તતઃ પૂયાદિકમપનીયતે તથા ન
ભવતિ કોપિ દોષઃ, એવં મૈથુનસેવનેઽપિ નાસ્તિ દોષ इति મન્યમાનાઃ.
'એવં' એવં 'એગે' એકે=લલનાસક્તાઃ પાર્શ્વસ્થાદયઃ સદનનુષ્ઠાનાત્ સ્વપાર્શ્વે
તિષ્ઠન્તઃ નાથવાદિકમંડલવારિણઃ સ્વયૂથ્યા વા કેચન। તથા 'મિચ્છદિટ્ઠી'
મિથ્યાત્વદૃષ્ટાઃ=મિથ્યાવિપરીતાતત્ત્વપ્રાદિનીત્વદિર્દર્શનં યેષાં તથાભૂતાઃ 'અનાર્યા'
અનાર્યાઃ—ધર્મવિરુદ્ધાનુષ્ઠાનકર્તારઃ સર્વપરિત્યાગ્યધર્મેભ્યો દૂરં વર્તમાનાઃ આર્ષાઃ,
ન આર્યાઃ इति અનાર્યાઃ વિરુદ્ધધર્માનુષ્ઠાનાત્ 'કામેર્હિ' કામેષુ=કામમોગાદૌ
'અજ્ઞોવવજ્ઞા' અધ્યુપગ્નાઃ=ગૃહિભાવમુપગતાઃ। અથવા—રાગૈરસદનુષ્ઠાને આસક્તાઃ

ટીકાર્થ—જો લોગ એસા માનતે હૈં કિ કોઢે કો કોઢકર ઉસમેં સે
પદિ મવાદ નિકાલ દિયા જાતા હૈં તો એસા કરને મેં કોઈ દોષ નહીં હૈં,
વે વાસ્તવ મેં સ્ત્રિયોં મેં આસક્ત પાર્શ્વસ્થ હૈં। વે પ્રશસ્ત આચાર સે દૂર
રહનેવાલે હૈં। અપને આપકો 'નાથ' કહતે હૈં ઔર મળડલ મેં વિચરણ
કરતે હૈં। કોઈ કોઈ સ્વયૂથિક ખો એસે હૈં જો હસ પ્રકાર માનતે હૈં।
વે વાસ્તવ મેં મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં અર્થાત્ તરબ કો વિપરીત ગ્રહણ કરનેવાલે
હૈં। જો ધર્મ વિરુદ્ધ અનુષ્ઠાન નહીં કરતે ઔર સમસ્ત હેય ધર્મોં સે
દૂર રહતે હૈં, વે આર્ય કહલાતે હૈં ઔર જો આર્ય ન હોં વે અનાર્ય કહે
જાતે હૈં। ધર્મવિરુદ્ધ અનુષ્ઠાન કરને કે કારણ એસા કહનેવાલે અનાર્ય હૈં।
કામમોગોં મેં ગૃહ હૈં અથવા રાગ કે કારણ અસત્ આચરણ મેં આસક્ત

ટીકાર્થ—જે લોકો જોમ માને છે કે ખીલ ગુમડાં આદિને દબાવીને
તેમાંથી પરુ આદિ કાઢી નાખવામાં જોમ કોઈ દોષ નથી, જોમ પ્રમાણે કામ
પ્રાર્થિની સ્ત્રી સાથે કામલોગ સેવવામાં પણ કોઈ દોષ નથી. તેઓ ખરી
રીતે તો સ્ત્રીઓમાં આસક્ત પાર્શ્વસ્થો જ હોય છે. તેઓ પ્રશસ્ત આચારોને
ત્યાગ કરીને શિથિલાચારી બની ગયા હોય છે. તેઓ પોતાને નાથ કહે છે. અને
મંડળમાં વિચરણ કરે છે. કોઈ કોઈ સ્વયૂથિકો પણ આ પ્રકારની માન્યતાનો
આધાર લઈને શિથિલાચારી બની ગયા હોય છે. તેઓ ખરી રીતે મિથ્યા-
દૃષ્ટિ જ છે, એટલે કે તત્ત્વને વિપરીત રૂપે ગ્રહણ કરનારા છે. જેઓ ધર્મના
આદેશનું પાલન કરનારા અને હેય ધર્મોંથી દૂર રહેનારા છે. તેમને જ આર્ય
કહેવાય છે, પરંતુ ધર્મવિરુદ્ધનું આચરણ કરનારા લોકો આર્યકુળમાં જન્મ
ધારણ કરવા છતાં પણ અનાર્ય જ છે. તેઓ કામલોગોમાં લેલુપ છે, અને
રાગને કારણે અસત્ આચરણમાં આસક્ત છે. જેવી રીતે પૂતના ડાકણ

તે વિધન્તે । અવ દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ-‘તરુણ’ તરુણકે, સ્તનંધવચ્ચાલકે ઇવ=યથા ‘પૂયણા’ પૂતના=અરબ્ધી આસક્તા મવતિ । તથૈવેમેડપિ શાક્તાદયો વાદિનઃ મનોરમાસુ આસક્તાઃ ।

યદ્વા-તરુણકે સ્વાપત્યે યથા, પૂતના પશુ જાતિવિશેષઃ મેષઃ અધ્યાસક્તાઃ, તદ્વદેશ । મેષાણાં સ્વાપત્યેડતીવ સ્નેહી મવતિ । એકદા સર્વપશુનામપત્યાનિ નિર્જલરૂપે પતિતાનિ । તદ્ દૃષ્ટ્વા સર્વે વશવઃ સંજાતદયા અપ્યસ્નેહાત્તત્ત્વ સમવેતાઃ । કિન્તુ માપ્તુમુપાયમવશન્તઃ કૂપતટે એવ નિષ્ણાઃ । મેષસ્તુ તથાવિધમપત્યં દૃષ્ટ્વા કૂપે પતિતઃ । ઇતિ દૃષ્ટ્વા સર્વૈર્નિર્ણીતં યત્ મેષાણાં સ્વાપત્યે સ્નેહાધિક્યમિતિ ।

હૈં । સ્ત વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત દિશ્વલાતે હૈં-જૈસે પૂતના ચાલકોં મેં આસક્ત હોતી હૈ, ડસી પ્રકાર યહ શાક્ત આદિ બી મહિલાઓં મેં આસક્ત હૈ ।

અથવા જૈસે પૂતના અર્થાત્ મેડ અપને ચાલક મેં આસક્ત હોતી હૈ, ડસી પ્રકાર યહ બાદી બી સ્ત્રિઓં મેં આસક્ત હૈં । મેડોં કો અપની સન્તાન પર અતીવ અનુરાગ હોતા હૈ । એક વાર સબ વશુઓં કે બચ્ચે કૂપ મેં ગિર ગય । યહ દેશ્વકર સમી વશુઓં કો વહી કરુણા ઉત્પન્ન હુઈ ઓર સન્તાન પ્રેમ કે કારણ વે ફક્ટે હુય । કિન્તુ કૂપ મેં ગિરે બચ્ચોં કો પ્રાપ્ત કરને કા કોઈ ઉપાય ન સૂજા । અતએવ વે સબ વિષાદયુક્ત હોકર કૂપકે કિનારે હી સ્વહે છોરહે મગર મેડ અપને બચ્ચે કો ગિરા દેશ્વ સ્વયં બી કૂપ મેં ગિર પડા । યહ ઘટના દેશ્વકર સપને યહ નિર્ણય કિયા કિ મેડોં કો અપની સન્તાન પર અત્યધિક સ્નેહ હોતા હૈ । તાત્પર્ય

બાળકોમાં આસક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે શાક્ત આદિ પરતીર્થિકા લક્ષનાઓમાં આસક્ત હોય છે.

પૂતનાનો બીજો અર્થ ‘ઘેટી’ થાય છે. એવી રીતે ઘેટી પોતાના બચ્ચામાં ખૂબ જ આસક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે શાક્ત આદિ પરતીર્થિકા સ્ત્રીઓમાં આસક્ત હોય છે. ઘેટીને પોતાના બચ્ચાઓ પર ધણો અનુરાગ હોય છે, તે વાત નીચેની કથા દ્વારા સિદ્ધ થાય છે એક વખત એવું બન્યું કે ધણું પશુઓનાં બચ્ચાં ફૂવામાં પડી ગયાં. તે વાતની ખબર પડતા તે પશુઓનાં દુઃખને ખાતર ન રહ્યો. તેઓ સન્તાનપ્રેમને કારણે ફૂવાને કાઢી એકઠાં થયાં. પરન્તુ ફૂવામાં પડી ગયેલાં પોતાનાં બચ્ચાંઓને બહાર કાઢવાને કે.ઇ ઉપાય તેમને જડયો નહીં. તેથી તેઓ ખૂબ જ વિષાદને અનુભવ કરતાં ફૂવાને કાઢી જ બેઠાં રહ્યાં. પરન્તુ મેઢી (ઘેટી) પોતાના બચ્ચાને પાણીમાં પડેલું દેખીને ફૂવામાં ફૂલી પડી. આ ઘટના જોઈને સમસ્ત પ્રાણીઓએ એવું કળૂસ કહ્યું કે ઘેટીને પોતાનાં બચ્ચાં પર સૌથી વધારે અનુરાગ હોય છે. આ કથનને

સમયાર્થયોધિની ટીકા પ્ર. શ્લ. અ. ૩ ડ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુવેશઃ ૧૭૭

દ્વમેવ તે વારિનઃ સ્ત્રીષુ નિતરામેવાસક્તાઃ । યતઃ સર્વજ્ઞવિનિન્દિતમૈથુનસેવ-
નાય સ્ત્રિયામાસક્તાઃ ॥૧૩॥

કામાડ્ડપક્તતાર્યાં યદ્વચન્તિ તદ્દૂષણં વદન્તિ સૂત્રહારઃ—‘અનાગય’ ઇત્યાદિ
મૂલપ્—અનાગયમપરસંતા પચ્ચુપ્પન્નગવેસગા ।

તે’ પચ્છા પરિતપ્પન્તિ સ્ત્રીણે આંડમિ જોવ્વણે ॥૧૪॥

છાયા—અનાગતમપશ્યન્તઃ પ્રત્યુત્પન્નગવેષકાઃ ।

તે પશ્ચાત્ પરિતપ્પન્તે સ્ત્રીણે આયુષિ યૌવને ॥૧૪॥

અન્વયાર્થઃ—(અનાગયમપરસંતા) અનાગતમપશ્યન્તઃ=પ્રવિધ્યદ્દુઃખમજ્ઞા-

પદ્દ હૈ કિ યે વાદી સ્ત્રિયોં મેં અત્યન્ત આસક્ત હૈં, ‘કર્પોકિ સર્વજ્ઞોં દ્વારા
અત્યન્ત નિન્દિત મૈથુન મેં આસક્ત હૈં ॥૧૩॥

કામ મેં આસક્તિ હોને પર જો દોષ હોતા હૈ, સૂત્રકાર હસે
વિસ્થલાતે હૈ—‘અનાગય’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અનાગયમપરસંતા-અનાગતમપશ્યન્તઃ’ ભવિષ્ય મેં હોને
વાલે દુઃખકો ન દેખનેવાલે ‘પચ્ચુપ્પન્નગવેસગા-પ્રત્યુત્પન્નગવેષકાઃ’ જો
લોક વર્તમાન સુખકી સ્ત્રીજ મેં લગે રહતે હૈં ‘તે-તે’ વે શાક્યાદિ મતા-
નુયાયી ‘પચ્છા-પશ્ચાત્ પીછે ‘આંડમિ-આયુષિ’ આયુષ્ય ‘જોવણે-યૌવને’
ઔર યુવાવસ્થા ‘સ્ત્રીણે-ક્ષીણે’ ક્ષીણ હોને પર ‘પરિતપ્પન્તિ-પરિતપ્પન્તે’
પશ્ચાત્તાપ કરતે હૈં ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—ભવિષ્ય કી ઔર આંત્ર મીચનેવાલે અર્થાત્ ભાવી

ભાવાર્થ એ છે કે ઉપર્યુક્ત શાકત આદિ મતવાદીઓ સ્ત્રીઓમાં એટલાં બધાં
આસક્ત છે કે તેઓ સર્વજ્ઞના ઉપદેશની અવગણના કરીને મૈથુન બેવાં
પાપકૃત્યમાં આસક્ત રહે છે. ॥૧૩॥

કામમાં આસક્ત થવાથી બે દોષ લાગે છે, તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે.

‘અનાગય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અનાગયમપરસંતા-અનાગતમપશ્યન્તઃ’ ભવિષ્યમાં થવાવાળા દુઃખને
ન જોવાવાળા ‘પચ્ચુપ્પન્નગવેસગા-પ્રત્યુત્પન્નગવેષકાઃ’ બે માણસો વર્તમાન સુખની
શોધમાં લાગ્યા રહે છે ‘તે-તે’ તે શાક્ય વગેરે મતાનુયાયી ‘પચ્છા-પશ્ચાત્’
પાછળથી ‘આંડમિ-આયુષિ’ આયુષ્ય ‘જોવણે-યૌવને’ અને યુવાવસ્થા ‘સ્ત્રીણે-ક્ષીણે’
ક્ષીણ થયા પછી ‘પરિતપ્પન્તિ-પરિતપ્પન્તે’ પસ્તાવે કરે છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—ભવિષ્યમાં આવી પડનારાં દુઃખોનો વિચાર નહીં કરનારા અને

નાનાઃ (પચ્ચુપ્પન્નગવેસગા) મત્યુપ્પન્નગવેષકાઃ=વર્તમાનસુખાન્વેષકાઃ, (તે) તે-
શાક્યાદયઃ (પચ્છા) પશ્ચાત્ (આઉમિ) આયુષિ (જોઞ્જને) યૌવને (સ્ત્રીણે) સ્ત્રીણે=
વિનષ્ટે સતિ (પરિતપ્પંતિ) પરિતપ્પન્તે=પશ્ચાત્તાપં કુર્વન્તિ इति ॥૧૪॥

ટીકા—‘અગમયં’ અનાગતમ્, કામાસક્તનાં પશ્ચાન્નરકાદિસ્થાને મહત્તી
યાતના ભવતીતિ તત્તસ્યં દુઃખમ્ ‘અપસંતા’ અવશ્યન્તઃ ‘પચ્ચુપ્પન્નગવેસગા’
મત્યુપ્પન્નગવેષકાઃ—મત્યુપ્પન્નં વર્તમાનકાલિકૌબૈષયિકસુખમ્ અન્વેષયન્તઃ ત્રિવિધ-
પ્રકારૈઃ કામાનામેવ ગવેષકાઃ ‘તે’ પુરુષાઃ શાક્યાદયઃ ‘પચ્છા’ પશ્ચાત્ ‘આઉમિ’
આયુષિ ‘સ્ત્રીણે’ સ્ત્રીણે સતિ અથશ—‘જોઞ્જને’ યૌવને નષ્ટે સતિ ‘પરિતપ્પંતિ’
પરિતપ્પન્તે=પશ્ચાત્તાપં કુર્વન્તિ । કામાન્વતયા પૂર્વેનુ અધિચાર્યેવ સ્ત્રીષુ સમાસક્તા
અમરન્ । પશ્ચાદાયુષઃ ક્ષયે સમુત્પન્નવૈરાગ્યાઃ યુવાવસ્થાયા અવગમે વા શોચન્તિ,
આત્માનેવ નિન્દન્તિ । તદુક્તમ્—

દુઃખો કો ન દેખનેવાલે ઔર વર્તમાન કાલીન સુખ કી ગવેષણા કરને
વાલે વે શાક્ત આદિ ઘાદ મેં આયુ ઔર યૌવન કે ક્ષીણ હોને પર
પશ્ચાત્તાપ કરતે હૈં ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કામભોગોં મેં આસક્ત પુરુષોં કો ઘાદ મેં નરક આદિ
સ્થાનોં મેં ઘોર યાતના હોતી હૈ । વે વાદી વહાં કે દુઃખોં કો નહીં દેખતે
વે તો કેવલ વર્તમાનકાલીન ત્રિવિધસુખ કી હી ગવેષણા કરતે હૈં ।
કિન્તુ જબ આયુ ક્ષીણ હોતી હૈ અથવા યૌવન વ્યતીત હો જાતા હૈ,
તથા ઉન્હે પરિતાપ હોના હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ પહેલે તો કામાન્ધ ઠોકર વિના વિચારે હી સ્ત્રિયોં
મેં આસક્ત હો ગય, ઘાદ મેં આયુ ક્ષીણ હોને પર યા યુવાવસ્થા વ્યતીત
હો જાને પર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો શોક કરતે હૈ ઔર અપને કો
કોસતે હૈં । કહા યી હૈ—‘હતં તુદ્દિશિરાકાર્ણ’ इत्यादि ।

વર્તમાનકાલીન સુખની જ ખેવના કરનારા શાક્ત આદિ પરતીશિક્ષાને આયુ
અને યૌવન ક્ષીણ થાય ત્યારે પસ્તાવાનો વારો આવે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કામભોગોમાં આસક્ત ઢોકાને ‘મનુષ્યભવતુ’ આયુષ્ય પૂરું
કરીને નરક આદિ દુર્ગતિઓમાં ઘોર યાતનાઓ વેઠવી પડે છે. તેઓ નરક-
હિના દુઃખને વિચાર કરવાને બદલે વર્તમાનકાલીન વિવિધસુખમાં જ આસક્ત
રહે છે. પરન્તુ જ્યારે આયુષ્ય ક્ષીણ થાય છે અથવા યુવાની ચાલી નાય છે,
ત્યારે તેમને પસ્તાવાનો વખત આવે છે.

આ કથનને ભાવાર્થ એ છે કે તેઓ પહેલાં તો કામાન્ધ થઈને વિના
વિચાર્યે સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થાય છે, પરન્તુ જ્યારે યુવાવસ્થા પૂરી થઈ જાય
છે અને આયુષ્ય પૂરું થવાનો સમય નજીક આવે છે, ત્યારે તેમનામાં વૈરાગ્ય
ભાવ પેદા થવાને કારણે તેમને પસ્તાવો થાય છે. હજું પણ છે કે—

समयार्थबोधिनी टीका प्र. थु. अ. ३ उ. ४ स्वस्तिनस्य साधोरुपदेशः

१७९

इतं मुष्टिभिराकाशं तुपागां कण्ठनं कृतम् ।

यन्मया प्राप्तं भानुष्यं सदर्थं नादरः कृतः ॥१॥

अपित्र—मृत्कुम्भवालुकारन्ध्रविधानपरमार्थिना ।

दक्षिणावर्त्तशंखोऽयं हन्त ! चूर्णीकृतो मया ॥२॥

तथा—‘विहवावलेवनडिर्हि’ जाइं कीरंदि जोव्वणमरणं ।

वय परिणामे सरियाइं ताइं हियए खुडुंकि ॥३॥

छाया—विमवावलेपनाटितैर्यानि कियन्ते यौवनमदेन ।

वयः परिणामे स्मृतानि तानि हृदयं व्ययन्ते ॥३॥१४॥

भानुष्यभवको प्राप्त करके भी मैंने उत्तम अर्थ का आदर नहीं किया, यह मानों ऐसा ही है जैसे मुष्टियों से आकाश में आघात किया और छिलकों को कूटा । अर्थात् जैसे आकाश में आघात करना और तुपको खाँड़ना निष्फल प्रयास है, उसी प्रकार भानुष्यभव पाकर उत्तम अर्थ के लिए प्रयास न करने से भानुष्यभव व्यर्थ हो जाता है । पुनः ‘मृत्कुम्भवालुकारन्ध्र’ इत्यादि ।

और भानुष्यभव को उत्तम अर्थ मोक्ष में न लगाकर विषयभागों में लगाकर मैंने मानो मृत्तिका के घट में हुए छिद्र को मृदने के लिए दक्षिणावर्त्त शंख जैसे अनमोल पदार्थ का चूरा कर दिया हों !

और भी कहा है—‘विहवावलेवनडिर्हि’ इत्यादि ।

‘इतं मुष्टिभिराकाशं’ इत्यादि—

‘ते भाषुसने जेवो पश्चात्ताप थाय छे के मे’ भानुष्यलव प्राप्त करीने उत्तम तत्त्वणी अवगणना करी. मे’ ते आकाशभां मुष्टी वटे आघात करवा जेवां अथवा झूझां (झेतारां) भांडवा जेवां निरर्थक कार्यभां लुपनने वेडझी नाज्यु’ जेटले के आकाशभां आघात करवा अथवा झेतारां भांडवा, ते जेवी रीते निरर्थक छे, जेज प्रभावे भानुष्यलव प्राप्त करवा छतां उत्तम अर्थने प्राप्त करवाने प्रयास न करवाधी भारे भानुष्यलव मे’ वेडझी नाज्यो छे.’

‘मृत्कुम्भवालुकारन्ध्र’ इत्यादि—

‘जेवी रीते कोरं शूअ’ भाषुस माटीना घटभां पडैता छिद्रने साधवा भाटे दक्षिणावर्त्त शंख जेवा गणुमोल पदार्थने चूरे करी नाजे छे, जेज प्रभावे मे’ आ गणुमोल भानुष्यलवने उत्तम अर्थ (मोक्ष) नी साधनाभां व्यतीत करवाने पहले विषय लेशिभां व्यर्थ शुभावी नाज्यो.’ वणी तेने जेवो पः।।वे। थाय छे के—‘विहवावलेवनडिर्हि’ इत्यादि—‘वैभवना भटभां छडी

યે તૂષમમહાપુરુષાસ્તે તુ અનામતસુખજનકમેવ તપઃ સંયમાઽનુષ્ઠાનં કુર્વન્તિ ।
તેન વાર્દકે પશ્ચાત્તાપં ન કુર્વન્તીતિ દર્શયિતુમાહ સૂત્રકારઃ—‘જેહિં કાલે’ ઇત્યાદિ ।
મૂલ્ય—જેહિં કાલે પરિક્રંતં ન પચ્છાં પરિતપ્પય ॥૧૫॥

તેં ધીરાં બંધણુમ્મુક્કા નાવકંક્ષન્તિ જીવિયં ॥૧૫॥

છાયા—યૈઃ કાલે પરાક્રાન્તં ન પશ્ચાત્ પરિતપ્યન્તે ।

તે ધીરા બન્ધનોન્મુક્તાઃ નાવકાંક્ષન્તિ જીવિતમ્ ॥૧૫॥

વૈભવ કે અભિમાન મેં આકર તથા યૌવન કે મદ મેં ચૂર હોકર જો કાર્ય કિયે જાતે હેં, અવસ્થા વીત જાને પર અવે ઉનકા સ્મરણ હૃદય મેં શાલ્ય કી તરહ લટકતા હૈ ॥૧૪॥

કિન્તુ ઉચ્ચકોટિ કે મહાપુરુષ અધિષ્ઠિત મેં સુખ ઉત્પન્ન કરનેવાલે તપે એવં સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરતે હેં । ઉન્હેં વૃદ્ધાવસ્થા મેં પશ્ચાત્તાપ નહીં કરના પડતા । ઇસ તથ્ય કો દિલ્હાતે હુએ સૂત્રકાર કહતે હેં—‘જેહિં કાલે’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જેહિં-યૈઃ’ જિન પુરુષોને ‘કાલે-કાલે’ ધર્મોપાર્જન કાળમેં ‘પરિક્રંતં-પરાક્રાન્તમ્’ ધર્મોપાર્જન કિયા હૈ ‘તે-તે’ વે પુરુષ ‘પચ્છા-પશ્ચાત્’ પીછેસે ‘ન પરિતપ્પય-ન પરિતપ્યતે’ પશ્ચાત્તાપ નહીં કરતે હેં ‘બંધણુમ્મુક્કા-બન્ધનમુક્તાઃ’ બન્ધન સે છૂટે હુએ ‘ધીરા-ધીરાઃ’ વે ધીર પુરુષ ‘જીવિયં-જીવિતમ્’ અસંયમી જીવનકી ‘નાવકંક્ષન્તિ-નાવકાંક્ષન્તિ’ ઇચ્છા નહીં કરતે હેં ॥૧૫॥

જઈને તથા યૌવનના મદમાં ભાન ભૂલીને જે કાર્યો મેં કર્યા છે, તેનું સ્મરણ હવે આ વૃદ્ધાવસ્થામાં હૃદયની અંદર કાંટાની જેમ ખડકે છે ॥૧૪॥

અજ્ઞાની માણસોને પાછળથી પસ્તાવું પડે છે, પણ ઉચ્ચકોટિના મહા-પુરુષો અવિધ્યમાં સુખ ઉત્પન્ન કરનારા તપ અને સંયમની આરાધના કરે છે. તેમને વૃદ્ધાવસ્થામાં પશ્ચાત્તાપ કરવો પડતો નથી. આ તથ્યને હવે સૂત્ર-કાર પ્રકટ કરે છે—‘જેહિં કાલે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જેહિં-યૈઃ’ જે પુરુષો એ ‘કાલે-કાલે’ ધર્મોપાર્જન કાળમાં ‘પરિક્રંતં-પરાક્રાન્તમ્’ ધર્મોપાર્જન કર્યું છે ‘તે-તે’ તે પુરુષ ‘પચ્છા-પશ્ચાત્’ પાછળથી ‘ન પરિતપ્પય-ન પરિતપ્યતે’ પસ્તાવો કરતાં નથી. ‘બંધણુમ્મુક્કા-બન્ધનમુક્તાઃ’ બંધનથી છુટેલ ‘ધીરા-ધીરાઃ’ ધીર પુરુષ ‘જીવિયં-જીવિતમ્’ અસંયમી જીવનની ‘નાવ કંક્ષન્તિ-નાવકાંક્ષન્તિ’ ઇચ્છા કરતાં નથી. ॥૧૫॥

સમવાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ડ. ૪ સ્વલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૮૧

અન્વયાર્થઃ—(જેહિ) યૈઃ પુરુષૈઃ (કાલે) કાલે ધર્મોપાર્જનકાલે (પરિક્રિતં) પરાક્રાન્તં ધર્મોપાર્જનં કૃતમ્ (તે) તે પુરુષાઃ (પચ્છા) પચ્છાત્ (ન પરિતપ્યન્) ન પરિતપ્યન્તે=પચ્છાત્તાપં ન કુર્વન્તિ (વંધનમુક્તા) વંધનમુક્તાઃ (ધીરા) ધીરાઃ=મહાસત્ત્વાઃ (જીવિયં) જીવિયં=મસંયમજીવનં (નાવકંસંતિ) નાવકાંસન્તિ નેચ્છન્તીતિ ॥૧૫॥

ટીકા—‘જેહિ’ યૈરાત્મહિતકર્તૃભિઃ ‘કાલે’ ધર્મોપાર્જનસમયે ‘પરિક્રિતં’ પરાક્રાન્તમ્, इन्द्रियकषायाणां पराजयाय समुद्योगः कृतः। ‘તે’ તે તાહ્યાઃ ‘ધીરા’ કર્મવિદારણે શૌર્યાદિગુણોપવક્તાઃ। પચ્છાત્ મરણકાલે—અપગતયૌવને વૃદ્ધાવસ્થાયામ્। ‘ન પરિતપ્યન્તે’ ન પરિતપ્યન્તે, પચ્છાત્તાપં ન કુર્વન્તિ શોકાગ્નિના દગ્ધા ન મવન્તિ। ‘વંધનમુક્તા’ વંધનમુક્તાઃ કુપાદિવંધનરહિતાઃ ‘તે’ તે ‘ધીરા’=મહાપુરુષાઃ ‘જીવિયં’ જીવિતમસંયમજીવનમ્ ‘નાવકંસંતિ’ નાવકાંસન્તિ=નામિલપન્તિ।

અન્વયાર્થ—જિન્હોને સમય પર પરાક્રમ ક્રિયા અર્થાત્ ધર્મસેવન ક્રિયા છે, જે બાદ મેં પચ્છાત્તાપ નહીં કરતે। વંધન મુક્ત ધીર પુરુષ અસંયમ-જીવન કી આકાંક્ષા નહીં કરતે ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—આત્મા કા હિત કરનેવાલે જિન વિવેકશીલ દીર્ઘદર્શી પુરુષો ને ધર્મોપાર્જન કે અવસર પર પરાક્રમ ક્રિયા છે અર્થાત્ इन्द्रियों और कषायों के निग्रह के लिए उद्योग किया है, જે કર્મવિદારણ મેં શૂરતા આદિ ગુણો સે સમ્પન્ન ધીરપુરુષ મરણ કે સમય યા યૌવન વ્યતીત હો જાને પર વૃદ્ધાવસ્થા મેં પરિતાપ નહોં કરતે। ડન્હે શોક કી અગ્નિ મેં દગ્ધ નહોં હોના પડતા। સ્ત્રી આદિ કે વંધન સે રહિત જે ધીર પુરુષ અસંયમમય જીવન કી આકાંક્ષા નહોં કરતે।

સૂત્રાર્થ—જેમણે યૌવ્ય અવસરે ‘પરાક્રમ કયું’ છે. એટલે કે ધર્મનું સેવન કયું છે, તેમને પાછળથી ‘પસ્તાપું’ પડતું નથી. બંધન મુક્ત ધીર પુરુષો અસંયમી જીવનની આકાંક્ષા રાખતા નથી. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—આત્મહિતની ખેવના રાખનારા જે વિવેકશીલ પુરુષો અવિધ્ય-કાલીન સુખનો વિચાર કરીને ધર્મોપાર્જનનો અવસર આવે ધર્મકરણીમાં પ્રવૃત્ત થાય છે-જેઓ इन्द्रियों અને કષાયોના નિગ્રહ માટે પ્રયત્નશીલ રહે છે-એવાં કર્મવિદારણમાં શૂરતા આદિ ગુણોથી સંપન્ન ધીર પુરુષોને મરણનો સમય નજીક આવે ત્યારે અથવા યૌવન વ્યતીત થઇને વૃદ્ધાવસ્થા આવે ત્યારે પસ્તાપું પડતું નથી. તેને શોકની અગ્નિમાં શેકાવું પડતું નથી. સ્ત્રી આદિ બંધનથી રહિત તે ધીરપુરુષો સંયમરહિત જીવનની ઇચ્છા કરતા નથી.

ધર્મોપાર્જનકાલસ્તુ પ્રાયઃ સર્વે એવ મવતિ વિવેકિનામ્ । યતો ધર્મસ્યૈવ સર્વતઃ
પ્રાધાન્યાત્ પુરુષાર્થાડવસરે, પ્રધાનસ્યૈવ ઉપાર્જનં ક્રિયમાણં દૃષ્ટમ્ । અત આ
બાલ્યાત્ યે સંયમાનુષ્ઠાને ધર્મસાધને સમુદયતાસ્ત એવ ધીરાઃ । ઇત્યંભૂતા ધીરા
આશૈશ્વદાદ્ધર્મમનુષ્ઠાય કર્મવિનાશને સમર્થાઃ । અત એવ કર્મવન્ધનરહિતા અસંયમ-
સંબદ્ધં જીવનં નાવકાંક્ષન્તિ । જીવિતે મરણે વા નિઃસ્પૃહાઃ સર્વદા સર્વથા સંયમોદ-
મમતય એવ મવન્તિ ॥૧૫॥

નારીપરીપહસ્યાડતિદુરુહત્વં દર્શયતિ મુત્રચારઃ—‘જહા નર્ઈ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્મ—જહા નર્ઈ વેયરણી દુત્તરં રૂઢ સંમંતા ।

એવં લોગંસિ નારીઓ દુરુત્તરં અમંઈમયા ॥૧૬॥

છાયા—યથા નદી વૈતરણી દુસ્તરેહ સુસંમતા ।

એવં લોકે હિ નાર્યો દુસ્તરા અમતિમતા ॥૧૬॥

આશય યહ હૈ વિવેકવાન્ જનોં કે લિએ સમી સમય ધર્માચરણ
કે લિએ હોતા હૈ । ધર્મ હી સબ મેં પ્રધાન હૈ ઓર પુરુષાર્થ કે અવસર
પર પ્રધાન વસ્તુકા ઉપાર્જન કરના હી દેખા જાતા હૈ । અતએવ બાલ્યા-
વસ્થા સે હી જો સંયમ કે અનુષ્ઠાન યા ધર્મ કે સાધન મેં લગત હૈ,
વહી વાસ્તવ મેં ધીર કહ્લાતે હૈ । એસે ધીર પુરુષ ડીશવ (બાલપન સે)
અવસ્થા સે હી ધર્મ કા અનુષ્ઠાન કરકે કર્મવિનાશ કરને મેં સમર્થ
હોતે હૈ । અતએવ જો કર્મવન્ધ સે રહિત હૈં વે અસંયમમય જીવન કી
અભિલાષા નહીં કરતે હૈં । વે જીવન મેં ઓર મરણ મેં નિઃસ્પૃહ હોતે હૈં ।
સદા સર્વથા સંયમપાલન કે હી અભિલાષી હોતે હૈં ॥૧૫॥

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે વિવેકવાન્ પુરુષો પોતાની જીવનની ક્ષણે
ક્ષણનો ઉપયોગ ધર્માચરણમાં કરે છે. ધર્મ જ સૌથી ઉત્તમ છે. તે ઉત્તમ
વસ્તુનું ઉપાર્જન કરવામાં જ વિવેકવાન્ પુરુષો પ્રયત્નશીલ રહે છે. તેથી જેઓ
બાલ્યાવસ્થાથી જ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં અથવા ધર્મના સાધનમાં પ્રવૃત્ત રહે
છે, તેને જ ખરી રીતે ધીર કહી શકાય છે. એવાં ધીર પુરુષો બાલ્યાવસ્થાથી
જે ધર્મનું પાલન કરીને કર્મનો ક્ષય કરવા લાગી જાય છે. તેથી તેઓ કર્મનો
ક્ષય કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ બને છે. એવા પુરુષો કર્મબન્ધથી
રહિત હોય છે, તેઓ કદી પણ અસંયમની જીવનની અભિલાષા સેવતા
નથી. તેઓ જીવન અને મરણના વિષયમાં નિઃસ્પૃહ હોય છે. સંયમનું પાલન
કરતાં કદાચ મૃત્યુને ભેટવું પડે તો પણ તેઓ ગમરાતા નથી તેઓ સદા
સંયમપાલનની જ અભિલાષાવાળા હોય છે. ॥૧૫॥

સમવાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૩ ડ.૩ સ્વલિતસ્ય સાધોરુપવેશ:

૧૮૩

અન્વયાર્થ:—(જહા) યથા (ઇહ) ઇહાસ્મિન્ લોકે (વેયરણી નદી) વૈતરણી નદી (દુરુત્તરા સંમતા) દુસ્તરા સંમતા દુઃસ્ત્રેન તર્તુ યોગ્યા (એવં) એવમનેન પ્રકારેણ (લોગસિ) લોકે (નારીઓ) નાર્યઃ=સ્ત્રિયઃ (અમઈમયા) અમતિમતા=વિવેકશૂન્ય-પુરુષેણ (દુરુત્તરા) દુસ્તરા ભવતીતિ ॥૧૬॥

ટીકા—‘જહા’ યથા ‘વેયરણી’ વૈતરણી ‘નદી’ નદી ‘દુરુત્તરા’ દુસ્તરા ઇહ-લોકે સંમતા, અત્યન્તવેગવાહિતયા વિષમતટવચ્ચયા ચ વૈતરણી નદી અનિષ્ણાતે-સ્તર્તુમશકયા ભવતિ । નદીસંતરણે કૃતમતયઃ એવ તાં તરન્તિ । ‘એવં’ એવં પ્રકારેણ

સ્ત્રી પરીપહાં કો સહન કરના અત્યન્ત કઠિન છે, સૂત્રકાર યહ દિશ્વલાતે હુપ કહતે છે—‘જહા નદી’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘ઇહ-ઇહ’ હસ લોકમે ‘વેયરણી નદી-વૈતરણી નદી’ વૈતરણી નદી ‘દુરુત્તરા સંમતા-દુસ્તરા સંમતા’ અનિષ્ણાત-જનોસે દુસ્તરમાની ગઈ છે ‘એવં-એવમ્’ હસી પ્રકાર ‘લોગસિ-લોકે’ હસ લોકમે ‘નારીઓ-નાર્યઃ’ સ્ત્રિયાં ‘અમઈ મયા-અમતિ મતા’ વિવેક-શૂન્ય પુરુષ સે ‘દુરુત્તરા-દુસ્તરા’ દુસ્તર માની ગઈ છે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—જૈસે લોક મેં વૈતરણી નદી કો પાર કરના કઠિન છે, ડસી પ્રકાર વિવેકહીનજનકે લિપ સ્ત્રિયાં દુસ્તર છે ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—વૈતરણી નદી કો પાર કરના કઠિન માના ગયા છે । ઘહ તીવ્ર વેગકે સાથ ઘહતી છે ઓર ડસકે તટ ઘડે વિકટ હોતે છે । અતએ અનિપુણપુરુષ ડસે તિર નહીં સકતે । ડસે ઘહી લોગ પારકર

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે સ્ત્રીપરીપહાને સહન કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે—‘જહા નદી’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘ઇહ-ઇહ’ આ લોકમાં ‘વેયરણી નદી-વૈતરણી નદી’ વૈતરણી નદી ‘દુરુત્તરા સંમતા-દુસ્તરા સંમતા’ અનિષ્ણાત માણસોથી દુસ્તર-મનાયેલ છે. ‘એવં-એવમ્’ આ પ્રકારે ‘લોગસિ-લોકે’ આ લોકમાં ‘નારીઓ-નાર્યઃ’ સ્ત્રીઓ ‘અમઈમયા-અમતિમતા’ વિવેકશૂન્ય પુરુષથી ‘દુરુત્તરા-દુસ્તરા’ દુસ્તર માનવામાં આવેલ છે ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે લોકમાં વૈતરણી નદીને પાર કરવાનું કાર્ય અતિ કઠણ ગણાય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીપરીપહાને છતવાનું કાર્ય વિવેકહીન પુરુષોને માટે હુકર ગણાય છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—વૈતરણી નદીને પાર કરવી તે ઘણું કઠણ ગણાય છે. તે તીવ્ર વેગે વહે છે અને તેના તટ ઘણા વિકટ છે. તેથી અનિપુણ પુરુષો તેને તરી શકતા નથી. તેને તે લોકો જ પાર કરી શકે છે કે જેઓ તેને પાર કરવાનો

‘લોગંતિ’ લોકે=અસ્મિન્ લોકે ‘નારીઓ’ નાર્યઃ ‘અનર્થમયા’ અમતિમતા=અવિ-
વેકિ પુરુષેણ ‘દુરુત્તરા’ દુસ્તરા દુઃસ્થેન તત્તુ યોગ્યા । સા હિ સ્વકીયવલ્ગુચ્ચન-
દાવભાષેઃ વિદ્વાસમપિ કર્ષતિ, માર્ગાદધઃ પાતયતિ ।

પ્રમદા સર્વથા નરં પાતયિદુ મિચ્છતિ । તદુક્તમ્—

“પ્રમદા હ્યુત્પથં નેતું પ્રયતન્તે સ્ત્રીરિણામ્ ।”

સર્વા અપિ સ્ત્રિયઃ કલં કાયૈવ ભવતિ યથા સ્વર્ણમમવાપિ શૃંગલા બન્ધનકારિકા
ભવતિ । તદુક્તં—

‘કામં કુલકલંકાય કુલનાતાપિ કામિની ।

શૃંગલા સ્વર્ણનાતાઽપિ બન્ધનાય ન સંશયઃ ॥૧૥’

હે સંસાર । તવ પારગમનમશ્વકરં ન ભવેત્ યદિ મધ્યે ઇયં સ્ત્રી પ્રતિવશ્વિકા ન
ભવેત્ તદુક્તં—

પાતે હૈં જો પાર કરને કા સુદૃઢ સંકલ્પ કર લેતે હૈં । હમી પ્રકાર હસ
લોક મેં સ્ત્રી પરિહ કો જીતના અવિવેકી પુરુષોં કો લિપ્ અત્યન્ત
કઠિન હૈ । સ્ત્રી અપને મધુરવચનોં એવં દાવભાવોં સે વિદ્વાન્ પુરુષ કો સ્ત્રી
આકર્ષિત કર લેતી હૈ ઓર સન્માર્ગ સે સ્વલિન કર દેતી હૈ । વહ પુરુષ કો
સદૈવ ગિરાને કી ઇચ્છા કરતી હૈ । કહા સ્ત્રી હૈ—‘પ્રમદા હ્યુત્પથં નેતું’ ઇત્યાદિ ।

‘સ્ત્રિયાં પુરુષોં કો કુમાર્ગે પર લે જાનેકા હી પ્રયત્ન કરતી હૈં ।’

સય સ્ત્રિયાં કલંક કો લિપ્ હી હોતી હૈં જૈસે સોને કી સાંકલ સ્ત્રી
બન્ધનકારિણી હી હોતી હૈ । કહા સ્ત્રી હૈ—‘કામં કુલકલંકાય’ ઇત્યાદિ ।

ઉચ્ચકુલીન કામિની સ્ત્રી કુલ કો કલંક કા હી કારણ હોતી હૈ,
જૈસે સ્વર્ણ કી ચની સાંકલ સ્ત્રી બન્ધન કો લિપ્ હોતી હૈ । હસમેં તનિક
સ્ત્રી સન્દેહ નહીં હૈ ॥૧૥

હલ સંકલ્પ કરી લે છે. એજ પ્રમાણે આ લોકમાં સ્ત્રીપરીવહને છુતવાનું કાય
અવિવેકી પુરુષોને માટે તો ઘણું જ મુશ્કેલ છે. સ્ત્રી તેનાં મધુર વચનો અને
દાવભાવોથી વિદ્વાન્ પુરુષને પણ આકર્ષીને સન્માર્ગથી બ્રૂટ કરીને કુમાર્ગે
હોરી જાય છે. તે પુરુષોનું પતન કરવાને જ સદા હિતુકર છે કહ્યું પણ છે કે
‘સ્ત્રીઓ પુરુષોને કુમાર્ગે જોડી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે.’

‘પ્રમદા હ્યુત્પથં નેતું’ ઇત્યાદિ—

જેવી રીતે સોનાની સાંકલ પણ બન્ધનકારિણી જ હોય છે. એજ પ્રમાણે
સ્ત્રીઓ પણ પુરુષોને કુમાર્ગે ચઢાવીને સંસારબન્ધમાં કારણભૂત બને છે
કહ્યું પણ છે કે—કામં કુલકલંકાય’ ઇત્યાદિ—

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. યુ. બ. ૩૭. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ

૨૨૫

‘સંસાર ! તવ દુસ્તારપદવી ન વશીભસી ।

અન્તરા દુસ્તરા ન સ્યુર્યદિ રે મધિરેક્ષણાઃ ॥૧૧॥’

તાવદેવ પુરુષઃ સન્માર્ગે તિષ્ઠતિ યાવત્ સ્ત્રીસંપર્કો ન ભવેત્, તત્સંપર્કે જાતે સર્વમપિ વિસ્મર્ય તપ્તૈવાસક્તો ભવતિ । તદુક્તં--

સન્માર્ગે તાવદાસ્તે પ્રભવતિ પુરુષસ્તાવદેવેન્દ્રિયાણાં,

લજ્જાં તાવદ્વિધત્તે વિનયમપિ સમાલમ્બતે તાવદેવ ।

ધૂંચાપાઽઽકૃષ્ણમુક્તાઃ શ્રવણપથજુષો નીલપક્ષમાણ ઇતે,

યાદ્વસ્ત્રીલાવતીનાં ન હૃદિ ધૃતિમુષો દૃષ્ટિવાણાઃ પતન્તિ ॥૧૨॥

તદેવં વૈતરણીનદીન્નુ ઇમા દુસ્તરા નાર્યો ભવન્તીતિ શ્લોકાઽભિમાયઃ ॥૧૩॥

હે સંસાર ! તુझे પાર કરના કઠિન ન હોતા યદિ બીચ મેં યહ બારી આઢી ન આઈ હતી ! કહા બી હૈ-સંસાર ! તવ દુસ્તાર’ इत्यादि ।

અરે સંસાર ! યદિ બીચ મેં યે દુસ્તર નારિયાં ન હોતી તો તેરી યહ જો ‘દુસ્તાર’ પદવી હૈ ઉસકા કોઈ મૂલ્ય ન હોતા । અર્થાત્ સ્ત્રી રૂપ બાધા કે કારણ હી સંસાર દુસ્તર હૈ । યહ બાધા નહીં હોતી તો સુતર હો જાતા ।

પુરુષ તબી તક સન્માર્ગ પર સ્થિર રહતા હૈ જબ તક ઉસકા સ્ત્રી કે સાથ સમ્પર્ક નહીં હોતા । સ્ત્રી કે સાથ સમ્પર્ક હોને પર સબ કુલ્લ સૂલકર ઉસી મેં આસક્ત હો જાતા હૈ । કહા હૈ--‘સન્માર્ગે તાવદાસ્તે’ इत्यादि ।

જેવી રીતે સોનાની સાંકળ પશુ બન્ધનને માટે જ હોય છે, એજ પ્રમાણે ઉચ્ચકુલીન કામિની પશુ કુળને કલંક લગાડવામાં કારણબૂત બને છે, તેમાં સહેજ પશુ સંદેહ નથી. ॥૧૧॥

જો આ નારી સંસારમાં ન હોત, તો આ સંસારને પાર કરવાનું કામ થઈ પડત નહીં. કહ્યું પશુ છે કે--‘સંસાર તવ દુસ્તાર’ इत्यादि--

‘હે સંસાર ! જો તું આ દુસ્તર નારીઓથી યુક્ત ન હોત, તો તારી આ જે ‘દુસ્તર’ પદવી છે તેનું કોઈ મહત્ત્વ જ ન રહેત !’

આ કથનને બાવાર્થ એ છે કે સ્ત્રિઓ રૂપ અવરોધને કારણે જ આ સંસાર દુસ્તર છે. જો તે અવરોધનું અસ્તિત્વ જ ન હોત તો સંસારને પાર કરવાનું કાર્ય સરળ બની જત. પુરુષ ત્યાં સુધી જ સન્માર્ગ પર સ્થિર રહી શકે છે કે જ્યાં સુધી તેના સ્ત્રિની સાથે સંપર્ક થતો નથી. સ્ત્રીના સંપર્કમાં આવતાં જ તે સઘનું બૂરી જઈને સ્ત્રીમાં આસક્ત થઈ જાય છે. કહ્યું પશુ છે કે

‘સન્માર્ગે તાવદાસ્તે’ इत्यादि--

મૂલ્ય-જેહિ' નારીણ સંજોગા પૂર્યના પિટ્ઠો કયા ।

સવ્વમેયં નિરાકિચ્ચા તે' ઠિયાં સુસમાહિણ ॥૧૭॥

છાયા--યૈનારીણાં સંયોગાઃ પૂજના પૃષ્ઠતઃ કૃતાઃ ।

સર્વમેતન્નિરાકૃત્ય તે સ્થિતાઃ સુસમાધિના ॥૧૭॥

પુરુષ તમી તક સન્માર્ગ પર આરુઢ રહતા હૈ, તમી તક હન્નિયોં
કો કાનૂ મેં રાલ પાતા હૈ, તમી તક લજ્જાશીલ રહતા હૈ ઓર તમી
તક વિનય કા અવલમ્બન (આધાર) છેતા હૈ, જબ તક મૌ'હરૂપી
ધનુષ્ય કો સ્ત્રીંચ કર છોડે હુણ, શ્રવણપથ કો પ્રાસ હુણ, નીલે પંચ-
બાલે, ધૈર્ય કો નષ્ટ કરનેવાલે સ્ત્રિયોં કે દષ્ટિબાળ હૃદય મેં નહીં
લગતે હૈ ॥૧॥

હસ પ્રકાર હસ ગાથા કા અભિપ્રાય યહી હૈ કિ નારિયાં વૈતરણી
નદી કે સમાન વૃક્ષર હૈ ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ--'જેહિ-યૈઃ' જિન પુરુષોને 'નારીણસંજોગા-નારીણાં
સંયોગાઃ' સ્ત્રિયોંકા સંબંધ 'પૂર્યના-પૂજના' ઓર કામશૃંગારકો 'પિટ્ઠો
કયા-પૃષ્ઠતઃ કૃતાઃ' છોડ દિયા હૈ 'તે-તે' વે પુરુષ 'અયં સવ્વં નિરા-
કિચ્ચા-અતત્ સર્વં નિરાકૃત્ય' સમસ્ત ઉપસર્ગોં કો દૂર કરકે 'સુસ-
માહિણ-સુસમાધિના' પ્રસન્ન ચિત્ત હોકર 'ઠિયા-સ્થિતાઃ' રહતે હૈ ॥૧૭॥

'પુરુષ ત્યાં સુધી જ સન્માર્ગ પર આરુઢ રહે છે-ત્યાં સુધી જ હન્નિયો
કાખૂમાં રાખી શકે છે, ત્યાં સુધી જ લજ્જાશીલ રહે છે અને ત્યાં સુધી જ
વિનયનું અવલમ્બન (આધાર) લે છે કે જ્યાં સુધી જ્યાં રૂપી ધનુષને બે'ચીને
છોડેલાં, શ્રવણપથ પર અગ્રેસર થતાં, નીલ પાંખવાળાં, ધૈર્યને નષ્ટ કરનારા
ભીઓનાં દષ્ટિબાણો તેના હૃદયને ઘાયલ કરતાં નથી.'

આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એ વાતનું સમર્થન કરે છે કે સ્ત્રિઓની
આસક્તિને ત્યાગ કરવાનું કાર્ય વૈતરણી નદીને પાર કરવા જેવું કુશ્કર છે. ૧૧૬।

શબ્દાર્થ--'જેહિ-યૈઃ' જે પુરુષોએ 'નારીણસંજોગા-નારીણાં સંયોગાઃ' સ્ત્રિયોંને
સંબંધ 'પૂર્યના-પૂજના' અને કામશૃંગારને 'પિટ્ઠો કયા-પૃષ્ઠતઃ કૃતાઃ'
છોડી દીધો છે, 'તે-તે' તે પુરુષો 'અયં સવ્વં-નિરાકિચ્ચા-અતત્ સર્વં નિરાકૃત્ય'
બધા જ ઉપસર્ગોંને દૂર કરીને 'સુસમાહિણ-સુસમાધિના' પ્રસન્ન ચિત્ત થઇને
'ઠિયા-સ્થિતાઃ' રહે છે. ૧૧૭।

ક્ષયસ્થિતાઃ । તે હિ અનુકૂલોપસર્ગોઃ મહાદ્વક્ષ્ત્ સ્તોમરહિતા ભવન્તિ । અન્યે તુ વિષ
યામિલ્લપિણો લલનાદિપરીષદૈર્જિતાઃ સંસારે અઙ્ગારપતિત્વમીનત્રદ્ રાગાગ્નિના
દુષ્ક્રમાના અવતિષ્ઠન્તે इति ॥૧૭॥

યે લલનાપરીષદેણ પરાજિતાઃ તેવાં ક્ષીદશં ફલં ભવતીતિ દર્શયિતું સૂત્ર-
કાર ઉપક્રમતે—‘एष ओषं’ इत्यादि ।

‘समुद्रं-एष ओषं तरिस्सन्ति’ समुद्रं व्यवहारिणो ।

जतं पाणा विस्त्रासि किञ्चन्ती सयंकम्मुणा ॥१८॥

છાયા—एते ओषं तरिष्यन्ति समुद्रं व्यवहारिणः ।

यत्र प्राणा विषण्णाः सन्तः कृत्यन्ते स्वकर्मणा ॥१८॥

રહતે હૈં । જો इनसे विपरीत वृत्तिवाले क्षुद्र पुरुष होते हैं विषयो के
अभिलाषी और स्त्री परीषद् आदि से पराजित होते हैं और परिणामतः
अंगार में पड़े हुए मीन की तरह संसाररूपी अंगार से जलते रहते हैं॥१७॥

જો સ્ત્રી પરીષદ્ સે પરાજિત હોતે હૈં, ઉન્હેં કિસ પ્રકાર કા ફલ
પ્રાપ્ત હોતા હૈ, પદ્ દિશ્વલાને કે લિએ સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘एष ओषं’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—‘एष-एते’ अनुकूल और प्रतिकूल उपसर्गों को जीतने-
वाले ये पूर्वोक्त संपत्ती पुरुष ‘ओषं-ओषं’ चातुर्गतिक संसार को
‘तरिस्सन्ति-तरिष्यन्ति’ पार करेंगे जैसे ‘समुद्रं-समुद्रम्’ समुद्रको
‘व्यवहारिणो-व्यवहारिणः’ व्यापार करनेवाले वणिक्जन पार करते हैं
‘जतं-यत्र’ जिस संसार में विसत्रासि-विषण्णाः सन्तः’ पड़े हुए ‘पाणा-
प्राणाः’ प्राणी-जीव ‘सयंकम्मुणा-स्वकर्मणा’ अपने कर्मों के बलसे
‘किञ्चन्ति-कृत्यन्ते’ पीड़ित किये जाते हैं ॥१८॥

સમાન સ્થિત રહે છે. પરંતુ જે પુરુષો તેમના કરતાં વિપરીત વૃત્તિવાળા હોય છે
તેઓ વિષયોમાં આસક્ત રહે છે. એવા પુરુષો સ્ત્રીપરીષદ્ આદિ દ્વારા પરાજિત
થાય છે. તેને પરિણામે તેઓ અંગારમાં પડેલ માછલાની માફક સંસારરૂપી
અંગારા વડે શેકાતા રહે છે. ॥૧૭॥

જે ક્ષુદ્ર પુરુષો સ્ત્રીપરીષદો દ્વારા પરાજિત થાય છે તેમને કેલું ફલ
પ્રાપ્તવતું પડે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—‘एष ओषं’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘एष-एते’ अनुकूल અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને છતવાવાળા આ
પૂર્વોક્ત સંપત્તી પુરુષ ‘ओषं-ओषं’ ચાર ગતિવાળા સંસારને ‘तरिस्सन्ति-तरिष्य-
न्ति’ પાર કરશે જેવી રીતે ‘समुद्रं-समुद्रम्’ समुद्रને ‘व्यवहारिणो-व्यवहारिणः’
व्यापार કરવાવાળા વણિકજન પાર કરે છે, ‘जतं-यत्र’ જે સંસારમાં ‘विस्त्रासि-
विषण्णाः सन्तः’ પડેલ ‘पाणा-प्राणाः’ प्राणी-જીવ ‘सयंकम्मुणा-स्वकर्मणा’
પોતાના કર્મોના અળથી ‘किञ्चन्ति-कृत्यन्ते’ કુઝિ કરવામાં આવે છે. ॥૧૮॥

સંમવાયૈવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. બ. ૩ ડ. ૪ સ્વલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૮૯

અન્યર્થઃ—(૧૫) एते=अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गविजेतारः, (ओघं) ओघं=चातुर्गतिकसंसारं (तरिस्संति) तरिष्यन्ति=पारं यास्यन्ति यथा (समुद्रं) समुद्रम् (ववहारिणो) व्यवहारिणः (जत्थ) यत्र=यस्मिन् संसारे (विसन्नासि) विषण्णाः स्थिताः सन्तः (पाणा) पाणाः=जीवाः (सयकम्मणा) स्वकर्मणा स्वकृतकर्मबलेन (किञ्चन्ती) कृत्यन्ते=पीडयन्ते इत्यर्थः ॥१८॥

ટીકા—‘ए’ अनन्तरोदीरितललनादिपरीषहजेतारः ते सर्वेऽपि दुस्तर-मपि ‘ओघं’ ओघं=संसारौघम् ‘तरिस्संति’ तरिष्यन्ति तथा तीर्णा बहवः तरन्ति च । ‘समुद्रं’ समुद्रम् ‘ववहारिणो’ व्यवहारिणो वणिजः । यथा—यानपात्रमारुह्य व्यवहारिणः समुद्रं तरन्ति । एवं भावौघं संसारसागरं स्रग्वादिमतिकूलोपसर्ग-जेतारः संयमे कृतमतयः संयमात्मकंयानपात्रमालम्ब्य तरिष्यन्ति । भावौघं

અન્યર્થઃ—અનુકૂલ ઓર પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો’ કો જીતનેવાલે પુરુષ સંસાર પ્રવાહ કો પાર કર જાઈંગે જૈસે વ્યાપારી સાગર કો પાર કર જાતે હૈ । જિસ સંસાર મેં સ્થિત જીવ અવને કર્મો’ કે કારણ પીડિત હોતે હૈ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ પૂર્વોક્ત સ્ત્રી પરીષહ આદિ કો જીત લેતે હૈ, તે સમી હસ દુસ્તર સંસાર પ્રવાહ કો પાર કર જાઈંગે । બહુતો ને હસે પાર કિયા હૈ ઓર અબ સ્ત્રી બહુન સે પાર કર રહે હૈ । જિસ પ્રકાર વણિક્ જહાજ કે સહારે સમુદ્ર કો પાર કરતે હૈ, હસી પ્રકાર સ્ત્રી આદિ કે અનુકૂલ એવં પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો’ પર વિજય પ્રાપ્ત કરનેવાલે, સંયમ મેં સુસ્થિર બુદ્ધિવાલે પુરુષ સંયમરૂપી જહાજકા અવ-

સૂત્રાર્થ—અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો પર વિજય મેળવનારા પુરુષો સંસારપ્રવાહને તરી જશે. જેવી રીતે સાહસિક વ્યાપારી પોતાના જહાજ વડે સમુદ્રને પેઢે પાર જાય છે, એજ પ્રમાણે તે મહાપુરુષો પણ સંસાર સાગરને પાર કરી જશે આ સંસારમાં રહેલા જીવો પોતાનાં કર્મોને કારણે દુઃખી થાય છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે વેપારી જહાજની મદદથી સમુદ્રને પાર કરી શકે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીપરીષદ આદિને છતાનારા મહાપુરુષો આ દુસ્તર સંસાર પ્રવાહને પાર કરશે. આ પ્રકારે અનેક મહાપુરુષોએ તેને પાર કર્યો છે અને અનેક મહાપુરુષો વર્તમાનકાળે પણ તેને પાર કરી રહ્યા છે. જેમ વ્યાપારીઓ જહાજનો આધાર લઈને સમુદ્રને પાર કરે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રી આદિના અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો પર વિજય મેળવનારા, સંયમનું હૃતાપૂર્વક પાલન કરનારા વિવેકવાન લોકો સંયમરૂપી જહાજનું અવલંબન

વિશિનષ્ટિ । 'જરણે'ત્યાદિ । 'જશ્ય' યત્ર સંસારસાગરે પ્રાણિનો વિવળ્લાઃ સ્થિતાઃ સન્તઃ લલનાદિવિષયાસક્તાઃ સ્વસ્વકર્મણઃ પાપેન ક્રુત્યંતે પીડયન્તે । एतादृश-
मतिदुस्तरमपि संसारसागरं प्रतिकूलानुपसर्गव्यागेन संयमानुष्ठानादिना च
करणेन संतरन्ति भावयुद्धा विद्वांस इति ॥૧૮॥

સંપત્તિ પ્રકૃતોપસંહરનુપદેશાન્તરમાહ—'તં ચ મિશ્તુ પરિણાય' ઇત્યાદિ ।
મૂળમ્—તં ચ મિશ્તુ પરિણાય સુદ્ધવં સમિષ્ણુ ચરે ।

મુસાવાંયં ચ વજિજ્ઞા અદિજ્ઞાંદાણં ચ વોસિરે ॥૧૯॥

છાયા—તં ચ મિશ્તુઃ પરિજ્ઞાય મુદ્ધતઃ સમિતશ્ચરેત્ ।

મૃષાવાદં ચ વર્જયેદદત્તાદાનં ચ વ્યુસ્મૃજેત્ ॥૧૯॥

લમ્બન છેકર સંસાર સાગર કો પાર કરતે હૈં । જિનકા મન નારી આદિ
વિષયોમે આસક્ત હૈ, હે જિસ સંસાર મેં અપને કિયે પાપકર્મો' કે કારણ
પીડા પાતે હૈ, એસે દુસ્તર સંસારસાગર કો ખી પ્રતિકૂલ આદિ ઉપ-
સર્ગો' કા સ્થાગ કરને સે તથા સંયમ કે અનુષ્ઠાન આદિ કે દ્વારા
પાર કિયા જા સકતા હૈ । કિન્તુ હસે વહી પાર કર પાતે હૈં જિનકી
ભાવના વિશુદ્ધ હોતી હૈં ઓર જો સમ્યગ્જ્ઞાન સે સમ્પન્ન હોતે હૈં ॥૧૮॥

અથ પ્રસ્તુત વિષય કા ઉપસંહાર કરતે દ્રુપ સૂત્રકાર ઉપદેશ કરતે
હૈં—'તં ચ મિશ્તુ' ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—'મિશ્તુ-મિશ્તુઃ' સાધુ 'તં ચ પરિણાય-તં ચ પરિજ્ઞાય'
પૂર્વોક્ત કથન કો જાનકર અર્થાત્ વૈતરણી નદી કે જૈસી સ્ત્રિયાં દુસ્તર

લઇને સંસારસાગરને પાર કરી શકે છે. પરન્તુ જેમણું મન નારી આદિમાં
આસક્ત હોય છે. તેઓ સંસારમાં જ અટવાયા કરે છે. આ સંસારમાં સધળા
જીવો અનંતકાળથી આવાગમન કર્યા કરે છે અને પોતાપોતાનાં પાપકર્મોને
કારણે પીડા ભોગવે છે. એવા દુસ્તર સંસારસાગરને પણ ઉપસર્ગો અને
પરીવર્ટો સામે વિજય મેળવનારા હોયે સંયમની આરાધના કરીને તરી શકે
છે. જેમની ભાવના શુદ્ધ હોય છે અને જેઓ સમ્યગ્જ્ઞાનથી યુક્ત હોય છે,
તેઓ જ તેને તરી શકે છે. ॥૧૮॥

હવે પ્રસ્તુત વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે
'તં ચ મિશ્તુ' ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—'મિશ્તુ-મિશ્તુઃ' સાધુ 'તં ચ પરિણાય-તં ચ પરિજ્ઞાય' પૂર્વોક્ત
કથનને જાણીને અર્થાત્ વૈતરણી નદીની જેમ સ્ત્રીઓ દુસ્તર છે ઇત્યાદિ સમ્યક્

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છ. અ. ૩ ડ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૧૧

અન્વયાર્થઃ--(મિવસ્) મિથુઃ=મુનિઃ (તં ચ પરિચ્છાપ) તં ચ પરિચ્છાપ વૈતરણીવત્ સ્ત્રિયો દુસ્તરા, નાર્યોઃ યૈઃ સ્પક્તાર્થે સમાધિસ્થાઃ સંસારે તરંતિ સ્ત્રીસંગિ-
નશ્ચ સ્વકૃતકર્મણા કૃત્યન્તે ઇતિ જ્ઞાત્વા (સુચ્ચઓ) સુવ્રતઃ=શોભનવ્રતવાન (સમિપ)
સમિતઃ=અસમિતિમિઃ (ચરે) ચરેત્ સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્ષાત્ તથા (મુસાવાયં) મૃષા-
વાદમ્ (વજિતજ્ઞા) વર્જયેત્=પરિત્યજેત્ તથા (અદિન્નાદાણં ચ) અદત્તાદાનં ચ
(વોસિરે) વ્યુત્સજેત્=પરિત્યજેત્ ॥૧૧॥

ટીકા--નાર્યો દુસ્તરા ભવન્તિ વૈતરણીવત્, લલનાસક્તાઃ સ્વકૃતકર્મણા
સંસારકાંતારં નાતિક્રામન્તિ । તદેતરસર્વમ્--'મિવસ્' મિથુઃ=નિરવધમિત્તામિ-
ત્તૈ ઇત્યાદિ સમ્પ્રકૂલ્પસે સમક્ષકર 'સુચ્ચઓ-સુવ્રતઃ' ઉત્તમ વ્રતોવાલા
પુરુષ 'સમિપ-સમિતઃ' પાંચ સમિતિયોં સે યુક્ત હોકર 'ચરે-ચરેત્'
સંયમકા અનુષ્ઠાન કરે તથા 'મુસાવાયં મૃષાવાદમ્' અસત્યવાદ કો
'વજિતજ્ઞા-વર્જયેત્' છોડ દેવેં ઔર 'અદિન્નાદાણં ચ-અદત્તાદાનં ચ'
અદત્તાદાન કો 'વોસિરે-વ્યુત્સજેત્' ત્યાગ દેવેં ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ--સ્ત્રિયોંવૈતરણી નદી કે સમાન દુસ્તર હૈં, જિન્હોને સ્ત્રી કા
પરિત્યાગ કર દિયા હૈ, વે સમાધિસ્થ હોકર સંસાર સે તિર જાતે હૈ
ઔર જો સ્ત્રી કે સાથ સંસર્ગ રખતે હૈં વે અપને કર્મોં કે કારણ પીડિત
હોતે હૈં યહ સબ જાનકર મિથુ સમીચીન વ્રતવાન્ તથા સમિતિયોં સે
યુક્ત હોકર સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરે । વહ મૃષાવાદ કા ત્યાગ કરે
ઔર અદત્તાદાન કા બી ત્યાગ કરે ॥૧૧॥

ટીકાર્થ--જેસે વૈતરણી નદી કો પાર કરના આસાન નહીં હૈ, હસી

૩૫થી સમજીને 'સુચ્ચઓ-સુવ્રતઃ' ઉત્તમ વ્રતવાળો પુરુષ 'સમિપ-સમિતઃ' પાંચ
સમિતિયોંથી યુક્ત થઈને 'ચરે-ચરેત્' સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે તથા 'મુસાવાયં-
મૃષાવાદમ્' અસત્યવાદને 'વજિતજ્ઞા-વર્જયેત્' છોડી દે અને 'અદિન્નાદાણં ચ-
અદત્તાદાનં ચ' અદત્તાદાનને 'વોસિરે-વ્યુત્સજેત્' ત્યાગ કરે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ--સ્ત્રિયો વૈતરણી નદીના સમાન દુસ્તર છે. જેમણે સ્ત્રીનો પરિ-
ત્યાગ કર્યો છે, તેઓ સમાધિસ્થ થઈને સંસારસાગરને તરી બંધ છે; પરંતુ
જેઓ સ્ત્રીઓના સંસર્ગ છોડતા નથી, તેઓ પોતાનાં પાપકર્મોને કારણે પીડા
અનુભવે છે. આ વાતને બરાબર સમજી લઈને સાધુએ પાંચ મહાવ્રતો,
સમિતિઓ આદિથી યુક્ત થઈને સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ. તેણે
મૃષાવાદ, અદત્તાદાન આદિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ॥૧૬॥

ટીકાર્થ--જેવી રીતે વૈતરણી નદીના પ્રવાહને પાર કરવાનું કામ સરળ

સળશીલો યતિઃ । ‘પરિણાય’ પરિણાય=શ્વપરિણયા નારીસંગં દુઃસ્વજનકં જ્ઞાત્વા ‘પુષ્વણ’ સુવ્રતઃ=શોભનપંચમહાવ્રતાદિયુક્તઃ । ‘સમિષ્’ સમિતઃ=પંચમિઃ સમિતિ-મિથુન્કતઃ । ચરેત્=વિચરેત્=પ્રત્યાશ્રયનપરિણયા સ્ત્રીસંગં પરિત્યજ્ય સર્વદા સમા-ધિતઃ સન્ સંયમાનુષ્ઠાને તત્પરો ભવેત્ । તથા-‘મૃણાવાયં’ મૃણાવાદમ્-સ્ત્રીસેવનેપિ-મુક્તિર્મવતીત્યાકારકાસદર્થમરૂપણં પરિહરેત્ । તથા ‘અદિન્નાદાણં ચ વીસિરે’ અદત્તાદાનં ચ વ્યુત્સજેત્ । દન્તશોધનમાત્રાદિકમપિ અદત્તં સત્ત્વ ન શુદ્ધીયાત્,

પ્રકાર નારી કે આકર્ષણ સે કારર ઝઠના ખી સરલ નહીં હૈ । કિન્તુ જો પુરુષ લલનાઓં મેં આસક્ત હોતે હૈં વે અપને પાપ કર્મ કે ફલસ્વરૂપ પીઢા-ઓં કા અનુભવ કરતા હૈં ઓર સંસારકાન્તાર (અટલી) મેં હી ખટકતે રહતે હૈં । યહ બાતેં જાનકર નિર્વોધ મિશ્ત્રા ગ્રહણ કરનેવાલા મિશ્ત્ર પાંચ મહાવ્રતોં સે યુક્ત તથા પાંચ સમિતિયોં સે યુક્ત હોકર વિચરે । અર્થાત્ શ્વપરિણા સે જાનકર પ્રત્યાશ્રયન પરિણા સે સ્ત્રી સંગ કા પરિત્યાગ કર હે તથા સર્વદા સમાધિ મેં સ્થિત રહકર સંયમ કે અનુષ્ઠાન મેં તત્પર રહે । સ્ત્રી કા સેવન કરને સે ખી મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ, હસ પ્રકાર કે અસત્ પ્રરૂપણરૂપ મૃણાવાદ કા પરિત્યાગ કરે ઓર અદત્તાદાન કો ખી ત્યાગ હે । દાંત સાફ કરને કે લિપ્ત પક તિનકા ખી અદત્તગ્રહણ ન કરે, અધિક પરિગ્રહ કી તો બાત હી દૂર રહી । ઓર મૈથુન આદિકા ખી

નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના આકર્ષણથી બચવાનું કાર્ય પણ સરળ નથી. જે પુરુષો લલનાઓમાં આસક્ત થાય છે, તેઓ પોતાનાં પાપકર્મોના ફલ સ્વરૂપે પીડાઓનો અનુભવ કરે છે, અને તેઓ સંસારરૂપી અટલીમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. આ વાતને સમજી લેઈને, નિર્વોધ મિશ્ત્રા ગ્રહણ કરનારા સાધુએ પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવું જોઈએ અને પાંચ સમિતિઓથી યુક્ત થઈને વિચરવું જોઈએ. એટલે કે સ્ત્રી સમાગમને શ્વપરિણા વડે દુઃખપ્રદ જાણીને પ્રત્યાશ્રયન પરિણા વડે તેનો પરિત્યાગ કરીને, તથા સદા સમાધિમાં (ચિત્તની વિશુદ્ધિમાં ચિત્તની એકાગ્રતામાં) સ્થિત રહીને સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. ‘સ્ત્રીના સેવનથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,’ આ પ્રકારની અસત્ પ્રરૂપણરૂપ મૃણાવાદનો તેણે પરિત્યાગ કરવો જોઈએ તથા અદત્તાદાનનો પણ પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. દાંત સાફ કરવા માટે પણ એક તિનકાને (તાજબલાને-સળીને) તેણે અદત્ત (કોઈએ આપ્યા વિના) ગ્રહણ કરવું જોઈએ નહીં. અદત્ત સળીને ગ્રહણ કરવાનો જ બધાં નિષેધ છે, ત્યાં અધિક પરિગ્રહની તો વાત જ શી કરવી !

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૩ ઉ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૧૩

કિમધિકં પરિગ્રહણમ્ । તથા મૈથુનાદપિ સર્વથેષોત્સજેત્ । एतेषां मोक्षविपातकतया एभ्यो दूरत एव चरेत् । एतान् परित्यजेदिति भावः ॥૧૧॥

અહિંસાવ્રતં સર્વતઃ શ્રેષ્ઠતરમ્ , સદન્યસ્સર્વં તસ્યૈવાજ્ઞમૂતમિત્યર્હિસાયાઃ સર્વતઃ શ્રેષ્ઠત્વં દર્શયતિ સૂત્રકારઃ—‘ઉદ્ઘમહે’ इत्यादि ।

મૂઢમ્—ઉદ્ઘમહેતિરિયં વા, જે કેઈ તસ—થાવરા ।

સઘ્વત્થ વિરતિં કુજ્ઞા, ‘સંતિનિઘ્વાણંમાહિયં ॥૨૦॥

છાયાઃ—ઉદ્ઘર્ધમપસ્તિર્યગ્વા યે કેચિત્ તસસ્થાવરાઃ ।

સર્વત્ર ચિરતિં કુર્યાત્ શાન્તિનિર્વાણમાહ્યાતમ્ ॥૨૦॥

સર્વથા ત્યાગ કર દે । યહ સઘ્વ દુષ્કૃત્ય મોક્ષ કે વિધાતક હૈ, અતપ્ચ હનસે દૂર હી રહે ॥૧૧॥

અહિંસા વ્રત સઘ્વ વ્રતોં મેં પ્રધાન હૈ । અન્ય વ્રત उसी के अंग हैं । अतएव सूत्रकार अहिंसा की सर्वश्रेष्ठता को सूचित करते हुए कहते हैं—‘उद्घमहे’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ઉદ્ઘ-ઉર્ધ્વમ્’ ઉપર ‘અહે-અધઃ’ નીચે ‘તિરિયં વા-તિર્યગ્ વા’ અથવા તિરછા ‘જે કેઈ તસથાવરા-યે કેચન તસસ્થાવરાઃ’ જો કોઈ તસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી હૈ ‘સઘ્વત્થ-સર્વત્ર’ સર્વ કાલમેં ચિરતિં-ચિરતિમ્ ચિરતિ અર્થાત્ ઉનકે નાશસે નિવૃત્તિ ‘કુજ્ઞા-કુર્યાત્’ કરની ચાહિયે ‘સંતિનિઘ્વાણમાહિયં-શાંતિનિર્વાણમાહ્યાતમ્’ એસા કરને સે શાંતિરૂપી નિર્વાણ પદકી પ્રાપ્તિ કહી ગઈ હૈ ॥૨૦॥

તેષુ મૈથુન આદિ દુષ્કૃત્યોનેા પશુ પરિત્યાગ કરયો બોધ્યે, કારણ કે આ દુષ્કૃત્યો મોક્ષના વિધાતક છે. તેથી સાધુએ સદા તેનાથી દૂર જ રહેવું બોધ્યે ॥૧૧॥

સઘ્વનાં વ્રતોમાં અહિંસાવ્રત પ્રધાન છે. અન્યવ્રતો તેનાં અંગરૂપ છે તેથી હવે સૂત્રકાર અહિંસાની સર્વશ્રેષ્ઠતાનું પ્રતિપાદન કરે છે.

‘ઉદ્ઘમહે’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘ઉદ્ઘ-ઉર્ધ્વમ્’ ઉપર ‘અહે-અધઃ’ નીચે ‘તિરિયં વા-તિર્યગ્ વા’ અથવા તિરછા ‘જે કેઈ તસથાવરા-યે કેચન તસસ્થાવરા જીવાઃ’ જે કોઈ તસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે ‘સઘ્વત્થ-સર્વત્ર’ સર્વકાળમાં ‘ચિરતિં-ચિરતિમ્’ ચિરતિ અર્થાત્ તેમના નાશથી નિવૃત્તિ ‘કુજ્ઞા-કુર્યાત્’ કરવી બોધ્યે ‘સંતિનિઘ્વાણ-માહિયં-શાંતિનિર્વાણમાહ્યાતમ્’ એવું કરવાથી શાંતિરૂપી નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ કહેલ છે. ॥૨૦॥

અન્વયાર્થઃ--(ઉદું) ऊर्ध्वम् (અહે) अधः (તિરિયં વા) तिर्यग् वा (જે કેદ તસ-
ધાવરા) ये केचन तसस्थावरा जीवाः (સઠ્ઠ્થ) सर्वत्र=सर्वस्थानेषु (વિરતિ) विरति=
માણાતિપાતનિવૃત્તિ (કુજ્જા) कुर्वात् (સંતિનિવ્યાપમાદિયં) शान्तिनिर्वाणमारुया-
તम् માણાતિપાતવિરતસ્ય શાંતિમોક્ષો અવશ્યમેવ મન્વિષ્યત इति ॥૨૦॥

ટીકા—‘ઉદું’ ऊर्ध्वम्-ऊर्ध्वदिशि स्थितान् ‘અહે’ अधः=अधोदिशि स्थितान्
‘તિરિયં વા’ तिर्यग् वा=तिर्यग्दिशि स्थितान् एतेन क्षेत्रमाणातिपातो गृहीतः ।
‘જે કેદ’ ये केचन=तत्र ये केचन ‘તસધાવરા’ तसस्थावराः, तसन्ति भयं
प्राप्नुवन्ति गच्छन्ति वा इति त्रसाः द्वित्रिवतुःपंचेन्द्रियाः पर्याप्तकाऽपर्याप्त-
कमेदभिन्नाः । तथा-तिष्ठन्तीति स्थावराः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतयः, सूक्ष्म-
बादरपर्याप्तकाऽपर्याप्तकमेदभिन्नाः । अनेन द्रव्यमाणातिपातो गृहीतः । तथा-
‘સઠ્ઠ્થ’ सर्वत्र सर्वस्थानेषु सर्वासु अस्थानेषु जीवस्थानेषु अनेन कालमात्रपभेदभिन्नः
माणातिपातो गृहीतो भवति । तदेवं सर्वास्वप्नवस्थानामु कृतकारितानुप्रतिभिर्मनो-

અન્વયાર્થ--ऊर्ध्व, अधो या तिर्छि दिशाओं में जो भी त्रस और
स्थावर प्राणी हैं, सर्वदा उनकी हिंसा से निवृत्ति करे । जो प्राणातिपात
से निवृत्त होना है उसे शान्ति और सुक्ति की प्राप्ति अवश्य होती है ॥२०॥

ટીકાર્થ--ऊर्ध्व दिशा में, अधोदिशा में तथा तिर्छि दिशाओं में
त्रस और स्थावर प्राणी स्थित हैं । जो प्राणी भय से उद्भिन्न होते हैं
या गमन करते हैं वे त्रस कहलाते हैं । द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय
और पञ्चेन्द्रिय जीव त्रस हैं वे पर्याप्त और अपर्याप्त भेदवाले होते हैं
हो । जो स्थितिशील हैं वे पृथ्वीकाय, अप्काय, तेजस्काय, वायुकाय और
वनस्पतिकाय के जीव स्थावर कहलाते हैं । इनके सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त
अपर्याप्त आदि अनेक भेद प्रभेद हैं । तथा सभी काल में और जीव

સૂત્રાર્થ--ऊर्ध्व, अधो અને તિરકસ દિશાઓમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર
જીવો છે. તેમની હિંસા સાધુ દ્વારા કદી થવી જોઈએ નહીં. જેઓ પ્રાણાતિપાતથી
નિવૃત્ત હોય છે, તેમને શાન્તિ અને સુક્તિની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ--ऊर्ध्व दिशाમાં, अधो दिशाમાં तथा तिर्छि दिशाओंમાં त्रस
अने स्थावर जिवो रहला છે. જે જીવો ભયથી ઉદ્ભિન્ન હોય છે, અથવા જેઓ
ગમન કરે છે, તેમને ત્રસ કહેવામાં આવે છે. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય
અને પંચેન્દ્રિય જીવો, તેઓ પર્યાપ્ત પણ અપર્યાપ્તક એ હેતવાળા હોય છે. અને
અને જેઓ સ્થિતિશીલ છે તેવા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને
વનસ્પતિકાય જીવોને સ્થાવર જીવો કહે છે. તેમના સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત આદિ

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. જી. અ. ૩ ડ. ૪ સ્કલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૧૫

વાક્યૈઃ । 'ચિરતિ' ચિરતિ=પ્રાણાતિપાતનિવૃત્તિય્ 'કુઝ્જા' કુપ્યાત્-ભાવપ્રાણા-
તિપાતો દર્શિતઃ, કસ્મિન્નપિ કાલે કસ્મિન્નપિ દેશે કસ્પાપિ પ્રાણિનઃ કશ્યાપ્ય-
વસ્થાયાં વિરાધનં મનોવાક્યૈઃ કૃતકારિતાનુમતિભિર્ન કુર્પાદિતિ । તદેવ્યુક્ત-
રીત્યા તપઃસંયમારાધકસ્ય કિં ફલં મવતીતિ તદર્શયતિ । સંતિ-નિવ્વાણ'
इत्यादि । 'संति' शान्तिः-सर्वकर्मोपशमः, तदेव 'निव्वाणं' निर्वाणं=मोक्षपदम् ।
'आहियं' आरुप्यातम्-कथितम् । एतादृशो मोक्षो यथोक्तसर्वविरतिमतः चरण-

કી અવસ્થાઓ મેં-જીવસ્થાનોં મેં હિંસા કા ત્યાગ કરે । इन सभी जीवों
के विषय में कृत, कारित और अनुमोदना से तथा मनवचन और
काय से हिंसा का त्याग कर देना चाहिये ।

यहां ऊर्ध्व अधो और तिर्यक् दिशा का उल्लेख करके क्षेत्र प्राणा-
तिपात का ग्रहण किया है, त्रस स्थावर का उल्लेख करके द्रव्यप्राणा-
तिपात को सूचित किया है, सर्वत्र अर्थात् सर्वकाल में इस उल्लेख से
कालप्राणातिपात को सूचित किया है और 'निवृत्त करे' ऐसा कहकर
भावप्राणातिपात को प्रकट किया गया है ।

અભિપ્રાય यह है कि किसी भी काल में किसी भी देशमें किसी
भी प्राणी की किसी भी अवस्था में, मन वचनकाय से और कृत,
कारित तथा अनुमोदना से विराधना न करे ।

जो इस प्रकार से तप और संगम की आराधना करता है, उसे
किस फल की प्राप्ति होती है ? इसका उत्तर देते हैं-उसे शान्ति और

અનેક ભેદો અને પ્રભેદો છે. સાધુએ સધળામાં અને જુદી જુદી અવસ્થાઓમાં
જીવ સ્થાનોમાં વિદ્યમાન જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કરવો ભેદ છે. તેણે કૃત,
કારિત અને અનુમોદના રૂપ ત્રણે કરણ અને મન, વચન અને કાયરૂપ ત્રણે
યોગદ્વારા હિંસાનો ત્યાગ કરવો ભેદ છે.

અહીં ઉર્ધ્વ, અધો અને તિર્યક્ દિશાઓને ઉલ્લેખ કરીને ક્ષેત્રપ્રાણા-
તિપાતને ચક્રણ કરવામાં આવેલ છે. ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને ઉલ્લેખ
કરીને સૂત્રકારે દ્રવ્યપ્રાણાતિપાતને સૂચિત કર્યું છે, સર્વત્ર પરનો અથવા સર્વ-
જાણનો ઉલ્લેખ કરીને કાલપ્રાણાતિપાતને સૂચિત કર્યું છે, અને 'નિવૃત્તિ
કરે' આ પદના પ્રયોગ દ્વારા ભાવપ્રાણાતિપાતને પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

આ કથનત્વ તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ પણ જાણે, કોઈ પણ દેશમાં (ક્ષેત્રમાં),
કોઈ પણ જીવની કોઈ પણ અવસ્થામાં મન, વચન અને કાયથી તથા કૃત,
કારિત અને અનુમોદના દ્વારા વિરાધના કરવી ભેદ છે નહીં.

આ પ્રકારે તપ અને સંયમની આરાધના કરનારા સાધુઓને કેવા ફળોની
પ્રાપ્તિ માથ છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે-તેને શાન્તિ અને સુશિત્તની

૨૨૬

સૂત્રકૃતાન્તર

કરણાનુષ્ઠાયિનઃ સાધોઃ અવશ્યમેવ મવતીત્યર્હિતાયા મોક્ષ એવ ફલં વ્યવસ્થિતં મવતીતિ ભાવઃ ॥૨૦॥

સંપૂર્ણસ્ય તૃતીયાધ્યયનાર્થસ્યોપસંહારં કુર્વન્નાહ સૂત્રકારઃ—

મૂલમ્—ઈમં ચ ધમ્મમાદાય કાસવેણ પવેદ્યં ।

કુર્જાં મિક્ખૂ ગિલાણંસસ અગિલાણ સમાહિણ ॥૨૧॥

છાયા—ઈમં ચ ધર્મમાદાય કાશ્યપેન પ્રવેદિતમ્ ।

કુર્યાન્નિક્ષુઝ્ઞાનસ્યાગ્ઞાનતયા સમાહિતઃ ॥૨૧॥

મુક્તિ પ્રાપ્ત થોતી હૈ । સમસ્ત કર્મો'ં કા ઉપશમ હો જાના પ્રાપ્તિ ઓર ક્ષય હો જાના મુક્તિ હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ પૂર્વોક્ત સર્વવિરતિ કા પાલન કરને વાલે ઓર ચરણકરણ ક્રિયા કા અનુષ્ઠાન કરનેવાલે સાધુ કો અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર યહ સિદ્ધ હો જાતા હૈ કિ અહિંસા કી આરાધના કા ફલ મોક્ષ હૈ ॥૨૦॥

અથ સમ્પૂર્ણ તૃતીય અધ્યયન કા ઉપસંહાર કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘ઈમં ચ ધમ્મમાદાય’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘કાસવેણ પવેદ્યં-કાશ્યપેન પ્રવેદિતમ્’ કાશ્યપગો-ત્રીભગવાન્ મહાવીર સ્વામીકે દ્વારા કહે હુણ ‘ઈમં ચ ધમ્મમાદાય-ઈમં ચ ધર્મમાદાય’ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ઇસ ધર્મ કો સ્વીકાર કરકે ‘સમાહિણ-સમાહિતઃ’ સમાધિયુક્ત ‘મિક્ખૂ-મિક્ષુ.’ સાધુ ‘અગિલાણ-અગ્લાનતયા’

પ્રાપ્તિ થાય છે. સમસ્ત કર્મોના ઉપશમ થઈ જવાથી તેને શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થઈ જવાથી તેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ સમસ્ત કથનનો લાવાર્થ એ છે કે સર્વવિરતિનું પાલન કરનારા અને ચરણકરણ ક્રિયાનું અનુષ્ઠાન કરનારા સાધુને અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ રીતે એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે અહિંસાની આરાધનાનું ફલ મોક્ષ છે. ૧૨૦

હવે ત્રીજા આખા અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘ઈમં ચ ધમ્માદાય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘કાસવેણ પવેદ્યં-કાશ્યપેન પ્રવેદિતમ્’ કાશ્યપગોત્રી ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીના દ્વારા કહેલ ‘ઈમં ચ ધમ્મમાદાય-ઈમં ચ ધર્મમાદાય’ શ્રુતચારિત્ર-રૂપ આ ધર્મને સ્વીકાર કરીને ‘સમાહિણ-સમાહિતઃ’ સમાધિયુક્ત ‘મિક્ખૂ-મિક્ષુ.’

खरगदीरोधिनी टीका प्र. भु. अ. ३ उ. ४ स्थलितस्य साधोरुपदेशः १९७

अन्वयार्थः—(कासवेण पवेइयं) काश्यपेन मवेदितं कथितम् (इमं च धम्म-
मादाय) इमं श्रुतचारित्रलक्षणधर्ममादाय स्वीकृत्य (समाधिण) समाहितः (भिक्षु-
मिश्रुः=साधुः (अगिलाए) अग्लानतया—यथाशक्ति (गिलाणस्स) ग्लानस्य=रोगा-
द्यभिभूतस्य साधोः (कुज्जा) कुर्यात् सेवामिति ॥२१॥

टीका—‘कासवेण’ काश्यपेन श्रीमन्महावीरस्वामिना ‘पवेइयं’ मवेदितं कथितम्
किं कथितमित्याह ‘इमं च’ इमं च पूर्वोक्तं श्रुतचारित्र्यारूपम् ‘धम्मं’ धर्मम् दुर्गतिपततो
धारणात् सुगतौ धत्ते च यः स धर्मस्तम् ‘आदाय’ आदाय-गृहीत्वा समधिगम्येति
यावत् ‘समाधिण’ समाधिपुक्तः। तथा स्वतः—‘अगिलाए’ ग्लानिरहितः। ‘गिला-
णस्य’ ग्लानस्य साधोः कुर्यात् यथाशक्ति वैयाट्टत्पादिकं कुर्यात् इति ॥२१॥
मूलम्—संख्वाय पेसैलं धम्मं दिट्ठिमं परिनिव्वुडे।

उवसंगे नियामित्ता आमोक्खाय परिव्वएज्जासि ॥२२॥

त्तिवेमि ॥

अग्लान भावसे ‘गिलाणस्स-ग्लानस्य’ ग्लान-रोगी साधुकी ‘कुज्जा-
कुर्यात्’ सेवा करे ॥२१॥

अन्वयार्थः—काश्यप अर्थात् भगवान् महावीर द्वारा प्ररूपित इस
धर्म को स्वीकार करके समाधिमान् भिक्षु यथाशक्ति ग्लान साधु
की सेवा करे ॥२१॥

टीकार्थः—श्री मन्महावीर स्वामी के द्वारा उपदिष्ट इस पूर्वोक्त श्रुतचारित्र
धर्मको दुर्गति में पड़ते जीवों को बचाकर सुगति में धारण करनेवाले
धर्म को-ग्रहण करके तथा समाधि से युक्त होकर, स्वयं ग्लानि रहित
होकर ग्लान (रुग्ण) साधु की यथाशक्ति सेवा करे ॥२१॥

साधु ‘अगिलाए-अग्लानतया’ अग्लानभावशी ‘गिलाणस्स-ग्लानस्य’ ग्लान रोगी
साधुनी ‘कुज्जा-कुर्यात्’ सेवा करे. ॥२१॥

सूत्रार्थः—काश्यप गौत्रीय महावीर प्रभु द्वारा प्ररूपित आ धर्मनी
आराधना करनेवा समाधिमान् साधुके ग्लान (भिमार) साधुनी जनी शके
तेटली सेवा करवी जेष्ठजे. ॥२१॥

टीकार्थः—सूत्रकार साधुने जेवो उपदेश आपे छे के महावीर प्रभु द्वारा
उपदिष्ट पूर्वोक्त श्रुतचारित्र रूप धर्मने-लवने दुर्गतिमां पडतां अयावीने सुग-
तिमां होरीजनार धर्मने-अपनावीने समाधिपुक्त चित्ते-भिक्षुव विषाह (ग्लानि)
अनुभवया विना-ग्लान (भीमार) साधुजेनी यथाशक्ति सेवा करता रहे. ॥२१॥

છાયા--સંઘાય પેશલં ધર્મ દષ્ટિમાન્ પરિનિર્વૃત્તઃ ।

ઉપસર્ગાન્ નિયમ્ય આમોક્ષાય પરિવ્રજેત્ ॥૨૨॥

અન્યાર્થઃ--(દિટ્ઠિમં) દષ્ટિમાન્-સમ્યગ્દષ્ટિઃ (પરિનિવ્યુઢે) પરિનિર્વૃત્તઃ=શાન્તઃ પુરુષઃ (પેશલં ધર્મં સંઘાય) પેશલં-મોક્ષાનુકૂલં ધર્મ શ્રુતચારિત્રરૂપં સંઘાય-જ્ઞાત્વા (ઉવસર્ગે) ઉપસર્ગાન્ અનુકૂલપ્રતિકૂલાન્ (નિયામિત્તા) નિયમ્ય-અતિસદ્ધા, (આમોક્ષાય) આમોક્ષાય-મોક્ષપર્યન્તં (પરિવ્રજેત્) પરિવ્રજેત્ સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્વાત્ ॥૨૨॥

ટીકા--‘દિટ્ઠિમં’ દષ્ટિમાન્ સમ્યગ્દર્શની ‘પરિનિવ્યુઢે’ પરિનિર્વૃત્તઃ કષાયો-વશમાચ્છાન્તઃ ‘પેશલં ધર્મં સંઘાય’ પેશલં-મનોજ્ઞં મોક્ષં પ્રપન્નકૂલમ્ ‘ધર્મં’ ધર્મમ્-શ્રુતચારિત્રરૂપમ્ ‘સંઘાય’ સમ્યક્=સ્વબુદ્ધયા જ્ઞાત્વા, અન્યસ્માદુપશ્રુત્ય વા

શબ્દાર્થઃ--‘દિટ્ઠિમં-દષ્ટિમાન્’ સમ્યગ્દષ્ટી ‘પરિનિવ્યુઢે-પરિનિર્વૃત્તઃ’ શાંતપુરુષ ‘પેશલં ધર્મં સંઘાય-પેશલં ધર્મં સંઘાય’ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરને મેં અનુકૂલ એસા શ્રુતચારિત્રરૂપ હસ ધર્મ કો જાન કરકે ‘ઉવસર્ગે-ઉપસર્ગાન્’ અનુકૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો’ કો ‘નિયામિત્તા-નિયમ્ય’ સહન કરકે ‘આમોક્ષાય-આમોક્ષાય’ મોક્ષ પ્રાપ્તિ પર્યન્ત ‘પરિવ્રજેત્-પરિવ્રજેત્’ સંયમ કા પાલન કરે ॥૨૨॥

અન્યાર્થ--સમ્યગ્દષ્ટિ સે સમ્પન્ન શાન્ત પુરુષ મોક્ષ કે અનુકૂલ હસ સુન્દર ધર્મકો જાનકર તથા અનુકૂલ ઓર પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો’ કો સહન કરકે મોક્ષ પ્રાપ્તિ પર્યન્ત સંયમ કા આચરણ કરે ॥૨૨॥

ટીકાર્થ--સમ્યગ્દર્શન સે યુક્ત તથા કષાયો’ કે ઉપશમ સે શાન્ત પુરુષ હસ મનોજ્ઞ એવં મોક્ષ કે અનુકૂલ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કો સમ્યક્-

શબ્દાર્થ--‘દિટ્ઠિમં-દષ્ટિમાન્’ સમ્યગ્દષ્ટિ ‘પરિનિવ્યુઢે-પરિનિર્વૃત્તઃ’ શાંત પુરુષ ‘પેશલં ધર્મં સંઘાય-પેશલં ધર્મં સંઘાય’ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવામાં અનુકૂળ એવા શ્રુતચારિત્રરૂપ આ ધર્મને જાણીને ‘ઉવસર્ગે-ઉપસર્ગાન્’ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને નિયામિત્તા-નિયમ્ય’ સહન કરીને ‘આમોક્ષાય-આમોક્ષાય’ મોક્ષ પ્રાપ્તિ સુધી ‘પરિવ્રજેત્-પરિવ્રજેત્’ સંયમનું પાલન કરે. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ--સમ્યગ્દષ્ટિથી યુક્ત, શાન્ત પુરુષે મોક્ષને અનુકૂળ આ સુંદર ધર્મનું સ્વરૂપ સમજી લઈને તથા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ--સમ્યક્ દર્શનથી યુક્ત અને કષયોના ઉપશમને લીધે જેનું ચિત્ત શાન્ત ધર્મ અર્થ છે એવા પુરુષે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનારા શ્રુતચારિત્રરૂપ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૩ ઉ. ૪ સ્થલિતસ્ય સાધોરુપદેશઃ ૧૯૧

‘ઉપસર્ગો’ ઉપસર્ગીન્-અનુકૂલપ્રતિકૂલાન્ ‘નિયામિત્તા’ નિયમ્ય ઉપસર્ગો સદ્માનઃ ।
‘આમોત્ત્વાય’ આમોત્તાય=મોક્ષપ્રાપ્તિપર્યન્તમ્ ‘પરિવ્વપ’ પરિવ્રજેત્=પરિ સર્વતઃ વ્રજેત્
સંપમાનુઠાનેન ગચ્છેત્ સંયમં પાલયેદિતિ યાચત્ । ભગવતા પ્રતિપાદિતં ધર્મં સમ્ય-
ગસંબુદ્ધ્ય દૃષ્ટિવાન્ સમાહિતઃ પરિનિર્વૃત્તથ મોક્ષપર્યન્તં સંયમાનુષ્ઠાનૈકરતો ભવેદિતિ
માવઃ ॥ ‘ત્તિવેમિ’ इति त्रयीमि=भगवन्मुखात् यथाश्रुतं तथा कथयामीति ॥२२॥

इति श्री--विश्वविरुपातत्रगदबल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि--‘जैनाचार्य’

पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य “समयार्थबोधिन्या

रूपायां” व्याख्यायां तृतीयाध्ययनस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥३-४॥

॥ समाप्तं तृतीयाध्ययनम् ॥

પ્રકાર સે અપની વુદ્ધિ દ્વારા જાનકર યા દુસરો સે સુનકર તથા અનુ-
કૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કો સહન કરતા હુઆ મોક્ષ પ્રાપ્તિ હોને તક
સંયમ કા હી અનુઠાન કરતા રહે ।

આશય યહ હૈ કિ ભગવાન્ કે દ્વારા પ્રતિપાદિત ધર્મ કો અભિમાતિ
સમક્ષકર સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સમાધિમાન્ ઔર પ્રશાન્ત પુરુષ મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યંત
સંયમ કે અનુઠાન મેં હી રત રહે ।

‘ત્તિ વેમિ’ અર્થાત્ સુધર્માસ્વામી જન્મૂસ્વામી સે કહતે હૈ હે જન્મૂ ।
ભગવાન્ કે મુલ સે જૈસા સુના હૈ, વસી પ્રકાર તુજે કહતા હૈ ।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ કી સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યા કે ત્રીસરે અધ્યયન કા

॥ ચોથા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૩-૪ ॥

॥ તૃતીય અધ્યયન સમાપ્ત ॥

ધર્મને પોતાની બુદ્ધિ દ્વારા અથવા જ્ઞાની પુરુષોના ઉપદેશના શ્રવણ દ્વારા
જાણી લઈને અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરતાં કરતાં, મોક્ષની
પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કર્યા કરવી જોઈએ.

આ કથનનો ભાવર્થ એ છે કે ભગવાન્ દ્વારા પ્રતિપાદિત ધર્મના સ્વરૂપને
જરાબર સમજી લઈને સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સમાધિયુક્ત અને પ્રશાન્ત પુરુષે મોક્ષપ્રાપ્તિ
પર્યંત સંયમની આરાધનામાં પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ.

‘ત્તિ વેમિ’ સુધર્મા સ્વામી જન્મૂ સ્વામીને કહે છે કે ‘હે જન્મૂ! ભગવાન્
મહાવીરના શ્રી મુખે આ ઉપદેશ મેં સાંભળ્યો છે, અને એ ઉપદેશ જ હું
તમારી સમક્ષ આપી રહ્યો છું.’ ॥૨૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની
સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા અધ્યયનનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩-૪॥

॥ ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

અન્વયાર્થ:—(જે) ય: (માયરં પિયરં ચ) માતરં પિતરં ચ (પુવ્વસંજોગં) પૂર્વ-સંયોગમ્ તથા શ્વશુરાદિકં પરસંયોગમ્ (વિષ્ણજ્ઞાય) વિષ્ણાય=સ્પૃક્ત્વા (આરત-મેહુનો) આરતમૈથુનઃ=પરિસ્ત્યક્તમૈથુનઃ (એગે સહિષ્) એકઃ સહિતઃ એકો જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રયુક્તઃ (વિવિત્તેસુ) વિવિત્તેષુ=સ્ત્રીપશુપ્તકર્ત્ત્વજિત્તસ્થાનેષુ (ચરિસ્સામિ) ચરિણ્યામિ=સંયમમાર્ગે વિચરિણ્યામિ ॥૧॥

ટીકા—‘જે’ ય: કશ્ચિત્પુરુષઃ ‘માયરં’ માતરમ્ ‘પિયરં’ પિતરમ્, જનની-જનકં ચ ‘પુવ્વસંજોગં’ પૂર્વસંયોગ-માતૃપ્રભુતિમ્, તથા અપરસંયોગં શ્વશુરાદિ-

શબ્દાર્થ—‘જે એ’ જો પુરુષ ‘માયરં પિયરં ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા પિતા કા ‘પુવ્વસંજોગ-પૂર્વસંયોગમ્’ પૂર્વસંયોગ કો ઔર શ્વશુરાદિકે પર સંયોગકો ‘વિષ્ણજ્ઞાય-વિષ્ણાય’ છોડકર ઔર ‘આરતમેહુનો-આરત-મૈથુનઃ’ મૈથુન સે રહિત હોકર ‘એગેસહિષ્-એકઃ સહિતઃ’ અકેલા જ્ઞાન, દર્શન, ઔર ચારિત્ર સે યુક્ત રહતા હુઆ ‘વિવિત્તેસુ-વિવિત્તેષુ’ સ્ત્રી પશુ ઔર નપુંસક વર્જિત સ્થાનોં મેં ‘ચરિસ્સામિ-ચરિણ્યામિ’ વિચરુંગા ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ એસા સંકલ્પ કરતા હૈ કિ મેં માતા, પિતા ઔર સમ્પૂર્ણ પૂર્વ સંયોગ કો સ્થાગ કર તથા મૈથુન સે ચિરત હોકર, એકાકી જ્ઞાન દર્શન ઔર ચારિત્ર સે યુક્ત હોકર, સ્ત્રી પશુ ઔર પત્તક સે વર્જિત સ્થાન મેં રહકર સંયમ કા પાલન કરુંગા ॥૧॥

ટીકાર્થ—જો કોઈ પુરુષ એસી પ્રતિજ્ઞા કરતા હૈ કિ માતા, પિતા, કા પૂર્વસંયોગ (માતા આદિ કા) તથા અપરસંયોગ (શ્વશુર આદિ કા) સ્થાગ

શબ્દાર્થ—‘જે-એ’ જે પુરુષ ‘માયરં પિયરં ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા-પિતાના ‘પુવ્વસંજોગ-પૂર્વસંયોગમ્’ પૂર્વસંયોગને તથા સાસરા વિગેરેના પર સંયોગને ‘વિષ્ણજ્ઞાય-વિષ્ણાય’ છોડીને ‘આરતમેહુનો-આરતમૈથુનઃ’ તથા મૈથુન નો ત્યાગ કરીને ‘એગે સહિષ્-એકઃ સહિતઃ’ એકલો જ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર થી યુક્ત રહીને ‘વિવિત્તેસુ-વિવિત્તેષુ’ સ્ત્રી પશુ અને નપુંસક રહિત સ્થાનોમાં ‘ચરિસ્સામિ-ચરિણ્યામિ’ વિચરીશ. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષ એવો સંકલ્પ કરે છે કે હું માતા-પિતા વિગેરેના સંપૂર્ણ પૂર્વસંયોગનો ત્યાગ કરીને, મૈથુનસેવનમાંથી નિવૃત્ત થઈને, જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રથી યુક્ત થઈને, સ્ત્રી, પશુ અને પંડક (નપુંસક)થી રહિત સ્થાનમાં એકલો રહીને સંયમનું પાલન કરીશ, તે પુરુષ જ સંયમની આરાધના કરી શકે છે. ૧૧

ટીકાર્થ—જે કોઈ પુરુષ એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે હું માતા-પિતા આદિના સંગરૂપ પૂર્વસંયોગનો તથા પાત્રી, સાસુ, સસરાના સંગરૂપ અપરસંયોગનો

કમ્ 'વિષ્ણજહાય' ત્રિમદાય-પરિત્યજ્ય 'એ' એકા-રાગદ્વેપરહિતઃ । 'સહિતે' સહિતઃ-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રૈયુક્તઃ પરમાર્થાનુષ્ઠાનવિધાયી । 'આરત્તમેધુનો' આરત-મૈથુનઃ=આરતમુપરતં મૈથુનં કામાદ્યભિલાષો यस્ય સ આરત્તમેધુનઃ । 'ત્રિવિત્તેષુ' ત્રિવિત્તકેષેષુ=સ્ત્રીપશુપણ્ડકપરિવર્જિતસ્થાનેષુ 'ચરિસ્સામિ' ચરિષ્યામિ=હતિ નિશ્ચિત્ય સંયમમનુતિષ્ઠેત્ । આમોક્ષાય પરિવર્જેદિતિ ત્ત્રીયાધ્યયનાન્તે ઉક્તમ્ । વત્સર્વાભિપંગરહિતસ્યૈવ સંમત્તિ । અતઃ સર્વસંગાન્તર્ગમઃકૃતિવૃક્તત્રાદિરહિત એકત્વ સંયમમાર્ગે ચરિષ્યામીતિ કૃતસંકલ્પઃ સાધુર્ભવેદિતિ ॥૧॥

एतादृशमतिद्वामतिष्ठितस्य चद्ववति साधोरविवेकि स्त्रीजनसंपर्कात् तदर्शयति सूत्रकारः-‘सुहृमेणं तं’ इत्यादि ।

मूलम्-सुहृमेणं तं परिक्रम्य छन्नपेषण इत्थिओ मंदा ।

उवाचपि ताउ जाणंसु जहा लिहंसति भिवंखुणो पंगो॥२॥

कर, रागद्वेष से रहित होकर, ज्ञान दर्शन और चारित्र्य से युक्त होकर, मैथुन से उपरत होकर, स्त्री पशु और पण्डक से रहित स्थान में रहता हुआ विचरण करूंगा, वही संयम का अनुष्ठान करता है ।

તીસરે અધ્યયન કે અન્ત મેં કહા યા-મોક્ષ પ્રાપ્તિ પર્યન્ત સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરના ચાહિયે । એસા વહી કર સકતા હૈ જો સઘ પ્રકાર કે સંગ સે રહિત હો । અતઃ એ સઘ પ્રકાર કે સંસર્ગોં કે અન્તર્ગત માતા પિતા પત્ની આદિ કા ત્યાગ કરકે એકાકી હી સંયમમાર્ગ મેં વિચરૂંગા, હસ પ્રકાર કા મનોભાવ જિસને કિયા હૈ, વહી સાધુ હો સકતા હૈ ॥૧॥

ત્યાગ કરીને, રાગદ્વેષથી રહિત થઈને જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રથી સંપન્ન થઈને મૈથુનસેવનનો ત્યાગ કરીને તથા સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસકથી રહિત સ્થાનમાં એકાકી વિચરીશ, તે પુરુષ જ સંયમનું પાલન કરી શકે છે.

ત્રીજા અધ્યયનને અન્તે સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે-‘મોક્ષપ્રાપ્તિ યાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કર્યા કરવી જોઈએ.’ જે પુરુષ બધા પ્રકારના સંગોથી (સંસારી સંપર્કોથી) રહિત હોય છે, એજ આ પ્રમાણે કરી શકે છે. તેથી જ સૂત્રકારે અહીં એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે ‘માતા-પિતા પત્ની આદિ બધા પ્રકારના સંસર્ગોના પરિત્યાગ કરીને હું એકલો સંયમમાર્ગે વિચરણ કરીશ,’ આ પ્રકારનો સંકલ્પ જેણે કર્યો છે, એવો પુરુષ જ સાધુ બની શકે છે. ॥૧॥

છાયા—સૂક્ષ્મેણ તં પરિક્રમ્ય છન્નપદેન સ્ત્રિયો મન્દાઃ ।

ઉપાયમપિ તા જાનંતિ યથા શ્લિષ્યન્તિ ભિક્ષવ એકે ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(મંદા इत्थिओ) મન્દાસ્ત્રિયઃ=કામોદ્રેકવિધાપિતયા વિવેકવિ-
ક્લાઃ (તં પરિક્રમ્ય) તં સાધુ પરિક્રમ્ય તત્ સમીપમાગત્ય (છન્નપણ) છન્નપદેન
કપટજાલેન તં ભ્રંશયન્તિ (તા) તાઃ=સ્ત્રિયઃ (ઉચ્ચાયંપિ) ઉપાયમપિ (જાણંતુ)
જાનંતિ (જહા एगे भिक्षुणो) યથા એકે ભિક્ષવઃ—સાધવઃ (લિસંતિ) શ્લિષ્યન્તિ
તથાવિષકર્મોદયાત્ તાસુ સંગમુપયાન્તીતિ ॥૨॥

હસ પ્રકાર કે મનોભાવોં મેં સ્થિત સાધુ કે સમક્ષ વિવેકહીન સ્ત્રી
જનોં કે સમર્પકે સે જો પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન હોતીં હૈ, ઉસે સૂત્રકાર દિશ્વ-
છાતે હૈ—‘સુદ્ધમેણં તં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મંદા इत्थिओ-મન્દા સ્ત્રિયઃ’ અવિવેકિની સ્ત્રિયાં ‘સુદ્ધમેણં
સૂક્ષ્મેણ’ કપટસે ‘તં પરિક્રમ્ય—તં પરિક્રમ્ય’ સાધુકે પાસ આકર ‘છન્ન-
પણ-છન્નપદેન’ કપટજાલસે અથવા ગૂઢાર્થ શબ્દ સે ભ્રષ્ટ કરને કા
પ્રયત્ન કરતી હૈ ‘તા-તાઃ’ વે સ્ત્રિયાં ‘ઉચ્ચાયંપિ-ઉપાયમપિ’ ઉપાય મી
જાણંતિ-જાનન્તિ’ જાનતી હૈ ‘જહા एगे भिक्षुणो-યથા એકે ભિક્ષવઃ’
જિસસે કોઈ સાધુ ‘લિસંતિ-શ્લિષ્યન્તિ’ ડનકે સાથ સંગ કરતે હૈ ॥૨॥

અન્વયાર્થ—કામોદ્રેક ઉત્પન્ન કરને કે કારણ વિવેકહીન સ્ત્રિયાં
હસ સાધુ કે સમીપ આકર ઓર કપટ કા જાલ બિછાકર ઉસે ભ્રષ્ટ
કરતી હૈ । વે ઉપાય કો મી જાનતી હૈ ઓર સમજતી હૈ કિ કોઈ કોઈ

આ પ્રકારના સંકલ્પપૂર્વક સાધુપર્યાય સ્વીકારનાર સાધુની સાથે વિવેક
હીન સ્ત્રીઓનો સંપર્ક થવાથી જે પરિસ્થિતિ પેદા થાય છે, તેનું સૂત્રકાર
હવે નિરૂપણ કરે છે.—‘સુદ્ધમેણં તં’ इत्यादि —

શબ્દાર્થ—‘મંદા इत्थिओ-મન્દા સ્ત્રિયઃ’ અવિવેકવાળી સ્ત્રીયે ‘સુદ્ધમેણં-સૂક્ષ્મેણ’
કપટથી ‘તં પરિક્રમ્ય—તં પરિક્રમ્ય’ સાધુની પાસે આવીને ‘છન્નપણ-છન્નપદેન’
કપટ બળથી અથવા ગૂઢ અર્થવાળા શબ્દોથી સાધુને ભ્રષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરે
છે. ‘તા-તાઃ’ તે સ્ત્રીયે ‘ઉચ્ચાયંપિ-ઉપાયમપિ’ ઉપાય પધ્ધ ‘જાણંતિ-જાનન્તિ’
બળે છે. ‘જહા एगे भिक्षुणो-યથા એકે ભિક્ષવઃ’ જેનાથી કોઈ કોઈ સાધુ
‘લિસંતિ-શ્લિષ્યન્તિ’ તેની સાથે સંગ કરી લે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—વિવેકહીન સ્ત્રીઓ તે સાધુની પાસે આવીને, કપટબળ
બિછાવીને કામોદ્રેક ઉત્પન્ન કરનારી પોતાની ચેષ્ટાઓ દ્વારા તે સાધુને સંયમ
ભ્રષ્ટ કરે છે. તેઓ તેને દ્વિસાવવાની યુક્તિઓ બાધુની હોય છે અને સમજતી

ટીકા--‘મંદા इत्थिओ’ मन्दाः कामप्रज्वालकतया सदसद्विवेकरहिताः ‘इत्थिओ’ स्त्रियाः ‘तं’ तं महापुरुषं साधुम् ‘सुदुयेण’ सूक्ष्मेण=दर्शनमांगलिकनिमित्तेन ‘छन्नपण्ण’ छन्नपद्मेन-कपटजालेन ‘परिवक्कम्म’ परिक्रम्य-साधुसमीपमाप्त्य, अथवा पराक्रम्य अभिभूय व्यामोहयन्ति साधुम् । शीलात् पातयन्ति इति श्रावत् । स्त्रियो हि मायामधानाः ।

નનુ કયં તાઃ શીલવન્તં જાગરુકમપિ વ્યામોહયન્તિ-इत्यत आह-उच्चार्यन्ति । इत्यादि । ‘उच्चार्यन्ति’ उपायमपि ‘ताव ज्ञानं’ ताः जानन्ति मायामधानाः भिक्षु राग के बन्धीभूत हो जाते हैं-कर्मोदय से स्त्री के साथ संसर्ग कर लेते हैं ॥२॥

ટીકાર્થ--કામવાસના કો પ્રજ્વલિત કર દેને વાલી હોને કે કારણ જો સત્ અને અસત્ કે વિવેક સે રહિત હૈ પેસી મન્દ સ્ત્રિયાં મહા-પુરુષ સાધુ કે પાસ દર્શન યા માંગલિક શ્રવણ કે બહાને સે કપટ કા જાલ ફેલાકર આતી હૈ યા સાધુ કો મોહિત કરતી હૈ અર્થાત્ શીલ સે વ્યુત્ત કરતી હૈ । સ્ત્રિયોંમેં માયાચાર કી પ્રધાનતા હોતી હૈ । કહા બી હૈ-શુભ પદોં દ્વારા યા શુભ નામ કે દ્વારા યા મધુર વાણી કરકે વે અપના જાલ ફેલાતી હૈ ।

સ્ત્રિયાં શીલવાન્ ઔર સાવધાન પુરુષ કો કિસ પ્રકાર મોહિત કર લેતી હૈ ? હિસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુવ કહા ગયા હૈ વે સ્ત્રિયાં મોહિત

હોય છે કે કોઈ કોઈ ભિક્ષુઓ રાગને વશીભૂત થઈને સ્ત્રીની સાથે સંસર્ગ કરી લે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ--કામવાસનાને પ્રજ્વલિત કરનારી હોવાને કારણે જે સ્ત્રીઓ સત્ અને અસત્ના વિવેકથી રહિત છે, એવી મન્દમતિ સ્ત્રીઓ દર્શન કરવાને બહાને અથવા પ્રવચન કે માંગલિક શ્રવણ કરવાને બહાને સાધુની પાસે આવે છે, અને પોતાની કપટબળ બિછાવીને સાધુને પોતાની તરફ આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેને પરિણામે કોઈ કોઈ સાધુ સંયમના ભાંગેથી બ્રહ્મ થઈ જાય છે. સ્ત્રીઓ માયાચારમાં નિપુણ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘સ્ત્રીઓ શુભ પદો દ્વારા શુભ નામ દ્વારા અથવા મધુર વાણી દ્વારા પોતાની કપટબળ ફેલાવે છે.’

સ્ત્રીઓ શીલવાન્ અને સાવધાન પુરુષોને કેવી રીતે મોહિત કરે છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે સ્ત્રીઓ પુરુષોને મોહિત કરવાના એવા ઉપાયો પણ બાણતી હોય છે કે જે ઉપાયો અજમાવીને તે

સમપાર્યબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૪૩. ૧ સ્ત્રીપરીવહનરૂપણમ્

૨૦૧

ક્ષિયઃ ક્યામોદોપાયમપિ । 'જહા' યથા 'એ' એકે 'મિક્તુળો' મિષ્ટુકાઃ 'સ્તિસંતિ' સ્તિપ્યન્તિ । વિવેકિનોઽપિ સાધવઃ તથાવિધકર્મોદયાત તત્પાઃ સંગઃ કુર્વન્તીતિ ॥૨॥
મૂલ્ય—પાસે મિસં ગિંસીયાંતિ અભિક્ષણં પોસવત્થં પેરિહિંતિ ।

કાયં અહે વિ દંસંતિ બાહુ ઉદ્દુ કક્ષમણુવ્વજે ॥૩॥

છાયા—પાર્શ્વે ભૂશં નિષીદન્તિ અમીક્ષણં પોષવત્થં પરિદધાતિ ।

કાયમધોપિ દર્શયતિ બાહુમુદ્ધૃત્ય કક્ષામનુવ્રજેત્ ॥૩॥

અન્યાર્થઃ—(પાસે) પાર્શ્વે સાધોઃ સમીપે (મિસં) શ્રમત્યર્થમ્ (નિસીયાંતિ) ઉપવિશન્તિ (અમિક્ષણં) અમીક્ષણં—નિરન્તરં (પોસવત્થં) પોષવત્થં કામોદોપક-
કરને કા પેસા ઉપાય મી જાનતી હૈ, જિસસે વિવેકશીલ સાધુ મી
લનકા સંસર્ગ કરને કો ઉચત્ત હો જાતે હૈ ॥૨॥

સાન્દર્ભ—'પાસે-પાર્શ્વે' સાધુકે નિકટ 'મિસં-ભૂશમ્' અત્યન્ત 'ગિંસીયાંતિ-નિષીદન્તિ' બેઠતી હૈ 'અમિક્ષણં-અમીક્ષણમ્' નિરન્તર 'પોસવત્થં-પોષવત્થમ્' કામોદોપક સુન્દર વત્ત 'પેરિહિંતી-પરિદધતિ' પહિનતી હૈ 'અહે વિ કાયં-અધોપિ કાયમ્' શરીર કે નીચે કે ભાગકો મી 'દંસંતિ-દર્શયન્તિ' દિશ્વલાતી હૈ 'બાહુ ઉદ્દુ-બાહુમુદ્ધૃત્ય' તથા સુજા કો ઉઠાકર 'કક્ષમણુવ્વજે-કક્ષામનુવ્રજેયુઃ' કાલ દિશ્વાકર સાધુકે સામને જાતી હૈ ॥ ૩ ॥

અન્યાર્થ—હે સાધુ કે સમીપ મેં બાર બાર જંચા આદિ ઉઘાહકર
ઉસે દિશ્વલાતી હુઈ બેઠતી હૈં કામોદોપક વત્ત પહનતી હૈં શરીર કે
વિવેકશીલ સાધુને પણ પોતાનો સંસર્ગ કરવાને બલચાવી શકે છે. તેની
ઠપટળળમાં કસારને બલચલા સાધુઓ સંબંધબદ્ધ થઈ જાય છે. ॥૨॥

તે સ્ત્રીઓ સાધુને ભોલિત કરવા માટે શું શું કરે છે, તે હવે
સૂત્રકાર બતાવે છે—

સાન્દર્ભ—'પાસે-પાર્શ્વે' સાધુની સમીપે 'મિસં-ભૂશમ્' અત્યન્ત 'ગિંસી
યાંતિ-નિષીદન્તિ' બેસે છે. 'અમિક્ષણં-અમીક્ષણમ્' હમિયાં 'પોસવત્થં-પોષવત્થમ્'
કામોદોપક સુન્દર વત્ત 'પેરિહિંતી-પરિદધતિ' પહેરે છે. 'અહે વિ કાયં-અધો પિ
કાયમ્' શરીરની નીચેના ભાગને પણ 'દંસંતિ-દર્શયન્તિ' બતાવે છે. 'બાહુ ઉદ્દુ-બાહુ-
મુદ્ધૃત્ય' તથા હાથને ઊંચે કરીને 'કક્ષમણુવ્વજે-કક્ષામનુવ્રજેયુઃ' બગલને
બાજ બતાવીને સાધુની સામે જાય છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ—તે પોતાની બાંધ આદિ કામોદોપક બંધો દબાય ગયેલી રીતે
બેસે છે, કામોદોપક વસ્ત્રો ખાસ કરી છે, શરીરના અધોભાગને દેખાડે છે,

મધોચ્છ્ર (પરિહિતિ) પરિદ્યતિ=ધારયંતિ (અદે વિ કાયં) અધોપિ કાયં—કાયાધો-
માગમપિ (દંસંતિ) દર્શયન્તિ (વાહુઉદ્દટ્ટુ) વાહુમુદ્દટ્ટય વાહુ ઉર્ધ્વાક્રુત્ય (કક્ષ્વં)
ક્ષ્ણં ચ દર્શયન્તિ (અણુવજે) અણુવજેયુઃ સાધ્વમિપુર્વં વ્રજેયુઃ ગચ્છેયુરિતિ ॥૩॥

ટીકા—‘વાસે’ પાર્ષ્વે=સમીપમાગત્ય ‘મિસં’ મૃશમત્યર્થમ્, અતિસ્નેહમાવિ-
ષ્કૃત્ય: । ‘ણિસીયંતિ’ નિવીદન્તિ-વિશ્વાસમ્ભુત્પાદયિતુમુપવિશન્તિ । ‘પોસવશ્ચ’
પોષવશ્ચમ્, કામોત્સાદકં મનોજ્ઞપથો વશ્ચમ્ । ‘અમિત્ત્વગં’ અમીક્ષણં, અનેકજ્ઞઃ શિથિ-
લાદિવ્યાજેત્ । ‘પરિહિતે’ પરિદ્યતિ, સાધોઘ્યામોહનાય વદ્ધનપિ વશ્ચં શિથિલીકૃત્ય
પુનઃ પુનરપિ વદ્ધન્તિ । તથા—‘અદે વિ કાયં’ અવઃકાયમરિ’ અવઃકાયં=તથનાદિકં
કામોદીપકમ્ । ‘દંસંતિ’ દર્શયન્તિ—પ્રકટયન્તિ । તથા—‘વાહુ ઉદ્દટ્ટુ’ વાહુમુદ્દટ્ટય=
ક્ષ્ણં દર્શયન્તિ ચ ‘અણુવજે’ અણુવજેયુઃ—અણુકલં સ્વામિપેતસ્યલં વ્રજેયુઃ—તથા
ગચ્છેયુરિતિ । સ્ત્રિયાઃ સાધુનાં મતારણાય સાધુસમીપમવિશયેન તિષ્ઠન્તિ । તથા—
નિરન્તરં-દૃઢમપિ વશ્ચં શિથિલમિતિ કૃત્વા પુનઃ પુનર્વદ્ધન્તિ । શરીરસ્યાડપરમાગં સાધવે
અધોભાગ કો દિશ્વલાતી હૈં સુત્રાણં ઝચી કરકે, કાંત્રો કો દિશ્વલા-
કર સાધુ કે સામને જાતી હૈં ॥૩॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રિયાં સાધુ કે સમીપ આકર અત્યન્ત ગાઢ પ્રેમ પ્રકટ
કરતી હૈં । વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરને કે લિપે પાસ મેં વેઠ જાતી હૈં, કામ-
વર્દ્ધક મનોજ્ઞ વશ્ચ કો ચાર ચાર ઢીલા કરને કે મિષ સે ટીક કરતી
હૈં અર્થાત્ સાધુ કો મોહિત કરને કે લિપે વંચે હુપ વશ્ચ કો મી ઢીલા
કરકે પુનઃ ચાંધતી હૈં । જંગા આદિ શરીર કે અધોભાગ કો દિશ્વલાતી
હૈં । કાંત્રો કો દિશ્વલાતી હુઈ ચલતી હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સાધુઓ કો ઠગને કે લિપે સ્ત્રિયાં ડનકે પાસ
ચાર ચાર આતી હૈં । કામકર પહને વશ્ચ કો મી ઢીલા કરકે ચાર ચાર

અને સાધુની સમક્ષ જઠને કેઈ પશુ નિમિત્તે બુજાએ જીચી કરીને કાષો
(બંગલો)નું પ્રદર્શન કરે છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રિઓ સાધુની પાસે જઠને તેમના પ્રત્યેના પોતાના ગાઢ
પ્રેમ પ્રકટ કરે છે, વિશ્વસ ઉત્પન્ન કરવાને માટે તે સાધુની પાસે જઠને
ખેસી બાય છે. સાધુની કામચાસતાને પ્રજ્ઞલિત કરવા માટે તે શરીરને ચુસ્ત
પછે બાંધેલા કે વીટેલા વશ્ચને ઢીલું કરીને ફરી બાંધે છે. બાંધ આદિ
શરીરના અધોભાગોને બતાવે છે, અને પોતાની કાષોનું પ્રદર્શન કરતી રહે છે.

આ સમસ્ત કથનના ભાવાર્થ એ છે કે સાધુઓને ફાસવાને માટે
સ્ત્રિઓ વારંવાર તેમની પાસે બાય છે, શરીર પર ચુસ્ત પહેરેલાં વશ્ચને વારં

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. મ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીવહનરૂપણમ્

૫૦૭

દર્શયન્તિ, કિં વહુના વાહુ ડડ્ધવીકૃત્ય સ્વકશ્મપિ પ્રદર્શયન્તિ, તત્તોઽનુકૂલે સ્થાને
વ્રજન્તિ એવે દિ પ્રકારાઃ પુરુષવ્યામોહાય મવન્તીતિ કામશાસ્ત્રે મસિદ્ધા, इति भावः ॥૨॥

પૂલ્મ્—સયળાસળેહિં જોગેહિં इतिथिओ एगयां णिमंतंति ।

एयाणि चैव से जाणे पासाणि विरूपरूपाणि ॥४॥

છાયા—શયનાસનેન યોગ્યેન સ્ત્રિય એકદા નિમંત્રયન્તિ ।

एतानि चैव स जानीयात् पाशान् विरूपरूपान् ॥४॥

અન્વયાર્થઃ—(એગયા) એકદા—કદાચિત્ (इत्थोओ) સ્ત્રિયઃ (જોગેહિં) યોગ્યૈઃ
ઉપભોગયોગ્યૈઃ (સયળાસળેહિં) શયનાસનેન (નિમંતંતિ) નિમંત્રયન્તિ સાધુમ્

લાંબને કા વહાના કરતી હૈં । શરીર કે નિમ્ન ભાગ કો ઉન્હેં દિલ્લા-
છાતી હૈં । મુજાપં ડંચી કરકે ઓર અપની કાંલેં દિલ્લાકર અનુકૂલ
સ્થાન મેં જાતી હૈં ॥૩॥

શબ્દાર્થ—‘એગયા-એકદા’ કિસી સમય ‘इत्थिओ-સ્ત્રિયઃ’ સ્ત્રિયાં
‘જોગેહિં-યોગ્યેન’ ઉપભોગ કરને યોગ્ય ‘સયળાસળેહિં-શયનાસનૈઃ’
પલંગ ઓર આસન આદિકા ઉપભોગ કરને કે લિયે ‘ણિમંતંતિ-નિમંત્ર-
યન્તિ’ સાધુકો આમંત્રણ દેતી હૈ પરંતુ ‘સે-સઃ’ વહ સાધુ ‘एयाणि-
एतानि’ इन्हीं सय बातों को ‘विरूपरूपाणि-विरूपरूपान्’ અનેક પ્રકાર
કે ‘પાસાણિ-પાશાન્’ પાશબન્ધન ‘जाणे-जानीयात्’ જાને ॥૪॥

અન્વયાર્થ—કહી કહી સ્ત્રિયાં ઉપભોગ કે યોગ્ય શય્યા (ચિહોના)
ઓર આસન કે લિયે સાધુ કો આમંત્રિત કરતી હૈં, પરન્તુ સાધુ ડન
શય્યા આસનોં કી વિવિધ પ્રકાર કે કર્મોં કા વન્ધન સમજે ॥૪॥

વાર ઢીધું કરીને ફરી ઢીક કરવાનો ઢોંગ કરે છે, પોતાના શરીરના અધો
ભાગેને ખતાવીને તથા કોઈ પક્ષ બહાને લુબ્ધ્યો ઊંચી કરીને બન્ને બગલો
ખતાવીને સાધુની કામવાસનાને પ્રદીપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ॥૩॥

શબ્દાર્થ—‘એગયા-એકદા’ કોઈ સમયે ‘इत्थिओ-સ્ત્રિયઃ’ સ્ત્રિયે ‘જોગેહિં
-યોગ્યેન’ ઉપભોગ કરવા યોગ્ય ‘સયળાસળેહિં-શયનાસનૈઃ’ પલંગ અને આસન
વિગેરેને ઉપભોગ કરવા માટે ‘ણિમંતંતિ-નિમંત્રયન્તિ’ સાધુને આમંત્રણ કરે
છે પરંતુ ‘સે-સઃ’ તે સાધુ ‘एयाणि-एतानि’ આ તમામ વાતોને ‘विरूपरूपाणि
-विरूपरूपान्’ અનેક પ્રકારના ‘पासाणि-पाशान्’ પાશ બન્ધનોને ‘जाणे-
जानीयात्’ સમજી લે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ વખત સ્ત્રિયો ઉપભોગને યોગ્ય શય્યા અને
આસનનો સ્વીકાર કરવાને માટે સાધુને આશ્રય કરે છે, પરન્તુ તે શય્યા

પરન્તુ 'સે' સ સાધુઃ (પ્રયાણિ) પ્રતાનિ-શયનાસનાદીનિ (વિરુત્તરુવાણિ) વિરુ-
પરુપાનનેકપ્રકારકાન્ (પાસાણિ) પાશાન્ (જાણે) જાનીયાત્ इति ॥૭॥

ટીકા—'પ્રગયા' એકદા એકસ્મિન્ કાલે દેશે ચ એકાન્તદેશકાલાદૌ ।
'સપ્રયાસણેહિ' શયનાઽસનૈઃ, શયનં શય્યા પર્યકાદિકમ્ । આસનં સપરિચ્છદ-
સોપધાનસવિતાનમાસનમ્ । તૈઃ—પુનઃ પુનઃ, 'જોગ્નેહિ' યોગ્યૈઃ તત્કાલોચિતો-
પમોગયોગ્યૈઃ 'દુઃશ્વફેનસમા શય્યા' इत्यુક્તેઃ । 'સ્ત્રીઓ' સ્ત્રિયઃ—કામિન્યઃ
'ખિમંતંતિ' નિમંચ્યન્તિ—પ્રાર્થયન્તિ સાધુમ્ । 'સે' સ સાધુઃ પરમાર્થદર્શી 'પ્રયાણિ'
પ્રતાનિ-શયનાઽસનનિમંચનાદીનિ 'વિરુત્તરુવાણિ—વિરુપરુપાન્—અનેકપ્રકાર-
કાન્ 'પાસાણિ' પાશાન્ સ્ત્રીસંવંધકારિણઃ । 'જાણે' જાનીયાદિતિ ।

અર્થ માધઃ—સ્ત્રિયો હિ પ્રાયઃ આસન્નવસ્તુગ્રાહિણ્યો ભવન્તિ, લતાદિવત્ ।

ટીકાર્થ—કિસી સમય ઓર કિસી જગહ યા એકાન્ત દેશકાલ મેં
સ્ત્રિયાં સાધુ કો ઉપભોગ કે યોગ્ય શય્યા (બિઝોના) एवं આસન કે
છિયે પ્રાર્થના કરતી હૈં । પર્યટ્ક પલંગ આદિ શય્યા કહલાતે હૈં ઓર
આસન વહ હૈં જિસ પર વિસ્તર વિજા હો, તકિયા લગા હો ઓર ઉપર
સે ચંદોવા લગા હો કહા જાતા હૈં કિ શય્યા દુઃશ્વફેન કે સદૃશ હોતી
હૈં । કિન્તુ સાધુ કો સમજા લેના ચાહિયે કિ શયન આસન આદિ કે
લિયે જો નિમંચન હૈં સો સાધુ કો ફંસાને કે લિયે નાનાપ્રકાર કે જાલ હૈં ।

તાત્પર્ય વહ હૈં સ્ત્રિયાં પ્રાયઃ સમીપવર્તી વસ્તુ કો હી લતા કે સમાન
ગ્રહણ કરતી હૈં । જૈસે લતા આદિ સમીપવર્તી કો હી પરિવેષિત કરતી

તથા આસનોને વિવિધ પ્રકારના કર્મોના બન્ધનરૂપ સમજીને સાધુએ તેમને
અસ્વીકાર કરવો બેઠાએ, ॥૪॥

ટીકાર્થ—ક્યારેક કોઈ એકાન્ત સ્થાનમાં સ્ત્રિઓ કોઈ મુઠ્ઠર શય્યા
બિછાવીને અથવા આસન ગોઠવીને તેનો ઉપભોગ કરવાને માટે સાધુને
ચિન્તે છે. શયન કરવાને માટે પલંગ અથવા ખાટલા પર બિછાવેલ બિછાનાને
શય્યા કહે છે. બેસવાને માટે પાથરણ, ગાદી આદિ પાથરીને, પાછળ
તકિયે ગોઠવીને તથા ઉપર ચંદરવો તાણીને જે બેસવા માટેની વ્યવસ્થા
કરે છે તેને આસન કહે છે. તે શય્યા દ્રવ્યના કીચુ બેવી હોય છે. પરન્તુ
સાધુએ સમજી લેવું બેઠાએ કે શય્યા, આસન આદિના ઉપભોગ માટેની
સ્ત્રિઓની તે પ્રાર્થનાઓ તો તેમને સંયમના માર્ગથી ગ્રહ કરવાની
કપટ વજ્ર જ છે.

જેમ લતા સમીપવર્તી વસ્તુને જ વીંટળાઈ બંધ છે, એજ પ્રમાણે

संमार्थबोधिनी टीका प्र. शु. अ. ४ उ. १ स्त्रीपरीषद्भिरुपणम्

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यथा कृतादयः स्वसमीपवर्तिनमेव भजन्ते न दूरवर्तिनः तथैव स्त्रियोपि । तदुक्तम्-

‘आसन्नमेव पुनरतिभजते मनुष्यं विद्याविहीनमकुलोन्मत्तं वा ।

मायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो वसति तं परिवेष्टयन्ति ॥१०॥

अपि च--अंयं वा निबं वा अढभासगुणेण आरुहइ वल्ली ।

एवं इति श्रुत्वा वि य जं आसन्नं तमिच्छेति ॥१॥'

छाया--ग्राम्नां वा निम्बं वा अभ्यासगुणेन आरोहति वल्ली ।

एवं स्त्रियोपि च य आसन्नस्तमिच्छन्ति ॥१॥

‘नैता रूपं परीक्षन्ते नासां वशसि संस्थितिः ।

सुरूपं वा निरूपं वा पुमानित्येव भुज्यते ॥१॥

हैं, दरवर्ती को नहीं, उसी प्रकार स्त्रियां भी। कहा भी है--

‘तुहणी स्त्री ससीपवर्सी पुरुष को ही सेवन करती है, चाहे वह विद्याविहीन हो, कुलहीन हो या संस्कारहीन हो। यह ठीक ही है क्योंकि राजा, रमणी और लता उसी को घेरते हैं जो उनके पास में रहता है।’ और कहा भी है—

‘चाहे आम हो, चाहे नीम, वेल उसी का आश्रय लेती है जो उसके निकट हो। यही बात खियों के विषय में भी है। वे भी उसी की इच्छा करती हैं जो उनके समीप रहता हो’।

‘ये स्त्रियां न तो रूप को देखनी हैं और न वय (भवस्था) का ही विचार करती हैं। पुरुष चाहे सुन्दर हो या असुन्दर, वे पुरुष होने के कारण ही उसका परिभोग करती हैं ॥’

શ્રિઓ પણ પોતાની કામવાસના સંતોષવા માટે સમીપવર્તી પુરૂષનું જ
 સેવન કરે છે. કહ્યું પણ છે કે-‘તરુણી શ્રિઓ સમીપવર્તી પુરૂષનું જ
 સેવન કરે છે. તે વિદ્યાવિહીન, કુળહીન અથવા સંસ્કારહીન હોય તો પણ
 તેની પરવા કર્યા વિના તેની સાથે કામભોજ સેવે છે. કહ્યું પણ છે કે-‘રાત્રી
 રમણી અને જતા તેમને જ ઘેરી લે છે કે જેઓ તેમની પાસે જ રહેતા હોય છે.’

જેમ લતા પોતાની સમીપમાં રહેતા વૃક્ષનો આધાર લેતી વખતે તેની શક્તિ આદિનો વિચાર કર્યા વિના આંખો, લીમડો વગેરે કોઈપણ સમીપવર્તી વૃક્ષનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે શ્રિચો પણ પોતાની સમીપમાં રહેલા પુરુષની જ ધૃત્તિ કરે છે.

‘તેઓ તેના રૂપ, વય આદિના વિચાર કરતી નથી. બધે તે સુંદર હોય કે અસુંદર હોય, પરંતુ પુરુષ હોવાને કારણે જ તેઓ તેનો પરિચોગ કરે છે.’

सू० २७

ગાત્રસ્ત્રુણામિવારણ્યે માર્થયન્તિ નર્વં નવમ્ દત્વાદિ ।

સદેવંભુતાઃ સ્ત્રિયઃ ઇતિ સમ્યગ્ જ્ઞાત્વા સાધુઃ તામિઃ સદ્ સંબન્ધં નૈવ કુર્વાત્ ।

યતઃ સ્ત્રીણાં સંબન્ધઃ સર્વથા દુષ્પરિહાર્યો ભવતિ । તદુક્તમ્—

‘જં ઇચ્છસિ ષેતું જડ પુરિયં તં આમિસેષ મિળ્લાદિ ।

આમિસપાસનિવદ્ધો કાદિહ ક્ષજ્જં અક્ષજ્જં વા ॥૧૧॥’

છાયા—યમિચ્છસિ પ્રહીતું યદિ પૂર્વં મામિસેષ મુદ્ધાણ ।

આમિપપાસનિવદ્ધઃ કરિણ્યસિ કાર્યમકાર્યં વા ॥

યથા વધિકઃ સામિપચડિશેન મત્સ્યાદિકં પરિવૃણંતં વ્યાપાદયતિ તથેવાઃ વામનયનાઃ
વસ્તુદાસસેવાદિમિઃ પુરુષં પાશવિત્વા રક્તં નરં નિષ્વીડયન્તિ । અતઃ સ્વહિતમિ-
ચ્છતા દુરત એવ ત્યાજ્યાઃ વામનયનાઃ ઇતિ ॥૪॥

‘જેસે ગાઈ નવે નવે ઘાસ કી અમિલાષા કરતી હૈ, उसी प्रकार
स्त्रियां भी नवे नवे पुरुष की कामना करती हैं ।’

સ્ત્રિયોં કી ऐसी प्रकृति को सम्यक् प्रकार से समझकर साधु उनके
साथ सम्बन्ध स्थापित न करे, क्योंकि स्त्रियों के संसर्ग से बचना बहुत
कठिन होता है । कहा भी है—

यदि तुम स्त्रियों से कोई वस्तु ग्रहण करना चाहते हो तो उसे
आमिष समझो अर्थात् लुभाने वाली वस्तु समझो उसके पाश में
कँसा हुआ पुरुष कार्य और अकार्य सभी कुछ कर बैठता है ।

જેમ્ને વધિક (મચ્છીમાર) માંસયુક્ત ષડિશ સે મત્સ્ય આદિ કો
પકડકર ઉસે માર હાલતા હૈ, उसी प्रकार ये स्त्रियां विवास, दाससेवा
आदि के द्वारा पुरुष को अपने पाश में फँसा कर अनुरक्त पने हुए उस

જેવી રીતે ગાયો નવાં નવાં ઘાસની અમિલાષા કરે છે, એજ પ્રમાણે
સ્ત્રિઓ પણ નવા નવા પુરુષોની કામના કરે છે.’ સ્ત્રિઓના આ પ્રકારનો
સ્વભાવ હોય છે, એ વાતને સમજી લઇને સાધુએ તેમનો સંપર્ક રાખવો
જોઈએ નહીં, કારણ કે તેમના સંસર્ગથી સંયમનું પાલન કરવું કઠણ થઈ
જાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘જો તમે સ્ત્રિઓની પાસેથી કોઈ વસ્તુને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતા હો, તો
તેને આમિષ (માંસના જેવી ત્યાગ કરવા લાયક) લલચાવનારી સમજો. તેના
પાશમાં ફસાયેલા માણસ કાર્ય અને અકાર્ય સમજવાનો વિવેક ગુમાવી બેસે છે,

જેવી રીતે માછીમાર માંસયુક્ત જાળ આદિ વડે મત્સ્ય આદિને પકડીને
તેમને મારી નાખે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ વિલાસ, હાસ, સેવા આદિ

ટીકા--‘સાધુ’ સાધુ=સ્ત્રીયુ ‘નો’ નૈવ કથમપિ ‘ચક્ષુ’ ચક્ષુઃ નેત્રમ્ ‘સંવેજ્ઞા’ સંવેજ્યાત્=સંયોજયેત્ કદાચિદપિ સ્ત્રીચક્ષુષિ સાનુરાગં સ્વચર્ચુર્ન નિવેશયેત્ ન વશયેદિત્યર્થઃ । યદિ કદાચિત્ત્વયોજનં ભવેત્ તદાપિ અવજ્ઞાવદેવ સા નિરીક્ષ-
નીયા । તદુક્તમ્--

‘કાર્યે’ ડપીવન્મતિમાન્ નિરીક્ષતે યોષિર્દગ્ધમસ્થિરયા ।

અસ્થિરધયાદૃશાવક્ત્રયા હ્રુકુપિતો’પિ કુપિત ઇવા ॥૧૧॥’

‘નોષિ ય’ નાપિ ચ ‘સાહસં સમમિનાણે’ સાહસં કુકૃત્યકરણમ્ તદીયમાર્થનક્ષ સ્મનુજાનીયાત્, સ્વીકુર્વાત્ । યથા સંગ્રામાવતરણમતીવ દુઃસ્વદાયિ, તથા સ્ત્રીસન્નો નરકાદિ દુઃસ્વાનાં કારણં ભવતિ । ‘નો સદ્વિયં વિહરેજ્ઞા’ નો સદ્વિતો વિહરેત્-

ટીકાર્થ--સાધુ કો ચાહિયે કિ વહ કિસી મી સ્ત્રી કી દૃષ્ટિ કે સ્થાથ અપની દૃષ્ટિ ન મિલાવે । કદાચિત્ કોઈ પ્રયોજન હો ઓર દેખના હી પડે તો અવજ્ઞા કી દૃષ્ટિ સે હી દેખે । કહા મી હૈ-‘કાર્યે’ હત્યાદિ ।

‘બુદ્ધિમાન્ પુરુષ પ્રયોજન હોને પર સ્ત્રી કે શરીર કો દેખતા મી હૈ તો થોડી સી દેર તક હી દેખતા હૈ ઓર વહ મી અસ્થિર તથા અનુ-
રણમહીન દૃષ્ટિ સે । વહ એસી અવજ્ઞાપૂર્ણ દૃષ્ટિ સે દેખતા હૈ કિ કુપિત ન હોને પર મી કુપિત સા મતીત હોતા હૈ ।’

સાધુ સ્ત્રી કી પ્રાર્થના પર કોઈ કુકૃત્ય કરના સ્વીકાર ન કરે ।
જિએ સંગ્રામ સે વતરના અત્યન્ત દુઃસ્વપદ હોતા હૈ, ઉસી પકાર સ્ત્રી કા

સૂત્રાર્થ--સાધુએ સ્ત્રીઓ તરફ નજર પણ કેંકવી ભેઠએ નહીં. તેણે સ્ત્રીની દૃષ્ટિ સાથે પોતાની દૃષ્ટિ મેળવવી ભેઠએ નહીં. તેણે તેના કહેવાથી કોઈ અકાર્ય કરવું નહીં અને તેની સાથે વિચરવું ભેઠએ નહીં. આ પ્રમાણે કરવાથી જ તેના આત્મા સુરક્ષિત રહે છે. ॥૫૫॥

ટીકાર્થ--સાધુએ કદી પણ કોઈ સ્ત્રીની દૃષ્ટિ સાથે પોતાની દૃષ્ટિ મેળવવી ભેઠએ નહીં. કદાચ કોઈ પ્રયોજનને કારણે સ્ત્રી સામે નજર કરવી પડે, તો ઉપેક્ષાની દૃષ્ટિએ જ તેની સામે ભેડું ભેઠએ. કહું પણ છે કે-‘કાર્ય’ ઇત્યાદિ વિવેકવાન્ પુરુષ કોઈ પ્રયોજનને કારણે સ્ત્રીના શરીર પર નજર નાખે છે, ત્યારે પણ તેની સામે અસ્થિર અને અનુરાગહીન દૃષ્ટિથી જ રહે છે. તે તેની સામે એવી અવજ્ઞાપૂર્ણ દૃષ્ટિએ રહે છે કે કુપિત ન હોવા છતાં પણ કુપિત જેવો લાગે છે.’

સ્ત્રી ગમે તેટલી વિનંતી કરે, તો પણ સાધુએ કોઈ કુકૃત્ય કરવાનું સ્વીકારવું ભેઠએ નહીં. જેવી રીતે સંશ્રામમાં જીતવનારને અત્યન્ત દુઃખનો

તથા નૈવ કદાચિદપિ સ્ત્રીભિઃ સાકં ગ્રામાદૌ વિહરેત્ । અપિ શબ્દાત્ એકાસનસ્થો-
પિ તથા સહ ન ભવેત્ । યતો મહાપાપં સાધૂનાં સ્ત્રીભિઃ સહ સંવન્ધ ઇવિ । તદુક્તમ્-

‘માત્રા સ્વસ્ત્રા દુહિત્રા યા ન વિવિક્તાસનો ભવેત્ ।

ચત્રવાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્ષતિ ॥૧॥’

તપ્તાઙ્ગારસમા નારી ઘૃતકુમ્ભસમઃ પુમાન્ ।

તસ્માત્ ઘૃતં ચ વર્હિ ચ નૈકૃત સ્થાપયેદ્બુધઃ ॥૨॥ ઇતિ ।

સંગ નરક આદિ દુઃખોં કા કારણ હોતા હૈ ।

હસકે અતિરિક્ત સાધુ સ્ત્રી કે સાથ ગ્રામ આદિ મેં વિહાર ન કરેં ।

‘અપિ’ શબ્દ સે યહ સૂચિત્ હોતા હૈ કિ કમી સ્ત્રી કે સાથ એક આસન પર મી ન બેઠે । સાધુઓં કા સ્ત્રીઓં કે સાથ સમ્બન્ધ હોના મહાપાપ કા કારણ હૈ । કહા મી હૈ-‘માત્રા સ્વસ્ત્રા’ ઇત્યાદિ ।

‘માત્રા સ્વસ્ત્રા’ ઇત્યાદિ—
‘માતા સહિત્ત ઓર પુત્રી કે સાથ મી એકાન્ત મેં નહીં બેઠનાં ચાહિય, ક્યોંકિ હન્દ્રિયોં ચત્રવાન્ હોતી હૈં ઓર વે વિદ્વાન્ પુરુષ કો મી આકર્ષિત કર લેતી હૈં ।’ ફિર મી ‘તપ્તાઙ્ગાર સમા’ ઇત્યાદિ ।

‘નારી તપે છુદ અંગાર કે સમાન હૈ ઓર પુરુષ ઘી કે ઘડે કે સમાન હૈ । અતઃપ્રવ બુદ્ધિમાન્ પુરુષ અગ્નિ ઓર ઘી કો એક હી સ્થાન પર સ્થાપિત ન કરે ।’

અનુભવ કરવો પડે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંગમાં અનુરક્ત થનાર પુરુષને નરકાદિના દુઃખો વેઠવા પડે છે.

વળી સાધુએ સ્ત્રીની સાથે સાથે ગામ આદિમાં વિચરવું પણ બેઠાં નહીં તેણે સ્ત્રીની સાથે એક આસન પર બેસવું બેઠાં નહીં. સાધુઓના સ્ત્રીઓની સાથેનો સંબંધ મહાપાપમાં કારણબૂત બને છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘માત્રા સ્વસ્ત્રા’ ઇત્યાદિ—

‘સાધુએ માતા, પુત્રી કે બેનની સાથે પણ એકાન્તમાં બેસવું બેઠાં નહીં; કારણ કે કામવાસના એવી બળવાન્ વસ્તુ છે કે તે વિદ્વાન્ પુરુષને પણ આકર્ષી શકે છે.’ વળી એવું પણ કહ્યું છે કે—

‘તપ્તાઙ્ગાર સમા’ ઇત્યાદિ—

‘નારી પ્રજ્વલિત અંગારા સમાન છે અને પુરુષ ઘીના ઘડા સમાન છે. તેથી અગ્નિ અને ઘી સમાન નારી અને પુરુષનો સમાગમ ભારે અનર્થકારી સમજવો. બુદ્ધિમાન્ પુરુષે આ કારણે સ્ત્રીનો સમાગમ સેવવો બેઠાં નહીં’

‘एवमप्या सुरक्षितयो होइ’ एवमात्मा सुरक्षितो भवति—एतम्—अनेन स्त्रीसम्बन्धेन विरहित आत्मा सर्वेभ्योऽप्यस्यानेभ्यः सुरक्षितो भवति । यतः सर्वेषां पापानां स्थानम् वनिता । अतः स्वहितमिच्छता नरेण आसां संबन्धो दूसादेव त्याज्यो विष-संबन्धवत् इति ५॥॥

मूल्म्—आमंतिय उंस्सविया भिक्खुं आयसा निमंतंति ।

एयाणि चेव से’जाणे सहाणि विरूवरूवाणि ॥६॥

છાયા—આમન્ય ઉચ્છ્રાય મિશ્રુપાત્મના નિમન્ત્રયન્તિ ।

एताञ्चैव स जानीयात् शब्दान् विरूपरूपान् । ६॥

इस प्रकार जो आत्मा स्त्री के सम्पर्क से बचा रहता है, वही सब घुगड़्यों से बचा रहता है क्योंकि स्त्री समस्त पापों का स्थान है । अतएव अपना हित चाहने वाले पुत्र को इनका सम्बन्ध, विष सम्बन्ध की भांति दूर से ही त्याग देना चाहिए ॥५॥

शब्दार्थ—‘आमंतिय-आमन्य’ स्त्रियां साधुको संकेत देकर अर्थात् मैं आपके पास अमुक समय आउंगी इत्यादि प्रकार से आमंत्रण देकर ‘उंस्सविया-उच्छ्राय’ और अनेक प्रकारके वार्तालाप से विव्धास देकर ‘भिक्खुं-मिश्रुम्’ साधुको ‘आयसा-आत्मना’ अपने साथ भोग भोगने के लिये ‘निमंतंति-निमन्त्रयन्ति’ प्रार्थना करते हैं अतः ‘से-सः’ वह साधु ‘एयाणि सहाणि-एतान् शब्दान्’ स्त्री संबन्धी इन शब्दों को ‘विरूवरूवाणि-विरूपरूपान्’ अनेक प्रकार के पाशबन्धन के सामान ‘जाणे-जानीयात्’ समझे ॥६॥

આ પ્રકારે જે આ-મા સ્ત્રીના સંપર્કથી બચી શકે છે, એજ આત્મા ગંધા દોષોથી મુક્ત રહી શકે છે, કારણ કે સ્ત્રી સમસ્ત પાપોનું સ્થાન છે. તેથી આત્મકલ્યાણ ચાહતા પુરુષોએ સ્ત્રીના સમાગમને વિષ સમાન ગણીને તેનાથી દૂર જ રહેવું જોઈએ. ॥૫॥

શબ્દાર્થ—‘આમંતિય-આમન્ય’ સ્ત્રિયો સાધુને સંકેત કરીને અર્થાત્ હું આપની પાસે અમુક સમયે આવીશ વિગેરે પ્રકારથી આમંત્રણ આપીને ઉસ્સ-વિયા-ઉચ્છ્રાય’ તેમજ અનેક પ્રકારના વર્તાલાપથી વિવ્ધાસ ઉપજાવીને મિશ્રુ-મિશ્રુમ’ સાધુને ‘આયસા-આત્મના’ પોતાની સાથે ભોગ ભોગવવા માટે ‘નિમંતંતિ-નિમન્ત્રયન્તિ’ પ્રાર્થના કરે છે. ‘સે-સઃ’ તે સાધુ ‘એયાણિ સહાણિ-એતાન્ શબ્દાન્’ સ્ત્રી સંબંધી આ શબ્દોને ‘વિરૂવરૂવાણિ-વિરૂપરૂપાન્’ અનેક પ્રકારના પાશ બંધનની જેમ ‘જાણે-જાનીયાત્’ સમજે. ॥૬॥

અન્વયાર્થ:—(આમંત્રિય) આમંત્ર્ય (ઉત્સવિયા) ઉચ્છ્રાવ્ય-વિશ્વાસમુપાદ્ય (આયસા) આત્મના-સ્વકયા મોગં કર્તું (મિક્તુ) મિથું સાધુ (નિમંત્રંતિ) નિમન્ત્રયન્તિ-પ્રાર્થયન્તિ સ્ત્રિયઃ । (સે) સઃ-સાધુઃ (एवाणि सदाणि) एतान् शब्दान् (विरू-वरूपाणि) विरूपरूपाન્-अनेकप्रकारान् पाशबन्धानिव (जाणे) जानीयादिति ॥ ६ ॥

ટીકા-‘આમંત્રિય’ આમંત્ર્ય, -સ્ત્રી સાધુ સંકેતે દત્ત્વા અર્થમત્યાઽહમિદાનીમમુક-સ્થાને મમિષ્યામિ, સત્તાઽપિ તદાનીન્તત્રૈવ આગન્તવ્યમિતિ સ્વામિપ્રાયેણાઽપ્યન્ત્રણં દત્ત્વા । ‘ઉત્સવિય’ ઉચ્છ્રાવ્ય-વિશ્વાસમુત્પાદ્ય વિવિધાશ્વાચરચનાદિના । ‘આયસા’ આત્મના=સ્વકયા સદોપભોગાય । ‘નિમંત્રંતિ’ નિમન્ત્રયન્તિ, નિમન્ત્રણં દદાતિ પ્રાર્થયંતીતિ યાવત્ । ‘एवाणि सदाणि’ एतान् शब्दान्-સ્ત્રી સંબંધિતઃ શબ્દાન્ શબ્દાદીન્ વિષયાન્ । ‘विरूपरूपाणि’ विरूपरूपान्-વિવિધપ્રકારાન્ ‘से’ सः साधुः यथा इमे स्त्री संबन्धाः सर्वेऽपि शब्दादयो विषयाः नरकादिहेतुवादन्त-

અન્વયાર્થ:—સ્ત્રિયાં સાધુ કો આમંત્રિત કરકે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરકે અપને સાથ મોગ કરને કે લિષે નિમંત્રિત કરતી હૈં । સાધુ ઇસ પ્રકાર કે શબ્દોં કો પાશબન્ધ (જાલ) સમજે ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી સાધુ કો સંકેત કરકે આમંત્રણ દેતી હૈ કિ મેં અથ અમુક સ્થાન પર જાઝંગી । આપ ખી વહીં પર આ જાના । ઇસ પ્રકાર અપને અભિપ્રાય કે અનુસાર આમંત્રણ દેકર વિવિધ પ્રકાર કી વાક્ય રચના દ્વારા વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતી હૈ ઓર ફિર અપને સાથ ઉપમોગ કરને કે લિષે પ્રાર્થના કરતી હૈ । સ્ત્રી સંબંધી ઇન શબ્દોં કો યા શબ્દ આદિ વિષયોં કો સાધુ નાના પ્રકાર કે પાશબન્ધન સમજે । સાધુ કો સમજના ચાહિયે કિ સ્ત્રી સંબંધી સખી શબ્દાદિ વિષય નરકાદિ કે

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીઓ સાધુને આમંત્રિત કરીને, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને, પોતાની સાથે ભોગ ભોગવવાની વિનંતી કરે છે. સ્ત્રિનાં આ પ્રકારનાં વચનોને સાધુઓએ પાશબન્ધ (જાલ)રૂપ સમજવા. ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી સાધુને સંકેત દ્વારા એવું સમજાવે છે કે હું અમુક સ્થળે જઈ છું તમે પણ ત્યાં આવી પહોંચજો આ પ્રકારે આમંત્રણ દઈને તે વિવિધ પ્રકારની વાક્ય રચના દ્વારા સાધુને પોતાના પ્રત્યે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે છે. અને પોતાની સાથે ઉપભોગ કરવાને વિનવે છે સ્ત્રીના આ શબ્દોને અથવા શબ્દ આદિ વિષયોને સાધુએ વિવિધ પ્રકારના પાશબન્ધરૂપ સમજવા જોઈએ. તેણે એ વાત બરાબર સમજી લેવી જોઈએ કે સ્ત્રીસંબંધી સમજા શબ્દાદિ વિષયો નરકાદિ દુર્ગતિના કારણભૂત હોવાથી અનર્થનાં મૂળ

મૂલમિતિ જ્ઞપરિજ્ઞયા વિજાનીયાત્ । વિજ્ઞાય તાન્ શબ્દાદીન્ સ્ત્રીસંવદ્ધાન્ પરિહરેત્ ।
વિષસંમિશ્રિતમિષ્ટાન્નમ્ત્વમિતિ । એતે એવ લજ્જના સંવદ્ધાઃ શબ્દાદયો નરકપાશ-
રૂપાઃ । યથા વધિકૃપાશ્ચવિદ્ધો વન્યઃ પશુઃ કલેશપન્નુ ભવતિ, તથા સ્ત્રીપાશ યંચિતઃ
પુમાન્ દુઃસ્વપન્નુભવતિ મિતિ ॥૬॥

મૂલમ્—મળે બંધળેહિં ળેમેહિં કલુળવિળીયમુવગસિત્તા ળં ।

અદુ મંજુલાઈં માસંતિ આળવયંતિ મિન્નકહાહિં ॥૭॥

છાયા—મનો વન્ધનૈરનેકૈઃ કરુણચિનીતમુપકસ્ય સ્વલુ ।

અથ મંજુલાનિ માપન્તે આજ્ઞાપયન્તિ મિન્નકથામિઃ ॥૭॥

કારણ હોને સે અનર્થ કે મૂલ હૈં, એસા જ્ઞપરિજ્ઞા સે જાનકર પ્રત્યાખ્યાન
પરિજ્ઞા સે વિષમિલે મીટે અન્ન કે સમાન ઉત્તર ત્યાગ કરે । યહ સ્ત્રી
સંવદ્ધી શબ્દાદિવિષય નરક પાશરૂપ હૈં । જૈસે વધિક કે પાશ મેં
બંદ પશુ કલેશ કા અનુભવ કરતા હૈ, ડસી પ્રકાર સ્ત્રી કે પંદે મેં પડા
હુઆ પુરુષ દુઃસ્વ કા અનુભવ કરતા હૈ ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘ળેમેહિં-અનેકૈઃ’ અનેક પ્રકાર કે ‘મળબંધળેહિં-મનો-
વન્ધનૈઃ’ મનકો આકર્ષીત્ કરનેવાલે ઉપાયોં કે દ્વારા તથા ‘કલુળવિળીય-
મુવગસિત્તા ળં-કરુણચિનીતમુપકસ્ય સ્વલુ’ કરુણોત્પાદક વાચ્ય સે વંચ
ચિનીત માપસે સાધુકે પાસ આકર ‘અદુ મંજુલાઈં માસંતિ-અથ મંજુલાનિ
માપન્તે’ મધુર માપણ કરતી હૈ ‘મિન્ન કહાહિં-મિન્ન કથામિઃ’ ઔર
કામસંબન્ધી કથાઓં કે દ્વારા ‘આળવયંતિ-આજ્ઞાપયન્તિ’ સાધુકો
વિલાસ કરને કે લિયે આજ્ઞા દેની હૈ ॥૭॥

છે. આ વાત જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે, વિષમિશ્રિત અન્ન
સમાન તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ સ્ત્રીસંવદ્ધી શબ્દાદિ વિષયો નરક-
પાશ રૂપ છે. જેવી રીતે પારધીની જાળમાં બંધાયેલું પશુ કલેશ અનુભવે
છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના શબ્દોમાં શસાયેલો પુરુષ પણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ૧૬।

શબ્દાર્થ—‘ળેમેહિં-અનેકૈઃ’ અનેક પ્રકારના ‘મળબંધળેહિં-મનોવન્ધનૈઃ’ મનને
આકર્ષીત કરવાવાળા ઉપાયો દ્વારા તથા ‘કલુળવિળીયમુવગસિત્તા ળં કરુણચિનીતમુપ-
કસ્ય સ્વલુ’ કંડુજાળનક વાક્યોથી તથા વિનીતભાવથી સાધુની પાસે આવીને ‘અદુ
મંજુલાઈં માસંતિ-અથ મંજુલાનિ માપન્તે’ મધુર માપણ કરે છે. ‘મિન્નકહાહિં-
મિન્નકથામિઃ’ તેમજ કામ સંબંધી કથાઓ દ્વારા ‘આળવયંતિ-આજ્ઞાપયન્તિ’
સાધુને વિલાસ કરવાની આજ્ઞા આપે છે. ॥૭॥

अन्वयार्थः—(जेगेहि) अनेकैः (मणबंधणेहि) मनोबन्धनैः=मनोहारकैरुपायैः (करुणविनीतमुपकस्य) करुणविनीतमुपकस्य—करुणोत्पादकवाक्येन विनम्र-भावेन साधुसमीपमागत्य खलु (अदु मंजुलाइं मासंति) अथ मंजुलानि भाषन्ते (भिन्नकहाहिं) भिन्नकथाभिः—कामसंबन्धिवचनप्रकारेण (आणवयंति) आवापयन्ति—विलसितुमिति ॥७॥

टीका—‘जेगेहि’ अनेकैः ‘मणबंधणेहि’ मनोबन्धनैः, मनो बध्यते यैः प्रहारैः तानि मनोबन्धनानि, मंजुलवचनाऽर्पागदर्शनाऽगणत्यङ्गदर्शनादीनि। तदुक्तम्—
‘णाह ! प्रिय ! कंत ! सामिध ! दइय ! जियाओ तुमं मइ ! पिओसि ।

जीए जीयानि अहं मधुरसि तं मे शरीरस्स ॥१॥’

छाया—नाथ कान्त प्रिय स्वामिन् दयित जीवात् त्वं मम मियोऽसि ।

जीवति जीवामि अहं मधुरसि त्वं मे शरीरस्य ॥१॥

हे नाथ ! मम शरीररक्षक ! हे प्रिय ! मम नेत्राभिराम ! हे कान्त ! ममामि-
लषितवस्तुदायक ! हे स्वामिन् रक्षक ! हे दयित ! ममोपरि सर्वथा दयाकारक !

अन्वयार्थ—स्त्रियां मन को बद्ध करने वाले अनेक उपायों से करुण एवं विनीत वचन बोलकर समीप आती हैं और मधुर भाषण करती हैं। कामोत्पादक नाना प्रकार के वचनों से विलास करने के लिए कहती हैं ॥७॥

टीकार्थ—जिनके द्वारा मन बद्ध हो जाय ऐसे मधुर वचन, कटाक्ष, अंगोपांगों का दर्शन आदि मनोबन्धन कहलाते हैं। कहा भी है—
‘नाह’ इत्यादि ।

हे नाथ ! अर्थात् मेरे शरीर के रक्षक ! हे हे प्रिय ! कान्त ! अर्थात् मुझे मनचाही वस्तु प्रदान करने वाले ! हे स्वामिन् ! हे दयित !

सूत्रार्थ—स्त्रीया मनने मोहित करनारा अनेक उपायोनो तथा करुण्य अने विनीत वचनोनो प्रयोग करीने सीटी सीटी पातो करीने साधुने भरभावे छे. विविध प्रकारनो कामोत्पादक वचनो वडे ते साधुने काम लोगे। प्रत्ये भेयवानो प्रयत्न करे छे. ॥७॥

टीकार्थ—जेना द्वारा मन भद्ध-मोहित-थछ जाय जेवां मधुर वचनो, कटाक्ष अने अंगोपांगोनो प्रदर्शनने मनोबन्धन ठहे छे. कहुं पख छे के—
‘नाह’ इत्यादि

तेजो ठहे छे—हे नाथ ! (जेठसे के भारा शरीरनो रक्षक) छे प्रिय ! छे कान्त ! (मने मनगमती वस्तु प्रदान करनारा), छे स्वामिन् ! छे दयित ! (भारा पर हया राखनारा) तमे ज भारा छुवनना आधार छे. तभारा

ત્વં મમ જીવાત્-જોવિતાદપિ મિયોઽસિ, ત્વયિ જીવત્યેવાહં જીવામિ ત્વમેવ મમ શરીરસ્ય મધુરસિ ॥૧॥ इत्यादि । अनेकप्रकारकमधुरालापादिमप्यत्रैः सकलणम् । ‘उपगसित्ताणं’ उपकस्य उपसंश्लिष्य, ‘कम् गती’ इति धातोः ‘उप’ उपसर्गे त्वा-प्रत्ययस्य स्यपि उपकस्येति रूपम् साधोः समीपमागत्येत्यर्थः ‘अद्’ अथ ‘मंजुलाइ’ मंजुलानि मनोज्ञ नानाविधवचनानि । ‘मासंति’ याजन्ते । बहुक्तम्—

‘वितमधुररिमिष जंजिलवृद्धि ईसी कडकलक्षसिम्हि ।

सविगारेहि वरागं द्विययं विद्वियं तदच्छोष ॥२॥’

છાયા—મિતમધુરિમિતજલિતૈરીતકટાક્ષદક્ષિતૈઃ ।

સવિકારૈર્વરાકં હૃદયં વિદિતં મૃગાક્ષયા ॥૨॥ इति ।

તથા—‘મિત્તકદાર્દિ’ મિત્તકયામિઃ રહસ્યકથનૈઃ મૈથુનસંવદ્ધવચનૈઃ યતીનાં ચિત્ત-માક્રુષ્ય તં મૈથુનકરણાય ‘આગવયંતિ’ આજ્ઞાપયન્તિ=કુમાર્ગે પ્રવર્તયન્તિ । યથા સ્વંવશવર્તીદાસઃ સ્વસ્વાજ્ઞામાત્રેણ કાર્યં શુભમશુભં વા કરોતિ તથા સ્વાજ્ઞાવશવર્તિન-મવગત્ય યતિમપિ પ્રવર્તયતિ કુકૃત્ય કરણાયેતિ ભાવઃ ॥૩॥

અર્થાત્ મેરે ऊपर पूर्ण दया रखने जाछे । तुम्हारे जीवित रहने पर ही मैं जीवित हूँ । तुम्हीं मेरे शरीर के स्वामी हो ।’

હસ પ્રકાર કે અનેક મધુર વચન કહકર ઓર સમીપવર્તિની હોકર મીઠી મીઠી બાતેં કરતી હૈં । કહા ખી હૈ । ‘મિત મધુર’ હત્યાદિ ।

‘મૃગાક્ષી ને પરિમિત એવં મધુર આલારોં સે તથા કટાક્ષ ઓર મન્દ હૈંસી આદિ વિકારોં સે પુરુષ કે તુચ્છ હૃદય કો ઢાંક દિયા હૈ । સ્ત્રિયાં મૈથુન સંબન્ધી વચનોં સે સાધુ કે ચિત્ત કો અપની ઓર આકર્ષિત કરતી હૈં ઓર મૈથુન કરને કો આજ્ઞા દેતી હૈં, ઉસે કુમાર્ગે મેં પ્રવૃત્ત કરતી હૈં ।

તાત્પર્ય यह है कि ‘जैसे अपने अधीन में रहा हुआ दास अपनी

विना हुं अभी शकुं तेम नहीं. तमे न भास शरीरता स्वामी छे.’

આ પ્રકારના અનેક વચનો કહોને તથા મીઠી મીઠી વાતો કરીને તે તેને સંયમથી બ્રહ્મ કરે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘મિતમધુર’ હત્યાદિ—

‘મૃગાક્ષીએ પરિમિત અને મધુર આલારો વડે તથા કટાક્ષ અને મન્દ હાસ્ય આદિ વિકારો વડે પુરુષના તુચ્છ હૃદયને ઢાંકી લીધું છે. સ્ત્રિઓ મૈથુન વિષયક વાતો વડે સાધુના ચિત્તને પોતાની તરફ આકર્ષે છે, અને મૈથુન સેવવાની પ્રેરણા આપીને તેને કુમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરે છે.’

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે શુભામની પાસે તેનો

સમ્યક્ચોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ઉ. ૧ સ્ત્રીપરીપહનરૂપણમ્

૨૧૨

અપિ ચ—

મૂલમ્—સીહં જહાં વ કુણિમેણં નિઙ્મયમેઘૈચરંતિ પાસેણં।

ઈવિત્થિયાઉ વંધંતિ સંવુડં એગતિયમ્મગારં ॥૮॥

છાયા—સિંહં યથા માંસેન નિર્ભયમેકચર પાશેન ।

એવં સ્ત્રિયો વધ્નન્તિ સંવૃતમેકતયમનગારમ્ ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા (નિઙ્મય) નિર્ભય=ગતપ્રવં (એગચરંતિ) એકચરમ્ (સીહં) સિંહમ્ (કુણિમેણં) માંસેન-પાસં દ્રવ્યા (પાસેણં) પાશેન ગલત્રાદિના (વંધંતિ) વધ્નન્તિ વધિકાઃ (એવં) એવં તથૈવ (ઈત્થિયાઉ) સ્ત્રિયઃ (સંવુડં) સંવૃત્તં= આજ્ઞા કે અનુસાર અચ્છાયાવુરા કાર્ય કરતા હૈ, उसी प्रकार स्त्रियां साधु को अपने अधीन हुआ जानकर उसे कुकर्म करने में प्रवृत्त करती हैं ॥७॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવે નિઙ્મય-નિર્ભયમ્’ ભયરહિત ‘એગચરંતિ-એકચરમ્’ એકલા હી વિચરનેવાળે ‘સીહં-સિંહમ્’ સિંહકો ‘કુણિમેણં-માંસેન’ માંસ દેકર ‘પાસેણં-પાશેન’ પાશકે દ્વારા ‘વંધંતિ વધ્નન્તિ’ વધકજન પકડ લેતે હૈ-‘એવં-એવમ્’ उसी प्रकार ‘इत्थियाउ-स्त्रियाः’ स्त्रियां ‘संवुडं-‘संवृतम्’ मन वचन और कायसे गुप्त ऐसे और ‘एगतयं-एगतिकं’ एकाकी ‘अणगारं-अनगारम्’ साधुको ‘वंधंति-वध्नन्ति’ अपने हावभावरूपी पाशसे बांध लेती हैं ॥८॥

અન્વયાર્થ—જેવે નિર્ભય ઓર એકાકી વિચરણ કરને વાલે સિંહ કો માંસ સે લુભાકર શિકારી પાશ મેં બાંધ લેતે હૈ उसी प्रकार स्त्रियां संवरयुक्त अर्थात् मन वचन एवं काय से गुप्त, एकाकी अनगार को फँसा लेती हैं ॥८॥

માલિક સારું અથવા નરસું કામ કરાવી શકે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રી સાધુને પોતાને આધીન થયેલો બાળીને તેને કુકર્મ કરવામાં પ્રવૃત્ત કરે છે ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેમ ‘નિઙ્મય-નિર્ભયમ્’ ભયથી રહિત અને ‘એગચરંતિ-એકચરમ્’ એકલો જ વિચરવાવાળા ‘સીહં-સિંહમ્’ સિંહને ‘કુણિમેણં-માંસેન’ માંસ આપીને ‘પાસેણં-પાશેન’ પાશ દ્વારા ‘વંધંતિ-વધ્નન્તિ’ શિકારીથે પકડી લે છે. ‘એવં-એવમ્’ એજ રીતે ‘ઈત્થિયાઉ-સ્ત્રિયઃ’ સ્ત્રિયો ‘સંવુડં-સંવૃતમ્’ મન વચન અને કાયથી ગુપ્ત એવઃ અને ‘એગતયં-એગતિકં’ એકલા એવા ‘અણગારં-અનગારમ્’ સાધુને ‘વંધંતિ-વધ્નન્તિ’ પોતાના હાવભાવ રૂપી પાશથી બાંધી લે છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે નિર્ભય અને એકલા વિચરતા સિંહને માંસ વડે લલચાવીને શિકારી પાશમાં બાંધી લે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિયો પણ સંવર-યુક્ત-મન, વચન અને કાયગુપ્તિથી યુક્ત એકાકી સાધુને ફસાવી લે છે.

મનોવાક્કાયગુપ્તમપિ સાધુમ્ (એગતયં) એકતિપ મેકાકિનમ્ (અળગારં) અળગારં સાધુઃ વધનન્તિ વિચિત્રદાનમાવેન સ્ત્રિય ઇતિ ॥૮૧॥

ટીકા—‘જદા’ યથા ‘નિવ્વપયં’ નિર્ભયમ્—સ્વભાવતો મયરહિતમપિ ‘સીહં’ સિંહં વનરાજમ્ ‘કુળિમેળં’ માંસેન—માંસં દત્ત્વા ‘પાસેજં’ પાશેન ‘વંચંતિ’ વધનાતિ વધિકઃ, વદ્ધ્વાં ચાડનેકપ્રકારેણ પીઢાં દદાતિ । ‘એવં’ એવમેવં મકારેણ ‘ઇત્થિ-યાડ’ સ્ત્રિયઃ વધનન્તિ સ્વવશં કુર્વન્તિ, ‘સંવુહં’ સંવૃતમ્—મશમમનોવાક્કાયયોગ-યુક્તં ‘એકતયં’ એકાકિનં મુનિરાજં ‘અળગારં’ અળગારં સાધુમ્ યદા સંવૃત્તોડપિ મનોવાક્કાયૈઃ ગુપ્તોપિ સાધુઃ સ્ત્રીणां વશમુપપાતિ, તદા કા કથા અસંવૃતાના-મિતરેપામ્ । एतावता स्त्रीणामतिसामर्थ्यं पदशितम् । अन्ये च परीषदाः यथा कथंचित् जेतुं शक्या अपि किन्तु स्त्री परीषदः दुःखेन जेतुं शक्यते इति ध्वनितम् इति ॥८१॥

ટીકાર્થ—જैसे સ્વભાવ से ही निर्भय और इस कारण एकाकी विचरण करने वाले वनराज सिंह को मांस देकर शिकारी बन्धन में बांध लेते हैं और बांधकर अनेक पीड़ाएँ देते हैं, इसी प्रकार स्त्रियाँ मन बचन काय को गोपन कर रखने वाले एकाकी मुनि को अपने बन्धन में फंसा लेती हैं ।

જવ અપને મન વચન ઓર કાય કો વશીભૂત કર લેને ચાલા સાધુ ખી સ્ત્રિયોં કે વશીભૂત હો જાતા હૈ તો અન્ય અસંવૃત (ગૃહસ્થજનો) કા તો કહના હી કથા હૈ ? હમ કથન કે દ્વારા સ્ત્રિયોં કે સામર્થ્ય કા અતિ-દાય પ્રદર્શિત કિયા ગયઃ હૈ ઓર યહ ખી સૂચિત કિયા ગયા હૈ કિ અન્ય પરીષહ તો કિસી પ્રકાર સહન ખી કિયે જા સકતે હૈ મગર સ્ત્રી પરીષહ કો જીતના અત્યન્ત કઠિન હૈ ॥૮૧॥

ટીકાર્થ—સિંહ નિર્ભય હોવાને કારણે વનમાં એકલો વિચરણ કર્યા કરતો હોય છે. એવા વનરાજ સિંહને માંસ વડે લલચાવીને શિકારી જાળમાં ફસાવે છે, અને તેમાં ફસાયેલા સિંહને અનેક પ્રકારે પીડા પહોંચાડે છે, એજ પ્રમાણે મન, વચન અને કાયગુપ્તિથી યુક્ત, એકાકી મુનિને સ્ત્રી હાસ્ય, કટાક્ષ આદિ પૂર્વોક્ત ઉપાયો દ્વારા પોતાના ક્ષદામાં ફસાવે છે. જો પોતાના મન, વચન અને કાયને વશ રાખનારા સાધુઓ પણ સ્ત્રીઓના મોહપાશમાં ફસાઈ જાય છે, તો અન્ય અસંવૃત (મતરહિત) પુરુષોની તો વાત જ શી કરવી ! આ કથન દ્વારા સૂત્રકારે સ્ત્રીઓના સામર્થ્યની અતિશયતા પ્રગટ કરી છે, અને એ વાત સૂચિત કરી છે કે અન્ય પરીષદોને તો કોઈ પણ રીતે સહન પણ કરી શકાય છે, પણ સ્ત્રી પરીષદને છતવાનું કાર્ય ઘણું જ મુશ્કેલ છે. ॥૮૧॥

સમ્યક્બોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીવહનિરૂપણમ્

૨૨૧

મૂલમ્—અહં તત્થ પુણો ણમયંતિ રહકારો વ ણેમિ આણુપુચ્ચીય ।

વદ્ધે મિણ વ પાસેણં ફંદંતે વિ ણં મુચ્ચેય તાહે ॥૧॥

છાયા—અથ તત્ર પુનર્નમયન્તિ રથકાર ઇવ નેમિ માનુપૂર્વ્યા ।

વદ્ધો મૃગ ઇવ પાશેન સ્પન્દમાનોઽપિ ન મુચ્યતે તસ્માત્ ॥૧॥

અન્વયાર્થઃ—(રહકારો) રથકારઃ (આણુપુચ્ચીય) આનુપૂર્વ્યા ક્રમશઃ (ણેમિ) વ નેમિમિવ ચક્રવાક્ષ્રમિરૂપમ્ (અહ) અથ (તત્થ) તત્ર સ્વામિપ્રેતકાર્યકરણે (ણમ-યંતિ) નમયન્તિ (પાસેણં) પાશેન (વદ્ધે) વદ્ધઃ (મિણ વ) મૃગ ઇવ (ફંદંતે વિ) સ્પન્દમાનોપિ મોક્ષાર્થમ્ (તાહે) તસ્માત્ (ણ મુચ્ચેય) ન મુચ્યતે—મુક્તો ન ભવતીતિ ॥૧॥

શબ્દાર્થ—‘રહકારો—રથકારઃ’ રથ બનાવવાલા ‘આણુપુચ્ચીય—આનુપૂર્વ્યા’ ક્રમપૂર્વક ‘ણેમિ વ—નેમિમિવ’ જૈસે નેમિ—ચક્ર કો નમાતા હૈ હસી પ્રકાર સ્ત્રિયાં સાધુકો ‘અહ—અથ’ અપને વશરે કરાને કે પશ્ચાત્ ‘તત્થ—તત્ર’ અપને હચ્છિત કાર્ય કરાને મેં ‘ણમયંતિ—નમયન્તિ’ શુકા લેતી હૈ ‘પાસેણં—પાશેન’ પાશસે વદ્ધે—‘વદ્ધઃ’ વંધા હુઆ સાધુ—મિણ વ—મૃગઇવ’ મૃગકે સમાન ‘ફંદંતે વિ—સ્પન્દમાનોપિ’ પાશસે છુટને કે લિયે પ્રયત્ન કરતા હુઆ ઓ ‘તાહે—તસ્માત્’ ઇસસે ‘ણ મુચ્ચેય—ન મુચ્યતે’ નહીં છુટતા હૈ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જૈસે રથકાર (સુથાર) ક્રમશઃ નેમિ કો નમાતા હૈ, ઇસી પ્રકાર નારિયાં સાધુ કો અપને અધીન કર લેતી હૈ । તત્પશ્ચાત્ વહ સાધુ પાશવદ્ધ મૃગ જૈસા છુટકારા પાને કે લિયે ફડફડાતા હુઆ ઓ છુટકારા નહીં પાતા ॥૧॥

શબ્દાર્થ—‘રહકારો—રથકારઃ’ રથ ગતાવવાવાળો ‘આણુપુચ્ચીય—આનુપૂર્વ્યા’ ક્રમપૂર્વક ‘ણેમિ વ—નેમિમિવ’ જેમ નેમી (ધરી) ચક્રને નમાવે છે. એજ રીતે સ્ત્રિયા સાધુને ‘અહ—અથ’ પોતાને વશ કર્યા પછી ‘તત્થ—તત્ર’ પોતાની ધ્વિષ્ટા પ્રમાણેના કાર્ય કરાવવામાં ‘ણમયંતિ—નમયન્તિ’ નમાવી લે છે. ‘પાસેણં—પાશેન’ પાશથી ‘વદ્ધે—વદ્ધઃ’ બંધાયેલો સાધુ ‘મિણ વ—મૃગ ઇવ’ મૃગલાની જેમ ‘ફંદંતે વિ—સ્પન્દમાનોઽપિ’ પાશથી છૂટવા માટે પ્રયત્ન કરતો હોવા છતાં પણ ‘તાહે—તસ્માત્’ તે પાશ બંધનથી ‘ણ મુચ્ચેય—ન મુચ્યતે’ છૂટતો નથી ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે રથકાર (સુથાર) ધીમે ધીમે નેમિને (પૈડાની વાટને) નમાવીને પૈડા પર ચડાવી દે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિયા પણ ધીરે ધીરે સાધુને પોતાને અધીન કરી લે છે. જેવી રીતે બળમાં બંધાયેલું મૃગ તેમાંથી છૂટવા માટે ગમે તેટલા તરફડિયાં મારવા છતાં છૂટી શકતું નથી. એજ પ્રમાણે સાધુ પણ તેના કંઠામાંથી છૂટી શકતો નથી. ॥૧॥

ટીકા—‘રથકારો’ રથકારઃ રથં કરોતિ इति रथकारो वर्धकिः । ‘आणुप-
व्सीए’ आनुपूर्व्या-अनुक्रमशः इति यावत् । ‘नेमि व’ नेमिमिव ‘णमयन्ति’
नमयन्ति यथा रथकारो नेमि क्रमशः स्वेच्छया नमयति ‘अह’ अथ, तथा स्ववश-
करणानन्तरम् ‘तत्थ’ तत्र स्वेष्टवस्तुनि यति नमयन्ति स्त्रियः । ‘मि ए व’ मृग
इव ‘पासेण’ पाशेन ‘बद्धे’ बद्धः ‘फंदते मि’ स्पन्दमानोऽपि मोक्षुमिच्छया प्रयत्नं
कुर्वणोऽपि ‘ताहे’ तस्मात् पाशवन्धनात् ‘ण मुचए’ न मुच्यते ।

यथा रथકારો નેમિ સ્વેચ્છયા નમયતિ, તથા સ્વવશં ચત્તિમપિ ઠલના સ્વે-
ચ્છયા નમયતિ, યથા થયાઽમિલપતિ, તથા તથા તં કારયતિ । કરોતિ ‘ચ સાધુઃ
યથા વા મૃગો વધિકેન પાશદ્વારા બદ્ધો મોક્ષેચ્છયા પ્રયત્નમાનોઽપિ વન્ધનાન્ત

ટીકાર્થે જૈસે વઢઈ (હુધાર) અનુક્રમ સે નેમિ કો અપની ઇચ્છા કે
અનુસાર નમા લેના હૈ, ડસી પ્રકાર અપને વશીભૂત કરાને કે પશ્ચાન્ સ્ત્રિયાં
સાધુકો અપને હૃદ પ્રયોજન કી પૂર્તિ કે લિષ્ઠ છુકા લેનો હૈ । ફિર જૈસે
વન્ધન મેં વઢ જુગ છૂટને કે લિષ્ઠ પ્રયત્ન કરાને પર ખી છુટકારા નહીં
પાતા, ડસી પ્રકાર સાધુ ખી ડસ વન્ધન સે નહીં છુટ પાતા ।

આશય યહ હૈ કિ જૈસે રથકાર (વઢઈ) નેમિ કો ઇચ્છાનુસાર
નમાતા હૈ, ડસી પ્રકાર અપને અધીન હુષ મુનિ કો સ્ત્રી નમાતી હૈ,
અર્થાત્ વહ જો જો ચાહતી હૈ વહી વહી ડસસે કરવાતી હૈ । ઓર સાધુ
કો વહ વશ કરના પડતા હૈ । જૈસે શિકારી કે દ્વારા પાશવદ્ધ કિયા
હુઆ મૃગ છુટકારા પાને કી ઇચ્છા સે ફડકડાતા હૈ, ફિર ખી છુટકારા

ટીકાર્થ—જેવી રીતે સુથાર નેમિને (પૈડાની વાટને) પોતાની ઇચ્છાનુ-
સાર ક્રમશઃ નમાવીને પૈડા પર ચડાવી દે છે, એજ પ્રમાણે ‘જિજ્ઞો પણ
ધીરે ધીરે સાધુને પોતાને અધીન કરી લઈ ને પોતાના ઇષ્ટ પ્રયોજનની સિદ્ધિ
માટે તેમને પ્રવૃત્ત કરે છે. જેવી રીતે શિકારીની જળમાં બંધાયેલું મૃગ ગમે
તેટલા પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ બન્ધનમાંથી મુક્ત થઈ શકતું નથી, એજ
પ્રમાણે સાધુ પણ તે બન્ધનમાંથી છૂટી શકતો નથી.

આ કથનને બાવર્થ એ છે કે જેવી રીતે સુથાર સ્વની નેમિને (પૈડાની)
વાટને ક્રમશઃ ઇચ્છાનુસાર નમાવે છે, એજ પ્રમાણે પોતાને અધીન થયેલા
સાધુને કામિની પણ પોતાની ઇચ્છાનુસાર નમાવે છે, એટલે કે તે તેમની પાસે
પોતાની ઇચ્છાનુસાર કાર્ય કરાવે છે, અને સાધુને તે સઘળું કાર્ય ઇચ્છાહોય
કે ન હોય, તો પણ કરવું પડે છે. જેવી રીતે શિકારી વડે જળમાં બંધાયેલું
મૃગ મુક્ત થવાને માટે ગમે તેટલા ધમપછાડા કરે, તો પણ તેમાંથી મુક્ત

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીગરીપહનિરૂપણમ્

૨૨૩

મુચ્યતે, તથા સાધુપિ સ્ત્રીવશમુપગતઃ પુનર્ન તદધિકારાન્નિવર્તતે । તતો ન વિમુચ્યતે ઇતિ ભાવઃ ॥૯॥

મૂલ્ય-અહં સે' અણુતપ્પઈ પચ્છા' મોચ્ચાં પાયસં વ વિસમિસ્સં ।

એવં વિવેકમાદાય સંવાસો નં વિ કપ્પણ્ દંવિણ્ ॥૧૦॥

છાયા-અથ સોડનુત્પત્તે પશ્ચાત્ ભુક્ત્વા પાયસમિવ વિપમિશ્રમ્ ।

એવં વિવેકમાદાય સંવાસો નાપિ કલ્પતે દ્રવ્યે ॥૧૦॥

અન્વયાર્થઃ-(૧૬) અથ (સે) સઃ-સાધુઃ (પચ્છા) પશ્ચાત્ (અણુતપ્પઈ) અનુ-
તપ્સતે-પશ્ચાત્તાપ કરોતિ (વિસમિસ્સં) વિપમિશ્રમ્ (પાયસં) પાયસમિત્ર (મોચ્ચા)
નહીં પાતા, उसी प्रकार स्त्री के वश में पडा हुआ साधु भी फिर उसके
पंजे से नहीं छुट पाता है ॥९॥

શબ્દાર્થ--'અહ-અપ' સ્ત્રીકે વશવર્તી થોને કે અનંતર 'સે-સઃ'
વહ સાધુ 'પચ્છા-પશ્ચાત્' પીછે સે 'અણુતપ્પઈ-અનુતપ્પતે' પશ્ચાત્તાપ કરતા
હૈ 'વિસમિસ્સં-વિપમિશ્રમ્' જૈસે વિપસે મિલા હુમા 'પાયસં-પાયસમ્'
પાયસ-દૂધપાક 'મોચ્ચા-ભુક્ત્વા' खाकर मनुष्य पश्चात्ताप करता है
'એવં-એવમ્' इस प्रकार 'विवेकमादाय-विवेकमादाय' विवेक को ग्रहण
करके 'दंविण-द्रव्यः' मुक्तिगमन के योग्य साधुको उनके साथका
संवासो-संवासः' संवास-अर्थात् एकस्थानमें रहना 'नवि कपपण-नापि-
कलपते' योग्य नहीं है ॥१०॥

અન્વયાર્થ-તદનન્તર વહ સાધુ પશ્ચાત્તાપ કરતા હૈ જૈસે વિપમિ-
શ્રિત સ્ત્રીર જાને વાલા પશ્ચાત્તાપ કરતા હૈ । इस तथ्य को जानकर
मुक्तिगमन के योग्य साधु स्त्रियों के साथ निवास न करे ॥१०॥

અર્થ શકતું નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના મોહપાશમાં જકડાયેલો સાધુ પણ તેના
ફંદામાંથી છૂટી શકતો નથી. ॥૯॥

શબ્દાર્થ--'અહ-અપ' સ્ત્રીને વશ થયા પછી સે-સઃ' તે સાધુ 'પચ્છા-પશ્ચાત્'
પાછળથી 'અણુતપ્પઈ-અનુતપ્પતે' પશ્ચાત્તાપ કરે છે. 'વિસમિસ્સં-વિપમિશ્રમ્' એમ
વિપથી મળેલ 'પાયસં-પાયસમ્' દૂધપાક 'મોચ્ચા-ભુક્ત્વા' ખાઈને મનુષ્ય પશ્ચા-
ત્તાપ કરે છે. 'એવં-એવમ્' એજ રીતે વિવેકમાદાય-વિવેકમાદાય' વિવેકને
અનુસરીને 'દંવિણ-દ્રવ્યઃ' મુક્તિ ગમન કરવાને યોગ્ય સાધુને તેણીની સાથેના
'સંવાસો-સંવાસઃ' સંવાસ અર્થાત્ એક સ્થાનમાં રહેવું 'નવિ કપ્પણ-નાપિ કલ્પતે'
યોગ્ય નથી. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ--એવી રીતે વિપયુક્ત અન્ન ખાનારને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, એજ
પ્રમાણે સ્ત્રીના મોહપાશમાં બંધાયેલા સાધુને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. આ

શુક્ત્વા—યથા ત્રિપમિશ્રિતપાપસમોજી પશ્ચાત્તાપં કરોતિ તદ્વત્ (પવં) एवमेव (त्रिवेगपादाय) त्रिवेगपादाय (द्विष) द्वयो मुक्तिगमनयोग्यः तस्मिन् (संवास) संवासः=स्त्री संवन्धः (न कि कपण) नापि कल्पते समीचीनो न भवतीति भावः । १०।

ટીકા—‘અહ’ અથ ‘સે’ અસૌ સાધુઃ સ્ત્રીપાણનિયંત્રિતઃ સન્ પ્રતિદિનં કલેશમનુભવન્ ‘વચ્છા’ પશ્ચાત્ ‘અણુતપ્પઈ’ અનુતપ્યતે પશ્ચાત્તાપં કરોતિ। યથા કુટુમ્બે નિમિશ્ચિતાનામ્, શ્વાદૃશં દુઃસ્વપ્નવદ્યમેવ ભવતિ। પરિવારકૃતે પાપમિશ્રિતં કર્મ કુર્વન્ પાપશ્લિષ્ટો દુઃસ્વપ્નબુઝતિ। ઉક્તં—

‘મયા પરિજનસ્યાર્થે કૃતં કર્મ સુદારણમ્।

एकाकी तेन दद्वेऽहं गतास्ते फलभाग्निः ।।१।।

एवं स साधुरपि परितप्यते ।

ટીકાર્થ—સ્ત્રી કે જાલ મેં પડા હુઆ વહ સાધુ પ્રતિદિન કલેશ કા અનુભવ કરતા હુઆ પશ્ચાત્તાપ કરતા હૈ। જૈસે જો લોગ કુટુમ્બ રૂપી જાલમેં પડે હૈં ઉન્હેં નાના પ્રકાર કે દુઃસ્વોં કો અવરૂપ હી ભુગતના પડતા હૈ। પરિવાર કે લિએ પાપમય કર્મ કરને વાલા સ્વયં પાપ સે લિપ્ત હોતા હૈં ઔર ભવિષ્ય મેં બીં ઉસે દુઃસ્વોં કા ભાગી હોના પડતા હૈં। કહા બીં હૈં—‘મયા’ इत्यादि।

‘મૈને પરિજનોં કે લિએ કૂર સે કૂર કર્મ કિયે, મગર આજ મેં અકેલા હી સંતપ્ત હો રહા હૂં’। જિન્હેંને મેરે ઉન પાપ કાર્યોં સે સંગૃહીત વસ્તુ કા ફલ ભોગા થા વે સવ ચલે ગયે !’ इस प्रकार वह साधु भी पश्चात्ताप करता है।

तथ्यने हृदयमां उतारीने भोक्षगमननी अलिताया राभता साधुये श्रीभ्यानी साथे निवास करये जेधये नहीं ॥१०॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીની બળમાં ફસાયેલો તે સાધુ પરિવારને નિમિત્તે પ્રતિદિન કલેશને અનુભવ કરતો રહે છે, તે કારણે સંયમથી ભૂટ થવા માટે તેને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. જે લોકો કુટુંબની સાથે રહે છે તેમને વિવિધ દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે. પરિવારને નિમિત્તે પાપકર્મ સેવનારો પુરુષ પોતે જ પાપથી લિપ્ત થાય છે, અને ભવિષ્યમાં પણ તેને દુઃખતા ભાગીદાર બનવું પડે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘મયા’ इत्यादि—

‘મેં પરિજનોને માટે કૂરમાં કૂર કર્મોનું સેવન કર્યું’, પરંતુ આજે હું એકલો જ સંતાપનો અનુભવ કરી રહ્યો છું. જેમણે મારાં તે પાપકર્મો દ્વારા ઉપાર્જિત વસ્તુઓનું ફળ ભોગવ્યું હતું તેઓ બધાં ચાલ્યા ગયા આ રીતે સાધુ પણ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીપદનિરૂપમ્

૨૨૫

યથા 'વિસમિસ્સં' વિષમિશ્રિતમ્ । 'પાયસં મોઘા વ' પાયસં ક્ષીરપાચિતમન્નં સ્ત્રીર
 રિતિ લોકમસિદ્ધં શ્રુત્ત્વેવ । યથા કશ્ચિદ્વિષમિક્ષિતં પાયસં શ્રુત્વા ત્રિપત્તેનાઽઽકુલિતઃ
 અનુતપ્યતે યથા મયા પાપેન સાંપ્રતૈષિણા સુત્તરસિકતયા મત્રિષ્પદવિપાકિર્મૈવ-
 શ્રૂતં મોજનમાસ્વાદિતં તથૈવ ત્વમપિ પુત્રપૌત્રદુહિતૃનામાતૃકલત્રનપ્તૃભ્રાતૃશ્વશુરશ્વશ્રૂ-
 માગિનેપાદોનાં મોજનપરિણયનાલંકારજાતકર્મમૃતકર્મવ્યાધિચિકિત્સાચિન્તા-
 કુલોઽગતસ્વશરીરકર્તૃત્વઃ મનદૈહિકામુષ્મિકાનુષ્ઠાનોઽર્હનિશં તદ્વ્યાપારાકુલિ-
 તમતિઃ પરિતપ્યસે પશ્ચાત્તપ્યસે તદનુગ્રિપસે । તથા-સ્ત્રીપરિવારાદિ ચિન્તયા ચિન્તિતો

જેસે કોઈ વિવેકવિકલ મનુષ્ય વિષમિશ્રિત સ્ત્રીર ત્રાકર ઔર
 શાદ મેં વિષ કે વેગ સે આકુળ વ્યાકુલ હોકર સન્તાપ કરતા હૈ કિ
 હાય । મેં કેસા મૂઢ હૂં । મૈને વર્તમાનકાલીન સુખ કા વિચાર કિયા
 ઔર મવિષ્ય મેં હોને લાઘે ડસકે દુષ્પરિણામ કી ડપેક્ષા કી । હસી
 પ્રકાર તુમ મી પુત્ર પૌત્ર પુત્રી જામાતા પત્ની નાતી માઈ શ્વશુર સાસુ ંવં
 માગિનેષ (માણજા) આદિ કે મોજન વિલાહ, અલંકાર, જાતકર્મ, મૃત-
 કર્મ બીમારી કી ચિકિત્સા આદિ સે વ્યાકુલચિત્ત હો રહે હો, અપને
 શરીર સંબંધી કાપોં કો મી મૂલ બેઠે હોં, હસ લોક ઔર પરલોક સંબંધી
 કર્તવ્યોં કો રાતરિન-મુલા બેઠે હો । તુમહારી બુદ્ધિ ડન્હીં કે વ્યાપારોં સે

જેવી રીતે કોઈ વિવેકવિહીન મનુષ્ય આવેશમાં આવી જઈને વિષ-
 મિશ્રિત ખીર આદિ ખાઈ ભય છે, પરંતુ જેમ જેમ શરીરમાં વિષ વ્યાપ્ત
 ભય છે તેમ તેમ આકુળ વ્યાકુળ થઈને પસ્તાવો કરે છે કે 'હાય, હું કેવો
 મૂળ' છું' । મેં વર્તમાનકાલીન સુખનો જ વિચાર કર્યો અને તેના દુષ્પરિ-
 ણામની ઉપેક્ષા કરી.' જેજ પ્રમાણે તમે પણ પુત્રો, પુત્રીઓ, પૌત્રો, જમા-
 ઈઓ, પત્ની, ભાણેજો, બાણીઓ સાસુ, સસરા, બાઈ, બહેન આદિના
 ભોજન વિલાહ અલંકાર ભતકર્મમૃતકર્મ બીમારીની ચિકિત્સા આદિ વહે-
 વાશમાં જેવા તો પ્રવૃત્ત રહો છો કે તેમની ચિંતા આડે તમારા શરીર
 આદિની ચિંતા પણ બૂલી ગયા છો. ક્યારેક કોઈ પુત્ર, પુત્રી આદિના
 લગ્નની ચિંતા, ક્યારેક પત્ની આદિને માટે અલંકારો ઘડાવવાની ચિંતા,
 ક્યારેક કોઈની બીમારીની ચિકિત્સાની ચિન્તા બાણી ભાણીયાના મામેરાની
 ચિન્તા, કોઈ સગાના મરણ પાછળની વિધિઓની ચિન્તા આદિમાં જ તમારું
 ચિત્ત પડેલાયેલું રહે છે. આ બધી પરિજનવિષયક ચિંતાઓથી તમારું ચિત્ત
 વ્યાકુળ રહે છે. તેને કારણે તમે તમારા ઐદિક અને પાશૈકિક કર્તવ્યોને

જુલ ૨૧

भवति । 'एवं' एवं=पूर्वोक्तरूपेण । 'विवेगं' विवेकं स्वानुष्ठानस्य 'आदाय' आदाय-
प्राप्य । 'द्विष' द्वयोः मुक्तिगमनयोग्यः साधुः तस्मिन् द्वये 'संवासः' स्त्रीभिः सह
एक स्थाने स्थितिः । 'नविकल्प' नैव कल्पते एकत्रस्थाने नैव तिष्ठेदिति ॥१०॥

સ્ત્રી સંવન્ધનનિવત્તોવાનુપદર્શ્ય ઉપસંહારમાહ સૂત્રકાર:-

‘તમ્હા ઉ વજ્જણ હ્થી’ હ્થ્યાદિ ।

પૂલમ્-તમ્હા ઉ વજ્જણ હ્થી વિસલિત્તં વ કંટકં નંચા ।

ओ १ कुलाणि वसवर्त्ती आर्घाते णं से वि णिर्गम्ये ॥११॥

છાયા-તસ્માતુ વર્જયેત્સ્ત્રીઃ વિપલિપ્તમિવ કંટકં જાત્વા ।

ओजः कुलानि वशवर्त्ती आख्याति न सोऽपि निर्गम्यः ॥११॥

કપાકુલ રહતી હૈ । પરિતાપ કરના પડતા હૈ । તથા સ્ત્રી પરિવાર આદિ કી
ચિન્તા સે ચિન્તિત રહના પડતા હૈ ।

इस प्रकार विचार करके और अपने कर्त्तव्य में तत्पर रहकर सोक्ष्णगमन
का अभिलाषी साधु स्त्रियों के साथ एक स्थान में निवास न करे ॥१०॥

અથ સૂત્રકાર સ્ત્રી સમ્પર્ક સે ઉત્પન્ન હોને વાળે દોષો કો દિશ્વલા-
કર ઉપસંહાર કરતે હૈ-‘તમ્હા ઉ વજ્જણ હ્થી’ હ્થ્યાદિ ।

शब्दार्थ-‘तम्हा-तस्मात्’ इसलिये ‘विसलित्तं वि कंटकं विपलिप्तमिव
कंटकम्’ स्त्रीको विषसे लिस कंटक के तुल्य ‘नंचा-जात्वा’ जानकर
‘ह्थी वज्जण-स्त्रीः वर्जयेत्’ स्त्री संसर्गको साधु वर्जित करे ‘वसवर्त्ती-वश-

પણ ભૂલી જયા છે. તે પરિવારવિષયક પ્રવૃત્તિઓમાં જ તમે લીન રહો છે.
અને પરિવારવિષયક ચિન્તાઓ જ તમને વ્યાકુલ કરતી રહે છે. તેથી તમારે
પરિતાપ સહન કરવો પડે છે અને સ્ત્રી આદિ પરિવારની ચિન્તાથી જ તમારું
ચિત્ત ઘેરાયેલું રહે છે.

આ પ્રકારનો વિચાર કરીને કર્તવ્યપરાયણ સાધુએ મોક્ષપ્રપ્તિને યોગ્ય
અનુષ્ઠાનોમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. તેણે સ્ત્રીઓની સાથે એક જ સ્થાનમાં
નિવાસ કરવો જોઈએ નહીં-સ્ત્રીનો સંપર્ક સેવવો નહીં. ॥૧૦॥

હવે સૂત્રકાર સ્ત્રીસંપર્ક દ્વારા ઉત્પન્ન થતા-દોષો પ્રકટ કરેછે:

‘તમ્હા ઉ વજ્જણ હ્થી’ હ્થ્યાદિ—

शब्दार्थ-‘तम्हा-तस्मात्’ એ કારણથી ‘વિસલિત્તં વિ કંટકં-વિપલિપ્તમિવ
કંટકમ્’ એથીને વિષથી ખરડાયેલ કાંટાની જેમ ‘નચા-જાત્વા’ જાણીને
‘હ્થી વજ્જણ-સ્ત્રીઃ વર્જયેત્’ એથીના સંસર્ગનો સાધુએ ત્યાગ કરવો-વસવર્તી-

સમવાર્થયોગિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીપહનરૂપણમ્

૨૨૭

અન્વયાર્થ:- (તમ્હા) તસ્માત્તુ યસ્માત્ સ્ત્રીમંપકોનેષ્ટઃ તસ્માત્ (વિસલિત્તં ન-કંટગં) વિપલિપ્તમિષ કંટકં (નચ્ચા) જ્ઞાત્વા (ઈત્થી વજ્રવપ્) સ્ત્રીવર્જયેત્ સ્ત્રિણાં ત્યાગઃ કર્તવ્યઃ (વસવતી) વશવર્તી સ્ત્રીણામ્ (ઓએ કુલાનિ) ઓજઃ-૧કઃ કુલાનિ ૧કઃ સ્ત્રીગૃહં ગત્વા ધર્મમ્ 'આપાતે' આખ્યાતિ ઉપદિશતિ (સે વિ) સોપિ (ળ) ન (ળિર્ગાયે) નિર્ગ્રન્થઃ સાધુર્ન ભવતોતિ ॥૧૧॥

ટીકા-—યસ્માત્ સ્ત્રીણાં સંવન્ધો વિપમકલ્પદાયો 'તમ્હા' તસ્માત્ કારણાત્ 'હસ્થી' સ્ત્રીઃ 'વજ્રવપ્' વર્જયેત્ તથા સંસર્ગ શબ્દાશાલાપમપિ વર્જયેત્. 'વિસલિત્તં' વિપલિપ્તમપિ 'કંટકં' વા 'નચ્ચા' કણ્ઠકવત્ જ્ઞાત્વા યથા વિપલિપ્તઃ કણ્ઠકઃ કાર્ય પ્રવિષ્ટઃ સન્ અનર્થ કરોતિ તદ્વત્. તત્રાપિ વિપાત્કકણ્ઠકસ્ય શરીરસંવન્ધાત્, સ્ત્રીણામ્તુ સ્મરણાદેક દુઃખં મનતીત્યનયોરેકો નિર્વિશેષો વિશેષશ્વ.

વર્તી' સ્ત્રિયોં કે વશમેં રહેવાલા પુરુષ 'ઓએ કુલાનિ-ઓજઃ કુલાનિ' અકેલા ગૃહસ્થ કે ઘર મેં જાકર ધર્મ કા કથન કરતા હૈ 'સે વિ-સોડપિ' વહ બી 'ળ ળિર્ગાયે-ન નિર્ગ્રન્થઃ' નિર્ગ્રન્થ નહોં હૈ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ-—હસ કારણ સાધુ સ્ત્રી કો વિષ સે લિપ્ત કણ્ઠક સમજકર ઉનકા ત્યાગ કર દે. જો સ્ત્રી કા વશવર્તી હોકર અકેલા અકેલી સ્ત્રી કે ઘર મેં જાકર ધર્મ કા ઉપદેશ કરતા હૈ વહ બી નિર્ગ્રન્થ નહોં હૈ ॥૧૧॥

ટીકાથ-—કયોંકિ સ્ત્રિયોં કા સંસર્ગ વિષમ ફલ ઉત્પન્ન કરતા હૈ, હસ કારણ સ્ત્રિયોં સે દૂર હી રહે. ઉનકે સાથ નિવાસ એવં વાત્સાલાપ આદિ સે બી ચલ્લા રહે. સાધુ સ્ત્રી કો વિષ સે લિપ્ત કાંટા સમજો. વિપલિપ્ત કાંટા શરીર મેં પ્રવિષ્ટ હોકર અનર્થ ઉત્પન્ન કરતા હૈ, હસી પ્રકાર સ્ત્રિયાં બી અનર્થજનક હૈ. વિપલિપ્ત કણ્ઠક તો તબી અનર્થ-

વશવર્તી' સ્ત્રિયોને વશ રહેવાવાળો પુરુષ 'ઓએ કુલાનિ-૧કઃ કુલાનિ' ગૃહ-સ્થને ઘેર જઈને એકલો ધર્મનું કથન કરે છે. 'સેવિ-સોપિ' તે પણ 'ળ ળિર્ગાયે -ન નિર્ગ્રન્થઃ' નિર્ગ્રન્થ નથી. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ-—આ કારણે સાધુએ વિષયી વિષ કાંટાની જેમ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જે સાધુ સ્ત્રીને અધીન થઈને એકલો કેઇ ઘરમાં પ્રવેશ કરીને તે ઘરમાં એકલો રહેતી સ્ત્રી પાસે જઈને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે, તે સાધુને નિર્ગ્રન્થ કહી શકાય નહીં. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ-—સ્ત્રિઓનો સંસર્ગ અનર્થનું મૂળ ગણાય છે, તે કારણે સાધુએ સ્ત્રિઓથી દૂર જ રહેવું જોઈએ. તેણે તેમની સાથે નિવાસ પણ કરવો નહીં અને વાત્સલાપ પણ કરવો નહીં. સાધુએ સ્ત્રીને વિષવિષ કાંટા સમાન ગણવી જોઈએ. જેવી રીતે વિષવિષ કાંટો શરીરમાં ભેંસાય, તે અનર્થ ઉત્પન્ન કરે

‘વિષવિષયયોરેતાવદન્તરં યત્તુ વિષં તુ શરીરસંબદ્ધં સત્’ इति विषयास्तु स्मर-
णादेव नाशयन्ति । उक्तं च—

‘विषस्य विषयाणां च दूरमस्थन्तमन्तरम् ।

उपभुક્તं विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥૧૧॥’

તથા ‘ઓઈ’ ઓજ:-૧૬ક:=પ્રસહાય: ‘વસવત્તી’ સ્ત્રીણાં વસવત્તી ‘કુષાણિ’ કુલાનિ
ગૃહસ્થકુલાનિ ગત્વા ધર્મસ્વોપદેશં કરોતિ ય: સોઽપિ ન ‘નિર્ગન્થે’ નિર્ગન્થ:

કર હોતા હૈ જય શરીર કે સાથ ઉસકા સમ્પર્ક હો, મગર સ્ત્રિયાં તો
સ્મરણ માત્ર સે હી દુ:ખ ઉત્પન્ન કરને વાલી હૈ । અતઃપથ્વ્વ જન દોનોં મેં
કિંચિત્ સમાનતા હોને પર ખી હસ દષ્ટિ સે વહુત અન્તર ખી હૈ ।

વિષ ઓર વિષય મેં યહ અન્તર હૈ કિ વિષ શરીર કે સાથ સમ્પર્ક
હોને પર વિનાશ કરતા હૈ જય કિ વિષય સ્મરણ માત્ર સે હી વિનાશ
કા કારણ થન જાતા હૈ । કહા ખી હૈ—‘વિષસ્ય’ इत्यादि ।

‘વિષ ઓર વિષયોં’ મેં વહુત અધિક અન્તર હૈ । વિષ તથ્વ્વ હી પ્રાણ-
વાત કરતા હૈ જય ઉસકા ભક્ષણ ક્રિયા જાય કિન્તુ વિષયોં કી વિશે-
ષતા યહ હૈ કિ વે સ્મરણ સે હી વિનાશ કરતે હૈ ।’

જો અકેલા હી સ્ત્રિયોં કે અઘીન હોકર ગૃહસ્થ કે ઘરોં મેં જાકર
ધર્મ કા ઉપદેશ કરતા હૈ, વહ નિર્ગન્થ સાધુ નહીં હૈ । સાધુ કો યેસા

છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ પણ અનર્થજનક છે. વિષલિપ્ત કંટક તો ત્યારે જ
અનર્થજનક બને છે કે જ્યારે તે શરીરના સંપર્કમાં આવે છે, પરન્તુ સ્ત્રિઓનો
સંપર્ક તો શુ, સ્મરણ પણ દુ:ખજનક છે । આ પ્રકારે વિષ અને વિષયમાં
દેખીતી સમાનતા હોવા છતાં વિષ કરતાં વિષય વધારે અનર્થકારી છે. વિષનો
શરીરની સાથે સંપર્ક થાય ત્યારે જ તે વિનાશનું કારણ બને છે, વિષય તો
સ્મરણમાત્રથી જ વિનાશનું કારણ બને છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘વિષસ્ય’ इत्यादि—

વિષ અને વિષયો વચ્ચે ઘણો મોટો તફાવત છે. વિષ તો ત્યારે જ
પ્રાણોનો વિનાશ કરે છે કે જ્યારે તેનું ભક્ષણ કરવામાં આવે છે, પરન્તુ
વિષયની તો એ વિશેષતા છે કે તેમનું સ્મરણ જ કરવામાં આવે તો પણ
સ્મરણકર્તા પોતાનો વિનાશ વહોરી લે છે.’

તેથી સાધુએ સ્ત્રિઓના સંપર્કથી દૂર રહેવું જોઈએ. જે સાધુ સ્ત્રિઓમાં
આસક્ત થઈને, કોઈ ઘરમાં એકલો રાખલ થઈ ને કોઈ સ્ત્રીને એકાન્તમાં
ધર્મોપદેશ આપે છે, તેને નિર્ગન્થ કહી શકાય નહીં. સાધુએ કહી પણ સ્ત્રીને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીવહનિરૂપણમ્

૨૨૧

સમ્યગ્પ્રવર્જિતઃ તત્ર અપાયસંભવાત્ એકાકી સ્ત્ર્યાદિસંકુલિતચૃદસ્થચૃદં તત્વા ધર્મ નોપદિશેત્ । યદિ કદાચિદુપદિશેત્તદા તદચૃદમગતૈવ ઉપાશ્રયે એવ પુરુષસાક્ષિકં વૈરાગ્યપ્રધાનકં ધર્મમુપદિશેત્ ઇતિ ॥૧૧॥

ત્રિપમોડપ્યર્થઃ—અન્વયવ્યતિરેકાભ્યાં પુનઃ પ્રતિષાદિતો બોધાય સુલભો ભવતીતિ—અમિપ્રાયવાન્ સૂત્રકાર આહ—‘જે એયં ડંછં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—‘જે એયં ડંછં અણુગિદ્ધા અન્નયરા સે’ હંતિ કુસીલાણં ।

સુતવંસિસપિ સે’ભિક્સૂ’ નો વિહરે સંહ ણમિર્ત્થીસુ ॥૧૨॥

છાયા—ય એતદુલ્લમનુચ્છદા અન્યતરે તે ભવન્તિ કુસીલાનામ્ ।

સુતપસ્વિકોડપિ સ મિશ્નુઃ ન વિહરેત્ સાર્થે સ્વલુ સ્ત્રીભિઃ ॥૧૨॥

નહીં કરના વાહિપ । કદાચિત્ ઉપદેશ દે તો ઉસકે ઘર ન જાકર હી અન્ય પુરુષ કી વિચમાનતા મેં ઉપાશ્રય મેં હી વૈરાગ્ય પ્રધાન ધર્મ કા ઉપદેશ કરે ॥૧૧॥

કોઈ વિષય દુર્ગમ હો તો બી અન્વય ઓર વ્યતિરેક કે દ્વારા અર્થાત્ વિધિ રૂપ સે ઓર નિષેધ રૂપ સે પ્રતિષાદન કરને સે સુગમ હો જાતા હૈ । ઇસ અમિપ્રાય સે સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘જે એયં ડંછં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે-યે’ જો પુરુષ એયં-એતત્’ ઇસી સ્ત્રી સંસર્ગરૂપી ‘ડંછં-ઉલ્લમ્’ ત્યાજ્ય-નોંદનીય કર્મ મેં ‘અણુગિદ્ધા-અણુચ્છદાઃ’ આસક્ત હૈ ‘સે-તે’ બે પુરુષ ‘કુસીલાણં-કુસીલાનામ્’ પાર્શ્વસ્થાદિકોં મેં સે ‘અન્નયરા-અન્યતરે’ કોઈ એક હૈ અતઃ ‘સે-સઃ’ વહ સાધુ ‘સુતવંસિસપિ-સુતપ-

એકાન્તમાં ઉપદેશ આપવો જોઈએ નહીં. તેણે ઉપાશ્રયમાં અન્ય પુરુષોની સમક્ષ જ જિજ્ઞાસે વૈરાગ્યપ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ ॥૧૧॥

કોઈ વિષયનું પ્રતિષાદન કરવાનું કાર્ય હુકર હોય, તો અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા એટલે કે વિધિ રૂપે અને નિષેધ રૂપે તેનું પ્રતિષાદન કરવાથી તે વિષય સુગમ થઈ જાય છે. તેથી જ સૂત્રકાર હવે આ પદ્ધતિનો આશ્રય લઇને કહે છે કે—‘જે એયં ડંછં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે-યે’ જે પુરુષ ‘એયં-એતત્’ આ સ્ત્રી સંસર્ગરૂપી ‘ડંછં-ઉલ્લમ્’ નોંદનીય કર્મમાં ‘અણુગિદ્ધા-અણુચ્છદાઃ’ આસક્ત છે. ‘સે-તે’ એ પુરુષો ‘કુસીલાણં-કુસીલાનામ્’ પાર્શ્વસ્થ વિગેરેમાંથી ‘અન્નયરા-અન્યતરાઃ’ કોઈ એક છે. તેથી ‘સે-સઃ’ તે સાધુ ‘સુતવંસિસપિ-સુતપસ્વિકોડપિ’ ઉત્તમ તપસ્વી

અન્વયાર્થ:- (જે) યે-પુરુષાઃ (પર્યં) एतत्-સ્ત્રીસમ્પર્કम् (ઉ'છં) उच्छं-ત્યાગ્યં-
નિન્દનીયકર્મ 'અણુગિદ્વા' અણુગિદ્વા-મૃચ્છિતાઃ (સે) તે (કુશીલાણં) कुशीलानाम्
પાર્શ્વસ્થાદીનામ્ (અન્નપરા) अन्यतरे-તન્મધ્યવર્તિન एव ते भवन्ति अतः (સે) स
(મિવસુ) मिवसु (સુતવસ્તિ ए वि) सुतपस्विकोऽपि (ઈત્થીસુ સહ) इत्थीसु सह स्त्रिभिः सह
(બં) खलु (નો વિહરે) नो विहरेदिति ॥૧૨॥

ટીકા--'જે પર્યં' યે एतत्, યે મન્દપ્રકૃતિકાઃ સ્ત્રીજિતાઃ સદનુષ્ઠાને
પરિત્યજ્ય તાત્કાલિકપુલાન્વેષિણઃ । एतदनन्तरोक्तम्-'ઉ'છં' उच्छं-જુગ-
પ્સિતં નિન્દનીયં સ્ત્રીસેવનરૂપં કર્મ । एकाकिनः स्त्रीणां धर्मोपदेशादिकं
कुर्वन्ति, स्त्रियं प्रति ये आसक्ताः 'कुशीलाणं' कुशीलानाम्-અવસન્નકુશીલ-
પાર્શ્વસ્થસંસક્તપચાહંદરૂપાણાં મધ્યે 'અન્નપરા હુતિ' अन्यतरे भवन्ति, अतः

स्त्रिकोऽपि' उत्तम तपस्वी हो तो भी 'इत्थीसु सह-स्त्रिभिः सह'
स्त्रियों के साथ 'णो विहरे-नो विहरेत्' विहार न करे ॥१२॥

અન્વયાર્થ--જો પુરુષ નિન્દનીય સ્ત્રી સમ્પર્ક મેં મૂચ્છિત હૈં વે કુશીલો
મેં સે હી હૈં અર્થાત્ કુશીલ હી હૈં, અતઃએવ ઉગ્ર તપસ્વી હો તો બી
સાધુ સ્ત્રિયોં કે સાથ વિહાર ન કરે ॥૧૨॥

ટીકાર્થ--જો પુરુષ પ્રકૃતિ સે મન્દ હૈં, સ્ત્રિયોં સે પરાજિત હૈં ઓર
સત્ અણુષ્ઠાન કો ત્યાગકર તાત્કાલિક સુખ કી સ્વોજ મેં રહતે હૈં તથા
નિન્દનીય સ્ત્રીસમ્પર્કરૂપ કર્મ કરતે હૈં-અકેહે જાકર ધર્મોપદેશ કરતે
હૈં ઓર જો સ્ત્રી મેં આસક્ત હોતે હૈં, વે અવસન્ન, કુશીલ, પાર્શ્વસ્થ
સંસક્ત ઓર યથાહંદરૂપ શિથિલાચારિયોં મેં સે કોઈ ઇક હૈં । વે સચ્ચે

હોય તો પણ 'इत्थीसु सह-स्त्रिभिः सह' स्त्रियोनी साथे 'णो विहरे-नो विह-
रेत्' विहार न करे ॥१२॥

સૂત્રાર્થ--જે પુરુષો નિન્દનીય સ્ત્રીસંપર્કમાં મૂચ્છિત છે, તેમની ગણ-
તરી કુશીલોમાં જ થાય છે, એટલે કે તેઓ કુશીલ (ચારિત્રહીન) જ ગણાય
છે. તેથી ઉગ્ર તપસ્થા કરનારા સાધુઓએ પણ સ્ત્રિઓના સંપર્કથી દૂર જ
રહેવું જોઈએ. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ--જે પુરુષો મન્દ પ્રકૃતિવાળા છે, જેઓ સ્ત્રિઓ દ્વારા પરાજિત
છે, જેઓ સત્ અણુષ્ઠાનનો ત્યાગ કરીને વર્તમાનકાલીન સુખની જ શોધમાં
લીન રહે છે, જેઓ સ્ત્રીસંપર્ક રૂપ નિન્દનીય કર્મમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, જેઓ
સ્ત્રિઓની પાસે જઈને તેમને એકાન્તમાં ઉપદેશ આપે છે, અને જેઓ સ્ત્રીમાં
આસક્ત છે, તેમને અવસન્ન, કુશીલ, પાર્શ્વસ્થ, સંસક્ત અને યથાહંદરૂપ
શિથિલાચારીઓ રૂપે ઓળખવામાં આવે છે. એવા સાધુઓને સદાચાર

‘સુતવસ્તિ’ સુતવસ્તિકોઽપિ તપસા સંતપ્તનુરપિ ‘મિત્રસુ’ મિત્રુઃ—આત્માર્થી ‘હત્થીસુ’ સ્ત્રીભિઃ ‘સહ’ સાર્થ ‘જં’ સ્વલુ ‘જો’ નો ‘વિહરે’ વિહરેત્—સમાધિ-વિરોધિનીર્મિત્તામિઃ સહ કદાચિદપિ વિહારં ન કુર્વાત્ । તામિઃ સહ કુત્રાપિ કદાચિદપિ ન ગચ્છેત્ । અપિતુ તૃણાચ્છાદિતકૂપવત્ તાં દૂરાદેવ ત્યજેત્ ।

एताः स्त्रियः स्वकार्यकरणायानेकप्रकारकवचनमुच्चार्य पुरुषं स्ववशे कुर्वन्ति-
कृत्वाऽनेकप्रकारकवलेभ्यं ददति । तदुक्तम्—

‘एता हसन्ति च रुदन्ति च कार्यहेतोः’,

विश्वासयन्ति च परं न च विश्वसन्ति ।

एताः प्रदिश्य सारलं हृदयं नराणां,

किं किं न वामनयना हि समाचरन्ति ॥૧॥ગા. ૧૨॥

સદાચારસમ્પન્ન સાધુ નહીં હોય । અતઃજો સાધુ ઉમ્મતપસ્ત્રી હોય—જિસકા શરીર તપ સે તપ અર્થાત્ તપોમય હો ગયા હો, વહં મી સ્ત્રીયોં કે સાથ કદાપિ વિહાર ન કરે, ક્યોંકિ વે સમાધિ કો રોકનેવાલી હો । ઉનકે સાથ કહીં મી ઓર કમી મી ગમન ન કરે વલ્લિક ઘાસ સે આચ્છા-દિત કૂપ કે સમાન ઉન્હેં દૂર સે હી ત્યાગ દે ।

“ये स्त्रियां अपना कार्य करने के लिए अनेक प्रकार के वचनों का प्रयोग करके पुरुष को अपने अधीन करती हैं और उसे नाना प्रकार से कष्ट पहुँचाती हैं । कहा भी है—‘एता हसन्ति’ इत्यादि ।

ये स्त्रियां अपने स्वार्थ के लिए कभी हँसती हैं और कभी रोती हैं । दूसरों को अपना विश्वास दिलाती हैं पर किसी पर स्वयं विश्वास

સંપન્ન સાધુ કહી શકાય નહીં. તેથી જો સાધુ ઉમ્મતપસ્ત્રી હોય—જેનું શરીર તપ વડે તપ એટલે કે તપોમય થઈ ગયું હોય, તેણે પણ સ્ત્રીઓના સંપર્કનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે સ્ત્રીઓની સાથે કદી પણ કોઈ પણ સ્થળે ગમન આદિ કરવું જોઈએ નહીં. સ્ત્રીઓ સમાધિભાવનો ભંગ કરનારી છે, તે કારણે ઘાસથી આચ્છાદિત કૂપની સમાન હૃદયી જ તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

તેઓ પોતાનું પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા માટે અનેક પ્રકારનાં વચનોનો પ્રયોગ કરીને પુરુષને પોતાને આધીન કરી લે છે અને તેને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટોનો અનુભવ કરાવે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘एता हसन्ति’ ઇત્યાદિ—

‘તે સ્ત્રીઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને માટે કદી હસે છે અને કદી રડે છે તેઓ પોતાની પ્રત્યે અન્યમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે છે, પરંતુ પોતે કોઈ

किंवद्वना स्वसम्बन्धिनीभिरपि स्त्रीजातिभिः सह संपर्को न विधातव्य इत्याह सूत्रकारः—‘अवि धूयराहिं’ इत्यादि ।

मूलम्—अविधूयराहिं सुण्हाहिं धाईहिं अदुव दासीहिं ।

महतीहिं वा कुमारीहिं संथवं से न कुंजो अणगारे॥१३॥

छाया—अपि दुहितृभिः स्नुषाभिः धात्रीभिरथवा दासीभिः ।

महतीभिर्वा कुमारीभिः संस्तवं स न कुर्यादनगारः ॥१३॥

अन्वयार्थः—(अणगारे) अनगारः (अवि धूयराहिं) अपि दुहितृभिः (सुण्हाहिं) स्नुषाभिः—पुत्रवधूभिः (धाईहिं) धात्रीभिः (अदुव) अथवा (दासीहिं) दासीभिः

नहीं करतीं । ये पुरुष के सरल हृदय में प्रवेश करके क्या क्या अनर्थ नहीं करतीं ॥१२॥

अधिकव्या कहा जाय मुनि को अपनी संबंधी भी स्त्री जाति के साथ संपर्क नहीं करना चाहिये, यह सूत्रकार कहते हैं—‘अवि धूयराहिं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अणगारे—अनगारः’ साधु ‘अविधूयराहिं—अपि दुहितृभिः’ अपनी कन्याओं के साथ ‘सुण्हाहिं—स्नुषाभिः’ पुत्रवधूओं के साथ ‘धाईहिं—धातृभिः’ दूध पीलानेवाली धाइयों के साथ ‘अदुव—अथवा’ अगर ‘दासीहिं—दासीभिः’ दासियों के साथ ‘महतीहिं—महतीभिः’ अपने से अधिक उमरवाली स्त्रियों के साथ ‘वा कुमारीहिं—वा कुमारीभिः’ अथवा कुमारी के साथ ‘से—सः अनगारः’ वह साधु ‘संथवं—संस्तवम्’ परिचय ‘न कुंजा—न कुर्यात्’ न करे ॥१३॥

पक्ष पुरुष पर विश्वास राखती नहीं, ते पुरुषना सरण हृदयमां प्रवेश करीने क्या क्या अनर्थ करती नहीं ? ॥१२॥

अधिक शुं कहुं ? मुनिजे पोतानी स'सारी स'प'धी जेवी श्रीजति साथे पक्ष सप'के राखवे जेउंजे नहीं, जेज वात सूत्रकार हवे प्रकट करे छे —‘अविधूयराहिं’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘अणगारे—अनगारः’ साधु ‘अविधूयराहिं—अपि दुहितृभिः’ पोतानी कन्या साथे ‘सुण्हाहिं—स्नुषाभिः’ पुत्रवधूनी साथे ‘धाईहिं—धातृभिः’ दूध पीवरावनारी धाईनी साथे ‘अदुव—अथवा’ अगर ‘दासीहिं—दासीभिः’ दासीनी साथे ‘महतीहिं—महतीभिः’ पोतानाथी मोठी उमरनी स्त्रीनी साथे ‘वा कुमारीहिं—वा कुमारीभिः’ अथवा कुमारीनी साथे ‘से अणगारे—सः अनगारः’ ते साधु ‘संथवं—संस्तवम्’ परिचय ‘न कुंजा—न कुर्यात्’ न करे ॥१३॥

(મહતીર્હિ) મહતીભિઃ-સ્વયયઃ પ્રમાણાદધિકવયસ્કામિઃ (વા કુમારીર્હિ) વા કુમારીભિઃ (સે) સઃ (સંયત્રં ન કુજ્ઞા) સંસ્તત્રં પરિચયં સંપર્કં ન કુર્યાદિતિ ॥૧૩॥

ટીકા—‘અળગારે’ અનગારઃ=સાધુઃ ‘અત્રિ’ અપિ, અસ્યાઽપિશબ્દસ્ય સર્વત્ર સંબંધઃ । તથા ચ ‘ધૂયરાર્હિ’ દુહિતૃભિઃ=સંસારિસ્ત્રપુત્રીભિરપિ સહ કદાચિદપિ વિહારં ન કુર્યાત્ । ‘મૃણ્દાર્હિ’ સ્ત્રુપામિઃ=સ્ત્રુપાઃ—પુત્રવધૂઃ તામિઃ સહ નૈવ વિહારં કુર્યાત્ । તથા ‘ધાર્હિ’ ધાત્રીભિઃ=ધાત્રીભિરપિ સહ નૈકત્રાસનાદૌ ઉપવિશેત્ । ‘અદુવ દાસીર્હિ’ અથવા દાસીભિઃ કિંવદુના યાઃ મૃદદાસ્યસ્તાભિરપિ સહ સંપર્કં કયમપિ ન કુર્યાત્ । તથા ‘મહતીર્હિ’ મહતીભિઃ સ્વયયઃ પરિમાણાદધિકવયસ્કામિઃ ‘કુમારીર્હિ’ કુમારિકામિઃ વાશબ્દાત્ કનિષ્ઠાભિર્વયસા પ્રમાણેત, આભિરપિ સહ

અન્વચાર્ય—અનગાર અપની પુત્રિયો પુત્રવધુઓ, ધાયો, દાસિયો અપને સે બહી-બૂહી તથા કુંવારી સ્ત્રિયો કે સાથ ખી પરિચય યા સમ્પર્ક ન કરે ॥ ૧૩ ॥

યહાં ગાથા કે પ્રારંભ મેં આયે હુપ ‘અત્રિ’ (ખી) કા સંબંધ સખી જગહ જોડ લેના ચાહિષ્ । તદનુસાર અર્થ યહ હોતા હૈ કિ મુનિ અપની સાંસારિક પુત્રિયો કે સાથ ખી કખી વિહાર ન કરે । પુત્રવધૂઓ કે સાથ ખી વિહાર ન કરે । ધાયો કે સાથ ખી કખી એક આસન પર ન બેઠે । મૃદદાસિયો કે સાથ ખી કિસી પ્રકાર કા સમ્પર્ક ન રત્તલે । હસી પ્રકાર જો વય મેં બહી હોં અથવા કુમારિકા હોં, ડનકે સાથ ખી પરિચય

સૂત્રાર્ય—અળગારે પોતાની પુત્રીઓ, પુત્રવધુઓ, ધાયો (ધાત્રીઓ), દાસીઓ પોતાના કુટુંબની કુમારિકાઓ અને વૃદ્ધાઓ સાથે પણ પરિચય અથવા સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. ॥૧૩॥

ટીકાર્ય—આ ગાથાની શરૂઆતમાં આવેલું ‘અત્રિ’ પદ પુત્રી આદિ દરેક પદ સાથે જોડવું જોઈએ અન્ય સ્ત્રીઓના સંપર્કનો તો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ પોતાની સાથે સાંસારિક સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રીની સાથે પણ સંપર્ક રાખવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. સૂત્રકાર કહે છે કે સાધુએ પોતાની સાંસારિક પુત્રીઓ સાથે પણ સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. તેણે પોતાની પુત્રવધૂઓ સાથેના સમાગમનો (ઉઠવા, બેસવા, હરવા કરવા રૂપ સમાગમ) પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે પોતાની ધાત્રીઓ (ધાવમાતાઓ) ની સાથે પણ કદી એક આસને બેસવું જોઈએ નહીં. તેણે પોતાના કુટુંબની દાસીઓ સાથે પણ કોઈ પણ પ્રકારનો સંપર્ક રાખવો નહીં. તેણે પોતાના કુટુંબની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ અને કુમારિકાઓ સાથે પણ પરિચય કે સંપર્ક રાખવો

‘સંયત્તં’ સંસ્તત્તં પરિચયમ્ । અનાગર આમિઃ સંપર્કં પરિચયં મત્થાસત્તિરૂપં નૈવ કદાચિદપિ કુર્વાત્ । તદુક્ત-નિશીથમયમોદેશકે

‘ળવિ મહ્ણીઈં જુજ્જહ, રતિ વિરહમ્મિ ‘સંવાસો’ (માથા ૫૫૬) નાપિ મગિન્યા યુજ્જયતે રાત્રીં વિરહે (एकान्ते) સંવાસઃ’ તથા લૌકિકેડપ્યુક્તમ્—

‘માત્રા સ્વસ્થા હૃદિના વા ન ચિન્તિત્તાસનો ભવેત્ ।

બલવાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્ષયિ ॥૧૧॥’

તસ્માત્ સર્વામિરેવ સ્ત્રોત્વજાતિવિશિષ્ટાભિઃ શિષ્ટાડશિષ્ટાભિરિષ્ટાડનિષ્ટાભિઃ સદ્ પરિચયં સદ્વાસંતં વા કસ્મિન્નપિ કાલે દેશે વા સ્વરૂપં મદ્વાન્તં વા કાર્યવિશેષ-
ન રક્ષલે । માથા મેં આદ હુપ ‘વા’ શબ્દ સે યહ વિદિત્ત હોતા હૈ કિ હમ્મ મેં છોટી સ્ત્રિયોં કે સાથ મી સમ્પર્ક ન રક્ષલે ।

ન રક્ષલે । માથા મેં આદ હુપ ‘વા’ શબ્દ સે યહ વિદિત્ત હોતા હૈ કિ હમ્મ મેં છોટી સ્ત્રિયોં કે સાથ મી સમ્પર્ક ન રક્ષલે ।

નિશીથ સૂત્રકે પહેલે વહેશેમેં કહા હૈ—‘ળ વિ મહ્ણીઈં’ હત્યાદિ એવં લૌકિક મેં મી કહા હૈ ‘માત્રા સ્વસ્થા’ હત્યાદિ ।

“માતા, બહિન ઓર પુત્રી કે સાથ મી એકાન્ત મેં નહીં બેઠના વાહિયે । હિન્દ્રિયાં ઘડી બલવાન હોતી હૈ । લે વિદ્વાન્ પુરુષ કો મી અપની ઓર આકર્ષિત કર લેતી હૈ” ॥૧૧॥

અતઃપચ્છીત્વ જાતિ સો મુક્ત જો મી હૈ, વાહે લે શિષ્ટ હોં વા અશિષ્ટ હોં, હષ્ટ હોં વા અનિષ્ટ હોં, ડાકે સાથ પરિચય અથવા સત્વાસ કહીં મી કમી થોડા અથવા અહુન કિસી મી પ્રયોજન સે નહીં કરના

જોઈએ નહીં. માથામાં પ્રયુક્ત વયેલા ‘વા’ પદ દ્વારા એ સૂચિત થાય છે કે તેણે નાની ઉમરની સ્ત્રીઓ-અસ્ત્રિઓ-સાથે પણ સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. નિશીથ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—‘ળ વિ મહ્ણીઈં’ હત્યાદિ -- સાધુએ પોતાની બહેનની સાથે પણ રાત્રે અને એકાન્તવાસ કરવો ન જોઈએ લોકિકમાંપણ કહ્યું છે કે—‘માત્રા સ્વસ્થા’ હત્યાદિ--

‘માતા, બહેન, પુત્રી આદિની સાથે પણ સાધુએ એકાન્તમાં યોગ્ય જોઈએ નહીં, કારણ હિન્દ્રિયે એની બળવાન હોય ના છે કે ભુદ્ધિમાન પુરુષોને પણ પોતાના પ્રત્યે આકર્ષવાને સમર્થ હોય છે’ તેથી સ્ત્રીત્વથી યુક્ત એ કોઈ હોય તેનો સંપર્ક સાધુએ રાખવો જોઈએ નહીં. પછી ભલે તે શિષ્ટ હોય કે અશિષ્ટ હોય, ઇષ્ટ હોય કે અનિષ્ટ હોય, પરંતુ તેની

સમયાર્થયોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૪ જ. ૧ સ્ત્રીપરીપહનિરૂપણમ્

૨૩૫

માસાચ ન કુર્યાત્! સ્ત્રીનાં સહવાસો ન કર્તવ્યો નરકપાતપાપમયાદિભ્યતા મોક્ષા-
મિલાપુણા પુરુષેણેતિ મહૌપધરૂપોડયમુપદેશઃ ॥૧૨॥

પુનરપ્યાહ સૂત્રકારઃ--‘અદુ નાર્દણં ચ’ इत्यादि ।

મૂલમ્--અદુ નાર્દણં ચ સુહીણં વા અપિયં દેદુ ઇગંયા હોઈ ।

ગિદ્ધાં સત્તાં કામેર્હિ રક્ષણપોષણે મણુસ્સોડસિ ॥૧૪॥

છાયા--અથ જ્ઞાતીનાં સુહદાં વા અપિયં દદુઃ-દદુઃ એકદા ભવતિ ।

ગૃદ્ધાઃ સત્તાઃ કામેષુ રક્ષણ-પોષણે મનુષ્યોડસિ ॥૧૪॥

ચાહિયે । જો પુરુષ નરક મેં ગિરને સે હરતર હૈં ઓર સુક્તિકા અમિલાષી
હૈ, ઉસકે લિયે યહ ઉપદેશ મહાન્ ઔપધ કે સમાન હૈ ॥૧૨॥

સૂત્રકાર ઇતઃ કહતે હૈં--‘અદુ વા નાર્દણં ચ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--‘અગંયા-એકદા’ કિસી સમય ‘દદુ-દદુ’ એકાન્ત સ્થાનમે
સ્ત્રીકે સાથ વેઠે હુણ સાધુકો દેખકર ‘નાર્દણં સુહીણં વા-જ્ઞાતીનાં સુહદાં
વા’ ઉસ સ્ત્રીકે જ્ઞાતિકો તથા ઉસકે સુહદાં કો ‘અપિયં હોઈ-અપિયં
ભવતિ’ દુઃખ લગતા હૈ ઓર વે કહતે હૈં કિ ‘સત્તા કામેર્હિ ગિદ્ધા-
સત્તાઃ કામેષુ ગૃદ્ધાઃ’ જેસે અન્ય જન કામમેં આસક્ત હૈં હસી પ્રકાર યહ
સાધુ બી આસક્ત હૈ ‘રક્ષણપોષણે-રક્ષણપોષણે’ ઓર બી કહતે
હૈં કિ તુમ હસ સ્ત્રી કા ભરણપોષણ બી કરો ક્યોંકિ ‘મણુસ્સોસિ-
મનુષ્યોડસિ’ તું હસકા મનુષ્ય હૈ ॥૧૪॥

સાથે કહી પણ અને કયાંય પણ થોડો કે અધિક પરિચય અથવા સહવાસ,
કોઈપણ કારણે કરવો જોઈએ નહીં. જે પુરુષ નરકગતિમાં જવાથી કરે છે
અને મોક્ષની અભિલાષા રાખે છે, તેને માટે તો આ ઉપદેશ મહાન્ ઔપધિ
સમાન છે. ॥૧૩॥

આગળ ચાલતાં સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે--‘અદુ નાર્દણં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ--‘અગંયા-એકદા’ કેઈ સમયે ‘દદુ-દદુ’ એકાન્તસ્થાનમાં
સ્ત્રીના સાથે થોડેલા સાધુને જોઈને ‘નાર્દણં સુહીણં વા-જ્ઞાતીનાં સુહદાં વા’ તે
સ્ત્રીના જ્ઞાતીજનોને અથવા સનેહિજનોને ‘અપિયં હોઈ-અપિયં ભવતિ’ દુઃખ
લાગે છે અને તેઓ કહેવા માંડે છે કે--‘સત્તા કામેર્હિ ગિદ્ધા-સત્તાઃ કામેષુ
ગૃદ્ધાઃ’ જે પ્રમાણે અન્યજનો કામમાં આસક્ત છે, તેજ પ્રમાણે આ સાધુ પણ
કામમાં આસક્ત છે. ‘રક્ષણપોષણે-રક્ષણપોષણે’ તેમજ બીજું પણ કહે છે કે
તમે આ સ્ત્રીનું ભરણ-પોષણ પણ કરો કેમકે--‘મણુસ્સોસિ-મનુષ્યોડસિ’ તું આ
સ્ત્રીનો પુરુષ છે. ॥૧૪॥

અન્યર્થઃ--(૧કયા) ૧કદા કસ્મિન્નિત્સમયે (દદ્દુ) દદ્ધા ૧કાન્તે સ્ત્રીભિઃ સદ્ ઉપવિષ્ટં દદ્ધા (ખાઈણં સુદ્ધીણં વા) જ્ઞાતીનાં સુહર્દાં વા (અપ્પિયં હોહ) અપ્રિયં ભવતિ (સત્તા કામેહિં ગિદ્ધા) સત્ત્વાઃ કામેષુ ગૃદ્ધાઃ--ગૃદ્ધિમાવપ્પગતાઃ, (રક્ષણ-પોષણે) રક્ષણપોષણે (મણુસ્સોઽસિ) મણુસ્સોઽસિ ॥૧૪॥

ટીકા—‘૧કયા’ ૧કદા કસ્મિન્નપિ કાલે ‘દદ્દુ’ દદ્ધા—૧કાન્તસ્થલે સ્ત્રીભિઃ સહોપવિષન્ત્ સાધુમ્ । ‘ખાઈણં સુદ્ધીણં ચ’ જ્ઞાતીનાં સુહર્દાં વા યયા સહોપવિશતિ સાધુઃ તસ્યાઃ જ્ઞાતીનાં સુહર્દાં વા સંસારિણાં મનસિ ‘અપ્પિયં હોહ’ અપ્રિયં ભવતિ દુઃખં ભવતિ તયા તે વદન્તિ ‘સત્તા કામેહિં ગિદ્ધા’ સત્ત્વાઃ કામેષુ ગૃદ્ધાઃ--ગૃદ્ધિ-માવં પ્રાપ્તાઃ, યદ્યપિ સાધુરયં તથાપિ માકુતપુરુષવત્ સ્ત્રીવદનાડવલોકનવ્યગ્રચિત્તઃ પરિત્યક્તસંયમવ્યાપારોઽનયા નિર્લઞ્જયા નિર્લઞ્જસ્તિષ્ઠતિ ।

અન્યર્થ--કિસી સમય ૧કાન્ત મેં સ્ત્રી કે સાથ બેઠે હુપ સાધુકો દેખ કર ઉસકે જ્ઞાતિજનોં એવં સુહર્દોં કો ગુરા લગતા હૈ । વે ૧સા સમક્ષતે હૈં કિ યે સાધુ ભી કામભોગોં મેં આસક્ત હૈં, ગૃદ્ધ હૈં । તથ વે ઉસસે કહતે હૈં--તુમ હસકે મનુષ્ય હો તો હસકા રક્ષણ ઔર પોષણ કરો ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ--કિસી સમય ૧કાન્ત સ્થાન મેં સ્ત્રીયોં કે સાથ બેઠે હુપ સાધુ કો દેખકર ઉસ સ્ત્રી કે જ્ઞાતિજનોં કો તથા સુહર્દોં (મિત્રોં) કો અપ્રિય લગતા હૈ--દુઃખ હોતા હૈ । વે કહતે હૈં--યહ કામભોગોં મેં આસક્ત હૈ । યદ્યપિ યહ સાધુ હૈ તથાપિ સામાન્ય પુરુષ કે સમાન સ્ત્રીયોં કા મુખ દેખને મેં હસકા મન લગા હૈ । હસને સંયમાનુષ્ઠાન કા પરિત્યાગ કર

સૂત્રાર્થ--કોઈ પણ સમયે સ્ત્રી સાથે એકાન્તમાં બેઠેલા સાધુને એકને તેના જ્ઞાતિજનો અને મિત્રોને તેના ચારિત્રના વિષયમાં શંકા થવાથી દુઃખ થાય છે. તેઓ એવું ધારી લે છે કે દીક્ષા અંગીકાર કરવા છતાં પણ આ સાધુ કામલોગોમાં આસક્ત છે ગૃદ્ધ છે. ત્યારે તેઓ તેને કહે છે કે--

‘તમે આ સ્ત્રીના ધણી હો, તો તેનું રક્ષણ અને પોષણ કરો.’ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ--ક્યારેક સાધુને કોઈ સ્ત્રી સાથે એકાન્તમાં બેઠેલા એકને તે સ્ત્રીના જ્ઞાતિજનો અને સુહર્દો (ભાઈબંધુઓ) ને દુઃખ થાય છે. તેઓ તેમના પ્રત્યે શંકાશીલ બને છે. તેઓ એવી કલ્પના કરે છે કે સાધુ હોવા છતાં આ પુરુષ કામલોગોમાં આસક્ત છે. સામાન્ય લોકોની જેમ આ સાધુનું મન પણ સ્ત્રીઓમાં આસક્ત છે. તેણે અયમાનુષ્ઠાનનો ત્યાગ કર્યો છે તે સંયમથી બ્રહ્મ ધર્મ ચુકર્યો છે. તે એટલો બધો નિર્લઞ્જ બની ગયો છે કે આ નિર્લઞ્જ

સંમયાર્થચોધિની ટીકા પ્ર. શુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીપહનિરૂપણમ્

૨૩૭

યદ્યપિ અસ્ય શરીરં દુર્ગન્ધં મલિનં સર્વથા ગૃહત્યાગોપિ કૃતઃ કિન્તુ કામ-
વાઙ્છા ભવત્યેવેતિ । તદુક્તમ્—

‘મુઢં શિરોવદનમેતદનિષ્ટગન્ધં, મિશ્રાશ્નેન ગરણં ચ હતોદરસ્ય ।

ગાત્રં મષ્ટેન મલિનં ગતસર્વશોભં, ચિત્રં તથાપિ મનસો મદનેઽસ્તિ વાઙ્છા ॥૧॥
તથાઽતિક્રોધધિયા વદન્તિ ચ—મોઃ ? ‘રક્તજપોષણે મણુસ્સોઽસિ’ રક્ષણપોષણે
મનુષ્યોઽસિ—અસ્યાઃ સંરક્ષણં પોષણં ચ કઃ કરિષ્યતિ, ત્વમેવ રક્ષણં પોષણં ચ
કુરુ । સહ ત્વયેયં ગૃહકાર્યાણિ ત્યક્ત્વા તિષ્ઠતિ । અતોઽસ્યૈ કો દાસ્યત્યજ્ઞનં
કરિષ્યતિ ચ સંરક્ષણમિતિ, ત્વમેવ રક્ષણં પોષણં કુરુ ઇતિ ॥૧૪॥

દિયા છે । યહ નિર્લજ્જ હસ નિર્લજ્જા સ્ત્રી કે સાથ બેઠા છે । યદ્યપિ હસકા
શરીર દુર્ગન્ધિત છે, મલીન છે ઓર હસને ઘર કા ત્યાગ કર દિયા છે
કિન્તુ કામ કી અમિલાષા અવ મી નહીં મિટી છે । કહા છે—
‘મુઢં શિરો’ ઇત્યાદિ ।

“યદ્યપિ હસકા મસ્તક મુઢિત છે, શરીર સે અપ્રિયગંધ નિકલ રહી
છે, બીજા માંગકર પેટ પાલતા છે, શરીર મલ સે મલીન છે ઓર
સમસ્ત પ્રકાર કી શોભા સે હીન છે, ફિર મી આશ્ચર્ય છે કિ હસકે મન
મેં કામ કી અમિલાષા ચિચ્ચમાન છે ।”

તથા વે ક્રોધ સે યુક્ત હોકર કહને લગતે હૈ—અરે, હસકા રક્ષણ
ઓર પોષણ કૌન કરેગા ? તુમ્હૈં હસકે મનુષ્ય (વતિ) હો, તુમ્હૈં હસકા
રક્ષણ પોષણ કરો । ઘરકા કામકાજ ઢોડકર યહ તુમ્હારે સાથ હી

સ્ત્રી સાથે બેસતાં પણ શરમાતો નથી. જો કે તેનું શરીર મલીન છે, દુર્ગન્ધ
હુકત છે. અને તેણે ઘરનો ત્યાગ કર્યો છે, છતાં પણ તેની કામવાસના નષ્ટ
થઈ નથી. કહ્યું પણ છે કે—“મુઢં શિરો” ઇત્યાદિ—

‘જો કે તેને માથે મુંડો છે, તેના શરીરમાંથી અપ્રિય ગંધ નીકળી રહી
છે, બીજા માંગીને પેટ ભરે છે, શરીર મેલને લીધે મલીન છે અને શોભાથી
ખિલકુલ રહિત છે, છતાં પણ તેના મનમાંથી કામની અમિલાષા નષ્ટ થઈ નથી,
જો કેવું આશ્ચર્યજનક છે!’ તેઓ ક્રોધાશ્માન થઈને તે સાધુને આવા કઠોર
વચનો કહે છે—

‘આ સ્ત્રીની સાથે કામલોગ સેવનારા હો સાધુ! જો આ સ્ત્રી ઘરનું કામ
કાજ છોડીને તારી સાથે બેસીને પ્રેમજોષી કર્યા કરશે, તો તેનું રક્ષણ અને
પોષણ કેાણુ કરશે? તમે જ તેના સ્વામી છો, તો તમે જ તેનું રક્ષણ અને

મૂલ્ય-સમેણપિ દંદુણદાસીણં તત્થ વિ તોવ ઇમે કુપ્પંતિ ।

અદુવા મોય્થેણેહિં ખંત્યેહિં ર્થીદોસસંકિણો હોતિ ॥૧૫॥

છાયા—શ્રમણમપિ દ્વદ્વોદાસીનં તત્રાપિ તાવદેકે કુપ્પન્તિ ।

અથવા મોજનૈર્વસૈઃ સ્ત્રીદોષશક્તિનો ભવન્તિ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—(ઉદાસીનં પિ સમણં) ઉદાસીનમપિ શ્રમણં—રાગદ્વેષરહિતમપિ સાધુમ્ (દદ્દુણ) દ્વદ્વા—એકાન્તે સ્થિત્યા સદ્ (તત્થ વિ) તત્રાપિ (ઇમે તાવ કુપ્પંતિ) એકે તાવત્ કુપ્પંતિ—કેચિત્ ક્રુદ્ધા ભવન્તિ (ર્થીદોસસંકિણો હોતિ) સ્ત્રીદોષશક્તિનો જનાઃ ઘેટની હૈ ! કૌન ઇસે સ્થાને કો દેગા ? કૌન ઇસકી રક્ષા કરેગા ? તુમ્હીં સચ કરો ॥ ૧૪ ॥

મુદ્રકાર પુનઃ કહતે હૈ—‘સમણં વિ’ ર્થ્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ઉદાસીણં પિ સમણં—ઉદાસીનમપિ શ્રમણમ્’ રાગદ્વેષરહિત તપસ્વી સાધુકો મી ‘દદ્દુણ-દ્વદ્વા’ એકાન્ત સ્થાનમેં સ્ત્રીકે સાથ મેં વાર્તાલાપ કરતે હુણ દેખકર ‘તત્થ વિ—તત્રાપિ’ ઉસમેં મી ‘ઇમે તાવ કુપ્પંતિ—એકે તાવત્ કુપ્પંતિ’ કોઈ કોઈ ક્રોધયુક્ત હો જાતે હૈ ‘ર્થીદોસ સંકિણો હોતિ—સ્ત્રીદોષશક્તિનો ભવન્તિ’ ઓર વે સ્ત્રીકે દોષકી શક્કા કરતે હૈ ‘અદુવા—અથવા’ અથવા ‘ખત્યેહિં મોય્થેણેહિં—ન્યસૈર્મોજનૈઃ’ વે લોગ માનતે હૈ કિ યહ સ્ત્રી સાધુકી પ્રેમિકા હૈ, ઇસીલિધે નાનાવિધ આહાર તૈયાર કરકે સાધુકો દેની હૈ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—ઉદાસીન અર્થાત્ રાગદ્વેષ સે રહિત સાધુ કો મી સ્ત્રી કે સાથ બેઠા દેખકર કોઈ કોઈ ક્રુદ્ધ હો જાતે હૈ, ક્યૌંકે મનુષ્ય સ્ત્રીસંબંધી

પ્રેમી હોય છે. આ પ્રકારે સંયમનો ભંગ ઊઠાને તે સ્ત્રી સાથે ઘર ખાંડવાની તે સાધુને તેઓ સલાહ આપે છે. ॥૧૪॥

વળી સૂત્રકાર કહે છે કે—‘સમણં વિ’ ર્થ્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઉદાસીણં પિ સમણં—ઉદાસીનમ પિશ્રમણમ્’ રાગદ્વેષથી રહિત તપસ્વી સાધુને પણ ‘દદ્દુણ-દ્વદ્વા’ એકાન્ત સ્થાનમાં સ્ત્રીની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં જોઈને ‘તત્થ વિ—તત્રાપિ’ તેમાં પણ ‘ઇમે તાવ કુપ્પંતિ—એકે તાવત્ કુપ્પન્તિ’ કોઈ કોઈ ક્રોધયુક્ત બની જાય છે. ‘ર્થીદોસસંકિણો હોતિ—સ્ત્રીદોષશક્તિનો ભવન્તિ’ તેમજ તેઓ સ્ત્રીના દોષની શંકા કરે છે. ‘અદુવા—અથવા’ અથવા ‘ખત્યેહિં મોય્થેણેહિં—ન્યસૈર્મોજનૈઃ’ એ લોકો માને છે કે—આ સ્ત્રી સાધુની પ્રેમિકા છે, તેથી અનેક પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરીને સાધુને આપે છે. ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થ—રાગદ્વેષથી રહિત સાધુને પણ સ્ત્રીની સાથે એકાન્તમાં જોડવા જોઈને, તેની સાથેના આડા વહેવારની કલ્પના કરીને કોઈ કોઈ પુરુષો ક્રોધાય-

भवन्ति (अदुवा) अथवा (णत्थेहिं भोयणेहिं) न्यस्तैर्भोजनैः इयं स्त्री साधोः भेमिका येनानेकविधयोजनादिकं निर्माणं साधवे प्रयच्छतीति एवमेके जानन्तीति॥ १५॥

टीका--‘उदासीण’ उदासीन-रागद्वेषरहिततया माध्यस्थ्यभावेन युक्तमपि ‘समणं’ श्रमणम्, तथा स्त्रीशरीरमपि ‘ददृशु’ दृष्ट्वा एकान्ते स्त्रिया सह वार्त्ता-लापादि कुर्वन्तं दृष्ट्वा ‘तत्पति’ तत्रापि तादृशव्यापारे स्थिते ‘एते’ एके पुरुषाः तावत् ‘कुर्वन्ति’ कुर्वन्ति कोपमधिगच्छन्ति। माध्यस्थ्यभावं भजमानमपि दृष्ट्वा स्त्रिया सह वार्त्तालापादिकं कुर्वन्तम् तदा का कया ततः परं स्त्री संगं कुर्वन्तं दृष्ट्वा। अथ ‘इत्योदीनसंविणो होमि’ स्त्रीदोषशङ्किनो भवन्ति-स्त्रियं मत्पतिं शंकाशीला भवन्ति। पुनरपि ‘भोयणेहिं णत्थेहिं’ भोजनै-र्न्यस्तैः-नानाविधाहारैः साध्यैर्पुत्ररहितैः, अथवा भोजनैः श्वशुरादीनां न्यस्तैः अर्पयन्तैः सद्भिः सा वधूः साध्यागमनेन समःकुलीभूता सती अन्यस्मिन् दातव्ये-दोष की आशंका करते हैं। अथवा कोई ऐसा समझते हैं कि इस स्त्री का साधु पर अनुराग है, क्योंकि यह विविध प्रकार का भोजन बनाकर साधुको देती है ॥ १५॥

टीकार्थ-राग और द्वेष से रहित होने के कारण मध्यस्थ भाव से युक्त तथा तपश्चरण के कारण कृशकाय भी साधु को एकान्त में स्त्रीके साथ वार्त्तालाप करते देखकर कोई कोई पुरुष कुपित हो जाते हैं। वे उस स्त्री के प्रति भी शंकाशील हो उठते हैं। तथा साधु के लिए नाना प्रकार के भोजन बनाने से अथवा श्वशुर आदि के लिए भोजन रखवा हो और उसमें से आधा उन्हें दिया हो और साधु के आने पर वह घबराहट में आकर एक चीज के बदले दूसरी चीज परोस दे तो उन्हें

માન થાય છે: અથવા સાધુને સારી સારી વસ્તુઓ બનાવીને વહોરાવતી સ્ત્રીને જોઈને લોકો એવો સંદેહ કરવા લાગે છે કે આ સ્ત્રીનો આ સાધુ પર અનુ-રાગ છે, તેથી જ તેમને સારાં સારાં ભોજનો પ્રદાન કરે છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—સાધુ બંદે રાગદ્વેષથી રહિત હોવાને કારણે મધ્યસ્થ બાવયુક્ત હોય, બંદે તપસ્થાને કારણે તેની કાયા કૃશ થઈ ગઈ હોય, પરંતુ એવા રાગ દ્વેષ રહિત કૃશકાય સાધુને પણ કોઈ સ્ત્રી સાથે એકાન્તમાં વાર્તાલાપ કરતાં જોઈને કોઈ કોઈ પુરુષો કોપાયમાન થઈ જાય છે. તેઓ તે સાધુ અને તે સ્ત્રીના ચારિત્ર વિશે સંદેહ કરવા લાગે છે સાધુને માટે સારાં સારાં ભોજન બનાવે, અથવા પતિ, સસરા આદિને માટે વિવિધ વાનગીઓ બનાવી હોય, તેમાંથી અર્ધા આહાર સાધુને વહોરાવી દે, અને પછી ગભરાટને કારણે પતિ, સસરા આદિને

અન્યદ્વારા તતસ્તે સ્ત્રીદોષશંકિતો ભવન્તિ, અર્થગત્યા इयं स्त्री अवश्यमेव साधु-
સંગં કરોતિ, યતઃ સાધવે વિશિષ્ટભોજનાદિકં દત્ત્વા તેન સાધુના સહ
પુરુષાન્તરવર્જિતે વિવિક્તસ્થાને ઉપવિશતિ રૂપાદિ। અવશ્યમેવેયં ચરિત્રભ્રષ્ટા।
કથમન્યથા પુરુષાન્તરેણ સદેત્યંભૂતમાચરતિ સમુદાચારમિતિ। દૃષ્ટાન્તોપિ-કયા-
ચિત્ સ્ત્રિયા મામધ્યમે મારસ્થનટપ્રેક્ષજેઋચિત્તતયા પતિશ્વશુરયોમોજનાર્થમુપવિ-
ષ્ટયોસ્તપ્હુલા इति कृत्वा राहताः दत्ताः ततोऽसौ श्वशुरेणोपलक्षिता पत्या
ચ ક્રુદ્ધન તાહતા વૃદ્ધાન્નિષ્કાસિતા इति ॥૧૫॥

મૂળ—કુંવંતિ સંયત્રં તૌહિ પંભટ્ટા સમહિજોગેહિ।

તમ્હાં સમળા પં સેમેતિ આયદિવાપ્ સેળિસેજાઓ॥૧૬॥

ઉસકે પ્રતિ શંકા ઉત્પન્ન હો જાતી હૈ। વે યહ સોચને લગતે હૈં કિ યહ
સ્ત્રી અવશ્ય સાધુ કા સંગ કરતી હૈ। ઇસી કારણ સાધુ કો વિશિષ્ટ
ભોજન દેકર ઉસકે સાથ અન્ય પુરુષોં સે રહિત્ત એકાન્ત સ્થાન મેં
બેઠતી હૈ। અવશ્ય હી યહ ચરિત્ર સે ભ્રષ્ટ હો ગઈ હૈ। નહીં તો પર-
પુરુષ કે સાથ એસા વ્યવહાર કયોં કરતી હૈ ?

હસ વિષય મેં એક દૃષ્ટાન્ત હૈ કિસી ગ્રામ મેં નટ કા ખેલ હો રહા
થા। એક સ્ત્રી કા મન ઉસ ખેલ મેં લગા થા। એસી સ્થિતિ મેં ઉસકા
પતિ ઔર શ્વશુર ભોજન કરને બેઠે। બન્યમનસ્ક હોને કે કારણ ઉસને
બાબલોં કે સ્થાન પર રાહતા પડોસ દિયા। શ્વશુર ઉસે સમજા ગયા।
પતિ ને ક્રુદ્ધ હોકર તાહના કી ઔર ઉસે ઘર સે નિકાલ દિયા। ૧૫।

એક વસ્તુને બદલે બીજી વસ્તુ પીરસી દે, તો તેમના હૃદયમાં તે સ્ત્રી પ્રત્યે
સંદેહ જાગૃત થાય છે. તેઓ એવું ધારી લે છે કે આ સ્ત્રી અવશ્ય આ સાધુમાં
આસક્ત બની છે, તે કારણે જ તે આ સાધુને વિશિષ્ટ ભોજન પ્રદાન કરે છે,
અને તેની સાથે એકાન્તમાં વાર્તાલાપ કરે છે. આ સ્ત્રી ચોક્કસ ચારિત્ર ભ્રષ્ટ
થઈ ગઈ છે, નહીં તો પરપુરુષની સાથે આવું વર્તન શા માટે કરે ?

આ પ્રકારનો સંદેહ પ્રકટ કરતું એક દૃષ્ટાન્ત હવે આપવામાં આવે છે—
કોઈ એક ગામમાં નટકોકોને ખેલ ચાલી રહ્યો હતો. કોઈ એક સ્ત્રીનું મન તે
ખેલ જોવામાં લીન થઈ ગયું હતું. એવામાં તેના પતિ અને સસરા ઘેર આવ્યા.
અન્યમનસ્ક હોવાને કારણે તેણે જાતને બદલે રાધતું પીરસ્યું. તેનું
કારણ સસરા જાણી ગયા. તે સ્ત્રીને નટમાં આસક્ત થયેલી માનીને પતિએ
ખૂબ જ માર માર્યો અને તેને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકી. ॥૧૫॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીપદનિરૂપણમ્

૨૪૧

છાયા--કુર્વન્તિ સંસ્તવં તામિઃ પ્રપ્રજ્ઞાઃ સમાધિયોગેભ્યઃ ।

તસ્માત્ શ્રમણા ન સંયન્તિ આત્મહિતાય સંનિવદ્યાઃ ॥૧૬॥

અન્વયાર્થઃ--(સમાહિજોગેહિ) સમાધિયોગૈઃ-ધર્મધ્યાનાત્ (પન્મદ્વા) પ્રપ્રજ્ઞાઃ
 એવ (તાહિ) તામિઃ-સ્ત્રીમિઃ સદ્ (સંથવં) સંસ્તવં-પરિચયં (કુર્વન્તિ) કુર્વન્તિ (તદ્વા)
 તસ્માત્ કારણાત્ (સમણા) શ્રમણાઃ (આયહિયાએ) આત્મહિતાય (સણિસેજ્ઞાઓ)
 સંનિવદ્યાઃ સ્ત્રીનિવાસસ્થાનાનિ (જા સમૈતિ) ન સંયન્તિ-ન ગચ્છન્તીતિ ॥૧૬॥

ટીકા--‘સમાહિજોગેહિ’ સમાધિયોગેભ્યઃ-તત્ત્વ સમાધિઃ ધર્મધ્યાનં તદર્થ
 યોગાઃ મનોવાકકાયવ્યાપારાસ્તેભ્યઃ ‘પન્મદ્વા’ પ્રપ્રજ્ઞાઃ પુરુષાઃ શિથિલવિદારિણઃ

શબ્દાર્થ--‘સમાહિજોગેહિ-સમાધિયોગૈઃ’ સમાધિયોગ અર્થાત્ ધર્મ-
 ધ્યાનસે ‘પન્મદ્વા-પ્રપ્રજ્ઞાઃ’ પ્રજ્ઞ પુરુષ હી ‘તાહિ-તામિઃ’ સ્ત્રીયો કે
 સાથ ‘સંથવં-સંસ્તવમ્’ પરિચય ‘કુર્વન્તિ-કુર્વન્તિ’ કરતે હૈ ‘તદ્વા--
 તસ્માત્’ હસલિયે ‘સમણા-શ્રમણાઃ’ સાધુ ‘આયહિયાએ-આત્મહિતાય’
 અપને હિતકે લિયે ‘સણિસેજ્ઞાઓ-સંનિવદ્યાઃ’ સ્ત્રીયો કે સ્થાન પર ‘જા
 સમૈતિ-ન સંયન્તિ’ નહીં જાતે હૈ ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ--જો સમાધિયોગ સે પ્રજ્ઞ હૈં વે હી સ્ત્રીયો કે સાથ પરિ-
 ચય કરતે હૈ । અતઃએવ અપની આત્મા કે હિત કે લિયે શ્રમણ કો સ્ત્રી
 કે સ્થાન પર નહીં જાના જાહિયે ॥૧૬॥

ટીકાર્થ--સમાધિ કા અર્થ હૈ ધર્મધ્યાન । સમાધિ કે લિયે મન
 વચન ઓર કાય કા જો વ્યાપાર કિયા જાતા હૈ ઓસે સમાધિયોગ કહતે
 હૈ । જો સમાધિયોગો સે પ્રજ્ઞ હૈં અર્થાત્ શિથિલાચારી હૈં, વે હી સ્ત્રીયો

શબ્દાર્થ--‘સમાહિજોગેહિ-સમાધિયોગૈઃ’ સમાધિયોગ અર્થાત્ ધર્મધ્યાનથી
 ‘પન્મદ્વા-પ્રપ્રજ્ઞાઃ’ પ્રજ્ઞ પુરુષ જ ‘તાહિ-તામિઃ’ સ્ત્રીઓની સાથે ‘સંથવં-સંસ્તવમ્’
 પરિચય ‘કુર્વન્તિ-કુર્વન્તિ’ કરે છે, ‘તદ્વા-તસ્માત્’ તે કારણે ‘સમણા-શ્રમણાઃ’
 સાધુ ‘આયહિયાએ-આત્મહિતાય’ પોતાના હિત માટે ‘સણિસેજ્ઞાઓ-સંનિવદ્યાઃ’
 સ્ત્રીઓના સ્થાનમાં ‘જા સમૈતિ-ન સંયન્તિ’ જતા નથી. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ--જેઓ સમાધિયોગથી પ્રજ્ઞ છે-શિથિલાચારી છે, તેઓ જ
 સ્ત્રીઓની સાથે પરિચય કરે છે. આ વાતને બરાબર સમજી લઇને આત્મહિત
 સાધવાની અભિલાષા રાખનાર શ્રમણે સ્ત્રીના નિવાસસ્થાનમાં જવું જોઇએ નહીં ॥૧૬॥

ટીકાર્થ--સમાધિ એટલે ધર્મધ્યાન. સમાધિને માટે મન, વચન અને
 કાયની જે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે, તેને સમાધિયોગ કહે છે.
 જેઓ સમાધિયોગથી પ્રજ્ઞ છે, એટલે કે જેઓ શિથિલાચારી છે, તેઓ જે

‘વાહિ’ તામિઃ સ્ત્રીમિઃ સહ, ‘સંયત્તં’ સંસ્તત્ત્વં-પરિચયં કુર્વન્તિ । યસ્માત્ કારણાત્ સ્ત્રીપરિચયાત્ પથબ્રષ્ટાઃ મરન્તિ ‘તમ્હા’ તસ્માત્ કારણાત્ ‘સમણા’ શ્રમણાઃ સાધવઃ ‘માયદિયાઈ’ આત્મહિતાય સ્ત્રીणां સંસ્પર્શમાત્રે સ્વકીયં દિતમેવ ધ્વિ-
ષ્યતીતિ મન્યમાનાઃ ‘સણિસેઝ્ઞાઓ’ સંનિષદ્ધાઃ-સં=સમ્યક્ નિપીદન્તિ=ઉપ-
વિશન્તિ સ્ત્રિયો યત્ર સા સધિપદ્યા-તાઃ સંનિષદ્ધાઃ=સ્ત્રીણામાવાસસ્થાનાનિ । ‘ન
સમેતિ’ ન સંયન્તિ-ન ગચ્છન્તિ સ્ત્રીમિઃ સહ સંપર્કં નૈવ કુર્વન્તિ । તથા સહ સંગં વાર્તા-
લાપં તત્સ્થાનાદો ગમનાદિકં સર્વમેવ પરિત્યજન્તિ મોક્ષામિલાપિણઃ શ્રમણાઃ ॥૧૬॥

સાધુનામપિ સ્ત્રીપરિચયાત્ પતનં ભવતીતિ પ્રતિપાદિતમ્ । તત્ર વૃચ્છયતે-
કિં મત્રઙ્ગ્યાં સ્ત્રીકૃત્યાપિ કઙ્ચિત્ સ્ત્રીસમ્પર્કં કરોતિ કુપવાન્ કરિષ્યતિ વેતિ

કે સાથ સંસ્તત્ત્વ-પરિચય કરતે હૈં, કયોંકિ સ્ત્રીપરિચય સે પથબ્રષ્ટ હોના
પડતા હૈ । શ્રમણ આત્મહિત કે લિપ્ અર્થાત્ યહ માનકર કિ સ્ત્રિયો
કે સાથ સમ્બન્ધ ન રાખને સે આત્મા કા શ્રેય હી હોગા, કાંબી સ્ત્રિયો
કે નિવાસસ્થાન પર ન જાણ, ઉનકે સાથ સમ્પર્ક ન કરે મોક્ષામિલાપી
સન્ત પુરુષ સ્ત્રિયોં કે સંસર્ગ કા, ઉનકે સાથ વાર્તાલાપ કરને કા ઔર
ઉનકે નિવાસસ્થાન મેં જાને કા સબી પ્રકાર એસે કે સંસર્ગોં કા ત્યાગ
કરતે હૈ ॥ ૧૬ ॥

સ્ત્રિયોં કે સાથ પરિચય કરને સે સાધુઓં કા મી પતન હો જાતા હૈ,
યહ પ્રતિપાદન કિયા જા ચુકા હૈ । અવ પ્રદન યહ હૈ કિ કયા વીક્ષા

સ્ત્રીઓના સમાગમ સેવે છે. એવા પુરુષો સમાધિયોગ (ધર્મધ્યાન) માં ચિત્ત
પરોવી શકતા નથી, તે કારણે તેમને પથબ્રષ્ટ (મોક્ષમાર્ગથી દૂર ફેંકાયેલા)
હી શકાય છે. શ્રમણે કહી પણ સ્ત્રીઓના નિવાસસ્થાનમાં જવું ભોળાં નહીં
અને તેમનો સંપર્ક સેવવો ભોળાં નહીં. તેણે એ વાતને મનમાં વિશ્વાસપૂર્વક
અવધારણુ કરવી ભોળાં છે સ્ત્રીઓના સમાગમ નહીં કરવાથી જ પોતાના
આત્માનું કલ્યાણ સાધી શકાશે. આ વાતને અંતઃકરણમાં દૈતરી લઈને મોક્ષા-
મિલાપી સંત પુરુષો સ્ત્રીઓના સંસર્ગને ત્યાગ કરે છે, તેમની સાથે વાર્તાલાપ
પણ કરતા નથી અને તેમનાં નિવાસસ્થાનોમાં પ્રવેશ પણ કરતા નથી. આ
પ્રકારે તેઓ સ્ત્રીના સંપર્કનો સંપૂર્ણતઃ ત્યાગ કરે છે. ॥૧૬॥

સ્ત્રીઓની સાથે પરિચય કરવાથી સાધુઓનું પણ પતન થઈ જાય છે,
એ વાતનું પ્રતિપાદન થઈ ચૂક્યું. હવે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે ‘શું’ વીક્ષા

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીષદનિરૂપણમ્

૨૫૬

શક્ત્યાં સૂત્રકાર આદ્ય—‘વહવે ગિહાઈ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલપ્ર—વહવે ગિહાઈ અવંહદુ મિસ્સીભાવં પૃથુયા ય ઇમે ।

ધુવમગ્ગનેવ પર્વયંતિ વાયા વીરિયં” કુસીલાણં ॥૧૭॥

છાયા—વહવો ગૃહાણિ અવહત્ય મિશ્રીભાવં પ્રસ્તુતાશ્ચ એકે ।

ધુવમાર્ગમેવ પ્રવદન્તિ વાચા વીર્યં કુસીલાનામ્ ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—(વહવે ઇમે) વહવ એકે (ગિહાઈ અવહદુ) ગૃહાણિ અવહત્ય પરિત્યજ્ય (મિસ્સીભાવં પૃથુયા) મિશ્રીભાવં પ્રસ્તુતાઃ—ગૃહસ્થસંવચ્ચિતસાધુમાર્ગં સ્વીકૃત્ય અંગીકાર કરકે ‘મી કોઈ સ્ત્રીસમ્પર્ક કરતા હૈ ? કિસીને કિયા હૈ ? કોઈ કરેગા ?’ ઇસકા ઉત્તર દેતે હુવ સૂત્રકાર કહતે હૈ ‘વહવે ગિહાઈ’ ઇત્યાદિ।

શબ્દાર્થ—‘વહવે ઇમે—વહવ એકે’ બહુતસે લોગ ‘ગિહાઈ અવહદુ—ગૃહાણિ અપહૃત્ય’ ઘરસે નિકલ કર અર્થાત્ પ્રવ્રજિત હોકર ‘મી’ ‘મિસ્સી-ભાવં પૃથુયા—મિશ્રીભાવં પ્રસ્તુતાઃ’ મિશ્રમાર્ગ અર્થાત્ કુછ ગૃહસ્થ ઓર કુછ સાધુકે આચારકો સ્વીકાર કર લેતે હૈ ‘ધુવમગ્ગમેવ પર્વયંતિ—ધુવમાર્ગમેવ પ્રવદન્તિ’ ઓર વે કહતે હૈ કિ—હમને જો માર્ગકા અનુષ્ઠાન કિયા હૈ વહ માર્ગ હી મોક્ષકા માર્ગ હૈ ‘વાયાવીરિયં કુસીલાણં—વાચા વીર્યં કુસીલાનામ્’ કુસીલોં કે વચન મેં હી શૂરવીરતા હૈ અનુષ્ઠાન મેં નહોં ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—બહુત સે લોગ ગૃહોં (ઘરોં) કા ત્યાગ કરકે મિશ્ર-ભાવ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ। અર્થાત્ વે ગૃહસ્થ કા ઓર સાધુ કા મિશ્રિત

અંગીકાર કર્યા બાદ પણ કોઈ સાધુ સ્વીસંપર્ક કરે છે ખરો ? શું કોઈએ કર્યો છે ખરો ? શું કોઈ કરશે ખરાં ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘વહવે ગિહાઈ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘વહવે ઇમે—વહવ એકે’ ધણા લોકે ‘ગિહાઈ અવહદુ—ગૃહાણિ અપહૃત્ય’ ઘેરથી નીકળીને અર્થાત્ પ્રવ્રજીત થઈને પણ ‘મિસ્સીભાવં પૃથુયા—મિશ્રી-ભાવં પ્રસ્તુતાઃ’ મિશ્રમાર્ગ અર્થાત્ કંઈક ગૃહસ્થ અને કંઈક સાધુના આચારનો સ્વીકાર કરી લે છે, ‘ધુવમગ્ગમેવ પર્વયંતિ—ધુવમાર્ગમેવ પ્રવદન્તિ’ અને તેઓ કહે છે કે—અમે જે માર્ગનું અનુષ્ઠાન કર્યું છે, તે માર્ગ જ મોક્ષના માર્ગ છે. ‘વાયાવીરિયં કુસીલાણં—વાચાવીર્યં કુસીલાનામ્’ કુસીલોને વચનમાં જ શૂરવીરપણું છે. અનુષ્ઠાનમાં નહીં. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—ધણા લોકો ગૃહોને ત્યાગ કરીને મિશ્રવ્યવહારરૂપ મિશ્રીભાવથી યુક્ત થતા હોય છે. એટલે કે દીક્ષા બ્રહ્મણ કર્યા બાદ સાધુ અને ગૃહસ્થના

(ધ્રુવમગમેવ પવયંતિ) ધ્રુવમાર્ગમેવ પવદન્તિ-મદનુષ્ઠિતમાર્ગ એવ મોક્ષમાપક
 इति कथयन्ति (वाया वीरियं कुशीलाणं) वाचा वीर्यं कुशीलानाम्-कुशीला वचने
 એવ સામર્થ્યવન્તો મવન્તિ ન તુ કર્માનુષ્ઠાને इति ॥૧૭॥

टीका-‘बहवे’ बहवः पुरुषाः ‘एगे’ केचन ‘गिद्वाइ’ अवदद्दु’ गृहाणि परित्यज्य,
 प्रवज्यां गृहीत्वा, पुनः ‘मिस्सीमावं पत्थुया’ मिश्रोमावं प्रस्तुताः=माप्ताः=देशतः
 साधवः देशतश्च गृहस्थाः । न वा सर्वथा साधवः न वा सर्वथा गृहस्थाः किन्तु
 मध्यममार्गमाश्रिताः, एवंभूतास्ते ‘ध्रुवमगमेव पवयंति’ ध्रुवमार्गमेव पवदन्ति
 ध्रुवो मोक्षः संयमो वा तं पवदन्ति, अस्मदनुष्ठितमार्ग एव मोक्षमार्ग
 इति कथयन्ति (वाया वीरियं कुशीलाणं) वाचा वीर्यं कुशीलानाम् कुशील-
 व्यवहार करते हैं । वे दावा करते हैं कि हमारे द्वारा आचीर्ण मार्ग ही
 मोक्षमापक है किन्तु कुशीलजन वचन के ही वीर होते हैं कर्म
 (क्रिया) में वीर नहीं होते ॥१७॥

टीકાર્થ—વહુતેરે જન ઘર ત્યાગ કર અર્થાત્ પ્રવજ્યા સ્વીકાર કરકે
 સાધુ ઓર ગૃહસ્થ કા મિલા-જુલા આચરણ કરતે હૈ । કુછ ક્રિયાઈ
 સાધુકી ઓર કુછ ગૃહસ્થ કી કરતે હૈ । વે ન પૂર્ણરૂપસે સાધુ હૈ, ન પૂરે
 ગૃહસ્થ હી । દોનોં કે મધ્ય કે માર્ગ કો અપનાતે હૈ । ડનકા યહ કહના
 હોતા હૈ કિ હમ જો કહતે યા કરતે હૈ, વહી મોક્ષ કા માર્ગ હૈ । કિન્તુ
 કુશીલોં કા વીર્ય (પરાક્રમ) વચન મેં હી હોતા હૈ અર્થાત્ અવસન,
 પાર્શ્વસ્થ, સંસક્ત, યથાહ્વદ તથા કુશીલ, યહ પાંચ પ્રકાર કે શિથિલા-
 ચારી વચન વ્યવહાર મેં હી ચતુર હોતે હૈ, ધર્માનુષ્ઠાન મેં નહીં । અપને
 આચીર્ણ માર્ગ કો હી વે સંયમ ઓર મોક્ષ કા માર્ગ કહતે હૈ । વે

મિશ્રિત વ્યવહાર આચરતા હોય છે. તેઓ એવો દાવો કરે છે કે અમે જે
 માર્ગને અનુસરી રહ્યા છીએ, તે માર્ગનું અનુસરણ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય
 છે. પરંતુ કુશીલ માણસો વાણીશૂરા જ હોય છે-તેઓ કર્મમાં (ક્રિયામાં-
 આચરણમાં) શૂર હોતા નથી. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—ધણા લોકો ઘરનો ત્યાગ કરીને એટલે કે દીક્ષા અંગીકાર
 કરીને સાધુ અને ગૃહસ્થોના જેવું-અનેના મિશ્રિત વ્યવહાર જેવું આચરણ
 કરે છે-તેઓ કેટલીક સાધુની ક્રિયાઓનું પાલન કરે છે અને તેમની કેટલીક
 ક્રિયાઓ ગૃહસ્થના જેવી જ હોય છે. તેથી તેઓ પૂરા સાધુ પણ નથી અને
 પૂરા ગૃહસ્થ પણ નથી, પરંતુ અનેની મધ્યના માર્ગને અપનાવે છે.
 તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે અમે જે કહીએ છીએ અથવા કરીએ છીએ,

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪૩. ૧ સ્ત્રીપરીવહનરૂપણમ્

૨૪૫

પદમ્ અવસન્નપાર્શ્વસ્થસંસક્તયથાછંદાનાં ગ્રાહકમ્ પશ્ચવકારા અપિ કુશીલાદયો
વચને એવ ચતુરા મવન્તિ ન તુ ધર્માનુષ્ઠાને, સ્નાનુષ્ઠિતમેવ માર્ગં મોક્ષસંયમયોર્નિ-
ર્વાહકં પ્રવદન્તિ । તે વાળીમાત્રેણૈવ વયં સાધવ્યં ઇતિ દ્રુવતે, ન તુ તેષાં કુશી-
લાનામ્ ઋદ્ધિરસાતાગૌરવજાલપ્રસ્તાનામ્ શિથિલવિહારિણાં, સદનુષ્ઠાનજનિતં
વીર્યં તે વાચા સામર્થ્યં સ્વાન્તર્પારયન્તિ । તે દ્રવ્યલિંગધારિણો વાળીમાત્રેણૈવ
સાધવ્યઃ, ન તુ સંયમાચરણપ્રયુક્તાઃ ઇતિ ॥૧૭॥

મૂલમ્—સુંદ્રં રવહ પરિસાણ અહ રહસ્સંમિ દુક્કંડં કરેહ ।

જાણંતિ ય ણં તહાવિદા માંહલે મંહાસદેડ્યાંતિ ॥૧૮॥

હાયા—શુદ્ધં રૌતિ પરિપદિ અથ રહસિ દુષ્કૃતં કરોતિ ।

જાનન્તિ ચ તથાવિદો માયાવી મહાશ્વટોડ્યમિતિ ॥૧૮॥

વચન માત્ર કે હી શૂરવીર હૈં કસ્તવ્ય કે નહીં 'ઋદ્ધિ ગૌરવ, રસગૌરવ
ઔર સાતાગૌરવ કે જાલ મેં ફૈસે દ્રુવ, શિથિલાચારી કુશીલોં કે
અન્તર મેં સદનુષ્ઠાન દ્વારા જનિત વીર્ય-સામર્થ્ય નહીં હોતા । જે દ્રવ્ય-
લિંગધારી વાળી માત્ર સે હી સાધુ હૈં । સંયમ કા આચરણ ન કરને કે
કારણ ઝન્હેં સાધુ નહીં કહા જા સકતા ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ—'પરિસાણ-પરિપદિ' વહ કુશીલ પુરુષ સભામેં 'સુંદ્રં રવહ
-શુદ્ધં રૌતિ' અપને કો શુદ્ધ કહતા હૈ 'અહ-અથ' પરંતુ 'રહસ્સંમિ-

એજ મોક્ષનો માર્ગ' છે. પરંતુ કુશીલ પુરુષો વાણીશૂરા જ હોય છે તેઓ
ધર્માનુષ્ઠાનમાં શૂરા હોતા નથી.

પાંચ પ્રકારના શિથિલાચારીઓ કહ્યા છે.—(૧) અવસન્ન, (૨) પાર્શ્વસ્થ
(૩) સંસક્ત, (૪) યથાછન્દ અને (૫) કુશીલ. તે શિથિલાચારીઓ બોલવામાં
જ શૂરા હોય છે, ધાર્મિક અનુષ્ઠાને આચરવાના સામર્થ્યથી તેઓ રહિત
હોય છે. તેઓ જે માર્ગને અનુસરતા હોય છે તે માર્ગને પોતાના આચીક્રુ
માર્ગને-જ સંયમ અને મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. તેઓ માત્ર બોલવામાં જ
શૂરા હોય છે, કર્તવ્યમાં શૂરા હોતા નથી. ઋદ્ધિગૌરવ, રસગૌરવ અને
સાતાગૌરવની જાળમાં ફસાયેલા તે શિથિલાચારી કુશીલોના અન્તરમાં સદ-
નુષ્ઠાન દ્વારા જનિત વીર્ય (સામર્થ્ય)નો સદ્ભાવ જ હોતો નથી. તે દ્રવ્ય-
લિંગધારી સાધુઓ નામના જ સાધુ છે, સંયમનું આચરણ ન કરવાને કારણે
ખરી રીતે તો તેમને સાધુ કહી શકાય જ નહીં. ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ-પરિસાણ-પરિપદિ' તે કુશીલ પુરુષ સભામાં 'સુંદ્રં રવતિ-શુદ્ધં રૌતિ'
પોતાને શુદ્ધ કહે છે. 'અહ-અથ' પરંતુ 'રહસ્સંમિ-રહસિ' એકાન્તમાં 'દુક્કંડં

અન્વયાર્થઃ--(પરિસાણ) પરિપદિ સમાયાં (શુદ્ધં રવહ) શુદ્ધં રૌતિ=આત્માને વિશુદ્ધં માપતે (અહ) અથ (રહસંભિ) રહસિ એકાન્તે (દુષ્કર્મ) કરેહં દુષ્કૃતમ્ અસંયમાનુષ્ઠાનં કરોતિ । (તહાવિદા) તથાવિદઃ--અજ્ઞચેષ્ટાજ્ઞાનવન્તઃ પુરુષાઃ 'જાણંતિ' જાનન્તિ (અયં) અયમ્ (માહસ્ત્વે મહાસદે) માયાવી મહાશઠ ઇતિ, નિપુણપુરુષાઃ મહાશઠોઽયમિતિ જાનન્તિ ॥૧૮॥

ટીકા--સ કુશીલઃ યાદ્માત્રેણ પ્રકાશિતસ્વરીયઃ । 'પરિસાણ' પરિપદિ-સમાયાં 'શુદ્ધં' શુદ્ધં-અપમતદોષં સ્વાત્માને સ્વકીયાનુષ્ઠાનં ચ નિર્મલમ્ । 'રવહ' રૌતિ-માપતે 'અહ ય' અથ ચ 'રહસંભિ' રહસિ, એકાન્તે, 'દુષ્કર્મ' દુષ્કૃત-દૃષિતં સ્ત્રીસંપર્કદિકુકૃત્યમ્ 'કરેહ કરોતિ' કરોતિ યતઃ સત્યમ્-પ્રકાશે સદનુષ્ઠાનં રહસિ' એકાન્ત મેં 'દુષ્કર્મ કરેહ-દુષ્કૃતં કરોતિ' પાપાચરણ કરતા હૈ 'તહાવિદા-તથાવિદઃ' એસે કો અજ્ઞ ચેષ્ટા કા જ્ઞાન રચનેવાલે પુરુષ 'જાણંતિ-જાનન્તિ' જાન છેતે હૈ કિ 'માહસ્ત્વે મહાસદેયંતિ-માયાવી મહાશઠોઽયમિતિ' યહ માયાવી ઓર મહાશઠ હૈ ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ--વે પરિપદ મેં અર્થાત્ જનસમૂહ મેં અપને કો વિશુદ્ધ કહતે હૈં કિન્તુ એકાન્ત મેં દુષ્કર્મ કરતે હૈં । પરન્તુ વિશિષ્ટ પ્રકાર કે લોગ, જો અંગ ચેષ્ટા આદિ સે દૂસરે કે અન્તરંગ કો જાન છેતે હૈં, વે જાનતે હૈં કિ ચે માયાવી ઓર મહાશઠ હૈં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ--વચન માત્ર સે અપને સામર્થ્ય કો પ્રકાશિત કરનેવાલા વહ કુશીલ સાધુ અપને આત્મકો ઓર અપને અનુષ્ઠાન કો વિશુદ્ધ ઘોષિત કરતા હૈં, પરન્તુ એકાન્ત મેં કુકર્મ કરના હૈં-સ્ત્રીસંપર્ક આદિ

કરેહં દુષ્કૃતં કરોતિ' પાપ.અરથ કરે છે. 'તહાવિદા-તથાવિદઃ' એવાઓને અજ્ઞચેષ્ટાને નાણુવાવાનો પુરુષ 'જાણંતિ-જાનન્તિ' નાણી લે છે કે--'માહસ્ત્વે મહાસદેયંતિ-માયાવી મહાશઠોઽયમિતિ' તે માયાવી અને મહાશઠ છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ--તે શિથિલ આરીઓ પરિપદમાં (લોકાના સમૂહમાં) એવું કહે છે કે અમે વિશુદ્ધ છીએ, પરન્તુ તેઓ એકાન્તમાં દુષ્કર્મનું સેવન કરતા હોય છે. પરન્તુ અજ્ઞચેષ્ટા આદિ દ્વારા અન્યના અન્તરંગને નાણુવામાં નિપુણ હોય એવા ચતુર પુરુષો તો એ વાતને બરાબર નાણી નય છે કે આ લોકો માયાવી (હપટી) અને મહાશઠ છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ--વાણીશૂરા તે કુશીલ સાધુઓ પોતાના ચારિત્રને અને અનુષ્ઠાનને વિશુદ્ધ નહેર કરે છે-તેઓ વિશુદ્ધ હોવાનો દાવ કરે છે, પરન્તુ તેઓ એકાન્તમાં કુકર્મનું સેવન કરે છે. એટલે કે નહેરમાં

परानुपदिशति, पच्छन्ने च स्वयं असंयमजनकं कर्म समाचरति । तादृशं स्वकीयमसदनुष्ठानं गोपायतोऽपि तस्य कुशीलस्य । 'तहाविदा' तथाविदाः— इङ्गिताऽऽकारज्ञानकुशलाः संपताचारे निगुणाश्च साधवो गृहस्थाश्च तस्य तादृशाऽसदनुष्ठानम् 'जाणन्ति' जानन्त्येव । अथवा—सर्वज्ञास्तीर्थंकरादयस्तु जानन्त्येव । तेषां परचित्तस्याऽपि प्रत्यक्षसंभवात् ।

“आकारैरिङ्गितैर्गत्या, चेष्टया भाषणेन च ।

नेत्रवक्त्रविकारैश्च, ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः ॥१॥”

यदा हि आकारप्रकारचिह्नैर्लौकिका अपि परकीयचेतोवृत्तिं जानन्ति । तदा का कथा हस्तामलकवत् सकलपदार्थदर्शनशीलानां तादृशां महागुरुपाणां सर्वकरता है । अर्थात् पकट में लो वह दूसरों को उत्कृष्ट आचार की शिक्षा देता है और एकान्त में स्वयं असंयममग्न कार्य करता है । इस प्रकार अपने दुष्कृत्यों को छिपाने पर भी जो साधु या गृहस्थ मानवीय चेष्टाओं को समझने में कुशल और संपत्तों के आचार के ज्ञाता हैं, वे उसके उन दुष्कृत्यों को जान ही लेते हैं । अथवा सर्वज्ञ तीर्थंकर तो जानते ही हैं, क्योंकि परकीय चित्त भी उनके लिये प्रत्यक्ष होता है । कहा है—‘आकारै रिङ्गितैर्गत्या’ इत्यादि ।

‘आकार से, संकेत से, चाल से, चेष्टा से, बोली से और नेत्रों तथा मुख के विकार से मन की बात भी जान ली जाती है’ ॥१॥

जब आकार प्रकार आदि विहों से लौकिक जन भी दूसरे की चित्तवृत्ति को जान लेते हैं तो समस्त पदार्थों को हस्तामलक के समान

तो तेजो लोकेने उत्कृष्ट आचारोनी शिक्षा आये छे. परन्तु तेजो पोते न्ने अन्तर्गतमां असंयममग्न आचरण करे छे. जले, तेजो आ प्रकारे तेमनां दुष्कृत्योने छुपावता होय, परन्तु यतुर पुरुषोद्धी तेमना दुष्कृत्यो अज्ञात रहैतां नथी. तेजो भाषुने तेनी चेष्टाजो द्वारा पारभी शकवाने समर्थ होय छे. तथा तेजो संयतोना आचारोना जणुकार होय छे, तेजो तेमने साया स्वप्नमां जणभी जय छे. अथवा सर्वज्ञ तीर्थंकरा तो तेमनां ते दुष्कृत्योने जणु न्ने छे, कारण के अन्यना भनोवावेने पणु तेजो जणु शकवाने समर्थ छे. इत्युं पणु छे के—‘आकारैरिङ्गितैर्गत्या’ इत्यादि—

‘आकरथी, संकेतथी, चालथी, चेष्टाथी, बोलीथी, तथा सुभना विकारथी अंतःकरणनी बातने पणु जणु शकय छे, जे आधार, चेष्टा आदि द्वारा आ लोकेना यतुर मनुष्यो अन्यनी चित्तवृत्तिने जणु ले छे, तो समस्त पदार्थोने हस्तामलक (हाथमां रहैला आमजानी जेभ) जेध शकनारा भडा.

જ્ઞાનાં પરચિત્તસ્ય । इत्थं ते जानन्ति 'अयंति' यदऽयम् 'माइत्ले महासदे' मायावी महाशठश्चेति । यद्यपि स शठः स्वमनसि एवं विचारयति यन्मदीयं कृत्यं न कोऽपि जानाति, किन्तु महापुरुषास्तु तस्य मायावित्वं शठत्वं च जानन्त्येव ॥१८॥

મૂલમ્—સયં દુઃકકડં ચ ન વદહ આઈટો વિ પકૃત્યહ વાલે ।

વેયાણુવીહ મા કાસી ચોહજંતો ગિલાઈ સે મુજો ॥૧૯॥

છાયા—સ્વયં દુષ્કૃતં ચ ન વદતિ આદિષ્ટોऽપિ પ્રકૃત્યતે બાલઃ ।

વેદાનુવીચિ મા કાર્પીઃ નોદ્યમાનો ગ્લાયતિ સ ભૂયઃ ॥૧૯॥

લેખનેવાલે મહાપુરુષ સર્વજ્ઞ કેવલજ્ઞાનિયોં કે લિણ દૂસરે કી ચિત્તવૃત્તિ કો જાન લેના કયા થી યાત હૈ ? લે જાનતે હૈં કિ યહ માયાચારી હૈ, કપટ-શીલ હૈ । યદ્યપિ હહ માયાવી સમજના હૈ કિ મેરે કુકર્મ કો કોઈ નહીં જાનતા કિન્તુ જ્ઞાની પુરુષ તો ઉસકી માયાવિતા ઓર શઠતા કો જાનતે હી હૈં ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ—‘વાલે-બાલઃ’ અજ્ઞાની જોઈ ‘સયં દુઃકકડં-સ્વયં દુષ્કૃતમ્’ અપને દુષ્કૃત્ય-પાપકો ‘ન વદહ-ન વદતિ’ નહીં કહતા હૈ ‘આઈટોવિ-આદિષ્ટઃ અપિ’ જલ દૂસરા કોઈ ઉસે ઉસકા પાપકૃત્ય કહને કે લિયે પ્રેરણા કરતા હૈ તલ ‘પ્રકૃત્યહ-પ્રકૃત્યતે’ હહ અપની પ્રશંસા કરને લગતા હૈ ‘વેયાણુવીહ મા કાસી-વેદાનુવીચિ મા કાર્પી’ તુમ મૈથુન કી હલ્લા મત કરો હસ પ્રકાર આચાર્ય આદિ કે દ્વારા ‘મુજો ચોહ-

પુરુષો-સર્વજ્ઞ કેવલીએને માટે તો અન્યના મનોભાવોને બાણી લેવામાં શી મુશ્કેલી હોઈ શકે ? તેઓ તો એ વાતને અવશ્ય બાણી શકે છે કે આ પુરુષ સહાચારી છે કે માયાચારી (કપટશીલ) છે. જલે તે માયાચારી પુરુષ એમ માનતો હોય કે મારાં કુકર્મોને કોઈ બાણીતું નથી, પરંતુ જ્ઞાની પુરુષ અથવા સર્વજ્ઞ કેવલી ભગવાનો તો તેમની માયાવિતા અને શઠતાને બાણીતા બં હોય છે ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ—‘વાલે-બાલઃ’ અજ્ઞાની છલ ‘સયં દુઃકકડં-સ્વયં દુષ્કૃતમ્’ પોતાના દુષ્કૃત્ય-પાપને ‘ન વદહ-ન વદતિ’ પ્રગટ કરતા નથી. ‘આઈટોવિ-આદિષ્ટઃ અપિ’ બ્યારે બીજો કોઈ તેને તેનું પાપકૃત્ય બતાવવાની પ્રેરણા કરે છે. ત્યારે પ્રકૃત્યહ-પ્રકૃત્યતે તે પોતાના વખાણુ જ કરવા લાગી જાય છે. ‘વેયાણુવીહ મા કાસી-વેદાનુવીચિ મા કાર્પી’ તું મૈથુનની ઇચ્છા ન કર એ પ્રમાણે આચાર્ય આદિ દ્વારા ‘મુજો ચોહજંતો-ભૂયો નોદ્યમાનઃ’ વારંવાર કહેવામાં આવેથી ‘સે-છઃ’

અન્વયાર્થઃ—(વાણે) બાલોડજ્ઞાની (સયં દુષ્કર્મ) સ્વયં દુષ્કૃતં (ન વદઈ) ન વદતિ આત્મના કૃતં પાપં આચાર્યાદિના પૃષ્ઠો ન કથયતિ (આદ્યો વિ) આદિ-
ષ્ટોડપિ પરેણ (પક્ત્યઈ) પ્રકત્યતે સ્વકીયાં પ્રશંસાં વદતિ (વેથાણુવીઈ માકાસી)
વેદાનુવીચિ માકાર્પી મૈથુનામિલાપં મા કુરુઈતિ આચાર્યે કથિતે (શુજો ચોડ્જંતો)
ભૂયો નોધમાનઃ (સે) સઃ કુશીલઃ (ગિલાઈ) ગ્લાયતિ—ગ્લાનિં પ્રાપ્નોતીતિ ॥૧૯॥

ટીકા—‘બાલે’ બાલોડજ્ઞાની ‘સયં દુષ્કર્મ’ ન વદઈ’ સ્વાયમાત્મના કૃતં દુષ્કર્મ
ન વદતિ, સ્વકીયદુષ્કર્મકથનાય પરેણ ‘આદ્યો વિ’ આદિષ્ટોડપિ આચા-
ર્યેણાડ્યને વા ચેનચિત્ ‘પક્ત્યઈ’ પ્રકત્યતે, સ્વકીયાં પ્રશંસામેવ વદતિ
આત્માનં નિદ્ધાતુમ્ અલ િ. અપન્તં સન્તં વ્રો ઇતિ ભાવઃ । તથા—‘વેથાણુવીઈ’
જંતો—‘ભૂયોનોધમાનઃ’ બાર બાર કહ્યા જાને પર ‘સે—સઃ’ વહ કુશીલ
‘ગિલાઈ—ગ્લાયતિ’ ગ્લાનિકો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—અજ્ઞાની જીવ સ્વયં અપને પાપકો પ્રકાશિત નહીં
કરતા હૈ, દુસરે કે કહને પર ખી મુકરતા હૈ ઓર અપની પ્રશંસા
કરતા હૈ, મૈથુનસેવન મત કરો, હસ પ્રકાર આચાર્ય કે કહને પર
ઓર પુનઃ પુનઃ પ્રેરણા કરને પર ગ્લાનિ કા અનુભવ કરતા હૈ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—અજ્ઞાની જીવ અપને દુષ્કૃત્ય કો પ્રકાશિત નહીં કરતા
હૈ, અપના દુષ્કૃત (પાપ) કહને કે લિપ દુસરે કે કહને પર નટના હૈ,
મુઠી સચ્ચી બાતે કહતા હૈ । જષ ગુરુ કહતે હૈં કિ મૈથુન સેવન મત
કરો તો વહ બારંબાર ગ્લાનિ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।

તે કુશીલ શિષ્ય ‘ગિલાઈ—ગ્લાયતિ’ ગ્લાનિ બની જાય છે. અર્થાત્ દુઃખી
બની જાય છે. ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—અજ્ઞાની જીવો જાતે જ પોતાના પાપને પ્રકટ કરતા નથી,
બીજા લોકો તેમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો પણ તેઓ પોતાના દોષોનો
સ્વીકાર જ કરતા નથી, પરંતુ પોતાની પ્રશંસા જ કર્યા કરે છે. આચાર્ય
દ્વારા મૈથુન સેવન ન કરવાનો ઉપદેશ આપવામાં આવે અને સ્ત્રીના સંપર્કનો
પરિત્યાગ કરવાની પ્રેરણા ફરી ફરીને આપવામાં આવે, ત્યારે તેઓ ગ્લાનિ
(વિવાદ) અનુભવે છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—અજ્ઞાની જીવો પોતાનાં દુષ્કૃત્યોને પોતાની જાતે પ્રકટ
કરતાં જ નથી, પરંતુ જ્યારે તેઓને કોઈ દુષ્કૃત્યો પ્રકટ કરવાને
માટે સમજાવે છે, ત્યારે પણ તેઓ તેનો સ્વીકાર જ કરતા નથી, બિઝટા
ખરી ખોટી વાતો કહીને પોતાના દુષ્કૃત્યો (પાપો)ને છુપાવવાનો જ પ્રયત્ન
કરે છે. જ્યારે શુદ્ધ દ્વારા તેને મૈથુન સેવન ન કરવાનું કહેવામાં આવે છે,

વેદાનુવીચિ, વેદોદિતમપિ મૈથુનં મા કુરુ' इत्येवं गुरुणा 'चोङ्गंजो' नोद्यमानः 'स भुज्जो' स भूयः 'गिलाइ' ग्लायति, ग्लानिमधिगच्छति ।

द्रવ્યલિંગો સાધુરજ્ઞાની સ્વયં સ્વયં ન વદતિ । પરેણ પૃષ્ઠઃ સ્વકીયામાત્મ-
શ્લષાપેવાડડવિષ્કરોતિ । મૈથુનં ન કર્તવ્યમિતિ ભૂયો ભૂયો નોદ્યમાનો વિદ્ય-
માનેન મનસા દૂષમાન ઇવાભાવિ इति भावः ॥૧૯॥

મૂલમ્—ઓસિયા વિ इत्थिपोसेसु પુરિસા इर्रेथीवेयखेदन्ना ।

પળ્લાસમન્નિતાવેગે' નારીણં વસં ઉવકસંતિ ॥૨૦॥

છાયા—ઉપિતા અપિ સ્ત્રીપોષેષુ પુરુષાઃ સ્ત્રીવેદસેદજ્ઞાઃ ।

પ્રજ્ઞાસમન્નિતા અપ્યેકે નારીણાં વશમુપકવન્તિ ॥૨૦

તાત્પર્ય यह है कि द्रव्यलिङ्गी अज्ञानी साधु स्वयं अपने पाप को प्रकट नहीं करता है । दूसरा कोई पूछता है तो अपनी प्रशंसा ही करता है । जब उसे मैथुन न करने की प्रेरणा की जाती है तो अनमना जैसा होकर रह जाता है ॥१९॥

શબ્દાર્થ—‘इत्थिपोसेसु-स्त्रीपोषेषु’ स्त्रियो’ के पालन करने में ‘ओसिया वि-उपिता अपि’ व्यवस्थित होने पर भी ‘पुरिसा-पुरुषाः’ जो पुरुष ‘इत्थिवेयखेदन्ना-स्त्रीवेदखेदज्ञाः’ स्त्रियो’ के द्वारा होनेवाले खेदों के ज्ञाता होने पर भी ‘पल्लासमन्नितावेगे-प्रज्ञासमन्निता अप्येके’ प्रज्ञा-किननेक तो बुद्धिसे युक्त होने पर भी ‘नारीणं वसं उवकसंति-नारीणां वशमुपकवन्ति’ स्त्रियो’ के वशीभूत हो जाते हैं ॥२०॥

ત્યારે તે વારે વારે જ્ઞાનિનો અનુભવ કરે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે દ્રવ્યલિંગી (માત્ર સાધુનો વેષ ધારણ કરનાર પણ સાધુના આચારોનું પાલન ન કરનાર) સાધુ બને પોતાના પાપને પ્રકટ કરતો નથી. જો કોઈ તેના હૃદય વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે, તો તે આત્મપ્રલાપ જ કરે છે. જ્યારે આચાર્ય આદિ દ્વારા તેને પ્રહાયર્થનું પાલન કરવાની પ્રેરણા આપવામાં આવે છે, ત્યારે તે ઉદાસ થઈ બંધ છે, તેને એવી શિખામણ પણ ગમતી નથી. ॥૧૯॥

શબ્દાર્થ—‘इत्थिपोसेसु-स्त्रीपोषेषु’ स्त्रियो’ના પાલન કરવામાં ‘ओसि-
या वि-उपिता अपि’ व्यवस्थित હોવા છતાં પણ ‘पुरिसा-पुरुषाः’ જે યુર્ય ‘इत्थि-
वेयखेदन्ना-स्त्रीवेदखेदज्ञाः’ स्त्रियो’ દ્વારા થતાવાળા વેદને બળુશાવાળા હોવા છતાં
પણ ‘पल्लासमन्नितावेगे-प्रज्ञासमन्निता अप्येके’-કોઈ કોઈ તો બુદ્ધિયુક્ત હોવા
છતાં પણ-‘नारीणं वसं उवकसंति-नारीणां वशमुपकवन्ति’ स्त्रीयो’ને અધીન
થઈ બંધ છે. ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ:—(ઇત્થિપોસેસુ) સ્ત્રીપોષેષુ-સ્ત્રીપાલને (ઓસિયા વિ) ઉપિતા અપિ સ્ત્રીપોષણાદી વ્યવસ્થિતા અપિ (પુરિયા) પુરુવા: (ઇત્થીવેયસ્વેદજ્ઞા) સ્ત્રીવેદ-સ્વેદજ્ઞા:—સ્ત્રી સંપર્કજનિતદુ:ખં જાનન્તોઽપિ (વળ્લાસમન્વિતા) મજ્ઞાસમન્વિતા:—ઔત્પત્તિકયાદિબુદ્ધિયુક્તા અપિ (એ) એકે (નારીણં વસં ઉવક્સંતિ) નારીણાં વશમુપક્રમન્તિ-સ્ત્રીનિતા મવન્તિ-સ્ત્રીવશં મચ્છન્તીતિ ॥૨૦॥

ટીકા—‘ઇત્થિપોસેસુ’ સ્ત્રીપોષેષુ સ્ત્રિયં પોષયન્તિ ચે તે સ્ત્રીપોષાઃ વ્યાપારવિશેષાઃ તેષુ ‘ઓસિયા વિ’ ઉપિતા અપિ ‘પુરિયા’ પુરુવાઃ સ્ત્રીણાં રક્ષણાદૌ કૃતપ્રવૃત્તિના અપિ ‘સ્ત્રીવેદસ્વેદજ્ઞા’ સ્ત્રીવેદસ્વેદજ્ઞાઃ=સ્ત્રીણાં વેદો માયામધાનકઃ, તસ્મિન્નિપુણાઃ ‘વળ્લાસમન્વિતા’ મજ્ઞા ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિઃ તાદૃશબુદ્ધયા યુક્તા અપિ પુરુવાઃ ‘વેગે’ એકે મહામોહાન્ધવનસઃ । ‘નારીણં’ નારીણામ્ ‘વસં’ વશમ્—અધિકારમ્ ‘ઉવક્સંતિ’ ઉપક્રમન્તિ વ્રજન્તિ—ઇત્યર્થઃ । યથા યથા સ્ત્રી

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ સ્ત્રી કા પાલન પોષણ કર ચુકે હૈં ઓર હમ કારણ જો સ્ત્રી વેદકે સ્વેદ કો જાનતે હૈં અર્થાત્ સુક્તભોગી હોને કે કારણ જો સ્ત્રી સંપર્ક જનિત દુઃખોં કો જાનતે હૈં ઓર જો પ્રજ્ઞા સે સંપન્ન હૈં, ડનમૈં સે ઓ કોઈ કોઈ સ્ત્રિયોં કે વશ મૈં હો જાતે હૈં । ૨૦॥

ટીકાર્થ—જો સ્ત્રી કા પોષણ કરનેવાલે વ્યાપારોં કો કર ચુકે હૈં, જો સ્ત્રિયોં કે રૂપટ પ્રધાન વેદ મૈં નિપુણ હૈં તથા જો ઔત્પત્તિકોબુદ્ધિ સે યુક્ત હૈં એસે ઓ કોઈ કોઈ મોહાન્ધ માનસવાલે પુરુષ ‘નારિયોં’ કે વશમૈં હો જાતે હૈં । સ્ત્રીકે અધીન હુઆ પુરુષ વહી વહી કરતા હૈ, સ્ત્રી

સૂત્રાર્થ—એ પુરુષો સ્ત્રીનું પાલન-પોષણ કરી ચુક્યા છે, અને તે કારણે જેઓ સ્ત્રીવેદના ખેડને બળી ચુક્યા છે એટલે કે ભોગોને ભોગરી ચુકવાને કારણે જેઓ સ્ત્રીસંપર્કજન્ય દુઃખોના અનુભવ કરી ચુક્યા છે, અને જેઓ પ્રજ્ઞાથી સંપન્ન છે, એવા પુરુષોમાંથી પણ કોઈ કોઈ પુરુષો સ્ત્રીઓને અધીન થઈ બચ છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—જેઓ સ્ત્રીનું પોષણ કરવાને માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરી ચુક્યા છે, જેઓ સ્ત્રીસંપર્કના કટુ ફળો ભોગવી ચુક્યા છે, જેઓ સ્ત્રીઓના વેદમાં નિપુણ છે—સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થવાથી કેવાં કેવાં દુઃખો અનુભવવા પડે છે તેના જેમણે અનુભવ કરી લીધો છે, તથા જેઓ ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિથી યુક્ત હોય છે, એવાં કોઈ કોઈ પુરુષો પણ મોહાન્ધ થઈને સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થતા હોય છે. આ રીતે સ્ત્રીના મોહમાં ફસાયેલા તે પુરુષો તેના

આજ્ઞાપયતિ, તથા તથા કરોતિ સ્ત્રીવશમુપગતઃ પુરુષઃ, ન તુ કિંચિદપિ યુક્તા-
યુક્તં વિચારયતિ, સ્ત્રીસંબન્ધેન તાદૃશબુદ્ધિર્વિનાશિતત્વાત્ ।

વિષય મક્ષણેન લોકો મૂર્છિતો મવતિ કિન્તુ સ્ત્રીણાં સંસર્ગેનૈવ મુથ્યા
મવન્તિ । તદુક્તમ્—

‘બુદ્ધિભ્રંશો વિષં શ્રુત્વા ગૃહીત્વા કાંચનં વહુ ।

સ્ત્રીણાં સંસર્ગમાત્રેણ તદીયવશવચ્ચિતા ॥૧૧॥’

અપિ ચ—‘પતા હસન્તિ ચ રુદન્તિ ચ કાર્યહેતોઃ,

વિશ્વાસપન્તિ ચ પરં ન ચ વિશ્વસન્તિ ।

તસ્માન્નરેણ કુલશીલસમન્વિતેન,

નાર્યઃ ઇમશાનપ્રટિકા ઇવ વર્જનીયાઃ ॥૧૨॥’

જિસકી આજ્ઞા દેતી હૈ । વહ સ્વયં ઉચિત અનુચિત કા વિચાર નહીં
કરતા । સ્ત્રીકે સમ્પર્ક સે ડનકી બુદ્ધિ વિનષ્ટ હો જાતી હૈ ।

લોગ વિષ કા તો બક્ષણ કરને પર હી મરતે હૈં પરન્તુ સ્ત્રી કે
દર્શન માત્ર સે હી મૂઢ બન જાતે હૈં । કહા બી હૈ—‘બુદ્ધિભ્રંશો’ ઇત્યાદિ ।

‘વિષ કે બક્ષણ કરને સે ઔર બન કે લાભ સે બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ હોતી
હૈ અર્થાત્ મનુષ્ય બુદ્ધિ હીન હોતા હૈ પરન્તુ સ્ત્રીકે સાથ અનુરાગ સંભા-
ષણ કરને માત્ર સે હી ડસકે અધીન બન જાતા હૈ ।’ ઔર કહા બી
હૈ—‘પતા હસન્તિ ચ’ ઇત્યાદિ ।

‘યે સ્ત્રિષ્ણાં અપને સ્વાર્થ કે ડિઅ કમી હૈંમતી હૈં, કમી રોતી હૈં । ટૂસરે
કો અપના વિશ્વાસ દિલાતી હૈં મગર સ્વયં કોઈ કા વિશ્વાસ નહીં કરતી ।

શુદ્ધામ બની જઈને તેની એકેએક આજ્ઞાનું પાલન કરે છે. તેઓ સારાં નરસાને
વિવેક શુભાવી બેસે છે સ્ત્રીના સંપર્કને કારણે તેની બુદ્ધિ જ નષ્ટ થઈ જાય છે.

વિષનું બક્ષણ કરનાર માણસ તો મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરે છે, પરન્તુ સ્ત્રીમાં
આસક્ત થનાર માણસ તેના દર્શનમાત્રથી જ મૂઢ બની જાય છે કહ્યું છે કે—

‘બુદ્ધિભ્રંશો’ ઇત્યાદિ—

વિષનું બક્ષણ કરવાથી અને ધનની પ્રાપ્તિ થવાથી માણસની મતિ ભ્રષ્ટ
થઈ જાય છે, એટલે કે માણસ વિવેકબુદ્ધિ શુભાવી બેસે છે, પરન્તુ સ્ત્રીની
જાથે અનુરાગશુદ્ધ વાર્તાલાપ કરવા માત્રથી જ તે તેને અધીન થઈ જાય છે.

વળી એવું કહ્યું છે કે—‘પતા હસન્તિ’ ઇત્યાદિ—

સ્ત્રીઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને માટે કઠી હસે છે અને કઠી રડે છે.
તે અન્યને પોતાના પ્રત્યે વિશ્વાસ રાખવાને પ્રેરે છે, પણ પોતે કોઈના વિશ્વાસ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીયહનિરૂપણમ્

૨૫૩

સ્ત્રીणां स्वभावो लौकिकशास्त्रेभ्य एवावगन्तव्यः । स्त્રीणां चरितमतीव दुर्वि-
ज्ञेयम् । तथोक्तम्—

‘हृद्यन्यद् वाच्यन्यत् कर्मण्यन्यत् पુરોડય પૃથ્ઠેડન્યત્ ।

અન્યત્ તવ મમ વાન્યત્ સ્ત્રીણાં સર્વં કિમન્યત્ ॥૧૧॥’ इति ॥૨૦॥

સ્ત્રીસંબન્ધસ્પ ફલં કીદૃશં મવતિ, તત્તુ શાસ્ત્રવેદ્યમેવ કિન્તુ લોકેડપિ તસ્ય
ફલમતીવ દુઃસ્વદાયિ, ઇતિ દર્શયિતું મૂલકાર આદ-‘અવિહસ્યે’ ત્યાદિ ।

મૂળમ્—અંચિ હૈત્થપાદછેદાય અંદુવા વદ્ધમંસંડવકંતે ।

અંચિ તેયસાંભિતાવગાણિ તંચિછય સ્વાસિંચનાં ચ ॥૨૧॥

अतएव कुल और शील से सम्पन्न पुरुष को चाहिए कि वह नारियों
को इमशान की घटिका के समान त्याग दे ।’

સ્ત્રિયોં કા સ્વભાવ લૌકિકશાસ્ત્રોં સે હી જાનના ચાહિયે । ડનકા
ચરિત અતીવદુર્ગમ હોતા હૈ । કહા ડી હૈ—‘હૃદ્યન્યદ્વાચ્યન્યત્’ ઇત્યાદિ ।

‘સ્ત્રિયોં’ કા સબી કુછ નિરાલા હી હોતા હૈ । ડનકે હૃદય મેં કુછ
ઑર હોતા હૈ, વચન મેં કુછ ઑર હોતા હૈ, કર્મ (કિયા કરને) મેં
કુછ ઑર હી હોતા હૈ । આગે કુછ ઑર તો પીછે કુછ ઑર હોતા હૈ ।
ડનકા તુમ્હારા હમારા ડી ડન્ય હોતા હૈ ॥૨૦॥

ર.ખતો નથી. તેથી કુળવાન અને શીલવાન પુરુષોએ તેને રમશાનઘટિકા
સમાન ગણીને તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. (રમશાનમાં પડેલા માટીના જળ-
પાત્રને જેમ ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તેમ સ્ત્રિઓનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ)
સ્ત્રિઓનો સ્વભાવ કેવો હોય છે, તે લૌકિક શાસ્ત્રોમાંથી જાણી લેવું જોઈએ.
સ્ત્રીચરિતને સમજવું ઘણું જ મુશ્કેલ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘હૃદ્યન્યદ્ વાચ્યન્યત્’ ઇત્યાદિ

સ્ત્રિઓનું સઘળું નિમળું જ હોય છે. તેમનાં મનમાં કંઈક હોય છે,
અને તેમની વાણીમાં ખીતું જ હોય છે, અને તેમની કિયામાં વળી ત્રીજું જ
કંઈ હોય છે. જોટકે કે તેમનાં મનના વિચારો, વાણી અને કાર્યમાં એકરૂપતા
હોતી નથી. તેમની આગળ કંઈક હોય છે, તો પાછળ ખીતું કંઈક જ હોય
છે. તે અમુક વસ્તુને કે માણસને પોતાનો ગણાવે છે પણ મનમાં તો અન્યને
જ પોતાનો ગણતી હોય છે. તે કારણે સ્ત્રીચરિતનો તાગ મેળવવો ઘણો જ
દુર્ગમ ગણાય છે.’ ॥૨૦॥

છાયા—અપિ હસ્તપાદચ્છેદાય અથવા વદ્ધમાંસોત્કર્તનમ્ ।

અપિ તેજસામિતાવનાનિ તક્ષયિત્વા ક્ષારસેચનાનિ ચ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ:—(અવિ હૃત્યપાદચ્છેદાય) અપિ હસ્તપાદચ્છેદાય—ફદલોંકે પરસ્ત્રી મેપકોંડપિ હસ્તપાદચ્છેદાય મવતિ (અદુવા) અથવા (વદ્ધમાંસવચ્ચંતે) વદ્ધમાંસોત્કર્તનનં ચર્મમાંસકર્તનાય મવતિ (અવિ તેયસામિતાવનાનિ) અપિ તેજસામિતાવનાનિ.

સ્ત્રી સમ્બન્ધ વા ફલ કેસા હોતા હૈ, યહ તો શાસ્ત્ર સે હી જાના જા સકતા હૈ, કિન્તુ લોક મેં બી ઉસકા ફલ અતીવ દુઃસ્વજનક હોતા હૈ, હસ તથા કો દિશ્વલને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘અવિ હૃત્ય’ હૃત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અવિ હૃત્યપાદચ્છેદાય—અપિ હસ્તપાદચ્છેદાય’ હસ લોક મેં સ્ત્રી કા સંબંધ હાથ ઓર પૈર કા છેદન કે લિયે હોતા હૈ ‘અદુવા—અથવા’ અગર ‘વદ્ધમાંસવચ્ચંતે—વદ્ધમાંસોત્કર્તનમ્’ ચમડા ઓર માંસ કો કતરને રૂપ વણ્ડજનક હોતા હૈ ‘અવિ તેયસામિતાવનાનિ—અપિ તેજસામિતાવનાનિ’ અથવા અગ્નિ સે જલાને રૂપ વણ્ડ કે યોગ્ય હોતા હૈ ‘ચ-ચ’ ઓર ‘તચ્છિય ત્વાસિચનાઈ—તક્ષયિત્વા ક્ષારસિચનાનિ’ ડનકે અદ્ર કા છેદન કરકે ડસકે ડપર ક્ષાર સિચનરૂપ વણ્ડ કે યોગ્ય હોતા હૈ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ:—હસ લોક મેં સ્ત્રિયોં કા સમ્પર્ક હાથ પગ કે છેદન કે લિયે હોતા હૈ, અથવા ચર્મ ઓર માંસ કો કાટને કે લિયે હોતા હૈ પરસ્ત્રી

સ્રીસંપકંતું કેવું ફળ લોગવવું પડે છે, તે તો શાસ્ત્રમાંથી જ બહી શકાય છે, પરંતુ લોકમાં પણ તેનું ફલ અતિ દુઃખજનક જ હોય છે, તે વાતનું હવે સૂત્રકાર નિરૂપણ કરે છે. —‘અવિ હૃત્ય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અવિ હૃત્યપાદચ્છેદાય—અપિ હસ્તપાદચ્છેદાય’ આ જાતમાં સ્ત્રીનો સાથેનો સંબંધ તે હૃત્ય અને પગને કપાતી નાખવા માટે હોય છે. ‘અદુવા—અથવા’ અગર ‘વદ્ધમાંસવચ્ચંતે—વદ્ધમાંસોત્કર્તનમ્’ ચામડા અને માંસને કાતરવા લાયક હોંડને યોગ્ય અને છે. ‘અવિ તેયસામિતાવનાનિ—અપિ તેજસામિતાવનાનિ’ અથવા અગ્નિથી બળવાને યોગ્ય અને છે. ‘ચ-ચ’ અને ‘તચ્છિય ત્વાસિચનાઈ—તક્ષયિત્વા ક્ષારસિચનાનિ’ તેના અંગનું છેદન કરીને તેના ઉપર મીઠું બલરાવવારૂપ હોંડને યોગ્ય અને છે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—આ લોકમાં સ્રીસંગમ કરનાર લોકોના હાથ, પગ આદિ અંગો કાપી નાખવામાં આવે છે અથવા ચામડી અને માંસ કાપવામાં આવે છે. પરસ્ત્રી

-પરસ્ત્રીસંપર્કકર્તાર જ્વલયતિ રાજપુરુષઃ, (ચ) અથવા (તચ્છિય સ્વારસિંચનાઈ) તક્ષયિત્વા સ્વારસિંચનાનિ, શરીરં તક્ષયિત્વા લવણં તત્ર પ્રસ્થિપતીતિ ॥૨૧॥

ટીકા—હવે લોકે પરસ્ત્રીનાં સંગમકારિણો એ તેષામ્, હસ્તપાદચ્છેદાય= હસ્તપાદયોચ્છેદનમપિ ભવતિ । તથાકારિણાં હસ્તૌ પાદૌ છિયેતે 'અદુબા' અથવા 'વદ્ધમાંસઊવરંતે' વર્ધમાંસોત્કર્તનમપિ ભવતિ । 'મત્રિ' અપિ ચ 'તેજસા અભિતાવનાણિ' તેજસા વદ્ધિના અભિતાપ્યતે રાજમટૈઃ । તચ્છિય સ્વારસિંચનાઈ' ચ' તક્ષાયિત્વા સ્વારસેવનાનિ=તક્ષયિત્વા તદુપરિ સ્વારેણ લવણેન માત્રં સિંચતિ । પરસ્થિયં મુંજમાનાનાં હસ્તાયપયવલ્લખનમ્, માંસોત્કર્તનમ્, તેજસાઽભિતાપનમ્, સ્વારસેવનાદિકં ચ ક્રિયતે ઉદ્વેજિતૈઃ સ્ત્રીસંવન્ધિભિઃ રાજદૂતૈર્વા । इमे लौकिका दण्डा सम्पर्क करनेवाले पुरुष को लोग जला देते हैं और उसकी चमड़ी पर लवण छिड़कते हैं ॥२१॥

ટીકાર્થ—પરસ્ત્રી સંગમ કરને વાળે પુરુષ કે હસી લોક મેં હાથ ઓર પગ કાટ લિયે જાતે હેં અથવા ચમડી ઓર માંસ કાટ લિયા જાતા હેં । રાજકીય કર્મચારી ડન્હેં આગ મેં તપાતે જલાતે હેં । ડનકા ચમડા છોલકર ડસ પર લવણ છિડકતે હેં ।

અભિપ્રાય ઘઘ હેં કિ પરસ્ત્રી કા ડપભોગ કરને વાળે પુરુષો કે હાથ પગ કા છેદન કિયા જાતા હેં માંસ કાટા જાતા હેં, આગ મેં જલા દિયા જાતા હેં ઓર ચમડા તતાર કર ડસ પર લવણ છિડકા જાતા હેં । ડત્તેજિત ઘુપ સ્ત્રી કે સંવંધી જનોં દ્વારા અથવા રાજપુરુષોં દ્વારા યે દણ્ડ

સાથે કામભોગ સેવનારને ક્યારેક ડવતા બાળી નાખે છે, અથવા તેમની ચામડી કાપીને તેના પર મીઠું છાંટવામાં આવે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—પરસ્ત્રીની સાથે સંભોગ કરનાર પુરુષના હાથ, પગ આદિ અંગે છેદી નાખવાની સજા લોકો દ્વારા કરાય છે. એવા પુરુષની ચામડી ઉતારી નાખવામાં આવે છે અને તેના શરીરને છેદીને માંસને બહાર કાઢવામાં આવે છે. રાજ્યના અમલદારો તેને ડવતો બાળી દેવાની સજા પણ કરે છે, અથવા તેની ચામડી ઉતારાડીને તેના ઉપર લવણ બહારાવીને તેને ખૂબ જ પીડા પહોંચાડવામાં આવે છે.

આ લોકમાં એનું તે અનેકવાર બેવામાં આવે છે કે પરસ્ત્રીને ઉપભોગ કરનાર પુરુષને લોકો જ કડક શિક્ષા કરતા હોય છે. તે સ્ત્રીનાં સગાસંબંધીઓ તે કામાંધ પુરુષને પકડીને સારી રીતે મારપીટ કરે છે ઉશ્કેરાડને કારણે તેના હાથ, પગ કાપી નાખે છે અથવા તેની ચામડી ઉતારડી નાખીને શરીર પર મીઠું બહારાવે છે. રાજપુરુષો પણ તે કામાંધ પુરુષને કડકમાં કડક સજા કરે છે.

भवन्ति । पारलौकिकयातनायां तु नरकारिकं भवतीति सञ्छास्त्रमेव प्रमाणम् । तस्मादात्महितार्थिना स्त्रीसंबन्धो निवरां हेय इति ॥२१॥

मूळम्—अदु कैण्णणासच्छेदं कंठच्छेदणं तित्तिक्खन्ति ।

इति तत्थ पावसंतत्ता न य वित्ति पुणो न काहिति ॥२२॥

જાયા—અથ વર્ણનાસિકાચ્છેદં કઠચ્છેદનં તિત્તિક્ષન્તે ।

इति तत्र पापसंतप्ताः न च ब्रुवते न पुनः करिष्यामः ॥२२॥

અન્વયાર્થઃ—(પાવસંતપ્તા)પાપસંતપ્તાઃ (ઈતિ)ઈતિ-ઈહલોકે (કળ્પનાસચ્છેદં) કર્ણનાસિકાચ્છેદં તથા (કંઠચ્છેદણં તિત્તિક્ષન્તિ) કઠચ્છેદનમપિ તિત્તિક્ષન્તે સહન્તે (ન ય વિત્તિ) ન ચ બ્રુવતે (ન પુણે કાહિતિ) ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ ॥૨૨॥

इसी लोक में दिए जाते हैं । परलोक में उनको नरक आदि में जाना पड़ता है । वहां कैसी कैसी पातनाएं भुगतनी पड़ती हैं, इस विषय में तो शास्त्र ही प्रमाण है । अतएव आत्महित के अभिलाषी पुरुष को स्त्री का सम्पर्क सर्वथा ही त्याग देना चाहिए ॥२१॥

શબ્દાર્થ—‘પાવસંતપ્તા-પાપસંતપ્તાઃ’ પાપી પુરુષ ‘ઈતિ-ઈતિ’ હસ લોક મેં ‘કળ્પનાસચ્છેદં-કર્ણનાસિકાચ્છેદં’ કાન ઓર નાક કા છેદન તથા ‘કંઠચ્છેદણં તિત્તિક્ષન્તિ-કઠચ્છેદનં તિત્તિક્ષન્તે’ કંઠ-ગણે કા છેદન સહ લેતે હૈં ‘ન ય વિત્તિ ન ચ બ્રુવતે’ પરંતુ વે એસા નહીં કહતે કિ ‘ન પુણો કાહિતિ-ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ’ અથ હમ ફિર સે પાપ નહીં કરેમે ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—પાપ સે સંતપ્ત પુરુષ હસ લોક મેં કાન ઓર નાક કા

કાંઈ કાંઈવાર તો તે પરલોકમાંથી લેવાતા બાળા દે છે. આ બધા દંડ આલોકના છે. પરલોકમાં પણ તેને દુઃખ જ ભોગવવું પડે છે. નરકગતિ પામીને તેને ઢેવી ઢેવી ચાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તે બાબત તો શાસ્ત્રોમાંથી બહુ લેવી બેઠએ. તેથી આત્મહિતની અભિલાષા રાખનાર પુરુષે સ્ત્રીના સંપર્કનો તો સર્વથા પરિત્યાગ જ કરવો બેઠએ ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ—‘પાવસંતપ્તા-પાપસંતપ્તાઃ’ પાપી પુરુષ ‘ઈતિ-ઈતિ’ આ જગતમાં ‘કળ્પનાસચ્છેદં-કર્ણનાસિકાચ્છેદં’ કાન અને નાકનું છેદન તથા ‘કંઠચ્છેદણં તિત્તિક્ષન્તિ-કઠચ્છેદનં તિત્તિક્ષન્તે’ કંઠ કહેતા ગળાનું છેદન સહન કરી લે છે. ‘ન ય વિત્તિ-ન ચ બ્રુવતે’ પરંતુ તેઓ એવું નથી કહેતા કે ‘ન પુણો કાહિતિ-ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ’ હવેથી હું કરી પાપ નહીં કરું. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—મૈથુનસેવન કરનારા પાપી લોકો આ લોકમાં કાન, નાક અને

સમયાર્થયોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીપહનિરૂપણમ્

૨૫૭

ટીકા—‘પાતસંતત્તા’ પાપસન્તત્તા:—પાપેન કર્મણા સંતત્તા: ‘ઈતિ’ ઇતિ—ઈહ લોકે ઇહૈવ જન્મનિ ‘કર્ણનાસચ્છેદં’ કર્ણનાસિકાચ્છેદં—કર્ણનાસિકાચોચ્છેદનં કંઠચ્છેદણં તિત્તિક્ષંતિ’ કંઠચ્છેદનં તિત્તિક્ષંતે—કંઠચ્છેદનં ચ તિત્તિક્ષંતે સહન્તે । ‘ન ય ત્રિતિ’ ન ચ ત્રુવે ‘ન પુણો કાર્હિતિ’ ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ—એવંભૂતં પાપાનુઠાનં ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ નૈવ વદન્તિ । એદિકપારલ્લોકિકયાતનામનુ-મવન્તોડપિ તાદશદુષ્ટવં કર્મમ્યો નિવૃત્તિં નૈવ લબન્તે । પાપિપુરુષઃ પાપકરણે અનેકથા વિવિધવિધંકર્ણનાસિકોચ્છેદનાદિકં સામ્યોડપિ ન સત્તો નિવર્તન્તે । અહો મહાદાશ્યં વિવિધં ચ સામ્યોદાઃસામ્યમિતિ ॥૨૨॥

છેદન તથા કંઠ કા છેદન સહ છેતે હૈં કિન્તુ યહ નહીં કહતે કિ ‘અથ હમ પુનઃ એસા નહીં કરેંગે’ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પાપી પુરુષ હસી લોક મેં કાન ઓર નાક કા છેદન સહન કર છેતે હૈં, કંઠ કા કાટા જાના ઓ સહ છેતે હૈં પરન્તુ એસા નહીં કહતે કિ—‘એસા પાપકાર્ય ફિર નહીં કરુંગા’ ।

ઈહ પરલોક સંબન્ધી યાતનાઓ (દુઃખો) કા અનુભવ કરતે હુપ ઓ વે ડન દુષ્ટકૃત્યો સે વિરત નહીં હોતે હૈં । પાપી પુરુષ પાપ કરકે કાન-નાક કટને આદિ કી વિવિધ પ્રકાર કી વેદના કો સહન કરતે હુપ ઓ ડસસે નિવૃત્ત નહીં હોતે । આહ ! કિતને આશ્ચર્ય કા વિષય હૈ ! મહામોહ કા કેસા સામ્રાજ્ય હૈ ॥૨૨॥

ગજાનું છેદન સહન કરી લે છે, પરન્તુ ‘ફરી એવાં પાપકર્મો હું નહીં કરું,’ એવું કહેતા નથી. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પાપી લોકો (કામાગ્રિથી તમ કામાન્ધ પુરુષો) આ લોકમાં ગમે તેવાં કષ્ટો સહન કરી લે છે—તેમના કાન, નાક આદિ છેદવામાં આવે અથવા તેમનું ગળું કાપી નાખવામાં આવે, તો પણ સહન કરી લે છે, પરન્તુ ‘હું હવે કદી પણ આવું પાપકર્મ નહીં કરું,’ એવું વચન ઉચ્ચારતા નથી

આ લોક અને પરલોક સંબન્ધી યાતનાઓનો અનુભવ કરવા છતાં પણ કામાન્ધ માણસો અપ્રહતના સેવનરૂપ દુષ્ટકૃત્યથી નિવૃત્ત થતા નથી. પાપી પુરુષો કાન, નાક આદિ અંગોના છેદનથી સહવી પડતી વેદનાઓ સહન કરવાનું પસન્દ કરે છે, પણ પાપકર્મોથી નિવૃત્ત થવાનું પસન્દ કરતા નથી. આ વાત કેવી આશ્ચર્યજનક છે ! મહામોહનું કેવું સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું છે ! ॥૨૨॥

મૂલ્પ-સુતમેયમેવમેગૈસિંદ્દિંત્થીવેદેદ્દુ હુ સુયક્ષ્ણાયં ।

પૃંવંપિ ત્તા વદિત્તા ચિ અદુવા કમ્મુજા ઐચ્છેરેતિ ॥૨૩॥

છાયા -- શ્રુતમેયદેવમેકેપાં સ્ત્રીવેદ્દુ ઇતિ હુ સ્વાસ્થ્યાતમ્ ।

પત્તમપિ ત્તા ઉક્ત્ત્વાડપિ અથવા કર્મણા અપકુર્વન્તિ ॥૨૩॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એતત્ (એવં) એવમ્ (સુતં) શ્રુતં ચત્ સ્ત્રીલિંગી મહાદોષાયેતિ તથા (એગૈસિં) એકેપાં વૈશિકાદિકાનાં સુયક્ષ્ણાયં સ્વાસ્થ્યાતમ્-હુ-હુ કથનં (સ્ત્થી-વેદેદ્) સ્ત્રીવેદ્દુ ઇતિ એકેપાં સ્ત્રીવેદ્દિવિં સ્વાસ્થ્યાતમપિતિ (તત્) તાઃ=સ્ત્રિયઃ (પૃંવં વદિ-ત્તા ચિ) એવમુક્ત્વાપિ (અદુવા) અથવા તથાપિ (કમ્મુજા અચ્છેરેતિ) કર્મણા અપકુર્વન્તીતિ-વિપરીતમાચરન્તીતિ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ હસ પ્રકાર ‘સુતં-શ્રુતમ્’ સ્ત્રી સંપર્ક મહા-દોષજનક છે એના મૈને સુના છે તથા ‘એગૈસિં-એકેપાં’ કોઈ કોઈ કા ‘સુયક્ષ્ણાયં-સ્વાસ્થ્યાતમ્’ સમ્પર્ક કથન છે ‘સ્ત્થીવેદેદ્-સ્ત્રીવેદ્દુ ઇતિ’ કામશાસ્ત્ર કા યહ કથન છે કિ ‘તા-તાઃ’ સ્ત્રિયઃ ‘એવં વદિત્તા ચિ-એવમુક્ત્વાપિ’ અથ મૈ એના નહીં કરુંગી એના કહતી છે ‘અદુવા-અથવા’ તો મી ‘કમ્મુજા અચ્છેરેતિ-કર્મણા અપકુર્વન્તિ’ ડસલે વિપરીત આચરણ કરતી છે ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—હમને એના સુના છે કિ સ્ત્રિયોં કા સમ્પર્ક મહાન્ દોષ કા કારણ હોતા છે । કિન્હીં વૈશિક આદિ કા એના કહતા છે કિ ‘અથ મૈ હસ પ્રકાર કા પાપ નહીં કરુંગી’ એના કહ કર મી પુનઃ વિપરીત આચરણ કરતી છે ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ આ રીતે ‘સુતં-શ્રુતમ્’ સાંજાહુ છે. અર્થાત્ ત્રિયોનો સંપર્ક મહાદોષાયક છે. તેમ જ સાંજાહુ છે. તથા ‘એગૈસિં-એકેપાં’ કોઈ કોઈનું ‘સુયક્ષ્ણાયં-સ્વાસ્થ્યાતમ્’ સમ્પર્ક કથન છે. કે ‘તા-તાઃ’ સ્ત્રીઓ ‘એવં વદિત્તા ચિ-એવમુક્ત્વાપિ’ હવે યહી આમ કીશ નહીં એવું કહે છે. ‘અદુવા-અથવા’ તો ‘કમ્મુજા અચ્છેરેતિ-કર્મણા અપકુર્વન્તિ’ એ કથનથી શુદ્ધી જ રીતનું આચરણ કરે છે. ॥૨૩॥

સૂત્રાર્થ—અમે એવું સાંજાહુ છે કે સંજોનો સંપર્ક મહાન્ દોષના કારણ રૂપ અને છે. કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓ એવું કહે છે કે ‘હવેથી હું એવું હુકમ નહીં કરું,’ પરન્તુ એવું વચન આપ્યા બાદ પણ તેઓ વિપરીત આચરણ જ કરતી રહે છે. ॥૨૩॥

ટીકા—અર્થ એવું મુત્ત=પતન સ્ત્રીચરિત્રમ્ પદમ્=પૈદિક પારલૌકિકદુઃસ્વપદ-
મિતિ શાસ્ત્રેભ્યઃ શુભમ્મુતિમદાપુરુષાણાં મુક્તાન્ શુભમિતિ । ‘એમેસિ’ એકેષાં મુય-
વત્સાયં સ્વાસ્થ્યાતમ્ શુભમ્ કથનમ્ । ‘સ્ત્રીવરીપદ’ દુઃસ્ત્રીવરીપદ દુઃસ્ત્રીવરીપદઃ કામ
શાસ્ત્રમ્ । તસ્માપિ—અત્રેય કથનમ્, યન્ સ્ત્રિયઃ સ્વભાવદશ્યવદઃ દુઃસ્વદાયિન્યઃ
કપટકારિણ્યથેતિ । ‘તા’ સા=સ્ત્રિયઃ ‘એવંપિ ચરિત્રાણિ’ એવંપિ તા ઉક્તવા=
અતઃ પરં દુષ્કૃતં કર્મ ન કરિષ્યામઃ, इत्युक्त्वाપि ‘કમ્બુજા’ કર્મણા—ક્રિયા
‘અવકરેતિ’ અપકુર્યન્તિ વિરૂપમાચરન્તિ । અથવા પતિશિક્ષણં સ્વીકૃત્ય તસ્ય પત્નુરે-
વાપકારં કુર્વન્તિ ।

સ્ત્રીણાં હૃદયં દર્પણાન્તર્ગતં મુખનિયં દુર્ગ્રાહ્યમ્ ’ ભાવઃ પર્વતમાર્ગે ઇવ વિપમઃ, ચિત્ત
પુષ્કરપલાશશિવજલચિન્દુરિવ તરલં નૈત્ત્વ સંતિષ્ઠતે, કિં વહુના વિપક્ષતેવ ભવતિ

ટીકાર્થ—સ્ત્રિયોં કા સમ્બન્ધ હસ લોક ઓર પરલોક સંબંધી દુઃસ્વ
દેને ચાલા હૈ, યહ હમને શાસ્ત્રોં સે શુભ આદિ મહાપુરુષોં કે મુખ સે
સુના હૈ । કોઈ કોઈ એના કહતે હૈં ઓર કામશાસ્ત્ર કા બી યહી કથન
હૈ કિ સ્ત્રિયાં સ્વભાવ સે હી ચપલ હોની હૈં, દુઃસ્વદાયિની હોતી હૈં
ઓર કપટકારિની હોતી હૈં । બે સ્ત્રિયાં ‘હસકે પશ્ચાત્ દુષ્કર્મ નહીં
કરૂંગી’ હસ પ્રકાર વહ કહ કે બી વિપરીત હી આચરણ કરતી હૈં
અથવા પતિ કી શિક્ષા કો સ્વીકાર કરકે પતિ કા હી અપહાર કર બેઠની હૈં ।

સ્ત્રિયોં કા હૃદય દર્પણ મેં ઝલકને વાલે મુખ કે સમાન દુર્ગ્રાહ્ય હૈ
પકડ મેં આવે ચાલા નહીં હૈ । ઊનકા ભાવ પર્વતીય માર્ગે કે સમાન
વિપમ હોતા હૈ । ઊનકા ચિત્ત કમલ કે પત્ર પર સ્થિત જલ કે ચિન્દુ કે

ટીકાર્થ—સ્ત્રિયોના સમ્બંધ આ લોક અને પરલોકમાં દુઃખજનક થઈ પડે
છે, એવું અને શાસ્ત્રોમાંથી શુભ આદિ મહાપુરુષોને મુખે શ્રવણ કર્યું છે. કોઈ
કોઈ લોકો પણ એવું જ કહે છે, અને કામશાસ્ત્રમાં પણ એવું જ કહ્યું છે કે
સ્ત્રિયો સ્વભાવે ચંચળ, દુઃખદાયિની અને કપટકારિણી હોય છે. ‘હવેથી ફરી
કરી પણ દુષ્કૃત્ય નહીં કરું.’ એવું વચન આપીને તુરંત જ વચન ભંગ કરતાં તે
સંકોચ અતુલ્ય નથી—ફરીથી એજ દુષ્કૃત્ય આચરવા લાગી જાય છે. અથવા
એવી દુરાચારી ત્રી પતિ દ્વારા જે શિક્ષા કરવામાં આવે તે સ્વીકારી લઈને,
પતિને દ્રોહ કરવાનું ચાલુ જ રાખે છે.

જેવી રીતે દર્પણની અંદર દેખાતાં સુખના પ્રતિબિંબને પકડી શકાતું
નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના હૃદયને (મનોભાવોને) બાણી શકાતા નથી. સ્ત્રિયોના
મનોભાવો ગિરિમાર્ગના સમાન વિપમ હોય છે. તેનું ચિત્ત કમલપત્ર પર

સ્ત્રી । તદુક્તં કામશાસ્ત્રે—

‘દુર્ગ્રાહ્યં હૃદયં યથૈવ વદનં યદર્પણાન્તર્ગતં,

ભાવઃ પર્વતમાર્ગદુર્ગવિષમઃ સ્ત્રીર્ણાં ન વિજ્ઞાયતે ।

ચિત્તં પુષ્કરપત્રતોયતરલં નૈકત્ર સંતિષ્ઠતે

નાર્થો નામ વિપાકુરૈરિતિ લતા દોષેઃ સમં વર્ધિતાઃ ॥૧૧॥’ ઇત્યાદિ ॥૨૩॥

મૂલમ્—અંત્રં મંત્રેણ ચિંતેતિ વાયોં અંત્રં ચ કમ્મુણા અન્નં ।

તમ્હા ણં સદ્દંહ મિંકમ્મુ વહુમાયાંઓ હિત્થિઓ ણંચો ॥૨૪॥

છાયાઃ—અન્યન્મનસા ચિન્તયન્તિ વાચાડન્યચ કર્મણાડન્યત્ ।

તસ્માન્ન શ્રદ્ધીત મિશ્રુઃ વહુમાયાઃ સ્ત્રિયો જ્ઞાત્વા ॥૨૪॥

સમાન ચંચલ હોતા હૈ । વહુ એક જગહ પર સ્થિર નહીં રહતા । અધિક વ્યાજ કહા જાય સ્ત્રી દોષયુક્ત વિપલતા કે સમાન હોતી હૈ । કામ-શાસ્ત્ર મેં કહા હૈ—‘દુર્ગ્રાહ્યં હૃદયં યથૈવ વદનં યદર્પણાન્તર્ગતં’

‘સ્ત્રિયોં કા હૃદય ડસી પ્રકાર દુર્ગ્રાહ્ય હોતા હૈ જૈસે દર્પણ મેં પ્રતિ-વિમ્બિત મુજ્જ । ડનકા ભાવ પર્વત સંવંધી માર્ગ કે સમાન વિષમ હોતા હૈ, ડસકા પતા લગાના કઠિન હૈ । ડનકા ચિત્ત કમલ કે પત્ર પર સ્થિત જલ કે સમાન તરલ (ચંચલ) હોતા હૈ । વહુ એક સ્થાન પર સ્થિર નહીં રહતા । હસ પ્રકાર નારી સંવધિયોં કે લિયે દોષોં સે યુક્ત વિપ કી લતા કે સમાન હૈ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘મંત્રેણ-મનસા’ સ્ત્રિયોં મન સે ‘અન્નં-અન્યત્’ દૂસરા ‘ચિંતેતિ-ચિન્તયન્તિ’ સોચતી હૈ ‘વાયા-વચસા’ વાણી સે ‘અન્નં-અન્યત્’

રહેલા જળમિન્દુના સમાન ચંચળ હોય છે. તે કદી એક જ વસ્તુમાં સ્થિર રહેતું નથી. અધિક શું કહું !

સ્ત્રી વિપલતા સમાન દોષયુક્ત હોય છે. કામશાસ્ત્રમાં પણ સ્ત્રિયોં વિષે એવું કહ્યું છે કે—‘દુર્ગ્રાહ્યં હૃદયં યથૈવ વદનં યદર્પણાન્તર્ગતં’ ઇત્યાદિ—

‘એવી રીતે દર્પણમાં પ્રતિબિમ્બિત મુખ દુર્ગ્રાહ્ય હોય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિયોંનું હૃદય પણ દુર્ગ્રાહ્ય હોય છે, તેમના મનોભાવો પર્વતીય માર્ગના સમાન વિષમ હોય છે, તેથી તે ભાવોને સમજવાનું દુષ્કર જાની જાય છે. તેનું ચિત્ત કમલપત્ર પર સ્થિત જલના સમાન તરલ (ચંચળ) હોય છે, તેથી તે એક જ સ્થાન પર સ્થિર રહેતું નથી. તેથી જ નારીઓનો સમાગમ સંવધી પુરુષોને માટે દોષોથી યુક્ત વિપલતા સમાન સમજવો. ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘મંત્રેણ-મનસા’ સ્ત્રિયોં મનથી ‘અન્નં-અન્યત્’ ખીજું જ ‘ચિંતેતિ-ચિન્તયન્તિ’ વિચારે છે. ‘વાયા-વચસા’ વચનથી ‘અન્નં-અન્યત્’ ખીજું જ કહે

સમયાર્થેજોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. બ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીપહનરૂપણમ્

૨૬૧

અન્વયાર્થઃ—(મળેગ) મનસા (અન્નં) અન્યત્ (વિતેતિ) ચિન્તયન્તિ (વાયા) વચસા (અન્નં) અન્યદ્ વદન્તિ (કમ્પુણા અન્નં) કર્મણા અન્યત્ કુર્વન્તિ (તમ્હા) તસ્માત્ કારણાત્ (વહુમાયા इतिઓ જન્ના) વહુમાયાઃ સ્ત્રિય इति જ્ઞાત્વા (મિક્સ) મિક્ષુઃ સુનિઃ (જ સદૃશ) ન શ્રદ્ધધીત સ્ત્રીષુ શ્રદ્ધાં નૈવ કુર્ષીદિતિ ॥૨૪॥

ટીકા—‘મળેગ અન્નં વિતેતિ’ પાતાલીદરગંભીરેણ મનસા અન્યત્ ચિન્તયન્તિ। ‘વાયા અન્નં’ શ્રવણમાત્રમધુરયા વિષાકદારુણયા વા વાચા તતોડ્યન્દુ વદન્તિ। ‘કમ્પુણા અન્નં’ કર્મણા વાડ્યન્નમેવ મજ્જતો। અતિગંભીરધનસા ક્લિમ્પ્યન્યદેવ ચિન્તયન્તિ, અર્થાત્ શ્રવણમનોરૂપચનેન ક્લિમ્પ્યન્યદેવ વદન્તિ। કર્મણાનુષ્ઠાનેન ઔર હી કહતી હૈ ‘કમ્પુણા અન્નં-કર્મણા અન્યત્’ ઔર કર્મ સે ઔર હી કરતી હૈ ‘તમ્હા-તસ્માન્’ હસ કારણ સે ‘વહુમાયાઓ હરિયમો જન્ના-વહુમાયાઃ સ્ત્રિયઃ જ્ઞાત્વા વહુત માયાવાશી સ્ત્રિયોં કો જાનકર મિક્સ-મિક્ષુઃ’ સુનિ ‘જ સદૃશ-ન શ્રદ્ધધીત’ ડનમેં શ્રદ્ધા ન કરે ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ—સ્ત્રી મન સે અન્ય ઓચતી હૈ વચન સે અન્ય ઓલતી હૈ કર્મ (કાર્ય) સે કુછ અન્ય હી કરતી હૈ। અતઃ સ્ત્રિયાં વહુત માયા-વારિણી હોતી હૈ, યેમા જાનકર સુનિ ડન પર શ્રદ્ધા ન કરે ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી અપને પાતાલ કે લગાવ ગંભીર મન સે કુછ ઔર હી સોચતી હૈ, કેવલ સુનને મેં મધુર કિન્તુ વિષાક મેં મયાનક વાળી સે કુછ ઔર હી કહતી હૈ તથા કર્મ (કાર્ય) મેં કુછ ઔર હી કરતી હૈ।

હે ‘કમ્પુણા અન્નં-કર્મણા અન્યત્’ તથા કર્મથી યીશુ’ જ કરે છે. ‘તમ્હા-તસ્માત્’ તે કારણે ‘વહુમાયાઓ હરિયમો જન્ના-વહુમાયા સ્ત્રિયઃ જ્ઞાત્વા’ સ્ત્રિયોને અવિદ માયાવી સમજીને ‘મિક્સ-મિક્ષુઃ’ સુનિએ ‘જ સદૃશ-ન શ્રદ્ધધીત’ તેઓમાં વિશ્વાસ ન કરે. ॥૨૪॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રી મનમાં કોઈ એક પ્રકારનો વિચાર કરતી હોય છે, વચન દ્વારા જુદું જ ઓલતી હોય છે અને કાર્ય દ્વારા વળી અન્ય જ કોઈ કાર્ય કરતી હોય છે! આ પ્રકારે સ્ત્રીએ મા.ય.વારિણી હોવાથી સુનિએ તેમનો વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ નહીં ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી તેના પાતાલ જેવા ગંભીર મનમાં કંઈ જુદું જ (વાણીથી વિપરીત) વિચારતી હોય છે, માત્ર સાંભળવામાં મધુર લાગે પણ જેનો વિષાક લય કરે હોય એવું જુદું જ (વિચારોથી વિપરીત) તે ઓલતી હોય છે, અને વાણી અને વિચારોથી જુદું પડે એવું કંઈક કરતી હોય છે. આ રીતે તેના વિચારો, વાણી અને કાર્યોમાં એકરૂપતા હોતી નથી. તે

કિમપિ અન્યદેવ કાર્યં કુર્વન્તિ । યન્મનસા ચિન્તિતં તન્ન બ્રુવતે । યદ બ્રુવતે તન્ન કુર્વન્તિ । કિન્તુ સર્વં વિપરીતમેવ સમાચરન્તીતિ ભાવઃ--

‘અમ્હા’ તસ્માન્ ‘બહુમાયાઓ ક્ષિતિઓ’ રહુમાયાઃ ક્ષિયઃ ઇતિ ‘જનકા’ ક્રાત્વા ‘મિત્રુ’ મિત્રુકઃ ‘જા સદહ’ ન શ્રદ્ધાતી તામુ શ્રદ્ધાં ન કુર્ણત્ ॥૨૪॥

મૂલપ-જુવઈ સમર્પણં વૂયા વિચિત્તલંકારવત્થગાણિ પરિહિતા ।

વિરતાં ચરિસ્સહં રુક્ષં ધમ્મમાદુક્ષં જે મયંતારો ॥૨૫॥

છાયાઃ-યુવતિઃ શ્રવણં વૂયાત્ વિચિત્તલંકારવત્થગાણિ પરિધાય ।

વિરતા ચરિયામ્પહં રુક્ષં ધર્મમાવદ્ય નઃ મયત્રાતઃ ॥૨૫॥

અપને અત્યન્ત ગંભીર મન સે કુછ ઓર હી સોચમી હૈ । યુતિસુખદ વચનો સે કુછ ઓર હી કહતી હૈ ઓર વર્ણ સે કુછ ઓર હી કરતી હૈ । જો મન સે સોચમી હૈ સો કહતી નહીં ઓર જો કહતી હૈ સો કરતી નહીં । વહ સચ વિપરીત હી આચરણ કાતી હૈ ।

અતઃપ્ર સ્ત્રિષાં વહુત માયાચારિણી હોતી હૈ એસા જાનકર સાધુ ડન પર શ્રદ્ધા ન કરે ।

યહાં લૌકિક વચન મી કહ લેને ચાહિય ॥૨૪॥

શબ્દાર્થ--‘જુવઈ-યુવતિઃ’ કોઈ યુવાવસ્થા સંરમ્ન સ્ત્રી ‘વિચિત્ત-લંકારવત્થગાણિ પરિહિતા-વિચિત્તલંકારવત્થગાણિ પરિધાય’ ત્રિચવિ-ચિત્ર અલંકાર ઓર વસ્ત્ર પહનકર શ્રમણ કે નમીપ મેં આકર ‘સમર્પણં વૂયા-શ્રમણં વૂયાત્’ સાધુ સે કહે કિ ‘મયંતારો-હે મયત્રાતઃ’ હૈ મય સે રક્ષણ કરને વાલે સાધો ! ‘અહં વિરતા-અહં વિરતા’ મેં અથ

મનમાં જેવું વિચારે છે તેવું કહેવ ને બહુતે જુવઈ જ કહક કહે છે. વળી તે મનમાં જેવું વિચારે છે અથવા વાણીથી જેવું કહે છે, તેના કરતાં જુદા જ પ્રકારનું આચરણ કરે છે.

આ પ્રકારનું સ્ત્રિઓનું વર્તન હેય છે. તે કારણે સ્ત્રિઓને માયાચારિણી કહી છે. તેથી મુનિએ સ્ત્રિઓને માયાચારિણી સમજીને તેમના પર બિલકુલ શ્રદ્ધા રાખતી જોઈએ નહીં. ॥૨૪॥

શબ્દાર્થ--‘જુવઈ-યુવતિઃ’ યુવાવસ્થાવાળી કોઈ સ્ત્રી ‘વિચિત્તલંકારવત્થ-ગાણિ પરિહિતા-વિચિત્તલંકારવત્થગાણિ પરિધાય’ ત્રિચ વિચિત્ર અલંકાર અને વસ્ત્રો પહેરીને શ્રમણની પાસે આવીને ‘સમર્પણં વૂયા-શ્રમણં વૂયાત્’ સાધુને કહે કે-‘મયંતારો-હે મયત્રાતઃ’ હૈ ભયથી રક્ષણ કરનાર સાધો ! ‘અહં વિરતા-

अन्वयार्थः—(जुड़) युवतिरभिनवयौवना (विचित्रालंकारवस्त्राणि परिधिता) विचित्रालंकारवस्त्राणि परिधाय श्रमणसमीपमागत्य (सम्पन्नं वृषा) श्रमणं प्रति-
वृषात् (भयंतारो) हे भयत्रातः (विरता) विरता संसारान् (रक्षन्) रक्षं संयममहं
चरिष्ये अतः (गे) अस्मभ्यम् (धम्ममाइक्ख) धर्मानाचक्ष्व=धर्मोपदेशं कुरु इति ॥२५॥

टीका—‘जुड़’ युवतिः—अभिनवयौवना मनोरमा ‘विचित्रालंकारवस्त्राणि परिधिता’ विचित्रालंकारवस्त्राणि परिधाय—विलक्षणऽऽभूषणवस्त्राणि परिधाय ।
कपटपूर्वकम्—‘संपन्नं’ श्रमणसमीपमागत्य ‘वृषा’ वृषात् ‘अहं गृहं संयमेभ्यो-
विरता । मया पतिः परित्रास्य नामुकुयोऽपि तु पतिकूलयाचरति । सर्वतो
विरता संयममेव पालयिष्यामि इति मया मिश्रयो जातः । अतो ‘भयंतारो’ हे भय-
गृहपन्थन से विरक्त होकर ‘रक्षन्—रक्षं’ संयम का ‘चरिस्स—आचरिष्ये’
पालन करूंगी ‘गे—अस्मभ्यम्’ मुझको आप ‘धम्ममाइक्ख—धर्मानाचक्ष्व’
धर्म का उपदेश करें ॥२५॥

अन्वयार्थ—नवयौवना स्त्री विचित्र अलंकारों और वस्त्रों को
धारण करके श्रमण के समीप आकर उससे कहे हे भय से रक्षा
करने वाले, मैं संसार से विरक्त हो चुकी हूँ । संयम का आचरण
करूंगी । मुझे धर्म का उपदेश कीजिए ॥२५॥

टीका—कोई स्त्री नवयुवति हो और वह विलक्षण प्रकार के
वस्त्रों एवं आभूषण से सजकर, श्रमणों के पास आवे और कपट-
पूर्वक कहे कि—मैं संसार से विरक्त हो चुकी हूँ । मेरा पति अनुकूल
नहीं वरन पतिकूल आचरण करता है । अतएव मैंने मिश्र कर लिया

‘वह विरता’ हुं हूँ गृह पन्थनी विरक्त यद्यपि ‘रक्षन्—रक्षम्’ संयमन
‘चरिस्स—आचरिष्ये’ आचरण करीश, ‘गे—अस्मभ्यम्’ भने आप ‘धम्ममाइक्ख
—धर्मानाचक्ष्व’ धर्मने उपदेश करो, ॥२५॥

सूत्रार्थ—कहाय केई नवयौवना स्त्री विविध वस्त्र अलंकारों धारण करीने
साधुनी पासे आनीने जेवी विनंती करे के ‘हे संसारभयभी रक्षण
करनारा मुनि ! हुं संसारभी विरक्त यद्यपि अहं हुं, हुं संयमनी आराधना
करीश, आप भने धर्मोपदेश करो’ तो पण साधुज्ये तेनां वचनोभां
श्रद्धा भूकयी जेधज्ये नहो।

टीका—कहाँ नवयौवना स्त्री विविध आभूषणों तथा सुंदर वस्त्रों वडे अनीठनीने
साधुनी समीप आवे अने कपटपूर्वक आ प्रकारनां वचनो भावे के ‘भने आ
संसार पर वैराग्य आवी जये छे, भावे पति मारी साथे प्रतिकूल आचरण

પ્રાતઃ ? સંસારમયાત્ રક્ષક યુને ? મહં 'ધર્મ' ધર્મ-ચારિત્રધર્મમ્ 'આદિક્ષ' આચક્ષ્વ=કથય, ઉપદેશં દેહિ । મયાનકોઽયં સંસારઃ, અસ્માન્મે ત્રાણં કુરુ ઇત્યાદિ વચનં કથયતિ । એતદ્કથનમપિ-એવાસાં વ્યામોદાયૈવ સાધૂનામ્ ન તુ તત્તતઃ મતિપાદનમ્ ઇતિ ॥૨૫॥

મૂળમ્—અદુ સંવિશાપવાણં અહમંસિ સાહમ્મિણી વ સમ્મજાણં ।

જતુકુંભે જહાં ઉવજ્જોદ્ધ સંવાસે વિદું વિસીયેજ્ઞા ॥૨૬॥

છાયા—અથ શ્રાવિકાપ્રવાદેન અહમસ્મિ સાધર્મિણી ચ શ્રમણાનામ્ ।

જતુકુંભો યથા ઉવજ્જોતિઃ સંવાસે વિદ્વાન્વિપીદેન્ ॥૨૬॥

હૈં કિં સત્ત્વસે ચિરત્ત્વ દોષકર અથ સંસારનાં પાલન કરું । હૈં સંસાર ભય સે રક્ષણ કરને ચાહે યુને ! મુક્તે ચારિત્રધર્મ કા ઉપદેશ કીજિયે । યહ સંસાર મયાનક હૈં । હમસે મુક્તે વચાહૈ । ઇત્યાદિ વચન કહતી હૈં તો ઉસકા યહ કથન સાધુ કો યહકાને કે લિયે હી સમજનાં ચાહિય । ઉસમેં વાસ્તવિકતા નહીં હોતી ॥૨૫॥

શબ્દાર્થ—‘અદુ-અથ’ ઉપર્યુક્ત કથન કે અનન્તર ‘સાવિશાપવા-
ણં-શ્રાવિકાપ્રવાદેન’ શ્રાવિકા હોને કે વહાને સે સ્ત્રી સાધુ કે નિકટ
મેં આતી હૈં ‘સમજાણં-શ્રમણાનાં’ શ્રમણો કી ‘અહમંસિ સાહમ્મિણી-
અહમસ્મિ સાધર્મિણી’ મેં સાધર્મિણી હું’ એસા કહકર મી સાધુ કે પાસ
આતી હૈં ‘જહાં ઉવજ્જોદ્ધ-યથા ઉવજ્જોતિઃ’ જૈસે અગ્નિ કે નિકટ ‘જતુ-
કુંભે-જતુકુંભઃ’ લાત્વ કા ઘડાં પિચલ જાના હૈં હસી પ્રકાર ‘વિદુ-વિદ્વાન્’

કરે છે. તેથી આ સંસારના મોહમાયાનો ત્યાગ કરીને સંયમ અલ્પ કરવાનો
મેં નિશ્ચય કર્યો છે, હે સંસારભયથી રક્ષણ કરનારા મુનિ ! મને ચારિત્ર
ધર્મનો ઉપદેશ દો. આ સંસાર ભયાનક છે, તેમાંથી મને બચાવો,’ આ
પ્રકારના વચનો બોલે તે બોલતી હોય, પરન્તુ તે વચનોને તેથી માયાબળરૂપે
સમજીને સાધુએ તેનો વિશ્વાસ કરવો બેઠએ નહીં. આ પ્રકારનાં વચનો તો
માત્ર કહેવાનાં જ હોય છે-તેમાં વાસ્તવિકતા હોતી નથી. ॥૨૫॥

અર્થ—‘અદુ-અથવા’ ઉપર્યુક્ત કથન પછી ‘સાવિશાપવાણં-શ્રાવિકા-
પ્રવાદેન’ શ્રાવિકા હોવાના બહાનાથી સ્ત્રી સાધુની સમીપમાં આવે છે. ‘સમ-
જાણં-શ્રમણાનાં’ શ્રમણોને ‘અહમંસિ સાહમ્મિણી-અહમસ્મિ સાધર્મિણી’ હું સાધ-
ર્મિણી છું. એવું કહીને યાત્રુ તે સાધુની પાસે આવે છે. ‘જહાં ઉવજ્જોદ્ધ-
યથા ઉવજ્જોતિઃ’ એમ અગ્નિની પાસે ‘જતુકુંભે-જતુકુંભઃ’ લાખનો ઘડો પીગળી

અન્વયાર્થ:—(અદુ) અથ પશ્ચાન્ અથવા इति वा (માવિવાપવાણં) શ્રાવિકા પવાદેન—શ્રાવિકાવપાજેન (સમણાણં) શ્રમણાનાં યુક્તકં (અદમંસિ સાહમ્મિણી) અદમમ્મિ સાધર્મિણી—इति कथयित्वा साधुसमीपमागच्छति (જહા ઉવજ્જોઇ) યથા ઉપજ્જોનિ:—અગ્ને:—સમીપે (જતુકુંભે) જતુકુંભ इव (विद्) विद्वान् (સંવાસે) સંવાસે—સ્ત્રીસંપર્કે (विषीएज्जा) विषीदे। શીતલવિહારી ભવેત્, યથાગ્નિસમીપે લાક્ષણ્યટો વિહારીતો યથા સ્ત્રીસંપર્કે સધુરપિ શ્રવ્યો ભવતીતિ ॥૨૬॥

ટીકા—‘અદુ’ અથ સમીપગમનાનન્તરમ્ અથવા इति वा અથ=‘સાચિવા-પવાણં’ શ્રાવિકાપવાદેન—અર્થે શ્રાવિકામ્મિ इति કપટેન સાધુસમીપમાગત્ય । ‘સમણાણં’ શ્રમણાનાં વાદનામ્ ‘અદં સાદમ્મિણી’ સાધર્મિણી અસ્મિ, સાધુનાં

વિદ્વાન્ પુરુષ ‘સં વાસે—સંવાસે’ સ્ત્રી કે સમર્પક મેં ‘વિસીએજ્જા—વિષીદેત’ શીતલ વિહારી હો જાવે છે અર્થાત્ વૈદ્યા અગ્નિ કે સંસર્ગ સે ઘી પિચલ જાતા હૈ વૈદ્યા હી સ્ત્રી કે સંપર્ક સે સાધુ ત્રી અદ્ય હો જાતા હૈ ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—અનયા કોઈ સ્ત્રી શ્રાવિકા હોને કા વહાના કરકે સાધુ કે પાસ જાતી હૈ । વદ્ ‘મેં આપ કી સાધર્મિણી હું’, પેસા કહતી હૈ । કિન્તુ જૈસે અગ્નિ કે સમીપ સ્થિત લાલ્લ કા ઘડા પિચલ જાતા હૈ । ઊસી પ્રકાર સ્ત્રી કે સમર્પક સે સાધુ વિશ્વાદ કો પ્રાપ્ત હોના હૈ—શિથિ-લાચારી હો જાતા હૈ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—અથવા કોઈ સ્ત્રી ‘મેં શ્રાવિકા હું’ હસ પ્રકાર કા વહાના કરકે કપટપૂર્વક સાધુ કે સન્નિકટ જાતી હૈ । વહ સાધુ કી સાધર્મિણી

બધ છે. એ જ પ્રમાણે ‘વિદ્—વિદ્વાન્’ વિદ્વાન્ પુરુષ ‘સંવાસે—સંવાસે’ સ્થિતના સંપર્કમાં ‘વિસીએજ્જા—વિષીદેત’ શીતલવિહારી થઈ બધ છે. અર્થાત્ એમ અગ્નિના સંપર્કથી લાલ્લ એગળી બધ છે. એ જ પ્રમાણે સ્ત્રી સંપર્કથી સાધુ પણ બ્રૂટ થઈ બધ છે. ॥૨૬॥

સૂત્રાર્થ—અથવા કોઈ સ્ત્રી શ્રાવિકા હોવાનું બકાનું કાઢીને સાધુની પાસે આવે છે. તે સાધુને કહે છે કે ‘હું’ આપની સાધર્મિણી છું.’ આ તે તેની કપટબળ જ હોય છે. જેવી રીતે અગ્નિની પાસે પડેલાં લાળનો ઘડા એગળી બધ છે, એ જ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંપર્કથી સાધુ શિથિલાચારી બની બધ છે અને આલેક અને પરલોકમાં દુઃખોના અનુભવ કરે છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—અથવા—‘હું શ્રાવિકા છું’ એવું બકાનું કાઢીને કોઈ સ્ત્રી કપટ-પૂર્વક સાધુની પાસે આવે છે. તે સાધુની સાધર્મિણી (સમાન ધર્મવાળી).

સાધર્મિણી અહમસ્મીતિ કપટેન સાધુવમીપમાગત્ય સાધું ધર્માત્ પ્રસ્થલયતિ ।
અયં માત્રઃ-સ્ત્રીણાં સંવન્ધો મહત્કેડનર્થાય મતિ સાધૂનામ્ ।

સાધોક્ષાનં તપઃસંયમાદિકં સર્વમપિ સ્ત્રીસંપર્કસહસૈવ વિનશ્યતિ । તદુક્તમ્-

‘તજ્ઞાનં તત્ત્વ વિજ્ઞાનં તત્ત્વઃ સ ચ સંયમઃ ।

સર્વમેકપદે ભ્રષ્ટં સર્વથા કિમપિ સ્ત્રિયાઃ ॥૧૥’

સ્ત્રીવાન્નિધ્યાત્ પુરુષાણાં અનર્થે પતનં મનતીત્યત્ દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ । ‘જતુકુંભે’
इत्यादि । ‘जहा’ यथा-उपज्योतिः, अग्निसमीपे लाक्षाघटः घृतघटो वा विच्छिद्यते ।
एवं स्त्रीणां ‘संवासे’ संवासे ‘विउ’ विद्वान्-शास्त्रज्ञोऽपि ‘विसीएज्जना’ विपीदेत ।
संयमाद्भुष्टानं प्रति शिथिलो भवेत् । तदुक्तम्-

(સમાન ધર્મ વાલી) વનકર કપટ સે સાધુ કો ભ્રષ્ટ કરતી હૈ । તાત્પર્ય
यह है कि स्त्री का सम्पर्क साधुओं के लिये घोर अनर्थ का कारण
बनता है । स्त्री के सम्पर्क से साधु का तप संयम भ्रष्ट सब कुछ
सहसा ही नष्ट हो जाता है । कहा भी है-‘तज्ज्ञानं’ इत्यादि

‘સાધુ કા વહ જ્ઞાન, વહ વિજ્ઞાન, વહ તપ ઓર વહ સંયમ જો
વસને અત્યન્ત ઓમ સે દીર્ઘકાલીન સાધનો કે દ્વારા પ્રાપ્ત કિયે હૈ, સ્ત્રી
કે સંસર્ગ સે વે સમી એકદમ હી નષ્ટ હો જાતે હૈ ।’

સ્ત્રી કે સાન્નિધ્ય સે પુરુષો કા કિસ પ્રકાર અનર્થ મેં પતન હોતા હૈ,
यह बात दृष्टान्त द्वारा दिखलाते हैं-जैसे अग्नि के समीप स्थित लाक्ष
का घट पिघल कर नष्ट हो जाता है, उसी प्रकार शास्त्रज्ञ मुनि भी स्त्री
के सम्पर्क से शिथिल/बारी हो जाता है । कहा है-‘तप्तद्धारसमा’ इत्यादि

ખનીને કપટથી સાધુને ભ્રષ્ટ કરે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રિઓના
સંપર્ક સાધુને માટે ઘેર અનર્થનું કારણ બને છે. સ્ત્રીના સંપર્કને લીધે
સાધુના તપ, સંયમ આદિ એકાએક નષ્ટ જ થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે-
‘તજ્ઞાનં’ इत्यादि ‘ज्ञान, विज्ञान, तप, संयम आदि वस्तुઓ કે જે તેણે
(સાધુએ) અત્યન્ત ઓમ અને દીર્ઘકાલીન સાધના દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ હોય છે,
તે બધું સ્ત્રીના સંસર્ગમાં આવતાં જ એકદમ નષ્ટ થઈ જાય છે.’

સ્ત્રીના સમાગમમાં આવવાથી સાધુનું કેવી રીતે પતન થાય
છે. સ્ત્રીસમાગમ સાધુને માટે અનર્થનું કારણ કેવી રીતે બને છે તે સૂત્રકાર
દૃષ્ટાન્તદ્વારા સમજાવે છે-જેવી રીતે અગ્નિની સમીપમાં મૂકેલો લાખનો ઘડો
પીગળીને નષ્ટ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે શાસ્ત્ર મુનિ પણ સ્ત્રીના સંપર્કને
લીધે શિથિલાચારી થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે-‘તપ્તદ્ધારસમા’ इत्यादि

સમયાર્થેબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીવહનરૂપણમ્

૨૬૭

‘તસ્ય કારસમા નારી ઘૃતકુમ્ભસદઃ પુમાન્ ।

તસ્માદ્ ઘૃતં ચ વર્હિં ચ નૈકત્ર સ્થાપયે દુષઃ ॥૧૮॥’ ઇતિ ॥૨૬॥

સ્ત્રીસાન્નિધ્યે દોષાન્ પ્રદર્શ્ય તઃસન્ધનનિતં દોષં દર્શયિતુમાદ—

‘જતુકુંભે’ ઇત્યાદિ ।

મૂળમ્—જતુકુંભે જોઈઝવગૂઢે આસુઽભિતત્તે નાસમુવયાઈ ।

‘૯વિત્થિયાહિં અર્ણગારા સંવાસેન નાસમુવયંતિ ॥૨૭॥

છાયા—જતુકુંભો જ્યોતિરુપગૂઢ આશ્વભિતત્તો નાશમુપયાતિ ।

૯વં સ્ત્રીભિરનગારાઃ સંવાસેન નાશમુપયાન્તિ ॥૨૭॥

સ્ત્રી પ્રજ્વલિત અંગારેકે સમાન છે અને પુરુષ ઘૃત કે ઘડે કે સમાન છે । અતઃપ્ર જુદ્ધિમાન્ પુરુષ ઘૃત અને અગ્નિ કો એક સ્થાન પર સ્થાપિત ન કરે ॥૨૬॥

સ્ત્રી કી સંધીપતા સે હોને વાલે દોષો કો દિલ્લાકર ડસકે સંબન્ધ સે હોને વાલે દોષ દિલ્લાને કે લિપે કહતે હૈ—‘જતુકુંભે’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જોઈઝવગૂઢે જતુકુંભે-જ્યોતિરુપગૂઢો જતુકુંભઃ’ જૈસે અગ્નિ સે સ્પર્શ ક્રિયા હુઆ લાગ્વ કા ઘડા ‘આસુભિતત્તે નાસમુવયાઈ-આશ્વભિતત્તો નાશમુપયાતિ’ શીઘ્ર તસ હોકર નષ્ટ હો જાતા હૈ ‘૯વં-૯વં’ હસી પ્રકાર ‘૯સ્થિયાહિં-સ્ત્રીભિઃ’ સ્ત્રિયોં કે ‘સંવાસેન-સંવાસેન’ સહવાસ સે ‘અર્ણગારા-અનગારાઃ’ અનગાર-સાધુ ‘નાસમુવયંતિ-નાશમુપયાન્તિ’ નષ્ટ હો જાતે હૈ અર્થાત્ ચારિત્ર સે પતિત હો જાતે હૈ ॥૨૭॥

‘સ્ત્રી પ્રજ્વલિત અંગારા સમાન છે અને પુરુષ ધીના ઘડા સમાન છે. તેથી જુદ્ધિમાન પુરુષે ધી અને અગ્નિને એક જ જગ્યાએ એકઠા થવા દેવા બેઠએ નહીં’ ॥૨૬॥

સ્ત્રીની સમીપતાને કારણે ઉદ્ભવતા હોષોને પ્રકટ કરીને હવે સૂત્રકાર તેના દુઃખદ પરિણામો પ્રકટ કરે છે- જતુકુંભે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જોઈઝવગૂઢે જતુકુંભે-જ્યોતિરુપગૂઢો જતુકુંભઃ’ એમ અગ્નિથી સ્પર્શથિલ લાગ્વને ઘડા ‘આસુભિતત્તે નાસમુવયાઈ-આશ્વભિતત્તો નાશમુપયાતિ’ બુદ્ધિથી તપીને નાશ પામે છે ‘૯વં-૯વમ્’ એમ રીતે ‘૯સ્થિયાહિં-સ્ત્રીભિઃ’ સ્ત્રિયોના ‘સંવાસેન-સંવાસેન’ સહવાસથી ‘અર્ણગારા-અનગારાઃ’ અનગાર-સાધુ ‘નાસમુવયંતિ-નાશમુપયાન્તિ’ નાશ પામે છે. અર્થાત્ ચારિત્રથી પતિત થઈ જાય છે. ॥ ૨૭ ॥

અન્વયાર્થ:- (જોડવગૂઠે જતુકુંભે) જ્યોતિસ્વગૂઠો જતુકુંભઃ (આસુમિત્તે-
નાસમુપયાઈ) આશ્વમિત્તસો નાસમુપયાતિ (એવં) एवं (इत्यियादिं) स्त्रीभिः (संवा-
सेण) संवासेन-सहवासेन (अणगारा) अणगाराः साधवः (णासमुपयंति) नासमुप-
यान्ति-चास्त्रिभ्रष्टा भवन्तीति ॥२७॥

ટીકા-‘જોડવગૂઠે’ જ્યોતિસ્વગૂઠઃ-જ્યોતિષા-અગ્ન્યાદિના ઉપગૂઠઃ
સંસ્પૃષ્ટઃ ‘જતુકુંભે’ જતુકુંભઃ લાક્ષણિકઃ ‘આસુમિત્તે’ આશ્વમિત્તસઃ-આપ્ત-
શીઘ્રમ્, અમિત્તસઃ, તેજસા તપિતો ઘટઃ । ‘નાસમુપયાઈ’ નાસમુપયાતિ દ્વી-
ભૂય વિનષ્ટો ભવતિ । ‘એવં’ एवमेव ‘અણગારા’ અણગારાઃ-સાધવઃ, નાસ્તિ
અગારઃ શુદ્ધં યેષાં તેજનગારાઃ । ‘इत्यियादिं’ स्त्रीभिः સદા ‘સંવાસેન’ संवासेन ‘નાસં’
नासं ‘ઉપયંતિ’ उपयान्ति । કઠિનસંયમવાત્તં પરિત્યજ્ય શિથિલવિદારિણો
ભવન્તિ । અથવા સંયમાદતિશયેન ભ્રષ્ટા एव भवन्ति । જતુકુંભનામાગ્નિસ્પર્શ-
વત્ સાધુનાં સ્ત્રીસંપર્કો નાશાયૈવ ભવતિ । તત્ત્વાત્ સ્વદિવર્ધિના સ્ત્રીસંપર્કઃ
સર્વથૈવ ત્યાજ્ય इति भावः ॥२७॥

અન્વયાર્થ--અગ્નિ સે સ્પૃષ્ટ હુઆ લાલ્લ કા ઘડા શીઘ્ર હી તપ
હોકર વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સ્ત્રિયોં કે સહવાસ સે
સાધુઓં કા વિનાશ હો જાતા હૈ-એ ચરિત્રવ્યથ્ત હો જાતે હૈ ॥૨૭॥

ટીકાર્થ--લાલ્લ કે ઘટ સો અગ્નિ સે અઢાકર કે રત્ન દિયા જાય
તો વહ એકદમ તપકર વિનષ્ટ હો જાતા હૈ, હસી પ્રકાર અણગાર સ્ત્રિયોં
કે સંવાસ સે અર્થાત્ સાધુ રહને સે નાશ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ અર્થાત્
કઠિન સંયમ કા ત્યાગ કરકે શિથિલાચારી બન જાતે હૈ યા સંયમ સે
સર્વથા હી ભ્રષ્ટ હો જાતે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ-જેસે અગ્નિ કા સ્પર્શ લાલ્લ
કે ઘડે કે વિનાશ કા કારણ હોવા હૈ, હસી પ્રકાર સ્ત્રીસમ્પર્ક

સૂત્રાર્થ--અગ્નિને સ્પર્શ પામતો લાખને ઘડો તપીને ઘોડી જ વારમાં
વિનષ્ટ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓના સહવાસથી સાધુઓના પણ
વિનાશ જ થઈ જાય છે-તેઓ આરિત્રવ્યથ્ત થઈ જાય છે. ॥૨૭॥

ટીકાર્થ--લાખના ઘડને અગ્નિને સ્પર્શ થાય એવી રીતે રાખવામાં
આવે, તો તે એકદમ તપી જઈને-પીગળી જઈને વિનષ્ટ થઈ જાય છે. એજ
પ્રમાણે જે અણગાર સ્ત્રીઓના સંપર્ક રાખે છે, અથવા તેમને સહવાસ કરે
છે, તે પણ વિનષ્ટ જ થઈ જાય છે. એટલે કે તે અણગાર કઠણ એવા સંયમને
ત્યાગ કરીને શિથિલાચારી બની જાય છે, અથવા સંયમના માર્ગથી સર્વથા
ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેવી રીતે અગ્નિને સ્પર્શ લાખના ઘડના

मूलम्—कुर्वन्ति पावंगं कम्मं पुट्टा वेगेवमाहिंसु ।

‘नोहं करोमि पावन्ति’ अंकेशादिणी ममैवेति ॥२८॥

छाया—कुर्वन्ति पावकं कर्म पृष्टा एके एवमाहुः ।

नाहं करोमि पापमिति अंकेशादिनी ममैवेति ॥२८॥

अन्वयार्थः—(एगे) एके—साधरः (पावंगं) पापकं सावद्यं (कम्मं) कर्म (कुर्वन्ति) कुर्वन्ति (पुट्टा) पृष्टा परेण (एवमाहिंसु) एवमाहुः (अहं) अहं (पावं न करोमिति) अहं पावं न करोमीति (एसा) एसा स्त्री (मम) मम (अंकेशादिणीति) अंकेशादिनी इति बाल्यावस्थायां ममांकशादिनीति ॥२८॥

साधुओं के विनाश का कारण होता है । अनएव आत्महित के अभिलाषी को स्त्री का सम्पर्क सर्वथा त्याग देना चाहिए ॥२७॥

शब्दार्थ—‘एगे-एके’ कोई साधु ‘पावंगं-पापकं’ पापजनक ‘कम्मं-कर्म’ कर्म ‘कुर्वन्ति-कुर्वन्ति’ करते हैं ‘पुट्टा-पृष्टाः’ अन्य द्वारा पूछने पर ‘एवमाहिंसु-एवमाहुः’ ऐसा कहते हैं ‘अहं-अहम्’ मैं ‘पावं न करोमिति-पापं न करोमीति’ पापकर्म नहीं करता हूँ ‘एसा-एसा’ यह स्त्री ‘मम-मम’ मेरे ‘अंकेशादिणीति-अंकेशादिनी’ बाल्यकाल से ही मेरे उत्संग में सोती है अर्थात् मेरी कन्यका जैसी है ॥२८॥

अन्वयार्थ—कोई कोई साधु पापकर्म करते हैं किन्तु दूसरे के पूछने पर कहते हैं ‘मैं पापकर्म नहीं करता हूँ ।’ यह स्त्री तो बाल्यावस्था से ही मेरी अंकेशादिनी गोद में खोने वाली थी ॥२८॥

विनाशनुं कारयु भने, अए अमाखे स्त्रीसांपरं स धुना विनाशनुं करणु भने छे. तेथी अ त्रहित अहता साधुअे स्त्रीनाः संपरंते सपथा त्याग करवे नोहअे. ॥२७॥

शब्दार्थ—‘एगे-एके’ कोई पणु साधु ‘पावंगं-पापकम्’ पापजनक ‘कम्मं-कर्म’ कर्म ‘कुर्वन्ति-कुर्वन्ति’ करे छे. ‘पुट्टा-पृष्टाः’ पीतअे. द्वारा पूछवामां आवे त्यारे ‘एवमाहिंसु-एवमाहुः’ अेलुं कहे छे. ‘अहं-अहम्’ हुं ‘पावं न करोमिति-पापं न करोमीति’ पाप कर्म करतो नथी. ‘एसा-एसा’ आ स्त्री ‘मम-मम’ मारा ‘अंकेशादिणीति-अंकेशादिनीति’ आद्यावस्थाथी अ मारा ओणामां सुवे छे. अर्थात् मारी हीकरी जेवी छे. ॥२८॥

सूत्रार्थ—कोई कोई स धु पापकर्मनुं सेवन करे छे अने ज्यारे ठाठ तेना आरित्र विषे सहेड करे त्यारे ते जेवो जगण आवे छे के ‘हुं’ पापकर्मनुं सेवन करतो नथी. आ स्त्री तो आद्यावस्थाभां मारी अंकेशादिनी (ओणामां शयन करतारी) हती. ॥२८॥

ટીકા—‘એ’ એકે—સાધર: સંસારાઽમિપક્તા એદિકપારલૌકિકકર્મભયાત્
ત્યક્તમાનસા: ‘પાવગ’ પાપમ્ ‘કર્મ’ કર્મ ‘કુર્વંતિ’ કુર્વંતિ । ‘પુણ’ પૂણઃ—
ગુરુભિ: પૂણઃ સન્ત એવમાહુ: ‘અહં પાવગ’ અહં પાપં કર્મ ન કરોમિ, નાઽદમેવં
કુલસમુત્પન્નો યદેવંવેધં કર્મ કરિષ્યે । ‘એસા’ એસા ‘અંકેસાદિણી’ અંકેશાયિની
કન્યાસદૃશી પૂર્વમાસીત્ । તદેવા મયિ એવં કરોતિ, કિન્તુ અદં વિદિતસંસારાસાર-
સ્વભાવઃ પ્રાણાઽતિવાતેઽપિ યથાદૃશં કુન્સિતકૃત્યં નૈવ કરિષ્યામિ એવં મિથ્યા
વચનં પ્રરૂપયતિ, ઇતિ ॥૨૮॥

પૂલ્લ—ચાલસેસ મંદયં વીયં જં ચં કડં અવજાણહ મુંજો ।

દુર્ગુણં કરેઈ સેં પાવં પૂર્યેળકામો વિસંન્નેસી ॥૨૯॥

છાયા—ચાલસ્ય માધ્યં દ્વિતીયં યત્ ચ કૃતમપજાતીતે ધૂયઃ ।

દ્વિગુણં કરોતિ સ પાપં પૂતનકામો ત્રિષ્ણેવી ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—કોઈ સાધુ, જો સંસાર મેં આસક્ત હૈં ઓર હહલોક
તથા પરલોક સંબંધી કર્મભય સે રહિત હૈં, પાપકર્મ કરતે હૈં, કિન્તુ
જયે અનેકે ગુરુ આદિ અનેકે પૂજીતે હૈં તો એસા કહતે હૈં કિ મેં પાપકર્મ
નહીં કરતા । મેં ઝંચે કુલ મેં જન્મા હૈં એસા પાપ કેસે કર સકતા હૈં ।
યહ સ્ત્રી અંકેશાયિની હૈ અર્થાત્ કન્યા કે સમાન હૈ । હમી કારણ યહ
મેરે સાથે એસા વ્યવહાર કરતી હૈ । મૈને સંસાર કે અસાર સ્વરૂપ કો
સમજા હૈ । મેં પ્રાણ જાને પર ખી એસા કુકૃત્ય નહીં કરુંગા । હસ પ્રકાર
મિથ્યા વચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈ ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ સાધુ કે જે સંસારમાં આસક્ત હોય છે અને અલોક
અને પરલોક સંબંધી કર્મભયથી જે રહિત છે, તેના દ્વારા પાપકર્મનું સેવન
કરવામાં આવે છે, પરંતુ બ્યારે તેના ગુરુ આદિ તે વિરે તેને પૂછે છે ત્યારે
તે એવો જવાબ આપે છે કે—‘હું’ પાપકર્મ અચરતો નથી, હું જોયા કુળમાં
જન્મ્યો છું. મારાથી એવું પાપકર્મ કેવી રીતે કરી શકાય? તમે જે સ્ત્રી
સાથેના મારા સંબંધના વિષયમાં સંદેહ સેવો છો, તે સ્ત્રી તો અંકેશાયિની
છે. એટલે કે બાહ્યાવસ્થામાં તે મારા ખેળામાં ખેલી હતી અને રચન કરતી
હતી. તે તો મારી પુત્રી સમાન છે. તે કાણે તે મારી સાથે એવો વ્યવહાર
રાખે છે. મેં સંસારની અસરતાને બહુ લીધી છે. મારાં પ્રાણોના નાશ થાય
તો પણ હું એવું કુકૃત્ય ન કરું’ આ પ્રકારનાં અસત્ય વચનોના તે પ્રયોગ
કરે છે. ॥ ૨૮ ॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. થુ. અ. ૪ ડ. ૧ જીવરીપદ્ધતિરૂપણમ્

૨૭૧

અન્વયાર્થ:- (વાલસ-વાલસ્ય) અજ્ઞાનિન: (ચીયં) દ્વિતીયં મંદયં માન્યં-
પૂર્વત્વં (જં ચ કહં મુજ્જો અવજાણઃ) યચ્ચ કૃતં દુષ્કર્મ તસ્ય ભૂયઃ પુનઃ અપ-
જાનીતે-અપલાપં કરોતિ, એકં તુ પાપં મૈથુનં દ્વિતીયં સૃષ્ટાવાદિત્વમ્ અઃ (સે) સઃ
(દુગુણં પાવં કરેહ-દ્વિગુણં પાપં કરોતિ (પૂયણકામો) લોકે પૂજાકામઃ (વિસ-
ન્નેસી) વિષળૈષી-અસંયમેષ્ઠાવાતિતિ ॥૨૯॥

શબ્દાર્થ:- ‘વાલસ-વાલસ્ય’ અજ્ઞાની પુત્રની ‘ચીયં-દ્વિતીયં’
દૂસરી ‘મંદયં-માન્યં’ મૂર્ખતા યદ્દેહી કી ‘જં ચ કહં મુજ્જો અવજાણઃ-
યચ્ચ કૃતં ભૂયઃ અપજાનીતે’ યદ્દેહી કીયે દુષ્કર્મ કો નહીં કીયા દુષ્કર્મ
કહતા હે ‘સે-સઃ’ વદ્દેહી પુત્ર ‘દુગુણં પાવં કરેહ-દ્વિગુણં પાપં કરોતિ’
પ્રથમ પાપ કરના ઓર ઉસકે છિપાને કે લીયે જુદા બોલના હસ પ્રકાર
દુગુણ પાપ કરતા હે ‘પૂયણકામો-પૂજાકામઃ’ વદ્દેહી જગત મેં અપની પૂજા
ચાહતા હે ઓર ‘વિસન્નેસી-વિષળૈષી’ અસંયમ કી હચ્છા કરતા હે ॥૨૯॥

અન્વયાર્થ:- એસા કહના અજ્ઞાની જીવ કી દૂસરી મૂર્ખતા હે કી
યદ્દેહી કીયે દુષ્કર્મ કા અપલાપ કરતા હે । ઉસને એક પાપ મૈથુન
સેવન કા કીયા દૂસરા સૃષ્ટાવાદ કા । હસ પ્રકાર ઉસને દુગુણ પાપ
કીયા । વદ્દેહી લોક મેં પૂજા કા કામી ઓર અસંયમ કી હચ્છા
વાલા હોતા હે ॥૨૯॥

શબ્દાર્થ:- ‘વાલસ-વાલસ્ય’ અજ્ઞાની પુત્રની ચીયં-દ્વિતીયમ્’ બીજી ‘મંદયં-
માન્યમ્’ મૂર્ખતા એ છે કે ‘જં ચ કહં મુજ્જો અવજાણઃ-યચ્ચ કૃતં ભૂયઃ અપજાનીતે’
તે કહેલા પાપકર્મને નથી ક્યું’ તેમ કહે છે તેથી ‘સે-સઃ’ તે પુત્ર દુગુણ-
પાવં કરેહ-દ્વિગુણં પાપં કરોતિ’ એક તો પાપ કરતું અને તેને છુપાવવા
બુદ્ધિ બોલતું એ રીતે બનતું પાપ કરે છે ‘પૂયણકામો-પૂજાકામઃ’
તે જગતમાં પોતાની પૂજા ચાહે છે અને ‘વિસન્નેસી-વિષળૈષી’ અસંયમની
હચ્છા કરે છે. ॥૨૯॥

સૂત્રાર્થ:- ‘પાપકૃત્યનુ’ સેવન કરીને આ પ્રમાણે અસત્યનો આશ્રય લેવો
તે અજ્ઞાની જીવની બીજી મૂર્ખતા છે. મૈથુનસેવન રૂપ એક પાપ તો તેણે
ક્યું જ છે, હવે તે પાપનો ઇન્કાર કરીને તે સૃષ્ટાવાદ રૂપ બીજા પાપનું
પણ સેવન કરે છે. આ પ્રકારે તે બનતું પાપ કરે છે આ પ્રકારે અંયમની
વિરાધના કરવા છતાં પણ લોકોમાં પોતાની પૂજા-સત્કાર-ધાય એવી અભિલાષા
તે રાખતો હોય છે. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ--'વાલસ' વાલસ્ય મન્દમતેઃ રામદ્વેષકલુપિતાન્તઃકરણસ્ય । 'વીયં' દ્વિતીયમિદમ્ મંદયં' માન્દ્યમ્-અહતમ્ । 'કિં' ક્વ દ્વિતીયમ્--'જં' જ કહ' યજ્ઞ પાપકર્મ કૃતમ્, શરીરવાહનનોમિઃ સંપાદિતમ્ । તાદૃશં મૈથુનરૂપં કર્મ તત્ પ્રથમમ્, 'મુજો' મુયઃ સુર્વાદિભિઃ પૃષ્ઠઃ સત્ પુનરપિ 'અવજાણઃ' આજ્ઞાતીતે અપાત્રાપં કરોતિ-મચ્છાદયતિ નાદમેવં કૃતવાનિતિ દ્વિતીયમ્ પચમ્ । 'સે' મ પુણ્યઃ 'દુગુણં પાવં કરેઃ' દ્વિગુણં પાપં કરોતિ । કિમર્થમેવં કનોનિ સત્ત્વ- 'પૂજણભાનો' પૂજનકામઃ, લોકેઽસ્માકં પૂજા મયતુ ઇત્યભિલાષાં વિનિર્ણય કરોતિ ચ સંયમવિરાધનમ્ ।

અહતમ્ તાવત્ માન્યમિકો દોષઃ યત્ પાપાર્થે તેજઃક્રમઃ । દ્વિતીયસ્તુ દોષઃ તાદૃશં કુરિસતં કર્મ કૃત્વાપિ ધરેણ પૃષ્ઠેઽભિલાષિ । અતઃપુનઃ પુરુષઃ સંયમે સ્વકીય-પૂજાદિકમિચ્છત્ (વિગ્રાહેમી) વિપ્રાપ્તિ-વિપણ્નઃ-અસંવરઃ, તત્સૈવી અભિલાષી-અસ્તિ અસંયમમિચ્છતીત્યર્થઃ । પાપકર્મઽતુપ્રાપ્તં મુજાસક્ષિતા ચ, ઇતિ ઉપચ-મપિ દોષાયૈવેતિ શાવઃ ॥૨૯॥

ટીકાર્થ--રામદ્વેષ સે કલુષિત અન્તઃકરણવાલે મનિમન્દ ઉસ સાધુ કી यह दूसरी मूढता है । वह दूसरी मूढता कौन सी है ? एक तो उसने मन वचन काय से पापकर्म किया, दूसरे गुरु आदि के पूछने पर वह नडता है । उसे छिराने के लिए कहना है कि मैंने ऐसा नहीं किया है । ऐसा मनुष्य दुगुना पाप करता है । वह चाहता है कि लोक में मेरी पूजा प्रतिक्रिया हो किन्तु करता है संयमविराधना ।

તાત્પર્ય यह है कि पहला दोष तो उसने यह किया कि पापकर्म किया, दूसरा दोष यह है कि दूसरे के पूछने पर दोष का सेवन करके भी अपलाप किया । ऐसा पुण्य चाहता तो यह है कि लोक में मेरी

ટીકાર્થ--રામદ્વેષથી કલુષિત અંતઃકરણવાળા, મન્દમતિ તે સાધુની આ બીજી મૂઢતા છે, આ બીજી મૂઢતા કઈ છે, તે સૂચકાર સમજાવે છે-પહેલી મૂઢતા તે છે કે તેણે પાપકર્મ કર્યું. ગુરુ આદિએ તેને પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે 'હું' પાપકર્મ કરતો નથી' આ પ્રકારે અસત્ય વચનનો બે અધાર લેધો, તે તેની બીજી મૂઢતા ગણી શકાય તે અમણું પાપ કરે છે-મૈથુનસેવન જન્ય પાપ અને મુષાવાહનજન્ય પાપ તે એવું ઇચ્છે છે કે લોકમાં મારી પૂજાપ્રતિષ્ઠા થાય, પરંતુ તેના આ પ્રકારના વર્તન દ્વારા તે સંયમથી વિરાધના કરતો હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે તેણે પાપકર્મનું સેવન કર્યું. આ તેનો પહેલો દોષ 'મેં તે પાપકર્મ કરતો નથી' આ પ્રકારના અસત્ય કથનને કારણે તે મુષાવાહના દોષને પણ પાત્ર થયો. પાપકર્મનું આચરણ અને અસત્ય ભાષણ, આ બંને દોષો કરવાને કારણે તે અમણા પાપને પાત્ર થયો. એવો સાધુ એવું

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪૩. ૧ સ્ત્રીપરોષ્ઠનિકૃપણમ્

૨૭૩

કિં ચ-‘સંલોક’ इत्यादि ।

પૂલમ્-સંલોકૈણિજ્ઞમંગારં આયમયં નિમંત્રણે ણીહંસુ ।

वैतथं च ताह पायं वा अन्नं पाणमं पडिग्गाहे ॥३०॥

छाया- संलोकनीयमनगारमात्मगतं निमंत्रणेनाहुः ।

वस्त्रं च त्रायिन् ! पात्रं वा अन्नं पानकं प्रतिगृहाण । ३०॥

અન્વયાર્થ- (સંલોકૈણિજ્ઞં) સંલોકનીયં દર્શનીયં સુન્દરમ્ (આયમયં) આત્મગત-
માત્મજ્ઞાનિનમ્ (અનગારં) અનગારં સાધું શ્રિયઃ (નિમંત્રણે) નિમંત્રણેન (આહંસુ)

પ્રતિષ્ઠા હો. મુઠ્ઠે લોખં સંભો સમજો, કિન્તુ આચરણ કરતા હૈ સંયમ
કે પ્રતિકૂલ ! પાપકર્મ મા અનુષ્ઠાન કરના ઓર મિથ્યા ભાષણ કરના,
યહ દોનોં હી દોષજનક હૈ । ૨૯॥

और भी कहते हैं-‘संलोकणिज्ज्ञं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ- સંલોકૈણિજ્ઞ-સંલોકનીયમ્’ દેખને મેં સુન્દર ‘આય-
મય-આત્મગતમ્’ આત્મજ્ઞાની ‘અનગાર-અનગારમ્’ સાધુ કો ‘નિમંત્ર-
ણ-નિમંત્રણેન’ નિમંત્રણ દેકર ‘આહંસુ-આહુઃ’ સ્ત્રી કહતી હૈ કિ ‘તાહ-
હે ત્રાયિન્ ! અવસાગર સે રક્ષા કરને વાલે હે સાધો ! ‘વૈતથં ચ-વસ્ત્રં ચ’
વસ્ત્ર ‘પાયં વા-પાત્રં વા’ અથવા પાત્ર ‘અન્ન-અન્નમ્’ અજનાદિ ‘પાનક-
પાનકમ્’ ઓર પાની-અચિત્ત જલ ‘પડિગ્ગાહે-પ્રતિગૃહાણ’ મેરી પાસ સે
જન ચીજોં કા આપ સ્વીકાર કરે ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ--કોઈ કોઈ સ્ત્રિયાં સુન્દર આત્મજ્ઞાની સાધુ કો આમંત્રણ

આહતો હોય છે કે લોકમાં મારી પ્રતિષ્ઠા વધે-લોકો મારો સત્કાર-કરે-લોકો
મને સંયમી માનીને મારી પૂજાપ્રતિષ્ઠા કરે, પરંતુ તેનું આચરણ તો
સંયમથી પ્રતિકૂળ જ હોય છે. ॥૨૯॥

વળી સૂત્રકર કહે છે કે-‘સંલોકૈણિજ્ઞં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘સંલોકૈણિજ્ઞ-સંલોકનીયમ્’ જોવામાં સુન્દર ‘આયમય-આત્મ-
ગતમ્’ આત્મજ્ઞાની ‘અનગાર-અનગારમ્’ સાધુને ‘નિમંત્રણ-નિમંત્રણેન’ નિમંત્રણ
આપીને ‘આહંસુ-આહુઃ’ સ્ત્રી કહે છે કે-‘તાહ-હે ત્રાયિન્ ! અવસાગરથી રક્ષા
કરવાવાળા હે સાધો ! ‘વૈતથં ચ-વસ્ત્રં ચ’ વસ્ત્ર ‘પાયં વા-પાત્રં વા’ અથવા પાત્ર
‘અન્ન-અન્નમ્’ આહાર વગેરે ‘પાનક-પાનકમ્’ અને પાન અર્થાત્ અચિત્ત જલ
‘પડિગ્ગાહે-પ્રતિગૃહાણ’ મારી પાસેથી આ વસ્તુઓનો આપ સ્વીકાર કરો ॥૩૦॥

સૂત્રાર્થ-કે.ઈ કે.ઈ શ્રિયો સુન્દર, આત્મજ્ઞાની સાધુને જોવી વિનંતી
સુ. ૩૫

आहुः कथयन्ति (ताइ) हे त्रायिन् ! संसारकांताररक्षक ! (वत्थं च) वत्थं च (पायं वा) पात्रं वा 'अन्नं' अन्नम् अन्ननादिकं (पाणगं) पानकम्—अचित्तं जलम् (पडिग्गाहे) प्रतिगृहाण—अस्मद्धस्तादीयमानमेतत्सर्वं स्वीकुरु इति ॥३०॥

टीका—'संलोकणिज्जं' संशोभनीयं दर्शनेऽतिशुन्दरं संयत्ताचारपरिपालकं साधुम् 'आयगयं' आत्मपत्रं आत्मज्ञानिन्स् 'अणमारं' अणमारं अणारपरिवर्जितं साधुम् स्त्रियः 'निमंत्रणेणाहंलु' निमन्त्रणेनाहुः—निमन्त्रय कथयन्ति—'ताइ' त्रायिन्—हे संसारसागरात् रक्षक ! महापुरुष ! 'वत्थं' वत्थम् पायं पात्रम् 'अन्नं पाणगं' अन्नं पानीयम्, अस्मद्धयः प्रदीयमानं 'पडिग्गाहे' प्रतिगृहाण—स्वीकुरु । इत्येतत्सर्वम् वयं तुभ्यं दास्यामः, अस्मद्गृहमागत्य स्वीकुरु इति ॥३०॥

ततः संयतेन किं वर्तव्यं तत्राह—'णीवारं' त्पादि ।

मूलम्—गीवारमेवं बुद्धेज्जा णो इच्छे अणारमोगंतुं ।

बद्धे विसयपासेहिं मोहं मावज्जइ पुणो मंदं ॥३१॥ त्तिव्वेमि ॥

करके कहती हैं—हे संसार कान्तार से रक्षा करने वाले ! वत्थ लीजिए, पात्र लीजिए, अन्न ग्रहण कीजिए, पान ग्रहण कीजिए मेरे हाथ से दिये जाने वाले इन पदार्थों को स्वीकार कीजिए ॥३०॥

टीकार्थ—जो देखने में अत्यन्त सुन्दर है, संयमी के आचार का पालक है, और आत्मज्ञानी है, ऐसे गृहत्यागी साधु को निमन्त्रित करके स्त्रियां कहती हैं—हे संसारसागर से रक्षा करने वाले महापुरुष ! मेरे हाथ से वस्त्र, पात्र, अन्न, पानी ग्रहण कीजिए । यह सब पदार्थ मैं आप को प्रदान कहूंगी, मेरे घर पधारकर आप स्वीकार करें ॥३०॥

करे छे के 'हे संसारकान्तारमांधी रक्षा करनेवा मुनि ! आप भारी पांसेधी वस्त्रना दानने स्वीकार करे। भारा हाथधी अपाता अन्न दानने तथा पेय सामग्रीना स्वीकार करे, छे मुनि ! भारा हाथधी प्रदत्त धती आ बधी वस्तुओने आप स्वीकार करे' ॥३०॥

टीकार्थ—जेओ अत्यन्त सुंदर होय छे, साधुना आचारनुं पालन करनारा होय छे अने आत्मज्ञानी होय छे, जेवा अबुगारने स्त्रियो पोताने घेर पधारवानुं निमंत्रण आपनि अबुं कहे छे के 'हे संसारसागरने पार करवनारा महापुरुष ! आप भारे घेर पधारिने भारा हाथधी वस्त्र, पात्र, आहार, पाखी आदिने स्वीकार करे। ते स्रपणा पदार्थो हुं आपने प्रदान करीश। तो आप भारे घेर पधारिने तेने स्वीकार करे। ॥३०॥

છાયા—નીવારમેવં વુદ્ધયેત નેચ્છેદગારમાગન્તુમ્ ।

વદ્ધો વિષયપાશેન મોહમાપચ્ચતે પુનર્મન્દઃ ॥૩૧॥ઈતિ વ્રતીમિ ।

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમુક્તપદાર્થકં પ્રલોભનં સાધુઃ (નીવારં વુજ્જેજ્ઞા) નીવારં વુદ્ધયેત—વન્યપશુવંધને તંદુલકળમિત્ર જાનીયાત્ (અગારં) આગારં—ગૃહમ્ (આગંતું) આગન્તુમ્ (ગો ઇચ્છે) નો ઇચ્છેત્ (વિસયપાસેહિં) વિષયપાસૈર્વદ્ધઃ (મંદે)

તથ સાધુ કો કયા કરના ચાહિયે? સો કહતે હૈં ‘ગીવારં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ ઉક્ત પ્રકાર કે પ્રલોભન કો સાધુ ‘નીવારં વુજ્જેજ્ઞા-નીવારં વુદ્ધયેત’ જંગલ કે પશુ કો વશ કરને મેં ચાવલ કે દાને કે જૈસા સવજ્ઞે ‘અગારં-આગારમ્’ ઘર ‘આગંતું-આગન્તુમ્’ આને કી ‘ગો ઇચ્છે-નો ઇચ્છેત્’ ઇચ્છા ન કરે ‘વિસયપાસેહિં-વિષયપાસૈઃ’ વિષયરૂપી પાશ સે બંધા હુઆ ‘મંદે-મન્દઃ’ અજ્ઞાની પુરુષ ‘મોહમાવજ્જત્ત્વ મોહમાપચ્ચતે’ મોહ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ‘સ્તિવેમિ-ઈતિ વ્રતીમિ’ એસા મેં કહતા હૈં ॥૩૧॥

અન્વયાર્થ—હસ પ્રકાર કે પ્રલોભન કો સાધુ નીવાર સમજે વન્ય પશુ કો બાંધને કે લિયે પિલેરે દુણ તંદુલોં કે સમાન સમજે । વહાં ઉનકે ઘર જાને કી ઇચ્છા બી ન કરે । વિષય કે બંધન મેં બદ્ધ અજ્ઞાની

આ પ્રકારનાં પ્રલોભનો બતાવવામાં આવે, ત્યારે સાધુએ શું કરવું જોઈએ તે સૂત્રકાર બતાવે છે—‘ગીવારં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ ઉક્ત રીતના પ્રલોભનેને સાધુ ‘નીવારં વુજ્જેજ્ઞા-નીવારમ્ વુદ્ધયેત’ અંબલી પ્રાણિયેને વશ કરવામાં ચોખાના દાણાની માફક સમજે ‘અગારં-અગારમ્’ ઘર ‘આગંતું-આગન્તુમ્’ આવવાની ‘ગો ઇચ્છે-નો ઇચ્છેત્’ ઇચ્છા ન કરે ‘વિસયપાસેહિં-વિષયપાસૈઃ’ વિષયરૂપી પાશથી બંધાયેલો ‘મંદે-મન્દઃ’ અજ્ઞાની પુરુષ ‘મોહમાવજ્જત્ત્વ-મોહમાપચ્ચતે’ મોહ પામે છે. ‘સ્તિવેમિ-ઈતિ વ્રતીમિ’ એમ હું કહું છું. ॥૩૧॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારનાં પ્રલોભનેને સાધુએ નીવાર (પશુએને જાળમાં ફસાવવા માટે વેરેલા તંદુલ) સમાન સમજવાં જોઈએ. તેણે તે સીના ઘર જવાની ઇચ્છા પણ ન કરવી જોઈએ. તેણે એ વાતને બરાબર સમજી લેવી જોઈએ કે વિષયના બંધનમાં બંધાયેલો પુરુષ ફરી તેમાં જકડાઈ જાય છે કે તેને તોડ.

મન્દોઽજ્ઞાનો (પુણો) પુનઃ (મોહમાવજ્ઞઈ) મોહમાવપથતે ચિત્તવ્યાકુલત્વપ્રાગચ્છતીતિ ।
(ત્તિવેમિ) इति ब्रवीमि ॥૩૧॥

ટીકા-‘एवं’ एवं=स्त्रीनिमंत्रितवस्त्रपात्रादिकम् ‘नीवारं’ नीवारं वस्त्रशूकराय मदीयमानं
तण्डुलरूपमिव ‘बुद्धेज्जा’ बुद्धयेव जानीयात्, एवं ज्ञात्वा ‘अगारं’ गृहम् ‘आगतुं’
आगतुं ‘णो इच्छे’ नो इच्छेत् यतः ‘विषयपासेहि’ विषयपाशैः विषयाः शब्दादयः
तैः पाशसदृशैः ‘बद्धे’ बद्धः-पाशितः ‘मन्दे’ मन्दोऽज्ञानो परवशीकृतः स्नेहपाशचोटने

પુરુષ પુનઃ મોહ વો પ્રાપ્ત હોતા હૈ અર્થાત્ વ્યાકુલચિત્ત હોતા હૈ ।
'ત્તિ વેમિ'—ऐसा मैं कहता हूं ॥૩૧॥

ટીકાર્થ—इस प्रकार स्त्री के द्वारा दिये जाने वाले वस्त्र पात्र आदि को
नीवार अर्थात् शूकर आदि पशु वों को फँसाने के लिये डाले जाने वाले
तन्तुल आदि के दाने के समान समझे । साधु इस प्रलोभन में पड़कर
उसके घर जाने की अभिलाषा तक न करे । पाश के समान विषयों
के प्रलोभन में पड़ा हुआ अज्ञानी राग के बन्धन को तोड़ने में अस-
मर्थ हो जाता है । उसके चित्त में व्याकुलता उत्पन्न हो जाती है ।
अतएव अपना हित चाहने वाले साधु को स्त्री के द्वारा निमंत्रित वस्त्र
पात्र आदि का त्याग ही करना चाहिये ।

વાને તે અસમર્થ બની જાય છે. એટલે કે તેનું ચિત્ત વ્યાકુળ થઈ જાય છે,
'ત્તિ વેમિ' એવું હું કહું છું.

ટીકાર્થ—આ પ્રકારે વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ પ્રદાન કરવા રૂપ પ્રલોભનોથી
સાધુએ લલચાવું જોઈએ નહીં. પરંતુ તેમને નીવારસમાન સમજવાં પશુઓને
જાગમાં ફસાવવા માટે તન્દુલ આદિના જે ઢાણા નાખવામાં આવે છે તેને
નીવાર કહે છે. આ પ્રલોભનોથી લલચાઈને સાધુએ તે સ્ત્રીના ઘેર જવાને
વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં. જો આ પ્રલોભનોમાં લલચાઈને તે તેને ઘેર
જાય છે, તો તેની મોહજળમાં એવો તો ફસાઈ જાય છે કે તેમાંથી છુટકારો
મેળવવાને અસમર્થ બની જાય છે. પાશના જેવાં વિષયોનાં પ્રલોભનોમાં સપ-
ડાયેલો અજ્ઞાની સાધુ રાગના બન્ધનને તોડવાને અસમર્થ થઈ જાય છે. તેના
ચિત્તમાં વ્યાકુલતા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તેથી જ સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે
છે કે આત્મહિતાની અભિલાષા રાખનાર સાધુએ સ્ત્રીઓ દ્વારા આ પ્રકારના
જે પ્રલોભનો થાય, તે પ્રલોભનોથી લલચાઈને તે સ્ત્રીના તે આમંત્રણનો
સ્વીકાર કરવો જોઈએ નહીં.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૪ ડ. ૧ સ્ત્રીપરીયત્નરૂપણમ્

૨૭૭

અસમર્થઃ ‘પુળો મોહમાવજ્જનઃ’ પુનર્મોહમાપયતે-વિત્તં વ્યાકુલ્ત્વમાગચ્છતિ । તસ્માત્ સાધુના હિતમિચ્છતા સર્વથૈવ સ્ત્રીનિમંત્રિતવસ્ત્રપાત્રાદિકં ત્યાજ્યમ્ । ‘ત્તિ’ इति-इतिशब्दः समाप्त्यर्थकः । ‘वेमि’ ब्रवीमि-एवमहं ब्रवीमि तीर्थकरोदितं वचनम् । न तु स्वमनीषया प्रकल्प्य कथयामि । अतो मद्भुक्तवचने विश्वस्य संयमानुष्ठाने मनोयोगो देयः इति सुधर्मस्वामिवचनम् ॥ ૩૧ ॥

इति श्री--विश्वविख्यातनगद्वल्लमादिषदभूषितबालब्रह्मचारि--‘जैनाचार्य’ पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य “समयार्थबोधिन्याख्यायां” व्याख्यायां चतुर्थाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥ ४-१ ॥

‘ત્તિ’ શબ્દ સમાપ્તિ કા સૂચક છે । ‘વેમિ’ કા અર્થ યહ હૈ કિ મૈં તીર્થંકર દ્વારા પ્રતિપાદિત વચન હી કહતા હૂં । અપની બુદ્ધિ સે કલ્પિત કરકે નહીં કહ રહા હૂં । અતઃએ મેરે કથન પર વિશ્વાસ કરકે સંયમાનુષ્ઠાન મૈં મનોયોગ લગાના ચાહિયે યહ જમ્બૂસ્વામી કે પ્રતિ સુધર્મા સ્વામી કા કથન હૈ । ૩૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ કી સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના કે ચૌથા અધ્યયન કા ॥ પહલા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૪-૧ ॥

‘ત્તિ’ આ પદ ઉદ્દેશકની સમાપ્તિનું સૂચક છે. ‘વેમિ’ આ પ્રકારનું એ કથન એ કયું. છે, તે મારી કલ્પનાશક્તિથી ઉપજતી કાઢેલી વાત નથી, પણ પુનઃ તીર્થંકરોએ આ પ્રકારની પ્રશ્નછા કરેલી છે. તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીએ મારી સમક્ષ એ પ્રશ્નછા કરી હતી, તેનું આ અનુકથન જ છે. તેા મારા આ કથન પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને સંયમની આરાધનામાં જ મનને સ્થિર રાખવું જોઈએ. આ કથન જમ્બૂસ્વામીને સુધર્મા સ્વામીએ કહેલ છે. ॥ ૩૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના ચૌથા અધ્યયનને પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૪-૧ ॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પારમ્યતે-

ચતુર્થાધ્યયનીયમથમોદ્દેશકો વ્યાખ્યાતઃ । તદનુદ્વિતીયોદ્દેશકો વ્યાખ્યાયતે । મથમે ચ સ્તોપરિચયાત્ ચારિત્રસ્ય ધ્વંસો ભવતિ, ઇતિ પ્રતિપાદિતમ્ સ્વચ્છિત્ત-ચારિત્રસ્ય સાધોર્યાડવસ્થા, અસ્મિન્નેવ ભવે પાદુર્ભવતિ, તસ્યામપિ કીદશસ્તત્કૃત-કર્મબન્ધો ભવતીતિ, તયોઃ સ્વરૂપનિરૂપણં દ્વિતીયે કથયિષ્યતે । અનેન સંબન્ધે-નાડગતસ્ય દ્વિતીયોદ્દેશકસ્યેદમાદિમં મૂલમ્-‘ઓષ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—ઓષ સયા ણં રંજેજ્ઞા ભોગેકામી પુણો વિરંજેજ્ઞા ।

ભોગે સમર્ણાણં સુંગૈહ જૈહ મુંજંતિ મિક્સુણો ઇંગે ॥૧॥

છાયા—મોજઃ સદા ન રજ્યેત મોગકામી પુનર્વિરજ્યેત ।

મોગાન્ શ્રમણાનાં શૃણુત યથા સુજ્ઞાન્નિ મિશ્વ એકે ॥૧॥

॥ ચૌથે અધ્યયન કા દૂસરા ઉદ્દેશક ॥

ચતુર્થ અધ્યયન કે પ્રથમ ઉદ્દેશ કી સમાપ્તિ કે અનન્તર દૂસરા ઉદ્દેશ પ્રારંભ કિયા જા રહા હૈ । પ્રથમ ઉદ્દેશ મેં કહા ગયા હૈ કિ સ્ત્રિયોં કે સાથ પરિચય કરને સે ચારિત્ર કા ધ્વંસ હોતા હૈ । દૂસરે ઉદ્દેશ મેં યહ કહા જાયગા કિ ચારિત્ર સે વ્યુત હુણ સાધુ કી વ્યા ગતિ હોતી હૈ ? ઇસી ભવ મેં ડસકી વ્યા અવસ્થા હોતી હૈ । ડસે ચારિત્ર સે ભ્રષ્ટ હોને કે કારણ કર્મબન્ધ બી હોતા હૈ । ઇસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત દૂસરે ઉદ્દેશે કા યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ—‘ઓષ સયા ણ’ ઇત્યાદિ ।

ચોથા અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશક

ચોથા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે બીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. પહેલાં ઉદ્દેશકમાં જોયું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે સ્ત્રિઓનો સંપર્ક કરવાથી ચારિત્રનું પતન થાય છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશકમાં એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવશે કે સ્ત્રીમાં આસક્ત ધર્મને ચારિત્ર બ્રષ્ટ થવાર સાધુની કેવી હાલત થાય છે અથવા ભવમાં તેણે કેવાં કેવાં દુઃખો ભોગવવા પડે છે તે વાત આ ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકટ કરી છે. ચારિત્રથી બ્રષ્ટ થવાને કારણે તે કર્મબન્ધ પણ કરે છે. પહેલા ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા બીજા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે--

‘ઓષ સયા ણ’ ઇત્યાદિ--

સમયાર્થયોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૪ ઝ. ૨ સ્થલિતચારિત્રસ્ય કર્મવન્ધનિ ૦ ૨૭૧

અન્વયાર્થ:-હે શિષ્યો ! (ઓએ) ઓજ:-એક:-રાગદ્વેષરહિત: (સયા) સદા (ળ રજ્જેજ્જા) ન રજ્જેત મોગેષુ, યદિ (મોગકામી) મોગકામી-મોગેચ્છુર્ભવેત, તદા પુણો વિરજ્જેજ્જા) પુનર્વિરજ્જેત તતો વેરામ્યં કુર્યાત્ (મોગે સમણાણં સુણેહ) મોગાન્ શ્રમણાનાં શૃણુત (જહ) યથા (એગે) એકે (મિત્તલુણો) મિત્તલ:—સાધવ: (મુંજંતિ) મુજ્જન્તિ—મોગં કુર્વન્તીતિ ॥૧॥

ટીકા—‘ઓએ’ ઓજ:-એક: રાગદ્વેષરહિત: સાધુ: ‘સયા’ સદા-સર્વદા ‘ળ’ નૌ ‘રજ્જેજ્જા’ રજ્જેત-મોગાદૌ કદાપિ રાગરંજિતં ચિત્તં ન

શબ્દાર્થ-‘ઓએ-ઓજ.’ અકેલા અર્થાત્ રાગદ્વેષરહિત સાધુ ‘સયા-સદા’ હમેશાં ‘ળ રજ્જેજ્જા-ન રજ્જેત’ મોગોં મેં કમી મી ચિત્ત ન લગાવેં ‘મોગ કામી-મોગકામી’ યદિ મોગમેં ઇચ્છા હો જાય તો ‘પુણો વિરજેજ્જા-પુન-વિરજ્જેત’ ડસકો જ્ઞાન કેદારા ત્યાગ કરે ‘મોગે સમણાણં સુણેહ-મોગાન્’ શ્રમણાનાં શૃણુત’ સાધુકો મોગમોગને મેં જો હાનિ હોની હેં ડસે સુનો ‘જહ-યથા’ જેસે ‘એગે-એકે’ કોઈ ‘મિત્તલુણો-મિત્તલ:’ સાધુ ‘મુંજંતિ-મુજ્જન્તિ’ મોગ મોગતે હેં ॥૧॥

અન્વયાર્થ:-હે શિષ્યો ! રાગદ્વેષ સે રહિત સાધુ મોગોં મેં સદા અનુરક્ત નહીં હોતા । કદાચિત્ મોગ કી કામના કા ઉદય હો જાય તો પુનઃ શીઘ્ર હી વિરક્ત હો જાય । કોઈ કોઈ શ્રમણ મોગોં કો મોગતે હેં ડન્હેં સુનો ॥૧॥

ટીકાર્થ—રાગદ્વેષ સે રહિત સાધુ સ્ત્રિયોં પર અનુરાગ ધારણ ન કરે ।

શબ્દાર્થ-‘ઓએ-ઓજ.’ એકલો અર્થાત્ સ ધુ રાગદ્વેષરહિત સાધુ ‘સયા-સદા’ હમેશાં ‘ળ રજ્જેજ્જા-ન રજ્જેત’ કોઈપણ વખતે ભોગોમાં ચિત્તને ન ભેડે. ‘મોગ-કામી-મોગકામી’ બે ભોગોમાં મન પ્રેરાય તો ‘પુણો વિરજેજ્જા-પુનર્વિરજ્જેત’ જ્ઞાન દ્વારા તેનો ત્યાગ કરે ‘મોગે સમણાણં સુણેહ-મોગાન્ શ્રમણાનાં શૃણુત’ ભોગ-ભોગવવામાં સાધુને બે હાનિ થાય છે તે સાંભળો ‘જહ-યથા’ જેમ ‘એગે-એકે’ કોઈ ‘મિત્તલુણો-મિત્તલ:’ સાધુ ‘મુંજંતિ-મુજ્જન્તિ’ ભોગ ભોગવે છે. ॥૧॥

સૂતાર્થ—હે શિષ્યો ! રાગદ્વેષથી રહિત સાધુ ભોગોમાં સદા અનુરક્ત રહેતો નથી. કદાચ ભોગની કામનાનો ઉદય થઈ જાય, તો પણ તેણે તેનાથી તુરંત જ વિરક્ત થઈ જવું જોઈએ. કોઈ કોઈ શ્રમણ (શિયિલાચારી સાધુએ) ભોગો ભોગવે છે. તેઓ કેવી રીતે ભોગે ભોગવે છે-ભોગોમાં આસક્ત થઈને કેવાં હુ:ખો વેઠે છે, તે હવે સાંભળો, ॥૧॥

ટીકાર્થ—સાધુએ તો સદા રાગદ્વેષથી રહિત રહેવું જોઈએ. તેણે

કુપ્યાત્ સ્વ્યાદાવામકસ્ય પરલોકે મહાદુઃસ્વસંપવસ્ય દર્શનાત્ । યદિ કદાચિ-
ન્મોહોદયાદ્ભોગક્ષમી-ભોગામિલાષો ભવેત્ । તદાપિ ભોગે-એદિકાઽઽદ્યુષ્ટિક-
દોષાન્નિવાર્ય ભોગેભ્યઃ ‘દુષ્ણો’ પુનરપિ ‘વિરજ્જેજ્જા’ વિરજ્યેત, મોહનોયકર્મણા-
મુદયવશાત્ યદિ ભોગે ચિત્તવૃત્તિર્મવેત્તદા દોષપર્યાલોચનયા જ્ઞાનાંકુશેન
ચિત્તં તત્તો નિર્વર્તયેત્ । ‘સમણાણં’ શ્રમણાનામપિ ‘ભોગે’ ભોગાન્ ‘સુણેહં’ શૃણુત ।
યદપિ ભોગા દુઃસજનકાઃ સર્વેષામ્, તત્રાપિ તવસ્તમાનામપિ સાધુનાં યથા ભોગા
મવન્તિ, તથા યુયં શૃણુત । ‘એજે’ એકે શિથિલાવારિણઃ ‘મિવસુણો’ મિસવઃ ‘જહ
મુજંતિ’ યથા ભોગાન્ મુજન્તિ, તથા શૃણુત, ઇતિ પૂર્વેણ સહ સંગ્રન્ધઃ । ચિદ્ધ-
માનાનામપિ કામો દુર્નિવાર હત્યન્વદીયપણૈરપિ શ્વાનમધિકૃત્યોક્તમ્-

ઘહ સ્ત્રિયો મે કમી મી અનુરક્ત ન હો-ભોગોં મે ચિત્ત કો અનુરક્ત ન કરે ।
જો સ્ત્રી આદિ મેં આસક્ત હોતે હૈં, અન્હેં પરલોક મેં ધોર દુઃસ્વ ભોગને
પઢતે હૈં । કદાચિત્ મોહ કા ઉદ્વેગ હોને સે ભોગોં કી અમિલાષા જાગૃત
હો જાય તો ભોગોં સે ઉત્પન્ન હોને વાછે એદિક એવં પારલૌકિક દોષોં
કા ચિચાર કરકે પુનઃ શીઘ્ર હો અનસે વિરક્ત હો જાય । જ્ઞાન કે અંકુશ
સે ચિત્ત કો ભોગોં સે નિવૃત્ત કર લે । યદપિ ભોગ સમી કે લિધે
દુઃસ્વજનક હોતે હૈં, ત્રિર મી કોઈ કોઈ શિથિલાચારી સાધુ ભોગ
ભોગતે હૈં । જે જિસ પ્રકાર ભોગ ભોગતે હૈં મો સુનો । અન્યત્ર કુલ્તે કો
ઉદ્દેશ કરકે કહામી હૈં-‘કૃશઃ કાણઃ’ હત્યાદિ ।

દુબલા, કાના લંગડા વૃથા (જાનોં સે રહિત) પૂંછ સે રહિત પુંઠકટા,
મૂલ સે પીડિત, વૃદ્ધા હંડી કા ઠોકરા જિસકે ગહે મેં હૈ તથા રસ્તી

ચિત્તેમાં અનુરક્ત થવું જોઈએ નહીં-ચિત્તને કામભોગોમાં અનુરક્ત કરવું
જોઈએ નહીં. જેઓ સ્ત્રી આદિમાં આસક્ત થાય છે, તેમને પરલોકમાં કયાંકર
દુઃખો ભોગવવા પડે છે. કદાચ મોહનો ઉદ્વેગ થવાથી ભોગોની અમિલાષા
જાગૃત થઈ જાય, તો ભોગોને કારણે ઉત્પન્ન થનારા ઐહિક અને પારલૌકિક
દુઃખોનો વિચાર કરીને, તેણે તરત જ તેમનાથી વિરક્ત થઈ જવું જોઈએ.
તેણે જ્ઞાનના અંકુશ વડે ચિત્તને ભોગોમાંથી નિવૃત્ત કરી લેવું જોઈએ જો કે
ભોગો સૌને માટે દુઃખજનક જ છે, છતાં પણ કોઈ કોઈ શિથિલાચારી સાધુઓ
ભોગોમાં અનુરક્ત જ રહે છે. તેઓ કેવી રીતે ભોગો ભોગવે છે-તે ભોગો
પ્રત્યેની આસક્તિને કારણે તેમની કેવી દશા થાય છે, તેનું વર્ણન હવે સાંભળો.
અન્યત્ર પણ હૃતરાને લઈને કોવું મહું છે કે-‘દુર્જન, કાણે, લંગડા,
ખૂચો (જાનરહિત), કપાઈ ગયેલી પૂંછડીવાળો, ભૂખથી દુઃખી, જેના ગળામાં
હાંડીનો કાંઠો વીંટળાયેલો છે, જેના શરીર પરના જખમોમાંથી રક્ત અને

સમર્થાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૪ ડ. ૨ સ્થલિતચારિત્રસ્ય કર્મબન્ધનિ ૦ ૨૮૧

કૃશઃ કાળઃ સ્વજઃ શ્રત્તરદિતઃ પુચ્છવિકલઃ,

ધુવાક્ષામો જીર્ણઃ પિઠરકકપાલાર્દિતમલઃ ।

વ્રણૈઃ પૂયવિલઃનૈઃ કૃમિકુલશૈરાવિલતનુઃ,

શુનીમન્વેતિ શ્વા દત્તમપિ ચ હમયેન મદનઃ ॥૧૧॥ઈતિ॥ગા. ૧૧

મોગાસક્તમનતાં યાદશી વિડંબના બિલાવિ, યાં દર્શયિતું સૂત્રકારઉપ-
ક્રમતે—‘અહ’ इत्यादि ।

मूढम्—अहं तं तु भेदमावन्नं मुच्छियं भिक्खुं काममतिवहं ।

पलिभिर्दिद्या णं तो पच्छा पादुदददु मुद्धि पहणंति॥२॥

छाया—अव तं तु भेदमावन्नं मुच्छियं भिक्खुं काममतिवर्त्तम् ।

परिमिष्य सलु ततः पश्चात् पादुदददु पृथि पघ्नन्ति ॥२॥

(પીપ) સે મરે હુણ વાવો પવં થિલિયિલે હુણ સિલડો કીડો સે ઠવાસ
શરીર ચાલા કુત્તા ખી કુનિયા કે પીછે પીછે ફિરતા હૈ । યહ કામ, મરે
હુણ કો ખી મારને મેં કોઈ કસર નહીં રચવા ॥૧૧॥

જિનકા મન ભોગોં મેં આસક્ત હૈ ઝનહેં જૈસી વિડમ્બના હોતી હૈ,
હસે દિખલાને કા સૂત્રકાર ઉપક્રમ કરતે હૈ—‘અહ તં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ इसके अनन्तर ‘भेदमावन्नं-भेदमावन्नम्’
चारित्र्यसे भ्रष्ट ‘मुच्छियं-मूर्च्छितम्’ स्त्री में आसक्त ‘काममतिवहं-
काममतिवर्त्तम्’ विषयभोगों की इच्छावाले ‘तं तु-तं तु’ उस ‘भिक्खुं-
भिक्खुम्’ साधुको देखी ‘पलिभिर्दिद्या परिमिष्य’ अपने वशयर्त्ती जानकर
‘तो पच्छा-ततः पश्चात्’ पीछे पादुदददु-पादुदददु’ अपना पैर उठाकर
‘मुद्धि-मूर्धि’ उसके शिर पर ‘पहणंति-पघ्नन्ति’ प्रहार करती हैं ॥२॥

પરુ નીકળી મહું છે, અને જેના ઘવમાં કીડાઓ ખદખદી રહ્યા છે એવો
ખૂટો ફૂતરો પણ કાચાસક્ત થઈને ફૂતરીની પાછળ પાછળ ફર્યા કરે છે. આ
કામવાસના મરેલાને પણ મારવામાં કોઈ કચ્ચશ રાખતી નથી. ॥૧॥

જેમનું મન ભોગોમાં આસક્ત હોય છે, તેમને કેવી કેવી વિટંબણાઓ
સહન કરવી પડે છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—‘અહ તં’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ कोणकोणत्या पथी ‘भेदमावन्नं-भेदमावन्नम्’ चारित्र्यથી
ભ્રષ્ટ ‘मुच्छियं-मूर्च्छितम्’ स्त्रीમાં आसक्ता ‘काममतिवहं-काममतिवर्त्तम्’
विषय कोणानी इच्छावाला ‘तं तु-तं तु’ એ ‘भिक्खुं-भिक्खुम्’ साधुने ते स्त्री
‘पलिभिर्दिद्या-परिमिष्य’ पोताने वश धयेस लाड़ीने ‘तो पच्छा’ ततः-पश्चात्
ते पथी ‘पादुदददु-पादुदददु’ पोताना पागने ‘मुद्धि-मूर्धि’ तेना भरतक
पर ‘पहणंति-पघ्नन्ति’ प्रहार करे છે. ॥२॥

સુ. ૩૬

અન્યાર્થઃ--(અહ) અયાનન્તમ્ (મેદમાવગ્નં) મેદમાવગ્નમ્ ચારિત્રબ્રહ્મ (મુચ્છિયં) મૂર્ચિતં સ્ત્રીપુ શુદ્ધિપ્રાપ્તમ્ (કામમતિવટ્ટં) કામમતિવર્તમ્ કામામિલાપુરુષમ્ (તં તુ) તં તુ (મિલ્લુ) મિલ્લુ સાધુપ્ મા સ્ત્રી (પલ્લિમિદિયા) પરિમિલ્ય સ્વશીભૂતં જ્ઞાત્વા (તો પચ્છા ણં) તતઃ પશ્ચાત્ સ્વસુ (પાદુદ્દટ્ટ) સ્વકીયપાદૌ ઉદ્ધૃત્ય (મુદ્ધિ) મૂર્ધ્નિ-લાપોઃ શિરસિ (પદ્ધર્મંતિ) પદ્ધર્મંતિ પદ્ધર્મ્યાં શિરસિ તાઢયન્તિ સાધોરિતિ ॥૨॥

ટીકા--'મઝ' અથ-અનન્તરમ્, સ્ત્રીલિંગકેઃ પશ્ચાત્ 'મેદમાવગ્નં' મેદમાવગ્નમ્ -મેદં ચારિત્રસ્વલનમ્ આપજં માત્સ સન્તમ્ । 'મુચ્છિયં' મૂર્ચિતં-સ્ત્રીપુ આસક્તમ્ 'મિલ્લુ' મિલ્લુ સાધુમ્ 'કામમતિવટ્ટં' કામમતિવર્તમ્, કામેષુ મતેભુર્દ્વેર્વર્તનં મટ્ટતિયસ્ય ક્ત્યંભૂતમ્ કામામિલાપુરુષમ્ । 'પલ્લિમિદિયા' પરિમિલ્ય, 'મામુપેત્ય' અસ્માકં કથનાનુસારેણ સર્વં કરિષ્યતિ' ક્ત્યેવં જ્ઞાત્વા સા સ્ત્રી 'તો પચ્છા' તતઃ પશ્ચાત્ (પાદુદ્દટ્ટ) (પાદાવુદ્ધૃત્ય-સ્વકીયપાદાવુદ્ધૃત્ય 'મુદ્ધિ' પદ્ધર્મંતિ' મૂર્ધ્નિ

અન્યાર્થ--इसके पश्चात् भेद को प्राप्त अर्थात् चारित्र से भ्रष्ट स्त्रियों में गृह और काम के अभिलाषी उस भिक्षु को वह स्त्री अपने वश में हुआ जानकर अपने पांशु ऊँचे उठाकर साधु के मस्तक में प्रहार करती है ॥२॥

ટીકાર્થ--સ્ત્રી કે પ્રતિ આસક્તિ હો જાને કે પદ્ધત્ ચારિત્ર સે બ્રહ્મ સ્ત્રીઓં મેં આસક્ત તથા કામ કે હચ્છુક સાધુ કો અપને અધીન હુઆ જાનકર અર્થાન્ 'યહ અવ મેરે કથનાનુસાર હી સચ કરેગા' એસા સમજકર વહ સ્ત્રી ઉસ સાધુ કે ત્રિર મેં લાતોં કા પ્રહાર કરતી હૈ ઓર વહ સાધુ વિષયાસક્ત હોકર હતના પતિત હો જાતા હૈ કિ કુપિત હુઈ વસ સ્ત્રી કે માર કો ખી જાતા હૈ । અધિક કથા કદા જાય સ્ત્રી કે

સૂત્રાર્થ--ત્યાર બાદ-ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલા, સ્ત્રીઓમાં ગૃહ (આસક્ત), અને કામભોગોની અભિલાષાવાળા તે ભિક્ષુને તે સ્ત્રી પોતાને વશ થઈ ગયેલા બાળીને, પગ ઊંચો કરીને તેના મસ્તક પર લાત પણ લગાવે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ--સ્ત્રીમાં આસક્ત થયા બાદ, ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલા, સ્ત્રીઓપ અને કામભાસનાથી યુક્ત એવા તે સંયમબ્રહ્મ સાધુને પૂરે પૂરે પોતાને અધીન થયેલા બાળીને-એટલે કે તે હવે પોતાના કહ્યા અનુસાર જ કરશે એવું સમજીને-તે સ્ત્રી તે સાધુના મસ્તક પર લાતોના પ્રહાર કરે છે, અને તે સાધુ વિષયાસક્ત થવાને લીધે એટલો પતિત થઈ ગયો હોય છે કે કુપિત થયેલી તે સ્ત્રીને માર પણ સહન કરી લે છે. મોટા મોટા પ્રાણી પણ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. મ. ૪ ડ. ૨ સ્વલિતચારિત્રસ્ય કર્મવર્ધનિ ૦ ૨૮૩

પ્રઘનન્તિ-સાધોઃ શિઃસિ સ્વકીયપાદયોઃ મહારં કુર્વન્તિ । પ્રકુપિતાયાસ્તસ્યાઃ
પાદૌ સ્વશિરસિ ધારયતિ, ક્ષર્વયા વિપદાસક્તતાત્—

સિંહાદયો મહાન્તોઽપિ પ્રાણિનઃ સ્ત્રીસંનિધૌ કાતરા ભવન્તિ, ઉક્તચ્ચ—

‘વ્યામિત્રકેસરઃવૃહચ્છિત્તશ્ચ સિંહાઃ,

નાગાશ્ચ દાનમદરાજિકૃતૈઃ કપોલૈઃ ।

મેધાધિરથ પુરુવાઃ સમરેષુ શૂરાઃ,

સ્ત્રીસન્નિધૌ પરમકાપુરુવા ભવન્તિ ॥૧॥’

તદેવં વિષયાસક્તનાઃ દિ પાદઘાતવિહંબનામપિ પ્રાપ્નોતિ મૃદસ્વસ્માત્ સાધુઃ
તસ્યાપ્રાસક્તિ પરિયજેદ્દ્વિતિ ભાવઃ ॥૨॥

મૂલ્મ—જેહ કેસિયા પાં મૈષ્ ભિક્ષૂ જો વિહરે સહે જામિર્તીય ।

કેસીણ વિ હં લુંચિસ્સં નૈન્નરથે મૈષ્ ચરિજ્ઞાસિ ॥૩॥

છાયા—યદિ કેશિક્યા સ્વલ મયા મિક્ષો ! નો વિહરેઃ સહ સ્ત્રિયા ।

કેશાન્યથં લુંચિષ્યામિ નાન્યત્ર મયા ચરેઃ ॥૩॥

પાસ સિંહાદિ ઘડે વઢે પ્રાણી ખી કાપર હો જાતા હૈ, કહા ખી હૈ—
‘વ્યામિત્ર કેસર’ ઇત્યાદિ

‘ફૈલી છુઈ કેસર (અચાલ) કે કારણ વિસ્તૃત સિર વાલે સિંહ,
છાતે છુપ મદ સે યુક્ત ગળદસ્થલો વાલે અર્થાત્ મદોન્મત્ત હાથી, તથા
બુદ્ધિમાન્ ઔર સમરશૂર નર ખી સ્ત્રી કે સમીપ કાપર હો જાતે હૈ’ ।

ઇસ પ્રકાર જિનકા ચિત્ત કામાસક્ત હૈ, લે લાતો કે ઘાત કી વિચ-
મ્બના કો ખી પ્રાસ હોતે હૈ । ઇસલિયે સાધુ સ્ત્રી સે પ્રાસક્તિ કો છોડ દે ॥૨॥

ઓની સમીપમાં કાપર બની જાય છે. કહ્યું પણ છે—વ્યામિત્ર કેસર’ ઇત્યાદિ—

‘વિષયાથેવી કૃષ્ણાગ્નિને કારણે જ્વરાત્કાર મસ્તકવાળો, સિંહ, જેના ગંડ-
સ્થાનમાંથી મદ બરી રહ્યો છે એવો મદોન્મત્ત ગજરાજ અને બુદ્ધિમાન અને
સંગ્રામશૂર નર પણ ઓની પાસે કાપર (નરમ ઘેંસ જેવો) બની જાય છે.’

આ પ્રકારે જેનું ચિત્ત કામાસક્ત હોય છે, એવા પુરુષોને સ્ત્રિઓની
લાતોના પ્રહારો પણ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે છે. તેથી સાધુએ સ્ત્રિઓમાં
પ્રાસક્ત થવું જોઈ નહીં. ॥૨॥

અન્વયાર્થ:—(જહ) યદિ (કેસિયા) કેશિકયા-કેશાઃ વિચન્તે યસ્યાઃ સા તથા તયા (મણ) મયા (ઇત્થીણ) સ્ત્રિયા સહ (મિક્લુ) હે મિક્લો ! (ળો વિહરે) નો વિહરે: યદિ વિહારં ન કરિષ્યસિ તદા (કેસાળ વિ હં લુંચિસ્સં) કેશાનપ્યહં લુંચિષ્યામિ ત્વત્સમાગકાંક્ષિણી (મણ) મયા રહિતં (અન્નતથ) અન્યત્ર (ન ચરિજ્ઞાસિ) ન ચરે: માં વિદ્યાય નાન્યત્ર ગચ્છતિ ॥૩॥

ટીકા—‘મિક્લો’ હે મિક્લો ! ‘જહ’ યદિ ‘કેસિયા’ કેશિકયા કેશાઃ વિચન્તે યસ્યાઃ સા કેશિકા સ્ત્રી તયા, કેશમિયાઃ સ્ત્રિયો ભવન્તિ । ‘મણ’ મયા ‘ઇત્થીણ’ સ્ત્રિયા ‘ળો વિહરે’ નો વિહરેરત્તમ્ તદા ‘કેસાળ વિ હં લુંચિસ્સં’ કેશા-

શબ્દાર્થ—‘જહ-યદિ’ જો ‘કેસિયા-કેશિકયા’ કેશવાળી ‘મણ-મયા’ મુદ્ધ-‘ઇત્થીણ-સ્ત્રિયા’ સ્ત્રી કે સાથ ‘મિક્લુ-મિક્લો’-હે સાધો: તુમ ‘ળો વિહરે-નો વિહરે’ નહીં રહી શકતે તો ‘હં-મહં’ મેં इसी जगह ‘केसाण लुंचिस्सं-केशान लुंचिष्यामि’ केशों को भी लोंच लूंगी ‘मण-मया’ मेरे बिना ‘अन्नतथ-अन्यत्र’ किसी दूसरे स्थान पर ‘न चरि-ज्ज्ञासि-न चरे:’ न जाओ ॥ ३॥

અન્વયાર્થ—યદિ મુદ્ધ કેશવાળી કે સાથ હે મિક્લો ! નહીં રહોગે તો મેં અપને કેશોં કો બી નોંચ લાલૂંગી । મુદ્ધે છોડકર અન્યત્ર કહોં મત જાના ॥૩॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રિયોં કો કેશ પ્રિય હોતે હૈં અતઃપ ચોઈ કેશવાળી સ્ત્રી સાધુ સે કહતી હૈ-હે મિક્લો ! યદિ મુદ્ધ કેશોંવાળી કે સાથ તુમ નહીં રહોગે તો મેં इसी स्थान पर और इसी समय अपने केशों को

શબ્દાર્થ—‘જહ-યદિ’ જે ‘કેસિયા-કેશિકયા’ કેશવાળી ‘ઇત્થીણ-સ્ત્રિયા’ સ્ત્રી એવી ‘મણ-મયા’ મારી સાથે ‘મિક્લુ-મિક્લો’ હે સાધો ! ‘ળો વિહરે-નો વિહરે’ ન રહી શકતા હોય તો ‘હં-મહમ્’ હું આજ સ્થળે ‘કેસાળ વિ હુંચિ-સ્સં-કેશાનવિ લુંચિષ્યામિ’ હું કેશોને પશુ લાચ કરીશ. ‘મણ-મયા’ મારા વિના ‘અન્નતથ-અન્યત્ર’ કોઈ બીજા સ્થાન પર ‘ન ચરિજ્ઞાસિ-ન ચરે:’ નહીં નહીં । ૩।

સૂત્રાર્થ—હે મિક્લો ! મુંદર કેશવાળી મારી સાથે તમે વિચરો. જે તમે મારી સાથે વિચરશુ નહીં કરો, તો હું મારા મુંદર વાળોને મારે હાથે જ ખેંચી કાઢીશ. માટે મારો ત્યાગ કરીને બીજે વિચરવાનો ખ્યાલ જ છોડી દેજો ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રિઓ તેમના મુંદર વાળને કારણે વધારે મુંદર લાગતી હોય છે. તેથી સાધુમાં આસક્ત થયેલી કોઈ સકેશી (કેશયુક્ત) સ્ત્રી સાધુને એવી ધમકી પશુ આપે છે કે—‘હે મુને ! જે તમે કેશવાળી એવી મારી સાથે નહીં

समयार्थबोधिनी टीका प्र. धु. अ. ४ उ. २ स्खलितचारित्रस्य कर्मवन्धनि० २८५

नृप्यहं लुं चिष्यामि। यदि केशयुक्तया मया सह नरुतुं कदाचित्तव लज्जा मवेच्चेत्, तदाऽहं लज्जाकारणरूपं केशानपि अधुनैव परित्यजामि। किं पुनरन्यालंकारा-
विकानित्यपि शब्दार्थं त्वं पुनः 'नञ्' नाऽन्यत्र। 'मए' मयारहितः 'चरि-
व्जास्मि' चरेः मां विहाय क्षणमपि नाऽन्यत्र त्वया मन्तव्यम्, इत्येव मे प्रार्थना।
अहमपि भवतामादेशं यथायथमनुष्ठास्यामि। यदि केशरहिताय तुभ्यं मे केशा न
रोचन्ते तदाऽहमपि केशलुंचनं करिष्ये यरन्तु मां विहाय नाऽन्यत्र त्वयास्था-
व्यमिति भावः ॥३॥

इत्युपापाततो मनोज्ञैः कूटवचनजालैः साधुं विश्वास्य यत् करोति, तदर्था-
यसि सूत्रकाराः - 'अहं णं' इत्यादि।

मूलम्—अहं णं से होई उवलंछो तो पेसंति तहाभूएहिं।

अलाउच्छेदं पेहेहि वगुंफलाइं आहगहि ति ॥४॥

छाया—अप खलु स मरत्युपलब्धस्ततः प्रेषयन्ति तथाभूतैः।

अलःच्छेदं प्रेषस्व वलगुफडान्वाहर इति ॥४॥

नो'च लुंगी। यदि केशवाली होने के कारण मेरे साथ रहने में तुम्हें
लज्जा होती हो तो मैं इसी समय लज्जा के कारण भून इन केशों को
त्याग देती हूँ। तुम मुझे छोड़ कर एक क्षण के लिये भी अन्यत्र
मत जाना, वस, यही मेरी प्रार्थना है। मैं भी आप के आदेश को ज्यों
का त्यों पालन करूंगी।

आशय यह है कि केशों से रहित तुम्हें मेरे केश तथा अलंकार
यदि न रुचते हों तो मैं भी केशलुंचन कर लूंगी मगर मुझे त्यागकर
तुम अन्यत्र न रहना ॥३॥

रडो, तो हुं अत्यारे ने अत्यारे न भावा केशे ने मारा डोय वडे न, तमारी
समस्त न जे'थी डाडीश जे केशवाणी होवाने करखे मारी साथे रडेवामां
आपने स'डोय थने। डोय, तो हुं अत्यारे न ते स'डोयना करखभूत केशेने।
त्याग करवाने तैयार छुं। तमे मने छोडीने ओठ क्षणने भाटे पण्णीजे न
केशो। जेनी मारी नअ प्रार्थना छे. हुं पण्णी आपना आदेशेनुं परापर
पालन करीश.'

आ कथनने। सावार्थ' जे छे के केशोथी रडित जेवा आपने जे मारा
केश, अलंकार आदि गभतां न डोय, तो हुं पण्णी तमारी जेम केशलुंचन
करीश, परन्तु आप मने छोडीने अन्यत्र रडेवाने दिवार पण्णी न करथो। (३)

અન્વયાર્થઃ (અહ) અથાનન્તરં લલુ (સે ઉવલલ્લો હોઈ) સ સાધુઃ ઉપલબ્ધો ભવતિ= મમ વશવર્ત્તીતિ સ્ત્રી જ્ઞાત્વા (તો) તતઃ (તહામૂર્હિ) તથામૂર્તૈઃ-પયોજનૈઃ દાસવત્ સાધુઃ કાર્યે પ્રેરયતિ (અલોઁચ્છેદં) અલોઁચ્છેદં-પિપ્પલકાદિશસ્ત્રં (પેહેહિ) પ્રેક્ષ-સ્વ અનિશ્ચ આનય (વગ્ગુફલાઈ) વલ્ગુફલાનિ નારિકેલાદીનિ (આહરાહિત્તિ) આહર इति આનયેત્યર્થઃ ॥૪॥

હસ પ્રકાર ઝાર ઝાર સે મન જ પ્રતીત હોને વાલે કૂટ વચનજાલ સે સાધુ થો વિશ્વાસ મેં લેકર વહ સ્ત્રી જો કરતી હૈ, ઉસે સૂત્રકાર દિશ્વલાતે હૈ-‘અહ જં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અહ-મય’ હમકે પશ્ચાત્ ‘સે ઉવલલ્લો હોઈ-સ ઉપલબ્ધો ભવતિ’ વહ સાધુ મેરે વશવર્ત્તી હો ગયા હૈ એસા જાનકર ‘તો-તતઃ’ ફિર વહ સાધુકો ‘તહામૂર્હિ-તથામૂર્તૈઃ’ દાસકે સમાન અપને કાર્ય મેં પ્રેરિત કરતી હૈ ‘અલોઁચ્છેદં’ અલોઁચ્છેદં-તુમ્બા કાટને કે લિયે ‘પેહેહિ-પ્રેક્ષસ્વ’ છૂરી લાવો તથા ‘વગ્ગુફલાઈ-વલ્ગુફલાનિ’ અચ્છે ફલ ‘આહરાહિત્તિ-આહર इति’ હે આવો એસા કાર્ય કહતી હૈ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—તત્પદ્ધત્ જણ સાધુ ઉપલબ્ધ હો જાતા હૈ અર્થાત્ ઉમ સ્ત્રી કે અધીન હો જાતા હૈ તથ વહ વિવિધ પ્રકાર કે આદેશ દેકર સાધુ કો દાસ કી તરહ કાર્યો મેં પ્રેરિત કરતી હૈ। જૈસે તૂવેં કો કાટને કા શસ્ત્ર પિપ્પલક દેવો, લામો નારિપલ આકર આદિ ફલ હે આમો ઇત્યાદિ ॥૪॥

આ પ્રકારે ઉપર ઉપરથી મનોજ્ઞ લાભતાં કૂટ વચનોની નાજ બિછાવીને તે સ્ત્રી સાધુને પેતાને વશ કરી લે છે. ત્યાર બાદ સંયમથી બ્રહ્મ ધ્યેય સાધુની કેવી દશા થાય છે, તેનું હવે સૂત્રકાર કથન કરે છે—‘અહ જં’ ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—‘અહ-મય’ તે પછી ‘સે ઉવલલ્લો હોઈ-સ ઉપલબ્ધો ભવતિ’ આ સાધુ મારે વશ થઈ ગયો છે તેમ સમજીને ‘તો તતઃ’ પછી તે સાધુને ‘તહામૂર્હિ તથામૂર્તૈઃ’ દાસની માફક તે પેતાના કાર્યમાં પ્રેરે છે ‘અલોઁચ્છેદં-શસ્ત્ર-અલોઁચ્છેદં’ તુંગકાને સમરતા માટે ‘પેહેહિ-પ્રેક્ષસ્વ’ છૂરી લાવો તથા વગ્ગુફ-લાઈ-વલ્ગુફલાનિ સારાફળો ‘આહરાહિત્તિ-આહર इति’ લઈ આવો આવો કાર્યો અત્યે છે ॥ ૪ ॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારે સાધુ જ્યારે તે સ્ત્રીને અધીન થઈ વ્ધ્ય છે, ત્યારે તે સ્ત્રી તેને વિવિધ પ્રકારની આજ્ઞાઓ આપે છે. તે સાધુ તેનો, દાસ હોય તેમ તેને જુડા જુડા આદેશો આપવામાં આવે છે. જેમ કે ‘તૂંબડીને કાપવની છૂરી તો શોધી લાવો. જરા બજારમાં જઈને નળિયેર આકડટ વિગેરે ફળ લઈ આવો’ ઇત્યાદિ-૧૪।

સમ્યક્બોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. ગ. ૪ ડ. ૨ સ્વલિત્ત્વારિચસ્ય કર્મવચ્ચનિ ૦ ૨૮૭

ટીકા—‘અહળ’ અથ ત્વહ સ્ત્રીવશવર્તી સાધુ: ‘સે ઉચ્છેદો હોઈ’ સ ઉપલબ્ધો મવતિ આકારાદિર્ભિર્વશ્નુપગતઃ, ઇતિ તામિઃ સ્ત્રોમિઃ પરિજ્ઞાતો મવતિ ‘તો પેસંતિ તદા મૂર્ધ્નિ’ હતઃ પ્રેપયન્તિ તથામૂર્તૈઃ=તદનન્તરમ્ તથાભૂતતદમિયાયજ્ઞાનાત્ શબ્દાદિપયોર્ગેર્દાસવત્ પ્રેપયન્તિ, કાર્યે પ્રયોજયન્તિ, અહીં સ્ત્રીવશવર્તી તાદૃશં કાર્યં કરોતિ। કીદૃશીમાજ્ઞાં કરોતિ તદર્થયતિ—‘અલાઉચ્છેદં પેદ્દેદિ’ અલાવુચ્છેદં પ્રેક્ષસ્વ અલાવુઃ તુમ્હં ઊઘટેડનેન શક્ત્વિશેષેણ ઇતિ અલાવુચ્છેદં, તત્ પ્રેક્ષસ્વ તાદૃશમલ્લનિશેષમન્વિષ્યાડડનય યેન પાત્રાદીનાં મુખ્યાદિનિર્માણં મયેત્। તથા—‘વગ્ગુફલાઈ’ આહારાદિનિ’ વગ્ગુફલાન્યાદર ઇતિ, વલ્ગૂ ને શોખનાનિ ફલાનિ નારિકેલાદીનિ આહ=આનવ। અથવા—વાક્ફલાનિ, વારઃ ધર્મકયાસુશયાઃ વ્યાકરણાદિરૂપાયાઃ વા યાનિ ફલાદિ, વલ્ગુદ્રવ્યાદિરૂપાણિ તાન્યાનયેતિ। તં સાધું દાસવત્ કર્મણિ નિયોજયતિ સૈઃ સ્ત્રીતિ માયઃ ॥૪૪॥

ટીકાર્થ—તત્પદ્ધતાત્ સ્ત્રિયાં જયંતે યહ સમજા લેની હૈં કિ સાધુ મેરે અધીન હો જુકા હૈ, તવ વે ઉસે દાસ કી ખાંતિ કામોં મેં લગાતી હૈં ઓર સ્ત્રી કે વશીભૂત હુઆ યહ સાધુ ઉસકે કથનાનુસાર હી સવ કામ કરતા હૈ। સ્ત્રી કિસ પ્રકાર કી આજ્ઞા કરતી હૈ સો દિલ્લાતે હૈં—તૂંયા કાટને કા શસ્ત્ર દેલો ઉસે અન્વેષણ કર લે આઝો જિસસે પાત્ર આદિ કે મુખ આદિ કા નિર્માણ હો। નારિયલ આદિ મનોજ્ઞ ફલ લાઝો। અથવા મૂલ મેં પ્રયુક્ત ‘વગ્ગુફલાઈ’ કા અર્થ હૈ વાક્ફલાનિ, જિસકા આશય હૈ ધર્મોવદેશ યા વ્યાકરણ આદિ રૂપવાણી કે જો ફલ વલ્ગુ યા દ્રવ્ય આદિ હૈં, ઉન્હેં લાઝો। આશય યહ હૈ

ટીકાર્થ—જ્યારે તે સ્ત્રીને એવી ખાતરી થઈ જાય છે કે આ સાધુ હવે બરાબર મારે અધીન થઈ ગયો છે, ત્યારે તે તેની પાસે વિવિધ આદેશોનું પાલન કરાવવા લાગી જાય છે. તે સાધુને પોતાના દાસ બેદો ગણીને તે તેને આજ્ઞાઓ કર્યા કરે છે અને સાધુ પોતે દાસ હોય તેમ તેની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે. તે કેવી કેવી આજ્ઞાઓ કરે છે તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—‘છરી ગોતી લાવો કે જેની મદદથી તું બડીને કાપીને તેમાંથી પાત્ર આદિનાં મુખનું નિર્માણ કરી શકાય. ‘નારિયલ લઈ આવો’ સૂત્રમાં જે ‘વગ્ગુફલાઈ’ શબ્દ વપરાયો છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે પણ થઈ શકે છે—‘ધર્મોવદેશ, વ્યાકરણ આદિના આપ જાણકાર છો. તો તેના ફળસ્વરૂપ વલ્ગુ, દ્રવ્ય, આદિ લઈ આવો—આપના જ્ઞાનનો ઉપયોગ થત કમાવામાં કરો’ આ કથનનો આવાર્થ એ છે કે જે સ્ત્રી પહેલા સાધુને વિનંતી અને કાલાવાલાં કરતી

મૂલ્ય—દારુણિ સાંગપાગાણ પંજોઓ થા મવિસ્સહ રાંઓ ।

પાયાણિ ય મે રયાંવેહિ એહિ તા મે પિટ્ટોઓ મદે ॥૫॥

છાયા—દારુણિ શાકપાકાય પ્રયોતો થા મવિવ્યતિ રાત્રો ।

પાદો ચ મે રંજય એહિ તાવન્મે પૃષ્ઠં મર્દય ॥૫॥

અન્વયાર્થ:—(સાંગપાગાણ) શાકપાકાય (દારુણિ) દારુણિ-કાષ્ઠાનિ આનય (રાઓ) રાત્રો (પંજોઓ થા મવિસ્સહ) પ્રયોત: પ્રકાશો થા મવિવ્યતિત્યતસ્તૈલાદિક-માનય (મે પાયાણિ રયાંવેહિ) મે મમ પાદો ચા રંજય લેપય તથા પરિવ્યજાપરં

શબ્દાર્થ—‘સાંગપાગાણ-શાકપાકાય’ શાક પકાને કે લિયે ‘દારુણિ-દારુણિ’ લકડી લાવો ‘રાઓ-રાત્રો’ રાતરે ‘પંજોઓ થા મવિસ્સહ-પ્રયોતો થા મવિવ્યતિ’ પ્રકાશ કે લિયે તૈલ આદિ લાવો ‘મે પાયાણિ રયાંવેહિ-મે પાત્રાણિ રંજય’ મેરે પાત્રોં કો અથવા પૈર કો રંગ દો ‘તા-તાવત્’ પહેલે તો ‘એહિ-એહિ’ યહાં આવો ‘મે પિટ્ટોઓ મદે-મે પૃષ્ઠં મર્દય’ મેરી પીઠ મલ દો ॥૫॥

અન્વયાર્થ—શાક પકાને કે લિયે લકડિયાં લે આઓ । રાત્રિ મેં પ્રકાશ કરને કે લિયે તૈલાદિ કી વ્યવસ્થા કરો । મેરે પાત્રોંકો પા પૈરોં કો રંગ દો । અન્ય કોઈ છોડકર પહેલે યહાં આઓ । મેરી પીઠ કા મર્દન કર દો । ભોજન પકાને કે લિયે દેર તક બેઠી રહને સે મેરે શરીર મેં પીઠા ઉત્પન્ન હો ગઈ હૈ । જરા માલિશ તો કર દો ॥૫॥

હત્તી, એજ સી હવે તેને પોતાને અપીન થઈ ગયેલા સમજીને તેને હાસની જેમ આદેશો અપાતી થઈ જાય છે ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—‘સાંગપાગાણ-શાકપાકાય’ શાક ખનાવવા માટે ‘દારુણિ-દારુણિ’ લાકડા લાવો ‘રાઓ-રાત્રો’ રાત્રે ‘પંજોઓ થા મવિસ્સહ-પ્રયોતો થા મવિવ્યતિ’ પ્રકાશ કરવા માટે તૈલ વિગેરે લાવો ‘મે પાયાણિ રયાંવેહિ-મે પાત્રાણિ રંજય’ મારા પાત્રોને અથવા પગને રંગી દો ‘તા-તાવત્’ પહેલાં એહિ-એહિ અહિયાં આવો ‘મે પિટ્ટોઓ મદે-મે પૃષ્ઠં મર્દય’ મારી પીઠ મસજી દો ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—‘શાક આદિ રાંધવાને માટે લાકડાં લઈ આવો, રાત્રે દીવે કરવા માટે તૈલને પ્રખંધ કરો, મારાં પાત્રોને રંગી દો, મારા હાથ પગ લાલ રંગથી રંગી દો, બીજા કામો છોડીને મારી પાસે આવો. કચાશની રસોઇ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. યુ. અ. ૪ ડ. ૨ સ્વલિતચારિત્રસ્ય કર્મેબન્ધનિ ૦ ૨૮૧

કાર્ય (તા) તાવત્ (ઈદિ) ઈદિ-અન્નાગચ્છ (મે પિદ્વઓ મદે) મે પૃષ્ઠં મર્દય=પાક-
કરણાય ચિર કાલમ્ ઉપવિષ્ટાયા મે અજ્ઞં વાધતેડતઃ સંવાદયેતિ ॥૫॥

ટીકા—‘સામપામાણ’ શાકપાકાય-શાકં વારતૂકાદિકવચશાકં વા અસ્ય-
પાકાય વા, દારુણિ=કાષ્ઠાણિ આહર, શાકલ્પવાદીનાં પાચનાય વનાદિન્ધન-
માનય एवं નાનાકર્માણિ પશ્ચાત્ સાધું નિયોજયતિ સા। ‘પજ્જઓ’ મધોતઃ
પ્રકાશો વા ‘રાઓ મવિસ્મઇ’ રાત્રો મવિષ્યતિ-નિવિડાન્ધસારત્વાત્ રાત્રો કિંમપિ
કર્તુ ન શક્યતે અતસ્તેઠાદિકમાનય, તથા-‘મે પાવાણિ’ મમ પાવાણિ મિસા-
સાધનધૂતં પાત્રં ‘રયાવેદિ’ રંનય-યેન સુલેન મિસાટનં સ્વાત્, યદ્વા અલક્ષકા-
દિના અરંજિતો મે ચરણી રંનય। તથા કાર્યાન્તરં પરિસ્થિજ્ય જ્ઞટિતિ ઈદિ=
આગચ્છ ‘મે પિદ્વઓ મદે’ મે પૃષ્ઠં મર્દય, યાવત્ વ્યર્થમુપવિષ્ટોડસિ મમાંગાણિ
સુલ્લમુપવિષ્ટાયાઃ મર્દય।

મોઃ! પરિસ્થિજ્ય તાવત્કાર્યાન્તરમિદાગત્ય મમાંગસંવાહનં કૃત્વા, તતઃ
કાર્યાન્તરં કરિષ્યસિ। एवं દાસવત્ કાર્યં કારયતિ ॥૫॥

ટીકાર્થ-શાક પાકવાથી આદિ ખાજી પકાને કે લિપે લકડિયાં લાઓ।
હસ પ્રકાર કે નાના કાર્યોં મેં સાધુ કો લગાતી હૈ। ધોર અન્ધકાર હોને
સે રાત્રિ મેં કુચ કરતે નહીં વનતા, અતઃપતૈલ આદિ છે આમો જિસસે
પ્રકાશ હોગા। મેરે પાત્રોં કો અથવા પૈરોં કો રંગ દો। દુસરે સમસ્ત
કાર્ય છોડકર જાટ રૂપર આમો ઓર મેરી પીઠ મસલ દો। જબ તજ
નિઠલ્લે પૈટે હો તજ તજ મેરે અંગોં કો હી મલ દો। સ્ત્રિયાં હસ પ્રકાર
હસ સાધુ સે દાસ કે સમાન કાર્ય કરવાતી હૈ ॥૫॥

તૈયાર કરવા બેઠી છું, તેથી માનુ’ શરીર અકડાઈ ગયું’ છે, તો જરા માલીશ
તો કરી દો! કામ કરી કરીને મારી કમર ડુબવા આવી છે, તો જરા બિઠાં
બેઠાં કમર તો દબાવો.’

ટીકાર્થ—તે સ્ત્રી પોતાને અધીન થયેલા તે સંયમબ્રહ્મ સાધુને આ
પ્રકારની આજ્ઞા કરમવે છે-‘ધરમાં બળતણ ખૂટી ગયું’ છે, તો થાક, ઢાળ આદિ
બનાવવાને માટે બળતણ લઈ આવો-જંગલમાં જઈને લાકડાં કાપી લાવો.
તેલ તો થઈ રહ્યું’ છે. રાત્રે હીવો કેવી રીતે પેટાવશું? જરા બજારમાં જઈને
તેલ તો લઈ આવો! મારાં પાત્રોને રંગી દો. લાલ રંગથી મારા હાથ પગ તો
રંગી દો! બધાં કામ છોડીને મારી પાસે આવો. આજ તો કામ કરી કરીને
મારી પીઠમાં ડુબાવો ઉપડ્યો છે. તો જરા પીઠ પર તેલનું’ માલીશ તો કરી
દો! નવરા છું બેસી રહ્યા છો, અહીં આવો અને મારા હાથ પગ અને
માથું દબાવો’ આ પ્રકારની સ્ત્રીની આજ્ઞાઓનું તેને પાલન કરવું પડે છે. ॥૫॥

મૂલ્ય—વસ્થાણિ ચ મે' પડિલેહેહિ અન્નં પાનં ચ આહરાહિત્તિ।

ગંધં ચ રજોહરણં ચ કાસવર્ગં ચ મે સમણુજાણાહિ॥૬॥

છાયા—વસ્થાણિ ચ મે પ્રત્યુપેક્ષસ્વ અન્નં પાનં ચ આહર ઇતિ।

ગન્ધં ચ રજોહરણં ચ કાશવર્ગં ચ સમનુજાનીહિ ॥૬॥

અન્યાર્થ—(વસ્થાણિ મે પડિલેહેહિ) વસ્થાણિ મે પ્રત્યુપેક્ષસ્વ-નવીનં વસ્ત્ર-માનય (અન્નં પાનં ચ આહરાહિત્તિ) અન્નં પાનં ચાહર-અન્નય (ગંધં ચ રજોહરણં ચ) ગન્ધં કપૂરગદિકં રજોહરણં ચાનય (મે કાસવર્ગં ચ) મે-મર્દ્ય કાશવર્ગ-નાપિતં (સમણુજાણાહિ) સમનુજાનીહિ સમ્ભજાનીહિ અવાગમનાપેક્ષાં કુરુ આન-યેત્યર્થઃ ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘વસ્થાણિ મે પડિલેહેહિ-વસ્થાણિ મે પ્રત્યુપેક્ષસ્વ’ હે સાધો! મેરે લિયે નયે વસ્ત્રો લાઓ। ‘અન્નં પાનં ચ આહરાહિત્તિ-અન્નં પાનં ચાહર’ મેરે લિયે અન્ન ઓર પાની કા પ્રબન્ધ કરો ‘ગંધં ચ રજોહરણં ચ-ગન્ધં ચ રજોહરણં ચ’ મેરે લિયે કપૂર આદિ સુગન્ધ પદાર્થ ઓર રજોહરણ લાઓ ‘મે કાસવર્ગં ચ-મે કાશવર્ગં ચ’ મેરે કેશ નિકાલને કે લિયે નાચી કો ‘સમણુજાણાહિ-સમનુજાનીહિ’ યહાં આને કી આજ્ઞા દો ॥૬॥

અન્યવાર્થ—મેરે વસ્ત્રો કી દેખભાલ કરો, નવીન વસ્ત્ર લાઓ। મેરે લિયે અન્ન પાની લાઓ। કપૂર આદિ સુગંધ લાઓ, રજોહરણ-ધૂલ છાફને કા સાધન લાઓ। નાઈ ધુલા લાઓ, હત્યાદિ પ્રકાર સે આદેશ કરતી હૈં॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘વસ્થાણિ મે પડિલેહેહિ-વસ્થાણિ મે પ્રત્યુપેક્ષસ્વ’ હે સાધો! મારા વસ્ત્રોની દેખભાળ કરો અને મારા માટે નવા વસ્ત્રો લાવો। ‘અન્નં પાનં ચ આહરાહિત્તિ—અન્નં પાનં ચાહર’ મારે માટે અન્નાન્ન પાણીની સવડ કરો। ‘ગંધં ચ રજોહરણં ચ-ગન્ધં ચ રજોહરણં ચ’ મારે માટે કપૂર વિગેરે સુગન્ધિત પદાર્થ અને રજોહરણ (સાવરણી) લાવો। ‘મે કાસવર્ગં ચ-મે કાશવર્ગં ચ’ મારા કેશ ઉતારવા માટે હાથ પાને ‘સમણુજાણાહિ-સમનુજાનીહિ’ આવવાની આજ્ઞા આવે। ૬।

સૂત્રાર્થ—મારાં વસ્ત્રોની સંભાળ લો, મારે માટે નવાં કપડાં લઈ આવો। મારે માટે અન્ન અને પેય સમગ્રીએ લઈ આવો, કપૂર આદિ સુગંધી દ્રવ્યો લાવો, ઘરની રજા વાળવા માટે રજોહરણ (સાવરણી) લઈ આવો મારા કેશ કાપવા માટે નાઈને બોલાવી લાવો હત્યાદિ આદેશો તે કરે છે. ॥ ૬ ॥

समयार्थबोधिनी टीका प्र. यु. अ. ४ उ. २ स्वलितवारिचस्य कर्मवन्धनि० २९२

टीका--‘वस्त्राणी’त्यादि । ‘मे’ मे-मम ‘वस्त्राणि’ वस्त्राणि ‘पडिलेदेहि’ प्रत्युपेक्षस्व । किमिदं सती वस्त्रं पतितं विद्यते, तदेवमीदृशं गृहे स्थापय । अथवा खण्डितं जीर्णेत्यान्वे वस्त्रमिति प्रेक्षसा पश्य । अर्थात्-शीर्षमिदमितो नूतनं वस्त्रमानय । तथा ‘अन्नं’ अन्नं-शकौदनादिकं भोजनार्थं ‘पानं’ पानं-पानीयकम् आनय । अथवा-पानं मादकं पेयद्रव्यमानय, येन गत्ताऽहं तस्या सह मनोविनोदं करिष्ये । च ‘गंधं’ गन्धं तैलविशेषम् अंगशोभाजनद्रव्यं वा आनय । ‘रजोहरणं च’ रजोहरणं संमार्जनीम् आनय येन गृहे पतितं रजोऽपनीयेत । एतादृशीं ममाज्ञां लोचकरणे मम दुःखं भवति ततः सम्पादय । ‘काश्यपं च’ काश्यपं च नापितं कैशं मुण्डनाय ‘समणुज्जाणाहि’ समणुजानीहि अत्रागमनाय अनुज्ञां कुरु आनयेत्यर्थः ॥६॥

मूलम्--अदु अंजणिं अलंकारं कुंकयं मे पर्यच्छाहि ।

लोछं च लोछकुसुमं च वेणुपलासियं च गुलियं च ॥७॥

टीकार्थ--मेरे वस्त्रों की प्रतिलेखना करो । इधर उधर वस्त्र कैसे पड़े हैं ? इन्हें इकट्ठा करके घर में रख दो । अथवा देखो, जीर्ण होने के कारण मेरे वस्त्र फट गये हैं, अतएव नए लाओ । भोजन के लिये अन्न और पानी ले आओ या पानक अर्थात् मदिरा आदि पेय ले आओ जिससे मनबाली होकर मैं तुम्हारे साथ मनोविनोद कर सकूँ । गंध अर्थात् तेल या अंग शोभाद्रक द्रव्य ले आओ । संमार्जनी (बुहारू) लाओ, जिससे घर की धूल झाड़ी जा सके । मेरी इन आज्ञाओं का पालन करो । लोच करने में मुझे कष्ट होता है अतएव मेरे लिये नापित को बुला लाओ ॥६॥

टीकार्थ--ते स्त्री ते संयमब्रूयन् साधुने आ प्रकारना आदेशो आपि छे--‘भारा कपडांनी जराबर आउछीने तथा सँकेछीने पैटीमां भूझी हो । जुवो, भारा कपडां क्षुटी जया छे, आजे ज जगरमां जठिने भारे साटे नगां कपडां अरीदी लावो । भारे साटे जया पीनानी सानथी लछ आवो-जाय पडाथी तथा मदिरा आदि पेय पडाथी लछ आवो । के जेथी मदिरापान करीने मतवाली भनीने हुं तभारी साथे कामखोजातुं सेवन करीने तभारा मनतुं रंजन करी शकुं । सुगंधियुक्त तेल अने अत्तर लछ आवो के जेने वीधि घर सुगन्धथी भेछेछी जौं । घरने वाणी जुडीने साक्ष करवा भाटे सावरणी लछ आवो । वाज हायवा भाटे घांजलने से लावी लावे ।’ इत्यादि ॥ ६ ॥

छाया—अथांजनिकामलंकारं सुंखुणकं मे प्रयच्छ ।

लोघं च लोघकुसुमं च वेणुपलाशिकां च गुलिकां च ॥७॥

अन्वयार्थः—(अदु) अथ (अंजणि) अंजनिका—कजनलाघासभूतां नालिकां (अलंकारं) अलंकारमाभूषणं (कुक्कुययं) वीणां (मे प्रयच्छाहि) प्रयच्छ—देहि तथा (लोदं लोदकुसुमं च) लोघं च लोघकुसुमं च वेशभूषणैः आनीय प्रयच्छ । (वेणुपलासियं च) वेणुपलाशिकाम्—वंशीति प्रसिद्धां देहि वादनाय तथा (गुलियं) गुटिकाभौषधगुटिकां देहि येन नित्यनवयौवनैव स्याभित्याज्ञापयति साधु सा स्त्री ॥७॥

‘अदु अंजणि’ इत्यादि ।

शब्दार्थः—‘अदु-अथ’ और ‘अंजणि-अंजनिकां’ अंजनपात्र ‘अलंकारं-अलंकारम्’ आभूषण ‘कुक्कुययं-सुंखुणकं’ वीणा ‘मे प्रयच्छाहि-मे प्रयच्छ’ सुझ को ला दो तथा ‘लोदं लोदकुसुमं च-लोघं च लोघकुसुमं च’ लोघ और लोघ का पुष्प भी ला दो ‘वेणुपलासियं च-वेणुपलाशिकां च’ एक बांसकी बांशुरी और ‘गुलियं-गुटिकाम्’ औषध की गोली भी लाओ ॥७॥

अन्वयार्थः—वह स्त्री ऐसा भी कहती है—मेरे लिये सुरमादानी लाओ, आभूषण लाओ, वीणा लाकर दो । वेशभूषा के लिये लोघ और लोघ के पुष्प लाओ । बजाने के लिये वंशी दो । मेरे लिये औषध की गोली लाकर दो जिससे नित्य नवयुवती बनी रहूँ । स्त्री साधु को इस प्रकार आज्ञा देती है ॥७॥

“अदु अंजणि” इत्यादि—

शब्दार्थः—‘अदु-अथ’ અને ‘અંજણિ-અંજનિકાં’ અંજનપાત્ર ‘અલંકારં-અલંકારમ્’ આભૂષણ ‘કુક્કુયયં-સુંખુણકં’ વીણા ‘મે પ્રયચ્છાહિ-મે પ્રયચ્છ’ અને લાવી આપો તેમજ ‘લોદં લોદકુસુમં ચ-લોધં ચ લોધકુસુમં ચ’ લોધ અને લોધના ફૂલો પણ લાવી આપો ‘વેણુપલાસિયં ચ-વેણુપલાશિકાં ચ’ એક વાંસળી અને ‘ગુલિયં-ગુટિકામ્’ ઔષધની ગોળી પણ લાવી આપો ॥૭॥

સૂત્રાર્થઃ—સ્ત્રી એવી પણ આજ્ઞા કરે છે કે મારે માટે સુરમાદાની, આભૂષણો અને વીણા લઈ આવો. વેશભૂષાને માટે લોધ અને લોધનાં પુષ્પો લઈ આવો, મારે માટે વાંસળી લાવી દો. મારે માટે એવી ઔષધિની ગોળીઓ લાવી દો કે જેના સેવનથી મારું નવયૌવન કાયમ માટે ટકી રહે. ॥૭॥

समयार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ४ उ. २ स्खलितचारित्र्य कर्मबन्धनि० २६

टीका—‘अदु’ अथ च ‘अंजलि’ अंजनिकां कज्जल, धारनलिकां कज्जल-
स्थापनपात्रं च मे मयच्छ। तथा—‘अलंकारं’ अलङ्कारम्=आभूषणं कटक-
केयूरदिकं ‘कुक्कुटयं’ वीणाम्-पुष्पुर्विशिष्टां वीणाम् ‘पयच्छादि’ मयच्छ
लोचनेऽञ्जयित्वा आभूषणेन शरीरं विभूष्य वीणां वादयिष्यामि तथा लोभ्रं—लोभ्रं
रक्तवर्णकं=अरुक्तकादि समर्पय नखरञ्जनाय। (लोद्धकुसुमं च) लोभ्रकुसुमं च
मयच्छ केशवृक्षाराय। (वेषुपलासियं च) वेषुपलाशिकां च-वंशनिर्मितवाधनि-
शेषरूपाम् वंशीम् आनय, सा मे मनोविनोदाय भविष्यति, ‘गुटिकां च’ गुटिकां
च—सिद्धगुटिकां समानीयाऽर्पय, यत्प्रभावात्-मम युवतित्वं कदाऽपि न गच्छेत्,
सदा मम यौवनं तिष्ठेत् ॥७॥

पुनरुपाह—‘कुट्टं’ इत्यादि।

मूलम्—कुट्टं तगरं च अगुरुं संपिट्टं सप्पमं उंसिरेणं।

तेल्लं मुहभिलिंजाए वेणुंफलाइं संनिधानाए ॥८॥

टीकार्थ—स्त्री आदेश करती है—मुझे काजल रखने की नलिका
(डिबिया) लाकर दो। कटक केयूर आदि आभूषण तथा पुष्परूपार
वीणा लाओ। मैं आंखों में काजल आंजकर, आभूषणों से शरीर को
आभूषित करके वीणा बजाऊंगी। तथा नाखून रंगने के लिये लोभ्र
महावर अर्थात् स्त्रियों के पैर रंगने का लाल रंग आदि लाकर दो।
केशों का शृङ्गार करने के लिए लोभ्र के पुष्प लाओ। मेरे लिये वेषु-
पलाशिका अर्थात् वांसुरी लाओ, जिससे मैं अपना मनोविनोद कर
सकूँ। सिद्धगुटिका लाकर दो, जिसके प्रभाव से मेरा यौवन कभी
मष्ट न हो, मैं सदा नवयुवनी बनी रहूँ ॥७॥

टीकार्थ—स्त्री आदेश करे छे के ‘नारी आंभमां आंभवा भाटे काज्जणी
ठप्पणी अने सुरमानी शीशी लावी दे। भारे भाटे काननां पुटियो, हार,
अंजडीयो आदि आभूषणो लावी दे। भारे भाटे पुष्पुरीओवाणी वीणो लध
आवे। हुं आंभमां काज्जण आंलने तथा आभूषणो अने सुहरवखो धारण
करीने वीणो बजाडीने तमाश दिखने वीणोना भपुर सूरौ वडे डोलाववा भाशुं
छुं पग रंगवा भाटे अणने लध आवे। भारां केशीनी सज्जवट भाटे लोभ्रनां
हूवे लध आवे। भने ओक वांसणी लावी दे, ते वांसणीना वाहन द्वारा हुं
तमाश मनने षडेलाववा भाशुं छुं। भने सिद्धगुटिका लावी दे। तेनुं सेवन
करीने हुं भाशुं यौवन सदा टकावी राखवा भाशुं छुं ॥७॥

छाया—कुण्डं तगरं च अगुरुं संपिष्टं सम्यग् उशीरेण ।

तैलं मुखाभ्यङ्गाय वेणुकलानि सन्निधानाय ॥८॥

अन्वयार्थः—(उसिरेणं सम्मं संपिष्टं) उशीरेण वीरणमूलेन सह सम्पर्क संपिष्टं मिश्रितं (कुण्डं तगरं च अगुरुं) कुण्डं तगरमगुरुम् आनीय मह्यं देहि (मुहमिलिजाए) मुखाभ्यङ्गाय (तैलं) तैलं-सुगन्धितम्, तथा (वेणुकलाइं) वेणुकलानि वेणुकलानि वस्त्रादिस्थापनाय आनीय देहि इति ॥८॥

टीका—कुटुमित्यादि। हे प्राणप्रिय! संयत! 'उसिरेणं' उशीरेण-वीरणमूलेन 'संपिष्टं' संपिष्टं-संमिश्रितम् 'कुण्डं तगरं च अगुरुं' कुण्डं तगरम् अगुरुं तत्र-कुण्डं-

'कुण्डं तगरं च' इत्यादि

शब्दार्थ- 'उसिरेणं सम्मं संपिष्टं'-उशीरेण सम्यक् संपिष्टं' खस के साथ अच्छी तरह पीसे हुये 'कुण्डं तगरं च अगुरुं'-कुण्डं तगरं च अगुरुं' कुण्ड-कमल के गन्धयुक्त सुगन्धद्रव्य तगर और अगर लाकर मुझे दो 'मुहमिलिजाए-मुखाभ्यङ्गाय' मुख में लगाने के लिये 'तैलं-तैलं' सुगन्धि तैल और 'सन्निधानाय-सन्निधानाय' वस्त्रादि रखने के लिये 'वेणुकलाइं-वेणुकलानि' बांसकी यनी हुई एक पेटी ला कर दो ॥८॥

अन्वयार्थ- वह कहती है-उशीर (खस) की जड़ के साथ अच्छी तरह पीसे हुये कुण्ड, तगर और अगर लाकर मुझे दो। मुख में मलने के लिये तैल तथा वस्त्रादि रखने के लिये पेटी भी ला दो ॥८॥

टीका-स्त्री कहती है-हे प्राणनाथ! खसखस के साथ खूब पीसे हुए कुण्ड, तगर और अगर लाकर दो। यहाँ कुण्ड का अर्थ है कमल की

“कुण्डं तगरं च” इत्यादि—

शब्दार्थ—“उसिरेणं सम्मं संपिष्टं-उशीरेण सम्यक् संपिष्टम्” भस्मनी साथे सारी रीते पीसे ला 'कुण्डं तगरं च अगुरुं-कुण्डं तगरं च अगुरुं' कुण्ड-कमलनी गन्धधी युक्त सुगन्धद्रव्य तगर अने अगर अने लावी आपो। 'मुहमिलिजाए-मुखाभ्यङ्गाय' भुभभां लगावना भाटे 'तैलं-तैलम्' सुगन्धवाणुं तैल अने 'सन्निधानाय-सन्निधानाय' वस्त्रो वगैरे सभवा भाटे 'वेणुकलाइं-वेणुकलानि' बांसनी अनेही ओक पेटी अने लावी आपो, ॥८॥

सूत्रार्थ-—ते कडे छे के-उशीर (अस) नां भूषणी साथे लसोटेलां कुण्ड, तगर अने अगर अने लावी हो। भुभ पर लगाववाने भाटे अने सुगन्धि-दार तेल लावी हो। भासं कपडां सभवाने भाटे ओक पेटी पणु देता आपजो, ॥८॥

સમ્યકાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. મ. ૪ ડ. ૨ સ્વલિતચારિત્રસ્ય કર્મબન્ધનિ ૨૧૫

કોષ્ઠપુટાદિકં કમલગંધમ્, સુગન્ધદ્રવ્યં, તગરં ગન્ધદ્રવ્યવિશેષમ્ અગુરં ધૂપગન્ધ-
દ્રવ્યમાતીવ મે પ્રચલ્લ યાતતા સર્વદૈવ શરીરં સુગન્ધિતં ભવેત્ । તથા 'મુહમિલિ-
જાણ' મુત્તાશ્ચંગામ 'તેલ્લં' તૈલં-સુગન્ધિતં તૈલં વાઽઽદાય પ્રપચ્છ । 'વેણુફલાઈ'
વેણુફલકાનિ વત્ત્રાદીનાં સંસ્થાપનાય વેણુત્રિનિર્મિતપેટિકાપ્રપિ યતઃ કુતશ્ચિ-
દાનામ્પ દીપતામ્ યત્ર નિહિતં વત્ત્રાદિકં સુગન્ધિતં ભવિષ્યતિ । શય્યાયાઃ શોભાયૈ
તગરાદિકપેક્ષિતમ્, મુત્તશોમાઽભિવર્દનાય તૈજાદિકમપેક્ષિમ્, તથા વત્ત્રાદીનાં
રક્ષાયૈ પેટિકાદીનાં સંપ્રદોઽધ્યાવશ્યકઃ પ્રતીયતે । इति भावः ॥૮॥

મૂલમ્—નન્દીચૂર્ણગાઁં પાહરાદિ ઉત્તોચાણહં ચ જાણાદિ ।

સર્ત્થં ચ સૂચ્છેજાણ આર્ણીલં ચ વર્ત્થયં રચાંવેહિ ॥૯॥

હાયા--નન્દીચૂર્ણં માદર ઉત્તોપાનઘૌં ચ જાનીદિ ।

શસ્ત્રં ચ સૂચ્છેદાય આર્ણીલં ચ વસ્ત્રં રંજય । ૧॥

ગન્ધ સે યુક્ત, ગન્ધદ્રવ્ય તગર એક સુગંધિત દ્રવ્ય હૈ ઓર અગુરુ ખગર કે
નામ સે પ્રસિદ્ધ ધૂપદ્રવ્ય હૈ । સ્ત્રી આદેશ કરતી હૈ કિં યહ સબ વસ્તુનું
મુઝે લાકર દો જિસસે મે/ શરીર સુગંધિત રહે ઓર મુખ પર માલિશ
કરને કે લિપે સુગંધિત તૈલ લાકર દો । વસ્ત્ર આદિ રક્ષને કે લિપે
બાંસ કી બની હુઈ પેટી બી કહીં સે લાકર દો જિસસે વસ્ત્ર સુરક્ષિત રહેં

આશય યહ હૈ કિં શય્યા કી શોભા કે લિપે તગર આદિ કી
અપેક્ષા કી ગઈ હૈ, મુખ કા સૌન્દર્ય વઢાને કે લિપે તૈલાદિ કી અપેક્ષા
કી ગઈ હૈ ઓર વત્ત્રાદિ કી રક્ષાં કે લિપે પેટી આદિ કી આવશ્યકતા
પ્રતીત કી ગઈ હૈ ॥૮॥

ટીકાર્થ--શ્રી તેને કહે છે કે--'હે પ્રાણનાથ! આજ તે ભારે ભારે
ખસનાં મૂળની સાથે વાટેલાં કુક, તગર અને અગર લેતા આવજો. 'કુક' આ
પદનો અર્થ અહીં 'કમલની ગન્ધથી યુક્ત સુગંધદ્રવ્ય' સમજવો. 'તગર' એક
સુગંધિત દ્રવ્ય છે અને 'અગર' એટલે અગરુ નામનું ધૂપદ્રવ્ય. આ બધા
સુગંધિત દ્રવ્યોનું શરીરે માલીશ કરવાથી શરીર સુગંધિત રહે છે. વળી મુખ
પર માલીશ કરવા માટે સુગંધિદાર તેલ બનાવી દો. મારાં કપડાં મૂકવા માટે
વાંસની બનાવેલી સુંદર પેટી લઈ આવો કે જેથી મારાં કપડાં સુરક્ષિત રહે.'

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે શય્યાની શોભાને માટે શ્રી તગર
આદિની અપેક્ષા રાખે છે, મુખના સૌંદર્યની વૃદ્ધિ માટે તે તેલ આદિની
અપેક્ષા રાખે છે અને કપડાં આદિની રક્ષા માટે પેટીની અપેક્ષા રાખે છે. ૧૮।

અન્યવાર્થ:—(નંદીચુળગાંઢ પાહરાહિ) નન્દીચૂર્ણમોષરંજનકં પ્રાહર (છત્તોવાળહં ચ જાણાહિ) છત્રોપાનહૌં ચ જાનીહિ (સૂવચ્છેજ્ઞાણ-સૂવચ્છેશણ પચ્છાકચ્છે-દનાય (સત્થં ચ) શસ્ત્રં ચ (આળીલં) આનીલં ચ (વત્થં) વસ્ત્રં (રપાવેહિ) રંજય, ઇતત્સર્વં મદર્યં કુરુ ઇતિ ॥૧॥

ટીકા:—સ્ત્રીવશવર્તિનમ્, અત્રેવ દાસસમં સાધુમ્ આજ્ઞાપયતિ-હે કાન્ત ! 'નંદીચૂળગાંઢિ' નન્દીચૂર્ણં દ્રવ્યસંયોગનિષ્પાદિતોષ્ઠાઞ્જનકં તથા દન્તશોષકં

શબ્દાર્થ:—'નંદીચુળગાંઢ પાહરાહિ-નન્દીચૂર્ણ' પ્રાહર ઓઠ રંગને કે લિયે ચૂર્ણ લાઓ 'છત્તોપાળહં ચ જાણાહિ-છત્રોપાનહૌં ચ જાનીહિ' છાતા ઓર જૂતા લાઓ 'સૂવચ્છેજ્ઞાણ-સૂવચ્છેશણ' શાકપાત્રાદિ કે છેદન કે લિયે 'સત્થં ચ-શસ્ત્રં ચ' શસ્ત્ર અર્થાત્ છુરી લાઓ 'આળીલં-આનીલં' ચ' નીલરંગ કા 'વત્થં-વસ્ત્રં' વસ્ત્ર 'રપાવેહિ-રંજય' મેરે લિયે રંગવા દો ॥૧॥

અન્યવાર્થ:—સ્ત્રી પુનઃ કહતી હૈ-હોઠ રંગને કે લિયે નન્દીચૂર્ણ લે આઓ । છાતા લાઓ, જૂતા લાઓ । શાક કાઢને કે લિયે છુરી લાઓ । મેરે લિયે નીલે રંગ સે વસ્ત્ર રંગવા દો । મેરે લિયે યહ સભી વસ્તુણં પ્રત્યુત્ત કરો ॥૧॥

ટીકાર્થ:—સ્ત્રી કે અધીન હોને સે દાસ કે સમાન બને उस भूतपूर्व साधु को वह आज्ञा देनी है-હે પ્રાણનાથ ! નન્દીચૂર્ણ અર્થાત્ અનેક દ્રવ્યોં કે સંયોગ સે નિર્મિત ઓષ્ઠ રંગને કા ચૂર્ણ યા દન્તશોષક યંત્રન લાઓ,

શબ્દાર્થ:—'નંદીચુળગાંઢ પાહરાહિ-નન્દીચૂર્ણ' પ્રાહર' હોઠ રંગવા માટે નંદીચૂર્ણ લાવી આપો. 'છત્તોપાળહં ચ જાણાહિ-છત્રોપાનહૌં ચ જાનીહિ' છત્રી અને બેડા લાવી આપો. 'સૂવચ્છેજ્ઞાણ-સૂવચ્છેશણ' શાકકાળ સમારવા માટે 'સત્થં ચ-શસ્ત્રં ચ' શસ્ત્ર અર્થાત્ છુરી લાવી આપો. 'આળીલં-આનીલં' ચ' નીલ રંગનું 'વત્થં-વસ્ત્ર' વસ્ત્ર 'રપાવેહિ-રંજય' મને લાવી આપો ॥૬॥

સૂત્રાર્થ:—સ્ત્રી તે સાધુને કહે છે કે 'મારા હોઠ રંગવા માટે નન્દીચૂર્ણ લાવી દો, હાંત સાદ કરવા માટે દન્તમંજન લઈ આવો. છત્રી, ચપલ આદિ લઈ આવો. શાક સમારવા માટે છરી લઈ આવો. મારાં વસ્ત્રોને નીલા રંગ વડે રંગી દો.' આ પ્રકારની આજ્ઞાઓ તે કરતી જ રહે છે ॥૬॥

પોતાને અધીન અનેલો તે સાધુ બાણે પોતાનો હાસ હોય તેમ તે સ્ત્રી તેને નિત્ય નવા નવા આદેશો આપે છે--'હે પ્રાણનાથ ! અનેક દ્રવ્યોના મિશ્ર-બુધી બનાવેલું નન્દીચૂર્ણ (હોઠ લાલ કરવાનો પાઉડર) લઈ આવો કે બેનાથી

समयार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ४ अ. २ स्थलितचारित्रस्य कर्मवर्धनि० १९७

मंजनम् 'पाहराई' पाहर, मानय, येन रञ्जितो ओष्ठो शोभेयातां तथा शोभिता वृन्ता अतिनिर्मला भवेयुः । तस्माद् येन केनापि प्रकारेण यतस्ततो मिष्टेत् अन्वि-
ष्याऽऽनीयाऽप्य । तथा 'छत्रोवाणहं च जाणाहि' छत्रोपानहौ जानीहि आने-
तच्यतया, विना ताभ्यां वर्षाऽऽतपाभ्यां मदीयशरीरसंरक्षणं कथं स्यात् । अतस्तयो-
रानयनमावश्यकमेव । तथा 'सुपच्छेज्जाए'—सुपच्छेदाय पत्रशाकादिकर्त्तनाय शब्दं
छुरिकामत्स्यादाय मामर्पय । तथा—'वत्थयं' वत्थम् 'आणीलं' आ ईपत्रीलम्, सर्वतो
नीलं, रक्तं, पीतं च रञ्जय । नीलपीतरक्तादिवर्णेन रंजकद्वारा वत्थं रञ्जयित्वा
भियायै मलयर्पयेति ॥१॥

मूळम्—सुफणिं च सागपागाए आमलगाइं दगाहरणं च ।

तिलगकरणिमंजणसलागं घिसु मे विहूणयं विजाणेहि ॥१०॥

छाया—सुफणिं च शाकपाकाय आमलकान्मुदकाहरणं च ।

तिलककरणीमंजनसलाकां ग्रीष्मे मे विधूनकमपि जानीहि ॥१०॥

जिससे रंगे हुए ओष्ठ सुन्दर दिखाई दें, तथा स्वच्छ किये दांत एक-
दम निर्मल हो जाएं । अतएव ये वस्तुएँ किसी भी प्रकार से, जहाँ
कहीं भी मिले वहीं से खोजकर लाओ और दो । तथा छाता और
जूना भी ले आओ । उनके बिना वर्षा और धूप से कैसे मेरे शरीर
की रक्षा होगी ? अतएव उनका लाना आवश्यक ही है और शाक
आदि छेदन करने के लिए छुरी भी लाकर दो । तथा मेरे वस्त्र नीले
पीले या लाल रंग से रंगकर सुझे दो ॥१॥

**शब्दार्थ—'सागपागाए सुफणिं—शाकपाकाय सुफणि । हे प्रियतम !
शाक पकाने के लिये तपेली लाओ 'आमगाइं दगाहरणं च—आमलका-**

रंगेलां मारा छोट सुंदर देखाय. दांत सफेद करवा भाटे ओषु' इन्तमजन
लभ आवे। हे दांत धसवाथी दांत सफेद थर्ष जय गमे त्यांथी आ
अन्ने वस्तु भने लावी आपो, छत्री विना ताप अन्ने वरसाइ वणते अहार
डेवी रीते जवाय ? भाटे आजे ज ओके छत्री लभ आवे। मारा पगरभां
(सपाट, थपल, भोजडी आदि) काटी जथां छे, तो आजे ज नवां पगरभां
लावी आपो. शाक सभारवा भाटे आपणे त्यां छरी पक्ष नथी, तो जलार-
भांथी सारी छरी लभ आवे। मारां उपडांनो रंग जांणो पडी जये। छे, तो
अन्ने आजे ज उपडां पर लाव, लीवो, पीणो आदि रंग यडावी हो।'

**शब्दार्थ—'सागपागाए सुफणिं—शाकपाकाय सुफणि' हे प्रिय ! शाक अना-
ववा भाटे तपेली लावी आपो, 'आमलगाइं दगाहरणं—आमलकनि, उदकाहरणं च'**

सू० ३८

અન્યાર્થ:--(સામવાગાણ સુફળિ) શાકપાકાય સુફળિ ચ તપેલીતિ લોક-
મસિદમ્ આનીય દેહિ તથા 'આમલગાઈ દગાહરણં ન' આમલકાન્યુદકાહરણં ચ
(તિલક કરણિમંજણસલાગં) તિલક કરણીમંજનસલાગં ચ તથા (વિસુ) ગ્રીષ્મે મે=
મમ (વિહૂળયં) વિધૂનકં ચ વ્વજનં (વિજાણેહિ) વિ જાનીદિ દેહત્યર્થ દેહીતિ ॥૧૦॥

ટીકા—‘સામવાગાણ’ શાકપાકાય-શાકાનાં સુવ્રકન્યુદકાનીં ચ પાકાય
રંધણ્યેસ્વર્થ: ‘સુફળિ ચ’ સુફળિ ચ અનાયાસેન કથ્યતે પાચયતે
શાકં તણ્ડુલાદિકં યત્ર તત્ સુફળિ સ્થાલીપીઠાદિભ્ય (ધાલી-તપેલી)
આનય। તથા ‘આમલગાઈ’ આમલકાનિ ધાત્રીફળાનિ, શત્રસંમાર્જનાય-
ન્યુદકાહરણં ચ’ આંવલા તથા જલ રચ્ચને કા પાત્ર લાભો તથા
તિલકકરણિમંજણસલાગં-તિલકકરણીમંજનસલાગં’ તિલક ઓર
અંજન લગાને કે લિપે સલાઈ લાભો તથા વિસુ મે વિહૂળયં વિજાણેહિ-
ગ્રીષ્મે મે વિધૂનકમપિ જાનીદિ’ ગ્રીષ્મકાલમેં હવા કરને કે લિપે
પંચા લાકર મુજો દો ॥૧૦॥

અન્યાર્થ—શાક પકાને કે લિપે સુફળિ (તપેલી) લાકર દો।
આંવલા લા દો, પાની કા પાત્ર લા દો, તિલક કાને કે લિપે તથા
અંજન આંજને કે લિપે સલાઈ લા દો। ગ્રીષ્મકાલ મેં હવા કરને કે લિપે
પંચા લા દો ॥૧૦॥

ટીકાર્થ--શાક, દાલ ઓર ચાવલ પકાને કે લિપે સુફળિ અર્થાત્
તપેલી લા દો। જિસમેં શાક આદિ સરલતા સે પકાઈ જા સકેં વહ
સુફળિ કહલાતી હૈં। વરતનોં કો સાફ કરને કે લિપે, શરીર કા

આંખળાં અને જલ રાખવા માટે પાત્ર લાવી આવો. તથા ‘તિલકકરણિમંજણ-
સલાગં-તિલકકરણીમંજનસલાગં’ તિલક કરવા માટે તિલકસળી અને આંજણ
લગાવવા માટે આંજનસળી લાવી આવો તથા ‘વિસુ મે વિહૂળયં વિજાણેહિ-ગ્રીષ્મે મે
વિધૂનકં વિજાનીદિ’ ગ્રીષ્મઋણમાં હતા ખાવા માટે પંખો અને લાવી આવો ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—શાક આદિ ખનાવવા માટે તપેલી લાવી દો. ઘરમાં આંખળાં
થઈ રહ્યા છે, તે અત્યારે જ ખજારમાં જઈને આંખળાં લઈ આવો. પાણી
ખરવા માટે જળપાત્ર લાવી દો. આંદોલો કરવાની તથા આંજણ આંજવાની
સળી લાવી દો. ગ્રીષ્મ ઋતુ શરૂ થઈ છે, તેથી ખજારો ધણે જ થાય છે,
માટે હવા ખાવા માટે પંખો લાવી દો. ૧.૧૦

સૂત્રાર્થ—શાક, દાળ, લાત આદિ રાંધવાને માટે તપેલીઓ લાવી દો. (સૂત્રમાં
‘સુફળિ’ પદ શાક આદિ પકાવવાના સાધન માટે વપરાયું છે, તેથી તેનો અર્થ
તપેલી થાય છે.) પાસણો સાંજવા માટે સ્નાન આદિ શરીરસ્પર્શ માટે તથા

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૨ સ્થાલિતચારિત્રસ્ય કર્મવધનિ ૦ ૨૧૧

શરીરસંસ્કારાય મોજનાય ચ આનય । તથા 'દગાઢરણં ચ' ઉદકાઢરણં
ચ, ઉદકં જઠરમ્ આશ્રિયતે આનીયતે યેન પાત્રવિશેષેન તદ્વિ આનય-ઘટ-
માનય, ઉપલક્ષ્યયેગદ્-ઘૃતૈતૈલાદિકં સર્વમેવ યુદોષકરણં મામર્પય । તથા 'તિલક
કરણિમંજનસલાકાં' તિલકકરણીમંજનશલાકાં-તિલકકરણાય શલાકાં સ્વાર્મથી
રાજર્તીં વા । અથવા-અંત્રનકરણાય અંત્રનશલાકામપિ, કિં વહુના ગ્રીષ્મકાલે
કાપોદ્ભૂતસ્વેદનિવારણાય 'વિહૂનયં' વિશૂનકં વ્યજનં 'મે' મહં 'વિજાણેહિ' વિજા-
નીહિ-ઉક્તમનુકં વા સુખસાધનમાનીય સમર્પય સર્વં મહ્યમિતિ ॥૧૦॥

મૂલ્પ-સંઢાસગં ચ ફણિહં ચ સીહંલિપામુગં ચ આણાહિ ।

આદંસગં ચ પયચ્છાહિ દંતપચ્છાલણં પંવેસાહિ ॥૧૧॥

છાયા--સંદંશકં ચ ફણિહં ચ શિયાપાશકં ચાનય ।

આદર્શકં ચ પયચ્છ દન્તપસાચ્ચકં પવેશય ॥૧૧॥

સંસ્કાર કરને કે લિયે ઓર ખોજન કે લિયે આંબલે લા દો । જલ લાને
કે લિયે પાત્ર લા દો । યહ કથન ઉપલક્ષ્ય માત્ર હૈ । હસે ઘૃન, તૈલ
બને લિયે પાત્ર આદિ ઘર સંબંધી સમી ઉપકરણ સમગ્ર હેના ચાહિયે ।
વહ સય લાકર મુઝે દો । તિલક કરને કે લિયે સોને યા ચાંદી કી
સલાઈ અથવા અંત્રન લગાને કે લિયે અંત્રનશલાકા ખી લા કર દો ।
ગર્મી મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે પસીને કા નિવારણ કરને કે લિયે મુઝે પંખા
ખી લા દો । હસ પ્રકાર કહે યા અનકહે સમી સુખસાધન લાકર
મુઝે સૌંપો ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ--'સંઢાસગં ચ-સંદંશકં ચ' નાસિકા કે અન્તર્ગત કેશ
કો ઉપાડને લિયે ચિપીયા લામો 'ફણિહં ચ-ફણિહં ચ' તથા કેશસંવા-

ભોજનમાં વાપરવા માટે આંખમાં પણ લાવી દો. પાણી ભરવા માટે ઘડા,
માટલી, ડાલ આદિ વાસણો લાવી દો. આ કથન દ્વારા બી, તેલ આદિ પદાર્થો
ભરવા માટે પાત્રો લાવી આપવાની વાત પણ સૂચિત થય છે. આંબલો કરવા
માટે સોના અથવા ચાંદીની સળી લાવી દો. આંચણ માટે અંજનશલાકા
પણ લાવી દો. હવણાં બહારે ખૂબ થાય છે, તે હવા ખાવા માટે એકાદ
પંખો પણ લાવી દો આ પ્રકારના દરેક જાતનાં સુખસાધનો લાવી આપ-
વાનું ફરમાન તે હોડયા જ કરે છે, અને સંયમબ્રહ્મ તે સાધુને શુભામની જેમ
તેની તે આજ્ઞાઓનું પાલન કરવું પડે છે. ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ--સંઢાસગં ચ-સંદંશકં ચ' નાકની અંદર રહેલા વાળ કાઢવા
માટે ચીપીયા લાવી આપો. 'ફણિહં ચ ફણિહં ચ' તથા વાળ બોળવા માટે

અન્યથા—(સંહાસગં ચ) સંદંશકં ચ—નાભિકાકેશોત્પાટનોપકરણમ્
(ફણિહં) કંકરતિકાં (સીહલીપાસગં ચ) શિખાપાશકં વેળીસંયમનાય મૂર્ગામયં
કંકરણં ચ (આણાહિ) આનય (આદંસગં ચ પ્રયચ્છાહિ) આદર્શકં—દર્પણં ચ પ્રયચ્છ
તથા (દંતપક્ષ્ણાલણં પવેસાહિ) દન્તપ્રક્ષાલનકં પ્રવેશય આનયેત્યર્થઃ ॥૧૧॥

ટીકા—‘સંહાસગં’ સંદંશકં—નાભિકાન્તર્ગતકેશોત્પાટનાયાઽસ્ત્રવિશેષમ્
‘ફણિહં’ ફણિહં ચ કંકરતકં કેશસંયમનાય તથા (સીહલીપાસગં) શિખાપાશકં

રને કે લિયે કંચી લાઓ ‘સીહલીપાસગં ચ-શિખાપાશકં ચ’ વેળી
બાંધને કે લિયે ઝનકી બની છુર્ડ જાલી ‘આણાહિ-આનય’ લાકર દો
‘આદંસગં ચ પ્રયચ્છાહિ-આદર્શકં ચ પ્રયચ્છ’ મુલ દેખને કે લિયે દર્પણ
લાકર દો ‘દંતપક્ષ્ણાલણં પવેસાહિ-દન્ત પ્રક્ષાલનકં પ્રવેશય’ દાંત સાફ
કરને કે લિયે દંતમંજન લાઓ ॥૧૧॥

અન્યથા—પુનઃ સ્ત્રી કી આજ્ઞા બનલાતે હૈં—મેરે લિયે નાક કે બાલ
હસ્ટાહને કે વાસ્તે ચિમટી લા દો, કંચા લા દો, વેળી બાંધને કે લિયે
ઝન કા કંકરણ લા દો, દર્પણ દો, દાંત સાફ કરને કે લિયે મંજન યા
વાતૌન લાઓ ॥૧૧॥

ટીકા—નાક કે ખીતર કે બાલ હસ્ટાહને કે ઉપકરણ કો ‘સંદં-
શક’ કહતે હૈં જિસે હિન્દી ભાષા મેં ‘ચિમટી’ કહા જાતા હૈં । વહ સ્ત્રી
કહતી હૈં—મેરે લિયે વહ ચિમટી લા દો । કેશ સંચારને કે લિયે કંચી લા

કાંસડી લાવી આપો. ‘સીહલીપાસગં ચ-શિખાપાશકં ચ’ વેળી બાંધવા માટે
ઊનની બનાવેલી બળી ‘આણાહિ-આનય’ લાવી આપો. ‘આદંસગં ચ પ્રયચ્છાહિ-
આદર્શકં ચ પ્રયચ્છ’ મુખ ભેગા માટે દર્પણ લાવી આપો. ‘દંતપક્ષ્ણાલણં
પવેસાહિ-દન્તપ્રક્ષાલનકં પ્રવેશય’ દાંત સાફ કરવા માટે દંતમંજન લાવી આપો ૧૧૧

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીની આજ્ઞાએતુ’ સૂત્રકાર આગળ વર્ણન કરે છે—નાકના
બાલ ખેંચી કાઢવા માટે અને ચીપિયો લાવી દો. કેશ બોળવા માટે દાંતિયો
લાવી દો. મારી વેળી બાંધવા માટે ઝનનો દોરો લાવી દો. મોઢું ભેગા માટે
દર્પણ લાવી દો અને દાંત સાફ કરવા માટે દાંતણુ અથવા દન્તમંજન લાવી
દો. એમ આજ્ઞા કરે છે.

ટીકાર્થ—નાકમાં ઉગેલા બાલ ખેંચી કાઢવાના ઉપકરણને ચીપિયો કહે છે.
તે સ્ત્રી પોતાને માટે ચીપિયો લાવી આપવાની તેને આજ્ઞા કરે છે. વળી કેશ
બોળવા માટે (દાંતિયો) પ્રણ મંગાવે છે, દર્પણ મંગાવે છે, વેળી બાંધવા

સમયાચરોચિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૪ ડ. ૨ સ્વલિતચારિત્રસ્ય કર્મબન્ધનિ ૦ ૩૦૧

વેળીસંયમનાય-ઝર્ગમયં કંકણં ચડ્ડનીય સમર્પય । 'આદંસગં' આદર્શકમ્
તદપિ દર્પણં મુલ્લલોકનાય મામર્પય દેહિ, તથા 'દંતપક્ષાલણં' દન્તપક્ષાલનકં
દમ્તાઃ પક્ષાલયન્તે येन तदन्तपक्षालनकम्, दन्तकाष्ठं प्रवेशय आनयेति ॥૧૧॥

મૂલ્ય-પૂર્ણફલં તંબોલયં સૂઈસુત્તગં ચ જાણાહિ ।

કોસં ચ મોયમેહાય સુપ્તુકલ્લગં ચ સ્વારગાલણં ચ ॥૧૨॥

છાયા-પૂર્ણફલં ચ તામ્બૂલકં સૂચીસૂત્રકં ચ જાનીહિ ।

કોસં ચ મોયમેહાય શૂર્પોલ્લં ચ ક્ષારગાલનકમ્ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થઃ—(પૂર્ણફલં તંબોલયં) પૂર્ણફલં તામ્બૂલં નાગચ્છીદલં (સૂઈસુત્તગં ચ જાણાહિ) સૂચીં સૂત્રં ચ સૂચ્યર્થં વા સૂત્રં જાનીહિ-આનય (મોયમેહાય) મોઠમેહાસ પ્રસૂત્રનાય (કોસં) કોસં ચ પાત્રમાનય (સુપ્તુકલ્લગં ચ) શૂર્પોલ્લં ચ (સ્વાર-ગાલણં ચ) સ્વારગાલનં ચ-પાત્રમાનયેતિ ॥૧૨॥

દો । વેળી ઘાંધને કે લિયે ઝન કા કંકણ (જાલી) લા દો । મુલ્લ લેલ્લને કે લિયે દર્પણ લા દો । દાંત સાફ કરને કે લિયે દાનૌન યા મંજન લાકર દો ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ—'પૂર્ણફલં તંબોલયં-પૂર્ણફલં તામ્બૂલં, સુપારી ઓર પાન 'સૂઈસુત્તગં ચ જાણાહિ-સૂચીસૂત્રં' ચ જાનીહિ' તથા સૂઈ ઓર દોરા લાવો 'મોયમેહાય-મોઠમેહાય' પેસાવ કરને કે લિયે 'કોસં-કોશં' પાત્ર લાઓ 'સુપ્તુકલ્લગં ચ-શૂર્પોલ્લનં ચ' સૂપડા ઓર ડલ્લ લાઓ એં 'સ્વારગાલણં ચ-ક્ષારગાલનં ચ' સાગી આદિ સ્વાર ગાલને કે લિયે વર્તન શીઘ્ર લાકર દો ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—મેરે લિયે સુપારી, પાન, સૂઈ ધાગા, લઘુદાંકા નિવારણ કરને કા પાત્ર, સૂપડા, ડલ્લ તથા સ્વાર ગાલને કા પત્ર ખી લાઓ ॥૧૨॥

भाटे छाननी शुंथलीवली जली भंगावे छे. वणी घेताना हांतनी सहाई भाटे हातस्य अने दन्तमंजन पक्ष्य लावी आपवानुं कहे छे. ॥ ११ ॥

शब्दार्थ—'पूयफलं तंबोलयं-पूगीफलं तांबूलं' सोपारी अने पान 'सूई सुतगं च जाणाहि-सूचीसूत्रं च जानीहि' तथा सोई अने दोरा लावी आपो. 'मोयमे-हाय-मोठमेहाय' पेशाव करवा भाटे 'कोसं-कोशम्' पत्र लावी आपो. 'सुप्तुकल-लगं च-शूर्पोल्लनं च सूपडुं अने भांडक्षिये लावी आपो, तेमज स्वारगालणं च-क्षारगालनं च' साल आदि आर गाणसानुं वासस्य जडिद्वीभने लावी आपो ॥१२॥

તે સી ખીજ કઈ કઈ વસ્તુઓ મંગાવે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—'મારે માટે પાન, સોપારી, સોય, દોરા, આદિ લાવી દો. પેશાવ કરવા

ટીકા—‘પૂયકલં’ પૂયીકલમ્ (સુપારી) ‘તંબોલયં’ તામ્બુલમ્-નામવલ્લીમ્, ‘સુઈ સુતમં’ સૂચીસૂતકમ્, સૂત્રમ્-ડોરકમ્ સૂચ્યથં સૂત્રં વા ‘જાણાહિ’ જાનીહિ આવ-
શ્યકતયા એમિત્રિના મુદ્ધકાર્યસ્ય સમ્પાદનાડસંપન્નાત્ । ‘મોયમેહાર’ મોકમેહાય
મસૂવણાય ‘કોસં’ કોશં-મૂચપાત્રમ્, મૂચેત્સર્ગાય આવશ્યકમ્, યતો હિ રાત્રી
મયાત્તી વહિર્ગન્તું ન શક્નોમિ । તથા ‘સૂપ્પ’ સૂર્પમ્-ગુદુલાદિસોધનાય ઉપકાળ-
વિશેષં ‘સૂપડા’ इति भाषा मसिद्धम् ‘उत्तवळं च’ उत्तुवळं च-धान्यानां दुपा-
नयनाय कण्डनायेत्यर्थः तथा ‘खारगालणं च’ खारगालनकम् । सर्त्रिकादिभारपदार्थ-
गालनोपकरणविशेषम् इत्येतत् सर्वं मृशोपकरणं शीघ्रं यत्नादानीय महं
प्रदेयम् इति ॥१२॥

મૂત્રમ્-ચંદાલાગં ચ કરગં ચ વચ્ચઘરં ચ ઓડસો સ્વંગાહિ ।

સરપાયયં ચ જાયાણ ગોરંહગં ચ સાર્મણેરાણ ॥૧૩॥

છાયા—ચંદાલકં ચ કરકં ચ વર્વોગૃહં ચ પ્રાપુષ્મન ! ત્વાનય ।

સરપારં ચ જાતાય ગોરયકં શ્રામણેયાય ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—સુપારી લામો, પાન લામો, સુઈ લામો, ડોરા લામો,
યહ આવશ્યક હૈ । इनके बिना घर का काम नहीं चल सकता । लघु-
शंका निवारण करने के लिये पात्र भी चाहिये या उसके लिये घर के
भीतर ही स्थान चाहिये । क्योंकि रात्रि के समय भय के कारण बाहर
नहीं जाया जा सकता । धान्य लाफ करने के लिये सूपडा भी चाहिए ।
धान्य को कूटने के लिए ऊबल उसके छिलके हटाने के लिए सूपडा
चाहिए । साजी आदि खार गलाने के लिए भी पात्र चाहिए । यह सब घर
संबंधी उपकरण शीघ्र ही प्रयत्न करके लाभो और मुझे सौंपो ॥१२॥

માટે પાત્ર (તસ્તર) લાવી દો. સૂપડું સાંખેલું ‘ખાંડણિયો’ તથા સાંછ વિગેરે
ખાર ગાળવાનું પત્ર પણ લાવી દો. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—માટે માટે પાન, સોપારી આદિ મુખવાસના પદાર્થો લાવી
દો. કપડાં સાંધવાં માટે સોયદોરા પણ લાવી આપો. ઘરમાં પેશાબ કરવા
માટે ચેતકડીની વ્યવસ્થા કરો. અથવા પેશાબ કરવા માટે તસ્તરું લાવી દો.
(રાત્રે બેઠેને કારણે પેશાબ કરવા બહાર જઈ શકાય નહીં તેથી પેશાબ કરવા
માટે પાત્ર મંગાવે છે) ઘરમાં અનાજ સાફ કરવા માટે-સોત્રા ઝાટકવા માટે
સૂપડું પણ લેવાનું જોઈએ. ધાન્યને ખાંડીને તેના ફેતરાં આદિ દૂર કરવા માટે
ખાંડણિયાની પણ જરૂર પડે છે. સાંછ વિગેરે ખાર ગાળવા માટે પાત્રની જરૂર
પડે છે. તેથી આ બધી સામગ્રીઓ લાવી આપવાને તે તેને આદેશ કરે છે.
અને તે સંયમબ્રહ્મ સાધુને તેની આ આશાઓનું પાલન કરવું પડે છે. ॥૧૨॥

समवायैवोधिनी टीका प्र. थु. अ. ४ उ. २ स्खलितचारित्रस्य कर्मवर्धनि० ३०३

अन्वयार्थः—(आउसो) हे आयुष्मन् ! (चंद्रालगं) चन्द्रालकं च-देवपूजनाय ताम्रपात्रं (करगं च) करकं च-जलपात्रं मधुपात्रं वा (वचवरं) वर्चोगृहं शौचस्थानं (खगाहि) खानय (जायाए) जाताय-पुत्राय (सरपायं च) सरपातं धनुष (सामणेराए) आमणेराए-श्रमणपुत्राय (गोरहं च) गोरथं चानयेति ॥१३॥

टीका—चंद्रालगं चन्द्रालकम्-देवपूजनार्थं ताम्रमयं पात्रम् । 'करगं'-करकः यदः येन पात्रविशेषेण शृंगाकारेणाऽभिप्रेतः क्रियते । 'वचवरं' वर्चोगृहम्,

शब्दार्थः—'आउसो हे आयुष्मन्' हे दीर्घजीविन् 'चंद्रालगं-चन्द्रालकं' देवनाका पूजन करने के लिये ताम्र पात्र और 'करगं च-करकं च' जलपात्र अथवा मधुपात्र 'वचवरं-वर्चोगृहं' शौचगृह 'खगाहि-खानय' बनवा दो ये सब मेरी अनुकूलता के लिये तैयार करवा दो जायाए-जाताय' अपने जन्मे हुए 'सत्रणेराए-आमणेयाय' श्रमण पुत्रको खेदने के लिये 'सरपायं च-सरपातं च' एक धनुष तथा 'गोरहं च-गोरथं च' एक बलद और रथ लाओ ॥१३॥

अन्वयार्थः—हे आयुष्मन् ! चन्द्रालक अर्थात् देवपूजा के लिये ताम्र का पात्र ला दो, करक अर्थात् जलपात्र या मदिरा रखने का पात्र लाओ, बड़ी झांका निवारण करने के लिए गर्त खोरो अर्थात् खाड़ा खोरो । अपने आत्मज श्रमण पुत्र के लिए धनुष ला दो, तथा एक बलद और रथ भी ला कर दो ॥१३॥

टीकार्थः—देवपूजन के लिए तांबे के पात्र ला दो । करक (करवा) अर्थात् जलपात्र, मदिरापात्र अथवा शृङ्ग के आकार का वह पात्र जिससे

शब्दार्थः—'आउसो-हे आयुष्मन्' हे दीर्घजीविन् 'चंद्रालग-चंद्रालकम्' देवताओंनुं पूजन करना माटे ताम्रपात्र अने 'करगं च-करकं च' जलपात्र अथवा मधुपात्र तथा 'वचवरं-वर्चोगृहं' शौचगृह 'खगाहि-खानय' भोज्यायी आपो आ भधी वस्तुओं भारी अनुकूलता माटे तैयार करावी आपो । तथा 'जायाए सामणेराए-जाताय आमणेयाय' आपणु श्रमणपुत्रने रमवा माटे 'सरपायं च-सरपातं च' एक धनुष अने 'गोरहं च-गोरथं च' जगद अने रथ लावे। ॥१३॥

सूत्रार्थः—वणी ते श्री तेने जेवी आता इरभावे छे-हे आयुष्य मन् । देवपूजने माटे चन्द्रालक (ताम्रपात्र) लावी हो । करक (जलपात्र अथवा मदिरा भरवानुं पात्र) लावी हो, उठे जवा आठो भोजी हो । आपणु श्रमण पुत्रने माटे धनुष तथा जगद अने रथ पणु लावी हो । ॥१३॥

टीकार्थः—हे प्राणुनाथ ! हे आयुष्मन् ! देवपूजने माटे ताम्रपात्र लावी हो । 'करक' जलपात्र अथवा मदिरा पात्र अभिप्रेत करवा माटे

પુરીષોત્તર્ગસ્વાનમ્ 'સ્વર્ણાહિ' જ્વાનય-ગૃહમદેશ એવ ગતે કારણ । 'સરપાયં' શરપાતં-શરાઃ સિપ્યન્તે યેન તત્ શરપાતં ધનુઃ । 'જાયાણ' જાતાય-આત્મજાય-સ્વકીયાય 'સામણેરાણ ગોરહમં ચ' શ્રામણેયાય શ્રમણપુત્રાય ગોરથકં ત્રિવાર્ધિકં વલીવર્દ રથં ચ એતત્સર્વમાનીય ગૃહે સ્થાપનીયમ્ ॥૧૨॥

મૂલમ્-ઘડિયં ચ સડિંડિમયં ચ ચેલગોલં કુમારભૂયાણ ।

વાસં સમભિઆવણં આવસહં ચ જાણ મત્તં ચ ॥૧૪॥

છાયા-ઘટિકાં ચ સડિંડિમકં ચ ચેલગોલકં ચ કુમારભૂતાય ।

વર્ષં ચ સમભ્યાપન્નમાવસ્યં ચ જાનીહિ મત્તં ચ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થઃ-(ઘડિયં ચ) ઘટિકાં ચ મૃન્મયકુડિકાં (સડિંડિમયં ચ)

અભિવેદ્ય ક્રિયા જાતા હૈ, લા દો । ઘર મેં શૌચગૃહ બનવા દો । અપને આત્મજ શ્રમણ પુત્ર કે મનોરજન કે લિયે ધનુષ લા દો ઓર એક ત્રીન સાલકા વલદ ઓર રથ લા દો । યહ સબ વસ્તુએ ઘર મેં રહની ચાહિય ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ-‘ઘડિયં ચ-ઘટિકાં ચ’ મીટ્ટી કી ગુડિયા ઓર ‘સડિંડિમયં ચ-સડિંડિમં ચ’ ઘાજા તથા ‘કુમારભૂયાણ-કુમારભૂતાય’ રાજપુત્રકે સમાન અપને પુત્રકો खेलने के लिये ‘ચેલગોલં ચ-ચેલગોલકં ચ’ કપડે કી બની છુઈ મેંદ લાઓ ‘વાસં ચ સમભિઆવણં-વર્ષં ચ સમભ્યાપન્નં’ વર્ષાઋતુ સમીપ મેં આગઈ હૈ અતઃ ‘આવસહં-આવસ્યં’ ડનસે વચને કે લિયે ઘર કા પ્રબન્ધ કરો એવં ‘મત્તં ચ-મત્તમ્’ અથ ‘જાણ જાનીહિ’ લાકર દો ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ-મિટ્ટી કી ગુડિયા ઓર ઘાજા (કુળકુળી) લે આઓ ।

શુભના આકાર જેવા ધાત્રને ‘કરડ’ કહે છે. ઘરમાં જ જાજડ જવા માટેની વ્યવસ્થા કરી દે-જાજડુ’ બનાવો દો. અથવા ખાડો ખોદી દો. આપણા આ છાહકા ખેટાને રમવા માટે ધનુષ લાવી દો. તથા એક બજાહ અને રથ પણ લઈ આવો કે જેની સાથે તે રમીને આખો દિવસ આનંદમાં વ્યતીત કરે. ૧૩।

શબ્દાર્થ-‘ઘડિયં ચ-ઘટિકાં ચ’ માટીની પુતળી અને ‘સડિંડિમયં ચ-સડિંડિમં ચ’ વાજા તથા ‘કુમારભૂયાણ-કુમારભૂતાય’ રાજપુત્ર સરીખા આપણ પુત્રને રમવા માટે ‘ચેલગોલં ચ-ચેલગોલકં ચ’ કપડાને બનાવેલ દોડા લાવી આપો. ‘વાસં ચ સમભિઆવણં વર્ષં ચ સમભ્યાપન્નં’ વર્ષાઋતુ નજીક આવેલ છે. એથી ‘આવસહં-આવસ્યં’ વર્ષાદથી બચવા માટે ઘરની સજવડ કરી આપો તેમજ ‘મત્તં ચ-મત્તં ચ’ અતઃજ પણ ‘જાણ-જાનીહિ’ લાવી આપો ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ-માટીની ઢિંગલી અને વજુ’ (કુળકુળી) લઈ આવો. આપણ

સમધ્યાયોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૪ જ. ૨ સ્થલિતચારિત્રસ્ય કર્મવચનિ૦ ૬૪

સડિંડિમકં ચ-વાઘવિશેષં ચ (કુમારભૂતાય) કુમારભૂતાય-રાજપુત્રસદશાય-પુષ્પહૃદ
(ચેલગોલં ચ) ચેલગોલકં ચ-વસ્ત્રાત્મકં કન્દુકં (વાસં ચ સમભિભાવર્ણાં) વર્ષં ચ
સમધ્યાયન્નં=વર્ષાકાલઃ સમાગતઃ અતઃ (આવસદ્) આવસયં મૃદ્ધં (મત્તં ચ) મત્તમ્
અન્નં ચ 'જાણ' જાનીદિ-આનયેત્થયઃ । ૧૪॥

ટીકા-‘વડિયં ચ’ વડિયા-મૃત્તિકાનિર્મિતાપ્ ‘સડિંડિમયં ચ’ સડિંડિમકં
ચ=પટ્ટહકાદિવાદિવિશેષસદિવામ્ ‘હુગહુગીતિ’ ભાષા મસિદામ્ તથા ‘ચેલગી’
ચેલગોલકં વસ્ત્રનિર્મિતં કન્દુકં ચ ‘કુમારભૂતાય’ કુમારભૂતાય=રાજકુમારસદશાય
મત્પુષ્પાય આનય ક્રીડાર્થમ્ । તથા ‘વાસં’ વર્ષ=વર્ષાકાલઃ ‘સમભિભાવર્ણ’
સમધ્યાયન્નં-સમીપમાગતઃ । અતો વર્ષાકાલયોગ્યમ્ ‘આવસદ્’ આવસયં મૃદ્ધં
‘મત્તં’ મત્તં-તપ્તુશરિકં ચતુર્માસપર્યન્તમાહારક્ષમં ચ ‘જાણ’ જાનીદિ-
એતત્સર્વં નિષ્પાદય, દરમીમેવ મયત્નઃ કરણીયઃ, યાવતા વર્ષાકાલઃ સુલેન
અતિવાહિત આવયોર્ધવેન્ ॥૧૪॥

અપને રાજકુમારસરીલે પુત્ર કે લિયે કપડે કી મેંદ લાઓ । અબ
વર્ષાઋતુ આ મર્દે હૈ અતએબ ઘર એવં અબ્બ કા પ્રબંધ કરો ॥૧૪॥

ટીકાર્થ-મિટ્ટી કી ગુડિયા, બજાને કે લિયે હુગહુગી, વસ્ત્રો
કી બની મેંદ યહ સબ રાજકુમાર જૈસે અપને વેટે કો સ્થેલને કે લિયે
લાઓ । હાં, વર્ષાકાલ સમીપ આ ગયા હૈ, અતએબ વર્ષાકાલ કે યોગ્ય
ઘર કા નિર્માણ કરવામો, ચાર માસ તક પર્ગાપ્ત અન્નાદિ ફરદા કર
લો । હસી સમય હનકે લિયે પ્રયત્ન કર લેના ચાહિયે । જિસસે અપના
વર્ષાકાલ સુખપૂર્વક વ્યતીત હો સકે । ૧૪॥

રાજકુમાર જેવા પુત્રને રમવા માટે કપડાનેા ફડો લઈ આવેા. હવે વર્ષાઋતુ
શરૂ થવાની તૈયારી છે, તેા વર્ષાકાળ દરમિયાન ચાલી રહે એટલાં અન્નનેા
ઘરમાં પ્રબંધ કરેા. ઘર સંચાળવાનું આદિ કામ પતાવી દેા. -વર્ષાઋતુમાં તક-
લીફ ન પડે તે માટે ઘરનું સમારકામ કરાવી લેા. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ-તે સ્ત્રી તે સંયમબ્રહ્મ સાધુને કહે છે કે ‘મારા રાજકુમાર
જેવા પુત્રને રમવા માટે માટીની ઢિંગલી લાવી દેા. તેને માટે હુગહુગી
(એક જાતનું વાજિંત્ર) લાવી દેા. તેને રમવા માટે કપડાનેા બનાવેલેા ફડો
લાવી આપો. હવે ચોમાસુ શરૂ થાક છે, તેા ઘરમાં ચાર માસ ચાલે એટલું
અનાજ લઈ આવેા. ઘરનું સમારકામ કરાવી લેા કે જેથી ચોમાસામા વસ્ત્ર
વાટને માટે કાંઈ મુશ્કેલી ન રહે. આ બધું હમણાં જ પતાવી નાખે કે
જેથી વર્ષાકાળ સુખપૂર્વક વ્યતીત થાય ॥૧૪॥

શુભ્—આસંદિયં ચ નવસુતં પાઉલ્લાઈ સંકમટ્ટાપ.

અદુ પુત્તદોહલટ્ટાપ આળપ્પા હંવંતિ દાસા વા ॥૧૫॥

છાયા—આસંદિકાં ચ નવસૂત્રાં પાદુકાઃ સંકમણાર્થાય ।

અથ પુત્રદોહદાર્થાય આજ્ઞતા મવન્તિ દાસા इव ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(નવસુતં ચ આસંદિયં) નઃસૂત્રામાસંદિકાં ચ-નવસૂત્રનિર્મિતાં મંચિકાં (સંકમટ્ટાપ) સંકમણાર્થાય (પાઉલ્લાઈ) પાદુકાઃ-કાઠપાદુકાઃ (અદુ) અથ (પુત્રદોહલટ્ટાપ) પુત્રદોહદાર્થાય (દાસા વા) દાસા इव (આળપ્પા) આજ્ઞતાઃ (હંવંતિ) મવન્તિ-સ્ત્રીશ્રીકૃતાઃ સાધવઃ સ્ત્રિયાઃ દાસા इव મવન્તીતિ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘નવસુતં’ ચ આસંદિયં-નવસૂત્રામ્ આસંદિકામ્’ નવે સૂતો સે બની છુઈ સોને બેઠને કે લિયે ‘સંકમટ્ટાપ-સંકમણાર્થાય’ ધૂમને કે લિયે ‘પાઉલ્લાઈ-પાદુકાઃ’ કાઠ કી પાદુકાણં લાઓ ‘અદુ-અથ’ ઔર ‘પુત્રદોહલટ્ટાપ-પુત્રદોહદાર્થાય’ મેરે ગર્ભસ્થિત પુત્ર કે દોહદ કી પૂત્તિ કે લિયે અમુક અમુક વસ્તુ લાઓ હસ પ્રકાર સાધુ ‘દાસા વા દાસા इव’ દાસકે જૈસે ‘આળપ્પા-આજ્ઞતાઃ’ આજ્ઞાકારી ‘હંવંતિ-મવન્તિ’ હોતે હૈ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—નવીન સૂત સે બની મંચિયા લાઓ, ચલને ફિરને કે લિયે સ્વહાઉં લાઓ। પુત્રદોહદ ગર્ભસ્થિત પુત્ર કી રુચ્છા કો પૂર્ણ કરને કે લિયે અમુક અમુક વસ્તુણં લાઓ। હસ પ્રકાર સ્ત્રિયાં અપને વશ મેં છુપ વન સાધુઓં કો દાસ કે સમાન આજ્ઞા દેતી હૈ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘નવસુતં ચ આસંદિયં-નવસૂત્રામ્ આસંદિકામ્’ સુત બેસવાને માટે નવા દોરાથી (પાટીથી) બનાવેલ એક પલંગ લાવો તથા ‘સંકમટ્ટાપ-સંકમણાર્થાય’ કરવા માટે ‘પાઉલ્લાઈ-પાદુકાઃ’ લાકડાની પાવડીઓ (ચાખડી) લાવી આપો। ‘અદુ-અથ’ અને ‘પુત્રદોહલટ્ટાપ-પુત્રદોહદાર્થાય’ ગર્ભાવસ્થાના દોહદ-નીપૂત્તિ માટે અમુક અમુક વસ્તુ લાવી આપો। એમ તે સાધુઓ ‘દાસા વા-દાસા इव’ દાસ અર્થાત્ સેવકની માફક ‘આળપ્પા-આજ્ઞતાઃ’ આજ્ઞાકૃતિ ‘હંવંતિ-મવન્તિ’ થાય છે. ॥૧૫॥

સૂતાર્થ—આપણે શયન કરવા માટે નવી પાટી ભરેલી ઢાંચણી (નાનો ઢંલિયો) લાવી દો. મારે માટે લાકડાની પાવડીઓ લાવી આપો. ગર્ભસ્થ પુત્રદોહદ પૂર્ણ કરવાને માટે વિવિધ વસ્તુઓની પણ તે માગણી કરે છે. આ પ્રકારે પોતાને વશ થયેલા તે સયમખપ્રાટ સાધુને દાસ જેવા ગણીને સ્ત્રીઓ વિવિધ આજ્ઞાઓ કરે છે. ॥૧૫॥

समयार्थबोधिनो टीका प्र. ध्रु. अं. ४ उ. २ स्खलितचारित्रस्य कमबन्धनि ० १०७

टीका—‘नवसुतं’ नवसूत्रेण निर्मिताम् ‘आतंदिपं’ आसन्दिकाम्-मंचिकां शयनाद्यर्थम् ‘संक्रमद्वाए’ संक्रमार्थाय-इतस्ततः चक्रमगाय, वार्तिकालेऽपि गेहाद्-गेहान्तरगमनकर्मणि साहाय्यकरणाय ‘पाउल्लाई’ पादुकाः-काष्ठपादुकाः आनय ‘अहु’ अय, इतः पूर्वं तु यत् यत् कार्यं समादिष्टं कदाचित् परिसंख्यातुं संपादायितुं च शक्यमपि । अथाऽनन्तरम्-पुत्रदोहलद्वाए’ पुत्रदोहदार्थाय-पुत्रस्य दोहदः गर्भस्थितिकालः तदार्थाय तस्मै दिताय । समुचितौषधभक्षणानादीनां व्यवस्थाकरणे, यथोदरस्थो बालो विकलांगो न भवेत्-तथा, तथा ‘माण्णा’ आश्रमाः-सगर्भायाः मायायाः मनोवाञ्छितवस्तूनां तत्तदिच्छितकाले समाहरणे एतत्सर्वकार्यकरणे

टीकार्थ—शयन करने के लिए नवीन सूत्र से बनी हुई मंचिया लाओ, हथर उधर घूमने फिरने के लिए अर्थात् एक घर से दूसरे घर में जाने के लिए लकड़ी की खड्का लाओ ।

इससे पहले जिन कार्यों के लिये आदेश दिया था, उनकी किसी प्रकार गणना की जा सकती थी और पूर्ति करना भी शक्य था, पर उनके अतिरिक्त भी वह अनेक प्रकार के आदेश देती है । पुत्र जब गर्भ में होता है तब गर्भवती को जो इच्छा होती है उसे दोहद कहते हैं । उसकी पूर्ति के लिए अनेक प्रकार की वस्तुएं लाने को कहती है

टीकार्थ—आपछे शयन करवाने नवी पाटी लरेखी ढायणी लावी हो के जेथी सुअपूर्वक शयन करी शक्य भारे हसतां हसतां कांटा, कांकरा न बागे ते भाटे लकडानी आण्णीओ लावी हो. आ सिवाय ते डेवी डेवी आजाओ आपे छे, ते गणुनी शक्य तेम नथी. छपर वण्णीया सिवायनी अन्य आजाओ पछु आ कथन द्वारा अहणु करवी जेथीओ. आणक ज्यारे गर्भमां ढाय छे, त्यारे गर्भवती खीने जे धण्डा थाय छे तेने होहड कडे छे. आ होहडनी पूतिने भाटे ते अनेक वस्तुओ पोताना पति पासे भंगावे छे. जेवी मान्यता प्रचलित छे के खीना होहड पूरा न भाय ते आणक

‘દાસા વા’ દાસા ઇવ-દાસા યથા તથા ‘હંતિ’ મવન્તિ । સ્ત્રીવશીકૃતાઃ પુરુષા આશ્નતા દાસા ઇવ સ્ત્રીનાં કાર્યાણિ કુર્વન્તિ ॥૧૫॥

મૂલ્ય-જાણે ફલે સમુપ્પન્ને ગેળેહસુ વા ણં અહંવા જહાહિ ।

અહં પુત્રપોસિણો ઇમે ભારવહા હંવન્તિ ઉટ્ટા વા ॥૧૬॥

છાયા- જાતે ફલે સમુપ્પન્ને ગૃહાણ વા તૈ અથવા જહાહિ ।

અથ પુત્રપોષિણ એકે ભારવહા મવન્તિ ઉટ્ટા ઇવ ॥૧૬॥

અન્યવાર્થ- (જાણે ફલે સમુપ્પન્ને) જાતે ફલે સમુપ્પન્ને-પુત્રોત્પત્તિરેવ ગૃહ-સ્થતાયાઃ ફલં, તસ્મિન પુત્રે જાતે સતિ ચદ્ધવતિ તદ્દર્શયતિ ‘ગેળેહસુ ણં વા’ ગૃહાણ તં ‘જહાહિ વા’ અથવા જહાહિ ત્યજ ‘અહં’ અથ ‘એમે’ એકે ‘પુત્રપોસિણો’ પુત્રપો-ષિણઃ ‘ઉટ્ટા વા’ ઉટ્ટા ઇવ ‘ભારવહા’ ભારવહા ‘હંવન્તિ’ મવન્તિ સ્ત્રીપુત્રયોઃ ॥૧૬॥

જિસસે બાલક વિકલાંગ ન હો । હન સબ માંગો કી પૂર્તિ વે સાધુ દાસ કી તરહ કરતે હૈ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ- ‘જાણે ફલે સમુપ્પન્ને-જાતે ફલે સમુપ્પન્ને’ પુત્ર ઉત્પન્ન હોના ગૃહસ્થાવસ્થા કા ફલ હૈ, ઉસકે હોને પર સ્ત્રી કુદ્ધ હોકર કહતી હૈ- ‘ગેળેહસુ ણં વા જહાહિ-ગૃહાણતં વા જહાહિ’ હસ પુત્ર કો ગોદમેં લો અથવા છોડ દો ‘અહં-અથ’ તત્પ્રત્યાય ‘એમે-એકે’ કોઈ કોઈ ‘પુત્રપોસિણો-પુત્રપોષિણઃ’ પુત્ર કા પોષણ કરને વાલે ‘ઉટ્ટાવા-ઉટ્ટા ઇવ’-જંટ કે જૈસા ‘ભારવહા-ભારવહાઃ’ ભારકો ઉઠાને વાલે ‘હંવન્તિ-મવન્તિ’ હોતે હૈ ॥૧૬॥

વિકલાંગ (અંગેની ખેડવાળું) થાય છે. તેથી તે સધુએ દાસની જેમ તેની બધી ઇચ્છાઓને સંતોષવી પડે છે. ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ- ‘જાણે ફલે સમુપ્પન્ને-જાતે ફલે સમુપ્પન્ને’ પુત્ર ઉત્પન્ન થવો તે ગૃહસ્થાવસ્થાનું ફળ છે. તે થયા પછી સ્ત્રી કોષિત થઈને કહે છે કે- ‘ગેળેહસુ ણં વા જહાહિ-ગૃહાણતં વા જહાહિ’ આ પુત્રને ખેડવામાં લો અથવા તેનો ત્યાગ કરો. ‘અહં-અથ’ સ્ત્રીના જેમ કહ્યા પછી ‘એમે-એકે’ કોઈ કોઈ ‘પુત્રપોસિણો-પુત્રપોષિણઃ’ પુત્રના પોષણ કરવાવાળાઓ ‘ઉટ્ટાવ-ઉટ્ટા ઇવ’ જાંટની જેમ ‘ભારવહા-ભારવહાઃ’ ખેડાવવાવાળા ‘હંવન્તિ-મવન્તિ’ થાય છે ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ- પુત્રનો જન્મ થયા બાદ તે સ્ત્રી પુરુષને કેવી કેવી આજ્ઞાઓ આપે છે તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે- ‘લો આને થોડી વાર તેડીને ફેરવો, ઊંડો, ઊંડો તમે છું’ તેને સંબોધવાના છે । ‘કેટલાક માણસો તો પુત્રને ખુશ કરવા માટે જાંટની જેમ તેના ભારનું વહન કરે છે. ॥૧૬॥

સમવાયેબોધિનો ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૪ ડ. ૨ સ્થલિતચારિત્રસ્ય કર્મવન્ધનિ ૦ ૩૦૯

ટીકા—‘જાણ ફલે સમુપન્ને’ જાતે ફલે સમુપન્ને, જાયવે હિતિ જાતઃ પુત્રઃ સ એવ ફલં દારપરિગ્રહસ્ય ગૃહસ્થાનામ્ । દારપરિગ્રહસ્ય યદુચ્યતે ફલં કામોપમોગઃ, સ તુ ગૌણઃ । મુખ્યં ફલં તુ પુત્ર એવ ।

અવ્યક્તભાષિણો વાલાત્ યત્ સુખં નરાણાં મરતિ તાદૃશસમુલાગ્રેઽમ્યત્ સર્વમર્કિ-
ચિત્કરં મરતિ । તદુક્તમ્—

‘યત્તચ્છપનિકેત્યુક્તં, વાછેનાઽવ્યક્તભાષિણા ।

દિશ્વા સાંક્યં ચ યોગં ચ, તન્મે મનસિ વર્તતે ॥૧૧॥’

પુત્રસુખં દરિદ્રપ્રાપ્તિનોઃ સમપેવ મરતિ શ્વં સુખં વાહ્યસામગ્યનપેક્ષમેવ ભવતીતિ । તથા—

અન્યવાર્થ—પુત્ર હોને કે પછાત્ જો હોતા હૈં ઉસે દિશ્વાલાતે હૈં—વહ સ્ત્રી કમી કહતી હૈં હસે લો—સંમાલો, કમી કહતી હૈં હસે છોહો । કોઈ કોઈ પુત્રપોષી લોગ તો કંટ કી તરહ ભાર વહન કરતે હૈં ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—પુત્ર કા દૂસરા નામ ‘જાત’ હૈં । ગૃહસ્થો કે લિપે વિવાહ કા ફલ પુત્રપ્રાપ્તિ હૈં । વિવાહ કા ફલ કામભોગ જો કહા જાતા હૈં, વહ ફલ ગૌણ હૈં, પ્રધાન ફલ પુત્રપ્રાપ્તિ હી હૈં । તુતલાતે હુપ બાલક કી બોલી સુનકર મનુષ્યો કો જિસ સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં, ઉસકે સામને સમી કુછ તુચ્છ હૈં । કિસી પુત્રપોષીને કહા હૈં—‘યત્તચ્છપનિકેત્યુક્તં’ ઇત્યાદિ ।

તુતલાતે હુપ બાલક ને ‘શપનિકા’ એસા કહા । યહ સુનકર સાંક્ય ઓર યોગદર્શન કી ગંભીર શબ્દાવલી બૂલકર એકમાત્ર વહી શબ્દ મેરે મન મેં રહ ગયા હૈં ॥૧૧॥

પુત્ર સુખ એસા સુખ હૈં જો દરિદ્ર ઓર ધનવાન દોનો કો હી સમાન રૂપ સે પ્રાપ્ત હોતા હૈં । હસે પ્રાપ્ત કરને કે લિપે કિસી અન્ય વાહ્ય સામગ્રી

ટીકાર્થ—પુત્રને ‘જાત’ પણ કહે છે ગૃહસ્થો પુત્રપ્રાપ્તિને લગના ફળરૂપ માને છે. લગનનું ફળ જે કામભોગ માનવામાં આવે છે. તે તો ગૌણફળ છે, પ્રધાન-ફળ તો પુત્રપ્રાપ્તિ જ છે. બાળકની તોતડી વાણી સાંભળતા મનુષ્યોને જે સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સુખ આજળ જગતનાં સઘળાં સુખો શીકાં લાગે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘યત્તચ્છપનિકેત્યુક્તં’ ઇત્યાદિ—

બાળકે તોતડી બોલીમાં ‘શપનિકા’ શબ્દનું ઉચ્ચારણ થયું. તે સાંભળીને યોગદર્શન અને સાંખ્યદર્શનની ગંભીર શબ્દાવલીને હું બૂલી ગયો, માત્ર ‘શપનિકા’ શબ્દ જ મારા મનમાં શું છ રહ્યો. ॥૧૧॥

પુત્રસુખ જ એવું સુખ છે કે જેની દરિદ્ર અને ધનિક બન્નેને સમાન રૂપે પ્રાપ્તિ થાય છે. તેને પ્રાપ્ત કરવાને માટે કોઈ અન્ય વાહ્ય સામગ્રીની

इदं ते स्नेहसर्वस्वं, सममाह्वयदस्त्रियोः ।

अचन्दनमनौक्षीरं हृदयस्याऽनुलेपनम् ॥१॥' इति ।

તાહમપ્રધાનફલે સમુત્પન્ને પુત્રે સતિ યાદશી લોકાનાં સ્થિતિર્ભવતિ તાં સ્થિતિં દર્શયતિ- 'ગેષ્ઠસુ વા ણં' મુદ્ધાણ તમ્-કાર્યાઽઽકુલતયા મદીયં ચેતો વ્યગ્રં વિષ્ણુતે, નાસ્ત્યત્સરઃ પુત્રરક્ષણસ્ય તં પુત્રં મુદ્ધાણ સ્વમ્, 'અહવા' અથવા-પુત્રં 'જહાહિ' જહાદિ-ત્યન માગોંપરિ, સંપતિ નાસ્તિ મમ સમયઃ પુત્રરક્ષણસ્ય અતસ્તં સ્વીકુરુ ત્યજ વા । એવં પ્રકુપિતા યદાઽઽદિશતિ તદા તદીયસંપાદનમેવ તાં સન્તોષયતિ તદુક્તમ્-

'यदेव रोचते मम, तदेव कुरुते प्रिया ।

इति वेत्ति न जानाति तस्मिन् यत्કरोम्यसौ ॥१॥'

કી અપેક્ષા નહીં રહતી । કહા છે--'इदं ते स्नेहसर्वस्वं' इत्यादि ।

यह स्नेहसर्वस्व घनवान् और निर्धन के लिए समान है । यह स्नेह बिना ही अचन्दन और बिना खस के हृदय को शीतल करने वाला सर्वोत्तम लेप है ॥१॥

ऐसे प्रधान फल की अर्थात् पुत्र की उत्पत्ति होने पर लोगों की जो स्थिति होती है, उसे दिखलाते हैं-मैं काम काज में उलझी हूँ । मेरा चित्त व्याकुल है । पुत्र को संभालने का मुझे समय नहीं है । इसे तुम छे लो । अथवा इसे कहीं रास्ते में छोड़ दो, अभी मुझे समय नहीं है । इस प्रकार कुपित होकर जब स्त्री आदेश देती है, तब उसके आदेश का पालन करना ही पड़ता है । तभी उसको सन्तोष होता है । कहा भी है--'यदेव रोचते मम' इत्यादि ।

આવશ્યકતા રહેતી નથી. હજુ પશુ છે કે--'इदं ते स्नेहसर्वस्वं' इत्यादि--

घनवान् અને નિર્ધન બન્નેને માટે આ સ્નેહ (પુ સ્નેહ) સમાનરૂપે સુખ-દાયી છે. આ સ્નેહ તો અચન્દન અને ખસની જેમ હૃદયને ઠંડક આપનાર સર્વોત્તમ લેપની ગરજ સારે છે ॥૧॥

બ્યારે લગ્ન જીવનના પ્રધાનકૃણ સ્વરૂપ પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે ઢોકોની ઢેવી દશા થાય છે તેનું હવે વર્ણન કરવામાં આવે છે--ક્યારેક સ્ત્રી પતિને કહે છે-'હું કામમાં ગુંથાયેલી છું. મારું ચિત્ત વ્યાકુળ છે. પુત્રની સંભાળ લેવાની મને કુરસદ નથી. તો તમે તેની સંભાળ લો. બે તમે તેની સંભાળ લેવા તૈયાર ન હો, તો જ્યારે તેને અહીંથી રસ્તા પર લઈ બધેને ખૂટી દો' સ્ત્રી બ્યારે કોપાયમાન થઈને આ પ્રકારનો આદેશ આપે છે, ત્યારે પતિએ તેના આદેશનું પાલન કરવું જ પડે છે અને ત્યારે જ તે સ્ત્રીને સન્તોષ થાય છે. હજુ પશુ છે કે--"यदेव रोचते मम" इत्यादि--

જનશર્ચ્ચોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૪ ડ. ૨ સ્વલિતચારિત્રસ્ય કર્મવર્ધનિ ૦ ૩૧૧

દદાતિ શૌચપાનીયં, પાદૌ મક્ષાલયત્યપિ ।

શ્લેષ્માનમપિ વૃદ્ધાતિ, સ્ત્રીણાં વશગતો નરઃ ॥૧૮॥

‘અહ’ અથ ‘પુત્રપોષિણે યગે’ પુત્રપોષિણ એકે; પુત્રપોષણશીલ્પાઃ એકે કેવન મહામોહોદયે સ્ત્રીવશવર્તિનઃ સાધવઃ । ‘ઉદ્ઘાત્રા’ ઉષ્ટ્રા इव भारवद्वाः भवन्ति । સ્ત્રીવશવર્તિનઃ સ્ત્રિયાઃ આજ્ઞાવદ્વાઃ, મારવદ્વા ઉષ્ટ્રા इव भवन्तीति ॥૧૬॥

મૂલમ્—રોઓ વિ ઉટ્ટિયાં સંતા દારગં ચ સંઠેવંતિ ધાઈ વા ।

સુહિરામણા વિ તે સંતા વર્થધોવા હંચંતિ હંઆ વા ॥૧૭॥

છાયા—રાત્રાપ્પુત્રિતાઃ સન્તો દારકં સંસ્થાપયન્તિ ધાત્રીવ ।

સુહીમનસોડપિ તે સન્તો વસુષાત્રકા ભવન્તિ હંમા इव ॥૧૭॥

જો પુરુષ પૂરી તરહ સ્ત્રી કે અધીન હોકર મૂઢ બન જાતા હૈ વહ સોષતા હૈ મેરી પ્રિયા વહી સવ કરતી હૈ જો મુઝે રુચિકર હૈ । વહ મૂઢ વહ નહીં સમક્ષતા કિ ઉસે વહી પ્રિય હૈ જો વહ કરતી હૈ ॥૧॥

સ્ત્રીવશવર્તી પુરુષ શૌચ કે લિપ્ જલ દેતા હૈ, કમી કમી ઉસકે પૈર મી ધો દેતા હૈ । ઉસકે શ્લેષ્મા કો મી ગ્રહણ કરતા હૈ ॥૨॥

કોઈ કોઈ દીક્ષાત્યાગી (પચ્છાકલ્પ) સાધુ મહામોહ કે ઉદય સે સ્ત્રી કે વશીભૂત હોકર પુત્ર કા પાલન પોષણ કરતે હૈં ઓર જંટ કી તરહ ભાર હોતે હૈં । તાત્પર્ય વહ હૈ કિ સ્ત્રી કે વશીભૂત પુરુષ આજ્ઞા કા પાલન કર જંટ કી તરહ ભાર કો મી વહન કરતે હૈં ॥૧૬॥

‘જે પુરુષ પૂરે પૂરે સ્ત્રીને અધીન થઈ જાય છે તે એમ માને છે કે મારી પત્ની એવું જ બધું કરે છે જે મને રુચિકર હોય છે, પરંતુ તે મૂઢ એટલું પણ સમજતો નથી કે તે એવું જ બધું કરે છે કે જે તેને પોતાને (સ્ત્રીને પોતાને) ગમતું હોય છે.’

સ્ત્રીને અધીન થયેલો પુરુષ શૌચને માટે તેને પાણી પણ આપે છે, કદી કદી તેની પગથાંપી પણ કરે છે અને શ્લેષ્માને (કફ, ગડકા) ઘરની બહાર ફેંકવાનું કામ કરે છે. કોઈ કોઈ સંયમબ્રહ્મ સાધુ મહામોહના ઉદયને કારણે સ્ત્રીને વશવર્તી થઈને પુત્રનું પાલનપોષણ કરે છે અને જાંટની જેમ ભારનું વહન કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રીને અધીન થયેલો પુરુષ સ્ત્રીની આજ્ઞાનું પણ વહન કરે છે અને ભારનું પણ વહન કરે છે ॥૧૬॥

અન્યથા—(રાઓ વિ) રાત્રાવપિ (ઉદ્વિયા સંતા) ઉત્થિતા: સન્તઃ (ધાઈ વા) ધાત્રી ઇવ ધાત્રીવત્ (દારગં) દારકં-પુત્રં રુદન્તં (સંઠવંતિ) સંસ્થાપયન્તિ, તે સ્ત્રીવશીભૂતા: (સુહિરામણા વિ તે સંતા) સુહીમનસોઽપિ સન્તઃ લજ્જાલવોપિ તે જ્ઞાતાં વિહાય (હંસા વા) હંસા રજકા ઇવ (વત્થપોવા) વસ્ત્રધાવકા:—સ્ત્રીપુત્રયોઃ (હવંતિ) ભવન્તીતિ ॥૧૭॥

ટીકા—‘રાઓ વિ’ રાત્રાવપિ ‘ઉદ્વિયા’ ઉત્થિતા: સન્તઃ ‘ધાઈ વા’ ધાત્રીવત્, રુદન્તમ્ ‘દારગં’ દારકં-પુત્રં ‘સંઠવંતિ’ સંસ્થાપયન્તિ મધુગાલાપૈઃ ક્રીડયન્તિ । ‘સુહીરામણા વિ તે સંતા’ તે સુહીમનસોઽપિ સન્તઃ લજ્જાસંપન્ના વા અપિ

શબ્દાર્થ—‘રાઓવિ-રાત્રાવપિ’ રાત્રે મેં ‘બી’ ‘ઉદ્વિયા સંતા-ઉત્થિતા: સન્તઃ’ ઉઠકર ‘ધાઈ વા-ધાત્રી ઇવ’ ધાઈ કે જૈસે ‘દારગં-દારકં’ બાલક કો ‘સંઠવંતિ-સંસ્થાપયન્તિ’ ગોશ્વ મેં લેતે હૈં ‘સુહિરામણા વિ તે સંતા સુહીમનસોઽપિ તે સન્તઃ’ વે અત્થન્ત મનમેં લજ્જાશીલ હોતે હુએ બી ‘હંસા વા-હંસા ઇવ’ ધોધી કે સમાન ‘વત્થપોવા-વસ્ત્રધાવકા:’ સ્ત્રી ઓર અપનેસંતાન કા વસ્ત્ર ધોને વાલા ‘હવંતિ-ભવન્તિ’ હો જાતે હૈં ॥૧૭॥

અન્યથા—કોઈ કોઈ રાત્રિ મેં બી ઉઠકર ધાય કે સમાન પુત્ર કો રખતે હૈં । વે લજ્જાલુ હોતે હુએ બી ધોધિયોં કે સમાન સ્ત્રી ઓર પુત્ર કે વસ્ત્રોં કો ધોતે હૈં ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—જો સ્ત્રીવશંગત હોતે હૈં વે રાત્રિ મેં બી ઉઠકર રોતે હુએ પુત્ર કો ધાય કે સમાન રખતે હૈં અર્થાત્ મીઠી મીઠી બાતેં કહકર ઉસે રમાતે હૈં । વે લજ્જાશીલ હોતે હુએ બી લજ્જાહીન હોકર સ્ત્રી કે અધીન

શબ્દાર્થ—‘રાઓ વિ-રાત્રાવપિ’ રાત્રે પથ્થ ‘ઉદ્વિયા સંતા-ઉત્થિતા: સન્તઃ’ ઉઠીને ‘ધાઈ વા-ધાત્રી ઇવ’ ધાધની જેમ ‘દારગં-દારકમ્’ બાળકને ‘સંઠવંતિ-સંસ્થાપયન્તિ’ ખેળામાં લે છે. ‘સુહિરામણા વિ તે સંતા-સુહીમનસોઽપિ તે સન્તઃ’ તે અત્થન્ત શરમાઈને પથ્થ ‘હંસા વા-હંસા ઇવ’ ધોળીની માફક ‘વત્થપોવા-વસ્ત્રધાવકા:’ સ્ત્રી અને પોતાના સંતાનના વસ્ત્ર ધોવાવાળો ‘હવંતિ-ભવન્તિ’ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીને અધીન બનેલા કોઈ કોઈ પુરુષોને રાત્રે પથ્થ ધાત્રી (ધાત્રીભક્તા) ની જેમ પુત્રની સંભાળ લેવી પડે છે. તેઓ લજ્જાશીલ હોવા છતાં પથ્થ ધોળીની જેમ સ્ત્રી અને પુત્રનાં કપડાં ધોવે છે. ॥૧૭॥

સીકાર્થ—જે પુરુષો સ્ત્રીના પૂરે પૂરા કાબૂમાં આવી ગયા હોય છે, તેમણે રાત્રે રહતાં બાળકની સંભાળ રાખવી પડે છે-તેમને તેડીને, હીંચોળીને અથવા

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. સુ. અ. ૪૩. ૨ સ્થલિતચારિત્રસ્ય કર્મબંધનિ ૦ ૩૧૩

પુરુષાઃ સ્ત્રીવશવર્તિત્વાત્ સ્ત્રીણામાજ્ઞાં સંપાદયિતું લજ્જાં વિદાય નિન્દિતકાર્યં કુર્વન્તિ । તત્ત્વ દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ—‘વત્યધોવા’ इति ‘वत्यधोवा’ वस्त्रधावका ‘हंसा वा’ हंसा इव-रजका इव, वस्त्राणि धानि पक्षालयन्ति ये ते वस्त्रधायकाः, तद्वत् ‘इवंति’ भवन्ति । यथा-रजकाः हीनादपि हीनस्य पुरुषस्य अशुचिमलपटलपटलितं वस्त्रमादाय, तन्मालिन्यं पक्षारशोऽर्पयन्ति, तथा स्त्रीवशवर्त्तिनोऽपि स्त्रीणामवમાधममपि कार्यं कुर्यन्तीति ॥૧૭॥

પૃથાકશકૃત્સિતર્મ્મકરાઃ ભવંતિ કિં તત્રાદ—‘એવં વહુહિ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—એવં વહુહિ કયપુરુષં મોગર્થાણ જૈઽભિધાવન્ના ।

દાસે મિદ્ વ પેસે વા પસુમૂતે વ સે પં વા કેઈ ॥૧૮॥

છાયા—એવં વહુમિઃ કૃતપૂર્વં મોગર્થાય વેઽભ્યાપન્નાઃ ।

દાસોમૃગ इव प्रेष्य इव पशुभूत इव स न वा कश्चित् ॥૧૮॥

હોને સે, વસકી આજ્ઞા કો સમ્પાદિત કરને કે લિષ નિન્દિત કાર્ય બી કરતે હૈં । હસકે લિષ દૃષ્ટાન્ત વિલ્લિતે હૈં—જૈસે ધોબી વસ્ત્ર ઘોતા હૈ વસી પ્રકાર વે બી સ્ત્રી ઓર પુત્ર કે વસ્ત્ર ઘોતે હૈં । અર્થાત્ જૈસે ધોબી હીનોં મેં બી હીન પુરુષ કે ગંદગી સે ઓરે વસ્ત્ર કો લેકર વસકી ગંદગી સાફ કરકે વાપિસ વસે સોંપતે હૈં, વસી પ્રકાર લેગ પુરુષ બી સ્ત્રિયોં કે અધમ સે અધમ કાર્ય બી કરતે હૈં ॥૧૭॥

હસ પ્રકાર કે કાર્ય કરને સે કયા હુઆ ? યહ બાત સૂત્રકાર

રમાડીને રકતાં બંધ કરે છે. સ્ત્રી તેા શય્યામાં શાંતિથી નિદ્રામુગ્ધ લોગવે છે અને પુરુષને નસની માફક બાળકની સંભાળ લેવી પડે છે. સ્ત્રીને ખુશ કરવા માટે તેને કેટલીક વાર લાજમયાદાને ત્યાગ કરીને લોકોમાં નિંદા થાય એવા કાર્યો પણ કરવા પડે છે. પતિ પાનીનાં અથવા બાળકનાં કપડાં ધોતા સંકેત્ય અનુભવે છે, પરન્તુ સ્ત્રીમાં આસક્ત થયેલો પુરુષ એવું કામ કરતાં પણ સંકેત્ય અનુભવતો નથી. તે ધોબીની માફક સ્ત્રી અને પુત્રનાં મેલાં કપડાં પણ ધોઈ નાખે છે. એટલે કે જેમ ધોબી ગમે તેવા અધમ પુરુષનાં અંદા કપડાં ધોઈ આપે છે, જેમ પ્રમાણે સ્ત્રીને અધીન થયેલો પુરુષ તેને ખુશ કરવાને માટે તેના તથા તેના પુત્રનાં અંદા કપડાં પણ ધોઈ આપતાં લગ્ન અનુભવતો નથી. સ્ત્રીને વશ થયેલો પુરુષ સ્ત્રીએ સોંપેલું અધમમાં અધમ કાર્ય પણ કરતા શરમાતો નથી. ॥૧૭॥

આ પ્રકારનાં કાર્યો કરનારને કેવો ગણી શકાય, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે

સુ ૦ ૪૦

અન્વયાર્થ—(૧૧) એવમ્ (બહુમિ) બહુમિઃ (કયપુઞ્વં) કૃતપૂર્વમ્-પૂર્વ કૃતમ્, (જે) એ પુરુષાઃ (ભોગત્યાય) ભોગાર્થાય (અભિયાવન્ના) અભ્યાવન્નાઃ-સાવચકાર્યે પરાયણાઃ (સે) સઃ (દાસે મિહ વ) દાસો મૃગ इव (પેસે વા) પ્રેષ્ય इव (પશુમૂતે વ) પશુમૂત इव-પશુસમાનઃ (જા વા કેહ) ન વા કશ્ચિત્ સર્વાધમઃ સ इत्यર્થઃ ॥૧૮॥

ટીકા—એવમિત્યાદિ। 'એવં' એવમ્-પુત્રપોષણલઃકનપાલનાદિકાર્યે 'બહુમિ' બહુમિરનેકૈઃ પુરુષૈઃ સંસારાસક્તાન્તઃકરણૈઃ 'કયપુઞ્વં' કૃતપૂર્વમ્-પૂર્વસ્મિન્ કાલે દિશ્વલાતે હૈં-એવં બહુમિ'

શબ્દાર્થ—'એવં-એવમ્' હમી પ્રકાર 'બહુમિ-બહુમિઃ' બહુત લોગોં ને 'કયપુઞ્વં-કૃતપૂર્વમ્' પહેલે ક્રિયા હૈ 'જે-એ' જો પુરુષ 'ભોગત્યાય-ભોગાર્થાય' ભોગ કે લિયે 'અભિયાવન્ના-અભ્યાવન્નાઃ' સાવચ કાર્યોં મેં આસક્ત એ જો રાગાંધ હોતે હૈં। 'સે-સઃ' એ 'દાસે મિહ વ-દાસ દાસો મૃગ इव' દાસ મૃગ ઓર 'પેસે વા-પ્રેષ્ય इव' પ્રેષ્ય કે જેમા 'પશુમૂતેવ-પશુમૂત इव' ઓર પશુ કે તુલ્ય હૈ અથવા 'જા વા કેહ-ન વા કશ્ચિત્' એ કુછ બી નહીં હૈં અર્થાત્ સર્વાધમ હૈં ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—એસા બહુતોં ને પહેલે ક્રિયા હૈ। જો પુરુષ ભોગોં કે લિયે સાવચ કર્મોં મેં તત્પર હૈં, એ દાસ ઓર મૃગ કે સમાન હૈં, નૌકર કે સમાન હૈં, પશુ કે સમાન હૈં। ઉનસે અધિક અધમ અન્ય કોઈ નહોં હૈ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જિનકા ચિત્ત સંસાર મેં આસક્ત હૈ એસે અનેક પુરુષોં ને પૂર્વોક્ત પુત્ર કો લાલન પાલન આદિ કાર્ય પહેલે બી ક્રિયે હૈં। કઈ દર્શમાનકાલ

છે—“એવં બહુમિ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—'એવં-એવમ્' એજ પ્રમાણે 'બહુમિ-બહુમિઃ' ધણા લોકોએ 'કયપુઞ્વં-કૃતપૂર્વમ્' પહેલાં કયું છે. 'જે-એ' જે પુરુષ 'ભોગત્યાય-ભોગાર્થાય' ભોગો માટે 'અભિયાવન્ના-અભ્યાવન્નાઃ' સાવચ કાર્યોમાં આસક્ત હોય છે, તેઓએ એમ કયું છે જે રાગાંધ હોય છે, 'સે-સઃ' તેઓ 'દાસે મિહવ-દાસમૃગાવિવ' દાસ મૃગ અને 'પેસે વા-પ્રેષ્ય इव' પ્રેષ્યની એમ 'પશુમૂતેવ-પશુમૂત इव' પશુની સમાન છે. અથવા 'જા વા કેહ-નવા કશ્ચિત્' તેઓ કંઈ પણ નથી અર્થાત્ સર્વાધી અધમ જ છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—એવા અધમમાં અધમ કૃત્યો અને વશવર્તી અનેલા અનેક પુરુષોએ પહેલાં કર્યા છે. જે લોકો ભોગોની અભિલાષથી પ્રેરાઈને સાવચ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત હોય છે, જે રાગાંધ હોય છે, તેઓ દાસ અને મૃગના સમાન છે. તેમને નોકર અને પશુસમાન કહી શકાય છે. તેમના કરતાં અધિક અધમ ખીજો કોઈ હોઈ શકે જ નહીં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જેમનું ચિત્ત સંસારમાં આસક્ત હોય છે એવા પુરુષોએ પુત્રનું લાલનપાલન આદિ પૂર્વોક્ત કાર્યો કર્યા છે, વર્તમાનમાં કરે છે અને ભવિષ્યમાં

સમયાર્થચોધિની ટીકા પ્ર. જી. અ. ૪ ડ. ૨ સ્થલિનચારિત્રસ્ય કર્મચન્ધનિ ૦૩૧૫

एतादृशं कर्म कृतम्, कियते करिष्यते चऽधुना पश्चाद्वा कथम्भूतास्ते? तत्राह-
'भोगत्याए' भोगार्थाय-भोगकृते-कामभोगार्थिनामैहिकामुष्मिकापायमपर्षाजो-
व्य 'जेऽभियावन्ता' येऽभ्यापन्ताः, अभि-आभिमुख्येन-भोगानुकूल्येन आपन्ता,
व्यवस्थिताः साव्यकर्षाऽनुष्ठाने प्रतिपन्ता सृद्धिभावमुपगतास्ते पूर्वं कृतवन्त
इति तथा सम्प्रति कालेऽपि ये रागान्धाः पुरुषास्ते 'दासे भिइ व पेसे वा' दासो
मृग इव प्रेष्य इव वा साव्यकर्षाऽनुष्ठानेऽपि स्त्रीवशीकृताः पुरुषाः गमनागमनरूप-
नियोज्यकर्मणि नियोजिता दासवद्भवन्ति । तथा-पाशबद्धा मृगा इव पराधना
भवन्ति-स्त्रीवशा भवन्ति । भोजनादिक्रियाकलापमपि कर्तुं न लभन्ते । कदाचिच्च
क्रयक्रीतदासवत् प्रेष्याः सन्तः वर्चःशोघनादिक्रियायमपि नियोजिता भवन्ति ।
स्त्रीवशीभूतः पुरुषः 'पशुभूतेव' पशुभूत इव, विवेकाऽभावेन हिताहितकर्मणि पशु
माय इव भवति । अथवा 'से न वा केई' स न वा कश्चित्-स्त्रीपरवशः पुरुषो दास-
मृग-पशु-प्रेष्येभ्योऽपि जघन्यत्वात् न कश्चित् । सर्वोऽभमत्वात् तस्य सदृशाः

મેં કર રહે હું ઓર કરેગે મી । જો કામ-ભોગ કે અભિલાષી હું જો
હસ લોક સંયંત્રી ઓર પરલોક સંયંત્રી દુઃખોં કા વિચાર ન કરકે
કામ-ભોગી કે અનુકૂલ હી પ્રવૃત્તિ કરતે હું, વે સાવચ કર્મોં
કા અનુષ્ઠાન કરતે હું । ઝંઘોં ને એસા કિયા હૈ, સંપ્રતિ કાલમેં
મી જો રાગાન્ધ હું વે વાસ એવં મૃગ કે સમાન હોતે હું-વે સ્ત્રી રા-
ગાન્ધ પુરુષ ગમન આગમન આદિ કાર્યોં મેં વાસ કે સમાન નિયુક્ત
કિયે જાતે હું । વે પાશબદ્ધ મૃગોં કે સમાન પરાધીન હો જાતે હું ।
શાન્તિ કે સાધ ભોજન આદિ ક્રિયા મી નહીં કર પાતે । કમી કમી
તો સ્ત્રીવે દુગ્ધ દાસ કે સમાન વે મલ શુદ્ધિ કે કામ મેં મી નિયોજિત
કિયે જાતે હું । ઝંઘોં હિતાહિત કા વિવેક નષ્ટ હો જાતા હૈ, અતઃપશુ
પશુ કે સાથ ઝંઘોં તુલના કરી જા સકતી હૈ । અથવા સ્ત્રી કે અધીન

પશુ કરશે. કે જેઓ કામભોગે માં આસક્ત છે, હમણાં પશુ જેઓ આલોક અને
પરલોકનાં દુઃખોનો વિચાર કર્યા વિના કામભોગોમાં લીન રહે છે. તેઓ સાવચ
કર્મોતું જ સેવન કર્યા કરે છે એવું જ નહીં પણ તેઓ દાસ અને મૃગના
જેવાં હોય છે. સ્ત્રીમાં આસક્ત થયેલા તે પુરુષો સ્ત્રીની ગમે તે પ્રકારની આજ્ઞાતું
પાલન કરતા હોય છે, તેથી તેમને દાસસમાન કહ્યા છે. તેમની દશા બળમાં
હસાયેલા મૃગ જેવી હોય છે. તેઓ એટલા બધા પરાધીન બની ગયા હોય
છે કે તેમને શાન્તિથી આવતું કે શયન કરવાતું પણ મળતું નથી. કાંઈ કાંઈ
વાર તો ખરીદેલા દાસની જેમ કપડાં ધોવા આદિ મજશુદ્ધિતું કામ પણ તેમની
પાસે કરાવવામાં આવે છે. તેમની વિવેકશુદ્ધિ નષ્ટ થઈ ગઈ હોય છે, તેથી
તેમને પશુસમાન કહેવામાં આવ્યા છે. અથવા સ્ત્રીને અધીન થયેલા પુરુષો

૩૧૬

સૂચકતાક્રમ

કેડપિ ન સંતિ યૈઃ સહ તેષામૌષમ્યં મયેત્ । યદ્વા-તે ન કેચિત્, ઉભયપરિબ્રષ્ટ-
ત્વાત્ । સાવચકર્માડ્ગુણાનાત્ ન સાધવઃ, તામ્બૂલોદિપરિમોગરહિતસ્વાત્ ન ગૃહ-
સ્થાઃ । અથવા-નેમે પેદિકકર્માડ્ગુણાપિનઃ ન વા-પારલૌકિકકર્મણાં સંપાદયિતારા ।
ઇતસ્તથો દ્વિવાતોડપિ બ્રષ્ટા એવ તે ઇતિ માત્રઃ ॥૧૮॥

સમ્પતિ ઉપસંહારદ્વારેજ સ્ત્રીસંબન્ધસ્ । પરિહારાય આહ સૂત્રકારઃ-
'એવ' પ્રિત્યાદિ ।

મૂલ્ય-એવં છુ તાસુ વિનનણં સંથંવં સંવાસં ચ વજ્જેજ્ઞા ।

તર્જાતિયા ઇમે કામા વજ્જકેરા ય પંવમક્ખાણ ॥૧૯॥

પુરુષ દાસ, મૃગ ઓર પશુ સે ખી ગયા વીના હોને કે કારણ અપદાર્થ
બન જાતા હૈ ।

સય સે અધમ હોને કે કારણ કિસી કો ખી ઉસકે સમાન નહીં
કહા જા સકતા । અતએવ ઉસકી ઉપમા હી નહીં હૈ । યા વાસ્તવ મેં વે
કુછ ખી નહીં હૈ, ચયોંકિ દોનોં તરફ સે બ્રષ્ટ હૈ । સાવચ વ્યાપાર
કરને સે સાધુ નહીં હૈ ઓર તામ્બૂલ આદિ કા ઉપબોગ ન કરને કે
કારણ ગૃહસ્થ ખી નહીં હૈ, અથવા ન વે ઇસ લોકસંબંધી કર્મ કરને
વાલે હૈ ઓર ન પરલૌકિક અનુષ્ઠાન હી કરને વાલે હૈ । ઇસ પ્રકાર વે
કુછ ખી નહીં હૈ અર્થાત્ ઉનકી ઇતો બ્રષ્ટઃ તતો બ્રષ્ટ જૈસી ગતિ
હોતી હૈ ॥૧૮॥

દાસ, મૃગ અને પશુ કરતાં પણ અધમ દશાનો અનુલવ કરતા હોય છે
તેઓ એવાં સત્વહીન બની ગયા હોય છે કે તેમનું પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ
જ બાકે ચુમાવી બેઠા હોય છે. તેઓ સઘળો વસ્તુઓ કરતાં અધમ હોવાને
કારણે કોઈ પણ વસ્તુને તેમના સમાન ઠહી શકાય નહીં. તેથી તેમને કોઈ
પણ વસ્તુની ઉપમા આપી શકાય નહીં. ખરી રીતે તો તેઓ અપદાર્થ રૂપ
જ-સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ દહિત જ-લાગે છે, તેઓ સાવચ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત રહેવાને
કારણે સાધુ પણ નથી અને તાંબૂલ આદિનો ઉપબોગ ન કરવાથી તેઓ
ગૃહસ્થ પણ નથી. આ રીતે 'નહીં' ધરના કે નહીં' ઘાટના' જેવી તેમની
દશા છે. અથવા તેઓ આ લોક સંબંધી કર્મ કરનારા પણ નથી અને પર-
લોક સંબંધી અનુષ્ઠાન કરનારા પણ નથી. આ પ્રકારે તેઓ સંસારી પણ નથી
અને સાધુ પણ નથી. અર્થાત્ એવા પુરૂષો અતોબ્રષ્ટ તતો બ્રષ્ટ-ગૃહસ્થ અને
સાધુપણની વચ્ચેમાં જ બટકે છે. ॥૧૮॥

ટીકા—(તાસુ) તાસુ-સ્ત્રીષુ ‘પવં’ પવમુક્તમકારેણ ‘વિન્નપ્પં’ વિહસં-કથિતમ્ ।
 હે પ્રિય ! કેશિકથા મયા સદ્ કામક્રીડાં ન કુરુપે તનો લોચં કરિણ્યામીત્યાદિકમ્ ।
 તથા ‘સંયત્તં સંયત્તં ય વજ્જેજ્જા’ સંસ્તત્તં સંવાસં ચ વર્જયેન્-સંસ્તત્તં પરિચયમ્, સંવાસં
 સ્ત્રિભિઃ સદ્ વસતિમ્, સ્વાત્મહિતાર્થી વર્જયેન્ । આત્મહિતાર્થિયા પાપમીરુણા સ્ત્રીણાં
 પરિચયઃ, તામિઃ સદૈકત્વ નિવાસશ્ચ સર્વથેય ત્યાજ્યઃ, યતઃ ‘તજ્જાતિયા’ તજ્જાતિકાઃ-
 તતઃ સ્ત્રીસંપર્કાત્ જાયમાનાઃ સ્ત્રીમિઃ જાતિઃ ઉત્પત્તિઃ યેવાં તે તજ્જાતિકાઃ ।
 કામ્યન્તે इति कामाः-શ્વશાદિકામમોગાઃ ‘વજ્જકરા’ અવગ્રકરા-અવગ્રં-યાવં તત્
 કુર્વન્તિ इति अवग्रकराः નરકનિગોદદુર્ગતિનિપાતહેતુભૂતપાપોત્પાદકા इति ।

નરક નિગોદ આદિ કે જનક પાપ કો ઉત્પન્ન કરતે છે । એસા તીર્થકરોને
 કહા છે ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે કહે હુએ સ્ત્રીપરિચય કા તથા સંવાસ
 કા ત્યાગ કરના ચાહિયે । તાત્પર્ય યહ છે કે—‘હે પ્રિય ! મુક્ત સકેશી
 કે સાધુ યદિ રમણ ન કરોગે તો મેં લોચ કર લૂંગી’ યહાં સે પ્રારંભ
 કરકે જો કથન કિયા ગયા છે, હસે સમજ્ઞ કર આત્મહિતૈષી સાધુ કો
 સ્ત્રી કે સાથ કિસી પ્રકાર કા પરિચય યા સહવાસ નહીં કરના ચાહિયે,
 હસકા કારણ યહ છે કે કામમોગ તજ્જાતીય છે અર્થાત્ સ્ત્રી કે સમર્ક
 સે ઉત્પન્ન હોતે છે ઓર વે નરક નિગોદ આદિ દુર્ગતિયોં મેં ગિરાનેલાહે

કરવો ભેદએ નહીં, કારણ કે આ કામભોગોનું મૂળ સ્ત્રીએ જ છે. આ
 કામભોગો નરક, નિગોદ આદિ દુર્ગતિઓમાં લઇ જનારાં પાપકર્મોના જનક
 છે, એવું તીર્થકરોએ કહ્યું છે ॥૧૬॥

આગલાં સૂત્રોમાં સ્ત્રીપરિચય અને સ્ત્રીસંવાસના પરિણામોનું નિરૂપણ
 કરવામાં આવ્યું છે. આ લોક અને પરલોકમાં છવનું અનેક રીતે અકલ્યાણ
 કરનારા તે સ્ત્રીસંપર્કનો સાધુએ પરિવાગ કરવો ભેદએ. આ ઉદ્દેશકમાં
 ‘જો તમે મારી સાથે રમણ નહીં કરો, તો હું પણ મારા આ સુંદર કંથોનું
 ઘૂંચન કરી નાખીશ’ આ સૂત્રથી શરૂ કરીને ૧૮ માં સૂત્રપર્યન્તના સૂત્રોમાં
 સ્ત્રીસહવાસના જે દુઃખદ પરિણામો બતાવવામાં આવ્યાં છે, તે પરિણામોનો
 વિચાર કરીને આત્મહિત સાધવાની અભિલાષાવાળા સાધુએ સ્ત્રીઓના પરિચ-
 યનો અથવા સ્ત્રીસહવાસનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરવો ભેદએ. શા માટે સ્ત્રીપરિ-
 ચયનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે ? સ્ત્રીના સંપર્કથી માણસ કામભોગોમાં
 આસક્ત થાય છે. કામભોગોમાં આસક્ત થયેલો પુરુષ એવાં પાપકર્મોનું સેવન
 કરે છે કે તે પાપકર્મોને કારણે તેને નરક, નિગોદ આદિ દુર્ગતિઓમાં જવું

સમવાયબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૪ ડ. ૨ સ્થલિતચારિત્રસ્ય કર્મવ્યવધિનું ૩૧૯

‘એવમ્વત્ત્વાય’ એવં-એવં હેયતયા સ્ત્રીસંસ્તવાદયઃ આસ્થાતાઃ-કથિતાઃ તીર્થકરા-
દિમિઃ, સ્ત્રીસમુદ્ધવકામાઃ પાપજનકા એવ તીર્થકરાદિમિરુપદિષ્ટાઃ । તતઃ પાપો-
સ્પાદકસ્ત્રીસંસ્તવાદિકં ન કુર્યાત્, કિન્તુ તતઃ સર્વથૈરોપરતો મવેદિતિ ભાવઃ॥૧૯॥

સર્વગુણસંહારનાદ—‘એવં મયં’ इत्यादि ।

મૂલમ્—‘એવં મયં ણ સેયાય હૈં સે’ અપ્પર્ગં નિરુમિત્તા ।

ળો હૈંથિ ણો પસું મિવસૂ ણો સયપાણિણા ણિલિજ્જેજ્ઞા॥૨૦॥

છાયા—એવં મયં ન શ્રેયસે इति स आत्मानं निरुह्य ।

નો સ્ત્રી નો વા પશું મિશ્વુનો સ્વકપાણિના નિલીયેત ॥૨૦॥

પાપો કે જનક હોતે હૈં । હસ પ્રકાર યે સ્ત્રીસંસ્તવ આદિ તીર્થકરો આદિ
ને હેયરુપ મેં કહે હૈં । આશય યહ હૈં કિ પાપજનક સ્ત્રી પરિચય ન કરે
પરન્તુ ઉસસે સર્વથા હી વિરત રહે ॥૧૯॥

સબ કા ઉપસંહાર કરતે હૂણ સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘એવં મયં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મિવસૂ-મિશ્વુઃ’ સાધુ ‘એવં મયં ણ સેયાય-એવં મયં ન
શ્રેયસે’ સ્ત્રી કે સાથ સંસર્ગ કરને સે પૂર્વોક્ત મય હોતા હૈં તથા વહ
કલ્પાણપ્રદ નહીં હોતા હૈં ‘હૈં સે અપ્પર્ગ નિરુમિત્તા-इति सः आत्मानं
निरुह्य’ હસ કારણ સાધુ અપને કો સ્ત્રીસંસર્ગ સે રોકકર ‘ળો હૈંથિ-
નો સ્ત્રિયમ્’ ન સ્ત્રી કો ‘ળો પસું-નો પશુમ્’ ન સ્ત્રીજાતીય પશુ કો ‘સય-
પાણિણા ણિલિજ્જેજ્ઞા-સ્વકપાણિના નિલીયેત’ અપને હાથ સે સ્પર્શ ન
કરે અર્થાત્ સ્ત્રી એવં પશુ કો હાથ સે ન હૂણ ॥૨૦॥

પડે છે. આ રીતે ‘નારી જ નરકની ખાણ છે.’ તેથી જ સ્ત્રીસહવાસને હેય
ગણીને તેને ત્યાગ કરવાનો તીર્થકરાદિકે ઉપદેશ આપ્યો છે તેથી આત્મહિત
આહતા સાધુએ પાપજનક સ્ત્રીપરિચયનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈ એ ૧૯ઃ

આ સમસ્ત કથનને ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘એવં મયં’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘મિવસૂ-મિશ્વુઃ’ સાધુ ‘એવં મયં ણ સેયાય-એવં મયં ન શ્રેયસે’
સ્ત્રીઓની સાથે સંસર્ગ રાખવાથી પૂર્વોક્ત મય થાય છે, તથા તે કલ્યાણપ્રદ
હોતો નથી. ‘હૈં સે અપ્પર્ગ નિરુમિત્તા-इति सः आत्मानं निरुह्य’ તેથી સાધુ
પોતાને સ્ત્રી સંસર્ગથી રોકીને ‘ળો હૈંથિ-નો સ્ત્રિયમ્’ ન સ્ત્રીને ‘ળો પસું—નો
પશુમ્’ ન સ્ત્રીજાતિ ના પશુને ‘સયં પાણિણા ણિલિજ્જેજ્ઞા-સ્વકપાણિના નિલીયેત’
પોતાના હાથથી સ્પર્શ કરે અર્થાત્ સ્ત્રી અને પશુને હાથથી સ્પર્શ ન કરે ॥૨૦॥

અન્યર્થઃ—(મિશ્ર) મિશ્રુઃ (એવં મયં ન સેયાઽ) એવં મયં ન શ્રેયસે-સ્ત્રી-સંપર્કેણ પૂર્વોક્તમયં ભવતિ અતઃ સ્ત્રીસંપર્કો ન શ્રેયસે. (इइ से अपार्गं निरुन्विता) इति सः साधुरात्मानं निरुध्य (जो इत्थि) नो स्त्रियम् (नो पशुं) नो पशुम् (मय-पाणिना णिलिज्जेज्जा) स्वकीयपाणिना न मिलीयेत् न स्पर्शं कुर्यादिति ॥२०॥

ટીકા—‘એવં મયં’ એવં મયમ્-એવં પૂર્વોક્તમ્ સ્ત્રીપરિચયાદિકં મયમ્, મયસ્ય નરકાદિપાતસ્ય કારણમ્ । ‘इइ से’ इति सः एवं स मिश्रुः मनसा पर्वलरूप ‘अपार्गं’ आत्मानम् ‘निरुन्विता’ निरुध्य स्त्रीसंपर्कान्निरुद्धय, सन्मार्गे सम्पक् स्थापयित्वा, जपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया ‘जो इत्थि’ न स्त्रियम् ‘जो पशुं’ न वा पशुं स्त्रीजातीयं चतुष्पदादिहम् ‘मयपाणिना’ स्व-

અન્યર્થઃ--સ્ત્રી કે સમાર્ક સે ઉત્પન્ન હોનેવાલા પૂર્વોક્ત મય આત્મા કે લિપ્ શ્રેયસ્કર નહીં છે । અતઃ સાધુ અપની આત્મા કા સંગોપન કરકે અપને હાથસે ન સ્ત્રી કા સ્પર્શ કરે ઓર ન સ્ત્રીજાતીય પશુકા સ્પર્શ કરે ॥૨૦॥

ટીકાર્થ--પૂર્વોક્ત સ્ત્રીપરિચય આદિ રૂપ મય નરકનિપાત આદિકા કારણ હોતા છે । અતઃ સ્ત્રી કે સાથ સમ્બન્ધ રાખના શ્રેય કે લિપ્ નહીં હોતા । વહ અસત્ અનુષ્ઠાન કા કારણ છે । ઇસ પ્રકાર સાધુ વિચાર કરકે ઓર અપની આત્મા કા નિરોધ કરકે--આત્મસંયમન કરકે ઓર આત્મા કો સન્માર્ગ મેં સ્થાપિત કરકે, જપરિજ્ઞા સે જાનકર ઓર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા સે સ્થાગ કર, ન સ્ત્રીકા સ્પર્શ કરે ઓર ન પશુકા ।

સૂત્રાર્થ--સ્ત્રીના સંપર્કથી જનિત પૂર્વોક્ત પરિણામો આત્માને માટે હિતાવહ નથી, પરંતુ બયાવહ જ છે. તેથી સાધુએ પોતાના આત્માનું સંગોપન (નિરોધ) કરવું જોઈએ. તેણે પોતાના હાથથી સ્ત્રીનો સ્પર્શ પણ કરવો નહીં અને સ્ત્રીજાતિ પશુનો સ્પર્શ પણ કરવો નહીં. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ--પૂર્વોક્ત સ્ત્રીપરિચય આદિ નરક દુર્ગતિઓનું કારણ બને છે, તેથી તેને આત્માને માટે બયપ્રદ કહ્યા છે. સ્ત્રીઓની સાથેનો સંબંધ પાપ કર્મોમાં કારણભૂત બને છે અને આત્મહિતનો ઘાતક થઈ પડે છે આ પ્રકારનો વિચાર કરીને આત્માનો નિરોધ કરીને આત્માને સંયમમાં રાખવો જોઈએ. સ્ત્રીસંપર્ક આત્માનું અહિત કરનારો છે, એવું જપરિજ્ઞાથી બાહ્યને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરીને આત્માને સન્માર્ગે વાળવો જોઈએ. આત્મહિત આહતા સાધુએ સ્ત્રીના સ્પર્શનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ

समयार्थबोधिनी टीका प्र. भु. अ. ४ उ. २ स्थलितचारित्रस्य कर्मवन्धनि० ३३३

कषाणिना स्वकीयहस्तेन 'यो णि लज्जेज्जना' न निलीयेत्, मिथुः स्वहस्तेन स्त्रियं पशुं वा न कदाविदपि स्पृशेदिति धातूनामनेकार्थत्वात् इति ॥२०॥

इदानीं साधुभिर्मित्कर्तव्यं तदुपदिशति—'सुविसद' इत्यादि।

पृक्म—सुविमुद्धलेसे मेहावी परकिरियं च वज्जए नाणी।

मणसा वचसा कायेणं सव्वफाससहे अणगारे ॥२१॥

छाया—सुविशुद्धलेश्यो मेधावी परक्रियां च वर्जयेद् ज्ञानी।

मनसा वचसा कायेन सर्वस्पर्शसहोऽनगारः ॥२१॥

अन्वयार्थः—(नाणी) ज्ञानी (सुविमुद्धलेसे) सुविशुद्धलेश्यः (मेधावी) मेधावी (परकिरियं वज्जए) परक्रिया—परिचर्यादिकं वर्जयेत् (मणसा वचसा कायेणं)

तात्पर्य यह है कि मनुष्य स्त्री के साथ अथवा पशु स्त्रीके साथ मुनि सर्वथा ही संवाग का त्याग कर दे। अपने हाथ से स्त्री को अथवा पशुको कदापि स्पर्श न करे ॥२०॥

शब्दार्थ—'नाणी-ज्ञानी' ज्ञानीजन 'सुविमुद्धलेसे-सुविशुद्धलेश्यः' सुविशुद्धलेश्या वाला और 'मेहावी-मेधावी' मर्यादा में स्थित होकर 'परकिरियं वज्जए-परक्रियां वर्जयेत्' अन्य की क्रिया स्त्री, पुत्र पशु के परिचर्यादि का त्याग करे 'मणसा वचसा कायेणं-मनसा वचसा कायेन' मन वचन और काय से ये 'सव्वफाससहे अणगारे-सर्वस्पर्शसहोऽनगारः' शीत, उष्ण आदि सष रसों को सहन करता है वही अनगार-साधु है ॥२१॥

अन्वयार्थ—ज्ञानवान् अत्यन्त विशुद्ध लेश्यावाला और मेधावी साधु परक्रिया अर्थात् दूसरे के लिये की जानेवाली परिचर्या आदिका

तात्पर्य ये छे छे मुनिछे मनुष्य स्त्री अथवा पशु स्त्रीना सहवास आदिना सर्वथात्याग करवे। जेभंछे तेछे पोताना हाथ वडे स्त्री अथवा पशुना कही स्पर्श करवे। जेभंछे नही। ॥२०॥

शब्दार्थ—'नाणी-ज्ञानी' ज्ञानी पुरुष 'सुविमुद्धलेसे-सुविशुद्धलेश्यः' सुविशुद्ध लेश्यावाला अने 'मेहावी-मेधावी' मर्यादाभां रहने 'परकिरियं वज्जए-परक्रियां वर्जयेत्' अन्यनी क्रिया-स्त्री, पुत्रनी सेवादिना त्याग करे 'मणसा वचसा कायेणं-मनसा वचसा कायेन' मन, वचन अने कायथी 'सव्वफाससहे अणगारे-सर्व स्पर्शसहोऽनगारः' शीत उष्ण वगेरे जथा न स्पर्शेनि सहन करे छे, जेन अनगार साधु छे ॥२१॥

सुत्रार्थ—ज्ञानवान्, अत्यन्त विशुद्ध लेश्यावाला अने मेधावी साधुको परक्रियाना (अन्यनी कर्शती परिचर्या आदिना) अनवचनकायथी त्याग करवे।

મનસા વચસા કાયેન (સંવ્યાસસહે અનગારે) સર્વસ્પર્શવહોડનગારો ભવતીતિ સ્ત્રીપરિવહજિજેતા સર્વપરિવહજેતાડનગારો ભવતીતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘સુવિશુદ્ધલેસે’ સુવિશુદ્ધલેશ્યઃ સુવિશેષેણ ત્રિશુદ્ધાસ્ત્યાદિ સંપર્ક-રાહિત્યેન નિષ્કલંકા લેશ્યા અન્તઃકરણવૃત્તિર્યદ્ય સ સુવિશુદ્ધલેશ્યઃ, ‘મેધાવી’ મેધાવી-મયાદાવર્ત્તીસાધુઃ, ‘પરકિરિયં’ પરક્રિયાં પરમૈ સ્ત્રીપશુપુત્રાદિભ્યઃ ક્રિયા ઇતિ પરક્રિયા, તાદર્શી પરક્રિયામ્ ‘નાળી’ જ્ઞાની-શાસ્ત્રગુરુસેવાદિકરણાત્ વિદિત-વેદ્યઃ ‘વજ્રન’ વર્જયેત્-પરિહરેત્ । કદાચિદપિ પરક્રિયાં ન કુર્યાત્ ।

મનવચન કાપ સે ત્યાગ કરે । સર્વ સ્પર્શોં કો સહન કરનેવાલા હી અનગાર કહલાતા હૈ । જો અનગાર પરિવહ સ્ત્રી કા વિજેના હોતા હૈ, વહ સમસ્ત પરીવહોં કા વિજેતા હોતા હૈ ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—સાધુઓં કા જો કર્તવ્ય હૈ અબ ઉસકા ઉપદેશ કરતે હૈ—જિસકી લેશ્યા અર્થાત્ અન્તઃકરણ કી વૃત્તિ સ્ત્રીસમ્પર્ક આદિ સે રહિત હોને કે વારણ અત્યન્ત વિશુદ્ધ નિર્મલ હૈ, જો મેધાવી અર્થાત્ શાસ્ત્રીય મયાદા મેં સ્થિત હૈ ઓર જો જ્ઞાની હૈ અર્થાત્ જિસને શાસ્ત્ર ઇંદ્રિય ગુરુ કે સેવન આદિ દ્વારા જાનને યોગ્ય તત્ત્વ કો જાન લિયા હૈ, એસા સાધુ પરક્રિયા ન કરે । વિષયોપભોગ યા આરમ્ભ આદિ કરકે દુસરે કે ઉપકાર કે લિપે કી જાનેવાલી અથવા દુસરે કે દ્વારા અપને લિપે કરાઈ જાનેવાલી મર્દન આદિ ક્રિયા પરક્રિયા કહલાતી હૈ સાધુ એસી પરક્રિયા કદાપિ ન કરે ।

જેઠાં એ. ગમે તે પ્રકારના સ્પર્શોને (પરીવહોને) સહન કરનારને જ અણગાર કહેવાય છે. જે અણગાર સ્ત્રીપરીવહને ભૂતી શકે છે, તે સમસ્ત પરીવહોને પણ ભૂતી શકે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર સાધુઓંનું જે કર્તવ્ય છે, તે પ્રકટ કરે—સીસંપર્ક આદિથી રહિત હોવાને કારણે જેની લેશ્યા (અન્તઃકરણની વૃત્તિ) અત્યન્ત વિશુદ્ધ (નિર્મળ) છે, જે મેધાવી-શાસ્ત્રીય મયાદામાં સ્થિત-છે અને જે જ્ઞાની છે, એટલે કે જેણે શાસ્ત્રોના અધ્યયન દ્વારા અને ગુરુસેવા આદિ દ્વારા બહુવા યોગ્ય તત્ત્વને બુદ્ધી લીધું છે, એવા સાધુએ પરક્રિયા કરવી જોઈએ નહીં. વિષયોપભોગ અથવા આરંભ આદિ કરીને બીજાના પર ઉપકાર કરવાને માટે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેને પરક્રિયા કહે છે. અથવા બીજા લોકો દ્વારા જે ચરણચંપી, મર્દન આદિ પરિચર્યા કરાવવામાં આવે છે. તેને પરક્રિયા કહે છે. સાધુએ એવી પરક્રિયા કદાપિ કરવી જોઈએ નહીં.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્લે. ૪. ૫ ૩. ૨ સ્થલિતચારિત્રસ્થ કર્મવ્યવહાર, ૧૨૧

અર્થ ભાવ:-વિષયોપભોગાદિના નાડન્યેષામ્ ઉપકારં કુર્યાન્ન વાડન્યેન સ્વ-
સ્થોપકારં કારયેન્ । એતાદૃશીં પરક્રિયાં મનસા વ્રવસા કાયેન પરિહરેત્ । ઔદાર-
િકાદિકામમોગાર્થ મનસા ન ગચ્છતિ, ગમયતિ નાન્યમ્ । ન વા ગચ્છન્તં કમપ્યનુ
જાનીતે, સર્વથૈવ વ્રહ્મચર્યધારણં કુર્યાત્ । ‘સન્નિપાસ સદે અળગારે’ યથા સ્ત્રી સ્પર્શ-
પરીવહઃ સોઢ્યવસ્તુથાડન્યાન્ । સર્વાનપિ સ્ત્રોતોષ્ણદંશમશકતૃણાદિસ્પર્શાન્ અધિસહેતા
એવં ચ સર્વસ્પર્શસહનકર્તા અનગારઃ સાધુર્ભવતીતિ ॥૨૧॥

કેનેત્યમુચ્યતે યત્ સર્વસ્પર્શ સહોડનગારઃ સાધુ ભવતીતિ તત્રોચ્યતે સ્વકારણ-
‘દૃષ્ટવેન્માહુ’ इत्यादि ।

મૂળ-‘દૃષ્ટવેન્માહુ સે’ વીરે ધૂયરેણ ધૂયેમોહે સે’ ભિક્ષુ ।

તમ્હા અઝ્ઝરંથવિસુદ્ધં સુવિંમુકે આમોક્ષાણ પરિવણ્ણાસિ

॥ત્તિવેમિ॥૨૨॥

અભિપ્રાય યહ હૈ-વિષયોપભોગ આદિકે દ્વારા ન તો દૂસરે કા ઉપ-
કાર કરે ઔર ન દૂસરે સે અપના ઉપકાર કરવાય । હસ પરક્રિયા કા
મન વચન ઔર કાય સે ત્યાગ કરે । ઔદારિક આદિ શરીર સંબંધી
કામભોગોં કે લિયે મન સે ગમન ન કરે, દૂસરે કો ગમન ન કરવાય
ઔર ન ગમન કરનેવાછે કિસી કા અનુમોદન કરે । પૂર્ણરૂપ સે વ્રહ્મચર્ય
કો ધારણ કરે ।

સત્ચાસુનિ વહી હોતા હૈ જો અનુકૂલ, પ્રતિકૂલ, દૈવિક, માનવીય
ઔર તૈરશ્ચિક આદિ સમી ઉપસર્ગોં કો સહન કરતા હૈ એવં શીનોષ્ણ
દંશમશક ઔર તૃણસ્પર્શ આદિ કો સહન કરતા હૈ ॥૨૧॥

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સાધુએ વિષયોપભોગ આદિ દ્વારા અન્યને
ઉપકાર કરવો જોઈએ નહીં અને ખીન લોકો દ્વારા એ રીતે સાધુની જો
પરિચર્યા કરાતી હોય, તો એવી પરિચર્યા થરા દેવી જોઈએ નહીં. આ પ્રકા-
રની પરક્રિયા (પરિચર્યા)નો તેણે મન, વચન અને કાયાથી ત્યાગ કરવો
જોઈએ. ઔદારિક આદિ શરીર સંબંધી કામભોગોમાં મનને પ્રવૃત્ત થવા
દેવું નહીં, ખીનતા મનને તેમાં પ્રવૃત્ત કરાવવું નહીં અને કામભોગોમાં પ્રવૃત્ત
થનારની અનુમોદના પણ કરવી નહીં. તેણે પૂર્ણરૂપે બ્રહ્મચર્ય ધાળવું જોઈએ.

સાચો અણગાર તો તેને જ કહી શકાય કે એ દેવકૃત, મનુષ્યકૃત અને
તિર્થંચકૃત, અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ, સમસ્ત ઉપસર્ગોંને સહન કરે છે. તેમજ

છાયા--इत्येवमाहुः स वीरः धूतरजाः धूतमोहः स मिश्रः ।

तस्मादध्यात्मविशुद्धः सुविमुक्तः आमोक्षाय परिव्रजेदिति ब्रवीमि ॥२१॥

અન્વયાર્થઃ--(ધૂયરજા) ધૂતરજાઃ (ધૂયમોહ) ધૂતમોહઃ--પરિવ્રજેત્ત્વીમોહઃ (સે મિક્સ્) સ મિશ્રુઃ (સે વીર) સ વીરો વર્દમાનસ્વામી (इच्छेवमाहुः इत्येवमाह-कथितवान् 'तम्हा' तस्मात्कारणात् (अज्ञत्यविमुद्धे) अध्यात्मविशुद्धः (सुविमुक्के)

सभी स्पर्शों को सहन करने वाला मुनि होता है, यह कौन कहता है ? इस पर सूत्रकार कहते हैं--'इच्छेवमाहु' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'धूयरज-धूतरजाः' जिसने स्तीसंपर्क जनित रज अर्थात् कर्मों को दूर किया है और 'धूयमोहे-धूतमोहः' स्त्रीसंसर्गजनित अथवा रागद्वेषजनित मोह को जिसने दूर किया है 'से मिक्स्-स मिश्रुः' वह साधु है 'से वीरे-सः वीरः' उस वीर प्रभु ने 'इच्छेवमाहु-इत्येवमाहुः' इसी प्रकार कहा है 'तम्हा-तस्मात्' इसलिए 'अज्ञत्यविमुद्धे-अध्यात्मविशुद्धः' निर्मलचित्तवाला एवं 'सुविमुक्के-सुविमुक्तः' स्त्रीसंसर्ग व्रजित वह साधु 'आमोक्खाए-आमोक्षाय' मोक्षप्राप्तियर्थन्त 'परिव्रज्जासि-परिव्रजेत्' संयम के अनुष्ठान में प्रवृत्त रहे 'त्ति वेमि-इति ब्रवीमि' ऐसा मैं कहता हूँ ॥२२॥

અન્વયાર્થ--જિસને રજ કો દૂર કર દિધા છે, મોહ કો ત્યાગ દિધા છે, એસે શ્રી વર્દમાન સ્વામી ને હસ પ્રકાર કહા છે । અતઃપ્રવ વિશુદ્ધ

શીતોષ્ણ, દશમશક અને તૃયુરપથ આદિ રૂપશેનિ પણ તે સમભાવપૂર્વક સહન કરે છે. ॥૨૧॥

સધના રૂપશેનિ સહન કરનારને જ મુનિ કહેવાય છે, આ પ્રકારનું કથન કાણે કર્યું છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે--'इच्छेवमाहु' इत्यादि-

શબ્દાર્થ--'ધૂયરજ-ધૂતરજાઃ' જેણે સ્ત્રી સંપર્ક જનિત રજ અર્થાત્ કર્મોને દૂર કર્યા છે તેમજ 'ધૂયમોહે-ધૂતમોહઃ' સ્ત્રી સંસર્ગજનિત અથવા રાગદ્વેષ જનિત મોહનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે 'સે મિક્સ્-સ મિશ્રુઃ' તે સાધુ છે. 'સે વીરે-સઃ વીરઃ' તે વીર પ્રભુએ 'इच्छेवमाहु-इत्येवमाहुः' આજ પ્રમાણે કહ્યું છે. 'तम्हा-तस्मात्' તે કારણથી 'अज्ञत्यविमुद्धे-अध्यात्मविशुद्धः' નિર્મળ ચિત્તવાળા અને 'सुविमुक्के-सुविमुक्तः' સ્ત્રી સંસર્ગથી રહિત એવા તે સાધુ 'आमोक्खाए-आमोक्षाय' મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યન્ત 'परिव्रज्जासि-परिव्रजेत्' સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિશીલ રહે 'त्ति वेमि-इति ब्रवीमि' એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥૨૨॥

જેણે કર્મરજને દૂર કરી નાખી છે, જેમણે મોહનો ત્યાગ કર્યો છે, જેઓ વીતશય સ્ત્રી વર્ધમાન સ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. તેથી વિશુદ્ધ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૪ ડ. ૨ સ્વલિત્ત્વોરિત્ત્વ કર્મવંધનિં ૩૨૫

સુવિમુક્ત:-રાગદ્વેષસ્પર્કસ્ત્રીસંપર્કેણ રહિતઃ (આમોક્ષાણ) આમોક્ષાય-મોક્ષપર્યંતમ્
(પરિવ્રજ્ઞાસિ) પરિવ્રજેત્-સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્વાત્, (તિવેમિ) ક્ષત્પદં વ્રતીમિ-
કથયામીતિ ॥૨૨॥

ટીકા:-‘ધૂપરણ’ ધૂતરના:-ધૂતમપનીતં રજ. સ્ત્રીપદ્મદિસંપર્કજનિતં મલં યેન સ
ધૂતરજાઃ। ‘ધૂયમોદે’ ધૂતમોહઃ-ધૂતઃ અપનીતઃ મોહો રાગદ્વેષરૂપો યેન સ ધૂતમોહઃ।
‘સે વીરે’ સ વીરઃ પ્રયુઃ ‘ઈષ્વેત્માહુ’ ક્ષત્યેત્માહુ ‘તમ્હા’ અજ્ઞાત્યવિમુદ્દે’ યસ્માત્
સ્ત્રીસંપર્કરહિતો રાગદ્વેષવિમુક્તઃ। તસ્માત્ અધ્યાત્મવિશુદ્ધઃ સ મિશ્નુઃ। વિશુદ્ધ
રાગદ્વેષાભ્યાં-રહિતમ્ અવ્ષાત્મં અન્તઃકરણં યસ્ય સઃ અધ્યાત્મવિશુદ્ધો મિશ્નુઃ।
‘સુવિમુક્તે’ સુવિમુક્તઃ, ક્ષ્યાદિસંપર્કરહિતઃ। ‘આમોક્ષાણ’ આમોક્ષાય-અશેષકર્મ-
ક્ષયપર્યન્તમ્ ‘પરિવ્રજે’ પરિવ્રજેત્, સંયમાનુષ્ઠાનેન પરિવ્રજેત્, સંયમાયોગોગવાન્

આત્મા ચાલા ઓર રાગદ્વેષજનક સ્ત્રીસંપર્ક સે રહિત મિશ્નુ મોક્ષપ્રાપ્તિ
પર્યન્ત સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરે। તિ વેમિ-એસા મેં કહતા હું ॥૨૨॥

ટીકાર્થ-જિસને સ્ત્રી પશુ આદિ કે સંપર્ક સે ઉત્પન્ન હોને વાળે
મલ (પાપ) કો હટા દિયા હૈ, તથા રાગદ્વેષ રૂપ મોહ કો નષ્ટ કર દિયા
હૈ, ઓસ વીર પ્રયુ ને હસ મકાર કહા હૈ। હસ કારણ રાગ ઓર દ્વેષ સે
રહિત અન્તઃકરણ વાલા તથા સ્ત્રીસંપર્ક સે રહિત મિશ્નુ સાધુ તથ
તત્ત સંયમાનુષ્ઠાન કરતા રહે, જય તક ઓસે મોક્ષ પ્રાપ્ત ન હો જાય।

આત્માવાળા, રાગદ્વેષ જનક સ્ત્રીસંપર્કથી રહિત સાધુએ મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય ત્યાં
સુધી સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ. ‘તિ વેમિ’ એવું હું કહું છું. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ--જેણે સ્ત્રી, પશુ આદિના સંપર્કથી ઉત્પન્ન થતા શ. રજ (પાપ)
ને દૂર કરી નાખ્યું છે, જેણે રાગદ્વેષ જનિત મોહનો નાશ કરી નાખ્યો છે,
એવા મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરી છે. તેથી રાગ અને દ્વેષથી
જેતું અન્તઃકરણ રહિત છે અને જેણે સ્ત્રીસંપર્કનો સર્વથા પરિત્યાગ કર્યો છે,
એવા સાધુએ સંયમની આરાધના કર્યા કરવી જોઈએ તેણે કયાં સુધી સંયમની
આરાધના કર્યા કરવી? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે-મોક્ષપ્રાપ્ત થાય ત્યાં
સુધી તેણે સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ.

૩૨૬

સૂત્રકૃતાક્ષર

ખવેત્ । 'ઇતિ' અધ્યયનસમાપ્તિવોધકઃ । ક્ત્યહં વ્રીમિ, તુયં વચ્ચિ, નાહં કથયમિ
 કિન્તુ ભગવાન્ મહાવીરઃ પ્રતિપાદયતિ, તદન્તુ તદીયચ્ચનમેવાહં વ્રીમિ ॥૨૨॥

इति श्री--विश्वविख्यातनगद्वल्लभादिषदभूषितबालब्रह्मचारि--'जैनाचार्य'

पूज्यश्री-घासीलालव्रतिनिरचितायां श्री सूत्रकृताक्षस्य "समयार्थवोधिनी-
 व्याख्यायां" व्याख्यायां चतुर्थअध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥४-२॥

॥ चतुर्थअध्ययनम् समाप्तं ॥

यहां 'इति' शब्द अध्ययन की समाप्ति का सूचक है । 'ऐसा मैं
 कहता हूँ । इसका आशय यह है कि भगवान् महावीर ने जो प्रतिपा-
 दन किया है, उसी का मैं अनुकथन कर रहा हूँ ॥२२॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
 'સૂત્રકૃતાક્ષસૂત્ર' કી સમયાર્થવોધિની વ્યાખ્યા કે બીથા અધ્યયન કા

॥ दूसरा उद्देशक समाप्त ४-२ ॥

॥चतुर्थ अध्ययन समाप्त॥

અહીં 'ઇતિ' પદ ઉદ્દેશકની સમાપ્તિનું સૂચક છે. 'એવું હું કહું છું'
 આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાન્ મહાવીરે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેનું
 હું અનુકથન કરી રહ્યો છું, એવું સુધર્માસ્વામી જાણુ સ્વામીને કહે છે. ॥૨૨॥
 જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'સૂત્રકૃતાક્ષસૂત્ર'ની
 સમયાર્થવોધિની વ્યાખ્યાના બીથા અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૪-૨॥

॥ ચતુર્થ અધ્યયન સમપ્ત ॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. બુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૩૨૭

॥ અથ નરકવિમક્તિનામકં પચ્ચમાઽધ્યયનમ્ ॥

ચતુર્થ સ્ત્રીપરિજ્ઞાધ્યયનં પરિસમાપ્ય, પચ્ચમાઽધ્યયનપારમતે । અસ્ય ચ પૂર્વેરધ્યયનૈઃ સદ્વાઽયં સમ્બન્ધઃ—પ્રથમેઽધ્યયને સ્વસિદ્ધાન્તપરસિદ્ધાન્તયો નિરૂપણં કૃતમ્ । દ્વિતીયાધ્યયને સ્વસિદ્ધાન્તસ્ય બોધઃ સંપાદનીય ઇત્યુક્તમ્ । પ્રતિષ્ઠાદેન જીવેનાઽનુકૂલપ્રતિકૂલોપસર્ગાઃ સોઢવ્યાઃ ઇતિ તૃતીયાધ્યયને પ્રતિપાદિતમ્ । તથા—સંબુદ્ધેન પુરુષેણ સ્ત્રીપરિવહઃ સમ્યક્ સોઢવ્યઃ ઇતિ ચતુર્થાધ્યયને પ્રતિપાદિતમ્ । અધુના તુ—ઉપસર્ગમીરોઃ સ્ત્રીવશ્ચઽવશ્યમેવ નરકપાતો મવતિ, તત્ર નરકે

નરકવિમક્તિનામક

પંચમ અધ્યયન

સ્ત્રીપરિજ્ઞા નામક ચતુર્થ અધ્યયન કો સમાપ્ત કરકે પાંચઘાં અધ્યયન આરમ્ભ કિયા જાતા હૈ । ઇસકા પહેલે અધ્યયનોં કૈ સાથ યહ સમ્બન્ધ હૈ । પ્રથમ અધ્યયન મૈ સ્વસિદ્ધાન્ત ઓર પરસિદ્ધાન્ત કા નિરૂપણ કિયા ગયા । દુસરે મૈ સ્વસિદ્ધાન્ત કા બોધ પ્રાપ્ત કરને કી પ્રેરણા કી ગઈ । બોધ પ્રાપ્ત કિયે હુઅ જીવ કો અનુકૂલ ઓર પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ સહન કરના ચાહિઅ, યહ તથા તીસરે અધ્યયન મૈ પ્રતિપાદન કિયા ગયા । બોધપ્રાપ્ત પુરુષ કો સ્ત્રીપરીવહ સહન કરના ચાહિઅ, યહ ચોથે અધ્યયન મૈ નિરૂપણ કિયા ગયા । કિન્તુ જો ઉપસર્ગ સે મય સ્તાતા હૈ ઓર સ્ત્રી કૈ વશ મૈ હો જાતા હૈ, ડસકા અવશ્ય હી નરક મૈ

નરકવિભક્તિ નામનું પાંચમું અધ્યયન

‘સ્ત્રીપરિજ્ઞા’ નામના ચોથા અધ્યયનનું વિવેચન પૂરું કરીને હવે સૂત્ર-કાર પાંચમાં અધ્યયનનું વિવેચન શરૂ કરે છે. આગલા અધ્યયનો સાથે આ અધ્યયનનો સંબંધ આ પ્રકારનો છે—પહેલા અધ્યયનમાં સ્વસિદ્ધાન્ત અને પરસિદ્ધાન્તનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું. બીજા અધ્યયનમાં સ્વસિદ્ધાન્તનો બોધ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા આપવામાં આવી. ત્રીજા અધ્યયનમાં એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે માની પુરુષોએ (સાધુઓએ) જેમણે બોધ પ્રાપ્ત કર્યો છે એવા જીવોએ અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરવા જેઈ એ ચોથા અધ્યયનમાં એવું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે કે સ્ત્રીપરીવહને જીવો ધણો મુશ્કેલ છે. જેમણે ધર્મતત્ત્વને જાણ્યું છે એવાં જીવોએ સ્ત્રીપરીવહ સહન કરવો જેઈએ, વળી ચોથા અધ્યયનમાં એવું પ્રતિપાદન પણ કરવામાં આવ્યું છે કે ઉપસર્ગોથી કરી જંનાશ અને સ્ત્રીને

પાદ્મયો વેદનાઃ સમુત્પદ્યન્તે, તાઃ પશ્ચમાધ્યયને પ્રતિપાદ્યન્તે । તદનેન સમન્વેનાડ-
યાતસ્ય પશ્ચમાડધ્યયનસ્ય ઇદમાદિમં સૂત્રમ્-‘પુચ્છિસ્સહં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્-પુચ્છિસ્સહં કેવલિયં મહેસિં કંહંભિતાવા ણરગા પુરસ્થા ।

અંજાણઓ મે મૂળિં બૂહિં જાણં, કંહં નુ વાલા નેરયં ઉંવિતિ ॥

છાયા- પુણ્યાનહં કેવલિકં મહર્ષિં કથમભિતાવા નરકાઃ પુરસ્તાત્ ।

અજાનતો મે મુને ! બૂહિ જાનન્ કથં નુ વાલા નરકમુપયાન્તિ ॥૧॥

નિપાત હોતા હૈ અતેવ નરક મેં હોનેવાલી વેદનાઓં કોં હસ પાંચવેં
અધ્યયન મેં કહતે હૈ । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત પાંચવેં અધ્યયન કા યહ
પ્રથમ સૂત્ર હૈ-‘પુચ્છિસ્સહં’ હયાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘અહં-અહમ્’ મૈને (સુધર્મા સ્વામીને) ‘પુરસ્થા-પુરસ્તાત્’
પહેલે ‘કેવલિયં-કેવલિનમ્’ કેવલજ્ઞાન વાલે ‘મહેસિં-મહર્ષિમ્’ મહર્ષિ
એસે વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી કો ‘પુચ્છિસ્સ-પૂછવાન્’ પૂછા થાં કિ
‘ણરગા-નરકાઃ’ રતનપ્રભાદિ નરક ‘કંહંભિતાવા-કથમભિતાવાઃ’ કેસે
પીડા કરને વાલે હૈ ‘મુળી-હે મુને’ હે ભગવન્ ‘જાણં-જાનન્’ આપ
હસે જાનતે હૈ અઃ ‘અજાણઓ મે બૂહિ-અજાનતો મે બૂહિ’ નહીં જાનને
વાલે મુદ્ધકો આપ કહે ‘વાલા-વાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘કંહિં નુ-કથં નુ’ કિસ
પ્રકાર ‘નેરયં-નરકમ્’ નરક કો ‘ઉંવિતિ-ઉપયાન્તિ’ પ્રાપ્ત કરતે હૈ ॥૧॥

વચ થનારા પુરુષો અવશ્ય નરકમાં જ જાય છે. નરકમાં જનાર છુવને કેવી
કેવી વેદનાઓ સહન કરવી પડે છે તેનું નિરૂપણ આ પાંચમા અધ્યયનમાં
કરવામાં આવ્યું છે. આગલા અધ્યયનો સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા
પાંચમાં અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘પુચ્છિસ્સહં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ--‘અહં-અહમ્’ મે (સુધર્મા સ્વામીએ) ‘પુરસ્થા-પુરસ્તાત્’ પહેલાં
‘કેવલિયં-કેવલિકમ્’ કેવળજ્ઞાનવાળા ‘મહેસિં-મહર્ષિમ્’ મહર્ષિ એવા વર્ધમાન
મહાવીર સ્વામીને ‘પુચ્છિસ્સ-પૂછવાન્’ પૂછ્યું હતું કે-‘ણરગા-નરકાઃ’ રતન-
પ્રભા વિગેરે નરકો ‘કંહંભિતાવા-કથમભિતાવાઃ’ કેવી પીડા કરવાવાળા હોય
છે ? ‘મુળી-હે મુને !’ હે ભગવન્ ‘જાણં-જાનન્’ આપ આ વાતને જાણો છે.
તેથી ‘અજાણઓ મે બૂહિ-અજાનતો મે બૂહિ’ ન જાણવાવાળા એવા મને આપ
કહે ‘વાલા-વાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘કંહિં નુ-કથં નુ’ કેવી રીતે ‘નેરયં-નરકમ્’ નરકને
‘ઉંવિતિ-ઉપયાન્તિ’ પ્રાપ્ત કરે છે ? ॥૧॥

अन्वयार्थः—(अहं) अहं सुधर्मास्वामी (पुराथा) पुरस्तात्—पूर्वकाले (केवलियः) केषलिकं—केवलज्ञानवन्त (महेति) महर्षिम्—वर्द्धमानस्वामिनं (पुच्छिस्स) पृष्ठवान् (परगा) नरका—रत्नममाद्याः (कहंमितात्ता) कथममिताया—कीदृगमितापयुक्ताः (मुणी) हे मुने ! हे भगवन् ! (जाणं) जानन्—त्वमेतद्विषयकज्ञानवानसि, अतः (अजाणओ मे बूहि) अमानतो मे ब्रूहि—कथय (बाला) बालाः—अज्ञाः (कहं तु) कथं तु—केन प्रकारेण कीदृशानुष्ठायिनः (नरयं) नरकं (उर्विति) उपयान्ति—गच्छन्ति इति ॥१॥

टीका—पुरा हि किल जंबूस्वाम्यादिशिष्यवर्गैर्नरकस्वरूपस्य तत्र स्थित-जीवानां वेदनादिविषयमवलम्ब्य सुधर्मस्वामी पृष्ठः—हे भगवन् ! किं भूताः नरकाः, कियन्तश्च ते संख्यया, तत्रत्या यातना च कथंविधा जीवानाम् । कैर्वा कर्मभिः ते नरकाः समर्जिताः भवन्ति जीवै रित्यादिस्वरूपविभागकार्यकारण-पूर्वकपक्षे जाते सति—श्री सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिप्रभृति शिष्यवर्गान् कथयति—

अन्वयार्थः—मैंने (सुधर्मा स्वामीने) पूर्वकाल में केषलज्ञानी महा-ऋषि वर्द्धमान स्वामी से पूछा—नरक किस प्रकार के संताप (वेदना) वाले हैं ? हैं मुने ! आप इस तथ्य को भली भाँति जानते हैं अतएव मुझ अनजान को कहिए कि किस प्रकार कृप्य करने वाले अज्ञ जीव नरक प्राप्त करते हैं ? ॥ १ ॥

टीका—पूर्वकाल में जंबू स्वामी आदि शिष्योंने नरक का स्वरूप, उसमें स्थिति जीवों की वेदना आदि विषयों को आधार बनाकर सुधर्मा स्वामी से पूछा—भगवन् ! नरक किस प्रकार के हैं ? संख्या में कितने हैं ? जीवों को वहाँ किस प्रकार की यातना सहन करनी पड़ती है ? किन कर्मों को करने से नरकों की प्राप्ति होती है ? इस प्रकार स्वरूप, भेद,

सूत्रार्थः—भे (सुधर्मस्वामीये) पूर्वकाणमां केवलज्ञानी, महर्षि वर्द्धमान स्वामीने पूछयुं—‘नरको केवी वेदनाओपणा छे ? छे मुने ! आप ओ बातने सारी रीते ज्ञेयो छे. हुं ओ बात ज्ञेयतो नथी, तो छे प्रसो ! नरकोनी वेद-नाओ विषयक ज्ञान न धरावनार आप भने ओ बात समजववानी कृपा करे. छे प्रसो ! केवां कृत्यो करनास अज्ञ (अज्ञान) ओवो नरकगति प्रप्ति करे छे । १॥

टीका—पूर्वकाणमा जंबूस्वामी आदि शिष्याओ नरकनुं स्वरूप, नरकमां गयेवा ओवोनी स्थिति आदि ज्ञेयवानी जिज्ञासा थवाथी सुधर्मा स्वामीने आ प्रभाओ पूछयुं—‘हे भगवन् ! नरको केवा होय छे ? केवा होय छे ? त्यां ओवोने केवी केवी यातनाओ वेठवी पडे छे ? केवां कर्मोतुं सेवन करवाथी ओवने नरक गतिनी प्राप्ति थाय छे ? आ प्रकारे स्वरूप, भेद, कार्यं अने कारण-

૬૬૦

સૂત્રકૃતાજ્ઞસૂત્રે

હે જન્મ્ : ! 'અહ' અહ સુધર્મસ્વામી 'પુસ્થા' પુસ્તાત્-પૂર્વસ્મિન્ કાલે યદા ભગ-
વાન્ મહાવીરો વિધમાન્ આસીત્તદા 'કેવલિયં' કેવલિકમ્-સમુત્પન્નકેવલજ્ઞાન-
વન્તમ્ 'મહેતિ' મહર્ષિમ્ ચ-યુગ્મતપશ્ચરણકારણમનુકૂલપ્રતિકૂલોપસર્ગસદિષ્ણુમ્ । શ્રી-
મન્મહાશીસ્વર્દ્ધમાન્સ્વામિન્મ્ 'પુન્ચિસ્સં' પૃષ્ટવાન્, કિં પૃષ્ટવાન્ તદહં કથયમિ
'કહં' કથં-કીદશાઃ 'નરયા' નરકાઃ-કીદશાશ્ચ તત્ર નરકે 'અભિતાપાઃ' યાતના
મત્તન્તિ । ઇતિ 'અજાણમો મે' અજાનતો મે 'જાણં' જાનન્-કેવલજ્ઞાનાલોકેન
'મુણે' મુને ! હે મગત્ત ! 'બૂદ્ધિ' વૂહી-કથય, અહમજાનન્ તદિપયં પૂચ્છામિ,
તથા 'કહં' કથં કેન પ્રકારેણ કિમનુષ્ટાયિનો જીવાઃ 'બાલા' વાલાઃ-અજ્ઞાનિનઃ
'નરયં' નરકમ્ 'ઉચ્ચિતિ' ઉપયાન્તિ, હે જન્મ્ : ! એતત્સર્વમહં પૃષ્ટવાનિતિ ॥ ૧ ॥

કાર્ય ઓર કારણ વિષયક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત હોને પર શ્રી સુધર્માસ્વામીને
જન્મ્વામી આદિ અપને શિષ્યવર્ગ સે કહા--

હે જન્મ્ ! મૈં પુરાતન કાલ મૈં, જબ ભગવાન્ મહાવીર વિધમાન્ થે,
તથા ઉન્ કેવલજ્ઞાની ઓર મહાકૃષિ અર્થાત્ અતીવ ઉચ્ચ તપશ્ચરણ
કરનેવાલે તથા પ્રતિકૂળ ઓર અનુકૂળ ઉપસર્ગોં કો સહન કરનેવાલે શ્રી
સ્વર્દ્ધમાન્ સ્વામી સે પ્રશ્ન કિયા થા-નરક કેસે હૈં ? નરક મૈં કિસ પ્રકાર કે
અભિતાપ હૈં ? યહ વિષય જાનનેવાલે આપ મુદ્ધ અજાન કો, હે પ્રમો !
કહિયે । મૈં હસ વિષય કો નહીં જાનતા, હસ કારણ પ્રશ્ન કરતા હું ।
યહ બી જાનનાં ચાહતા હું કિ કિસ પ્રકાર કે કાર્ય કરનેવાલે અજ્ઞાની
જીવ નરક મૈં જાતે હૈં ? હે જન્મ્ મૈંને યહ સચ ભગવાન્ સે પૂછા થા ॥ ૧ ॥

વિષયક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થવાથી સુધર્મા સ્વામીએ જન્મ્વામી આદિ શિષ્યોને
આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો--

હે જન્મ્ ! પુરાતન કાળમાં જ્યારે ભગવાન્ મહાવીર વિધમાન્ હતા,
ત્યારે મેં તે કેવલજ્ઞાની અને મહાકૃષિ-એટલે કે ધણી જ ઉચ્ચ તપસ્યાઓ
કરનાર તથા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોંને સહન કરનાર શ્રી મહા-
વીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો 'હે પ્રમો ! નરકોનું સ્વરૂપ કેવું
છે ? તેમાં ઉત્પન્ન થનાર નારકોને કેવી રીતે પીડાઓ સહન કરવી પડે છે ?
કેવા કૃત્યો કરનારા અજ્ઞાની હોયો નરકમાં જાય છે ? આ વિષયના આપ
બહુકાર છો. તો તે વાત સમજાવવાની કૃપા કરો.' હે જન્મ્ ! તમે જે પ્રશ્ન મને
પૂછો છો, એજ પ્રશ્ન મેં મહાવીર પ્રભુને પૂછ્યો હતો, આ પ્રમાણે
સુધર્માસ્વામી તેમને કહે છે. ॥ ૧ ॥

પૃષ્ઠો મગવાન્માં પ્રવેચમાદ—‘एवं मए’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—एवं मए पुट्टे महानुभावे इणमोऽब्बवी कासवे आसुपत्ते ।

પવેદંદસ્સં દુહમદ્દુગ્ગં આદીણિયં દુક્કહિયં પુરંતથા ॥૨॥

છાયા—एवं मया पृष्ठो महानुभाव इदमब्रवीत्काश्यप आशुपज्ञः ।

મવેદયિષ્યામિ દુઃસ્વમર્થદુર્ગામાદીનિકં દુષ્ટકૃતિકં પુરસ્તાત્ ॥૨॥

અન્વયાર્થ—(एवं) एवमनेन प्रकारेण (मए) मया (पुट्टे) पृष्ठः सन् (महानुभावे)

महानुभावः—विस्तृतमाहात्म्यवान् (कासवे) काश्यपः—काश्यपगोत्रोत्पन्नो महावीरः

પ્રશ્ન કરને પર ભગવાન ને સુઝે હસ પ્રકાર કહા—‘एवं मए’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ इत प्रकार ‘मए-मया’ मेरे द्वारा ‘पुट्टे-पृष्ठः’

पूछे हुए ‘महानुभावे-महानुभावः’ विस्तृत महात्म्य वाले ‘कासवे-काश्यपः’ काश्यपगोत्र में उत्पन्न हुए ‘आसुपन्ने-आशुपज्ञः’ सब वस्तु में सदा उपयोग रखने वाले भगवान् वर्द्धमान महावीर स्वामी ने ‘इण-मोऽब्बवी-इदमब्रवीत्’ इस प्रकार कहा है कि ‘दुहमद्वुगगं-दुःस्वमर्थ-दुर्गम्’ नरक दुःखदायी है एवं असर्वज्ञ जनों से अज्ञेय है ‘आदीणियं-आदीनिकम्’ वह अत्यन्त दीन जीवों का निवास स्थान है ‘दुक्कहियं-दुष्कृतिकं’ उसमें पपीजीव निवास करते हैं ‘पुरंत्था-पुरस्तात्’ यह आगे ‘पवेदंद्स्सं-प्रवेदयिष्यामि’ हम कहे गये हैं ॥२॥

અન્વયાર્થ—इस प्रकार मेरे प्रश्न करने पर महानुभाव अर्थात् विशाल

महिमा से मण्डित काश्यप गोत्र में उत्पन्न सदा सब में उपयोगवान्

મારા તે પ્રશ્નનો પ્રભુએ આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો હતો एवं मए’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘एवं-एवम्’ आ रीते ‘मए-मया’ भावार्थी ‘पुट्टे-पृष्ठः’ पूछा

थे। ‘महानुभावे-महानुभावः’ मोटा महात्म्यवाणा ‘कासवे-काश्यपः’ काश्यप गोत्रमा उत्पन्न थे। ‘आसुपन्ने-आशुपज्ञः’ यधी ज वस्तुमां सदा उपयोग राखवावाणा भगवान् वर्द्धमान महावीर स्वामीએ ‘इणमोऽब्बवी-इदमब्रवीत्’ આવી રીતે કહ્યું છે કે—‘दुहमद्वुगगं-दुःस्वमर्थदुर्गम्’ नरक दुःखदायी છે તેમજ असर्वज्ञजनने द्वारा न जाली शक्य तेवું છે. ‘आदीणियं-आदीनिकम्’ તે अत्यंत दीन એવા લોકોનું નિવાસસ્થાન છે. ‘दुक्कहियं-दुष्कृतिकम्’ તેમાં પાપી જીવો નિવાસ કરે છે. ‘पुरंत्था-पुरस्तात्’ એ વાત હવે પછી આગળ ‘पवेदंद्स्सं-प्रवेदयिष्यामि’ હું કહીશ ॥૨॥

સૂચાર્થ—મહાનુભાવ (વિશાળ મહિમાસંપન્ન), કાશ્યપગોત્રીય, સદા ભ્રમણા પદાર્થોમાં ઉપયોગવાન, મહાવીર પ્રભુએ મારા પ્રશ્નના જવાબ રૂપે આ

(આસુપન્ને) આશુપદ્મઃ—સર્વે સદોપયોગવાન્ (ઇમોડ્વચી) इदं वक्ष्यमाणमब्रवीत् (દુહમદ્વદુર્ગા) दुःखमर्थदुर्गम्—दुःखस्वरूपं दुःखेन लंघयितुं योग्यम् असर्वज्ञैरज्ञेयं (આદીણિયં) आदीनिकम् अत्यन्तदीनजीवनिवासस्थानं (દુઃખડિયં) दुष्कृतिकं—दुष्कृतं विद्यते येषां तत्सन्धि (પુરત્યા) पुरस्तात्—पूर्वजन्मनि नरकगतियोग्यं यत् कृतं कर्म तत् (૧વેદશ્સં) प्रवेदयिष्यामि कथयिष्यामि इति ॥२॥

ટીકા—‘एवं’ एवम्=प्रनन्तरोक्तम्, हे जम्भू ! विनयपूर्वकं मया पृष्ठः ‘महानुभावै’ महानुभावः महान चतुस्त्रिंशदतिशयरूपः, पञ्चत्रिंशद्वाणीरुः अनुभावो माहात्म्यं यस्य स महानुभावः, ‘काश्यप’ काश्यपः—काश्यपगोत्रोत्पन्नो महावीरः ‘आसुपन्ने’ आशुपदः आशु-शीघ्रतरा सर्वोपयोगात् प्रज्ञा विद्यते यस्मात् आशुपदः सर्वत्र सदोपयोगवान् ‘इमो’ इदं वक्ष्यमाणम् ‘अब्रवीत्’ अब्रवीत्, कियब्रवीत् तत्राह—‘दुहमद्वदुर्गा’ दुःखम् दुःखस्वरूपम् तीव्राऽसमाधिमुक्तत्वात् तथा अर्थदुर्गम्—अर्थेन—वर्णनाशकरूपेण दुर्गम्—विषयम्—उज्ज्वलात्रेकादशविधवेदनाकुलत्वात्, तत्र—उज्ज्वला—तीव्रानुभावप्रत्यक्षात् १, बला—बलवती—अनिवार्यत्वात् २,

भगवान् ने इस प्रकार प्रतिपादन किया था—नरक दुःखस्वरूप है और असर्वज्ञ (छद्मस्थ) जीव उसे पूरी तरह जान नहीं सकते। वह अत्यन्त दीन तथा पापी जीवों का निवासस्थान है। पूर्व में उपार्जित नरकगति के योग्य जो कर्म है, यह सब मैं कहूँगा ॥२॥

ટીકાર્થ—હે જમ્બૂ ! વિનય પૂર્વક મેરે પૂછને પર મહાનુભાવ અર્થાત્ જોતીસ અતિશયોં ઔર પૈતીસ વાણી કે ગુણોવાલે ભગવાન કાશ્યપ ગોત્ર મેં ઉત્પન્ન તથા સદા સર્વત્ર ઉપયોગવાલી પ્રજ્ઞા સે યુક્ત ભગવાન ને યહ કહા થા—નરક તીવ્ર અસમાધિ વાલે હૈં તથા અર્થદુર્ગ હૈં । અર્થદુર્ગ કા અર્થ યહ હૈં કિવે નરક વર્ણન નહીં કરને યોગ્ય ઉજ્જ્વલતા આદિ યગારહ પ્રકાર

પ્રકારનું' પ્રતિપાદન કર્યું હતું—‘નરક દુઃખસ્વરૂપ છે. અસર્વજ્ઞ (છદ્મસ્થ) જીવ તેના સ્વરૂપનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન ધરાવતો નથી. તે અત્યન્ત દીન અને પાપી જીવોનું નિવાસસ્થાન છે. તે જીવે એ નરકગતિને યોગ્ય જે કર્મોનું પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલું છે, તે હવે હું પ્રકટ કરું છું’ ॥૨॥

ટીકાર્થ—હે જમ્બૂ ! વિનયપૂર્વક પૂછવામાં આવેલા તે પ્રશ્નનો મહાનુભાવ (એટલે કે ચોત્રીશ અતિશયોથી અને વાણીના પાંત્રીય ગુણોથી યુક્ત.) કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા, સમસ્ત પદાર્થોમાં સદા ઉપયોગયુક્ત પ્રજ્ઞાથી સંપન્ન મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો હતો—તે નરકોત્તીવ અસમાધિવાળો છે, તથા અર્થદુર્ગ છે. ‘અર્થદુર્ગ’ પદનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજવો—અવર્ણનીય ઉજ્જ્વલતા આદિ અગિયાર પ્રકારની વેદનાઓ

समयार्थबोधिनी टीका प्र. प्र. अ. ५ उ. १ नारकीयवेदनानिरूपणम्

३३३

विपुला-विशाला परिमाणरहितत्वात् ३, कर्कशा-कठोरा मत्तहृदुःखजनकत्वात् ४, खरा-तीक्ष्णा-अन्तःकरणभेदकत्वात् ५, परुषा निष्ठुरा सुखलेशरहितत्वात् ६, प्रगाढा-प्रतिक्षणमसमाधिजनकत्वात् ७, प्रचण्डा भयानका आत्मनः प्रतिप्रवेष्ट-व्याप्तित्वात् ८, घोरा विकटा श्रवणेऽपि दुःखजनकत्वात् ९, मीषणा-मयोत्पादिका, प्रतिप्राणिभयजनकत्वात् १०, दारुणा-हृदयसंशोभकारिणी, प्रतिकाररहित-त्वात् ११, एतादृशैकादशविधवेदना संकुलत्वेन दुःखरूपम् सर्वज्ञेनापि वाचा वर्णयितुमश्वरमतोऽर्षदुर्गमिति । 'आदाणियं' आदीनम्, तादृशं नरकस्थानं दीना-शरणत्राणजीवानां निवासस्थानम् । 'दुक्खियं' दुष्कृतिकम् तत्र दुष्कृतिनां पापिनां

की वेदना से व्याप्त हैं वहां अत्यन्त तीव्र एवं प्रकर्ष प्राप्त वेदना है । वह वेदना अनिवार्य है उसके निवारण का कोई उपाय नहीं है । वह विशाल है, क्योंकि उसका कोई परिणाम नहीं है । अंग अंग में दुःखपद होने के कारण कर्कश-कठोर है । अन्तःकरण को भेदन करनेवाली होने से खर तीक्ष्ण है । उसमें सुखका लेशमात्र भी न होने से परुष है । प्रतिक्षण असमाधि उत्पन्न करनेवाली होने से प्रगाढ है । वह प्रचण्ड है, क्योंकि आत्मा के प्रत्येक प्रदेश में व्याप्त रहती है । सुनने मात्र से दुःखजनक होने के कारण घोर विकट है । प्रत्येक प्राणी को भयजनक होने से भयंकर है । प्रतिकाररहित होने से हृदय को क्षुब्ध करनेवाली-दारुण है । सर्वत्र भी त्राणी द्वारा उसका वर्णन नहीं कर सकते । इस कारण नरक को दुर्ग कहा है । वह नरक दीन, शरणहीन एवं त्राण-

त्यां अत्यन्त तीव्र अने प्रकर्ष पञ्चाशी लोगवरी पडे છે. તે वेદના અનિવાર્ય છે-નેના નિવારણનો કોઈ ઉપાય જ હોતો નથી. વળી છે वेदना विशाल હોય છે-એટલે કે તેનું કોઈ પ્રમાણ જ કદपी શકાય તેમ નથી તે वेदना प्रत्येक अंगમાં दुःખ उत्पन्न કરનારી હોવાથી કर्कश-કઠોર છે. તે वेदना अन्तःकरणને वेदनाરી હોવાને કારણે તેને 'अन्तःतीक्ष्ण' (अत्यन्त तीक्ष्ण) કહી છે. તેમાં સુખનો સહેજ પણ સદ્ભાવ ન હોવાને કારણે તે પરુષ છે. प्रतिक्षण असमाधि उत्पन्न કરનારી હોવાને કારણે તે प्रगाढ છે आत्माना प्रत्येक प्रदेशમાં व्याप्त હોવાને કારણે તે प्रचण्ड છે. તે वेदना એવા પ્રકારની હોય છે, તેને શ્રવણ કરવાથી પણ दुःખ થાય છે, તે કારણે તેને घोर-विकट કહી છે. प्रत्येक जीवમાં ભય ઉત્પન્ન કરનારી હોવાને કારણે તેને ભयंकर કહી છે. પ્રતિકાર રહિત હોવાને કારણે હૃદયને क्षुब्ध કરનારી હોવાથી તેને दारुण કહી શકાય છે सर्वत्र પણ વાણી દ્વારા તેનું વર્ણન કરી શકતા નથી, તે કારણે નરકને 'दुर्ग' કહેલ છે. તે નરક દીન, શરણહીન અને ત્રાણવિહીન

૩૩૪

સુચકતાશ્લોક

નિવાસસ્થાનમ્ इत्येतत्पर्यम्-‘पुरत्या’ पुस्ततात्-पूर्वजन्मनि नरकगमनयोग्यं
यत्कृतं पापं तत् ‘पवेदइइरं’ पवेदयिष्यामि,—स्वकृतकर्मवशात् जीवास्तादृशनरक
स्थानं गच्छन्ति। तादृशकर्मणा नरकस्य तत्रत्य वेदनायाः, तादृशजीवस्य सर्वस्याऽपि
स्वरूपादिकं प्रविमर्ष्य अहं कथयामि। सावधानेन चित्तेन श्रोतव्यं सर्वमपि
भवद्भिरिति ॥२॥

કિં કથયમિ તદાહ—‘જે કેઈ’ इत्यादि।

મૂલ્ય—‘જે કેઈ ચાલા રૂંહ જીવિયટ્ટી, પાવાઈ કમ્માઈ કરંતિ રૂંહા।

‘તે ધોરુરુવે તમિસંખયારે, તિવાંભિતાવે નરે પંડંતિ ॥૩॥

છાયા—યે કેડપિ વાલા રૂંહ જીવિતાર્થિનઃ પાપાનિ કર્મણિ કુર્વન્તિ રોદ્રાઃ।

તે ધોરુરુવે તમિસાન્ધકારે તીત્રાભિતાપે નરકે પતન્તિ ॥૩॥

वर्जित जीवों का निवासस्थान है। वहां पापी जीव निवास करते हैं।
जिन जीवों ने नरक गमन के योग्य कर्म उपार्जन किया है, वे अपने कर्म
के अनुसार नरक में जाते हैं। उस कर्म का, नरक का, वहाँ होनेवाली
वेदनाका और वहाँ के जीवों का स्वरूप आदि मैं कहूंगा। तुम सावधान
चित्त से सुनो ॥२॥

भगवान् ने जो कहा उसी अर्थ को ही कहते हैं—‘जे केई’ इत्यादि।

शब्दार्थ—‘इह-इह’ इस लोक में ‘रूहा-रौद्राः’ प्राणिमों को भय
उत्पन्न करने वाले ‘जे केई चाला-ये केचन चालाः’ जो अज्ञानी जीव
‘जीवियट्टी-जीवितार्थिनः’ अपने जीवन के लिये ‘पावाई कम्माई करंति—

જીવોનું’ નિવાસસ્થાન છે. ત્યાં પાપી જીવો નિવાસ કરે છે. જે જીવોએ નરક-
ગમનને યોગ્ય કર્મોનું ઉપાર્જન કર્યું હોય છે, તેઓ પોતપોતાનાં કર્મો
અનુસાર નરકમાં જાય છે. તેમનાં પાપકર્મોનું, તે નરકોનું, નારકોને ત્યાં સહન
કરવી પડતી વેદનાઓનું અને ત્યાંના જીવોના રવડપનું હવે હું વર્ણન કરીશ.
આપ સૌ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો ॥૨॥

કેવા કેવા પાપકૃત્યો કરનારા જીવો નરકમાં જાય છે, તે હવે પ્રગટ
કરવામાં આવે છે—જે-કેઈ’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘इह-इह’ આ લોકમાં ‘રૂહા-રૌદ્રાઃ’ પ્રાણિયોને ભય ઉત્પન્ન
કરવા વળા ‘જે કેઈ ચાલા-યે કેચન ચાલાઃ’ જે અજ્ઞાની જીવ ‘જીવિયટ્ટી-
જીવિતાર્થિનઃ’ પોતાના જીવન માટે ‘પાવાઈ કમ્માઈ કરંતિ—પાપાનિ કર્મણિ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. મ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૩૫

અન્વયાર્થ:—(૧૬) રૂદાલોકે (રૂદા) રૌદ્રા: પ્રાણિનાં ઘાતકા: (જે કે: બાલા) યે કેવન બાલા અજ્ઞાનિન: (જીવિગ્રહો) જીવિતાર્થિન:—અસંયમજીવિતાર્થિન: (પાત્રાઈ કમ્માઈ કરંતિ) પાપાનિ પ્રાણાતિપાતાદીનિ કર્માણિ કુર્વન્તિ (તે) તે બાલા: (ઘોરરૂપે) ઘોરરૂપેઅત્યન્તમયાનકે (તમિસંધયારે) તમિસ્થાન્ધકારે—બહુલ-તમોન્ધકારે (તિવ્શામિત-વે) તીવ્રામિતાપે—અત્યન્તતાપયુક્તે (નર) નરકે—આ-દશવિશેષણયુક્તે નરકે (પડંતિ) પતન્તિ-ગચ્છન્તીતિ ॥૩૧॥

ટીકા—‘૧૬’ રૂદાસ્મિન્ સંસારે ‘રૂદા’ રૌદ્રા:—પ્રાણિનાં ઘાતકા: ‘જે કે’ યે કેવન જીવા:, મહારમ્મમહાપરિગ્રહપંચેન્દ્રિયવધમાંમમક્ષણાદિકસાવધકર્મા-ડનુઠાને પરાયણાસ્તે ‘બાલા’ બાલા:—સદસદ્વિવેકવિકલા: ‘જીવિગ્રહી’ જીવિ-પાપાનિ કર્માણિ કુર્વન્તિ’ હિંસાદિ પાપકર્મ કરતે છે ‘તે-તે’ વે ઘોર-રૂપે-ઘોરરૂપે’ અત્યન્ત મયજનક તમિસંધયારે-તમિસ્થાન્ધકારે’ મહાન્ અન્ધકાર સે યુક્ત ‘તિવ્શામિતાપે-તીવ્રામિતાપે’ અત્યન્ત તાપયુક્ત ‘નર-નરકે’ નરક મેં ‘પડંતિ-પતન્તિ’ પડતે છે ॥૩૧॥

અન્વયાર્થ:—હસ લોકે મેં જો અજ્ઞાની પ્રાણિયોં કે ઘાતક છે, અસં-યમમય જીવન કે અભિલાષી છે ઓર જો પ્રાણાતિપાત આદિ પાપકર્મ-કરતે છે, વે અજ્ઞાની જીવ અત્યન્ત ઘોર, સંઘન અન્ધકાર સે વ્યાપ્ત, અત્યન્ત સંતાપ સે યુક્ત નરક મેં પડતે છે ॥૩૧॥

ટીકાર્થ:—હસ સંસાર મેં જો અજ્ઞાની જીવ પ્રાણિયોં કા ઘાત કરને થાલે અર્થાત્ મહારમ્મ, મહાપરિગ્રહ, પંચેન્દ્રિય કા વધ કરને મેં एवं માંસ મક્ષણ આદિ ઘોર પાપોં મેં પરાયણ હોતે છે, સત્ અસત્ કે વિવેક કુર્વન્તિ’ હિંસા વિગેરે પાપકર્મ કરે છે. ‘તે-તે’ તેઓ ‘ઘોરરૂપે-ઘોરરૂપે’ અત્યન્ત ભયપ્રદ ‘તમિસંધયારે-તમિસ્થાન્ધકારે’ મહાન્ એવા અન્ધકારથી યુક્ત ‘તિવ્શામિતાપે-તીવ્રામિતાપે’ અત્યન્ત તાપથી વ્યાપ્ત એવા ‘નર-નરકે’ નર-કમાં પડંતિ-પતન્તિ’ પડે છે. ॥૩૧॥

સૂત્રાર્થ:—આ લોકમાં જે અજ્ઞાની જીવો પ્રાણીઓના ઘાતક બને છે, અસંયમમય જીવનની અભિલાષાવાળા છે. પ્રાણાતિપાત આદિ પાપકર્મો કર-નારા છે, તે અજ્ઞાની જીવો અત્યન્ત ઘોર, સંઘન અન્ધકારથી વ્યાપ્ત, અત્યન્ત સંતાપથી યુક્ત નરકમાં પડે છે. ॥૩૧॥

ટીકાર્થ:—આ સંસારના જે અજ્ઞાની જીવો પ્રાણીઓના વધ કરનારા હોય છે. એટલે કે મહારમ્મ, મહાપરિગ્રહ, પંચેન્દ્રિયોના વધ અને માંસ-હાર આદિ ઘોર પાપકર્મોમાં વ્યાપ્ત હોય છે, જેઓ સત્ અસત્ના વિવે-

સર્થિનઃ-અંયમત્રીવિતાર્થિનઃ પાપેનોદરપૂરકાઃ-સ્વકીયજીવનાય 'પાત્રાઈ' વપાનિ=પાણાતિપાતાદીનિ 'કમ્માઈ' કર્મણિ 'કરંતિ' કુર્વન્તિ, તે ક્ષયંમૂતાઃ જીવાઃ તીવ્રાપાપોદયર્થિનઃ 'ધોરૂવે' ધોરૂપે-અત્યઃતમપ્રજનકે 'તમિસંધયારે' તમિસાન્ધકારે-બહુલતમોન્ધકારે 'તિષ્ઠામિતાથે' તીવ્રામિતાપે, તીવ્રઃ અતિસુ-દુઃસહઃ સ્વદિરાદ્વારમહારાશિતાપાદનંતશુણો અભિતાપઃ સંતાપો યસ્મિન્ તથામૂતે, 'નર' નરકે 'પહંતિ' પતન્તિ, પાણિનાં મયદાતારોડ્ગ્રા જીવાઃ સ્વાત્મહિતાથ પશુવધાદૌ મર્ચમાનાઃ પાપકર્મ્ય સમાચરન્તિ, ત એવ પુરુષાઃ સ્વકૃતદુષ્કૃત-ક્લાન્નહાન્ધકારે મહાદુઃસ્વમયે નરકે પતન્તીતિ માત્રઃ ॥૩॥

મૂલ્મ-તિન્નં તંસે પાણિણો થાવરે ય જે હિંસઈ આયસુહં પંહુચ્ચ ।

જે લૂપણ હોઈ અંદત્તહારી ણે સિંઝેલ્લે સેયવિયંસસ કિંચિ' ।૪।

છાયા-તીવ્રં ત્રસન્ પ્રાણાન્ સ્થાવરાન્ ચ યો હિંસત્યાત્મસુલં પ્રતીત્ય ।

યો લૂપકો મત્યદત્તહારી ન શિક્ષતે સેવનીયસ્ય કિંચિત્ ॥૪॥

સૈ શૂન્ય હોતે હૈં, પાપ સે પેટ મરતે હૈં ઓર અપને જોવન કે લિપે પાપ-મય ક્રુમ્ણ કરતે હૈં, એસે તીવ્ર પાપ કે ઉદયવાલે જીવ અત્યન્ત મધ્યજનક, ધોર અન્ધકારમય તથા તીવ્ર સંતાવાલે અર્થાત્ સ્વદિર (સ્વિર) કે અંગારોં કે બહે હેર સે ખી અનન્નશુણિત તાપ સે યુક્ત નરક મેં જાતે હૈં ।

તાત્પર્ય ગ્રહ હૈ કિ અન્ય પ્રાણિયોં કો મય ઉત્પન્ન કરનેવાલે, અજ્ઞાની અપને હિન કે લિપે પશુવધ આદિ ક્રૂર કર્મોં મેં પ્રવૃત્તિ કરને વાલે જો જીવ પાપકર્મ કા આચરણ કરતે હૈં વહી અપને પાપ કે પ્રભાવ સે મહાદુઃસ્વમય નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ॥૩॥

કથી રહિત હોય છે, જેઓ પાપકર્મો દ્વારા પોતાનો શુભરો ચલાવતા હોય છે, અને જેઓ પોતાના જીવનને માટે પાપમય કૃત્યો સેવતા હોય છે. એવા તીવ્ર પાપના ઉદયવાળા જીવો અત્યંત મધ્યજનક, ધોર અન્ધકારમય, તથા તીવ્ર સંતાપયુક્ત-ખેરના અંગારાના મોટા ઢગલા કરતાં પણ અનંતગણા તાપયુક્ત-નરકમાં જાય છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જીવો પોતાના જીવન માટે પશુવધ આદિ પાપકર્મો કરનારા હોય છે, જેઓ અન્ય જીવોમાં કય ઉત્પન્ન કરનાર ક્રૂર કર્મો કરે છે, એવાં અજ્ઞાની જીવો તેમના પાપના પ્રભાવથી મહાદુઃસ્વમય નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૩॥

સમવાયંબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકોયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૩૬

અન્વયાર્થ:—(જે આયસુહં પદુચ્ચ) ય આત્મસુત્વં પ્રતીત્ય સ્વસુત્વાય (તસે થાવરે ય પાણિણો) ત્રણાન્ સ્થાવરાન્ પ્રાણિનઃ 'તિવ્વં' તીવ્રમ્—અતિનિરુકમ્પમ્ 'હિંસઈ' હિંસતિ—વ્યાપાદયતિ 'જે લૂપણ' યો લૂપકઃ—પટ્ટકાયનીપ્રમાણલુપ્તકઃ 'હોઈ' ભવતિ તથા 'અદત્તહારી' અદત્તહારી—પરદ્રવ્યાપહારકઃ 'સેવવિયસ્સ' સેવનીયસ્સ સંપમસ્ય 'કિંચિ ન સિક્કઈ' ન કિંચિદપિ શિક્ષતે, અલ્પમપિ સેવને ન કરોતીતિ ॥૪॥

શબ્દાર્થ—'જે આયસુહં પદુચ્ચ—ય આત્મસુત્વં પ્રતીત્ય' જો જીવ અપને સુત્વ કે નિમિત્ત 'તસે થાવરે ય પાણિણો ત્રણાન્ સ્થાવરાન્ પ્રાણિનઃ' ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી કો 'તિવ્વં—તીવ્રમ્' અત્યંત દયાહીન હોકર 'હિંસઈ—હિંસતિ' મારતા છે જે લૂપણ—યો લૂપકઃ' જો પ્રાણિયોં કા મારને વ લા 'હોઈ—ભવતિ' હોતા છે તથા 'અદત્તહારી—અદત્તહારી' વિના વિયે અન્ય કી चीज छेने वाला है वह 'સેવવિયસ્સ—સેવનીયસ્ય' સેવન કરને યોગ્ય સંયમ કા 'કિંચિ ન સિક્કઈ—કિંચિદપિ ન શિક્ષતે' થોડા ખી સેવન નહીં કરતા છે ॥૪॥

અન્વયાર્થ—જો જીવ અપને સુત્વ કે લિપ ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોંકા અસ્યન્ત નિર્દય ભાવ સે ઘાત કરતે હૈ, જો પટ્ટકાય કે જીવોં કે પ્રાણોં કો લૂપતે હૈ, પરદ્રવ્ય કા અપહરણ કરતે હૈ ઓર જો સેવન કરને યોગ્ય કા સેવન નહીં કરતે અર્થાત્ સ્વલ્પ સંયમ કા ખી પાલન નહીં કરતે (એસે જીવ નરક મેં જાતે હૈ) ॥૪॥

શબ્દાર્થ—'જે આયસુહં પદુચ્ચ—ય આત્મસુત્વં પ્રતીત્ય' જે જીવ પોતાના સુખ માટે 'તસે થાવરે ય પાણિણો—ત્રણાન્ સ્થાવરાન્ પ્રાણિનઃ' ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીને 'તિવ્વં—તીવ્રમ્' અત્યંત દયારહિત થઇને 'હિંસઈ—હિંસતિ' મારે છે 'જે લૂપણ—યો લૂપકઃ' જે પ્રાણિયોંને મારવાના સ્વભાવવળી 'હોઈ—ભવતિ' થાય છે, તથા 'અદત્તહારી—અદત્તહારી' આખ્યા વિના ખીજાઓની વસ્તુ સેવાવાળા હોય છે, તે 'સેવવિયસ્સ—સેવનીયસ્ય' સેવન કરવા યોગ્ય સંયમનું 'કિંચિ ન સિક્કઈ—કિંચિદપિ ન શિક્ષતે' થોડું પણ સેવન કરતા નથી. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—જે જીવો પોતાના સુખને ખાતર ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની અત્યંત નિર્દયતા પૂર્વક હતા કરે છે, જેઓ છકાયતા જીવોના પ્રાણોને લૂટે છે, જેઓ પારકા દ્રવ્યનું અપહરણ કરે છે, અને જેવો સેવન કરવા યોગ્ય વસ્તુનું સેવન કરતા નથી, એટલે કે જેઓ સંયમનું સંકેત પણ પાલન કરતા નથી, એવા જીવો નરકમાં જાય છે. ॥૪॥

સુ. ૪૨

૨૩૮

સુવ્રજતાશ્લોક

ટીકા—‘જે’ યઃ પુરુષઃ ‘આયસુહં’ આત્મસુખમ્ ‘પદુચ’ પતીત્ય ‘તસે’ પ્રમાન્-ત્રસ્યઃતીતિ પ્રમાઃ દ્વીન્દ્રિયાદયસ્તાન્ ‘ધાવરે’ સ્થાવરાન્-પૃથિવીકાયાદીન્ । ‘પાણિનો’ માણિનઃ, તાન્ ‘તિવ્વં’ તીવ્રમ્-દયારહિતવુદયઃ ‘દિસઈ’ દિસતિ, માણિન ઉપમદયતિ તથા ‘જે’ યઃ પુરુષઃ ‘લૂમર’ લૂપરઃ-પદ્મકાયત્રીવપ્રાણલુપ્તકો ભવતિ, તથા-‘અદત્તહારી’ અદત્તહારી-અદત્તં વસ્તુ અવર્ત્તુ કીલેં યસ્ય સ અદત્ત-હારી-પરદ્રવ્યા હારકઃ ‘સેયવિયસસ’ સેવનીયસ્યાઽઽત્તનદિતિપિપ્પા સર્વદા અનુષ્ઠાતું યોગ્યસ્ય સંયમસ્ય ‘ળ કિંચિ સિવસહ’ કિંચિદપિ ન શિક્ષતે । અયં માત્રઃ-પાપો-દયાત્ વિરતિપરિણામં કાકમાંસાદેરપિ મનામપિ ન વિધત્તે । પદ્મા-સેવનીયસ્ય સકલનરાઽમરપૂજિતસ્ય મગરતો મહાવીરસ્ય કિંચિદપિ ઉપદેશવચનાદિકં ન શિક્ષતે, ન શૃણોતિ સ નરકે પતતીતિ પરેણ સંબંધઃ ॥૪॥

ટીકાર્થ--જો પુરુષ અપને સુખ કે લિપ દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોં કા તથા પૃથિવીકાય આદિ સ્થાવર જીવોં કા દયારહિત માવ સે હનન કરતે હેં, જો છહ કાય કે જીવોં કે પ્રાણોં કે લુટેરે હોતે હેં, જો અદત્ત વસ્તુઓં કો લેતે હેં અદત્તાદાન સેવન કરનેવાલે ઓર જો આત્મહિતે-ષિવોં દ્વારા સેવનીય સંયમ કી કુછ મી શિક્ષા નહીં લેતે હેં, એસે જીવોં કો નરક મેં ઉત્પન્ન હોના પડતા હૈ ।

આશય યહ હૈ જો જીવ પાપ કે ઉદય સે લેશ માત્ર મી વિરતિ કા પાલન નહીં કારતે, યહાં તક કિ કાક કે માંસ કા ભક્ષણ મી નહીં ત્યાગતે ઓર જો સમસ્ત મનુષ્યોં એવં દેવોં દ્વારા વન્દિત મગવાન્ મહાવીર કે

ટીકાર્થ--જે પુરુષો પોતાના સુખને માટે દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોના તથા પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવર જીવોના દયારહિત ભાવે વધ કરે છે, જેઓ છકાયના જીવોના પ્રાણોના નાશ કરનારા હોય છે, જેઓ અદત્ત વસ્તુઓ લે છે-જેઓ અદત્તાદાન સેવન કરે છે, અને આત્મહિયાણ ચાહનારા લોકો દ્વારા સેવનીય સંયમનું જેઓ સહેજ પણ સેવન કરતા નથી, એવા જીવોને નરક-ગતિમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પાપના ઉત્થને લીધે જેઓ લેશ માત્ર વિરતિનું પાલન કરતા નથી, જેઓ કાગડાનું માંસ ખાતાં પણ સંકોચ અનુભવતા નથી (કાગડાનું માંસ ખાવાની હદે જતાર માણસ ગાય આદિ પ્રાણી-ઓનું માંસ તો ખાતા જ હોય છે) જેઓ સમસ્ત દેવો અને મનુષ્યો દ્વારા વન્દિત ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશ વચનોમાંથી બિલકુલ શિક્ષા (બોધ) શ્રવણ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નાલ્કોયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૩૨

મૂલમ્-પાગઢિમ્ પાળેવંહુગંતિવાતિ અનિવૃત્તે ઘાતમુવેતિ બાલે ।

ગિહો ગિસં ગચ્છંઙ અંતકાલે, અહો સિરં ક ઉવેઙ દુર્ગમ્ ॥૫॥

છાયા-પ્રાગલ્ભી પ્રાણાનાં વહૂનામતિપાતી અનિવૃત્તો ઘાતમુવેતિ બાલઃ ।

ન્યય નિશં ગચ્છત્યન્તકાલે અઘઃ શિરઃ કૃત્વાપૈતિ દુર્ગમ્ ॥૫॥

અન્યાર્થઃ-(૧)ગઢિમ્) પ્રાગલ્ભી પાપકર્મણિ ધૃતઃ (વહૂગં પાળે તિવાતિ) વહૂનાં પ્રાણાનામતિપાતી અનેકનીવિરાધકઃ (અનિવૃત્તે) અનિવૃત્તઃ સદૈવ ક્રોધાગ્નિના દણ્માનઃ પતાદશઃ (બાલે) બાલોઽજ્ઞાની (અંતકાલે) અન્તકાલે મરણસમયે

ઉપદેશ બચનોં કી કિંચિત્ ભી શિક્ષા નહીં લેતે ઉન્હેં નહીં સુનતે, વે નરક મેં પડતે હૈં ॥૪॥

શબ્દાર્થ-‘પાગઢિમ્-પ્રાગલ્ભી’ જો પુરુષ પાપ કરને મેં ધૃષ્ટ હૈ ‘વહૂગં પાળેતિવાતિ-વહૂનાં પ્રાણાનામતિપાતી’ વહુત પ્રાણિયોં કા ઘાત કરતા હૈ ‘અનિવૃત્તે-અનિવૃત્તઃ’ ઓર જો સદૈવ ક્રોધાગ્નિ સે જલતા રહતા હૈ ‘બાલે-બાલઃ’ એસા અજ્ઞાની ‘અંતકાલે-અન્તકાલે’ મરણકાલ મેં ‘ગિહો-ન્યય’ નીચે ‘ગિસં-નિશામ્’ અન્ધકાર મેં ‘ગચ્છંઙ-ગચ્છતિ’ જાતા હૈ ‘અહો સિરં કહુ-અઘઃ શિરઃ કૃત્વા’ વહ નીચે મસ્તક કરકે ‘દુર્ગમ્-દુર્ગમ્’ કઠિન યાતનાસ્થાન કો ‘ઉવેઙ-ઉવેતિ’ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૫॥

અન્વયાર્થ--જો જીવ પાપકર્મ મેં ધૃષ્ટ હૈ, વહુત પ્રાણિયોં કા ઘાતક હૈ, સદૈવ ક્રોધાગ્નિ સે જલતા રહતા હૈ, એસા અજ્ઞાની જીવ મૃત્યુ કે

કરતા નથી, તેને સાંભળવાનું પણ જેમને ગમતું નથી, એવાં જીવો નરકમાં ગમન કરે છે. ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ-‘પાગઢિમ્-પ્રાગલ્ભી’ જે પુરુષ પાપ કરવામાં ધૃષ્ટતાવાળા હોય છે, ‘વહૂગં પાળેતિવાતિ-વહૂનાં પ્રાણાનામતિપાતી’ ઘણા પ્રાણિયોના ઘાત કરે છે. ‘અનિવૃત્તે-અનિવૃત્તઃ’ અને જે ક્રોધરૂપી અશિધી હંમેશાં બળતો રહે છે. ‘બાલે-બાલઃ’ એવો અજ્ઞાની જીવ ‘અંતકાલે-અન્તકાલે’ મરણ સમયે ‘ગિહો-ન્યય’ નીચે ‘ગિસં-નિશામ્’ અધારમાં ‘ગચ્છંઙ-ગચ્છતિ’ બળે છે, ‘અહો સિરં કહદુ-અઘઃ શિરઃ કૃત્વા’ તે નીચું મસ્તક કરીને ‘દુર્ગમ્-દુર્ગમ્’ કઠણ એવા સ્થાનને ‘ઉવેઙ-ઉવેતિ’ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૫ ॥

સૂત્રાર્થ--જે જીવો પાપકર્મમાં ધૃષ્ટ છે-પાપકર્મો કરતા જેઓ લજવાતા નથી, જેઓ અનેક જીવોનો ઘાત કર્યા કરે છે, જેમનું હૃદય ક્રોધાગ્નિથી સજા બળ્યા કરતું હોય છે, જેવા અજ્ઞાની મનુષ્યો આ મનુષ્ય બનતું આનુષ્ય

(પિઠો) ન્યક્-નીચે: (પિસં) નિશામન્ધકારં (ગચ્છઃ) ગચ્છતિ માપ્નોતિ તથા સ્વકૃતકર્મણા (અહો સિરં કહદુ) અથ: સિર: કૃત્વા (દુર્ગમં) દુર્ગં વિષમં યાતના-મ્યાનં (ઉવેદઃ) ઉવૈતિ ગચ્છતીતિ ॥૫॥

ટીકા—‘પાગન્મિ’ પાગલમી-પાગલ્યં ધાષ્ટર્યમ્, તદ્વિચલે યસ્ય સ પાગલમી, તથા ‘બહુળં પાણે તિત્રાતિ’ બહુનામતિપાતી-બહુનામનેકેષાં પ્રાણિનામ્ અતિપાતી, અતિપાતયિતું ઘાતયિતું શીલં વિદ્યતે યસ્ય સઃ। અનેકેષાં પ્રાણિનાં વિનાશં કુર્વન્નપિ ધાષ્ટર્યાન્ વિનાશે નાસ્તિ કશ્ચિદોષ: યથા વૈશી હિંસા હિંસૈવ ન ભવતિ, રાજામયમુદારો ધર્મ: યત્ આસ્વેટકાદિકરણમ્। ‘ન માંસમક્ષણે દોષો ન મયે ન ષ મૈથુને।’ इत्यादि। ‘અનિચ્ચલે’ અનિર્વૃત્ત: કદાચિદપ્યનુપસન્નાન્તઃ ક્રોધાગ્નિના-ડનુક્ષણં દંદશ્ચમાનો વાલઃ-અગ્નો રાગદ્વેષોદયવર્ત્તી ‘અંતકાલે’ અન્તકાલે-પરણ-

પશ્ચાત્ નીચે અન્ધકાર મેં ગમન કરતા હૈ તથા અપને કિયે કર્મ કે ઉદય સે સિર નીચા કરકે વિષમ યાતનાસ્થાન કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ॥૫॥

ટીકાર્થ--જો પ્રાણી ધૃષ્ટ હૈ, ઘણુ જીવોં કા જનન કરનેવાલા હૈ ઓર અનેક પ્રાણિયોં કા ઘાત કરતા છુમા મી ધૃષ્ટનાપૂર્વક કહતા હૈ કિ હિંસા મેં કોઈ દોષ નહીં હૈ। જૈસે-વેદ મેં ધિધાન કી ગઈ હિંસા તો હિંસા હી નહીં? શિકાર खेलना तो राजाओं का उदार धर्म है। ‘ન માંસ મક્ષણે દોષો’ इत्यादि।

ન માંસ મક્ષણ મેં દોષ હૈ, ન મવ્યપાન મેં દોષ હૈ ઓર ન મૈથુન સેવન મેં દોષ હૈ હસ પ્રકાર કી ધૃષ્ટતા કરકે પાપોં કા સેવન કરતે હૈ ઓર જો કમી શાન્ત નહીં હોના, સદૈવ ક્રોધરુપી અગ્નિ સે જલતા રહતા હૈ, જો અજ્ઞ અર્થાત્ રાગ દ્વેષ કે ઉદય સે યુક્ત રહતા હૈ, વહ જીવ

પૂર્ કરીને નીચે અંધકારમાં ગમન કરે છે, તથા તેમણે કરેલાં કર્મોના ઉદયને કારણે ત્યાં તેમને નીચો મુંડીએ વિષમ યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ--અનેક જીવોની હત્યા કરનાર કેટલાક મનુષ્યો એવાં ધૃષ્ટ થઈ ગયા હોય છે કે તેઓ એવું કહેતા પણ લજવાતા નથી કે પ્રાણીઓની હિંસા કરવામાં કોઈ દોષ નથી તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે વેદમાં યજ્ઞ, હોમ, હવન આદિ જે જે કરવાનું કહ્યું છે, તે અધું કરવાથી તો હિંસા જ થતી નથી. શિકાર ખેલવો, એ તો રાજાઓનો પવિત્ર ધર્મ છે. કહ્યું પણ છે કે--‘ન માંસમક્ષણે દોષો’ इत्यादि--

‘માંસનું ભક્ષણ કરવામાં કોઈ દોષ નથી, મદિરાપાન કરવામાં પણ કોઈ દોષ નથી અને મૈથુન સેવન કરવામાં પણ કોઈ દોષ નથી. આ પ્રકારની ધૃષ્ટતા કરીને તેઓ પાપોનું સેવન કર્યા કરે છે. એવા જીવો મરીને નરકમાં

સમયાર્થયોચિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૬૧

કાલે 'ઘાતમુવેતિ' ઘાતમુપૈતિ-ઇન્વન્તે પાણિનઃ સ્વકૃતકર્મવિપાકેન યસ્મિન્ સઘાતો નરકઃ, તથાત્રિંશં નરકમુપૈતિ પાપ્નોતિ इत्यर्थः । 'णिहો णिसं गच्छइ' न्यक्-अध-रणात् 'णिसं' निशाम् अन्धकारं गच्छति, तथा-स्वकीयपापकर्मणा, 'अहोसिर्' कटु' अधःश्लरः कृत्वा 'दुर्गं' दुर्गम्-विषमं घातनास्थानम्-'उवेइ' उपैति अधिगच्छति । अधः शिरा नरके पतति, क्रूरभावेन पाणिनां वधकारी पुरुष इति॥५॥

મૂઝ્મ-હેળ છિંદહ ભિંદહ ણં દંહેતિ સંદે સુણિતા પરહમ્મિયાણં ।

તે નારંગાઓ ભયભિન્નસંજ્ઞાકરંતિ કલ્પામદિસંવયામોઃ ॥૬॥

છાયા-- હત છિન્ત મિન્ત દહત્ત્વમ્મ શ્રુત્વા પરમાધાર્મિકાણામ્ ।

તે નારકા ભયમિશ્નસંજ્ઞાઃ કાંક્ષન્તિ કાં નામ દિશં વ્રજામઃ ॥૬॥

અન્ત કાલ મેં ઘાત અર્થાત્ નરક કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । જહાં અપને કિયે કર્મ કે ફલસ્વરૂપ જીવ મારે જાતે હૈં વહ સ્થાન નરક ભી ઘાત કહ-લાતા હૈ । વહ ક્રૂર ભાવ સે જીવવધ કરનેવાલા પુરુષ અવો વિશામે અન્ધકાર કો પ્રાપ્ત હોના હૈ, નીચા મસ્તક કરકે વિષમ યાનના કે સ્થાન નરક મેં ઉત્પન્ન હોના હૈ । ૫॥

શબ્દાર્થ--'પરહમ્મિયાણં-પરમાધાર્મિકાણામ્' પરમાધાર્મિકોં કા 'હળ-હત્' મારો છિંદહ-છિન્ત' છેદન કરો ભિંદહ-મિન્ત' ભેદન કરો 'દહ-દહત્' જલામો 'ઈતિ-ઈતિ' હસ પ્રકાર કા 'સંદે-શબ્દાન્' શબ્દોં કો 'સુણિતા-શ્રુત્વા' સુનકર 'ભયમિશ્નસંજ્ઞા-ભયમિશ્નસંજ્ઞાઃ' ભય સે સંજ્ઞા

જ જાણ છે. જેમના અંતઃકરણમાં કદાપિ શાન્તિ તેા હોતી જ નથી, જેમનાં અંતઃકરણમાં સદા ક્રોધાગ્નિ જાલુકતો જ રહે છે, જેઓ રાગદ્વેષથી સદા શુક્રા રહે છે, જેવા જીવો મનુષ્યભવતું આયુષ્ય પૂરું કરીને નરકમાં જ જાય છે. નિદેયતા પૂર્વક જીવહિંસા કરતારા પુરુષોને અધોદિશામાં રહેલા અધ-કારભય નરકોમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે-તેમને નીચી મુંડીએ વિષમ યાતના-સ્થાન રૂપ નરકમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે. જેવી કોઈ પણ તાકાત નથી કે જે તેમને ત્યાં ઉત્પન્ન થતાં અટકાવી શકે. ॥ ૫॥

નારકોમાં નારકી જીવોને કેવાં દુઃખો વેડવા પડે છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે--

શબ્દાર્થ--'પરહમ્મિયાણં-પરમાધાર્મિકાણામ્' પરમાધાર્મિકોંના 'હળ-હત્' મારો 'છિંદહ-છિન્ત' છેદન કરો 'ભિંદહ-મિન્ત' ભેદન કરો 'દહ-દહત્' બાળો 'ઈતિ-ઈતિ' આ પ્રમાણેના 'સંદે-શબ્દાન્' શબ્દોને 'સુણિતા-શ્રુત્વા' સાંભળીને 'ભયમિશ્નસંજ્ઞા-ભયમિશ્નસંજ્ઞાઃ' ભયથી જેઓની સંજ્ઞા નાશ પામી છે. જેવા

અન્વયાર્થ:—‘પરહસ્મિયાણં’ પરમાધાર્મિકાણામ્ ‘ઇળ’ દત્ત-મારય ‘હિદહ’ હિન્ત ‘મિદહ’ મિન્ત ‘દહ’ દહ-ઇતિ’ इति इत्याकारवान् ‘सदे’ शब्दान्-भयंकर-शब्दान् ‘सुणिता’ श्रुत्वा ‘भयभिक्षसंज्ञा’ भयभिक्षसंज्ञा:-नष्टान्तःकरणवृत्तयः ‘ते नारगाओ’ ते नारकाः ‘कंक्षन्ति’ कांक्षन्ति-इच्छन्ति (कं नाम दिसं वयामो) कां नाम दिशं व्रजामः येनेतादृशमहाधोरात्रवदारुणस्य दुःखस्य त्राणं स्यादिति॥६॥

टीका—સંપતિ નરકવર્તિનો જીવા યાં દશામનુમવંતિ, તામેવ પુનરપિ દર્શયતિ—‘પરહસ્મિયાણં’ પરમાધાર્મિકાણાં, મનુષ્યાદિમં યરિત્યજ્ય નરકે સમુષ્ણાઃ જીવાઃ તત્ર વિદ્યમાનાનાં પરમાધાર્મિકાણામ્ ‘ઇળ’ દત્ત-મહારંમહાપરિગ્રહાદિ-કૂલકર્માણિ કૃત્વા ડગ્રાગતસ્ય મુદ્ગાદિના શિરસ્તાડયત ‘હિદહ’ હિન્ત ત્વદાદિના ‘મિદહ’ મિન્ત મલ્લાદિના ત્રિદારયત ‘દહ’ દહત-અગ્ન્યાદિના વ્વાલયત, इत्यादि-

जिनकी नष्ट हो गई है ऐसे वे ‘ते नारगाओ-ते नारकाः’ वे नारक जीव ‘कंक्षन्ति-कांक्षन्ति’ चाहते हैं कि ‘कं नाम दिसं वयामो-कां नाम दिशं व्रजामः’ हम किस दिशा में भाग जाय॥६॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક દેવોં કે મારો, કાટો, ખેદન કરો, જલા દો, હસ પ્રકાર કે શર્શોં કો સુનકર ભય કે કારણ સંશાહીન હુપ નારક જીવ સોચતે હૈં કિ-હમ કિસ દિશા મેં ભાગ જાઈ ॥૬॥

टीकार्थ—नरक में रहनेवाले जीव जिस दशा का अनुभव करते हैं, उसे दिखलाते हैं-मनुष्य या निर्गुण भव का त्याग करके नरक में उतपन्न हुए जीव वहां के परमाधार्मिक देवों की वाणी सुनता है, जैसे-पह महारंम और महापरिग्रह आदि कूल कर्म करके आया है, मुद्गर से इसका सिर फोड़ दो, खड्ग से काट डालो, भाला आदि से विदा-

‘ते नारगाओ-ते नारकाः’ એ નારક જીવો ‘કંક્ષન્તિ કાંક્ષન્તિ’ ઇચ્છે છે કે-‘કં નામ દિસં વયામો-કાં નામ દિશં વ્રજામઃ’ અમે કઈ દિશામાં ભાગી જઈએ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—‘મારો કાપો, ભેદી નાખો, જલાવી દો,’ इत्यादि परमाधार्मिक देवाना शब्दोंने सांभलोंने लयने कारणे संशोहीन (ભાન જૂલેલા-ખેલાકળા) ખનેલા નારકો એવો વિચાર કરે છે કે ‘કઈ દિશામાં ભાગવાથી પરમાધાર્મિક દેવાના ત્રાસમાંથી આપણે બચી શકશું’ ॥૬॥

टीकार्थ—नरकમાં गयेલાं जेवां दुःखो सहन करे छे, तेनुं हवे पथुंन करे छे-नरकમાં परमाधार्मिक देवाना आ प्रकारना लयजनक शब्दो पारंपार संभलाता छाय छे-‘आ एव महारंम अने महापरिग्रह आदि कर कर्मो करीने अही’ आण्यो छे, मुद्गर पडे तेनुं भयुं डोही नाओ, भकक पडे तेनुं गणुं कापी नाओ, भाला पडे तेनुं शरीर वीची नाओ, तेने

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. યુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૪૩

મયજનકાન્ શ્રોતુમયોગ્યાન્ 'સદે' શબ્દાન્ દૂરાદેવ 'હૃણિતા' શ્રુત્વા 'મયમિશ્રસન્ના' મયમિશ્રસન્નાઃ-મયેન મિન્ના નષ્ટા સંજ્ઞા યલાયનજ્ઞાનં યેષાં તે તથા મયાપહૃત-જ્ઞાના इत्यर्थ, મયત્રસ્તમાનસાઃ નષ્ટસંજ્ઞાથ 'કં નામ દિસં વયામો' કાં નામ દિશં વ્રજામઃ । કુત્ર ગમનેનાડસ્માકમેતાદશયોગારવદારુણદુઃખમહોદયેઃ સકા-શ્ચાત્ર ત્રાનં મવિધ્યતીત્યેવત્ 'કંલંતિ' કાંલંતિ ઇતિ ॥૬॥

મૂલ્ય-ઈંગાલરાસિં જલિયં સંજોતિં તત્તોવમં મૃમિમણુકમંતા

તે 'હૃજ્ઞમાણાકલ્પે' યંતિ અરહંસરા તેત્ય ચિરંદિતિયા ॥૭॥

છાયા-અક્ષારરાશિં જ્વલિતં સજ્યોતિઃ તદુપમાં મૃમિમણુકામન્તઃ ।

તે દશમાનાઃ કરુણં સ્તનન્તિ અરહઃસ્વરાસ્તત્ર ચિરસ્થિતિકાઃ ॥૭॥

અન્યાર્થઃ—(જલિયં) જ્વલિતં-જ્વાલાકુલં (ઈંગાલરાસિં) અક્ષારરાશિં સ્વદિરાક્ષારપુંનં (સંજોતિં) સજ્યોતિઃ-જ્યોતિષા જ્વાલયા પુત્રં (તત્તોવમં) તદુ-પમાં તસ્યાક્ષારરાશિવદ્યોં (મૃમિ) મૃમિ-પૃથિરીં (અણુકમંતા) અણુકામન્તશ્ચલન્તઃ

રણ કર દો, હસે આગ મેં જલા દો । હસ પ્રકાર કે અયોત્પાદક શબ્દોં કો સુનકર વનકી સંજ્ઞા (જ્ઞાન) નષ્ટ હો જાતી હૈ । વે અતીવ મયાતુર एवं किं कर्त्तव्यमूह हो जाते हैं और सोचते हैं कि अब हम किस ओर भागें । कहाँ जाने से इस प्रकार के घोर एवं दारुण दुःख के सागर से हमारी रक्षा हो सकती है ? वे इस प्रकार श्रृंङ्गा करते हैं ॥६॥

શબ્દાર્થ—'જલિયં-જ્વલિતમ્' જલતી છુઈ 'ઈંગાલરાસિં-અક્ષાર રાશિં' અક્ષાર કી રાશિ તથા 'સંજોતિં-સજ્યોતિઃ' જ્યોતિસહિત 'તત્તો-વમં-તદુપમાં' મૃમિ કે સદશ 'મૃમિ-મૃમિમ્' પૃથ્વી પર 'અણુકમંતા-અણુકામન્તઃ' ચલતે હુપ અતએવ 'હૃજ્ઞમાણા-દશમાનાઃ' જલતે હુપ

અગ્નિમાં બાળી હો' મનુષ્ય અથવા તિર્યંચ બચને ત્યાગ કરીને ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલાં છુવે તેમના આ શબ્દો સાંભળીને ખૂબ જ બયભીત થઈ બચ છે, તેમની સંજ્ઞા (જ્ઞાન) જ નષ્ટ થઈ બચ છે. તેઓ અત્યંત બયભીત અને કિંકર્તવ્યમૂહ થઈ જઈને એવી વિમાસણુનો અનુભવ કરે છે કે ક્યાં બાળી જવાથી આ પ્રકારના દારુણ દુઃખમાંથી અમારી રક્ષા થઈ શકે, પરન્તુ તેઓ કોઈ પણ પ્રકારે તે દુઃખથી બચી શકતા નથી. ॥૬॥

શબ્દાર્થ—'જલિયં-જ્વલિતમ્' બળતી એવી 'ઈંગાલરાસિં-અક્ષારરાશિમ્' અંગારાનો ઢગલો તથા 'સંજોતિં-સજ્યોતિઃ' જ્યોતિષાળી 'તત્તોવમં-તદુપમામ્' ભૂમીના એવી 'મૃમિ-મૃમિમ્' પૃથ્વી પર 'અણુકમંતા-અણુકામન્તઃ' ચાલતાં એવા અતએવ 'હૃજ્ઞમાણા-દશમાનાઃ' બળતા એવા 'તે-તે' એ નારકે છુવે

(જ્વલમાણા) દહમાના: (તે) તે નારકા જીરા: (કલુષં યમંતિ) કરુણં દીનં સ્થ-
નન્તિ ઉચ્ચૈ: રુદન્તિ (અરહસ્વરા) અરહ:સ્વરા: પ્રકટસ્વરા: સન્ત: (તત્થ) તત્ર
નરકાવાસે (ચિરદ્વિતીયા) ચિરસ્થિતિકા: મ્ભૂતકાલસ્થિતિકા મ્ભવન્તીતિ । ૭૥

ટીકા--મયસંસ્તા જીરા: વિષ્ણુ ચિન્હટા: યાદશીમ્ અમથામ્ભુમવન્તિ,
તદર્શયતિ--'જલિય' મિઃયાદિના- 'જલિયં' જ્વલિતમ્ જાજ્વલ્યમાનં 'ઇંગલામિ'
મહારાશિમ્-ત્વદિરાજ્ઞાપુજ્ઞમ્, 'મમોતિ' સજ્જોતિઃ જ્યોતિષા તીવ્રજ્વાલયા
સહ વર્તતે ઇતિ સજ્જોતિ: । 'તત્તોયમં' તદુપમામ્, તેન સાકમુપમા માદૃશ્યં વિધતે

'તે-તે' વે નારક જીવ 'કલુષં યમંતિ-કરુણં સ્તનન્તિ' દીન શબ્દ કરતે
હैं 'અરહસ્વરા-અરહ:સ્વરા:' અનેક શબ્દ પ્રકટ હોના છે 'તત્થ-તત્ર'
નરકાવાસ મેં 'ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકા:' ચિરકાલ તક નરક મેં
નિવાસ કરતે હैं । ૭૬

અન્વયાર્થ--જ્વાલાઓ સે યુક્ત અંગારોં કી રાશિ તથા અગ્નિ સે
તપી હુઈ ભૂમિ કે સમાન નરકભૂમિ પર ચલતે હુઈ વે નારક જીવ
કરુણરુદન કરતે હैं । उनकी रुदनध्वनि प्रकट में सुनाई देती है । नारक
वहां चिरकाल तक इसी दशामें रहते हैं । ७६

ટીકાર્થ--વે નારક જીવ મય સે વ્રસ્ત હોકર ઔર નાના દિશાઓ
મેં ભાગ કર જૈસી અવસ્થા કા અનુભવ કરતે હैं, उसे सूत्रकार दिख-
लाते हैं-खदिर (खैर) के जाज्वल्यमान अंगारों के समान तथा तीव्र
ज्वालाओंवाली अग्नि के समान तप्त वहां की भूमि होती है, उसी भूमि

'કલુષં યમંતિ-કરુણં સ્તનન્તિ' દીનતાવાળા શબ્દોનો પોકાર કરે છે. 'અરહસ્વરા-
અરહ:સ્વરા:' પ્રકટ થતા શબ્દવાળા તેઓ 'તત્થ-તત્ર' તે નરકાવાસમાં 'ચિરદ્વિ-
તીયા-ચિરસ્થિતિકા:' લાંબા સમય પર્યાન્ત તે નરકાવાસમાં નિવાસ કરે છે. ૭૭

સૂત્રાર્થ--જ્વાલાઓથી યુક્ત અંગારાના ઢગલાં તથા અગ્નિ પડે તપેલી
ભૂમિના જેવી નરકભૂમિ પર ચાલતાં નારકો આતંનાદ કરુણ વિલાપ આદિ
કરે છે. તેમના રુદનના કરુણ સૂરો ત્યાં સ્પષ્ટ રૂપે સંભળાયા કરે છે. નારકોને
હીધે કાળ સુધી ત્યાં જ રહેવું પડે છે. ૭૭

ટીકાર્થ--અયથી ત્રાસી અયેલા તે નારકો જુદી જુદી દિશાઓમાં નાસ-
ભાગ કરતાં કરતાં ઢેવી યાતનાઓનો અનુભવ કરે છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે
છે-ખેરના પ્રજ્વલિત અંગારાઓ જેવી તથા તીવ્ર જ્વાળાઓવાળી અગ્નિના
જેવી તપ્ત ત્યાંની ભૂમિ હોય છે. એ ભૂમિ પર નારક જીવોને ચાલવું પડે

સમયોર્થોચોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. મ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૧૨૫

યસ્યા: સા તાં વાદસીં 'ભૂમિ' ધૂમિ-પૃથિવીમ્ 'અણુક્રમંતા' અનુક્રમન્ત; નન્દ-
ન્તસ્તે નારકા જીવાઃ, 'હજ્જમાણા' તેન ડવલિતાંગારેણ દન્દહયાનાઃ 'ફલણં'
કરુણં-દીને કરુણોત્પાદકં નાદમ્ 'ધ્વનંતિ' સ્તનન્તિ-અતોચ દીનોગ્રં શ્વદં કુર્વન્તિ,
'અરહસ્સરા' અરહઃસ્વરાઃ-મહાસ્વરાન્ પ્રકટયન્તઃ 'તત્થ' તન્ન-તત્તિભ્રમકાવાસે
'ચિરદ્વિતીયા' ચિરસ્થિતિકાઃ, ચિરં પ્રથૂતં કાલં સ્થિતિસ્વસ્થાનં યેવાં તે ચિર-
સ્થિતિકાઃ જ્વન્તિ। ઉક્કુટસ્યયસ્થિત્સાગરોદમાણિ, જપન્વતી દશવર્ષસહ-
સ્રાણિ તિષ્ઠન્તિ નારકાઃ નરકે। યયપિ નરકે વાદશ્ચાસ્તાપાઃ સંજાયન્તે, તેષા-
મન્વત્યતાર્પેર્નોવમા સંવત્તિ। સર્પપાડ્ડાશદત્ત તવોમહાવૈશ્વમ્યાન્, તથાપિ મ્પુરિષ
સવિતા ધાવતીતિ યથા કથંચિદ્વદ્ દૃષ્ટાન્તર્દર્શનમિતિ ॥૭॥

પર નારક જીવોં કો ચલના પડના હૈ । જય વે ઉસ ભૂમિ પર ચલતે હૈ
તો જલતે હૈં ઓર કરુણાજનક દીનસ્વર ઘેં ચિલ્લાતે-રોતે હૈં । ડનકી
રોને કી ધ્વનિ જોર બી હોતી હૈ । નારક જીવોં કી સ્થિતિ અર્થાત
આયુ દીર્ઘકાલીન હોની હૈ । વે વહાં અધિક સે અધિક તૈંતિસ સાગ-
રોપમ તક ઓર કમ સે કમ દસ હજાર વર્ષ તક રહતે હૈ ।

યયપિ નરક મેં જૈસે સન્તાપ હોતે હૈં ડનકી યહાં કે કિસી બી
સન્તાપ સે તુલના નહીં કી જા સકતી, સરસોં ઓર આકાશ કે પરિ-
માણ કી તરહ ડોનોં મેં મહાન્ અન્તર હૈ ફિર બી યહાં જો દૃષ્ટાન્ત
દિયે ગપ હૈં વે સામાન્ય માત્ર હૈં । જૈસે સૂર્ય, બાળ કી તરહ ભાગતા હૈ, હસ

છે. એવી તાપ્ત ભૂમિ પર ચાલતી વખતે તેમના પગ ઢાંઝી જવાથી તેઓ
ઠક્ષ્ણાજનક (દીન) સ્વરે ચિત્કાર અને આક્રંદ કરે છે. તેમના રુદનનો અવાજ
ધણે જાય છે. નારકોનું આયુષ્ય ધણું જ લાંબુ હોય છે. તેમનું
ઉક્કુટ આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમનું અને જન્ય આયુષ્ય દસ હજાર વર્ષનું
કહ્યું છે. ગમે તેટલી યાતનાઓ સહન કર્યા છતાં આયુસ્થિતિનો કાળ પૂરો
કર્યા વિના તેઓ ત્યાંથી છુટકારો મેળવી શકતા નથી.

નરકમાં જે યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે, તેની સરખામણી આ
પૃથ્વી પરના કોઈ પણ દુઃખ સાથે થઈ શકતી નથી, તે બન્નેના પ્રમાણ
વચ્ચે સરસવ અને આકાશના પ્રમાણ જેટલો મહાન તફાવત છે, છતાં પણ અહીં
જે દૃષ્ટાન્તો આપવામાં આવ્યાં છે, તે સામાન્ય ખ્યાલ માટે જ આપ્યાં છે-
જેમકે 'સૂર્ય બાણની જેમ બાગે છે-ગતિ કરે છે,' આ દૃષ્ટાન્તમાં સૂર્યને
બાણની ઉપમાં આપવામાં આવી છે, પરંતુ તે બન્નેની ગતિમાં ધણે જ

મૂલમ્—જહ તે સુયા વેયરણીભિદુગ્ગા,

ણિસિઓ જહા સુર ઇવ તિવ્વસોયા ।

તરંતિ તે વેયરણીભિદુગ્ગાં ઉસુચોહયા સત્તિસુ હમ્મમાણા ॥૮॥

છાયા—યદિ ત્વયા શ્રુતા વૈતરણીભિદુર્ગા નિશિતો યથા ક્ષુર ઇવ તીક્ષ્ણસ્રોતાઃ ।

તરન્તિ તે વૈયરણીભિદુર્ગામિપુનોદિતાઃ શક્તિસુ હન્યમાનાઃ ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ—(ણિસિઓ સુર ઇવ તિવ્વસોયા) નિશિતઃ ક્ષુર ઇવ તીક્ષ્ણ-
સ્રોતાઃ (જહ તે) યદિ તે (અભિદુગ્ગા) અભિદુર્ગા-દુઃસ્વોત્પાદિકા (વેયરણી)

કથન મેં સૂર્ય કો વાળ કો વપમાદો ગઈ હૈ તથાપિ દોનોં મેં મહાન્ અન્તર
હૈ, ઉસો પ્રકાર યહાં કે તાપ ઓર નરક કે તાપ મેં બી ભારી અન્તર હૈ ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘ણિસિઓ સુર ઇવ તિવ્વસોયા-નિશિતઃ ક્ષુર ઇવ તીક્ષ્ણ-
સ્રોતાઃ’ તીક્ષ્ણ ઉસ્તરે કી ધાર કે સમાન તેજ ધાર વાલી ‘જહ તે’-યદિ
‘ત્વયા’ જો તુમને ‘અભિદુગ્ગા-અભિદુર્ગા’ અભિદુર્ગમ ‘વેયરણી-વૈતરણી’
વૈતરણી નદી કો ‘સુયા-શ્રુતા’ સુના હોગા ‘તે-તે’ વે નારક જીવ
‘અભિદુગ્ગાં વેયરણી-અભિદુર્ગાં વૈતરણીમ્’ અભિદુર્ગમવૈતરણી કી
‘ઉસુચોહયા-પ્રપુનોદિતાઃ’ વાળ સે પ્રેરિત કિયે હુए ‘સત્તિસુ હમ્મ-
માણા-શક્તિસુ હન્યમાનાઃ’ તથા બાલા સે ભેદકર ચલાયે હુए ‘તરંતિ-
તરન્તિ’ તૈરતે હૈ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—ક્ષુરા કે સમાન તીક્ષ્ણ ધાર વાલી વૈતરણી નદી તુમને
સુની હોગી । વહ અત્યન્ત દુર્ગમ હૈ ઓર ક્ષાર, કણ્ણ એવં રુધિર જૈસે

મેઠો તક્ષવત છે, એજ પ્રમાણે આ પૃથ્વી પરના તાપ (ગરમી) અને
નરકના તાપ વચ્ચે ઘણો જ મેઠો તક્ષવત છે. ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘ણિસિઓ સુર ઇવ તિવ્વસોયા-નિશિતઃ ક્ષુર ઇવ તીક્ષ્ણસ્રોતાઃ’
તીક્ષ્ણ અસ્તરાના ધાર સરખી તેજ ધારવાળી ‘જહ તે-યદિ ત્વયા’ જો તમે ‘અભિ-
દુગ્ગા-અભિદુર્ગા’ અત્યંત દુર્ગમ વેયરણી-વૈતરણી વૈતરણી નામની નદીને
‘સુયા-શ્રુતા’ સાંભળી હશે ‘તે-તે’ તે નારકી એવો ‘અભિદુગ્ગાં વેયરણી-
અભિદુર્ગાં વૈતરણીમ્’ અત્યંત દુર્ગમ એવી વૈતરણી નદીને ‘ઉસુચોહયા-પ્રપુ-
નોદિતાઃ’ બાણથી પ્રેરણા કરેલ એવા ‘શક્તિસુ હમ્મમાણા-શક્તિસુ હન્યમાનાઃ’
બાલાથી ભેદીને ચલાવવામાં આવેલા નાશક એવા ‘તરંતિ-તરન્તિ’ તરે છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—અસ્ત્રાતા એવી તીક્ષ્ણ ધારવાળી વૈતરણી નદીનું નામ તે
તમે સાંભળ્યું હશે. તે નદી ઘણી જ દુર્ગમ છે, તે ક્ષાર, કણ્ણ અને રુધિર

સંમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. છુ. વ. ૫ ડ. ૧ નારકોયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૪૭

વૈતરિણી-સારોળ્લરુધિરાકારજલનદી (તે સુપા) ત્વયા શ્રુતા (તે) તે નારકા જીવાઃ (ઉસુચોદ્યા) ઇષુનોદિતા શરેણ પ્રેરિતાઃ (સત્તિસુ હમ્પમાણા) શક્તિસુ હન્યમાનાઃ-શક્તિમિહન્યમાનાઃ (અમિદુર્ગાં વેયરણિ) અમિદુર્ગાં વૈતરણીં (તરંતિ) તરન્તિ નદ્યાં પતન્તીતિ ॥૮॥

ટીકા—સુધર્માસ્વામી જંબુસ્થામિનં પતિ કથયતિ હે જંબુઃ ભગવતા તીર્થકરેણ પ્રતિપાદિતા યા વૈતરણી, તસ્યા નામ પ્રાયો મરદ્ધિઃ શ્રુતમેવ । ખિસિશ્ચો સુગદ્વ નિશિતઃ ક્ષુરદ્વ-તીક્ષ્ણો યયા ક્ષુરધારઃ તદ્વત્ । ‘તિવલ્લયોયા’ તીક્ષ્ણસ્રોતાઃ-તીક્ષ્ણાનિ શરીરવિદારકાનિ સ્રોતાંસિ યસ્યાઃ સા તીક્ષ્ણસ્રોતાઃ સ્પર્શમાષેણ શરીર-વિદારક સ્રોતોપુક્તા ‘જડ તે સુપા’ યદિ ત્વયા શ્રુતા ‘મિદુર્ગા’ અમિદુર્ગા-અતિ-શયેન દુઃસ્થેન તર્તુ યોગ્યા ‘વેયરણી’ વૈતરણી-સારોળ્લરુધિરપૂવજલસાહિનીનદી ‘તે’ તે નારકાઃ જીવાઃ અતિશયિતતપ્તાંગારસદશો ભૂમિ વિહાય વિપાસાકુચ્ચિતાઃ વિપાસામપનેતુમ્ ‘અમિદુર્ગાં વેયરણિ’ અમિદુર્ગાં વૈતરણીમ્-અતિમીમાં તાં જલ વાલી હૈ । નારક જીવોં કો બાળોં સે પ્રેરિત હોકર તથા શક્તિવોં (ખાલા વગૈરહ શસ્ત્રોં) સે આહત હોકર ઉસ દુર્ગમ વૈતરણી નદી કો પાર કરના પડતા હૈ, ઉસમેં ગિરના પડતા હૈ ॥૮॥

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી જમ્બુ સ્વામી સે કહતે હૈ—હે જમ્બુ । તીર્થ-કર ભગવાન ક્રે દ્વારા પ્રતિપાદિત વૈતરણી નદી કા નામ શાયદ તુમને સુના હોગા । જૈસે છુરા કી ધાર તીલ્લી હોતી હૈ, ઉસી પ્રકાર ઉસકી ધારા ખી તીલ્લી હૈ-ઉસકે સ્રોત સ્પર્શ હોતે હી શરીર કો બિદારણ કર દેને વાલે હૈ । વહ ક્ષાર, ઉષ્ણ, રુધિર ઇવં પીવ રૂપ જલ સે યુક્ત હૈ ઔર અતિશય દુર્ગમ હૈ । ઉસે પાર કરના બહુત કઠિન હૈ । વે નારક જીવ અતિતપ અંગાર સદશ ભૂમિ કો છોડકર, પ્વાસ સે વ્યાકુલ હોકર

જેવા જળથી કુદ્ધ છે, નારક જીવોને ખાણે, ત્રિશુળ અને ખાલાં આદિથી પ્રેરાઈને દુર્ગમ નદી પાર કરવી પડે છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી જંબુ સ્વામીને કહે છે—હે જંબુ ! તીર્થકર ભગવાન દ્વારા પ્રતિપાદિત વૈતરણી નદીનું નામ તો તે કદાચ સાંભળ્યું હશે, અસ્તરાની ધાર જેવી તીખી (તીક્ષ્ણ) હોય છે, એવી જ વૈતરણીની ધારા તીખી છે—તેને પાર કરવાનો પ્રયત્ન કરતર વ્યક્તિના શરીરનું તેના તીક્ષ્ણ પ્રવાહ દ્વારા વિદારણ કરાય છે. કાતરની જેમ તે નદીનેા પ્રવાહ શરીરને વેતરી નાંખે છે, તેથી જ તેનું નામ વૈતરણી પડ્યું છે. તે નદી ક્ષાર, રુધિર, પાચકરુ આદિથી કુદ્ધ ઉષ્ણ જળવાળી છે, અને તેને પાર કરવાનું કામ બહુ

વૈતરિણીમ્ 'ઉસુવોદ્યા' ઇષુનોદિતા-બાણેન પ્રેરિતા: 'સચિસુ હમ્મમાણા' શક્તિ-
મિશ્ર હન્યમાના: સન્તઃ, તામેવ વૈતરણી 'તરંતિ' તરન્તિ, પતન્તીતિ ભાવઃ ॥૮૧॥
શૂલ્પ-કૌલેહિ વિજ્ઞન્તિ અસાહુકર્મ્મા નાવં ઉર્વિતે સર્વિષ્પહૂણા ।

અન્ને તુ સૂલાહિ તિસૂલિયાહિ દીહાહિ વિદ્ધૂણ અંહે કરંતિ ॥

છાયા—કીલેષુ વિધ્યન્તિ અસાધુકર્માણઃ નાવમુપેતાઃ સ્મૃતિવિપ્રહીણાઃ ।

અન્યે તુ શૂલૈશ્ચિશૂલૈર્દીર્ઘે વિદ્ધ્વાઽધઃ કુર્વન્તિ ॥૯॥

અન્વયાર્થઃ—(નાવં ઉર્વિતે) નાવમુપેતાઃ—નાવારુઢાઃ (અસાહુકર્મ્મા) અસાધુ-
કર્માણઃ—પરમાધાર્મિકાઃ તાન્ નારકાન્ (કીલેહિ વિજ્ઞન્તિ) કીલેષુ વિધ્યન્તિ,—
ઉસે શાન્ત કરને કે લિપ્ ઉસ દુર્ગમ ઓર અયંકર વૈતરણી નદી મેં બાણો
સે પ્રેરિત હોકર તથા શક્તિ નામક શસ્ત્રોં સે આહત હોકર ગિરતે હેં ॥૮॥

શબ્દાર્થ—'નાવં ઉર્વિતે—નાવમુપેતાઃ' નાવ પર પૈઠકર આતે હુપ
'અસાહુકર્મ્મા—અસાધુ કર્માણઃ' પરમાધાર્મિક 'કીલેહિ વિજ્ઞન્તિ—કીલેષુ
વિધ્યન્તિ' કીલેષોં સે કળ્થ મેં વીંધતે હેં । વિધ્યમાન વે નારક 'સર્વિષ્પ-
હૂણા—સ્મૃતિવિપ્રહીણાઃ' સ્મૃતિરહિત હોકર કિંકર્ત્સવ્યમૂઢ હો જાતે હેં
તથા—'અન્ને તુ—અન્યે તુ' દુસરે નરકપાલ 'દીહાહિ—દીર્ઘેઃ' દીર્ઘ
'સૂલાહિ—શૂલૈઃ' શૂલોં સે પવં 'તિસૂલિયાહિ—ત્રિશૂલૈશ્ચ' ત્રિશૂલોં કે દ્વારા
'વિદ્ધૂણ અંહે કરંતિ—વિદ્ધ્વાઽધઃ કુર્વન્તિ' નારક જીવોં ઓ વેધકર
નોચે પેક દેતે હેં ॥૯॥

અન્વયાર્થ—નોકા પર આરુઢ હોકર અસાધુકર્મોં પરમાધાર્મિક
બન નારકોં કે કંઠ કો શીલોં સે વેધતે હેં । વિધે ગયે વે નારક સ્મૃતિ-

જ હુકર ગણાય છે. પરમાધાર્મિક દેવોના તીરાથી પ્રેરાયેલાં અને ભલાબી
ધવાયેલાં વૈતરણી નદી પાર કરવી પડે છે. ॥૮૧॥

શબ્દાર્થ—'નાવં ઉર્વિતે—નાવમુપેતાઃ' નાવ અર્થાત્ હોડી પર બેસીને
આવતા એવા નારકોંએ 'અસાહુકર્મ્મા—અસાધુકર્માણઃ' પરમાધાર્મિકોં 'કીલેહિ
વિજ્ઞન્તિ—કીલેષુ વિધ્યન્તિ' ગળામાં કીલેશોં વીંધે છે વીંધાયેલા એવા તે નારક હોયે
'સર્વિષ્પહૂણા—સ્મૃતિવિપ્રહીણાઃ' સ્મૃતિ વિનાના થઇને કિંકર્ત્સવ્યમૂઢ થઇ જાય
છે. તથા 'અન્ને તુ—અન્યે તુ' બીજા નરકપાલોં 'દીહાહિ—દીર્ઘેઃ' લાંબા એવા
'સૂલાહિ—શૂલૈઃ' શૂલોંથી તેમજ 'તિસૂલિયાહિ—ત્રિશૂલૈશ્ચ' ત્રિશૂલોં દ્વારા 'વિદ્ધૂણ
અંહે કરંતિ—વિદ્ધ્વાઽધઃ કુર્વન્તિ' નારકોંએ વિધીને નીચે ફેંકી દે છે. ૧૮।

સૂત્રાર્થ—નોકાઓમાં બેસીને તે અસાધુકર્મોં પરમાધાર્મિક દેવો તે
નારકોંનો પીછો પકડે છે. તેઓ નારકોંના કંઠમાં ખીલાઓ ભેંસી દે છે.

સમ્યક્વૈધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૪૧

વિધ્યમાનાસ્તે નારકાઃ (સદ્વિપ્પહૂળા) સ્મૃતિવિપરીણાઃ—અપગતકર્તવ્યવિવેકા મર્શંતિ તથા (અન્ને તુ) અન્યે તુ નરકપાલાઃ (દીહાદિ) દીર્ઘે (સૂઝાદિ) શૂલૈઃ (તિમૂલિયાદિ) ત્રિશૂલૈશ્ચ (વિવૃણુળ અદે કરંતિ) વિદ્ધ્વાઽપઃ કુર્વંતિ પાતયન્તિ ભૂમૌંતિ॥૧॥

ટીકા—‘નાં ઉચિતે’ નાવમુપેતાઃ, નાવમારુઢાઃ, ‘અસાહુકરમ્’ અસાધુ-કર્માણઃ પરમાધાર્મિકાઃ ‘કીછેદિં વિજ્ઞંતિ’ કીલેષુ વિધ્યન્તિ । વિધ્યમાનાસ્તે ‘સદ્વિપ્પહૂળા’ સ્મૃતિવિપરીણાઃ વૈતરણીપ્રવાહે ગચ્છન્તઃ પૂર્વમેવ સ્મૃતિભ્રષ્ટાઃ । અધુના તુ કીલેષુ મિદ્ધાઃ સાતિશ્ચં સ્મૃતિભ્રષ્ટા ભવન્તિ । ‘અન્ને તુ’ અન્યે તુ—પરમાધાર્મિકાઃ નારકપાલાઃ ‘દીહાદિ’ દીર્ઘેઃ આયતૈઃ ‘સૂઝાદિ’ શૂલૈઃ ‘તિમૂલિયાદિ’ ત્રિશૂલૈઃ ‘વિવૃણુળ’ વિદ્ધ્વા । નારકાન્—‘અદે કરંતિ’ અધઃકુર્વંતિ—વૈતરણ્યાં પાત-

હીન અંચન હો જાતે હૈં, ડનકા કર્તવ્ય વિવેક નષ્ટ હો જાતા હૈ । દૂસરે પરમાધાર્મિક શૂલોં સે ઓર ત્રિશૂલોં સે વેધકર નીચે ગિરા દેતે હૈં ॥૧॥

ટીકાર્થ—નોકા પર આરુઢ છુપ્પ પરમાધાર્મિક ડન્હેં ગલેમેં કીલોં સે વેધતે હૈં । ડસ સમય વે સ્મૃતિહીન હો જાતે હૈં । વૈતરણી કે પ્રવાહ મેં જાને સે પૂર્વ હી ડનકી સ્મૃતિ સમાપ્ત હો જાતો હૈ પરંતુ કંઠ મેં કીલોં સે વેધને પર તો વે ઓર બી અધિક સ્મૃતિભ્રષ્ટ બન જાતે હૈં । દૂસરે નરકપાલ ડન્હેં લઢ્વે લઢ્વે શૂલોં સે ઓર ત્રિશૂલોં સે વેધકર ડન્હેં નીચે ગિરા દેતે હૈં મર્થાત્ વૈતરણી મેં પુનઃ પટક દેતે હૈં ।

કોઈ કોઈ નરકપાલ સ્મૃતિભ્રષ્ટ ડન નારકોં કો ત્રિશૂલ આદિ સે મેડન કરકે વેગ કે સાથ ભૂમિ પર ગિરા દેતે હૈં । વૈતરણી નદી કે

આ પ્રકારે તેમને કંઠ વીંધાઇ જવાથી તેઓ સ્મૃતિહીન—અચેત થઇ જાય છે—તેમની કર્તવ્યબુદ્ધિ નષ્ટ થઇ જાય છે. અન્ય પરમાધાર્મિકો તે નારકોને ત્રિશૂળ, આલાં, તીર આદિ વડે વીંધીને નીચે પછાડે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—વૈતરણી નદીમાં પડેલાં નારકો તેની તીક્ષ્ણ ધારા આદિ વડે એટલા બરા દુઃખી થાય છે કે ત્યાંથી બહાર નીકળવાને માટે વલમાં મારે છે. પરમાધાર્મિકોની નીકળ્યોને ભેઈને તેઓ તે નીકળ્યો પર ચડી જવાનો છે ત્યારે પરમાધાર્મિકો તેમના બળામાં ખીલા ભોંકી દે છે. ત્યારે તેઓ સ્મૃતિહીન થઈ જાય છે. વૈતરણીના પ્રવાહમાં પડતાં પડેલાં જ તેમની સ્મૃતિ નષ્ટ થઈ ગઈ હોય છે, પરંતુ જ્યારે તેમના બળામાં ખીલાઓ ભોંકી દેવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ અધિક સ્મૃતિભ્રષ્ટ બની જાય છે. ખીલા નરકપાલો લાંબા લાંબા બાલાં, ત્રિશૂળો આદિ વડે ધવાએલા તેમને બાણોથી ખેરીને વૈતરણી નદીના પાણીમાં ફરી પાછાં પછાડી દે છે

કેઈ કેઈ નરકપાલ તે સ્મૃતિભ્રષ્ટ નારકોને ત્રિશૂળ આદિ વડે વીંધીને ધણ જ વેગથી જમીન પર પછાડે છે. વૈતરણી નદીના પ્રવાહમાં પડેલા

યન્તિ । કેચન નરકપાલાઃ સ્મૃતિવિપનટ્વાન ત્રિશૂલાદિના આવિધ્ય પૃથિવ્યાં
વેગેન પાતયન્તિ । નદીસ્રોતોઽભિરુદ્ધપાનાઃ તદ્વેગેનૈવ ગતરમૃતયઃ, હિદાનીં પુનઃત્રિ-
શૂલાદિભિર્વિદ્ધાઃ પૃથિવ્યાં હૃઠન્તઃ કા દશામધિગચ્છન્તીતિ ત એવ જાનન્તિ
કેવલિનોવેતિ ॥૧॥

મૂલ્મ-કેસિં ચ વંધિન્તુ ગલે સિલાઓ ઉદગંસિ વોલંતિ મહાલયંસિ ।

કલંબુયા વાલુય મુમ્મુરે ય લોલંતિ પંચંતિ અતૈસ્થ અન્ને ॥૧૦॥

છાયા-કેવાં ચ વદ્ધ્વા ગલે સિલાઃ ઉદકે વ્રોહયન્તિ મહાલયે ।

વલંબુકા વાલુકાયાં મુમ્મુરે ચ લોલયન્તિ પતન્તિ ચ તત્ત્વ અન્યે ॥૧૦॥

સ્ત્રોત મેં વહતે વહતે હી ઉસકે વેગ કે કારણ વે સ્મૃતિ સે રહિત હો
જાતે હૈં, અથ જથ ઉન્હેં ત્રિશૂલ આદિ સે ખેદન ક્રિયા ગયા ઓર પૃથ્વી
પર ગિરા દિયા ગયા તો ઉનકી કયા દશા હોતી હોગી ? હિસ ઘાત કો
યા તો વહી જાને અથવા કેવલી જાને ॥૧॥

શબ્દાર્થ-‘કેસિં ચ ગલે-કેવાંચિત્ ગલે’ કિન્હી નારક જીવોં કે
ગલે મેં ‘સિલાઓ વંધિન્તુ-શિલાઃ વદ્ધ્વા’ શિલાઓ વંધીને ‘મહાલયંસિ
ઉદગંસિ-મહાલયે ઉદકે’ અગાધ જલ મેં ‘વોલંતિ-વ્રોહયન્તિ’ ડુબાતે હૈં
તથા ‘તત્થ અન્ને-તત્રાઽન્યે’ દુસરે પરમાધાર્મિક વર્ણ સે ઉનકો સ્વીચકર
‘વલંબુયાવાલુયમુમ્મુરે ય લોલંતિ-વલંબુકાવાલુકાયાં મુમ્મુરે ચ
લોલયન્તિ’ અત્યંત તપી હુઈ વાલુપેં ઓર મુમ્મુરાગ્નિ મેં હથર ઉથર ફિરાતે
હૈં ઓર ‘પંચંતિ-પચન્તિ’ પકાતે હૈં ॥૧૦॥

વહેતા જ તેના વેગને કારણે તેઓ સ્મૃતિરહિત થઈ ગયા હોય છે. તે
ત્રિશૂળ આદિ લોકી દ્ધને નીચે પછાડવામાં આવેલા તે નારકોની કેવી દશા
થતી હશે, એ વાત તો તે નારકો જ જાણતા હશે અથવા કેવળી ભગવાનો
જાણતા હશે. ॥૬॥

શબ્દાર્થ-‘કેસિં ચ ગલે-કેવાંચિત્ ગલે’ કેટલાક નારક જીવોને ગળામાં
‘સિલાઓ વંધિન્તુ-શિલાઃ વદ્ધ્વા’ શિલાઓ વંધીને ‘મહાલયંસિ ઉદગંસિ-
મહાલયે ઉદકે’ અગાધ પાણીમાં ‘વોલંતિ-વ્રોહયન્તિ’ ડુબાડે છે. તથા ‘તત્થ
અન્ને-તત્રાઽન્યે’ બીજા પરમાધાર્મિકો તેમને ત્યાંથી ખેંચીને ‘વલંબુયાવાલુય-
મુમ્મુરે ય લોલંતિ-વલંબુકાવાલુકાયાં મુમ્મુરે ચ લોલયન્તિ’ અત્યંત તપેલી રેતીમાં
તેમજ મુમ્મુરાગ્નિમાં અર્થાત્ ધુમાડા વિનાના અગારાગ્નિમાં આમતેમ ફેરવે
છે, અને ‘પચંતિ-પચન્તિ’ રંધે છે. ॥૧૦॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૩૫૧

અન્વયાર્થ:—(કેસિં ચ ગલે) કેષાંચિત્ત્ ગલે કળ્થે (સિલાઓ વંધિત્તુ) શિલાઃ
મસ્તરલ્પઠાન્ વદ્ધ્વા (મહાલયંસિ ઉદગંસિ) મહાલયે ઉદકેડિતિગંમીરજલે
(વોલંતિ) વ્રોડયન્તિ નિરજ્જયન્તિ તથા (તત્થ અન્ને) તત્રાન્યે નરકપાલાઃ તતઃ સમા-
કુલ્ય (કલંબુઘાવાલુકમુમ્મુરે ચ લોલંતિ) કલંબુઘાવાલુકાયાં મુમ્મુરે ચ લોલયન્તિ-અતિ
તત્રવાલુકાયાં ચગકાનિર મર્જયન્તિ તથા (પચ્ચંતિ) પચન્તિ-માંસપેશીવત્ ॥૧૦॥

ટીકા—‘કેસિં ચ’ કેષાં ચ નારકીયામ્ ‘ગલે’ ગલે-કળ્થે ‘સિલાઓ’
શિલાઃ મહાભારયુક્તાઃ ‘વંધિત્તુ’ વદ્ધ્વા ‘મહાલયંસિ’ મહાલયે અગાધે । ‘ઉદગંતિ’
ઉદકે-વૈતરિણીજલે ‘વોલંતિ’ વ્રોડયન્તિ મજ્જયન્તિ । તથા-‘તત્થ’ તત્ર ‘અન્ને’
અન્યે પુરુષાઃ પરમાધાર્મિકાઃ । ‘કલંબુકે’ સ્યાદિ । ‘કલંબુઘાવાલુકમુમ્મુરે ચ’ કલંબુ-
ઘાવાલુકમુમ્મુરે ચ-અતિસંતત્રવાલુકાયાં યથા ચગકાનિ લોલયન્તિ લોટયન્તિ તથા
‘પચ્ચંતિ’ પચ્યન્તે માંસપેશીવત્ મર્જયન્તિ, પરમાધાર્મિકૈઃ સ્વસ્વ કર્મણા કેવન
જલે પાત્યન્તે, કેવન ભ્રષ્ટે મર્જિતા ભવન્તિ, અપરે પુનઃ પાચિતાભવ-
ન્તીતિ માર્થઃ । ૧૦॥

અન્વયાર્થ—કિન્હી-કિન્હી નારકોં કે ગલે મેં શિલાઈં બાંધકર
અરથન્ત ગહરે જલ મેં ડુબા દેતે હૈં । દૂસરે નરકપાલ ઉસમેં સે લીંચ-
કર કદંબવાલુકા મેં ચનોં કી તરહ મૂનતે હૈં તથા માંસપેશી કે
સમાન પકાતે હૈં ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ નરકપાલ કિન્હી કિન્હી નારકોં કે ગલે મેં
ભારી ઘોસા સે યુક્ત શિલાઈં બાંધકર વૈતરણી કે અગાધ જલ મેં ડુબા
દેતે હૈં । દૂસરે નરકપાલ કલંબુકાવાલુકા-તપી દુઘ રેત મેં ચનોં કી તરહ
મૂનતે હૈં ઓર માંસપેશી કે સમાન પકાતે હૈં । આશય યહ હૈં કિ

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ નારકોના ગળામાં શિલાઓ બાંધીને તેમને અત્યંત
ઊંડા પાણીમાં ડુબાવી દેવામાં આવે છે. અન્ય નરકપાલો તેમને પાણીમાંથી
બહાર ખેંચી કાઢીને ચણા અને પીંચાની જેમ આગ પર શેકે છે તથા તેમના
શરીરને માંસની જેમ દેવતા પર પકાવે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ પરમાધાર્મિક દેવો નારકોના ગળામાં બારે શિલાઓ
બાંધીને તેમને વૈતરણી નદીના અગાધ પાણીમાં ડુબાવી દે છે. ત્યારે બીજા
પરમાધાર્મિકો તેમને દેવતા પર ચણા, પીંચાની જેમ શેકે છે,
અને કોઈ કોઈ પરમાધાર્મિકો માંસપેશીઓની જેમ તેમને અગ્નિ પર પકાવે
છે. આ કથનનો બાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિક દેવો નારકોને તેમના

સૂર્ય-અસૂરિયં નામ મહાભિતાવં અંધં તમં દુષ્પતરં મહંતં ।

ઉદ્ઘં અહેઅં તિરિયં દિસાસુ સમાહિઓ જેત્થર્ગળી જિયાઈ ૧૧ ।

છાયા—અસૂર્યં નામ મહાભિતાવ મન્થન્તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્ ।

ऊर्ध्वमधस्तिर्यग् दिशासु समाहितो यत्राग्निः ध्मायते ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—(અસૂરિયં નામ) અસૂર્યં નામ-યથ સૂર્યો નાસ્તિ (મહાભિતાવં) મહાભિતાવં-મહાતાપયુક્તં (અંધં તમં દુષ્પતરં મહંતં) અંધં તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્

પરમાભાષિક દેવ નારકોં કે કર્મોં કે અનુસાર હી કિસી કો જલ મેં ગિરાતે હૈં, કિસી કો ખાડ મેં ધૂનતે હૈં ઓર કિસી કો આગ મેં પકાતે હૈં ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘અસૂરિયં નામ-અસૂર્યં નામ’ જિમમેં સૂર્ય નહીં હૈ મહા-ભિતાવં-મહાભિતાવં’ ઓર જો મહાન્ તાપ સે યુક્ત હૈ ‘અંધં તમં દુષ્પ-તરં મહંતં-અન્ધં તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્’ તથા જો અધંકર અંધકાર સે યુક્ત ઇવં દુઃસ્થ સે પાર કરને ગોચ ઓર મહાન્ હૈ ‘જત્થ-યત્થ’ જહાં જિસ નરકાવાસ મેં ‘ઉદ્ઘં-ऊर्ध्वम्’ ऊपर ‘અહે-અધઃ’ नीचे ‘તિરિયં-तिर्यक्’ तथा तिरछी ‘દિસાસુ-दिशासु’ दिशाओं में ‘સમાહિયા-समाहितः’ सम्यक् प्रकार से व्यवस्थापित ‘अगणी-अग्निः’ अग्नि ‘जियाई-ध्मायते’ जलती रहती है ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—જહાં સૂર્ય નહીં હૈ, જો ઘોર સંતાપ સે યુક્ત હૈ, અન્ધ-કારમય હૈ, દુસ્તર હૈ ઓર મહાન્ હૈ તથા જહાં ऊपर, नीचे ઓર तिरछी

કર્મ અનુસાર જ શિક્ષા કરે છે. તે શિક્ષા રૂપે કોઈને પાણીમાં ડુબાવવામાં આવે છે, તે કોઈને બટ્ટીમાં ચણાની જેમ શેકવામાં આવે છે, તે કોઈને આગ પર માંસની જેમ પકાવવામાં આવે છે ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘અસૂરિયં નામ-અસૂર્યં નામ’ જેમાં સૂર્ય ન હોય તેમજ જે ‘મહાભિતાવં-મહાભિતાવમ્’ મહાન્ તાપવાળું હોય છે, તથા જે ‘અંધં તમં દુષ્પ-તરં મહંતં-અંધં તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્’ તથા જે અધંકર એવા અંધારાથી યુક્ત તેમજ દુઃખથી પાર પામવા યોગ્ય અને મહાન્ છે, ‘જત્થ-યત્થ’ જે નરકાવાસમાં ‘ઉદ્ઘં-ऊर्ध्वम्’ ऊपर ‘અહે-અધઃ’ नीचे ‘તિરિયં-तिर्यक्’ तथा तिरछी ‘દિસાસુ-दिशासु’ दिशाओंમાં ‘સમાહિયા સમાહિતઃ’ સારી રીતે રાખવામાં આવેલ ‘अगणी-अग्निः’ अग्नि ‘जियाई ध्मायते’ બળતી રહે છે ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જ્યાં સૂર્યનાં દર્શન પણ થતા નથી. જે ઘોર સંતાપથી યુક્ત છે, જે અંધકારમય છે, જે દુસ્તર અને મહાન્ છે, તથા જેની ઉપર, નીચે

સમપાર્યર્થોર્ધ્વાધની ટીકા મ. ઇ. અ. ૫ ૩. ૧ નારકીયધેવનાનિરૂપણમ્ ૧૫૩

(જત્ય) યત્ર નરકામાસે (ઉર્ધ્વ) ઋર્ધ્વં (અહે) અધઃ (તિરિયં) તિર્યક્ (દિશાસુ) દિશાસુ (સમાદિઓ) સમાદિતઃ—સમ્યગ્ વ્યવસ્થાપિતઃ (અગ્ની) અગ્નિઃ (શિયાઈ) ધમાયતે, પ્તાદશે નરકે નારકાઃ ઘ્રજન્તીતિ ॥૧૧॥

ટીકા—‘અસૂરિયં નામ’ અસૂર્ય નામ, ન વિદ્યતે સૂર્યો યસ્મિન્ સઃ અસૂર્યો નરકો નિનિદાન્ધકારયુક્તઃ । કુમ્ભિકાકૃતિરિતિ નિર્લકર્ષઃ । યદ્યપિ સર્વં એવ નરકાઃ સૂર્યમકાશવિરહિતા એવ મન્વન્તિ તથાપિ ‘મહામિતાર્થ’ મહામિતાર્પ—મહતા તાપેન યુતમ્, સૂર્યાભાવેપિ ક્ષેત્રસ્વમાવાત્ ‘અંધં તમં’ અન્ધતમસમતિશયાન્ધકારયુક્તં ‘દુષ્પતરં મહંતં’ દુષ્પતરં મહાન્તમ્ દુઃસેન તર્તુ યોગ્યમ્, તથા એવંભૂતં નરકં ક્રૂર-કર્માણઃ સ્વપાપોદયાદ્ ગચ્છતિ । ‘જત્ય-યત્ર’ ‘ઉર્ધ્વં અહેઅં તિરિયં દિશાસુ’ ઋર્ધ્વ-મધસ્તિર્યગ્દિશાસુ—ઉપરિ નીચૈઃ તિર્યગિતિ તિસુષુ દિશુ ‘સમાદિઓ’ સમાદિતઃ સમ્યગ્ વ્યવસ્થાપિતઃ ‘અગ્ની’ અગ્નિઃ ‘શિયાઈ’ ધમાયતે ઋર્ધ્વાધસ્તિર્યક્ષુ દિશુ યત્ર જાજ્વલ્યમાનો જ્વલિતાગ્નિઃ મજ્જલતિ તત્ર પાપિજનાઃ વ્રજન્તીતિ ભાવઃ ॥૧૧॥

દિશાઓ’ મેં અગ્નિ પ્રજ્વલિત રહતી હૈ, એસે નરક મેં પાપી પ્રાણી ઉત્પન્ન હોતે હૈ ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—જહાં સૂર્ય કા અભાવ હૈ એસા અસૂર્ય નામક એક નરક હૈ જો કુમ્ભિકા કી આકૃતિ કા હૈ । યદ્યપિ સમી નરક સૂર્ય કે પ્રકાશ સે રહિત હી હૈ તથાપિ વે ઘોર તાપ સે યુક્ત હૈ કયોંકિ સૂર્ય કે અભાવ મેં સી તાપ હોના ઉસ ક્ષેત્ર કા સ્વભાવ હૈ । વહ નરક નિષિદ્ધ (મયંકર) અન્ધકાર સે યુક્ત હૈ, કુસ્તર હૈ ઓર મહાન્ હૈ । વહાં ઉપર, નીચે તથા તિર્યક્ દિશાઓ મેં સમ્યક્ પ્રકાર સે વ્યવસ્થાપિત અગ્નિ જલતી રહતી હૈ । એસે નરક મેં પાપીજન પડતે હૈ ॥૧૧॥

અને તિરક્ષ દિશાઓમાં અગ્નિ પ્રજ્વલિત રહે છે, એવી નરકમાં પાપી છવે ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—અસૂર્ય નામના એક નરકનો આકાર કુમ્ભિકા જેવો છે. તેમાં સૂર્યનો અભાવ છે. જો કે અધા નરકો સૂર્યના પ્રકાશથી રહિત છે, છતાં પણ તે નરકો ઘોર તાપથી યુક્ત છે, કારણ કે સૂર્યના અભાવમાં પણ તે ક્ષેત્રમાં તાપનો સદ્ભાવ રહે છે. તે ક્ષેત્રનો એવો સ્વભાવ (લક્ષણ) જ છે. તે નરક ઘોર અન્ધકારથી યુક્ત છે. વળી તે કુસ્તર અને મહાન છે. તેમાં ઉપર, નીચે અને તિર્યક્ દિશાઓમાં વ્યવસ્થિત—(ગોઠવાયેલા) અગ્નિ સતત બળે જ રહે છે, પાપી લોકો એવા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૧૧॥

પૃષ્ઠ-જંસી ગુહાએ જલને તિઉદ્દે અવિજાણઓ હજ્જહાહ લુત્તપણો।

સયા ય કર્લુણં પુણં ઘમ્મઠાણં ગાંઠોવળીયં અતિદુઃસ્વધર્મમ્।૧૨।

છાયા-યસ્મિન્ ગુહાયાં જલનેડતિવૃત્તોડવિજાનન્ દહ્યતે લુત્તપણઃ।

સદા ચ કરુણં પુનર્ધર્મસ્થાનં ગાઢોપનીતમતિદુઃસ્વધર્મમ્ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ:- (જંસિ) યસ્મિન્ (ગુહાએ) ગુહાયાં-ગુફાકારે (જલને) જલને વહી-
(અતિઉદ્દે) અતિવૃત્ત:-અતિગત: સ્વચ્છતદુઃકૃતમ્ (અવિજાણઓ) અવિજાનન્ (લુત્ત-
પણો) લુત્તપણઃ-અવગતારધિવિવેકો નારક: (હજ્જહાહ) દહ્યતે (સયા ય) સદા સર્વ-

શબ્દાર્થ-‘જંસિ-યસ્મિન્’ જિસ નરક મેં ‘ગુહાએ-ગુહાયામ્’ ગુફા કે આકાર કે સમાન ‘જલને-જલને’ અગ્નિ મેં ‘અતિઉદ્દે-અતિવૃત્ત:’ સંતાપિત વહ સ્વચ્છન દુઃકૃત્યનો ‘અવિજાણઓ-અવિજાનન્’ ન જાનતા હુઆ ‘લુત્તપણો-લુત્તપણઃ’ સંજારહિત હોકર ‘હજ્જહાહ-દહ્યતે’ જલતા રહતા હૈં ઓર ‘સયા ય-સદા ચ’ સર્વકાલ ‘કર્લુણં-કરુણમ્’ દીન ‘પુણઘમ્મઠાણં-પુનર્ધર્મસ્થાનમ્’ તથા સંપૂર્ણ તાપ કા સ્થાન ‘ગાઢોવળીયં-ગાઢોપનીતમ્’ જો પાપીજીવ કો બલાત્કાર સે પ્રાપ્ત હોતા હૈં ‘અતિદુઃસ્વધર્મમ્-અતિદુઃસ્વધર્મમ્’ एवं અસ્પૃશ્ય દુઃસ્વ દેના હી જિસકા સ્વભાવ હૈં એસે સ્થાન મેં નારકજીવ જાતે હૈં ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ-નરક મેં ગયા હુઆ કોઈ કોઈ નારક ગુફા અર્થાત્ હિટ્ટિકા કે આકાર વાલે નરક મેં ઢાલ દિયા જાતા હૈં। વહાં અગ્નિ મેં પડકર વહ અપને પાપ કો ન જાનતા હુઆ एवं નષ્ટપ્રજા હોકર જલતા

શબ્દાર્થ-‘જંસિ-યસ્મિન્’ જે નરકમાં ‘ગુહાએ-ગુહાયામ્’ ગુફાના આકાર જેવા ‘જલને-જલને’ અગ્નિમાં ‘અતિઉદ્દે-અતિવૃત્ત:’ સંતાપ પામેલા તે પોતે કરેલા દુઃકૃત્યોને ‘અવિજાણઓ-અવિજાનન્’ બાદમાં વિના અને ‘લુત્તપણે-લુત્તપણઃ’ સંજાવિનાનો થઈને ‘હજ્જહાહ-દહ્યતે’ બળતો રહે છે. ‘સયા ય-સદા ચ’ સર્વકાળ ‘કર્લુણં-કરુણમ્’ દીનતાજનક ‘પુણઘમ્મઠાણં-પુનર્ધર્મસ્થાનમ્’ તથા સંપૂર્ણ રીતે તાપનું સ્થાન ‘ગાઢોવળીયં-ગાઢોપનીતમ્’ જે નારક જીવને બળાત્કારથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ ‘અતિદુઃસ્વધર્મમ્-અતિદુઃસ્વધર્મમ્’ અત્યંત દુઃખ પમાડવું એજ એનો સ્વભાવ છે એવા સ્થાનમાં નારક જીવો બંધ છે. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ-નરકમાં ગયેલાં કોઈ કોઈ નારકને ગુફા-એટલે કે હિટ્ટિકાના આકારના નરકમાં હાસેલી દેવામાં આવે છે. ત્યાં તે અગ્નિમાં પડ્યો પડ્યો ઠારુણ પીડાનો અનુભવ કર્યા કરે છે, તેને એ વાતનું જ્ઞાન પણ હોતું નથી

સમવાયેબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૫૫

કાલે ચ (કલુર્ણ) કરુણ-દીનં (પુણ ધમ્મઠાણં) પુનર્ધર્મસ્થાનં તાપસ્થાનમ્ (ગાદો-
વળીયં) ગાદોપનીતં=ગાદપર્યર્થમુપનીતં દ્વૈકિતમ્ (અતિદુઃસ્વધર્મમ્) અતિદુઃસ્વધર્મમ્
અતિદુઃસ્વરૂપો ધર્મઃ સ્વમાવો યસ્મિન્ તાદૃશં સ્થાનં નારકા વ્રજન્તીતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘જંસિ’ યસ્મિન્નરકે ‘ગુહાપ’ ગુહાયામ્, ઉષ્ટ્રીકાકારાયામ્, ‘જલને’
જલને-મદોપામ્નો ‘અતિઉદ્દે’ અતિવૃદ્ધઃ બલાત્ સંતાપ્યમાનઃ, સંજ્ઞાવિરહિતત્વાત્
સ્વકીયં દુષ્કર્મ ‘અવિજાણઓ’ અવિજાનન્, તથા ‘હુત્તપગો’ હુત્તમમ્હઃ અપગતા-
વધિવિવેકઃ ‘હજ્જહ’ દહ્યતે-દંદહ્યતે ‘સયા ય’ સદા ચ યત્ ‘કલુર્ણ’ કરુણમ્,
કરુણાજનકં ‘ધમ્મઠાણં’ ધર્મસ્થાનં-ઉષ્ણતાતિત્તમં સ્થાનમ્। ‘ગાદોવળીયં’
ગાદોપનીતમ્, ગાદપતિશયેન પ્રાણાતિપાતાદિધોરકર્મણા ઉપનીતં પ્રાપ્તમ્, દુષ્કૃત-
કર્મકારિણાં પરસ્થાનમ્। ‘અતિદુઃસ્વધર્મમ્’ અતિદુઃસ્વધર્મમ્, અતિશયેન દુઃસ્વસ્વ-
રૂપો ધર્મઃ સ્વમાવો યસ્મિન્ પતાદૃશં નરકસ્થાનમ્ અતિક્રૂરકર્મકારિણસ્તે ગચ્છન્તિ।

હૈ। નરક કી ભૂમિ કારુણિક હૈ, તાપ કા સ્થાન હૈં ઔર અત્યન્ત હી
દુઃસ્વપ્રદ હૈ। નારક જીવ પેસે સ્થાન કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—નરક મેં ગયા નારકજીવ ઉષ્ટ્રીકા કે આકાર કી શુકા
મેં, પ્રહીસ આગ મેં, અર્ધસ્ત્રી જલાયા જાતા હૈ। સંજ્ઞાહીન હો જાને કે
કારણ વહ અપને પાપકર્મ કો નહીં જાનતા। હસકા અવધિવિવેક બી
હુસ હો જાતા હૈ। પેસી સ્થિતિ મેં વહ જલતા હૈ। નરકસ્થાન સદૈશ
દુઃસ્વ કા સ્થાન હૈ, અતીવ ઉષ્ણતા સે તપ્ત થના રહતા હૈ ઔર પ્રાણાતિ-
પાત આદિ ધોર દુષ્કૃત્ય સે પ્રાપ્ત હોતા હૈ। વહ અતિશય દુઃસ્વરૂપ

કે પોતે કયા પાપોતુ’ ફળ લોખવી રહ્યો છે. તેની પ્રજા લગભગ નષ્ટ થઈ ચુકી
હોય છે. નરકની ભૂમિ કારુણિક છે, તાપતું સ્થાન છે અને અપાર દુઃખપ્રદ
છે. પાપી જીવો-નરકગતિને યોગ્ય જીવો-એવા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારક જીવને ઉષ્ટ્રીકાના આકારની
શુકામાં, પ્રહીસ આગમાં બળજબરીથી બાળવામાં આવે છે. સંજ્ઞાહીન થઈ
જવાને કારણે તે પોતાના પાપકર્મને બોલતો નથી. તેનો અવધિવિવેક પણ
હુસ થઈ જાય છે. આ પ્રકારની સ્થિતિમાં તે અગ્નિજનિત દાહનો અનુભવ
કર્તા કરે છે. આ રીતે નરકસ્થાન સદા દુઃખતું જ સ્થાન છે. તે સ્થાન અપાર
હુત્તતાથી સંતપ્ત જ રહેતું હોય છે, પ્રાણાતિપાત આદિ ધોર દુષ્કૃત્યો કરનારા
જીવો જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવો એક ક્ષણ
પણ દુઃખમાંથી મુક્તિ મેળવી શકતા નથી. કહ્યું પણ છે કે—‘અચ્છિન્નિમીઠણ મેત્ત’

તેષાં ન સ્થાનિકોઽપિ કાલો દુઃસ્વાત્ વિશ્રામસ્ય । ઉક્તં ચ—

‘અચ્છિન્નિમીલનમેત્તં ગત્યિં સુદં દુઃસ્વમેવ પઢિવ ’ ।

નિરયે જેરદયાળું અહોનિસં પચ્ચમાણાણં ॥૧૧॥

છાયા—અસિનિમીલનમાત્રં નાસ્તિ સુખં દુઃસ્વમેવ મતિવદ્ધમ્ ।

નિરયે નૈરયિકાણામહર્નિશં પચ્ચમાનાનામ્ ॥૧૧॥ ૧૨॥

મૂલ્ય—ચત્તારિ અગ્નીઓ સમારભિતા

જહિં કૂરકમ્માઽભિતવિતિ બાલં ।

તેં તેંતથ ચિદ્દંતેઽભિતંપ્પમાણા

મચ્છાવ જીવં તુવજોદ્ધપ્પતા ॥૧૩॥

છાયા—ચતુરોઽગ્નીન્ સમારભ્ય યસ્મિન્ કૂરકર્માણોઽભિતાપયન્તિ બાલમ્ ।

સે તત્ત ચિદ્દંતંપ્પમિતંપ્પમાણા મસ્યા હવ જીવન્ત ઉપજ્યોતિઃ પ્રાપ્તાઃ ॥૧૩॥

સ્થાન છે ઓર કૂર કર્મ કરને થાલે વહાં ઉત્પન્ન હોતે છે । વહાં એકક્ષણ મી
દુઃસ્વ સે વિશ્રામ નહીં મિલતા । કહા મી છે-‘અચ્છિન્નિમીલનમેત્તં’ હયાદિ ।

રાત્રિદિન પચ્ચને થાલે પીડા કા ભોગ કરને થાલે નારકિયોં કો
નરક મેં પલ ભર મી સુસ્વ પ્રાપ્ત નહીં હોતા । વે નિરન્તર દુઃસ્વ હી દુઃસ્વ
ભોગતે રહતે છે ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—‘જહિં-યત્ર’ જિસ નરક ભૂમિ મેં ‘કૂરકમ્મા-કૂરકર્માણઃ
કૂર કર્મ કરનેથાલે પરમાધાર્મિક ‘ચત્તારિ અગ્નીઓ સમારભિતા-ચતુરઃ
અગ્નીન્ સમારભ્ય’ ચારોં દિશાઓં મેં ચાર અગ્નિયાં પ્રજ્વલિત કરકે
‘બાલ-બાલમ્’ અજ્ઞાની નારકી જીવ કો ‘અભિતવિતિ-અભિતાપયન્તિ’
તપાતે છે ‘તે-તે’ વે નારકી જીવ ‘જીવં તુવજોદ્ધપ્પતા-જીવન્ત ઉપજ્યોતિઃ-

‘રાત્રિદિન જેમને અગ્નિ પર પકાવવામાં આવે છે એવા નારક છવોને
સતત પીડાનો જ અનુભવ કરવો પડે છે. તેમને ક્ષણતંત્ર સુખ પણ મળતું નથી.
તેઓ તો ત્યાં નિરન્તર દુઃખનો જ અનુભવ કર્યા કરે છે.’ ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—‘જહિં-યત્ર’ જે નારકભૂમિમાં ‘કૂરકમ્મા-કૂરકર્માણઃ’ કૂર
કર્મો કરવાવાળા પરમાધાર્મિકો ‘ચત્તારિ અગ્નીઓ સમારભિતા-ચતુરઃ અગ્નીન્
સમારભ્ય’ ચારે દિશાઓમાં ચાર અગ્નિઓ પ્રગટ કરીને ‘બાલ-બાલમ્’
અજ્ઞાની નારક છવને ‘અભિતવિતિ-અભિતાપયન્તિ’ તપાવે છે. ‘તે-તે’ એવા
નારક છવો ‘જીવં તુવજોદ્ધપ્પતા-જીવન્ત ઉપજ્યોતિઃ પ્રાપ્તાઃ’ અગ્નિની સમીપ આવેલ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. સુ. અ. ૫ ઉ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૫૭

અન્યાર્થ:—(જહિ) યત્ર નરકે (કૂરકમ્મા) કૂરકર્માણઃ પરમાધાર્મિકાઃ (ચત્તારિ અગ્નીઓ સમારભિતા) ચત્તૃષુ દિશાસુ ચતુરોઽગ્નીન્ સમારભ્ય મજ્જાલ્ય (બાલં) બાલમજ્જાનિનારકજીવમ્ (અમિતવિતિ) અમિતાપયંતિ-જ્વાલયન્તિ (તે) તે નારકાઃ (જીવંતુવજોદ્વપતા મઝ્છા વ) જીવન્ત ઉપજ્યોતિઃ અગ્નિસમીપં પ્રાપ્તાઃ મત્સ્યા इव (અમિતપ્પમાણા) અમિતપ્પમાનાઃ તાપં સહમાનાઃ (તત્થ ચિદ્દંત) તત્થેવ તિષ્ઠન્તીતિ ॥૧૩॥

ટીકા—‘જહિ’ યસ્મિન્ નરકાવાસે ‘કૂરકમ્મા’ કૂરકર્માણઃ પરમાધાર્મિકાઃ ‘ચત્તારિ’ ચત્તૃષુ દિશાસુ-પૂર્વપશ્ચિમોત્તરદક્ષિણરૂપાસુ ચતુરઃ ‘અગ્નીઓ’ અગ્નીન્ ‘સમારભિતા’ સમારભ્ય-પ્રજ્જાલ્ય ‘બાલં’ બાલં-દુષ્કૃતકારિણમ્=મહારંભમહાપરિ-ગ્રહાદિકારિણં પંચેન્દ્રિયઘાતકં માંસમક્ષકં ચ ‘અમિતવિતિ’ અમિતાપયન્તિ-પ્રાપ્તાઃ’ અગ્નિ કે પાસ પ્રાપ્ત જીતી હુઈ મછલી કે સમાન ‘અમિતપ્પ-માણા-અમિતપ્પમાનાઃ’ તાપ સે તપ્ત હોતે હુપ ‘તત્થ ચિદ્દંત-તત્થ તિષ્ઠન્તિ’ વહાં ડસી નરક સ્થાન મેં રહતે હેં ॥૧૩॥

અન્યાર્થ—નરક મેં કૂર કર્મા પરમાધાર્મિક ચારોં દિશાઓં મેં ચાર અગ્નિયાં જલાકર ડસ બાલ જીવ (નારક) કો જલાતે હેં । અગ્નિ કે સમ્પર્ક સે વે જીવિત રહતે હુપ ડસી પ્રકાર ડસ તાપ કો સહન કરતે રહતે હેં જૈસે જીવિત મછલી ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—જિસ નરકાવાસ મેં કૂરકર્મ કરને વાલે પરમાધાર્મિક દેવતા પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર ઓર દક્ષિણ રૂપ ચારોં દિશાઓં મેં ચાર અગ્નિયાં જલાતે હેં ઓર ડસ મહારંભ મહાપરિગ્રહ પંચેન્દ્રિય ઘાત માંસ મક્ષણ આદિ મહાદુષ્કૃત કરને વાલે અજ્ઞાની નારક કો તપાતે હેં । વે

જીવતી માછલીની જેમ ‘અમિતપ્પમાણા-અમિતપ્પમાનાઃ’ તાપથી તપતા થકા ‘તત્થ ચિદ્દંત-તત્થ તિષ્ઠન્તિ’ ત્યાં એજ નરકસ્થાનમાં રહે છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં કૂર પરમાધાર્મિક દેવો ચારે દિશાઓમાં ચાર અગ્નિઓ પ્રગટાવીને તેમાં તે બાલ જીવોને (અજ્ઞાન જીવોને-નારકોને) બાળે છે, અગ્નિમાં બળવા છતાં તેઓ મૃત્યુ પામતા નથી, પણ જીવિત રહીને જીવતી માછલીની જેમ તરફડતાં તરફડતાં તે તાપને સહન કરે છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—તે નરકાવાસોમાં કૂર કર્મ કરનારા પરમાધાર્મિક દેવતાઓ પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ રૂપ ચારે દિશાઓમાં ચાર અગ્નિઓ પ્રવ્યક્ષિત કરે છે, અને મહારંભ, મહાપરિગ્રહ, પંચેન્દ્રિયઘાત, માંસમક્ષણ આદિ મહાદુષ્કૃત કરનારા અજ્ઞાની નારકોને તેમાં બાળે છે. તે નારકો ત્યાં

પીડયન્તિ તે પરમાધાર્મિકાઃ દશવિધક્ષેત્રવેદનાભિઃ 'તત્થ' તત્ર-નરકાવાસે પરમાધાર્મિકૈઃ 'અમિતપ્પમાણા' અભિ સર્વતઃ તપ્પમાણાઃ 'જીવંતુવજોદ્ધવા' જીવન્ત એવ ઉપગ્યોતિઃ અગ્નિસમીપં માત્તાઃ 'મચ્છા વ' મત્સ્યા હવ 'ચિદ્દંત' તત્રૈવ તિષ્ઠન્તિ ।

યથા-જીવન્ત એવ મત્સ્યાઃ, અગ્નિસમીપં માત્તાઃ, તાદૃશતાપેન સંતપ્પમાણાઃ પરવશત્વાત્ નાઽન્યત્ર ગચ્છન્તિ કિન્તુ તત્રૈવ તિષ્ઠન્તિ, તથા ઇમે જીવા અપિ નરકાવાસં માત્તાઃ, તત્ર તત્રત્પરમાધાર્મિકૈઃ વહ્નિના તાતપ્પમાણા અપિ તત્રૈવ પરમદુઃખેન લુઠન્તિ । ન તત્સ્થાનં હિત્વાઽન્યપ્રોપગન્તું શક્યમન્તે, ઇતિ ॥૧૨॥

મુલ્પ-સંતંચ્છળં નામ મહાહિતાવં તે નારયા જંત્ય અસાંદુકમ્મા ।

હસ્થેહિ પાપંહિ ચ વંધિઝ્ઞં ફેલમં વ તંચ્છન્તિ કુહાંડેહસ્થા ॥૧૪॥

છાયા-સંતસળં નામ મહામિતાપં તાન્ નારકાન્ યત્ર અસાધુકર્મણઃ ।

હસ્તૈશ્ચ પાદૈશ્ચ વદ્ધ્વા ફલકમિવ તદ્દણુવન્તિ કુઠારહસ્તાઃ ॥૧૪॥

નારક વહાં દસ પ્રકાર કી ક્ષેત્રવેદના સે જુરી તરહ સંતસ હોતે રહતે હૈં । વે જીવિત રહતે હુપ અગ્નિ કે સમીપ મછલિયોં કી ખાંતિ સંતાપ કા અનુભવ કરતે હુપ વહીં સ્થિત રહતે હૈં ।

જૈસે જીતી હુઈ મછલિયાં અગ્નિ કા સામિધ્ય પાકર દુસ્સહ તાપ સે તસ હોતી હુઈ ખી પરાધીન હોને સે અન્યત્ર નહીં જાતી-વહીં રહતી હૈં, ડસી પ્રકાર યે જીવ નરકાવાસ કો પ્રાપ્ત હોકર, પરમાધાર્મિકો દ્વારા તપાપે જાતે હુપ ખી ઘોર દુઃસ્વપૂર્વક વહીં તકડકડતે રહતે હૈં । વે હસ સ્થાન કો તપાગકર અન્યત્ર નહીં જા સકતે ॥૧૩॥

હસ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદનાને પરાધમાં પરાધ રીતે અનુભવ કર્યા કરે છે. તેઓ ભવિત રહેવા છતાં પણ અગ્નિની સમીપમાં રહેલી ભવતી માછલીની જેમ ભાં જ રહીને તે સંતાપને અનુભવ કર્યા કરે છે.

જેવી રીતે પરાધીન દશમાં રહેલી માછલીઓ અગ્નિની સમીપમાં રહીને દુઃસહ તાપને અનુભવ કરવા છતાં પણ ત્યાંથી દૂર જઈ શકતી નથી-માછલીને જ્યારે ભવતી પકાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે પરાધીન હોવાને કારણે અગ્નિથી દૂર નાસી શકતી નથી. એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિક દેવો દ્વારા આત્રમાં આળસમાં આવવા છતાં પણ તે નારકો ત્યાંથી લાગી શકતા નથી. તેમને પરાધીનતાને કારણે કારણ દુઃખ સહન કરવું જ પડે છે. ॥૧૪॥

સમવાયંબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ ઇ. ૧ નારકોયવેવનામિરૂપણમ્

૩૫૯

અન્વયાર્થ:—(મહાહિતાવં) મહામિતાપં (સંતંચ્છણં નામ) સંતક્ષણં નામ નરકો વિષયે (જત્ય) યત્ર યસ્મિન્ નરકે (અસાદુકર્મમા) અસાધુકર્મણઃ' (કુઠારહસ્તા) કુઠારહસ્તાઃ કુઠારં હસ્તે ક્રુન્વા (તે નારયા) તાન્ નારકાન્ (હત્યેહિં પાપહિં ય વંધિજનં) હસ્તૈઃ પાદૈશ્ચ વદ્ધ્વા (ફલગં વ) ફલકં કાષ્ઠમિવ (તચ્છંતિ) તક્ષણુવન્તિ—કર્તયન્તીતિ ॥૧૪॥

ટીકા—‘મહાહિતાવં’ મહામિતાપમ્, મહાદુઃખોત્પાદકં ‘સંતંચ્છણં નામ’ સંતક્ષણં નામ નરકસ્થાનં સંપ્રાપ્તયતે । ‘જત્ય’ યત્ર નરકે ‘અસાદુકર્મમા’ અસાધુકર્મણો નિરનુકમ્પાઃ પરમાધાર્મિકાઃ ‘કુઠારહસ્તા’ કુઠારહસ્તાઃ સન્તઃ તે નારયા

શબ્દાર્થ—‘મહાહિતાવં-મહામિતાપમ્’ મહાન્ સંતાપ દેને વાલા ‘સંતંચ્છણં નામ-સંતક્ષણં નામ’ સંતક્ષણ નામક નરક છે ‘જત્ય-યત્ર’ જિસ નરક મેં ‘અસાદુકર્મમા-અસાધુકર્મણઃ’ પાપકર્મ કરને વાલા ‘કુઠારહસ્તા-કુઠારહસ્તાઃ’ હાથ મેં કુઠારા લિયે છુપ ‘તે નારયા-તાન્ નારકાન્’ ઊન નારકોં કો ‘હત્યેહિં પાપહિં ય વંધિજનં-હસ્તૈઃ પાદૈશ્ચ વદ્ધ્વા’ નારકીં જીવોં કે હાથ ઓર પૈર વાંધકર ‘ફલગં વ-ફલકમિવ’ કાષ્ઠ કી તરહ ‘તચ્છંતિ-તક્ષણુવન્તિ’ કાટતે હૈં ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—અત્યન્ત સંતાપ દેને વાલા સંતક્ષણ નામક નરક છે । ઊસમેં પરમાધાર્મિક હાથ મેં કુઠાર લેકર નારકોં કે હાથ ઓર પૈર વાંધકર ઊન્હેં કાષ્ઠ કી તરહ કાટતે હૈં ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—વહાં સંતક્ષણ નામક નરક છે જો મહાન્ દુઃખજનક છે । ઊસ નરક મેં અસાધુકર્મ પરમાધાર્મિક દયાહીન હોકર નારકોં કે હાથ

શબ્દાર્થ—‘મહાહિતાવં-મહામિતાપમ્’ મહાન્ સંતાપ દેવાવાળા ‘સંતંચ્છણં નામ-સંતક્ષણં નામ’ સંતક્ષણ નામનું નરક છે. ‘જત્ય-યત્ર’ જે નરકમાં ‘અસાદુકર્મમા-અસાધુકર્મણઃ’ પાપકર્મ કરવાવાળા ‘કુઠારહસ્તા-કુઠારહસ્તાઃ’ હાથમાં કુઠારી લીધેલ ‘તે નારયા-તાન્ નારકાન્’ તે નારકોને ‘હત્યેહિં પાપહિં ય વંધિજનં-હસ્તૈઃ પાદૈશ્ચ વદ્ધ્વા’ નારકોં છેડેના હાથ અને પગ બાંધીને ‘ફલગં વ-ફલકમિવ’ લાકડાની જેમ ‘તચ્છંતિ-તક્ષણુવન્તિ’ કાપે છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—સંતક્ષણ નામનું એક અતિશય દુઃખપ્રદ નરકસ્થાન છે. તે નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોના હાથપગ બાંધીને, પરમાધાર્મિકો તેમને કુઠારી વડે કાષ્ઠની જેમ કાપે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—હવે સૂત્રકાર સંતક્ષણ નામના નરક સ્થાનની વાત કરે છે. તે સંતક્ષણ નરકમાં જે નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમને અંગછેદનની પીડા

તાન્ નારકજીવાન્ 'હસ્થેર્હિ પાપહિ ય બંધિઝળ' હસ્તૈશ્ચ પાદૈશ્ચ બન્ધયિત્વા 'ફલગં
વ' ફલગમિવ, કાષ્ઠપટ્ટાલપટ્ટમિવ 'તચ્છંતિ' તક્ષણુવન્તિ છિન્દન્તિ-છોલંતીતિ
માયાયામિત્યર્થઃ ॥૧૪॥

મૂલ્ય-રૂઢિરે પુણો વચ્ચેસમુસ્સિઅંગે ભિન્નુત્તમંગે વરિવત્તયંતા ।

પયંતિ ણં ણેરૂપ ફુરંતે સંજીવમચ્છેવ અયોકવલ્લે ॥૧૫॥

છાયા-રૂઢિરે પુનર્વચ્ચે:સમુચ્છિન્નાંગાન્ મિશ્રોત્તમાંગાન્ પરિવર્તયન્તઃ ।

પચન્તિ સ્વલ્પ નૈરયિકાન્ સ્ફુરન્તઃ સંજીવમત્સ્યાનિવાડયઃકવલ્યામ્ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ:-('પુણો) પુનઃ (રૂઢિરે) નારકજીવસ્ય રૂઢિરે પચન્તિ । (વચ્ચ-
સમુસ્સિઅંગે) વચ્ચે:સમુચ્છિન્નાંગાન્-મલપૂરિતશરીરાન્ (ભિન્નુત્તમંગે) મિશ્રોત્તમાંગાન્
પૈર બાંધ હેતે હૈં ઓર હાથ મેં કુઠાર લેકર કાઠ કી તરહ ઉન્હેં કાઢતે
હૈં યા છીલતે હૈં ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ:-'પુણો-પુનઃ' તદન્તર નરકપાલ 'રૂઢિરે-રૂઢિરે' નારક
જીવ કે રૂઢિર મેં 'વચ્ચસમુસ્સિઅંગે-વચ્ચે:સમુચ્છિન્નાંગાન્' મલ કે
દ્વારા જિનકા શરીર ફૂલ ગયા હૈ તથા 'ભિન્નુત્તમંગે-મિશ્રોત્તમાંગાન્ ।
જિનકા મસ્તક ઘૂર્ણિત કર દિયા હૈ 'ફુરંતે-સ્ફુરન્તઃ' પીઢા કે
મારે જો હધર ઘધર છટપટા રહે હૈં 'ણેરૂપ-નારકાન્' એસે નારકિ જીવોં
કો 'પરિવત્તયંતા-પરિવર્તયન્તઃ' નીચે ઊપર ઊલટ પલટ કરતે હુપ 'સંજી-
વમચ્છેવ-સંજીવમત્સ્યાનિવ' જીવિત મછલી કે જૈસે 'અયોકવલ્લે-
અયઃકવલ્યાં' લોહ કી કઢાહી મેં 'પયંતિ-પચન્તિ' પકાતે હૈં ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ:-પુનઃ પરમાધાર્મિક, નારક જીવોં કો ઉન્હીકે રૂઢિર મેં પકાતે
હૈં । ઉનકા શરીર મલ સે પરિપૂર્ણ હો કર ફૂલ જાતા હૈ, મસ્તક ચૂરા ચૂરા

વેડા ॥ ૫૩ છે. ત્યાં જે દૂર પરમાધાર્મિક દેવો હોય છે, તેઓ તેમના હાથ-
પગ બાંધીને કુહાડી વડે તેમનાં અંગોનું કાષ્ઠની જેમ છેદન કરે છે. ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ:-'પુણો-પુનઃ' તદન્તર નરકપાલ 'રૂઢિરે-રૂઢિરે' નારક જીવના જે
લોહીમાં 'વચ્ચસમુસ્સિઅંગે-વચ્ચે:સમુચ્છિન્નાંગાન્' મળથી જેમનું શરીર ફૂલી
ગયું છે તથા 'ભિન્નુત્તમંગે-મિશ્રોત્તમાંગાન્' જેમનું માથું ઘૂર્ણિત
કરી દિધેલ છે 'ફુરંતે-સ્ફુરન્તઃ' હુપ અને પીડાના માટે જે અહીં તહીં
તરફડતા રહે છે, 'ણેરૂપ-નારકાન્' એવા નારકિ જીવોને 'પરિવત્તયંતા-
પરિવર્તયન્તઃ' નીચે ઊપર ઊલટ પલટ કરતાં 'સંજીવમચ્છેવ-સંજીવમત્સ્યાનિવ'
જીવતી માછલીની જેમ 'અયોકવલ્લે-અયઃકવલ્યાં' લોખંડની કઢાઈમાં
'પયંતિ-પચન્તિ' પકાવે છે. ॥૧૫॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેશનાનિરૂપણમ્

૩૬૧

-ર્ષ્ણિતશિરસ્કાન્ (ફુરંતે) સ્ફુરતઃ-ઇતસ્તતશ્ચલતઃ (નેરઇષ) નૈરયિકાન્ (પરિ-
વત્તયંતા) પરિવર્તયન્તઃ (સજીવમચ્છેત) સજીવમત્સ્યાનિવ (અયોકવલ્લે) અય-
કવલ્યાં-લોઢકટાદે (પર્યંતિ) પચન્તીતિ ॥૧૫॥

ટીકા—‘પુળો’ પુનસ્તે પરમાધાર્મિકાઃ ‘રુદિરે’ રુધિરે, નારકીયજીવાનાં
શુશ્વધાતેન નિસ્સૃતરુધિરાન્ ‘વચ્ચસમુસ્સિઅંગે’ વર્ચસમુચ્છિન્નાંગાન્-વર્ચઃપ્રધાનાનિ
સમુચ્છિન્નાનિ અંગાણિ અંગાનિ તાં યેષાં તાન્ મલ્લાધાતેન નિસ્સૃતાંગાન્ મિન્નુત્તમંજે-
મિન્નોત્તમાદ્ધાન્, મિલ્લાનિ મસ્ફુટિતાનિ ઉત્તમાંગાનિ શિરાંસિ યેષાં તે તથા-
વિધાન્ દણ્ડપ્રહારેણ મસ્ફુટિતમસ્તકાન્ ‘ફુરંતે’ સ્ફુરતઃ, ઇતસ્તતશ્ચલતઃ ‘નેરઇષ
નૈરયિકાન્’ નારકીજીવાન્ ‘પરિવત્તયંતા’ પરિવર્તયન્તઃ ઇતસ્તતો લોઢયન્તઃ ‘અયો-
કવલ્લે’ અયઃકવલ્યામ્, લોઢનિર્મિતકટાદે । ‘સજીવમ-ચ્છેત’ સજીવમત્સ્યાનિવ
‘પર્યંતિ’ પચન્તિ । લોઢકટાદે ક્ષિપ્ત્વા ઇતસ્તતઃ તાન્ નારકજીવાન્ પરિશ્રામયન્
તે પરમાધાર્મિકાઃ પચન્તીતિ ॥૧૫॥

હો જાતા હૈં, વે ફડકડાતે તરફરતે રહતે હૈં । નરકપાલ ડન્હેં ઇધર ઉધર
પલટતે હુપ સજીવ મત્સ્યોં કી તરહ લોહે કી કઢાઈ મેં પકાતે હૈં ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક શસ્ત્રોં કા આઘાત કરકે નારક જીવોં કે
શરીર મેં સે રુધિર નિકાલતે હૈં । ઉનકે અંગ અથવા આંતેં મલ કે દ્વારા સૂજ
જાતી હૈં । ડણ્ડોં કે પ્રહાર સે ઉનકે મસ્તક ફૂટ જાતે હૈં । વેફડકડાતે
રહતે હૈં । ઉનકો ઇધર ઉધર પલટતે હુપ લોહે કી કઢાઈ મેં સજીવ
મત્સ્યોં કી ખાંતિ પકાતે હૈં । ઉન નારકોં કો લોહે કી કઢાઈ મેં ફાલ-
કર ઇધર ઉધર ડલટ પલટ કરકે પરમાધાર્મિક દેવ ડન્હેં કે રુધિર મેં
ડન્હેં પકાતે હૈં ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થ—વળી પરમાધાર્મિકો નારક જીવોને પોતાના રુધિરમાં પકાવે છે.
તેમનું શરીર મળથી પરિપૂર્ણ થઈ ફૂટી જાય છે અને મસ્તકના ચૂરે ચૂરા થઈ
જાય છે. જેવી રીતે જીવતી માછલીઓને લોહાના તાવડામાં તાવેલા વડે આમતેમ
ફેરવી ફેરવીને પકાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે નારકોને પણ પકાવવામાં
આવે છે. ત્યારે તે પરાધીન નારકો તરફડિયાં ખાયા કરે છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક દેવતાઓ નારકોના શરીરમાં શસ્ત્રો લોડી કરીને,
તેમાંથી લોહી વહેવરાવે છે. તેમનાં અંગો અને આંતરકાં મળ દ્વારા સૂજી
જાય છે. લોહીઓના પ્રહારથી તેમનાં મસ્તક ફૂટી જાય છે. તે નારકો દુઃખ
અને બચથી સદા તરફડતા રહે છે. પરમાધાર્મિકો તેમને સજીવ માછલી-
ઓની જેમ લોહાના તાવડામાં આમતેમ ઉલટાવી સુલટાવીને તેમના જ
લોહીમાં પકાવે છે. ॥૧૫॥

સુ. ૪૬

નન્નુ યદા इत्यं परमाधार्मिकद्वारा नरकवासिनः पीडां प्राप्नुवन्ति, यथा-
वृक्षात् पातनं, छेदनं, भेदनं, कटाहे पाचनं च, तदा-तत् शरीरं विहायाऽन्यत्र-
गच्छन्तस्सादृशयातनाभ्यो विमुक्ता भविष्यन्तीति कथं पुनस्तेषामनुक्षणं तादृशी
पीडा स्वादित्याशंक्य समाधत्ते । न हि तादृशयातनाभ्यः शिस्तच्छेदेऽपि तेषां
मुक्तिर्भवति । अपि तु वारं वारं तामेवाऽनुभवन्तीत्यत आह—

मूलम्—नो चेव ते तत्तथ मसीभवन्ति, न मिज्जती तिव्वभिवेयणाए ।

तमाणुभागं अणुवेदयन्ता दुक्खन्ति दुक्खी इह दुक्खेण॥१६॥

છાયા—નો ચેવ તે તથ મષીભવન્તિ નો મિજ્યન્તે તીવ્વાઽમિવેદનયા ।

તમણુમાગમણુવેદયન્તો દુઃખન્તિ દુઃખિન इह दुष्कृतेन ॥१६॥

जब नारक जीवों को परमाधार्मिकों द्वारा इस प्रकार की पीडा पहुँचाई जाती है—वृक्ष से गिराया जाता है, छेदन भेदन किया जाता है, पकाया जाता है, तब वे उस शरीर को छोड़कर अन्यत्र जाकर उन यातनाओं से छुटकारा पा छेते होंगे, ऐसी स्थिति में उन्हें लगातार पीडा कैसे हो सकती है? इस शंका का समाधान करते हैं। इस प्रकार की यातनाओं से, यहां तक कि मस्तक छेदन होने पर भी उनका बचाव नहीं होता, किन्तु बार बार वे उसी प्रकार की यातनाएँ भोगते ही रहते हैं। सूत्रकार यही कहते हैं—

शब्दार्थ—‘ते-ते’ वे नारक ‘तत्थ-तत्र’ उस नरक में ‘नो चेव मसीभवन्ति-नैव मषीभवन्ति’ जलकर भस्म नहीं हो जाते हैं तथा

પરમાધાર્મિક દેવતાઓ દ્વારા આ પ્રકારની પીડાઓ (વૃક્ષ પરથી નીચે પડકવાની, અંગોતું છેદન કરવાની, અગ્નિ પર પકાવવાની આદિ) જ્યારે પહોંચાડવામાં આવતી હશે, ત્યારે તે નારકો મરણ પામીને તે યાતનાઓ-માંથી મુક્ત થઈ જતા હશે અને અન્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને તે યાતનાઓ-માંથી છૂટકારો મેળવતા હશે, આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તેમને નિરંતર પીડા અનુભવવાની વાત કેવી રીતે સંભવી શકે?

આ પ્રકારની શંકાતું સમાધાન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-આ પ્રકારની યાતનાઓ સહન કરવા છતાં પણ તેમનું આયુષ્ય સમાપ્ત થતું નથી. અરે ! તેમનું મસ્તક છેદવામાં આવે, તો પણ તેઓ જીવતાં જ રહે છે અને વારં વાર આ પ્રકારની યાતનાઓ સહન કર્યા જ કરે છે. એજ વાત સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે. ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે નારક ‘તત્થ-તત્ર’ તે નારકમાં ‘નો ચેવ મસિ ભવન્તિ-નૈવ મષીભવન્તિ’ બળીને ભસ્મ થઈ જતાં નથી તથા ‘તિવ્વભિવેયણાए-

સમર્પાથ્યોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૫ જ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૬૩

અન્વયાર્થ:—(તે) તે નારકા: (તત્થ) તત્ર નરકે પચ્ચમાના અપિ (નો ચેવ) નૈવ (મસીમંવંતિ) મષીમવન્તિ મસ્મસાત્ નૈવ મવન્તિ, તથા (તિઙ્ગમિવેયણાણ) તીઙ્ગામિવેદનયા (ન મિજ્જતી) ન મિચ્ચન્તે કિન્તુ (તમાણુભાગં અણુવેદયંતા) તમણુભાગં કર્મફલપત્તુવેદયન્તોઽનુમવન્ત: (દ્દહ) દ્દહાસ્મિન્ લીકે (દુક્કહેણ) દુક્કહેતેન—પાણાતિપાતાયણાદશાપસ્થાનરૂપેણ (દુક્ખી) દુ:ખિનો દુ:સ્વમાજ: (દુક્ખંતિ) દુક્ખન્તિ પીડયન્તે इति ॥૧૬॥

ટીકા—‘તત્થ’ તત્ર નરકે તે નારકા: નારકજીવા એકમનેકવારં વિપચ્ચમાના અપિ ‘નો નૈવ ‘મસીમંવંતિ’ મષીમવન્તિ—અગ્નિર્મિન્ મસ્મસાત્ મવન્તિ

‘તિઙ્ગમિવેયણાણ-તીઙ્ગામિવેદનયા’ નરકની તીવ્ર પીડાથી ‘નો મિજ્જતી—ન મિચ્ચન્તે’ મરતે નહીં હોય કિન્તુ ‘તમાણુભાગં અણુવેદયંતા—તમણુભાગં અણુવેદયન્ત:’ નરકની તે પીડાથી ભોગવતાં પાપના કારણે ‘દુક્કહેણ—દુ:ખિનો’ દુ:ખી થઈને—‘દુક્ખંતિ—દુક્ખન્તિ’ પીડામાં અણુભવ કરતે હોય ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—નારકજીવ નરકમાં પચ્ચને પરથી મસ્મ નહીં હોય, ન તીવ્ર વેદનાથી મરતે હોય કિન્તુ અપણે કર્મફલને ભોગવતે રહેતે હોય. તે પ્રાણાતિપાન આદિ અઠારહ પાપસ્થાનોમાં સેવન કરવાને દુ:સ્વનામાં ભોગવતાં હોય ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—વેચારે નારકજીવ નરકમાં અનેકવાર પકાયે જાણે પરથી આગથી મસ્મ નહીં હોય. તીવ્રથી તીવ્ર વેદનાથી કારણથી મરતે

તિઙ્ગામિવેદનયા’ નરકની તીવ્ર પીડાથી ‘નો મિજ્જતી—ન મિચ્ચન્તે’ મરતાં નથી. પરંતુ ‘તમાણુભાગં અણુવેદયંતા—તમણુભાગં અણુવેદયન્ત:’ નરકની તે પીડાને ભોગવતાં પાપના કારણે તે ‘દુક્કહેણ—દુ:ખિનો’ દુ:ખી થઈને—‘દુક્ખંતિ—દુક્ખન્તિ’ પીડામાં અણુભવ કરે છે. ॥૧૬॥

સૂતાર્થ—નરકમાં જયેલા નારકાને અગ્નિ ઉપર પકાવવામાં આવે છે, છતાં પણ તેઓ ભસ્મ થતા નથી, તીવ્ર વેદનાથી તેમણે મરણ થતું નથી, પરંતુ દીર્ઘકાળ સુધી તેઓ તેમનાં કર્મોનું ફળ ભોગવતાં કરે છે. પ્રાણાતિપાન આદિ ૧૮ પ્રકારનાં પાપોનું સેવન કરવાને લીધે તેમને આ પ્રકારનાં દુ:ખો ભોગવવા પડે છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકાને અનેકવાર અગ્નિ ઉપર માંસ આદિની જેમ સંધવામાં આવે છે. આ પ્રકારની તીવ્ર વેદના ભોગવવા છતાં પણ તેમના શરીર અગ્નિમાં બળીને ભસ્મ થઈ જતાં નથી—એટલે કે

‘તથ’ તત્ર ‘તિન્વમિવેયણા’ તીત્રાઽમિવેદનયા, ‘ળ મિજ્જતી’ ન મિયન્તે, સ્વકૃતકર્મણાં યત્ ફલં તસ્યાઽનનુભૂતત્વાત્ । ન હિ એકદૈવાઽનુભવાત્ તાનિ કર્મણિ પરિસમાપ્તાનિ, યેન દાહપાકાદિના શરીરાઽપગમો ભવેત્ । કિન્તુ વહુ-કાલં યાવત્ તાદૃશં શ્રીતોષ્ણવેદનાજનિતં-છેદન-ખેદન-ત્રિશૂલારોપણ-કુમ્ભી-પાક, તક્ષણાદિકં નિર્દયપરમાધાર્મિકેભ્ય ઉત્પાદિતં, તથા-પરસ્પરમપિ સંપાદિ-તમ્, અનુભાગં કર્મણાં ફલમ્ અનુવેદયન્તઃ સમ્યગનુમત્તં કુર્વન્તઃ તત્રૈવ તિષ્ઠન્તિ, ફર્યમપિ તાદૃશનરકસ્થાનાદન્યત્ર ન ગચ્છન્તિ ફલોપભોગં વિના । તથા-‘દુકહેળ’ સ્વકૃતદુષ્કૃતેન, પ્રાણાતિપાતાદિનાઽષ્ટાદશપાપસ્થાનેન, સતતં જાય-માનદુઃસ્થેન ‘દુઃસ્વી’ દુઃસ્થિનઃ ‘દુઃસ્વંતિ’ દુઃસ્થયન્તિ-પીડચન્તે, યાવત્કાલ-સ્થિતિકં કર્મ વદ્’ તાવત્પર્યન્તં તત્રાવસ્થિતા દુઃસ્થમનુમવન્તીતિ ॥૧૬॥

નહીં, ક્યોંકિ અપને કર્મોંં કા પૂરા ફલ નહીં ભોગ ચુકે હૈં । એક બાર ભોગને સે હીં ઉનકે વે કર્મ સમાપ્ત નહીં હુએ હૈં, જિસસે જલાને ઓર પકાને સે શરીર છૂટ જાય । વે દીર્ઘકાલપર્યન્ત સર્દીં ગમીં, છેદન, ખેદન ત્રિશૂલારોપણ, કુમ્ભીપાક, છીલના આદિ નિર્દય પરમાધાર્મિકોંં દ્વારા દિએ જાને ચાલે તથા પરસ્પર મેં એક દુસરે કો ઉત્પન્ન કિયે હુએ દુઃસ્થરૂપ અનુભાગ કો વેદન કરતે હુએ વહીંં રહતે હૈં । વે ફલ ભોગે વિના નરક સે નિકલકર કિસીં બીં પ્રકાર દુસરી જગહ નહીં જા સકતે હૈં । અપને કિએ પ્રાણાતિપાત આદિ અઠારહ પાપોંંં કે ફલસ્વરૂપ ચિરન્તર દુઃસ્થ કા

તેઓ ભરતા નથી, કારણ કે પાતાનાં કર્મોંનું પૂરેપૂરું ફળ તેઓ ભોગવી ચુક્યા હોતા નથી, એક જ વાર ભોગવવાથી તેમનાં કર્મોં નષ્ટ થઈ જતાં નથી. તેથી એક જ વાર ભગવાથી કે છેદવાથી તેમનું આયુષ્ય સમાપ્ત થતું નથી. તેમને દીર્ઘકાળ સુધી ઠંડી, ગરમી, છેદન, ખેદન, ત્રિશૂલારોપણ, આદિ કારણ યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે, નિર્દય પરમાધાર્મિક દેવતાઓ દ્વારા પ્રયેક્ષિત જે જે યાતનાઓ પહોંચાડવામાં આવે છે તે યાતનાઓ તથા નારકો દ્વારા એક બીજાને જે જે પીડા પહોંચાડવામાં આવે છે તે પીડાઓ સહન કરવા રૂપ દુઃખરૂપ અનુભાગનું વેદન કરતાં કરતાં દીર્ઘકાળ પર્યન્ત ત્યાં રહેવું પડે છે.

તે ફળ ભોગવ્યા સિવાય તેઓ નરકમાંથી નીકળીને બીજે કોઈ પણ સ્થળે જઈ શકતા નથી, તેમણે પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૮ પ્રકારનાં જે પાપો કર્યા હોય છે, તેના ફલ સ્વરૂપે તેઓ ચિરંતર દુઃખનો જ અનુભવ કરતા

અપિ ચ—

પૂલ્કમ્—તેહિં ચ તે લોલણસંપગાદે ગાઢં સુતત્તં અગ્નિં વયંતિ ।

ને તત્થ સાયંલહતી ભિંદુર્ગે અરહિયામિ તાવા તંહવી તંવિંતિ । ૧૭।

છાયા—તસ્મિંશ્ચ તે લોલનસંપ્રગાદે ગાઢં સુતત્તમગ્નિં વ્રજન્તિ ।

ન તત્ર સાતં લમન્તે અભિદુર્ગે અરહિતા અમિતાપાન્ તથાપિ તાપયન્તિ । ૧૭।

અન્વયાર્થ—(લોલણસંપગાદે) લોલનસંપ્રગાદે-નારકજીવાનાં ચલનેન વ્યાપ્તે (તદ્દિ) તત્ર નરકે (ગાઢં) ગાઢં અર્થમ્ (સુતત્તં) સુતત્તમ્ (મગ્નિં વયંતિ)

હી અનુભવ કરતે હૈં । ડન્હોને જિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલા કર્મ ઘાંધા હૈ, ઉતને કાલ તક ઘઘીં રહકર દુઃખોં કા અનુભવ કરતે હૈં । ૧૬।

ઔર મી કહતે હૈં--

શબ્દાર્થ—‘લોલણસંપગાદે-લોલનસંપ્રગાદે’ નારક જીવોં કે ચલન સે વ્યાપ્ત ‘તદ્દિ-તત્ર’ ઉસ નરક મેં ‘ગાઢં-ગાઢમ્’ અત્યન્ત ‘સુતત્તં-સુતત્તમ્’ તપી હુઈ ‘અગ્નિં વયંતિ-અગ્નિ વ્રજન્તિ’ વે નારક જીવ અગ્નિ કે પાસ જાતે હૈં ‘અભિદુર્ગે તત્થ-અભિદુર્ગે તત્ર’ ઉસ અતિદુર્ગમ અગ્નિ મેં જલતે હુઈ વે ‘સાતં ન લહતી-સાતં ન લમન્તે’ સુખ નહીં પાતે હૈં ઔર ‘અરહિયામિતાવા-અરહિતા અમિતાપાન્’ યથાપિ વે મહાતાપ સે તપ્ત હી હૈં ‘તદ્દિ-તથાપિ’ તો મી ‘તંવિંતિ-તાપયન્તિ’ ડન્હેં તસ તૈલ ઔર અગ્નિ મેં તપાતે હૈં ॥૧૭।

અન્વયાર્થ—નારક જીવોં કે ચલને સે વ્યાપ્ત ઉસ નરક મેં, શીત સે પીઢિત હોકર વે નારક અત્યન્ત તસ અગ્નિ કે સમીપ જાતે હૈં ।

રહે છે. તેમજી બેટલા કાળની સ્થિતિવાળું કર્મ બાંધ્યું હોય છે, બેટલા કાળ સુધી ત્યાં જ (નરકમાં જ) રહીને તેઓ દુઃખોનું વેદન કરે છે. ॥૧૬॥

બળી સૂત્રકાર તેમનાં દુઃખોનું વર્ણન કરતા કહે છે—

શબ્દાર્થ—‘લોલણસંપગાદે-લોલનસંપ્રગાદે’ નારક જીવોના ચલનથી વ્યાપ્ત ‘તદ્દિ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘ગાઢં-ગાઢમ્’ અત્યન્ત ‘સુતત્તં-સુતત્તમ્’ તપથી તપેલી ‘અગ્નિં વયંતિ-અગ્નિ વ્રજન્તિ’ તે નારક જીવ અગ્નિની પાસે બાય છે ‘અભિદુર્ગે તત્થ-અભિદુર્ગે તત્ર’ તે અતિ દુસ્સહ અગ્નિમાં બળતાં તે ‘સાતં ન લહતી-સાતં ન લમન્તે’ સુખ પામતાં નથી અને ‘અરહિયામિતાવા-અરહિતામિતાપાન્’ બે કે તે મહાતાપથી તપેલા હોય છે ‘તદ્દિ-તથાપિ’ તો પણ ‘તંવિંતિ-તાપયન્તિ’ તેમને તપ્ત તેવ અને અગ્નિમાં તપાવે છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—નારક જીવોના હલન ચલનથી સુક્ત તે નરકમાં, જ્યાં નારકોને અત્યન્ત શીતનો અનુભવ થાય છે, ત્યાં તેઓ તેનાથી બચવા

અગ્નિ વ્રજન્તિ અગ્નેઃ સમીપં પ્રાપ્નુવન્તિ (અભિદુગ્મે તસ્ય) અભિદુર્ગે તત્ર દશ્વ-
માનાઃ (સાયં ન લહતી) સાતં ન લભન્તે—સુખં ન પ્રાપ્નુવન્તિ (અરહિયામિતાવા)
અરહિતામિતાયાન્ યદપિ તે મહાતાપયુક્તા एन (તદ્ વિ) તથાપિ તે નરકપાલા-
સ્તાન (તર્વિતિ) તાપયન્તિ—તત્ત્વૈલાગ્નિના દહન્તીતિ ॥૧૭॥

ટીકા—‘તર્હિ’ તસ્મિન્નરકે ‘લોલણસંપગાદે’ લોલણસંપગાદે—લોકનેન
હતસ્તતઃ સંચાલતેન સંપગાદે વ્યાપ્તે નરકગતે, શીતાર્તા નારકજીવાઃ
શીતાડપનયનાય ‘ગાઠં સુતત્તં અગ્નિં વયંતિ’ ગાઠં સુતત્તમગ્નિં વ્રજન્તિ—ગાઠં
સાતિશયં સુતત્તં અતિશયેન પ્રજ્વલિતં અગ્નિં પ્રતિ ગચ્છન્તિ । તે પૂર્વોક્તા નારક-
જીવાઃ ‘તસ્ય’ તત્રાપિ અગ્નેઃ સ્થાને ‘અભિદુગ્મે’ અભિદુર્ગે—અતિભયાનકે તસ્મિન્
દંદહમાનાઃ સન્તઃ ‘સાયં ન લહતી’ સાતં ન લભન્તે સાતં—સુખં ન લભન્તે
ક્ષણમપિ પ્રત્યુત તત્ર ‘અરહિયામિતાવા’ અરહિતો નૈરન્તર્યેણ અમિતાપો મહાદાહો
યેષાં તે અરહિતામિતાયાઃ । અતિશયેન અગ્નિના તાપિતા અપિ પુનરપિ તત્રતસ્ય-
પરમાધાર્મિકૈઃ ‘તદ્વતી તર્વિતિ’ તથાપિ તાપયન્તિ—તત્ત્વાડગ્નિના તત્ત્વૈલાગ્નિના
ગાઠં યથા સ્યાત્તથા તાન્ તાપયન્તિ । ॥૧૭॥

અત્યંત દુસ્સહ ઉસ અગ્નિ સે જલતે હુણ વે સાત્રા નહીં પાતે, વરન્ ઉસ
અગ્નિ મેં જલને લગતે હૈં । જલતે હુણ નારકોં કો પરમાધાર્મિક ઓર
અધિક જલાતે હૈં ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—હધર ઉધર ચલને સે વ્યાસ નરકરૂપી ઉસ ગર્સ લહે મેં
શીત સે પીડિત્ત હોકર નારક જીવ શીત (ઠંઢી) કો હટાને કે લિયે
અત્યંત તસ એવં જલતી હુઈ અગ્નિ શી ઓર જાતે હૈં । અગ્નિ કે ઉસ
અત્યંત ભયાનક સ્થાન મેં શી ઉન્હે ક્ષણ મર કે લિયે શી સુખ પ્રાપ્ત
નહીં હોતા । વહાં પ્રતિક્ષણ હોને વાલે ઘોર સંતાપ સે યુક્ત હોને પર

માટે અગ્નિની પાસે જાય છે, પરન્તુ તે કારણ અગ્નિની હુઈ પ્રાપ્ત થવાને
બદલે, તેમનાં અંગે કંઝવા માંડે છે. અગ્નિ વડે કંઝતા નારકોને પરમા-
ધાર્મિકો અધિક કંઝાડે છે. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—આમતેમ કરતાં નારકોથી વ્યાપ્ત તે નરક રૂપી ગતિમાં
(પાડામાં) અત્યંત ઠંડી લાગતી હોય છે, તે ઠંડીને દૂર કરવા માટે નારક
જીવો અત્યંત તપ અને પ્રજ્વલિત અગ્નિ તરફ જાય છે. અગ્નિયુક્ત તે
ભયાનક સ્થાનમાં પણ તેમને એક ક્ષણભર પણ સુખ મળતું નથી. ત્યાં
તેમને ઉષ્ણતા જન્ય કારણ પીડાને અનુભવ કરવો પડે છે. ઠંડીથી બચવાને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. ભ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિક્ષપણમ્

૩૬૭

મૂલ્ય-સે' સુચ્છર્ઈ નગરવહેવ સદે દુહોવળીયાણિ પયાણિ તત્થ ।

ઉદિણ્ણકમ્માણ ઉદિણ્ણકમ્મા પુણો પુણો તે' સરહં દુહેતિ ॥૧૮॥

જાયા—અથ શ્રૂયતે નગરવધશ્ચ શ્વદો દુઃસ્વેનોપનીતાનિ પદાનિ તત્ર ।

ઉદીર્ણકર્મણ ઉદીર્ણકર્માણઃ પુનઃ પુનસ્તે સરમસં દુઃસ્વયન્તિ । ૧૮॥

અન્વયાર્થઃ—(સે) અથાનતરં (તત્થ) તત્ર—રત્નપ્રભાદૌ નરકે (નગરવહેવ સદે) નગરવધ શ્વ શ્વદઃ—ભયાનક આક્રન્દનશ્વદઃ (સુચ્છર્ઈ) શ્રૂયતે તેષાં નાર-

મ્ની પરમાધાર્મિક ઉન્હે' ઓર અધિક તપાતે હૈં—તસ અગ્નિ તથા તસ તૈલ સે બહુત અધિક તપાતે હૈં ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ—'સે-અથ' હસકે પશ્ચાત્ 'તત્થ-તત્ર' ઉસ રત્નપ્રભાદિ નરક મેં 'નગરવહેવ સદે-નગરવધ શ્વ શ્વદઃ' અર્થકર આક્રન્દન શ્વદ્ 'સુચ્છર્ઈ-શ્રૂયતે' સુના જાતા હૈ 'દુહોવળીયાણિ પયાણિ-દુઃસ્વેનોપનીતાનિ પદાનિ' દુઃસ્વ સે કરુણામય પદ્ સુનને મેં આતે હૈં 'ઉદિણ્ણકમ્માણ-ઉદીર્ણકર્મણઃ' જિન કે નરકગતિ વિષયક કર્મ ઉદ્ધ મેં આયે હૈં, એસે નારકી જીવોં કો ઉદિણ્ણકમ્મા-ઉદીર્ણકર્માણઃ' ઉદિત કર્મ વાલે 'તે-તે' વે પરમાધાર્મિક 'પુણો પુણો-પુનઃ પુનઃ' વારંવાર 'સરહં-સરમસં' વેગ-સહિતં 'દુહેતિ-દુઃસ્વયન્તિ' પીડિત કરતે હૈં ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—રત્નપ્રભા આદિ નરકોં મેં નગરવધ કે સમાન ભયાનક આક્રન્દન સુનાઈ દેતા હૈ । વહ આક્રન્દન દુઃસ્વોં કે કારણ ઉત્પન્ન હોતા

માટે અગ્નિની સમીપે આવેલા તે નારકોને પરમાધાર્મિક દેવતાઓ અગ્નિ તથા ગરમ તેલ વડે અધિક દહનને અનુભવ કરાવે છે—વધારે દહાડે છે. ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ—'સે-અથ' આના પછી 'તત્થ-તત્ર' તે રત્નપ્રભાદિ નરકમાં 'નગરવહેવ સદે-નગરવધ શ્વ શ્વદઃ' નગરવધની એમ અર્થકર આક્રન્દન શબ્દ 'સુચ્છર્ઈ-શ્રૂયતે' સંભળાય છે. 'દુહોવળીયાણિ પયાણિ-દુઃસ્વેનોપનીતાનિ પદાનિ' દુઃખથી કંટકિત-મય શબ્દ સંભળવામાં આવે છે. 'ઉદિણ્ણકમ્માણ-ઉદીર્ણકર્મણઃ' એમનું નરક-ગતિ સંબંધી કર્મ ઉદ્યમાં આવેલ છે. એવા નારકે એવાને 'ઉદિણ્ણકમ્મા-ઉદીર્ણકર્માણઃ' ઉદીત કર્મવાળા 'તે-તે' એ પરમાધાર્મિકો 'પુણો પુણો-પુનઃ પુનઃ' વારંવાર 'સરહં-સરમસં' વેગપૂર્વક 'દુહેતિ-દુઃસ્વયન્તિ' પીડિત કરે છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—નગરના વધસ્થાનોમાં એવાનું એવું આક્રન્દ સંભળાય છે, એવું જ નારકોનું ભયાનક આક્રન્દ રત્નપ્રભા આદિ નરકોમાં સંભળાય છે.

કાણામ્ (દુહોવળીયાણિ પયાણિ) દુઃખોપનીતાનિ-દુઃખોચ્ચરિતાનિ 'હા માતઃ ! હા તાતે'ત્યાદિપદાનિ ચ શ્રૂયન્તે (ઉદિણ્ણકમ્માણ) ઉદીર્ણકર્મણઃ નારકજીવાન્ (ઉદિણ્ણકમ્મા) ઉદીર્ણકર્મણઃ (તે) તે-પરમાધાર્મિકાઃ (પુણી પુણો) પુનઃ પુનઃ (સરહ) સરમસં-સવેગં (દુહેતિ) દુઃખયન્તિ-પીડયન્તિ-નારકાનિતિ ॥૧૮॥

ટીકા—'સે' અથ-અનન્તરમ્ તેણાં નારકનીવાનાં પરમાધાર્મિકેઃ સૈઃ કદર્પ્યમાનાનામ્ 'નગરવહેવ' નગરવધ ઇવ અતિમયાનકો હા, હા, રક્ષ, રક્ષ, ત્રાયસ્વ ત્રાયસ્વ, एवं મહાશબ્દઃ શ્રૂયતે । યથા નગરવધે સંપાપ્તે સતિ નાગરિકાઃ, બાલયુવવૃદ્ધસ્ત્રીપુરુષાઃ અતિકરુણમાક્રન્દનશબ્દમુચ્ચૈરતિમયાનકં કુર્વન્તિ તથૈવ નરકે નારકિજીવાઃ નરકપાલૈઃ પીડિતાઃ સન્તઃ મહામયાનકશબ્દં કુર્વન્તિ । તાદૃશઃ-અતિમયાનકઃ શબ્દઃ નરકોપાન્તે શ્રૂયતે । 'તત્થ' તત્ર નરકે 'દુહોવળીયાણિ' દુઃખોપનીતાનિ, દુઃખેવ પીડયા ઉપનીતાનિ સમુત્પન્નાનિ 'પયાણિ' પદાનિ-યાનિ પદાનિ 'હા માતઃ ! હા તાત ! ક યામઃ કિં કુર્યઃ પરમાધાર્મિકૈઃ હૈ, જૈસે હાય માં, હા તાત ઇત્યાદિ । જિનકે કર્મ હસી પ્રકાર ઉદય મેં આવે હૈં એસે વે પરમાધાર્મિક ધાર ધાર વેગ કે સાથ ઉદીર્ણકર્મવાળે નારકિયોં કો પીડા પહુંનાતે હૈં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—કૂર પરમાધાર્મિકોં દ્વારા પીડિત કરને પર નારક જીવ મયાનક શબ્દ કરતે હૈં । જૈસે નગર કે વિનાશ કે સમય ચિલાહટ મચતી હૈ, બાલ, યુવા, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પુરુષ, સબી નાગરિક (નગરનિવાસી) અત્યન્ત કરુણાપૂર્ણ આક્રન્દન કરતે હૈં, ઉસી પ્રકાર નરકપાલોં દ્વારા પીડિત નારક સદૈવ અત્યન્ત દિલ દહલા દેને વાલી ચિલાહટ મચાયે રહતે હૈં । નરક મેં એસે મયાનક શબ્દ સદૈવ સુનાઈ દેતે હૈં । વે શબ્દ દુઃખ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, જૈસે-હાય માં, હા તાત ! કહાં જાઝ કયા કરૂં ! નરક-

દુઃખો અસહ્ય બનવાને કારણે તેઓ 'હાય મા, હાય બાપા !' ઇત્યાદિકરુણાજનક શબ્દો બોલે છે. જેમનાં કર્મ આ પ્રકારે ઉદયમાં આવ્યાં છે એવાં નારકોને તે ઉદીર્ણકર્મવાળા પરમાધાર્મિક અસુરકુમાર દેવો વારંવાર ઉત્પ્રાહ્નપૂર્વક પીડા પહોંચાડે છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે નગરનો વિનાશ થાય ત્યારે બાળકો, યુવાનો, વૃદ્ધો, સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના આક્રંદ સંભળાય છે, એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિકોં દ્વારા જ્યારે નારકો પર અત્યાચારો શુભરવામાં આવે છે, ત્યારે નારકો પણ કરુણાજનક આક્રંદ કરવા મંડી જાય છે. નરકોમાં આ પ્રકારના હૃદયને હથ-મચાવી નાખનારા શબ્દો સંભળાય છે. 'હાય મા ! હાય બાપા ! બચાવો, બચાવો ! કોઈ અમને આ નરકપાલોના ત્રાસમાંથી બચાવો ! કયાં નાસી

समयार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ५ उ. १ नारकीयवेदनानिरूपणम् ३६९

पीडयमानानां न कोप्यस्माकं रक्षकः, त्रायस्व' इत्यादिपदानि श्रूयन्ते ।
'उद्दिणकस्माण' उदीर्णकर्मणः—उदीर्ण प्राप्तमुदयं विषमविपाकं कर्म येषां ते
उदीर्णकर्मणः तान् उदीर्णकर्मणो नारकिजीवान् । 'उद्दिणकस्मा' उदीर्णकर्मणो
परमाधार्मिकाः मिथ्यात्वहास्यरस्यादीनामुदये वर्त्तमानाः 'पुणो पुणो ते' पुनः पुनः
अनेकवारम् ते परमाधार्मिकाः । 'साहसं' सरभसम्, सवेगं यथा स्यात्तथा 'दुहंति'
दुःखयन्ति, परिपीडयन्ति । अत्यन्तमसहनीयं नानारकारैरुपायैर्नारकिजीवानां
दुःखमसातवेदनीयमुत्पादयतीति भावः ॥१८॥

मूलम्—पाणेहि पां पात्र वियोजयन्ति तं मे पक्खामि जहातहेणं ।

दंडेहिं तत्था संरयन्ति वाला संवेहिं दंडेहिं' पुराकएहिं ॥१९॥

छापा—प्राणैः पापाः वियोजयन्ति उद्युष्मभ्यं प्रवक्ष्यामि याथातथ्येन ।

दण्डैस्तत्र स्मारयन्ति वालाः सर्वेर्दण्डैः पुराकृतैः । १९॥

पाल हमें पीडा पहुंचा रहे हैं । कोई हमारा रक्षक नहीं है । अरे बचाओ ।
इत्यादि । उदीर्णकर्म (जिनके कर्म उदय को प्राप्त हैं) ऐसे नारक जीवों
को उदीर्णकर्म अर्थात् मिथ्यात्व, हास्य, रति आदि कर्मों के उदय में
वर्त्तमान परमाधार्मिक बार बार बड़े उत्साह के साथ पीडाएँ पहुंचाते हैं ।

सात्पर्य यह है कि परमाधार्मिक नारक जीवों को नाना उपायों
से अतीव असहनीय दुःख उत्पन्न करते रहते हैं ॥१८॥

शब्दार्थ—'पात्र-पापाः' पापी नरकपाल 'पाणेहिं वियोजयन्ति-
प्राणैः वियोजयन्ति' नारकी जीवों के अङ्गों को काटकर अलग अलग
कर देते हैं 'तं-तत्' इसका कारण 'मे-युष्मभ्यं' आप को 'जहातहेणं-
याथातथ्येन' यथार्थरूप से 'पक्खामि-प्रवक्ष्यामि' मैं कहूँगा 'वाला-

जवाधी अमे आ त्रासमाधी णयी शकशु' इत्यादि जेसनां कर्म उदयमां
आव्यां छे जेवां नारकेने उदीर्णकर्म जेटवे के मिथ्यात्व, हास्य, रति आदि
कर्मोना उदयवाणा परमाधार्मिक देवताओ वार-वार भूत ज उत्साहमां आवी
जर्धने हास्य पीडा पमाडे छे. आ कथनना भावार्थ जे छे के परमाधार्मिक
असुखे नारक जेवोने विविध प्रकारे असह्य यातनाओनो अनुभव कराव्या
करे छे. ॥१८॥

शब्दार्थ—'पात्र-पापाः' पापी नरकपाल 'पाणेहिं वियोजयन्ति-प्राणैः
वियोजयन्ति' नारकी जेवोना अंगोने अलग अलग करी दे छे 'तं-
तत्' आनु' कारण 'मे-युष्मभ्यम्' आपने 'जहातहेणं-याथातथ्येन' यथार्थ
रूपसे 'पक्खामि-प्रवक्ष्यामि' हुँ कहूँ 'वाला-वालाः' असहनी नरकपाल

અન્વયાર્થ:—(પાત્ર) પાપા:—નરકપાલા: નારકાન્ (પાળેહિં વિઓજયંતિ) પ્રાણૈર્વિઓજયન્તિ—શરીરાવયવાન્ સંહયન્તિ (તં) તત્ (મે) યુગ્મમ્ (જઘાતરેણ) યાયાતધ્યેન (પવક્લામિ) પવક્ષ્યામિ—કથયિધ્યામિ (વાલા) વાલા અજ્ઞાનિનો નરક-પાલા: (દંડેહિં) દંડૈ:—દંડદાનેન (સવ્વેહિં) સર્વૈ: (પુરાકડેહિં) પુરાકૃતૈ:—પૂર્વ-જન્મનિ સંપાદિતૈ: (દંડેહિં) દંડૈ:—દુ:સ્વવિશેષૈ: (સરયંતિ) સ્મારયન્તિ તદાનીં દીયમાનદંડેન પૂર્વજન્મકૃતપાપં સ્મારયન્તીતિ ॥૧૯॥

ટીકા—ળમિતિ વાક્યાલંકારે । ‘પાત્ર’ પાપા:—અસાધુકર્મણ: પરમાધાર્મિકા: નારકાન્ ‘પાળેહિં’ પ્રાણૈ: સેન્દ્રિયૈ: સશરીરૈશ્ચ ‘વિઓજયતિ’ વિઓજયન્તિ’, શરીરાવયવાનાં હસ્તપાદાદીનાં કર્ત્તનાદિભિ: વિયોગં કુર્વન્તિ । અવયવિનોડવ-યવાન્ પૃથક્ પૃથક્ કુર્વન્તિ । કથં તે નરકપાલા: શરણરહિતાનાં નારકિનીવાના—‘વાલા:’ અજ્ઞાની નરકપાલ ‘દંડેહિં-દંડૈ:’ નારકી જીવોં કો દંડ દેકર ‘સવ્વેહિં-સર્વૈ:’ સર્વે ‘પુરાકડેહિં-પુરાકૃતૈ:’ પૂર્વજન્મમેં ઉપાર્જિત ક્રિયે કૃપ દંડેહિં-દંડૈ:’ દુ:સ્વવિશેષોં સે ‘સરયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાતે હેં ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—પાપી નરકપાલ નારકોં કો પ્રાણોં સે વિયુક્ત કરતે હેં અર્થાત્ ઉનકે શરીર કે અવયવોં કો લખિડત કરતે હેં । યહ સ્થપ મેં આપ કો યયાતધ્ય કહુંગા । અજ્ઞાન નરકપાલ દંડ દેકર પૂર્વજન્મ મેં દુસરોં કે પ્રતિ ક્રિયે ગયે દંડોં-પાપોં કા સ્મરણ કરાતે હેં ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—‘ળ’ શબ્દ વાક્યાલંકાર કે લિપ હૈ । પાપી પરમાધાર્મિક ઉન નારક જીવોં કો પ્રાણોં સે પૃથક્ કરતે હેં અર્થાત્ હાથ પૈર આદિ શરીર કે અવયવોં કો કાંટકર અલગ કર દેતે હેં । વે નરકપાલ ઉન શરણહીન નારકી જીવોં કે પ્રતિ વેસા કયોં કરતે હેં ? હસકા ઉસર

‘દંડેહિં-દંડૈ:’ નારકી લયોને દંડ દધને ‘સવ્વેહિં-સર્વૈ:’ બધા ‘પુરાકડેહિં-પુરાકૃતૈ:’ પૂર્વજન્મમાં ઉપાર્જિત કરેલ ‘દંડેહિં-દંડૈ:’ દુ:ખ વિશેષોથી ‘સરયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાવે છે. ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—પાપી નરકપાલો નારકોને પ્રાણોથી વિયુક્ત કરે છે, એટલે કે તેમના શરીરના અવયવોનું ખંડન કરે છે. આ બધું તેઓ કેવી રીતે કરે છે, તે હું તમારી સમક્ષ જાણ કરીશ. અજ્ઞાન નરકપાલો નારકોને મારતાં મારતાં તેમણે પૂર્વજન્મમાં શેવેલાં પાપકર્મોનું તેમને સ્મરણ કરાવે છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—સૂત્રમાં ‘ળ’ પદ વાક્યાલંકાર રૂપે વપરાયું છે. પાપી પરમાધાર્મિકો નારકોના હાથ, પગ આદિ અંગોને કુહાડી આદિ વડે કાપીને શરીરથી અલગ કરે છે. તેઓ તે શરણહીન નારકો પ્રત્યે એવું ક્રૂર વર્તન કેમ

एवं कुर्वन्ति? तत्राह—तं मे' इत्यादि। तं तत् तादृशं दुःखकारणम्। 'मे' शुष्मभ्यमहम्। 'जहातहेणं' याथातथ्येन—यथार्थरूपेण, न तु अर्थवादादिरूपेण 'पत्रवखामि' मवक्ष्यामि—जिनोदितमनुसृत्य कथयिष्यामि। तदेवाह—'ते बालाः' ते परमाधार्मिकाः बालाः निर्विकाराः 'दंडेहि' दण्डैः—निशितासिकुन्तादिभिः समुत्पादितदुःखविशेषैः नारकाणां दुःखोत्पादनपूर्वकमित्यर्थः तेषां 'पुत्राकपहि' पुत्राकृतैः पूर्वभवोपाजितैः पदुःखोत्पादनरूपैः 'सव्वेहि' सर्वैः—समस्तैः 'दंडेहि' दण्डैः दुःखविशेषैः पूर्वभवसम्पादितपरदुःखोत्पादनरूपाणि सर्वाणि कर्माणीत्यर्थः 'सरयन्ति' स्मारयन्ति, तथाहि—'मो नारक। पूर्वं प्राणिनां मांसेन मांसलं,—रक्तमद्यादिरसपानेन पीवरः, परदारदर्शनस्पर्शनालिङ्गनादिभिराह्लादपूर्णश्च जातः, अधुना स त्वं स्वहस्तारोपितपरलवितपुष्पितकलितवृक्षस्य फलमुपयुञ्जानः किमिति विपादयामि, कथमुत्प्लुत्योत्प्लुत्य सकरुणं रोदिषि' इत्थं तत्तद्रूपेण स्मारयित्वा स्मारयित्वा

देते हैं—इस दुःख का कारण मैं आप को यथार्थरूप से कहूँगा—अर्थवाद रूप से नहीं। वे विवेकविहीन परमाधार्मिक तीक्ष्ण तलवार, बर्छी दंड एवं भाला आदि शस्त्रों से दंड देकर उन नारक जीवों को पूर्वकृत समस्त पापों का स्मरण कराते हैं। तथा अरे नारको! पूर्वजन्म में तुम प्राणियों का मांसभक्षण करके पुष्ट बने थे, रसों—रक्त अथवा मद्यादि रसों का पान करके स्थूल हुए थे, परस्त्री को देखकर और स्पर्श करके अत्यन्त आह्लादित हुए थे, अब अपने किये का फल भोगो। अपने हाथों पाप का जो वृक्ष तुमने रोपा और पल्लवित किया है, उसके फलों को चखते समय अब क्यों विपाद करते हो? उछल उछल कर करुणाजनक रुदन क्यों करते हो? इस प्रकार कहकर वे नारकों को उनके पूर्वकृत सब पापों का स्मरण कराते हैं। वे दंड—दुःख

અતાવતા હશે, તેનું કારણ હું તમને યથાર્થ રૂપે કહીશ—અર્થવાદ રૂપે નહીં તે વિવેકવિહીન પરમાધાર્મિકાં તીક્ષ્ણ તલવાર, બર્છી, બાલા, દંડા આદિ શસ્ત્રો વડે મારતાં મારતાં તે નારકોને તેમનાં પૂર્વજન્મમાં કરેલાં પાપોનું સ્મરણ કરાવે છે. જેમકે—'હે નારકો! પૂર્વજન્મમાં પ્રાણીઓના માંસનું ભક્ષણ કરીને તમે પુષ્ટ બન્યા હતા, લોહી મધ આદિ રસોનું પાન કરીને બળદ (સ્થૂલ) થયા હતા, પરસ્ત્રીને બોધને તથા તેમની સાથે કામભોગો ભોગવીને તમારા હૃદયમાં આનંદ માન્યો હતો. હવે તમે પૂર્વકૃત તે પાપકર્મોનું ફળ ભોગવો. તમે તમારે હાથે જ પાપનું જે વૃક્ષ વાંચું હતું અને ઉછેયું હતું, તેના ફળને આખવાનો હવે સમય પાડી ગયો છે, તો વિષાદ શા માટે અનુભવો છો? ઉછળી ઉછળીને કરુણાજનક આકંઠ શા માટે કરો છો? આ પ્રકારનાં વચનો દ્વારા તેઓ નારકોને તેમના પૂર્વજન્મમાં કરેલાં પાપોનું

દુઃસ્વવિશેષાન્ ઉત્પાદયન્તે । નરકપાલાસ્તાન્ નારકજીવાન્ પીડયન્તિ, યતઃ કૃત-
કર્મણાં । કદાચિદપિ ફલોપભોગમન્તરા ન તતો વિમુક્તા મચન્તીતિ માતઃ ॥૧૧॥

મૂલ્ય—તે હમ્મમાણા ણેરમે પંડંતિ પુન્ને દુરૂવસ્સ મેહામિતાવે ।

તે તરંથ ચિંટંતિ દુરૂવંમક્ષી તુટંતિ કંમ્મોવગયા કિમીહિં ॥૨૦॥

છાયા—તે હન્યમાના નરકે પતન્તિ પૂર્ણ દૂરુપસ્ય મહામિતાવે ।

તે તત્ર તિષ્ઠંતિ દૂરુપમક્ષિણઃ તુટચન્તે કર્મોવગતાઃ કૃમિભિઃ ॥૨૦॥

દેકર उसी प्रकार के उनके द्वारा अन्य प्राणियों को दिये गये दंड की
याद दिलाते हैं । क्योंकि अपने किये कर्मों का फल भोगे बिना उनसे
छुटकारा नहीं पाते हैं ॥११॥

શબ્દાર્થ—‘હમ્મમાણા તે-હન્યમાનાસ્તે’ પરમાધાર્મિકોં કે દ્વારા
મારે જાતે વે નારકી જીવ ‘મહામિતાવે-મહામિતાવે’ મહાન્ કષ્ટ દેને
વાળે ‘દુરૂવસ્સ પુણ્ણે-દૂરૂપેણ પૂર્ણે’ વિષ્ટા ઓર મૂત્ર સે પૂર્ણ ‘નર-
નરકે’ દૂસરે નરક મેં ‘પંડંતિ-પતન્તિ’ ગિરતે હેં ‘તે તત્થ-તે તત્ર’ વે
વહાં ‘દુરૂવમક્ષી-દૂરૂપમક્ષિણઃ’ વિષ્ટા, મૂત્ર આદિ કા મક્ષણ કરતે
હુએ ‘ચિંટંતિ-તિષ્ઠન્તિ’ ચિરકાલ તક નિવાસ કરતે હેં ‘કમ્મોવગયા-
કર્મોવગતાઃ’ સ્વકૃત કર્મ કે વશીભૂત હોકાર ‘કિમીહિં-કૃમિભિઃ’
કીડોં કે દ્વારા ‘તુટંતિ-તુટચન્તે’ પીડિત હોતે હેં ॥૨૦॥

સ્મરણ કરાવે છે. તેઓ તેમને જે પ્રકારનો દંડ દે છે, એજ પ્રકારનો દંડ
તેમણે (નારકીઓ) પૂર્વજન્મમાં અન્ય જીવોને દીધો હતો, એ વાતનું તેઓ
તેમને સ્મરણ કરાવે છે, કેમકે નારક જીવો તેમણે પૂર્વજન્મમાં કરેલાં કર્મોનું
ફળ ભોગવ્યા વિના નરકનાં દુઃખોમાંથી છુટકારો પામી શકતા નથી. ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ—‘હમ્મમાણા તે-હન્યમાનાસ્તે’ પરમાધાર્મિકોના દ્વારા મારવામાં
આવતાં તે નારકી જીવો ‘મહામિતાવે-મહામિતાવે’ મહાન્ કષ્ટ દેવાવાળા
‘દુરૂવસ્સ પુણ્ણે-દૂરૂપેણ પૂર્ણે’ વિષ્ટા અને મૂત્રથી પૂર્ણ ‘નર-નરકે’ ખીન્ન
નરકમાં ‘પંડંતિ-પતન્તિ’ પડે છે ‘તે તત્થ-તે તત્ર’ તે ત્યાં ‘દુરૂવમક્ષી-દૂરૂપ-
મક્ષિણઃ’ વિષ્ટા, મૂત્ર વિગેરેનું લક્ષણ કરતાં ‘ચિંટંતિ-તિષ્ઠન્તિઃ’ લાંબા કાળ
સુધી નિવાસ કરે છે. ‘કમ્મોવગયા-કર્મોવગતાઃ’ સ્વકૃત કર્મોના વશીભૂત થઈને
‘કિમીહિં-કૃમિભિઃ’ કીડાઓ દ્વારા ‘તુટંતિ-તુટચન્તે’ પીડિત થાય છે. ॥૨૦॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૭૬

અન્વયાર્થ:—(હમ્મમાણા તે) પરમાધાર્મિકૈઃ હન્યમાનાસ્તે નારકાઃ (મહાભિ-
તાવે) મહાભિતાપે—મહાદુઃસ્વરૂપે (દુરુવસ્સ પુન્ને) દુરુપસ્ય પૂર્ણે—વિષ્ઠાદિમિઃ પૂરિતે
(નરણ) નરકે—નરકાન્તરે નરકૈકદેશે વા (પડંતિ) પતન્તિ (તે તત્ય) તે તત્ત્વ (દુરુવ-
મક વી) દુરુવમક્ષિગઃ—અશુચ્યાદિમક્ષકાઃ સન્તઃ (વિદ્ધંતિ) વિષ્ઠન્તિ (અમ્મોવગથા)
કર્મોપગતાઃ—સ્વકૃતકર્મવશાઃ (કિમોદિં) ક્રમિમિઃ—નરકપાઝાપાદિતૈઃ (તુદ્ધંતિ)
જુટયન્તે—લાગ્યન્તે इति ॥૨૦॥

ટીકા—નરકપાલૈઃ ‘હમ્મમાણા તે’ હન્યમાનાઃ તે નારકજીવાઃ ‘મહાભિ-
તાવે’ મહાભિતાપે—મહાન્તોઽભિતાપાઃ સંતાપાઃ વિદ્યન્તે યસ્મિન્ તસ્મિન્ મહાભિ-
તાપે । પુનઃ કથંભૂતે । ‘દુરુવસ્સ પુન્ને’ દુરુપેણ પૂર્ણે, ‘દુરુવસ્સ’ इत्यत्र
તૃતીયાર્થે ષષ્ઠી આર્પવાત્ તતો દુરુપેણ વિષ્ઠાદિના પૂર્ણે પૂરિતે ‘નરો’
નરકે પૂર્વનરકાપેક્ષયા નરકાન્તરે ‘પડંતિ’ પતન્તિ ‘તે તત્ય’ તે નારકા જીવાઃ
તત્ત્વ વિષ્ઠાપૂત્રવરિપૂરિતનરકે ‘દુરુવમકલી’ દુરુવમક્ષિગઃ, વિષ્ઠાદિ મક્ષયન્તઃ

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિકો દ્વારા આહત્ત હોતે હુએ નારક ધોર દુઃસ્વ-
મય ઓર વિષ્ઠા આદિ અશુચિ સે પરિપૂર્ણ નરક મેં (નરકાન્તર મેં યા
નરક કે એક ભાગ સે દુસરે ભાગ મેં) જા પડતે હૈ । વહાં અશુચિ કા
અક્ષણ કરતે રહતે હૈ ઓર કૂન કર્મોં કે અધીન હોકર કીડોં કે દ્વારા
લાગે જાતે હૈ—પીડિત કિયે જાતે હૈ ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—જય નરકપાલ પરમાધાર્મિક દેવ નારક જીવોં કો પીડા
પહુંવાતે હૈ તથ વે એક નરક સે દુસરે નરક મેં જા પડતે હૈ । કિન્તુ વહાં
મી સુખ શાન્તિ કહાં ? વહ નરક મી વન્હેં અત્યન્ત ધોર સન્તાપદાયી
હોતા હૈ ઓર મલમૂત્ર આદિ સે ભરપૂર હોતા હૈ । વહાં ચિરકાલ તક

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો દ્વારા નારકોને જ્યારે ખૂબ જ માર મારવામાં
આવે છે, ત્યારે નારકો ધોર દુઃખમય અને વિષ્ઠા આદિ ગંદા પદાર્થોથી
પરિપૂર્ણ નરકમાં (નરકાન્તરમાં અથવા નરકના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં)
જઈ પડે છે. ત્યાં તેઓ અશુચિનું (વિષ્ઠા આદિનું) ભક્ષણ કર્યા કરે છે,
અને કીડાઓ દ્વારા તેમનાં શરીરને ખૂબ જ પીડા પહોંચાડવામાં આવે છે.
આ બધું તેમના પૂર્વકૃત પાપકર્મોના ફલસ્વરૂપે તેમને ભોગવવું પડે છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—જ્યારે પરમાધાર્મિકો (નરકપાલો) નારક છત્રેને ખૂબ જ પીડે
છે, ત્યારે તેઓ નરકના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં જઈ પડે છે. ત્યાં પણ
તેને અપ્રશાન્તિ મળતી નથી તે નરકમાં પણ તેને દારુણ દુઃખોનો અનુભવ
કરવો પડે છે. તે નરકસ્થાન મળ, મૂત્ર આદિ અશુચિઓથી પરિપૂર્ણ હોય

મૂત્રાદિ પિવન્તથ નારકાસ્થૈર ચિરકાલપર્યન્તમ્ ‘ચિદ્વંતિ’ તિષ્ઠન્તિ ।
તથા—‘કમ્બોવપયા’ કર્મોપમાતાઃ સ્વક્રીયકર્મવતાઃ ‘કિવીદિ’ કૃમિમિઃ—પરમા-
ધાર્મિકાઽઽરાદિતૈઃ પરસ્પરોત્પાદિતૈર્વા કીટવિશેષૈઃ ‘તદ્વંતિ’ બુદ્ધ્યન્તે કૃમિદ્વારા
વ્યથ્યન્તે । તથા ચ—આગમવચનમ્—

‘છટ્ટીપતમામુળં પુદ્ગલીસુ નેરડયા પદ્મ મહંતાઈં લોહિકુંધુરુવાઈં વિઝવિન્તા
અજનનસ્ત કાચં સમતુરંમેમાણા ૨ અણુપ્રાયમાણા ૨ ચિદ્વંતિ ।’

છાયા — પષ્ટાસ્રમ્યોઃ પૃથિવ્યોર્નૈરયિકાઃ અતિમહાન્તિ રક્તકુન્ધુરુપાણિ ।

વિકુર્વ્ય અન્યોઽન્યસ્ય કાચં સમતુઃજ્ઞાયમાણાઃ ૨

(આશ્લિષ્યમાણાઃ) અનુકન્યમાનાઃ ૨ તિષ્ઠન્તિ’ ॥૨૦॥

મૂલમ્—સયા કંસિણં પુણ ઘમ્મદ્વાણં ગાઢોવળીયં અતિદુસ્સલ્લખમ્મં ।

અંદૂસુ પંક્તિલ્પ વિહંતુ દેહં વેહેળં સીસં સેઽભિતાંચંયંતિ ॥૨૧॥

છાયા—સદા કૂટસ્તં પુનર્ધર્મેસ્થાનં ગાઢોવળીયં અતિદુસ્સલ્લખમ્મં ।

અન્દુપુ પક્ષિલ્પ વિદત્ય દેહં વેધેન શીર્ષં તસ્યાઽભિતાચંયંતિ ॥૨૧॥

વે વિષ્ટા કા ભક્ષણ ઔર સૂત્ર કા પાન કરતે રહતે હૈં । પરમાધાર્મિકો
દ્વારા યા પરસ્પર મેં ઉત્પાદિત કીડે વહાં ઝન્હેં કાટતે હૈં ઔર હસસે
ઝન્હેં ઘોર વ્પથા હોતી હૈ । આગમ મેં કહા હૈ—છટી ઔર સાતવીં નરક-
ભૂમિ મેં નારકજીવ બહુત ષહે ષહે ‘રક્તકુન્ધુ’ કે રૂઠોં કી વિક્રિયા કરતે
હૈં । વે દુર દૂમરે કે શરીર કા ઉપહનન કરતે હૈં ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણં પુણ ઘમ્મદ્વાણં-કૂટસ્તં
પુનર્ધર્મેસ્થાનમ્’ નારકી જીવોં કે રહને કા સંપૂર્ણ સ્થાન ઉપજા હોના હૈ
‘ગાઢોવળીયં-ગાઢોવળીયં’ ઔર વહ સ્થાન નિષ્પત્ત નિકાચિત કર્મ દ્વારા
નારકી જીવોં કો પ્રાપ્ત હુમા હૈ ‘અતિદુસ્સલ્લખમ્મ-અતિદુઃસલ્લખમ્મ’

છે, ત્યાં નારકા ચિરકાળ સુધી વિષ્કાંતુ ભક્ષણ અને મૂત્રનું પાન કર્યા કરે
છે. પરમાધાર્મિકો દ્વારા અથવા પરસ્પરના દ્વારા ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલા
કીડાઓ ત્યાં તેમને ઠરડયા કરે છે. આગમમાં પણ એવું કહ્યું છે કે-છટી
અને સાતમી નરકભૂમિમાં નારક એવા ઘણા જ મોટા મોટા ‘રક્તકુન્ધુ’નાં
ફોળાં વિક્રિયા કરે છે. તેઓ એક બીજાનાં શરીરનું ઉપહનન (ભક્ષણ)
કરતા રહે છે. ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણં પુણ ઘમ્મદ્વાણં-કૂટસ્તં પુનર્ધર્મેસ્થાનમ્’
નારકી એવાને રહેવાનું સંપૂર્ણ સ્થાન ઉપજા હોય છે. ‘ગાઢોવળીયં-ગાઢોવળીયં’
અને તે સ્થાન નિષ્પત્ત નિકાચિત કર્મ દ્વારા નારકી એવાને પ્રાપ્ત થયેલ છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિકુપણમ્ ૩૭૫

અન્વયાર્થ:—(સયા) સદા—સર્વકાલં (કસિણં પુણ ધમ્પદ્ધાણં) કૃત્સ્નેં સંપૂર્ણ-મપિ ધર્મપધાનેં સ્થાનેં સ્થિતિર્નારકાણાં ભવતિ (ગાઢોવળીયં) ગાઢોપનીતં નિષ્ત-નિકાચિતકર્મદ્વારા પ્રાપ્તં (અતિદુઃસ્વધર્મમ્) અતિદુઃસ્વધર્મમતિદુઃસ્વદસ્વભાવં વર્ષતે પુનર્ય તાન્ (અંદુસુ) અન્દુ-કુમ્ભી વિશેષેષુ (પક્ષિસ્વપ્) પ્રક્ષિપ્ય તેષાં (દેહં વિહતુ) દેહં વિહત્ય-વિદાર્ય (સે) તસ્ય (સીસં-શીર્ષં) મસ્તકં (વેદેણ) વેદેન રન્દ્રોત્પાદનેન (અભિતાવયંતિ) અભિતાપયન્તિ લીલયન્તિ ઇતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘સયા’ સદા ‘કસિણં’ કૃત્સ્નેં સમસ્તમેવ ‘વમ્પદ્ધાણં’ ધર્મસ્થાનમ્, અભિતાપપધાનં સ્થિતિર્ભવતિ નારકજીવાનામ્, ‘ગાઢોવળીયં’ ગાઢોપનીતં નિષ્ત-નિકાચિતાવસ્થેઃ કર્મભિનારકજીવાનાં પ્રાપ્તં ભવતિ । પુનઃ કીદૃશં તત્સ્થાનમ્ ? તત્ત્વાહ-અતિ દુઃસ્વ દેના હી જિનકા ધર્મ-સ્વભાવ હૈ ‘અંદુસુ-અન્દુસુ’ કુંભી મેં ‘પક્ષિસ્વપ-પ્રક્ષિપ્ય’ ઢાલકર ‘દેહં વિહતુ-દેહં વિહત્ય’ उनके शरीर का भेदन करके ‘से-तस्य’ उसका ‘सीसं-शीर्षं’ मस्तक में ‘वेदेण-वेदेन’ छिद्र करके ‘अभितावयन्ति-अभितापयन्ति’ पीड़ा पहुँचाते हैं ॥२१॥

અન્વયાર્થ—નારકજીવોં કા રહને કા સમ્પૂર્ણ સ્થાન સદૈવ ઉગ્ણતા પ્રધાન હોતા હૈ ઓર વહ સ્થાન નિષ્ત્ત એવં નિકાચિત્ કર્મોં કૈ દ્વારા ઉન્હેં પ્રાપ્ત હોતા હૈ । વહ સ્વભાવ સે હી અત્યન્ત દુઃસ્વપ્રદ હૈ । પરમાધાર્મિક દેવ નારકોં કો કુંભી મેં ઢાલકર તથા મસ્તક મેં હેદ કરકે પીડા પહુંચાતે હૈ । ૨૧॥

ટીકાર્થ—નારકજીવોં કૈ રહને કા સ્થાન સદા એવં સમ્પૂર્ણ ઉગ્ણતા થાલા હોતા હૈ । ઉન્હેં નિષ્ત્ત એવં નિકાચિત્ અવસ્થા કો પ્રાપ્ત કર્મોં

‘અતિદુઃસ્વધર્મ-અતિદુઃસ્વધર્મ’ અતિ વધારે દુઃખ દેવું જ જેમનેા ધર્મ-સ્વભાવ છે ‘અંદુસુ-અન્દુસુ’ કુંભીવિશેષમાં ‘પક્ષિસ્વપ-પ્રક્ષિપ્ય’ નાંખીને ‘દેહં વિહતુ-દેહં વિહત્ય’ તેમના શરીરને ભેદીને ‘સે-તસ્ય’ તેમનું ‘સીસં-શીર્ષં’ માથામાં ‘વેદેણ વેદેન’ કાણું કરીને ‘અભિતાવયન્તિ-અભિતાપયન્તિ’ પીડા પહોંચાડે છે. ॥ ૨૧ ॥

સૂત્રાર્થ—નારકોંને ન્યાં રહેવાનું હોય છે તે સંપૂર્ણ સ્થાન સદા ઉગ્ણતાવાળું હોય છે, તેમને નિષ્ત્ત અને નિકાચિત કર્મોં દ્વારા તે સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે સ્થાન સ્વાભવિક રીતે જ અત્યન્ત દુઃખપ્રદ છે. ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોના શરીરને કદ્દ નામની કુંભીમાં નાખી દઈને તથા તેમના મસ્તકને વીધી પરમાધાર્મિક અસુરો તેમને ખૂબ જ યાતનાઓ આપે છે. ॥ ૨૧ ॥

ટીકાર્થ—નારકોંને રહેવાનું સંપૂર્ણ સ્થાન સદા ઉગ્ણ હોય છે, નિષ્ત્ત અને નિકાચિત અવસ્થાના સદ્ભાવવાળાં કર્મોંને કારણે તેમને આ સ્થાન

‘અતિદુઃસ્વપ્નમ્’ અતિદુઃસ્વપ્નમ્, અતીવદુઃસ્વપ્નસાનાઽઽવેદનીયં ધર્મઃ સ્વમાવો
યસ્ય તત્તથાભૂતં વર્તેતે । તાદશસ્થાને સ્થિતં નારકજીવં ‘ઞ્દુષ્’ અન્દુષુ-કુમ્ભીવિ-
શેષેષુ ‘પક્ષિત્વપ્’ પ્રક્ષિપ્ય દેહં વિહત્તુ’ દેહં વિહત્ય વિદાર્ય ‘સીસં’ શીર્ષ-મસ્તકમ્ ।
‘સે’ તસ્ય નારકજીવસ્ય ‘વેહેન’ વેધેન હિદ્રોત્પાદનેન । ‘અભિતાવયંતિ’ અભિ
તાપયન્તિ, સર્વતઃ સંતાપયન્તિ । નારકજીવાનાં સ્થાનં સર્વદૈવાઽપ્યુષ્ણં ભવતિ,
તત્સ્થાનં તીવ્રતીવ્રતરતીવ્રતમપરિણામકૃતચિક્ષણકર્મણા જીવેન પ્રાપ્તં ભવતિ ।
તત્સ્થાનમતીવ દુઃસ્વદાયિ, યત્ર સ્થાને નારકજીવાનાં સર્વાપ્યંગાનિ પ્રભિશ્ય, તત્ર
કીલકં નિક્ષિપ્ય સંતાપયન્તિ પરમાધાર્મિકા નારકજીવાન્ ઇતિ માતઃ ॥૨૧॥

કે કારણે ઉસ સ્થાન કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । વહ સ્થાન પુનઃ કિસ પ્રકાર
કા હૈ, સો કહતે હૈ, વહ અત્યન્ત દુઃસ્વપ્ન સ્વભાવ ઘાલા હૈ અર્થાત્
સ્વભાવતઃ ઉસ સ્થાન કી પ્રાપ્ત કરને સે અસહ્ય દુઃસ્વ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
એસે સ્થાન મેં નારકોં કો રહના પડતા હૈ । પરમાધાર્મિક અસુર નાર-
કિયોં કો શરીર કો વેડિયોં મેં ડાલકર તથા મસ્તક મેં છિદ્ર કરકે ઘોર
સંતાપ પર્જુઆતે હૈ ।

આશય યહ હૈ-નારકજીવોં કા સ્થાન સદૈવ અત્યન્ત ઉષ્ણ રહતા
હૈ । તીવ્ર, તીવ્રતર ઓર તીવ્રતમ પરિણામોં કો દ્વારા ઉપાજિત કિયે હુણ
ચિક્ષણે કર્મોં સે ઉસ સ્થાન કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । વહી અત્યન્ત દુઃસ્વદાયી
હૈ । ઉસ સ્થાન મેં નારકિયોં કો સબ અંગોં કો ભેદન કરકે તથા કીલ
ઠોકકર પરમાધાર્મિક દૈવ નારક જીવોં કો ઘોર સન્તાપ દેતે હૈ ॥૨૧॥

પ્રાપ્ત યથું હોય છે. તે સ્થાનનું વિશેષ વર્ણન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—
તે અત્યંત દુઃખપ્રદ સ્વભાવવાળું છે, એટલે કે આ સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થનારા
જીવોને સ્વાભાવિક રીતે જ અસહ્ય દુઃખોને અનુભવ કરવો પડે છે. ત્યાં
પરમાધાર્મિક દેવતાઓ નારકો પર ખૂબ જ અત્યાચાર શુભરે છે.
તેઓ તેમના શરીરને કુંભીમાં નાખીને તથા તેમના મસ્તકમાં છિદ્ર પાડીને
તેમને હારુણ દુઃખનો અનુભવ કરાવે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નારકોનાં નિવાસસ્થાન સહા અત્યન્ત
ઉષ્ણ રહે છે. તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ પરિણામો દ્વારા ઉપાજિત કરા-
યેલાં શ્રીકણ્ઠાં કર્મોને લીધે આ સ્થાનમાં તેમની ઉત્પત્તિ થતી હોય છે. આ
સ્થાન અતિશય દુઃખદાયી છે. તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને કુંભીમાં
નાખીને તેમના મસ્તક આદિ અંગોમાં ખીસા ઠોકીને પરમાધાર્મિક અસુરો
તેમને ઘોર સંતાપનો અનુભવ કરાવે છે. ॥૨૧॥

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૫ વ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૩૭૭

મૂલ્ય—છિંદંતિ વાલસ્સ સુરેણ નક્કં, ઉદ્દે વિ છિંદંતિ દુવેવિ કણ્ણે।

જિવ્વં વિણિક્કસ્સ વિહરિથમિત્તં

તિવ્વહિં સૂલાહિં સમિતાવયંતિ ॥૨૨॥

છાયા—છિન્દન્તિ વાલસ્ય સુરેણ નાસિકાઓઠૌ અપિ છિન્દન્તિ દ્વાવપિ કર્ણૌ ।

જિહ્વાં વિનિષ્કાસ્ય ચિતસ્તિમાત્રાં તીક્ષ્ણામિઃ શૂલાભિરમિતાવયન્તિ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—(વાલસ્સ) વાલસ્ય નિર્વિધેક્કિનો નારકસ્ય (નવકં) નાસિકાં (ઉદ્દે વિ) ઓઠૌ અપિ (સુરેણ) સુરેણ (છિંદંતિ) છિન્દન્તિ—ફર્ત્તયન્તિ તથા (દુવે વિ કણ્ણે) દ્વાવપિ કર્ણૌ (છિંદંતિ) છિન્દન્તિ (વિહરિથમિત્તં) ચિતસ્તિમાત્રાં ચિતસ્તિમાત્રાં (જિવ્વં) જિહ્વાં (વિણિક્કસ્સ) વિનિષ્કાસ્ય (તિવ્વહિં સૂલાહિં) તીક્ષ્ણામિઃ શૂલામિઃ (અમિતાવયંતિ) અમિતાવયન્તિ વેષયંતિ ઇતિ ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ—‘વાલસ્સ-વાલસ્ય’ વિવેકરહિત નારકીય કી ‘નવકં-નાસિકાં’ નાસિકા કો ‘ઉદ્દેવિ-ઓઠૌ અપિ’ ઓર ઓઠ કો મી ‘સુરેણ-સુરેણ’ અસ્તુરે સે ‘છિંદંતિ-છિન્દન્તિ’ કાટ લેતે હૈં તથા ‘દુવે વિ કણ્ણે-દ્વાવપિ કર્ણૌ’ દોનો કાન મી ‘છિંદંતિ-છિન્દન્તિ’ કાટ લેતે હૈં ‘વિહરિથમિત્તં-ચિતસ્તિમાત્રાં’ ચિતસ્તિ માત્ર ‘જિવ્વં-જિહ્વાં’ જીભ કો ‘વિણિક્કસ્સ-વિનિષ્કાસ્ય’ ઘાહર સ્વીચકર ‘તિવ્વહિં સૂલાહિં-તીક્ષ્ણામિઃ શૂલામિઃ’ તીક્ષ્ણ ધાર વાલે શૂલ સે ‘અમિતાવયંતિ-અમિતાવયન્તિ’ પીઢિત કરતે હૈં ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—નરકપાલ અજ્ઞાન નારક કી નાક કાટ લેતે હૈં, હોઠો કો કાટ લેતે હૈં ઓર દોનો કાનો કો મી કાટ લેતે હૈં. એક થેત લમ્બી જીભ ઘાહર નિકાલકર તીક્ષ્ણ શૂલો સે હસે વીંધ કર પીઢા દેતે હૈં ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ—‘વાલસ્સ-વાલસ્ય’ વિવેક રહિત નારકી ઇવેની ‘નવકં-નાસિકાં’ નાસિકાને (નાકને) ‘ઉદ્દેવિ-ઓઠૌ અપિ’ અને હોઠને પણ ‘સુરેણ-સુરેણ’ અસ્તરશથી ‘છિંદંતિ-છિન્દન્તિ’ કાપે છે તથા ‘દુવેવિ કણ્ણે-દ્વાવપિ કર્ણૌ’ અને કાન પણ ‘છિંદંતિ-છિન્દન્તિ’ કાપી લે છે ‘વિહરિથમિત્તં-ચિતસ્તિમાત્રાં’ ચિતસ્તિ માત્ર અર્થાત્ એક વેત બેટલી ‘જિવ્વં-જિહ્વાં’ હબને ‘વિણિક્કસ્સ-વિનિષ્કાસ્ય’ બહાર ખેંચીને ‘તિવ્વહિં સૂલાહિં-તીક્ષ્ણામિઃ શૂલામિઃ’ તીક્ષ્ણ ધારવાળી શૂળથી ‘અમિતાવયંતિ-અમિતાવયન્તિ’ પીડિત કરે છે. ॥ ૨૨ ॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલો અજ્ઞાન નારકાનાં નાક કાપી લે છે, હોઠ કાપી લે છે, અને કાન પણ કાપી લે છે અને એક વેત લાંબી તેમની હબને બહાર ખેંચી કાઢીને તીક્ષ્ણ શૂલો (ધરહાર કાંઠા જેવાં શસ્ત્રો) વડે વીંધી નાખે છે. ॥૨૨॥

ટીકા--‘વાલસ’ વાલ્ય નિર્વિવેકિનઃ પ્રાણાતિપાતાદિધોરકર્મકારિણો
 જીવસ્ય તે પરમાધાર્મિકાઃ તેષાં પૂર્વદુષ્કૃતાનિ સ્મારયિત્વા ‘નક્કં’ નાસિકામ્
 ‘સુરે’ તીક્ષ્ણસુરેણ હિન્દન્તિ-કર્ચયન્તિ । તથા ‘ઉદ્દેવિ’ ઓઠી અપિ હિન્દન્તિ ।
 તથા-‘દુવે વિ’ દ્વાવપિ । ‘કણ્ણે’ કણૌં હિન્દન્તિ । તથા-‘ત્રિહત્તિયમિત્તં’ વિતસ્તિ-
 માત્રાં-વિતસ્તિપ્રમાણામ્ ‘જિહ્મં’ જિહ્વામ્ ‘વિગિક્કસ’ વિનિષ્કાસ્ય હસ્તેન બહિરા-
 નોથ ‘તિક્કહાદિ’ તીક્ષ્ણામિઃ ‘સુલાદિ’ શૂલામિઃ તદાસ્થાઽસ્યવિશેષઃ આવિધ્ય ।
 ‘અમિતાવચંતિ’ અમિતાવયન્તિ-જિહ્વા શૂલાદિમિર્વેધયિત્વા અતિશયેન પીડામુ-
 ત્પાદયન્તિ, इति भावः ॥૨૨॥

મૂલમ્-તે તિપ્પમાણા તલસંપુડંબ, રાંદિયં તરંથ થંણંતિ ચાલા ।

મૅલંતિ તે સોળિયંપૂયમંસં, પંજોડ્યા ચાર પડ્દિયંગા ॥૨૩॥

છાયા--તે તિપ્પમાનાસ્તાલસંપુટા इव रात्रिदिवं तत्र स्तनन्ति बालाः ।

गच्छन्ति ते श्लोणितपूयमांसं प्रद्योतिताः क्षारपदिग्धाङ्गाः ॥૨૩॥

ટીકાર્થ--પ્રાણાતિપાત આદિ ધોર કર્મ કરને વાલે ઉસ અજ્ઞાન
 નારક કો, પરમાધાર્મિક ઉસકે પૂર્વપાપોં કા સ્મરણ દિલાકર તીલે સુરે
 સે નાક કાટ લેતે હૈં, દોનોં ઓછ કાટ ડાલતે હૈં ઓર દોનોં કાન બી
 કાટ ડાલતે હૈં । તથા એક વાલસન (બેંત ખર) જીભ મુલ્લ સે બાહર
 નિકાલ કર તીક્ષ્ણ શૂલોં સે વેધ કરકે અતિશય પીડા દેતે હૈં ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ--‘તિપ્પમાણા-તિપ્પમાનાઃ’ જિનકે અંગોં સે કધિર ટપક
 રહા હૈ એસે ‘તે-તે’ વે નારક ‘ચાલા-ચાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘તલસંપુડંબ-તાલ-
 સંપુટા इव’ સૂલે તાલ કે પત્તે કે સપ્રાન ‘રાંદિયં-રાત્રિદિવમ્’ રાત

ટીકાર્થ--પ્રાણાતિપાત આદિ ધોર કર્મ કરનાર જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન
 થાય છે. ત્યાં તેમની કેવી દશા થાય છે તેનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે--પરમા-
 ધાર્મિકો તેમનાં પૂર્વકૃત પાપોતુ તેમને સ્મરણ કરાવીને તીક્ષ્ણ છરી વડે
 તેમનાં નાક કાપી નાખે છે, બન્ને હોઠ અને બન્ને કાન પણ કાપી નાખે છે,
 તથા તેમની એક બેંત છત્રને મોઢામાંથી બહાર ખેંચી કાઢીને તેમાં તીક્ષ્ણ
 શૂળો અથવા ખીલાઓ લે કી દે છે. આ પ્રકારની અસહ્ય પીડાઓ તેમને
 ત્યાં સહન કરવી પડે છે. ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ--‘તિપ્પમાણા-તિપ્પમાનાઃ’ જેમના અંગેથી લોહી ટપકી રહ્યું છે
 એવા ‘તે-તે’ તે નારક ‘ચાલા-ચાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘તલસંપુડંબ-તલસંપુટા इव’ વાયુથી
 ઉડાવેલ સૂકા તાલના પાના સમાન ‘રાંદિયં-રાત્રિદિવમ્’ રાત, દિન-‘તત્થ-તત્થ’

સમચાર્યવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૩૭૯

અન્યથાર્થ:—(તિપ્પમાણા) તિપ્પમાના: શોણિતં ક્ષરન્તઃ (તે) તે નારકાઃ, (વાલા) વાલાઃ—અજ્ઞાનિનઃ (તલસંપુઢં વ) તાલસંપુઠા इव પ:નેરિતશુક્તાલપત્રસંવથા इव (રાંદિયં) રાત્રિદિશ્મ્ (તત્થ) તત્ર નરકે (યળંતિ) સ્તનન્તિ દીર્ઘવિસ્વરમાકન્દન્તિ (પજ્જોહ્યા) પ્રયોતિતા: વહ્નિના જ્વલિતા: (સ્વારપયદ્વિયંગા) સ્વારપ્રદિધ્યાંગાઃ—સ્વાર-લિપ્પાઘ્નાઃ (સોણિયપૂયમંસં) શોણિતપૂતિમાંસં (ગલંતિ) ગલન્તિ સ્વાવયન્તીતિ ॥૨૨॥

ટીકા—‘તિપ્પમાણા’ તિપ્પમાનાઃ—સ્વાજ્ઞેષ્યઃ શોણિતમુદ્ધિરન્તઃ વહ્નિર્નિઃસારયન્તઃ ‘તે’ તે નારકાઃ ‘વાલા’ વાલાઃ—અજ્ઞાનિનશ્ચિજ્ઞનાસિકૌષ્ઠજિહ્વાકર્ણાઃ । ‘તલ-વ દિન ‘તત્થ—તત્ર’ ડસ નરક મેં ‘યળંતિ—સ્તનંતિ’ રોતે રહતે હેં ‘પજ્જો-હ્યા—પ્રયોતિતાઃ’ આગ મેં જલાયે જાતે હુણ ‘સ્વારપયદ્વિયંગા—સ્વારપ્રદિ-ધ્યાંગાઃ’ તથા અંગો મેં સ્વાર લગાયે હુણ ‘સોણિયપૂયમંસં—શોણિત પૂયમાંસં’ રક્ત, પીચ, ઓર માંસ ‘ગલંતિ—ગલન્તિ’ અપને અંગોં સે ગિરાતે રહતે હેં ॥૨૩॥

અન્યથાર્થ—રુધિર (લોહ) થહાતે હુણ અજ્ઞાન નારક જીવ પચન કે ચલને સે સુલે હુણ તાહ કે પત્તોં કી રાશિ કે સમાન રાત દિન નરક મેં ડચ્ચ સ્વર સે આકન્દન કરતે રહતે હેં । વે અગ્નિ સે જલા દિયે જાતે હેં ઓર ફિર ડનકે અંગ અંગ પર સ્વાર છિડક દિયા જાતા હે । ડનકે શરીર સે રુધિર (લોહ) ઓર સહા માંસ ક્ષરતા રહતા હે ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—અપને અંગોં સે રુધિર ષાહર નિકાલતે હુણ વે અજ્ઞાની નારકી જિનકી નાક, ઓષ્ઠ જીમ કટી હુઈ હે, સુલે હુણ તાલ કે પત્તોં

તે નરકમાં ‘યળંતિ—સ્તનંતિ’ રોતા રહે છે. ‘પજ્જોહ્યા—પ્રયોતિતાઃ’ આગમાં ખળતાં જતાં ‘સ્વારપયદ્વિયંગા—સ્વારપ્રદિધ્યાંગાઃ’ તથા અંગોમાં ખાર લગાયેલ ‘સોણિય પૂયમંસં—શોણિતપૂયમાંસં’ રક્ત, પચ, અને માંસ ‘ગલંતિ—ગલન્તિ’ પોતાના અંગોથી વહેવડાવતાં રહે છે. ॥ ૨૩ ॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે પવનની લહેરોથી તાડનાં સૂકા પાનની રાશિમાંથી ‘ખડ, ખડ’ અવાજ થતો રહે છે, એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિક અસુરો દ્વારા અંગોતું છેદન થવાને કારણે જેમનાં અંગોમાંથી લોહી વહેતું હોય છે એવા અજ્ઞાન નારકો અહુર્નિશ જોયે સ્વપ્ને આકંઠ કર્યા કરે છે. તેમને અગ્નિમાં ખાળવામાં આવે છે, અને તેમના અંગો પર ત્યાર ખદ મીઠું કમરાવવામાં આવે છે. તેમનાં શરીરમાંથી સહા લોહી પચ અને માંસ ટપકવા કરે છે. ॥ ૨૩ ॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક દેવતાઓ દ્વારા જેમનાં નાક, કાન, હોઠ, છલ આદિ અંગોને છેદી નાખવામાં આવ્યાં છે, અને તે કારણે જેમનાં અંગો-

સંપુટં વ' તાલસંપુટાં દ્વ શુષ્કતાલગ્નાણીવ, 'રાઈ'દિયં' રાત્રિદિવમ્, અહર્નિશમિતિ
યાવત્ । 'તત્ય' તત્ત્વ નરકાઽઽવાસે 'યળંતિ' સ્તનન્તિ તારતરેણ વિસ્વરં રુદન્ત-
સ્તિષ્ઠન્તિ । તથા—'પજ્જોશ્વા' મથોતિતાઃ—બહિના મથોતિતાઃ ષ્વલન્તઃ । તથા—
'સ્વારપશ્વિયંયા' ક્ષારમદિગ્ધાઙ્ગાઃ ક્ષારૈર્લગ્નૈઃ મદિગ્ધાનિ અતિશયેન પૂરિતાનિ
અઙ્ગાનિ યેષાં તથાવિશ્વાસ્તે । 'સોગિયપૂયમાંસં' શોગિયપૂયમાંસમ્, સ્વકીયશરીરાવ-
શેષ્યો 'ગલંતિ' ગલન્તિ—નિષ્કાસયન્તિ । તદેદાત્ શોગિયાદીનિ પતન્તિ ઇતિ ॥૨૨॥
મૂલમ્—જંદ તે સુંયા લોહિતપૂયપાઈ બાલાગળી તે અંગુળા પરેળં ।

કુંભી મંહંતાહિયં પોરસિયા સંમુસ્સિતા લોહિયપૂયપુળ્ળા ॥૨૪॥

છાયા—યદિ ત્વયા શ્રુતા લોહિતપૂયપાચિની બાલાગિતેજોગુળા પરેળ ।

કુંભી મહત્યધિકપૌરવીયા સમુચ્છિન્ના લોહિતપૂયપૂર્ણા ॥૨૪॥

કે સમાન, રાત્રિદિન ઉપ નરકાવાસ મેં કંચે કંચે સ્વર સે રુદન કરતે
રહતે હૈં । ઇસકે અનિરિક્ત યે અગ્નિ સે જલાયે જાતે હૈં । ઓર ડનકે
અંગો પર લવળ લગા દિયા જાતા હૈ । ઇસ કારણ ડનકે શરીર કે અવ-
યવો સે રક્ત પીપ એવં માંસ નિકલતા રહતા હૈ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—'લોહિતપૂયપાઈ-લોહિતપૂયપાચિની' રુધિર એવં પીપ કો
પકાને ચાલી 'બાલાગળીતેયગુળા પરેળં-બાલાગિતેજોગુળા પરેળં'
નૂતન અગ્નિ કે તાપ કે સમાન ત્રિસ્રકા ગુણ હૈ અર્થાત્ જો અત્યન્ત
તાપયુક્ત હૈ 'મંહંતા-મહંતી' વહુત બહી 'અહિયપોરસિયા-અધિકપૌર-
વીયા' તથા પુરુષ પ્રમાણ સે અધિક પ્રમાણ વાલી 'લોહિયપૂયપુળ્ળા-
લોહિતપૂયપૂર્ણા' રક્ત ઓર પીપ સે ભરી હુઈ 'સમુસ્સિયા-સમુચ્છિન્ના'

માંથી રુધિર ટપકતું હોય છે એવાં તે નારકો તાડનાં સૂકાં પાંદડાંની જેમ,
રાત્રિદિન જોયે સ્વરે રુદન કર્યા કરે છે, તેમનાં અંગોનું છેદન કરવા ઉપરાંત
તેઓ તેમને અગ્નિમાં બળે છે અને તેમનાં દગ્ધ અંગો પર નીકું ભક્-
શવીને તેમની પીડાને અધિક દારુણ કરે છે. તે કારણે તેમના શરીરના
અવયવોમાંથી લોહી, પેરુ અને માંસ ટપકતું રહે છે. ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—'લોહિયપૂયપાઈ-લોહિતપૂયપાચિની' લોહી એવમ્ પડને પકા-
વવાવાળી 'બાલાગળીતેયગુળા પરેળં-બાલાગિતેજોગુળા પરેળં' નૂતન અગ્નિના
તાપના સમાન જેનો ગુણ છે અર્થાત્ જે અત્યંત તાપ યુક્ત છે 'મંહંતા-મહંતી'
બહુ જ મોટી 'અહિયપોરસિયા-અધિકપૌરવીયા' તથા પુરુષ પ્રમાણથી અધિક,
પ્રમાણવાળી 'લોહિયપૂયપુળ્ળા-લોહિતપૂયપૂર્ણા' રક્ત અને પૃથ્વી ભરેલા 'સમુ-

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. થ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૩૯૧

અન્વયાર્થ--(લોહિતપૂયપાઈ) લોહિતપૂયપાચિની રક્તપૂયપાચિકા કુંભી (વાલાગળીતેઅગુળા પરેળ) વાલાગ્નિતેજોગુળા પરેળ-જાજ્ઞત્યપ્રાનાગ્નિતસા પ્રકર્ષેળ (મહંતા) મહતી (અદિયગોરસિયા) અધિહવૌલીયા-પુહવપમાળાદધિકા (લોહિયપૂયગુળા) લોહિતપૂયપૂર્વા (સમુસ્સિયા) સમુચ્છિત્ત્વા-ઉચ્છિદ્ધાકૃતિઃ ઋર્ષવ્યવસ્થિતા (કુંભી) કુંભી (જઈ તે સુયા) યદિ તે શ્રુતા ॥૨૪॥

ટીકા--પુનરપિ સુવર્મસ્વાની જંબૂસ્વામિનં પ્રતિ મગત્તસ્તીર્થકરસ્ય વચનં પ્રકાશયતિ--'જઈ તે' इत्यादि। 'लोहितपूयपाई' लोहितपूयपाचिनी रक्तपूयपाचिनी, लोहितम् अपक्वं रुधिरं पूयम् पाचितं रक्तम्, तदुभयं पाचयति या सा लोहितपूयपाचिनी। तथा 'वालागणीतेअगुला परेण' वालाग्नितेजोगुला परेण वालाग्निना, वालो नूतनोऽग्निः तेन वालाग्निना योऽभितापः स एव गुणो यस्याः ऊंची 'कुंभी कुंभी' कुम्भी नामक नरकभूमि 'जई ते सुया-यदि त्वया श्रुता' कदाचित् तुमने सुनी होगी ॥२४॥

અન્વયાર્થ--રુધિર ઔર પીપ કો પકાને વાલી, નૂતન અગ્નિ કે સમાન ગુણ વાલી અર્થાત્ તીવ્ર તાપ સે યુક્ત, મહતી પુરુષ પ્રમાણ સે ભી અધિક પ્રમાણવાલી, રક્ત તથા પીપ સે પારિપૂર્ણ ઔર ઝંડ કી આકૃતિ કી ઝંચી રહી હુઈ કુંભી સંભવ હૈ તુમને સુની હો ॥૨૪॥

ટીકાર્થ--સુવર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામી કે પ્રતિ પુનઃ મગવાન્ તીર્થકર કે વચન કો પ્રકાશિત કરતે હૈ--'જઈ તે' इत्यादि। अपक्व रक्त लोहित तथा पका कृभा रक्त पूय (मवाद) कहलाता है। इन दोनों को जो पकाती है उसे 'लोहितपूयपाचिनी' कहते हैं। वाल अर्थात् नूतन अग्नि के समान गुण वाली जो हो उसे 'वालाग्नितेजोगुला' कहते हैं। इस

रिद्ध्या-समुच्छ्रिताः' ज्ञेयं 'कुंभी-कुंभी' कुम्भी नामवाणी नरकभूमि 'जई ते सुया-यदि त्वया श्रुता' कदाचित् तमे सांभणी હશે. ॥ ૨૪ ॥

સૂત્રાર્થ--રુધિર અને પરુને પકાવનારી, નૂતન અગ્નિના જેવા તેજસ્વી ગુણવાળી એટલે કે તીવ્ર તાપથી યુક્ત, ઘણી મોટી-પુરુષપ્રમાણ કરતાં પણ અધિક પ્રમાણવાળી, રક્ત અને પરુથી પરિપૂર્ણ અને ઊંટના જેવા આકારવાળી, ઊંચા જેવા કુંભી નામના નરકની વાત તો કાંઈ તમે સાંભળી હશે ॥૨૪॥

ટીકાર્થ--સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીની સમક્ષ મહાવીર પ્રભુનાં વચનો પ્રકટ કરતા આ પ્રમાણે કહે છે--'જઈ તે' इत्यादि--અપક્વ રક્તને 'લોહિત' કહે છે તથા પક્વ રક્તને 'પય' કહે છે. આ અન્નેને જે પકાવે છે તેને 'લોહિતપૂયપાચિની' કહે છે. વાલ અગ્નિના (નૂતન અગ્નિના) જેવા તેજસ્વી ગુણવાળી જે હોય છે, તેને 'વાલાગ્નિતેજોગુળા' કહે છે. એની વાલાગ્નિના જેવા

સા ચાલાગ્નિતેજોગુણા । ‘પરેય’ પરેજ-પ્રકર્ષેણ અતિશયેન તપ્તેત્યર્થઃ । પુનઃ કથં-
 ભૂતા કુંભી? તન્નાદ-‘મહંતા’ મહતી પ્રતિશયેન વૃદ્ધતરા । ‘અદ્યપોરમિયા’ અધિક-
 પૌરુષીયા-પુરુષપ્રમાણતોડધિક્તા । ‘સમુસ્તિયા’ સમુચ્છિન્ના, ઉષ્ટ્રિકાકૃતિઃ ઝર્શ્વ-
 વ્યવસ્થિતા । ‘લોહિપૂયપુળા’ લોહિતપૂયપૂર્ણા-રક્તપૂયાભ્યાં પૂર્ણા વ્યાપ્તા । એવં-
 ભૂતા કુંભી । ‘જઈ’ યદિ ‘તે’ ત્વયા ‘સુયા’ શ્રુતા-આકર્ણિતા મહેન્ । एतादृशः
 कुम्भीनाम नरकः पुष्पाभिः श्रुतः तत्रैवे पापकारिणो गच्छन्तीति संबन्धः ॥૨૪॥

પૂલ્મ-પૅક્લિવ્પ તાસુ પયયંતિ બાલે, અદ્દસસરે તે કરુણં રસંતે ।

તપ્પહાઈયા તેં તંત તંત તત્તં, પૅક્લિજ્જમાળા-દ્દસસરં રસંતિ ॥૨૫॥

છાયા-પ્રક્ષિપ્ત તાસુ પ્રવચંતિ ચાલાન આર્તસ્વરાન્ તાન કરુણં રસતઃ ।

વૃષ્ણાદિતાસ્તે ત્રપુતામ્રતપ્તં પાપમાના આર્તસ્વરં રસન્તિ ॥૨૫॥

ચાલાગ્નિ કે સમાન અત્યંત તીવ્ર સંતાપ સે યુક્ત, ઘણું ઘડો, પુરુષ
 પ્રમાણ સે ખી અધિક પ્રમાણ ચાલી, ઉષ્ટ્રિકા જેસી આકૃતિ ચાલી
 ઝંચી સ્થિત તથા રક્ત ઓર પીચ સે વ્યાપ્ત કુંભી યદિ તુમને સુની હો ।
 હસ કુંભી મેં લે પાપકારી નારક જાકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ॥૨૪॥

‘પક્ષિવ્પ’ દૃષ્ટાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘તાસુ-તાસુ’ રક્ત ઓર પીચ સે ભરી દુર્દે હસ કુંભી
 મેં ‘બાલે-બાલાન્’ અજ્ઞાની ‘અદ્દસસરે-આર્તસ્વરાન્’ આર્તનાદ કરતે
 હુણ ‘કરુણં રસંતે-કરુણં રસતઃ’ એવં કરુણ-દીન સ્વર સે રદન કરતે
 હુણ નારકી જીવોં કો ‘પક્ષિવ્પ-પ્રક્ષિપ્ત’ હસમેં હાલકર ‘પયયંતિ-
 પ્રવચન્તિ’ નરકપાલ પકાતે હૈં ‘તપ્પહાઈયા-વૃષ્ણાદિતા’ વ્યાપ્ત સે વ્યા-

ગુણવાળી અત્યંત તીવ્ર સંતાપથી યુક્ત, ઘણી જ મેટી-પુરુષપ્રમાણ કરતાં
 પણ અધિક પ્રમાણવાળી, ઉષ્ટ્રિકા (ઝાંટ) ના જેવા આકારવાળી, ઊંચી સ્થિત
 લોહી અને પીચથી વ્યાપ્ત કુંભીની વાત તો તમે કદાચ સાંભળી હશે. તે
 પાપકારી નારકો તે કુંભીમાં જઈને ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૨૪॥

‘પક્ષિવ્પ’ ધૃષ્ટાદિ—

શબ્દાર્થ-‘તાસુ-તાસુ’ રક્ત અને પીચથી ભરેલી તે કુંભીમાં ‘બાલે-
 બાલાન્’ અજ્ઞાની ‘અદ્દસસરે-આર્તસ્વરાન્’ આર્તનાદ કરતાં ‘કરુણં રસંતે-કરુણં રસતઃ’
 એવમ કરુણ-દીન સ્વરથી રડતાં નારકી હોયેને ‘પક્ષિવ્પ-પ્રક્ષિપ્ત’ તેમાં
 નાંખેને ‘પયયંતિ-પ્રવચન્તિ’ નરકપાલ પકાલે છે ‘તપ્પહાઈયા-વૃષ્ણાદિતા’ તરફથી

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૧ ઉ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૩૮૩

અન્વયાર્થ:--(તામુ) તામુ-કુમ્ભીષુ (વાણે) બાલાન્ (અટ્ટસ્સરે) આર્તસ્વરાન્ (કલુણં રસંતે) કરુણં-દીનં રસતઃ રોદનં કુર્વઃ (પશ્વિત્વપ્) પશ્વિપ્ય (પયથંતિ) પ્રયથંતિ પરમાધાર્મિકાઃ (તણ્ણાશ્ચ) તુણ્ણાર્દિતાઃ-પિપાસાકુલિતાઃ (તે) તે નારકાઃ (તત્તંવતત્તં) ત્રપુતામ્રતત્તં (વિજ્જમાણા) પાચ્યમાનાઃ (પટ્ટસ્સરં) આર્ત-સ્સરં યથા સ્યાત્ તથા (રસંતિ) રસન્તિ-આક્રન્દનં કુર્વન્તીતિ । ૨૫॥

ટીકા—‘તામુ’ તામુ કુમ્ભીષુ રક્તપુષ્પરિતામુ ‘વાણે’ બાલાન્ પાપકારિણઃ । ‘અટ્ટસ્સરે’ આર્તસ્વરાન્ અતિદીનં નાદં કુર્વઃ । તથા-‘વલુળં’ કરુણમ્ । ‘રસંતે’ રસતઃ કરુણસ્વરં કુર્વતોઽતિદીનાન્ જીવાન્ ‘પશ્વિત્વપ્’ પશ્વિપ્ય, તામુ કુમ્ભીષુ કુલ’ ‘તે-તે’ વે નારકી જીવ નરકપાલોં કે દ્વારા ‘તત્તંવતત્તં-ત્રપુ-તામ્રતત્તં’ ગરમ સીસાં ઓર તાંબા ‘વિજ્જમાણા-પાચ્યમાનાઃ’ પિલાયે જાતે છુયે ‘અટ્ટસ્સરં-આર્તસ્વરં’ આર્તસ્વર સે ‘રસંતિ-રસન્તિ’ રદન કરતે હૈં ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—उन कुंभियों में उन अज्ञानी, आर्तस्वर वाले तथा करुण क्रन्दन करने वाले नारक जीवों को पटककर नरकपाल पकाते हैं । तथा प्यास से पीड़ित उन नारकों को तपाया हुआ रांगा और तांबा पिलाया जाता है तो वे आर्तस्वर से आक्रन्दन करते हैं-पुरी तरह चीखते हैं ॥२५॥

ટીકાર્થ—रक्त और पीव से परिपूर्ण उन कुंभियों में उन पापी, अत्यन्त आर्तस्वर से चिल्लाने वाले तथा करुण आवाज करने वाले अतीव दीन नारकों को पटककर परमाधार्मिक पकाते हैं । जैसे उबलते

બાકુળ ‘તે-તે’ તે નારકી જીવ નરકપાલોના દ્વારા ‘તત્તંવતત્તં-ત્રપુતામ્રતત્તં’ ગરમ સીસું અને તાંબું ‘વિજ્જમાણા-પાચ્યમાનાઃ’ પીવડાવવામાં આવતાં ‘અટ્ટસ્સરં-આર્તસ્વરં’ આર્તસ્વરથી ‘રસંતિ-રસન્તિ’ રહે છે. ॥ ૨૫ ॥

સૂત્રાર્થ—नरकपालो ते कुंभीयोमां ते अज्ञान नारकेने अणजजरीथी पछाडीने पकावे छे. तयारे तेओ आर्तस्वरे करुण आकंह करे छे. तथा तरसथी पीडाता ते नारकेने गरमा गरम सीसा तथा तांबानो रस पीव-राववामां आवे छे. आ दुःख सहन न थछ थकवाने कारण्ण ते नारके आर्त स्वर आकंह करे छे.-अयंकर सीसा पाउ छे ॥२५॥

ટીકાર્થ—રુધિર અને પરુથી પરિપૂર્ણ તે કુંભીઓમાં તે પાપી, અત્યન્ત આર્ત સ્વરે ચીસો પાડતા, કરુણાજનક અવાજે રદન કરતાં, તે અતિશય દીન નારકોને પરમાધાર્મિકો પટકીને પકાવે છે. જેવી રીતે ઉકળતા તેલની

અગ્નિવચ્છિપદીપ્તાડતિગહનામુ પાપકર્મકારિણઃ પાતપિશા 'પયયંતિ' પ્રપચન્તિ
 યથા-તપ્તતૈલપૂરિતકઢાહે શાકં મશ્નિષ્યેતસ્તત્પ્રશાલનં કર્ત્વેન પાચયન્તિ તદ્વત્
 કઢાહકલયકુમ્ભમાં વાલાન્ ઇતસ્તતઃ ચાલનેન તે પરમાધાર્મિકાઃ પાચયન્તિ ।
 તત્ત પાકદુઃખમનુભવન્તસ્તે વાલાઃ કિં કર્ત્વન્તિ તત્ત્વાહ-'તૃણદાશ્યા' તૃણાદિતાઃ
 તૃણયા જલગાનેચ્છદ્યા પીડિતાશ્ચ વાલાઃ પરમાધાર્મિકૈઃ 'તત્તંતંતત્તં' ત્રપુતામ્ર-
 તમ્પય, તૃણયાડડકુલિકાસ્તે ષડા જલં પ્રાર્થયન્તિ, તદા તે નરકપાલ્યાસ્તાન્ મોઃ ?
 મથન્તેડનીવ ત્રિયમાક્ષીન્ પિવ શ્યાનીન્દિમિતિ સ્મારયિત્વા-તપ્તં ત્રપુતામ્રમ્ ।
 'પક્ષિજગ્નમાળા' પાપ્યનાનાસ્તે નાકાઃ । 'મટ્ટર' આર્તિસ્વરં રસન્તિ, શિલ્કણ-
 દુઃખાડુમવનેન દુઃખિતાઃ આમન્ એવ શ્દનીં તપ્તવદ્વામ્રતાનેન મુતરાં સાડતિ-
 શ્યેઃ દુઃખિતાઃ સન્તઃ આર્તનાદં કર્ત્વન્તીતિ ॥૨૫॥

હુપ તૈલ સે પૂરિત કઢાઈ મેં શાક હાલકર ઔર હથર સે ઉધર તથા
 ઉધર સે હથર દિલા હુલાકર પકાયા જાના હૈ, ડભી પ્રકાર કઢાઈ કે
 સમાન કુંભી મેં ડન પાપી જીવોં કો હથર ઉધર દિલાકર પરમાધર્મિક
 પકાતે હૈ । પકાને કે દુઃખ કા અનુભવ કરતે હુપ વે મજ્જાની વચ્ચ
 કરતે હૈ, સો કહતે હૈ-પ્યાસ સે પીડિત રોકર જવ વે જલ કી પ્રાર્થના
 કરતે હૈ, તથ નરકપાલ ડન્હે કહતે હૈ-'અરે તુમે મદિરા વહુન પ્રિય
 થી, લે અથ યહ થી, હમ પ્રકાર સ્મરણ દિલાકર ડવલના હુઆ રાંગા
 ઔર તાંબા પિલાતે હૈ । તથ વે મતીય આર્તિસ્વર સે નિસ્કલતે હૈ । શિલ-
 ક્ષણ પ્રકાર કે દુઃખ કા અનુભવ કરકે વે વેચારે પડલે હી દુઃખી થે,
 અથ તપા હુઆ રાંગા ઔર શીશા પિલાને સે વે સ્વભાવનઃ ઔર અધિક
 દુઃખી હોતે હૈ ઔર આર્તનાદ કરતે હૈ ॥૨૫॥

કઠાર્ધમાં શાકને નાખીને તાવેથા વડે હલાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે તે
 કુંભીઓમાં તે નારકોને નાખીને તથા તેમને આમ તેમ હેરવી ફેરવીને-
 શાકની જેમ હલાવીને-પકાવવામાં આવે છે. આ પ્રકારે જ્યારે તેમને પકાવવામાં
 આવે છે ત્યારે તેમને અસહ્ય પીડા થાય છે અને તરસને કારણે તેમનાં કંઠ
 સૂકાઈ જાય છે, તેઓ પાણીને માટે કાઝાવાડા કરે છે ત્યારે નરકપાલો તેમને
 કહે છે—'અરે, તમને મદિરાપાન થયું જ પ્રિય હતું, તો હવે આ રસનું
 પાન કરો ।' આ પ્રમાણે તેમના પૂર્વજન્મના દુષ્કર્મોનું તેમને સ્મરણ
 કરાવીને તેઓ તેમને તાંબા અને સીસાનો ઉક્ષળતો રસ પિવડાવે છે, ત્યારે
 તેઓ આર્તિસ્વરે સીસો પાડવા લાગે છે. કુંભીનાં પકાવાયા હોવાને કારણે
 તેઓ અસહ્ય પીડાનો અનુભવ કરી રહ્યા હતા, તેમાં વળી ગરમા ગરમ
 સીસા અને તાંબાના રસનું પરાણે પાન કરવું પડે છે, તો કારણે તેમના દુઃખની
 માત્રા સ્વાભાવિક રીતે જ ખૂબ વધી જાય છે, તેથી આર્તનાદ કરે છે. ॥૨૫॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૩૮૧

મૂલમ્—અપ્પેણ અપ્પંં હૃદ્ય વંચહતા મવાહમે પુલ્લસતે સહસસે ।

ચિદ્વંતિ તર્થા વહુકૂરકમ્મા, જંહા કહં કમ્મ તંહાસિ મારે ॥૨૬॥

છાયા—આત્મનાત્માનમિહ વંચયિત્વા મવાધમાન્ પૂર્વં શતસહસ્રશઃ ।

તિષ્ઠન્તિ તત્ર વહુકૂરકર્માણો યથાકૃતં કર્મ તથાસ્ય મારઃ ॥૨૬॥

અન્વયાર્થઃ—(હૃદ્ય) હૃદ્યલોકે (અપ્પેણ) આત્મના સ્વેનૈવ (અપ્પંં) આત્માને સ્વં (વંચહતા) વંચયિત્વા (પુલ્લસતે સહસસે) પૂર્વં શતસહસ્રશઃ (મવાહમે) મવાધમાન્ મસ્થવન્ધલુલ્લધકમવાન્ પ્રાપ્ય । (વહુકૂરકમ્મા) વહુકૂરકર્માણઃ (તત્ર) તત્ર નરકે

‘અપ્પેણ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘હૃદ્ય-હૃદ્ય’ હસ મનુષ્ય મવ મેં ‘અપ્પેણ-આત્મના’ અપને આપ હી ‘અપ્પંં-આત્માનમ્’ અપને કો ‘વંચહતા-વંચયિત્વા’ વંચિત કરકે ‘પુલ્લસતે સહસસે-પૂર્વં શતસહસ્રશઃ’ પૂર્વજન્મ મેં સેઠડો ઓર હજારો વાર ‘મવાહમે-મવાધમાન્’ લુલ્લધક આદિ અધમ મવો કો પ્રાપ્ત કરકે ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણઃ’ વહુકૂરકર્મીં જીવ ‘તત્ર-તત્ર’ ઉસ નરક મેં ‘ચિદ્વંતિ-તિષ્ઠન્તિ’ રહતે હૈં ‘જંહાકહં કમ્મ-યથાકૃતં કર્મ’ પૂર્વ જન્મ મેં જૈસા કર્મ જિસને કિયા હૈં ‘તંહાસિ મારે-તથાસ્ય મારઃ’ ઉસકે અનુસાર હી ઉસે દુઃખ પ્રાપ્ત હોતા હૈં ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—હસ મનુષ્યમવ મેં અથવા મનુષ્ય લોક મેં જો અપને આપ કી વંચના (ઠગના) કરતે હૈં, વે પહેલે સેઠડો ઓર હજારો વાર લુલ્લધક (શિકારી) આદિ કે અધમ મવો કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં, કિર વે

‘અપ્પેણ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હૃદ્ય-હૃદ્ય’ આ મનુષ્યમવમાં ‘અપ્પેણ-આત્મના’ પોતેજ ‘અપ્પંં-આત્માનમ્’ પોતાને ‘વંચહતા-વંચયિત્વા’ છેતરીને ‘પુલ્લસતે સહસસે-પૂર્વં શતસહસ્રશઃ’ પૂર્વ જન્મમાં સેઠડો અને હજારો વાર ‘મવાહમે-મવાધમાન્’ લુલ્લધક વગેરે અધમમવને પ્રાપ્ત કરીને ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણઃ’ વહુકૂર કર્મીં-જીવ ‘તત્ર-તત્ર’ એ નરકમાં ‘ચિદ્વંતિ-તિષ્ઠન્તિ’ રહે છે. ‘જંહા કહં કમ્મ-યથાકૃતં કર્મ’ પૂર્વ જન્મમાં જેવા કર્મ જેણે કર્યા છે. ‘તંહાસિ મારે-તથાસ્ય મારઃ’ તેના અનુસાર જ તેને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૨૬॥

સૂત્રાર્થ—આ મનુષ્યમવમાં અથવા આ લોકમાં જેઓ આત્મવંચના (પોતાના આત્માને છેતરવાની પ્રવૃત્તિ) કરે છે તેઓ પહેલાં તે સેઠડો અથવા હજારો વાર શિકારી આદિ અધમ જીવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર

(ચિદ્વંતિ) ટિષ્ઠન્તિ-પૂર્વજન્મનિ (જઠા વહ્ન કમ્મ) યથાકૃતં કર્મ (તદાસિ મારે) તથાડસ્ય મારઃ પૂર્વજન્મનિ યથા કર્મ કૃતં તદનુરૂપેણૈવાત્ર ફલમનુભવન્તીતિ ॥૨૬॥

ટીકા—‘ઇહ’ ઇહ-અસ્મિન્નેવ મનુષ્યમવે યઃ ‘અપ્પેણ’ આત્મના સ્વેનૈવ પરવંચનાદિવ્યાપારમવૃત્તેન સ્વતઃ પત્ર સ્વસ્ય । ‘અપ્પં’ આત્માનમ્ પરમાર્થતો ‘વંચિતા’ વંચિત્વા મતાર્ય, અલપસુખાય પરાનપહત્ય તત્તિજનિતસુખેન આત્માનં પ્રતાર્ય । ‘મવાધમે’ મવાધમે મવાનાં બહુજન્મનાં મધ્યે યેડધમાઃ મવાઃ ઇતિ મવાધમાઃ મત્સ્ય-બંધકલુબ્ધકાદીનાં મવાઃ વ્યતીતજન્મસુ । ‘પુત્ત્વંસતે સદસે’ પૂર્વસ્મિન શતસહ-સ્રશઃ-સમ્યગનુભૂય, સહસ્રશો લુબ્ધકાઘમમવાન્ માપ્ય । ‘વહુકૂરકમ્મા’ વહુકૂરક-માળઃ અનેકપ્રકારકર્મિણામિ સ્વરૂપાડતિકઠિનકર્મકારિણઃ । ‘તત્થ’ તત્ર દારુણે દુઃસ્વપ્નહુલે નરકાવાસે ‘ચિદ્વંતિ’ ટિષ્ઠન્તિ, મનુષ્યકાલં યાવત્ । ઠાદશ નરકવાસે કૂરકર્મી નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । જિસને પૂર્વજન્મ મેં જૈસા કર્મ ક્રિયા હૈ, ઉસે તદનુરૂપ હી ફલ ભોગના પડતા હૈ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—હસ મનુષ્યમવ મેં જો દૂસરોં કો વંચિત કરતે-ઠગતે હૈં, વસ્તુતઃ વે અપને આપકો હી વંચિત કરતે હૈં । અપને થોડે સે સુખ કે લિયે જો દૂસરોં કા ઘાત કરતા હૈ, વહ હિંસાજનિત સુખ સે અપને કો હી ઠગતા હૈ । એસે પ્રાણી બહુત જન્મોં મેં જો મઠ્છીમાર વ્યાધ આદિ કે અધમ ભવ હૈં, ઉનમેં સૈકડોં-હજારોં વાર જન્મ લેકર ઔર અનેક પ્રકાર કે હિંસા આદિ કૂર કર્મ કરકે ઉસ દુઃસ્વપ્નચુર દારુણ નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે વહાં લગ્બે કાલ તક નિવાસ કરતે હૈં । હસ પ્રકાર કે નરકાવાસ મેં દીર્ઘકાલ પર્યન્ત સ્થિત રહને કા કયા કારણ હૈ, સો પ્રકટ કરતે હૈં-પૂર્વજન્મોં મેં જિસને જૈસે અધવસાય સે અધમ

આદ તે કૂર કર્મ કરનારા હવો નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જેમણે પૂર્વજન્મમાં જેવાં કર્મ કર્યાં હોય, તેમણે તેને અનુરૂપ ફળ ભોગવું જ પડે છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—આ મનુષ્યમવમાં જે માણસ બીજને હુણે છે, તે ખરી રીતે તો પોતાના આત્માની જ વંચના કરે છે, એટલે કે પોતાની જાતને છેતરતો હોય છે. પોતાને થોડાં સુખની પ્રાપ્તિ થાય તે માટે જેઓ બીજા હવોનો ઘાત કરે છે, તેઓ હિંસાજનિત સુખ દ્વારા પોતાના આત્માને જ છેતરે છે. કારણ કે ક્ષણિક સુખને માટે તેમના દ્વારા જે પ્રાણીત્યાગ આદિ પાપકર્મોં સેવાય છે, તેને પરિણામે તેમને નરકગતિનાં દુઃખો દીર્ઘકાળ સુધી સહન કરવા પડે છે. એવા હવો માછીમાર, પારથી, શિકારી આદિ અધમ ભવોમાં સેંકડોં અથવા હજારો વાર જન્મ લઈને હિંસા આદિ કૂર કર્મોંનું સેવન

સમયાર્થબોધિની ટીકા મ. યુ. અ. ૫૩. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૧૮૭

દીર્ઘકાલપર્યન્તં સ્થિતીં કારણમાદ-‘જહા કઢં કમ્મ તહામિ મારે’ इति। पूर्वजन्मसु ‘जहा’ यथा येन अध्यवसायेन अवमम् अघमात्यथमादिना ‘कडं कम्म’ कृतं कर्म-
कृतानि संग्रहितानि जीवहिंसादीनि। ‘कम्म’ कर्माणि ‘तहा’ तेन तेनैव रूपेण
‘सि’ तस्य नारकीयजन्तोः ‘मारे’ माराः वेदनाः प्रादुर्भवन्ति स्वतः, परतः,
उभयतो वा। तथाहि-पूर्वजन्मनि परस्त्रीयमांसभक्षका नरकस्थितौ स्वमांसान्वेषा-
ग्निना मताप्य भक्षयन्ति। मांसरत्नपायिनो निजपूरुधिराणि तप्तव्रणानि पाचयन्ते।
तथा मरस्ययातकलुब्धकाद्यस्तथैव छिद्यन्ते, मिथ्यन्ते नरकावासे। तथाऽनृत-
भाषिणामनृतभाषणं स्मारयित्वा जिह्वा छिद्यन्ते। परब्रव्यापहारिणामंगानि

अति-अधम भाव से जीवहिंसा आदि कर्म किये हैं उसके लिये वे
उसी रूप में मार बनते हैं अर्थात् वेदना उत्पन्न करते हैं। वे वेदनाएँ
कोई स्वतः अर्थात् अपने आप से, कोई पर के निमित्त से और कोई
दोनों के निमित्त से होती हैं। जैसे जिन्होंने पूर्वजन्म में मांसभक्षण
किया है, उन्हें नरक में अपना निजका अग्नि में पकाया हुआ मांस
खिलाया जाता है। जो मांस के रस को पीने वाले थे उन्हें अपना पीव और
रुधिर तथा उबलता हुआ शीशा पिलाया जाता है। नरक में गये हुए
मच्छीमार और व्याध आदि उसी प्रकार छेदे भेदे जाते हैं जिसप्रकार
उन्होंने पूर्वजन्म में छेदन-भेदन किया होता है। जो पूर्वजन्म में मिथ्या-
भाषी होते हैं, मिथ्याभाषण का स्मरण करवाकर उनकी जिह्वा का छेदन

કરીને દુઃખપ્રચુર કારણ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ ત્યાં ઘણા લાંબા
કાળ સુખી નિવાસ કરે છે. હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે તેમને શા
કારણે તે નરકમાં લીધાકાળ સુખી રહેવું પડે છે.

પૂર્વજન્મમાં જેણે જેવા અધ્યવસાયથી-અધમ અથવા અતિ અધમ-
ભાવથી-અવહિંસા આદિ કર્મ કર્યાં હોય છે, તેમને તે કર્મોના ભાર એજ
રૂપે વહન કરવો પડે છે એટલે કે તે કર્મો જ તેમની વેદનાનો અનુભવ
કરાવવામાં કારણભૂત બને છે. તે વેદનાઓમાંની કેઈ સ્વતઃ (પોતાના નિમિ-
ત્તને લીધે), કેઈ પરના નિમિત્તને લીધે અને કેઈ બન્નેના (સ્વ અને પરના)
નિમિત્તને લીધે ભોગવવી પડે છે. જેમકે જેમણે પૂર્વજન્મમાં માંસનું ભક્ષણ
કયું હોય છે, તેને પોતાનું જ અગ્નિમાં પકાવેલું માંસ ખવરાવવામાં આવે
છે. જેઓ માંસના રસનું પાન કરતા હતા, તેમને તેમનું પોતાનું રુધિર, પુરુ
તથા ઉકળતા શીસા અને તાંબાનો રસ પિવરાવવામાં આવે છે. માછીમાર
અને વ્યાધના બવમાં જીવોએ જે પ્રકારે જીવોનું છેદન-ભેદન કયું હોય છે

ક્રિયન્તે । પરદારિકાણાં તુષ્ણોચ્છેદઃ ક્રિયન્તે । તથા મહાપરિગ્રહારંભવતાં ક્રોધ-
માયામાનહોમિનાં ચ ક્રોધાદિ કાર્યે સ્થાયિત્વા તાદૃશ્યમેવ દુઃસ્વશ્ચુત્પાદ્યતે । તસ્માત્
સમ્યગ્નુક્તમ્—યથાવૃત્તં કર્મ તાદૃગ્ પૃથક્તર્ક્યવિપાકાઽપ્પાદિતો ભારઃ ઇતિ ॥૨૬॥

મૂલ્ય—સમજિજિજિતા કેલુસં અણજ્ઞા ઈદ્દેહિં કંતેહિ ય વિપ્પહૂણા ।

તેદુંભિમગંધે કંસિણેય ફાસે કંમ્મોવગા કુંણિમે આવસંતિ

તિવેમિ ॥૨૭॥

છાયા—સમર્થ કલુષમનાર્થાં ઇષ્ટૈઃ કાન્તૈશ્ચ વિપરીનાઃ ।

તે દુરભિગન્ધે કુસ્મ્ને ચ સ્પર્શે કર્મોપગાઃ કુણિમે આવસન્તિ । ઇતિ
બ્રવીમિ ॥૨૭॥

ભેદન ક્રિયા જાતા છે । પરકીય દ્રવ્ય કા અપહરણ કરને ઘાતોં કે અંગ
કાટે જાતે હૈં । પરસ્ત્રીગામિયોં કે અણ્ડકોષ ઉચ્ચાડ લિયે જાતે હૈં ।
મહારંભ ઓર મહાપરિગ્રહ ઘાતોં કો તથા ક્રોધ, માન, માયા ઓર
હોમ કરને ઘાતોં કો ડનકે દોષોં કા સ્મરણ કાવાકર ડન્હોં કે અનુ-
રૂપ દુઃસ્વ ઉત્પન્ન કિયે જાતે હૈં । અતઃપ્થ ટીક હી કહા હૈં કિ જેસા
કર્મ ક્રિયા મયા હૈં, તદનુરૂપ હી ડસ કર્મ કે વિપાક સે ઉત્પન્ન ભાર
(કષ્ટ) સહન કરના પડતા હૈં ॥૨૬॥

‘સમજિજિજિતા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અણજ્ઞા-અનાર્થાઃ’ પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રૂર કર્મ કરને ઘાલે
અનાર્થ પુરુષ ‘કલુસં-કલુષમ્’ પાપ કો ‘સમજિજિજિતા-સમર્થ’ ઉપા-

એજ પ્રકારે નારકના ભવમાં તેમનાં શરીરનું છેદન-ભેદન કરવામાં આવે છે.
જે જીવેએ પૂર્વભવમાં મૃધાવાદનું સેવન કર્યું હોય છે, તેમને પરમાધાર્મિક
અમુરે તે મૃધાવાદનું સ્મરણ કરાવીને તેમની જીભ કાપી નાખે છે. પારકાં
દ્રવ્યનું અપહરણ કરનારા જીવોનાં અંગે કાપી નાખવામાં આવે છે. પરસ્ત્રી
સાથે કામભોગોનું સેવન કરનારા જીવોનાં અંડકોષ ખેંચી કાઢવામાં આવે છે.
મહારંભ, મહાપરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા અને હોમ કરનારા જીવોને તેમના
કોષોનું સ્મરણ કરાવીને તે કોષોને અનુરૂપ ચાતનાઓ આપવામાં આવે છે,
તેથી જ સૂત્રકારે આ પ્રકારનું જે કથન કર્યું છે, તે યથાર્થ જ છે—‘જે જીવે
જેવા કર્મ કર્યાં હોય, તેને અનુરૂપ-તે કર્મના વિપાક જનિત-ભાર (કષ્ટ)
તેને સહન કરવો જ પડે છે. એટલે કે કરેલાં કર્મોનાં ફળ દરેક જીવે
અવશ્ય ભોગવવા જ પડે છે. ॥૨૬॥

‘સમજિજિજિતા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અણજ્ઞા-અનાર્થાઃ’ પ્રાણાતિપાત વગેરે ક્રૂર કર્મ કરવાવાળા
અનાર્થ પુરુષ ‘કલુસં-કલુષમ્’ પાપને ‘સમજિજિજિતા-સમર્થ’ ઉપાર્જન કરીને

સમયાર્થશોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. ઇ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૩૮૯

અન્વયાર્થ:—(અળગ્ગા) અનાર્યા: પ્રાણાતિપાતાદિકર્મકારિણ: (કલુસ) કલુષં પાપં (સમજિજ્ઞાતા) સમજ્યાશુભકર્મોપચયં કૃત્વા (દૃઢેહિં કંતેહિ ય વિષ્ણુ-હૃણા) દૃષ્ટૈ: કાન્તૈશ્ચ વિપ્રહીના:—કમનીયસદ્દાદિવિષયૈર્દિપ્રમુક્તા: (દુઃખિભગંધે) દુરભિગંધે 'કસિજે ય ફાસે' કૃત્સ્ને ચ સ્પર્શે' અત્યન્તાશુભસ્પર્શયુક્તે (કુણિમે) કુણિમે—માંસરુધિરાવિપૂર્ણે નરકે 'કમ્મોવગા' કર્મોપગા:—કર્મીધીના: (આવસંતિ) આવસન્તિ—યાવદાપુસ્તાવચ્ચિષ્ટંતીતિ ॥૨૭॥

ટીકા:—'અળગ્ગા' અનાર્યા: પ્રાણાતિપાતાદ્યશુભકર્મકારિત્વાત્તે અનાર્યા: કૂરકર્મકારિણ: પુરુષા: ॥ હિંસાઽનુત્તમાપગસ્તેવાદિભિરાશ્રવદ્વારૈ: 'કલુસં' જન કરકે 'દૃઢેહિં કંતેહિ ય વિષ્ણુહૃણા-દૃષ્ટૈ: કાન્તૈશ્ચ વિપ્રહીના:' દૃષ્ટ એવમ્ પ્રિયથી રહિત એવં પ્રિય સે રહિત હોકર 'દુઃખિભગંધે-દુરભિગંધે' દુર્ગંધ સે ભરે 'કસિજે ય ફાસે-કૃત્સ્ને ચ સ્પર્શે' અત્યન્ત અશુભ સ્પર્શવાલે 'કુણિમે-કુણિમે' માંસ ઓર રુધિર આદિ સે ભરે હુએ નરક મેં 'કમ્મોવગા-કાર્મોપગા:' કર્મ કે વશવર્ત્તી હોકર 'આવસંતિ-આવસન્તિ' નિવાસ કરતે હૈં ॥૨૭॥

અન્વયાર્થ:—જો અનાર્ય અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત આદિ હેયકર્મ કરમે રાહે હૈં, તે પાપ કો ઉપાર્જન કરકે, દૃષ્ટ એવં કાન્ત શબ્દાદિ વિષયોં સે રહિત હોકર દુર્ગંધયુક્ત અત્યન્ત અશુભ સ્પર્શવાલે તથા માંસ રુધિર આદિ સે પરિપૂર્ણ નરક મેં, કર્મોં કે વશીભૂત હોકર આયુર્યન્ત રહતે હૈં ॥૨૭॥

ટીકાર્થ:—અનાર્ય અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત આદિ કૂર કર્મ કરને રાહે જીવહિંસા, મૃષાવાદ, ચોરી આદિ આશ્રવ દ્વારોં સે પાપ ઉપાર્જન કરકે દૃષ્ટ ઓર કાન્ત અર્થાત્ મનોહ શબ્દાદિ વિષયોં સે રહિત હોકર અત્યન્ત

'દૃઢેહિં કંતેહિ ય વિષ્ણુહૃણા-દૃષ્ટૈ: કાન્તૈશ્ચ વિપ્રહીના:' ઇષ્ટ એવમ્ પ્રિયથી રહિત થઈને 'દુઃખિભગંધે-દુરભિગંધે' દુર્ગંધથી ભરેલ 'કસિજે ય ફાસે-કૃત્સ્ને ચ સ્પર્શે' અત્યંત વધારે અશુભ સ્પર્શવાળા: 'કુણિમે-કુણિમે' માંસ અને લોહી વગેરેથી ભરેલ નરકમાં 'કમ્મોવગા-કર્મોપગા:' કર્મના વશવર્ત્તી થઈને આવસંતિ-આવસન્તિ' નિવાસ કરે છે. ॥૨૭॥

સૂત્રાર્થ:—અનાર્ય જીવો એટલે કે પ્રાણાતિપાત આદિ હેય કર્મ કરનારા જીવો પાપનું ઉપાર્જન કરીને, દૃષ્ટ અને કાન્ત શબ્દાદિ વિષયોથી રહિત, દુર્ગંધયુક્ત અત્યન્ત અશુભ સ્પર્શયુક્ત, અને માંસ, રુધિર આદિથી પરિપૂર્ણ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કૃત કર્મોના દુ:ખજનક વિપાક ત્યાંના તેમના આયુષ્યના અન્તકાળ પર્થન્ત લોગવે છે. ॥૨૭॥

ટીકાર્થ:—અનાર્ય લોકો, એટલે કે પ્રાણાતિપાત આદિ કૂર કર્મ કરનારા લોકો, જીવહિંસા, મૃષાવાદ, ચોરી આદિ આશ્રવદ્વારોં મારફત પાપનું ઉપાર્જન કરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં દૃષ્ટ અને કાન્ત (મનોહ)

पूज्यश्री-घासीलाठवतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य “समयार्थबोधिण्या-
ख्यायां” व्याख्यायां पंचमध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥५-१॥

॥ पांचवे अध्ययन का पहला उद्देश्य समाप्त ॥५-१॥

॥ पांचमा अध्ययनमेः पहेल्लो विदेशक समाप्त ॥ ५-१ ॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૧૯૧

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભે

સમાપ્તઃ પ્રથમોદ્દેશકઃ પંચમાઽધ્યયનસ્ય । અતઃ પરં પંચમાઽધ્યયનોથો દ્વિતીયોદ્દેશક અરમ્ભતે । તસ્ય ચાઽયં સંબન્ધઃ, પ્રથમે ચૈઃ કર્મખર્જીવા નરકેદૂત્પન્નતે, યાદર્શીં ચાઽવસ્થાં વેદનાં ચાનુભવન્તિ તાનિ સર્વાણિ પ્રતિપાદિતાનિ । ઇદાઽપિ વિશિષ્ટતરં તદેવ સ્વરૂપં પ્રતિપાદપિષ્યતે, इत्यनेन संबन्धेन समायातस्य द्वितीयो-
દ્દેશકસ્યેવમાદિમં સૂત્રમ્ સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં કથયતિ—‘અહાવરં’ इत्यादि ।

મૂળમ્—અહાવરં સાસયદુઃસ્વધર્મમ્, તં મે પર્વત્ત્વામિ જહાતહેળં ।

વાલા જહાં દુર્લ્લહકર્મકારી, વેદંતિં કેમ્માઈં પુરેકડાઈં ॥૧॥

છાયા—અથાપરં શાશ્વતદુઃસ્વધર્મં તં ભવદ્વયઃ મત્સ્યામિ યાયાતધ્યેન ।

વાલા યથા દુઃકૃતકર્મકારિણો વેદયન્તિ કર્મણિ પુરાકૃતાનિ ॥૨॥

દ્વિતીયોદ્દેશો કા પ્રારમ્ભ

પંચમ અધ્યયન કા પ્રથમ ઉદ્દેશ સમાપ્ત હુઆ । અવ દ્વિતીય ઉદ્દેશ પ્રારંભ કિયા જાતા હૈ । વસકા સમ્બન્ધ હસ પ્રકાર હૈ—જિન કર્મોં સે જીવ નરકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ, વહાં જિસ પ્રકાર કી અવસ્થા ઓર વેદના કા અનુભવ કરતે હૈ, યહ સબ પ્રથમ ઉદ્દેશો મેં પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ । યહાં ભી કુછ વિશેષતા કે સાથ વહી સ્વરૂપ પ્રતિપાદિત કિયા જાયગા । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત દ્વિતીય ઉદ્દેશક કા યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ—‘અહાવરં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ તત્પ્રત્યાત્ ‘સાસયદુઃસ્વધર્મમ્-શાશ્વતદુઃસ્વ-
ધર્મમ્’ નિરન્તર દુઃખ દેના હી જિનકા ધર્મ હૈ એસે ‘અવરં-અપરં’ દ્વિતીય

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

પાંચમાં અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે બીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. આ ઉદ્દેશકનો પહેલા ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ છે. પહેલા ઉદ્દેશકમાં એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે જીવ કયા કર્મોને કારણે નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો કેવી અવસ્થા અને વેદનાનો અનુભવ કરે છે. આ ઉદ્દેશકમાં પણ એજ વિષયનું વધુ વિવેચન કરવામાં આવશે. પહેલા ઉદ્દેશ સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા બીજા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘અહાવરં’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ ત્યાર પછી ‘સાસયદુઃસ્વધર્મમ્-શાશ્વતદુઃસ્વધર્મમ્’ નિરન્તર દુઃખ દેવું એ જ જેનો ધર્મ છે, એવા ‘અવરં-અપરં’ બીજા ‘તં-તમ્’

અન્વયાર્થઃ--(અહ) અથાનન્તરમ્ (પાપયદુઃસ્વધર્મ) શાશ્વત્દુઃસ્વધર્મ નિત્ય-
દુઃસ્વસ્વમાત્રં (અવરં) અપરમન્યત્ (તં) તં નરકં (મે) મવતે (જહાતહેણં) યાથા-
તધ્યેન (પવક્લામિ) પ્રવક્ષ્યામિ-કથયિષ્યામિ(નહા) પથા (દુક્કડકમ્મકારી) દુષ્ક-
કર્મકારિણઃ-કૂરપાપકર્માણઃ (બાલા) બાલા-પરમાર્થમજ્ઞાનાનાઃ (પુરેકડાઈ)
પુરાકૃતાનિ પૂર્વજન્મોપાજિતાનિ (કમ્માઈ) કર્માણિ-જ્ઞાનાવરણીયાથકર્માણિ
(વેદંતિ) વેદયંતિ-અનુમવન્તીતિ ૧:૧॥

ટીકા—અહ' અથ-અનન્તરમ્, યદેવ પૂર્વસ્મિન્ મકરણે નિર્દિષ્ટં તત્ત્વેષ-
શ્રુતં દ્વિતીયે કથયિષ્યામિ । 'અવરં' અવરમ્ 'સાસયદુઃસ્વધર્મ' શાશ્વત્દુઃસ્વધર્મમ્,
'તં-તમ્' ઉત્ત નરક કે વિષય મેં 'મે-મવતે' આપ કો 'જહાતહેણં યાથા-
તધ્યેન' યથાર્થ રૂપ સે 'પવક્લામિ-પ્રવક્ષ્યામિ' મેં કહૂંંગા 'જહા-યાથા'
જિસ પ્રકાર 'દુક્કડકમ્મકારી-દુષ્કૃતકર્મકારિણઃ' પાપકર્મ કરનેવાલે
'બાલા-બાલા' અજ્ઞાની જીવ 'પુરેકડાઈ-પુરાકૃતાનિ' પૂર્વજન્મ મેં
કિયે હુવ 'કમ્માઈ-કર્માણિ' અપને કર્મોં કા 'વેદંતિ-વેદયન્તિ' વેદન
કરતે હેં અર્થાત્ ભોગતે હેં ॥૧॥

અન્વયાર્થ--હસકે અનન્તર નિરન્તર દુઃસ્વમય દૂસરે નરક કે વિષય
મેં યથાર્થરૂપ સે આપ કો કહૂંંગા । પાપકર્મ કરને વાલે ઓર પરમાર્થ કો
નહીં જાનને વાલે અજ્ઞાની જીવ પૂર્વકૃત કર્મોં કો જિસ પ્રકાર
ભોગતે હેં સો કહૂંંગા ॥૧॥

ટીકાર્થ-ફિર સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હેં-હસકે પશ્ચાત્
પૂર્વ પ્રકરણ મેં કહને સે જો રોષ રહ ગયા હૈ, ઉસે દૂસરે મેં કહૂંંગા ।

તે નરકના વિષયમાં 'મે-મવતે' આપને 'જહાતહેણં-યાથાતધ્યેન' યથાર્થ ૩૫થી
'પવક્લામિ-પ્રવક્ષ્યામિ' હું કહીશ 'જહા-યાથા' જે પ્રકારે 'દુક્કડકમ્મકારી-
દુષ્કૃતકર્મકારિણઃ' પાપકર્મ કરવાવાળા 'બાલા-બાલાઃ' અજ્ઞાની છવ 'પુરેકડાઈ-
પુરાકૃતાનિ' પૂર્વજન્મમાં કરેલ 'કમ્માઈ-કર્માણિ' પોતાના કર્મોં 'વેદંતિ-
વેદયન્તિ' વેદન કરે છે. અર્થાત્ ભોગવે છે. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—હવે બીજા કેટલાક નરકોમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોને ઠેવી
ઠેવી યાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તે ઠેકેવામાં આવશે. તથા પાપકર્મોંનું સેવન
કરનારા, પરમાર્થને નહીં જાણનારા અજ્ઞાની જીવો પૂર્વકૃત કર્મોંનું ફળ ઠેવી
રીતે ભોગવે છે, તે હવે હું તમને કહીશ. ॥૧॥

ટીકાર્થ—આગલા ઉદ્દેશકમાં કુંભીપાક નરક આદિનું વર્ણન કરવામાં
આવ્યું છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશકમાં અન્ય નરકોના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૩૯૩

શાશ્વત્ મત્તિત્વમિતિ શાશ્વતં નિત્યં, તાદૃશં ચ તદ્ દુઃખમિતિ શાશ્વતદુઃખં, તદેવ ધર્મઃ સ્વભાવો यस્ય નરકસ્ય સ શાશ્વતદુઃખધર્મઃ તં નરકમ્ નિત્યદુઃખસ્વભાવમ્, ક્ષણમપિ સુખલેશરહિતમ્ 'તં' તં-નરકમ્ । 'મે' મત્તદ્ભ્યઃ, મત્તન્તમુદિશ્ય અણેષ-પાણિનિવદેભ્યઃ 'જહાતદેષં' યાયાતધ્યેન યથા મગવતા કથિતં મયા શ્રુતં તત્ તત્સ્વરૂપેણ, નતર્યવાદાદિરૂપેણ 'પવકલામિ' મવક્લામિ કથયિશ્યામિ, 'જહા' યથા યેન પ્રકારેણ 'દુક્ટકર્મકારી' દુષ્કૃતકર્મકારિણઃ-દુષ્ટં કૃતમિતિ દુષ્કૃ-તમ્-પ્રાણાતિપાતાદિરૂપગોરકર્મ તાદૃશકર્મક્રતું શીલં યેષાં તે દુષ્કૃતકર્મકારિણઃ । એવંભૂતા (વાલા) વાલાઃ-પરમાર્થપ્રજાનાનાઃ વિષયમુખામિલાપિણો વિવેકવિકલાઃ (પુરાકટાઈ) પુરાકૃતાનિ પૂર્વમવોપામિતાનિ (કર્મ્માઈ) કર્માણિ જ્ઞાનાવરણીયા અશુભાનિ 'વેદંતિ' (જહા) યથા (વેદંતિ) વેદયન્તિ નરકે, તથા તેઽહં કથયામિ, ઇતિ ॥૧॥

જિસ નરક મેં નિરન્તર દુઃખ ભોગના પડતા હૈ, કમી ક્ષણ મર કે લિયે મી સુખ કા અનુભવ નહીં હોતા, એસે નરક કા સ્વરૂપ હૈ જગ્ગુ ! તુમ કો લક્ષ્ય કરકે, સમસ્ત પ્રાણિયોં કે સમૂહ કે લિયે, જૈસા મગવાન ને કહા હૈ ઓર મૈને સુના હૈ, ડસી પ્રકાર સે, ડસમેં અતિશયોક્તિ ન કરકે, કહુંગા । પ્રાણાતિપાત આદિ ઘોરકર્મ કરને કે સ્વભાવ વાલે પરમાર્થ કો ન જાનને વાલે અજ્ઞાન નરાધમ પુરુષોં મેં અધમ સુખ કે અમિલાષી ઓર વિવેક સે રહિત હોકર જ્ઞાના-વરણીય આદિ અશુભ કર્મોં કો નરક મેં વેદન કરતે હૈ અર્થાત્ ભોગતે હૈ યહ સમ મેં તુમ્હેં કહુંગા ॥૧॥

સુખમસ્તિવામી જ'ખૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જગ્ગુ ! જે નરકમાં નિરન્તર દુઃખ જ ભોગવવું પડે છે, જ્યાં એક ક્ષણમર પણ સુખનો અનુભવ થતો નથી, એવા નરકોના સ્વરૂપનું હું તમારી પાસે નિરૂપણ કરીશ. તમને સંબોધીને જે આ વાત કહું છું, તે સમસ્ત જીવોને પણ સમજવા જેવી છે. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે મારી સમક્ષ નરકો વિષે જેવું કથન કર્યું હતું એવું જ કથન હું તમારી સમક્ષ કરીશ. આ કથન અનુકથન રૂપ જ હોવાથી તેમાં બિલકુલ અતિશયોક્તિ નથી. પ્રાણાતિપાત આદિ ઘોર કર્મો કરવાના સ્વભાવવાળા, પરમાર્થને નહીં જાણનારા, અજ્ઞાન, નરાધમ પુરુષો, અધમ સુખની અકિલ-પાવાળા થઈને, સારાં નરકોનો વિવેક ખૂલી જઈને જ્ઞાનાવરણીય આદિ અશુભ કર્મોનું નરકમાં વેદન કરે છે. તેઓ કેવી રીતે કર્મોનો અશુભ વિપાક ભોગવે છે, તે તમારી સમક્ષ હું પ્રકટ કરીશ. ॥ ૧ ॥

સુ. ૫૦

મૂળ્ય—હૃત્યેહિં પાણહિ ય વંધિઝ્ઞં, ઉદરં વિકત્તંતિ સુરાસિપહિં ।

ગિણિહત્તુ બાલસ્સ વિહતં દેહં, વદ્ધં થિરં પિટ્ઠો ઉદ્ધરંતિ ॥૨॥

છાયા—હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વંધયિત્વા ઉદરં વિકર્ત્તયન્તિ સુરાસિમિઃ ।

ગૃહીત્વા બાલસ્ય વિહતં દેહં વધ્રં સ્થિરં પૃષ્ઠતઃ ઉદ્ધરન્તિ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(હૃત્યેહિં) હસ્તેષુ (ય) ચ—પુનઃ (પાણહિ) પાદેષુ (વંધિઝ્ઞં) વંધયિત્વા—પરમાધાર્મિકાઃ (સુરાસિપહિં) સુરાસિમિઃ સુરાસ્રજૈઃ (ઉદરં) ઉદરં (વિકત્તંતિ) વિકર્ત્તયન્તિ સ્વણ્ડયન્તિ (બાલસ્સ) બાલસ્યાજ્ઞાનિનો (વિહતં દેહં) વિહતં દેહં દળ્ડાદિપ્રહારૈ—જર્જરિતં શરીરં (ગિણિહત્તુ) ગૃહીત્વા (પિટ્ઠો) પૃષ્ઠતઃ—પૃષ્ઠદેશાત્ (વદ્ધં)વધ્રં ચર્મ (થિરં) સ્થિરં વલપૂર્વકમ્ (ઉદ્ધરંતિ) ઉદ્ધરન્તિ—વિદારયન્તીતિ ॥૨॥

‘હૃત્યેહિં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘હૃત્યેહિં-હસ્તેષુ’ પરમાધાર્મિક નારકી જીવો’ કા હાથ ‘ય-ચ’ ઔર ‘પાણહિ-પાદેષુ’ પૈર ‘વંધિઝ્ઞં-વંધયિત્વા’ બાંધકર ‘સુરા-સિપહિં-સુરાસ્રાસિમિઃ’ અસ્તુગ ઔર તલવાર કે દ્વારા ‘ઉદરં-ઉદરમ્’ ડનકા પેટ ‘વિકત્તંતિ-વિકર્ત્તયન્તિ’ ચીર દેતે હૈં ‘બાલસ્સ-બાલસ્ય’ અજ્ઞાની એસે નારક જીવ કી ‘વિહતં દેહં-વિહતં દેહં’ દળ્ડપ્રહાર આદિ સે અનેક પ્રકાર તાડન કી હુઈ દેહ કો ‘ગિણિહત્તુ-ગૃહીત્વા’ ગ્રહણ કરકે ‘પિટ્ઠો-પૃષ્ઠતઃ’ પૃષ્ઠ ભાગ સે ‘વદ્ધં-વધ્રમ્’ ચમડે કો ‘થિરં-સ્થિરમ્’ ભ્રાત્કારપૂર્વક ‘ઉદ્ધરંતિ-ઉદ્ધરન્તિ’ સ્ત્રીચેતે હૈં ॥૨॥

અન્વયાર્થ—નરકપાલ નારક જીવો’ કે હાથ ઔર પૈર બાંધકર છુરા ઔર સ્વડ્ગ સે ઉદર કો કાઢતે હૈં । અજ્ઞાની જીવો’ કે વિહત અર્થાત્

‘हृत्थेहिं’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘હૃત્યેહિં-હસ્તેષુ’ પરમાધાર્મિક નારક જીવોના હાથ ‘ય-ચ’ અને ‘પાણહિ-પાદેષુ’ પણ વંધિઝ્ઞં-વંધયિત્વા’ બાંધીને ‘સુરાસિપહિં-સુરાસ્રાસિમિઃ’ અસ્તુરા અને તલવારના દ્વારા ‘ઉદરં-ઉદરમ્’ તેમનું પેટ ‘વિકત્તંતિ-વિકર્ત્તયન્તિ’ ચીરે છે ‘બાલસ્સ-બાલસ્ય’ અજ્ઞાની એવા નારક જીવની ‘વિહતં દેહં-વિહતં દેહં’ દંડ પ્રકાર વગેરેથી અનેક પ્રકારે માર આપેલ શરીરને ‘ગિણિહત્તુ-ગૃહીત્વા’ ગ્રહણ કરીને ‘પિટ્ઠો-પૃષ્ઠતઃ’ પાછળના ભાગથી ‘વદ્ધં વધ્રમ્’ ચામડીને ‘થિરં-સ્થિરમ્’ બળાત્કાર પૂર્વક ‘ઉદ્ધરંતિ-ઉદ્ધરન્તિ’ ખેંચી લે છે. ॥૨॥

સત્યાર્થ—નરકપાલ નારક જીવોના હાથ અને પણ બાંધીને છરી અને ખડ્ગ વડે તેમનું પેટ ચીરી નાંખે છે. તેઓ અજ્ઞાની જીવોના વિહત (શસ્ત્રોના

ટીકા—તે પરમાધાર્મિકાઃ ક્રીડાં કુર્વન્તે ઇવ નારકજીવાનામ્ । 'હસ્તે' હસ્તેષુ 'ય' ચ-પુનઃ 'પાદૈર્હિ' પાદેષુ 'બંધિઝ્ઞં' બંધયિત્વા 'સુરાસિર્ણિ' સુરાસિભિઃ-નિશ્ચિતધારાભિઃ સુરિકાભિઃ તીક્ષ્ણસ્રઙ્ગૈશ્ચ 'ઉદરં' ઉદરં 'વિકતંતિ' વિકતયન્તિ, વિદારયન્તિ । તથા 'બાલસ્ત' બાલસ્ય દુષ્કૃતકર્મકારિણઃ । 'વિદ્યતુ દેહં' વિદ્યતં દેહં દણ્ડપ્રહારાદિના જર્જરીકૃતં શરીરમ્ । 'ગિણ્દિતુ' ગૃહીત્વા 'વદં' વદ્રં ચર્મ । 'ધિરં' સ્થિરતયા, બલાત્કારેણ 'વિદ્યો' પૃષ્ઠતઃ 'ઉદ્ધરંતિ' બલાત્ શરીરતઃ ચર્માણિ આકર્ષયન્તીત્યર્થઃ । પરમાધાર્મિકાઃ નારકજીવાનાં હસ્તૌ પાદૌ બંધયિત્વા સુરાસિધારયા તેવાસુદરં છિન્દન્તિ । તથા નારકજીવાનાં દેહં દણ્ડાદિના તાડયિત્વા ચૂર્ણીકૃત્વ પુનઃ પૃષ્ઠં પરિગૃહ્ય તત્ર સ્થિતં ચર્મ આકર્ષયન્તીતિ માત્રઃ ॥૨॥

अनेक प्रहारों से ताड़ित देह को ग्रहण करके उसके पृष्ठभाग से बलपूर्वक चमड़ी उधेड़ते हैं ॥२॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુર નારક જીવો કે સાથ માનોં છિલ-વાડ કરતે હેં । ઉનકે હાથ બાંધ દેતે હેં, પૈર બાંધ દેતે હેં ઓર ફિર તીલ્લી ધારવાલી છુરિયોં સે ઓર તીલ્લે લઙ્ગ સે પેટ ફાડતે હેં । અજ્ઞાની જીવોં કે દણ્ડપ્રહાર આદિ સે જર્જરિત કિયે હુપ શરીર કો ગ્રહણ કરકે બલાત્કાર સે ઉસકે ચમડે કો પીઠ સે નિકાલતે હેં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પરમાધાર્મિક નારક જીવોં કે હાથ પૈર બાંધ કરકે છુરે કી ધાર સે પેટ ચીરતે હેં । હસકે અતિરિક્ત પહલે ઉનકે શરીર કો દણ્ડપ્રહાર આદિ સે જર્જરિત કર દેતે હેં ઓર ફિર ઉસકી પીઠ સે ચમડી ઉધેડતે હેં ॥૨॥

વા વડે વીધાયેલા) શરીરને ઘડણુ કરીને તેમની પીઠમાંથી બળપૂર્વક ચામડી ઉતારી લે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુરો નારક જીવોની સાથે બધે કે કૂર ખેલ ખેલે છે. તેઓ તેમના હાથ અને પગને દોરડા વડે બાંધીને, ઘણી જ તેજદાર છરીઓ અને ખડ્ગો વડે તેમનું પેટ ફાડે છે. ઢાંડ પ્રહાર આદિ વડે જર્જરિત કરેલા તે અજ્ઞાની જીવોના શરીરને ઘડણુ કરીને તેઓ બળાત્કારે તેમની પીઠ પરની ચામડી ઉતારી નાખે છે. આ કથનનો સાવાર્ય એ છે કે પરમાધાર્મિક અસુરો નારકોને ખૂબ જ દુઃખ દે છે. તેઓ તેના હાથપગ બાંધીને તીક્ષ્ણ છરી વડે તેમનાં પેટ ચીરા નાખે છે. આ કાર્ય કરતા પહેલાં તેઓ તેમનાં શરીર પર ઢાંડાદિના પ્રહાર કરીને તેમને ખોખરા કરે છે અને છેવટે તેમની પીઠની ચામડી પણ ઉતારી નાખે છે. ॥૨॥

મૂષ્મ-વાહૂ પકત્તંતિ ય મૂલતો સે', ધૂલં વિયાસં મુંહે આહંતિ ।
રહંસિ જુતં સરયંતિ બાલં આરુસસ વિઝંઝંતિ તુંદેણ પિઢે' ॥૩॥

છાયા--વાહુન્મકર્તયન્તિ સમૂલતસ્તસ્ય સ્પૂલં વિકાશં મુખે આદહન્તિ ।

રહસિ યુક્તં સ્મારયન્તિ બાલમારુણ્ય વિધન્તિ તુદેન પૃષ્ઠે ॥૩॥

અન્વયાર્થઃ—પરમાધાર્મિકાઃ (સે) તસ્ય નૈરપિકસ્ય (વાહૂ) વાહૂન્ (મૂલતો) મૂલતઃ (પકત્તંતિ) પ્રકર્તયન્તિ-લખંડયન્તિ (મુંહે) મુખં (વિયાસં) વિકાશય-વલાન્મુખં સ્ફારયિત્વા (ધૂલં) સ્પૂલં-જાલત્લોહલખંડં પ્રવેશય (આહંતિ) આદહંતિ-જ્વાલયન્તિ (રહંસિ) રહસિ એકાન્તે (જુતં) યુક્તં જન્માન્તરીયદુષ્કૃતં (બાલં) બાલમ્ અજ્ઞાનીનં

‘વાહૂ પકત્તંતિ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે-તસ્ય’ પરમાધાર્મિક નારકજીવ કી ‘વાહૂ-વાહૂન્’ મુજાઓ’ કો ‘પકત્તંતિ-પ્રકર્તયન્તિ’ કાટતે હૈં ‘મુંહે-મુખે’ મુખ કો ‘વિયાસં-વિકાશય’ ઘલપૂર્વક ફાડકર ‘ધૂલં-સ્પૂલમ્’ જલતે હુપ લોહ કે ઘડે ઘડે ગોલે ઢાલકર ‘આહંતિ-આદહન્તિ’ જલાતે હૈં ‘રહંસિ-રહસિ’ તથા એકાન્ત મેં ‘જુતં-યુક્તં’ ડનકે જન્માન્તર કે કર્મ ‘બાલં-બાલં’ ડસ અજ્ઞાની જીવ કો ‘સારયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાતે હૈં ‘આરુસસ-આરુણ્ય’ તથા વિના કારણ ક્રોધ કરકે ‘તુદેણ-તુદેન’ ત્રાચુક સે ‘પિઢે-પૃષ્ઠે’ પૃષ્ઠ ભાગ મેં ‘વિઝંઝંતિ-વિધન્તિ’ તાડન કરાતે હૈં ॥૩॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક નારકજીવ કી મુજાઓ’ કો મૂલ સે કાટ દેતે હૈં તથા જપર્વસ્તી મુખ કો ફાડકર ડસમેં જલતે હુપ લોહ-

‘વાહૂ પકત્તંતિ’ હત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સે-તસ્ય’ પરમાધાર્મિક નારકી જીવની ‘વાહૂ-વાહૂન્’ બુજાઓને ‘પકત્તંતિ-પ્રકર્તયન્તિ’ કાપે છે ‘મુંહે-મુખે’ મુખને ‘વિયાસં-વિકાશય’ બળપૂર્વક ફાડીને ‘ધૂલં-સ્પૂલમ્’ બળતા લોખંડના મોટા મોટા ગોળા નાખીને ‘આહંતિ-આદહન્તિ’ બાળે છે. ‘રહંસિ-રહસિ’ તથા એકાન્તમાં ‘જુતં-યુક્તં’ તેમના જન્માન્તરના કર્મનું ‘બાલં-બાલમ્’ અજ્ઞાની જીવને ‘સારયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાવે છે. ‘આરુસસ-આરુણ્ય’ તથા કારણ વગર ક્રોધ કરીને ‘તુદેણ-તુદેન’ ત્રાચુકથી ‘પિઢે-પૃષ્ઠે’ પાછળના ભાગમાં ‘વિઝંઝંતિ-વિધન્તિ’ મારે છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો નારક જીવોની બુજાઓને મૂળમાંથી કાપી નાખે છે, અને તેમનાં મુખ બળાકારે ખોલાવીને તેમાં ખૂબ જ તપાવીને લાલચોળ કરેલા લોલાના ગોળા અથવા ઢાંડા દાખલ કરે છે. આ રીતે તેઓ તેને ખૂબજ દાડે છે. તેઓ તેને એકાન્તમાં લઈ જઈને તેના પૂર્વજન્મનાં પાપોનું

समयार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ५ उ. २ नारकीयवेदनानिरूपणम्

३२७

(सरयंति) स्मारयन्ति (आरुस्य) आरुष्य-अकारणक्रोधं कृत्वा (तुवेण) तुवेन-
मतोदेन चाबुक् इति लोकप्रसिद्धेन (पिष्टे) पृष्ठे-पृष्ठदेशे (विज्झंति) विध्यन्ति-
ताडयन्तीति ॥३॥

टीका—‘से’ तस्य नारकिजीवस्य, ‘बाहु’ भुजो ‘मूलतः’ मूलतः-आमू-
लम् । ‘परुचंति’ परुचयन्ति-परुषेण कर्तयन्ति छेदयन्ति । तदनन्तरम्-‘मुहे-
विषासं’ मुखं विकारय=बलात्कारेण नैरपिकस्य मुखं स्फारयित्वा तस्मिन् ‘धूलं’
स्थूलं-अतिशयेन स्थूलम्, जाडालयमानलोढदण्डम् अथवा लोहगोलकं मुखे
निक्षिप्य ‘आडहंति’ आडहन्ति मज्जालयन्तीत्यर्थः । तथा-‘रहंसि’ रहसि एकान्त-
स्थाने नारकिजीवं नीत्वा ‘जुतं’ युक्तं-जन्मान्तरकृतं दुष्कृतं ‘सरयंति’ स्मारय-
न्ति ‘वालं’ कर्तव्याऽकर्तव्यविवेकविरहितम् । तथा ललनालज्जामललितं गीतमाक-
र्णितमतः श्रोत्रे छेदयामः, पापबुद्ध्या परस्त्रीनिरीक्षणं कृतमतश्छुपी विस्फोटयामः,

खंड को प्रवेश कर जलाते हैं । उन्हें एकान्त में पूर्वजन्मों में किये हुए
पाप का स्मरण कराते हैं । निष्कारण क्रोध करके पीठ में चाबुक मारते हैं । ३।

टीका—वे नरकपाल नारकी जीव की दोनों भुजाओं को मूल से
ही काट डालते हैं । तत्पश्चात् जबर्दस्ती उसके मुख को फाड़कर खूब
बड़ा और जलता हुआ लोहे का डंडा या लोहे का गोला मुख में प्रवेश
कर उसे जलाते हैं । अज्ञान नारक जीव को एकान्त में ले जाकर उसको
पूर्वजन्मों में किये हुए पापों का स्मरण कराते हैं । वे कहते हैं-तूने
ललनाओं के ललित गीतों को सुना, इस कारण हम तेरे कानों को
काटते हैं । पापबुद्धि से परस्त्री का अवलोकन किया था, अतएव तेरे

स्मरण करावे छे. तेज्जे कोळ पञ्च कारण विना क्रोध करीने तेनी पीठ पर
आणुक इटकारे छे. ॥३॥

टीका—ते नरकपालो नारक एवानी जन्ने जुल्लजेने भूजभांधी छेडी
नाछे छे त्यार भट अशियां भूज ज तपावीने लासयेण करेला लोढाना
डंडाने अथवा गोळाने, तेज्जे भणजभरीथी तेनुं सुभ जोडावीने भुजभां
धुसाडी दे छे. त्यारे ते नारकना भुजभां असह्य भणतरा थाय छे. तेज्जे
अज्ञान नारकेने ऐकान्तभां लछ जछने तेना पूर्वजन्मनां पापेनुं स्मरण
करावे छे. तेज्जे तेने कडे छे के-‘तने ललनाज्जेनां ललित गीतो सांलजवा
भूज ज जमतां छतां, ते कारणे अमे तारा कान काफी नाभीजे छीजे, ते’
परस्त्रीनुं प.पबुद्धिधी अवलोकन कछुं छतुं, तेथी अमे तारी आंजे झाडी

૩૨૮

સૂત્રકૃતાક્ષર

હસ્તાઘ્ના પરદ્રવ્યં ગૃહીતં પ્રાણિવાતશ્ચક્રતોઽપિ હસ્તો સ્ખંડયિષ્યામઃ, સ્વમાસીર્ષઘ-
પાથી અઽઃ તસ્યપુતાપ્રાદિકં પાપયામિ । માંસમક્ષણમકરોઃ, અતસ્ત્ર્વાં ત્વદીયસ્યૈવ
માંસસ્ય મક્ષણં કારયामीત્યુત્ત્વા 'આરુક્ષ' આરુષ્ય-અકારણક્રોધં કૃત્વા 'તુદેણ'
તુદેન-કશયા 'પિટ્ટે' પૃષ્ઠે 'વિગ્દ્ધંતિ' વિધ્યન્તિ । કશયા પૃષ્ઠે ઠાઢયંતિ ॥૪૧॥
મૂલ્મ્-અયંવ તત્તં જલિયં સંજોઽ તત્તં તુવમં ભૂમિનણુકમંતા ।
તેં ડઙ્ગમાળા કલ્પુણં યંગંતિ, ઉંસુચોઽયા તત્તં જુગેસુ જુતા ॥૪૨॥

છાયા-અયંવ તત્તં જલિયં સંજોઽતિસ્તદુપમાં ભૂમિનણુકામન્તઃ ।

તે દહમાળાઃ કરુણં સ્તનન્તિ ઇષુનોદિતા સ્તપ્તયુગેષુ યુક્તાઃ ॥૪૩॥

લોચન ઉઘાડતે હૈં । હન હાથોં સે પરાયા દ્રવ્ય ગ્રહણ ક્રિયા થા, ઓર
પ્રાણિયોં કા ઘાત ક્રિયા થા અતએવ તેરે હાથ કાઢતે હૈં । તૂ મય પિયા
કરતા થા, અતએવ તુજે તપા હુઆ શીશા ઓર તાંબા વિલાતે હૈં । તૂને
માંસ મક્ષણ ક્રિયા થા, ઓર પ્રાણિયોં કા ઘાત ક્રિયા થા અતએવ તુજે
તેરા હી માંસ સ્થિલાતે હૈં । હસ પ્રકાર ડસકે પાપોં કો સ્મરણ કરાતે
હૈં । ફિર અકારણ હી ક્રોધ કરકે પીઠ પર ચાલુક કે પ્રહાર કરતે હૈં,
અન્ય અંગોં પર ઓ પ્રહાર કરતે હૈં ॥૩॥

'અયંવ તત્તં' ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—'તત્તં અયં વ-તસમયં હવ' તસ લોહ કે ગોલા કે સમાન
'સંજોઽ-સંજ્યોતિઃ' જ્યોતિસહિત 'જલિયં-જ્વલિતાં' જલતી છુઈ અગ્નિ
'તત્તં-તત્તં' કો ઉપમા યાગ્ય 'ભૂમિ-ભૂમિમ્' ભૂમિ મેં
'અણુકમંતા-અનુકામન્તઃ' ચલતે હુએ 'તે-તે' વે નારકિ જીવ 'ડઙ્ગ-
માળા-દહમાળાઃ' જલતે હુએ 'ઉસુચોઽયા-ઇષુનોદિતાઃ' તીક્ષ્ણ તપે હુએ

નાખોંએ છીએ. તેં આ હાથોં વડે પારકું ધન અહણુ ક્યું હતું, અને પ્રાણિયોંને
ઘાત કયોં હતો તેથી અમે તારા બન્ને હાથ કાપી નાખોંએ છીએ. તને મહિરા-
પાન કરણું ખૂબ જ ગમતું હતું, તેથી અમે તને ગરમા ગરમ તાંબા અને
સીંદાનો રસ પિવરાવીએ છીએ તેં પૂર્વજવમાં માંસ ખાધું હતું, તેથી અત્યાદે
અમે તને તારું પેતાતું જ માંસ ખવરાવીએ છીએ. આ પ્રકારે તેઓ તેને
તેના પૂર્વજન્મનાં પાપોતું સ્મરણ કરાવે છે. ત્યાર બાદ કોઈ પણ પ્રકારના
કારણ વિના તેઓ તેની પીઠ આદિ અંગો પર ચાલુક ફટકારે છે. ॥૩॥

'અયંવ તત્તં' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'તત્તં અયંવ-તસમયં હવ' તપેલા લોખંડના ગોળાના સમાન
'સંજોઽ-સંજ્યોતિઃ' જ્યોતિ સહિત 'જલિયં-જ્વલિતાં' બળતી 'તત્તં-તત્તં'
ભૂમિની ઉપમા યેગ્ય 'ભૂમિ-ભૂમિમ્' ભૂમિમાં 'અણુકમંતા-અનુકામન્તઃ' ચાલતાં
'ત-તે' તે નારકીય જીવ 'ડઙ્ગમાળા-દહમાળાઃ' બળતાં 'ઉસુચોઽયા-ઇષુનોદિતાઃ'

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૬૧૨

અન્વયાર્થ:—(તત્તં અયં વ) તત્તમય હવ (સજોડ) સજ્યોતિઃ સંજ્યોતિપં (જલિયં) જ્વલિતમ્—અગ્નિર્યથા ભવતિ (તત્તરમં) તદુપમાં તત્તરુદ્દશાં (ભૂમિં) ભૂમિં—પૃથિવીં (અણુક્રમેતા) અણુક્રામન્તો—ગચ્છન્તઃ (તે) તે નારકજીવાઃ (હજ્જમાણા) દહ્મમાનાઃ (અસુચોડ્યા) ઇપુનોદિતા વાણપ્રેરિતાઃ (તત્તજુગેસુજુક્તા) તત્તયુગેષુ યુક્તા—યોજિતાઃ (કલુણં ધર્ણતિ) કરુણાં દીનં સ્તનન્તિ આક્રોશશ્ચંદં કુર્વન્તિ ॥૪॥

ટીકા—‘તત્તં અયં વ’ તત્તપાયઃપિણ્ડ હવ, ‘સજોડ’ સજ્યોતિઃ—જ્યોતિઃ સહિતં ‘જલિયં’ જ્વલિતમ્ અગ્નિર્યથા ભવતિ ‘તત્તરમં’ તદુપમામ્—જ્વલદ્યઃપિંડાદુપમામ્ તથાવિધામેવ યા ભૂમિમ્ ‘અણુક્રમેતા’ અણુક્રામન્તઃ—પરમાધાર્મિકૈર્ગમ્યમાનાઃ નારક-જીવાઃ ‘હજ્જમાણા’ દહ્મમાનાઃ । તથા—‘અસુચોડ્યા’ ઇપુનોદિતાઃ તીક્ષ્ણતપ્તવાણા-

વાગ કે અગ્રભાગ સે મારકર પ્રેરિત કિયે હુપ ‘તત્તજુગેસુ જુક્તા—તસયુગેષુ યુક્તાઃ’ તથા તસ જુપ મેં જોડે હુપ વે નારકી ‘કલુણં ધર્ણતિ—કરુણં સ્તનન્તિ’ દીન કરુણ રૂદન કરતે હૈં ॥૪॥

અન્વયાર્થ—તપે હુપ લોહે કે સમાન, જ્યોતિયુક્ત એવં જલતી હુઈ ભૂમિ પર ગમન કરતે હુપ નારક જીવ જ્ય જલતે હૈં તો કરુણાપૂર્ણ આક્રોશ કરતે હૈં તથા તપે હુવે જુપ મેં જોતકર આર સે પ્રેરિત કિયે જાતે હૈં તથા ભી કરુણ ધ્વનિ કરકે ચીલતે હૈં ॥૪॥

ટીકાર્થ—તપે હુપ લોહપિણ્ડ કે સદશ, જ્યોતિ સહિત ઓર જલતી હુઈ અર્થાત્ જલતે હુપ લોહપિણ્ડ કી ઉપમા થાલી ભૂમિ પર પરમાધા-

તીક્ષ્ણ તપેલા ખાણના આગળના ભાગથી મારીને પ્રેરિત કરેલા ‘તત્ત જુગેસુ જુક્તા—તસયુગેષુ યુક્તાઃ’ તથા તપેલા ધોસરામાં જોડવાથી ‘કલુણં ધર્ણતિ—કરુણં સ્તનન્તિ’ દયાપાત્ર રૂદન કરે છે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—તપાવેલા લોહાના જેવી, જ્યોતિયુક્ત અને બળબળતી ભૂમિ પર જ્યારે ગમન કરવું પડે છે, ત્યારે પગે ખૂબ જ દાઝરાને લીધે નારકો કરુણાપૂર્ણ આક્રંદ કરે છે, વળી જ્યારે તેમને ગરમ કરેલા ધોસરામાં જોડીને પડોણાની આર મારી મારીને ચલાવવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ દય-જનક આત્મનાદ કરી ઉઠે છે. ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ—તપાવેલા લોહાના ગોળા જેવી, જ્યોતિમય અને બળી રહી ફાય જેવી—એટલે કે ખૂબ જ તપાવીને લાલચોળ અને પ્રકાશિત બનાવેલા લોહપિંડની ઉપમાવાળી ભૂમિ પર પરમાધાર્મિક અસુરો નારકોને ચલાવે છે. તે અતિ ઉષ્ણ ભૂમિ પર ચાલતાં ચાલતાં તેઓ ખૂબ જ દાઝી જવાથી એવી

પ્રમાણપ્રેરિતાઃ 'તત્તજુગેષુ' તત્તજુગેષુ-તાપ્તિરથાંગેષુ 'જુતાં' યુક્તાઃ તત્ર-વલીર્વર્દ
 ઇવ નિયુક્તા નૈરધિકાઃ । 'કલુષં' કરુણં-સકરુણં યથા સ્યાત્તથા 'યનંતિ' સ્તનન્તિ
 શબ્દં કુર્વન્તિ । અતિદીનવચનાનિ સુખાત્ ઉચ્ચૈઃ નિષ્કાશયન્તીત્યર્થઃ । યથા વલી-
 વર્દ રથે નિયોજયતિ તથા તે પરમાધાર્મિકા તાન્ નારકાન્ તપ્તરથયુગેષુ સંયોજ્ય
 તપ્તતીક્ષ્ણવાણામ્રમાગેન પ્રેરયન્તિ તત્તરતે મહતા શબ્દેન રારટંતીતિ ભાવઃ ॥૪॥

શૂલમ્-ચાલા વૈલા ભૂમિમનુક્રમંતા પૈવિજ્જલં લોહપદ્મં વ તત્તં ।

જાસિદ્ધિદુર્ગાસિ પવંજમાણા પેસેવં દંડેહિં પુરા કરંતિ ॥૫॥

છાયા-ચાલાઃ ચલાદ્ભૂમિમનુક્રમ્યમાણાઃ પદીસજ્જલાં લોહપદ્મમિવ તપ્તામ્ ।

યસ્મિન્નમિદુર્ગે પ્રવણમાનાઃ પ્રેર્યાનિવ દંડૈઃ પુરઃ કુર્વન્તિ ॥૫॥

મિક અસુર નારક જીવોં કો ચલાતે હૈં । ઉસ પર ચલને સે વે પુરી
 તરહ જલતે હૈં તો એસે ચિહ્નાતે હૈં કિ કરુણા ઉપજતી હૈં । ફિર ઉન્હે
 શૂલ તપે હુવે રથ કે જુલ (જૂડે) મેં જોત દિયા જાતા હૈં ઓર હુપુ અર્થાત્
 તીક્ષ્ણી નોક ચાલી આર હુમોઈ જાતી હૈં । વે નારકી ઉસમેં ચેલો કે
 જેસે જોતે જાતે હૈં । ઉસ સમય ખી વે અત્યન્ત દીનતાપૂર્ણ થવનિ કરતે હૈં ।

તારપર્ય યહ હૈં કિ જેસે રથ મેં ચેલ કો જોતા જાતા હૈં, ઉસી પ્રકાર
 પરમાધાર્મિક ઉન નારકોં કો તપે હુલ રથ કે જુલ મેં જોતકર ઉપર સે
 તપે હુલ તીક્ષ્ણ આર કી નોક સે પ્રેરિત કરતે હૈં । ઉસ સમય વે જોર
 સે ચીલતે-ચિહ્નાતે હૈં । ૪॥

તો ચીસો પાડે છે કે ભલ ભલાના હૃદયમાં કરુણા ઉત્પન્ન થાય છે. વળી
 તેઓ તેમને રથના ખૂબ જ તપ.વેલા ધોસરામાં સાથે બેડીને તીક્ષ્ણ અણી
 વાળી આર લોડીને બળદની જેમ તેમની પાસે રથ ખેંચાવે છે. આ અસહ્ય
 બેઠનાને કારણે તેઓ કરુણાજનક ચીસો પાડે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે રથના ધોસરા સાથે બળદોને
 બેડવામાં આવે છે, એજ રીતે પરમાધાર્મિકો નારકોને ધોસરામાં બેડે છે.
 તે ધોસરાને તપ.વીને ખૂબ જ ગરમ કરેલાં હોય છે. જેમ બળદોને પદો-
 ણી આર લોડીને ચલાવવામાં આવે છે, તેમ નારકોને પદોણીની તીક્ષ્ણ
 અને ગરમ આર લોડીને ચલાવવામાં આવે છે. આ દુઃખ અસહ્ય થઈ
 પડવાથી તેઓ કરુણાજનક ચીસો પાડે છે. ॥૪॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૪૦૧

અન્વયાર્થ:—(બાલા) બાલા:—અજ્ઞાનિનો નારકા: (લોહપહ વ તત્તં) લોહપથ-મિવ તપ્તામ્ (પવિઝ્જલં) પ્રદીપ્તજલાં (ભૂમિ) ભૂમિ—પૃથિવીમ્ (બલા અણુક્રમંતા) બલાત્ અનુક્રામ્યમાણા: બલાત્કારેણ પરમાધાર્મિકૈશ્વાલ્યમાના: (જંસિ) યસ્મિન્ (અભિદુર્ગંસિ) અભિદુર્ગે અતિકઠોરે (પવજ્જમાણા) પ્રપચમાના:—પરમાધાર્મિકદ્વારા ચલનાય પ્રેરિતા: યદિ ન ચલંતિ તદા (પેસેવ) પ્રેષ્યાન્ તૃષમાનિવ (દંડેહિ) દંડૈ: (પુરા કરંતિ) પુર: કુર્વંતિ અગ્રે તાન્ ચાલયન્તીતિ ॥૫॥

‘બાલા બલા ભૂમિ’ ક્ત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘બાલા-બાલા:’ અજ્ઞાની નારકી જીવ ‘લોહપહ’ વ તત્તં-લોહપથમિવ તપ્તામ્’ જલતા હુઆ લોહમય માર્ગ કે સમાન તપી હુઈ ‘પવિઝ્જલં-પ્રદીપ્તજલાં’ તથા રક્ત ઓર પીચરૂપ કદંબ સે યુક્ત ‘ભૂમિ-ભૂમિમ્’ ભૂમિ પર ‘બલા-બલાત્’ બલપૂર્વક પરમાધાર્મિકો દ્વારા ‘અણુ-ક્રમંતા-અનુક્રામ્યમાણા:’ ચલાયે જાતે વે તુરો તરફ ચિલ્લાતે હૈં ‘જંસિ-યસ્મિન્’ જો ખી ‘અભિદુર્ગંસિ-અભિદુર્ગે’ અતિ કઠોર સ્થાન પર ‘પવ-જ્જમાણા-પ્રપચમાના:’ પરમાધાર્મિકો’ કે દ્વારા ચલતે કે લિપે પ્રેરિત કિયે હુપ જય ટીક નહોં ચલતે હૈં તથ ‘પેસેવ-પ્રેષ્યાન્’ બૈલ કે સમાન ‘દંડેહિ-દંડૈ:’ દંડોં સે ‘પુરા કરંતિ-પુર: કુર્વંતિ’ આગે ચલાતે હૈં ॥૫॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક ડન અજ્ઞાન નારક જીવોં કો તપે હુપ લોહપથ કે સમાન તપી હુઈ તથા રુધિર પીચ આદિ સે પંકિલ ભૂમિ પર

‘બાલા બલાભૂમિ’ ક્ત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘બાલા-બાલા:’ અજ્ઞાની નારક છવ ‘લોહપહં વ તત્તં-લોહપથ-મિવ તપ્તામ્’ અણેલ લોખંડના માર્ગની જેમ તપેલી ‘પવિઝ્જલં-પ્રદીપ્તજલાં’ તથા રક્ત અને પડે રૂપ કાઠવથી યુક્ત ‘ભૂમિ-ભૂમિમ્’ ભૂમિ પર ‘બલા-બલાત્’ અણપૂર્વક પરમાધાર્મિકો દ્વારા ‘અણુક્રમંતા-અનુક્રામ્યમાણા:’ ચલાવવામાં આવતાં તેઓ અરાખ રીતે બૂમો પાડે છે. ‘જંસિ-યસ્મિન્’ જેમાં ‘અભિદુર્ગંસિ-અભિદુર્ગે’ અતિ કઠોર સ્થાન ઉપર ‘પવજ્જમાણા-પ્રપચમાના:’ પરમાધાર્મિકોના દ્વારા ચાલવા માટે પ્રેરિત કરવા છતાં પણ બ્યારે કીક નથી ચાલતાં ત્યારે ‘પેસેવ-પ્રેષ્યાન્’ અણહની જેમ ‘દંડેહિ-દંડૈ:’ દંડાઓથી ‘પુરા કરંતિ-પુર: કુર્વંતિ’ આગળ ચલાવે છે. ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો તે અજ્ઞાન નારકોને તપાવેલા લોહના માર્ગના જેવી અતિશય ગરમ અને લોહી, પર આદિથી યુક્ત ભૂમિ પર ચલાવે છે. જો
સુ ૫૧

ટીકા—‘ચાલા’ ચાલાઃ—વિવેકરહિતા નારકજીવાઃ ‘લોહપથં વ તત્તં’ લોહપથમિવ પુતામ્, તત્પલોહપથમિવાતિશયેન જાજ્વલ્યમાનામ્ ‘પવિઝ્જલં’ મદીપ્તજલાં રુધિર-પૂયકપર્દમપિચ્છિલાં ‘ભૂમિ’ ભૂમિ-પૃથિવીતલમાર્ગમ્। ‘ચલા અણુકમંતા’ ચલાત્ અનુકાસ્યમાણાઃ, યદ્યપિ તાદૃશભૂમી ચલિતું નેચ્છન્તિ, તથાપિ—ચલાત્કારેણ ચાલ્યમાનાઃ ‘જંસિ અમિદુર્ગાંસિ’ યસ્મિન્ અમિદુર્ગેડતિકઠિને સ્થાને કુંભીનરકાદૌ। ‘પવજ્જમાણા’ પ્રવચમાનાઃ પ્રવાલ્યમાના અપિ યદા ન સમ્યક્ પ્રચલન્તિ તદા ‘પેસેવ’ પ્રેવ્યાનિવ, ક્રીતદાસાનિવ વૃષમાનિવ વા ‘દંડેહિં’ દણ્ઠૈઃ—દણ્ડપ્રહરણૈઃ તે પરમાધાર્મિકાસ્તાન્ ‘પુરા કરંતિ’ પુરઃ કુર્વન્તિ પુરોડગ્રતશ્ચાલયન્તિ। તે તુ નારકાઃ સ્વેચ્છયા સ્થાતું ગન્તું કયમપિ નૈવ સક્તાઃ। સ્થિતૌ ગમનેડપિ વા પરાધીનતૈવ નારકજીવાનામ્। ન ક્વચિત્ તે સ્થિરા ભવંતિ, ન વા કુઞ્ચિત્ ચલાતે હૈં। ચલાયે જાતે હુણ વે યદિ અતિ દુર્ગમ માર્ગ પર નહીં ચલતે—કુક જાતે હૈં તો પરમાધાર્મિક હંડે માર-માર કર આગે ચલાતે હૈં ॥૫॥

ટીકાર્થ—વિવેકરહિત નારકજીવ, લોહપથ કે સમાન અતિશય જાજ્વલ્યમાન તથા રુધિર એવં પીવ કે કીચદ સે વ્યાપ્ત ભૂમિ પર પરમાધાર્મિકો દ્વારા ચલાયે જાતે હૈં। યદ્યપિ એ ઉસ ભૂમિ પર ચલવા નહીં શકતે, તથાપિ ચલાત્કાર સે ચલાયે જાતે હુણ જો નરક અત્યંત દુર્ગમ તપાયે હુણ સ્થાન પર ઠીક તરહ નહીં ચલતે હૈં, તવ જરિદે હુણ નોકરોં કી તરહ અથવા બૈલોં કી તરહ હંડોં કા પ્રહાર કરકે પરમાધાર્મિક ઉન્હેં આગે ચલાતે હૈં। વે અપની હન્ડા કે અનુસાર ન કહીં ઠહરને મેં સમર્થ હૈં ઓર ન ચલને મેં સમર્થ હૈં। નારક જીવ ઠહરને મેં બી પરાધીન હૈં ઓર ચલને મેં બી પરાધીન હૈં। ન એ

તેઓ દુર્ગમ માર્ગ પર ચાલતાં ચાલતાં અટકી જાય છે, તો પરમાધાર્મિકો તેમને હંડા મારી મારીને આગળ ચલાવે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુરો નારકોને તપાવેલા લોહના જેવા ગરમ અને જાલવશ્યમાન માર્ગ પર ચલાવે છે. તે માર્ગ રુધિર અને પુરુ રૂપ ડીઅકથી છવાયેલો હોય છે. જો તેઓ તે માર્ગ પર ચાલવાની ના પાડે છે, તો તેમને બલાત્કારે ચલાવવામાં આવે છે. નરક અત્યંત દુર્ગમ માર્ગ પર જો તેઓ સરખી રીતે ચાલતા નથી, તો બળદો અથવા શુલામીની માફક આર લોકીને અથવા હંડા મારીને તેમને ચલાવવામાં આવે છે. આગળ ચાલવું કે ચાલવું તે પણ તેમની ઇચ્છાનુસાર થતું નથી એટલે કે આ બંને બાબતમાં તેઓ પરાધીન છે. તેઓ તેમની હન્ડા પ્રમાણે વિશ્રામ પણ લઇ શકતા નથી અને ચાલી પણ ચકતા નથી. ત્યાં તો તેમને બિલકુલ પરાધીન

સમયાર્થેબોધિની ટીકા પ્ર. યુ. અ. ૫ છ. ૨ નારકીવવેદનાનિરૂપણમ્ ૪૦૬

સ્વેચ્છયા ગચ્છન્તિ કિન્તુ તત્રત્પઃ સર્વોઽપિ વ્યવસાયવ્યવહારઃ પરાધીનૈર્ણ
યાતનાભૂમિત્વાભરકસ્યેતિ માત્રઃ ॥૫॥

મૂલ્ય-તે' સંપ્રગાઢંસિ પવંજમાણા સિલાહિ હંમંતિ નિપાતિનીહિં ।

સંતાવળી નામ ચિરદ્વિતીયા સંતેષ્વતી જરંથ અસાદુકમ્મા ॥૬॥

છાયા-તે સંપ્રગાઢં પ્રવચમાનાઃ શિલામિહંમ્યન્તે નિપાતિનીમિઃ ।

સંતાપિની નામ ચિરસ્થિતિકા સંતાપ્યન્તે યત્ર અસાધુકર્માણઃ ॥૬॥

અન્યાર્થઃ—(તે) તે નારકજીવાઃ (સંપ્રગાઢંસિ) સંપ્રગાઢમ્-અસહ્યવેદનાયુક્તૈ
નરકે (પવંજમાણા) પ્રવચમાનાઃ ગન્તારઃ (નિપાતિનીહિં) નિપાતનીમિઃ-અધઃ
પાતપિતું યોગ્યામિઃ (સિલાહિ) શિલામિઃ પાષાણસ્પર્શઃ (હંમંતિ) હન્યન્તે તાડયન્તે
(સંતાવળી નામ) સંતાવળી નામ કુમ્ભી (ચિરદ્વિતીયા) ચિરસ્થિતિકા વહુકાલ-

અપની હચ્છા સે કહીં વિશ્રામ છેતે હૈં ઓર ન કહીં ચલતે હૈં । વહીં
કા સમ્પૂર્ણ વ્યવસાય વ્યવહાર પરાધીન હી હૈં । કયોંકિ નરક તો કેવલ
યાતનાભૂમિ હી હૈં ॥૫॥

‘તે સંપ્રગાઢંસિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘તે-તે’ વે નારકજીવ ‘સંપ્રગાઢંસિ-સંપ્રગાઢે’ અધિક
વેદનાયુક્ત અસહ્ય નરક મેં ‘પવંજમાણા-પ્રવચમાનાઃ’ ગણ હુણ ‘નિપા-
તિનીહિ-નિપાતિનીમિઃ’ સન્મુલ્લ ગિરને વાલી ‘સિલાહિ-શિલામિઃ’
પાષાણ કે સ્પર્શોં સે ‘હંમંતિ-હન્યન્તે’ મારે જાતે હૈં ‘સંતાવળી નામ-
સંતાવળી નામ સંતાવળી અર્થાત્ કુમ્ભી નામ કા નરક ‘ચિરદ્વિતીયા-
ચિરસ્થિતિકાઃ’ પલ્લોપમ સાગરોપમ કાલવર્થન્ત સ્થિતિવાલા હૈ

૬૨ શોભવવી પડે છે. પરમાધામિકો તેમને જે જે યાતનાઓ આવે, તે તેમને
સહન કરવી જ પડે છે. આ રીતે આ નરકસ્થાનો યાતનાભૂમિ જેવાં જ છે. ॥૫॥

‘તે સંપ્રગાઢંસિ’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ-‘તે-તે’ તે નારક જીવ ‘સંપ્રગાઢંસિ-સંપ્રગાઢે’ અધિક વેદના
યુક્ત અસહ્ય નરકમાં ‘પવંજમાણા-પ્રવચમાનાઃ’ ગણેલ ‘નિપાતિનીહિ-નિપાતિ-
નીમિઃ’ સામે આવીને પડવાવાળી ‘સિલાહિ-શિલામિઃ’ પથ્થરના ખડોથી ‘હંમંતિ-
હન્યન્તે’ મારવામાં આવે છે. ‘સંતાવળીનામ-સંતાવળીનામ-અર્થાત્ કુમ્ભી નામનું’
નરક ‘ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ પલ્લોપમ સાગરોપમ કાલવર્થન્ત સ્થિતિ-
વાળું છે. ‘જરંથ-યત્ર’ એમાં ‘અસાદુકમ્મા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરવાવાળા

૫૦૪

સુવર્ણતાલુકા

પર્યન્તસ્યાયિની (જત્ય) યત્ર-યસ્યામ્ (અસાદુકર્મ્મા) અસાધુકર્મ્મણઃ માણાતિપાતા-
દિકૃત્સિતકર્મ્મકર્ત્તારઃ (સંતપ્તતી) સંતાપ્યન્તે-સંતાપિતાઃ ક્રિયન્તે ॥૬॥

ટીકા—‘તે’ તે નારકજીવાઃ ‘સંપ્રગાદંસિ’ સંપ્રગાદે, અતિવેદનાયુક્તે નરકે
‘પવજ્જમાણા’ પ્રપચમાનાઃ-તાદૃશવેદનાયુક્ત નરકં ગચ્છન્તઃ। ‘નિપાતિણીહિ’ નિપા-
તનીભિઃ અમિશ્રુતં પાતયન્તીભિઃ। ‘સિલાહિ’ શિલાભિઃ-વૃદ્ધ્યાવાળસ્વપ્નરૂપાભિઃ,
‘હમ્મંતિ’ હન્યન્તે ‘સંતાવણી નામ’ સંતાપિની નામ-અતિચ્ચિત્તાપયુક્તા ‘ચિર-
દ્વિતીયા’ ચિરસ્થિતિકા-પત્યોપમસાગરોપમકાલપર્યન્તસ્યાયિની સંતાપની કુમ્ભીતિ
અસિદ્ધા વિધતે। ‘જત્ય’ યત્ર સંતાપયુક્તાયાં કુમ્ભ્યામ્। ‘અસાદુકર્મ્મા’ અસાધુકર્મ્મણઃ

‘જત્ય-યત્ર’ જિસમે ‘અસાદુકર્મ્મા-અસાધુકર્મ્મણઃ’ પાપકર્મ કરનેવાળે
જીવ ‘સંતપ્તતી-સંતાપ્યન્તે’ તીવ્ર વેદના સે સંપસ કિયે જાતે હૈ ॥૬॥

અન્વયાર્થ—અસહ્ય વેદના સે યુક્ત નરક મેં ગયે હુણ નારક જીવ
મીચે ગિરને વાલી શિલાઓં સે તાડન કિયે જાતે હૈ । કુંભીપાક મેં
પચાયે જાતે હૈ વહાં નારક વહુન કાલ તક રહતે હૈ ઓર સંતાપ
કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥૬॥

ટીકાર્થ—અત્યન્ત વેદના વાળે નરક મેં ગયે હુણ નારકી જીવ
સામને સે ગિરને વાલી શિલાઓં સે આહત-તાડિત કિયે જાતે હૈ । વહાં
જો સંતાપની અર્થાત તીવ્ર વેદના સે તપાને વાલી કુંભી હૈ વહ વહુત હી
સંતાપજનક હૈ । વહ ચિરસ્થિતિક હૈ અર્થાત્ વહાં જીવ પત્યોપમોં ઓર
સાગરોપમોં તક નિવાસ કરતે હૈ । ઇસ સંતાપવાલી કુમ્ભી મેં સે

છવ ‘સંતપ્તતી-સંતાપ્યન્તે’ તીવ્ર વેદનાથી સંતાપયુક્ત કરવામાં આવે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—અસહ્ય વેદનાથી યુક્ત નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારક છવેની
ઉપર મોટી મોટી શિલાઓ ફેંકવામાં આવે છે. આ શિલાઓના પ્રહાર
તેમને સહન કરવા પડે છે. તેમને કુંભીઓમાં પકાવવામાં આવે છે. નારકોને
ત્યાં દીર્ઘ કાળ સુધી રહેવું પડે છે, અને અસહ્ય વેદનાઓ વેઠવી પડે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને તીવ્ર વેદના વેઠવી પડે છે,
તેથી નરકને વેદનાસ્થાન કહેલ છે. નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા છવને કેવી કેવી
યાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તેનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે.—ઉપરથી નીચે પડતી
શિલાઓના પ્રહાર તેમને વેઠવા પડે છે. ત્યાં તેમને કુંભીઓમાં પકાવવામાં
આવે છે. તે કુંભીઓ તીવ્ર વેદનાથી તપાવનારી હોવાને કારણે તેમને ‘સંતા-
પની’ (સંતાપજનક) કહી છે. નારકોને ત્યાં ચિરકાળ પર્યન્ત-પત્યોપમ અને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવૈવનાનિકરણમ્ ૪૦૬

દુષ્કૃતકર્મણઃ येन परमेषु, संवादिताऽशुभाऽनुष्ठानाः । 'संतप्यती' संताप्यन्ते-
तीव્રवेदनया सत्तप्ताः क्रियन्ते । अभिमुखः प्रागच्छन्तीभिः शिलाभिर्हता भवन्ति ।
तथा कुंभीपाकनामपाकपात्रगतजीवानां स्थितिर्दीर्घा, दुष्कृतकर्मकारिणः तत्र चिर-
कालपर्यन्तं स्वकृताऽशुभाऽनुष्ठानस्य फलमुपभुंजानाः अवस्थिता भवन्तीति ॥६॥
मूलम्-कंदूसु पक्खिस्सप्प पर्यंति बालं तओवि दंड्हा पुंण उप्पयंति ।
ते उड्डकाएहि पखजंमाणा अंबरोहि खंजंति सणफेएहि ॥७॥

છાયા—કન્દુસુ પ્રક્ષિપ્ય પવન્તિ બાલં, તતોઽપિ દગ્ધાઃ પુનરુત્પન્તિ ।

તે ઝર્ધ્વકાર્કૈઃ પ્રત્યાગમાના, અપરૈઃ ત્યાગ્યન્તે સનત્પદૈઃ ॥૭॥

જીવ અત્પન્ત દુઃખ કા અનુભવ કરતે હૈં જિન્હોને પૂર્વમથો મેં અશુભ કૃત્ય કિયે હૈં ।

આશય યહ હૈ કિ તીવ્ર વેદનાવાલે નરક મેં સામને સે આકર ગિરને વાલી શિલાઓં સે નારક જીવ આહત (મારે જાતે) હોતા હૈ । તથા કુંભીપાક નામક પાકપાત્ર મેં ગણ હુણ જીવોં કી સ્થિતિ ઘણ લમ્બી હોતી હૈ । દુષ્કૃત્ય કરને વાલા જીવ ઉસ નરક મેં ચિરકાલપર્યન્ત અપને કિયે પાપ કા ફલ ભોગતા હુઆ રહતા હૈ ॥૬॥

‘કંદૂસુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘બાલં-બાલમ્’ વિવેકરહિત નારકજીવ કો ‘કંદૂસુ-કન્દુસુ’ ગેંદ કે સમાન આકૃતિ વાલે નરક મેં ‘પક્ષિસ્વપ-પ્રક્ષિપ્ય’ ઢાલ-કર ‘પર્યંતિ-પવન્તિ’ પકાતે હૈં ‘દડ્ઢા-દગ્ધાઃ’ જલતે હુણ વે નારકજીવ

સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુખી-રહેવું પડે છે. જે જીવોએ પૂર્વભવોમાં અશુભ કૃત્યો કર્યા હોય છે, તે જીવોને તે સંતાપની નામની કુંભીમાં ઉત્પન્ન થઇને અસહ્ય દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે તીવ્ર વેદનાવાળા નરકોમાં સામેથી નીચે આવી પડતી શિલાઓના પ્રહાર નારકોને સહન કરવા પડે છે. તથા કુંભીપાક નામના પાકપાત્રમાં (પકવવાના પાત્રમાં) ઉત્પન્ન થયેલા નારકોતું આયુષ્ય ઘણું લાંબુ હોય છે. પાપકૃત્યો સેવનાર જીવો તે નરકમાં ઉત્પન્ન થઇને તેમનાં પાપકર્મોનો અશુભ વિપાક દીર્ઘ કાળ પર્યન્ત ભોગવ્યા કરે છે. ॥૬॥

‘કંદૂસુ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘બાલં-બાલમ્’ વિવેકરહિત નારકજીવને ‘કંદૂસુ-કન્દુસુ’ ઠંડાના સમાન આકૃતિવાળા નરકમાં ‘પક્ષિસ્વપ-પ્રક્ષિપ્ય’ નાખીને ‘પર્યંતિ-પવન્તિ’ પકાવે છે. ‘દડ્ઢા-દગ્ધાઃ’ બળતા એવા તે નારક જીવ ‘તઓપિ-તતોપિ’ ત્યાંથી પણ

અન્વયાર્થ:—(બાલં) બાલં-નારકં (કંદુસુ) કન્દુવુ-કન્દુકાકૃતિનરકેષુ (પક્ષિસ્વપ્) પ્રક્ષિપ્ય-પાતયિત્વા-પરમાધાર્મિકાઃ (પયંતિ) પચન્તિ (દહ્વા) દગ્ધાસ્તે નારકાઃ (તઓવિ) તતોપિ-તસ્માદપિ સ્થાનાત્ (પુણો ઉપ્પયંતિ) પુનરપિ ઉત્પતન્તિ-ઉચ્છલન્તિ તત્રાપિ (તે) તે નારકજીવાઃ (ઉદ્ઘુકાપર્હિ) ઊર્ધ્વકાકૈર્દ્રોગકાકૈઃ (પલ્લવજ્જમાણા) પ્રસ્થાપમાનાઃ-મસિતાઃ સન્તઃ (અવરેહિ) અપરૈરન્યૈઃ (સળપ્કપર્હિ) સનલ્પપદૈઃ-સિંઘાદિભિઃ (સ્વજ્જન્તિ) સ્થાન્યન્તે મસિતા મવન્તીતિ ॥૭॥

ટીકા-‘બાલં’ બાલં-વિવેકરહિતં નારકજીવમ્ ‘કંદુસુ’ કન્દુકાકૃતિ કુંભીષુ ‘પક્ષિસ્વપ્’ પ્રક્ષિપ્ય-પાતયિત્વા તે પરમાધાર્મિકાઃ ‘પયંતિ’ પચન્તિ ‘તઓવિ’ તતો-પિ તદનન્તરમ્ ‘દહ્વા’ દગ્ધાઃ ‘પુણ’ પુનઃ ‘ઉપ્પયંતિ’ ઉત્પતન્તિ, ઊર્ધ્વમ્ ઉત્થિષ્ઠાઃ ‘તઓ વિ-તતોપિ’ ઘરૂં સે મી ‘પુણો ઉપ્પયંતિ-પુનરપિ ઉત્પતન્તિ’ ફિર ડપર ઉચ્છલતે હૈ ‘તે-તે’ વે નારકિ જીવ ‘ઉદ્ઘુકાપર્હિ-ઊર્ધ્વકાકૈઃ’ દ્રોણ નામ કે કાક કે દ્વારા ‘પલ્લવજ્જમાણા-પ્રસ્થાપમાનાઃ’ સ્થાપ જાતે હૈ ‘અવરેહિ-અપરૈઃ’ તથા દસરે ‘સળપ્કપર્હિ-સનલ્પપદૈઃ’ સિંહ વ્યાઘ્ર આદિ કે દ્વારા મી ‘સ્વજ્જન્તિ-સ્થાન્યન્તે’ સ્થાપ જાતે હૈ ॥૭॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુર અજ્ઞાની નારક કો કન્દુક (ગેંદ) કે સમાન આકૃતિ બાલે નરક મેં મિરાકર પકાતે હૈં । દગ્ધ હુપ (અગ્નિ સે જલતે હુપ) નારક જબ ડસસે ડપર ઉચ્છલતે હૈં તો દ્રોણ કાકોં કે દ્વારા સ્થાપે જાતે હૈં । (નીચે આતે હૈં તો) સિંહ આદિ કે દ્વારા મશ્વળ કિયે જાતે હૈં ॥૭॥

ટીકા—વિવેકશિકલ નારક જીવ કો કન્દુક જેસી આકૃતિવાલી કુંભી મેં મિરાકર પરમાધાર્મિક પકાતે હૈં । જબ વે ડસમેં જલને કે

‘પુણો ઉપ્પયંતિ-પુનરપિ ઉત્પતન્તિ’ પાછા ઉપર ઉછળે છે ‘તે-તે’ તે નારકજીવ ‘ઉદ્ઘુકાપર્હિ-ઊર્ધ્વકાકૈઃ’ દ્રોણ નામના કાક પક્ષિના દ્વારા ‘પલ્લવજ્જમાણા-પ્રસ્થાપમાનાઃ’ ખરાતા એવા તે ‘અવરેહિ-અપરૈઃ’ બીજા ‘સળપ્કપર્હિ-સનલ્પપદૈઃ’ સિંહ, વાઘ વગેરેના દ્વારા પણ ‘સ્વજ્જન્તિ-સ્થાન્યન્તે’ ખાવામાં આવે છે. ॥૭॥

પરમાધાર્મિકો અજ્ઞાની નારકોને કન્દુક (દડા)ના જેવા આકારના નરકમાં નાખીને પકાવે છે. અગ્નિને લીધે દાહતા નારકો જ્યારે તે જગ્યાએથી ઊંચે ઉછળે છે, ત્યારે દ્રોણ નામના કાગડાઓ તેમને ખાવા માંડે છે, જો તેઓ નીચે આવી પડે છે, તો સિંહ આદિ હિંસક જાનવરો તેમનું બક્ષણ કરે છે. ॥૭॥

ટીકાથ—પરમાધાર્મિક અસુરો તે અજ્ઞાન (વિવેકરહિત) નારકોને દહાના આકારની કુંભીમાં પડકીને પકાવે છે. તે કુંભીમાં જ્યારે

અસ્યાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિક્ષેપણમ્ ૪૦૭

भवन्ति मर्ज्यमानचणकवत् उच्छलन्तीत्यर्थः । ते नारकजीवाः ऊर्ध्वमुत्पतिता अपि 'उड्डुकाएहि' ऊर्ध्वकाकैः द्रोण नाम काकजातिषु परमाधार्मिकैः । 'पखज-
माणा' प्रखाद्यमानाः—मक्ष्यमाणाः, अत्यन्तनष्टाः सन्तः पुनः 'अवरेहि' अपरैः
'सण्फपहि' सनखपदैः—सिंहव्याघ्रसनखपशुभिः । 'खजंति' खाद्यन्ते, मसिता
भवन्तीति । परमाधार्मिकाः कश्चिद् नारकजीवं कन्दुकाकृतिनरके पचन्ति । तत्र
मर्ज्यमानास्तै ततः उत्पन्ति, उत्पततस्तानाकाशे समासाद्य द्रोणनामकाका
मक्षयन्ति । ततः पतिताः सिंहदिरूपधारिभिः परमाधार्मिकैर्मसिताः भवन्ति । यत्र
कुत्र यान्ति सर्वत्रैवापद्राजो तत्र भवन्तीति भावः ॥६॥

કારણ ऊपर उछलते हैं तो द्रोणकाक उन्हें खाते हैं । (नरक में पक्षियों) की कोई पृथक् जाति नहीं है । परमाधार्मिक असुर ही विक्रिया करके द्रोणकाक का रूप धारण कर लेते हैं । इसी प्रकार सिंह आदि के विषय में भी समझना चाहिए । और फिर सिंह व्याघ्र आदि नाखूनों वाले जानवर उन्हें खाते हैं ।

અમિપ્રાય યહ હૈ કિ પરમાધાર્મિક અસુર નારકજીવ કો કિસી કન્દુક કી આકૃતિ વાલે નરક મેં હાલકર પકાતે હૈં । જ્ય ઉન્હે પકાયા જાતા હૈ તો વે ઘસરાકર ડપર ઉછલતે હૈં । ડપર ઉછલે હુવે ઉન નારકોં કો આકાશ મેં પાકર દ્રોણ નામક કાક ખાતે હૈં । જ્ય વે નીચે ગિરતે હૈં તો સિંહ આદિ કા રૂપ ધારણ કિયે હુવે પરમાધાર્મિકોં દ્વારા મક્ષણ

તેમનાં શરીરો શેકાય છે, ત્યારે હાઝી જવાને કારણે તેઓ જાણે ઉછળે છે. ઉપર ઉછળેલા તે નારકોને દ્રોણકાક ખાવા માંડે છે. (નરકોમાં) પક્ષીઓની કોઈ અલગ જાતિ નથી. પરમાધાર્મિક અસુરો જ પોતાની વૈકલ્પિક શક્તિથી દ્રોણકાકનું રૂપ ધારણ કરે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ સિંહ આદિના રૂપની પણ વિકૃત્તિ કરે છે) જો તેઓ ઉછળીને નીચે પડે છે, તો સિંહ, વાઘ આદિ નહોતવાળાં જનવરો તેમનું ભક્ષણ કરી જાય છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નરકપાલો નારકજીવોને હાના આકારની નરકમાં પછાડીને પકાવે છે. આ પ્રકારે જ્યારે તેમનાં અંગો અગ્નિથી હાજવા માંડે છે, ત્યારે તેઓ ગભરાઈ જઈને જાણે ઉછળે છે. જાણે ઉછળતા તે નારકો દ્રોણકાક નામના પક્ષીનો શિકાર અને છે. જો તેઓ નીચે પડે છે, તો સિંહ, વાઘ આદિ દ્વારા તેમનું ભક્ષણ કરવામાં આવે છે. તે સિંહ, વાઘના રૂપોની વિકૃત્તિ પણ પરમાધાર્મિક અસુરો જ કરતા હોય છે. સૂત્રકાર આ કથન દ્વારા એ વાત પ્રકટ કરે છે, કે નારકો ગમે ત્યાં જાય,

મૂલમ્-સમૂસિયં નામ વિધૂમઠાણં, જં સોયતત્તા કલુણં ધર્ણંતિ ।

અહોસિરં કદ્દુ વિગત્તિકુણં, અયંવ સત્થેહિં સંમોસવેતિ ॥૮૧॥

છાયા—સમુચ્છિતં નામ વિધૂમસ્થાનં યત્ શોકતપ્તાઃ કરુણં સ્તનન્તિ ।

અધઃશિરઃ કૃત્વા વિકર્તૃયાંસ્ય ઇવ શસ્ત્રેઃ સમવસરન્તિ ॥૮૨॥

અન્વયાર્થઃ—(સમૂસિયં) સમુચ્છિતં (નામ) નામ-ઉચ્ચચિતાવત્ (વિધૂમઠાણં) વિધૂમસ્થાનં-ધૂમરહિતાગ્નિસ્થાનં વિધતે 'જં' યત્ સ્થાનમ્ પ્રાપ્ય 'સોયતત્તા' શોક-ક્રિયે જાતે હૈં । અર્થાત્ વે જહાં કહીં ખી જાતે હૈં, વહીં ઉન પર વિપત્તિયોં' કે પહાડ ગિરતે હૈં ॥૭૧॥

'સમૂસિયં' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—'સમૂસિયં-સમુચ્છિતમ્' ઝંચી ચિતા કે સમાન 'વિધૂમ-ઠાણં-વિધૂમસ્થાનમ્' ધૂમરહિત અગ્નિ કા એક સ્થાન હૈં 'જં-યત્' જિસ સ્થાન કો પ્રાપ્ત કરકે 'સોયતત્તા-શોકતપ્તાઃ' શોક સે દુઃખિત નારકિ જીવ 'કલુણં-કરુણમ્' કરુણાજનક 'ધર્ણંતિ-સ્તનન્તિ' રૂદન કરતે હૈં 'અહોસિરં કદ્દુ-અધઃ શિરઃ કૃત્વા' નરકપાલ નારકિ જીવ કે શિર કો નીચા કરકે 'વિગત્તિકુણં-વિકર્તૃયં' તથા ડસકી દેહ કો કાટકર 'અયંવ સત્થેહિં-અયોવત્ શસ્ત્રેઃ' લોહ કે શસ્ત્ર સે 'સમોસવેતિ-સમવ-સરન્તિ' સ્વપ્ન સ્વપ્ન કરકે કાટતે હૈં ॥૮૧॥

અન્વયાર્થ--ઝંચી ચિતા કે સદશ ધૂમરહિત અગ્નિ કા એક સ્થાન હૈ, જિસે પ્રાપ્ત કરકે શોક સે તપ નારક જીવ કરુણ આક્રોશ કરતે હૈં ।

તો પણ દુઃખ તેમનો કેટો છોડતું નથી. તેમના ઉપર બાણ કે દુઃખના પહોડો જ તૂટી પડે છે ॥૭૧॥

'સમૂસિયં' इत्यादि

શબ્દાર્થ—'સમૂસિયં-સમુચ્છિતમ્' જિંચી ચિતાના સમાન 'વિધૂમઠાણં-વિધૂમસ્થાનમ્' ધુમાડા વગરના અગ્નિનું એક સ્થાન છે. 'જં-યત્' એ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીને 'સોયતત્તા-શોકતપ્તાઃ' શોકથી દુઃખિત નારકિ જીવ 'કલુણં-કરુણમ્' કરુણાજનક 'ધર્ણંતિ-સ્તનન્તિ' રૂદન કરે છે 'અહોસિરં કદ્દુ-અધઃ શિરઃ કૃત્વા' નરકપાલ નારકિજીવના માથાને નીચા કરીને 'વિગત્તિકુણં-વિકર્તૃયં' તથા તેના દેહને કાપીને 'અયંવસત્થેહિં-અયોવત્ શસ્ત્રેઃ' લોખંડના શસ્ત્રથી 'સમોસવેતિ-સમવસરન્તિ' ટુકડે ટુકડા કરીને કાપે છે. ॥૮૧॥

સૂત્રાર્થ—એક જિંચી ચિતાના આકારનું, ધુમાડા વિનાની અગ્નિથી યુક્ત એક સ્થાન હોય છે. બ્યારે પરમાધાર્મિકો નારકોને તે ચિતામાં ફેંકે

અસહ્યવેદનાની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૫૫૩

અસ નારકાઃ (કલ્પણ) કરુણ-દોષ (યર્ષાંતિ) સ્તનેતિ-અક્રોશશબ્દં કુર્વન્તિ (અધો સિરં કટુ) અધઃ શિરો મસ્તકં કૃત્વા (વિગત્તિઝળં) વિકર્ત્ય સ્ખંડયિત્વા (અમં ચ સત્ત્વેહિ) અયં ઇવ શસ્ત્રેઃ (સમોસર્વેતિ) સમવસરન્તિ સ્ખંડશઃ સ્ખંડયન્તિ કર્તવ્યન્તીતિ॥૮॥

ટીકા--‘સમૂસિયં’ સમુચ્છિન્નં-સમ્યક્ ઉચ્છિન્નં સમુચ્ચતં ચિતાકૃતિનામકમ્ । ‘વિધૂમઠાણં’ વિધૂમસ્થાનમ્, વિગતો ધૂમો યસ્માત્ સ્થાનાત્ તદ્વિધૂમસ્થાનમ્ ધૂમરહિતવદ્વિસ્થાનમિતિ યાવત્ । ‘જં’ યત્ સ્થાનમ્ ધાપ્ય ‘સોયતતા’ શોકતપ્તાઃ નારકાઃ । ‘કલ્પણં’ કરુણમ્ ‘યર્ષાંતિ’ સ્તનેન્તિ-કરુણાપૂર્વકં શબ્દં કુર્વન્તિ રુદન્તીતિ યાવત્ । તથા-‘અધોસિરં કટુ’ અધઃ શિરઃ કૃત્વા ‘વિગત્તિઝળં’ વિકર્ત્ય વિદાર્ય । ‘અમં ચ સત્ત્વેહિ’ અયં ઇવ શસ્ત્રેઃ ‘સમોસર્વેતિ’ સમવસરન્તિ, સ્ખંડશઃ સ્ખંડયન્તિ । અત્યુચ્ચિતાસદૃશં નિર્ધૂમવદ્વિસ્થાનમેકમસ્તિ । તત્ર ગતાઃ નારકજીવાઃ મહતા શોકેન સંતપ્તા ભવન્તિ સકરુણં રુદન્તિ ચ । તથા તત્ર પરમાધાર્મિકા નરકપાલાઃ

વહાં પરમાધાર્મિક ઉનકા મસ્તક નીચા કરકે કાટને હૈં ઔર લોહે કે શસ્ત્રોં સે વેહ કો સ્ખંડ સ્ખંડ કર દેતે હૈં ॥૮॥

ટીકા—ઝંચા ઉઠા હુઆ ચિતા કે આકાર કા એક ધૂમ સે રહિત અગ્નિ કા સ્થાન હૈ । ડસ અગ્નિ સ્થાન મૈં ડાલતે હૈં તથ અસહ્ય વેદનાં સે સંતપ્ત નારક જીવ કરુણાજનક વિલાપ કરતે હૈં । પરમાધાર્મિક ઉનકા સિર નીચા કરકે લોહમય શસ્ત્રોં સે વેહ કે અવગરોં કો સ્ખંડ સ્ખંડ કર દેતે હૈં ।

સાત્પર્ય યહ હૈ કિ-એક અત્યન્ત ઝંચા ચિતા જૈસા ધૂમરહિત અગ્નિ કા સ્થાન હૈ । વહાં પરમાધાર્મિક નારક જીવ કો હે જાતે હૈં, તથ નારક જીવ

છે, ત્યારે તે અગ્નિના તાપથી આકુળત્વાકુળ થયેલા નારકો કરુણાજનક ચિકારો કરે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો તેમનાં મસ્તક નીચા કરાવીને શસ્ત્ર વડે છેદી નાખે છે, અને લોહાના હથિયારોથી તેમનાં શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ બીજી ચિતા ખરડી હોય એવું એક સ્થાન ત્યાં હોય છે. તે સ્થાનમાં નિર્ધૂમ અગ્નિ બળતો હોય છે. ત્યારે નરકપાલો તે અગ્નિ-સ્થાનમાં નારકોને પટકે છે, ત્યારે અસહ્ય વેદનાથી સંતપ્ત નારકો કરુણાજનક આક્રંદ કરે છે. પરમાધાર્મિકો તેમનાં મસ્તકને નીચા કરાવીને શસ્ત્રો વડે તેમનું છેદન કરે છે તથા તેમના પ્રત્યેક અંગોને લોહાના શસ્ત્રો વડે છેદીને તેમના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે.

આ કથન દ્વારા સૂત્રકાર નારકોની સાતનાઓનું વર્ણન કરે છે. તેમને નિર્ધૂમ અગ્નિમાં ફેંકવામાં આવે છે. આગથી ફાગવાને કારણે અસહ્ય પીડાને

૫૧૦

સુખકૃતાશ્વયે

તાબારકજીવાન્ યાતનયા સંત્રાસિતાન્ શિરોડ્યઃ કૃત્વા કર્તવ્યન્તિ । તથા-
લોહશસ્ત્રેણ તદીયદેહાવયવં સ્વઙ્ગઃ સ્વઙ્ગયન્તીતિ માવઃ ॥૮॥

મૂષ્-સમૂસિયા તત્થ વિસૂણિયંગા, પેવહીહિં સ્વજ્ઞંતિ અઓમુહેહિં ।

સંજીવણી નામ ચિરદ્વિતીયા, જંસી પયોં હેમ્મહ પાંવચેયા ॥૯॥

છાયા - સમુચ્છિન્નાસ્તત્ર વિશૂણિતાંગાઃ પક્ષિભિઃ સ્વાચન્તેડયોમુલૈઃ ।

સંજીવની નામ ચિરસ્થિતિકા યસ્યાં પ્રજા હન્યન્તે પાપવેતસઃ ॥૯॥

ત્રીવ શોક સે સંતપ્ત હો જાતે હૈં ઓર કરુણાજનક રુદન કરતે હૈં । વહાં
પર પરમાધાર્મિક યાતનાઓ સે ત્રસન ડન નારક જીવોં કા મસ્તક નીચા
કરકે કાટ ઢાલતે હૈં ઓર લોહે કે શસ્ત્રોં સે ડનકે શરીર કે અવયવોં
કો સ્વઙ્ગ સ્વઙ્ગ કર દેતે હૈં ॥૮॥

‘સમૂસિયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ ડસ નરક મેં ‘સમૂસિયા-સમુચ્છિન્નાઃ’
નીચે મુલ્લ કરકે લટકાણ હુણ ‘વિસૂણિયંગા-વિશૂણિતાઙ્ગાઃ’ તથા શરીર
સે ચમઢા ડસ્લાઢ લિણ હુણ વે નારકજીવ ‘અઓમુહેહિં-અયોમુલૈઃ’
લોહ કી ચંચુવાલે ‘પક્ષિલ્હિં-પક્ષિભિઃ’ પક્ષિયોં કે દ્વારા ‘સ્વજ્ઞંતિ-
સ્વાચન્તે’ સ્વાયે જાતે હૈં ‘સંજીવણી નામ-સંજીવની નામ’ નરક કી
ભૂમિ સંજીવની હૈ કયોંકિ મરણતુલ્ય કષ્ટ પાકર મી પ્રાણી ડસમેં મરતે
નહીં હૈં ‘ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ તથા ડસકી આયુ અધિક હોતી

કરશે તેઓ ખૂબ જ ચિત્કારો કરે છે. તેમના તે ચિત્કારોની પરમાધાર્મિક
શ્રુતિ પર બિલકુલ અસર થતી નથી. તેઓ તેને વધારે યાતનાઓ આપે
છે. તેમનાં મસ્તકને તેઓ છેદી નાખે છે અને લોહના તીક્ષ્ણ શસ્ત્રો વડે
તેમનાં અવયવોના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે. ॥૮॥

‘સમૂસિયા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘સમૂસિયા-સમુચ્છિન્નાઃ’ નીચે મોઢું કરીને
લટકાવેલ ‘વિસૂણિયંગા-વિશૂણિતાઙ્ગાઃ’ તથા શરીરથી ચામડું ડખાડી લીધેલ તે
નારકી શવ ‘અઓમુહેહિં-અયોમુલૈઃ’ લોખંડના જેવી કઠોર ચાંચવાળા ‘પક્ષિલ્હિં-
પક્ષિભિઃ’ પક્ષિયોના દ્વારા ‘સ્વજ્ઞંતિ-સ્વાચન્તે’ ખાવાય છે. ‘સંજીવણી નામ-
સંજીવની નામ’ નરકની ભૂમિ સંજીવણી કહેવાય છે. કેમકે મરણ તુલ્ય કષ્ટ
પામીને પણ પ્રાણી તેમાં મરતાં નથી. કેમકે ‘ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ તેની

संनयर्थोधिनी टीका प्र. ध्रु. म. ५ उ. २ नारकीयचैदनानिरूपणम् ४११

अन्वयार्थः—(तत्थ) तत्र नरके (समूसिया) समुच्छिन्ना-अओमुखीकृत्य लंबमानाः, (विमूणियंगा) विशूणितांगा अपगतस्त्वचो नारकाः 'अयोमुहेहि' अओमुखैः लोहवत् कठिनमुखयुक्तैः 'पक्खिहि' पक्षिभिः 'खज्जन्ति' खाद्यन्ते (संजीवणी नाम) संजीवनी नाम-यत्र मृता अपि न म्रियन्ते (चिरद्वितीया) चिरस्थितिका बहुकालस्थायिनी (जंसि) यस्यां (पावचेया) पापचेतसः पापकलुषिताः (पया) प्रजाः नैरयिकाः (हम्मइ) हन्यन्ते-मार्यन्ते इति । १॥

टीका—'तत्थ' तत्र नरके 'समूसिया' समुच्छिन्नाः स्तंभे ऊर्ध्वबाह्वीऽधः शिरसः कृत्वा चाण्डालादिना चर्मवत् लंबिताः । 'विमूणियंगा' विशूणितांगाः-उत्कृताऽङ्गकाः निःसारित्वचः 'अयोमुहेहि' अओमुखैः वज्रवंचुभिः काक'

है 'जंसि-यस्मिन्' जिस नरक में 'पावचेता-पापचेतसः' पाप पित 'पया-प्रजाः' नैरयिक 'हम्मइ-हन्यन्ते' मारे जाते हैं ।

अन्वयार्थ—नरक में नीचा मुख करके लटकते हुए रहित नारकजीवों को लोहे के समान कठोर चोर् चींधते हैं । नरकभूमि संजीवनी है जहाँ प्राणान्ति नारक अकाल में मरते नहीं हैं और वहाँ पाप से कलुषित नारक वहाँ मारे जाते हैं

टीकार्थ—जैसे चाण्डाल चमड़े को माधार्मिक नारक जीवों को खंभे मुजाएँ ऊंची और मस्तक नीचे

आधु मोटी होय छे. 'जंसि-

कलुषित 'पया-प्रजा' नैरयि

सूत्रार्थ—नरकप-

लटकवे छे, लोहे

मांस भेची का

आदि वडे

करवा छे

छवि

૪૧૨

સુબ્રહ્મચર્ય

મિત્રાં । 'પવત્સીદિ' પસિમિઃ-કઙ્કમૃદ્ધાદિમિઃ, 'લઙ્ગંતિ' સાધનંતે નરકજીવાસ્તે ।
 તથા 'સંજીવણી નામ ચિરદ્વિતીયા' સંજીવનીનામ જીવનદાત્રી નરકપૂમિઃ ચિર-
 િત્ત્વા 'જંતી' ઘર્યાં સંજીવન્યામ્ 'પારચેયા' પાપચેતસઃ પાપકલુષિતાઃ 'પયા'
 ન્તે-માર્યન્તે અસાધુકર્મમિઃ પરમાધાર્મિકૈઃ ।
 ન્તે-માર્યન્તે અસાધુકર્મમિઃ પરમાધાર્મિકૈઃ ।

સુબ્રહ્મચર્ય

દિ-
 લ કલુ-

૧૧॥

ઘોર દશા સે

વ શહે પક્ષી સાતે-

૧૬૬ કલ પાતે છુપ ખી

૧૬૭ કલ તક રહેતે હે ।

૧૧॥

લટકા દેતે હે, હસી પ્રકાર પર-

મેં ચાંચકર લટકા દેતે હે । અનેકી

કર દિયા જાતા હે । શરીર કી ઘમઝી

યસ્મિન્ ને નરકમાં 'પાવચેતા-પાપચેતસઃ' પાપથી

ક 'દુઃખ-હન્યન્તે' મારવામાં આવે છે. ॥૬૫॥

૬૫ નારકોની ચામડી ઉતારી લઈને તેમને હથે માથે

લોહના બેવી કઠોર ચાંચવાળાં પક્ષીઓ તેના શરીરમાંથી

હાંસે છે. તેઓ તેમનાં શરીરને ચાંચ, નહોર

માંથી નરકભૂમિ સંભળવી છે, જ્યાં પ્રાણાન્ત કદ સહન

તાં પણ નારકો આકાળે મરતાં નથી, તેઓ ઘણાં દીર્ઘકાળ સુધી ત્યાં

રહીને પૂર્વભવોના પાપફલોનું ફળ ભોગવ્યા કરે છે. પાપથી કલુષિત

નારકોને નરકમાં પરમાધાર્મિકો પૂજ્ય ન માર મારતા રહે છે. ॥૬૬॥

૬૬ નેવી રીતે ચાંડાળો મરેલાં

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૧૩.૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૭૧૩

તદેવં પરમાધાર્મિકૈઃ પરસ્પરકૃતૈર્વા હિન્ના મિન્નાઃ વ્યથિતા મૃચ્છિતાઃ સ્મૃતો વેદનાસમુદ્યાતગતા અપિ તે ન મ્રિયન્તે અતઃ કથયતે સંજીવનીવત્ સંજીવિની જીવનદાત્રી નરકભૂમિઃ ન તત્ર ગતઃ સ્વપ્નશ્ચિન્ત્નોપિ મ્રિયતે સ્વાયુષિ સતિ । સા ચ ચિરસ્થિતિકા ઉત્કૃષ્ટતઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ યાવત્ યસ્થાં ચ માપ્તાઃ મજાયન્તે इति मजाः प्राणिनः पापचेतसः हन्यन्ते मुहुरादिभिः नरकानुभावाच्च सुपूर्वबोधि अत्यन्तपिष्टा अपि न म्रियन्ते, अपि तु पारदवत् मिलन्ति ॥૧॥

પાપી જીવ અપને પાપોં કા ફલ ભોગને કે લિષે નરક મેં ચિરકાલ તક રહતે હેં ।

હસ પ્રકાર વહાં પરમાધાર્મિકોં દ્વારા કષ્ટ દિયે જાતે હેં તથા પરસ્પર મેં ભી એક નારક દસરે કો કષ્ટ પહુંચાતા હેં । ડન કષ્ટોં સે વે હિન્ન મિન્ન હોતે હેં, પચતે હેં, મૃચ્છિત હો જાતે હેં પરન્તુ વેદના-સે અભિ-મૃત હો જાને પર ભી મરતે નહીં હેં । હસ કારણ નરકભૂમિ સંજીવની યા જીવનદાત્રી કહલાતી હેં । વહાં ગયા હુઆ જીવ સ્વપ્ન સ્વપ્ન કર દેને પર ભી આયુ શેષ હોને સે મરતા નહીં હેં । વહાં આયુ ભી સ્મૃત લક્ષ્મી-ઉત્કૃષ્ટ તેતીસ સાગરોપમ કી હોતી હેં । વહાં પાપી પ્રાણી-મુદ્ગ-રાદિ સે આહત કિયે જાતે હેં કિન્તુ નરક કા સ્વભાવ હી એસા હેં

આયુષ્ય પશુ ઘણું જ લાંબું હોય છે. પાપી જીવોને પોતાનાં પાપકર્મોનું ફળ ભોગવવાને માટે લાંબા સમય સુધી ત્યાં રહેવું પડે છે.

પરમાધાર્મિક અસુરો દ્વારા તેમને આ પ્રકારનાં કષ્ટો તો અપાય છે, પરન્તુ નારકો પોતે જ એકબીજાને પશુ પીડા પહોંચાડયા કરતા હોય છે. તે કષ્ટોને લીધે તેઓ છિન્નમિત્ર થઈ જાય છે. આ પ્રકારે છિન્નમિત્ર થવા છતાં, અગ્નિ પર શેકાવા છતાં, અંગેના ટુકડે ટુકડા થવા છતાં તેઓ મરતાં નથી. હા, મૃચ્છિત અવસ્થ થાય છે. આ કારણે નરકભૂમિને સંજીવની અથવા જીવનદાત્રી કહેવામાં આવે છે. ત્યાં ગયેલા જીવના ભલે ટુકડે ટુકડા કરી નાખવામાં આવે. પણ જ્યાં સુધી તેમનું આયુષ્ય ખાકી હોય છે, ત્યાં સુધી તેઓ મરતા નથી. નારકોનું આયુષ્ય ઘણું જ લાંબું—જ્યાં-જ્યાં હસ હજાર વર્ષનું અને અધિકમાં અધિક તેતીસ સાગરોપમનું—હોય છે. ત્યાં પાપી જીવોને મગદળ, ઢાંડા આદિ વડે મારવામાં આવે છે. તેમના શરીરના ચૂર-ચૂરા કરી નાખવામાં આવે છે, છતાં પણ તેઓ મરતા નથી નારકોને સ્વ-ભાષ જ એવો હોય છે કે પ્રાણી જ્યાં એવી વેદના સહન કરવા છતાં તેઓ

અન્યથાર્થઃ—(જે) યે મહાપુરુષાઃ સ્ત્રીસેવનકટુકફલજ્ઞાતારઃ (શ્ચિયો) સ્ત્રિયાઃ (જ સેવંતિ) ન સેવન્તે (તે) તે આત્માર્થિનઃ (જના) જનાઃ—પુરુષાઃ (વંધ-
નુમ્મુકા) વંધનોન્મુક્તાઃ વન્ધનકારણકસ્ત્રીસત્કપરિત્યાગેન સકલવન્ધનરહિતાઃ
સન્તઃ (જીવિયં) જીવિતમ્ અસંયમજીવનમ્ ઉપલક્ષણાદ્ બાલમરણમપિ ચ (જાવ-
કંત્વંતિ) નાવકાજ્ઞન્તિ ન વાંછન્તિ । કિમર્થે ન વાંછન્તીત્યાહ—યતઃ (તે) પૂર્વો-
ક્તસ્વરૂપાઃ (જના) જનાઃ (દુ) નિશ્ચયેન (આદિમોક્ષા) આદિમોક્ષાઃ મધાન-
મોક્ષાઃ મધાનત્વેન મોક્ષા યેષાં તે તથા મોક્ષગમનકામુકાઃ સન્તીત્યર્થઃ, અતસ્તે
મોક્ષામિલાષિત્વેન અસંયમજીવિતં બાલમરણં ચેતિદ્વયમપિ નેચ્છન્તીતિ ભાવઃ । ૧।

ટીકા—‘જે’ યે મહાપુરુષાઃ સ્ત્રીપ્રસંગઃ કટુકવિપાકઃ, સ્ત્રિયાઃ સુગતિમાર્ગીભાઃ
સર્વાધર્મમૂલાઃ કપટજાલસંકુલાઃ મદિરેવ મહામોહોત્પાદિકાઃ કિં બહુના સ્ત્રિય एष

અન્યથાર્થ—સ્ત્રી સેવન કે કટુક વિપાક કે જ્ઞાતા જો મહાપુરુષ
સ્ત્રિયોં કા સેવન નહીં કરતે હૈં વે આત્માર્થી પુરુષ વન્ધન સે મુક્ત હો
કર અસંયમમય જીવન કી આકાંક્ષા નહીં કરતે ઓર ઉપલક્ષણ સે
બાલમરણ કી બી ઇચ્છા નહીં કરતે । કયોં કિં વે જગત્ નિવાસી જન
સર્વ પ્રથમ મોક્ષગામી હોતે હૈં—મોક્ષાગમન કે અભિલાષી હોતે હૈં ।
મોક્ષ કે અભિલાષી હોને સે વે અસંયમ જીવન ઓર બાલમરણ દોનોં
કી હી ઇચ્છા નહીં કરતે ॥૧॥

ટીકાર્થ—જો મહાપુરુષ યહ નિશ્ચય કર લેતે હૈં કિં સ્ત્રી પ્રસંગ
કટુક ફલ દેને વાલા હૈ, સ્ત્રિયાં સુગતિ કે માર્ગ મેં અર્ગલા કે સમાન
હૈં, સમસ્ત અધર્મ કા મૂલ હૈં કપટ જાલ સે યુક્ત હોતી હૈં,
મદિરા કે સમાન મહામોહ કો ઉત્પન્ન કરનેવાલી હૈ, અધિક

અન્યથાર્થ—સ્ત્રી સેવનના કટુકા વિપાકને બાણવાવાળા જે મહાપુરુષો
સ્ત્રિયાનું સેવન કરતા નથી. એવા તે આત્માર્થી પુરુષ બંધનથી મુક્ત થઈને
અસંયમ મય જીવનની આકાંક્ષા કરતા નથી. અને ઉપલક્ષણથી બાલમરણની
પણ ઇચ્છા કરતા નથી. કેમકે તેઓ જગત્ નિવાસી પુરુષ સૌથી પહેલાં મોક્ષ
ગામી થાય છે. અર્થાત્ મોક્ષ ગમનના અભિલાષી હોય છે. મોક્ષના અભિ-
લાષી હોવાથી તે અસંયમ જીવન અને બાલ મરણ બંનેની ઇચ્છા
કરતા નથી. ॥૧॥

ટીકાર્થ—જે મહાપુરુષ એ નિશ્ચય કરી લે છે કે—સ્ત્રી પ્રસંગ કટુક
ફળ આપનાર છે, સ્ત્રિયા સુગતિના માર્ગમાં ભોગળ જેવી છે, સધળા અધ-
ર્મોનું મૂળ છે. કપટ જાળથી યુક્ત હોય છે. મદિરાની જેમ મહામોહને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૧૫ આદાનીયસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૫૧૫

સર્વપરિગ્રહદેતવઃ इति निश्चित्य 'इत्थिओ' स्त्री: 'ण सेवन्ति' न सेवन्ते 'ते' ते इत्यभ्युता आत्मार्यिनः (जणा) जनाः—महापुरुषाः 'बंधणुमुक्का' बन्धनोन्मुक्ताः स्त्रीजालबन्धरहिततया सकलबंधनरहिताः सन्तः 'जीवियं' जीवितं असंयम-जीवितम् उपलक्षणात् बालमरणमपि च 'नावकं खंति' नाऽवकांक्षन्ति किमर्थं जीवितं मरणं च नावकाङ्क्षन्तीत्याह—पतः 'हु' निश्चयेन 'ते' ते—स्त्रीसंगवर्जकाः 'जणा' जनाः 'आइमोक्खा' आदिमोक्षाः अत्र आदिशब्दः प्रधानार्थकस्तेन आदि प्रधानम् अन्यपुरुषार्थापेक्षया मोक्षः अशेषकर्मक्षयात्मको येषां ते आदि-मोक्षाः, प्रधानभूतमोक्षाख्यपुरुषार्थोद्यताः अतएव ते जीवितं मरणं वा नावकाङ्क्षन्तीति भावः ॥९॥

મૂલ્ય—જીવિયં પિટ્ટુઓ કિંચા અંતં પાવંતિ કંમ્મુણં ।

કંમ્મુણા સંમુહી ભૂયા જે મંગ્ગ મંણુસાસઈ ॥૧૦॥

છાયા—જીવિતં પૃથ્થતઃ કૃત્વા અન્તં માણુવન્તિ કર્મણામ્ ।

કર્મણા સંમુલ્લી ભૂતા યે માર્ગમનુશાસતિ ॥૧૦॥

કયા, સ્ત્રિયાં હી સમસ્ત પરિગ્રહ કા કારણ હૈ, વે સ્ત્રિયોં કા સેવન નહીં કરતે હૈ । ऐसे आरमार्यी जन स्त्री के जाल से छुटकारा पाकर समस्त बन्धनों से मुक्त हो जाते हैं । वे न असंयम जीवन की इच्छा करते हैं और न बालमणकी । वे क्यों जीवन मरण की इच्छा नहीं करते ? इसका उत्तर यह है कि स्त्री प्रसंग के त्यागी वे जगत् वासी जन आदिमोक्ष होते हैं । अर्थात् सर्व प्रथम मोक्षगामी होते हैं । इसी कारण जीवन मरण की इच्छा नहीं करते ॥९॥

ઉત્પન્ન કરવાવાળી છે. વધારે શું કહેવાય ? સ્ત્રિયો જ સઘળા પરિગ્રહતુ' કારણ છે, તેઓ સ્ત્રિયોતું' સેવન કરતા નથી. એવા આત્માર્થી જન સ્ત્રીની જાળથી છૂટકારો પામીને સઘળા બંધનોથી મુક્ત થઈ જાય છે. તેઓ અસં-યમી જીવનની ઇચ્છા કરતા નથી, તેમજ બાલમરણની પણ ઇચ્છા કરતા નથી. તેઓ જીવન મરણની ઇચ્છા કેમ કરતા નથી ? એનો ઉત્તર એવો છે કે—સ્ત્રી પ્રસંગનો ત્યાગ કરવા વાળા તેઓ જગત્માં રહેનારાઓ આદિ મોક્ષ હોય છે. અર્થાત્ સર્વ પ્રથમ મોક્ષગામી હોય છે. એજ કારણે જીવન મર-ણની ઇચ્છા કરતા નથી. ॥૯॥

૫૨૧

સ્વહતાક્ષરો:

કર્મઃ કુર્વન્તિ । વશમતો વન્યજીવમૃગાદિરિવ સ્વાતન્ત્ર્યેણ લભ્યં નારકજીવં નરક-
પાઠાઃ સીક્ષણશૌલાદિભિર્વિદારયન્તિ । વાહ્યાઅપ્યન્તરોઅપરુપેણ એકાન્તતો દુઃસ્વિતા-
ક્ષે નારકજીવાઃ સકરુણં તત્ર નરકાવાસે રુદન્તિ ઇતિ ॥૧૦॥

પૃથ્વ—સયા જલંનામ નિહં મહંતં, જંસી જલંતો અગ્ની અકંટો ।

ચિરંતિ' વદ્ધાં વહુકૂરકમ્મા અરહંસરા કેઙ્ગ ચિરંદિતિયા ॥૧૧॥

છાયા—સદા જ્વલન્ નામ નિહં મહચ્ચ યસ્મિન્ જ્વલન્નગ્નિરકાઠઃ ।

તિષ્ઠન્તિ વદ્ધા વહુકૂરકર્માણઃ અરહઃ સ્વરાઃ કેઙ્ગિ ચિરસ્થિતિકાઃ ॥૧૧॥

આશય પદ્ય છે કે વશ મેં પડે હુણે જંગલી પશુ મૃગ આદિ કે
સમાન પાળે હુણે નારક કો પરમાધાર્મિક તીક્ષ્ણ શૌલો' સે વિદારણ
કરતે હૈ' । વે વાહ્ય ઓર આપ્યન્તર-દોનો' પ્રકાર સે એકાન્તરૂપ સે
દુઃસ્વી હોતે હૈ' ઓર કરુણ આક્રન્દન કરતે હૈ' ॥૧૦॥

‘સયા જલં’ હરપાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘જલંનામ-જ્વલન્નામ’ અર્થાત્ ઉષ્ણતાવાળું
ઉષ્ણસ્થાન છે વહુ સ્થાન ‘નિહં-નિહમ્’ પ્રાણિયો' કા ઘાતસ્થાન છે ‘જંસિ-
યસ્મિન્’ જિસમેં ‘અકંટો-અકાઠઃ’ કાઠ કે વિના હી ‘જલંતો અગ્ની-
જ્વલન્ અગ્નિઃ’ અગ્નિ જલતી રહતી હૈ ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણઃ’
જિન્હો'ને પૂર્વજન્મ મેં વહુતકૂર કર્મ કિયે હૈં ‘ચિરંદિતિયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’
તથા જો ઉસ નરક મેં ચિરકાલ તક નિવાસ કરને વાલે હૈં ‘વદ્ધા-વદ્ધાઃ’

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો નારકોની સાથે ધણો જ કૂર
વર્તાવ કરે છે, તેઓ તેમનાં અંગેમાં શૂદ્ધો ભોંકી દધને તેમને ખૂબ જ વ્યથા
પહોંચાડે છે, નારકો ત્યાં બાહ્ય અને આન્તરિક્ષ સંતાપનો અનુભવ કરે છે,
ત્યાં તેમને સતત દુઃખ જ અનુભવવું પડે છે, અસહ્ય દુઃખને લીધે તેઓ
કરુણાચક્ર કરે છે, ॥૧૦॥

‘સયાજલં’ હરપાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘જલંનામ-જ્વલન્નામ’ અર્થાત્ ઉષ્ણતાવાળું
સ્થાન છે તે સ્થાન ‘નિહં-નિહમ્’ પ્રાણિયો' ઘાતસ્થાન છે ‘જંસિ-યસ્મિન્’
એમાં ‘અકંટો-અકાઠઃ’ બળતણ વિના જ ‘જલંતો અગ્ની-જ્વલન્ અગ્નિઃ’ અગ્નિ
જલતી રહે છે ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણઃ’ એમણે પૂર્વજન્મમાં બહુ કૂર કર્મ
કયો છે ‘ચિરંદિતિયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ તથા જે તે નરકમાં લાંબા કાળ સુધી

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવૈદનાનિરૂપણમ્ ૪૧૭

અન્વયાર્થ:—(સયા) સદા-સર્વકાલ (જલં નામ) જ્વલન્નામ સ્થાનમસ્તિ 'મહંતં' મહત્ 'નિહં' નિહં-પ્રાણિઘાતસ્થાનં (જંસિ) યસ્મિન્ નિહે (અકટ્ટો) અકાષ્ઠઃ કાષ્ઠમન્તરેણૈવ (જલંતો) જ્વલન્-દેદીપ્યમાનઃ (અગ્ની) અગ્નિ સ્તિષ્ઠતિ (કેડ) કેડપિ (વહુ કૂરકમ્મા) વહુ કૂરકર્માણઃ (ચિરદ્વિતીયા) ચિરસ્થિતિકાઃ-મપૂનકાલં તત્ર વાસં કુર્વાણાઃ તત્ર નરકે (વદ્ધા) વદ્ધાઃ (અરહસ્સરા) અરહઃસ્વરા ઉચ્ચસ્વરેણ અવ્યક્તદીનસ્વરમુદ્ધારયન્તઃ (ચિટ્તંતિ) તિષ્ઠન્તીતિ ॥૧૧॥

ટીકા—'સયા' સદા-સર્વદા 'જલં નામ' જ્વલન્ અતિશયેન દીપ્યમાનમ્ અત્યુષ્ણસ્થાનમસ્તિ, તત્રસ્થાનમ્, ન અલ્પમ્ અપિ તુ 'મહંતં' મહત્-અતિશયેનોદ્ભવ-મસ્તિ તત્ સ્થાનમ્ । 'નિહં' નિહં-નિહન્યન્તે પ્રાણિનઃ કર્મવશાદ યસ્મિન્ તન્નિ-હમ્ આઘાતસ્થાનં નારકજીવાનાં પ્રાણિનામ્ નરકસ્થાનમિત્યર્થઃ, 'જંસી' યસ્મિન્ સ્થાને 'અગ્ની અકટ્ટો' અગ્નિરકાષ્ઠઃ-કાષ્ઠાદીન્ધનમન્તરેણૈવાગ્નિઃ 'જલંતો' જ્વલન્-દેદીપ્યમાનઃ ઉષ્ણરૂપસ્વાત્, ત્રિનૈવ કાષ્ઠં યત્રાગ્નિઃ પ્રજ્વલતિ, તત્રાગ્ની ।

હવે નરક મેં બાંધે હુએ વે 'અરહસ્સરા-અરહસ્વરાઃ' દીન ચિહ્નતે હુએ 'ચિટ્તંતિ-તિષ્ઠન્તિ' રહતે હૈ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—સદૈવ જલતા હુઆ એક વદ્ધા પ્રાણિયો' કે ઘાત કા સ્થાન હૈ । હવે સ્થાન મેં કાષ્ઠો' કે વિના હી અગ્નિ જલતી રહતી હૈ । કૂરકર્મો ઓર દીર્ઘકાલીન સ્થિતિ વાલે નારક વહુત સમય તક વહાં બાંધ દિયે જાતે હૈ' ઓર વે ઝંચે સ્વર સે આક્રન્દન કરતે હૈ ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—સદા દેદીપ્યમાન એક અત્યન્ત ઉષ્ણ સ્થાન હૈ । વહુ સ્થાન છોટા નહીં, વહુત વડા હૈ । વહુ કર્મ કે વશીભૂત પ્રાણિયો' કે ઘાત કા સ્થાન હૈ । હવે સ્થાન મેં કાષ્ઠ આદિ દીધન કે વિના હી સદા

નિવાસ કરવાવાળા છે 'વદ્ધા-વદ્ધાઃ' તે નરકમાં બાંધેલા તેઓ 'અરહસ્સરા-અરહઃ-સ્વરાઃ' દીન-દયાપાત્ર-શ્રુતો પાડતાં 'ચિટ્તંતિ-તિષ્ઠન્તિ' રહે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—નરકોમાં નારકોનેા ઘાત કરવા માટે એક ધણું જ વિશાળ સ્થાન છે, તે સદા પ્રજ્વલિત રહે છે. તે સ્થાનમાં કાષ્ઠ નાખ્યાં વિના જ અગ્નિ પ્રજ્વલિત રહે છે કૂરકર્મો અને દીર્ઘકાલીન આશુસ્થિતિવાળા નારકોને તે સ્થાનમાં લાંબા સમય સુધી બાંધી રાખવામાં આવે છે. ખૂબ જ ઉષ્ણતાથી અકળાવાને કારણે તેઓ કરુણ આકંઠ કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—ત્યાં સદા આગથી દેદીપ્યમાન એક ઉષ્ણ સ્થાન છે. તે સ્થાન ધણું જ મોટું છે. તે સ્થાનમાં કાષ્ઠ આદિ ધીધન વિના જ અગ્નિ સદા પ્રજ્વલિત રહે છે. પ્રાણુતિપાત આદિ પાપકર્મ કરનારા જીવોનું તે ઘાત-

‘બહુ ક્રૂરકર્મમા’ બહુ ક્રૂરકર્મીઓ નારકાઃ, જે પૂર્વજન્મનિ અનેકપ્રાણાતિપાતાદિરૂપ-કુરિસતં કર્મ કૃતવન્તઃ તે સ્તંભૂતાઃ । તથા ‘ચિરદ્વિતીયા’ ચિરસ્થિતિકાઃ ચિરકાલ-પર્યન્તસ્થાયિનઃ ‘વદ્ધા’ વદ્ધાઃ સન્તઃ ‘અરહસ્સરા’ અરહઃસ્વરાઃ-અવ્યક્ત મહાકન્દનસ્વરવન્તઃ ‘ચિદ્વન્તિ’ વિષ્ઠન્તિ-તાદૃશાડકાપ્પજ્વલિતાઽગ્નિનરકસ્થાને વસન્તિ । એકં તથાવિધં પ્રાણિનાં ઘાતસ્થાનમસ્તિ, યત્ સર્વદૈવ નિરિન્બનેનાઽપિ વદ્ધિના જ્વલિતં મયતિ । તથાવિધનરકાવાસે તે પાપિત્રીવા વદ્ધા મયન્તિ પાપકર્મણાં ફલોપમોગાય । તત્ર વદ્ધાસ્તે જીવાઃ પાપકર્મણઃ તત્ર ચિરં નિવસન્તિ, તથા વેદનયા નિરન્તરં દુઃખિતાઃ સન્તઃ સક્રુણં રુદન્ત આમતે ॥૧૧॥

અગ્નિ જલતી રહતી છે । उस स्थान में उन नारक जीवों को बांध दिया जाता है जो अत्यन्त क्रूर कर्म करनेवाले हैं अर्थात् जिन्होंने पूर्वजन्म में प्राणातिपात आदि कुरिस्त कृत्य किये हैं और जो चिर-काल तक नरक में रहने वाले हैं । जब उन नारकों को उस स्थान में बांध दिये जाते हैं तो वे बहुत जोर से रुदन करते रहते हैं ।

અભિપ્રાય યહ છે કે નરક મેં પ્રાણિયોં કે ઘાત કા એક સ્થાન છે । વહ સ્થાન બિના ઈંધન કી અગ્નિ સે સદૈવ જલતા રહતા છે । उस नर-कावास रूप स्थान में उन पापी जीवों को बांध दिये जाते हैं जिससे वे अपने पापकर्मों का पूरा फल भोग सकें । वे पापी वहां लम्बे समय तक बांधे रहते हैं तथा वेदना के कारण निरन्तर दुःखी होकर दीनता पूर्ण रुदन करते रहते हैं ॥११॥

સ્થાન છે. જેમણે પ્રાણાતિપાત આદિ અત્યન્ત ક્રૂરકર્મોનું પૂર્વભવમાં સેવન કર્યું હોય છે એવાં નારકોને ત્યાં બાંધી દેવામાં આવે છે. ત્યાંના તેમનો આયુકાળ ઘણો જ લાંબો હોય છે. જ્યારે તેમને તે ઉષ્ણ સ્થાનમાં બાંધવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ કરુણાજનક ચિત્કાર અને રુદન કરે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નરકમાં પ્રાણીઓનો વધ કરવાનું એક સ્થાન છે. તે સ્થાન કાષ્ઠાદિ વિનાના અગ્નિથી સદા પ્રજ્વલિત રહે છે. તે નરકાવાસ રૂપ સ્થાનમાં તે પાપી જીવોને બાંધી દેવામાં આવે છે. તેઓ તેમના પૂર્વભવોનાં પાપકર્મોનું ફળ ત્યાં ભોગવ્યા કરે છે. જ્યાં સુધી તેઓ તેમનાં પાપકર્મોનું ફળ પૂરેપૂરું ભોગવી લેતા નથી, ત્યાં સુધી તેમને ત્યાં જ બાંધી રાખવામાં આવે છે. ઘણા લાંબા સમય સુધી તે ઉષ્ણ સ્થાનમાં બાંધાયેલા રહેવાને કારણે તેમને એટલી બધી વેદના થાય છે કે તેઓ નિર-ન્તર દીનતાપૂર્ણ રુદન કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

સમયાર્થયોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. ઇ. ૫ ડ. ૨ નારકોયવેદનાનિરૂપણમ્ ૪૧૯

મૂલ્ય—ચિંયા મહંતીઝ સમારભિત્તા, લુઘંભંતિ તે' તં કલુણં રસંતં ।

આવટ્ટતી તત્થ અસાંહુકમ્મા, સંપ્પી જંહા પંડિયં જોઈ મજ્ઝે ॥૧૨॥

ઢાયા—ચિતા મહતીઃ સમારભ્ય સ્થિપન્તિ તે તં કરુણં રસન્તમ્ ।

આવર્તતે તત્ર અસાધુકર્મા સર્પિર્યયા પતિતં જ્યોતિર્મધ્યે ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—(તે) તે-પરમાધાર્મિકાઃ (મહંતીઝ) મહતીઃ (ચિયા) ચિતાઃ (સમારભિત્તા) સમારભ્ય-સંપાદ્ય (કલુણં રસંતં) કરુણં સકરુણં યથા સ્યાત્ તથા રસન્તં ક્રન્દનં કુર્વન્તં (લુઘંભંતિ) સ્થિપન્તિ પ્રસ્થિપન્તીત્યર્થઃ (તત્થ) તત્ર-તસ્યાં ચિતાયાં (અસાહુકમ્મા) અસાધુકર્મા પાપીજીવઃ (આવટ્ટતી) આવર્તતે દ્રવીભવતિ (જહા) યથા (જોઈમજ્ઝે) જ્યોતિર્મધ્યે વહ્ની (પંડિયં) પતિતં (સંપ્પી) સર્પિષ્ણંતમ્ દ્રવીભવતિ તદ્વદિતિ ॥૧૨॥

‘ચિયા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ વે પરમાધાર્મિક ‘મહંતી ડ-મહતીઃ’ બડી ‘ચિયા-ચિતાઃ’ ચિતા કો ‘સમારભિત્તા-સમારભ્ય’ બનાકર ‘કલુણં-કરુણમ્’ કરુણ ‘રસંતં-રસન્તમ્’ રુદન કરતે હુણ નારકિજીવ કો ‘લુઘંભંતિ-સ્થિપન્તિ’ ફેક દેતે હૈ ‘તત્થ-તત્ર’ વસમેં ‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્મા’ પાપી જીવ ‘આવટ્ટતી-આવર્તતે’ દ્રવીભૂત હો જાતે હૈ ‘જહા-યથા’ જૈસે ‘જોઈમજ્ઝે-જ્યોતિર્મધ્યે’ અગ્નિ મેં ‘પંડિયં-પતિતં’ પડા હુઆ ‘સંપ્પી-સર્પિઃ’ ઘી પિઘલ જાતા હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક બડી બડી ચિતાઈ યનાકર કરુણ ક્રન્દન કરતે હુણ નારકો કો ડનમેં છોક દેતે હૈ । વસ ચિતા મેં પડા હુઆ

‘ચિયા’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે પરમાધાર્મિકો ‘મહંતીઝ-મહતીઃ’ મોટી ‘ચિયા-ચિતાઃ’ ચિતાઓને ‘સમારભિત્તા-સમારભ્ય’ બનાવીને ‘કલુણં-કરુણમ્’ કરુણ ‘રસંતં-રસન્તમ્’ રુદન કરતા નારકિ છવને ‘લુઘંભંતિ-સ્થિપન્તિ’ ફેંકી દે છે. ‘તત્થ-તત્ર’ તેમાં ‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્મા’ પાપી છવ ‘આવટ્ટતી-આવર્તતે’ દ્રવીભૂત થઈ જાય છે ‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘જોઈમજ્ઝે-જ્યોતિર્મધ્યે’ અગ્નિમાં ‘પંડિયં-પતિતં’ પડેલ ‘સંપ્પી-સર્પિઃ’ ઘી ઓગળી જાય છે. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો મોટી મોટી ચિતાઓ પ્રવૃથ્થિત કરે છે. અને કરુણ આક્રંદ કરતાં નારકોને તેમાં ફેંકી દે છે જેવી રીતે અગ્નિમાં પડેલ

ટીકા—‘તે’ તે પરમાધાર્મિકા: ‘મહંતી’ મહતી: ‘ચિતા’ ચિતા: । ‘સમા-
રમિતા’ સમારમ્ય સમ્યક્ સંપાદ્ય ‘કલુષ’ વરુણમ્ ‘રસંત’ શબ્દાયમાનમ્, તં
પાપિજીવમ્ । ‘હુન્મંતિ’ શ્વિપન્તિ, તાદૃશચિતાયાં તં નારકિજીવં સમાસિપન્તિ ।
સ ચ—‘અસાદુકમ્મા’ અપાધુકર્મા પાપિજીવ: ‘આવદ્વતી’ આવસંતે, ચિતાયાં
પરમાધાર્મિકૈયદા પ્રક્ષિપ્યતે તદા તન્મધ્યપતિત: સન્ દ્રવીભવતિ ‘જદા’ યથા
‘જોદ્ધમજ્જે’ ય્યોતિર્મધ્યે ‘પહિયં’ પતિતમ્ । ‘સપ્પી’ સર્પિ: પૃતાદિકમ્, દ્રવી-
ભવતિ, તથૈવ તાદૃશચિતામધ્યે પતિત: પાપી દ્રવીભૂતો ભવતિ ।

પરમાધાર્મિકા: ચિતાં મહતીં નિર્માય તન્મધ્યે રુદન્તમપિ નારકિજીવં
સિપન્તિ । ક્ષેપણાનન્તરં તે અગ્નૌ પતિતં ઘૃતમિવ દ્રવીભવન્તિ । દ્રવીભૂતા અપિ
બહુ પાપી જીવ ઉસી પ્રકાર પિઘલ જાતા હૈ, જિસ પ્રકાર અગ્નિ મેં
પઢા હુઆ ઘૃત પિઘલ જાતા હૈ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—જે પરમાધાર્મિક મહતી ચિતાઈ બનાકર કલુષોત્પાદક
રુદન કરતે હુપ પાપી જીવ કો ઉસ ચિતા મેં ફેંક દેતે હૈ । જય પર-
માધાર્મિક નારક કો ચિતા મેં ફેંકતે હૈ તો ઉસમેં પઢકર વહ પિઘલ
જાતા હૈ, જેસે આગ મેં હાલા હુઆ ઘી પિઘલ જાતા હૈ ।

આશય વહ હૈ—પરમાધાર્મિક વહી સો ચિતા કા નિર્માણ કરકે
રુદન કરતે હુપ નારક કો ઉસમેં છોંક દેતે હૈ । અગ્નિ મેં પઢકર વહ
ઘૃત કી ખાંતિ પિઘલ જાતા હૈ । મગર પિઘલ જાને પર ખી વે ધરતે
નહીં, વરન પૂર્વકૃત કર્મ કા ફલ ભોગને કે લિયે જીવિત હી રહતે હૈ ।

ધી પીગળી નય છે. એજ પ્રમાણે તે ચિતાઓમાં ફેંકવામાં આવેલાં નાર-
કોનાં શરીર પીગળી નય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુદો મોટી મોટી ચિતાઓ પ્રકટાવીને, કંઈકા-
જનક રુદન કરતાં તે નારકોને તેમાં ફેંકી દે છે. તે ચિતામાં ફેંકાયેલા
નારકોની દશા અગ્નિમાં હોમિલા ધી જેવી થાય છે. તેઓ તે અગ્નિમાં ધોની
જેમ પીગળી નય છે—બળીને બરમ થઈ નય છે

આ કથનને ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો મોટી મોટી ચિતાઓનું
નિર્માણ કરીને તે પાપી છુલોને તે ચિતાઓમાં ફેંકી દે છે. પ્રબલિત
આગમાં ફેંકાયેલા તે નારકોનાં શરીર બળી જવાથી તેમને અસહ્ય પીડા
થાય છે, તે કારણે તેઓ કંઈકાજનક ચિત્કાર કરે છે. જેમ અગ્નિમાં હોમા-
યેલું ધી પીગળી નય છે, એજ પ્રમાણે તેમનાં શરીરો પણ તે અગ્નિમાં
પીગળી નય છે, છતાં પણ તેઓ મરતાં નથી. પૂર્વકૃત કર્મોનું ફળ પૂરેપૂરું

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૧ ડ. ૨ નારકોયવેદનાનિરૂપણમ્

૭૨૧

ન મ્રિયન્તે, અપિ તુ જીવન્ત્યેવ પૂર્વોપાર્જિતકર્મફલોપભોગાય । યયા-પારદં
પતિતમપિ વિકીર્ણિતં મવદપિ પુનરેકત્રીભૂય સ્થૂઢતાં વિમર્તિ તયા તદીયં
શરીરં દ્રુતમપિ પુનઃ ફલોપભોગાય સંઘાતભાવમાપદતે । પૂર્વવત્ સંઘાતદેહઃ
પાપફલં મુઢકે ઇતિ ॥૧૨॥

મૂલ્ય-સયા કસિણં પુણ ઘમ્મદ્વાણં, ગાઢોવળીયં અંદુક્ષ્વધમ્મં ।
‘હત્થેહિં પાણ્હિં ય વંધિઝ્ઞં, સત્તુવ્વ ડંડેહિં’ સમારમંતિ ॥૧૩॥

છાયા-સદા કૃત્સ્નં પુનર્ધર્મસ્થાનં ગાઢોપનીતમતિદુઃસ્વધર્મમ્ ।

હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વદ્ધ્વા શત્રુમિવ દણ્ઢેઃ સમારમન્તે ॥૧૩॥

અન્યાર્થઃ—(સયા) સદા-સર્વકાલં (કસિણં) કૃત્સ્નં સંપૂર્ણમ્ (ઘમ્મદ્વાણં)
ધર્મસ્થાનમુપગમ્યસ્થાનવસ્તિ તત્ (ગાઢોવળીયં) ગાઢોપનીતં-નિષ્કલિપ્તનિકાચિતકર્મભિઃ

જેસે પારા વિચ્છર જાને પર ખી ફિર મિલ જાતા હૈ ઓર સ્થૂલ રૂપ બન
જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર નારક કા શરીર પિચલ જાને પર ખી અપને કર્મો
કો ભોગને કે લિયે પુનઃ સમુદિત હો જાતા હૈ । નારક જીવ પહલે કે
સમાન હોર પુનઃ પાપ કે ફલ કો ભોગતા હૈ ॥૧૨॥

‘સયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણં-કૃત્સ્નં’ સંપૂર્ણ ‘ઘમ્મ-
દ્વાણં-ધર્મસ્થાનમ્’ ઉપગમ્ય સ્થાન હોતા હૈ વહ સ્થાન ‘ગાઢોવળીયં-ગાઢોપ-
નીતમ્’ નિષ્કલ્પ, નિકાચિત આદિ કર્મો સે પ્રાપ્ત હોતા હૈ ‘અંદુક્ષ્વ-
ધમ્મં-અતિદુઃસ્વધર્મમ્’ અત્યન્ત દુઃસ્વ દેના જિનકા સ્વભાવ હૈ ‘તત્થ-તત્ર’
ડસ સ્થાન સે ‘હત્થેહિં પાણ્હિં વંધિઝ્ઞં-હસ્તેષુ પાદેષુ વદ્ધ્વા’ કરચરણ

ભોગવવાને માટે તેઓ અવિત રહે છે. જેવી રીતે નીચે વિખરાયેલા પાંચે
ફરી ભેગો થઈને સ્થૂલ બની બધે છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિમાં પીગળી ગયેલાં
નારકોનાં શરીર પણ, તેમના પૂર્વભયોનાં પાપોનું વેદન કરવા માટે ફરી
સમુદિત થઈ બધે છે, અને નારકો પહેલાંના જેવાં જ શરીરોથી યુક્ત થઈને
પૂર્વકૃત પાપકર્મોનાં ફળ ભોગવ્યા કરે છે. ॥૧૨॥

‘સયા’ ઇત્યાદિ -

શબ્દાર્થ-‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણં-કૃત્સ્નં’ સંપૂર્ણ ‘ઘમ્મદ્વાણં-
ધર્મસ્થાનમ્’ ગરમ સ્થાન હોય છે તે સ્થાન ‘ગાઢોવળીયં-ગાઢોપનીતમ્’ નિષ્કલ્પ,
નિકાચિત વગેરે કર્મોથી પ્રાપ્ત થાય છે. ‘અંદુક્ષ્વધર્મમ્-અતિદુઃસ્વધર્મમ્’ અત્યંત
દુઃખ દેવું એજ જેનો સ્વભાવ છે ‘તત્થ-તત્ર’ તે સ્થાનમાં ‘હત્થેહિં પાણ્હિં

માતૃ ભવતિ (અદુઃસ્વધર્મ) અતિદુઃસ્વધર્મ—અતિદુઃસ્વસ્વભાવમ્ (તત્ત્વ) સપ્ત-
ત્તમિન સ્થાને (હૃદયેહિં પાણિં વંધિઝળં) હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વન્ધગિત્વા (સત્તુવ્વ)
શ્વમિવ (દંડેહિં) દંડેદંડદ્વારા પરમાધાર્મિકાઃ તાન્ નારકનીવાન્ (સમારમંતિ)
સમારમન્તે—તાહનન્તીતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘સયા’ સદા—સર્વકાલમ્ ‘કસિણ’ કૃત્સ્ન—સંપૂર્ણમ્ ‘ધમ્મઙ્ગણ’ ધર્મ-
સ્થાનમ્ સદોળસ્વભાવમ્ । ‘માદોવ્વણીયં’ માદોવ્વણીયમ્, યસ્થાનં નિષ્પત્તનિકા-
ચિત્તકર્મભિરુપનીતં ભવતિ નારકાણામ્ ‘અદુઃસ્વધર્મ’ અતિદુઃસ્વધર્મમ્, અત્યન્ત
દુઃસ્વસ્વરૂપઃ ધર્મઃ સ્વભાવો યસ્ય તત્ તાદૃશં સર્વદૈવ દુઃસ્વજનકસ્વભાવમ્ । તાદૃશ-
નરકે પરમાધાર્મિકૈઃ તં ‘હૃદયેહિં પાણિં ચ વંધિઝળં’ હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વદ્ધ્વા ‘સત્તુવ્વ’
કો ષાંધકર ‘સત્તુવ્વ—શત્રુમિવ’ શત્રુ કે જેસા ‘દંડેહિં—દંડે’ દંડો’ કે
દ્વારા પરમાધાર્મિક ‘સમારમંતિ—સમારમન્તે’ તાહન કરતે હૈં ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—નરકભૂમિ મેં એક ધર્મસ્થાન અર્થાત્ ઉબ્બસ્થાન હૈ જો
સદૈવ ઓર સમ્પૂર્ણ ઉબ્બ હી બના રહતા હૈ । માદે પાપકર્મ કરને વાલે
વહાં જાતે હૈ । વહ અત્યન્ત દુઃસ્વ દેને કા સ્વભાવ વાલા હૈ । વહાં
પરમાધાર્મિક નારકો’ કે હાથ પૈર ષાંધકર ઉન્હે શત્રુ કે સમાન
તાહના કરતે હૈ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—સદા ઓર સમ્પૂર્ણરૂપ સે ઉબ્બ રહને વાલા એક ઉબ્બ
સ્થાને નરક મેં હૈ । વહાં નિષ્પત્ત-નિકાચિત્ત પાપકર્મ કરનેવાલે નારક
હી જાતે હૈ । વહ સ્થાન અત્યન્ત હી દુઃસ્વ દેને વાલા હૈ । ઉત્ત નરક મેં
પરમાધાર્મિક નારકો’ કે હાથ ઓર પગ ષાંધ દેતે હૈ ઓર દંડો સે એસી
તાહના કરતે હૈં જેસે વે ઉન્કે શત્રુ હો ।

વંધિઝળં—હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વદ્ધ્વા’ કરચરણને બાંધીને ‘સત્તુવ્વ—શત્રુમિવ’ શત્રુની જેમ
‘દંડેહિં—દંડે’ દંડાઓ દ્વારા પરમાધાર્મિક ‘સમારમંતિ—સમારમન્તે’ મારે છે. ૧૭૩

સૂત્રાર્થ—નરકભૂમિમાં એક ધર્મસ્થાન એટલે કે ઉબ્બસ્થાન છે, જે
સદા સંપૂર્ણ ઉબ્બ જ રહે છે. નિષ્પત્ત નિકાચિત્ત પાપકર્મો કરનારા જીવો
ત્યાં જાય છે. તે સ્થાન અત્યન્ત દુઃખદાયક છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો નારકોના
હાથ, પગ બાંધીને તેમને શત્રુની જેમ માર મારે છે ॥૧૭૩॥

ટીકાર્થ—તે નરકભૂમિમાં સદા સંપૂર્ણ રૂપે ઉબ્બ રહેતું એક ઉબ્બ
સ્થાન છે. નિષ્પત્ત-નિકાચિત્ત પાપકર્મ કરનારા જીવો જ ત્યાં નારક રૂપે
ઉત્પન્ન થાય છે. તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને અત્યન્ત દુઃખ સહન
કરવું પડે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો નારકોના હાથપગ બાંધીને તેમને દંડ
આદિ વડે એવા તો મારે છે કે જાણે તેઓ તેમના દુશ્મનો હોય.

સ્વપ્નમાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૪૨૩

શુભિવ, યથાડસ્ય નારકાઃ શ્રવણી ભવેયુસ્તથા કૃત્વા તે 'દંડેહિં' દણ્ડેઃ । 'સમાર-
ભંતિ' સમારમન્તે-તાડયન્તિ । સર્વદેવ દેદીપ્યમાનમેકં સ્થાનમ્, નિષક્તમિક્કા-
ચિત્કર્મમિરુપનીતં ભવતિ તેષાં નારકજીવાનામ્, તથા-સ્વમાવત એવ તસ્થા-
નમ્પ્રીવદુઃખજનકમ્ । તસ્મિન્ હસ્તૌ પાદૌ ચ વન્ધયિત્વા શુભિવ નરકપાત્કાઃ
નારકિણં પ્રશિષ્યન્તીતિ ॥૧૩॥

પૃષ્ઠ-ભંજન્તિ બાલસ્સ વહેજં પુટ્ટી સીસંપિ મિંદન્તિ અઓચણેહિં ।

તે મિન્નદેહા ફેલગં વ તચ્છા તંત્તાહિં આરાહિં ણિયોર્જયન્તિ ॥૧૪॥

છાયા—મજ્જન્તિ બાલસ્ય વ્યથેન પૃષ્ઠિ શીર્ષમપિ મિન્દન્ત્યયોઘનૈઃ ।

તે મિન્નદેહાઃ ફલકમિવ તથાસ્તસ્તામિરામિર્નિયોજ્યન્તે ॥૧૪॥

આશય યહ હૈ કિ સર્વદા દેદીપ્યમાન એક સ્થાન હૈ । નિષક્ત ઓર
મિક્કાચિત પાપકર્મ કરને વાલોં કો વહ સ્થાન પ્રાપ્ત હોતા હૈ । સ્વભાષ-
સે હી વહ સ્થાન નારકિયોં કો ઘોર પીડા પહુંચાને વાલા હૈ । વહાં
બાંધે હાથ ઓર પગ બાંધ દિયે જાતે હૈં ઓર એસી તાડના કી જાતી
હૈ, માનો વે નારક પરમાધાર્મિકોં કે વેરી હોં ॥૧૩॥

‘ભંજન્તિ’ હયાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘બાલસ્સ-બાલસ્ય’ વિવેકરહિત નારક જીવ કી ‘પુટ્ટી-
પૃષ્ઠમ્’ પૃષ્ઠભાગ ‘વહેજ-વ્યથેન દંડોં કે પ્રહાર સે ‘ભંજન્તિ-મજ્જન્તિ’ તોડ
દેતે હૈં તથા ‘અઓચણેહિં-અઓચનૈઃ’ લોહ કે વનોં સે ‘સીસંપિ-શીર્ષ-
મપિ’ ડનકા મસ્તક મી ‘મિંદન્તિ-મિન્દન્તિ’ તોડ દેતે હૈં ‘મિન્નદેહા-
મિન્નદેહાઃ’ જિનકે અક્ક ચૂર્ણ કર દિયે ગયે હૈં એસે ‘તે-તે’ વે નારક

તાર્પથ એ છે કે નરકભૂમિમાં સર્વદા દેદીપ્યમાન એક સ્થાન છે. તે
સ્થાન ખૂબ જ ઉષ્ણ હોય છે. નિષક્ત અને નિકાચિત પાપકર્મો કરનારને તે
સ્થાનમાં નારક રૂપે હતપન્ન થવું પડે છે. નારકોને ઘોર પીડા પહોંચાડવાનો
તે સ્થાનનો સ્વભાવ છે. ત્યાં નારકોની સાથે પરમાધાર્મિકોનો વર્તાવ શત્રુના
એવો હોય છે. તેઓ તેમના હાથપગ બાંધીને તેમના પર ઢંડા આદિના
પ્રહારો કરે છે. ॥૧૩॥

‘ભંજન્તિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘બાલસ્સ-બાલસ્ય’ વિવેક રહિત નારક જીવના ‘પુટ્ટી-પૃષ્ઠમ્’
પાછળના ભાગમાં ‘વહેજ-વ્યથેન’ ઢંડાથી મારીને ‘ભંજન્તિ-મજ્જન્તિ’ તોડી દે છે
તથા ‘અઓચણેહિં-અઓચનૈઃ’ લોખંડના ધણેથી ‘સીસંપિ-શીર્ષમપિ’ તેમનું
મસ્તક પણ ‘મિંદન્તિ-મિન્દન્તિ’ તોડી દે છે, ‘મિન્નદેહા-મિન્નદેહાઃ’ એમના અંગ

અન્વયાર્થ:—(બાલસ્સ) બાલસ્ય-અજ્ઞાનિનઃ (પુટ્ટી) પૃષ્ઠિ (વહેળ) વ્યથેન લકુટાદિપ્રહારેણ (મંજંતિ) મજ્જન્તિ ત્રોટયન્તિ (અયોઘનેહિ) અયોઘનૈઃ-હોઘ-ઘનૈઃ (સીસંપિ) શીર્ષમપિ-મસ્તકમપિ (મિદંતિ) મિન્દન્તિ ચૂર્ણયન્તિ (ભિન્નદેહા) ભિન્નદેહાશ્ર્જિતાઃ (તે) તે નારકાઃ (તત્તાહિ આરાહિ) તપ્તાભિરારામિઃ (ફલગં વ તચ્છા) ફલકમિવ તષ્ટાઃ કાષ્ઠચ્છન્દમિવ તન્નૃતાઃ (નિયોજયંતિ) નિયોજ્યન્તે-તપ્તત્રપુપાનાદિકર્મણિ વ્યાપાર્યન્તે इति ॥૧૪॥

ટીકા—‘બાલસ્સ’ બાલસ્ય-અવિવેકિનઃ ‘પુટ્ટી’ પૃષ્ઠિ શરીરપૃષ્ઠમાગમ્ ‘વહેળ’ વ્યથેન, દણ્ડાદિપ્રહારેણ ‘મંજંતિ’ મજ્જન્તિ-ત્રોટયન્તિ પરમાધાર્મિકાઃ ।

જીર્ણો કો ‘તત્તાહિ આરાહિ-તપ્તાભિરારામિઃ’ તપે દુષ્ણ આરોં કે દ્વારા ‘ફલગં વ તચ્છા-ફલકમિવ તષ્ટાઃ’ કાષ્ઠ કે ટુકડે કે જૈસે છીલકર પતલે કિયે દુષ્ણ નારકોં કો ‘નિયોજયંતિ-નિયોજ્યન્તે’ ડળ્ળ સીસે કે પીને કે લિયે પ્રવૃત્ત કિયે જાતે હૈં ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—લકડી આદિ કે પ્રહાર સે અજ્ઞાની નારકોં કી પીઠ તોડ દી જાતી હૈ । લોહમય ઘનોં સે મસ્તક ચૂર્ણ કર દિયા જાતા હૈ । છિન્ન ભિન્ન દેહવાલે ડન નારકોં કો આરોં સે કાષ્ઠ કે પટિયે કે સમાન છીલકર પતલે કિયે જાતે હૈં ઓર તપે દુષ્ણ શીસે કો પીને કે લિયે વિવશ કિયે જાતે હૈં ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક ડન અવિવેકી નારકોં કે પૃષ્ઠભાગ કો દળ્ળપ્રહાર સે ભગ્ન કર દેતે હૈં, લોદે કે મુદ્ગરોં કા પ્રહાર કરકે ડનેકે

સૂચિત કરી હીધેલ છે, એવા ‘તે-તન્’ તે નારકિ જીવેને ‘તત્તાહિ આરાહિ-તપ્તાભિરારામિઃ’ તપેલ આરોના દ્વારા ‘ફલગંવ તચ્છા-ફલકમિવ તષ્ટાઃ’ લાકડાના ટુકડાની જેમ છોલીને પાતળા કરેલ નારકોંને ‘નિયોજયંતિ-નિયોજ્યન્તે’ ગરમ સીસુ પીવા માટે પ્રવૃત્ત કરવામાં આવે છે ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો લાકડી આદિના પ્રહાર વડે અજ્ઞાન નારકોની પીઠ તોડી નાખે છે અને લોહાનાં મગદળો વડે તેમનાં મસ્તકના ચૂરે ચૂરા કરી નાખે છે. છિન્નભિન્ન શરીરવાળા નારકોનાં શરીરને તેઓ લાકડાના પાટિયાની જેમ છોલીને પાતળા કરે છે અને પીગાળેલ સીસાને કૃષ્ણ રક્ત તેમને બળજબરીથી પિવરાવવામાં આવે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—તે નારકોની પીઠ પર દંડા ભારી ભારીને તેને તોડી નાખવામાં આવે છે તથા લોહાનાં મગદળ, ગદા આદિના પ્રહાર કરી કરીને તેમનાં

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકોયવેદનાનિરૂપણમ્ ૪૨૫

‘અઓષણેદિ’ અયોષનૈઃ—લોહનિર્મિતમુદ્રૈઃ ‘સીસંપિ’ શીર્ષમપિ ‘મિદંતિ’ મિન્દન્તિ ચૂર્ણયન્તિ, પૃથ્થશ્ચિરસોર્મજનાત્ ‘મિજ્જદેશ’ મિજ્જદેહાઃ વિદારિતદેહાઃ સન્તસ્તે નારકાઃ ‘તત્તાદિ’ તપ્તાભિઃ અગ્નૌ પ્રજ્વાલિતાભિઃ ‘આરાદિ’ આરાભિઃ ‘ફલમં વ’ ફલકમિવ ‘તચ્છા’ તપ્તાઃ વિદારિતાઃ નૈરયિકાઃ ‘ણિયોજયંતિ’ નિયોજ્યન્તે તપ્તવપુપાનાય વ્યાપાર્યન્તે ।

પરમાધાર્મિકાઃ નારકસ્ય પૃથ્થં દળ્પ્પાદિના સંતાડય તથા લૌહદળ્પ્પેન શ્ચિરો મજ્જવિત્થા તત્તસ્તં નારકિણં તપ્તારકેણ લોકમસિદ્ધેન વિદારયન્તિ પુનઃ વિદાર્યૈ ક્રકચૈઃ કર્ત્તયન્તિ । તદ્દરનારં તપ્તવપુષ્પીશ્ચ કાદિમાનાય નિયોજયન્તિ इति । ૧૪।

મૂલમ્—અંભિજુંજિયં સદ્ અસાહુકરમા ડંસુઓર્યા હસ્થિવહં વહંતિ ।

एगं दुसहित्तु दुवे तं ओ वा अरुस्स विंइंति कैकाणओ से” । ૧૫।

જાયા—અમિયોજ્ય રૌદ્રમસાધુકર્માણઃ ઇપુનોદિતાન્ હસ્થિવહં વહયન્તિ ।

एकं समारोप्य द्वौ त्रीन् वा अरुष्य विध्यन्ति मर्माणि तेषाम् ॥ ૧૫॥

મસ્તક કા ચૂગચૂગ કર દેતે હૈં । હસ પ્રકાર વિદારિત દેહ પાછે ડન નારકોં કો આગ મેં તપાવ હુવ આરાઓં સે લકડી કે પટિયે કી આંતિ છીલ છીલ કર પતલે કિયે જાતે હૈં ઓર ફિર ડલતા હુઆ શીશા પીને કો વાધિત કિયે જાતે હૈં ।

તાર્પયં યહ હૈ કિ પરમાધાર્મિક અસુર નારક કી પીઠ ડંહોં સે તોડતે હૈં, મસ્તક મુદ્ગરોં સે ચૂર્જિત કરતે હૈં આરોં સે છીલતે હૈં ઓર તપા શીશા પિલાતે હૈં ॥ ૧૪॥

‘અમિજુંજિય’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અસાહુકરમા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરને વાલે

મસ્તકના ચૂરે ચૂરા કરી નાખવામાં આવે છે. આ પ્રકારે વિદારિત કરવામાં આવેલાં તેમનાં શરીરને અગ્નિ ઉપર ખૂબ જ તપાવેલ આરાથી લાકડાના પાટિયાની જેમ, છોલીને પાતળા કરવામાં આવે છે. એટલું જ હુઃખ સહન કરવાથી તેમને છુટકારો થતો નથી, પરંતુ તેમને ગરમ ગરમ સીસાનો રસ પણ પિવશવવામાં આવે છે તાર્પયં એ છે કે પરમાધાર્મિકો ડંડાના પ્રહાર કરીને નારકોની પીઠ તોડી નાખે છે, મગદળો મારી મારીને માથાના ચૂરે ચૂરા કરી નાખે છે. આર વડે તેમના શરીરને ચીરે છે અને સીસાને ગરમ રસ તેમને પિવશવે છે. ॥૧૪।

‘અમિજુંજિય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અસાહુકરમા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરવાવાળા નારકો

સુ. ૫૪

અન્વયાર્થ:—(અસાહુકમ્મા) અસાધુકર્મણ:—પાપકર્મકારિણો નૈરયિકાન્ (રુદ્) રૌદ્રે—ક્રૂરે કર્મણિ અપરનારકહનનાદિકે (અભિજુંજિય) અમિયોજ્ય જન્માન્તરકૃત સ્વોપધાતકાર્ય સ્મારયિત્વા (ઉસુચોદયા) હ્ણુનોદિતાન્ શરામિધાતપ્રેરિતાન્ (અંગં દુવે તઓ વા દુરુહિત્તુ) એકં દ્વૌ ત્રીન્ વા સમારોહ્ય (હસ્થિવહં) હસ્તિવહં (વહંતિ) વાહયન્તિ (આરુસ્સ) આરુણ્ય ક્રોધં કૃષ્વા (સે) તેષાં-નૈરયિકાણાં (કકાણઓ) મર્માણિ (વિજ્ઞંતિ) વિધ્યન્તિ-વેધિતાનિ કુર્વન્તોતિ ॥૧૫॥

નારકિ જીવોં કો 'રુદ્-રૌદ્રે' ક્રૂર કર્મ મેં 'અમિજુંજિય-અમિયોજ્ય' યોજિત કરકે અર્થાત્ જન્માન્તર મેં કિયા હુઆ પ્રાણિવધરૂપ કાર્ય કો સ્મરણ કરાકર 'ઉસુચોદયા-હ્ણુનોદિતાન્' તથા ઘાળ કે પ્રહાર સે પ્રેરિત કરકે 'હસ્થિવહં-હસ્તિવહં' હાથિ કે જૈસે 'વહંતિ-વાહયન્તિ' માર વહન કરાતે હૈં અથવા 'અંગં દુવે તઓ વા દુરુહિત્તુ-એકં દ્વૌ ત્રીન્ વા સમારોહ્ય' એક, દો, અથવા ત્રીન જીવોં કો उनकी પીઠ પર ચઢાકર 'હસ્થિવહં-હસ્તિવહં' હાથિ કે જૈસે 'વહંતિ-વાહયન્તિ' उनको ચલાતે હૈં 'આરુસ્સ-આરુણ્ય' ક્રોધ કરકે 'સે-તેષામ્' उन नैरयिकों के 'ककाणओ-मर्माणि' मर्मस्थान को 'विज्ज्ञंति-विध्यन्ति' वेधित करते हैं ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ:—પાપકર્મ કરને વાલે નારકોં કો उनके पूर्वकृत रौद्र (अयं-कर) कृत्यों का स्मरण करवाकर घाण के प्रहार से प्रेरित करते हैं और हाथी के समान उनसे मार बहन करवाते हैं । अथवा एक, दो तीन जीवों को उस पर चढ़ा देते हैं और क्रोध करके उसके मर्मस्थलों को वेधते हैं ॥१५॥

છવોને 'રુદ્-રૌદ્રે' ક્રૂર કર્મમાં 'અમિજુંજિયા-અમિયોજ્ય' યોજિત કરીને અર્થાત્ જન્માન્તરમાં કરેલ પ્રાણિવધ રૂપ કાર્યને સ્મરણ કરાવીને 'ઉસુચોદયા-હ્ણુનો-વિતાન્' તથા ઘાણના પ્રહારથી પ્રેરિત કરીને 'હસ્થિવહં-હસ્તિવહં' હાથિના જેમ 'વહંતિ-વાહયન્તિ' ભાર વહન કરાવે છે અથવા 'અંગં દુવે તઓ વા દુરુહિત્તુ-એકં દ્વૌ ત્રીન્ વા સમારોહ્ય' તથા એક, બે, અથવા ત્રણ છવોને તેમની પીઠ ઉપર ચઢાવીને 'હસ્થિવહં-હસ્તિવહં' હાથીની જેમ 'વહંતિ-વાહયન્તિ' તેમને ચલાવે છે 'આરુસ્સ-આરુણ્ય' ક્રોધ કરીને 'સે-તેષામ્' તે નૈરયિકોના 'કકાણઓ-મર્માણિ' મર્મસ્થાનોને 'વિજ્ઞંતિ-વિધ્યન્તિ' વેધે છે. ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થ:—નરકયાત્રી નારકોને તેમનાં પૂર્વકૃત રૌદ્ર (અયંકર) કૃત્યોનું સ્મરણ કરાવે છે અને તીક્ષ્ણ આંકુશ, ભાલા આદિના પ્રહાર કરીને તેમની પાસે હાથીની જેમ ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે. અથવા એક, બે ત્રણ છવોને તેમના પર ચઢાવીને તેમના મર્મસ્થાનો પર પ્રહાર કરીને તેમને ચાલવાની ક્ષમ્ય પાડે છે. ॥૧૫॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. મુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૪૨૭

ટીકા—‘અસાધુકર્મમા’ અસાધુકર્મણઃ—અશોભનાનિ જન્માન્તરોપાર્મિકાનિ કર્મણિ અનુષ્ઠાનાનિ પ્રાણાતિપાતમૃપાવાદાદીનિ યેષાં તે તથાવિધાન્ પ્રાણાતિપાત-દિકર્મકારકાન્ ‘રુદ્ધં’ રોદ્ધે—અતિભયાનકે સત્ત્વધાદિકે ‘અધિજુજિય’ અધિયોજ્ય ‘એકં દુવે તઓ વા’ એકં દ્વૌ ત્રોન્ વા નૈરયિકાન્ પરમાધાર્મિકાઃ ‘દુરુદ્ધિતુ’ દુરોદ્ધ સમારોદ્ધ ‘ઉસુચોદ્ધયા’ હ્યુનોદિતાન્ વજ્રમયાંકુશમિવાતેન સમેરિતાન્ ‘હસ્તિવદ્’ હસ્તિપ્રવાદમ્ હસ્તિવાહનરીત્યા ‘વહન્તિ’ વાહયન્તિ । યથા—હસ્તિપૃષ્ઠે આરોહકાન્ સમારોદ્ધ હસ્તિપદાઃ હસ્તિનં ચાલયન્તિ, તથા પરમાધાર્મિકાઃ નારકાન્ ચાલયન્તિ । યદ્વા—યથા (ઉપલક્ષણાત્) રથાદૌ સંયોજ્ય વેત્રાદિમદારૈઃ પ્રહસ્ય, અનભ્યસ્ત-મપિ બલાદ્ વાહયન્તિ તદ્વત્ નારકાન્ ચાલયન્તિ । અથવા—યથા હસ્તી મહાન્તં ભારં વહન્તિ, તથા તાન્ નારકાન્ બલાદ્ ભારં વાહયન્તિ પરમાધાર્મિકાઃ । યદા નૈરયિકાઃ સ્વપૃષ્ઠારુઢાતિમારં વોદું ન શક્નુવન્તિ તદા ‘આરુસ્સ’ આરુણ્ય સર્વથા

ટીકા—જિન નારકિયો ને જન્માન્તર મેં અશોભન કર્મોં કા આચ-રણ કિયા હૈ અર્થાત્ હિંસા અસત્ય આદિ પાપોં કા સેવન કિયા હૈ, ઉનકો નરકપાલ રૌદ્ર અર્થાત્ અત્યન્ત ભયાનક પ્રાણિવશ્ર આદિ કર્મોં મેં જોડકર લે વજ્રમય અંકુશ આદિ સે આઘાત કરકે ઔર એક, દો, ત્રીન નારકિયોં કો ઉન પર ચઢા કર ઉનસે હાથી કે સમાન ભાર વહન કરવાતે હૈ । જૈસે મહાવત હાથી કી પીઠ પર સવાર કો ચઢાકર ઉસે ચલાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર પરમાધાર્મિક નારકોં કો ઉન સવારોં દ્વારા ચલાતે હૈ । અથવા—જૈસે રથ આદિ મેં જોતકર ઔર લેતકા પ્રહાર કરકે અનભ્યસ્ત કંઠ આદિ સે બી જવર્દેસ્તી ભાર વહન કરવાયા જાતા હૈ ઉસી પ્રકાર નારકોં સે ચલાતકારપૂર્વક પરમાધાર્મિક ભાર વહન કરવાતે હૈ । જય લે નારક અપની પીઠ પર સવાર હુઓંકા ભારી ભાર નહીં

ટીકા—જે નારકોંએ પૂર્વજલેમાં હિંસા, અસત્ય આદિ પાપકર્મોંનું સેવન કર્યું હોય છે તેમને પરમાધાર્મિકો દ્વારા તેમનાં તે રૌદ્ર (ભયંકર) કૃત્યોનું સ્મરણ કરાવવામાં આવે છે. જેવી રીતે હાથીના મર્મસ્થળમાં અંકુશનો પ્રહાર કરીને તેની પાસે ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે વજ્રમય અંકુશ આદિના પ્રહાર કરીને તેઓ નારકો પાસે ભારવહન કરાવે છે. અથવા એક, બે ત્રણ છલોને તેમની પીઠ પર આરોહણ કરાવીને, અંકુશ આદિના પ્રહાર કરીને તેને ચલાવે છે. અથવા જેવી રીતે રથની ધુસરી સાથે બેડેલા બળદોને આર લોડીને ચલાવવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે નારકોને પણ હંડા, બાલાં, આદિ શસ્ત્રો વડે મારી મારીને તેમની પાસે બળજબરીથી ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે. જ્યારે તે નારકો તેમની

૪૨૮

સૂત્રકૃતાર્જસૂત્રે

ક્રોધં કૃત્વા 'સે' તેષાં નારકજીવાનામ્ 'કકાળઓ' મર્માણિ મર્મસ્થાનાનિ અપર-
પરમાધાર્મિકાન્ આજ્ઞાપ્ય 'વિજ્ઞંતિ' વિદ્વચન્તિ-હેદયન્તિ ॥૧૫॥

મૂળમ્-બાલા બલા ભૂમિમણુકમંતા પવિજ્જલં કંટહલં મંહંતં ।

વિવંદ્યતપ્પેહિ વિસપ્પણચિત્તે સમીરિયા કોટ્ટવલિં કરિન્તિ ॥૧૬॥

છાયા-વાલા વલાદ્ ભૂમિમણુકામ્યમાણા પ્રદીપ્તજલાં કણ્ઠાવિલાં મહતીમ્ ।

વિવંદ્યતર્પૈઃ વિપ્પણચિત્તાન્ સમીરિતાઃ કોટ્ટવલિં કુર્વન્તિ ॥૧૬॥

સહન કર પાતે તથ પરમાધાર્મિક ક્રુદ્ધ હોકર उनके मर्मस्थानों को वेधते
हैं या दूसरे परमाधार्मिकों को आदेश देकर उनसे विवधवाते हैं ॥१५॥

‘વાલા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘વાલા-વાલાઃ’ ચાલક કે સમાન પરાધીન નૈરયિક જીવ
નરકપાલોં કે દ્વારા ‘વલા-વલાત્’ વલાત્કાર સે ‘પવિજ્જલં-પ્રદીપ્તજલાં’
રુધિર કે કીચડ સે ઘરી હુઈ ‘કંટહલં-કણ્ઠાવિલામ્’ તથા કાંટોં સે યુક્ત
‘મંહંતં-મહતીં’ વિશાલ ‘ભૂમિ-ભૂમિમ્’ પૃથિવી પર ‘અણુકમંતા-અનુકામ્ય-
માણાઃ’ પરમાધાર્મિકોં કે દ્વારા ચલાયે જાતે एवं ‘સમીરિયા-સમીરિતાઃ’
પાપકર્મ સે પ્રેરિત કિયે હુણ નારકોં કો ‘વિવંદ્યતપ્પેહિ-વિવંદ્યતર્પૈઃ’
અનેક પ્રકાર કે બંધનોં સે બાંધ કર ‘વિસપ્પણચિત્તે-વિપ્પણચિત્તાન્’
સૂચિત્ત એસે દુસરે નારક જીવોં કો ‘કોટ્ટવલિં કરિન્તિ-કોટ્ટવલિં
કુર્વન્તિ’ કાટકાટ કર સ્વગડ સ્વગડ કરકે ઇધર ઉધર ફેંક દેતે હૈં ॥૧૬॥

પીઠ પર ચડી બેઠેલા જીવોના બાર વડન કરવાને અસમર્થ હોવાને
કારણે ચાલતાં થાંભી બળ છે, ત્યારે પરમાધાર્મિકોં ગુસ્સે થઈ ને તેમના
મર્મસ્થાનોને વીંધી નાખે છે, અથવા અન્ય પરમાધાર્મિકોંને આદેશ દઇને
તેમના દ્વારા તે નારકોના મર્મસ્થાનો પર પ્રહાર કરાવે છે. ॥૧૫॥

‘વાલા’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘વાલા-વાલાઃ’ બાળકના સમાન પરાધીન-બીજાને આધીન-
નૈરયિક જીવ નરકપાલોના દ્વારા ‘વલા-વલાત્’ બલાત્કારથી ‘પવિજ્જલં-પ્રદીપ્તજલામ્’
લોહિતા કિચડથી ભરેલ ‘કંટહલં-કણ્ઠાવિલામ્’ તથા કાંટાઓથી યુક્ત ‘મંહંતં-મહતીં’
વિશાળ ‘ભૂમિ-ભૂમિમ્’ પૃથ્વી ઉપર ‘અણુકમંતા-અનુકામ્યમાણાઃ’ પરમાધાર્મિકોના
દ્વારા ચલાવવામાં આવેલા અને ‘સમીરિયા-સમીરિતાઃ’ પાપકર્મથી પ્રેરિત કરેલા
‘વિવંદ્યતપ્પેહિ-વિવંદ્યતર્પૈઃ’ અનેક પ્રકારના બંધનોથી બાંધીને ‘વિસપ્પણચિત્તે-
વિપ્પણચિત્તાન્’ સૂચિત્ત એવા બીજા નારક જીવોને ‘કોટ્ટવલિં કરિન્તિ-કોટ્ટવલિં
કુર્વન્તિ’ કાપી કાપીને ટુકડા ટુકડા કરીને અહિં તહિં ફેંકી દે છે. ॥૧૬॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૪૨૯

અન્વયાર્થ:-(બાલા) બાલા-બાલવત્ પરાધીનાઃ નૈરયિકાઃ (વલા) વલાત્-વલાત્કારેણ (પવિજ્જલં) પ્રદીપ્તત્રણં રુધિરકર્દમેન પિચ્છિલાં (કંટકાં) કણ્ટાવિલાં-કણ્ટકયુક્તામ્ (મહંતં) મહંતોં-વિશાલાં (ભૂમિં) ભૂમિં-પૃથિવીમ્ (અણુક્રમંતા) અણુક્રમ્યમાણાઃ પરમાધાર્મિકૈશ્ચાલ્યમાનાઃ (સમોરિયા) સમોરિતાઃ-પાપકર્મણા નોદિતાઃ (વિવદ્-તપ્પેદિ) વિવદ્યતર્પૈઃ (ત્રિષણ્ણચિત્તે) ત્રિષણ્ણચિન્તાન (કોદ્દવલિ કરંતિ) કોદ્દવલિં સ્વણ્ડશઃ કૃત્વા નગરવલિં કુર્વન્તિ, નગરવલિવદિતસ્તતઃ સિપંત્રીત્વર્થઃ ॥૧૬॥

ટીકા-‘બાલા’ બાલાઃ-બાલકા इव परतंप्रास्ते नैरयिका जीवाः परमाधार्मिक-द्वारा, ‘वला’ वलात्-वलात्कारेण ‘पविज्जलं’ मदीपन्ननां अतिपिच्छिलाम्, पंक-दि-भिराविलाम् । ‘कंटकं’ कण्टाविलाम्, वज्रकण्टकैराकुलाम्, ‘महंतं’ महतीमति-शयेन विस्तृताम् । ‘भूमिं’ भूमिं-भूमितलम् । ‘अणुक्रमंता’ अणुक्राम्यमाणाः प्रेरणया चाल्यमानाः । यद्यपि तादृशभूमौ गन्तुमिच्छा नास्ति, तथापि परमाधार्मिकैर्वलाच्चा-ल्यमानाः । ‘समोरिया’ समोरिताः-पापकर्मणा परमाधार्मिकप्रेरिताः । ‘विवद-’

અન્વયાર્થ—બાલક કે સમાન પરાધીન નારક જીવો કો પરમાધાર્મિક જયર્દસ્તી કરકે રુધિર કી કીચડ્ડ સે વ્યાપ્ત, કંટકાકીર્ણ ઔર વિસ્તૃત ભૂમિ પર ચલાયે જાતે હૈં । પાપકર્મ સે પ્રેરિત પરમાધાર્મિક અનેક પ્રકાર સે બાંધકર વિષણ્ણચિત્ત उन नारकों को खण्ड खण्ड करके नगरवलि के समान हधर उधर फेंक देते हैं ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જેસે બાલક પ્રત્યેક બાત મેં પરાધીન હોતા હૈ, उसी प्रकार नारक भी पराधीन होते हैं । अतएव उन्हें यहां ‘बाला’ अर्थात् बालक कहा गया है । उन बाल नारकों को परमाधार्मिक असुर जयर्दस्ती से पंक से परिपूर्ण और वज्रमय कांटों से युक्त, अस्पन्त विस्तृत भूमि

સૂત્રાર્થ—બાલકના સમાન પરાધીન નારક જીવોને પરમાધાર્મિકો બળજબરીથી લોહીના કીચડથી વ્યાપ્ત, કાંટાઓથી છવાયેલા વિસ્તૃત માર્ગ પર ચલાવે છે. નારકોનાં પાપકર્મોને બદલે આપવાને તૈયાર થયેલા તે પરમાધાર્મિકો, અનેક પ્રકારનાં બાંધોથી બાંધીને વિષાદયુક્ત ચિત્તવાળા તે નારકોના ટુકડે ટુકડા કરી નાખીને, નગરવલિની જેમ તે ટુકડાઓને ચારે દિશામાં ફેંકી દે છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે બાલક પ્રત્યેક બાળતમાં પરાધીન હોય છે, એજ પ્રમાણે નારકો પણ પરાધીન હોય છે. તે કારણે તેમને અહીં ‘બાલ (અજ્ઞાન)’ કહેવામાં આવેલ છે. તે બાલનારકોને પરમાધાર્મિકો બળજબરીથી કીચડ અને વજ્રમય કાંટાથી આચ્છાદિત વિસ્તૃત ભૂમિ પર ચલાવે છે. જો કે એવી

તપ્પેહિ' વિવચ્યતપૈઃ: बहुविचबन्धनैर्वद्धा । तथा-‘विषण्णचित्तान्, मूर्च्छितान् अरान् नारकजीवान् । ‘कोदृषलिं करिति’ खण्डयः कर्त्तयित्वा नगरबलिं कुर्वन्ति इतस्ततः निःस्रिपन्ति । पापकर्मप्रेरिताः परमाधार्मिकाः पराधीनं तं नारकि-जीवं पंकदिग्धकण्टकिलां भूमिं विस्तृतां चालयन्ति । तथा-अन्यं नारकिजीवमनेक-प्रकारेण यद्ध्वा मूर्च्छितं नारकिजीवं कुदयित्वा खण्डयः कृत्वा नगरबलिवत् इतस्ततः स्रिपन्तीति ॥१६॥

મૂલ્મ-વેતાલિય નામ મહાભિતાવે ઇગાયતે પેવચમંતેલિકલ્લે ।

હંમંતિ તત્થા વંહૂકૂરકમ્મા, પરં સંહસાણ મુદ્દુત્તગાણાં ॥૧૭॥

છાયા — વૈકિયો નામ મહામિતાપઃ ઇકાયતઃ પર્વતોઽન્તરિક્ષે ।

હન્યન્તે તત્થા बहुकूरकर्माणः परं सहस्राणां मुहूर्त्तकालाम् ॥૧૭॥

પર ચલાતે હૈં । યયપિ ऐसी भूमि पर चलने की उनकी इच्छा नहीं होती फिर भी परमाधार्मिक उन्हें बलात्कार करके चलाते हैं । પાપકર્મોં સે પ્રેરિત પરમાધાર્મિક વિવિધ પ્રકાર કે બન્ધનોં સે બાંધકર, વિષણ્ણચિત્ત તથા મૂર્ચ્છિત દૂસરે નારક જીવોં કો સ્વણ્ડ સ્વણ્ડ કરકે ઇધર ઉધર ફેંક દેતે હૈં ।

બાવાર્થ યહ હૈ કિ પરાધીન નારક જીવ કો કીચડ સે ખરી કુદ્દ, કંટકોં સે વ્યાસ વિસ્તૃત ભૂમિ પર ચલાતે હૈં તથા દૂસરે નારકિયોં કો અનેક પ્રકાર સે બાંધકર, મૂર્ચ્છિત કુદ્દ કો કૂડપીટ કર, સ્વણ્ડ સ્વણ્ડ કરકે નગરબલિ કે સમાન ઇધર ઉધર ફેંક દેતે હૈં ॥૧૬॥

ભૂમિ પર ચાલવાનું તેમને ગમતું નથી, પરંતુ પરમાધાર્મિક અસુરો તેમને બળાત્કારે તે ભૂમિ પર ચલાવે છે. વિવિધ પ્રકારનાં બન્ધનો વડે બાંધીને ઉદ્વિગ્ન ચિત્તવાળાં તથા મૂર્ચ્છિત નારકોના ટુકડે ટુકડા કરીને પરમાધાર્મિકો તેમને નગરબલિની જેમ આમ તેમ ફેંકી દે છે. તેમનાં પૂર્વભવોનાં પાપ-કર્મોના આ પ્રમાણે તેમને બ્રહ્મા ચુકવવામાં આવે છે.

આ કથનનો બાવાર્થ એ છે પરમાધર્મિકો પરાધીન નારકોને કીચડ અને કાંટાઓથી છવાયેલા ભાગે પર પરાણે ચલાવે છે. વળી તેઓ અન્ય નારકોને અનેક પ્રકારના બન્ધનોમાં બાંધે છે, અને મૂર્ચ્છિત થયેલા નારકોના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરીને નગરબલિની જેમ ગમે ત્યાં ફેંકી દે છે. ॥૧૬॥

અન્યાર્થ:—(મહામિહતાવે) મહામિતાપે-મહાદુઃસ્વરૂપે। (અંતલિલ્લે) અંતરિક્ષે આકાશે (વેતાલિષ્ટ નામ) વૈક્રિયનામા (એવાયતે) એકાયતઃ એકશિલાદિવટિતો દીર્ઘઃ (પ્વવૈ) પર્વતઃ (તત્થા) તત્થાઃ તત્થ પર્વતે વસન્તઃ (વહુકૂરકમ્મા) વહુ-કૂરકર્માણો નૈરયિકાઃ (સહસ્સાણં મુહુત્તગાણં) સહસ્રાણાં મુહૂર્ત્તકાણાં (પરં) પરમધિકં કાલં યાવદ્ (હમ્મંતિ) હન્યન્તે-પીડયન્તે ઇતિ ॥૧૭॥

‘વેતાલિષ્ટ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘મહામિતાવે-મહામિતાપે’ મહાન્ દુઃસ્વ સે યુક્ત ‘અંત-લિલ્લે-અંતરિક્ષે’ આકાશ મેં ‘વેતાલિષ્ટ નામ-વૈક્રિયો નામ’ વૈક્રિય નામકા ‘એવાયતે-એકાયતઃ’ એકશિલા કે દ્વારા બનાવા હુઆ ભમ્મા ‘પ્વવૈ-પર્વતઃ’ પર્વત હૈ ‘તત્થા-તત્થાઃ’ એસ પર્વત પર નિવાસ કરને વાલે ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણઃ’ વહુત્ત કૂરકર્મ કિયે હુવ નારકિ જીવ ‘સહસ્સાણં મુહુત્તગાણં-સહસ્રાણાં મુહૂર્ત્તનામ્’ હજારો મુહૂર્ત્તો’ સે ‘પરં-પરમ્’ અધિક કાલ તક ‘હમ્મંતિ-હન્યન્તે’ મારે જાતે હૈ ॥૧૭॥

અન્યાર્થ—અત્યંત સન્તાપ ઉત્પન્ન કરને વાલા વૈક્રિય નામક એક પર્વત હૈ । વહુ આકાશ મેં હૈ ઓર એક શિલા આદિ કા બના હુઆ હૈ । એસ પર રહે હુવ કૂર કર્મ કરનેવાલે નારક સહસ્રો (હજારો) મુહૂર્ત્તો’ સે બી અધિક કાલ તક પીડિત કિયે જાતે હૈ ॥૧૭॥

‘વેતાલિષ્ટ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મહામિતાવે-મહામિતાપે’ મહાન્ દુઃખથી યુક્ત ‘અંતલિલ્લે-અંતરિક્ષે’ આકાશમાં ‘વેતાલિષ્ટ નામ-વૈક્રિયો નામ’ વૈક્રિય નામની ‘એવાયતે-એકાયતઃ’ એક શિલા દ્વારા બનાવેલ લાંબો ‘પ્વવૈ-પર્વતઃ’ પર્વત છે. ‘તત્થા-તત્થાઃ’ તે પર્વત ઉપર નિવાસ કરવાવાળા ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણઃ’ બહુ-કૂરકર્મ કરવાવાળા નારકિજીવ ‘સહસ્સાણં મુહુત્તગાણં-સહસ્રાણં મુહૂર્ત્તનામ્’ હજારો મુહૂર્ત્તથી ‘પરં-પરમ્’ અધિક કાળ સુધી ‘હમ્મંતિ-હન્યન્તે’ મારવામાં આવે છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—નારકોને ખૂબ જ સંતપ્ત કરનારો વૈક્રિય નામનો એક પર્વત નારકભૂમિમાં આવેલો છે. તે આકાશમાં આવેલો છે અને એક જ શિલાનો બનેલો છે. તે વૈક્રિય પર્વત પર ઉત્પન્ન થયેલા, કૂરકર્મી નારકોને હંતરો મુહૂર્ત્ત કરતાં પણ અધિક કાળપર્યંત પરમાધાર્મિક અસુરો દ્વારા ખૂબ જ માર, પ્રહાર આદિ વ્યથા સહન કરવી પડે છે. ॥૧૭॥

ટીકા—‘મહામિતાવે’ મહામિતાવે, મહાદુઃસ્વેત્કાર્યે ‘અંતલિવસ્વે’ અન્તરિક્ષે આકાશે ‘વેતાલિષ્ઠ નામ’ વૈક્રિયો નામ પરમાધાર્મિકેઃ સંપાદિતં સ્થાનં વિચયેતે’તિ સંભવિયમિ । ‘પ્રમાયતે’ એકાપતઃ એકશિલાયાં નિર્મિતોઽતિ લંબાયમાનઃ । ‘પન્વયં’ પર્વતોઽસ્તિ ‘તસ્થા’ તત્સ્થાઃ તસ્મિન્ પર્વતે તિષ્ઠન્તઃ । ‘બહુકૂરકમ્મા’ બહુકૂરકર્મણો નારકિજીવાઃ ‘સહસ્સાણ મુહુત્તગાળં’ પરં-સહસ્સ-કાળો મુહૂર્તકાનાં પરમ્, મુહૂર્તસહસ્સદ્વ્યધિકમ્ ‘દમ્મંતિ’ હન્યન્તે । મહત્તાપદો નરકપાલનિર્મિતૈકશિલાઘટિતો દીર્ઘારઃ પર્વતો વિચયેતે । તત્ત્વ પર્વતે વિચમાના નારકિજીવાઃ સહસ્રમુહૂર્તદ્વ્યધિકં પ્રપૂતકાલપર્યન્તં નરકપાલૈર્હન્યન્તે’તિ ॥૧૭॥

પૂર્વ—સંવાહિયા દુઃકાલિણો થયંતિ, અહો ય રાઓ પરિતપ્પમાણા ।

પ્રેમંતકૂડે નરે મહંતે કૂડેયં તેંતથા વિસમે હંતા ઉ ॥૧૮॥

છાયા—સંવાધિતા દુઃકૃતિનઃ સ્તનન્તિ અહિ ચ રાત્રી પરિતપ્પમાણાઃ ।

એકાન્તકૂડે નરકે મહત્તિકૂડેન તત્સ્થા વિપમે દતાન્તુ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—ઘોર દુઃસ્વ ઉત્પન્ન કરને વાલા વૈક્રિય નામક પર્વત આકાશ મેં સ્થિત છે । અત્યન્ત પાપ કરને વાલોં કો વહ સ્થાન પ્રાપ્ત હોતા છે । વહ એક શિલા કા બના હુઆ ઓર લમ્બા છે । ઉસ પર્વત પર સ્થિત ઘોર કૂર કર્મ કરને વાલે નારકી જીવ ચિરકાલ તક હજારોં મુહૂર્તોં સે બી અધિક સમય તક મારે જાતે છે ।

આશય વહ છે કિ મહાન્ સન્તાપકારી પરમાધાર્મિકોં દ્વારા નિર્મિત ઓર એકશિલા કા બના હુઆ લમ્બા પર્વત છે । ઉસ પર્વત પર વિચ-માન નારક જીવ હજારોં મુહૂર્તોં સે બી અધિક કાલપર્યન્ત પરમાધાર્મિકોં દ્વારા આહત કિયે જાતે છે ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—આકાશમાં વૈક્રિય નામનો એક પહાડ આવેલો છે તે એક જ શીલાનો બનેલો છે. ઘોર પાપકર્મો કરનારા જીવો તે પર્વત પર નારકો રૂપે ઉત્પન્ન થઈને ઘોર દુઃખો સહન કરે છે. તે વૈક્રિય પર્વતની લંબાઈ પણ ઘણી જ છે તે પર્વત પર ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને પરમાધાર્મિક અસુરો સહસ્ર મુહૂર્તોં કરતાં પણ અધિક સમય સુધી માર માર્યા કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે પરમાધાર્મિકો દ્વારા નિર્મિત, એક જ શિલાનો વક્રિય નામનો પહાડ નરકજૂમિમાં આવેલો છે. તે પર્વત ધણો લાંબો છે તે પહાડ પર રહેલા ઘોર પાપકર્મો કરનારા નારકોને ચિરકાળ સુધી પરમાધાર્મિકોના હાથનો માર આવે પડે છે. ॥૧૭॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ હ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૪૩૩

અન્વયાર્થ:—(સંવાહિયા) સંવાધિતા: પીડિતા: (દુકલિણો) દુષ્કૃતિન: પાપ-કર્માણ:, (અહો ય રાત્રો ય પરિતપ્પમાણા) અહિં ચ રાત્રૌ ચ પરિતપ્પમાણા અહિ-નિર્ણ પીડામલુભવન્તા: (યથંતિ) સ્તનન્તિ-રુદન્તિ (પગંતકૂડે) એકાન્તકૂડે-એકાન્તવો દુઃખસ્થાને (મહંતે) મહંતિ-વિસ્તૃતે (વિષમે) વિષમેડતિકઠિને (નરપ) નરકે (કૂડે) કૂડેન-મલગંત્રપાણે (હતા ડ) હતાસ્તુ નિહતા: સન્ત: (તત્થા) તત્થા: તત્થ-તત્થિન્ વિષમે સ્થિતા:—સ્તનંત્યેવ કેવલમિતિ ॥૧૮॥

‘સંવાહિયા’ ઇત્યાદિ !

શબ્દાર્થ—‘સંવાહિયા-સંવાધિતા:’ નિરન્તર પીડિત રીતે જાતે હુપ ‘દુકલિણો-દુષ્કૃતિન:’ પાપી જીવ ‘અહો ય રાત્રો ય પરિતપ્પમાણા-અહિં ચ રાત્રૌ ચ પરિતપ્પમાણા:’ દિવસ રાત તાપને ભોગવતાં હુપ ‘યથંતિ-સ્તનન્તિ’ કરતાં કરતાં રહેતાં હૈં ‘પગંતકૂડે-એકાન્તકૂડે’ કેવલ દુઃખના કા સ્થાન ‘મહંતે-મહંતિ’ વિસ્તૃત ‘વિષમે-વિષમે’ અત્યન્ત કઠિન ‘નરપ-નરકે’ નરક મેં પડે હુપ પ્રાણી ‘કૂડેન-કૂડેન’ ગળા મેં પડેલી બાલકર ‘હતા ડ-હતાસ્તુ’ મારે જાતે હુપ ‘તત્થા-તત્થા:’ વડા મેં રહેતાં વાલે નારકી કેવલ રુદન હી કરતાં હૈં ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—નરક મેં પીડા પડતાં હુપ પાપકર્મી જીવ દિવસ રાત અત્યન્ત પરિતાપ કા અનુભવ કરતાં હુપ રુદન કરતાં રહેતાં હૈં । વે એકાન્ત દુઃખ કા અનુભવ કરતાં હૈં । વસ વિષમ એવં વિસ્તૃત નરક મેં મલગંત્ર (ખાંસી) સે પીડિત હોકર રોતાં હી રહેતાં હૈં ॥૧૮॥

‘સંવાહિયા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સંવાહિયા-સંવાધિતા:’ નિરન્તર પીડિત કરવામાં આવતાં ‘દુકલિણો-દુષ્કૃતિન:’ પાપી જીવ ‘અહો ય રાત્રો ય પરિતપ્પમાણા-અહિં ચ રાત્રૌ ચ પરિતપ્પમાણા:’ દિવસ રાત તાપને ભોગવતાં ‘યથંતિ-સ્તનન્તિ’ રુદન કરતાં રહે છે ‘પગંતકૂડે-એકાન્તકૂડે’ કેવલ દુઃખના સ્થાન ‘મહંતે-મહંતિ’ વિસ્તૃત વિષમે-વિષમે’ અત્યન્ત કઠિન ‘નરપ-નરકે’ નરકમાં પડેલા પ્રાણી ‘કૂડેન-કૂડેન’ ગળામાં પડેલી નાખીને ‘હતા ડ-હતાસ્તુ’ મારવામાં આવતા ‘તત્થા-તત્થા:’ તેમાં રહેતાવાળા પ્રાણી કેવલ રુદન જ કરે છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં યાતનાઓનું વેદન કરતાં પાપકર્મી જીવો દિવસ રાત અત્યન્ત પરિતાપને અનુભવ કરવા થકી રુદન કર્યા કરે છે. તેઓ એકાન્તતા: (સંપૂર્ણ રૂપે) દુઃખનો જ અનુભવ કરે છે. તે વિષમ અને વિસ્તૃત નરકમાં નારકોનાં ગળામાં પડેલા નાખવામાં આવે છે, અને તેની પીડા અસહ્ય થઈ પડવાથી તેઓ કરુણાજનક આક્રંદ કર્યા કરે છે. ॥૧૮॥

સુ. ૫૫

ટીકા—‘સંવાહિયા’ સંવાધિતાઃ—સમેકીમાત્રેન વાધિતાઃ અતિપીઢિતાઃ । ‘દુઃકલિણો’ દુઃકલિનઃ—પાપિજીવાઃ નરકગતાઃ ‘અહો ય’ અહિ દિવસે ચ ‘રાઓ ય’ રાત્રી ચ ‘વરિત્તપમાણા’ વરિત્તપમાનાઃ—અતિશયિતતથા પીઠાં દશવિધક્ષેત્રવેદના મનુભવન્તઃ ‘યર્ણતિ’ સ્તવન્તિ—આકન્દનં કુર્ષન્તિ । ‘યર્ણતકૂટે’ ઇકાન્તકૂટે—ઇકાન્તતો દુઃસ્વસ્થાને ‘મહંતે’ મહતિ—અતિદીર્ઘે ‘વિષમે’ વિષમે—કઠિને નાનાવિષ-દુઃસ્વસંકુલે (નર) નરકે પતિતાઃ—નારકજીવાઃ ‘કૂટેન’ કૂટેન—ગલ્લયંષણાદિ-યાશેન ‘હતા ડ’ હતાસ્તુ—હતા ભાન્તિ । નિરન્તરં પીઢિતાઃ ‘હત્યા’ તત્સ્થાઃ તથ સ્થિતાઃ પાપિપુરુષાઃ અહોરાત્રં સ્મરન્તિ । યર્ણકાન્તતો દુઃસ્વમેવ વર્તંતે, અતિ-વિસ્તૃતમ્ અતિકઠિનં ચ । ઇત્યાદ્યનરકે પતિતાઃ પાપિજીવાઃ ગલ્લં પાશાદિના પાશયિત્વા માર્યન્તે इति भावः । ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—અત્યન્ત વ્યથિત હુણે પાપાચારી નારક જીવ દિનરાત્ર સંતત અર્થાત્ દસ પ્રકારની ક્ષેત્રજનિત વેદનાના અનુભવ કરતે હુણ આકન્દન કરતે હૈં । ઇકાન્ત દુઃસ્વસ્થ, અતિદીર્ઘ, વિષમ, નાનાપ્રકાર કે દુઃખોં સે વ્યાપ્ત નરક મેં પડે હુણ નારક જીવોં કે ગલે મેં પાંસી લગા દી જાતી હૈ તો હત નિહન હોતે હૈં ।

ભાવ યહ હૈ કિ નિરન્તર પીઢિત પાપી પુરુષ દિનરાત્ર આંસુ બહાતે રહતે હૈં । વહાં ઇકાન્તતઃ દુઃખ હી દુઃખ હોતા હૈં । વહ અતિ કઠિન ઓર અતિ વિસ્તૃત હૈં । એક નરક મેં પાપી જીવોં કે ગલે મેં પંદા ઢાલ કર મારે જાતે હૈં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—પૂર્વલેખાનાં પાપપુરુષાણાં સેવન કરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે જીવો દિન રાત્ર અત્યન્ત વેદનાનો અનુભવ કરતા રહે છે, એટલે કે તેઓ દસ પ્રકારની ક્ષેત્રજનિત વેદનાનું વેદન કરે છે. આ અસહ્ય વેદનાને લીધે તેઓ કરુણાબ્જનક રુદન કર્યા કરે છે. સંપૂર્ણતઃ દુઃખમય, અતિદીર્ઘ, વિષમ અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખોથી વ્યાપ્ત નરકમાં પડેલા નારક જીવોના ગળામાં કાંસો નાખીને તેમને માર મરવામાં આવે છે.

સાવાર્થ એ છે કે નરકમાં નિરન્તર પીડાનો અનુભવ કરતા પાપી જીવો આંસુ સાર્યા કરે છે. ત્યાં તેમને સદા દુઃખ જ સહન કરવું પડે છે. એક પછી પછી તેમને સુખ મળતું નથી. તે સ્થાન ખૂબ જ વિષમ, વિસ્તૃત અને દુઃખદ છે. એવા નરકમાં પાપી જીવોના ગળામાં કાંસો નાખીને પરમાધામિકો તેમને ખૂબ જ માર માર્યા કરે છે. ॥૧૮॥

સમવાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૪૩૫

મૂલમ્—‘મંજંતિ ણં પુવ્વમરી સરોસં સમુગ્ગરે તે’ મુસલે ગહેતું ।

તેં મિન્નદેહા રુહિરં વમંતા ઓમુદ્ધગા ધરણિતલે પંડંતિ ॥૧૯॥

છાયા—મજ્જન્તિ સલ્લ પૂર્વારયઃ સરોસં સમુદ્ધરાણિ તે મુસલાનિ ગૃહીત્વા ।

તે મિન્નદેહા રુધિરં વમન્તોઽવમુદ્ધાનઃ ધરણીતલે પતન્તિ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થઃ—(તે) તે પરમાધાર્મિકાઃ (સમુગ્ગરે મુસલે ગહેતું) સમુદ્ધરાણિ મુસલાનિ ગૃહીત્વા (પુવ્વમરી) પૂર્વારય इव ज-पान्तरोदशम इव (સરોસં) સરોસં ક્રોધસહિતં યથા સ્વાત્થા (મંજંતિ) મજ્જન્તિ-ગાઢપહારૈરામર્દયન્તિ (મિન્નદેહા) મિન્નદેહાઃ-ચૂર્ણિતાઙ્ગાઃ (તે) તે નૈરયિકાઃ, (રુધિરં વમંતા) રુધિરં વમન્તઃ (ઓમુદ્ધગા) અવમુદ્ધાનઃ (ધરણીતલે) ધરણીતલે પૃથિવીયાં (પંડંતિ) પતંતીતિ ॥૧૯॥

‘મંજંતિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ વે પરમાધાર્મિક ‘સમુગ્ગરે મુસલે ગહેતું-સમુદ્ધરાણિ મુસલાનિ ગૃહીત્વા’ મુદ્ધર ઓર મુસલ હાથ લેકર ‘પુવ્વમરી-પૂર્વારયઃ’ પડલે કે શત્રુ કે સમાન ‘સરોસં-સરોવમ્’ ક્રોધયુક્ત ‘મંજંતિ-મજ્જન્તિ’ નારકી જીવોં કે અગ્નોં કો તોડ દેતે હે ‘મિન્નદેહા-મિન્નદેહાઃ’ જિનકી દેહ ટૂટ ગઈ હે એસે ‘તે-તે’ વે નારકી જીવ ‘રુહિરં વમંતા-રુધિરં વમન્તઃ’ રક્ત વમન કરતે હુવ ‘ઓમુદ્ધગા-અવમુદ્ધાનઃ’ અધોશિર હોકર ‘ધરણીતલે-ધરણીતલે’ પૃથિવીતલ મેં ‘પંડંતિ-પતન્તિ’ પડતે હે ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—વે પરમાધાર્મિક પૂર્વ કે શત્રુ કે સમાન મુદ્ધરસહિત મુસલ લેકર ક્રોધ કે સાથ ગાઢ પ્રહાર કરકે નારકોં કે શરીર કો ચૂર

‘મંજંતિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે પરમાધાર્મિક ‘સમુગ્ગરે મુસલે ગહેતું-સમુદ્ધરાણિ મુસલાનિ ગૃહીત્વા’ મગદળ અને મુસલ હાથમાં લઈને ‘પુવ્વમરી-પૂર્વારયઃ’ પહેલાના શત્રુના સમાન ‘સરોસં-સરોવમ્’ ક્રોધથી યુક્ત ‘મંજંતિ-મજ્જન્તિ’ નારકી બોલના બોલોને તોડી દે છે. ‘મિન્નદેહા-મિન્નદેહાઃ’ જેમનું શરીર ફૂટી ગયું છે એવા ‘તે-તે’ તે નારકીબોલે ‘રુહિરં વમંતા-રુધિરં વમન્તઃ’ રક્ત વમન કરતાં ‘ઓમુદ્ધગા-અવમુદ્ધાનઃ’ અધોમસ્તક થઈને ‘ધરણીતલે-ધરણીતલે’ પૃથ્વી તળમાં ‘પંડંતિ-પતન્તિ’ પડે છે. ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો તેમની સાથે પૂર્વભવના શત્રુના જેવો વ્યવહાર કરે છે. તેઓ હાથમાં મગદળ અને મુસલ (માબેઝ) ધારણ કરીને, પૂર્વ જ ક્રોધ પૂર્વક નારકોનાં શરીર પર તેના ગાઢ પ્રહારો કરીને તેમનાં શરીરો

ટીકા—‘સમુદ્ગરે’ સમુદ્ગરાણિ-મુદ્ગરેણ સહિતાનિ ‘મુસલે’ મુસલાનિ, તે નરકપાલાઃ સમુદ્ગરાણિ મુસલાનિ ‘ગદેતું’ ગૃહીત્વા ‘પુન્નમરી’ પૂર્વભવસંજાતા શબ્દશ્ચ ઇવ ‘સરોસં’ સરોપં-રોપયુક્તં યથા ભવેત્થા । ણમિતિ વાક્યાલંકારે । ‘મંજંતિ’ મજ્જન્તિ-ચૂર્ણીકુર્વન્તિ નારકિજીવાનામંગાનિ ત્રુટચન્તિ । ‘મિશ્રદેહા’ મિશ્ર-દેહાઃ-વિદારિતદેહાઃ ‘તે’ તે નારકિજીવાઃ ‘રુધિરં’ રુધિરં રક્તમ્ ‘વમંતા’ વમન્તાઃ-સ્વાસ્થ્યવેશ્યો રુધિરાણિ ઉત્તરન્તાઃ ‘ઓમુદ્ગા’ અવમૂર્દ્ધાનઃ સન્તાઃ ‘ધરણિ-તલે’ પૃથિવ્યામ્ ‘પડંતિ’ પતન્તિ-પરમાધાર્મિકાઃ શત્રવ ઇવ સમુદ્ગરમુસલાન્યાદાય તત્પ્રહારેણ નારકિજીવશરીરં ચૂર્ણયન્તિ । ગાદં મહત્તદેહાસ્તે નારકિજીવા અધોમુખા રુધિરં સ્વમુખાદ્વમન્ત્યો ધરણીતલે પતન્તિ, इति ॥૧૯॥

ચૂર કરતે હૈં । ચૂર ચૂર છૂઈ દેહવાલે નારક રુધિર કો વમન કરતે છુપ અધોશિર હોકર પૃથ્વીતલ પર જા ગિરતે હૈં ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક મુદ્ગરસહિત મૂસલ ગ્રહણ કરકે પૂર્વભવ કે વૈવી કે જૈસે અથવા પૂર્વભવ કે શત્રુ નારક આપસ મેં એક એક દુસરે કો રોપ કે સાથ ચૂર ચૂર કર દેતે હૈં અર્થાત્તે ઉનકે અંગો કો તોડ દેતે હૈં । ટૂટે છૂપ દેહવાલે વે નારકજીવ રુધિર કો વમન કરતે હૈં ઉનકે અંગ અંગ સે રક્ત વર્તા હૈં । વે અધોશિર હોકર ધરતી પર ગિરતે હૈં ।

આશય યહ હૈં કિ પરમાધાર્મિક શત્રુ કે સમન મુદ્ગર કે સાથ મૂસલ લેકર ઉમકે પ્રહાર સે નારકીયોં કે શરીર કો ચૂર્ણિત કર દેતે હૈં ।

ચૂરે ચૂરા કરી નાંખે છે. આ પ્રહારે જેમનું શરીર ઊલ્લસિત કરી નાખવામાં આંચું છે એવા નારકો લોહીની ઉલટી કરતાં કરતાં ડાંધે માથે જમીન પર પડી જાય છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—નરકે કે પૂર્વભવના દુશ્મનો હોય એવી રીતે પરમાધાર્મિકો નારકોનાં શરીર પર મગદળ અને મૂસળના પ્રહારો કરે છે. અર્થતઃ નારકો પૂર્વભવતું વેર વાળવાને માટે એકબીજાના ઉપર આક્રમણ કરીને એક બીજાનાં અંગો તોડી નાંખે છે. આ પ્રહારના પ્રહારોને લીધે તેમના પ્રત્યેક અંગમાંથી લોહીની ધારા નીકળે છે અને તેમને લોહીની ઉલટીઆ પછુ ધાય છે આખરે શરીરની તાકાત ખૂટી જવાને કારણે તેઓ ડાંધે માથે ભુતિતલ પર પડી જાય છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો દુશ્મનોની જેમ તેમને મૂસળ, મગદળ આદિ વડે ભારી ભારીને તેમનાં શરીરના ચૂરે ચૂરા કરી

સમયાર્થેબોધિની ટીકા પ્ર. જી. અ. ૫૩. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૪૩૭

મૂલમ્-અણાસિયા નામ મહાસિયાલા

પાગલ્મિખો તત્થ સયા સકોવા ।

સ્વજંતિ તંથા વહુકૂરકમ્મા, અદૂરગા સંકલિયાહિ વદ્ધા ॥૨૦॥

હાયા—અણિયા નામ પદ્મશૃંગાલા; પ્રગલ્મિખસ્તત્ર સદા સકોવા; ।

સ્વાચ્ચન્તે તત્થા; વહુકૂરકર્માણ; અદૂરગા; યં સ્કલિકામિ વદ્ધા; ॥૨૦॥

અન્યાર્થ:—(તત્થ) તત્ર નારકે (સયા સકોવા) સદા સર્વકાલે સકોવા; ક્રોધયુક્તા; (અણાસિયા નામ) અણિયા; બુધુસિયા; (પાગલ્મિખો) પ્રગલ્મિખ; ધૃવા; જ્યેષ્ઠ અને શરીર પર માઠ પ્રહાર ક્રિયા જાતા હોય ત્યે અધોશિર હોઈને મુઠ્ઠામાંથી રક્ત વમન કરતે હોય ભૂમિ પર જા પડતે હોય ॥૧૯॥

‘અણાસિયા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ ઉત્ત નરક મેં ‘સયા સકોવા-સદા સકોવા’ સદા ક્રોધિત ‘અણાસિયા નામ-અણિયા નામ’ ક્રોધાતુર એવે તથા ‘પાગલ્મિખો-પ્રગલ્મિખ’ ધીટ-અચરહિત એવે ‘મહાસિયાલા-મહા-શૃંગાલા’ મહે મહે શૃંગાલ રહતે હોયે ગીદડ ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂર કર્માણ’ જન્માન્તર મેં પાપકર્મ ક્રિયે હોય ‘સંકલિયાહિ-શ્કલિકામિ’ જંજીર મેં ‘વદ્ધા-વદ્ધા’ વંધે હોય ‘અદૂરગા-અદૂરગા’ નિકટ મેં રહે હોય ‘તત્થા-તત્થા’ ઉત્ત નરક મેં સ્થિત જીવોં કો ‘સ્વજંતિ-સ્વાચ્ચન્તે’ સ્વળડ સ્વળડ કરકે સ્વા જાતે હોય ॥૨૦॥

અન્યાર્થ-નરક મેં સદૈવ ક્રુદ્ધ રહને વાળે, સદૈવ મૂલ્હે એવં ધીટ નિર્મય

નાંખે છે. જ્યારે તેમના શરીર પર કઠોર પ્રહારો પડે છે, ત્યારે તેઓ અધીર મુખ હાલતમાં જમીન પર ફસડાઈ પડીને લોહીની ઉલ્ટીઓ કરે છે. ॥૧૯॥

‘અણાસિયા’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘સયા સકોવા-સદા સકોવા’ સદા ક્રોધિત ‘અણાસિયા નામ-અણિયા નામ’ ક્રોધાતુર એવા તથા ‘પ્રગલ્મિખો-પ્રગલ્મિખ’ અચરહિત એવા (ધીટ) ‘મહાસિયાલા-મહાશૃંગાલા’ મોટા મોટા શિયાળ રહે છે, તે શિયાળ ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણ’ જન્માન્તરમાં પાપકર્મ કરેલા ‘સંકલિયાહિ-શ્કલિકામિ’ જંજીરમાં ‘વદ્ધા-વદ્ધા’ બાંધેલા ‘અદૂરગા-અદૂરગા’ નીકટમાં રહેલા ‘તત્થા-તત્થા’ તે નરકમાં સ્થિત જીવોને ‘સ્વજંતિ-સ્વાચ્ચન્તે’ ટુકડા ટુકડા કરીને ખર્ચે જાય છે. ॥૨૦॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં મહા ધીટ (શિયાળો) હોય છે. તેઓ મુલ્ખાંજ

૪૩૮

સ્મરુતામૃત

નિર્મયા: (મહાસિયાલા) મહાશૃગાલા પરમાધાર્મિકાંવિકૃર્વિતા ભવન્તિ ઇમિઃ શૃગાલૈઃ
(વહુકૂરકમ્મા) વહુકૂરકર્માગઃ (સંકલિયાદિ) શ્ચકલિયામિઃ (વદ્ધા) વદ્ધાઃ- (તત્થા)
તત્થાઃ (સ્વજંતિ) સ્વાધન્તે-સ્વજંતઃ કૃત્વા મદ્યન્તે ઇતિ ॥૨૦॥

ટીકા—‘તત્થ’ તત્ત નરકાવાસે ‘સયા સકોવા’ સદા સકોપા-સદૈવ સકોપાઃ
ક્રોધશીલાઃ ‘પાગચિણી’ પગલિપ્તોઽવિદુષ્ટાઃ નિર્મયાઃ પરમાધાર્મિકૈર્વિકૃર્વિતાઃ
‘મ્માસિયા’ અનશિતાઃ ક્ષુવાતુરાઃ, નામશબ્દઃ સંભાવનાધામ્ ‘મહાસિયાલા’
મહાશૃગાલાઃ-અતિદીર્ઘકાયાઃ જંચુકાઃ ઇમિઃ શૃગાલૈઃ પરમાધાર્મિકૈઃ
‘વહુકૂરકમ્મા’ વહુકૂરકર્માગઃ, પૂર્વજન્મનિ મતિકટોરં માર્ણાદિસાદિકં યે કુર્વન્તિ-
સ્મ તે ‘સંકલિયાદિ’ વજ્રસૂચકામિઃ ‘વદ્ધા’ વદ્ધાઃ ‘અદૂરગા’ અદૂરગાઃ સમીપે
વિદ્યમાનાઃ ‘તત્થા’ તત્થાઃ-નરકે સ્થિતાસ્તે નારકિત્રીયાઃ ‘સ્વજંતિ’ સ્વાધન્તે
શૃગાલૈસ્તાદૃશવિશેષણોપેતૈર્નારકિત્રીયારતત્ત નરકાવાસે મદ્યન્તે, ઇતિ ॥૨૦॥

મહાશૃગાલ હોતે હૈં । પરમાધાર્મિક વિક્રિયા સે ડન્દે ઉત્પન્ન કરતે હૈં ।
ત્ત શૃગાલોં કે દ્વારા અતીવ કૂરકર્મીં ઇવં સાંકલોં સે બંધે હુપ નારક
જીવ મક્ષણ કિયે જાતે હૈં ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—નરકાવાસ મેં સદૈવ ક્રુદ્ધ રહને વાલે, અત્યન્ત ધુટ્ટ નિર્મય
ઔર મૂલે શૃગાલ હોતે હૈં । વે દીર્ઘકાય હોતે હૈં ઔર પરમાધાર્મિક
વિક્રિયા કે દ્વારા ત્તકો ઉત્પન્ન કરતે હૈં । પૂર્વજન્મ મેં હિંસા આદિ કૂર
કર્મ કરને વાલે તથા શૃંગલાઓં સે વદ્ધ ઇવં સમીપવર્તી નારક જીવોં
કો વે સ્વાતે હૈં । અર્થાત્ વહાં મૂલે શૃગાલ સાંકલોં સે બંધે હુપ
નારકોં કો સ્વાતે હૈં ॥૨૦॥

ભૂખ્યાં, ક્રોધી અને નિર્ભય હોય છે. પરમાધાર્મિકો પોતાની વૈક્રિય શક્તિ
વડે તે શિયાળોની ઉત્પત્તિ કરે છે. પૂર્વભવોમાં ઘોર પાપકર્મો કરનારા,
સાંકળો વડે બાંધેલા તે નારકોનું આ મહાશિયાળો દ્વારા બક્ષણ કરાય છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—નરકાવાસમાં સદા ક્રોધથી યુક્ત રહેવાના સ્વસાવવાળાં, અત્ય-
ન્ત ધુટ્ટ, નિર્ભય અને ભૂખ્યા શિયાળો હોય છે તેમનું શરીર ઘણું જ
વિશાળ હોય છે. પોતાની વૈક્રિય શક્તિ વડે પરમાધાર્મિકો તેમનું નિર્માણ
કરે છે. પૂર્વભવોમાં હિંસા આદિ કૂર કર્મો કરવાથી નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલાં,
સાંકળો વડે બંધાયેલાં નારકોની પાસે આ શિયાળો પહોંચી જાય છે અને
તેમનાં શરીરમાંથી માંસનું બક્ષણ કરે છે. ॥૨૦॥

સમયાર્થબોધિની શ્રીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૫ ડ. ૧ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ '૪૩૯

૫૪૫—સયાજલા નામ નંદી મિદુગ્મા, પવિત્રજલં લોહવિલીનતત્તા ।

જંસી મિદુગ્મંસિ પવજ્જમાણા, પેમાયડાંપુક્રમણં કરેતિ ॥૨૧॥

છાયા—સદાજલા નામ નદી અમિદુર્ગા પ્રદીપ્તજલાં લોહવિલીનતત્તા ।

યસ્યામમિદુર્ગાયાં પ્રવચમાના એક અત્રાણા ઉત્ક્રમણં કુર્વન્તિ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ:—(સયાજલા નામ) સદાજલા નામ-સર્વજલં જલપૂરિતા (મિદુગ્મા) અમિદુર્ગાતિવિષમા (નદી) નદી દેશા વિષ્ટિ (પવિત્રજલં) પ્રદીપ્તજલાં પિચ્છિલ-રુધિરાવિલત્વાત્ (લોહવિલીનતત્તા) લોહવિલીનતત્તા-અતિપવત્રિતલોહસદૃશ-

‘સયાજલા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સયાજલા નામ-સદાજલા નામ’ સદાજલા નામકી ‘મિદુગ્મા-અમિદુર્ગા’ અત્યંત વિષમ ‘નદી-નદી’ એક નદી છે ‘પવિત્રજલં પ્રદીપ્તજલાં’ ઉષ્ણકા જલ પીત્ત (રક્ત) એવં રક્ત મિશ્રિત હોતા છે અથવા વહ વહી પિચ્છિલ અર્થાત્ તર્કમયુક્ત છે ‘લોહવિલીનતત્તા-લોહ વિલીન તત્તા’ તથા વહ અગ્નિ સે પિચ્છે હુણ લોહ કે દ્રવ્ય કે સમાન અતિ ઉષ્ણ જલશાલી છે ‘અમિદુર્ગાસિ-અમિદુર્ગાયામ્’ અતિવિષમ ‘જંસિ-યસ્યાં’ જિસ નદી મેં ‘પવજ્જમાણા-પ્રવચમાના:’ પડે હુણ નારકી જીવ ‘પેમા-યત્તાણ-એકે અત્રાણા:’ અકેલા રક્ષકરહિત છોકર ‘ઉત્ક્રમણં કરેતિ-ઉત્ક્રમણં કુર્વન્તિ’ વહાં સર્વકાલ ઉછળતે રહેતે છે ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—નરક મેં એક સદાજલા નદી છે । વહ સદૈવ જલ સે પરિપૂર્ણ રહતી છે ઔર અત્યંત વિષમ છે । વહ રુધિર સે વ્યાસ છે ઔર

‘સયાજલા’ इत्यादि —

શબ્દાર્થ—‘સયાજલા નામ-સદાજલા નામ’ સદાજલા નામક ‘મિદુગ્મા-અમિદુર્ગા’ અત્યંત વિષમ ‘નદી-નદી’ એક નદી છે ‘પવિત્રજલં-પ્રદીપ્તજલાં’ તેનું પાણી પરુ એવં લોહી મિશ્રિત હોય છે અથવા તે ભેટી પિચ્છિલ અર્થાત્ તર્કમયુક્ત છે ‘લોહવિલીનતત્તા-લોહવિલીનતત્તા:’ તથા તે અગ્નિથી પીથળેલ લોખંડના દ્રવ્યના સમાન અતિ ગરમ પાણીવાળી છે ‘અમિદુર્ગાસિ-અમિદુર્ગાયામ્’ અતિવિષમ ‘જંસિ-યસ્યાં’ એ નદીમાં ‘પવજ્જમાણા-પ્રવચમાના:’ પડેલ નારકીજીવ ‘પેમાયત્તાણ-એકે અત્રાણા:’ એકલા રક્ષક ગરના થઈને ‘ઉત્ક્રમણં કરેતિ-ઉત્ક્રમણં કુર્વન્તિ’ ત્યાં સર્વકાલ ઉછળતા રહે છે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં એક એવી નદી છે કે જે સદા પાણીથી ભરપૂર રહે છે તે નદી ઘણી જ વિષમ છે. તે નદી પરુ અને લોહીથી ભરેલી છે. તેનું પાણી

જલા (અમિદુર્ગમસિ) અમિદુર્ગયામતિવિપન્નયાં (જંસિ) યસ્યાં નદ્યાં (વવજ્જમાળા) મપચમાના નૈગયિકાઃ (એમાયતાળ) એકે અચાળાઃ રસકરહિતાઃ (અકર્ષણ કરેતિ) ઉત્ક્રમણં કુર્વન્તિ-ઉત્ક્રમણં નદ્યનં પ્લવનં યા કુર્વન્તિ પરમાધાર્મિકપ્રેરણયેતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘સદાજલા’ સદાજલા સદા-સર્વદા જલં વિદ્યતે યસ્યાં સા સદા-જલા સર્વદા જલયુક્તા સદાજલાનિવાના ચા ‘અમિદુર્ગા’ અમિદુર્ગા-અતિદુર્ગા, અતિવિપન્ના તર્તુમશ્ચયા ‘વવિજ્જલં’ પ્રદોષ્ઠજલાં પિપ્પિચ્છલાં, સ્વજલં ક્ષારપૂર્વરુધિર-મિશ્રિતમિવ વિદ્યતે । અથવા-રુધિરમિશ્રિત્વાદતિપિપ્પિચ્છલા ‘લોહવિશ્રીતજ્વલા’ લોહ-વિલીનતપ્તા-અગ્નિના તાપિત્વવિત્ત્વલોહવત્ અતિશયેન સંપન્નં હલં વિદ્યતે યસ્યાં સા લોહવિશ્રીતજ્વલા । અગ્નિત્વત્ત્વલોહવત્ અપ્યુષ્ણજલપૂરિતા ‘જંસી’ યસ્યાં ‘અમિદુર્ગમસિ’ અમિદુર્ગયામતિવિપન્નાયામ્ નદ્યામ્, ‘વવજ્જમાળા’ મપચમાનાઃ-માપ્તવન્તો નારકજીવાઃ તાદૃશનદીમ્ । ‘એમાયતાળ’ એકે અચાળાઃ એકાકિન ઉસકા જલ હતના ઉષ્ણ હૈ જૈસે તીવ્ર તાપ સે દ્રવીભૂત હુઆ લોટા હો । ઉસ અત્યન્ત દુર્ગમ નદી મૈં પડે નારક અઘાગ હોઝર ડહલતે હુપ દુઃખ પાતે હૈં । ૨૧॥

ટીકાર્થ—જિસમેં સદૈવ જલ યના રહતા હૈં વહ નદી સદાજલા કહલાતી હૈં । અથવા ‘સદાજલા’ ઉસકા નામ હૈં । જિસકો તૈરના બહુત કઠિન હૈં । ઉસકા જલ ક્ષાર, પોષાં અને રુધિર સે મિશ્રિત હૈં યા રુધિર સે વ્યાપ્ત હોને કે કારણ અત્યન્ત પંકિલ હૈં । અગ્નિ મૈં તપાયે હુયે ઓર પિચ્છે હુપ લોહે કે સમાન અતીવ ઉષ્ણ જલવાલી હૈં । હિસ પ્રકાર અતિશય ઉષ્ણ જલ સે પરિપૂર્ણ તથા અતિ વિપન્ન નદી મૈં વે નારક જીવ અસહાય એવં અશરણ હોકર ડહલતે રહતે હૈં । પરમાધાર્મિકાં ઉન્હેં તિરને કે લિપે વિવશ કરતે હૈં ।

અરમા ગરમ લોહાના રસ જેવું અતિઉષ્ણ છે તે અત્યન્ત દુર્ગમ નદીમાં પડેલાં નારકો ખુબ જ અસહાય દશાનો અનુભવ કરે છે. પરમાધાર્મિકો તેમને બળાટારે તે નદીમાં નાખે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જેમાં પાણી કાયમ ટકી રહે છે, એવી નદીને ‘સદાજલા’ કહે છે. અથવા તે નદીનું નામ ‘સદાજલા’ છે. તે નદીમાં તરવાનું કાર્ય ખુબ જ કઠણ છે. તેનું પાણી ક્ષાર, રુધિર અને પરુથી મિશ્રિત હોવાને કારણે, અથવા રુધિરથી વ્યાપ્ત હોવાને કારણે ખૂબજ ગંદું છે. તે પાણી બહુમાં તપાવેલા લોહાના રસ જેવું અતિ ઉષ્ણ છે. તે નદીમાં પરમાધાર્મિકો નારકોને બળજબરીથી નાખે છે. ધિયારા નિરાધાર અને અસહાય નારકોને લાચારીથી તેમાં પડવું પડે છે.

સમયાર્થઘોષિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ડ. ૫ સુ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૪૪૧

સ્નાણવિવર્જિતાઃ ‘ઉત્ક્રમણં કરેન્તિ’ ઉત્ક્રમણં ઉત્પ્લવનં કુર્વન્તિ સદા તત્ર તરન્ત
 એવ સંતિષ્ઠન્તે । સદાજલરતી નામ્ની નરકસ્યૈકા નદી વિચત્રે । સા ચાઽતિ-
 દુઃસ્વદાયિની, તજ્જલં ક્ષારપૂરકથિરાત્રિલં સર્વદા ભવતિ । તથા તાપિતવિલીન
 લીહત્ત્વ અત્યુષ્ણજ ડવતી । તાદૃશનઘાં ગતા નારકાઃ પરમદુઃસ્વનનિકાં ક્ષેત્રવેદનામ-
 નુભવન્તઃ સર્વદૈવ પ્લવન્તીતિ ભાષઃ ॥૨૧॥

પૂલમ્—‘એયાઈં ફાસાઈં ફુસંતિ વાલં, નિરંતરં તત્થ ચિરંટિતીયં ।

ળં હમ્મમાણસ્સ ઉં હોઈ તાળં, ઇંગો સયં પચ્છણુંહોઈ દુઃખં ॥૨૨॥

છાયા—એતે સ્પર્શાઃ સ્પૃશન્તિ વાલં નિરંતરં તત્ર ચિરસ્થિતિકમ્ ।

ન હન્યમાનસ્ય તુ ભવતિ ત્રાણયેકઃ સ્વયં પ્રત્યનુભવતિ દુઃખમ્ ॥૨૨॥

આશય ગ્રહ હૈ—નરક મેં સદાજલા નામ કૌં એક નદી હૈ । વહ ધોર
 દુઃસ્વ દેને વાલી હૈ । ઉસકા જલ સદૈવ ક્ષાર પીવ એવં રક્ત સે વ્યાસ
 રહતા હૈ । તપાએ ઓર પિયછે લોહે કે સમાન અતીવ ડણ્ણ જલવાલી
 હૈ । ઉસ નદી મેં ગિરાએ દુએ નારક અતિશય વિષમ ક્ષેત્રવેદના કો
 અનુભવ કરતે દુએ ઉછલતે રહતે હૈ ॥૨૧॥

ઉદ્દેશક કે અર્થ કા ઉપસંહાર કરતે દુએ સૂત્રકાર પુનઃ નરક કે
 સ્વરૂપ કો હી દિસલાને કે લિપ્ત કહતે હૈ—‘એયાઈં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ ઉસ નરક મેં ‘ચિરંટિતીયં-ચિરસ્થિતિકમ્’
 દીર્ઘકાલપર્યન્ત નિવાસ કરને વાલે અર્થાત્ પલ્લોપમ સાગરોપમ કાલ
 તક નિવાસ કરનેવાલે ‘વાલં-વાલમ્’ અજ્ઞાની નારકી જીવ કો ‘એયાઈં-
 એતે’ પૂર્વોક્ત યે ઉપર્યુક્ત ‘ફાસાઈં-સ્પર્શાઃ’ સ્પર્શ અર્થાત્ દુઃસ્વ ‘નિરંતરં-

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નરકમાં સદાજલા નામની એક નદી
 છે, તે નદી નારકોને ખૂબ જ દુઃખદાયક થઈ પડે છે. તેનું પાણી સદા ક્ષાર,
 લોહી અને પરુથી વ્યાપ્ત રહે છે. તપાવીને ઓગાળેલા લોહા જેવાં તે ઉષ્ણ
 પાણીવાળી નદીમાં નારકોને ધકેલી દેવામાં આવે છે. બિચારા નારકોને અતિશય
 વિષમક્ષેત્રવેદનાનો અનુભવ કરવા થકી તે નદીમાં ઉછળતા રહેલું પડે છે. ॥૨૧॥

આ ઉદ્દેશકના વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—

‘એયાઈં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘ચિરંટિતીયં-ચિરસ્થિતિકમ્’ લાંબાકાળ
 પર્યન્ત નિવાસ કરવાવાળા અર્થાત્ પલ્લોપમ સાગરોપમ કાળ સુધી નિવાસ
 કરવાવાળા ‘વાલં-વાલમ્’ અજ્ઞાની નારકીજીવોને ‘એયાઈં-એતે’ આ
 ઉપર્યુક્ત ‘ફાસાઈં-સ્પર્શાઃ’ સ્પર્શ અર્થાત્ દુઃસ્વ ‘નિરંતરં-નિરંતરમ્’ સદા-હંમેશાં

સુ. ૫૬

અન્વયાર્થ:—(તત્ત્વ) તત્ત્વ નરકે (ચિરદ્વિતીયં, ચિરસ્થિતિકં—પલ્લોપમસાગરો-પમકાલનિવાસિનં (વાલં) વાહમજ્ઞાનિનમ્ (પયાઈ) એતે-ઉપર્યુક્તાઃ (ફાસાઈ) સ્પર્શાઃ દુઃખાનિ (નિરંતરં) નિરંતરં—તત્ત્વં (ફુમંતિ) સ્પૃશન્તિ-દુઃસ્વપન્તિ (હમ્મ-માણસસ ડ) હન્યમાનસ્ય નૈરયિકસ્ય તુ (તાળં ણ હોઈ) ત્રાણં શરણં રક્ષકો ન ભવતિ, (પગો) એક એવ કર્મરશગો નાપરમાતાપિત્રાદિકઃ (સયં) સ્વયં (દુઃસ્વં) દુઃસ્વં (પચ્છણુ હોઈ) પ્રત્યનુભવતીતિ ॥૨૨॥

ટીકા—સંપતિ-ઉદ્દેશકાર્યમુપસંહરન્ પુનસ્તદેવ નરકસ્વરૂપં દર્શયિતુમાહ-‘પયાઈ’ રૂપાદિ । ‘તત્ત્વ’ તત્ત્વ-તાદૃશનરકે ‘ચિરદ્વિતીયં’ ચિરસ્થિતિકમ્, નૈરન્તર્યેણ ‘વાલં’ વાલમ્-હિંસાદિક્રૂરકર્મકારકં નૈરયિકમ્ ‘પયાઈ’ એતે પૂર્વોપદર્શિત-નિરંતરમ્ સદા ‘ફુમંતિ-સ્પૃશન્તિ’ પીડિત કરતે રહતે હૈં ‘હમ્મમાણસસ ડ-હન્યમાનસ્ય તુ’ પૂર્વોક્ત દુઃસ્વોં સે મારે જાતે હુપ નારકી જીવ કા ‘તાળં ણ હોઈ-ત્રાણં ન ભવતિ’ રક્ષણ કરને વાલા કોઈ નહીં હોતા હૈ ‘પગો-એકઃ’ વહ અકેલા હી ‘સયં-સ્વયમ્’ આપ હી ‘દુઃસ્વં-દુઃસ્વમ્’ દુઃસ્વોં કો ‘પચ્છણુહોઈ-પ્રત્યનુભવતિ’ ભોગતા રહતા હૈ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—નરક મેં લીધેકાલીન સ્થિતિવાલે અજ્ઞાની જીવોં કો હલ્લિલિત દુઃસ્વ નિરંતર ભુગતને પડતે હૈં । આહત કિયે જાને વાલે નારક જીવોં કા વહાં કોઈ રક્ષક નહોં હોતા । વે એકાકી સ્વયં હી દુઃસ્વોં કા અનુભવ કરતે હૈં ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—નરક મેં ચિરકાલીન અર્થાત્ પલ્લોપમ ઓર સાગરાપમ કી આયુવાલે તથા હિંસાદિ ક્રૂર કર્મ કરનેવાલે નારક કો યહ પૂર્વવર્ણિત

‘ફુમંતિ-સ્પૃશન્તિ’ પીડિત કરે છે ‘હમ્મમાણસસ ડ-હન્યમાનસ્ય તુ’ પૂર્વોક્ત દુઃખોથી મારવામાં આવતાં નારકી જીવોં ‘તાળં ણ હોઈ-ત્રાણં ન ભવતિ’ રક્ષણ કરવાવાળું કોઈ હોતું નથી ‘પગો-એકઃ’ તે એકલો જ ‘સયં-સ્વયમ્’ પોતે ‘દુઃસ્વં-દુઃસ્વમ્’ દુઃખોને ‘પચ્છણુહોઈ-પ્રત્યનુભવતિ’ ભોગવતો રહે છે. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં લીધેકાલીન સ્થિતિવાળા અજ્ઞાની જીવોંને આજળ વર્ણવ્યા પ્રમાણે દુઃખો નિરંતર સહન કરવા પડે છે. પરમાધાર્મિકો દ્વારા જેમનું તાડન, ડેહન, ભેડન આદિ કરવામાં આવે છે, એવાં નારકોને શરણુ આપનાર ત્યાં કોઈ પણ હોતું નથી. તેમને નિરાધાર દશામાં મૂકાઈ જવાને કારણે જાતે જ તે દુઃખ વેઠવું પડે છે. તેમના તે દુઃખમાં કોઈપણ વ્યક્તિ ભાગ પડાવતી નથી. તેમણે કરેલાં પાપકર્મોનું ફળ ત્યાં તેમને જ ભોગવવું પડે છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પૂર્વલેખોમાં હિંસાદિ ક્રૂર કર્મોનું સેવન કરનારા પાપી જીવોંને નરકમાં નારક રૂપે ઉત્પત્ત થવું પડે છે. નારકોનું આયુષ્ય ધણું જ લાંબું

સમયાર્યવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ડ. ૫ સુ. ૨ નારકોયવેદનાનિકુપણમ્ ૪૪૩

મકારકા: 'ફાસાઈ' સ્પર્શા:—સ્પૃશ્યન્તે इति સ્પર્શા: દશવિધક્ષેત્રવેદનાજનિતા: દુ:સ્વવિશેષા: 'નિરંતર' નિરન્તરં—સતતમ્ 'ફુસંતિ' સ્પૃશન્તિ, एते દુ:સ્વવિશેષા: દુ:સ્વયન્તિ ચાલમ્। રત્નપ્રભાયામ્—ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ: સાગરોપમમ્, तथा—દ્વિતીયાયાં શર્કરાપ્રભાયાં ત્રીણિ સાગરોપમાણિ, ચાલુકાયાં સપ્ત, પંકજપ્રભાયાં દશ, ધૂમપ્રભાયાં સપ્તદશ; તમ:પ્રભાયાં દ્વાવિંશતિ:, તમસ્તમ:પ્રભાયાં સપ્તદશપૃથિવ્યાં ત્રયસ્તિશત્ સાગરોપમાણિ ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ ભવતિ। 'હ્રસ્વપ્રભાણસ ૩' હ્રસ્વમાનસ્ય તુ પૂર્વોક્ત દુ:સ્વેન પીઢિતસ્ય 'તાણં જ હોઈ' ગ્રાણં ન ભવતિ ન કોપિ તસ્ય રક્ષકો મન્વતોત્યર્થ: અપિ તુ 'એ સયં' એકાકી સ્વયમેવ 'દુ:સ્વં પચ્ચણુહોઈ' દુ:સ્વં મત્યનુભવતિ, एक एव દુ:સ્વસ્ય ભોક્તા ભવતિ ન ભવતિ કશ્ચિદપિ સહાયક:। તદુક્તમ્—

મયા પરિજનસ્યાર્થે, કૃતં કર્મ મુદારુણમ્।

એકાકી તેન દશેડહં ગતાસ્તે ફલભોગિન: ॥૧॥' इति ॥૨॥

દસ પ્રકાર કી ક્ષેત્રવેદના સે ઉત્પન્ન હોને વાલે દુ:સ્વ નિરન્તર હી ભોગને પડતે હૈં। પ્રથમ રત્નપ્રભા પૃથ્વી મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી, દૂસરી શર્કરાપ્રભા મેં ત્રીણ સાગરોપમ કી, ચાલુકાપ્રભા મેં સાત સાગરોપમ કી, પંકજપ્રભા મેં દસ સાગરોપમ કી, ધૂમપ્રભા મેં સત્તરહ સાગરોપમ કી, તમ:પ્રભા મેં વાઈસ સાગરોપમ કી ઓર સાતવીં તમસ્તમા પ્રભા મેં તેતીસ સાગરોપમ કી હૈં। જવ નારકજીવ મારા પીટા જાતા હૈં તો કોઈં ઉસકા રક્ષક નહીં હોતા। વહ અકેલા હી દુ:સ્વ કા અનુભવ કરતા હૈં। ઉસ સમય જીવ એસા વિચાર કરતા હૈં કહાં બી હૈં—'મયા પરિજનસ્યાર્થે' इत्यादि।

હોય છે, તે કારણે તેમને પૂર્વવર્ણિત દસ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદનાઓનો ધણા ભાગ સમય સુધી અનુભવ કરવો પડે છે. પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકની પાંચે ઉત્પન્ન થયેલા જીવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ એક સાગરોપમની છે. બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ત્રણ સાગરોપમની, ત્રીજી ચાલુકાપ્રભા પૃથ્વીમાં સાત સાગરોપમની, ચોથી પંકજપ્રભા પૃથ્વીમાં દસ સાગરોપમની, પાંચમી ધૂમપ્રભામાં સત્તર સાગરોપમની, છઠી તમ:પ્રભામાં બારીસ સાગરોપમની અને સાતમી તમસ્તમાપ્રભામાં તેતીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઠહી છે. નરકોમાં પરમાધાર્મિકો દસ નારકોને જ્યારે મારવામાં આવે છે, ત્યારે તેમનું રક્ષણ કરનાર ત્યાં કોઈ પશુ હોતું નથી. તે એકલો જ દુ:ખનું વેદન કરે છે. નરકમાં અસહ્ય થાતનાઓ અનુભવતો જીવ ત્યારે આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે— 'મયા પરિજનસ્યાર્થે' इत्यादि—

૧૨૨

સત્યક્રાંતિકાવ્ય

મૂલ્મ—જં જારિસં પુવ્વમકોસી કમ્મં, તમેવ આગચ્છદ્ધ સંપરાપ્પ।
 પંગંતદુક્ખં ભવમજ્જણિત્તા વેદંતિં દુક્ખી તમેંગંતદુક્ખં ।૨૩।

છાયા—યદ્ યાદ્સં પૂર્વનકાર્પીત્કર્મ તદેવાગચ્છતિ સંપરાપ્તે ।

एकान्तदुःखं भवमर्जयित्वा वेदयन्ति दुःखिनस्तमनन्तदुःखम् ॥२३॥

હાથ મેંને કુદુમ્બી જનોં કે લિપ અત્યન્ત કૂર કાર્ય કિયે, પર ઉનસે
 લાભ ઉઠાને વાલે વે સવ તો વલે ગપ । મેં અકેલા હી અપને કર્મોંં કા
 ફલ ભોગ રહા હૂં । આજ સંતાપ કી જ્વાલાઓં મેં દગ્ધ હો રહા હૂં ॥૨૨॥

‘જં જારિસં’ કિયાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જં-યત્’ જો ‘જારિસં-યાદ્દશં’ જૈસા ‘પુવ્વં-પૂર્વમ્’
 પૂર્વ જન્મ મેં ‘કમ્મં-કર્મ’ કર્મ કો ‘અકાસી-અકાર્પીત્’ કિયા હૈ ‘તમેવ-
 તદેવ’ વહી કર્મ ‘સંપરાપ્-સંપરાપ્તે’ સંસાર મેં ‘આગચ્છદ્ધ-આગચ્છતિ’
 ઉદય મેં આતા હૈ ‘પંગંતદુક્ખં-एकान्तदुःखम्’ જિસમેં સુખલેશ રહિત
 કેવલ દુઃખમાત્ર હોતા હૈ એસે ‘ભવં-भवम्’ ભવ કો ‘અજ્જણિત્તા-अर्ज-
 यित्वा-પ્રાપ્ત કરકે ‘દુક્ખી-दुःखिनः’ કેવલ દુઃખી જીવ ‘અર્ણંતં દુક્ખં-
 तं-अनन्तदुःखम् તત્’ અનન્ત દુઃખ સ્વરૂપ ઉસકો ‘વેદંતિ-वेदयन्ति’
 ભોગતે રહતે હૂં ॥૨૩॥

‘હાથ, કુદુમ્બીએને માટે મેં અત્યન્ત કૂર કર્મોંતું સેવન કયું’, પરન્તુ
 તેનાથી જેમણે લાભ ઉઠાવ્યો તેઓ તેના આદ્યા ગયા-તે પાપકર્મોંતું ક્ષણ-
 ભોગવવામાં કેઈ લાગીદાર ન થયું ! હું એકલો જ મારા પાપકર્મોંતું ક્ષણ ભોગવી
 રહ્યો છું. આજ હું એકલો જ સંતાપની જ્વાળાઓ વડે બળી રહ્યો છું. ॥૨૨॥

‘જં જારિસં’ કિયાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જં-યત્’ જે ‘જારિસં-યાદ્દશ’ જેવું ‘પુવ્વં-पूर्वम्’ પૂર્વજન્મમાં
 ‘કમ્મં-कर्म’ કર્મને ‘અકાસી-अकार्षीत्’ કરેલ છે, ‘તમેવ-तदेव’ તેજ કર્મ
 ‘સંપરાપ્-संप्राप्य’ સંસારમાં ‘આગચ્છદ્ધ-आगच्छति’ ઉદયમાં આવે છે. ‘પંગંત-
 दुक्खं-एकान्तदुःखम्’ જેમાં સુખવૈશ રહિત કેવલ દુઃખ માત્ર હોય છે, એવા
 ‘ભવં-भवम्’ ભવને ‘અજ્જણિત્તા-अर्जयित्वा’ પ્રાપ્ત કરીને ‘દુક્ખી-दुःखिनः’ કેવલ
 દુઃખી છવ ‘અર્ણંતં દુક્ખં-अनन्तदुःखम् તત્’ અનન્ત દુઃખ સ્વરૂપ તેને
 ‘વેદંતિ-वेदयन्ति’ ભોગવતા રહે છે. ॥૨૩॥

સમ્યકાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્ય. અ. ડ. ૫ સ્વ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્ ૪૪૫

અન્વયાર્થ:—(જ) યત્ (જારિસં) યાદશં (પુર્વ) પૂર્વ-પૂર્વજન્મનિ (કર્મ) કર્મ (અકાસી) અકાર્પીત્-કૃતવાન્ (તમેવ) તદેવ કર્મ (સંપરાપ્) સંપરાયે સંસારે (આગચ્છદ્) આગચ્છતિ ઉદયે । તેન (અગંતદુઃખં) અગાન્તદુઃખં સુખછેશર્જનિતમ્ (મવં) મવં (અજ્જણિતા) અર્જયિત્વા-માપ્ય (દુઃખી) દુઃખિનઃ સન્તો જીવાઃ (અણંતં દુઃખં તં) અનન્તદુઃખં તત્ (વેદંતિ) વેદયન્તિ અનુભવન્તિ ઇતિ ॥૨૩॥

ટીકા--(જ) યત્ 'જારિસં' યાદશમ્-યદતુમાચક્ષમ્ યાદશસ્થિતિકમ્ વા 'પુર્વ' પૂર્વમ્-પૂર્વજન્મનિ 'કર્મ' કર્મ 'અકાસી' અકાર્પીત્ કૃતવાન્ 'તમેવ' તદેવ કર્મ 'સંપરાપ્' પરમથે 'આગચ્છદ્' આગચ્છતિ-તદેવ કર્મ વિપાકોદયે ફલ-ભોગાય માસં મવતિ । તીવ્રમન્દાદિભેદેન યાદશં કર્મ સંપાદિતમ્, વિપાકોદયે તાદશમેવ આગચ્છતિફલ્લાય । તથા 'અગંતદુઃખં' અગાન્તદુઃખમ્ મવમ્ 'અજ્જણિતા' અર્જયિત્વા 'દુઃખી' દુઃખિનઃ 'અણંતદુઃખં' અનન્તદુઃખમ્ 'વેદંતિ' વેદયન્તિ । ઉક્તં ચ-

અન્વયાર્થ--પૂર્વકાલ મેં જૈસા કર્મ ક્રિયા હૈ, વહી અગે ઉદય મેં આતા હૈ, અગાન્ત દુઃખમય મવ કો માસ કરકે સર્વથા દુઃખી જીવ અનન્ત દુઃખ કા વેદન કરતે હૈ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ--જિસ પ્રકાર કે અનુભાગ (રસ) ચાલા તથા જિતની સ્થિતિ ચાલા કર્મ પૂર્વકાલ મેં બાંધા હૈ, વહી ઓર વૈસા હી ઉત્તરકાલ મેં વિપાકોદય મેં આતા હૈ અર્થાત્ ફલ ભોગના પડતા હૈ । તીવ્ર યા મન્દ-જિસ પ્રકાર કે અધ્યવસાય સે જૈસા તીવ્ર યા મન્દ રસવાલા કર્મ બાંધા હૈ, ફલભોગ કે સમય વહી સામને આતા હૈ । નારકજીવ અગાન્ત દુઃખ-પૂર્ણ, મવ કો ઉપાર્જન કરકે અગાન્ત દુઃખી હોતે હૈ ઓર અનન્ત દુઃખ

સૂત્રાર્થ--પૂર્વકાળમાં જેવા કર્મો કર્યા હોય છે, એજ અભિધ્યમાં ઉદયમાં આવે છે. એકાન્ત દુઃખમય (સંપૂર્ણ) રૂપે દુઃખમય ભવને પ્રાપ્ત કરીને સર્વથા દુઃખી જીવ અનન્ત દુઃખનું વેદન કરે છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ--જે પ્રકારના અનુભાગ (રસ) વાળું તથા જેટલી સ્થિતિવાળું કર્મ પૂર્વકાળમાં બાંધ્યું હોય, એજ અને એવું જ કર્મ ઉત્તરકાળમાં વિપાકોદયમાં આવે છે-એટલે કે એવું જ ફળ ભોગવવું પડે છે, તીવ્ર અથવા મન્દ-જે પ્રકારના અધ્યવસાયથી, જેવાં તીવ્ર અથવા મન્દ રસવાળું કર્મ બાંધ્યું હોય છે. ફલ ભોગને સમયે એજ (કર્મ) સામે આવે છે. નારક જીવ એકાન્ત (સંપૂર્ણ) દુઃખપૂર્ણ ભવનું ઉપાર્જન કરીને એકાન્ત (સંપૂર્ણ) રૂપે દુઃખી થાય છે અને અનન્ત દુઃખ ભોગવે છે. કહ્યું પણ છે કે-'યથા વેનુદહસેપુ' દત્તાદિ-

‘यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो धावति मातरम् ।

एवमात्मकृतं कर्म, कर्तारमनुधावति ॥१॥’

येन जीवेन यादृशं कर्म वर्त्तमानभवे, कृतं तत् कर्म परभवे तमेव पुरुषं માખ્નોતિ સ્વકૃતકર્મણઃ ફલં સ્વયમેવ બુદ્ધકે ઇતિ માવઃ ॥૨૩॥

मूढम्—‘एयाणि सोच्चा नरगाणि धीरे न हिंसए किंचण सव्वेलोए ।

ધગંતદિટ્ઠી અપરિગહે ઉ વુજ્ઞિંજ્ઞ લોચંસ્સ વંસં ન ગંચ્છો ॥૨૪॥

छाया— एतान् श्रुत्वा नरकान् धीरो न हिंस्यात्कंचन सर्वलोके ।

एकान्तदष्टिपरिग्रहस्तु बुद्ध्येत लोकस्य वसं न गच्छेत् ॥૨૪॥

को भोगते हैं, कहा भी है—‘यथा धेनुसहस्रेषु’ इत्यादि ।

જેસે હજારોં ગાયોં મેં સે ઘણડાં અપની માતા કો પહચાન કર ઉસી કે પાસ જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર અપને કિયે કર્મ અપને કો હી ફલ દેતા હૈ ।

તારપર્ય યહ હૈ કિ જિસ જીવ ને જૈસા કર્મ કિયા હૈ વહ વર્તમાન અવ મેં અથવા પરમવ મેં વૈસા હી ફલ ભોગતા હૈ ॥૨૩॥

‘एयाणि सोच्चा’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ધીરે-ધીરઃ’ ધીર પુરુષ ‘एयाणि नरगाणि-एतान् नर-
कान्’ इन नरकों को ‘सोच्चा-श्रुत्वा’ सुनकर ‘सव्वेलोए-सर्वलोके’
सब लोक में ‘किंचण-कंचन’ किसी प्राणी की ‘न हिंसए-न हिंस्यात्’
हिंसा न करे किन्तु ‘एगंतदिट्ठी-एकान्तदष्टिः’ सर्व जीवादितत्वों में
विश्वास रखता हुआ ‘अपरिगहे उ-अपरिग्रहस्तु’ परिग्रह से रहित

‘જેવી રીતે હજારો ગાયોના સમૂહમાંથી પણ વાછડું પોતાની માતાને બેળખી લઇને તેની જ પાસે જાય છે, એજ પ્રમાણે પોતે કરેલું કર્મ પોતાને જ ફળ દે છે. એટલે કે કરેલા કર્મનું ફળ જીવને અવશ્ય ભોગવવું જ પડે છે.’

તારપર્ય એ છે કે જેલુ જીવે જે કર્મ કર્યું હોય એલુ જ ફળ તેને વર્તમાન અવમાં અથવા પરમવમાં ભોગવવું જ પડે છે. ॥૨૩॥

‘एयाणि सोच्चा’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘ધીરે-ધીરઃ’ ધીરપુરુષ ‘एयाणि नरगाणि-एतान् नर-
कान्’ इन नरकों को ‘सोच्चा-श्रुत्वा’ सांભળીને ‘सव्वेलोए-सर्वलोके’ અથા જ લોકમાં ‘किंचण-
कंचन’ કોઈપણ પ્રાણીની ‘न हिंसए-न हिंस्यात्’ હિંસા ના કરે પરંતુ ‘एगंत-
दिट्ठी-एकान्तदष्टिः’ અથા જીવ વિગરે તત્ત્વમાં વિશ્વાસ રાખતો ‘अपरिगहे उ-

समवार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. उ. ५ सू. २ नारकीयेवनामिरूपणम् ४४७

अन्वयार्थः—(धीरे) धीरो-विद्वान्-मेधावी मुनिः (एपाणि नरगाणि) एतान् नरकान् (सोच्चा) श्रुत्वा (सव्वलोए) सर्वलोके (किंचण) कंचनापि प्राणिनं ब्रह्म-स्थावरं वा (न हिंसए) न हिंस्यात् प्रारयेत् किन्तु (एगंतदिट्ठी) एकान्तदृष्टिः सर्व-जीवादितत्त्वेषु विश्वासं कुर्वन् (अपरिग्रहे उ) अपरिग्रहस्तु-परिग्रहरहितः (बुज्झिज्ज) बुद्धयेत अशुभकर्म तत्फलं च जानीयात् ज्ञात्वा च (लोयस्स) लोकस्य-अशुभकर्म-कारिणो जनस्य कषायलोकस्य वा (वसं न गच्छे) वशं न गच्छेत् ॥२४॥

टीका—‘धीरे’ धीरो विद्वान्-परिग्रहजनशीलो मेधावी मुनिः ‘एपाणि’ एतान् ‘नरगाणि’ नरकान् ‘सोच्चा’ श्रुत्वा ‘सव्वलोए’ सर्वलोके, प्राणिनिवहे ‘किंचन’ कमपि, ब्रह्मं स्थावरं सूक्ष्मवाटरमपर्याप्तपर्याप्तं वा प्राणिनम् ‘न हिंसए’

होकर बुद्धिज्ज-बुद्धयेत’ अशुभ कर्म और उसका फल समझे अथवा कषायों को जाने और जानकर ‘लोयस्स’ लोकस्य लोकके अथवा कषाय लोकके ‘वसं न गच्छे-वशं न गच्छेत्’ वशवर्ती न बने ॥२४॥

अन्वयार्थ—इन नरकों के स्वरूप को सुनकर मेधावी मुनि सम्पूर्ण लोक में (स्थित) किसी भी ब्रह्म या स्थावर प्राणी की हिंसा न करे। जीवादि तत्त्वों पर निश्चल श्रद्धा रखता हुआ, परिग्रह से रहित होकर अशुभ कर्म और उसके करने वाले लोक और उसके फल को जाने और इन्द्रिय कषाय आदि के वशीभूत न हो ॥२४॥

टीका—धीर अर्थात् परीषहों का विजेता विद्वान् मुनि नरकों के स्वरूप को सुनकर सर्वलोक में किसी भी ब्रह्म स्थावर सूक्ष्म वाटर या पर्याप्त अपर्याप्त प्राणी की विराधना न करे अर्थात् किसी भी

अपरिग्रहस्तु’ परिग्रहही रहित धर्मे ‘बुद्धिज्ज-बुद्धयेत’ अशुभ कर्म अने तेभनु’ इण सभजे अथवा-कषायोने जण्णे अने जण्णीने ‘लोयस्स-लोकस्य’ लोकना अथवा कषाय लोकना ‘वसं न गच्छे-वशं न गच्छेत्’ वशवर्ती ना अने ॥२४॥

सूत्रार्थ—नरकोना आ स्वउपनु’ श्रवण करीने मेधावी मुनिजे सभस्त होउभां रडेवा डोए पणु ब्रह्म के स्थावर प्राणीनी हिंसा करवी जेउजे नही’ तेजे एवादि तत्त्वोना विषयभां अउग श्रद्धा राणीने परिग्रहने परिग्रहा करवी जेउजे, अशुभ कर्म करनार एवोने डेपु’ इण भजे छे, ते जण्णी लईने तेजे कषायोने एतवा जेउजे अने इन्द्रियोने वश राखवी जेउजे ॥२४॥

टीका—नरकोना स्वउपनु’ तथा नारकोनी करणु दशातु’ आ वणु’न सांजणीने धीर-परीषहे। पर विषय भेजवनार विद्वान् मुनिजे सभस्त

ન હિંસ્યામ્-ન વિરાધયેત્ । યસ્ય કસ્યાપિ પ્રાણિનઃ યસ્યાં કસ્યામપ્પવસ્થાયામ્
કમપિ કારણવિશેષમાસાદ્ય વિરાધનં ન કુર્યાત્, પૂર્વેકાંસ્તાંસ્તાન નરકાનવધાર્ય ।
યસ્માત્ પ્રાણિવધકરણેન મદતી યમયાતનાઽનુભૂયતે પ્રાણિવધિકૈર્નરકે । ઉક્તશ્ચ-
'તસ્માન્ન કસ્યચિદ્દિસામાચરેન્મતિમાન્નરઃ ।

હિંસકો નરકં ધોરં ગન્તા યાચ્યતિ યાતિ હિ ॥૧॥'

હા હિ હિંસેત્યુપલક્ષણમ્ તેન મૃધાવાદઃપ્રત્તાદાનમૈધુનપરિગ્રહાણામપિ સંગ્રહઃ ।
પ્રતેઽપિ નરકપાપકા શાસ્ત્રવિરુદ્ધમાચારતાઃ । સત્સપિ નરકપાતકારિણીભૂતેષુ વહુષુ
હિસાપ્રાધાન્યં લેખે અસ્તસ્યા ઇવોલ્લેખઃ પૂર્વં કૃતઃ ।

પ્રાણી કી કિસી બી અવસ્થા મેં, કિસી બી કારણ વિશેષ સે હિંસા
ન કરે। કયોંકિ જો જીવ પ્રાણિયોં કા વધ કરતે હૈં, અન્હેં નરક મેં મહાન્
યાતના મુગતની પડની હૈં । કહા બી હૈ- 'તસ્માન્ન કસ્યચિદ્દિસા' હત્યાદિ ।

હસ કારણ બતિમાન્ સાધુ કિસી બી પ્રાણી કા પ્રાણવ્યપરોપણ ન
કરે। હિંસક જીવ ધોર નરક મેં ગયે હૈં, જાઈંગે ઓર જા રહે હૈં ॥૧॥

યહાં 'હિંસા' ઉપલક્ષણ માત્ર હૈ । અસસે મૃધાવાદ, અદત્તાદાન,
મૈધુન ઓર પરિગ્રહ વાપ કા બી ગ્રહણ કરના ચાહિય । યે મમ્મી વાપ
શાસ્ત્ર સે વિપરીત આચરણ કરને ચાલોં કો નરક મેં છે જાને ચાછે હૈં ।
ચચપિ નરક નિપાત કે અનેક નિમિત્ત હૈં તથાપિ હિંસા અનમેં પ્રધાન
હૈ । અતઃપ્ર શાસ્ત્રકાર ને યહાં ડસી કા ઉલ્લેખ કિયા હૈ ।

લોકમાં કોઈ પણ વ્રસ. સ્થાવર, સૂક્ષ્મ. બાહર પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્ત જીવોની
વિરાધના કરવી જોઈએ નહીં એટલે કે તેણે કોઈ પણ પ્રાણીની, કોઈ પણ
પરિસ્થિતિમાં, કોઈ પણ કારણે હિંસા કરવી જોઈએ નહીં. તેણે એ વાત
ભૂતવી ન જોઈએ કે પ્રાણીઓનો વધ કરનાર જીવને નરક ગતિમાં નારક રૂપે
ઉત્પન્ન થઈને ઘોર યાતનાઓ ભોગવવી પડે છે. કહ્યું પણ છે કે—
'તસ્માન્ન કસ્યચિદ્દિસા' ઇત્યાદિ—

'આ કારણે બુદ્ધિમાન સાધુએ કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રાણોનું વ્યપરોપણ-
(વિયોગ) કરવું નહીં હિંસક જીવો ઘોર નરકમાં ગયા છે, જ્યાં છે અને જશે' ॥૧॥

અહીં 'હિંસા' પદના પ્રયોગ દ્વારા મૃધાવાદ, અદત્તાદાન, મૈધુન અને
પરિગ્રહના ત્યાગનું પણ સૂચન કરાયું છે, એમ સમજવું. આ બધા પ્રાણોનું
સેવન કરનાર જીવોને પણ નરકગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ કે નરકગતિમાં
જવાનાં અનેક નિમિત્તો છે, છતાં પણ હિંસા તેમાં મુખ્ય નિમિત્ત રૂપ
હોવાને કારણે સૂચકારે અહીં તેનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે. જીવ અજીવ આદિ

સમયાર્થબોધિની ઠીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૫૭૧

‘અગ્રાંતદિટ્ટી’ એકાન્તદટ્ટિઃ એકાન્તેન નિચ્ચલા જીવાદિતત્ત્વેષુ દટ્ટિઃ સમ્યગ્ દર્શનં યસ્ય સ એકાન્તદટ્ટિઃ નિષ્કમ્પસમ્યગ્દટ્ટિમાન્ ઇતિ । તથા ‘અપરિગ્રહે’ અપરિગ્રહઃ-વાચ્યાભ્યન્તરપરિગ્રહરહિતઃ । તુ શબ્દાદાધ્યન્તયોઃ સમ્યગ્દટ્ટથપરિગ્રહયોરુપાદાનાદ્વા મૃષાવાદાડ્ઠદાદાનમૈથુનવજૈનમપિ સંગૃહીતં ભવતીતિ દ્રઘવ્યમ્ અશુભકર્મ તત્ફલં ચ ‘લોપસ્સ’ લોપસ્ય અશુભકર્મકારિણસ્તદ્વિષઃકફલભુજો વા સંસારિણઃ । યદ્વા-કષાયાદિલક્ષણબ્ધોં તત્ સ્વરૂપતઃ લક્ષણતઃ । તેન સમ્યગ્દટ્ટયાદિયુક્તઃ સન્ ‘બુદ્ધિર્જય’ બુદ્ધ્યેત્ જાનીયાત્ પ્રપરિગ્રયા, જ્ઞાત્વા ચ ‘દસં ન ગચ્છે’ કસ્યાપિ કષાયાદિલોપસ્સ વક્ષમધીનં ન ગચ્છેત્ । કષાયાદિમ્બો દુક્કો મેધાવી પુરુષઃ એવાન્

જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વો પર જિસકી નિશ્ચય શ્રદ્ધા છે અર્થાત્ જિસકા સમ્યગ્દર્શન અચલ છે, વહ યહાં એકાન્તદટ્ટિ વિવક્ષિત છે । જો વાચ્ય ઓર આભ્યન્તર પરિગ્રહ સે રહિત છે વહ અપરિગ્રહ કહલાતા છે । યહાં પ્રારમ્ભ કે સમ્યગ્દર્શન ઓર અન્ન કે અપરિગ્રહ કો ગ્રહણ કરને સે ‘તુ’ શબ્દ કે દ્વારા મૃષાવાદ, અદત્તાદાન ઓર મૈથુન કા ત્યાગ ભી સૂક્ષ્મ દટ્ટિ યેને વાલોં કે લિયે સંગૃહીત હો જાતા છે । આશય યહ છે કે સમ્યગ્દટ્ટિ તથા હિંસા આદિ પાપોં કા ત્યાગી મુનિ અશુભ કર્મ કરને વાલે ઓર ઉસકે ફલ કો ભોગને વાલે સંસારી જીવોં કો સમક્ષે અથવા કષાયાદિ સ્વ લોક કો સ્વરૂપ એવં લક્ષણ સે જાને । જાનકર કિસી ભી કષાયાદિ લોક કે વશોમૂન ન હો ।

આશય યહ છે કે કષાય આદિ સે મુક્ત મેધાવી પુરુષ નરકોં કે સ્વરૂપ કો, ઉનકે વિભિન્ન કારણોં કો શાસ્ત્ર કે અનુસાર જાનકર લોક

તત્ત્વો પર જેને અચલ શ્રદ્ધા છે, એટલે કે જેનું સમ્યગ્દર્શન અચલ છે, તેને અહીં ‘એકાંતદટ્ટિ’ કહેવામાં આવેલ છે. જે મુનિ બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી રહિત છે, તેને અપરિગ્રહી કહે છે. અહીં પ્રારંભના સમ્યગ્દર્શન અને અન્તના અપરિગ્રહને ગ્રહણ કરવાથી ‘તુ’ પદ દ્વારા મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, અને મૈથુનનો ત્યાગ પણ ગ્રહણ થઈ જાય છે. આ કથનનું તાર્પણ એ છે કે સમ્યગ્દટ્ટિ તથા હિંસાદિ પાપોનો ત્યાગ કરનાર મુનિએ અશુભ કર્મ કરનારા અને તેનું ફળ ભોગવનારા સંસારી જીવોની દશાનો વિચાર કરવો જોઈએ. અથવા તેણે કષાયાદિ રૂપ લેકરને સ્વરૂપ અને લક્ષણની અપેક્ષાએ સમજી લેવો જોઈએ. આ વાતને સમજી લઈને તેણે કોઈ પણ કષાય આદિ સંસાર વધારનારા દોષોને વશ થવું જોઈએ નહીં.

આ સમસ્ત કથનનો બાવાર્થ એ છે કે કષાય આદિથી મુક્ત મેધાવી

४५०

सूचकताकसूत्रे

नरकररूपान् तत्तत्कारणानि च शास्त्रतो ज्ञात्वा, इह लोके कस्यापि त्रसस्था-
परादिपाणिविशेषस्य हिंसां न कुर्यात् । किन्तु तीर्थकरोदितजीवादितत्त्वज्ञाते
भद्रां कृत्वा संयमं पालयेदिति ॥२४॥

मूलम्—एवं तिरिक्खे मणुयामरेसु चतुरंतऽणंतं तयणुव्विवागं ।

सं सर्वमेयं इति वेदेइत्ता कंखेज्जं कांलं धुंयमांयरेज्ज ॥२५॥

तिवेमि॥

॥ इति नरयविभक्ती नाम पंचमजज्ञयणं समत्तं ॥

छाया— एवं तिर्यक्षु मनुजामरेषु चातुरन्तमनन्तं तदनु विपाकम् ।

स सर्वमेतदिति विदिता कांक्षेत कालं ध्रुमावरेदिति ब्रवीमि ॥२५॥

॥ इति नरकविभक्तिनामकं पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥

मैं स्थित किसी भी त्रस अथवा स्थावर प्राणी की हिंसा न करे, किन्तु
तीर्थंकरों द्वारा प्ररूपित जीवादि तत्त्वों पर श्रद्धा रखता हुआ संयम
का पालन करे ॥२४॥

‘एवं तिरिक्खे’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘एवं-एवम्’ इसी प्रकार नारक के जैसे ‘तिरिक्खे-तिर्यक्षु’
तिर्य्यञ्च ‘मणुयामरेसु-मनुजाऽमरेषु’ मनुष्य और देवताओं में भी
‘चतुरंतऽणंतं-चातुरन्तमनन्तम्’ नार गतिवाले और अनन्त ऐसे संसार
को तथा ‘तयणुव्विवागं-तदनु विपाकम्’ उनके अनुरूप विपाक को जाने
‘सं-सः’ वह बुद्धिशाली पुरुष ‘एयं-एतत्’ इन ‘सव्वं-सर्वम्’ सब बातों

मुनिज्जे नरकेना स्वप्पने जल्लुने तथा नरकेमां उत्पत्ति करावनारा भिन्न
भिन्न कारणेने शास्त्रेना आधारे जल्लु लधने, ढोअमां रडेवा कोळं पणु त्रस
अथवा स्थावर प्राणीनी हिंसा करनी जेअजे नही, परन्तु तेजे तीर्थंकरे द्वारा
प्ररूपित जीवादि तत्त्वों पर श्रद्धा राखीने संयमनु पालन करवुं जेअजे ॥२४॥

‘एवं तिरिक्खे’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘एवं-एवम्’ आर्य प्रकारे नारकनी जेम ‘तिरिक्खे-तिर्यक्षु’
तिर्थंकर ‘मणुयामरेसु-मनुजाऽमरेषु’ मनुष्य अने देवताओंमां पणु चतुरंतऽणंतं-
चातुरन्तमनन्तम् आश्रयतिपाणा अने अनन्त जेवा संसारने तथा ‘तयणुव्विवागं-
तदनु विपाकम्’ तेभना अनुरूप विपाकने जल्ले ‘सं-सः’ ते बुद्धिशाली पुरुष

સમયાર્થચોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૫ ડ. ૨ નારકીયવેદનાનિરૂપણમ્

૪૫૧

અન્વયાર્થ:—(એવં) એવમનેન નરકપ્રકારેણ (તિરિક્ષે) તિર્યક્ષુ (મણુયામરેણ) મનુજાડમરેણ (ચતુરંતડણંતં) ચાતુર્ગતિકમનન્તં સંસારં (તયણુચ્ચિવાગં) તદનુવિપાકં તદનુરૂપં કર્મફલં (સ) સ:—સંયત: (એયં) એતત્ (સઙ્ગં) સર્વમ્ (ઈતિ વેદહતા) ઇતિ વેદપિત્વા જ્ઞાત્વા (કાલં કંલેજ્જ) કાલં પણ્ડિતમરણં કાંક્ષેત પ્રતીક્ષેત તથા (ધુવમાચરેજ્જ) ધ્રુવં સંયમમ્ આચરેત્ પાલયેદિતિ ॥૨૫॥

ટીકા—‘એવં’ નરકવત્ અશુભકર્મકારિણામ્ ‘તિરિક્ષે’ તિર્યક્ષુ ‘મણુયામરેણ’ મનુજાડમરેણ ‘ચતુરંતં’ ચાતુર્ગતિકમ્—નરકનરામરતિર્યગ્નુરૂપમ્ (અણંતં) અનન્તમ્—અન્તરહિતમ્ ‘તયણુચ્ચિવાગં’ તદનુરૂપં વિપાકમ્—તત્તદ્વતિજનિતં ફલં ‘સ’ સ:—વિદ્વાન્ ‘એયં’ એતદ્ ‘સઙ્ગં’ સર્વમ્—પૂર્વોક્તરીત્યા ‘ઈતિ’ ઇતિ—તીર્થંકરનિરૂપિતપ્રકારેણ ‘વેદહતા’ વિદિત્વા—જ્ઞાત્વા ‘કાલં કંલેજ્જ’ કાલં કાંક્ષેત—પંડિતમરણરૂપકાલસ્ય પ્રતીક્ષાં કુર્વાત્ । તથા ‘ધ્રુવં’ ધ્રુવમ્—સંયમમ્ ‘આચરેજ્જ’ આચરેત્ । અયં માવ:—કો ‘ઈતિ વેદહતા—ઈતિ વેદપિત્વા’ તીર્થંકર નિરૂપિત પ્રકાર સે જાનકર ‘કાલં કંલેજ્જ—કાલં કાંક્ષેત’ અપને પણ્ડિતમરણ કી પ્રતીક્ષા કરે ઓર ‘ધ્રુવમાચરેજ્જ—ધ્રુવમાચરેત્’ સંયમ કા પાલન કરે ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ:—હસી પ્રકાર અર્થાત્ નરક કે જૈસે તિર્યંક, મનુષ્ય ઓર દેવગતિ એવં ચારગતિ વાલે સંસાર કો એવં ડસકે અનન્ત વિપાક કો જાને । બુદ્ધિમાન્ સંયમવાન્ પુરુષ ઘહ સઘ જાનકર પણ્ડિતમરણ કી ઇચ્છા કરતા હુમા સંયમ કા પાલન કરે ॥૨૫॥

ટીકાર્થ:—અશુભ કર્મકર ને વાલો કો નરક કે જૈસે તિર્યંક, મનુષ્ય તથા દેવગતિ મેં જો ચાતુર્ગતિક એવં અન્તહીન વિપાક હોતા હૈ, ડસકો પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે, તીર્થંકર દ્વારા કી ગઈ પ્રરૂપણા કે અનુસાર જાનકર પણ્ડિત મરણરૂપ કાલ કી પ્રતીક્ષા કરે ઓર સંયમ કા આચરણ કરે ।

‘એયં—એતત્’ આ ‘સઙ્ગં—સર્વમ્’ બધી વાતોને ‘ઈતિ વેદહતા—ઈતિ વેદચિંતા’ તીર્થંકર નિરૂપિત પ્રકારથી જાણીને ‘કાલં કંલેજ્જ—કાલં કાંક્ષેત’ પોતાના પંડિતમરણની પ્રતીક્ષા કરે અને ‘ધ્રુવમાચરેજ્જ—ધ્રુવમાચરેત્’ સંયમનું પાલન કરે. ॥૨૫॥

સૂચાર્થ:—નરકગતિની જેમ તિર્યંક, મનુષ્ય અને દેવગતિના અનન્ત વિપાકને પણ મુનિએ સમજવો જોઈએ. આ ચાર ગતિવાળા સંસારના સ્વરૂપને બરાબર જાણી લઈને, બુદ્ધિમાન મુનિએ મરણ (પંડિત મરણ) મુખી સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ:—અશુભ કર્મ કરનાર જીવને નરક તિર્યંક, મનુષ્ય અને દેવગતિ રૂપ ચતુર્ગતિક સંસારમાં, અશુભ કર્મના અશુભ ફળ રૂપ અનન્ત વિપાક ભોગવવો પડે છે. તીર્થંકર દ્વારા પૂર્વોક્ત પ્રકારે આ વિપાકની જે

૪૫૨

સૂત્રકૃતાક્ષરે

ચાતુર્ગતિકસંસારમધ્યપતિતપ્રાણિનાં કેવલં દુઃખમેવ યસ્માત્, તસ્માત્ મોક્ષસ્ય સ્વકારણસંયમસ્ય એવ અનુષ્ઠાને યાવજ્જીવં રતઃ સન્ પંડિતમરણમપેક્ષમાણઃ 'યથા પાપપુરુષાણાં નરકગતિરુક્તા, એવમેવ તિર્યગ્મનુજદેવગતિર્જ્ઞેયા । એપ ચાતુર્ગતિક-સંસારઃ-અનન્તં તત્કર્ત્ત્વાંશુરુપં ફલં પ્રપચ્છતિ' । ઇતિ ત્રિચાર્ય બુદ્ધિમાન્ જ્ઞાત્વૈતત્સર્વેષુ પંડિતમરણમિચ્છન્ નિરતિચારં સંયમં પાલયેદિતિ ॥૨૫॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि--'जैनाचार्य'

पूज्यश्री-घासीलाञ्छनतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य "समयार्थबोधिन्या-
ख्यायां" व्याख्यायां पंचमाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥५-२॥

इति नरकविमक्तिनामकं पञ्चममध्ययनं समाप्तम्

બાવ યહ હૈ-યહાં નરકગતિ કા વિપાક વિસ્તારપૂર્વક દિશ્વલાયા હૈ । હસસે યહ નહીં સમજના ચાહિયે કિ ચાર ગતિયોં મેં સે કેવલ નરકગતિ મેં હી દુઃખોં કા અનુભવ કરના પડતા હૈ, શેષ ત્રીન ગતિયોં મેં નહીં । વાસ્તવ મેં ચારોં ગતિયાં દુઃખ સે પરિપૂર્ણ હૈં । ચારોં ગતિયોં કે પ્રાણિયોં કો દુઃખ હૈ, અતએવ મોક્ષ યા સંયમ કે હી અનુષ્ઠાન મેં જીવનપર્યન્ત નિરત રહે । પંડિતમરણ કો પ્રતીક્ષા કરે । યહ ચાતુર્ગતિક સંસાર અનન્ત હૈ ઓર હસમેં કર્માનુસાર ફલ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । બુદ્ધિમાન્ હન સર્વ તથ્યોં કો જાન કર નિરતિચાર સંયમ કા પાલન કરો ॥૨૫॥

॥ દ્વિતીય ઉદ્દેશસમાપ્ત ॥

॥ પાંચમાં અધ્યયન સમાપ્ત ॥

મરૂપણા કરવામાં આવી છે, તેનાથી આહિતચાર થઈને પંડિતમરણ રૂપ કાળની પ્રતીક્ષા કરતા થકા સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ.

આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-અહીં નરકગતિના વિપાકનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી એવું સમજવું જોઈએ નહીં કે ચાર ગતિઓમાંની માત્ર નરકગતિમાં જ દુઃખોનું વેદન કરવું પડે છે. બાકીની ત્રણે ગતિઓમાં દુઃખ અનુભવવું પડતું નથી. ખરી રીતે તો ચાર ગતિઓ દુઃખથી પરિપૂર્ણ છે. ચારે ગતિના છત્રે દુઃખી છે, એવો વિચાર કરીને સંસારના બંધનમાંથી મુક્ત થઈને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરવા માટે, સાધુએ સંયમનાં અનુષ્ઠાનમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. તેણે પંડિતમરણની પ્રતીક્ષા કરવી જોઈએ આ ચતુર્ગતિક સંસાર અનન્ત છે, અને તેમાં કર્માનુસાર ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. બુદ્ધિમાન્ પુરુષ આ સઘળાં તથ્યોને સમજી લઈને નિરતિ-ચાર સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૫॥

॥ બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

॥ પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અં. ૬ ઉ. ૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૫૩

અથ શ્રીમહાવીરમધુસ્તુતિનામકં પઠ્યમધ્યયનં પ્રારંભ્યતે—

ગતં પશ્ચમમધ્યયનમ્, સામ્પતં પશ્ચમારંભ્યતે । તસ્ય પશ્ચમ્યાધ્યયનસ્ય પશ્ચ-
માધ્યયનાઽનન્તરં કમપ્રાપ્તસ્યાઽયમભિસમ્બન્ધઃ । અત્રાઽનન્તરપૂર્વાધ્યયને નરક-
સ્વરૂપં પ્રતિપાદિતમ્ । તત્કલ્પ ભગવતા તીર્થકરેણ શ્રીમન્મહાવીરવર્દ્ધમાનસ્વામિનાઽ-
ભિહિતમિતિ તસ્યૈવ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમકારેણ ચરિતં પ્રતિપાદ્યતે,
ઉપદેશ્વર્ગુણમુક્તિશ્ચ શાસ્ત્રસ્યાપિ મુક્તિં સિદ્ધં સ્યાદિત્યપેનેન સમ્બન્ધેનાયાતસ્યાસ્ય
પશ્ચમ્યાધ્યયનસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્ ।

છઠે અધ્યયન કા પ્રારંભ (વીરસ્તવ)

પંચમ અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ । અથ છઠા અધ્યયન પ્રારંભ ક્રિયા
જાતા હૈ । પંચમ કે પશ્ચાત્ કમ પ્રાપ્ત ઘટ્ટ અધ્યયન કા સમ્બન્ધ હસ
પ્રકાર હૈ—પાંચવેં અધ્યયન મૈ નરક કા સ્વરૂપ વર્ણિત ક્રિયા ગયા હૈ ।
વહ સ્વરૂપ તીર્થંતર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર વર્દ્ધમાનને કહા હૈ । અતએ
અન્હીં ભગવાન્ મહાવીર કે ગુણોં કો વર્ણન કરને કે લિએ છઠા અધ્યયન
કહતે હૈં કયોંકિ ઉપદેશા ગુણોં સે મહાન હોતા હૈં ઓર અસે શાસ્ત્ર
કી મહત્તા સિદ્ધ હોતી હૈં । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત છઠે અધ્યયન કા યહ
પ્રથમ સૂત્ર હૈ—‘પુન્નિસ્સુ ણં’ ઇત્યાદિ ।

છઠા અધ્યયનનો પ્રારંભ (વીરસ્તવ)

પાંચમું અધ્યયન પૂરું થયું, હવે છઠા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે.
પાંચમાં અધ્યયન સાથે આ અધ્યયનનો આ પ્રકારનો સંબંધ છે—પાંચમાં
અધ્યયનમાં નરકના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે સ્વરૂપનું તીર્થંકર
ભગવાન શ્રી મહાવીર વર્ધમાને પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેથી તે ભગવાન મહા-
વીરના ગુણોનું વર્ણન કરવા માટે આ છઠડું અધ્યયન કહેવામાં આવે છે.
ઉપદેશકે મહાન્ ગુણોથી સંપન્ન હોય છે, તેમના ગુણો ગાવાથી શાસ્ત્રની
મહત્તા સિદ્ધ થાય છે. તેથી જ આ અધ્યયનમાં મહાવીર પ્રભુના ગુણોનું
વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આ અધ્યયનનું સૌથી પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.
‘પુન્નિસ્સુ ણં’ ઇત્યાદિ.

પૂજ્ય-‘પુચ્છિસ્સુ પં સમણાં માહણાં ય,

અગારિણો યાં પરતિત્થિયા યે ।

સેં કેહ્ ણેગં તહિયં ધમ્મંમાહું,

અંણેલિસં સોહુ સમિક્ખયાપ્’ ॥૧॥

છાયા—અપ્રાશ્નુઃ સત્તુ શ્રમણાઃ બ્રહ્મણાશ્ચ, અગારિણો યે પરતીર્થિકાશ્ચ ।

સ ક એકાન્તહિતં ધર્મમાહ, અનીદશં સાધુસમીક્ષયા ॥૧॥

અન્વયાર્થ—(સમણા) શ્રમણા યતયઃ (ય) ચ પુનઃ (માહણા) બ્રાહ્મણાઃ (ય) ચ પુનઃ (અગારિણો) અગારિણઃ સત્રિયાદયઃ, યે (પરતિત્થિયા ય) પરતીર્થિકાશ્ચ શાક્યાદયઃ (પુચ્છિસ્સુ) અપ્રાશ્નુઃ શ્રુત્વન્તઃ (સે કેહ્) સઃ કઃ (ણેગંતહિયં) એકાન્ત-

શબ્દાર્થ—સમણા—શ્રમણાઃ । શ્રમણ ‘ય માહણા—ચ બ્રાહ્મણાઃ’ ‘ય-ચ’ ઓર ‘અગારિણો—અગારિણઃ । ક્ષત્રિય આદિ ‘પરતિત્થિયા ય-પરતીર્થિકાશ્ચ’ ઓર પરતીર્થિક શાક્યાદિને ‘પુચ્છિસ્સુ—અપ્રાશ્નુઃ । પૂછા કિ ‘સે કેહ્—સઃ કઃ’ વહ કૌન હૈ ? જિસને ‘ણેગંતહિયં—એકાન્તહિતમ્’ કેવલ હિત-રૂપ ‘અંણેલિસં—અનીદશમ્’ અનુપમ ‘ધમ્મં—ધર્મ’ ધર્મ ‘સાધુસમિક્ખયાપ્’—સાધુસમીક્ષયા’ સમ્યક્ પ્રકાર સે વિચાર કર ‘આહુ—આહ’ કહા હૈ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, ગૃહસ્થો ઓર શાક્ય આદિ પરતીર્થિકોને પૂછા કિ વહ કૌન હૈ જિસને એકાન્ત હિતકર ઓર અનુપમ ધર્મ કો જો દુર્ગતિ મેં ગિરતે હુએ જીવોં કો ધારણ કરતા હૈ—બચાતા હૈ ઓર શુભ સ્થાન મેં ધારણ કરાતા અર્થાત્ પહુંચાતા હૈ—સમ્યક્ પ્રકાર સે જાન

શબ્દાર્થ—‘સમણા—શ્રમણાઃ’ શ્રમણ ‘ય માહણા—ચ બ્રાહ્મણાઃ’ અને પ્રાશ્નુ ‘ય-ચ’ અને ‘અગારિણો—અગારિણઃ’ ક્ષત્રિય વગેરે ‘પરતિત્થિયા ય-પરતીર્થિકાશ્ચ’ અને પરતીર્થિક શાક્ય વિગેરેએ ‘પુચ્છિસ્સુ—અપ્રાશ્નુઃ’ પૂછ્યું કે ‘સે કેહ્—સઃ કઃ’ તે કોણ છે ? જેણે ‘ણેગંતહિયં—એકાન્તહિતમ્’ કેવળ હિતરૂપ ‘અંણેલિસં—અનીદશમ્’ અનુપમ ‘ધમ્મં—ધર્મમ્’ ધર્મ ‘સાધુ સમીક્ખયાપ્—સાધુ સમીક્ષયા’ સમ્યક્ પ્રકારથી વિચારીને ‘આહુ—આહ’ કહેલ છે. ॥ ૧ ॥

અન્વયાર્થ—શ્રમણો, પ્રાશ્નુઓ, ગૃહસ્થો અને શાક્ય આદિ પરતીર્થિકોએ શુધર્મા સ્વામીને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછ્યો—‘દુર્ગતિમાં પડતાં જીવોને બચાવીને શુભસ્થાનમાં પહોંચાડનાર, એકાન્ત હિતકર અને અનુપમ ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે બજીને તેની પ્રતિષ્ઠા કરનાર તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ કેવાં હતા ?’

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. જી. અ.૬ ડ. ૧ મગધતો મહાવીરસ્ય મુળચર્ચનમ્ ૪૫૫

હિતમ્ (અપેક્ષિત) અનીદશમ્-અનન્યસદૃશમ્ (ધર્મ) ધર્મ-દુર્ગતિપ્રસ્તજન્તુધારક-
શુભસ્થાનસ્થાપકરૂપમ્, (સાધુસમિવસ્ત્યાપ) સાધુસમીક્ષયા સમતઃ (માહુ)
આહ-કથિતવાનિતિ ॥ સૂ.૧ ॥

ટીકા—પચ્ચમાધ્યયનપટ્ટાધ્યયનયોઃ સમ્બન્ધઃ પ્રતિપાદિતઃ, અનન્તરસૂત્રેણ
ચાડ્યં સમ્બન્ધઃ, તીર્થંકરમતિપાદિતમાર્ગેણ ધ્રુવમાચરન્ પઞ્ચિતમરણમપેક્ષતે, इति
બાલમરણેન નરકમાસિરિતિ અનન્તરસૂત્રે કથિતમ્ । તત્ત્વ મ્ભવતિ જિજ્ઞાસા, યદ્
પતાહશ્વધર્મસ્ય પ્રતિપાદકસ્તીર્થંકરઃ કથંભૂતો યેનોપદિષ્ટોડ્યં માર્ગઃ-इत्येतत् પૃષ્ઠ-
વન્તઃ-તદેશદ- (પુચ્છિષ્ણુ) ક્ષ્યાદિ । અનન્તરોદિતયેવંપ્રકારકનરકસ્વરૂપં શ્રુત્વા
સંજ્ઞાતવૈરાગ્યાઃ શ્રમગબાહ્યાદયઃ કેન પ્રતિપાદિતમિત્યેતદિતિ સુધર્મસ્વામિનમ્-

કરકે કહા છે ? 'આહુ' યહાં ગાથા મેં જો બહુવચન કા પ્રયોગ કિયા
ગયા છે સો આર્ષ હોને કે કારણ છે ॥૧॥

ટીકાર્થ-પાંચવેં ઓર છટે અધ્યયન કા સમ્બન્ધ કહા જા ચુકા છે ।
પ્રસ્તુત સૂત્ર કા અનન્તર સૂત્ર કે સાથ યહ સમ્બન્ધ છે । ઇસસે પહેલે
સૂત્ર મેં કહા ગયા છે કિ સાધુ તીર્થંકર દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગ પર ચલતા
હુઆ મોક્ષ એવં સંયમ કા આચરણ કરે ઓર પંચિત મરણ કી અપેક્ષા
કરે । બાલમરણ સે નરક કી પ્રાપ્તિ હોતી છે । યહાં એસી જિજ્ઞાસા
ઉત્પન્ન હોતી છે કિ ઇસ પ્રકાર કે ધર્મ કે પ્રતિપાદક તીર્થંકર કૈસે યે
જિન્હોને ઇસ માર્ગ કા ઉપદેશ દિયા છે ? ઇસ જિજ્ઞાસા સે પ્રેરિત હોકર
જો પ્રશ્ન કિયા ગયા, ડસકા પ્રસ્તુત સૂત્ર મેં દિગ્દર્શન કરાવા ગયા છે ।

ગાથામાં આવેલ 'આહુ' પદમાં જે બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે,
તે આર્ષ હોવાને કારણે કરાયો છે.

ટીકાર્થ—પાંચમાં અધ્યયન સાથે છઠા અધ્યયનનો કેવો સંબંધ છે, તે
પ્રકટ કરીને હવે સૂત્રકાર પાંચમાં અધ્યયનના છેલ્લા સૂત્ર સાથે છઠા અધ્ય-
યનના પહેલા સૂત્રનો સંબંધ પ્રકટ કરે છે. છેલ્લા સૂત્રમાં એવું પ્રતિપાદન
કરવામાં આવ્યું કે સાધુએ તીર્થંકર દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગે ચાલીને સંય-
મનું પાલન કરવું જોઈએ. તેણે પંચિત મરણની જ પ્રતીક્ષા કરવી જોઈએ.
બાલમરણ દ્વારા નરક આદિ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે-મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.
આ પ્રકારના ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનાર તીર્થંકર કેવાં હશે, એ બાણવાની
જિજ્ઞાસા થાય તે સ્વાભાવિક છે. આ પ્રકારની જિજ્ઞાસાથી પ્રેરાઈને જે પ્રશ્ન
પૂછવામાં આવ્યો છે, તેનું આ સૂત્રમાં દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે.

સમયાર્થબોધિતી ટીકા પ્ર. યુ. અ. ૬ જ. ૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૫૭

તથા (આહુ) આહ, ઇતિ । શ્રમણબ્રાહ્મણક્ષત્રિયપરતીર્થિકાઃ પૃષ્ઠવન્તઃ ય એકાન્ત-
રુપેણ કલ્યાણકરં સર્વતઃ શ્રેષ્ઠ ધર્મં વિજ્ઞાય કથિતવાન્ સ કઃ ? ઇતિ સુધર્મસ્થામિનં
નિવેદયતિ જમ્બૂસ્વામી, એસ્ય ઉપદેષ્ટવિષયિણી જિજ્ઞાસા પ્રાદુરભૂત મદ્વળામિતિ
માતઃ ॥ સુ-૧ ॥

મૂલમ્—‘કહં ચ જ્ઞાણં કહં દંસણં સે’,

સીલં કહં નાયંસુયસ્સ આસી ।

જાણાસિ ણં મિલ્લુ ! જેહાનહેણં,

અહીંસુયં બુંહિ જેહા ણિસંતં ॥૨॥

છાતા—કથં ચ જ્ઞાણં કથં દર્શનં તસ્ય સીલં કથં જ્ઞાતપુત્રસ્ય આસીત્ ।

જાનાસિ લલુ નિજ્ઞો । યાથાતથ્યેન, યથાશ્રુતં વૃદ્ધિ યથા નિશાન્તમ્ ॥૨॥

અન્યપાર્થ—હે મુસ્તવ્ય ! ઇતિ જમ્બૂસ્વામી પૂચ્છતિ—(સે નાયમુયસ્સ) તસ્ય જ્ઞાતસુત-
સ્ય-ક્ષત્રિયકુમારસ્ય વર્તમાનસ્થાયિનઃ (જ્ઞાણં) જ્ઞાનમ્-વિશેષાદ્યરોધકં જ્ઞાનમ્ (કહં)

તાત્પર્યમ્ યહૈ કિ શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, ગૃહસ્થો ઝોર અન્યતીર્થિકોને
એસા પૂછા કિ-એકાન્ત રુપ સે કલ્યાણકારી ઝોર સર્વોત્તમ ધર્મ કો
જાનકર જિસને પ્રતિપાદન કિયા, વહ કૌન થા ? એસા જમ્બૂ સ્વામીને
સુધર્માસ્વામી સે નિવેદન કિયા । અર્થાત્ પ્રશ્નકર્તાઓ કો ઉપદેશક
કે વિષય મેં જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન હૃદૈ ॥૧॥

‘કહં ચ જ્ઞાણં’ હરયાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે નાયપુત્તસ્સ-તસ્ય જ્ઞાતપુત્રસ્ય’ હસ જ્ઞાતપુત્ર મગવાન્
મહાવીર સ્વામીકા ‘જ્ઞાણં-જ્ઞાનમ્’ જ્ઞાન ‘કહં-કથમ્’ કેસા થા ‘કહં
દંસણં-કથં દર્શનમ્’ તથા હનકા દર્શન કેસા થા ? ‘સીલં કહં આસી-

આ પ્રશ્ન દ્વારા સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે જીવેાનું એકાન્તરૂપે
કલ્યાણ કરનારા, સર્વોત્તમ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનારા તે ઉપદેશક કેાણ હતા
અને કેવા હતા, તે બાણવાની શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, ગૃહસ્થ આદિ સૌને જિજ્ઞાસા
થાય છે. ॥૧॥

‘કહં ચ જ્ઞાણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે નાયપુત્તસ્સ-તસ્ય જ્ઞાતપુત્રસ્ય’ તે જ્ઞાતપુત્ર મગવાન્ મહાવીર
સ્વામી નું ‘જ્ઞાણં-જ્ઞાનમ્’ જ્ઞાન ‘કહં-કથમ્’ કેવું હતું ‘કહં દંસણં’-કથં દર્શનમ્
તથા તેમનું દર્શન કેવું હતું ? ‘સીલં કહં આસી-સીલં કથં અસીત્’ તથા
તેમનું શીલ અર્થાત્ ધર્મનિપમ રૂપ આચરણ કેવું હતું ? ‘મિલ્લુ-મિજ્ઞો’
હે સાધુ ‘જેહાનહેણં જાણાસિ-યાથાતથ્યેન જાનસિ’ તમે અર્થાત્ પ્રકારથી બૂઝો

કથં-કીદશમાસીત્ (કહં દંસણં) કથં દર્શનમ્-કીદશં સામાન્યાર્થપરિચ્છેદકં દર્શનમ્ (સીલં કહં આસી) શીલં-યમનિયમરૂપં કીદશમાસીત્ (મિશ્તુ) મિશ્નો ! હે મદન્ત ! (જહાતહેણં જાણાસિ) યાથાતથ્યેન જાનીપે-સમ્યગવગચ્છસિ (અહા સુયં) મગવન્નુસાદ્ યથાશ્રુતં (જહા ણિસંતં) યથા નિશાન્તં યેન પ્રકારેણ ગુરુકુલનિવાસિનાઽવધારિતં તત્ (બ્રૂહિ) બ્રૂહિ-કથય ઇતિ ॥ ૨ ॥

શીલં કથં આસીત્' તથા 'તેનકા શીલ અર્થાત્ યમનિયમ રૂપ આચરણ કેસા થા' મિશ્તુ-મિશ્નો' હે સાધો 'જહા તહેણં જાણાસિ-યાથાતથ્યેન જાનાસિ' તુમ યથાર્થ પ્રકાર સે યહ જાનતે હો હસલિયે 'અહા-સુયં-યથા-શ્રુતં' જેસા તુમને સુના હૈ 'જહા ણિસંતં-યથા નિશાન્તમ્' ઓર જેસા નિશ્ચય કિયા હૈ વહ 'બ્રૂહિ-બ્રૂહિ' હમે કહ સુનાહયે ॥૨॥

અન્વયાર્થ-જન્મૂ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ગુરુવર્ય ! તેન જ્ઞાતાપુત્ર અર્થાત્ ક્ષત્રિયકુલ કે આશ્રૂષણ રૂપ વર્દમાન સ્વામી કા જ્ઞાન અર્થાત્ વસ્તુ કે વિશેષ ધર્મોં કો જાનનેવાલા બોધ કેસા થા ? તેનકા દર્શન અર્થાત્ વસ્તુ કે સામાન્ય ધર્મ કો જાનનેવાલા ઉપયોગ કેસા થા ? તેનકા યમ નિયમ રૂપ શીલ કિસ પ્રકાર કા થા ? હે મદન્ત ! યહ આપ યથાર્થ રૂપ સે જાનતે હો, અતઃપ્રવ જેસા આપને સુના હૈ યા ગુરુકુલ મેં નિવાસ કરતે છુપ આપને જેસા દેખા હૈ, વહ અનુગ્રહ કરકે મુશ્કે કહિપ ॥૨॥

છે ?, એટલા માટે 'જહા સુયં-યથા શ્રુતં' જેવું તમે સાંભળ્યું છે. 'જહા ણિસંતં-યથા નિશાન્તમ્' અને જેવો નિશ્ચય કર્યો છે તે 'બ્રૂહિ-બ્રૂહિ' અમને કહી સંભળાવો. ॥ ૨ ॥

સૂત્રાર્થ-જન્મૂસ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે હે ગુરુવર્ય ! તે જ્ઞાતાપુત્ર એટલે કે ક્ષત્રિયકુળના આશ્રૂષણ સમાન વર્ધમાન સ્વામીનું જ્ઞાન (વસ્તુના વિશેષ ધર્મોંને જાણનારો બોધ) કેવું હતું ? તેમનું દર્શન-(વસ્તુના સામાન્ય ધર્મને જાણનારો ઉપયોગ) કેવું હતું ? તેમનું યમનિયમરૂપ શીલ કેવા પ્રકારનું હતું ? હે ગુરુ મહારાજ ! આપ તે યથાર્થ રૂપે જાણો છો. આપ તેમના અંતિવાસી હતા, તેથી આપે તેમની સમીપમાં રહીને તેમનાં વચનાશ્રુતોત્ પાન કરેલું છે, આપને તેમના જીવનનો અભ્યાસ કરવાની તક મળેલી છે, તો કૃપા કરીને તે મહાપુરુષના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદિના વિષયમાં અમને બધું કહો ॥૨॥

સમયાર્થચોષિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૬ ડ. ૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૫૧

ટીકા—(સે) તસ્ય (ળાયસુયસ) જ્ઞાતસુતસ્ય—શ્રવિયકુમારસ્ય ભગવતો વર્દમાનસ્વામિનઃ (ળાળ) જ્ઞાનમ્—વિશેષાવબોધકં કેવલજ્ઞાનલક્ષણમ્, (કહ) કથમ્—કીદશમાસીત્, (કહં દંસળ) કથં દર્શનમ્—સમાન્યાર્થપરિચ્છેદકં કીદશી કેવલદર્શનમ્, (સોલં કહં) શીલં—યમનિયમાદિ કથમ્=કીદશમ્ (આસી) આસીત્ (મિક્તુ) મિશ્નો !—નિરવધમિલ્લણશીલગુરુવર્પ ! (જહાતહેળં જાળાસિ) યાર્થ-તથ્યેન યદ્ યાદશં વસ્તુ અનેકાન્તાત્મકમ્, તત્ તાદશમેવ ત્વં જાનાસિ । (ળ) વાવ્યાલક્ષ્ણારે (અદાસુયે) યથાશ્રુતં યથા—યેન પ્રકારેળ મળવતા શ્રીમત્તીર્થકરમુલાત્ શ્રુતમ્ । શ્રુત્વા ચ (જહા ળિસંતં) યથા નિશાન્તં—યેન રૂપેળાઽવધારિતમાત્મનિ, સંયમ-પાલનાપતિવન્ધવિદારધર્પદેશનાદિકં ચ કીદશં મળવત્ અસીદિતિ યથાશ્રુતં યથા-

ટીકાર્થ—પ્રત્યેક વસ્તુ સામાન્ય વિશેષાત્મક છે । સામાન્ય ઓર વિશેષ ધર્મો કા સમૂહ હી વસ્તુ કહલાતા છે । ઉસમેં સે સામાન્ય અંશ કા ગ્રાહક જો છે ઉસકા ઉપયોગ દર્શન કહલાતા છે ઓર વિશેષ અંશ કા બોધક ઉપયોગ, જ્ઞાન કહલાતા છે । સર્વપ્રથમ હન્નીં કે વિષય મેં પ્રદન કિયા ગયા છે કિ-જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્ મહાવીર કા જ્ઞાન કિસ પ્રકાર કા થા ? ઉનકા દર્શન કિસ પ્રકાર કા થા ? તદનન્તર ભગવાન્ કે આચાર કે વિષય મેં પ્રદન કિયા ગયા છે કિ ભગવાન્ કા શીલ અર્થાત્ યમ નિયમ આદિ આચાર કિસ પ્રકાર કા થા ? ભગવાન્ ! આપ યાથાતથ્ય જાનતે હેં, અતઃવ ભગવાન્ કે સુલ સે જૈસા સુના છે ઓર સુનકર આપને જૈસા અવધારણ કિયા છે અથવા ગુરુકુલ મેં નિવાસ કરતે હુઅ સંયમપાલન

ટીકાર્થ—પ્રત્યેક વસ્તુ સામાન્ય વિશેષાત્મક હોય છે. સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મોના સમૂહને જ વસ્તુ કહેવાય છે. તેમાંથી સામાન્ય અંશનું જે અલ્પ કરવાવાળું છે તેને ઉપયોગ-દર્શન કહે છે અને વિશેષ અંશના બોધકને ઉપયોગ-જ્ઞાન કહેવાય છે સૌથી પહેલો પ્રશ્ન મહાવીર પ્રભુના જ્ઞાનદર્શનના વિષયમાં પૂછવામાં આવેલ છે. તે પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે-મહાવીર પ્રભુનું જ્ઞાન કયા પ્રકારનું હતું ? તેમનું દર્શન કયા પ્રકારનું હતું ? ત્યારબાદ ભગવાનના આચારના વિષયમાં એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે કે મહાવીર પ્રભુનું શીલ એટલે યમનિયમ આદિ આચાર કેવાં હતાં ? આપે મહાવીર પ્રભુના મુખારવિન્દમાંથી ધર્મતત્ત્વની પ્રપંચ સાંભળેલી છે અને તેમના અન્તેવાસી તરીકે તેમની જ સમીપમાં રહીને તેમના આચાર વિચારો નો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવેલો છે. વળી આપ શ્રુતપારગામી છો. તો આપે વીર પ્રભુની સમીપે સાંભળેલો અને સાંભળીને હૃદયમાં ઉતારેલો ઉપદેશ તથા મહાવીર પ્રભુના જ્ઞાન,

૫૬૦

સુત્રકૃતાન્નવચ્ચે

વિધારિતં યથા ચ દૃષ્ટં તત્સર્વં મયં (બ્રૂહિ) બ્રૂહિ કથય । મગચતાં તીર્થકરાણાં મુત્તાર-
ન્દિદાં વિનિઃસૃત્સર્વાર્થાગમસ્ય મગચાશ્રુતસ્વાન્, સમાદિતાય વિનીતાય વિનેયાય
શ્રદ્ધાવતે ગુરુપદિષ્ટપ્રપદેષ્યમિતિસ્થિતિઃ શાસ્ત્રીયેતિ ॥ ૨૦૨ ॥

એવં જન્મસ્વામિના પૃષ્ઠો મગચાન્ મુધર્મસ્વામી પાદ- (શેયન્નપ) ઇત્યાદિ,
મૂછમ્-શેયન્નપં સે' કુંસલે મહેસી,

અણંતં નાળી યં અણંતદંસી' ।

જંસંસિળો ચક્રચુપહે ઠિયસ્સ,

જાળાહિ ધમ્મં ચ ધિં' ચ પેહિ' ॥૩॥

છાયા—શેદજ્ઞઃ સ કુશલો મહાશ્વપિઃ, અનન્તજ્ઞાનો ચ અનન્તદર્શો ।

યશસ્વિનશ્વપ્તયે સ્થિતસ્ય જાનીહિ ધર્મં ચ ધૃતિં ચ મેક્ષસ્વ ॥૩॥

અપ્રતિબન્ધ વિહાર એવં ધર્મદેશના આદિ જો કુછ દેસા હૈ સો
વધાર્થરૂપ સે કહિયે । યહ સપ મગચાન્ કા કૈસા થા ?

આચાર્ય યહ હૈ કિ મગચાન્ તીર્થકર કે મુત્તારવિન્દ સે ઉપદિષ્ટ
સમી કુછ કહિયે । આપ શ્રુતપારગામી હૈ, અતઃએ આપને જો અવધારણ
કિયા યા દેસા હૈ, વહ ખી કહિયે ।

શાસ્ત્ર કી મર્યાદા એસી હૈ કિ ઇસામચિત્તવાલે, વિનીત ઓર શ્રદ્ધા-
વાન્ શિષ્ય કો હી ગુરુ દ્વારા ઉપદિષ્ટ તત્ત્વ કા ઉપદેશ દેના ચાહિયે ॥૨॥

‘શેયન્નપ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે-છઃ’ । યહ મગચાન્ મહાવીર ચર્ત્તમાન સ્વામી ‘શેય-
ન્નપ- શેદજ્ઞઃ’ સંસાર કે પ્રાણિયોં કા દુઃખ જામતે થે ‘કુંસલે મહેસી-

દર્શન અને શીલના વિષયમાં આપે જે દેખ્યું છે, તે સાંભળવાથી અમને
ધણી જ જિજ્ઞાસા થઈ છે. તેા કૃપા કરીને આપ અમને તે બધું યથાર્થપણાથી
કહી સંભળાવેા.”

શાસ્ત્રપ્રજ્ઞાવી એવી છે કે એકાગ્રચિત્ત. વિનીત, અને શ્રદ્ધાવાન શિષ્યને
જ ગુરુ દ્વારા ઉપદિષ્ટ તત્ત્વનેા ઉપદેશ દેવો ભીષ્મએ. જામુસ્વામીસાં આ પ્રકારની
યોગ્યતા રહેલી હોવાથી મુધર્મા સ્વામી તેમના પ્રશ્નનેા ઉત્તર આપે છે. ॥ ૨ ॥

‘શેયન્નપ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સે-છઃ’ તે મગચાન્ મહાવીર વર્ત્તમાન સ્વામી ‘શેયન્નપ-શેદજ્ઞઃ’
સંસારના પ્રાણિયોના દુઃખો નાશુતા હતાં ‘કુંસલે મહેસી-કુશલઃ મહર્ષિઃ’ તે

समवार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ.६ उ. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ४६१

अन्वयार्थः—(से) स वर्द्धमानस्वामी (खेयन्नप) खेदज्ञः—संसारिणां कर्म-
विपाकजदुःखज्ञावकः (कुपथे महेसी) कुशलः—कर्मोच्छेदने निपुणः, महा ऋषिः—
सर्वत्र सदोपयोगवान् (अनंतनाणी) अनन्तज्ञानी—केवलज्ञानवान् (य) च—पुनः
(अणंतदंसी) अनन्तदर्शी—केवलदर्शनवान् आसीत्। एतादृशस्य (जसंसिणो) यशस्विनः
(चक्षुःपथे स्थितस्य) चक्षुःपथे स्थितस्य—लोचनमार्गे भवस्यकेवल्यवस्थायां विद्य-
मानस्य (धम्मं) धर्मं श्रुतचारित्ररूढं (जाणाहि) जानीहि (धिगं च पेहि) धृतिं च
तस्य भगवतो धैर्यं प्रेक्षस्व—सम्यक् कुशाग्रबुद्ध्या पर्यालोचय इति ॥ सू० ३ ॥

कुशलः महर्षिः वह आठ प्रकार के कर्मों का छेदन करनेवाले और
महान् ऋषि थे 'अनंतनाणी-अनन्त ज्ञानी' वे अनन्त ज्ञानवाले 'य-च'
और 'अणंतदंसी-अनन्तदर्शी' केवल दर्शन वाले थे 'जसंसिणो-
यशस्विनः' कीर्तिवाले तथा 'चक्षुःपथे स्थितस्य' जगत्
के लोचनमार्गमें स्थित भगवान् के 'धम्मं-धर्म' श्रुतचरित्ररूपधर्म को
'जाणाहि-जानीहि' तुम जानो 'धिगं च पेहि-धृतिं च प्रेक्षस्व' एवं उनकी
धीरता को विचारो ॥३॥

अन्वयार्थ—वर्द्धमान स्वामी खेदज्ञ थे अर्थात् संसारी जीवों को
कर्म के परिपाक से होनेवाले दुःख का ज्ञाता थे। वह कुशल अर्थात्
कर्मों का उच्छेदन करने में निपुण थे। महाऋषि थे अर्थात् उनका
उपयोग सर्वत्र और सर्वदा लगा ही रहता था। वह अनन्त ज्ञानी और
अनन्त दर्शनी अर्थात् सर्वज्ञ और सर्वदर्शी थे। उन यशस्वी तथा

आठ प्रकारના કર્મોનું છેદન કરવાવાળા અને મહાન્ ઋષિ હતાં 'અનંતનાણી'
અનન્તજ્ઞાની' તે અનંત જ્ઞાનવાળા 'ય-ચ' અને 'અણંતદંસી-અનન્તદર્શી'
કેવલ દર્શનવાળા હતા. 'જસંસિણો-યશસ્વિનઃ' કીર્તીવાળા તથા 'ચક્ષુપથે
ઠિયસ્ત-ચક્ષુઃપથે સ્થિતસ્ય' જગતના લોચન માર્ગમાં સ્થિત ભગવાનના 'ધમ્મં
-ધર્મ' શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'જાણાહિ-જાનીહિ' તમે જાણો 'ધિગં ચ પેહિ-
ધૃતિં ચ પ્રેક્ષસ્વ' એવમ્ તેમની ધીરતાને વિચારો. ॥ ૩ ॥

સૂત્રાર્થ—વર્ધમાન સ્વામી ખેદજ્ઞ હતા એટલે કે કર્મનાં પરિપાક રૂપે
સંસારી જીવોને જે દુઃખો સહન કરવા પડે છે. તેના અચૂરાર હતા. તેઓ
કુશલ હતા, એટલે કે કર્મોના નાશ કરવામાં નિપુણ હતા. તેઓ મહર્ષિ હતા
એટલે કે તેમનો ઉપયોગ સર્વત્ર અને સર્વદા પ્રવૃત્ત જ રહેતો હતો. તેઓ
અનન્ત જ્ઞાન અને અનન્ત દર્શનથી સંપન્ન એટલેકે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી
હતા. તે યશસ્વી તથા ભવસ્થકેવત્રી અવસ્થામાં આપની (શિષ્યસમૂહની)

ટીકા—(સે) સઃ—અસી મગવાન્ મહાવીરઃ ચતુર્વિંશદતિશયયુક્તઃ, પચ્ચત્તિ-
શદ્વાળીગુણસમ્પન્નઃ (લેયન્નણ) લેદ્દઃ લેદં—સંસારોદરચિવરવર્તિજીવાનાં
કર્મવિપાકજનિતં ચતુર્ગતિભ્રમણલક્ષણં દુઃખં જાનાતીતિ લેદ્દઃ, દુઃખતિરાકરણ-
સમર્થોપદેશદાનાત્। અથવા—(લેયન્નણ) ક્ષેત્રજ્ઞઃ ક્ષેત્રં સકલકર્મણામુત્પાદનસ્થાનં
જનાતીતિ ક્ષેત્રજ્ઞઃ યદ્વા ક્ષેત્રવાકાશં તદ્જાનાતીતિ ક્ષેત્રજ્ઞઃ, લોકાલોકસ્વરૂપપરિ-
જ્ઞાનવાન્ તથા—(કુશલે) કુશલઃ—પ્રાણિનાં દુઃખકારણકર્મણોપનયને ઉપદેશદાના-
દિના દક્ષઃ। યદ્વા—કૌ—આત્મસ્વરૂપવૃથિભ્યાં શેતે તિષ્ઠતિ પ્રાદુર્ભવતીતિ કુશઃ=

અવસ્થકેવલી અવસ્થા મેં ચક્ષુ કે પથ મેં સ્થિત મગવાન્ કે શ્રુતચારિશ્ર
ધર્મ કો સમજો ઓર મગવાન્ કે ધૈર્ય કો સમ્યક્ પ્રકાર સે કુશાય વુદ્ધિ
સે વિચારો ॥૨॥

ટીકાર્થ—ચૌતીસ અતિશયો સે સમ્પન્ન એવં બાળી કે પૈતીસ ગુણો સે
વિભૂષિત બહુ મગવાન્ મહાવીર લેદ્દઃ યે, અર્થાત્ સંસાર મેં ભ્રમણ કરને
બાલે જીવોં કો કર્મવિપાક સે ઉત્પન્ન હોનેવાલે એવં ચાર ગતિયોં મેં ભ્રમણ
રૂપ દુઃખ કો જાનનેવાલે યે। ઉસ દુઃખ કો દૂર કરને મેં સમર્થ ઉપદેશ
દિયા હૈ, અતઃપથ વે ઉસકે જ્ઞાતા યે। અથવા ‘લેયન્નણ’ કા અર્થ હૈ ક્ષેત્રજ્ઞ
અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ કર્મોં કે ઉત્પાદ સ્થાન કો જાનનેવાલે યે। અથવા ક્ષેત્ર
આકાશ કો જાનનેવાલે યે અર્થાત્ ઉન્હોને લોક ઓર આલોક કે સ્વરૂપ
કો જાના થા। મગવાન્ કુશલ યે અર્થાત્ પ્રાણિયોં કો દુઃખ પહુંચાને-
વાલે કર્મોં કા નિવારણ કરનેવાલા ઉપદેશ દેને મેં દક્ષ યે અથવા મગ-

દષ્ટિ સમક્ષ પ્રત્યક્ષ વિધમાન, મહાવીર પ્રભુના શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને અરાબર
સમજી લેા અને તેમના ધૈર્યશુભુના સારી રીતે કુશાયવુદ્ધિથી વિચાર કરેા ॥૩॥

ટીકાર્થ—ચૌત્રીશ અતિશયેથી અને વાણીના પાંત્રીશ શુભેાથી સંપન્ન
એવા તે મહાવીર પ્રભુ ‘ખેદજ’ હતા. એટલે કે સંસારમાં જમણ કરનારા
ભુવોને કર્મવિપાકને લીધે ભોગવવા પડતાં દુઃખોના તથા ચાર ગતિએમાં
જમણ કરતાં કરતાં સહન કરવા પડતાં દુઃખોના જાણકાર હતા તેમણે તે દુઃખને
દૂર કરવાનો માર્ગ બતાવ્યો છે. સંસારના દુઃખેનુ કારણ તથા તે દુઃખોને
દૂર કરવાનો ઉપાય તેઓ જાણતા હતા, તેથી જ તેમને ‘ખેદજ’ કહ્યા છે.
અથવા ‘લેયન્નણ’ નો અર્થ ક્ષેત્રજ્ઞ પણ થાય છે. તેઓ સઘળાં કર્મોના ઉત્પાદ
સ્થાનને જાણનારા હતા. અથવા તેઓ ક્ષેત્રને જાણનારા હતા એટલે કે લોક
અને અલોકના સ્વરૂપના જાણકાર હતા. તેઓ કુશલ હતા, એટલે કે પ્રાણીઓને
દુઃખ દેનારા કર્મોનું નિવારણ કરનારો ઉપદેશ દેવામાં દક્ષ (નિપુણ) હતા.

અથવા ભગવાન 'કુ' એટલે કે આત્મા રૂપી ભૂમિમાં, 'શ' એટલે શયન કરનારા-રહેનારા અથવા ઉત્પન્ન થનાર, 'કુશ' એટલે કે આઠ પ્રકારના કર્મોનું છેદન કરનારા હતા, તે કારણે તેમને કુશલ કહ્યા છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે મહાવીર પ્રભુ પોતાનાં કર્મોના તથા પ્રાણીઓનાં કર્મોના વિનાશ કરવામાં નિપુણ હતા. લોકમાં પણ 'સૌથી સમર્થ' ના અર્થમાં 'કુશલ' શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. જેમકે 'તે વ્યાકરણમાં કુશલ છે, તે ન્યાયમાં કુશલ છે, તે સર્વશાસ્ત્રોમાં કુશલ છે.' એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ આઠ પ્રકારના કર્મ રૂપ કુશનો વિનાશ કરવામાં અતિશય કુશલ હતા. તેઓ ઉત્પત્તિપર્યા કરનારા હતા અને ઘોરપરીવહો અને ઉપસર્ગો સહન કરવાવાળા હતા તેથી તેમને મહર્ષિ કહ્યા છે. કર્મોની નિર્જરા કરીને તેમણે ચાર પ્રકારનાં ધાતિયા કર્મોના ક્ષય કરી નાખ્યો હતો, તેથી તેમનું જ્ઞાન-ઉપયોગ સર્વ પદાર્થોમાં સદા વ્યાપ્ત જ રહેતું હતું. તેઓનું જ્ઞાન હ્રિસ્થોના જેવું અપૂર્ણું કે સંપાદિત ન હતું.

હસ્તાડ્ડમલકમિત્ત સર્વદૈવ પદ્યતિ, આર્વિર્ભૂતસાંપતિકાત્ કેચલજ્ઞાનાત્ જ્ઞાનપતિ-
 બન્ધકજ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મહો વિનાશ્ચાત્ । યથા-આશ્રુમજ્ઞાનત્યાડતિવિવત્તશ્રવણ-
 શીલોડપિ, ન તુ પરતીર્થિકાત્ પરિગ્રહપરિવૃત્તઃ । (અનંતનાળી) અનન્તજ્ઞાનો-અવિ-
 નાશજ્ઞાનવાન અન્ત શબ્દસ્ય નાસાર્થે પ્રસિદ્ધેઃ, ન વિચિત્રે અનો વિનાશો યસ્ય તન્
 અનન્તમ્ અનન્તં ચ તજ્ઞાનમિતિ અનન્તજ્ઞાનં તદ્વિચિત્રે યસ્ય સોડનન્તજ્ઞાની । અથવા
 -અનન્તપદાર્થપરિચ્છેદકં વિશેષગ્રાહકં જ્ઞાનં યસ્ય સોડનન્તજ્ઞાની, (ય) ચ (અન-
 તદંત્રી) અનન્તદર્શી, અનન્તં-સામાન્યાર્થપરિચ્છેદકં દર્શનં વિધતે યસ્ય સંડનન્ત-
 દર્શી કેચલદર્શનીત્યર્થઃ । યદ્યપિ જ્ઞાનદર્શને સમાનાર્થકે, इति एकेनापि निर्वाहे
 મલક કે સમાન સર્વદૈવ જાનતે થે, જ્યોત્કિ જ્ઞાન મે રુકાવટ તપ્પન્ન કરને
 ચાલા ઉનકા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ક્ષીણ હો ચુકા થા ।

મગવાન્ જૈસે મહાકૃષિ થે, ઉસી પ્રકાર અત્યન્ત ઘેર તપશ્રવણ
 કરને ચાલે ખી થે । પરતીર્થિકો કે સમાન વે પરીગ્રહ સે યુક્ત નહીં થે ।

મગવાન્ અનન્તજ્ઞાની થે । અન્ત શબ્દ કા એક અર્થ 'વિનાશ' ઓ
 પ્રસિદ્ધ હૈ, અતઃચ અનન્ત કા અર્થ હૈ અવિનાશી । જિસકા અન્ત અર્થાત્
 વિનાશ ન હો વહ અનન્ત । એસે જ્ઞાનવાલે કો અનન્તજ્ઞાની કહતે હૈ ।
 અથવા અનન્ત પદાર્થો કો જાનનેચાલા વિશેષ ગ્રાહક જ્ઞાનવાલા અનન્ત-
 જ્ઞાની કહલાતા હૈ ।

ઔર મગવાન્ અનન્તદર્શી થે । સામાન્ય અર્થ કો જાનનેચાલા દર્શન
 જિનકા અનન્ત હો, ઉન્હે અનન્તદર્શી કહતે હૈ । યદ્યપિ જ્ઞાન ઔર દર્શનક

તેથી છદ્મશોની જેમ વિચાર કરી કરીને કે કલ્પના કરીને કાંઈ પદાર્થ ને
 જાણવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી. તેઓ સમસ્ત પદાર્થોના સ્વરૂપને હાથમા રહેલા
 આમળાની જેમ જાણવાને સમર્થ હતા, કારણ કે જ્ઞાનના અવરોધક જ્ઞાનાવર-
 ણીય કર્મોનો તેમણે ક્ષય કરી નાખ્યો હતો.

મહાવીર પ્રભુ જેવાં મહાકૃષિ હતા, એવાં જ મહાન તપસ્વી પણ હતા.
 જેઓ પરતીર્થિકોની જેમ પરિગ્રહથી યુક્ત ન હતા.

જગવાન અનન્ત જ્ઞાની હતા. 'અન્ત' પદ વિનાશના અર્થમાં વપરાય
 છે. જેનો અન્ત હોતો નથી એવા પદાર્થને અનન્ત કહે છે. મહાવીર પ્રભુને
 અનન્ત જ્ઞાનના ધારક કહ્યા છે કારણ કે તેમનું જ્ઞાન કદી નાશ ન પામે
 એવું-અવિનાશી-હતું. અથવા અનન્ત પદાર્થોને જાણનાર વિશેષ ગ્રાહક જ્ઞાન-
 વાળાને અનન્તજ્ઞાની કહેવાય છે.

મહાવીર પ્રભુ અનન્તદર્શી હતા. સામાન્ય અર્થને જાણનાર અનન્ત
 દર્શન જેઓ ધરાવતા હોય છે, તેમને અનન્તદર્શી કહે છે. જો કે જ્ઞાન અને

समयार्थबोधिनी टीका प्र. भु. अ. ६ उ. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ४६५

पदान्तरोपादानं पुनरुक्तितां विमर्ति तथापि विशेषार्थवगद्विज्ञानं सामान्यार्थपरि-
च्छेदकं दर्शनमित्युभयो विवेकः । अत एव यथास्थानमुभयो निवेश इति । 'जसं-
सिणो) यशस्विनः—सर्वाऽतिशायि यशः शालिनः, भगवतो यशः, नरसुरासुरातिशायि
वर्तते तादृश्यशस्वतो भगवतः (चक्षुषपदे ठिपस्त) चक्षुषपदे स्थितस्य—लोकस्य
चक्षुःपथे—लोचनमार्गे स्थितस्य—भवस्थकेवल्यवस्थायां वर्त्तमानस्य, यद्वा—लोकानां
सूक्ष्मव्यवहितपदार्थाविर्भादेनाऽऽलोकवत् सहकारितया चक्षुर्भूतस्य भगवतो
महावीरतीर्थकरस्य, भगवदुपदेशेनैव जीवादिपदार्थज्ञानसंभवात् । (धर्मं धर्मम्
—संसारोद्धरणसमावृत् । भगवता प्रणीतं प्रतिपादितं वा धर्मं—श्रुतचरित्रलक्षणम्

अर्थ समान है, अतएव किसी भी एक शब्द से काम चल सकता
है तो दूसरे शब्द का प्रयोग करने से पुनरुक्ति दोष होता है, तथापि
दोनों में भेद है । ज्ञान वस्तु के विशेष धर्मों का ग्राहक होता है और
दर्शन सामान्य अर्थ का अर्थात् वस्तु के सामान्य अंश का परिच्छेदक
है । अतएव दोनों को यथास्थान प्रयुक्त किया गया है ।

भगवान् सर्वाधिक यश से सुशोभित अर्थात् समस्त मनुष्यों
देवों और असुरों से बढ़कर यशवाले तथा भवस्थ केवली अवस्था में
लोक के चक्षु पथ में स्थित थे । अथवा भगवान् लोगों को आलोक के
समान सूक्ष्म और व्यवहित पदार्थों को प्रकाशित करने वाले होने से
चक्षु के समान थे, क्योंकि भगवान् के उपदेश से ही जीवादि पदार्थों

दर्शनने अर्थ समान थे, तेथी केअ पक्ष ओक शब्दने प्रयोग करवाथी काम
आवी शक्त, छातां अहीं अन्ने पढोने प्रयोग करवाथी पुनरुक्ति दोष लागतो
नथी ? आ शब्दनुं निवारण करता सूत्रकार कहे छे के ज्ञान अने दर्शनना अर्थसां
आ प्रकारेना तक्षावत छे—ज्ञान वस्तुना विशेष धर्मोनुं आहकडोय छे, परंतु
दर्शन सामान्य अर्थनुं ओटले वस्तुना सामान्य अंशनुं परिच्छेदक (आहक—आधक)
छे, तेथी आ अन्नेने प्रयोग करवाथी पुनरुक्ति दोषने अवकाश रहेतो नथी.

महावीर प्रभु सर्वाधिक यशशी विभूषित हुता ओटले के समस्त मनुष्यो,
देवो अने असुरो करतां अधिक यशसपन्न हुता तथा भवस्थ केवलीअवस्थाभां
ढोडोना दृष्टिपथभां विद्यमान हुता. अथवा तेओ सूक्ष्म अने व्यवहित
(व्यवधानवाणा—सूक्ष्म), पद्मेशीने प्रकाशित करनारा होवाथी अक्षुना समान
हुता, कारण के तेमना उपदेश पडे ज जीवादि तत्त्वोनुं ज्ञान प्राप्त अर्थ-शब्द

(જાણાહિ) જાનીહિ-હે જન્મ્: ! સ્વમવગચ્છ ! તથા-(ધિઈં ચ પેહિ) ધૃતિ ચ પ્રેક્ષસ્વ-તસ્ય-ભગવતઃ, કર્ણકોલનં ચરણે ચ ક્ષીરરન્ધ્રનાદ્યુપસર્ગાં જાતાઃ તથાપિ નિષ્કર્ષાં ચારિત્રાચલનસ્વભાવાં ધૃતિ-ધૈર્યમ્ પ્રેક્ષસ્વ-કુશાશ્વદ્વયા પર્વોલોચય । અથવા-તૈઃ શ્રમણાદિભિઃ સુધર્મસ્વામી અભિદિતઃ યથા ભવાન્ તસ્ય તીર્થંકરસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય યશસ્વિનશ્ચક્ષુષ્યથે વ્યવસ્થિતસ્ય ધર્મં ધૃતિ ચ જાનાતિ, તતો-ડ્માન્ (પેહિ) કથય ।

શ્રીસુધર્મસ્વામિશિષ્યવર્ગેભ્યઃ કથયતિ-ભગવાન્ મહાવીરઃ સાંસારિકજીવાનાં દુઃખં જાનાતિ, અષ્ટવિધકર્મણાં વિનાશકઃ સદા સર્વત્રોપયોગાત્ (અનન્તજ્ઞાની તથા

જ્ઞાન હોતા હૈ । ऐसे भगवान् के श्रुत और चारित्र रूप धर्म को जानो तथा उनके धैर्य को देखो । उनके कानों में कील ठोंके गए, पावों पर खीर पकाई गई, इत्यादि अनेक उपसर्ग होने पर भी वे चारित्र से चलायमान नहीं हुए । उनके इस धैर्य का विचार करो ।

अथवा उन श्रमणों ब्राह्मणों आदि ने सुधर्मा से कहा तुम विहार आदि में तीर्थंकर भगवान् प्रभु के साथ ही विचरते थे अतः यशस्वी और चक्षुगोचर महावीर प्रभु के धर्म और धैर्य को जानते हो, अतएव हमें कहो ।

भाष यह है श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी आदि शिष्यवर्ग से कहते हैं-भगवान् महावीर सांसारि जीवों के दुःखों को जानते थे, अष्टविध कर्मों के विनाशक थे, सदा सर्वत्र उपयोगवान् थे, अनन्त-

છે. એવા મહાવીર પ્રભુના શ્રુત અને ચારિત્ર રૂપ ધર્મને જાણે અને તેમના ધૈર્યનો વિચાર કરે. તેમના કાનોમાં ખીલો ઠેકવામાં આવ્યો, તથા તેમના પગ પર ખીર પકવવામાં આવી, છતાં પણ તેમણે એ બધાં ઉપસર્ગોને અમલાવ પૂર્વક સહન કર્યાં. ઘોરમાં ઘોર ઉપસર્ગોને ધૈર્યપૂર્વક સહન કરીને તેઓ સંયમના માર્ગમાં અવિચલિત રહ્યાં. તેમના આ ધૈર્યનો વિચાર કરો.

અથવા તે શ્રમણો, બ્રાહ્મણો વગેરેએ સુધર્મા સ્વામીને કહ્યું-‘તમે વિહાર આદિમાં મહાવીર પ્રભુની સાથે જ વિચરતા હતા. યશસ્વી અને ચક્ષુગોચર મહાવીર પ્રભુના ધર્મ અને ધૈર્યને તમે જાણો છો, તે વિષે અમને કહેવાની કૃપા કરો.’

તાર્પર્થ એ છે કે-સુધર્મા સ્વામી જબ્બૂસ્વામી આદિ શિષ્યસમુદાયને કહે છે કે-મહાવીર પ્રભુ સંસારી જીવોના દુઃખોને જાણતા હતા. અષ્ટવિધ કર્મોનાં વિનાશક હતા, સદા સર્વત્ર ઉપયોગવાન હતા, અનંતજ્ઞાન અને

समयार्थबोधिनी टीका प्र. भु. अ. ६ उ. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ७६७

—अनन्तदर्शनवान् आसीत् । (एतादृशो यशस्वी भगवान् सर्वलोकानां लोचनपथे वर्त्तमानस्तस्य धर्मं धृतिं च त्वं जानीहि—तदुधैर्यं विचार्य इति ॥३॥

साम्प्रतं सुधर्मस्वामी तद्गुणान् वर्णयितुमाह—‘उड्डु’ इत्यादि ।

मूळम्—‘उड्डुं अहेयं तिरियं’ दिसासुं,

तैसा य जे थावरा जे य पाणां ।

से णिच्चं णिच्चेहिं संमिक्खपन्ने,

दीवेव धम्मं समियं उंदाहु’ ॥४॥

छाया—ऊर्ध्वनधस्तिर्यग् दिशासु, ब्रसाश्च ये स्थावरा ये च प्राणाः ।

स नित्याऽनित्याभ्यां समीक्ष्य प्रज्ञो, दीपश्च धर्मं समितमुदाह ॥४॥

ज्ञानवान् और अनन्तदर्शनवान् थे । ऐसे यशस्वी भगवान् सबके लोचनपथ में वर्त्तमान थे । उनके धर्म को तुम जानो और धैर्य पर विचार करो ॥ ३ ॥

सब सुधर्मा भगवान् के गुणों का वर्णन के लिए कहते हैं—
‘उड्डुं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘उड्डुं-ऊर्ध्व’ ऊपर ‘अहेयं-अधः’ नीचे ‘तिरियं-तिर्यग्’ तिरछे ‘दिसासु-दिक्षु’ दिशाओं में ‘तसा य जे-ब्रसाश्च ये, जो ब्रस और ‘थावरा जे य पाणा-स्थावराः ये च प्राणाः’ स्थावर प्राणी रहते हैं उन्हें ‘णिच्चाणिच्चेहिं-नित्यानित्याभ्यां’ नित्य और अनित्य दोनों प्रकार का ‘समिक्ख-समीक्ष्य’ जानकर ‘से पन्ने-स प्रज्ञः’ । उन केवलज्ञानी भगवान् ने ‘दीवेव-दीप इव’ दीप के समान ‘समियं-समितम्’ समता

अनन्त दर्शनशी युक्त होता, जैसा यशस्वी भगवान् सीना यक्षुपथमां विद्यमान होता, तेमना धर्मे तमे जाणो अने तेमना धैर्यने विचार करे। ॥३॥

हवे सुधर्मा स्वामी महावीर प्रभुना सुबोत्तुं वर्णन करे छे—‘उड्डुं’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘उड्डुं-ऊर्ध्व’ ऊपर ‘अहेयं-अधः’ नीचे ‘तिरियं-तिर्यग्’ तिरछी ‘दिसासु-दिक्षु’ दिशाओं में ‘तसा य जे-ब्रसाश्च ये’ के ब्रस अने ‘थावरा जे य-पाणा-स्थावराः ये च प्राणाः’ स्थावर प्राणी रहे छे, तेमने ‘णिच्चाणिच्चेहिं-नित्यानित्याभ्यां’ नित्य अने अनित्य अने प्रतीक्षा ‘समिक्ख-समीक्ष्य’ जाणोने ‘से पन्ने-स प्रज्ञः’ ते केवलज्ञानी भगवाने ‘समिक्ख

અન્વયાર્થ:—‘ઉર્ધ્વ’ ઊર્ધ્વમ્ (અહેયં) અથ: (તિરિયં) તિર્યક્ (દિસામ્) દિશુ (તસાય જે) ત્રસાથ યે (થાવરા જે ય પાણા) સ્થાવરાશ્ચ યે પ્રાણા:—પ્રાણિન: સન્તિ તાન (જિજ્ઞાણિચ્છેદિ) નિત્યાઽનિત્યામ્યામ્ (સમિકલ) સમીક્ષ્ય—કેવલજ્ઞાનેનાઽર્થાન્ પરિજ્ઞાય (સે પન્ને) સ પ્રજ્ઞ: સ એવ પ્રજ્ઞ: (દીવેવ) દીપ ઇવ વસ્તુબોધક-તેજોરાશિરિવ (સમિયં) સમિતં સમતયા યુક્તમ્ (ધર્મં) ધર્મં શ્રુતચરિત્રરૂપમ્ (ઉદાહુ) ઉદાહ—વદતિ ॥ ૪ ॥

ટીકા—(ઉર્ધ્વ) ઊર્ધ્વમ્ (અહેયં) અથ: (તિરિયં) તિર્યક્ (દિસામ્) દિશુ ચતુર્દશ રૂજ્વાત્મકલોકે । (જે) યે (તસા ય) ત્રસાથ—ત્રસ્યન્તીતિ ત્રસા: તેજોવાયુરૂપ ચિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયભેદાત્ ત્રિધા । તયા ચ (જે થાવરા) યે સ્થાવરા: પૃથિવ્યબુ-વનસ્પતિભેદાત્ ત્રિધા । (જે ય પાણા) યે ચ પ્રાણા:—યે ચ ઉચ્છ્વાસાદિરૂપ પ્રાણવન્ત: સે યુક્ત ‘ધર્મ્મ—ધર્મમ્’ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કા ‘ઉદાહુ—ઉદાહ’ કથન કિયા હૈ ॥ ૪ ॥

અન્વયાર્થ—ઊર્ધ્વ, અથ: એવં તિર્યક્ દિશાઓં મેં જો મ્હી ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી હૈં, ઉન્હેં નિત્ય ઓર અનિત્ય દોનો પ્રકાર સે કેવલજ્ઞાન દ્વારા જાનકર દીપ કે સમાન વસ્તુતત્ત્વ કો પ્રકાશિત કરનેવાલે ધર્મ કા સ્વભાવ સે વિશિષ્ટ કથન કિયા હૈ ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ—ઊર્ધ્વ દિશા મેં, અધોદિશા મેં તથા તિર્થો દિશાઓં મેં અર્થાત્ ચૌદહ રાજૂ પરિમિત લોક મેં જો ત્રસ અર્થાત્ ત્રાસ કો અનુભવ કરનેવાલે તે ત્રસકાય, વાયુકાય, ચિકલેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કે જીવ હૈં ઊનકો ઓર જો પૃથ્વીકાય, અપ્કાય તથા બનસ્પતિકાય કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર સ્થાવર જીવ હૈં, જો ઉચ્છ્વાસ આદિ પ્રાણોં સે યુક્ત હૈં, ઊનકો પ્રકૃત પ્રજ્ઞા સે કેવલજ્ઞાન સે ભગવાન

—દીપ ઇવ’ દિવાના સમાન ‘સમિયં—સમિતમ્’ સમતાથી યુક્ત ‘ધર્મ્મ—ધર્મમ્’ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું ‘ઉદાહુ—ઉદાહ’ કથન કરેલ છે. ॥ ૪ ॥

સૂત્રાર્થ—ઊર્ધ્વ દિશા, અધોદિશા અને તિર્યગ્ દિશામાં જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો રહેલા છે, તેમને કેવળજ્ઞાન દ્વારા નિત્ય અને અનિત્ય એમ બન્ને પ્રકારે જાણીને, દીપકની જેમ વસ્તુતત્ત્વને પ્રકાશિત કરનારા ધર્મનું, મહાવીર પ્રભુએ સમભાવ પૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું છે. ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ—ઊર્ધ્વ દિશામાં, અધોદિશામાં અને તિર્થો દિશામાં—એટલે કે ચૌદ રાજૂ પ્રમાણ લોકમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો રહેલા છે તેમને મહાવીર પ્રભુએ પોતાની પ્રકૃષ્ટ પ્રજ્ઞા વડે—કેવળજ્ઞાન વડે નિત્ય અને અનિત્ય રૂપે જાણ્યા. એટલે કે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તેમણે તેમને નિત્ય જાણ્યા અને પર્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તેમણે અનિત્ય જાણ્યા.

સંમયાર્થશોધિની ટીકા પ્ર. સુ. સ. ૬૩.૧ મંગવતો મંહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૬૯

તાન્ જીવાદિપદાર્થાન્ (સે) સ મગવાન્ (પન્ને) પ્રાજ્ઞઃ, પ્રકર્ષેણ જાનાતિ. इति मङ्गः
મજ્ઞ એ પ્રાજ્ઞઃ (જિજ્ઞાણિચ્છેદિ) નિત્યાઽનિત્યામ્યાં દ્રવ્યાર્થપર્યાયાર્થશ્રયણાત્
દ્રવ્યેણ નિત્યત્વં પર્યાયેનાઽનિત્યત્વમ્ (સમિવચ) સમીક્ષ્ય-વિમલકેવલાલોકેન
સર્વાનેવ દ્રવ્યપર્યાયાત્મકાન્ પદાર્થાન્ પરિજ્ઞાય, મગવાન્ (દીવેવ) દીપ ઇવ સકલ-
પ્રાણવતાં જીવાનાં પદાર્થસ્ય પ્રકાશેન દીપ ઇવ દીપઃ, યથા દીપઃ પદાર્થજાતાન્
પ્રકાશ્ય દર્શયતિ, તથા મગવાનપિ સકલપદાર્થપ્રરૂપણાત્ પદાર્થાન્ પ્રકાશયતીતિ
મત્તિ દીપસમતા, અથવા-સંસારસાગરે નિમજ્જતામશેષજન્તૂનાં દ્વીપ ઇવ રક્ષકઃ।

ને નિત્ય ઓર અનિત્ય રૂપ સે જાના । અર્થાન્ દ્રવ્યાર્થિકનય સે નિત્ય
ઓર પર્યાયાર્થિક નય સે અનિત્ય જાના । કન્હોને અપને નિર્મલ
કેવલજ્ઞાન રૂપી આલોક કે પ્રકાશ સે સમસ્તદ્રવ્ય-પર્યાયાત્મક પદાર્થો
કો જાના । મગવાન્ પદાર્થો કે વાસ્તવિક સ્વરૂપ કો પ્રકાશિત કરને
કે કારણ સમસ્ત પ્રાણિયો કે લિપ્ત પ્રદીપ કે સમાન થે । જૈસે દીપ
પદાર્થપુન્જ કો પ્રકાશિત કરકે દિવલા દેતા હૈ ઉસી પ્રકાર મગવાન્
મી સકલ પદાર્થો કો પ્રરૂપણા કરકે કન્હે પ્રદર્શિત કરતે હૈ । અતઃ
વહ દીપ કે સમાન હૈ । અથવા મૂલ મેં આયે જુપ ‘દીવેવ’ કા અર્થ
હૈ-દ્વીપ કે સમાન સંસાર મેં રૂપતે જુપ સમસ્ત પ્રાણિયો કે લિપ્ત
મગવાન્ દ્વીપક કે સમાન રક્ષક હૈ । હસ પ્રકાર કે ગુણગણો સે
વિરાજમાન મગવાન્ ને અસાર સંસાર-સાગર સે ઉદ્ધાર કરને ઘાલે

જે પ્રાણીઓ ત્રાસનો અનુભવ કરે છે તેમને ત્રસ કહે છે. તેજસ્કાય, વાયુકાય
અને દ્વીન્દ્રિયેથી લઈને પંચેન્દ્રિયે પર્યન્તના જીવોને ત્રસ કહે છે. પૃથ્વીકાય,
અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયના લેદથી ત્રણ પ્રકારના સ્થાવર જીવો કહ્યા છે,
આ જીવો ઉચ્છવાસ આદિ પ્રાણુથી યુક્ત છે. આ સમસ્ત જીવોને કેવળજ્ઞાનના
પ્રભાવથી ભગવાને નિત્ય અને અનિત્ય રૂપે જાણીને તેમને વિષે પ્રરૂપણા
કરી. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેમજ સમસ્ત જીવોને નિત્ય જાણ્યા અને પર્યાયની
અપેક્ષાએ તેમને અનિત્ય જાણ્યા. કેવળજ્ઞાન રૂપી પ્રકાશ દ્વારા સમસ્ત દ્રવ્ય
અને પર્યાયાત્મક પદાર્થોને જાણીને, ભગવાને પદાર્થોના વાસ્તવિક સ્વરૂપને
પ્રકાશિત કર્યું, તે કારણે તેમને પ્રદીપ (દીપક) ના સમાન કહેવામાં આવ્યા
છે. જેવી રીતે દીપક પોતાના પ્રકાશ વડે પદાર્થપુન્જને પ્રકાશિત કરીને તેમનું
સ્વરૂપ બતાવે છે, એજ પ્રમાણે ભગવાને પણ સમસ્ત પદાર્થોની પ્રરૂપણા
કરીને તેમના સ્વરૂપને પ્રકાશિત કર્યું છે. અથવા ‘દીવેવ’ આ પદનો અર્થ
દીપસમાન પણ થાય છે. સંસાર સાગરમાં રૂખતાં પ્રાણીઓને માટે ભગવાન્

एवंभूतगुणगणगुम्फितो भगवान् असारसंसारसागराद् उद्धारकम् (धम्मं) धर्मम्-
श्रुतचारित्राल्यम्, (समियं) समितम्-समभावयुक्तम्, तथोक्तम्—

(जहा पुण्यस्स कथइ तथा तुच्छस्स कथइ) यथा पुण्यस्य-पूर्णस्य चक्रवर्त्याक्षे
कथ्यते तथा तुच्छस्य-रङ्गस्य कथ्यते इति । (उदाहु) उदाह-यतिपादति-व्रसस्याव-
रात्मकलोकस्यानुग्रहाय, न तु मानपूजार्थम् । केवलज्ञानी तीर्थकरो लोकस्य सकल-
संसाराऽन्तर्गत व्रसस्यावरादिसकलजीवान् नित्यानित्यत्वाभ्यां ज्ञात्वा लोकानामनु-
ग्रहबुद्ध्या श्रुतचारित्राल्यं धर्ममुदाह-अत्रापि मूले आर्पत्वादेव बहुवचनमिति ॥४॥

શ્રુતચારિત્ર ધર્મ કા સમભાવ સે પ્રરૂપણ ક્રિયા, અર્થાત્ રાગદ્વેષ સે
રહિત હોકર કથન ક્રિયા । આગમ મેં કહા છે—‘જહા પુણ્યસ્સ’ હસ્યાદિ ।

‘જેસે પૂર્ણ અર્થાત્ ક્ષદ્ધિ સંપત્તિ સે સમ્પન્ન ચક્રવર્તી આદિ જનો
કો ઉપદેશ દેતે હૈં उसी प्रकार तुच्छ अर्थात् धनादि से रहित जनों को
भी उपदेश देते हैं । वे सम्पन्न और विपन्न जनों के प्रति समभाव
धारण करके सबको समान रूप से धर्मदेशना करते हैं ।’

भगवान् ने सम्मान या पूजा के लिए धर्मप्ररूपणा नहीं की परन्तु
लोक के अनुग्रह के लिए की है ।

तात्पर्य यह है कि केवलज्ञानी तीर्थंकर भगवान् महावीरने लोक
के समस्त व्रस और स्थावर जीवों को नित्य अनित्य रूप से जान कर,
अनुग्रह करने के लिए श्रुतचारित्र धर्म का निरूपण किया । ‘उदाहु’ पद
में भी आर्पणयोग होने से ही बहुवचन का प्रयोग किया गया है ॥ ४ ॥

દીપના સમાન આધાર રૂપ હતા. આ પ્રકારના શુભોચી વિશ્રૂષિત મહાવીર
પ્રભુએ અસાર સંસાર સાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મની
સમભાવ પૂર્વક પ્રરૂપણા કરી—એટલે કે રાગદ્વેષથી રહિત ધર્મને તેમણે તેનું
પ્રતિપાદન કર્યું. આગમમાં કહ્યું છે કે—‘જહા પુણ્યસ્સ’ તેઓ ક્ષદ્ધિ-સંપત્તિથી
સંપન્ન ચક્રવર્તી આદિ મહાપુરુષોને જે પ્રમાણે ઉપદેશ દે છે, એજ પ્રમાણે
તુચ્છ લોકોને-દરિદ્રોને પણ ઉપદેશ દે છે. તેઓ સંપન્ન અને વિપન્ન (સમૃદ્ધ
અને દરિદ્ર) પ્રત્યે સમભાવ ધારણ કરીને, સૌને સમાનરૂપે ધર્મદેશના કરતા હતા.’

ભગવાને સત્કાર, સન્માન અને પૂજાને માટે ધર્મપ્રરૂપણા કરી નથી,
પરન્તુ લોકોનું કલ્યાણ કરવાની ભાવનાથી કરી છે.

આ સૂત્રનો ભાવાર્થ એ છે કે કેવળજ્ઞાની તીર્થંકર ભગવાને (મહાવીરે)
લોકના સમસ્ત વ્રસ અને સ્થાવર જીવોને નિત્ય અનિત્ય રૂપે જાણીને, જીવો
પર અનુબંધ કરવાને માટે શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું છે. ॥ ૪ ॥

समयावधौचिनी टीका प्र. धु. म. ६ व. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ४७

मूलम्—से सव्वदंसी अभिभूयनाणी, णिरामगंधे धिइमं ठियप्पा।

अणुत्तरे सव्वजगंसि विज्जं, गंधा अतीते अभंये अणोऊ॥५॥

छाया—स सर्वदर्शी अभिभूयज्ञानी, निरामगन्धो धृतिमान् स्थितात्मा।

अनुत्तरः सर्वजगति विद्वान्, ग्रन्थादतीतोऽभयोऽनायुः ॥ ५ ॥

अन्वयार्थ—(से) स महावीरः (सव्वदंसी) सर्वदर्शी—सामान्यतः सर्वपदार्थ-विषयकदर्शनशीलः (अभिभूयनाणी) अभिभूयज्ञानी—केवलज्ञानी (णिरामगंधे)

शब्दार्थ—‘से-सः’ वह महावीरस्वामी ‘सव्वदंसी-सर्वदर्शी’ समस्त पदार्थों को देखनेवाले ‘अभिभूयनाणी-अभिभूयज्ञानी’ केवलज्ञानी ‘णिरामगंधे-निरामगंधः’ मूलगुण और उत्तागुण से विशुद्ध चारित्र्य का पालन करने वाले ‘धिइमं-धृतिमान्’ धृति युक्त और ‘ठियप्पा-स्थितात्मा’ आत्मस्वरूप में स्थित थे ‘सव्वजगंसि-सर्वजगत्सु’ संपूर्ण जगत् में वह ‘अणुत्तरे विज्जं-अनुत्तरो विद्वान्’ सब से उत्तम विद्वान् थे ‘गंधा-अतीते-ग्रन्थातीतः’ बाह्य और आभ्यंतर दोनों प्रकार की ग्रन्थियों से रहित ‘अभंय-अभयः’ निर्भय और ‘अणाउ-अनायुः’ चारों प्रकार की आयु से रहित थे ॥५॥

‘से सव्वदंसी’ इत्यादि।

अन्वयार्थ—भगवान् महावीर सर्वदर्शी अर्थात् सामान्य रूप से समस्त पदार्थों के दर्शन से युक्त थे। केवलज्ञानी थे। मूलगुणों और

‘से सव्वदंसी’

शब्दार्थ—‘से-स’ ते महावीर स्वामी ‘सव्वदंसी-सर्वदर्शी’ अर्थात् ७ पदार्थोंने ज्ञेयावाणा ‘अभिभूयनाणी-अभिभूयज्ञानी’ केवलज्ञानी ‘णिरामगंधे-निरामगंधः’ शुद्धशुद्धि अने उत्तरशुद्धि विशुद्ध चारित्र्य पालन करवावाणा ‘धिइमं-धृतिमान्’ धृति युक्ति अने ‘ठियप्पा-स्थितात्मा’ आत्म स्वरूपमां स्थित होता, ‘सव्वजगंसि-सर्वजगत्सु’ संपूर्ण जगत्मां ते ‘अणुत्तरे विज्जं-अनुत्तरो विद्वान्’ अर्थात् उत्तम विद्वान् होता, ‘गंधा अतीते-ग्रन्थातीतः’ बाह्य अने आभ्यंतर अने प्रकारनी अधियोंधी रहित ‘अभंय-अभयः’ निर्भय अने ‘अणाउ-अनायुः’ चारे प्रकारना आयुधी रहित होतां, ॥ ५ ॥

सूत्रार्थ—महावीर प्रभु सर्वदर्शी होता अटके के तेओ सामान्यरूपे समस्त पदार्थोंनां दर्शनधी युक्त होता, तेओ केवलज्ञानी होता, तेओ भूण

નિરામગન્ધઃ—મૂલોત્તરગુણાભ્યાં વિશુદ્ધ ચારિત્ર પાલકઃ (ધિદમં) ધૃતિમાન્—ધૈર્યશીલઃ (ઠિયપ્પા) સ્થિતાત્મા—આત્મસ્વરૂપે સ્થિતઃ (સવ્વજગંસિ) સર્વજગતિ (અણુસરે વિજ્ઞં) અનુચરો વિલક્ષ્મણો વિદ્વાન્ (ગંથા અતીતે) ગ્રન્થાદતીતઃ—સ વાદ્યાધ્યન્તર-ગ્રન્થાદતીતો નિર્ગન્ધઃ (અમર) અમયો—મયરહિતઃ (અણાઉ) અનાયુઃ—ચતુર્વિધાયુર્વર્જિત ઇતિ ॥ ૫ ॥

ટીકા—(સે) સ ભગવાન્ મહાવીર સ્થિલોકપ્રસિદ્ધઃ, પ્રસિદ્ધાર્થકોડત્તત્ત્વદ્વઃ । ઇહાપિ તથૈવ યોડયં ભગવાન્ મહાવીર સ્થિલોકપ્રસિદ્ધઃ । (સવ્વદંસો) સર્વદર્શી સર્વં ત્રસસ્થાવરાત્મકં જગદ્દ્રષ્ટું શ્રીલં યસ્ય સઃ, (અભિધૂયનાણી) અભિધૂય-મત્યાદીનિ જ્ઞાનાનિ પરાજિત્ત યદ્ જ્ઞાનં કેવલપદ્વાન્યં વર્તેતે, તાદૃશં કેવલજ્ઞાનં વિધતે યસ્ય યોડમિધૂયજ્ઞાનો । જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષો ભવતીતિ મોક્ષસાધનં જ્ઞાનં પ્રદર્શય મોક્ષાવયવક્રિયાં દર્શયતિ—(ગિરામ) ઇત્યાદિ, (ગિરામગંધે) નિરામગન્ધઃ

ઉત્તરગુણો સે વિશુદ્ધ ચારિત્ર કે પાલક થે । ધૈર્યવાન્, આત્મસ્વરૂપ મેં સ્થિત, સમ્પૂર્ણ જગત્ મેં સર્વોત્તમજ્ઞાની બાહ્ય ઓર આધ્યન્તર પરિગ્રહ સે રહિત, નિર્મય તથા ચારોં પ્રકાર કી આયુ સે રહિત થે ॥૫॥

ટીકાર્થ—પહાં 'તત્' શબ્દ કા પ્રયોગ 'પ્રસિદ્ધ' હસ અર્થ મેં કિયા ગયા હૈ, અતઃપ્ર 'સે' કા અર્થ હૈ—તીનોં લોકોં મેં પ્રસિદ્ધ । ભગવાન્ મહાવીર તીનોં લોકોં મેં પ્રસિદ્ધ થે । સર્વદર્શી અર્થાત્ ત્રસ પવં સ્થાવર રૂપ જગત્ કો દેખને વાલે થે । હ્રસ્વર્થો કો હોને વાલે મતિ આદિ ચારોં અપૂર્ણ જ્ઞાનોં કો હટાકર ઝન્ટોને સમ્પૂર્ણ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કિયા થા ।

જ્ઞાન ઓર ક્રિયા સે મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, અતઃપ્ર મોક્ષ કે સાધન જ્ઞાન કા કથન કરને કે પછાત્ અથ ક્રિયા કા ઉલ્લેખ કરતે હૈ

ગુણો અને ઉત્તરગુણોની અપેક્ષાએ વિશુદ્ધ ચારિત્રના પાલક હતા, તેઓ ધૈર્યવાન્, આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત, સંપૂર્ણ જગતમાં સર્વોત્તમ જ્ઞાની, બાહ્ય અને આધ્યન્તર પરિગ્રહથી રહિત, નિર્મય તથા ચારે પ્રકારના આયુથી રહિત હતા. ॥૫॥

ટીકાર્થ—અહીં 'તત્' શબ્દ પ્રસિદ્ધના અર્થમાં વપરાયો છે, તેથી 'સે' પદનો અર્થ 'ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધિ' સમજવાનો છે. ભગવાન્ મહાવીર ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ હતા. તેઓ સર્વદર્શીત્રસ અને સ્થાવર રૂપ જગતને દેખનારા હતા. મતિજ્ઞાન આદિ ચારે અપૂર્ણજ્ઞાનો કે જેમને હ્રસ્વર્થોમાં સદ્ભાવ હોય છે, એવાં અપૂર્ણ જ્ઞાનને બદલે તેમણે સંપૂર્ણ જ્ઞાનરૂપ સર્વત્રેય કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

જ્ઞાન અને ક્રિયા દ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષના સાધનરૂપ જ્ઞાનની વાત કરીને હવે ક્રિયાની વાત કરવામાં આવે છે.—ભગવાન્ મહાવીર

समयार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ६ उ. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ४७३

निर्गतोऽयमर्थः अर्थः—अविशेषिकोऽप्यारुणो दोषः तस्य गन्धः सम्बन्धो यस्माद् यस्मिन् वा स निरामगन्धः—निरतिचारमूलोत्तरगुणयुक्तचारित्रक्रियाशान्त्यर्थः, (धर्मं) धृतिमात्—अनेकप्रकारोपसर्गैरुपद्रुतोऽपि मेरुवद् अविकम्प्यतया संयमे धृति-सीला, 'टिक्ता' स्थिरात्मा, स्थितो व्यवस्थितः सकलकर्माऽपगमनेन स्वरूपे आत्मा यस्य स निरामगन्धः, 'अणुत्तरः' अनुत्तरः नास्ति उत्तरः प्रधानो यस्य सोऽनुत्तरः सर्वेभ्योऽपि प्रधानः, (सर्वजगंसि विज्जं) सर्वजगति विद्वान्—सकलपदार्थानां कदाऽमलकवद् वेदा—ज्ञाता, (गया अतीते) ग्रन्थादतीतः—बाह्यग्रन्थाद् हिरण्यसुवर्णा-दिरुपात्, आभ्यन्तरग्रन्थात् कर्मरूपात् अतीतः—अतिक्रान्तो ग्रन्थातीतः—निर्ग्रन्थः, 'अमरः' अमरः—नास्ति सप्तमकारकमपि मरं यस्य सोऽमरः, समस्तभयरहित

-भगवान् निरामगन्धं ये अर्थात् अविशुद्धि कोटि नामक दोष उनसे हट गया था। तत्पर्य यह है कि वे अतिचार रहित मूलगुणों और उत्तर गुणों से युक्त चारित्रवान् थे। अनेक प्रकार के उपसर्ग आनेपर भी मेरु जैसे अकम्प होने से संयम में धैर्यवान् थे। समस्त कर्मों के हट जाने से उनकी आत्मा अपने स्वरूप में स्थित हो गई थी। वह अनुत्तर थे अर्थात् अखिल विश्व में उनसे श्रेष्ठ कोई नहीं था—वही सर्वश्रेष्ठ थे। समस्त जगत् में, सकल पदार्थों को हथेली पर रहे हुए आंखों के समान प्रत्यक्ष देखने के कारण ज्ञानी थे। वह हिरण्य सुवर्ण आदि बाह्य परिग्रह से तथा कर्मरूप आभ्यन्तर परिग्रह से अतीत—रहित अर्थात् ग्रन्थातीत—निर्ग्रन्थ थे। सात प्रकार के भयों से

'निरामगन्ध' होता, ओटले के अविशुद्धि कोटि नामका दोषभी रहित होता था। कथनको भाषार्थ ये छे के तेओ अतिचार रहित भूगुणो अने उत्तर-गुणोधी युक्त होवाने कारणे चारित्रवान् होता. अनेक उपसर्गों आवी पडवा छतां तेमणे धैर्यपूर्वक तेमने अभिमानो कर्यो हुतो. आ प्रकारे मेरु समान अडग होवाने कारणे तेमने धैर्यवान् कइया छे. समस्त कर्मोनि क्षय थर्ध जवाने कारणे तेमने आत्मा कर्म रह्यो रहित थर्धने भूग स्वइपमां अभि-कतो हुतो. तेओ अनुत्तर (सर्वश्रेष्ठ) हुता ओटले के आभा विश्वमां तेमना करतां श्रेष्ठ अन्य कोर्ध न हुतुं. समस्त पदार्थोनि हाथमां रहेला आभजानी जेम प्रत्यक्ष जेष्ठ थकवाने तेओ समर्थ हुता, ते कारणे तेमने ज्ञानी कइया छे. तेओ सुवर्ण, चाँदि आदि बाह्य परिग्रहोधी अने कर्मरूप आभ्यन्तर परि-ग्रहधी रहित हुता, तेथी तेमने ग्रन्थातीत—निर्ग्रन्थ कइया छे. सात प्रकारना

इत्यर्थः । (अणाऊ) अनायुः न विद्यते चतुर्विधमपि नराम्रनारकतिर्यवायुर्यस्य सोऽनायुः, कर्मबीजानां विनाशेन पुनरुत्पत्तेरभावात् । भगवान् महावीरः सकल-पदार्थानां द्रष्टा केवली च । मूलोत्तरगुणाभ्यां विशुद्धचारित्रपालकोऽतिधीर-स्तथा स्थितात्मा । सर्वेभ्योऽपि उत्तमो विद्वान् बाह्याभ्यन्तरग्रन्थिरहिणो निर्भयः आयुरहित आसीदित्यर्थः ॥५॥

मूलम्—‘से भूइपण्णे अणिए अचारी ओहंतरे धीरे अणंतचक्खू ।

अणुत्तरे तंप्पइ सूरिए व, वैहरोयणिदेव तंमं पमासे’ ॥६॥

छाया—सभूति पद्मोऽनिकेतचारी ओघन्तरो धीरोऽनन्तचक्षुः ।

अनुतरं तपति सूर्य इव वैरोचनेन्द्र इव तमः मकाशपति ॥६॥

रहित होने के कारण समस्त भयों से रहित थे । चारों प्रकार की आयु से मुक्त थे, क्योंकि कर्म बीज का उन्मूलन कर चुके थे, अतएव उनका पुनः जन्म होना संभवित नहीं था ।

आशय यह है कि—भगवान् महावीर सकल पदार्थों के द्रष्टा केवली थे । मूल और उत्तर गुणों से विशुद्ध चारित्र के पालक थे, अत्यन्त धीर तथा स्थितात्मा थे । सब से उत्तम ज्ञानी, बाह्याभ्यन्तर परिग्रह से रहित, निर्भय थे । और आयु से वर्जित थे ॥५॥

‘से भूइपण्णे’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘से-सः’ वह भगवान् वर्द्धमान महावीर स्वामी ‘भूइपण्णे-भूतिप्रज्ञः’ अनन्तज्ञानवाले और ‘अणिए अचारी-अनियताचारी’ अनियताचारी अर्थात् इच्छानुसार विचरने वाले ‘ओघंतरे-ओघन्तरः’ संसार

ભયથી રહિત હોવાને કારણે તેમને નિર્ભય કહ્યા છે. તેઓ ચારે પ્રકારના આયુથી રહિત હતા, કારણ કે તેમણે કર્મબીજને બંધોડ કરી નાખ્યો હતો, તે કારણે સંસારમાં તેમને ફરી જન્મ લેવાનો ન હતો.

તાત્પર્ય એ છે કે મહાવીર ભગવાન સમસ્ત પદાર્થોના દ્રષ્ટા-કેવળી-હતા, તેઓ મૂળ અને ઉત્તરગુણોથી યુક્ત વિશુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરનારા હતા. અત્યન્ત ધીર તથા સ્થિતાત્મા હતા. તેઓ સર્વોત્તમ જ્ઞાની, બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી રહિત, ભયરહિત અને આયુથી રહિત હતા. ॥ ૫ ॥

‘સે ભૂइपण्णे’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સે-સઃ’ તે ભગવાન વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી ‘ભૂइपण્णे-ભૂતિપ્રજ્ઞઃ’ અનન્તજ્ઞાન વાળા અને ‘અણિઅચારી-અનિયતાચારી’ અનિયતાચારી અર્થાત્ ઇચ્છાનુસાર ફરવાવાળા ‘ઓઘંતરે-ઓઘન્તરઃ’ સંસાર સાગરને પાર

સમશર્થબોધિનો ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬ ડ.૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૭૫

અન્વયાર્થ—(સે) સઃ—વર્દમાનસ્વામી (મૂઃપ્પણે) મૂતિમણ્ણોઽન્તજ્ઞાનવાન્ (અણિપજ્ઞવારી) અનિકેતવારી—ગૃહરહિતઃ, (ઓપંતરે) ઓપંતરઃ—સંસારસમુદ્રતરણ-શીલઃ (ધીરે) ધીરઃ—મેધાવી (અણંતચક્ષુઃ) અનન્તચક્ષુઃ—કેવલજ્ઞાની (સૂરિણ વ-સૂર્ય) સૂર્ય-ઇવ પ્રકાશકઃ (અણુતરે) અણુતરઃ—સર્વાવિજ્ઞાપી (તપ્પહ) તપતિ સર્વેભ્યોઽધિક-જ્ઞાનીત્યર્થઃ, (વૈરોચનિદેવ) વૈરોચનેન્દ્ર ઇવ (તમં પગાસે) તમઃ પ્રકાશયતિ અગ્નિરિત્વ અન્ધકારં વિનાશય પદાર્થપ્રકાશકતિ ॥૬॥

ટીકા—(સે) સ મગવાન્ મહાવીરસ્વામી, (મૂઃપ્પણે) મૂતિમણ્ણઃ તત્ત્વ મૂતિશબ્દઃ—વૃદ્ધમજ્જલરક્ષાસ્પર્શેષુ વર્તેતે । તથાચ મૂતિપદ્મઃ, મૂતિઃ—પ્રવૃદ્ધા મહતી—પ્રજ્ઞા યસ્ય સાગર કો પાર કરનેવાળે ‘ધીરે—ધીરઃ’ બુદ્ધિશાલી ‘અણંતચક્ષુઃ—અનંત ચક્ષુઃ’ કેવલજ્ઞાની ‘સૂરિણ વ-સૂર્ય ઇવ’ જૈસે સૂર્ય ‘અણુતરે—અણુતરઃ’ સઘસે ડ્યાદા ‘તપ્પહ—તપતિ’ તપતા છે ઇસી પ્રકાર મગવાન્ સઘસે અધિક જ્ઞાનવાળે થે ‘વૈરોચનિદેવ—વૈરોચનેન્દ્ર ઇવ’ અગ્નિ કે સમાન ‘તમં પગાસે’ ‘તમઃ પ્રકાશયતિ’ અન્ધકાર સે વસ્તુ કા પ્રકાશ કરનેવાળે છે અર્થાત્ મગવાન્ અજ્ઞાનરૂપી અન્ધકાર કો દૂર કરકે પદાર્થો’ કે યથાર્થ સ્વરૂપ કો પ્રકાશિત કરતે છે ॥૬॥

અન્વયાર્થ—મગવાન્ મહાવીરસ્વામી અનન્તજ્ઞાની, અનિકેત રૂપ સે વિચરણ કરનેવાળે અર્થાત્ ગૃહરહિત, સંસારસાગર સે તિરને વાળે, ધીર, અનન્તદર્શનવાન્, સૂર્ય કે સમાન પ્રકાશશીલ સર્વોત્તમ, સઘ સે અધિક જ્ઞાનવાન્, વૈરોચન હન્દ્ર કે સમાન તથા અગ્નિ કે સમાન અજ્ઞાનાન્ધકાર કા વિનાશ કરકે પદાર્થો’ કે પ્રકાશક થે । ૬ ।

કરવાવાળા ‘ધીરે—ધીરઃ’ બુદ્ધિશાળી ‘અણંતચક્ષુઃ—અનંતચક્ષુઃ’ કેવલજ્ઞાની ‘સૂરિણ વ-સૂર્ય ઇવ’ જેવી રીતે સૂર્ય ‘અણુતરે—અણુતરઃ’ અધાધી વધારે ‘તપ્પહ—તપતિ’ તપે છે એવી રીતે મગવાન્ અધાધી અધિક જ્ઞાનવાળા હતા વૈરોચનિ-દેવ—વૈરોચનેન્દ્ર ઇવ’ અગ્નિના સમાન ‘તમં પગાસે—તમઃ પ્રકાશયતિ’ અધિકારથી વસ્તુને પ્રકાશ કરવાવાળા છે અર્થાત્ મગવાન્ અજ્ઞાનરૂપી અન્ધકારને દૂરકરીને પદાર્થોને યથાર્થ સ્વરૂપથી પ્રકાશિત કરે છે. ॥ ૬ ॥

સૂત્રાર્થ—મગવાન્ વર્ધમાન સ્વામી અનન્તજ્ઞાની, અનિયતરૂપે વિચરણ કરનારા, એટલે કે ગૃહરહિત, સંસારસાગરને તરનારા, ધીર, અનન્તદર્શનવાન્, સૂર્યના સમાન પ્રકાશશીલ, સર્વોત્તમ, સૌથી અધિક જ્ઞાનવાન્, વૈરોચન—હન્દ્રના સમાન તથા અગ્નિના સમાન અજ્ઞાનાન્ધકારનો વિનાશ કરીને પદાર્થોના પ્રકાશક હતા. ॥ ૬ ॥

સ ભૂતિપ્રજ્ઞઃ—અનન્તજ્ઞાનવાન્, સર્વાર્થવિષયકજ્ઞાનવાન્ इत्यर्थः। અથવા સર્વમજ્જ-
ભૂતપ્રજ્ઞાવાન્, યદ્વા—જગદ્રસભૂતપ્રજ્ઞાવાન્। તથા—(અગ્નિઅચારી) અનિકેતચારી,
નિકેતં—ગૃહં તદ્વદિતમનિકેતં યથાસ્થાતથા અપતિવદ્વમિત્યર્થઃ સ્થરિતું શીલં યસ્ય
સોઽનિકેતચારી—અપતિવદ્વિહારીત્યર્થઃ તથા—(ઓહંતરે) ઓઘન્તરઃ, ઓઘં—સંસારં

ટીકાર્થ—મગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘ભૂતિપ્રજ્ઞ’ થે। ભૂતિ શબ્દ કે
અનેક અર્થ હૈં, યથા—વૃદ્ધ, મંગલ, રક્ષા ઓર સ્પર્શ। યહાં ઇસકા
‘વૃદ્ધ’ અર્થ હૈ। જિનકી પ્રજ્ઞા અધિક વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હુઈ હો એસે અર્થાત્
જો અનન્તજ્ઞાની હૈં ઉન્હેં ભૂતિપ્રજ્ઞ કહતે હૈં।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ મગવાન્ સમસ્ત પદાર્થોં કો વિષય કરને વાલે
જ્ઞાન સે સમ્પન્ન થે। અથવા વે સત્ત્વ કે લિપ્ત કલ્યાણકારી થા। અથવા
उनकी प्रज्ञा जगत् की रक्षा करनेवाली थी। अथवा उनकी प्रज्ञा लोक
में स्थित समस्त पदार्थों का स्पर्श करने वाली—उन्हें विषय
करने वाली थी।

મગવાન્ અનિકેત રૂપ સે નિચરણ કરને વાલે થે। પરિગ્રહ સે
રહિત હોને કે કારણ અપતિવંધ વિહારી થે। અતઃપ્રવ ‘અગ્નિ અચારી’
इस पद का अर्थ है—‘अनिकेतचारी’। मगवान् गृहस्थित होकर विचरण

ટીકાર્થ—મગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘ભૂતિપ્રજ્ઞ’ હતા. ‘ભૂતિ’ પદના નીચે
પ્રમાણે અનેક અર્થ થાય છે જેમ કે ‘વૃદ્ધ, મંગળ, રક્ષા અને સ્પર્શ.’ આથી
તેનો અર્થ વૃદ્ધ સમજવો જોઈએ. જેમની વિશાળ પ્રજ્ઞા વૃદ્ધિ પામેલી છે,
એટલે કે જેઓ અનન્ત જ્ઞાનથી સંપન્ન છે, તેમને ‘ભૂતિપ્રજ્ઞ’ કહે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે મહાવીર પ્રભુ સમસ્ત પદાર્થોના બોધ કરાવનારા
જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા. આહિયાં ‘ભૂતિ’ પદનો મંગળ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં
આવે, તો ‘તેમનું જ્ઞાન સૌને માટે કલ્યાણકારી હતું.’ એવો ભૂતિપ્રજ્ઞનો
અર્થ થાય જો ‘ભૂતિ’ પદનો અર્થ ‘રક્ષા’ ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો ‘ભૂતિ-
પ્રજ્ઞ’ પદનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય—‘તેમની પ્રજ્ઞા જગતની રક્ષા કરનારી
હતી.’ ‘ભૂતિ’ પદનો ‘સ્પર્શ’ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો ભૂતિપ્રજ્ઞનો
અર્થ આ પ્રમાણે થાય—‘તેમની પ્રજ્ઞા સમસ્ત પદાર્થોને સ્પર્શ કરનારી—પદાર્થોના
વિષયમાં માહિતી પૂરી પાડનારી હતી.

મગવાન્ મહાવીર અનિકેત રૂપે વિચરણ કરનારા હતા. પરિગ્રહથી
રહિત હોવાને કારણે તેઓ અપતિવંધ વિહારી હતા. અથવા ‘અગ્નિ અચારી’

સમયાર્થેબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬ હ. ૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૭૭

તરિતું તારયિતું વા શીલં વિચિત્રે यस્ય સ ઓચત્તરઃ । (ધીરે) ધીરઃ, ધીર્વુદ્ધિસ્તયા
સદ રાજતે इति धीरः परीषदादिभ्योऽक्षुब्धः । तथा-(અર્ણવચક્ષુ) અનન્તચક્ષુઃ,
અનન્તં જ્ઞેયાડનન્તતયા નિત્યત્વેન વા ચક્ષુરિવ ચક્ષુઃ-કેવલજ્ઞાનં यस્ય સોડનન્તચક્ષુઃ ।
અથવા-લોકસ્વ પ્રકાશકાળાત્ ચક્ષુરિવ ચક્ષુઃ સ્વરૂપો यस્ય ભવતિ સોડનન્તચક્ષુઃ-
કેવલાલોકસ્વ ન । (સૂરિય વ) સૂર્ય ઇવ (પણુત્તરં સપતિ) અણુત્તરં-સર્વતોડધિકં યથા
સૂર્યસ્કપતિ ન તદધિકસ્તાપેન કશ્ચિન્ । તથા ભગવાન્ તીર્થંકરોડપિ જ્ઞાનપ્રકાશેન
સર્વોત્તમઃ । નાસ્તિકશ્ચિત્ જ્ઞાનેન તતો મહાન । (સરોષખિદેવ) ચૈરોચનેન્દ્ર ઇવ,
કરતે યે-ગૃહ યા આશ્રમ યના કર કહીં એક સ્થાન પર નહીં રહતે યે ।
એસા કહા હૈ

ભગવાન્ સંસાર સે સ્વયં તિરનેવાલે ઓર દૂસરોં કોં ખી તારને
વાલે તથા ધીર અર્થાત્ જ્ઞાન સે વિમૂષિત એવં પરીપરોં તથા ઉપસર્ગોં
સે ક્ષુબ્ધ ન હોને વાલે યે । વહ અનન્ત ચક્ષુ યે અર્થાત્ એસે જ્ઞાન સે
સમ્પન્ન યે જિસકે જ્ઞેય અનન્ત હૈં ઓર જિસકા કખી વિનાશ હોના
સંભવ નહીં । અથવા ભગવાન્ લોક કે લિયે ચક્ષુ કે સમાન અનન્તપ્રકાશ
કરને વાલે યે । જૈસે સૂર્ય સબસે અધિક દેદીપ્યમાન હોતા હૈ, ડસી
પ્રકાર ભગવાન્ સર્વોત્કૃષ્ટ રૂપ સે દેદીપ્યમાન આસ્થર યે । સૂર્ય સબસે
અધિક પ્રકાશદેતા હૈ, ડસકી સમતા-બરાબરી અન્યકોઈ નહીં કર

એ પદનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે-‘અનિકેતચારી’-ભગવાન્ મહાવીર ગૃહ
અથવા આશ્રમ બનાવીને કોઈ એક જ સ્થાનમાં રહેતા ન હતા.

તેઓ પોતે સંસારને તારનારા અને અન્યને પણ તારનારા હતા. તેઓ
ધીર હતા, એટલે કે જ્ઞાનથી વિમૂષિત અને પરીષદો તથા ઉપસર્ગોંથી ક્ષુબ્ધ
(વિચલિત) નહીં થનારા હતા. તેઓ અનન્તચક્ષુ હતા, એટલે કે એવાં
જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા કે જેનો કહી પણ વિનાશ થવાનો સંભવ નથી અને
જેના જ્ઞેય અનન્ત છે-અથવા ભગવાન લોકને માટે ચક્ષુસમાન-અનન્ત પ્રકાશ
કરનારા હતા. જેવી રીતે સૂર્ય સૌથી અધિક દેદીપ્યમાન છે, એજ પ્રમાણે
મહાવીર પણ સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાનના પ્રકાશથી અથવા શરીરની કાન્તિથી
દેદીપ્યમાન સૂર્યસમાન હતા. સૂર્ય સૌથી અધિક પ્રકાશ આપે છે, તેથી પ્રકા-
શની બાબતમાં કોઈપણ પદાર્થ તેની સરખામણીમાં બિલો રહી શકતો નથી,

વિશેષેણ રોચતે—પ્રકાશતે इति वैरोचनोऽग्निः स एव अतिशयमज्ज्वलनाद् इन्द्रः—
 પ્રદુસ્તદત્ (તમં) તમઃ (પગાસે) પ્રકાશયતિ, યથા—પ્રદીપ્તો જ્વાલાજટિલો વદ્ધિઃ
 સર્વતઃ પ્રસૂતપ્રપિ સર્વોચ્છાદકં તમોઽપનીય પદાર્થાન્ પ્રકાશયતિ ચક્ષુઃ સહ-
 કારિતયા, તથા—મગવાનપિ અજ્ઞાનાન્ધકારં સર્વતો વ્યાપ્તં સહસાપનીય લોકાનાં
 કૃતે સક્રાદાર્થાન્ પ્રકાશયતીતિ ભવતિ મગવાન્ અગ્નિસદૃશઃ । સર્વપ્રાણિનામ્
 અજ્ઞાનં નિવાર્યં પદાર્થપ્રકાશક इति ॥મૂ.૬॥

મૂલ્ય—‘અણુત્તરં ધર્મમિમં જિજ્ઞાણં, યૈર્યા મુણી કૌસવ આસુપન્ને ।

इदं देवं देवाणि महानुभावे, सहस्रमेता दिवि णं विसिद्धे’ ॥७॥

છાયા—અણુતરં ધર્મમિમં જિજ્ઞાણં, નેતા મુનિઃ કાઠ્યપ આશુપન્નઃ ।

इन्द्र इव देवानां महानुभावः, सहस्रमेता दिवि खलु विसिद्धः ॥७॥

સકતા, હસી મકાર તીર્થકર સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાની હોતે હૈં । ડનસે અધિક જ્ઞાની અન્ય કોઈ નહીં હો સકતા ।

વૈરોચન કા અર્થ હૈ—અગ્નિ અતિશય જાડ્ઝલ્યમાન હોને સે વહ ઇન્દ્ર કહલાતી હૈ । ઝૈસે જલતી દુર્હ જ્વાલાખો સે યુક્ત અગ્નિ સઘ ઓર ફેલે હુપ સઘન અંધકારકો નિવારણ કરકે પદાર્થો કો પ્રકાશિત કરતી હૈ, ચક્ષુ કે સહાયક હોતી. હૈ, ડસી પ્રકાર મગવાન્ ખી સર્વથ્ર વ્યાપ્ત અજ્ઞાન અન્ધકાર કો સહસા દૂર કરકે લોગોં કે લિપ સમસ્ત પદાર્થો કો પ્રકાશિત કરતે હૈ । અતઁવ મગવાન્ અગ્નિ કે સમાન હૈ અર્થાન્ પ્રાણિયોં કે અજ્ઞાન કા નિવારણ કરકે વસ્તુસ્વરૂપ કે પ્રકાશક હૈ, ॥૬॥

એજ પ્રમાણે તીર્થકર સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાની હોય છે—તેમના કરતાં અધિક જ્ઞાની કોઈ પણ સંભવી શકતું નથી.

વૈરાચન એટલે અગ્નિ અતિશય જ્ઞાનવદ્યમાન હોવાને કારણે અગ્નિને ઇન્દ્ર કહે છે. જેવી રીતે પ્રબલિત બનાળાઓથી યુક્ત અગ્નિ સઘળી દિશા-ઓમાં વ્યાપેલા ગાઠ અંધકારને નાશ કરીને પદાર્થોને પ્રકાશિત કરે છે, અને અણુને તે વસ્તુનું દર્શન કરાવવામાં સહાયક બને છે, એજ પ્રમાણે ભગવાન્ પણ સર્વત્ર વ્યાપેલા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને એકાએક દૂર કરીને લોકોને સમસ્ત પદાર્થોનું દર્શન કરાવે છે. સમસ્ત પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપનું લોકોને લાન કરાવે છે. તેથી ભગવાનને અગ્નિના સમાન કહ્યા છે, એટલે કે તેઓ પ્રાણીઓના અજ્ઞાનનું નિવારણ કરીને વસ્તુસ્વરૂપને પ્રકાશિત કરે છે. ॥૬॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા વ. ધુ. જ. ૬૩.૧ અગવતો મહાધીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૭૯

અન્વયાર્થ:—(આસુપન્ને) અશુપન્ન:—ઉત્પન્નદિવ્યજ્ઞાન: (કાસવે) કાશ્યપ:—કાશ્યપગોત્રી: (મુળી) મુનિ: (જિણાણ) જિનાનામ્ ક્ષપમાદીનામ્ (ઈર્ણ) ઈમમ્ (અણુત્તરં) અણુત્તરં—સર્વતઃ શ્રેષ્ઠમ્ (ધર્મમ્) ધર્મ-શ્રુતચારિત્રરૂપમ્ (પ્રણેતા) નેતા તસ્ય પ્રણેતા (દિવિ) દિવિ-સ્વર્ગે (સહસ્ત્રદેવાર્ણ) સહસ્ત્રદેવાનામ્ (ઈંદેવ) ઇન્દ્ર ઇવ (મહાણુભાવે વિસિદ્ધે) મહાણુભાવ:—મહાણુભાવવાન્ વિશિષ્ટ: પ્રધાન ઇતિ ॥૭॥

‘અણુત્તરં ધર્મમિણં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ:—‘આસુપન્ને-આશુપન્ન:’ શીઘ્ર બુદ્ધિશાલે ‘કાસવે-કાશ્યપ:’ કાશ્યપગોત્રી ‘મુળી-મુનિ:’ મુનિ શ્રી વર્ધમાન સ્વામી ‘જિણાણ-જિનાનામ્’ ક્ષપમા આદિ જિનવરોં કે ઈર્ણ-ઈર્મં’ ઇસ ‘અણુત્તરં-અણુત્તરમ્’ સર્વસે શ્રેષ્ઠ ‘ધર્મમ્-ધર્મમ્’ ધર્મ કે ‘નેયા-નેતા’ પ્રણેતા હૈ જૈસે ‘દિવિ-દિવિ’ સ્વર્ગલોક મેં ‘સહસ્ત્રદેવાર્ણ-સહસ્ત્રદેવાનામ્’ હજારોં દેવતાઓં કા ‘ઈંદેવ-ઇન્દ્ર ઇવ’ ઇન્દ્ર નેતા હૈ એવં ‘મહાણુભાવે વિસિદ્ધે-મહાણુભાવ: વિશિષ્ટ:’ અધિક પ્રભાવશાલી હૈ ઇસો પ્રકાર ભગવાન્ સર્વ જગત મેં સર્વોત્તમ હૈ ॥૭॥

અન્વયાર્થ:—આશુપન્ન અર્થાત અનન્તજ્ઞાની, કાશ્યપ ગોત્ર મેં ઉત્પન્ન, મુનિ વર્ધમાન સ્વામી, ક્ષપમા આદિ જિનેશ્વરોં કે ઇસ ધર્મ કે આશ્ય પ્રણેતા હૈ । જૈસે સ્વર્ગ મેં ઇન્દ્ર સમી દેવતાઓં મેં મહાન્ પ્રભાવશાલી હૈ—સર્વશ્રેષ્ઠ હૈ ॥૭॥

‘અણુત્તરં ધર્મમિણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ:—‘આસુપન્ને-આશુપન્ન:’ શીઘ્ર બુદ્ધિવાળા ‘કાસવે-કાશ્યપ:’ કાશ્યપ-ગોત્રી ‘મુળી-મુનિ:’ મુનિ શ્રી વર્ધમાન સ્વામી ‘જિણાણ-જિનાનામ્’ ક્ષપમા વગેરે જિનવરોંના ‘ઈર્ણ-ઈર્મં’ આ ‘અણુત્તરં-અણુત્તરમ્’ અર્થાથી શ્રેષ્ઠ ‘ધર્મમ્-ધર્મમ્’ ધર્મના ‘નેયા-નેતા’ પ્રણેતા છે. ‘દિવિ-દિવિ’ સ્વર્ગલોકમાં ‘સહસ્ત્રદેવાર્ણ-સહસ્ત્રદેવાનામ્’ હજારો દેવતાઓના ‘ઈંદેવ-ઇન્દ્ર ઇવ’ ઇન્દ્ર નેતા છે. એવમ્ ‘મહાણુભાવે વિસિદ્ધે-મહાણુભાવ: વિશિષ્ટ:’ અધિક પ્રભાવશાળી છે એજ પ્રકારે ભગવાન્ અર્થાત જગતમાં સર્વોત્તમ છે ॥ ૭ ॥

સૂત્રાર્થ:—આશુપન્ન (શીઘ્ર પ્રજ્ઞાવાળા) એટલે કે અનન્તજ્ઞાની, કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા મુનિ વર્ધમાન સ્વામી, ક્ષપમા આદિ જિનેશ્વરોના ધર્મના આશ્ય પ્રણેતા છે. જેમ સ્વર્ગમાં ઇન્દ્ર અર્ધા દેવો કરતાં પ્રભાવશાળી હોય છે, એજ પ્રમાણે સકળ સંસારમાં તીર્થંકર ભગવાન્ સૌથી વધારે પ્રભાવશાળી—સર્વશ્રેષ્ઠ—છે. ॥ ૭ ॥

ટીકા—(આસુપન્ને) આશુપન્નઃ—આશુ-શીઘ્રં પઞ્ચા યસ્ય સ આશુપન્નઃ (કાસવે) કાશ્યપઃ—કાશ્યપગોત્રે સમુત્પન્નઃ (મુળી) મુનિઃ, મન્યતે આગમ્યાર્થહેતુદ્વારા દૃઢી-ક્રિયતે ઇતિ મુનિઃ સાવધકાર્યે મૌનવાન્ શ્રી વર્દમાનસ્વામી (જિનાણ) જિનાનામ્, જયન્તિ રાગાદિકમિતિ જિનાઃ, આદિનાથાદયસ્ત્રયોવિંશતિઃ તીર્થંકરાસ્તેષામ્ । (ઇર્ણ) હમ્—પ્રત્યક્ષગરિદ્દમ્ । (અણુતરં) અણુતરમ્, નાસ્તિ ઉત્તરો યસ્ય સોડ્જુતરઃ—સર્વતઃ પદ્ધાનસ્તમ્ । (ધમ્મં) ધર્મમ્ ધર્મસ્યેત્યર્થઃ (જેયા) નેતા પ્રજેતા-ઋષભા-ઘટીતજિનાનાં ધર્મસ્ય સચ્ચાલકઃ અગ્રેસરો વિઘ્નતે ઇતિભાવઃ, યથા—(દિવિ) સ્વર્ગે (મહસ્સદેવાર્ણ) મહસ્સદેવાનામ્ (इंदव) इन्द्र इव (મહાણુભાવે) મહાણુભાવઃ, મહાન અણુભાવઃ પરાક્રમો યસ્ય સ મહાણુભાવઃ । (વિસિદ્ધે) વિશિષ્ટઃ—સર્વાતિશાયી, યથા—સ્વર્ગે ધનૈશ્વર્યમાદિભ્યો દેવાભામિન્દ્રો નેતા મહાણુભાવઃ, તથા ઋષભાદિ-

ટીકાર્થ—શીઘ્ર પઞ્ચા વાલે આર્યાન અનન્ત જ્ઞાનવાન્ કાશ્યપગોત્ર-મેં ઉત્પન્ન, આગમ્યાર્થ કો હેતુ દ્વારા દૃઢ કરને વાલે યા સાવધ કાર્ય મેં મૌન રચને વાલે હોને સે મુનિ શ્રી વર્દમાનસ્વામી, આદિનાથ આદિ પૂર્વવર્તી તેઈસ તીર્થંકરોં કે હસ પ્રત્યક્ષગોચર સર્વોત્તમ ધર્મ કે નેતા સંચાલક યા અગ્રેસર હૈં । જૈસે સ્વર્ગ મેં હન્દ્ર સહસ્ત્રોં દેવોં કા નેતા ઔર મહાણુભાવ હોના હૈ, હસી પ્રકાર ભગવાન્ સર્વાતિશાયી અર્થાન્ સવસે અધિક માહાત્મ્ય સે વિભૂષિત હૈં ।

આશય યહ હૈ કિ જૈસે સ્વર્ગ મેં હન્દ્ર ધન, ऐश्वर्य तथा प्रभा आदि में सब से उत्तम देवों का नेता महाप्रभाववान् है । उसी प्रकार ऋषभ आदि तीर्थंकरों द्वारा प्रवर्तित एवं समस्त धर्मों से उत्तम धर्म के नेता

ટીકાર્થ—શીઘ્ર પઞ્ચાવાળા એટલે કે અનન્ત જ્ઞાનસંપન્ન, કાશ્યપગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા, આગમ્યાર્થને હેતુ દ્વારા દૃઢ કરનારા અથવા સાવધ કાર્યોમાં મૌન રાખનારા હોવાને કારણે મુનિ વિશેષણથી શુક્ત, શ્રી વર્દમાનસ્વામી, આદિનાથ આદિ પૂર્વવર્તી ૨૩ તીર્થંકરોના આ પ્રત્યક્ષગોચર સર્વોત્તમ ધર્મના નેતા-સંચાલક-અગ્રેસર છે. જેવી રીતે સ્વર્ગમાં હન્દ્ર સૌથી અધિક પ્રભાવશાળી હોવાને કારણે દેવોના નેતા રૂપે શોભે છે, એજ પ્રમાણે આ સંસારમાં સૌથી અધિક માહાત્મ્યથી સંપન્ન હોવાને કારણે મહાવીર-પ્રભુને સર્વશ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેમ સ્વર્ગમાં હન્દ્ર ધન, ऐश्वर्य तथा प्रभा આદિમાં સઘળા દેવો કરતાં શ્રેષ્ઠ હોવાને કારણે સઘળા દેવોના નેતા ગણાય છે તથા સઘળા દેવો કરતાં વધારે પ્રભાવશાળી ગણાય છે, એજ પ્રમાણે ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકરો દ્વારા પ્રવર્તિત અને સમસ્ત ધર્મો કરતાં શ્રેષ્ઠ એવાં શ્રત્યારિત્ર રૂપ ધર્મના નેતા હોવાને કારણે,

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. યુ. ચ. ૬૩.૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૮૧

પ્રવર્તિતસર્વધર્માવિશાયિનો ધર્મસ્ય કાશ્યપગોત્રો ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી નેતેવ નેતા સર્વજીવાનાં તાદૃશાનુત્તમધર્મે પ્રવર્તનાદ્ ભવતીતિ ભાવઃ ॥૭॥

મૂલ્ય-‘સે’ પન્નયાં અક્ષયસાગરે વા મહોદહી વાવિ અણંતપારે।

અણાહલે વા અકસાર્હ મિંક્સૂ સંકેવ દેવાહિવર્હ જુહમં ॥૮॥

છાયા—સ મહાયાઽક્ષયસાગર इव મહોદધિરિવાપિ અનન્તપારઃ।

અનાવિલો વા અકષાયી મિંક્ષુઃ, શક इव દેવાધિપતિ ભુતિમાન્ ॥૮॥

કાશ્યપગોત્રીય ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી હૈં, ક્યોંકિ વે સમસ્ત જીવોં કો ઉસ અનુત્તમ ધર્મે મેં પ્રવૃત્ત કરતે હૈં ॥૭॥

‘સે પન્નયા’ હત્યાદિ।

શબ્દાર્થ-‘સે-સઃ’ વહ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘સાગરે વા-સાગર इव’ સમુદ્ર કે સમાન ‘પન્નયા-પ્રજ્ઞયા’ બુદ્ધિ સે ‘અક્ષય-અક્ષયઃ’ અક્ષય હૈં ‘મહોદહી વાવિ-મહોદધિરિવ’ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કે સમાન ‘અણંત-પારે-અનન્તપારઃ’ અપાર પ્રજ્ઞા વાળે હૈં ‘અણાહલે વા-અનાવિલોવા’ જૈસે સમુદ્ર કા જલ નિર્મલ હૈં વસી પ્રકાર ભગવાન્ નિર્મલ પ્રજ્ઞાવાળે હૈં ‘અક-સાર્હ-અકષાયી’ ભગવાન્ કષાયોં સે રહિત હૈં ઓર ‘મુક્કે-મુક્કઃ’ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકાર કે કર્મોં સે રહિત હૈં ‘સંકેવ-શક इव’ ભગવાન્ ઈન્દ્ર કે સમાન ‘દેવાહિવર્હ-દેવાધિપતિઃ’ દેવતાઓં કે અધિપતિ હૈં ‘જુહમં-ભુતિમાન્’ તથા અત્યન્ત તેજવાળે હૈં ॥૮॥

કાશ્યપ ગોત્રીય મહાવીર સ્વામીને સર્વશ્રેષ્ઠ ગુણવામાં આવે છે, કારણ કે તેઓ સમસ્ત જીવોને તે અનુપમ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત કરે છે. ॥ ૭ ॥

‘સે પન્નયા’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘સે-સઃ’ તે ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘સાગરે વા-સાગર इव’ સમુદ્ર સમાન ‘પન્નયા-પ્રજ્ઞયા’ બુદ્ધિથી ‘અક્ષય-અક્ષયઃ’ અક્ષય છે ‘મહોદહી-વાવિ-મહોદધિરિવ’ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના સમાન ‘અણંતપારે-અનન્તપારઃ’ અપાર પ્રજ્ઞા વાળા છે ‘અણાહલે વા-અનાવિલો વા’ જેમ સમુદ્રનું પાણી નિર્મળ છે તેજ પ્રકારે ભગવાન્ નિર્મલ પ્રજ્ઞાવાળા છે ‘અકસાર્હ-અકષાયી’ ભગવાન્ કષાયો થી રહિત છે અને ‘મુક્કે-મુક્કઃ’ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ પ્રકારના કર્મોથી રહિત છે ‘સંકેવ-શક इव’ ભગવાન્ ઈન્દ્રના સમાન ‘દેવાહિવર્હ-દેવાધિપતિઃ’ દેવતાઓના અધિપતી છે ‘જુહમં-ભુતિમાન્’ તથા અત્યંત તેજવાળા છે. ॥૮॥

સુ. ૬૧

અન્વયાર્થ—(સે) સ વર્દમાનસ્વામી (સાગરે વા) સાગર ઇવ—સ્વયમ્ભૂરમણ-સમુદ્રવત્ (પન્નયા) પન્નયા-બુદ્ધયા (અક્ષય!) અક્ષય—સ્વયમ્ભૂરમણવત્, અથવા (મહોદદી વાવિ) મહોદધિ—સ્વયમ્ભૂરમણસમુદ્ર ઇવાપિ (અનંતપારે) અનંતપાર—અપારપ્રજ્ઞાનાનિત્યર્થઃ (અનાદિલે વા) અનાદિલો વા—નિર્મલઃ, (અકસાઈ) અકપાયી—કષાયરહિતઃ (મુક્કે) મુક્તઃ—જ્ઞાનાવરણીયાદિષ્ટકર્મરહિતઃ (કવકેવ) શક ઇવ—ઇન્દ્રવત્ (દેવાદિર્વ) દેવાનામધિપતિઃ (જુમં) ધુતિમાન્—અતિતેજસ્વી વર્દમાનોઽસ્તીતિ ॥૮॥

ટીકા—(સે) સ ભગવાન્ મહાવીરઃ (સાગરેવ) સાગર ઇવ—સમુદ્રવત્ (પન્નયા) પન્નયા, પ્રકર્ષેણ જ્ઞાયતે સમસ્તોઽપિ પદાર્થોઽનયા ઇતિ પ્રજ્ઞા તથા પન્નયા જ્ઞાનેન (અક્ષય) અક્ષય—ક્ષયરહિતઃ, જ્ઞાતવ્યેઽર્થે જીવાજીવાદિરુપે ભગવતઃ પ્રજ્ઞા ન ક્ષીયતે, તથા નૈવ પ્રતિહન્યતે। સા હિ—તદીયવુદ્ધિઃ કેવલજ્ઞાનાત્મિકા, સા ચ કાલતઃ સાધ-

અન્વયાર્થ—ભગવાન્ વર્દમાનસ્વામી પ્રજ્ઞા સે સમુદ્ર કે સમાન અક્ષય હૈં અર્થાત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કે સમાન અપ્રતિહત જ્ઞાન સે સમ્પન્ન હૈં અથવા મહાસાગર કે જૈસે અનંતપાર—અનંતપ્રજ્ઞાવાન હૈં। વહ નિર્મલ, નિષ્કષાય, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મો સે રહિત તથા ઇન્દ્ર કે સમાન દેવોં કે અધિપતિ ઓર અત્યંત તેજસ્વી હૈં ॥૮॥

ટીકાર્થ—‘સે’ ઇત્યાદિ, વહ ભગવાન્ વર્દમાનસ્વામી ‘સાગરેવ’ સાગર—સમુદ્રકે સમાન ‘પન્નયા અક્ષય’ પ્રજ્ઞાસે અક્ષય હૈં, પ્રકર્ષણે સે સમસ્ત પદાર્થ જિસકે દ્વારા જાના જાય ઉસે પ્રજ્ઞા કહતે હૈં—ઉસ પ્રજ્ઞાસે ક્ષયરહિત હૈં, અર્થાત્ જ્ઞાતવ્ય—જાનને યોગ્ય જીવાજીવાદિરુપ અર્થ મેં ભગવાન્ કા જ્ઞાન ન પ્રતિહત હોતા હૈં ઓર ન ક્ષીણ હોતા હૈં યથા-વસ્થિતસ્વરુપ મેં નિત્ય રહતા હૈં। વહ ભગવાન્ કી પ્રજ્ઞા કેવલજ્ઞાનરુપ હૈં

સૂત્રાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી પ્રજ્ઞામાં સમુદ્રના સમાન અક્ષય હતા, એટલે કે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના સમાન અપ્રતિહત જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા. અથવા જેમ મહાસાગર અપાર જલથી યુક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે તેઓ અનંત જ્ઞાનથી યુક્ત હતા. તેઓ નિર્મળ, નિષ્કષાય, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોથી રહિત, તથા ઇન્દ્રની જેમ દેવાના અધિપતિ તથા અત્યંત તેજસ્વી હતા. ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ—‘સે’ ઇત્યાદિ ભગવાન્ વર્દમાનસ્વામી ‘સાગરેવ’ સમુદ્રની જેમ ‘પન્નયા અક્ષય’ પ્રજ્ઞાથી અક્ષય છે, પ્રકર્ષણથી સઘળા પદાર્થો જેના દ્વારા જાણી શકાય તેને પ્રજ્ઞા કહેવાય છે. તે પ્રજ્ઞાથી અક્ષય છે. અર્થાત્ જાણવા જેવા સ્વયંભૂરમણ અર્થમાં ભગવાનનું જ્ઞાન પ્રતિહત થતું નથી તેમ જાણું થતું નથી. યથાવસ્થિતપણાથી નિત્ય રહે છે. ભગવાનની પ્રજ્ઞા—કેવળ-

સમયાર્થબોધિનો ટોકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬૩.૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૮૩

પર્યવસાના દ્રવ્યક્ષેત્રમાવૈરપિ અનન્તા। (મહોદદી વા વિ) મહોદધિરિવાપિ મહોદધિઃ-
સ્વયંભૂરમણસમુદ્રસ્વદત્ (અર્ણવપારે) અનન્તપારઃ-પારાન્તરહિતઃ, યથા સ્વયંભૂરમણો
જલેનાડનન્તપારઃ, તથા-મગરાનપિ મગ્રયાડનન્તપારઃ। (અણાલે) અનાવિલઃ-
નિર્મલઃ, યથા-સ્વયંભૂરમણસ્ય જલમ્ અનાવિલં-સર્વદોષચિનિર્મુક્તમ્, તથા-
મગવતો જ્ઞાનમપિ તથાવિધકર્મલેશમાવાદકલુપં સર્વદોષરહિતમતિનિર્મલં વિદ્યતે।
(અકસાઈ) અકપાયી, કપાયાઃ ક્રોધમાનમાયાઓમલક્ષણાઃ તે વિદ્યન્તે યસ્ય સ
કપાયી, અકપાયી-કપાયરહિતઃ। (મિચ્છુ) મિશ્નુઃ સત્યપિ નિશ્ચેષાન્તરાયક્ષયે
સર્વલોકપૂજ્યત્વેડપિ ચ નિરવધમિશ્નળશીલત્વાદ મિશ્નુઃ, (મચ્ચકેવ) શક્ર ઇવ।

બહુ કાલ સે સાદિ-આદિસહિત ઓર અપર્યવસિત-અન્તરહિત હૈં અર્થાત્
દ્રવ્યક્ષેત્ર કાલ ભાવ સે અનન્ત હૈં 'મહોદદી વા વિ' સ્વયંભૂરમણ
સમુદ્ર કે સમાન 'અર્ણવપારે' અનન્તપાર હૈં અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સ્વયં-
ભૂરમણ સમુદ્ર જલસે અનન્તપાર હૈં। ઉસકે પાર કા અન્ત ખી હૈં કિન્તુ
મગવાન્ કી પ્રજ્ઞા કા અન્ત હી નહી હૈં મગવાન્ અનન્તપાર ઘાલે હૈં।
તથા 'અનાવિલે' નિર્મલ હૈં જિસપ્રકાર સ્વયંભૂરમણકા જલ અતિનિર્મલ
સર્વદોષરહિત હોતા હૈં ઉસી પ્રકાર મગવાન્ કા જ્ઞાન ખી ઉસ પ્રકારકે
કર્મલેશકે અભાવસે અકલુપ-અર્થાત્ સર્વ દોષરહિત અતિનિર્મલ હૈં।
તથા મગવાન્ 'અકસાઈ' ક્રોધાદિ ચારોં કપાયોં સે રહિત હૈં। એસે વે
મગવાન્ 'મિચ્છુ' સર્વપ્રકાર કે અન્તરાયકર્મ કે ક્ષયહોનેપર ઓર સમ-
સ્તલોક કે પૂજ્ય હોનેપર ખી નિરવધમિશ્નળ સ્વભાવવાલે અર્થાત્

જ્ઞાનરૂપ છે. તે કાળથી સાદિ કહેતાં આદિચુક્ત છે. અને અપર્યવસિત-અન્ત-
રહિત છે. અર્થાત્ દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળ અને ભાવથી અનન્ત છે. 'મહોદદી વા વિ'
સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની જેમ 'અર્ણવપારે' અનન્તપાર છે. અર્થાત્ જેમ સ્વયં-
ભૂરમણ સમુદ્ર જળથી અનન્તપાર-પાર ન પામી શકાય તેવો હોવા છતાં
તેનો અન્ત પણ છે. પરંતુ ભગવાનની પ્રજ્ઞાનો અન્ત નથી એટલે ભગવાન
અનન્તપાર છે, તથા અનાવિલે' નિર્મળ છે. જેમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર
જળ અત્યંત નિર્મળ અને સર્વ દોષોથી રહિત હોય છે, એજ પ્રમાણે
ભગવાનનું જ્ઞાન પણ એવા પ્રકારના કર્મલેશના અભાવથી અકલુપ
અર્થાત્ સર્વદોષ રહિત હોવાથી અત્યંત નિર્મળ છે. તથા ભગવાન
'અકસાઈ' ક્રોધાદિ ચારે પ્રકારના કપાયોથી રહિત છે. એવા ભગવાન 'મિચ્છુ'
સર્વ પ્રકારના અન્તરાય કર્મોનો ક્ષય થવા છતાં અને સમસ્ત લોકમાં પૂજ્ય
હોવા છતાં પણ નિરવધ મિશ્નળરૂપના સ્વભાવવાળા અર્થાત્ નિરવધ મિશ્નળ

૪૮૪

સુબ્રહ્મચર્ય

(દેવાહિવૈ) દેવાધિપતિઃ । (જુહમં) ઘતિમાન્, યથા શકો ધુતિમાન્-દેવાનામધિ-
પતિઃ, તથા-ભગવાનપિ ધુતિમાન્ દેવાધિપતિરસ્તિ ॥૪૦૮॥

મૂળ્ય-‘સે’ વીરિણં પઢિંપુન્નવીરિણ, સુદંસણે વા ણગસવ્વ સેટ્ટે ।

સુરાલણ વાસિ સુદાગરે સે વિરાયણ ણેગગુણોવવેણ ॥૧॥

છાયા—સ વીર્યેણ પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ સુદર્શન इव નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ ।

સુરાલણો વાસિમુદાકરઃ સ વિરાજતેऽનેકગુણોપપેતઃ ॥૧॥

અન્યથા—(સે) સ ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામી (વીરિણં) વીર્યેણ-આત્મબલેન
(પઢિપુન્નવીરિણ) પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ-વીર્યાન્તરાયસ્ય જ્ઞયાત્ (સુદંસણે વા) સુદર્શન इव
નિરવચ મિશ્રામાત્ર સે જીવન નિર્વાહ કરનેવાલે હોને સે મિશ્રુ કહ્લાતે
હૈ, ‘સક્કેવ દેવાહિવૈ જુહમં’ જિસપ્રકાર દેવોં કા અધિપતિ શકેન્દ્ર
ધુતિમાન્ હૈ ડસી પ્રકાર ભગવાન્ મી ધુતિમાન્ ઓર દેવાધિદેવ હૈ ॥૮॥

‘સે વીરિણં’ इत्याદિ ।

શબ્દાર્થ-‘સે-સઃ’ વહ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘વીરિણં-વીર્યેણ’
આત્મબલ સે ‘પઢિપુણ્ણવીરિણ-પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ, પૂર્ણ વીર્યવાલે હૈ ‘સુદંસણે-
વા-સુદર્શન इव’ જિસ પ્રકાર પર્વતોં મેં સુમેરુ ‘ણગસવ્વસેટ્ટે-નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ’
સવ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈ ‘સુરાલણ-સુરાલયે’ દેવલોક મેં ‘વાસિસુદાગરે-
વાસિમુદાકરઃ’ નિવાસ કરનેવાલોં કો હર્ષ ઉત્પન્ન કરનેવાલે ‘ણેગગુણો-
વવેણ-અનેકગુણોપપેતઃ’ અનેક ગુણોં સે યુક્ત હોકર ‘વિરાયણ-વિરા-
જતે’ વિરાજમાન હોતે હૈ અર્થાત્ પ્રકાશિત હોતે હૈ ॥૧॥

માત્રથી જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા હોવાથી મિશ્રુ કહેવાય છે. ‘સક્કેવ દેવાહિ-
વૈ જુહમં’ જેમ દેવોનો અધિપતિ શકેન્દ્ર ધુતિમાન્ છે. એજ પ્રમાણે ભગ-
વાન્ પણ ધુતિમાન્ અને દેવાધિદેવ છે. ॥ ૮ ॥

‘સે વીરિણં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘સે-સઃ’ તે ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી ‘વીરિણં-વીર્યેણ’
આત્મબળથી ‘પઢિપુણ્ણવીરિણ-પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ’ પૂર્ણ વીર્યવાળા છે. ‘સુદંસણે વા-
સુદર્શન इव’ તેઓ પર્વતોમાં સુમેરુ ‘ણગસવ્વસેટ્ટે-નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ’ અથા પર્વતોમાં
શ્રેષ્ઠ છે ‘સુરાલણ-સુરાલયે’ દેવલોકમાં ‘વાસિસુદાગરે-વાસિમુદાકરઃ’ નિવાસ કરવા-
વાળાઓને હર્ષ ઉત્પન્ન કરવાવાળા ‘ણેગગુણોવવેણ-અનેકગુણોપપેતઃ’ અનેક
ગુણોથી યુક્ત થઈને ‘વિરાયણ-વિરાજતે’ વિરાજમાન થાય છે. અર્થાત્
પ્રકાશિત થાય છે. ॥ ૮ ॥

સેનવાયંબોધિનો ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૬ ડ. ૧ મગધંતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૮૫

(ગમસત્ત્વસેદ્ધે) નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ—સર્વપર્વતેષુ પ્રધાનઃ (સુરાલય) સુરાલયો દેવલોકઃ (વાસિમુદાગરે) વાસિમુદાકરઃ—દેવલોકવાસિનાં હર્ષજનકઃ (જેગુણોચ્ચેષ) અનેક-ગુણોપપેતઃ—પ્રશસ્તવર્ણાદિગુણૈર્યુતઃ (વિરાયણ) વિરાજતે—જ્યોમતે इति ॥૧॥

ટીકા—(સે) મઃ (વીરિણ) વીર્યેણ—વીર્યાન્તરાયકર્મણોઽશોષતઃ ક્ષયાદ આત્મબલેન (પટિપુષ્પીરિણ) પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ (ગમસત્ત્વસેદ્ધે) નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ (સુદર્શને વા) સુદર્શન इव—યથા—સુદર્શનો મેરુઃ જમ્બૂદીપસ્ય નામિભૂતઃ સર્વેષાં પર્વતાનાં મધ્યે શ્રેષ્ઠઃ પ્રધાનઃ, યથા—મગવાનપિ સર્વેભ્યોઽપિ શ્રેષ્ઠઃ । યથા—(સુરાલય) સુરાલયઃ—દેવલોકઃ (વાસિમુદાગરે) વાસિમુદાકરઃ—વાસિનાં સ્વસ્થિવિજયતાં દેવદેવીનાં મુદાકરઃ—હર્ષજનકઃ યથા—(જેગુણોચ્ચેષ) અનેકગુણોપપેતઃ—પ્રશસ્તવર્ણરસમગ્ય

અન્વયાર્થ—મગવાન્ ચર્દ્ધમાનસ્વામી વીર્ય અર્થાત્ આત્મબલ સે પ્રતિપૂર્ણ વીર્ય ધાલે હૈં, કયોંકિ ઉનકા વીર્યાન્તરાય કર્મ સમૂલ ક્ષીણ હો ચુતા હૈ । વે સત્ત્વ પર્વતો મૈં સુદર્શન પર્વત કે સમાન પ્રધાન હૈં । વે દેવગર્ણો કો પ્રમોદ દેને ઘાલે ઓર પ્રશસ્ત વર્ણ આદિ ગુર્ણો સે યુક્ત હોકર વિરાજમાન હૈં ॥૧॥

ટીકાર્થ—વીર્યાન્તરાય કર્મ કા ક્ષય હો જાને સે મગવાન્ સમ્પૂર્ણ વીર્યવાન્ અર્થાત્ આત્મબલ સે સમ્પન્ન હૈં । જૈસે જમ્બૂદીપ કી નામિ કે સમાન સુદર્શન મેરુ, સમસ્ત પર્વતો મૈં પ્રધાન હૈં, ડસી પ્રકાર મગવાન્ મી બલ વીર્ય આદિ ગુર્ણો સે સથ મૈં શ્રેષ્ઠ હૈં । જૈસે દેવલોક અપને મૈં નિવાસ કરને ઘાલે દેવોં ઓર દેવિયોં કે લિપ્ત મુદાકર—હર્ષજનક હૈ, કયોંકિ પ્રશસ્ત વર્ણ, રસ ગંધ, સ્પર્શ ઓર પ્રભાવ આદિ ગુર્ણો સે યુક્ત

સૂત્રાર્થ—જગવાન્ વર્ધમાન સ્વામી અનન્ત વીર્યથી સંપન્ન હતા, એટલે કે આત્મબળથી પ્રતિપૂર્ણ વીર્યવાળા હતા, કારણ કે તેમણે વીર્યાન્તરાય કર્મને સદંતર વિનાશ કરી નાખ્યો હતો. જેમ સઘળા પર્વતોમાં સુદર્શન (સુમેરુ) શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે તેઓ સઘળા લોકોમાં સર્વોત્તમ હતા. તેઓ દેવગણોને પ્રમોદ (આનંદ) દેનારા અને પ્રશસ્ત વર્ણ આદિ ગુણોથી વિભૂષિત હતા. ॥૬॥

ટીકાર્થ—મહાવીર પ્રભુના વીર્યાન્તરાય કર્મને ક્ષય થઇ ગયો હતો, તેથી તેઓ સંપૂર્ણ વીર્યવાન્ એટલે કે આત્મબળથી સંપન્ન હતા. જેવી રીતે જમ્બૂદીપની નામિના જેવો સુદર્શન (મેરુ) પર્વત સઘળા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ બ્રહ્મા, વીર્ય આદિ ગુણોમાં સીધી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ દેવલોકમાં નિવાસ કરનારા દેવતાઓને માટે દેવલોક આનંદજનક છે, કારણ કે તે (દેવલોક) પ્રશસ્ત વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને પ્રભાવ આદિ

૪૮૬

સૂત્રકર્તાકેસર

સ્પર્શમાદિગુણરૂપેતઃ, (વિરાયણ) વિરાજતે, યથા સુરાલયોડનેકગુણરૂપેતો
વિરાજતે, સ ચ સ્વવાસિનાં સર્વદૈવ આનન્દકરઃ તથા-ભગવાનપિ સર્વગુણસમ્પન્નઃ
સર્વજીવનામાનન્દકરઃ ॥૧॥

દૃષ્ટાન્તભૂતમેરુવર્ણનાય પ્રાહ-(સયં) इत्यादि

મૂલ્ય-‘સયં સહસ્ત્રાણં ડ જોયણાણં, તિકંડગે પંડંગવેજયંતે ।

સે જોયંણે ણવણવડ્ઢસહસ્સે, ઉચ્છુસ્સિઓ હેઢ સહસ્સમેગં ॥૧૦॥

છાયા—શતં સહસ્રાણાં તુ યોજનાનાં ત્રિકણ્ડકઃ પળ્લકવૈજયન્તઃ ।

સ યોજનાનિ નવનવતિસહસ્રાણિ કુર્ધ્વમુચ્છિન્નોડધઃ સહસ્રયેકમ્ ॥૧૦॥

હોતા હૈં ડસી પ્રકાર ભગવાન્ સય કો પ્રમોદ દેનેવાલે તથા અનેક ગુણો
સે વિભૂષિત હોકર વિરાજમાન હૈં ।

સારપર્યં યહ હૈં કિં જૈસે સુરાલય અનેક ગુણોં સે યુક્ત હોકર
વિરાજમાન હોતા હૈં ઓર દેવલોકવાસિયોં કો સદૈવ આનન્દ લેતા હૈં,
ડસી પ્રકાર ભગવાન્ ઓ સમસ્ત ગુણોં સે સમ્પન્ન તથા સર્વ જીવોં કો
પ્રમોદ પ્રદાન કરને વાલે હૈં ॥૧॥

દૃષ્ટાન્તભૂત મેરુ કા વર્ણન કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં ‘સયં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘સહસ્ત્રાણં ડ જોયણાણં સયં-સહસ્રાણાં યોજનાનાં તુ શતમ્’
વહ સુમેરુ પર્વત સૌહજાર યોજનકી ડંચાઈવાલા હૈં ‘તિકંડગે-ત્રિકંડકઃ’
ડસકે ત્રીન વિભાગ હૈં ‘પંડંગવેજયંતે-પળ્લકવૈજયન્તઃ’ ડસ સુમેરુ પર્વત
કે સબસે ડપર રહા હુઆ પળ્લક વન પતાકા કે જૈસા શોભાયમાન હો

ગુણેથી યુક્ત હે.ય છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ સૌને પ્રમોદ દેનારા
પ્રથસ્ત વર્ણાદિ ગુણેથી સંપન્ન હતા.

સારપર્યં એ છે કે સુરાલય (દિવલોક રૂપ દેવતાઓનું નિવાસસ્થાન) અનેક
ગુણેથી વિભૂષિત હોવાને કારણે તેમાં નિવાસ કરનારા દેવ દેવીઓને આનંદ
પ્રદાન કરે છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ સમસ્ત ગુણેથી સંપન્ન
હોવાને કારણે સમસ્ત જીવોને પ્રમોદ પ્રદાન કરનારા હતા. ॥ ૬ ॥

આગલા સૂત્રમાં મેરુ પર્વતનું દૃષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યું છે, તેથી હવે
સૂત્રકાર મેરુ પર્વતનું વર્ણન કરે છે-‘સયં’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ-‘સહસ્ત્રાણં ડ જોયણાણં સયં-સહસ્રાણાં યોજનાનાં તુ શતમ્’ તે સુમેરુ
પર્વત સેહજાર યોજનની ડંચાઈ વાળો છે. ‘તિકંડગે-ત્રિકંડકઃ’ લેના ત્રણ
વિભાગ છે. ‘પંડંગવેજયંતે-પળ્લકવૈજયન્તઃ’ તે સુમેરુ પર્વતના બધા આગથી

સમવાયબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬૩.૧ અગત્યો મહાવીરસ્ય ગુણધર્મનમ્ ૪૮૭

અન્વયાર્થ:- (સહસ્સાણં ડ જોયણાં સયં) સહસ્સાણાં યોજનાનાં તુ શતમ્-લક્ષયો-જનશતમુઘૈઃ (તિકંડગે) ત્રિફણ્ડઃ શ્રીમજામ્બૂનદવૈદ્યૈર્વેતિ વિમાગત્રયવાન (પંડગવે-જયંતે) પતાકારૂપેણ પણ્ડકવનં તત્ર વ્યવસ્થિતમ્ (સે) સઃ-મેરુઃ (જોયણે ણવણવહ સહસે) યોજનાનિ નવનવતિસહસ્રાણિ (ઝદુસિસઓ) ઝર્ધ્વમુચ્છિતઃ (સહસ્સમેગં હેટ્ટ) સહસ્સમેકમધો વ્યવસ્થિત ઇતિ ॥૧૦॥

ટીકા—(સહસ્સાણં ડ) સહસ્સાણાં તુ (જોયણાં) યોજનાનામ્ (સયં) શતમ્, પર્વતો મેરુઃસહસ્સયોજનાનાં શતમ્ યોજનાનામેકં લક્ષમિત્વર્થઃ ઉન્નતઃ તથા- (તિકંડગે) ત્રિફણ્ડકઃ, તત્ર ત્રીણિ ફાણ્ડાનિ શ્રીમજામ્બૂનદવૈદ્યૈર્મયાનિ સન્તિ (પંડગ-વેજયંતે) પણ્ડકવૈજયન્તઃ-પણ્ડકવનં શિરસિ વ્યવસ્થિતં વૈજયન્તીરૂપં પતાકોપમં રહા છે 'સે-સઃ' વહ મેરુ પર્વત 'જોયણે ણવણવતિસહસ્રે-યોજનાનિ નવનવતિસહસ્રાણિ' નિલાનેવે હજાર યોજન 'ઝદુધુસિસઓ-ઝર્ધ્વ મુચ્છિતઃ' ડપર ફી ઓર ડંચા છે 'સહસ્સમેગં હેટ્ટ-સહસ્સમેકં અધઃ' તથા ઇક હજાર યોજન ભૂમિ કે અંદર કે ઢાગ મેં ગઢા છે ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—મેરુ પર્વત ઇક લાલ યોજન ડંચા તથા શ્રીમ, જમ્બૂનદ ઓર વૈદ્યૈ હન ત્રીન વિઢાગોં લાલા છે । વહાં પતાકા રૂપ સે પણ્ડક વન રહા હુઆ છે । વહ સુમેરુ નિન્યાનવે (૧૧) નિન્યાનવે હજાર યોજન ડપર છે ઓર ઇક હજાર યોજન પૃથ્વી કે નીચે છે ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—સુમેરુ પર્વત સૌ હજાર અર્થાત્ ઇક લાલ યોજન ડંચા છે । ડસમેં ત્રીન ફાણ્ડા છે-શ્રીમકાણ્ડ, જામ્બૂનદકાણ્ડ ઓર વૈદ્યૈ-કાણ્ડ, પણ્ડકવન ડસફી પતાકા કે સમાન સ્થિત છે । વહ સુમેરુ

ડપર રહેલ પંડકવન ધળની જેમ શેભાયમાન થઇ રહેલ છે. 'સે-સઃ' તે મેરુપર્વત 'જોયણે ણવણવતિસહસ્રે-યોજનાનિ નવનવતિસહસ્રાણિ' નવપાણુ હજાર યોજન 'ઝદુધુસિસઓ-ઝર્ધ્વમુચ્છિતઃ' ડપરની બાણુ ડંચે છે 'સહસ્સ મેગં હેટ્ટ-સહસ્સમેકં અધઃ' તથા એક હજાર યોજન ભૂમિની અંદરના ભાગમાં ઢટાયેલો છે ॥ ૧૦ ॥

સૂત્રાર્થ—મેરુ પર્વત એક લાખ યોજન ડંચો છે. તેના નીચે પ્રમાણે ત્રણ વિભાગો છે-શ્રીમ, જામ્બૂનદ અને વૈદ્યૈ ત્યાં પંડકવન તેની પતાકાના જેવું શેભે છે. તે મેરુ પર્વત જમીનની ડપર ૬૬૦૦૦ નવાણુ હજાર યોજનની ડંચાઈ સુધી અને પૃથ્વીની નીચે ૧૦૦૦ એક હજાર યોજન સુધી વ્યાપ્ત છે. ૧૦

ટીકાર્થ—સુમેરુ પર્વત એક લાખ યોજન ડંચો છે, તેના ત્રણ કાંડ (વિભાગ) છે. (૧) શ્રીમકાંડ, (૨) જામ્બૂનદકાંડ, અને (૩) વૈદ્યૈકાંડ પંડકવન

यस्य स पण्डववैजयन्तः। (से) स मेरुः लक्ष्ययोजनमध्यात् (जोयणे) योजनानि (णवणवइ सहस्से) नवनवतिसहस्राणि (उद्धुस्सिओ) ऊद्धुस्सिओ—उन्नतः, तथा—(सहस्समेगं सहस्सयोजनमेकम् (हेट्ट) अत्रो व्यवस्थितः, नवनवतिसहस्रयोजन-मूद्धुस्सिओन्नतः, एकं सहस्रयोजनमधोभूमौ निविष्टः, भौमजाम्बूनदवैदूर्यविभागत्रय-वान्, यस्य पण्डकवनमेव पताकारूपम्, एतादृशो मेरुः पर्वतः सर्वतः श्रेष्ठ इति॥१०॥

मूलम्—‘पुट्टे णभे चिट्ठइ भूमिवट्टिए, जं सूरियां अणुपरिवट्टयंति।

સે હેમવન્ને ષંદુનંદણે ય, જંસી રંદે વેદંયતિ મહિંદાં॥૧૧॥

छाया—स्पृष्टो नभसि तिष्ठति भूम्यवस्थितो यं सूर्या अनुपरिवर्तयन्ति।

સ હેમવર્ણો વહુનન્દનશ્ચ યસ્મિન્ રતિ વેદયન્તિ મહેન્દ્રાઃ ॥૧૧॥

निन्यानवे सहस्र योजन ऊपर अर्थात् पृथ्वी के ऊपर है और एक हजार योजन पृथ्वी के अधोभाग में है।

તાત્પર્ય—યહ હૈ—સુમેરુ પર્વત કી કુલ ઝંચાઈ એકલાશ યોજન કી હૈ। ઉસમેં સે નિન્યાનવે હજાર યોજન પૃથ્વી કે ઉપર ઓર એક હજાર યોજન પૃથ્વી કે નીચે હૈ। ઉસમેં ત્રીન કાણ્ડ હૈ—ભૌમ, જામ્બૂનદ ઓર વૈદૂર્ય। પણ્ડક વન ઉસકી પતાકા કે સમાન હૈ। એસા મેરુ પર્વત સમી પર્વતોં મેં પ્રધાન હૈ ॥૧૦॥

‘પુટ્ટે ણમે’ इत्यादि।

शब्दार्थ—‘से-सः’ वह मेरु पर्वत ‘णभे पुट्टे-नभः स्पृष्टः’ आकाशको स्पर्श किया हुआ ‘भूमिवट्टिए-भूम्यवस्थितः’ पृथ्वी पर ‘चिट्ठइ-तिष्ठति’

તેની પતાકાના જેવું છે. સુમેરુ પર્વત પૃથ્વીની સપાટી પર ૯૯૦૦૦ નવાણું હજાર યોજન ઊંચાઈ સુધી વ્યાપેલો છે. અને એક હજાર યોજન સુધી તે પૃથ્વીની નીચે વ્યાપેલો છે.

તાત્પર્ય એ છે કે સુમેરુ પર્વતની કુલ ઊંચાઈ એક લાખ યોજન પ્રમાણ છે. તેમાંથી ૯૯ નવાણું હજાર યોજન પૃથ્વીની ઉપર અને એક હજાર યોજન પૃથ્વીની નીચે છે, તેમાં ભૌમકાંડ, જામ્બૂનદકાંડ અને વૈદૂર્યકાંડ નામના ત્રણ કાંડ છે, પંડકવન તેની પતાકાના જેવું થોભે છે એવો સુમેરુ પર્વત સ્વધળા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૧૦ ॥

‘પુટ્ટે ણમે’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘से-सः’ તે मेरुपर्वत ‘णभे पुट्टे-नभः स्पृष्टः’ आकाशने स्पर्श-करीने ‘भूमिवट्टिए-भूम्यवस्थितः’ पृथ्वी पर ‘चिट्ठइ-तिष्ठति’ स्थिर रहो છે. ‘ज-यत्’ એ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૬૩.૧ મગલતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૮૯

અન્વયાર્થ:- (સે) સ મેરુ: (જમે પુટ્ટે) નમસિ સ્પૃષ્ટ:-નમસિ-આકાશે લગ્નો વ્યાપ્ત: (ભૂમિવદ્વિષ) ભૂમ્યવસ્થિત:-ભૂમિમધ્યે સ્થિત: (ચિદ્દૃઃ) તિષ્ઠતિ-સ્થિતો વિદ્યતે, (જં) યં-મેરુમ્ (સૂર્યા) સૂર્યા:-આદિત્યા ડ્યોતિષ્કા: (અણુપરિવદ્યંતિ) અણુપરિવર્તયન્તિ-પરિભ્રમન્તિ, સ મેરુ: (હેમવર્ણે) હેમવર્ણ:-વર્ણેન સુવર્ણસદૃશ:, (બહુનંદને ય) બહુનંદનશ્ચ-અનેકાનંદવનયુક્ત: (જંસિ) યસ્મિન્ મેરૌ (મહિદા) મહેન્દ્રા દેવા: (રતિં વેદ્યંતિ) રતિમાનન્દં વેદયન્તિ-અનુભવન્તીતિ ॥૧૧॥

ટીકા—(સે) સ મેરુસ્વર્ગ: (જમે) નમસિ-આકાશે (પુટ્ટે) સ્પૃષ્ટ:-નમ:સ્પર્શી ઔક્ત્યાત્ નમો ગાલ્લીતિવત્ નમો વ્યાપ્ત તિષ્ઠતિ । તથા-(ભૂમિવદ્વિષ) ભૂમ્ય-વસ્થિત:-ભૂમિં વાડવગાઢા સ્થિત:, ડ્યોતિષ્કાસ્તિર્વ્યભોવસંસ્પર્શી સુમેરુ: । (જં) સ્થિત રહતા હૈ ‘જં-યં’ જો મેરુ કો ‘સૂર્યા-સૂર્યા:’ આદિત્ય ‘અણુ-પરિવદ્યંતિ-અણુપરિવર્તયન્તિ’ પરિભ્રમ્તા કરતે રહતે હૈ ‘હેમવર્ણે-હેમ વર્ણ:’ વહ સુવર્ણ કે સમાન વર્ણવાળા ‘બહુનંદને ય-બહુનંદનશ્ચ’ અનેક નંદન વર્ણો સે યુક્ત હૈ ‘જંસિ-યસ્મિન્’ જિસ મેરુ પર ‘મહિદા-મહેન્દ્રા:’ મહેન્દ્રલોક ‘રતિં-વેદ્યંતિ-રતિં વેદ્યન્તિ’ આનન્દ કા અનુભવ કરતે હૈ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—વહ મેરુ પર્વત આકાશ કો સ્પર્શ કરતા હૈ ઓર ભૂમિ કે ખીતર રહ્યા છુઆ હૈ । સૂર્ય આદિ ડ્યોતિષ્કા ઉસકી પરિક્રમા કરતે રહતે હૈ । વહ સ્વર્ણવર્ણવાળા હૈ, અનેક ઉદ્યાનો સે યુક્ત હૈ ઓર મહેન્દ્ર દેવ વહોં રતિકા અનુભવ કરતે હૈ ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—સુમેરુ પર્વત આકાશસ્પર્શી હૈ-ઊંચાઈ હોને કે કરણ આકાશ કો વ્યાપ્ત કરકે સ્થિત હૈ ઓર પૃથ્વી કી અવગાહના કરકે ખી

મેરુને ‘સૂર્યા-સૂર્યા:’ સૂર્યો ‘અણુપરિવદ્યંતિ-અણુપરિવર્તયન્તિ’ પ્રદક્ષિણા કરતા રહે છે. ‘હેમવર્ણે-હેમવર્ણ:’ તે સોના સરીખાવર્ણવાળો ‘બહુનંદને ય-બહુનંદનશ્ચ’ અનેક નંદનવનોથીયુક્ત છે. ‘જંસિ-યસ્મિન્’ એ મેરુ પર ‘મહિદા-મહેન્દ્રા:’ મહેન્દ્ર લોક ‘રતિં વેદ્યંતિ-રતિં વેદ્યન્તિ’ આનંદાનુભવ કરતા રહે છે. ૧૧૧

સૂત્રાર્થ—તે મેરુ પર્વત આકાશને સ્પર્શીને રહેલ છે. અને ભૂમિના અંદરના ભાગમાં પણ ફેલાયેલો છે. સૂર્ય આદિ ઔતિષિક દેવો તેની પ્રદક્ષિણા કરે છે તે સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળો, અનેક ઉદ્યાનોથી યુક્ત અને મહેન્દ્રાદિ દેવોની રતિકીડાનું સ્થાન છે. ॥ ૧૧ ॥

ટીકાર્થ—મેરુ પર્વત આકાશસ્પર્શી છે. ધણી જોયો હોવાને કારણે તે આકાશ સુધી વ્યાપેલો છે અને તેનો ૧૦૦૦ એક હજાર ચોક્કસ પ્રમાણ ભાગ

યં મેરુ (સૂરિયા) સૂર્યા:-આદિત્યા: જ્યોતિષ્કા: સૂર્યચન્દ્રગ્રહનક્ષત્રારૂપા: તે સર્વે (અનુપરિવર્તયન્તિ) અનુપરિવર્તયન્તિ, यस्य मेरो: पादर्वतः सकलज्योतिष्कगणाः परिभ्रमन्ति, (हेमवर्णे) हेमवर्णः, हेमनः-सुवर्णस्य वर्णः-रूपं यस्य स हेमवर्णः अवतप्तसुवर्णसदृशः । (बहुगुणदणे) बहुनन्दनः, बहूनि-चत्वारि नन्दनवनानि यत्र स बहुनन्दनः, यथा-भूमौ भद्रशालवनम्-ततः पञ्चशतयोजनान्याकृतं मेखलायां नन्दनवनम् । ततो द्विषष्टियोजनसहस्राणि पञ्चशताधिकानि अतिक्रम्य सौमनसम् । ततः षट्त्रिंशत् सहस्राणि आरुह्य शिखरे पण्डकवनम् । इति चत्वारि नन्दनवनानि, तैरुपेतः सुमेरुः (जंसि) यस्मिन्-यस्योपरि (महिदा) महेन्द्राः-देवलोकामागत्य रमणीयगुणेन इन्द्रादि देवाः (रजं वेदयन्ति) रति वेदयन्ति-रमणक्रीडामनुभवन्ति यत्र मेरौ इन्द्रादयो विहरन्ति, स मेरुः यशसा विमातोति भावः ॥११॥

સ્થિત છે । વસ્તુતઃ વહ કર્ણ્વલોક મધ્યલોક ઓર અધોલોક, હસ પ્રકાર ત્રીનોં લોકોં કો સ્પર્શ કરતા છે । સૂર્ય, ચન્દ્ર, ગ્રહ, ઓર તારા યે પાંચોં પ્રકાર કે જ્યોતિષ્કદેવ ઉસકી ચારોં ઓર પરિક્રમા કરતે રહતે છે । વહ તપે સ્વર્ણ કે સમાન વર્ણ વાલા છે । ઉસમેં બહુનન્દન વન અર્થાત્ અનેક વન સંયુક્ત છે ધૂમિ પર ભદ્રશાલ નામક વન છે, ઉસસે પાંચસૌ યોજન કી ઝંચાઈ પર મેલલા કી જગહ નન્દનવન છે. ઉસસે સાઢે બાસઠ હજાર યોજન કી ઝંચાઈ પર સૌમનસ વન છે ઓર ઉસસે છત્તીસ હજાર યોજન ઉપર શિખર પર પણ્ડક નામક વન છે । ઉસ સુમેરુ પર્વત કી રમણીયતા સે આકૃષ્ટ હોકર ઉસ પર ઇન્દ્ર આદિ દેવગણ દેવલોક સે આકર રમણ ક્રીડા કરતે છે । એસા સુમેરુ અપને યશ કે સાથ સુશોભિત છે ॥૧૧॥

પૃથ્વીની અંદર ફેલાયેલા હોવાથી તે અધોલોક સુધી વ્યાપેલા છે. ખરી રીતે તો તે કાર્ણ્વલોક, મધ્યલોક અને અધોલોક રૂપ ત્રણે લોકોના સ્પર્શ કરે છે. સૂર્ય, ચન્દ્ર, ગ્રહો, નક્ષત્રો અને તારા, આ પાંચે પ્રકારના જ્યોતિષ્ક દેવો તેની ચારે તરફ પ્રદક્ષિણા કરતા રહે છે. તેના વર્ણ તપાવેલા સુવર્ણના જેવો છે. તેમાં અનેક નન્દનવનો આવેલાં છે. ધૂમિપર ભદ્રશાલ નામનું વન છે. ત્યાંથી પાંચસો યોજનની ઊંચાઈ પર, મેખલાની જગ્યાએ નન્દનવન છે, ત્યાંથી ૬૨૧ હજાર યોજનની ઊંચાઈ પર સૌમનસ વન છે. ત્યાંથી ૩૬ હજાર યોજનની ઊંચાઈ પર-શિખર પર પંડકવન આવેલું છે. તે સુમેરુ પર્વતની રમણીયતાથી આકર્ષાઈને ત્યાં ઇન્દ્ર આદિ દેવગણ દેવલોકમાંથી આવીને રમણ-ક્રીડા કરે છે, એવો સુમેરુ પર્વત ખૂબ જ યશ સંપન્ન અને સુશોભિત છે, ॥૧૧॥

સમયાર્થવોધિની ટીકા પ્ર. છં. અ. ૬ ડ. ૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણર્ષનમ્ ૪૧૧

મૂલ્ય—સે પઢવણ સદ્મહાપ્રગાસે વિરાયતી કંચનમટ્ટવર્ણે ।

અણુતરે ગિરિસુ ય પવ્વદુર્ગે ગિરિવરે સે જલિણ વ મોમે ॥૧૨॥

છાયા—સ પર્વતઃ શબ્દમહાપ્રકાશો વિરાજતે કાશ્ચનમટ્ટવર્ણઃ ।

અનુત્તરો ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગો ગિરિવરઃ સ જ્વલિત ઇવ મૌમઃ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થઃ—(સે પઢવણ) સ પર્વતો મેઠુઃ (સદ્મહાપ્રગાસે) શબ્દમહાપ્રકાશઃ—શબ્દ મહાપ્રકાશઃ—પ્રસિદ્ધિ યસ્ય સઃ (કંચનમટ્ટવર્ણે) કાશ્ચનમટ્ટવર્ણઃ—પર્વિત સુવર્ણવટ્ટવર્ણવાન (અણુતરે) અનુત્તરઃ—સર્વપ્રધાનઃ (વિરાયતી) વિરાજતે—શોભતે, (ગિરિસુ ય પવ્વદુર્ગે) ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગઃ—પર્વભિ મેલલાદિભિઃ દુરારોહઃ

‘સે પઢવણ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે પઢવણ—સ પર્વતઃ’ વહ પર્વત ‘સદ્મહાપ્રગાસે—શબ્દ મહાપ્રકાશઃ’ અનેક નામોં સે અતિ પ્રસિદ્ધ હૈ ‘કંચનમટ્ટવર્ણે—કાશ્ચનમટ્ટવર્ણઃ’ ઘર્ષિતસુવર્ણ કે જૈસા શુદ્ધ વર્ણવાળા ‘અનુતરે—અનુત્તરઃ’ સર્વ પર્વતોં મેં ઐષ્ટ ‘વિરાયતી—વિરાજતે’ ઔર સુશોભિત હૈ ‘ગિરિસુ ય પવ્વદુર્ગે—ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગે’ વહ સભી પર્વતોં મેં ઉપપર્વતોં કે દ્વારા દુર્ગમ હૈ ‘સે ગિરિવરે—અસૌ ગિરિવરઃ’ વહ પર્વત ઐષ્ટ ‘મોમેજ જલિણ—મૌમઃ જ્વલિતઃ’ યણિ ઔર ઔપધિયોં સે પ્રકાશિત ભૂપ્રદેશ કે જૈસા પ્રકાશિત રહતા હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—સુમેરુ પર્વત શબ્દોં સે મહાન્ પ્રકાશ વાલા અર્થાત્ પ્રસિદ્ધ હૈ । સુવર્ણ કે સમાન વર્ણવાળા હૈ । સર્વઐષ્ટ હોકર શોભાધમાન

‘સે પઢવણ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે પઢવણ—સ પર્વતઃ’ તે પર્વત ‘સદ્મહાપ્રગાસે—શબ્દમહાપ્રકાશઃ’ અનેક નામોંથી અર્થાત્ પ્રસિદ્ધ છે ‘કંચનમટ્ટવર્ણે—કાશ્ચનમટ્ટવર્ણઃ’ ઘર્ષિત સોના સરખા શુદ્ધ વર્ણવાળો ‘અણુતરે—અનુત્તરઃ’ બધા જ પર્વતોંમાં ઉત્તમ ‘વિરાયતી—વિરાજતે’ અને સુશોભિત છે. ‘ગિરિસુ ય પવ્વદુર્ગે—ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગે’ તે બધા જ પર્વતોંમાં ઉપપર્વતોં દ્વારા દુર્ગમ છે. ‘સે ગિરિવરે—અસૌ ગિરિવરઃ’ તે પર્વત ઐષ્ટ ‘મોમેજ જલિણ—મૌમઃ જ્વલિતઃ’ મણિ અને ઔપાધિયોંથી પ્રકાશિત ભૂપ્રદેશ સરખો પ્રકાશિત રહે છે. ॥ ૧૨ ॥

સૂત્રાર્થ—તે સુમેરુ પર્વત અનેક શબ્દોં (નામોં) વડે સુપ્રકાશિત (પ્રખ્યાત) છે. સુવર્ણના જેવાં વર્ણવાળો છે અને સર્વઐષ્ટ પર્વત રૂપે સુવિ-

(સે ગિરિવરે) સ ગિરિવર:-પર્વતપ્રધાન: (મોમેત્ર જલિણ) મૌમિ હવ ઝવલિત:-
મખ્યોષધિમિર્મૂષદેશ હવ પ્રકાશિત્ત્વ ઇતિ ॥૧૨॥

ટીકા—(સે) સ પર્વતો મેરુ: (સદમહાપ્રકાશ) શબ્દમહાપ્રકાશ:, શબ્દ:
'પર્વતરાજો મન્દરો મેરુ: સુદર્શન: સુરગિરિ: સુરપર્વત:' इत्यादि नामधेयै: महन्
प्रकाश:-प्रसिद्धि र्यस्य स शब्दमहाप्रकाश:, 'विराजती' विराजते-शोभते,

अस्य षोडश नामानि—मेरु:-मेरुदेवयोगात् १, मन्दर:-मन्दरदेवयोगात्
२, नन्वेवं मेरो: स्वामिद्वयमापद्येत् इति चेत् उच्यते—एकस्यापि देवस्य नामद्वय
सम्भवात् दोष:, मनोरम:-रमयतीति रम:, मनसां देवमनसां रम इति मनोरम:,

हे । मेखला आदि के कारण दुर्गम है । यह पर्वतराज अनेक प्रकार
की मणियों और औषधियों से प्रकाशित है ॥१२॥

ટીકાર્થ—ઘહ સુમેરુ પર્વત શબ્દોં સે મહાન્ પ્રકાશવાળા હૈ અર્થાત્
અનેક નામોં સે પ્રખ્યાત હૈ । પર્વતરાજ, મન્દર, મેરુ સુદર્શન, સુરગિરિ,
સુરપર્વત આદિ અનેક નામોં સે પ્રસિદ્ધ હૈ । ઉસકે સોલહ નામ હસ પ્રકાર હૈ
(૧) મેરુ-મેરુ નામક દેવ કે સમ્બન્ધ સે ।

(૨) મન્દર-મન્દર નામક દેવ કે સમ્બન્ધ સે ।

प्रश्न-इस प्रकार से तो मेरु के दो स्वामी हो जाएंगे ?

उत्तर-एकही देव के दो नाम संभव हैं, अतएव यह कोई दोष नहीं है ।

(૧) મનોરમ-અપને અતિશય સૌન્દર્ય સે દેવોં કે મનકો રમણ કરાને
વાળા હોને સે ।

ખ્યાત છે. મેખલા આદિને કારણે તે ઘણો દુર્ગમ છે. તે ગિરિરાજ વિવિધ
પ્રકારની વનસ્પતિયો અને મણિઓથી વિભૂષિત છે. ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ—તે સુમેરુ પર્વત શબ્દોથી મહાન્ પ્રકાશવાળો છે, એટલે કે અનેક
નામોથી પ્રખ્યાત છે જેમ કે-પર્વતરાજ, મન્દર, મેરુ, સુદર્શન, સુરગિરિ,
સુરપર્વત, આદિ અનેક નામોથી પ્રખ્યાત છે. તેનાં ત્રીયે પ્રમાણે ૧૬ નામ છે—

(૧) મેરુ-તેનો અધિપતિ મેરુ નામનો દેવ હોવાથી તેનું નામ મેરુ છે.

(૨) મન્દર-મન્દર નામનો દેવ તેનો અધિપતિ હોવાથી તેનું નામ મન્દર છે.
પ્રશ્ન-આ પ્રકારે તો મેરુના બે સ્વામી હોવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે.
ઉત્તર-મેરુ અને મન્દર એક જ દેવના બે નામ સંભવી શકે છે, તેથી
બે સ્વામી હોવાની શંકા અસ્થાને છે.

(૩) મનોરમ-ચોતાના અનુપમ સૌન્દર્યને કારણે દેવોનાં ચિત્તાનું આકર્ષણ
કરનારા હોવાને કારણે તેનું નામ મનોરમ છે.

સંખ્યાર્થોચિત્તી ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૬૭.૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૪૨૩

સ્વસ્થાઽતિશય સ્વરૂપત્વાત્૩, સુદર્શન:-સુદૃઢ શોભનં જન્મ્બૂનદમયત્તથા રત્નબહુલ-
તયા ચ મનોનિર્વૃત્તિકરં દર્શનં यस્ય સ સુદર્શન:૪, સ્વયંપ્રભ:-રત્નબહુલતયા
સ્વયમ્ આદિત્યાદેરિવ પ્રભા-પ્રકાશો यस્ય સ સ્વયંપ્રભ:૫, ગિરિરાજ:-સર્વેષુ
ગિરિષુ ઉચ્ચત્વેન તીર્થકરજન્માભિષેકાશ્રયત્તયા ચ રાજા-ગિરિરાજ:૬, રત્નો,
ચય:-રત્નાનાં પુઞ્જત્વાત્૭, શિલોચ્ચય:૮, મધ્ય:-લોકસ્ય મધ્યવર્તિત્વાત્૯,
નાભિ:-લોકસ્ય નાભિભૂતત્વાત્૧૦, આકસ્મિક:-અકસ્માદ્ દૃષ્ટૌ પતિતાયાં સત્યાં
હર્ષાતિશયજનકત્વાત્૧૧, સૂર્યાઽઽવર્ત:-સૂર્યાવર્તનકત્વાત્ ૧૨, સૂર્યાવરણ:-

- (૪) સુદર્શન જાન્મ્બૂનદમય હોને સેતથા રત્નબહુલ હોને સે ઉસકા વર્શન
મન કો આનન્દપદ હોના હૈ ।
- (૫) સ્વયંપ્રભ-રત્નોં કી બહુલતા હોને કે કારણ બહુ સ્વયં સૂર્ય આદિ
કી ભાંતિ પ્રકાશયુક્ત હૈ ।
- (૬) ગિરિરાજ- સમસ્ત પર્વતોં મેં સર્વાધિક ઝંચા હોને સે ઓર તીર્થકરોં
કે જન્માભિષેક કા સ્થલ હોનેસે પર્વતોં મેં રાજા કે સમાન હૈ ।
- (૭) રત્નોચ્ચય-રત્નોં કા પુંજ હૈ ।
- (૮) શિલોચ્ચય-શિલાઓં કા સમૂહ હોને સે ।
- (૯) લોક કા મધ્ય હોનેસે મધ્ય હૈ
- (૧૦) નાભિ-લોકની નાભિ કે સમાન ।
- (૧૧) આકસ્મિક-અકસ્માત્ દૃષ્ટિ પડતે હી અતિશય હર્ષજનક ।
- (૧૨) સૂર્યાવર્ત-સૂર્ય ઉસકી પ્રદક્ષિણા કરને સે

- (૪) સુદર્શન-જાન્મ્બૂનદમય હોવાથી તથા અનેક રત્નોથી સંપન્ન હોવાથી તેનાં
દર્શન મનને આનંદદાયક થઈ પડે છે, તેથી સુદર્શન નામ પડ્યું છે.
- (૫) સ્વયંપ્રભ-તેમાં રત્નોનો વિપુલતા હોવાને કારણે, તે સૂર્ય આદિની
જેમ પ્રકાશયુક્ત હોવાથી તેનું નામ સ્વયંપ્રભ છે.
- (૬) ગિરિરાજ-પ્રધા પર્વતોમાં વધારેમાં વધારે જિઓ હોવાથી તથા તીર્થ-
કરોના જન્માભિષેકનું સ્થાન હોવાથી પર્વતોના રાજા જેવો છે.
- (૭) રત્નોચ્ચય-રત્નોનો પુંજ છે.
- (૮) શિલોચ્ચય-શિલાઓનો સમૂહ છે.
- (૯) લોકનો મધ્ય હોવાથી તે મધ્ય એ પ્રમાણે કહેવાય છે.
- (૧૦) નાભિ-લોકની નાભિ સમાન છે.
- (૧૧) આકસ્મિક-અકસ્માત્ દૃષ્ટિ પડતાં જ અતિશય હર્ષજનક છે.
- (૧૨) સૂર્યાવર્ત-સૂર્ય તેની પ્રદક્ષિણા કરે છે તેથી આ નામ પડ્યું છે.

સૂર્યાન્છાદકસ્વાત્ ૧૩, ઉત્તમઃ-સર્વપર્વતેષુ શ્રેષ્ઠસ્વાત્ ૧૪, દિગાદિઃ-સકલદિશાં વિદિશાં ચ મર્યાદાકારિત્વાત્ ૧૫, અવતંત્રકઃ-સકલપર્વતશોભાનનક-ત્વાદિતિ ૧૬, (કંચનમદ્રવન્ને) કાશ્ચનમૃષ્ટવર્ણઃ-કાશ્ચનં-સુવર્ણસ્તસ્યેવ મૃષ્ટઃ શ્લક્ષ્ણઃ શુદ્ધો વા વર્ણો-રૂપં યસ્ય સ કાશ્ચનમૃષ્ટવર્ણઃ-શુદ્ધસુવર્ણવર્ણઃ । એવમ્ (અણુતરે) અનુત્તરઃ-ન વિદ્યતે ઉત્તરઃ-મધાનો યસ્ય સોઽનુત્તરઃ, યદપેક્ષયા નાસ્તિ કશ્ચિદન્યઃ મધાનઃ મદ્રદ્વઃ, સર્વેઽયોઽપિ શ્રેષ્ઠા इति યાવત્ । (ગિરિષ્ઠુ ય પવનદુર્ગમે) ગિરિષ્ઠુ ચ પર્વદુર્ગઃ-ગિરિષ્ઠુ મધ્યે પર્વભિઃ-મેલલાભિર્વાં દુર્ગઃ સાધારણજીવાનાં દુઃસ્વાગાહઃ-સામાન્યજીવૈરાસોદુપશ્યવ્યઃ । તથા-(ગિરિચરે) ગિરિચરઃ-પર્વતમધાના, તથાઽસૌ ગિરિચરો મણિભિરોપધિભિશ્ચ દેદીપ્યમાનતથા (ભોમે)

- (૧૩) સૂર્યાવરણ-સૂર્ય કો છિપા દેને વાલા ।
- (૧૪) ઉત્તમ-સઘ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ ।
- (૧૫) દિગાવિ-સમસ્તદિશાઓં ઓર વિદિશાઓં કા ઉદ્ભવસ્થાન હોને સે ડનકી મર્યાદા કરતા હૈ ।
- (૧૬) અવતંત્રક- સકલ પર્વતોં કી શોભા કા જનક । ડસ પર્વત કા વર્ણ શુદ્ધ સ્વર્ણ કે સમાન હૈ । વહ સઘી પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈ । ન ડસસે અધિક શ્રેષ્ઠ કોઈ પર્વત હૈ ઓર ન ડસકે સમાન હી હૈ । વહ પર્વતોં કે મધ્ય મેં મેલલા આદિ કે કારણ દુર્ગમ હૈં । સાધારણ જીવોં કે લિપ દુઃસ્વાગાહ હૈ । વે ડસ પર ચઢ નહીં સકતે । વહ પર્વતોં મેં પ્રધાન હૈ તથા મણિયોં ઓર ઓષધિયોં સે દેદીપ્યમાન

- (૧૩) સૂર્યાવરણ-સૂર્યને ઢાંકી દે છે. તેથી આ નામ પડ્યું છે.
 - (૧૪) ઉત્તમ-સમસ્ત પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ હોવાથી આ નામ પડ્યું છે.
 - (૧૫) સમસ્ત દિશાઓ અને વિદિશાઓનું ઉદ્ભવસ્થાન હોવાથી તેમની મર્યાદા આપે છે.
 - (૧૬) અવતંત્રક-સઘના પર્વતો કરતાં વધારે સુંદર હોવાને કારણે તેનું આ નામ પડ્યું છે. તે પર્વતને પણ શુદ્ધ સુવર્ણના જેવો છે. તે સઘના પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. કોઈ પણ પર્વત સુમેરુ કરતાં શ્રેષ્ઠ નથી એટલું જ નહીં પણ કોઈ પણ પર્વત તેના જેવો નથી.
- સઘના પર્વતો કરતાં તે વધારે દુર્ગમ છે. મેળસા આદિ કારણે તે દુર્ગમ છે, સાધારણ જીવોને માટે તો તેના ઉપર આરોહણ કરવાનું કાર્ય ઘણું જ દુઃખપ્રદ છે. તે સઘના પર્વતોમાં સર્વોત્તમ છે. મણિઓ તથા ઔષધિઓથી દેદીપ્યમાન હોવાને કારણે તે ભીમ (ભૂભાગ)ની જેમ બીજવ-

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬૩.૧ મળવતો મહાવીરસ્ય ગુણધર્મનમ્ ૪૨૫

ભૌમ ઇવ જ્વલિતો વિરાજતે, મણિમિરોષધ્યાદિમિ ર્યથા ભૂમાગો વિરાજતે તથા-
રત્નાદીનાં મમયા અતિશયેન પ્રદીપ્તો માતીતિ ॥૧૨॥

મૂલ્ય-મંહીઈ મઝ્ઝંમિ ઠિપ્ પંગિંદે, પન્નાયતે સૂરિયં સુદ્ધલેસે ।

एवं सिरिए उ स भूरिवन्ने, मणोरमे जोयंइ अच्चिमाली ॥१३॥

છાયા—મહાં મધ્યે સ્થિતો નગેન્દ્રઃ, પ્રજ્ઞાયતે સૂર્યશુદ્ધલેશ્યઃ ।

एवं भ्रिया तु स भूरिवर्णो मनोरमो द्योतयत्यच्चिमालिः ॥१३॥

અન્વયાર્થઃ—(પંગિંદે) નગેન્દ્રઃ—નગાનાં—પર્વતાનામિન્દ્રઃ (મહીઈમઝ્ઝમિ)

મહાં પૃથિવ્યાં મધ્યે (ઠિપ્) સ્થિતઃ (સૂરિયસુદ્ધલેસે) સૂર્યશુદ્ધલેશ્યઃ—આદિત્ય

હોને સે ભૌમ કી મૈતિ જાજ્વલ્યમાન હૈ । અર્થાત્ જૈસે કોઈ
ભૂમાગ મણિયોં ઇવં ઔષધિયાં સે વિરાજમાન હોતા હૈ उसी प्रकार
रत्नों आदि की प्रभा से वह अत्यन्त प्रदीप्त रहता है ॥१२॥

‘મંહીઈ મઝ્ઝંમિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘નગિંદે-નગેન્દ્રઃ’ વહ નગેન્દ્ર પર્વતરાજ ‘મહીઈ મઝ્ઝંમિ-
મહાં મધ્યે’ પૃથ્વી કે મધ્ય મેં ‘ઠિપ્-સ્થિતઃ’ સ્થિત હૈ ‘સૂરિયસુદ્ધલેસે-
સૂર્યશુદ્ધલેશ્યઃ’ વહ સૂર્ય કે સમાન શુદ્ધ કાન્તિવાલા ‘પન્નાયતે-પ્રજ્ઞાયતે’
પ્રતીત હોતા હૈ ‘ઇવં-ઇષમ્’ હસી પ્રકાર ‘સિરિય ઉ-ભ્રિયા તુ’ વહ અપની
શોભાસે ‘ભૂરિવન્ને-ભૂરિવર્ણઃ’ અનેક વર્ણવાલા ઔર ‘મણોરમે-મનો-
રમઃ’ મનોહર હૈ ‘અચ્ચિમાલી-અર્ચિમાલિઃ’ વહ સૂર્ય કે જૈસા ‘જોયઈ-
દ્યોતયતિ’ સવ દિશાઓં કો પ્રકાશિત કરતા હૈ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—વહ પર્વતરાજ પૃથ્વી કે મધ્ય મેં સ્થિત હૈ, સૂર્ય કે

દ્યમાન છે. એટલે કે જેવી રીતે કોઈ ભૂમાગ મણિઓ, અને ઔષધિઓથી
યુક્ત હોવાને કારણે ખૂબ જ દેહીપ્યમાન લાગે છે, એજ પ્રમાણે રત્નો આદિની
પ્રભાથી યુક્ત હોવાને કારણે સુમેરુ પર્ણ અત્યન્ત દેહીપ્યમાન રહે છે. ॥૧૨॥

‘મહીઈ મઝ્ઝંમિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘નગિંદે-નગેન્દ્રઃ’ તે પર્વતરાજ ‘મહીઈમઝ્ઝંમિ-મહાં મધ્યે’ પૃથ્વીની
મધ્યમાં ‘ઠિપ્-સ્થિતઃ’ રહેલ છે. ‘સૂરિયસુદ્ધલેસે-સૂર્યશુદ્ધલેશ્યઃ’ તે સૂર્યસદીપી
શુદ્ધકાન્તિવાળો ‘પન્નાયતે-પ્રજ્ઞાયતે’ પ્રતીત થાય છે. ‘ઇવં-ઇષમ્’ એજ રીતે
‘સિરિય ઉ-ભ્રિયા તુ’ તે પોતાની શોભાથી ‘ભૂરિવન્ને-ભૂરિવર્ણઃ’ અનેક વર્ણવાળો
અને ‘મણોરમે-મનોરમઃ’ મનોહર છે. ‘અચ્ચિમાલી-અર્ચિમાલિઃ’ તે સૂર્યની જેમ
‘જોયઈ-દ્યોતયતિ’ બધીજ દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—તે ગિરિરાજ પૃથ્વીની મધ્યમાં આવેલો છે, તે સૂર્યના સમાન

સમાનતેજાઃ (પત્તાયતે) પ્રજ્ઞાયતે-પરીતો ભવતિ-જ્ઞાયતે (પર્વ) એવમ્ (સિરીષ ડ) શ્રિયા તુ-સ્વકીયશોભયા (ધૂરિવન્ને) ધૂરિવર્ણઃ-અનેકવર્ણવાન્ (મણોરમે) મનોરમઃ (મનોહરઃ (અચિમાલી) અર્ચિમાલિઃ-સૂર્ય ઇવ (જોપર) ઘોતપતિ-દશાપિ દિશઃ પ્રકાશયતીતિ ॥૧૨॥

ટીકા—(ગર્ગિદે) નગેન્દ્રઃ-પર્વતપ્રધાનો મેરુનામો નગેન્દ્રઃ (મહાદેવશ્રમિ) મઘાં-પૃથિવ્યાં મધ્યદેશે-રતનપ્રમાપૃથિવ્યાં મધ્યદેશે જમ્બૂદ્વીપઃ । જમ્બૂદ્વીપસ્યાપિ बहुमध्यदेशे सौमनस-विद्युत्प्रभगन्धमादन-माल्यवन्त-दंष्ट्रा-पर्वतवतुष्टयोपेतः पृथ्वीमध्यगम्यन्त आरभ्य उरिभागपर्यन्तं लक्षयोजनोच्छ्रायवान् (૧૦૦૦૦૦) वर्तते, तत्र योजनसहस्रं (૧૦૦૦) पृथिवीमध्ये, नवनवतिसहस्रयोजनानि (૯૯૦૦૦) पृथिव्या उपरि वर्तते । स समभूमिभागे दशसहस्रयोजनविस्तीर्णः,

સમાન શુદ્ધ લેશ્યા-વર્ણ વાળા પ્રતીત હોતા હૈ । હસ પ્રકાર વહ અપની શોભા સે અનેક વર્ણો વાળા એવં મનોરમ હૈ । વહ સૂર્ય કે સમાન દશો દિશાઓ કો ઉઘોતિત-પ્રકાશિત કરતા હૈ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—પર્વતોં મેં પ્રધાન વહ મેરુ પર્વતેન્દ્ર રતનપ્રમા પૃથિવી કે મધ્ય ભાગ જમ્બૂદ્વીપ મેં ઓર જમ્બૂદ્વીપ કે ખી ચિલ્કુલ મધ્ય ભાગ મેં હૈ । વહ સૌમનસ, વિદ્યુત્પ્રભ, ગંધમાદન ઓર માલ્યવન્ત નામક ચાર દંષ્ટ્રા પર્વતોં સે યુક્ત, તથા વહ પૃથિવી મધ્ય ગત મૂલ ભાગ સે લેકર ઓટી પર્યન્ત લાઘ યોજન કી ઝંચાઈવાલા હૈ, ઉસમેં સે એક હજાર યોજન કી ઝંચાઈ પૃથિવી મેં હૈ ઓર નવાણુ હજાર ઝંચા પૃથિવી પર હૈ । વહ સમભૂમિ ભાગપર દસ હજાર યોજન વિસ્તાર વાલા હૈ, વહ અનુક્રમ સે

શુદ્ધ લેશ્યા અને વર્ણવાળો લાગે છે. આ પ્રકારે તે ખૂબ જ સુંદર અને અનેક વર્ણવાળો હોવાને લીધે ખૂબ જ મનોરમ છે. તે સૂર્યના સમાન હસે દિશાઓને ઉઘોતિત પ્રકાશિત કરે છે. ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—પર્વતોંમાં એક એવો તે મેરુ પર્વતેન્દ્ર રતનપ્રમા પૃથ્વીના મધ્યભાગ જમ્બૂદ્વીપની બરાબર મધ્યમાં આવેલો છે. તે સૌમનસ, વિદ્યુત્પ્રભ, ગંધમાદન અને માલ્યવન્ત નામના ચાર દંષ્ટ્રા પર્વતોંથી યુક્ત છે. તથા પૃથ્વીની અંદર વ્યાપેલા મૂળભાગથી શરૂ કરીને ટોચ સુધીની તેની ઝંચાઈ એક લાખ યોજનની છે. એક લાખ યોજનની તેની કુલ ઊંચાઈમાંથી એક હજાર યોજન બેટલી તેની ઊંચાઈ પૃથ્વીની સપાટીની નીચે છે અને બાકીના ૯૯ નવાણુ હજાર યોજનની ઊંચાઈ પૃથ્વીની સપાટીના ઉપરના ભાગમાં છે. સમભૂમિ ભાગ પર તેનો વિસ્તાર દસ હજાર યોજનનો છે, આ વિસ્તાર ધીમે ધીમે

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ.૧ ઉ. ૧ મગધતો મહાવીરસ્ય ગુમૂળવર્ષન ૪૧૭

સોઽનુક્રમેણ ન્યૂનો ન્યૂનો મયન્ શિરસિ-एकसहस्रयोजनविस्तीर्णोऽवशिष्यते ।
 भूमिमध्ये सहस्रयोजनोच्छ्रापवान् स दशैकादशभागोत्तरनवत्यधिकानि दशसहस्र-
 योजनानि (१००९० $\frac{१०}{११}$) विस्तीर्णः स च क्रमशो न्यूनी भवन् पृथिव्या उपरि
 दशसहस्रयोजनविस्तीर्णो भवति । तथा चत्वारिंशद्योजनोन्निवृत्तचूडोपशोभितः
 पर्वतराजः 'टि' स्थितः-स च पर्वतराजः 'धूरियमुद्धले' सूर्यवच्छुद्धलेऽपः-सूर्य
 सदृशतेजोवान 'पलायते' प्रज्ञायते-लोकैः ज्ञायते 'एवं' एवम् 'विरीण उ' श्रिया तु
 पूर्वोक्तश्रिया-शोभया तु 'भूरिवन्दे' भूरिवर्णः-अनेकविधशोभया युक्तः, तथा-
 'मनोरमे' मनोरमः-मनोऽन्तःकरणं, समयतीति रमः, मनसो रम इति मनोरमः,
 मनोज्ञ इत्यर्थः, 'अक्षिमाक्षी' अक्षिमाक्षिः-सूर्य इव 'जोए' द्योતयति, यथा सूर्यः
 स्वप्रकाशेन सर्वा अपि दिशः प्रद्योतयति, तथा-पर्वतराजोऽपि स्वस्य रत्नवभाभिः
 घटता घटता चोटी पर एक हजार योजन विस्तारवाला रह जाता है
 और भूमि के मध्य में जो एक हजार योजन ऊंचाई है उसका विस्तार
 चौड़ाई दश हजार नव्वे योजन और योजन के ग्यारह भागों में से दश
 भाग (१००९० $\frac{१०}{११}$) अधिक है । वह घटता घटता पृथिवी पर आकर
 उसका दस हजार योजन विस्तार रह जाता है । उसकी चोटी चालीस
 योजन ऊंची है । वह पर्वतराज सूर्य के समान तेजोवान् है, ऐसा लोगों
 को प्रतीत होता है । श्री से वह अनेक प्रकार की शोभा वाला है ।
 अतिशय मनोरम है । सूर्य के समान समस्त दिशाओं को अपने
 प्रकाश से प्रकाशित करता है । स्वयं वह भी रत्नों आदि की प्रभा
 से प्रकाशित रहता है ।

આશય यह है कि वह पर्वतराज मेरु इस पृथ्वी के मध्य भाग में
 अवस्थित है, सूर्य के समान तेजवान् है, विविध वर्णों से विशिष्ट होने

ઘટતા બધ છે અને ટોચ પર માત્ર એક હજાર યોજનનો જ રહે છે. બની-
 નની નીચે ૧૦૦૦ યોજન બેટલી ઉંડાઈ સુધી તેનો જે ભાગ વિસ્તરેલો છે,
 તેનો વિસ્તાર એક નીચે ૧૦૦૮૦ $\frac{૧૦}{૧૧}$ યોજનનો છે. આ વિસ્તાર ઘટતા ઘટતા
 પૃથ્વીની સપાટી પર દસ હજાર યોજનનો થઈ બધ છે. તેનું શિખર ૪૦
 યોજન ઊંચું છે. આ પર્વત હોદાને સૂર્યના સમાન તેજસ્વી લાગે છે. મહિયો
 વનસ્પતિ આદિની શોભાથી સંપન્ન હોવાને કારણે તે ઘણો જ મનોરમ લાગે
 છે. તે સૂર્યની જેમ સમસ્ત દિશાઓને પોતાના પ્રકાશથી પ્રકાશિત કરે છે.
 તે પોતે પણ રત્નો આદિની પ્રભાથી પ્રકાશિત રહે છે.

તાત્પર્ય એ છે ગિરિશજ મેરુ આ પૃથ્વીના (જંબુદ્વીપના) મધ્યભાગમાં
 આવેલો છે. તે સૂર્યના જેવો તેજવાન છે. વિવિધ વર્ણોથી યુક્ત હોવાને

सर्वा दिशः प्रकाशयन् अवतिष्ठते । स हि पर्वतराजो भूमध्ये विद्यमानः सूर्यसमतेजः ।
अनेक वर्णविशिष्टत्वामनोरमः सर्वा दिशः प्रकाशयन्नवतिष्ठते इति ॥१३॥

बहुविधं बहुधा पर्वतराजस्य मेरोवर्णनं कृतं गणधरेण, किन्तु एवंविधवर्णनस्य
प्रयोजनं प्रकृते किमिति शङ्कां पर्यालोच्य, प्रयोजनसुरदर्शयितुं तमेव मेरुं दृष्टान्ती-
कृत्य, दार्ष्टान्तिके भगवन्महावीरे योजयितुं सूत्रकार आह—‘सुदंशण’ इत्यादि ।
मूळ—सुदंशणस्सेव જસો ગિરિસ્સ પંચુચ્ચઈ મહતો પવ્વચસ્સ ।

પંચોવમે સમણે નાયપુત્તે, જાતી જસો દંસણનાણ સીલે ॥૧૪॥

છાયા—સુદર્શનસ્યેવ યશો ગિરેઃ પ્રોચ્યતે મહતઃ પર્વતસ્ય ।

एतदुपमः भ्रमणो ज्ञातपुत्रो जातिपशोदर्शनज्ञानशीलः ॥१४॥

સે મનોરમ હૈં ઓર સમસ્ત દિશાઓં કો પ્રકાશિત કરતા હુઆ
સુશોભિત હૈં ॥૧૩॥

ગણધર ને પર્વતરાજ કા પ્રકારાન્તર સે અનેક પ્રકાર કા વર્ણન
કિયા, કિન્તુ હસ પ્રકાર કે વર્ણન કા વીરસ્તવ કે હસ પ્રકરણ મેં કયા
ઉદ્દેશ્ય હૈં ? શંકાકાર કે હસ અભિપ્રાય કો ધ્યાન મેં રાખકર ઉસ
પ્રયોજન કો દિલ્લોલને કે લિપ, મેરુ કો હી દૃષ્ટાન્ત ઘનાકર દાર્ષ્ટાન્તિક
મગવાન્ મહાવીર મેં ઉસકી યોજના કરને કે લિપ કહતે હૈં—
‘સુદંશણ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—મહતો પવ્વચસ્સ—મહતઃ પર્વતસ્ય’ મહાન્ સુમેરુ પર્વત કા
‘સુદંશણસ્સ ગિરિસ્સ—સુદર્શનસ્ય ગિરેઃ’ સુદર્શન ગિરિ કા ‘જસો—યશઃ’
યશ ‘પંચુચ્ચઈ—પ્રોચ્યતે’ કહા જાતા હૈં ‘સમણે નાયપુત્તે ઐવોવમે—ભ્રમણો

કાસણે તે ધણે મનોહર લાગે છે. તે સમસ્ત દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો
હોવાથી ધણે જ સુશોભિત લાગે છે. ॥ ૧૩ ॥

સુધર્મા ગણધરે પર્વતરાજ સુમેરુનું આહીં વિવિધ પ્રકારે વિસ્તૃત
વર્ણન કર્યું છે. હવે પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે વીરસ્તવના આ પ્રકરણમાં આ
પ્રકારનું વર્ણન કરવાનો ઉદ્દેશ શો છે ? આ શંકાનું નિવારણ કરવા માટે
મેરુને જ દૃષ્ટાન્ત ઘનાવીને દાર્ષ્ટાન્તિક મહાવીર પ્રભુમાં એવી યોજના કરવાને
માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—‘સુદંશણ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મહતો પવ્વચસ્સ—મહતઃ પર્વતસ્ય’ મહાન્ સુમેરુ પર્વતનો
‘સુદંશણસ્સ ગિરિસ્સ—સુદર્શનસ્ય ગિરેઃ’ સુદર્શન ગિરિનો ‘જસો—યશઃ’ યશ ‘પંચુ-
ચ્ચઈ—પ્રોચ્યતે’ કહેવામાં આવે છે, ‘સમણે નાયપુત્તે ઐવોવમે—ભ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ

સંમયાર્થબોધિતી ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૬ ડ. ૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૨૧

અન્વયાર્થ:—(મહતો પર્વતસ્ય) મહતઃ પર્વતસ્ય-સુમેરોઃ (સુદંસણસ્સ ગિરિસ્સ) સુદર્શનસ્ય ગિરેઃ-મેરોઃ (જસો) યશઃ-કીર્તિઃ સ્વાતિરિતિ યાત્ (પવુચ્ચહ) પૂર્વો-પદર્શિતપ્રકારેણ મોચ્યતે । (સમણે) શ્રમણઃ (નાયપુત્રે) જ્ઞાતપુત્રઃ-ક્ષત્રિયવંશજઃ । (પતોવમે) एतदुपमः-સુમેરુસદૃશઃ (જાતીજસોદંસણનાણસીલે) જાતિયશોદર્શન-જ્ઞાનશીલઃ મગવાન્ મહાવીરો જાત્યાદી સર્વશ્રેષ્ઠઃ ॥૧૪॥

ટીકા—‘મહતો પર્વતસ્ય’ મહતઃ પર્વતસ્ય સુમેરોઃ ‘સુદંસણસ્સ ગિરિસ્સ’ સુદર્શનસ્ય ગિરેઃ મેરોઃ ‘જસો’ યશઃ-કીર્તિઃ સ્વાતિરિતિ યાત્ ‘પવુચ્ચહ’ પૂર્વોપદર્શિતપ્રકારેણ મોચ્યતે, । ‘સમણે’ શ્રમણઃ ‘નાયપુત્રે’ જ્ઞાતપુત્રઃ-ક્ષત્રિયવંશજઃ । ‘પતોવમે’ एतदुपमः एतस्यानन्तरोदीरितस्य सुमेरोरुपमा विद्यते यस्य सः एतदुपमः મગવાન્ મહાવીરઃ, ‘જાતીજસોદંસણનાણસીલે’ જાતિયશોદર્શનજ્ઞાનશીલઃ,

જ્ઞાતપુત્રઃ ‘एतदुपमः’ શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર સ્વામી કી ઉપમા હસી પર્વત સે દી જાતી હૈ ‘જાતીજસોદંસણનાણસીલે-જાતિ યશો દર્શન જ્ઞાનશીલઃ’ મગવાન્ જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન ઓર શીલ સે સર્વસે શ્રેષ્ઠ હૈ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—ઁસ મહાન્ પર્વત સુદર્શન ગિરિ (મેરુ) કા યશ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે કહા જાતા હૈ । શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર ઁસીકે સમાન હૈ । અર્થાત્ જૈસે સુમેરુ (મેરુ પર્વત) સઘ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈ, ઁસી પ્રકાર મગવાન્ મહાવીર જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન ઓર શીલ મેં સર્વશ્રેષ્ઠ હૈ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—મહાન્ સુમેરુ પર્વત કી સ્વાતિ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે કહી જાતી હૈ, ક્ષત્રિય વંશજ-જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરસ્વામી હસી પર્વતરાજ કે સમાન હૈ । મહાન્ જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન ઓર શીલ મેં મગવાન્

एतदुपमः’ श्रमणमगवान् महावीर स्वामी ने आ पर्वत नी उपमा आपवाभां आवे छे, ‘ज.ती.ज.सो.दं.स.ण.ना.ण.सी.ले-जा.ति.य.शो.दर्शन.ज्ञान.शी.लः’ मगवान् जाति, यश, दर्शन, ज्ञान, अने शीलशी सौशी उत्तम छे. ॥ १४ ॥

સૂત્રાર્થ—તે મહાન્ પર્વત સુદર્શન (મેરુ)ના યશનું પૂર્વોક્ત પ્રકાર કથન કરવામાં આવ્યું છે. શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) તેના સમાન છે. એટલે કે જેમ સુમેરુ પર્વત સઘના પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે મગવાન્ મહાવીર પણ જાતિ, યશ, દર્શન જ્ઞાન અને શીલમાં સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—મહાન્ સુમેરુ પર્વતની ખ્યાલિતું પ્રતિપાદન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર કરવામાં આવે છે, ક્ષત્રિયવંશ જ-જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરસ્વામી આ પર્વતરાજના જેવાં જ છે. જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન અને શીલમાં મહાવીર

જાત્યા-સ્વમાધેન, યદ્વા-જાત્યા જાતિમદ્વાદ્યાઃ, યશસા કીર્ત્યા અશેષયશસ્વિભ્યઃ, દર્શનજ્ઞાનામ્યાઃ, સકલદર્શનજ્ઞાનિભ્યઃ, શીલેન ચારિત્રેણ સકલચારિત્રસદ્ગતિઃ પ્રધાનઃ, યથા-સુમેરુઃ સ્વગુણૈઃ સર્વેભ્યઃ-પર્વતેભ્યઃ શ્રેષ્ઠઃ एवं भगवान् महावीर स्तीर्थकरोऽपि जातिदर्शनज्ञानयशस्वीलैः सर्वेभ्योऽपि प्रधानः। तथाच-सर्वप्रधानतयैव तदीयपरिचय इति ॥१४॥

પુનરપિ દૃષ્ટાન્તદ્વારેણૈવ ભગવતઃ સ્વરૂપં દર્શયતિ સૂત્રકારઃ—

‘ગિરિવરે વા’ इत्यादि।

મૂલમ્—ગિરિવરે વા નિસહાઽઽયયાળં, રુચ્ચ વ સેટ્ટે વલયાયતાળં।

તંઓવમે સે જગમ્હૂપન્ને મુળીળં મેઝ્જે તંમુદાહુ પેન્ને॥૧૫॥

છાયા—ગિરિવર इव निषध आयातानां रुचक इव श्रेष्ठो वलयायितानाम्।

તદુપમઃ સ જગદ્ભૂતિપદ્મો મુળીનાં મધ્યે તમુદાહુઃ પન્નાઃ ॥૧૫॥

સર્વોત્તમ છે। અભિગય यह है कि जैसे सुमेरु समस्त पर्वतों में प्रधान है, उसी प्रकार भगवान् महावीर तीर्थंकर भी जाति आदि में सर्वप्रधान हैं। इस प्रकार सर्वप्रधानपदा प्रदर्शितकराने के कारण ही यहाँ सुमेरु का परिचय दिया गया है ॥१४॥

સૂત્રકાર પુનઃ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા હી ભગધાન કે સ્વરૂપ કો દિલ્લાતે હૈ—‘ગરિવરે વા’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—‘આપચાર્ય-અચાર્યાનાં’ લગ્બે પર્વતોં મેં ‘ગિરિવરે-ગિરિવરઃ’ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ ‘નિસહ વ-નિષધ इव’ નિષધ પ્રધાન શ્રેષ્ઠ છે, તથા ‘વલયાયતાળ-વલયાયિતાનાં’ વર્તુલ પર્વતોં મેં ‘રુચ્ચ વ-રુચક इव’ જેસે

પ્રભુ સર્વોત્તમ છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેમ સુમેરુ સમસ્ત પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, જેમ પ્રભુને ભગવાન મહાવીર તીર્થંકર પણ જાતિ આદિની અપેક્ષાએ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. મહાવીર પ્રભુના જેવો જ સુમેરુ પણ સર્વપ્રધાન ગિરિવર છે. આ રીતે સર્વથી પ્રધાનપણું બતાવવા માટે અહીં સુમેરુનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રકાર બીજી દૃષ્ટાન્તદ્વારા મહાવીર પ્રભુના સ્વરૂપનું જ નિરૂપણ કરે છે—‘ગિરિવરે વા’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘આચાર્ય-અચાર્યાનાં’ લાંબા પર્વતોમાં ‘ગિરિવરે-ગિરિવરઃ’ પર્વતોમાં ઉત્તમ ‘નિસહ વ-નિષધ इव’ નિષધ, ઉત્તમ છે. તથા ‘વલયાયતાળ-વલયાયિતાનાં’ વર્તુલ પર્વતોમાં ‘રુચ્ચ-રુચક इव’ જેમ રુચ્ચ પર્વત ‘સેટ્ટે-

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. સુ. અ.૬ ડ. ૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૦૧

અન્વયાર્થ:—(આયયાણં) આયતાનાં—લમ્બાયમાનાનાં પર્વતાનાં મધ્યે (ગિરિવરે) ગિરિવર:—પર્વતશ્રેષ્ઠ: (નિસહ વ) નિષધ ઇવ પ્રધાન: (વલયાયતાણં) વલયાયિતાનાં વર્તુલાનાં પર્વતાનામ્ (રુષ્ણ વ) રુચકપર્વત ઇવ (સેટ્ટે) શ્રેષ્ઠ: મગ-વાનપિ (તત્રોવમે) તદુપમા—તત્પ્રમટ્સ: (જગમૂહપન્ને) જગદ્ભૂતિપ્રજ્ઞ:—જગતિ સર્વોત્તમવુદ્ધિમાન્ (મુણીજ મજ્જે) મુનીનાં મધ્યે વર્ત્તે, एवं (પન્ને) પ્રજ્ઞા:—તત્સ્વ-રૂપજ્ઞા: (તમુદાહુ) તં—મગવન્તમુદાહુ:—કથયન્તીતિ ॥૧૫॥

ટીકા—યથા—‘આયયાણં’ આયતાનાં લમ્બાયમાનાનાં પર્વતાનાં મધ્યે ‘ગિરિવરે’ ગિરિવર:—પર્વતશ્રેષ્ઠ: ‘નિસહ’ નિષધ:—પ્રધાન:, યથા વા ‘વલયાયતાણં’ વલયાયિ-તાનાં—વર્તુલાનાં વલયસદૃશ વર્તુલાનાં પર્વતાનાં મધ્યે ‘રુષ્ણ’ રુચક:—રુચામક: પર્વત ઇવ ‘સેટ્ટે’ શ્રેષ્ઠ:—પ્રધાન: ‘તત્રોવમે’ તદુપમા:, તસ્ય—પર્વતસ્યોપમા વિષયે તસ્ય રુચક પર્વત ‘સેટ્ટે—શ્રેષ્ઠ:’ શ્રેષ્ઠ હૈ ‘જગમૂહપન્ને—જગત્ ભૂતિપ્રજ્ઞ:’ જગત્ મેં અધિક વુદ્ધિમાન્ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી કી ‘તત્રોવમે—તદુપમા:’ વહી ઉપમા હૈ ‘પન્ને—પ્રજ્ઞા:’ વુદ્ધિમાન્ પુરુષ ‘મુણીજ મજ્જે—મુનીનાં મધ્યે’ મુનિયોં કે મધ્યમેં ‘તમુદાહુ—તમુદાહુ:’ ભગવાન્ કો શ્રેષ્ઠ કહતે હૈ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—જેસે દીર્ઘાકાર (લમ્બે આકારવાલે) પર્વતોં મેં નિષધ પર્વત પ્રધાન હૈ ઓર વર્તુલાકાર પર્વતોં મેં રુચક પર્વત પ્રધાન હૈ, ઉસી પ્રકાર સમસ્ત મુનિયોં મેં સર્વોત્તમ પ્રજ્ઞાવાન્ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી સર્વોત્તમ હૈ, એસા વુદ્ધિમાન્ પુરુષોં ને કહા હૈ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—જેસે આયત અર્થાત્ લમ્બે પર્વતોં મેં ગિરિવર નિષધ પ્રધાન હૈ, યા જેસે વલયાકાર (ગોલ) પર્વતોં મેં રુચક પર્વત શ્રેષ્ઠ હૈ, ઉસી પ્રકાર જગત મેં સમસ્ત જ્ઞાનવાનોં મેં ભગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ

શ્રેષ્ઠ:’ શ્રેષ્ઠ છે ‘જગમૂહ પન્ને—જગત્ ભૂતિપ્રજ્ઞ:’ જગત્માં વધારે બુદ્ધિમાન્ ભગ-વાન્ મહાવીર સ્વામીની ‘તત્રોવમે—તદુપમા:’ એજ ઉપમા છે. ‘પન્ને—પ્રજ્ઞા:’ બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ‘મુણીજ મજ્જે—મુનીનાં મધ્યે’ મુનિયોની મધ્યમાં ‘તમુદાહુ—તમુદાહુ:’ ભગવાનને શ્રેષ્ઠ કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે દીર્ઘાકાર પર્વતોમાં નિષધ પર્વત શ્રેષ્ઠ છે અને વર્તુલાકાર પર્વતોમાં જેમ રુચક પર્વત શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિ-ઓમાં સર્વોત્તમ પ્રજ્ઞાવાન્ મહાવીર ભગવાન્ શ્રેષ્ઠ છે, એવું બુદ્ધિમાન્ પુરુષોએ કહ્યું છે. ॥ ૧૫ ॥

ટીકાર્થ—જેમ દીર્ઘ (લાંબા) પર્વતોમાં ગિરિવર નિષધ સર્વોત્તમ છે, અથવા જેમ વલયાકાર (વર્તુલાકાર) પર્વતોમાં રુચક પર્વત શ્રેષ્ઠ છે, એજ

સઃ તદુપમઃ ‘જગન્મુદ્ધપન્ને’ જગદ્ભૂતિમણઃ, જગતિ-સંસારે ભૂતિપદ્મઃ-પ્રભૂતજ્ઞાનવાન્ જ્ઞાનેન સર્વશ્રેષ્ઠઃ ‘મુળીણ મઙ્ગલે’ મુનીનાં-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવતાં મધ્યે વર્તતે, એવમ્-‘પન્ને’ મણાઃ-બુદ્ધિમન્તઃ પુરુષાઃ ‘તદ્મદાહુ’ તં ભગન્તં તીર્થંકરમેવ સર્વોત્તમ-મુદાહુઃ-કથયન્તિ । યથા-નિવધપર્વત આયતાનાં પર્વતાનાં મધ્યે શ્રેષ્ઠઃ, યથા વા-રુચકપર્વતઃ-વર્તુલાનાં પર્વતાનાં મધ્યે સંસારે શ્રેષ્ઠતયા પ્રસિદ્ધઃ, તથા-ભગવાન્ તીર્થંકરઃ દર્શનચારિત્રવતાં મધ્યે શ્રેષ્ઠઃ સર્વાંતિશાયી, इत्येवं सर्वे एव सदसद्विवेकशीलाः प्राज्ञाः वदन्तीत्यर्थः ॥૧૫॥

પૃથક્-અણુત્તરં ધર્મમુર્દરૂપા, અણુત્તરં જ્ઞાણવરં જિઘાઙ્છ ।

સુસુંકસુકું અપગંડસુકું, સંખિંદુર્દુર્ગતવદાતસુકું॥૧૬॥

છાયા-અનુત્તરં ધર્મમુદીર્ઘ્ય, અનુત્તરં ધ્યાનવરં ધ્યાયતિ ।

સુશુલસુલમપગંડશુલં, સંખેન્દ્રેકાન્તાડવદાતશુલમ્ ॥૧૬॥

જ્ઞાનવાન્ હૈં તથા સમસ્ત મુનિયો મૈં અર્થાત્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર ઘાટે મહાપુરુષો મૈં ભગવાન્ મહાવીર સર્વ શ્રેષ્ઠ હૈં, એસા બુદ્ધિમાન પુરુષ કહતે હૈં ।

આશય યહ હૈ-લઘ્વે પર્વતો મૈં નિવધ પર્વત સર્વશ્રેષ્ઠ હૈ, વર્તુલાકાર (ગોલાકાર) પર્વતો મૈં રુચક પર્વત સંસાર મૈં સર્વપ્રધાન હૈ, ડસી પ્રકાર તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી મૈં જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રવાલો મૈં શ્રેષ્ઠ હૈ ।

ભગવાન્ સર્વોત્તમ હૈં, એસા સત્ અસત્ કે વિવેક સે યુક્ત સમી પ્રાજ્ઞ પુરુષ કહતે હૈં એસા સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં ॥૧૫॥

પ્રમાણે જગતના સમસ્ત જ્ઞાનીઓમાં ભગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ જ્ઞાની છે, તથા સમસ્ત મુનિઓમાં-એટલે કે જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર સંપન્ન મહાપુરુષોમાં ભગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ છે, એવું બુદ્ધિશાળી પુરુષો કહે છે.

આ કથતનો ભાવાર્થ એ છે કે લાંબા પર્વતોમાં નિવધપર્વત સર્વશ્રેષ્ઠ છે, વર્તુલાકાર પર્વતોમાં રુચક પર્વત સર્વશ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રસંપન્ન પુરુષોમાં ભગવાન્ મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે.

ભગવાન્ મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે, એવું સત્ અસત્ના વિવેકથી યુક્ત હોય એવાં સઘળા જ્ઞાની પુરુષો, કેઈ પણ પ્રકારના પક્ષપાત વિના કહે છે, આ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

समयार्थबोधिनी टीका प्र. सु. अ.६ उ. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ५०३

अन्वयार्थः—(अणुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता) अनुत्तरं—सर्वत उत्तरं—श्रेष्ठ धर्म—श्रुत-
चारित्ररूपम् उदीर्य—कथयित्वा (अणुत्तरं ज्ञानवरं ज्ञियाइ) अनुत्तरं—सर्वश्रेष्ठ
ध्यानवरं ध्यायति (सुसुक्कसुक्कं) सुशुक्लशुक्लम्—अत्यन्त शुक्लवच्छुक्लम् (अपगण्ड-
सुक्कं) अपगण्डसुक्कं निर्दोषशुक्लम् (संखिदुएगंतवदातसुक्कं) शंखेन्दुवदेकान्ता-
वदातशुक्लम्. शंखचन्द्रवत् सर्वथा विशुद्धमिति ॥१६॥

‘अणुत्तरं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अनुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता—अनुत्तरं धर्ममुदीरयित्वा’ भग-
वान् महावीर स्वामी सर्वोत्तम श्रुतचारित्र रूप धर्म को कहकर ‘अणु-
त्तरं ज्ञानवरं ज्ञियाइ—अनुत्तरं ध्यानवरं ध्यायति’ सर्वोत्तम ध्यान ध्या-
तेथे ‘सुसुक्कसुक्कं—सुशुक्लशुक्लं’ भगवान् का ध्यान अत्यन्त शुक्ल
वस्तु के समान शुक्ल था ‘अपगण्डसुक्कं—अपगण्डशुक्लं’ तथा वह
दोषरहित शुक्ल था ‘संखिदुएगंतवदातसुक्कं—शंखेन्दुवदेकान्तावदात-
शुक्लम्’ वह शंख तथा चन्द्रमा के समान सर्व प्रकार से शुक्ल था ॥१६॥

अन्वयार्थ—ज्ञातपुत्र महावीर अनुत्तर श्रुत चारित्र धर्म का कथन
करके अनुत्तरध्यान करते थे । उनका ध्यान अत्यन्त शुक्ल वस्तु के
समान शुक्ल, दोषवर्जित तथा शंख या चन्द्रमा के समान सर्वथा स्वच्छ
और शुद्ध था ॥१६॥

‘अणुत्तरं’ ध्यायति

शब्दार्थ—‘अणुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता—अनुत्तरं धर्ममुदीरयित्वा’ भगवान्
महावीर स्वामी सर्वोत्तम ज्ञेय श्रुतचारित्ररूप धर्म कहकर ‘अनुत्तरं ज्ञानवरं
ज्ञियाइ—अनुत्तरं ध्यानवरं ध्यायति’ सर्वोत्तम ध्यान धरता होता. ‘सुसुक्कसुक्कं-
सुशुक्लशुक्लं’ भगवान् ध्यान अत्यन्त शुक्ल वस्तु सरभुं शुक्ल हतुं
‘अपगण्डसुक्कं—अपगण्डसुक्कम्’ तथा ते निर्दोष शुक्ल हतुं. ‘संखिदु एगंतव-
दातसुक्कं—शंखेन्दुवदेकान्तशुक्लम्’ शंख तथा चन्द्रमा सरीभुं सर्व प्रकारधी
शुक्ल हतुं ॥ १६ ॥

सूत्रार्थ—ज्ञातपुत्र महावीर अनुत्तर (सर्वोत्तम) श्रुतचारित्ररूप धर्म की
प्रशंसा करता होता अने अनुत्तर ध्यान धरता होता. तेमनुं ध्यान अत्यन्त
शुद्ध वस्तुना समान शुक्ल, दोषरहित, तथा शंख अथवा चन्द्रमाना
समान सर्वथा स्वच्छ अने शुद्ध हतुं. ॥ १६ ॥

ટીકા—‘અનુત્તરં’ અનુત્તરમ્, નાસ્તિ ઉત્તરઃ—મખાનોડન્યો ધર્મો વિષ્ણુતે યસ્માત્ સ તમનુત્તરં ધર્મમ્ ‘ઉદીરણ્’ ઉદીર્ય, ઉત્—પ્રાથમ્યેન ઈરપિત્વા—કથ-
યિત્વા પ્રકાશ્ય સર્વમખાનં ધર્મમ્ । ‘અનુત્તરં’ અનુત્તરમ્—સર્વોડવિશ્વાયિ ‘જ્ઞાણરં’
ધ્યાનવરમ્—શ્રેષ્ઠધ્યાનમ્ ‘જિવાઈ’ ધ્યાયતિ । તથાહિ—ઉત્પન્નકેવલજ્ઞાનો ભગવાન્
યોગકાલે—અન્તઃકારણનિરોધકાલે સૂક્ષ્મં કાયયોગં નિરુચ્ચન્ શુક્લધ્યાનસ્ય
તૃતીયભેદં સૂક્ષ્મક્રિયમ્ અપ્રતિપાતિત્વમ્, તથા—સમુચ્છિન્નક્રિયાડપ્રતિપાતિરૂપં
નિરુદ્ધયોગં ચતુર્થં શુક્લધ્યાનભેદમ્, વ્યુપરતક્રિયમનિવૃત્તારૂપં ધ્યાયતિ । તદેવ
દર્શયતિ—‘સુસુક્કસુક્કં’ સુશુક્લશુક્લમ્, સુશુક્લશુક્લમ્ શુક્લમ્ ધ્યાનમ્ ।
તથા—‘અપગંડસુક્કં’ અપગંડશુક્લમ્—અપગતં ગંડમ્—અપદ્રવ્યં દોષો યસ્ય તત્
અપગંડશુક્લમ્, નિર્દોષરજતવત્ શુભ્રમ્—વિમલમ્, અથવા—અપગંડમ્—ઉરકફેનમ્
તત્તુલ્યમ્ । તથા—‘સંઘિદુર્ગંતવદાતમુક્કં’ શંખેન્દુશ્ચદ્દેશકાન્તાવદાતશુક્લમ્,
ધ્યાનં ધ્યાયતિ । શંખશ્રેન્દુશ્ચેતિ શંખેન્દુ તદ્વદ્ અવદાતં સ્વચ્છમ્, તાદૃશં શુક્લં

ટીકાર્થ—જિસસે કોઈ શ્રેષ્ઠ ન હો એસે સર્વશ્રેષ્ઠ કો અનુત્તર કહતે
હैं । ભગવાન અનુત્તર ધર્મ કા પ્રરૂપણ કરકે અનુત્તર પ્રશસ્ત ધ્યાન
કરતે થે । યદ્યપિ સયોગકેવલિયોં મેં ધ્યાન સ્વીકાર નહીં કિયા ગયા
હે, તથાપિ જ્યે વે યોગ કા નિરોધ કરના પ્રારંભ કરતે હૈં તથ સૂક્ષ્મકાય
યોગ કા નિરોધ કરતે સમય સૂક્ષ્મ ક્રિયાડપ્રતિપાતિ નામક શુક્લ
ધ્યાન કા તીસરા ભેદ ધ્યાતે હૈં ઓર યોગ કા નિરોધ હોજાને પર ઉનમેં
સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામક શુક્લ ધ્યાન કા ચૌથા ભેદ હોતા
હે । ભગવાન કા ધ્યાન શુદ્ધ રજત કે સમાન શુભ્ર, વિમલ એવં નિર્દોષ
થા । અથવા ‘અપગંડ’ કા અર્થ નિર્દોષ એસા હોતા હૈં । ઉનકા ધ્યાન
જલ કે ફેન કે સમાન દોષરહિત અર્થાત્ સ્વચ્છ થા । જહ્ શંખ એવં
ચન્દ્ર કે સદૃશ દેશકાન્ત શુક્લ થા ।

ટીકાર્થ—જેના કરતાં શ્રેષ્ઠ બીજો કોઈ પણ પદાર્થ ન હોય, એવા
પદાર્થને અનુત્તર કહે છે. અહીં શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને અનુત્તર કહેવામાં
આવ્યો છે. મહાવીર પ્રભુ આ અનુત્તર ધર્મની પ્રરૂપણ કરીને અનુત્તર
પ્રશસ્ત ધ્યાન ધરતા હતા. જે કે સયોગ કેવલીઓમાં ધ્યાનને સ્વીકાર કર-
વામાં આવ્યો નથી, છતાં પણ જ્યારે તેઓ યોગને નિરોધ કરવાનો પ્રારંભ
કરે છે, ત્યારે સૂક્ષ્મ કાયયોગને નિરોધ કરતી વખતે ‘સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ’
નામના શુક્લ ધ્યાનના ત્રીજા ભેદના ધ્યાનમાં લીન થાય છે અને યોગને
નિરોધ થઈ જાય ત્યારે સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામના શુક્લ ધ્યાનના
ચોથા ભેદનો તેમનામાં સફાવા રહે છે. ભગવાન મહાવીરનું ધ્યાન શુદ્ધ
ચાંદીના સમાન શુભ્ર, વિમલ અને નિર્દોષ હતું. અથવા—‘અપગંડ’નો અર્થ

સમચાર્યબોધિની ટીકા પ્ર. મુ. અ. ૬૩.૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૦૫

શુક્લધ્યાનં તદ્દદ્દુઃકાન્તતોઽવદાતં સર્વથા વિશુદ્ધં શુક્લં શુક્લધ્યાનોત્તરં મેદદ્વયકં
ધ્યાનં ધ્યાયતિ । મગચાન્ મહાવીરસ્વામી સર્વોત્તમં ધર્મં લોકેભ્યઃ પ્રકાશ્ય
સર્વોત્તમં ધ્યાનં ધ્યાયતિ । તદીયં ધ્યાનં શંખચન્દ્રાદિવશ્વ અતિશયેન શુદ્ધમિતિ ॥૧૬॥

દ્વિવિધશુક્લધ્યાનં સમ્પાદ્ય કિં કૃતમિત્યત આદ-‘અણુત્તરમ્’ इत्यादि ।

મૂલ્ય-અણુત્તરમ્ પરમં મહેસી, અસેસકર્મ્મં સ વિસોદ્ધિન્નમ્ ।

સિદ્ધિં ગઈં સાઈં મર્ણાતપન્ને નાળેણ સીલેણ ચ દંસળેણ ॥૧૭॥

છાયા-અણુત્તરમ્ પરમં મહર્ષિરશોષકર્માણિ સ વિશોધ્ય સ્વલુ ।

સિદ્ધિં ગતિં સાદિમનન્તાં પ્રાપ્તઃ જ્ઞાનેન શીલેન ચ દર્શનેન ॥૧૭॥

તાત્પર્યં यह है कि भगवान् महावीरस्वामी जगत् के भव्य जीवों
को धर्म की देशना करके सर्वोत्तम ध्यान करते थे । उनका ध्यान
शंख और चन्द्रमा के समान अतिशय शुद्ध था ॥१६॥

दो प्रकार का शुक्लध्यान प्राप्त करके पुनः क्या किया, सो कहते
हैं-‘अणुत्तरं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ-‘महेसी-महर्षिः’ महर्षि ऐसे भगवान् महावीर स्वामी
‘नालेण सीलेण च दंसलेण-ज्ञानेन शीलेन च दर्शनेन’ ज्ञान, चारित्र और
दर्शन के द्वारा ‘असेसकर्म-अशेषकर्माणि’ समस्त कर्मों को ‘विसोह-
यित्ता-विशोधयित्वा’ शोधन करके ‘अणुत्तरम-अणुत्तरम’ सर्वोत्तम
‘परम-परम’ प्रधान ऐसी ‘सिद्धिं गति-सिद्धिं गतिः’ सिद्धि को प्राप्त

निर्દોષ એ પ્રમાણે થાય છે. તેમનું ધ્યાન પાણીનાં ફીણ જેવું દોષરહિત
અર્થાત્ સ્વચ્છ હતું. તે ચન્દ્ર અને શંખના સમાન સંપૂર્ણતઃ શુક્લ હતું.

આ ઠયનનો ભાવાર્થ એ છે કે ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી જગતના
ભવ્ય જીવોને ધર્મની દેશના હેતા હતા, તથા સર્વોત્તમ ધ્યાન ધરતા હતા.
તેમનું ધ્યાન શંખ અને ચન્દ્રમાના સમાન અતિશય શુદ્ધ હતું. ॥ ૧૬ ॥

એ પ્રકારનું શુક્લધ્યાન પ્રાપ્ત કરીને તેમણે શું કયું, તે હવે સ્પષ્ટાર
પ્રકટ કરે છે-‘અણુત્તર’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘મહેસી-મહર્ષિઃ’ મહર્ષિ એવા ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘નાળેણ
સીલેણ ચ દંસળેણ-જ્ઞાનેન શીલેન ચ દર્શનેન’ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને દર્શન દ્વારા
‘અસેસકર્મ-અશેષકર્માણિ’ બધા કાર્યોને ‘વિસોદ્ધયિતા-વિશોધયિત્વા’ શોધન કરીને
‘અણુત્તરમ-અણુત્તરમ’ ‘પરમ-પરમ’ શ્રેષ્ઠ એવા ‘સિદ્ધિં ગતિ-સિદ્ધિં ગતિઃ’ સિદ્ધિને

अन्वयार्थः—(महेसी) महर्षिर्भगवान् (नाणेण सीलेण य दंसणेण) ज्ञानेन शीलेन च दर्शनेन (असेसकम्मं) अशेषकर्माणि (विसोद्धत्ता) विशोध्य-शोधयित्वा (अणुत्तरागं) अनुत्तराऽर्थां-सर्वोत्तमाम् (परमं) परमां प्रधानाम् (सिद्धिं गइं) सिद्धि-मति-मोक्षमतिम् (साइमणंतपत्ते) सादिमनन्तां प्राप्त इति ॥१७॥

टीका—तथा—असौ शैलेऽद्यापादित शुक्लध्यानचतुर्थभेदानन्तरं तीर्थसंपादको महावीरः (महेसी) महर्षिः आत्यन्तिकतपश्चरणेन विशुद्धात्मा, (नाणेण) ज्ञानेन केवलारूपेण 'सीलेण' शीलेन क्षायिकेन चारित्र्येण च 'दंसणेण' दर्शनेन, षट्त्वादिविशिष्टबोधवगाहितज्ज्ञानम् ! सामान्यावबोधवगाहिदर्शनं शीलं च यथाख्यातचारित्र्यम् । स महर्षिः—'असेसकम्मं' अशेषकर्माणि—ज्ञानावरणीयाद्य

हुए अर्थात् मोक्षमति को गये 'साइमणंतपत्ते—सादिमनन्तां प्राप्तः' जिस सिद्धि की आदि है परन्तु अन्त नहीं है ॥१७॥

अन्वयार्थ—महर्षि महावीर ने ज्ञान, शील (चारित्र्य) और दर्शन के द्वारा समस्त कर्मों का विशोधन क्षय करके सर्वोत्तम एवं प्रधान सिद्धि (मुक्ति) प्राप्त की । वह सिद्धि सादि और अनन्त है ॥१७॥

टीका—शैलेऽशी अवस्था में शुक्लध्यान के समुच्छिन्न क्रिया अप्रतिपाति नामक चतुर्थ पाये का अवलम्बन करने के पश्चात्, तीव्र तपश्चरण से सर्वथा विशुद्ध आत्मा वाले महर्षि महावीर ने केवलज्ञान नामक ज्ञान के द्वारा, शील अर्थात् क्षायिक चारित्र्य के द्वारा तथा केवलदर्शन के द्वारा शेष रहे हुए चार बोधोपग्राही नाम गोत्र वेद-

प्राप्त करी अर्थात् मोक्षमति प्राप्त करी 'साइमणंतपत्ते—सादिमनन्तां प्राप्तः' ने सिद्धिनी आदि छे पद्य अन्त नहीं तेवी सिद्धि मतिने प्राप्त करी. ॥ १७ ॥

सूत्रार्थ—अणुत्तरागं महावीर ज्ञान, दर्शन अने चारित्र्य द्वारा समस्त कर्मेना क्षय करीने सर्वोत्तम (अनुत्तर) सिद्धि प्राप्त करी. ते सिद्धि (आदि शुद्ध) अने अनन्त (अंतविनासी) छे. ॥ १७ ॥

टीका—शैलेऽशी अवस्थामां शुक्लध्यानना 'समुच्छिन्न क्रिया अप्रतिपाति' नामना बोधा पायानुं (लेखनं) अवलम्बन करीने ते पछी तीन तपस्याओं द्वारा जेभने आत्मा तदन विशुद्ध थयो हते। जेया महर्षि महावीर केवल-ज्ञान नामना ज्ञान द्वारा तथा शील द्वारा-क्षायिक चारित्र्यना द्वारा, तथा केवलदर्शन द्वारा, आकीना चार बोधोपग्राही कर्मेना (नाम, गोत्र, वेदनीय अने आयुकर्मेना) क्षय करीने सर्वत्रेण्ड अने प्रधान जेवी सिद्धिनी प्राप्ति

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬ ૬.૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૦૭

કર્માણિ 'વિસોદહતા' વિશેષ્ય વિનાશ્ય, યથા વહ્નિસ્પર્શત્ ત્વણરાશિઃ પ્રજ્વલિતો ભવતિ, તથા-જ્ઞાન દર્શનચારિત્રૈઃ સર્વાણ્યેવ તાનિ વિનાશ્ય, 'અનુત્તરમ્' અનુત્તરાધ્યા, નાસ્તિ ઉત્તરઃ-પ્રધાનો યસ્યાઃ સા અનુત્તરા, અનુત્તરા ચાસૌ અગ્ર્યા સર્વોત્તમત્વાત્, અગ્રે-સર્વત ઉપરિ ભવતિ યા સા-પ્રધ્યા લોકાનામગ્રે વ્યવસ્થિતા, ઇત્યનુત્તરાધ્યા તાં તથાવિધામ્। તથા-'પરમં' પરમાં સર્વતઃ પ્રધાનામ્ एतन् પર્યન્તમેવ સર્વ-ધર્માનુષ્ઠાનમ્। પ્રાપ્તમોક્ષસ્ય કૃતકૃત્યત્વાત્। 'સિદ્ધિ મર્ગે' સિદ્ધિ મર્તિ-મોક્ષગતિમ્। પુનરપિ કથં ભૂર્ત્ સિદ્ધિમિતિ તામેવ ત્રિશિનદિ-સાદ્મર્ણઉપત્તે' સાદિમનન્તામ્, સાદિમ્-આદિસહિતામ્ અનન્તામ્-અન્તો વિનાશો ન વિद्यते યસ્યાઃ તાં તાદર્શો મુક્તિ પ્રાપ્તો ભવતિ મહર્ષિઃ ॥૧૭॥

નીચ ઓર આયુ કર્મો" કા ક્ષય કરકે-જેસે અગ્નિ કે સ્પર્શ સે ઘાંસ કા ઢેર ભસ્મ હો જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર જ્ઞાન દર્શન ઓર ચારિત્ર કે દ્વારા સમસ્ત કર્મો" કો નષ્ટ કરકે સર્વ શ્રેષ્ઠ ઓર પ્રધાન સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કી। જિસસે શ્રેષ્ઠ અન્ય કોઈ ન હો ઉસે અનુત્તર કહતે હૈં। વહ સિદ્ધિ સર્વોત્તમ હૈ। વહ પરમ ભી હૈ, ક્યોંકિ સમસ્ત ધર્માનુષ્ઠાન મુક્તિ-પર્યન્ત હી ક્રિયા જાતા હૈ। મોક્ષ પ્રાપ્ત હોને પર આત્મા કૃતકૃત્ય હો જાતી હૈ। વહ મુક્તિ સાદિ ઓર અનન્ત હૈ, અર્થાત્ ઉસકી આદિતો હૈ ક્યોંકિ વહ કારણ જનિત હૈ, પરન્તુ અન્ત ઉમ્કા કમી નહીં હોતા। એસી મુક્તિ મહર્ષિ મહાવીર ને પ્રાપ્ત કી હૈ ॥૧૭॥

કરી. જેમ અગ્નિના સ્પર્શથી ઘાસનો ઢગલો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર દ્વારા મહાવીર પ્રભુએ સમસ્ત કર્મેના સર્વથા ક્ષય કરી નાખીને અનુત્તર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. જેના કરતાં શ્રેષ્ઠ અન્ય કોઈ પણ વસ્તુ હોતી નથી, તેને અનુત્તર કહે છે. સિદ્ધિ એવી સર્વોત્તમ વસ્તુ હોવાને કારણે તેને અનુત્તર (સર્વોત્તમ) કહી છે. વળી તે સિદ્ધિને પરમ વિશેષણ લગાડવાનું કારણ એ છે કે સમસ્ત ધર્માનુષ્ઠાનો મુક્તિપર્યન્ત જ કરવામાં આવે છે. તે ક્ષ પ્રાપ્ત થયા પછી તો આત્મા કૃતકૃત્ય થઈ જાય છે-તેને કંઈ પણ કરવાનું જ બાકી રહેતું નથી. તે મુક્તિ સાદિ અને અનન્ત છે. તેને સાદિ વિશેષણ લગાડવાનું કારણ એ છે કે તેનો આદિ તો છે એટલે કે તે કારણજનિત છે, પરન્તુ મુક્તિનો કદી અન્ત નથી, તેથી જ તેને અનન્ત વિશેષણ લગાડવામાં આવ્યું છે. એવી મુક્તિ મહર્ષિ મહાવીરે પ્રાપ્ત કરી. ॥૧૭॥

અથ વૃક્ષાદિદૃષ્ટાન્તેન પુનરપિ મગવત સ્તીર્થકરસ્ય સ્તુતિમેવાહ--

‘રુક્ષેસુ’ इत्यादि ।

મૂલમ્-રુક્ષેસુ ણાપ્ જહ સામલી વા,

जस्मि रतिं वेद्ययन्ति सुवन्ना ।

वनेषु वा नन्दंण माहु सेट्ठं,

नाणेण सीलेण य भूदपन्ने ॥૧૮॥

છાયા—વૃક્ષેષુ જ્ઞાતો યથા જ્ઞાત્મલી વા યસ્મિન્ રતિં વેદયન્તિ સુવર્ણાઃ ।

वनेषु वा नन्दनमाहुः श्रेष्ठं ज्ञानेन शीलेन च भूतिप्रज्ञः ॥૧૮॥

દૃષ્ટાન્ત કે દ્વારા પુનઃ મગવાન મહાવીર કી સ્તુતિ કહતે હૈ—

‘રુક્ષેસુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જહ-યથા’ જૈસે ‘રુક્ષેસુ-વૃક્ષેષુ’ વૃક્ષોં મેં ‘ણાપ-જ્ઞાતઃ’ જગત્પ્રસિદ્ધ ‘સામલીવા-જ્ઞાત્મલી’ સેમલ વૃક્ષ હૈ ‘જસ્મિ-યસ્મિન્’ જિસ વૃક્ષ પર ‘સુવન્ના-સુવર્ણાઃ’ સુવર્ણ લોગ અર્થાત્ ભવનપતિ વિશેષ ‘રહ-રતિ’ આનન્દ કા ‘વેદયહ-વેદયન્તિ’ અનુભવ કરતે હૈ ‘વનેસુ વા નંદંણં સેટ્ઠમાહુ-વનેષુ વા નન્દનં શ્રેષ્ઠમ્ આહુઃ’ તથા જૈસે ઘનોં મેં સવસે શ્રેષ્ઠ નન્દન ઘન કો કહતે હૈ ‘નાણેણ સીલેણ ય ભૂદપન્ને-જ્ઞાનેન શીલેન ચ ભૂતિપ્રજ્ઞઃ’ હસી પ્રકાર જ્ઞાન ખૈર ચારિત્ર કે દ્વારા ઉત્તમ જ્ઞાની મગવાન મહાવીર સ્વામી કો શ્રેષ્ઠ કહતે હૈ ॥૧૮॥

‘સૂત્રકાર ખીળ’ દૃષ્ટાન્તો દ્વારા મહાવીર પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે-
‘રુક્ષેસુ’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ—‘જહ-યથા’ જે પ્રમાણે ‘રુક્ષેસુ-વૃક્ષેષુ’ વૃક્ષોમાં ‘ણાપ-જ્ઞાતઃ’ જગત્પ્રસિદ્ધ ‘સામલી વા-જ્ઞાત્મલી વા’ સેમલ નામનું વૃક્ષ છે. ‘જસ્મિ-યસ્મિન્’ જે વૃક્ષ પર ‘સુવન્ના-સુવર્ણાઃ’ સુવર્ણ કુચારો અર્થાત્ ભવનપતિ વિશેષ ‘રહ-રતિ’ આનંદનો ‘વેદયહ-વેદયન્તિ’ અનુભવ કરે છે. ‘વનેસુ વા નંદંણં સેટ્ઠમાહુ-વનેષુ વા નન્દનં શ્રેષ્ઠમ્ આહુઃ’ તથા જેમ ઘનોમાં નન્દનવનને સોથી ઉત્તમ કહે છે. એજ પ્રમાણે ‘નાણેણ સીલેણ ય ભૂદપન્ને-જ્ઞાનેન શીલેન ચ ભૂતિપ્રજ્ઞઃ’ જ્ઞાન અને ચારિત્રદ્વારા ઉત્તમ જ્ઞાનવાળા એવા મગવાન મહાવીર સ્વામીને સર્વથી શ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવે છે. ॥ ૧૮ ॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. સુ. અ. ૬૩.૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૦૯

અન્વયાર્થ:—(જહ) યથા-(સ્વસ્થેસુ) વૃક્ષેષુ (ળાપ) જ્ઞાત:—પ્રસિદ્ધ: (સામલી વા) શાલ્મલી-વૃક્ષ: (નર્સિસ) યસ્મિન્ વૃક્ષે (સુવચ્છા) સુપર્ણા:—મવનપતિવિશેષા: (રંડં) રતિમાનન્દમ્ (વેયયંતિ) વેદયન્તિ—અનુમવન્તિ (વણેસુ વા) જંદણં સેટ્ટમાહુ) વનેષુ વા નન્દનં—તન્નામકરનં શ્રેષ્ઠં પ્રધાનમાહુ:—કથયન્તિ, તથૈવ (નાણેણ સીલેણ ય ધૂરૂપન્ને) જ્ઞાનેન—કેવલજ્ઞાનેન શીલેન યથાલ્પાતચારિત્રેણ મગવાન્ મહાવીરો ભૂતિપ્રજા:—શ્રેષ્ઠ ઇતિ ॥૧૮॥

ટીકા—(જહ) યથા (સ્વસ્થેસુ) વૃક્ષેષુ મધ્યે (ળાપ) જ્ઞાત: પ્રસિદ્ધો લોકે દેવકુરુ સ્થિત: (સામલી) શાલ્મલી નામા વૃક્ષ: પ્રતિષ્ઠિત: શ્રેષ્ઠ ઇતિ યાવત્ । તસ્ય—શાલ્મ-લીવૃક્ષસ્ય સર્વશ્રેષ્ઠતાકારણં દર્શયતિ—(નર્સિસ) યસ્મિન્ શાલ્મલીનામકે વૃક્ષે (સુવચ્છા) સુપર્ણા:—મવનાતિવિશેષા: (રંડિ) રતિમાનન્દમ્ (વેયયંતિ) વેદયન્તિ—અનુમવન્તિ । યથા વા—(વણેસુ) મદ્રશાલ સૌમનસપણ્ડકરણેષુ મધ્યે (જંદણં) નન્દનં તન્નામકં વનમ્ (સેટ્ટં) શ્રેષ્ઠમ્—દેવાનાં કીડાસ્થાનમ્ (આહુ) આહુ:—કથયન્તિ, તથૈવ—(ધૂરૂપન્ને) ભૂતિપ્રજા:—મવૃદ્ધજ્ઞાન: મગવાન્ તીર્થકર:

અન્વયાર્થ—જैसे વૃક્ષોં મેં શાલ્મલી વૃક્ષ પ્રસિદ્ધ હૈ, जिसके ऊपर सुपर्णकुमार जाति के भवनपति रति की अनुभूति करते हैं । जैसे वनों में नन्दनवन प्रधान कहा जाता है, उसी प्रकार ज्ञान और शील में मगवान् महावीर श्रेष्ठ हैं ॥१८॥

ટીકાર્થ—જैसे વૃક્ષોં મેં દેવકુરુ ક્ષેત્ર મેં સ્થિત શાલ્મલી નામક વૃક્ષ સર્વશ્રેષ્ઠ હૈ, પ્રસિદ્ધ હૈ, કયોંકિ ઉસ વૃક્ષ પર સુપર્ણકુમાર નામક ભવનપતિ દેવ આનન્દ કા અનુભવ કરતે હૈ । અથવા જૈસે મદ્રશાલ સૌમનસ પણ્ડક આદિ સમસ્ત વનોં મેં નન્દનવન સર્વોત્તમ હૈ—દેવો કા કીડાસ્થાન હૈ, એસા કહા જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર ભૂતિપ્રજા (જીવરક્ષા) કી

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે વૃક્ષોમાં શાલ્મલી વૃક્ષ પ્રખ્યાત છે, અને વનોમાં નન્દનવન સર્વોત્તમ છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન અને શીલમાં મહાવીર પ્રજા શ્રેષ્ઠ છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—દેવકુરુ ક્ષેત્રમાં શાલ્મલી નામનું જે વૃક્ષ થાય છે, તેને સર્વશ્રેષ્ઠ વૃક્ષ ગણવામાં આવે છે, કારણ કે તે વૃક્ષ પર સુપર્ણકુમાર નામના ભવનપતિ દેવો આનન્દ અનુભવે છે, અથવા જેમ મદ્રશાલ, સૌમનસ, પંડક આદિ સમસ્ત વનોમાં નન્દનવન સર્વોત્તમ છે, કારણ કે તે દેવોનું કીડાસ્થાન ગણાય છે, એજ પ્રમાણે ભૂતિપ્રજા (જીવ રક્ષાની બુદ્ધિવાળા) મગવાન્ મહાવીર

(ળાળેળ) જ્ઞાનેન-કેવલેન ચ (સીલેળ) શીલેન-યથારૂપાતચારિત્રેળ શ્રેષ્ઠઃ-પ્રધાનઃ । યથા સર્વવૃક્ષેષુ પ્રધે દેવકુરુ વ્યસ્થિત દેસતાક્રીડાસ્થાનત્વેન શાલ્મલી વૃક્ષઃ શ્રેષ્ઠઃ, શ્રેષ્ઠઃ ચ નન્દનં વનાનામ્ । તથા-સર્વેભ્યો જ્ઞાનશીલાભ્યાં ભગવાન મહાવીરઃ શ્રેષ્ઠ ઇતિ માવઃ ॥૧૮॥

મૂલમ્-ધનિયં વ સદ્ધાળ અણુત્તરે ડ, ચંદોવં તારાળ મહાણુભાવે ।

ગંધેસું વા ચંદર્ણ મોહુ મેઢં, ઍવં મુંળીળં અંપડિત્ર માહુ ॥૧૯॥

ઢાયા-સ્તનિતમિષ શ્વદાનામનુત્તરં તુ ચન્દ્ર ઇવ તારાળાં મહાનુભાવઃ ।

ગન્ધેષુ વા ચન્દનમાહુઃ શ્રેષ્ઠ મેવં મુનીનામપતિષ્માહુઃ ॥૧૯॥

બુદ્ધિ ઘાઢે) ભગવાન મહાવીર જ્ઞાન, શીલ ઓર દર્શન મેં સર્વશ્રેષ્ઠ હેં, વર્ગોકિ વે કેવલજ્ઞાની, યથારૂપાતચારિત્રવાન ઓર કેવલદર્શવાન હેં ।

તાત્પર્ય-જેસે દેવકુરુ ક્ષેત્ર મેં સ્થિત શાલ્મલી વૃક્ષ દેવક્રીડા કા સ્થાન હોને સે સય વૃક્ષો મેં ઉત્તમ કહા જાના હે ઓર સમસ્ત વનો મેં નન્દનવન પ્રધાન કહા જાતા હે, ડસી પ્રકાર જ્ઞાન, શીલ ઓર દર્શન મેં ભગવાન મહાવીર સય સે ઉત્તમ હેં ॥૧૮॥

‘ધનિયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘સદ્ધાળ-શ્વદાનાં’ શબ્દો મેં ‘ધનિયં-સ્તનિતમ્’ મેઘગર્જન ‘અણુત્તરે-અનુત્તરં, પ્રધાન હે ઓર ‘તારાળ-તારાળાં, તારાઓ મેં ‘મહાણુભાવે ચંદો-મહાનુભાવઃ-ચન્દ્રઃ’ જેસે મહાનુભાવ ચન્દ્રમા શ્રેષ્ઠ હે તથા ‘ગંધેસુ ચંદર્ણં સેદ્ધમાહુ-ગન્ધેષુ ચન્દનં શ્રેષ્ઠમાહુઃ’ ગન્ધો મે જેસે

જ્ઞાન, દર્શન અને શીલમાં સર્વશ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તેઓ કેવળજ્ઞાની, યથારૂપાત ચારિત્રવાન અને કેવળ દર્શનવાન છે.

તાત્પર્ય એ છે કે દેવકુરુ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થતું શાલ્મલી વૃક્ષ દેવોનું ક્રીડાસ્થાન હોવાને કારણે જેમ સમસ્ત વૃક્ષોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે અને એજ કારણે જેમ નન્દનવનને સઘળાં વનોમાં શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન અને શીલમાં ભગવાન મહાવીરને સર્વશ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે ॥ ૧૮ ॥

‘ધનિયં’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘સદ્ધાળ-શ્વદાનાં’ શબ્દોમાં ‘ધનિયં-સ્તનિતમ્’ મેઘ ગર્જના ‘અણુત્તરે-અનુત્તરમ્’ જેમ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે. તથા ‘તારાળ-તારાળાં’ તારાઓમાં ‘મહાણુભાવે ચંદો-મહાનુભાવઃ ચન્દ્રઃ’ જેમ મહાનુભાવ ચંદ્રમા શ્રેષ્ઠ છે તથા ‘ગંધેસુ ચંદર્ણં સેદ્ધમાહુ-ગન્ધેષુ ચન્દનમ્ શ્રેષ્ઠમાહુઃ’ ગંધોમાં જેમ ચંદનનો

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૬ ડ. ૧ મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૧૧

આન્વયાર્થ:—(સહાણ) શ્વદનાં મધ્યે (વ) યથા (ધણિયં) સ્તનિતં—મેઘગર્જનમ્ (અણુતરે) અનુતરં—પ્રધાનં મવતિ (વ) હવ યથાતા (તારાણં) તારાણાં—નક્ષત્રાણાં મધ્યે (ચંદો મહાણુમાવે) ચન્દ્રો મહાનુનાવઃ—મહાતેજસ્વી અસ્તિ, તથા—(ગંધેષુ ચંદળં સેટુમાહુ) ગન્ધેષુ—ગન્ધવત્સુ દ્રવ્યેષુ ચન્દનં—ગોશીર્ષકારુપં મલયજં વા શ્રેષ્ઠં—પ્રધાનમાહુઃ—કથયન્તિ (એવં) એવં તથૈવ (મુનીણં) મુનીનાં—મહર્ષીણાં મધ્યે (અપદિન્નમાહુ) અપતિજ્ઞ—પ્રતિજ્ઞારહિતં મહાવીરં શ્રેષ્ઠ માહુઃ—કથનયન્તીતિ ॥૧૯॥

ટીકા—‘સહાણ’ શ્વદનામ્—ધીનામૃદશ્ચતૂર્યાદિજનિતાનાં મધ્યે ‘ધણિયં વ’ સ્તનિતમિત્—પથા મેઘગર્જનમ્ ‘અણુતરે’ અનુતરં—શ્રેષ્ઠ’ નાસ્તિ ઉત્તરઃ—પ્રધાનો યસ્માત્ તદનુત્તરમ્ ‘ઉ’ તુ—પુતઃ ‘હવ’—યથા—‘તારાણ’ તારાણાં મધ્યે ચન્દન કા ગન્ધ શ્રેષ્ઠ હૈ ‘એવં—એવમ્’ હસી પ્રકાર ‘મુનીણં—મુનીનાં’ મુનિયોં મેં ‘અપદિન્નમાહુ—અપ્રતિજ્ઞમાહુ.’ કામના સે રહિત એસે મહાવાન મહાવીરસ્વામી કો શ્રેષ્ઠ કહતે હૈ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—જેસે સમસ્ત શબ્દોં મેં મેઘગર્જન પ્રધાન હૈ, જેસે નક્ષત્રોં મેં મહાન અનુભાવ—પ્રકાશવાલા ચન્દ્રમા પ્રધાન હૈ, જેસે સમસ્ત ગંધવાલે પદાર્થોં મેં ચન્દન—ગોશીર્ષ યા મલયજ પ્રધાન હૈ, એસા સમી કહતે હૈ, હસી પ્રકાર મુનિયોં મેં અપ્રતિજ્ઞ મહાવીર કો અપદિમાન લોક સર્વશ્રેષ્ઠ કહતે હૈ અથાત મહાવીરસ્વામી કમી પ્રતિજ્ઞા નહીં કરતે થે ‘સાધુકો પ્રતિજ્ઞા કરને કા આચારાંગ મેં મના કી હૈ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—ધીના, મૃદંગ, શંખ, તુરહી આદિ વાચોં કે શબ્દોં મેં મેઘોં કી ગર્જના કા શબ્દ અનુત્તર કહલાતા હૈ, જેસે સમસ્ત તારાઓં

ગન્ધ શ્રેષ્ઠ છે ‘એવં—એવમ્’ એજ પ્રમાણે ‘મુનીણં—મુનીનાં’ મુનિયોમાં ‘અપદિન્નમાહુ—અપ્રતિજ્ઞમાહુ.’ કામના રહિત એવા મહાવાન મહાવીર સ્વામી ને શ્રેષ્ઠહેવામાં આવે છે. ॥ ૧૯ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સમસ્ત શબ્દોમાં મેઘગર્જનાને ઉત્તમ માનવામાં આવે છે, જેમ નક્ષત્રોમાં મહાનુભાવ પ્રકાશવાળા ચન્દ્રમાને સર્વોત્તમ માનવામાં આવે છે, જેમ સમસ્ત ગુન્ધયુક્ત દ્રવ્યોમાં ચન્દન (ગોશીર્ષ) અથવા મલયજ (મલય પર્વતમાં ઉત્પન્ન થતા ચન્દન) ને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓમાં અપ્રતિજ્ઞ મહાવીરને સર્વશ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એટલે કે મહાવીર પ્રભુ કદી પ્રતિજ્ઞા કરતા નહીં, આચારાંગમાં સાધુને પ્રતિજ્ઞા કરવાનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. ॥ ૧૯ ॥

ટીકાર્થ—જેમ વીણા, મૃદંગ, શંખ, આદિ વાદ્યોના અવાજ કરતાં મેઘોની ગર્જનાના અવાજને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ સમસ્ત તારાઓ,

‘ચંદો’ ચન્દ્રઃ ‘મહાણુમાવે’ મહાણુમાવઃ-સકલજનમઃહ્રાદકઃ પરમતેજસ્વિતયા સકલતિમિરનાશકઃ, તારાણાં મધ્યે મહાણુમાવચન્દ્રો યથા શ્રેષ્ઠઃ । ‘વા’ યથા વા ‘મધેસુ’ ગન્ધવત્સુ કોષ્ઠપુટાદિ સકલપદાર્થેષુ મધ્યે ‘ચંદનં’ ચન્દનમ્ ઉક્તચ્ચ-

‘મલયે જાયમાના યે સર્વે ચન્દનતાં ગતાઃ ।

ગોશીર્ષં ચન્દનં જાત્યા સર્વત્રેવ નિગદ્યતે’ ॥૧॥

‘સેદ્ધ’ શ્રેષ્ઠમ્ ‘આહુ’ આહુઃ-કથયન્તિ, ‘એવં’ એવમેવ ‘મુનીનામ્’ મુનીનામ્, સંપાદ્યજ્ઞાનદર્શનચારિત્રરત્નત્રયવતાં મધ્યે ‘અપહિન્નમાહુ’ અપતિશ્નમ્-ફલ્લોકપરલોક-વિષયકપતિજારહિતં-મહાવીરં-શ્રેષ્ઠમાહુઃ-કથયન્તિ ॥૧૯॥

મૂલમ્-જેહા સયંમૂં ઉંદહીણ સેદ્ધે, નાગેસુ વા ધરણિર્દમાહુ સેદ્ધે ।

સ્વેઓદણ વા રસવેજયંતે, તવોવંહાણે મુણિ વેજયંતે ॥૨૦॥

છાયા-યથા સ્વયમ્મૂ રુદ્રગ્રીનાં શ્રેષ્ઠો નાગેષુ વા ધરણેન્દમાહુઃ શ્રેષ્ઠમ્ ।

સોદોદકો વા રસવૈજયન્તઃ તપ ઉપધાને મુનિ વૈજયન્તઃ ॥૨૦॥

મેં ચન્દ્રમા સમસ્ત જનોં કે મન કો આહ્વાદ દેને તથા પરમ ઉચોતમય હોને સે મહાણુમાવ કહા જાતા હૈં યા કોષ્ઠ પુટ આદિ સમસ્ત સુગંધવાન્ પદાર્થોં મેં ચન્દન પ્રધાન કહા જાતા હૈં, કહા બી હૈં— ‘મલયે જાયમાના યે’ હત્યાદિ ।

મલય પર્વત પર જો બી ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં, ઘડી ચન્દન બન જાતા હૈં । ગોશીર્ષ ચન્દન અપની ઉત્તમ જાતિ કે કારણ સર્વત્ર પ્રદાંશિત હોતા હૈં ॥૧॥

હસી પ્રકાર સમસ્ત મુનિયોં મેં હહ લોક પરલોક સંબંધી પ્રતિજ્ઞા સે રહિત મહાવીર મગવાન્ સર્વશ્રેષ્ઠ કહે જાતે હૈં ॥૧૯॥

નક્ષત્રો અને ગ્રહોમાં ચન્દ્રમાને સૌથી વધારે મહાણુમાવ કહેવામાં આવે છે (કારણ કે ચન્દ્રમા સમસ્ત જનોના ચિત્તને આહ્વાદ દાયક લાગે છે તથા સૌથી વધારે ઉચોતમય છે), તથા જેમ કોષ્ઠ, પુટ આદિ સુગંધયુક્ત દ્રવ્યોમાં ચન્દનને પ્રધાન (ઉત્તમ) કહેવામાં આવે છે, કહ્યું પણ છે કે— ‘મલયે જાયમાના યે’ હત્યાદિ—

‘મલય પર્વત પર જે કંઈ પણ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ ચન્દન બની જાય છે. ગોશીર્ષ ચન્દન તેની ઉત્તમ જાતિને કારણે સર્વત્ર વખણાય છે’, ૧૧॥

જેમ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓમાં, આ લોક અને પરલોક સંબંધી પ્રતિજ્ઞા (આકાંક્ષા) થી રહિત મહાવીર પ્રભુને સર્વશ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવે છે. ૧૯॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૬ ડ. ૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૧૩

અન્વયાર્થ:—(જહા) યથા (ઉદ્દહીણં) ઉદ્ધીનામ્—સમુદ્રાનામ્ મધ્યે (સયંમ્ સેટ્ટે) સ્વયંમૂરમણ:—સમુદ્રઃ શ્રેષ્ઠઃ પ્રધાનઃ (નાગેષુ) નાગેષુ નાગકુમારેષુ (ધરણિદં સેટ્ટમાહુ) ધરણેન્દ્રં તત્ત્વનામકચિન્દ્રં શ્રેષ્ઠ માહુ: (સ્વોબોદણ વા રસવૈજયંતે) શ્લોદોદકઃ—શ્લુરસોદકઃ સમુદ્રો વા રસવૈજયન્તો રસવત્સુ પ્રધાનઃ, તથા—(તવોવહાણે) તપ ઉપધાને વિશિષ્ટતપોવિશેષે (મુણિ વૈજયંતે) મુનિવૈજયન્તા:—મુનિર્ભગવાન્ મહાવીરો વૈજયન્તઃ—પ્રધાન ઇતિ ॥૨૦॥

‘જહા સયંમ્’ હર્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘ઉદ્દહીણં-ઉદ્ધીનામ્’ સમુદ્રોં મેં ‘સયંમ્-સેટ્ટે-સ્વયંમ્ શ્રેષ્ઠઃ’ સ્વયંમૂરમણ સમુદ્ર શ્રેષ્ઠ હૈ ‘નાગેષુ-તગેષુ’ તથા નાગકુમારોં મેં ‘ધરણિદે સેટ્ટે આહુ-ધરણેન્દ્રં શ્રેષ્ઠમ્ આહુ:’ ધરણેન્દ્ર કો શ્રેષ્ઠ કહતે હૈં ‘સ્વોબોદણ વા રસવૈજયંતે-શ્લુરસોદકો વા રસવૈજયન્તઃ’ શ્લુરસોદકસમુદ્ર સથ રસ તાલોં મેં રસમ હૈ તથા ‘તવોવહાણે-તપ ઉપધાને’ હસી પ્રકાર વિશિષ્ટ તપ કે દ્વારા ‘મુણિવૈજયંતે-મુનિવૈજયન્તઃ’ મુનિ શ્રી ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી સત્ત્વે પ્રધાન હૈ ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ—જૈસે સમુદ્રોં મેં સ્વયંમૂરમણ સમુદ્ર સત્ત્વે પ્રધાન હૈ, નાગકુમારોં મેં ધરણેન્દ્ર નામક હન્દ્ર પ્રધાન હૈ, શ્લુરસોદક નામક સમુદ્ર (શેલડી કે રસ યુક્ત સમુદ્ર) સમસ્ત રસવાનોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈ, ઉસો પ્રકાર સમસ્ત તપસ્વિયોં મેં મુનિ ભગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ હૈ ॥૨૦॥

‘જહા સયંમ્’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘ઉદ્દહીણં-ઉદ્ધીનામ્’ સમુદ્રોમાં ‘સયંમ્-સેટ્ટે-સ્વયંમૂરમણઃ’ સ્વયંમૂરમણ સમુદ્ર શ્રેષ્ઠ છે. ‘નાગેષુ-નાગેષુ’ તથા નાગકુમારોમાં ‘ધરણિદે સેટ્ટે આહુ-ધરણેન્દ્રં શ્રેષ્ઠમ્ આહુ:’ ધરણેન્દ્રને શ્રેષ્ઠ કહે છે. ‘સ્વોબોદણ વા રસવૈજયંતે-શ્લુરસોદકો વા રસ વૈજયન્તઃ’ શ્લુરસોદકસમુદ્ર અથવા રસવાળાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે. તથા ‘તવોવહાણે-તપઉપધાને’ એજ પ્રમાણે વિશેષ પ્રકારના તપ દ્વારા ‘મુણિવૈજયંતે-મુનિવૈજયન્તઃ’ મુનિ શ્રી મહાવીર સ્વામી સૌથી પ્રધાન છે ॥ ૨૦ ॥

સૂત્રાર્થ—એમ સમુદ્રોમાં સ્વયંમૂરમણ સમુદ્ર સર્વોત્તમ છે, તથા નાગકુમારોમાં જેમ ધરણેન્દ્ર નામનો હિન્દ્ર શ્રેષ્ઠ છે, અને સમસ્ત રસયુક્ત પદાર્થોમાં શ્લુરસોદક નામનો સમુદ્ર શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત તપસ્વીઓમાં મુનિ ભગવાન મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૦॥

સુ. ૬૫

ટીકા—‘જહા’ યથા ‘ઉદ્દહીણ’ ઉદ્દહીનામ્—ઈક્ષુદધિ, ક્ષીરોદધિ, ઘૃતોદધ્યાદિ સમુદ્રાણાં મધ્યે ‘સયંભૂ’ સ્વયંભૂરમણઃ, સ્વયમેવ ભવન્તોતિ સ્વયંભુરો દેવા સ્તેવામાનન્દસ્થાનં સ્વયંભૂરમણઃ। સ સમુદ્રઃ સમુદ્રાણાં મધ્યે યથા શ્રેષ્ઠઃ। યથા વા—‘નાગેશુ’ નાગકુમારદેવેષુ ‘ધરગિદં’ ધરણેન્દ્રપ્ તન્નામકમિન્દ્રમ્ ‘સેત્તે આહુ’ શ્રેષ્ઠમાહુઃ—કથયન્તિ ‘સ્વોદોદદ વા રસવેજયંતે’ ક્ષોદોદકો વા રસવૈજયન્તઃ, ક્ષોદઃ—ઈક્ષુરસ इव उदकं जलं यस्य स क्षोदोदकः, સ યથા—રસમાશ્રિત્ય સ્વકીય રસગતગુણવિશેષૈઃ इतरेषां समुद्राणां मुद्घिन पताकेव व्यवस्थितः। તથા—‘તતોવ દાણે’ તપ ઉપધાને—इहलोकपरलोकसंसारहिततीव्रतपसि ‘મુગિવેજયંતે’ મુનિ-વૈજયન્તઃ, મનુતે—वसस्थावरात्मकलोकस्य त्रैकालिनीमवस्थां जानातीति मुनिः—

ટીકાર્થ—જૈસે ઇક્ષુદધિ, ક્ષીરોદધિ, ઘૃતોદધિ, આદિ સમુદ્રોં મેં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પ્રધાન શ્રેષ્ઠ હૈ। જો સ્વયં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈ, વે સ્વયંભૂ કહલાતે હૈ, અર્થાત્ દેવ, વે જિસ સમુદ્ર મેં રમણ (કીડા) કરતે હૈ, વહ સ્વયંભૂરમણ કહલાતા હૈ। અથવા જૈસે નાગકુમાર દેવોં મેં ધરણ નામક હન્દ્ર (ધરેણેન્દ્ર) શ્રેષ્ઠ કહા ગયા હૈ, ઓર જૈસે ઇક્ષુરસોદ નામક સમુદ્ર રસવાલે પદાર્થોં મેં પ્રધાન હૈ, કયોંકિં ડસકા જલ ઇક્ષુ કે રસ કે સમાન હૈ, અર્થાત્ અપને રસગુણ કી વિશિષ્ટતા કે કારણ સબ સમુદ્રોં મેં વહ સર્વોત્તમ માનાજાતા હૈ, ડસી પ્રકાર ઐહિક ઓર પારલૌકિક આકાંક્ષા સે રહિત ઘોર તપસ્યા કે કારણ ભગવાન મહાવીર પતાકા કે સમાન મુનિયોં મેં પ્રધાન હૈ। જો વસ સ્થાવર રૂપ લોક કી ત્રૈકાલિક

ટીકાર્થ—ઈક્ષુદધિ, ક્ષીરોદધિ, ઘૃતોદધિ, આદિ સમુદ્રોંમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ) ગણાય છે. જેઓ સ્વયં-એટલે કે પોતાની મેળેજ-પેદા થાય છે, તેમને સ્વયંભૂ કહે છે, એટલે કે દેવાને અહીં સ્વયંભૂ કહ્યા છે. તેઓ જે સમુદ્રમાં રમણ (કીડા) કરે છે, તે સમુદ્રને સ્વયંભૂરમણ કહે છે. મહાવીર પ્રભુને અહીં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર જેવાં સર્વશ્રેષ્ઠ મુનિ કહેવામાં આવેલ છે. અથવા-જેમ નાગકુમાર દેવોંમાં ધરણ નામના ઇન્દ્રને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, અને જેમ ઇક્ષુરસોદ નામના સમુદ્રને સમસ્ત રસવાળા પદાર્થોંમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે (કારણ કે તેનું પાણી શેરડીના રસ જેવું મીઠું છે.) એટલે કે પોતાના રસગુણની વિશિષ્ટતાને કારણે ઇક્ષુરસોદ સમુદ્રને સઘળા સમુદ્રોંમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે ઐહિક અને પારલૌકિક આકાંક્ષાઓથી રહિત, ઘોર તપસ્યાને કારણે ભગવાન મહાવીરને પતાકાના સમાન મુનિયોંમાં પ્રધાન માનવામાં આવે છે, જેઓ વસ સ્થાવર રૂપ લોકની

સંમયાર્થોઘોષિની ટીકાં પ્ર. શ્રુ. ય. ૬૩.૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૧૫

સામાન્યકેવલી તસ્ય વહુવચને મુનય સ્તેપાં મધ્યે ભગવાન્ મહાવીરઃ વૈજયન્તઃ—
પતાકેવ પ્રધાનઃ, સમ્પૂર્ણસ્ય લોકસ્ય વૈજયન્તી ઇવ ઉપરિ ડ્યવસ્થિતઃ કેવલજ્ઞાના-
દિગુણૈ સ્તપોભિરિતિ માવઃ ॥૨૦॥

મૂલ્મ—હૃસ્થીસુ ઇરાવણ માહુ ણાણ, સીહો મિંગાણં સલિલાણ ગંગા।

પેક્ષીસુ વા ગરુડો વેણુદેવો, નિર્વાણવાદીણિહ ણાયપુત્તે ૨૧।

હાયા—હસ્તિષૈરાવતમાહુઃ જ્ઞાતં સિદ્ધો મૃગાણાં સલિલાનાં ગંગા।

પક્ષિપુ વા ગરુડો વેણુદેવો નિર્વાણવાદિના મિદ્ધ જ્ઞાતપુત્રઃ ॥૨૧॥

અવસ્થાઓં કો મનન કરતા હૈ અર્થાત્ જાનતા હૈ વહ સામાન્ય કેવલી
કહાં જાતા હૈ, યહાં સામાન્ય કેવલી શબ્દ સે મુનિ વિવક્ષિત હૈ।
વનમૈં તીર્થંકર હોને સે ભગવાન્ મહાવીર પ્રમુ પ્રધાન હૈં।

આશય યહ હૈ કિ ભગવાન્ અપની અદ્ભુત તપસ્યા કે કારણ
સમ્પૂર્ણ લોક કે ઉપર પતાકા કે સમાન હૈં ॥૨૦॥

‘હૃસ્થીસુ’ હૃત્યાદિ।

શબ્દાર્થ—‘હૃસ્થીસુ-હસ્તિપુ’ હાથિયોં મૈં ‘ણાણ-જ્ઞાતં’ જગત્પ્રસિદ્ધ એસે
‘ઇરાવણમાહુ-ઇરાવતમ્ આહુઃ’ ઇરાવત હાથી કો પ્રધાન કહતે હૈં ‘મિંગાણં
સીહો-મૃગાણાં સિંહઃ’ મૃગોં મૈં સિંહ પ્રધાન હૈ ‘સલિલાણં ગંગા-સલિ-
લાનાં ગંગા’ એવં જલોં મૈં ગંગા પ્રધાન હૈ અથવા ‘પેક્ષીસુ વા ગરુડો
વેણુદેવો-પક્ષિપુ મધ્યે ગરુડો વેણુ દેવઃ’ પક્ષિયોં મૈં વેણુ દેવ ગરુડ પ્રધાન

ત્રૈકાલિક અવસ્થાઓં મનન કરે છે, એટલે કે જાણે છે, એવા સામાન્ય-
કેવલીને અહીં મુનિ કહેવામાં આવેલ છે. એવાં મુનિઓમાં તીર્થંકર હોવાને
કારણે, મહાવીર પ્રમુ શ્રેષ્ઠ છે. તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાન્ મહાવીર પોતાની
ધાર તપસ્યાને કારણે સંપૂર્ણ લોકની ઉપર પતાકાના સમાન સર્વોચ્ચ સ્થાન
ધરાવે છે—તેમની ધાર તપસ્યાને કારણે સૌથી વધારે યશકીર્તિ ધરાવે છે. ॥૨૦॥

‘હૃસ્થીસુ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હૃસ્થીસુ-હસ્તિપુ’ હાથિયોં ‘ણાણ-જ્ઞાતં’ જગત્પ્રસિદ્ધ એવા ‘ઇરાવણ
માહુ-ઇરાવતમ્ આહુઃ’ ઇરાવત હાથીને પ્રધાન કહેવામાં આવે છે. ‘મિંગાણં
સીહો-મૃગાણાં સિંહઃ’ મૃગોં ‘સિંહ પ્રધાન છે. ‘સલિલાણં ગંગા-સલિલાનાં ગંગા’
એજ પ્રમાણે જલમાં ગંગા પ્રધાન છે. અથવા ‘પેક્ષીસુ વા ગરુડો વેણુદેવો-પક્ષિપુ
વા મધ્યે ગરુડો વેણુદેવઃ’ પક્ષિયોં વેણુદેવ-ગરુડ પ્રધાન છે. ‘નિર્વાણવાદીણિહ—

અન્વયાર્થ—(હત્થીસુ) હસ્તિષુ (ળાણ) જ્ઞાતં-જગત્પ્રસિદ્ધમ્ (પરાવળમાહુ) ઐરાવત શકવાહનં પ્રધાનમાહુઃ-કથયન્તિ, યથા વા (મિગાણં સીહો) મૃગાણાં મધ્યે સિંહઃ પ્રધાનઃ, તથા ભરતક્ષેત્રાપેક્ષયા (સલિલાળ ગંગા) સલિલાનાં-જલનાં મધ્યે ગદ્ધા શ્રેષ્ઠા, યથા વા (પક્ષીસુ વા ગરુડે વેણુદેવો) પક્ષિષુ મધ્યે ગરુડો વેણુદેવાપરનામકઃ પ્રસિદ્ધઃ તથા-(૩૬) ૩૬ સંસારે (નિર્વાણવાદીણિહ) નિર્વાણવાદિનામિહ મોક્ષવાદિનાં મધ્યે (ળાયપુત્તે) જ્ઞાતપુત્રો મહાવીરઃ પ્રધાન ઇતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘હત્થીસુ’ હસ્તિષુ ‘ળાણ’ જ્ઞાતં-જગત્પ્રસિદ્ધમ્, ‘પરાવળ’ ઐરાવતમ્ હન્દ્રસ્ય હસ્તિનં શ્રેષ્ઠમાહુઃ, યથા વા ‘મિગાણં’ મધ્યે ‘સીહો’ સિંહઃ-કેશરાદિમાન મૃગરાજઃ શ્રેષ્ઠઃ પ્રસિદ્ધો લોકે। યથા વા-‘સલિલાળગંગા’ સલિલાનાં-જલનાં હૈ ‘નિર્વાણવાદીણિહ-નિર્વાણવાદિના મિહ’ હસ સંસાર મેં મોક્ષવાદિયોં મેં ‘ળાયપુત્તે-જ્ઞાતપુત્રઃ’ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી પ્રધાન હૈ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—હાથિયોં મેં જગત્પ્રસિદ્ધ શક કા વાહન ઐરાવત હાથી પ્રધાન કહા જાતા હૈ, અથવા જૈસે ભરતક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે મૃગોં-પશુઓં મેં સિંહ પ્રધાન હૈ અથવા જલોં મેં ગંગા મહાનદી કા જલ પ્રધાન હૈ, અથવા પક્ષિયોં મેં વેણુદેવ અર્થાત્ ગરુડ પ્રસિદ્ધ હૈ, ડસી પ્રકાર હસ લોક મેં સમસ્ત નિર્વાણવાદિયોં મેં જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સ્વામી પ્રધાન હૈ ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—ઐરાવત હાથી જો હન્દ્ર કે વાહન રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ હૈ, વહ સમસ્ત હાથિયોં મેં શ્રેષ્ઠ કહલાતા હૈ, અથવા જૈસે લોક કે સવ પશુઓં મેં સિંહ શ્રેષ્ઠ હૈ, અથવા જૈસે જલોં મેં ગંગા કા જલ પ્રધાન હૈ, અથવા

નિર્વાણવાદીનામિહ નિર્વાણવાદિયોમાં-એટલેકે મોક્ષ વાદિયોમાં ‘ળાયપુત્તે-જ્ઞાતપુત્રઃ’ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી આજગતમાં પ્રધાન છે. ॥ ૨૧ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સઘળા હાથીઓમાં ઇન્દ્રના વાહન રૂપ ઐરાવત હાથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, અથવા જેમ ભરતક્ષેત્રમાં સઘળાં પશુઓમાં સિંહ પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ) ગણાય છે, અથવા જેમ બધી નદીઓનાં પાણી કરતાં ‘ગંગાનદીનું’ પાણી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, અથવા જેમ પક્ષીઓમાં વેણુદેવ અર્થાત્ ગરુડ સૌથી પ્રસિદ્ધ છે, એજ પ્રમાણે આ લોકના સઘળા નિર્વાણવાદીઓમાં જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) સર્વોત્તમ છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—શકેન્દ્રનું વાહન ઐરાવત નામનો હાથી છે. તે ઐરાવત સઘળા હાથીઓમાં શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે-જેમ આ લોકના સઘળાં પશુઓમાં સિંહ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. જગતની બધી નદીઓનાં પાણી કરતાં ગંગા મહાનદીનું

‘સમપાર્યવોધિની ટીકા પ્ર. જી. અ. ૬ જ.૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુગર્વર્ણનમ્ ૫૨૭

મધ્યે યથા-ગદ્ગાસલિલં પ્રધાનમ્ । ‘વસ્ત્રીસુ’ પક્ષિપુ મધ્યે, યથા-‘વેણુદેવે ગરુડે’
વેણુદેવો દ્વિતીયં નામ વિધતે યસ્ય, इत्थंभूतो गरुडो विशिष्टः-પ્રધાન્યમુપગતઃ,
एवम्-‘निर्वाणवादीं गिह’ इह-प्रस्मिन् क्षेत्रे निर्वाणवादिनाम्, तत्र निर्वाणं
मोक्षः, सिद्धिक्षेत्रम्, कर्मवन्धनख्यं वा, स्वरूपतः तदुपायभूतज्ञानदर्शनवारित्रतपः
प्राप्तिं हेतुतो वा वदितुं-प्रहाशयितुं शीलं विद्यते येषां ते निर्वाणवादिनः, तेषां
निर्वाणवादिनां मध्ये ‘नायपुत्ते’ ज्ञातपुत्रः, ज्ञातः-सत्रियस्त्रस्य पुत्रः-श्री महावीर-
स्वामी तीर्थकरः प्रधानः । यथावस्थितनिर्वाणार्थप्रख्यापकत्वात् । यथा हस्तिषु
श्रेष्ठ ऐरावतः, यथा वा वन्येषु केशरी, जलेषु गङ्गाजलम्, पक्षिषु गरुडः, तथा-
मोक्षवादिषु आस्तिक समुदायेषु भगवान् महावीर एव श्रेष्ठो नान्यः कश्चेति ॥२१॥

जैसे पक्षियों में वेणुदेव अपर नामवाला गरुड प्रधान है उसी प्रकार
निर्वाणवादियों में ज्ञातपुत्र भगवान् महावीर श्रेष्ठ हैं । यहाँ निर्वाण
का अर्थ है मोक्ष या सिद्धिक्षेत्र या समस्त कर्मों का क्षय अथवा
निर्वाण के उपाय सम्मगदर्शन आदि । ज्ञातवंशीय क्षत्रीय होने से
भगवान् ‘ज्ञातपुत्र या ‘नायपुत्त’ कहलाते हैं । ज्ञातपुत्र भगवान् महा-
वीर ने मोक्ष के स्वरूप और साधनों का यथातथ्य प्रहरण किया है,
अतएव वे मोक्षवादियों में प्रधान कहेजाते हैं ।

अभिप्राय यह है कि जैसे हाथियों में ऐरावत, पशुओं में सिंह,
नदियों में गंगा और पक्षियों में गरुड प्रधान है, उसी प्रकार निर्वाण-
वादी आस्तिकों में भगवान् महावीर ही श्रेष्ठ हैं, ॥२१॥

જળ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. પક્ષીઓમાં ગરુડ નામનું પક્ષી, કે જેનું બીજું નામ
વેણુદેવ છે, તે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. એજ પ્રમાણે જગતના સમસ્ત નિર્વાણવાદીઓમાં
જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્ મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે. અહીં નિર્વાણ એટલે મોક્ષ અથવા
સિદ્ધિક્ષેત્ર અથવા સમસ્ત કર્મોના ક્ષય અથવા નિર્વાણના ઉપાય રૂપ સમ્મગદર્શન
આદિ અર્થ ગ્રહણ થવો. એજ એ ભગવાન્ મહાવીર જ્ઞાતવંશમાં ઉત્પન્ન
થયેલા હોવાથી તેમને ‘જ્ઞાતપુત્ર’ અથવા ‘નાયપુત્ર’ કહેવાય છે. જ્ઞાતપુત્ર
ભગવાન્ મહાવીરે મોક્ષના સ્વરૂપનું તથા મોક્ષપ્રાપ્તિનાં સાધનોનું યથાર્થ રૂપે
પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેથી જ તેમને શ્રેષ્ઠ મોક્ષવાદી કહેવામાં આવ્યા છે.

તત્પર્ય એ છે કે જેમ હાથીઓમાં એરાવત, પશુઓમાં સિંહ, નદીઓનાં
જળમાં ગંગાનું જળ અને પક્ષીઓમાં ગરુડ પ્રસિદ્ધ છે, એજ પ્રમાણે
નિર્વાણવાદી આસ્તિકોમાં ભગવાન્ મહાવીર જ શ્રેષ્ઠ છે ॥૨૧॥

મૂલ્ય-જોહેસુ ણાણ જંહ વીસસેને,

પુંપ્ફેસુ વા જંહ અરવિંદ માહુ ।

સ્વત્તીળ સેટ્ટે^{૧૩} જંહ દંતવક્રે,

હસીળે સેટ્ટે^{૧૪} તેહ વદ્ધમાળે ॥૨૨॥

છાયા—યોગેષુ જ્ઞાતો યથા વિશ્વસેન, પુણ્યેષુ વા યથાઅરવિન્દમાહુ ।

ક્ષત્રિયાણાં શ્રેષ્ઠો યથા દાન્તવાક્યઃ, ઋષીણાં શ્રેષ્ઠ સ્તથા વર્ધમાનઃ ॥૨૨॥

આન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા—(ણાણ) જ્ઞાતો જગત્પ્રસિદ્ધઃ (વીસસેને) વિશ્વસેનઃ (જોહેસુ) યોગેષુ શ્રેષ્ઠઃ (જહા) યથા વા (પુંપ્ફેસુ) પુણ્યેષુ (અરવિંદમાહુ) અરવિન્દમ્

‘જોહેસુ ણાણ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘ણાણ-જ્ઞાતઃ’ જગત્ પ્રસિદ્ધ ‘વીસસેને-વિશ્વસેનઃ’, વિશ્વસેન ‘જોહેસુ-યોગેષુ’ યોદ્ધાઓ મેં ‘સેટ્ટે-શ્રેષ્ઠઃ’ શ્રેષ્ઠ હૈ ‘જહા-યથા’ જૈસે ‘પુંપ્ફેસુ-પુણ્યેષુ’ પુણ્યોં મેં ‘અરવિંદમાહુ-અરવિન્દમ્ આહુઃ’ કમલકો પ્રધાન કહતે હૈં ‘જહા-યથા’ જૈસે ‘સ્વત્તીળ-ક્ષત્રિયાણાં’ ક્ષત્રિયોં કે મધ્ય મેં ‘દંતવક્રે સેટ્ટે-દાન્તવાક્યઃ શ્રેષ્ઠઃ’ દાન્તવાક્ય-ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ હૈ ‘તહ-તથા’ હસીપ્રકાર ‘હસીળ-ઋષીણાં’ ઋષિયોં મેં ‘વદ્ધમાળે સેટ્ટે-વર્ધમાનો શ્રેષ્ઠઃ’ વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી હી શ્રેષ્ઠ હૈ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—જૈસે યોદ્ધાઓ મેં જગત્પ્રસિદ્ધ વિશ્વસેન ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ હૈ જૈસે પુણ્યોં મેં કમલપુષ્પ પ્રધાન હૈ અથવા જૈસે ક્ષત્રિયોં મેં દાન્તવાક્ય ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ હૈ, ઉસી પ્રકાર ઋષિયોં મેં વર્ધમાન મહાવીર શ્રેષ્ઠ હૈ ॥૨૨॥

‘જોહેસુ ણાણ’

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘ણાણ-જ્ઞાતઃ’ જગત્પ્રસિદ્ધ ‘વીસસેને-વિશ્વસેનઃ’ વિશ્વસેન ચક્રવર્તી ‘જોહેસુ-યોગેષુ’ યોદ્ધાઓમાં ‘સેટ્ટે-શ્રેષ્ઠઃ’ શ્રેષ્ઠ છે અને ‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘પુંપ્ફેસુ-પુણ્યેષુ’ પુણ્યોમાં ‘અરવિંદમાહુ-અરવિન્દમ્ આહુઃ’ કમળને પ્રધાન કહેવામાં આવે છે. ‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘સ્વત્તીળ-ક્ષત્રિયાણાં’ ક્ષત્રિયોમાં ‘દંતવક્રે સેટ્ટે-દાન્તવાક્યઃ શ્રેષ્ઠઃ’ દાન્તવાક્ય ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ છે. ‘તહ-તથા’ એજ પ્રમાણે ‘હસીળ-ઋષીણાં’ ઋષિયોમાં ‘વદ્ધમાળે સેટ્ટે-વર્ધમાનો શ્રેષ્ઠઃ’ વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૨૨ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ યોદ્ધાઓમાં જગત્પ્રસિદ્ધ વિશ્વસેનને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ પુણ્યોમાં કમળને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ ક્ષત્રિયોમાં

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. જી. અ. ૬૩.૧ મહાવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૧૯

-કમલં પ્રધાનમાહુઃ-વ્યયન્તિ (જહા) યથા વા (સ્વતીર્ણ) ક્ષત્રિયાણાં મધ્યે (દંતવાક્યે સેટ્ટે) દાન્તવાક્યઃ ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠઃ (તહ) તથા-(ઈસીણ) ઋષીણાં મધ્યે (વદ્ધમાણે) વર્દમાનો મહાવીરઃ (સેટ્ટે) શ્રેષ્ઠઃ પ્રધાન ઇતિ ॥૨૨॥

ટીકા—‘જહા’ યથા ‘ળાપ’ જ્ઞાતો-જગતિ મસિદ્ધઃ ‘જોદેમુ’ યોથેષુ ‘દીસતેણે’ વિશ્વસેનઃ-ચક્રવર્તી, યથા યોથેષુ પ્રધાનતયા લોકે મસિદ્ધઃ । ‘જહ’ યથા વા ‘પુષ્પેમુ’ પુષ્પેષુ-વકુલમન્દારચમ્પકાદિષુ વહુષુ અરવિન્દં-નીલોદરલં શ્રેષ્ઠમાહુઃ, પુષ્પાણાં ગુણાઽવગુણજ્ઞાતારઃ, ‘જહ’ યથા-‘સ્વતીર્ણ’ ક્ષત્રિયાણાં મધ્યે ‘દંતવાક્યે’ દાન્તવાક્યઃ, ક્ષતાન્નાશાત્ ત્રાયન્તે-રક્ષન્તિ યે તે ક્ષત્રિયાઃ તેનાં ક્ષત્રિયાણાં મધ્યે દાન્તવાક્યઃ સમિત્ર ઇવ દાન્તાઃ ઉપશાન્તાઃ વાક્યાદેવ શત્રવો યસ્ય સ દાન્તવાક્યઃ-ચક્રવર્તી । યયપિ વિશ્વસેનદાન્તવાક્યાનુભાવપિ ચક્રવર્તિનો તયોરેકસ્યૈવ કથનેન નિર્વાહાત્ ઉપશોઃ કથનેન પુનરુક્તિરૂપા શક્ત્વા

ટીકાર્થ—જિસ પ્રકાર સમસ્ત યોદ્ધાઓ મેં, જગત્ મેં પ્રખ્યાત વિશ્વસેન નામક ચક્રવર્તી પ્રધાન કહા જાતા હૈ, અથવા જૈસે વકુલ મન્દાર ચમ્પક આદિ બહુત પ્રકાર કે પુષ્પોં મેં પુષ્પોં કે ગુણાવગુણોં કે જ્ઞાતા અરવિન્દ અર્થાત્ નીલ કમલ કે પુષ્પાં કો શ્રેષ્ઠ કહતે હૈં, અથવા જૈસે સમસ્ત ક્ષત્રિયોં મેં ‘ક્ષત અર્થાત્ નાશ સે ત્રાણ અર્થાત્ રક્ષણ કરને વાલા ક્ષત્રિય કહલાના હૈં’ દાન્તવાક્ય પ્રધાન કહા જાતા હૈ, કયોંકિ જિસકે વચન માત્ર સે શત્રુ દાન્ત અર્થાત્ ઉપશાન્ત હોજાઈં ઉસે ‘દાન્ત વાક્ય’ કહતે હૈં । યયપિ વિશ્વસેન ઔર દાન્તવાક્ય દોનોં ચક્રવર્તી હૈં, इनमें से किसी एक का ही ग्रहण करने से काम चल सकता है, अतः दोनों का ही ग्रहण करना पुनरुक्ति है, ऐसी अशंका की जा

દાન્તવાક્ય ચક્રવર્તી ને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત ઋષિઓમાં વર્દમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે સમસ્ત યોદ્ધાઓમાં વિશ્વસેન ચક્રવર્તી પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે, અથવા જેમ બકુલ ચંપો, શુભાળ આદિ સઘળાં ફૂલોમાં, ફૂલોના શુભાવશુભોના બહુકારો, અરવિન્દ-નીલકમળને શ્રેષ્ઠ કહે છે, અથવા જેમ સમસ્ત ક્ષત્રિયોમાં (ક્ષત એટલે નાશ, નાશમાંથી ત્રાણ-રક્ષણ કરનારને ક્ષત્રિય કહે છે (દાન્તવાક્ય સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાય છે) કારણ તેના અવાજ માત્ર સાંભળતાં જ શત્રુઓ દાન્ત એટલે કે ઉપશાન્ત થઈ જતા. જેને અવાજ સાંભળતાં જ શત્રુઓ દાન્ત થઈ જાય છે, તેને દાન્તવાક્ય કહે છે એજ પ્રમાણે ઋષિઓમાં શ્રી વર્દમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. શંકા-વિશ્વસેન અને દાન્તવાક્ય આ બંને ચક્રવર્તીઓ છે. તેથી અહીં પુનરુક્તિ હોય

જાયતે તત્વાદ-યોધેષુ પ્રધાનત્વાન્ વાક્યપ્રમાવશાલિત્વાન્, અર્થમેદેનોમયોઃ પાર્થક્યેન ગ્રહણાન્ ન પુનરુક્તિઃ । 'તદ્' તથા-'ઈસીળ' કૃષીણાં-તપસ્વિનાં મધ્યે 'વર્દમાણે' શ્રીવર્દમાનઃ 'સેઢે' શ્રેષ્ઠઃ, ઇતઃ પુરા પ્રશસ્યપ્રશસ્યતરપ્રશસ્યતમાદિના દૃષ્ટાન્તેન ભગવતઃ સ્વરૂપમુત્પર્ગિતવાન્ । તદ્ધુના તાનેવ દૃષ્ટાન્તાન્ પદસર્પ દાર્શનિકં ભગવન્તં નામપ્રદ્ધેન નિર્દિષ્ટવાન્ । યથા યોધેષુ વિશ્વસેનઃ, યથા વા પુષ્પેષુ નીલમુત્પલ્લય, ક્ષત્રિયેષુ ચક્રવર્તી, તથા તપસ્વીનાં મધ્યે ભગવાન્ વર્દમાન-સ્વામી શ્રેષ્ઠ ઇતિ ॥૨૨॥

મૂલ્ય-દાનાણ સૈદ્ધં અભયપ્પયાગં, સચ્ચેસું વા અણવજ્જં વ્યંતિ ।
તેવેસુ વા ઉત્તમવર્મચેરં લોપુત્તમે સમંણે નાયપુત્તે ॥૨૩॥

સકની હૈ, કિન્તુ इनमें से एक योद्धाओं में प्रधान है और दूसरा प्रमा-
वशाली वाक्य वाला है । इस प्रकार दोनों के अर्थ में भेद होने से
पुनरुक्ति नहीं समझनी चाहिए ।

उसी प्रकार कृषियों में श्रीवर्द्धमान श्रेष्ठ हैं । इससे पूर्व प्रशस्य,
प्रशस्यतर और प्रशस्यतम आदि दृष्टान्तों द्वारा भगवान् के स्वरूप का
वर्णन किया था, अब उन्हीं दृष्टान्तों को दिखलाकर दार्शनिक भगवान्
का नामोल्लेख करके निर्देश किया है ।

जैसे योद्धाओं में विश्वसेन, पुष्पों में नीलकमल का पुष्प, क्षत्रियों
में दान्तवाक्य चक्रवर्ती प्रधान है, उसी प्रकार तपस्वियों में वर्द्धमान
स्वामी श्रेष्ठ हैं ॥२२॥

થતો લાગે છે. બન્નેમાંથી કેઈ પણ એકની ઉપમા આપી હોત તો
ભામ ચલી શકત.

સમાધાન-વિશ્વસેન યોદ્ધાઓમાં પ્રધાન હતો, અને દાન્તવાક્ય પદ્માવ-
શાળી વાક્યવાળો હતો. આ કારણે તે બન્ને ચક્રવર્તીઓમાં બ.સ વિશિષ્ટતા
હોવાથી અને બન્નેના અર્થમાં ભેદ આવતો હોવાથી ઉપમામાં પુનરુક્તિ દોષનો
સંભવ રહેતો નથી.

આગળ પ્રશસ્ય પ્રશસ્યતર, અને પ્રશસ્યતમ આદિ દૃષ્ટાન્તો દ્વારા મહાવીર
પ્રભુના રાજપુત્ર વર્ણન કરવામાં અ.બુ. છે, હવે એજ દૃષ્ટાન્તોને આધાર
દાર્શનિક ભગવાનના નામના ઉદ્દેશ સાથે નિર્દેશ કરવામાં આવે છે-

જેમ યોદ્ધાઓમાં વિશ્વસેન, પુષ્પોમાં નીલકમલ, અને ક્ષત્રિયોમાં દાન્ત-
વાક્ય શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, એજ પ્રમાણે તપસ્વીઓમાં વર્દમાન સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૨॥

સમધાર્થલોચિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬ ડ.૧ મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૨૧

છાયા—દાનાનાં શ્રેષ્ઠમમયપદાનં સત્યેષુ વા અનવદ્યં વદન્તિ ।

તપ્સુ વા ઉત્તમં બ્રહ્મચર્યં લોકોત્તમઃ શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ ॥૨૩॥

અન્વયાર્થઃ—(દાણાણં) દાનાનાં મધ્યે યયા—(અમયપ્પયાણં) અમયપદાનં—પ્રાણદાનં (સેટ્ટં) શ્રેષ્ઠં પ્રધાનમ્ (વચ્ચેસુ) સત્યેષુ વાક્યેષુ (અણવજ્જં) અનવદ્યં—નિરવદ્યં—પરપીડાડનુસ્પાદકં વાક્યં શ્રેષ્ઠમ્ (વયંતિ) વદન્તિ—કથયન્તિ, (તવેસુ) તપ્સુ મધ્યે (વંમચેરં ઉત્તમં) બ્રહ્મચર્યં નવશાટિકોપેતં બ્રહ્મચર્યમ્ (ઉત્તમં) ઉત્તમં પ્રધાનં તથૈવ (સમણે) શ્રમણઃ (નાયપુત્તે) જ્ઞાતપુત્રો વર્દ્ધમાનઃ (લોગુત્તમે) લોકોત્તમઃ—ત્રિલોકોત્તમઃ ॥૨૩॥

‘દાણાણ સેટ્ટં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘દાણાણ-દાનાનાં’ સઘ પ્રકાર કે દાનોં મેં ‘અમયપ્પયાણં—અમયપદાનમ્’ અમયદાન ‘સેટ્ટં-શ્રેષ્ઠમ્’ ઉત્તમ હૈ ‘સચ્ચેસુ-સત્યેષુ’ સત્યવચનોં મેં ‘અણવજ્જં-અનવદ્યમ્’ જિસસે કિસીકો પીડા ન હો એસા સત્ય શ્રેષ્ઠ હૈ એસા ‘વયંતિ-વદન્તિ’ કહતે હૈં ‘તવેસુ-તપસુ’ તપોં મેં ‘વંમચેરં ઉત્તમં-બ્રહ્મચર્યમ્ ઉત્તમમ્’ નવ કોટિયુક્ત બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ હૈ હમો પ્રકાર ‘સમણો-શ્રમણઃ’ હસ લોક મેં શ્રમણ મહાવાન ‘નાય-પુત્તે-જ્ઞાતપુત્રઃ’ જ્ઞાન પુત્ર વર્દ્ધમાન સ્વામી ‘લોગુત્તમે-લોકોત્તમઃ’, સઘસે ઉત્તમ નામ શ્રેષ્ઠ હૈ ॥૨૩॥

—અન્વયાર્થ—જૈસે સમસ્ત દાનોં મેં અમયદાન પ્રધાન હૈ, સત્ય વાક્યોં મેં અનવદ્ય અર્થાત્ જો પરપીડાજનક ન હો એસા નિરવદ્ય વાક્ય શ્રેષ્ઠ હૈ ઓર તપોં મેં નવશાટ યુક્ત બ્રહ્મચર્ય પ્રધાન હૈ, ડસી પ્રકાર શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર વર્દ્ધમાન મહાવીર સ્વામી તીનોં લોકોં મેં ઉત્તમ હૈ ॥ ૨૩॥

‘દાણાણં સેટ્ટં’

શબ્દાર્થ—‘દાણાણં-દાનાનાં’ અધા પ્રકારનાં દાનોનાં ‘અમયપ્પયાણં-અમયપદાનમ્’ અમયદાન ‘સેટ્ટં-શ્રેષ્ઠમ્’ ઉત્તમ છે. ‘સચ્ચેસુ-સત્યેષુ’ સત્ય વચનોનાં ‘અણવજ્જં-અનવદ્યમ્’ એનાર્થી કોઈને પણ પીડા ન થાય એવું સત્ય શ્રેષ્ઠ છે. એ પ્રમાણે ‘વયંતિ-વદન્તિ’ કહે છે. ‘તવેસુ-તપસુ’ તપોનાં ‘વંમચેરં ઉત્તમમ્-બ્રહ્મચર્ય ઉત્તમમ્’ નવકોટિયુક્ત એવું બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે. એજ પ્રમાણે ‘સમણો-શ્રમણઃ’ આલોકમાં અમલ જાવાન ‘નાયપુત્તે-જ્ઞાતપુત્રઃ’ જ્ઞાતપુત્ર વર્દ્ધમાન સ્વામી ‘લોગુત્તમે-લોકોત્તમઃ’ અર્થાથી ઉત્તમ અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૨૩ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સમસ્ત દાનોનાં અમયદાન શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સત્ય વચનોનાં અનવદ્ય, એટલે કે કોઈને માટે પીડાજનક ન હોય એવાં નિરવદ્ય વચનો શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર વર્દ્ધમાન ત્રણે લોકમાં સર્વોત્તમ છે. ॥૨૩॥

ટીકા—તથા-‘દાણા’ દાનાનામ્ સ્વપરાનુગ્રહાર્થે દીયતે પરસ્મૈ યસદાને તદનેકવિધમ્, તેષાં દાનાનામનેકવિધાનાં મધ્યે ‘અમયપ્પયાણં’ અમયપદ્ધાનમ્, જીવાનાં જીવિતાર્થિનાં ત્રાણકારિત્વાદ્ અમયદાનં સર્વતઃ ઉત્તમમ્ । તદુક્તમ્—

‘દીયતે પ્રિયમાણસ્ય કોટિં જીવિતમેવ વા ।

ધનકોટિં ન ગૃહ્ણીયાત્સર્વે જીવિતુ મિચ્છતિ’ ॥

કોટિસ્વર્ણાદિદાનેનાઽપિ ન તથા તુષ્યતિ જન્તુઃ યથા-સમુપસ્થિતે મરણે-
અમયદાનેન । તથાપિ શાસ્ત્રે મન્દમતીનામધિકારાત્ તેષાં સુલાવચોધાય એકં
કથાનકમ્ અમયદાનસમ્બદ્ધં સ્વલ્પવચસા પ્રસ્તૌમિ । તથા-આસીદ્ વસન્તપુર-

ટીકાર્થ—અપને ઓર પરકે અનુગ્રહ ‘ઉપકાર’ કે લિપે જો દિયા
જાતા હૈ વહ દાન કહલાતા હૈ । દાન કે પ્રતેક મેદ હૈ, ડન સબ પ્રકાર
કે દાનોં મેં અમયદાન સબ સે ઉત્તમ હૈ, કયોં કિ જીવન કે અમિલાષી
જીવોં કી ડસસે રક્ષા હોતી હૈ । કહા ખી હૈ-‘દીયતે પ્રિયમાણસ્ય’ ઇત્યાદિ ।

યદિ મરતે હુપ પ્રાણી કો એક કરોડ સુદ્રાઈ (મોહર) અથવા
જીવન દિયા જાય-દોનોં મેં સે એક દેને કો કહા જાય તો વહ કરોડ
સુદ્રાઈ (મોહર) હેના પસંદ નહીં કરેગા, વહ જીવન હી કી અમિલાષા
કરેગા । કયોં કિ પ્રત્યેકપ્રાણી જીવિન રહને કી હી અમિલાષા કરતા હૈ ।

મૃત્યુ ઉપસ્થિત હેને પર જીવ કો કરોડ સ્વર્ણસુદ્રાઈ (મોહર) દેને
પર ખી વૈના સન્તોષ નહીં હોતા જૈસા અમયદાન સે હોતા હૈ । ફિર ખી
મન્દમતિયોં કે સુલાવચોધ કે લિપે અર્થાત્ મરલતા સે સમજાને કે
લિપે એક ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કિયા જાતા હૈ । જો હસપ્રકાર હૈ—

ટીકાર્થ—સ્વ ઓને પરના અનુચલ (ઉપકાર) નિમિત્તે જે અપવામાં
આવે છે, તેને દાન કહે છે. દાનના અનેક લેહ છે. તે સઘળા પ્રકારનાં
દાનોમાં અમયદાન સૌથી ઉત્તમ છે, કારણ કે જીવવાની અમિલાષાવાળા
જીવોની તેના દ્વારા રક્ષા થાય છે. કહ્યું પણ છે કે-

‘દીયતે પ્રિયમાણસ્ય’ ઇત્યાદિ—

‘મરણનો ભય જેની સામે ઉપસ્થિત થયો હોય એવા કોઈ પણ
મનુષ્યને એક કરોડ સોના મહોરો અથવા જીવનના અપવાતું કહેવામાં
આવે અર્થાત્ બંનેમાંથી એક જ પરતુ ગ્રહણ કરવાનું કહેવામાં આવે તો
તે સોના મહોરોને પસંદ કરવ ને બદલે જીવનદાન જ પસંદ કરશે, કારણ
કે પ્રતેક પ્રાણીને પોતાનો જીવ જ સૌથી અધિક પ્રિય હોય છે.’

મૃત્યુ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે જીવને કરોડો સોનામહોરો આપવામાં
આવે તો પણ એટલો સંતોષ થતો નથી કે જેટલો અભયદાન-જીવનદાન-
મનુષ્યની થાય છે. મન્દમતિવાળા હોદ્દાને કોઈ પણ વાત સરળતાથી

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬ ડ.૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૨૩

નામકનગરે રાજાઽરિદમનો નામા । સ ચ કદાચિત્ ચતુર્મદિપી સમુપેતઃ ॥ માસાદ-
વાતાયને ક્રીડયાઽઽસ્માન્ વિનોદયંસ્તિષ્ઠતિ સ્મ । તેન રાજા કદાચિત્ ચૌરો
રક્તઠ્ઠરવીરપુષ્પસમ્બદ્ધમુષ્ડમાઝો રક્તાઽમ્બરપરિધાનો રક્તચન્દનોપલ્લિમાઙ્ગઃ
મહત્વાઘટિષ્ઠિમો રાજપુરુષૈઃ રાજમાર્ગેણ નીયમાનઃ સપત્નીકેન દૃષ્ટઃ । સંહતામિ
સ્તામિ મંદિષીભિઃ પૃષ્ઠં કિં કૃતમનેન, યદર્થં યસ્યેદશી અવસ્થા લોકેષ્વ ક્વાપિ
નીયતે । અનન્તરં રાજપુરુષેણ વિજ્ઞાપિતમ્ યદયં પરદ્રવ્યાઽપહરણમકરોત્ । નીતિ-
શાસ્ત્રમદર્શિતેન યથા પરદ્રવ્યાઽપહારકો નિર્ણીતઃ । અતો મારણાય નીયતે વધ્ય-

વસન્તપુર નામક નગર મેં અરિદમન નામકા રાજા થા । એક ઘાર
વહ અપનો ચાર રાનિયોં કે સાથ રાજમહલ કે દ્ધારોલે મેં ક્રીડા કરતા
હુઆ વિનોદ કર રહા થા । અપની પત્નિયોં કે સાથ રાજા કી દષ્ટિ એક
ચોર પર પડી, ડસકે ગલે મેં લાલ કનેર કે પુષ્પોં કી માલા પડી થી,
ડસને લાલ રંગ કે વઙ્ગ પહના થા, લાલ ચન્દન સે ડસકા શરીર લિસ
થા । યહ પુરુષ વધ કરને યોગ્ય હૈ, હસ પ્રકાર કી ડુગડુગી વજાઈ જા રહી
થી । એસે ડસ પુરુષકો રાજપુરુષ રાજમાર્ગ સે લે જા રહે થે ।

ડસે દેલ્હ હર રાનિયોં ને મિલકર પૂછા-‘હસને કયા દુષ્કર્મ ક્રિયા
હૈ જિસકે કારણ હસકી એસી દશા હુઈ હૈ ઓર રાજપુરુષ હસે કહ્વાં
લે જા રહે હૈ’ ।

રાજપુરુષ ને ડત્તર દિયા હસને પરકીય દ્રવ્ય કા અપહરણ ક્રિયા

સમાખવવી હોય, તેા ઉઠાહરણ આપવું પડે છે. તેથી સૂત્રકાર એક ઉઠાહરણ
દ્વારા અભયદાનની શ્રેષ્ઠતાનું પ્રતિપાદન કરે છે-વસન્તપુર નામે એક નગર
હતું. અરિદમન નામનો રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતો. હતો એક દિવસ તે પોતાની
ચાર રાણીઓની સાથે રાજમહેલના ઝરુખામાં બેઠો બેઠો વાર્તાવિનોદ કરી
રહ્યો હતો. એવામાં રાણીઓની તથા રાજાની દષ્ટિ એક ખન્દિવાન ચોર પર
પડી. તેના ગળામાં લાલ કનેર (કરૈણ) નાં પુષ્પોની માળા હતી, તેણે લાલ
રંગનાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં, તેના આખા શરીર પર લાલ ચન્દનનો લેપ
કરેલો હતો, ‘આ પુરુષ વધ કરવાને યોગ્ય છે’, એની ઘોષણા થઈ રહી હતી
તેવા ચોરને રાજપુરુષો રાજમાર્ગ પરથી લઈ ને જતા હતા.

તેને બોધને રાણીઓએ એક રાજપુરુષને બોલાવીને પૂછ્યું-

‘આ માણસે શો અપરાધ કર્યો છે કે જેને કારણે તેની આ પ્રકારની
દશા થઈ છે ?’

રાજપુરુષે જવાબ દીધો-‘આ માણસે પારકા દ્રવ્યનું અપહરણ કર્યું છે.

ભૂમી । તત્કાલ તાપિરુક્તમ્-રાજન્ ! યોઽસ્માકં મવતા પૂર્વ વ્રો દત્તઃ, દીપતાં સોઽસ્મભ્યયેકદિનાય યેનૈતસ્ય ક્ષિત્તિદુપરુક્ષિયામહે । પ્રદસ્ય 'રાજ્ઞાઽપિ સ્વીકૃતમ્, તતઃ પ્રથમયા મહિષ્યા કયાઽપિ સ્નાનાદિપુરસ્સરમ્-અન્નઙ્કારાઽઽલઙ્કૃતો દીનાર-સહસ્રવ્યયેન શ્વદાદીન્ વિષયાન્ પ્રાપય્યૈકમહો યાવદ્ યાપિતઃ । ટ્વિતીયદિવસે સ્વ-માળયાઽપરયા તથૈવ પચ્ચમહસ્રદીનારવ્યયેન લાલિતઃ । તૃતીયયાઽપિ તૃતીયદિને દશ-સહસ્રદીનારવ્યયેન લાલિતઃ પાલિતઃ પોષિતધૌરઃ । ચતુર્થદિને પતુર્થી પૃથ્વમહિષી હૈ । નીતિશાસ્ત્ર મેં પ્રદર્શિત માર્ગે સે યહ ચોર સાશ્વિત હો ચુકા હૈ । અતઃૈવ હસે મારને કે લિષ્ઠ વધનૂમિ કી ઓર હે જા રહે હૈ ।

યહ સુનવર રાનિયોં મે કહા-મહારાજ ! આપને વહેલે હમેં જો વરદાન દિયા થા, વહ હસ સમગ્ર દીજિયે, જિસસે હમ હમકા કુછ ઉપકાર કર સકેં ।

રાજા ને મુસ્કરા કર સ્વીકૃતિ પ્રદાન કી । તથા પહેલી રાની ને સ્નાન આદિ કરવાકર, અલંકારોં સે અલંકૃત કરકે, ઇક હજાર દીનાર (મોહરે) વ્યય કરકે ઉસ ચોર કો મનોજ્ઞ શબ્દ આદિ વિષયોં કા ઉપભોગ કરવાયા । હસ પ્રકાર ઇક દિન વ્યતીત હો ગયા । દૂસરી રાની ને પાંચ હજાર દીનાર વ્યય કરકે ઉસી પ્રકાર ઉસે રક્ષા । ત્રીસરે દિન ત્રીસરી રાની ને દસ હજાર વ્યય કરકે ચોર કા લાલન પાલન પોષણ

નીતિશાસ્ત્રમાં પારકા દ્રવ્યનું અરહરણ કરવાનો નિષેધ છે. તે ચોર સાશ્વિત થઈ ચુક્યો છે, તેથી તેને મે તની સજા કરમાવવામાં આવી છે આ સજાનો અમલ કરવા માટે અમે તેને વધરથાને લઈ જઈએ છીએ’.

આ પ્રકારનો જવાબ સાંભળીને રાણીએએ રાજાને વિનંતિ કરી- ‘મહારાજ ! આપની પાસે અમારું એક વરદાનનું લેણું છે, અમે તે વરદાન દ્વારા આ માણસ ઉપર ખની શકે તેટલો ઉપકાર કરવા માગીએ છીએ, તો અરથારે અમને તે વરદાન માગી લેવા દો’.

રાજાએ મંદ મંદ હાસ્ય સહિત તેમની તે વાત મંજૂર કરી. ત્યારે પહેલી રાણીએ તે ચોરને સ્નાન આદિ કરાવીને અલંકારથી વિભૂષિત કરીને, એક હજાર દીનાર (સોના મહોરો) ખર્ચીને તે ચોરને મનોજ્ઞ શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ કરાવ્યો. આ પ્રકારે એક દિન વ્યતીત થઈ ગયો. બીજે દિવસે બીજી રાણીએ પાંચ હજાર સોનામહોરો ખર્ચીને તેને એજ પ્રમાણે શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ કરાવ્યો. ત્રીજે દિવસે ત્રીજી રાણીએ દસ હજાર સોનામહોરો ખર્ચીને તે ચોરનું લાલન પાલન કરીને તેને સુખ આપવાનો પ્રયત્ન

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬ ડ. ૧ ભગવતો મહાચોરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૨૫

રાજો મતિમાદાયાઽભયદાનેન મરણાદ્દક્ષિતવર્તો । તાઽ એકદા ચતુર્થા મદિધી અન્યાભિ
મદિધીભિરુપદ્રમિતા રાજો મદિધેના મન્યતમયા ત્વયા કિમપિ દિમિતિ નોષકૃત-
શ્રીર ઇતિ । ચૌરોપકારાઽર્ત્તવર્ગવર્ધમિતગર્મિતાનાં તાસાં સમસનદ્દગાઽઽહૂયર્ચારં
પૃષ્ઠવાન્ રાજા, અહો કથય સત્પત્, કયા વહૂત્કૃતોઽસિ । ચૌરેણાઽસાદિ. તુરીય-
યાઽનયા રાજન્ । અભયમદાયિ દક્ષિણા । અભયપદાને દાનશ્રવણેન પુનર્જાતમિત્રા-
ઽઽસ્માનમવગચ્છામિ । તત્ એતાવતૈર સિદ્ધમ્ યત્-સર્વદાનેષુ શ્રેઽઽપમયદાનમેવ ।
'સત્ત્વેસુ' સત્યેષુ મધ્યે યત્ 'અનવજ્જે' અનવધમ્ પરપીડાઽનુત્પાદકં તત્ સત્ય-
ક્રિયા । ચૌથે દિન અપમાનિના ચૌથી રાની ને, જો પટ રાની થી, રાજા
કી સલાહ લેકર ડમ ચોર કી અભયદાન દેકર રક્ષા કી ।

एक दिन शेर रानियाँ चौथी रानी का उपहास करती हुई कहने
लगी-तुम बहुत कृपण हो । तुमने डम चोर के लिए कुछ भी दिय
नहीं किया । उन रानियों को चोर का उपकार करने का बड़ा
घमण्ड था । इस कारण वे अपने उपकार का खूब दर्खान कर रही थीं ।
तब राजा ने उस चोर को उनके सामने बुलवाया और पूछा-सच-सच
बना, किम रानी ने तेरा बहुत उपकार किया है ? चोर ने उत्तर दिया
इन चौथी महारानी ने मुझे अभय की दक्षिणा दी । अभयदान पाकर
मुझे ऐसा लगा मानों मेरा पुनर्जन्म हुआ है ।

इस कथानक से सिद्ध है कि सर्वदानों में अभयदान ही श्रेष्ठ है ।

કર્થો ચોથે દિવસે ચોથી રાણીએ (પટરાણીએ) રાજાની પાસે વચન માગ્યું કે
આ ચોરને અભયદાન દો. રાજાએ તેને અભયદાન દીધું. આ રીતે ચોથી
રાણીએ તેને જીવતદાન અપાવ્યું.

હવે બીજી ત્રણે રાણીઓએ ચોથી રાણીને આ પ્રમાણે ઉપહાસ કરવા
માંડ્યો-“તમે ખૂબ જ કંજૂસ છો ! તમે તો ચોરની પાછળ એક પાઈ પણ
અચીં નહીં !” તે રાણીઓના મનમાં એવો અહંકાર થયો કે અમે ચોર
ઉપર ઘણો મોટો અનુચ્છ કર્થો છે, તે કારણે તેઓ પોત પોતાના ઉપકારના
વખાણ કર્યા કરતી હતી. ત્યારે રાજાએ તે ચોરને પોતાની પાસે બોલાવીને
આ પ્રમાણે પૂછ્યું; “તું કોઈ પણ પ્રકારનો સંકોચ રાખ્યા વિના સાચે
સાચું કહી દે કે કઈ રાણીએ તારા પર વધારેમાં વધારે ઉપકાર કર્યો છે ?”
ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો-“આ ચોથી મહારાણીએ મને અભયદાન અપા-
વીને મારી રક્ષા કરી છે. અભયદાન મળવાથી મને તો બાણે નવું જીવન
મળી ગયું છે.”

આ ઉદાહરણ દ્વારા એ સિદ્ધ થાય છે કે સમસ્ત દાનોમાં અભયદાન
શ્રેષ્ઠ છે.

વચનમેવ શ્રેષ્ઠમિતિ 'વયંતિ' વદન્તિ શાસ્ત્રતત્ત્વવેત્તાઃ, ન તુ પરિપીડોત્પદકં સત્યં સદ્વ્યોહિતમિતિ કૃત્વા-તથા ચોક્તઃ—

‘લોકેઽપિ શ્રૂયતે વાદો યથા સત્યેન કૌશિકઃ ।

પતિતો વધયુક્તેન નરકે તીવ્રવેદને’ ॥

અન્યદપિ—‘તદેવ કાળં કાળન્તિ પંડગં પંડગન્તિ વા ।

વાહિયં વા વિ રોગિન્તિ તેળં ચોરોતિ નો વદે’ ॥

નીતિશાસ્ત્રેઽયુક્તમ્—સત્યં બ્રૂયાત્ પ્રિયં બ્રૂયાન્ન બ્રૂયાત્સત્યમપિયમ્ ।

સત્યં ચ નાઽનૃતં વ્રૂયા દેપ ધર્મઃ સનાતનઃ’ ॥૧॥ ઇતિ,

શાસ્ત્ર કે તત્ત્વ કે વેત્તા સત્યોં મેં उसी सत्य को श्रेष्ठ कहते हैं जो निरवयव हो अर्थात् जिससे पर को पीड़ा उत्पन्न न होती हो । जो वचन परपीडाजनक हो वह श्रेष्ठ नहीं है, क्योंकि सत्पुरुषों के लिए जो हितकर हो, वही सत्य कहलाता है । कहा भी है—‘लोकैऽपि श्रूयते वादो’ इत्यादि ।

કૌશિક હિંસાકારી સત્ય સે તીવ્ર વેદના વાળે નરક મેં યદા એસા વાદ લોક મેં બી સુના જાતા હૈ ॥૧॥

और भी कहा है—‘तदेव कालं कालन्ति’ इत्यादि ।

કાળે કો કાળા ન કહે, પંડક (નપુંમક) કો પંડક ન કહે, બીમાર કો બીમાર ન કહે ઓર ચોર કો ચોર ન કહે, ક્યોંકિ એસા કહેને સે ઉન્હેં પીડા પહુંચતી હૈ ॥૧॥

નીતિશાસ્ત્ર મેં બી કહા હૈ—‘સત્યં વ્રૂયાત્ પ્રિયં વ્રૂયાત્’ इत्यादि ।

શ.સરોએ એજ સત્યને શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે કે જે નિરવયવ એટલે કે પરને પીડાકારી ન હોય. જે વચન પરપીડાજનક હોય તેને કદી પણ શ્રેષ્ઠ કદી શકાય નહીં, કારણ કે સત્પુરુષોને માટે જે હિતકર હોય, તેને જ સત્ય કહેવાય છે— કહ્યું પણ છે કે—“લોકેઽપિ શ્રૂયતે વાદો” ઇત્યાદિ “કૌશિક હિંસા-કારી સત્યને કારણે તીવ્ર વેદનાવાળા નરકમાં પડ્યો, એવી માન્યતા લોકોમાં પ્રચલિત છે એટલે કે એવું લોકો કહે છે” ॥૧॥

વળી એવું કહ્યું છે કે “તદેવ કાળં કાળન્તિ” ઇત્યાદિ

“કાણુને કાણુ કહેવાય નહીં, નપુંસકને નપુંસક કહેવાય નહીં, બીમારને બીમાર ન કહેવાય અને ચોરને ચોર ન કહેવાય કારણ કે તેમ કહેવાથી તેને દુઃખ થાય છે. નીતિશાસ્ત્રમાં પણ એવું કહ્યું છે કે— “સત્યં વ્રૂયાત્ પ્રિયં

સમયાર્થબોધિનો ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬૩.૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૨૭

‘તવેસુ’ તપઃસુ મધ્યે ‘વમચેરં’ વ્રહ્મચર્યમ્ નવવિધવાટિકોપેતમ્ ઉત્તમ-
પ્રધાનં મવતિ । તથા-‘સમણે’ શ્રમણઃ શ્રમણઃ ‘નાયપુત્રે’ જ્ઞાતપુત્રઃ ‘લોગુત્તમે’
લોકોત્તમઃ-સર્વલોકોત્તમરૂપસંપદા સર્વાતિશાયિન્યા શત્રુચા ક્ષાયિકજ્ઞાનદર્શનામ્યા
શીલેન ચ જ્ઞાતપુત્રો ભગવાન્ શ્રમણો મહાવીરઃ સર્વોત્તમઃ ।

‘દાનાનામમયં દાનં શ્રેષ્ઠ મિત્યમિધીયતે ।

પરપીડાડનુત્પાદકં સત્યં સત્યેષુ શસ્પતે ॥૨૧॥

ઢાદશવિધતપસ્સુ વ્રહ્મચર્યમ્સુત્તમં તથૈવ જ્ઞાતપુત્રો મહાવીરો લોકોત્તમઃ-
લોકેવૃત્તમ્ હત્યર્થઃ ॥૨૨॥

મૂલમ્-ટિર્કિણં સેટ્ટાં લંબસુત્તમા વા

સર્મા સુહેમ્મા વ સર્માણ સેટ્ટાં ।

સત્ય ખાષણ કરે, પ્રિય ખાષણ કરે કિન્તુ અપ્રિય સત્ય ન કહે ।
સત્ય અસત્ય કા ખિશ્રણ કરકે ખી ન કહે । યહી ધર્મ હૈ ॥૨૧॥

જૈસે શાસ્ત્રોં મેં સમસ્ત તપોં મેં નવવાડ સે યુક્ત વ્રહ્મચર્ય કો
પ્રધાન કહા હૈ, ઉસી પ્રકાર શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર સમસ્ત લોક મેં ઉત્તમ હૈ ।
સર્વોત્તમ શક્તિ, ક્ષાયિકજ્ઞાન-દર્શન ઓર શીલ મેં શ્રમણ ભગવાન્
મહાવીર સબ સે શ્રેષ્ઠ હૈ ।

આશય યહ-સબ દાનોં મેં અભયદાન શ્રેષ્ઠ કહા જાતા હૈ, સમસ્ત
સત્યવચનોં મેં પરપીડા ન ઉત્પન્ન કરને વાલા નિરવળ વચન ઉત્તમ કહા
જાતા હૈ ઓર ચારહ પ્રકાર કે તપ મેં વ્રહ્મચર્ય તપશ્રેષ્ઠ કહા જાતા હૈ,
હસી પ્રકાર જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સબ લોક મેં ઉત્તમ હૈ ॥૨૨॥

જૂયાન્” ઇત્યાદિ-સત્ય બે.લવુ’, પણુ તે પ્રીતિકર બે.લવુ’ બે.ઇએ, પણુ અપ્રિય
લાગે એવુ’ સત્ય બે.લવુ’ નહીં. સત્ય અને અપ્રત્યના મિશ્રણવાળાં વાક્યો
પણુ બે.લવા બે.ઇએ નહીં. એજ ધર્મ છે. ॥૧॥

એજ પ્રકારે શાસ્ત્રોમાં બાર પ્રકારનાં તપોમાં નવવાડયુક્ત બ્રહ્મચર્યને શ્રેષ્ઠ
તપ કહ્યું છે. અભયદાન. નિર.ઇ સત્ય વચન અને નવવાડયુક્ત બ્રહ્મચર્યની
એમ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સ્વાતી સમસ્ત લોકમાં સર્વોત્તમ છે. સર્વોત્તમ શક્તિ,
ક્ષાયિક જ્ઞાનદર્શન અને શીલમાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર જ શ્રેષ્ઠ છે

તાત્પર્ય એ છે કે એમ દાનોમાં અભયદાન, સત્યવચનોમાં પરપીડા ન
ઉત્પન્ન કરનારાં નિશ્વચ વચન, અને બાર પ્રકારનાં તપોમાં બ્રહ્મચર્ય તપ શ્રેષ્ઠ
ગણાય છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સમસ્ત લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૨૩ ॥

નિર્વાણં સેદ્ધાં જહ સર્વધમ્મા,

ૐ નાયપુત્તા પરમરથિ નાણી ॥૨૪॥

છાયા—સ્થિતીનાં શ્રેષ્ઠા લવસપ્પમા વા સમા સુધર્માં રૂપ સમાનાં શ્રેષ્ઠા ।

નિર્વાણશ્રેષ્ઠા યથા સર્વધર્મા ન જ્ઞાતપુત્રાત્ પરાઽસ્તિ જ્ઞાની ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ:—‘ઠિઈણ’ સ્થિતીનાં-સ્થિતિમતામ્ ‘લવસપ્પમા’ લવસપ્પમા-પચ્ચા-
નુવરવિમાનવાસિન દેવા રૂપ ‘સેદ્ધા’ શ્રેષ્ઠા:—પ્રધાના: ‘સમાણ’ સમાનાં પરિપદાં
મધ્યે ‘સુહમ્મા સમા સેદ્ધા’ સુધર્મા સમા સર્વતઃ શ્રેષ્ઠા-પ્રધાના યથા વા ‘જહા’ યથા

‘ઠિઈણ સેદ્ધા’ રૂપ્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ઠિઈણ-સ્થિતીનાં’ જેવે સ્થિતિવાલોં મેં ‘લવસપ્પમા-
લવસપ્પમા:’ પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ ‘સેદ્ધા-શ્રેષ્ઠા:’ શ્રેષ્ઠ હૈ તથા
‘સમાણ-સમાનાં’ સઘ સમાઓં મેં ‘સુહમ્મા સમા સેદ્ધા-સુધર્મા સમા
શ્રેષ્ઠા’ સુધર્મા સમા સઘસે શ્રેષ્ઠ હૈ એવં ‘જહા-યથા’ જેવે ‘સર્વ
ધમ્મા-સર્વધર્મા:’ સઘ ધર્મોં મેં ‘નિર્વાણ સેદ્ધા-નિર્વાણ શ્રેષ્ઠા:’ જેવે
મોક્ષ શ્રેષ્ઠ હૈ રૂપી પ્રકાર ‘ૐ નાયપુત્તા પરમરથિ નાણી-ન જ્ઞાતપુત્રાત્
પરઃ અસ્તિ જ્ઞાની’ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી સે કોઈ શ્રેષ્ઠ
જ્ઞાનવાલા નહીં હૈ ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ—જેવે સ્થિતિ મેં અર્થાત્ સ્થિતિવાલોં મેં લવસપ્પમા
અર્થાત્ પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ શ્રેષ્ઠ હૈ, સઘ સમાઓં મેં સુધર્મા

“ ઠિઈણ સેદ્ધા ” રૂપ્યાદિ-

શબ્દાર્થ— ‘ઠિઈણ-સ્થિતીનાં’ જેમ સ્થિતિવાળાઓમાં ‘સત્તમા-લવસ
પ્પમા:’ પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ ‘સેદ્ધા શ્રેષ્ઠા:’ શ્રેષ્ઠ છે. તથા ‘સમાણ-
સમાનાં’ બધી સમાઓમાં ‘સુહમ્મા સમા સેદ્ધા-સુધર્માસમા શ્રેષ્ઠા’ સુધર્માસમા
સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. તેમજ ‘જહા-યથા’ યથા જેમ ‘સર્વ ધમ્મા-સર્વધર્મા:’ બધા
જ ધર્મોમાં ‘નિર્વાણસેદ્ધા-નિર્વાણશ્રેષ્ઠા:’ જેમ મોક્ષ શ્રેષ્ઠ છે. જેમ પ્રમાણે
‘ૐ નાયપુત્તા પરમરથિ નાણી-ન જ્ઞાતપુત્રાત્ પરઃ અસ્તિ જ્ઞાની’ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્
મહાવીર સ્વામીથી કેહ પછુ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનવળું નથી. ॥ ૨૪ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સ્થિતિવાળા જીવોમાં લવસપ્પમાને-પાંચ અનુત્તર વિમાન-
વાસી દેવોને-શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, જેમ સઘળી સમાઓમાં સુધર્મા સમાને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ.૬ ડ. ૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૨૯

‘સર્વધર્મા’ સર્વધર્મા: ‘નિઘ્વાણ સેટ્ટા’ નિર્વાણશ્રેણ્યા:—નિર્વાણમધાના: સન્તિ, તથા—
‘જાણપુત્રા પરમસ્થિ નાળી’ જ્ઞાતપુત્રમહાવીરાત્ પરોડધિકો જ્ઞાની નાસ્તીતિ ॥૨૪॥

ટીકા— ‘ઠિર્ણ’ સ્થિતીનાં—સ્થિતિમતાં મધ્યે ‘લવસપ્તમા’ લવસપ્તમા:—
પચ્ચાનુત્તરવિમાનવાસિનો દેવા: સર્વોત્કૃષ્ટસ્થિતિવર્તિન: ‘સેટ્ટા’ શ્રેષ્ઠા:—મધાના:,
તથાહિ—લવા: શાલ્યાદિકવલિકા: લવનક્રિયા (હેનક્રિયા) મમિતા: કાલવિભાગા:
સમ સમસંરૂપા માન—મમાણં યસ્ય કાલધ્યામી લવસપ્તમ સ્તં લવસપ્તમં કાલં યાવદા-
યુષ્ય પ્રમવતિ સતિ યે શુમાધ્યવમાયમવૃત્તય: સન્તો મોક્ષં ન ગતા: કિન્તુ દેવેષૂત્પન્ના
સ્તે લવસપ્તમા સ્તે ચ સર્વાર્થસિદ્ધાર્થાધિધાનાનુત્તરવિમાનવાસિનો દેવા:,
અતસ્તે લવસપ્તમા: કથ્યન્તે । ‘સમાણ’ સમાનાં પરિપદાં મધ્યે ‘સેટ્ટા’ શ્રેષ્ઠા
સમા શ્રેષ્ઠ હૈ જૈસે સમી ધર્મ નિર્વાણમધાન હૈ. ડમી પ્રકાર જ્ઞાતપુત્ર
મહાવીર સે અધિક કોઈ જ્ઞાની નહીં હૈ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—જિતને ‘મી સ્થિતિ’ વાલે હૈ, ડનમૈ પાંચ અનુત્તર વિમાનો
મૈ વસને વાલે દેવ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે હૈ । શાલિ આદિ કી લવન-
ક્રિયા (એક મુઠ્ઠિ કાટને) મૈ જિતના સમય લગતા હૈ, વહ લવ કહલાતા
હૈ । સાત લવોં કા માન જિતના કાલ લવસપ્તમ કહલાતા હૈ । અનુત્તર
વિમાનવાસી દેવોં કી યહ સંજ્ઞા હૈ । હમકા કારણ યહ હૈ કિ સાત લવ
કી આયુ યદિ ડન્હેં અધિક મિલ ગઈ હોની તો વે અપને શુદ્ધ પરિણામોં
સે મોક્ષ પ્રાપ્તકર લેતે । કિન્તુ આયુ કી ડતની ન્યૂનતા હોને સે વે મોક્ષ
પ્રાપ્ત ન કર સકે ઓર અનુત્તર વિમાનોં મૈ દેવ રૂપ સે ઉત્પન્ન છુવ ।

શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, જેમ સઘળા ધર્મો નિર્વાણપ્રધાન ગણાય છે, એજ
પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર કરતાં અધિક જ્ઞાની અન્ય કોઇ નથી ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સ્થિતિવાળા જેટલાં છવે છે, તેમાં પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં
નિવાસ કરનારા દેવોને સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા માનવામાં આવે છે. શાલિ
(એક પ્રકારની ડાંગર) આદિની લવનક્રિયામાં—એક મુઠ્ઠી શાલિ આદિની
કાપણી કરવામાં—જેટલો સમય લાગે છે, એટલા સમયને ‘લવ’ કહે છે. સાત
લવપ્રમાણ કાળને ‘લવસપ્તમ’ કહે છે. અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોને માટે આ
સંજ્ઞા પ્રચલિત છે. તેનું કારણ એ છે કે જે તેમને સાત લવપ્રમાણ અધિક
આયુષ્ય મળ્યું હોત, તો તેઓ પોતાના શુદ્ધ પરિણામોને લીધે મોક્ષ પ્રાપ્ત
કરી શક્યા હોત. પરન્તુ આયુની એટલી ન્યૂનતાને લીધે તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત
કરી શક્યા નહીં, અને તેમને અનુત્તર વિમાનોમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થવું
પડ્યું. તેમની સ્થિતિ (આયુ કાળ) સૌથી વધારે હોય છે.

‘સુદર્મા સમા વ’ સુધર્મા સમા ઇવ, बहुक्रीडास्थानैर्धुक्तरवात् । ‘જહ’ યથા—સવ્ધ ધર્મ્યા’ સર્વેડપિ ધર્માઃ ‘નિલ્વાણસેટ્ઠા’ નિર્વાણશ્રેષ્ઠા મોક્ષમધાના ભવન્તિ, કુપ્રાવચનિકા અપિ નિર્વાણફલકમેવ સ્વદર્શનં કુવતે’ તથા—‘જાયપુત્તા’ જ્ઞાત-પુત્રાત્ ‘પરં’ પરમધિકમ્ ‘નાણી’ જ્ઞાની નાસ્તિ સર્વથેવ હિ ભગવાન્ અપરજ્ઞાનિમ્યોડ-ધિકજ્ઞાનવાન્ અસ્તીતિ ॥૨૪॥

મૂલ્ય—પુઢોવમે ધુગઙ્ વિગયમેહી ન સેણિહિં કુંવડ આસુપન્ને ।

તેરિડં સમુદં વ મેહાભવોઘં એમયંકરે વીર અણંતચવસૂ । ૨૫

છાયા—પૃથિવ્યુપમો ધુનોતિ વિગતગૃદ્ધિઃ, ન સન્નિધિં કરોત્યાશુપન્નઃ ।

તરિત્વા સમુદ્રમિત્ત મહાભવોઘમ્, અમયઙ્કરો વીરોડનન્તચલુઃ ॥૨૫॥

જેસે સમાઓ મેં સુધર્મા સમા શ્રેષ્ઠ હૈ, કયોંકિ વહ અનેક ક્રીડા-સ્થાનોં સે યુક્ત હૈ । અથવા જેસે સમા ધર્મ મોક્ષ પ્રધાન હૈ, કયોંકિ કુપ્રાવચનિકા મો અપને દર્શન કો નિર્વાણ રૂપ ફલ દેને વાલા હી કહતે હૈ, હસી પ્રકાર જ્ઞાતપુત્ર સે અધિક જ્ઞાની કોઈ નહોં હૈ અર્થાત્ અન્ય જ્ઞાનિયોં સે વહી ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાની હૈ ॥૨૪॥

‘પુઢોવમે’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘પુઢોવમે-પૃથિવ્યુપમઃ’ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી પૃથ્વીકે સમાન સર્વ પ્રાણિયોં કે આધાર સૂત્ર હૈ ‘ધુગઙ્-ધુનોતિ’ તથા વે આઠ પ્રકાર કે કર્મમલોં કો દૂર કરને વાલે હૈ ‘વિગયમેહી-વિગતગૃદ્ધિઃ’, ભગવાન્ બાહ્ય ઓર આશ્વન્તર વસ્તુઓં મેં ગૃદ્ધિ-આસક્તિરહિત હૈ ‘આસુપન્ને-આશુપન્નઃ’ વે ઝીંધવુદ્ધિ વાલે હૈ ‘જા સંનિહિં કુંવડ-ન

જેમ સભાઓમાં સુધર્મા સમા શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તે અનેક ક્રીડાસ્થા-નોથી યુક્ત છે, અથવા જેમ સઘળા ધર્મો મોક્ષપ્રધાન છે, કારણ કે કુપ્રાવચનિકો પશુ પોતાનાં દર્શનને નિર્વાણરૂપ ફલ પ્રદાન કરનાર જ રહે છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર કરતાં અધિક જ્ઞાની કોઈ નથી. તેઓ જ સર્વો દૃષ્ટ જ્ઞાની છે. ॥૨૪॥

“પુઢોવમે” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘પુઢોવમે-પૃથિવ્યુપમઃ’ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી પૃથ્વીસરીખા બધા પ્રાણિયોના આધારભૂત હતા. ‘ધુગઙ્-ધુનોતિ’ તથા તેઓ આઠ પ્રકારના કર્મોને દૂર કરવાવાળા છે. ‘વિગયમેહી-વિગતગૃદ્ધિઃ’ ભગવાન્ બહ્ય અને આશ્વન્તર વસ્તુઓમાં ગૃદ્ધિ-આસક્તિ રહિત હતા ‘આસુપન્ને-આશુપન્નઃ’ તેઓ

સમયાર્થેબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૬ ડ. ૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૩૨

અન્યથાર્થઃ — ‘પૃથ્વીયમે’ પૃથિવ્યામઃ—પૃથિવીસ્ત્વર્વપામિતામાધારો મહાવીર-સ્વામી ‘ધુણઃ’ ધુનાતિ—અવનયત્પ્રકારકં કર્મ ‘વિગયમેહી’ વિગતયૃદ્ધિઃ—વાહ્યા-મ્યન્તરવસ્તુવિપયકયૃદ્ધિપારહિતઃ, ‘આસુપન્ને’ આશુપન્નઃ—સર્વત્ર સદોપયોગાત્ ‘જ સંનિર્ઘં કુવ્વઙ્ઠ’ ન સન્નિર્ઘિં કરોતિ—ધૃનગુડાદિકમ્ ‘સમુદ્વં વ’ સમુદવત્ (મહા-મવોધં) મહામવોધમ્—ચાતુર્મુતિકસંસારસાગરમ્ (તરિત્તં) તરિત્ત્વા—પારં કૃત્વા મોક્ષ-પાપ્તઃ (અમયં કરે) પ્રાણિનામભયઙ્કરઃ (વીરે) વીરો મગવાન્ (અર્ણતચક્ષુઃ) અનન્તચક્ષુઃ—અનન્તજ્ઞાનીત્યર્થઃ ॥૨૫॥

સંનિર્ઘિં કરોતિ’ વે ધન ધાન્ય તથા ક્રોધાદિકા સંપર્ક નહીં કરતે હૈં ‘સમુદેવ-સમુદવત્’ સમુદ્રકે સમાન ‘મહામવોધં-મહામવોધમ્’ મહાન સંસારકો ‘તરિત્તં-તરિત્ત્વા’ પાર કરકે મોક્ષકો પ્રાપ્ત હુઈ હૈં ‘અમયંકરે-અમયઙ્કરઃ’ મગવાન્ પ્રાણિયોં કો અમયકરનેવાલે ‘વીરે-વીરઃ’ એસે મગવાન્ વર્દમાન મહાવીર સ્વામી ‘અર્ણત ચક્ષુઃ-અનન્ત ચક્ષુઃ’ અનન્ત જ્ઞાનવાલે હૈં ॥૨૫॥

અન્યથાર્થ—મગવાન્ મહાવીર પૃથિવી કે સમાન સમસ્તપ્રાણિયોં કે આધાર હૈં, આઠ પ્રકાર કે કર્મોં કો નષ્ટ કરને વાલે હૈં, બાહ્ય એવં આમ્યન્તર વસ્તુઓં કો ગૃદ્ધિ સે રહીત હૈં, આશુ પ્રજ્ઞ અર્થાત્ સર્વત્ર સર્વદા ઉપયોગવાન્ હૈં, કિસીં મીં વસ્તુ કો સન્નિર્ઘિ ન કરને વાલે હૈં, સમુદ્ર કે સમાન મહાન સંસાર કો પાર કરકે મોક્ષ કો પ્રાપ્ત હુઈ હૈં, અમયંકર હૈં ઔર અનન્તજ્ઞાની હૈં ॥૨૫॥

શીઘ્ર યુદ્ધિગાળા હતા ‘જ સંનિર્ઘિં કુવ્વઙ્ઠ-ન સંનિર્ઘિં કરોતિ’ તેઓ ધનધાન્ય તથા ક્રોધાદિનો સંપર્ક કરતા ન હતા ‘સમુદેવ-સમુદવત્’ સમુદ્રની જેમ ‘મહામવોધં-મહામવોધમ્’ મહાન સંસારને ‘તરિત્તં-તરિત્ત્વા’ પાર કરીને મોક્ષ-ગમન કયું હતું. ‘અમયંકરે-અમયઙ્કરઃ’ મગવાન્ પ્રાણિયોના અભય કરવાવાળા ‘વીરે-વીરઃ’ એવા મગવાન્ વર્દમાન મહાવીરસ્વામી ‘અર્ણતચક્ષુઃ-અનન્તચક્ષુઃ’ અનન્તજ્ઞાનવાળા છે. ॥૨૫॥

સૂત્રાર્થ—મગવાન્ મહાવીર પૃથ્વીના સમાન સમસ્ત પ્રાણીઓના આધાર છે, આઠ કર્મોના ક્ષય કરનારા છે, બાહ્ય અને આવ્યન્તર વસ્તુઓની ગૃદ્ધિ (હાલસા) થી રહિત છે, આશુપ્રજ્ઞ છે. એટલે કે સર્વત્ર સદા ઉપયોગવાન છે, કોઈપણ વસ્તુની સન્નિધિ (સંપર્ચ) કરનારા નથી, સમુદ્રના સમાન મહાન સંસાર પારને કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરનારા છે, અભયંકર અને અનન્ત જ્ઞાની છે. ॥૨૫॥

ટીકા—‘પૃથ્વીયમે’ પૃથ્વ્યુપમઃ—પૃથ્વશ્ચ ઉપમા વિદ્યતે યદ્યપ સ પૃથ્વ્યુપમો-
ભગવાન્ મહાવીરઃ, યથા લલ્લ પૃથિવો સકલપ્રાણિનામાધારરૂપા આધારકતાન્
તથા ભગવાન્ સર્વપ્રાણિનામભયદાનાત્ સદુપદેશદાનાદા આધારઃ, ઋતઃ પૃથિવ્યાઃ
સાદૃશ્યં ભગવતો ભવતિ । અથવા—પથા—પૃથિવી સર્વસહા ભવતિ, ‘સર્વસહા વસુ-
મતી વસુધોર્ધી વસુન્ધરા’ હત્પમરાત્, તથા ભગવાન્નપિ સર્વોપમર્માન્ સમ્યક્
સહતે, અહોઽપિ પૃથિવ્યાઃ સાદૃશ્યં ભવતિ ભગવન્મહાવીરે । ‘ધુનદ્’ ધુનોતિ—અપ-
નયતિ અપ્રમકારકં કર્મ ઇતિ । તથા—,દિગયગેદી’ વિગતગૃદ્ધિઃ—વિગતા વિનષ્ટા
વાહ્યાધ્યન્તરપદાર્થેષુ ગૃદ્ધિઃ—ગૃદ્ધિભાવો યસ્ય સ વિગતગૃદ્ધિઃ । ‘સણ્ણિદ્દિ ણ
કુચ્ચદ્’ સન્નિધિ ન કરોતિ, સન્નિધાનં સન્નિધિઃ, સ ચ દ્વિવિધઃ, દ્રવ્યભાવભેદાત્ ।

ટીકાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર પૃથ્વી કે સમાન છે । જેસે પૃથ્વી
સમસ્ત પ્રાણિયોં કો આશ્રય દેને કે કારણ આધાર છે, તેવી પ્રકાર ભગ-
વાન્ સર્વ પ્રાણિયોં કો અભય દેને તથા સદુપદેશ દેને કે કારણ આધાર
છે । અતરુવ ભગવાન્ પૃથ્વી કે સદૃશ છે । અથવા જેસે પૃથ્વી ‘સર્વસહા’
અર્થાત્ સમી કુલ સહન કરને વાલી છે, અમરકોષ મેં મી કહા છે—
સર્વસહા, વસુમતી, વસુધા, ઉર્ધ્વી ઓર વસુન્ધરા, યહ સર્વ પૃથ્વી કે
નામ છે । ભગવાન્ સમસ્ત ઉપત્તયોં કો સહન કરને વાલે છે, હસ કારણ
મી ભગવાન્ મેં પૃથ્વી કી સદૃશતા છે । ભગવાન્ મહાવીર અઠ કમોં
કે વિનાશક છે । વે બાહ્ય ઓર આધ્યન્તર સમી પ્રકાર કે પદાર્થોં મેં
ગૃદ્ધિ (ભાસક્તિ) સે મુક્ત છે । વે કિમી પ્રકાર કી સન્નિધિ—સંવગ નહીં
કરતે । સન્નિધિ દો પ્રકાર કી છે—દ્રવ્ય સન્નિધિ ઓર ભાવસન્નિધિ । જૂત,

ટીકાર્થ—મહાવીર પ્રભુ પૃથ્વીના સમાન છે. જેમ સમસ્ત પ્રાણીઓને
આશ્રય દેનારી હોવાને કારણે પૃથ્વી તેમનો આધાર કહેવાય છે, એજ પ્રમાણે
ભગવાન્ મહાવીર સમસ્ત જીવોને અભય દેનારા તથા તેમને સદુપદેશ દેનારા
હોવાને કારણે સમસ્ત જીવોના આધાર છે. તે કારણે તેમને પૃથ્વીના સમાન
કહ્યા છે. અથવા—જેમ પૃથ્વી “સર્વસહા” સધળું સહન કરનારી છે, એજ
પ્રમાણે ભગવાન્ મહાવીર પણ ઘોર પરીવડો અને ઉપસર્ગો સહન કરનારા છે.
અમરકોષમાં પણ કહ્યું છે કે—“સર્વસહા, વસુમતી, વસુધા, ” વસુધા, ઉર્ધ્વી
અને વસુન્ધરા, આ બધા નામો પૃથ્વીના જ છે. ભગવાન્ સમસ્ત ઉપસર્ગોને
સહન કરનારા હોવાથી તેઓમાં પૃથ્વીની સમાનતા છે. તેથી ભગવાન્ મહાવીર
આઠ કર્મોના ક્ષય કરનારા છે. તેઓ બાહ્ય અને આધ્યન્તર બધા પ્રકારના
પદાર્થોમાં ગૃદ્ધિભાવ (ભાસક્તિ)થી રહિત હતા. તેઓ કોઈ પ્રકારની સન્નિધિ

સમયાર્થચોધિતી ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૬ ડ. ૧ મંત્રવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૩૩

તત્ર દ્રવ્યસન્નિધિઃ-ઘૃતપૃઠ્ઠાદિહૃતઃ । મત્રસન્નિધિતુ-ક્રોધમાનમાગાહોમાઃ ।
 ઇતદુભયમપિ સન્નિધિ મગવાન્નકરોતિ । તથા-‘આયુપ્રજ્ઞઃ’ આયુપ્રજ્ઞઃ, આયુ-ગ્રીધ્ર
 પ્રજ્ઞા ઇત્ય સઃ । સર્વત્ર સદોપયોગાત્, ન તુ છદ્ધસ્થવદ્ મનસા પર્યાલોચ્ય પદાર્થ-
 વિષયકં નિર્ણયં કરોતિ । ઇતદ્વશ્ચિત્તેષણોપવન્નો મગવાન્ ‘સમુદ્રેવ’ સમુદ્રવદ્
 અપારમ્ ‘મહામત્તીયે’ મહામત્તીયં ચાતુર્મતિકં સંસાર સાગરં વહુદુઃસ્વાકુચમ્ । ‘તરિત્વં’
 તરિત્વા, સર્વોત્તમં નિર્વાણમાસાદિતવાન્ । પુનઃ કથંભૂતો મગવાન્-તપ્રાર-‘અમ-
 ચંકરે’ અમચંકરઃ-અમયં માણિનાં માણરક્ષાસ્વરૂપં સ્વતઃ પરતઃ સદુપદેશદાનાત્
 કરોતીતિ અમચંકરઃ । વિશેષેણ ઇત્યતિ-દ્વીકરોતિ કર્મ ઇતિ વીરઃ, ‘અણંતચક્ષુ’
 અનન્તચક્ષુઃ-અનન્ત-ચિનાશરહિતં ચક્ષુરિવ ચક્ષુઃ-કેલજ્ઞાનં યસ્ય સોઽ-
 નન્તચક્ષુઃ, ઇતદ્દમ્મગવાનિતિ ॥૨૫॥

ગુહ આદિ કે સંવય કો દ્રવ્ય સન્નિધિ કહતે હૈં ઔર ક્રોધ, માન, માયા
 તથા લોભ કો આવ સન્નિધિ કરતે હૈં । મગવાન્ દોનોં પ્રકાર કી સન્નિધિ
 નહીં કરતે । મગવાન્ આયુપ્રજ્ઞ હૈં, કયોંકિં ડનકા ઉપયોગ સમી
 પદાર્થોં મેં સદૈવ લગારહતા હૈ । વે છદ્ધસ્થ કે જૈસે મન સે સોવ વિચાર
 કર કિસી પદાર્થ કા નિર્ણય નહીં કરતે ।

इस प्रकार के विशेषणों से युक्त भगवान् समुद्र के समान अपार
 भवप्रवाह को अर्थात् संसार सागर को पार करके सर्वोत्तम निर्वाण को
 प्राप्त कर चुके हैं । इसके अतिरिक्त भगवान् अभयंकर हैं अर्थात् वे
 स्वतः सद्गुपदेश देकर परतः प्राणरक्षा रूप अभय देते हैं । भगवान् वीर

(સંચય) કરતા નહીં. સન્નિધિ બે પ્રકારની કહી છે. (૧) દ્રવ્ય સન્નિધિ અને
 (૨) ભાવ સન્નિધિ. ઘી, ગોળ આદિના સંચયને દ્રવ્યસન્નિધિ કહે છે ક્રોધ,
 માન, માયા અને લોભને ભાવ સન્નિધિ કહે છે. મહાવીર પ્રભુ આ બન્ને
 પ્રકારનો સંચય કરતા નહીં-તેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો પરિગ્રહ રાખતા ન હતા.
 મહાવીર પ્રભુ આયુપ્રજ્ઞ હતા, કારણ કે તેઓ સર્વત્ર સદા ઉપયોગવાન્ હતા.
 એટલે કે સમસ્ત પદાર્થોના વિષયમાં શીઘ્ર નિર્ણય કરનારા હતા છદ્ધસ્થોની
 જેમ ખૂબ જ વિચાર કરી કરીને તેઓ કોઈ પદાર્થનો નિર્ણય કરતા નહીં.

આ પ્રકારના ગુણોથી યુક્ત મહાવીર સ્વામી સમુદ્રતા જેવા અપાર ભવ-
 પ્રવાહને એટલે કે સંસાર સાગરને પાર કરીને સર્વોત્તમ નિર્વાણપ્રાપ્તિને પ્રાપ્ત
 કરી ચૂક્યા છે. વળી ભગવાન્ અભયંકર છે, કારણ કે તેઓ પોતા સમસ્ત
 જીવોનાં પ્રાણોની રક્ષા કરતા હતા અને લોકોને પણ જીવરક્ષાનો ઉપદેશ
 આપીને અભય પ્રદાન કરતા હતા. ભગવાન્ વીર છે અને અનન્ત ચક્ષુ છે,

મૂલમ્-કોહં ચ માણં ચ તથૈવ માયં,

લોભં ચૌત્થં અજ્ઞત્થ દોસા ।

एयाणि वंता अरहा महेसी,

न कुब्बइ पावं णं कारवेइ ॥२६॥

જાણા—ક્રોધં ચ માનં ચ તથૈવ માયાં, લોભં ચતુર્થં વાધ્યાત્મદોષાન્ ।

एतानि वात्स्वाहंन् महर्षि, न करोति पापं न कारयति ॥२६॥

અન્વયાર્થ—(અરહા મહેસી) અર્હન્મહર્ષિ મેળવાન્ મહાવીરઃ (લોહં ચ માણં ચ તથૈવ માયં) ક્રોધં ચ માનં ચ તથૈવ માયામ્ (ચૌત્થં લોભં) ચતુર્થં લોભમ્-કવાય-માત્રમ્ (एयाणि) एतान् ક્રોધાદીન્ (अज्ञतथ दोसा) अध्यात्मदोषान्-આનન્દદોષાન્

हैं और अनन्तचक्षु हैं अर्थात् उनका केवलज्ञान अनन्त-अविनाशी है । भगवान् इन सब विशेषणों से सम्पन्न हैं ॥२५॥

‘કોહં ચ માણં ચ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अरहा महेसी अरहन्महर्षिः’ अरिहंत महर्षि ऐसे श्री महावीर स्वामी ‘कोहं च माणं च तथैव मायं-क्रोधं च मानं च तथैव मानम्’ क्रोध मान और माया ‘चउत्थं लोभं-चतुर्थं लोभम्’ तथा चौथा लोभ ‘एयाणि--एतानि’ इन क्रोधादिरूप ‘अज्ज्ञतथ दोसा-अध्यात्मदोषान्’ अध्यात्म-अपने अहं के दोषों को ‘वंता-वात्स्वा’ त्यागकर के ‘ण पावं कुब्बइ-न पापं करोति’ पाप करते नहीं है ‘ण कारवेइ-न कारयति’ और पापों करवाते नहीं हैं ॥२६॥

એટલે કે તેમનું કેવળજ્ઞાન અનન્ત (અવિનાશી) છે ભગવાન મહાવીર આ સમણાં વિશેષણોથી સંપન્ન છે. ॥૨૫॥

“કોહં ચ માણં ચ” इत्यादि—

शब्दार्थ—‘अरहा महेसी-अरहन्महर्षिः’ अरिहंत महर्षि जैसा श्री महावीर स्वामी ‘कोहं च माणं च तथैव मायं-क्रोधं च मानं च तथैव मायाम्’ क्रोध, मान, અને માયા ‘चउत्थं लोभं-चतुर्थं लोभम्’ तथा ચે થે દોસા ‘एयाणि-एतानि’ આ ક્રોધાદિરૂપ ‘अज्ञतथ दोसा-अध्यात्मदोषान्’ अध्यात्म-अर्थात् ऐतान्नी अहंरનાં दोषाने ‘वंता-वात्स्वा’ त्यागकारीने ‘ण पावं कुब्बइ-न पापं करोति’ पापकरतानथी ‘ण कारवेइ-न कारयति’ અને पाप करायतानथी ॥ २६ ॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ.૬ ડ. ૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ષેનમ્ ૫૩૫

(વંતા) વાન્ત્વા-પરિત્યજ્ય (ળ પાવં કુવ્વઈ) ન પાપં કરોતિ (ળ કારવેઈ) ન કારયતિ પરિઃ, સાવધમનુષ્ઠાનં ન કરોતિ સ્વયં ન વા કારયતીતિ માત્રઃ ॥૨૬॥

ટીકા—‘કારણાઽમાવેન કાર્યસ્યાઽપ્યમાત્રો ભવતિ’ इति नियमात्, संसारः कार्यम्-कारणं च चत्वारोऽध्यात्मदोषाः क्रोधादयः-तत्र-क्रोधो विकृपायाणां, कारणानामभावेऽदयं तत्कार्यस्य संसारस्याऽप्यमात्र इति कृत्वा कारणस्य समुच्छेदे कार्यस्य संसारस्यापि उच्छिन्ति दर्शयति-‘कोहं च’ इत्यादि। ‘अरहा महेसी’ अर्हन्म-हर्षिः-श्रीनर्द्धमानस्वामी, ‘कोहं च’ क्रोधं च, तथा-‘माणं च’ मानं च, तथा-‘तद्देव’ तथैव ‘मायं’ मायाम् ‘चउत्थं लोभं’ चतुर्थं लोभम् ‘एयाणि’ एवान् ‘अध्यात्मदोसा’ अध्यात्मदोषान् ‘वंता’ वान्त्वा-परित्यज्य ‘ण’ नैव ‘पावं’ पापम्-माणाति-पातादिकं स्वयं करोति मनोव-कार्यैः। ‘ण’ न वा परेष्व्यः ‘कारवे.’ कारयति,

અન્વયાર્થ—અર્હન્ મહર્ષિ મહાવીર ક્રોધ, માન, માયા ઓર ચોથે લોભ કષાય હન આન્તરિક દોષોં કા પરિત્યાગ કરતે થે એવં ન સ્વયં પાપ કરતે હેં, ઓર ન દૂસરોં સે કરવાતે હેં ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—કારણ કે અભાવ મેં કાર્ય કા ખી અભાવ હોતા હૈ, હસ નિયમ કે અનુસાર કષાયોં કે અભાવ મેં સંસાર અર્થાત્ ભવબ્રમણ કા ખી અભાવ હો જાતા હૈ, કયોં કિ કષાય રૂપ અધ્યાત્મદોષ કારણ હેં ઓર સંસાર ઉનકા કાર્ય હૈ। કારણ કે અભાવ મેં કાર્ય કા અભાવ સૂત્રકાર દિશ્વલાતે હેં-અરિહન મહર્ષિ વર્દમાન સ્વામી ક્રોધ, માન, માયા તથા ચોથા લોભ, હન અધ્યાત્મ દોષોં કો ત્યાગ કરકે ન પ્રાણા-તિપાન આદિ પાપ સ્વયં કરતે હેં, ન દૂસરોં સે કરવાતે હેં ઓર ન પાપ-

સૂત્રાર્થ—અર્હન્ મહર્ષિ ભગવાન મહાવીર ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ ચારે કષાયો રૂપ આન્તરિક દોષોનો પરિત્યાગ કરવાવાળા હતા તથા પોતે પાપ કરતા નહીં અને અન્યની પાસે પાપ કરાવતા નહીં ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—કારણનો અભાવ હોય, તો કાર્યનો પણ અભાવ જ હોય છે, આ નિયમાનુસાર કષાયોનો છુવમાં જો અભાવ હોય, તો તેના ભવબ્રમણનો પણ અભાવ જ રહે છે, કારણ કે કષાયરૂપ અધ્યાત્મદોષ કારણ છે, અને સંસાર તેમના કાર્ય રૂપ છે.

કારણનો અભાવ હોય તો કાર્યનો અભાવ હોય છે, જો વાતનું સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરે છે.

અરિહન્ત, મહર્ષિ વર્દમાન સ્વામીજી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ કષાયોનો-અધ્યાત્મ દોષોનો-પરિત્યાગ કર્યો હતો. તેઓ પોતે પ્રાણાતિ-

ન વા કુર્વન્તમનુમોદતે વિકરણત્રિયોગૌ, સાવચકર્માનુષ્ઠાને સ્વયં ન વ્યાપ્રિયતે, નવાડન્યં પ્રેરયતિ તાદૃશકાર્યકારણે' ન વા કુર્વન્તમનુમોદતે એવં કુતઃ-સાવચકર્મા-ડનુષ્ઠાનસ્ય કારણાનાં ક્રોધમાનમાયલોભાનાં સમૂલઠાપં કવિતત્ત્વાત્ । નહિ મરતિ વહ્ન્યમાવે ધૂમસ્ય સત્ત્વમ્, તથૈવ સાવચકર્માનુષ્ઠાનકારણમાયાદીનામમાતે, કયમિવ સાવચકર્મ સંભવેત્ । કારણાનામમાવે હેતુર્ભવતિ-મર્હત્તમ્, મહર્ષિત્વમેવેતિ ॥૨૬॥

કર્મ કરને વાણે કા અનુમોદન કરતે હૈં, ન મન સે, ન વચન સે ઓર ન કાય સે । હસ પ્રકાર ભગવાન ત્રીન કારણ ઓર ત્રીન યોગ સે ન સ્વયં સાવચાનુષ્ઠાન મેં પ્રવૃત્ત હોતે હૈં, ન દુસરોં કો પ્રવૃત્ત કરતે હૈં ઓર ન પ્રવૃત્તિ કરનેવાણે કો અનુમોદના કરતે હૈં । હસકા કારણ યહી હૈ કિ સાવચ અનુષ્ઠાન કે કારણ ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ કા ભગવાન ને સમૂલ ઝનૂલન (ઝલેરના-નાશકરના) કર દિયા હૈ । અગ્નિ હી ન હો તો ધૂમ કહાં સે હોગા ? ઓર ક્રોધ ખાદિ કારણોં કે અભાવ મેં ડનકા અરિહન્તત્વ ઓર મહર્ષિત્વ કારણ હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અરિહન્ત એવં મહર્ષિ હોને કે કારણ ભગવાન નિષ્કયાગ હૈં ઓર નિષ્કયાય હોને સે સાવચ અનુષ્ઠાન સે દૂર રહતે હૈં ॥૨૬॥

પાત આદિ પાપકર્મો કરતા નહીં, બીજા પાસે એવાં પાપકર્મો કરાવતા નહીં, અને પાપકર્મો કરનારની અનુમોદના પાપ કરતા નહીં. મન, વચન અને કાયાથી તેઓ પાપકર્મો કરતા નહીં, કરાવતા નહીં અને કરનારની અનુમોદના કરતા નહીં. આ પ્રકારે ભગવાન ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગ વડે પોતે પણ સાવચ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત થતા નહીં અને અન્યને પ્રવૃત્ત કરતા નહીં અને સાવચ અનુષ્ઠાનોમાં પ્રવૃત્ત થનારની અનુમોદના પણ કરતા નહીં. તેનું કારણ એ હતું કે સાવચ અનુષ્ઠાનોના કારણભૂત ક્રોધ માન, માયા અને લોભનો તેમણે સંપૂર્ણ રૂપે ઉત્છેદ કરી નાખ્યો હતો. જેમ અગ્નિને જ અભાવ હોય, તો ધુમાડોના સફાવ સંભવી શકતો નથી, એજ પ્રમાણે ક્રોધ આદિ કારણોના અભાવમાં સાવચ અનુષ્ઠાનો રૂપ કાર્યનો પણ અભાવ જ રહે છે ક્રોધ આદિ કારણોના અભાવમાં તેમનું અરિહન્તત્વ અને મહર્ષિત્વ કારણભૂત બન્યું હતું.

તાત્પર્ય એ છે કે અરિહન્ત અને મહર્ષિ હોવાને કારણે મહાવીર પણ નિષ્કયાય હતા. અને નિષ્કયાય હોવાને કારણે તેઓ સાવચ અનુષ્ઠાનોથી દૂર રહેતા હતા. ॥૨૬॥

समर्थार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ६ उ. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ५६७

मूलम्—किरियाकिरियं वेणइयाणुवायं,

अण्णाणियाणं पडियच्च ठाणं ।

सै सव्ववायं इति वेयइत्ता,

उवट्ठिए संजमदीहरायं ॥२७॥

छाया—क्रियाऽक्रिये वैनयिकाऽनुवाद, भ्रजानिकानां प्रतीत्य स्थानम् ।

स सर्ववादमिति वेदयित्वा, उपस्थितः संयमदीर्घरात्रम् ॥२७

अन्वयार्थः—(किरियाकिरियं) क्रियाऽक्रिये—क्रियावाच्यक्रियावादिमतम् (वेणइ-
याणुवायं) वैनयिकानुवादं—मतम् (अण्णाणियाणं) भ्रजानिकानाम् (ठाणं) स्थानं

‘किरियाकिरियं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘किरियाकिरियं—क्रियाऽक्रिये’ क्रियावादी अक्रिया-
वादी मतको तथा ‘वेणइयाणुवायं—वैनयिकानुवादं’ विनयवादी के
कथनको तथा ‘अण्णाणियाणं—भ्रजानिकानाम्’ अज्ञानवादियों के
‘ठाणं—स्थानम्’ मतको ‘पडियच्च—प्रतीत्य’ जानकर ‘सै इति—स इति’
वे वीर भगवान् इसप्रकार ‘सव्ववायं—सर्ववादम्’ सब वादियों के
मतको ‘वेयइत्ता—वेदयित्वा’ जानकर के ‘संजमदीहरायं—संयमदीर्घरा-
त्रम्’ जीवन भरके लिये ‘उवट्ठिए—उपस्थितः’ स्थित हुए हैं ॥२७॥

अन्वयार्थ—क्रियावादियों के, अक्रियावादियों के, वैनयिकों के
तथा अज्ञानवादियों के मत को जान कर, इस प्रकार से सभी वादों
को जान कर भगवान् महावीर जीवनपर्यन्त संयम में स्थित रहे ॥२७॥

“ किरियाकिरियं ” इत्यादि—

शब्दार्थ—‘किरियाकिरियं—क्रियाऽक्रिये’ क्रिया वादी अने अक्रियावादीना
मतने तथा ‘वेणइयाणुवायं—वैनयिकानुवादम्’ विनयवादित्वा कथनने तथा ‘अण्णाणि-
याणं—भ्रजानिकानाम्’ अज्ञानवादित्वा ‘ठाणं—स्थानम्’ मतने ‘पडियच्च—प्रतीत्य’
जानीने ‘सै इति—स इति’ ते वीर भगवान् आ प्रभावे ‘सव्ववायं—सर्ववादम्’
अध्यास पादित्वा मतने ‘वेयइत्ता—वेदयित्वा’ जानीने ‘संजमदीहरायं—संयमदी-
र्घरात्रम्’ संपूर्ण जीवनपर्यन्त ‘उवट्ठिए उपस्थितः’ स्थित रहया छे ॥ २७ ॥

सूत्रार्थ—क्रियावादीओना, अक्रियावादीओना, वैनयिकोना अने अज्ञान-
वादीओना मतने जानीने, आ प्रकारे सव्वया व होना स्वप्नने जानी लक्षणे,
भगवान् महावीर जीवनपर्यन्त संयमनी आराधनायां अवस्थित रहया
हुता ॥२७॥

सू० ६८

પક્ષં મતમ્ (પડિયન્ત્વ) પ્રતીત્ય-જ્ઞાત્વા (સેં ઇતિ) સ વીરઃ ઇતિ એવં પ્રકારેણ (સવ્વ-
વાયં) સર્વવાદ-સર્વપતં 'વેપથ્ના' વેદપિત્ત-જ્ઞાત્વા (સંત્રપદીહરાયં) સંયમ-
દીર્ઘરાત્રમ્ (ઉવદ્વિષ) ઉપસ્થિતઃ-યાવજ્ઞીયં સંયમોત્થાનેનોત્પિત ઇતિ ॥૨૭॥

ટીકા—'કિરિયાકિરિયં' ક્રિયાક્રિયે 'વેપથ્નાણુશાયં' વૈનયિકાનુવાદમ્ ।
'અજ્ઞાણિયાણં' અજ્ઞાનિકાનામ્ 'ઠાગં' સ્થાનમ્-પક્ષમ્, અથવા-સ્થાયિયતેઽસ્મિન્નિતિ
સ્થાનમ્-દુર્ગતિગમનાદિકં સર્વમ્ 'પડિયન્ત્વ' પ્રતીત્ય-પરિજ્ઞાય સમ્યગવબુધ્ધેત્યર્થઃ ।
ક્રિયાવાદિનસ્તુ-ક્રિયાત એવ મુક્તિ મેવતીતિ-ક્રિયામાત્રમાચરણીયમ્ । અક્રિયા-
વાદિનઃ પુનઃ જ્ઞાનવાદિનો જ્ઞાનાદેવ મોક્ષ ઇતિ ક્રિયામુજ્ઞાંચક્રુઃ । તથા-વિનય-
દેવ મોક્ષમાચક્ષાણા વિનયેન ચરન્તીતિ વૈનયિકા વ્યવસ્થિતાઃ । તથા-અજ્ઞાનમેવ

ટીકાર્થ—મગવાન ને ક્રિયાવાદિયોં કે મત કો જાના, અક્રિયા-
વાદિયોં કે મત કો જાના, વૈનયિકોં કે વાદ કો જાના ઓર અજ્ઞાન-
વાદિયોં કે સ્થાન અર્થાત્ પક્ષ કો જાના । અથવા જિસમેં સ્થિતિ હો
ઉસે સ્થાન કહતે હૈં, હમ વ્યાખ્યા કે અનુસાર ઝનકી દુર્ગતિ મેં હોને
વાલી સ્થિતિ કો જાના અર્થાત્ અજ્ઞાનવાદ સે દુર્ગતિ કો પ્રાપ્તિ હોતી હૈં,
હસ તથ્ય કો જાના ।

ક્રિયાવાદિયોં કા મન્તવ્ય હૈ કિ અકેલી ક્રિયા સે હી મોક્ષ કી
પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, અતઃક્રિયા કા હી આચરણ કરના ચાહિયે । અક્રિયા
વાદી જ્ઞાનવાદી હૈં, વે જ્ઞાન સે હી મુક્તિ માનતે હૈં, ક્રિયા કો નિરર્થક
સમજતે હૈં । વિનય સે હી મોક્ષ કહને વાલે ઓર વિનય કા હી આચરણ

ટીકાર્થ—મગવાન મહાવીર ક્રિયાવદીઓના મતને જાણ્યો, અક્રિયાવાદી-
ઓના મતને જાણ્યો, વૈનયિકોના મતને જાણ્યો અને અજ્ઞાનવાદીઓના
સ્થાનને (પક્ષને) પણ જાણી લીધું. અથવા જેમાં સ્થિતિ (ઉત્પત્તિ) થાય છે
તેને સ્થાન કહે છે. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે મુદ્દા મુદ્દા મતવાદીઓની દુર્ગતિમાં
કેવી સ્થિતિ (દશા) થાય છે, તે જાણ્યું. એટલે કે અજ્ઞાનવાદીઓના માર્ગને
અનુસરવાથી દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, અ, તથ્યને તેમજ જાણ્યું હતું.
ક્રિયાવાદીઓની માન્યતા એવી છે કે એકતરી ક્રિયા દ્વારા જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ
થાય છે, તેથી ક્રિયાઓમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. અક્રિયાવાદીઓ જ્ઞાનવાદી
છે. તેઓ ક્રિયાને નિરર્થક માને છે અને જ્ઞાન દ્વારા જ મુક્તિ પ્રાપ્તિ થાય છે
એમ માને છે. વિનયથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એવું માનીને વિનયનું

સમગ્રાર્થચોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૬ જ. ૧ મગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૬૨

પેદિકામુલિમરુકાનાં કારણમિતિ કથ્યા, આતિનો વ્યવસ્થિતાઃ। રૂપેવં વહુ-
વિધવાદિનાં મતમવગમ્ય-જ્ઞાત્વા, તથા-‘સે’ સ મગવાન્ વર્દમાનસ્વામી ‘સવ્વચાર્ય’
સર્વવાદ-સર્વમતમ્ ‘વેપઇતા’ વેદયિત્વા-સમ્યગ્ જ્ઞાત્વા ‘ઉચ્છિદ્ધિ’ ઉપસ્થિતઃ-
સમ્યગ્મથાનેન સંયમે વ્યસ્થિતોઽમચ્ચત્। યથાઽન્યે પરવાદિનો દોષયુક્તાઃ શાસ્ત્રાણિ
કૃત્વાઽપિ સ્વશિષ્યાણાં મલિનોપવારાલ્લઘુતાં પ્રાપ્ત્વાઃ, હે મગવન્! તે દ્વોષા
સ્વયિ ન સન્તિ, ત્વયિ તદ્વોષાણામભવાદિતિ।

તદુક્તમ્—‘યથા પરેષાં કથકા વિદમ્ધાઃ શાસ્ત્રાણિ કૃત્વા લઘુતા મુપેતાઃ।

શિષ્યૈ રાનુગ્રામવિનોયચારૈર્વેકૃત્વદોષાસ્ત્વયિ તે ન સન્તિઃ। ૧।’ ઇતિ।

કરને બાલે વૈનયિક કહલાતે હૈં। જો લોગ અજ્ઞાન કો હી હમ લોક
તથા પરલોક મૈં કલ્યાણકારી માનતે હૈં, વે અજ્ઞાનવાદી કહલાતે હૈં।

હસ પ્રકાર વિવિધવાદિયોં કો વાદોં કો વિદિત કરકે મગવાન્
મહવીરસ્વામી સમી મતોં કો સમ્યક્ પ્રકાર સે જાનકર જીવનપર્યન્ત
કે લિપે સંયમ મૈં સ્થિત હુપે।

જેસે દોષયુક્ત પરવાદી શાસ્ત્રોં કી રચના કરકે ખી અપને શિષ્યોં
કે મલીન ઉપચાર સે લઘુતા કો પ્રાપ્ત હુપે હે પ્રશ્નો? વે દોષ આપ મૈં
નહીં હૈં। આપ પાપ કે કારણમૂલ દોષોં સે સર્વથા રહિત હૈં। કહા હૈ-
‘યથા પરેષાં કથકા વિદમ્ધાઃ’ હમ્યાદિ।

જેસે દુસરે મતોં કે કુશલ વાદી શાસ્ત્ર રચકર લઘુતા કો પ્રાપ્ત

આચરણ કરનારાને વૈનયિક કહે છે. જે લોકો અજ્ઞાનને જ આ લોક અને
પરલોકમાં કલ્યાણકારી માને છે, તેમને અજ્ઞાનવાદી કહે છે.

આ પ્રકારના વિવિધ મતવાદીઓના વહો વિષે મહાવીર પ્રભુએ ખૂબ જ
ઊંઠો અજ્ઞાસ કર્યો. તે વાદોના શુદ્ધદોષોને ખરાબર સમજી લીધા. તેમને
જ્ઞાન અને ક્રિયા પ્રધાન શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને જ શ્રેષ્ઠ ગણીને જીવનપર્યન્ત
સંયમની આરાધના કરી.

જેવી રીતે અન્ય મતવાદીઓ દોષયુક્ત શાસ્ત્રોની રચના કરીને પોતાના
શિષ્યોના મહત્ત્વના આચરણને લીધે વામણા બન્યા-પોતાની મહત્તા શુભાવી
બેઠા, એવું હે પ્રભો! આપની બાબતમાં બન્યું નથી. આપ તો પાપના કારણ-
મૂલ દોષોથી સર્વથા રહિત જ છો. કહ્યું પણ છે—“યથા પરેષાં કથકા
વિદમ્ધાઃ” ઇત્યાદિ—

જેવી રીતે અન્ય તીર્થિકોએ, કુશલ શાસ્ત્ર રચના કરવા છતાં પણ,

‘સંનમદીઠરાયં’ સંયમદીર્ઘરાત્રમ્—જીવનપર્યન્તં સંયમોપસ્યાનેનોસ્થિતઃ ।
ક્રિયાવાદિનામક્રિયાવાદિનાં વૈનયિકાનામજ્ઞાનિનાં બૌદ્ધાદીનાં ચ મતાનિ
સમ્યક્ પરિજ્ઞાપ, મગધાન્ તીર્થક્રતો મહાવીરસ્વામી જીવનપર્યન્તં સંયમાડ્ઞુષ્ઠાન
એા યુક્તોડમવન્ત્ । પરિત્યજ્ય સર્વવાદં સંયમે એવ તત્પરોડમવન્ત્ । જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં
મોક્ષઇતિ વિદિત્વા જ્ઞાનક્રિયોરેવ પયત્નઃ કુરોન તુ એકપક્ષે એવ ઇતિ માતઃ ॥૨૭॥

મૂઢમ્—સે વારિયાં ફેરથી સેરાડ્ઢમત્તં,

ઉવહાણત્તં દુઃખસ્વયદુયાપ ।

લોગં વિદિત્તાં આરં પરં ચ,

સર્વં પમ્બું વૈારિય સર્વેવારં ॥૨૮॥

છાયા—સ વારયિત્વા સ્ત્રિયં સરાત્રિમક્તા મુગધાનવાન્ દુઃખસ્વયાપીય ।

લોકે વિદિત્વાડ્ડરં પરંચ સર્વં પ્રમ્બુર્ગીરિતવાન્ સર્વેવારમ્ ॥૨૮॥

જુદ, કયોં કિ ઉનકે શિષ્યોં ને દોષયુક્ત આચરણ કિયા । વે દોષ
આપ મેં નહીં હે ॥૨॥

ક્રિયાવાદિયોં, અક્રિયાવાદિયોં, વૈનયિકોં, અજ્ઞાનિકોં એવં બૌદ્ધ
આદિ કે મતોં કો સમ્યક્ પ્રકાર સે જાન કર અગવાન્ મહાવીર સ્વામી
જીવન પર્યન્ત સંયમાનુષ્ઠાન મેં હી ઉચ્ચન રહે । જ્ઞાન ઓર ક્રિયા સે
મુક્તિ હોતી હે, એસા જાન કર જ્ઞાન ઓર ક્રિયા કી સાધના કે લિપ
યત્નશીલ રહે, કિસી બી એકાન્ત પક્ષ કો ઉન્હોંને સ્વીકાર નહીં કિયા । ૨૭

લઘુતા પ્રાપ્ત કરી છે, કારણ કે તેમના શિષ્યેતું આચરણ દોષયુક્ત હતું, હે
પ્રભો ! તે દોષ આપનામાં નથી ”

ક્રિયાવાદિઓ, અક્રિયાવાદિઓ, વૈનયિકો, અજ્ઞાનિકો અને બૌદ્ધ આદિના
મતોને સારી રીતે જાણી લઇને—મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે તે મતોને અયોગ્ય ગણીને
મહાવીર સ્વામી જીવનપર્યન્ત સંયમાનુષ્ઠાનમાં જ પ્રવૃત્ત રહ્યા. જ્ઞાન અને
ક્રિયા દ્વારા જ મુક્તિ મળે છે, એવું જાણીને તેઓ જ્ઞાન અને ક્રિયાની
સાધનાને માટે જ પ્રયત્નશીલ રહ્યા હતા. કોઈ પણ એકાન્ત પક્ષને તેમણે
સ્વીકાર કર્યો નહીં. ૨૭

संमगार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अं. ६ उ. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ५७१

अन्वयार्थः—(से पभू) स प्रभुवीरः (सराइमत्तं इत्थि वारिया) सरात्रिभक्तां स्त्रियं वारयित्वा—रात्रिभोजनं स्त्रीसेवनं च परित्यज्य (दुःखस्वयद्वयाप) दुःख-क्षयार्थम्—कर्मनाशाय (उवहाणवं उपधानवान्—तीव्रारोनिष्ठप्रदेशः (आरं परं च लोगं विदित्वा) आरं च परं च लोकं विदित्वा इह लोकं परलोकं तत्कारणं च ज्ञात्वा (सर्ववारं सर्वं वारिय) सर्ववारं सर्वं वारितवान्—सर्वमेतत् बहुशो निवारितवान् पुनः पुनः पाणातिपातादिनिषेधं स्वतोऽनुष्ठाय पराधं स्थापितवान् इति ॥२८॥

टीका—‘से पभू’ स प्रभुर्भगवान् तीर्थकरः ‘सराइमत्तं इत्थि वारिया’ सरा-त्रिभक्तां स्त्रियं वारयित्वा, रात्रौ भक्तं भोजनमितिरात्रिभक्तम्, रात्रिभोजन-

‘से वारिया’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘से पभू—स प्रभुः’ वह प्रभु महावीर स्वामी ‘सराइमत्तं इत्थि वारिया—सरात्रिभक्तां स्त्रियं वारयित्वा’ रात्रि भोजन और स्त्रीको छोड़ करके ‘दुःखस्वयद्वयाप—दुःखक्षयार्थम्’ दुःख के क्षय के लिये ‘उवहा-णवं—उपधानवान्’ तपस्या में प्रवृत्त थे ‘आरं परं च लोगं विदित्वा—आरं परं च लोकं ज्ञात्वा’ इसलोक तथा परलोक को जानकर ‘सर्ववारं सर्वं वारिय—सर्ववारं सर्वं वारितवान्’ भगवान् ने सब प्रकार के पापको छोड़ दिया था ॥२८॥

अन्वयार्थ—प्रभु महावीर ने रात्रिभोजन के साथ स्त्री सेवन को भी त्याग कर दुःखों का क्षय करने के लिए, तपश्चर्या से युक्त होकर इहलोक परलोक और उनके कारणों को विदित करके सब पापों को पूर्ण रूप से त्याग दिया था ॥२८॥

“ से वारिया ” इत्यादि—

शब्दार्थ—‘से पभू स प्रभुः’ ते प्रभु महावीर स्वामी ‘सराइमत्तं इत्थि वारिया—सरात्रिभक्तां स्त्रियं वारयित्वा’ रात्रिभोजन અને સ્ત્રીને छोड़ने ‘दुःखस्वयद्वयाप—दुःखक्षयार्थम्’ दुःखना क्षयभाटे ‘उवहाणवं—उपधानवान्’ तप-स्थाभां प्रवृत्त हुता ‘आरं परं च लोगं विदित्वा—आरं परं च लोकं ज्ञात्वा’ आ-लोके અને परलोकने जान्छीने ‘सर्ववारं सर्वं वारिय—सर्ववारं सर्वं वारितवान्’ भगवाने अथवा प्रकारना पापने छोड़ी दीया हुता ॥ १८ ॥

सूत्रार्थ—महावीर प्रभुओ रात्रिभोजननी साथे स्त्रीसेवननो पणु सर्वथा परित्याग कथें हुतो. दुःखेनो (कर्मनो) क्षय करवाने भाटे, तेमणे घोर तपस्याओ करी हुती. तेमणे आ लोके, परलोके અને तेमनां कारणेनो जान्छी लहने समस्त पापेनो सर्वथा त्याग कथें हुतो. ॥२८॥

મિત્યર્થઃ, રાત્રિભોજન રાત્રિભોજનેન મદિનાભિવિ મરઃત્રિધિકાં ક્ષિયં વારયિત્વા-
પરિત્યજ્ય 'ઉવશાગર્વં' ઉપધાનવાન્-ઉપધાનં-ઘોરં તપઃ તદ્વિચિતે યસ્યાડર્શો
ઉધાનવાન્ સંવૃત્તઃ । કિમર્થમુપધાનશ્ચ અમવત્ તવાદ-‘દુઃખસ્વપદ્મયા’ દુઃખ
ક્ષયાર્થય-દુઃખાનાં-માનસિકકાયિકાનાં ક્ષયાર્થમ્ । એતે હિ રાત્રિભોજનાદયઃ
પ્રાણિહિસામૂલકા સ્તદાચરણેન પ્રાણિહિસા જાયતે । હિસયા દુઃખમરૂપં
ભાવિ, ઇતિ પર્યાલોચ્ય રાત્રિભોજનાદિકં પરિત્યક્તવાન્ । તથા તપમિ મનો
નિવેશિતવાન્ । અથવા-દુઃખવતિ-સંત્યાપવતોઽપિ દુઃખં દુઃખકારણં કર્મ, તસ્ય
ક્ષયો વિનાશસ્તસ્મૈ । તથા-‘લોગં વિદિત્તા આરં પરં’ કિંચ લોકં-સંસારં વિદિત્વા
-આરં-ઇદં લોકમ્, ચ-પુનઃ પરં પરલોકમ્ । યદ્વા-આરં-પ્રજુલ્બલોકમ્, પરં નાર-

ટીકાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર રાત્રિ ભોજન કે સાધ સ્ત્રી સેવન કો
ત્યાગ કરકે ઘોર તપસ્વી બને થે । જનકે ઘોર તપસ્વી હોને કા પ્રયોજન
કયા થા ? હસ પ્રશ્નકા ઉત્તર દેતે છુપ કહા હૈ શારીરિક માનસિક
વાચિક દુઃખોં કા ક્ષય કરને કે લિપ્ત ઝન્થોને તપોમય જીવન અંગીકાર
કિયા થા । રાત્રિ ભોજનાદિ પ્રાણિયોં કી હિંસા કે મૂલ હૈ । ઇનકે સેવન સે
પ્રાણિયોં કી હિંસા અનિવાર્ય હૈ । હિંસા દુઃખોં કી જનની હૈ । એસા સોચ
કર રાત્રિભોજનાદિ સમસ્ત સાવચ્છાપારોં કા ત્યાગ કર દિયા થા
ઔર તપસ્વા મૈ મન લગાયા થા । અથવા જો દુઃખ દેના હૈ, સંતાપ
પહુંચાતા હૈ, ઉસે દુઃખ કહતે હૈ, હસ વ્યાખ્યા કે અનુસાર કર્મ દુઃખ
કે કારણ હૈ, અતઃકર્મોં કા ક્ષય કરને કે લિપ્ત ભગવાન્ ને તપ
અંગીકાર કિયા થા ।

ટીકાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર રાત્રિ ભોજનનો અને સેવનનો ત્યાગ
કરીને ઘોર તપસ્થાઓ કરવા લાગ્યા હતા. તેઓ શા માટે ઘોર તપસ્થાઓ
કરતા હતા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂચકાર કહે છે કે-માનસિક, વાચિક
અને કાયિક દુઃખોનો ક્ષય કરવાને માટે તેમણે તપોમય જીવન અંગીકાર
કયું હતું. રાત્રિભોજન, અગ્રહાનું સેવન, આદિ કાર્યો દ્વારા હિંસા થાય છે.
તેમનું સેવન કરનાર લોકો પ્રાણીઓની હિંસા અવશ્ય કરે છે. હિંસા જ દુઃખોની
જનની છે, એવું સમજીને તેમણે રાત્રિભોજન આદિ સમસ્ત સાવધ વ્યાપારો
નો પરિત્યાગ કરીને તપસ્થામાં મનને લીન કયું હતું. અથવા જે દુઃખ
દે છે. સંતાપ ઉત્પન્ન કરે છે, તેને દુઃખ કહે છે. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે કર્મ
જ દુઃખનું કારણ છે. એવું સમજીને કર્મોનો ક્ષય કરવાને માટે ભગવાન્
મહાવીરે તપ અંગીકાર કયું હતું.

समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ६ उ. १ भगवतो महावीरस्य गुणवर्णनम् ५७३

कादिलोकं दुःखनिदानं ज्ञात्वा, स्वरूपतः कारणतश्च ज्ञात्वा, 'सर्वकारं' सर्वकारम् 'सर्वं' सर्वम् 'वारिय' वारितवान्-बहुशो निवारणं कृतवान् ।

नहि स्वयमनवस्थित स्वस्मिन् परान् व्यवस्थापयितुं समर्थो भवतीति ।

यावत्पर्यन्तं स्वयमिन्द्रियनिग्रहं न करोति तावदुपदिश्य परानपि इन्द्रियदमनादौ न व्यवस्थापयतीति स्वमनसि निश्चित्य स्वयमेव भगवता इन्द्रियाणि निग्रह परस्मै उपदिष्टमिति । तदुक्तम्—

‘ब्रूवाणोऽपि न्याय्यं स्ववचनविरुद्धं व्यवहरन्

परास्त्राऽलं कश्चिदमयितुमदान्तः स्वयमिति ।

भवान्निश्चित्यैवं मनसि जगदाधाय सकलं,

स्वमात्मानं तावदमयितुं मदान्तं व्यवसितः ॥१॥ इति ॥

आर अर्थात् इहलोक और पार अर्थात् परलोक अथवा आर अर्थात् मनुष्यलोक और पार अर्थात् नरकादि लोक को दुःख का कारण जान कर, उन्हें स्वरूप एवं कारणों से पहचान कर त्याग दिया था ।

भगवान् ने प्राणान्निपात आदि पापों का स्वयं त्याग करके दूसरों को भी उस त्याग में स्थापित किया था, क्योंकि जो स्वयं उनमें स्थित न हो वह दूसरों को स्थिर करने में समर्थ नहीं हो सकता ।

जब तक कोई स्वयं इन्द्रिय निग्रह नहीं करता तब एक उपदेश देकर दूसरों को इन्द्रिय निग्रह आदि में नियोजित नहीं कर सकता,

‘आर’ ओटले के आ लोकने अने ‘पार’ ओटले के परलोकने, अथवा ‘आर’ ओटले मनुष्यलोकने अने “पार” ओटले नरकादि लोकने दुःखानुं कारण लाणीने, तेमना स्वरूपने अने तेमनी आसिना कारणेने पूरे पूरे ज्ञात आवी ज्ञाथी, तेमां पुनराशमन न करवुं पडे ओवी प्रवृत्ति करीने आठ प्रशस्नां कर्मिना क्षय करीने—तेओ निर्वर्ण पाव्या छे.

महावीर प्रबुधे प्राणान्निपात आदि पापेने पोते त्याग कर्षे छते अने अन्य लोकेने पछ तेने त्याग करवाने उपदेश आप्ये छते. ओवे नियम छे के उपदेशक जे परतुना त्यागने उपदेश आपते छेय तेना, त्याग पड़ेलां तो तेजे ज करवे जेछे. तेज तेना उपदेशनी अन्य लोक पर सारी असर पडे छे.

ज्यां सुधी केछ उपदेशक पोते ज इन्द्रियेने निग्रह करे नही, त्यां सुधी अन्यने इन्द्रियनिग्रह आदि करवानुं कहेवाभां सकय यर्ष शके नही. आ बातने

તથા—‘તિથ્યરો ચુનાળી સુરમહિઓ નિગ્ધિવર વધૂંયમિ ।

અગિગૃહિયબલિરિઓ સન્વત્થામેસુ ઉઝમડ’ ॥૨॥

છાયા—તીર્થંકરચતુર્જાની સુરમહિતઃ સેવયિતવ્યેડાધુતે (મોક્ષે)

અનિગૃહિતવલીયૈઃ સર્વ સ્થામસુ ઉઝમતિ ॥૧॥

આસ્યાયઃ—ચતુર્જાનિવાન દેવપૂજ્યસ્તીર્થંકરો મોક્ષપાત્યૈ સ્વકીયવલીયૈ-
દિક્ષુપયુજ્ય સર્વચલેન સહ પ્રયત્ન કૃતાવનિતિ ॥

અપને મત મેં હસ પ્રકાર નિશ્ચય કરકે સ્વયં ભગવાન્ ને અપની હિન્દ્રિયોં
કા નિગ્રહ કિયા, તત્પશ્ચાન્ દૂસરોં કો ઉસકે લિય ઉપદેશ દિયા । કહા
ઓ હૈ—‘બ્રુવાળોડગિ’ હત્યાદિ ।

‘આપને યહ નિશ્ચય કિયા કિ કોઈ ન્યાયયુક્ત વચન કહતા કુઆ
ઓ યદિ સ્વયં અપને કથન કે બિરુદ આચરણ કરતા હૈ તો દૂસરોં કો
હિન્દ્રિયનિગ્રહ મેં પ્રવૃત્તિ કરાને મેં સમર્થ નહીં હો સકતા । હસ પ્રકાર
નિશ્ચય કરકે તથા સમસ્ત જગત્ કે સ્વરૂપ કો જ્ઞાત કરકે આપ હિન્દ્રિય
નિગ્રહ મેં—તપમેં પ્રવૃત્ત રહે ॥૧॥

ઔર ઓ કહા હૈ—‘તિથ્યરો ચુનાળી’ હત્યાદિ ।

ચાર જ્ઞાનોં સે સમ્પન્ન તથા દેવોં કે ઓ પૂજા તીર્થંકર મોક્ષ પ્રાપ્ત
કરને કે લિય અપને યલ વીર્ય કા ઉચોગ કરતે કુપ સમ્પૂર્ણ શક્તિ
કે સાથ પ્રયત્નશીલ હુપ’ ॥૧॥

હૃદયમાં અવધારણ કરીને મહાવીર પ્રભુએ પોતે જ પહેલાં તો હિન્દ્રિયોના
નિગ્રહ કર્યો અને ત્યાર બાદ લોકોને હિન્દ્રિયોના નિગ્રહ કરવાને ઉપદેશ દીધો.
કહ્યું પણ છે કે—“ બ્રુવાળોડગિ ” હત્યાદિ

“ કોઇ ન્યાયયુક્ત વચન કહેવા છતાં પણ જો કહેનાર પોતે જ પોતાના
કથન વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે, તો કહેનાર (ઉપદેશક) આપ લોકોને હિન્દ્રિ-
યનિગ્રહમાં પ્રવૃત્ત કરાવવાને શક્તિમન થતો નથી. આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને
તથા સમસ્ત જગતના સ્વરૂપને બાણી લઈને મહાવીર સ્વામી પોતે જ હિન્દ્રિ-
યોના નિગ્રહમાં—તપમાં પ્રવૃત્ત થયા ” વળી એવું કહ્યું છે કે—“ તિથ્યરો
ચુનાળ ” હત્યાદિ—

“ ચાર જ્ઞાનોથી સંપન્ન તથા દેવોને પણ પૂજ્ય એવા તીર્થંકર મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાના અશ્વવીર્યનો ઉચોગ કરીને પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિ
સાથે પ્રયત્નશીલ થયા હતા ”

समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ६ उ. १ भगवान् महावीरस्य गुणवर्णनम् - ५७५

भगवान् महावीर स्वामी स्वकीयाऽष्टविधकर्माऽपनेतुं स्त्रिया रात्रिभोजनं च-
परित्यक्तवान् । तथा तदैव स्वयं तपसि प्रवर्त्तमानः इहलोकपरलोकौ स्वरूपतो-
हेतुतश्च परिज्ञाप, सर्वथापि साव्यकर्माऽनुष्ठानानि परित्यक्तवानिति ॥२८॥

अपेक्षानीं सुधर्मस्वामी तीर्थकृत् गुणान् सम्यक् कथयित्वा, शिष्यान्बुद्धि-
शक्ति-‘सोच्चा य धम्मं’ इत्यादि ।

मूलम्—सोच्चा य धम्मं अरहंतमस्मियं,

समाहितं अट्टपओवसुद्धं ।

तं सैद्धाणा य जणा अणार्ज,

इदां च देवाहिं आगमिस्सन्ति ॥२९॥

तिष्ठेमि ॥

जाया—श्रुत्वा च धर्ममहद्भाषितं, सनाहितमर्थपदोपशुद्धम् ।

तं श्रद्धानाथ जना अनायुरा इदां च देवाधिपा अगमिष्यन्ति ॥२९॥

इति ब्रवीमि ।

तात्पर्य यह है कि भगवान् महावीर स्वामी ने अपने आठ प्रकार
के कर्मों को दूर करने के लिए स्त्री सेवन का तथा रात्रिभोजन का
त्याग किया । निरन्तर तप में उद्यत रहे । इहलोक और परलोक को
स्वरूप और कारणों से जान कर समस्त साधयव्यापारों का परित्याग
कर दिया ॥२८॥

सुधर्मा स्वामी तीर्थकर भगवान् के गुणों का सम्यक् कथन करके
अप शिष्यों को उपदेश देते हैं—‘सोच्चा य धम्मं’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘अरहंतमस्मियं-महद्भाषितम्’ श्री अरिहंत देव के
द्वारा कथित ‘समाहितं-समाहितम्’ युक्तियुक्त ‘अट्टपओवसुद्धं-अर्थ

तात्पर्य’ अर्थात् भगवान् महावीर स्वामी ने येताना आठ प्रकारના
કર્મેના ક્ષય કરવા માટે રાત્રિભોજન, સ્ત્રીસેવન આદિ સાધ ધર્મેના ત્યાગ
કર્તા તથા નિરન્તર તપસ્યાએ કર્યા કરી. તેમણે આ લોક અને પરલોકના
સ્વરૂપને તથા કારણોને જાણી લઇને સમસ્ત સાધ ધર્માપદોનો પરિત્યાગ કરી
નાખ્યો હતો. ॥૨૮॥

મહાવીર પ્રભુના શુભોત્તં સમ્યક્ પ્રકારે કથન કરીને. સુધર્મા સ્વામી
યેતાના શિષ્યોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે.

“ સોત્ત્વા ય ધમ્મં ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અરહંતમસ્મિયં-અર્હંદ માપિતમ્’ શ્રી અરિહંત દેવ દ્વારા કહે-
વામાં આવેલ ‘સમાહિતં-સમાહિતમ્’ યુક્તિ યુક્ત ‘અટ્ટપઓવસુદ્ધં-અર્થપદોપ-

૫૪૨

સૂત્રકૃતાક્ષરે

અન્વયાર્થો—(અરિહંતમાસિયં) અર્હજ્ઞાપિતં—તીર્થકરમતિપાદિતમ્ (સમાધિયં) સમાહિતં—યુક્તિયુક્તમ્ (અદ્વપઓવસુદં) અર્થપદોપશુદ્ધમ્—અર્થેઃ પદૈશ્વ નિર્દોષમ્ (ધર્મ્મે સોચ્ચા) ધર્મ—શ્રુતચારિત્રલક્ષણં શ્રુત્વા (તં સદ્દશાણા) તં—ધર્મમર્હજ્ઞાપિતં અદ્ધાનાઃ—તત્ર શ્રદ્ધાં કુર્વન્તઃ (જના) જનાઃ—લોકાઃ (અણાઙ) અનાયુષઃ—અપ-મતાયુઃકર્માણઃ સન્તઃ મોક્ષં પ્રાપ્નુવન્તિ,—અથવા—(ઈંદા વ) હન્દ્રા ઇવ (દેવાદિશ્વ) દેવાધિપાઃ—દેવસ્થામિનઃ (આગમિસ્સંતિ) આગમિષ્યન્તિ—મવિષ્યન્તીતિ ॥૨૯॥

ટીકા—‘અરિહંતમાસિયં’ અર્હજ્ઞાપિતમ્ ‘સમાધિયં’ સમાહિતમ્ યુક્તિયુક્તમ્ ‘અદ્વપઓવસુદં’ અર્થપદોપશુદ્ધમ્, અર્થેઃ—મતિપાઘ્યાભિપ્રેયેઃ પદૈસ્તદ્વાવકશબ્દૈઃ ઉપ-પદોપશુદ્ધં—અર્થ ઓર પદોં સે યુક્ત ‘ધર્મ્મં સોચ્ચા—ધર્મં શ્રુત્વા’ ધર્મં કો સુનકર ‘તં સદ્દશાણા—તં શ્રદ્ધાનાઃ’ ઉસમેં શ્રદ્ધા રાખને વાલે ‘જના-જનાઃ’ મનુષ્ય ‘અણાઙ—અનાયુષઃ’ મોક્ષકો પ્રાપ્ત કરતે હૈં અથવા ‘ઈંદાવ-હન્દ્રા ઇવ’ વે હન્દ્રા કે જૈસે ‘દેવાદિશ્વ—દેવાધિપાઃ’ દેવતાઓં કે અધિપતિ ‘આગમિસ્સંતિ—આગમિષ્યન્તિ’ હોતે હૈં ॥૨૯॥

અન્વયાર્થ—અરિહંત કે દ્વારા પ્રરૂપિત, યુક્તિયુક્ત, અર્થ ઓર શબ્દ દોનોં દૃષ્ટિયોં સે નિર્દોષ ધર્મં કો શ્રવણ કરકે, ઉસ પર જો શ્રદ્ધા કરતે હૈં, વે બન્ધ જન આયુકર્મ સે રહિત હો કર મુક્તિલાભ કર લેતે હૈં અથવા હન્દ્રા કે સમાન દેવોં કે અધિપતિ હોતે હૈં ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી અરિહંત ભગવન્ત દ્વારા ભાષિત યુક્તિ સંગત તથા ભાવ ઓર ભાષા અર્થાત્ વાચ્ય ઓર વાચક યા અર્થ એવં શબ્દ દોનોં હી દૃષ્ટિયોં સે સર્વથા નિર્દોષ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મં કો સુન શુદ્ધં અર્થ અને પદોથી યુક્ત ‘ધર્મ્મં સોચ્ચા—ધર્મં શ્રુત્વા’ ધર્મને સાંભળીને ‘તં સદ્દશાણા—તં શ્રદ્ધાનાઃ’ તેમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ‘જના—જનાઃ’ મનુષ્ય ‘અણાઙ—અનાયુષઃ’ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા ‘ઈંદાવ—હન્દ્રા ઇવ’ તેઓ ઇન્દ્ર ની જેમ ‘દેવાદિશ્વ—દેવાધિપાઃ’ દેવતાઓના અધિપતિ ‘આગમિસ્સંતિ—આગમિ-ષ્યન્તિ’ થાય છે. ॥ ૨૯ ॥

સૂત્રાર્થ—અરિહંત ભગવાન્ દ્વારા પ્રરૂપિત, યુક્તિયુક્ત, અર્થ અને શબ્દ બન્ને દૃષ્ટિએ નિર્દોષ ધર્મનું શ્રવણ કરીને, તેના ઉપર જે શ્રદ્ધા રાખે છે, તે બન્ધ-લ્ભવે આયુકર્મથી રહિત થઈને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અથવા દેવોના અધિપતિ ઇન્દ્રની પદવી તો અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અરિહંત ભગવન્તે દ્વારા ભાષિત, યુક્તિસ-ંગત, તથા ભાવ અને ભાષા-બોધે છે વાચ્ય અને વાચક અથવા અર્થ અને

સમયાર્થવોધિનો ટીકા પ્ર. ઊં. અ. ૬૩.૧ મગવતો મહાધોરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૪૭

સામીપ્યેન શુદ્ધ-નિર્દોષમ્, તદેવંભૂતમ્, 'ધર્મ' ધર્મમ્ દુર્ગતિધારણાદ્ ધર્મ-શ્રુત-
ચરિત્રાભ્યમ્ 'સોચા' શ્રુત્વા, તથા 'તં' તપ્-તદશં ધર્મમ્ 'સદ્દાના' શ્રદ્ધાનાઃ
તત્ત્વ શ્રદ્ધાનાધાયાઽનુતિષ્ઠન્તઃ, 'જના' જનાઃ-પુરુષાઃ 'અણાઙ' અનાયુષઃ-અપ-
ગતાયુઃકર્માણ શ્વેતદા સિદ્ધા ભવન્તિ, સાયુષશ્વેતદા 'દેવા' ઇન્દ્રા ઇવ 'દેવા-
દિવ' દેવાધિપાઃ 'આગમિસ્સંતિ' આગમિષ્યન્તિ, ઇન્દ્રા ઇવ દેવાધિપતિત્વમશ્નુવતે,
સર્વજ્ઞતીર્થકરોદિતધર્માન શ્રુત્વા શ્રદ્ધયા ચ તદારાધનં કુર્વાન્ના લોકાઃ આયુઃકર્મ-
ણોઽપગમે મુક્તા ભવન્તિ, અથવા-સામિલાયાશ્વેતદા ઇન્દ્રા ઇવ દેવાનામધિપતયો
ભવન્તીતિ માત્રઃ ॥૨૯॥

इत्यहं कथयामि सर्वज्ञमापितं धर्मं भवद्भ्यः, इत्येवं सुधर्मस्वामी विज्ञापयति-
शिष्येभ्य इति

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुलमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - 'जैनाचार्य'

पूज्यश्री-पासीलालब्रतिरिचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य "समयार्थवोधिन्त्या-
ख्यायां" व्याख्यायां वीरस्तवाख्यं पष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥६-१॥

કર ઉસ પર શ્રદ્ધા કરને વાળે ભવ્ય પુરુષ આયુકર્મ સે રહિત હો
જાતે હૈં તો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરછેતે હૈં । યદિ આયુકર્મ વિચિત્રમાન હો અર્થાત્
કર્મ રોપ રહ્યુ હૈં તો ઇન્દ્ર કે સમાન દેવાધિપતિ હોતે હૈં ।

આશય યહ હૈં કિં તીર્થંકર પ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રમણ કરકે ઉસ પર
શ્રદ્ધા કરને વાળે તથા ઉસકી આરાધના કરને વાળે જન આયુ તથા
કર્મો સે રહિત હોરુર મુક્ત હો જાતે હૈં । કદાચિત્ત્વે સામિલાય હો-
કર્મક્ષય ન કર પાવે હો તો દેવેન્દ્ર કી પદવી પ્રાપ્ત કરતે હૈં ॥૨૯॥

इस प्रकार मैं सर्वज्ञोक्त धर्म कथन करता हूँ ।

છછા અધ્યયન સમાપ્ત

શબ્દ બન્ને દષ્ટિએ સર્વથા નિર્દોષ ક્રુત્યારિત્ર રૂપ ધર્મનું શ્રવણ કરીને, તેના
ઉપર હૃદ શ્રદ્ધા રાખનાર ભવ્યપુરુષો જે આયુકર્મથી રહિત થઈ જાય, તે સિદ્ધિ
(મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ જે તેના આયુકર્મનો સર્વથા ક્ષય ન થઈ જાય
એટલે કે કર્મ બાકી રહી જાય તો ઇન્દ્રના સમાન દેવાધિપતિ તો અવશ્ય થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે તીર્થંકર પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરીને તેના પર
શ્રદ્ધા રાખનાર તથા તેની આરાધના કરનાર પુરુષો આયુ તથા કર્મોથી રહિત
થઈને મુક્ત થઈ જાય છે. કદાચ તેઓ સામિલાય હોય-કર્મનો પૂરે પૂરો
ક્ષય ન કરી શક્યા હોય, તો દેવેન્દ્રની પદવી તો અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૯॥

“આ પ્રકારે હું સર્વજ્ઞોક્ત ધર્મનું કથન કરું છું,” એવું સુધર્મા-
સ્વામી જંબુસ્વામી આદિ શિષ્યોને કહે છે.

॥ છદ્દું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

અથ સપ્તમાધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે—

ગતે વષ્ટમધ્યયનમ્, સંપતિ સપ્તમમધ્યયનમારમ્ભતે । પછાનન્તરમાગમિષ્યતઃ
સપ્તમાધ્યયનસ્ય વષ્ટેન સદાયં સંવન્ધઃ, 'નાડસંગતે વિદધ્યાત્' ઇતિ નિયમાદ્
સંગતિ પ્રદર્શનમાવશ્યકં ભવતિ, અતઃ સંવન્ધોઽવશ્યમેવ દર્શનીયઃ । તથાહિ-ઈહ
વ્યત્તીતાનન્તરેઽધ્યયને મગવતસ્તીર્થકરસ્ય શ્રી વર્ધમાનસ્વામિનો ગુણાઃ કથિતાઃ,
તારશગુણવન્તઃ સુશીલાઃ । એવદનન્તરં તદ્વિપરીતાઃ કુશીલાઃ તે કથ્યન્તે,
તદનેન સંવન્ધેનાડયાતસ્ય સપ્તમાઽધ્યયનસ્ય પ્રથમમ્ આઘગાથાદ્યમાહ—
'પુઢવી ય' ઇત્યાદિ ।

સાતવૉ અધ્યયન—

છઠા અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ । અવ સાતવૉ પ્રારંભ ક્રિયા જા રહ્યા
હૈ । છઠે અધ્યયન કે પશ્ચાત્ આને વાલે સાતવૉ અધ્યયન કા ઉસકે
સાથ યહ સમ્બન્ધ હૈ । અસમ્યદ્ કથન યા કાર્ય નહીં કરના ચાહિય,
ઈતિ નિયમ કે અનુસાર સંગતિ પ્રદર્શિત કરના આવશ્યક હોતા હૈ ।
જનતઃ સમ્બન્ધ દિશ્વલના ચાહિય । પિછહે છઠે અધ્યયન મેં મગવાન
વર્ધમાન કે ગુણોં કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ । યેસે ગુણોં સે જો યુક્ત હોતે
હે, વહી સુશીલ કહલાતે હે । ઉનમેં જો વિપરીત હે, વે કુશીલવાન હોતે
હે, ઉનકા કથન હસ અધ્યયન મેં ક્રિયા જાએગા । હસ સમ્બન્ધ સે
પ્રાપ્ત સાતવૉ અધ્યયન કી દો કાથાઈ કહેતે હે—'પુઢવીય આઝઁ' તથા
પયાઈ કાયાઈ' ઇત્યાદિ ।

—અધ્યયન સાત—

છઠ્ઠું અધ્યયન પૂરું થયું. હવે સાતમાં અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે.
છઠ્ઠા અધ્યયન સાથે સાતમાં અધ્યયનનો સંબંધ હવે બતાવવામાં આવે છે.
અસમ્યદ્ કથન કે કાર્ય કરવું જોઈએ નહીં, આ કથન અનુસાર સંગતિ
(સંબંધ) પ્રદર્શિત કરવાની આવશ્યકતા રહે છે, તેથી પૂર્વ અધ્યયન સાથેનો
આ અધ્યયનનો સંબંધ પ્રકટ કરવામાં આવે છે. છઠ્ઠા અધ્યયનમાં વર્ધમાન
મહાવીર પ્રભુના ગુણોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું. એવાં ગુણોથી જેઓ યુક્ત
હોય છે, તેમને જ સુશીલ કહેવામાં આવે છે. પરંતુ તે ગુણો કરતાં વિપ-
રીત ગુણોથી (દોષોથી) જેવો યુક્ત હોય છે, તેમને કુશીલ કહે છે. એવાં
કુશીલ લોકોનું કથન સાતમાં અધ્યયનમાં કરવામાં આવશે. આ પ્રકારનો પૂર્વ
અધ્યયન સાથે સંબંધ ધરાવતા આ સાતમાં અધ્યયનની પહેલી બે ગાથાઓ
આ પ્રમાણે—'પુઢવીય આઝઁ' તથા પયાઈ કાયાઈ' ઇત્યાદિ—

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ઉ.૧ કુશોલવતાં દોષનિરુપણમ્

૫૭૨

પૃથ્વ-પૃથ્વી ય આઝ અગ્ની ય વાઝ,

તળરુક્ષ્ણ ધીયા ય તસા ય પાળા ।

જે અંડયા જે ય જરાઝ પાળા,

સંસેયયા જે રસયામિહાળા ॥૧॥

પયાઈં કાયાઈં પવેહયાઈં, એસુ જાણે પહિલેહ સાયં ।

એણ કાણ ય આયદંડે, એસુ યા વિપ્પરિયાસુવિત્તિ ॥૨॥

છાયા—પૃથિવી વાઝપશ્વાઝગ્નિશ્ચ વાયુઃ તળવૃક્ષવીજાશ્ચ ત્રસાશ્ચ પ્રાણાઃ ।

યેઽણ્ડજા યે ચ જરાયુજાઃ પ્રાણાઃ સંસ્વેદજા યે રસજામિધાનાઃ ॥૧॥

એતે કાયાઃ પ્રવેદિતાઃ એતેષુ જાનીહિ પ્રત્યુપેક્ષસ્વ સાતમ્ ।

એતૈઃ કાયૈં યૈં આત્માદંડા એતેષુ ચ વિપરીસમુપચાન્તિ ॥૨॥

શબ્દાર્થ—‘પૃથ્વી ય-પૃથિવી ચ’ પૃથિવી ‘આઝ અગ્ની ય વાઝ-આપઃ અગ્નિશ્ચ વાયુઃ’ જલ, અગ્નિ, ઓર વાયુ ‘તળરુક્ષ્ણધીયા ય તસા-ય પાળા-તળવૃક્ષવીજાશ્ચ ત્રસાશ્ચ પ્રાણાઃ’ તળ, વૃક્ષ, વીજ ઓર ત્રસ-પ્રાણી ‘જે અંડયાયેવાણ્ડજાઃ’ તથા જો અણ્ડજ ‘જે ય જરાઝ પાળા-યે ચ જરાયુજાઃ પ્રાણાઃ’ ઓર જરાયુજ પ્રાણી હૈ ‘જે સંસેયયા યે ચ સંસ્વેદજાઃ, તથા જો સંસ્વેદજ એવં ‘જે રસયામિહાળા-યે ચ રસજામિધાનાઃ’ જો વિક્રિયા વાલે રસસે ઉત્પન્ન હોને વાલે પ્રાણી હૈ ‘પયાઈં કાયાઈં પવેહયાઈં-એતે કાયાઃ પ્રવેદિતાઃ’ હન સર્વોં કો સર્વ-જ્ઞને જીવકા વિણ્ડ કહા હૈ ‘એસુ-એતેષુ’ હન પૃથિવીકાય આદિકોં મેં ‘સાયં જાણ-સાતં જાનીહિ’ સુખ કી ઇચ્છા જાનો ‘પહિલેહ-પ્રત્યુપેક્ષ-

શબ્દાર્થ—‘પૃથ્વી ય-પૃથિવી ચ’ પૃથ્વી ‘આઝ અગ્ની ય વાઝ-આપઃ અગ્નિશ્ચ વાયુઃ’ જલ, અગ્નિ અને વાયુ ‘તળરુક્ષ્ણધીયા ય તસા ય પાળા-તળવૃક્ષવીજાશ્ચ ત્રસાશ્ચ પ્રાણાઃ’ તળ, વૃક્ષ, વી અને ત્રસ પ્રાણી ‘જે અંડયા-યે વાણ્ડજાઃ’ તથા જેઓ અંડજ અને ‘જે ય જરાઝ પાળા-યે ચ જરાયુજાઃ પ્રાણાઃ’ જે જરાયુજ પ્રાણી છે, ‘જે સંસેયયા-યે ચ સંસ્વેદજાઃ’ તથા જેઓ સંસ્વેદજ તથા ‘જે રસયામિહાળા-યે ચ રસજામિધાનાઃ’ જેઓ રસથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પ્રાણીયો છે ‘પયાઈં કાયાઈં પવેહયાઈં-એતે કાયાઃ પ્રવેદિતાઃ’ આપધાને સ્વર્ગે-ભવના પિંડ કહેલ છે. ‘એસુ-એતેષુ’ આ પૃથ્વીકાય વિગેરેમાં ‘સાયં જાણ-સાતં જાનીહિ’

અન્વયાર્થ:—(પૃથ્વી ય) પૃથિવી ચ (આઝ અગ્ની ય વાઝ) આપ: અગ્નિશ્ચ
 વાયુ: (તળસ્વલ્લવીયા ય તસા ય પાણા) તૃણાનિ—કુશકાશાદીનિ, વૃક્ષા:—આમ્રાદય:
 ધીજાનિ—યવાદીનિ ચ ત્રસ: દ્વીન્દ્રિયાદય: ચ પ્રાણા: પ્રાણિન:, (જે અંડયા)
 યે ચાણ્ડજા:—સ્રકુનિ પ્રમૃતય: (જે ય જરાઉપાણા) યે ચ જરાયુજા:—મર્મચર્મજા:
 પ્રાણા: (જે સંસેયયા) યે ચ સંસ્વેદજા:—પૂકા મસ્તુકાદય: (જે રસયામિહાણા)
 યે ચ રસત્રામિહાણા:—વિકૃતરસ્તુષુ નાતા:, (પયાદં કાયાદં પવેડયાદં) एते पृथिव्या-
 दयः कथाः जीवनिकायाः प्रबोदताः कथिताः (एएसु) एतेषु पृथिवीकायादिषु
 (સાયં જાણે) સાતં મુલં જાનીદિ (પહિલેહ) પ્રત્યુપેક્ષસ્વ સૂક્ષ્મરીત્યા વિચારય
 (एएण काएण य आयदंडे) एतैः कायै र्ये आत्मदण्डाः एतान् विनाशय ये आत्मानं
 स्व' और उसे सूक्ष्म रीतिसे विचारो 'एएण काएण य आयदंडे-एतैः
 कायैः ये आत्मदण्डाः' जो उक्त प्राणियों का नाश करके अपने आत्मा
 को दंड देते हैं वे 'एएसु य विपरियासुर्विति-एतेषु च विपर्यासमुपया-
 न्ति' इन्हि प्राणीयो में जन्म धारण करते हैं ॥ १-२ ॥

અન્વયાર્થ—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, કુશ કાશ આદિ તૃણ,
 આમ્ર આદિ વૃક્ષ, યવ આદિ ધીજ, દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ પ્રાણી પક્ષી
 આદિ અણ્ડજ, જરાયુજ, જૂં છટમલ આદિ સંસ્વેદજ ઓર રસજ અર્થાત્
 ચિમડી સડી વસ્તુઓં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે જન્તુ. યહ સઘ સર્વજો દ્વારા
 જીવનિકાય કહે ગયે હૈં. હન સઘ પૃથ્વીકાય આદિ મેં સાતા કો જાનો,
 સૂક્ષ્મ રીતિ સે વિચાર કરો. હન જીવોં કા ઘાત કરકે જો અપની

મુખની ઇચ્છા નજી. 'પહિલેહ-પ્રત્યુપેક્ષસ્વ' અને તેને સૂક્ષ્મ રીતે
 વિચારો. 'एएण काएण य आयदंडे-एतैः कायैः ये आत्मदण्डाः' એઓ ઉપર
 કહેલ પ્રાણિયોના નાશકરીને પોતાના આત્માને ઢંડાપે છે, તેઓ 'एएसु य
 विपरियासुर्विति-एतेषु च विपर्यासमुपयान्ति' આજ પ્રાણિયોમાં જન્મધારણ
 કરે છે. ॥ ૧-૨ ॥

સૂત્રાર્થ—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, કુશ આદિ તૃણ; આમ્ર આદિ
 વૃક્ષ; યવ આદિ ધીજ; દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવો; પક્ષી આદિ અંડજ જરા-
 યુજ, જૂં; માકડ આદિ સંસ્વેદજ, અને રસજ એટલે કે બગડી ગયેલી કે
 સડી ગયેલી વસ્તુઓમાં ઉત્પન્ન થતાં જન્તુઓ, આ બધાને સર્વજો દ્વારા
 જીવનિકાય કહેવામાં આવેલ છે. પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત જીવોમાં સાતાને
 નજી-એટલે કે તે સઘના જીવોને મુખ ગમે છે, એ વાતનો સૂક્ષ્મ રીતે
 વિચાર કરો. એ લોકો આ જીવોના ઘાત કરે છે, તેઓ પોતાના આત્માને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭૩.૧ કુશીલવતાં વોષનિકરુપ્પમ

૫૫૧

દૃઢયંતિ તે (ગણસુ ય વિપરિયામુર્વિતિ) એતેષુ એવ પ્રાણિનઃ કાયેષુ વિપર્યાસં જન્મ ઉપયાન્તિ પ્રાન્તુવન્તિ ઉત્પત્તિ લભન્તે इति ॥૧-૨॥

ટીકા—‘પૃથ્વી’ પૃથિવી=પૃથિવીકાયિકાઃ જીવાઃ, ય=ચ શબ્દોડવાન્તર-ભેદસૂચકઃ । તથાહિ-પૃથિવીકાયિકાઃ દ્વિવિધાઃ સૂક્ષ્માઃ વાદરાશ્ર, તે ચ પ્રત્યેકં પર્યાસકાડપર્યાસકાદિભેદેન દ્વિધા ભવન્તિ, તદેવં પૃથિવીકાયિકા શ્રતુર્વિધાઃ । ‘આડ’ આપઃ=અપ્કાયિકાઃ, એવમપ્તેજોવાયુષ્વપિ ચતુર્વિધત્વં જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘અગ્ની ય’ ચ અગ્નિકાયિકાઃ ‘વાડ’ વાયુકાયિકાઃ, સમ્પતિ વનસ્પતિકાયાન્ ભેદેન દર્શયતિ । ‘તળ’ તૃગાનિ કુશકાશાદીનિ, ‘વૃક્ષ’ વૃક્ષાઃ-આશ્રયનમાદયઃ ‘બીયા’ બીજાનિ શાલ્યાદીતિ । એવં લતાગુલ્માદયોડપિ ભેદાઃ સંગૃહીતા ભવન્તિ । ‘તસા’

આત્મા કો દળિહત કરતે હૈ, વે હન્હીં કાયોં મેં વિપર્યાસ કો પ્રાસ હોતે હૈ અર્થાત્ જન્મ ગ્રહણ કરતે હૈ ॥૧-૨॥

ટીકાર્થ--પૃથિવી અર્થાત્ પૃથ્વી કો શરીર બનાકર રહને વાલે જીવ જિનકા શરીર પૃથિવી હી હૈ । યહાં ‘ય’ શબ્દ યહ સૂચિત કરતા હૈ કિ પૃથિવીકાયિકોં મેં સૂક્ષ્મ ઓર વાદર । હન દોનોં કે હી દો દો ભેદ હૈ-પર્યાસક ઓર અપર્યાસક । હસ પ્રકાર પૃથિવીકાયિક જીવ ચાર પ્રકાર કે હોતે હૈ ।

હસી પ્રકાર અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક ઓર વાયુકાયિક જીવોં કે ચાર ચાર ભેદ સી સમક્ષ લેના ચાહિય । વનસ્પતિકાયિક જીવોં કે કિતને ભેદ હોતે હૈ સો કહતે હૈ-તૃણ અર્થાત્ કુશ, કાશ આદિ । વૃક્ષ અર્થાત્

જ શિક્ષા કરે છે. તેઓ એજ જીવનિકાયોમાં જન્મગ્રહણ કરીને પોતાનાં પાપકર્મોનું ફળ ભોગવે છે. એજ વાત ‘તેઓ એજ જીવનિકાયોમાં વિપર્યાસ પામે છે,’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. ॥૧-૨॥

ટીકાર્થ—‘પૃથ્વી’ આ પદ પૃથ્વીકાય જીવોનું વાચક છે. પૃથ્વીને જ શરીર બનાવીને રહેનારા જીવોને ‘પૃથ્વીકાય’ કહે છે. અહીં ‘ય’ પદ એ સૂચિત કરે છે કે પૃથ્વીકાયિકોના અનેક ભેદ હોય છે. પૃથ્વીકાયિકોના મુખ્ય બે ભેદ છે (૧) સૂક્ષ્મ, અને (૨) વાદર આ બંનેના પશુ પર્યાસિક અને અપર્યાસિક નામના અબ્જે ભેદ પડે છે. આ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોના ચાર પ્રકાર પડે છે.

એજ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવોના પશુ ચાર ચાર ભેદ સમજવા. વનસ્પતિકાયિકોના કેટલાક ભેદો આ પ્રમાણે છે- તૃણ એટલે ઘાસ, કુશ આદિ; વૃક્ષ એટલે કે આંબા, લણસ આદિ; બીજ

વસ્યન્તીતિ શ્રતાઃ દ્વીન્દ્રિયાદયઃ । ‘પાણા’ માણિનઃ ‘જે’ યે ચ ‘અંઙયા’ અંઙજાઃ
 =અંઙહાજ્ઞાતાઃ પશ્ચિસરીસૃપાદયઃ । ‘જે ય જરાઙ પાણા’ યે ચ જરાયુજાઃ માણિનઃ,
 જરાયુજાઃ જંબાલજાલપરિવેષિતા એવ જાયન્તે મનુષ્યગોમહિપાદયઃ, તથા-
 ‘જે સંસેયયા’ યે સંસ્વેદજાઃ સંસ્વેદાજ્ઞાતાઃ યુક્તાઃ મસ્કુળકૃમ્પાદયઃ । ‘રસથામિ
 હાણા’ રસજામિધાનાઃ=વિકૃતવસ્તુષુ સમુત્પન્નાઃ ઇતિ । અનેકભેદમિધાન પૃથિ-
 વ્યાદિપટ્કાયાન પદાર્થ તેષાં હિંસને દોષં દર્શયિતું સૂત્રકાર આહ-‘એયાઈ’ ઇત્યાદિ ।
 ‘એયાઈ’ એતે ‘કાયાઈ’ કાયાઃ એતે પૃથ્વીરનિકાયાઃ ‘પવેદ્યાઈ’ પવેદિતાઃ=સર્વજ્ઞઃ

આમ, પનસ આદિ ચીજ અર્થાન્ શાલિ જૌ આદિ । હસ કપન સે લતા
 ગુલ્મ ગુચ્છ આદિ ભેદોં કા ભી વ્રજળ કર લેના બાહિયે ।

દ્વીન્દ્રિય આદિ જો પ્રાણી ગ્રાસ કા અનુભવ કરકે એક સ્થાન સે
 દૂસરે સ્થાન મેં જાતે હેં, વે ગ્રસ ફરલાતે હેં । અંઙજ (પક્ષી) સરીસૃપ
 (સર્પ) આદિ જરાયુજ (ચમડે કી છિલ્લી મેં ટિપટે હુએ જન્મ લેને વાલે)
 જૈસે મનુષ્ય, ગાય, બેંસ આદિ, સ્વેદજ અર્થાત્ પસીને સે ઉત્પન્ન હોને
 વાલે જૂં, મસ્કુળ (ગટમલ) આદિ વિકૃત વસ્તુઓં મેં ઉત્પન્ન હો જાને
 વાલે રસજ જન્તુ, યહ સબ ગ્રસ જીવ હોતે હેં ।

પૃથ્વીકાય આદિ કે ભેદ કહકર સૂત્રકાર અથે ઝનકી હિંસા મેં દોષ
 પ્રદર્શિત કરતે હેં-‘એયાઈ’ ઇત્યાદિ ।

સર્વજ્ઞ તીર્થંકર ને જીવોં કે યહ પૂર્વોક્ત હહ નિકાય કહે હેં । કેવલ-

એટલે કે શાલિ, યવ આદિ આ કથન દ્વારા લતા, ગુલ્મ, ગુચ્છ આદિ ભેદોને
 બ્રહ્મણ કરવા બોધ્યે.

દ્વીન્દ્રિય આદિ જે પ્રાણીઓ ગ્રાસને અનુભવ કરીને એક જગ્યાએથી
 બીજી જગ્યાએ જાય છે, તેમને ગ્રસ કહે છે. અંઙજ એટલે ઇંડામાંથી ઉત્પન્ન
 થતાં પક્ષીઓ, અને સર્પ” આદિ જીવો, જરાયુજ એટલે ચામડાના પાતળા
 પારદર્શક પડમાં લપેટાઈને જન્મ લેનાર મનુષ્ય, ગાય, બેંસ આદિ જીવો,
 સ્વેદજ એટલે પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થનાર જૂં, માકડ આદિ જીવો, રસજ
 એટલે સહેલી અથવા વિકૃત વસ્તુઓમાં ઉત્પન્ન થનાર જંતુઓ. આ બધાં
 જીવોને ગ્રસ જીવો કહે છે.

પૃથ્વીકાય આદિ ભેદોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર તેમની હિંસામાં
 રહેલ દોષ પ્રકટ કરે છે-‘એયાઈ’ ઇત્યાદિ.

સર્વંસ તીર્થંકરોએ જીવોના પૂર્વોક્ત છ નિકાય કહ્યા છે. કેવળજ્ઞાન

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુચોલવતાં દોષનિકરૂપણમ્ ૩૫૩

તીર્થકરૈઃ કથિતાઃ, તેહિ કેવલાલોકલોકનેન પૃથિવ્યાદિષ્વપિ જીવાન્
દૃષ્ટા, સર્વે તે જીવા એવ છોકેમ્યઃ પ્રવેદિતાઃ। એતેષુ પુરોપદિષ્ટેષુ પૃથિવી-
મમૃતિજીવનિકાપેષુ। 'સાયં' સાતં-સુખમ્ 'જાણે' જાનીદિ, સર્વેડપિ પ્રાણિનઃ
સુલૈષિણો દુઃસ્વવિરોધિન્થ મન્તીતિ જ્ઞાત્વા, 'પહિલેઃ' મત્પુપેત્તસ્વ, દે ક્ષિણ
કુશાગ્રબુદ્ધિયા પર્યાલોચય, વિચારયેતિ યાવન્। 'એણ કાયેણ ય આયદંદે' એતૈઃ
કાયૈઃ યે આત્મદણ્ડાઃ, એમિઃ કાયૈઃ પીડયમાનૈઃ આત્મા સ્વીય એવ દણ્ડયતે।
એતસ્મારંભાત્ આત્મદણ્ડો મવતિ। એતેષાં વિરાધને કૃતે નરકાદિગતિષુ પાતો
મવતિ। તત્તથાત્મા દુઃસ્વમનુભવતિ, એવ આત્મા દણ્ડિતઃ। 'એસુ યા વિપરિયા-
સુચિતિ' એતેષુ ચ ચિત્તાર્યામણ્ણયાન્તિ, યે એતન્ ઘ્નન્તિ તે એતેષ્વેવ પુનર્જન્મમર-
જ્ઞાન રૂપી પ્રકાર સે પૃથ્વી આદિ મેં જીવોં કી સત્તા દેસ્વકર ઝન્હોને
સંસાર કો દિલ્લાઈ હૈ।

પૃથ્વીકાય આદિ સમી જીવનિકાર્યોં મેં સાતા કો સમજો અર્થાત્
કુશાગ્રબુદ્ધિ સે હસકા વિચાર કરો કિ સમી પ્રાણી સુખ કે અભિ-
લાષી ઓર દુઃસ્વ કે વિરોધી હૈં અર્થાત્ છઓં જીવનિકાર્યોં કે જીવ
સુખ યાહતે હૈં દુઃસ્વ નહોં યાહતે હૈં। इन जीवनिकार्यों को दंडित करना
(इनकी विराधना करना) अपनी ही आत्मा को दंडित करना है अर्थात्
इनकी हिंसा से आत्महिंसा (अपनी हिंसा) होती है और नरकादि
गतियों में निपात होता (जाना पड़ता) है। नरकादि दुर्गतिर्यों में
आत्मा को जो दुःस्व भोगना पड़ता है, वही आत्मा का दण्डित होना
है। जो प्राणी इन षट्कार्यों में से किसी काय की विराधना करता है,
उसे उसी काय में बारंबार जन्म मरण करना पड़ता है। अथवा विप-

રૂપી પ્રકાર વડે તેમજે પૃથ્વીકાય આદિમાં જીવતું અસ્તિત્વ ભેદુ છે અને
સંસારના લોકો સમક્ષ તેમાં જીવ હોવાનું પ્રતિપાદન થયું છે. 'પૃથ્વીકાય
આદિ સમસ્ત જીવનિકાયોમાં સાતાને સમજો' આ કથનનો બાવાર્થ એ છે
કે કુશાગ્ર બુદ્ધિથી જો વાતનો વિચાર કરો કે સમસ્ત જીવો સુખની અભિ-
લાષા રાખે છે, કોઈને દુઃખ ગમતું નથી. છ જો છ નિકાયના જીવો, સુખ
ચાહે છે, તેમને દુઃખ ગમતું નથી. આ જીવનિકાયોની વિરાધના કરવી તે
પોતાના આત્માને જ દંડિત કરવા બરાબર છે. એટલે કે તેમની હિંસા
કરવાથી આત્મહિંસા (પોતાની જ હિંસા) થાય છે અને નરકાદિ ગતિઓમાં
જવું પડે છે. નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં આત્માને જે દુઃખો ભોગવવા પડે છે,
એનું નામ જ આત્માનું દંડિત થવું છે. જે માણસ આ છ કાયના જીવો-
માંથી કોઈ પણ કાયના જીવની વિરાધના કરે છે, તેને એજ જીવનિકાયમાં

૧૫૭

સૂત્રકૃતાક્રમણે

નાદિકં સમન્તે । અથવા—વિપર્યાસમુપયાન્તિ, વિપર્યાસો વ્યત્યયઃ । મુલમિચ્છ-
તા હિ કાયસમારંભઃ ક્રિયતે તાવતા સુખં ન ભવતિ । મત્યુત દુઃસ્વમેવ જન્યતે ।
થત્વા—પરતીર્થિકા મોક્ષાર્થમેતાન્ પટ્ટજીવનિકાયાન્ વિરાધયન્તિ, તાવતા ન મોક્ષો
ઋખ્યતે, અપિતુ તદ્વિચરીતે સંસારે एव પરિભ્રમન્તિ દુઃસ્વમનુભવન્તિ इति ॥૧-૨॥

માણિવિરાધનં કૃત્વા યાગાદિકમનુચરન્તો મોક્ષાર્થિનો મોક્ષમપ્રાપ્ય તદ્વિ-
પરીતં સંસારમેવ પાપ્નુનવન્તિ इत्यુक्तं किन्तु केन प्रकारेण ते संसारमाविशन्ति
તાન્ પ્રકારાન્ ઉપદર્શયતિ સૂત્રકારઃ—‘જાઈપહં’ इत्यादि ।

मूलम्—जाईपहं अणुपरिवट्टमाणे तसथावरेहिं विणिघायमेति ।

સ જાઈજાઈં बहुकूरकम्मे जं कुवइ मिजइ तेण बाले॥३॥

छाया—जाति पथमनुवर्तमानस्यसथावरेषु विनिघातमेति ।

स जातिजातिं बहुकूरकर्मा यत्करोति त्रियते तेन बाळः॥३॥

યાસ કો પ્રાપ્ત હોને કા આશય યહ હૈ કિ સુખ કી અમિલાષા સે જીવો
કા આરંભ ક્રિયા જાના હૈ પરન્તુ આરંભ સે સુખ ન હોકર ઉલટા દુઃખ
ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અથવા પરતીર્થિક મોક્ષ કે લિએ પટ્ટ જીવનિકાયો કી
વિરાધના કરતે હૈ પરન્તુ ડસસે મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી સંસાર મેં
હી પરિભ્રમણ કરના પડતા હૈ ઓર સંસાર ભ્રમણ કરતે હુએ જીવો કો
વિવિધ પ્રકાર કે દુઃખોં કા અનુભવ કરના પડતા હૈ ॥૧-૨॥

યહ કહા જા તુકા હૈ કિ પ્રાણિયોં કી વિરાધના કરકે યજ્ઞ યાગ
આદિ કરનેવાલે મોક્ષાર્થી મોક્ષ તો પ્રાપ્ત કરતે નહીં, ઉલટે સંસાર મેં
હી પરિભ્રમણ કરતે હૈ, કિન્તુ કિસ પ્રકાર વે સંસાર ભ્રમણ કરતે હૈ,

પાશં વાશ જન્મ મરણ કરવા પડે છે. અથવા—‘વિપર્યાસ પામવો’ આ પદોને
લાવાથે નીચે પ્રમાણે છે—સુખની અશિલાવાથી જીવોને આરંભ (હિંસા) કર-
વામાં આવે છે, પરન્તુ તે આરંભ દ્વારા સુખની પ્રાપ્તિ થવાને બદલે જીલ્લડાં
દુઃખની જ પ્રાપ્તિ થાય છે. અથવા પરતીર્થિકો મોક્ષને માટે છ કાયના
જીવોની વિરાધના કરે છે, પરન્તુ તેથી તેમને મોક્ષની પ્રાપ્તિ તો થતી નથી,
પરન્તુ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે અને પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં
વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખોને જ તેમને અનુભવ કરવો પડે છે. ॥ગાથા૧-૨॥

આગલા સૂત્રમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે પ્રાણીઓની વિરા-
ધના કરીને યજ્ઞ, હોમ, હવન આદિ કરનારા મોક્ષાર્થી જીવો મોક્ષ તો પ્રાપ્ત
કરતા નથી, જીલ્લડાં સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, પરન્તુ મોક્ષમાં ન

સર્વપાર્યથોઘિની ટીકા પ્ર. યુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુંડીલવતાં વોષનિકપણમ્

૫૫૬

અન્વયાર્થ:—(જાઈપહ) જાતિપથ—એકેન્દ્રિયાદિજાતૌ ‘અણુપરિવ્રુમાણે’ અણુપરિવર્તમાન:—જન્મમરણ કુર્વાણ: (સ) સઃ જીવઃ (તસથાવરેહિં) ત્રસસ્થાવરેષુ સમ્પત્યય (વિણિઘાયમેતિ) વિનિઘાતં ચિનાશમેતિ પ્રાપ્નોતિ, (જાહજાહં) જાતિ-જાતિમ્=એકેન્દ્રિયાદિષુ અનેકશો જન્મ ગૃહીત્વા (બહુકૂરકર્મે બાલે) બહુકૂરકર્મા બાલોઽજ્ઞાની (જં કુવ્વહ તેણ મિવ્વજહ) યત્ પ્રાણાતિપાતં કરોતિ તેન કર્મણા મ્રિયતે—જન્મમરણં કરોતિ ॥૩॥

યહ સૂત્રકાર દિલ્લાતે હૈ—‘જાઈપહં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ:—‘જાઈપહં—જાતિપથમ્’ એકેન્દ્રિય આદિ જાતિયોં મેં ‘અણુ-પરિવ્રુમાણે—અણુપરિવર્તમાનઃ’ જન્મ મરણ કો પ્રાપ્ત કરતાહુઆ ‘સે—સઃ’ વહ જીવ ‘તસથાવરેહિં—ત્રસસ્થાવરેષુ’ ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં મેં ઉત્પન્ન હોકર ‘વિણિઘાયમેતિ—વિનિઘાતમેતિ’ નાશકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ‘જાહ-જાહં—જાતિજાતિમ્’ એકેન્દ્રિયાદિકોં મેં બાર બાર જન્મ લેકર ‘બહુકૂરકર્મે બાલે—બહુકૂરકર્મા બાલઃ’ બહુત કૂર કર્મ કરનેવાલા વહ બાલ—અજ્ઞાની જીવ ‘જં કુવ્વહ તેણ મિવ્વજહ—યત્ કરોતિ તેન મ્રિયતે જો કર્મ કરતા હૈ વસીકર્મ સે જન્મ મરણ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૩॥

અન્વયાર્થ:—એકેન્દ્રિય આદિ જાતિયોં મેં પરિભ્રમણ કરતા હુઆ અર્થાત્ જન્મ મરણ કરતા હુઆ વહ જીવ ત્રસસ્થાવર યોનિયોં મેં ઉત્પન્ન હોકર ઘાત કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । એક જાતિ સે દૂસરી જાતિ મેં

જતાં તેઓ કેવી રીતે સંસાર બ્રમણ કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે બતાવે છે—
‘જાઈપહં’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ:—‘જાઈપહં—જાતિપથમ્’ એકેન્દ્રિય વિગેરે જાતિયોમાં ‘અણુપરિવ્રુમાણે—અણુપરિવર્તમાનઃ’ જન્મ અને મરણ પ્રાપ્તકરવાયકા ‘સે—સઃ’ તે જીવ ‘તસથાવરેહિં—ત્રસસ્થાવરેષુ’ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોમાં ઉત્પન્ન થઈને ‘વિણિઘાયમેતિ—વિનિઘાતમેતિ’ નાશને પ્રાપ્ત થાય છે. ‘જાહજાહં—જાતિજાતિમ્’ એકેન્દ્રિય વિગેરેમાં વારંવાર જન્મ લઈને ‘બહુકૂરકર્મે બાલે—બહુકૂરકર્મા બાલઃ’ બહુકૂર કર્મો કરવાવાળો તે બાલ—અજ્ઞાની જીવ ‘જં કુવ્વહ તેણ મિવ્વજહ—યત્ કરોતિ તેન મ્રિયતે’ જે કર્મ કરે છે, તે જ કર્મથી જન્મ મરણ પ્રાપ્ત કરે છે ॥ ૩ ॥

સૂત્રાર્થ:—એકેન્દ્રિય આદિ જાતિયોમાં પરિભ્રમણ કરતો થકો એટલે કે જન્મ—મરણ કરતો કરતો તે જીવ ત્રસસ્થાવર યોનીઓમાં ઉત્પન્ન થઈને ઘાત પ્રાપ્તો રહે છે—હણીતો રહે છે. એક જાતિમાંથી બીજી જાતિમાં

૫૫૬

સ્વચક્ષુતાક્રમસૂત્ર

ટીકા — ‘જાઈપદ્મ’ જાતિપથ્ય, જાતીનામેકેન્દ્રિયાદિજીવાનાં પન્થાઃ માર્ગઃ
 इति जातिपथः तम् ‘अणुपरिवृत्तमाणे’ अनुपरिवर्तमानः, एकेन्द्रियादिषु पर्यटन
 परिभ्रमन् जन्ममरणव्रतादिकानि वा अनुभवन् ‘तमथावरेहि’ तस्यथावरेषु=तस्येषु
 -तेजोवायुદ્વીન્દ્રિયાदिषु, સ્થાવરેષુ-પૃથ્વીવ્યવસ્થાસ્પતિષુ સમુત્પત્ત્યનન્તરમ્ જીવ-
 યાતાધિકૂરકર્મજનિતકટુકવિપાકેન बहुशः ‘विणिधायमेति’ विनिघातमेति-स्वप्ना-
 दिना विनाशं प्राप्नोति। ‘से’ सः=मातृदण्डो जीवः। ‘जाइजाइ’ जातिजातिम्=
 एकेन्द्रियादिषु उत्पत्तिं प्राप्य, ‘बहुकूरकम्मे’ बहुकूरकर्मा=बहूनि नानाविधानि
 कूराणि प्राणातिघातादीनि घोरकर्माणि अनुष्ठानानि यस्य स बहुकूरकर्मा भवति।

जन्म ग्रहण करके अत्यन्त कूरकर्मा वह अज्ञानी अपने ही पापों के
 कारण मारा जाता है-जन्म मरण करता है ॥३॥

ટીકાર્થ—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોં કે સમૂહ કો જાતિ કહતે હૈં,
 उसका पथ जातिपथ कहलाता है। तात्पर्य यह है कि हिंसाकारी जीव
 एकेन्द्रिय जाति आदि में पर्यटन करता हुआ कभी तेज, वायु तथा
 द्वीन्द्रिय आदि व્રતों में और कभी पृथ्वीकाय, अपूकाय और वनस्पति-
 काय रूप स्थावरो में उत्पन्न होता है। वहाँ उत्पन्न होकर जीवहिंसा
 आदि कूर कर्मों के कटुक (कड़वे) विपाक (फल) का उदय होने पर
 अनेकों बार स्वप्न आदि के द्वारा घात को प्राप्त होता है। वह जाति-
 जाति में (एकेन्द्रियादिक अनेक जातियों में) भटकता रहता है। अति-

જન્મ લઇને, તે અત્યન્ત કૂરકર્મા અજ્ઞાની જીવ પોતાનાં જ પાપોને કારણે
 હણાયો કરે છે. આ રીતે જન્મમરણના ફેરા કર્યા જ કરે છે ॥૩॥

ટીકાર્થ—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોના સમૂહને જાતિ કહે છે, અને તેના
 પથને જાતિપથ કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે હિંસાકારી જીવ એકેન્દ્રિય જાતિ
 આદિમાં પર્યટન કરતો રહે છે આ પ્રમાણે ભવભ્રમણ કરતો તે જીવ ક્યારેક
 તેજસ્કાયિકોમાં, ક્યારેક વાયુકાયિકોમાં અને ક્યારેક દ્વીન્દ્રિયાદિકોમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે. (તેજસ્કાય, વાયુકાય અને દ્વીન્દ્રિય આદિને ત્રસ જીવો કહે છે)
 અને ક્યારેક તે જીવ પૃથ્વીકાય, અપૂકાય અને વનસ્પતિકાય રૂપ સ્થાવરોમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં ઉત્પન્ન થઇને, જીવહિંસા, આદિ કૂર કર્મોના કટવો
 વિપાક બ્યારે ઉદયમાં આવે છે, ત્યારે તેઓના તલવાર આદિ શસ્ત્રો દ્વારા
 (પૂર્વ ભવના તેમના શત્રુઓ દ્વારા) ઘાત કરવામાં આવે છે, અને તે જાતિ-
 જાતિમાં—એક જાતિમાંથી બીજામાં (એકેન્દ્રિય આદિ અનેક જાતિઓમાં ભટ-

સેવ્યાર્થેવોચિનીઃ ટીકા પ્ર. સુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુંહીલવ્રતાં વોચનિરૂપમ્ ૧૧૭

इत्यंभूतो द्विवेकविकलः, बाछे=वाल इव बालः यस्यामेकेन्द्रियादिषु यत् प्राणि-
उपमर्दकारिकर्म 'कुण्डः' करोति, स तेनैव कुत्सितकर्मणा 'मिज्जः' म्रियते
-हिस्यते। यद्वा-तेनैव कर्मणा म्रियते खड्गादिना परिच्छिद्यते। एकेन्द्रियादिक-
जीवविनाशकारी, तावेव जातिषु जायते म्रियते च। तदनु त्रसस्थावरादिषु
बहुशः उत्पद्य तत्रैव चतुर्गतिषु जन्ममरणं करोति न संसारपारमेति ॥३॥

કૂરકર્મકારિણઃ સ્થિતિ વર્ણયતિ-‘અસ્મિં ચ લોપ’ इत्यादि।

मृत्म्-अस्मिं च लोपे अतुवा परत्था सयग्भासो वा तह अन्नहा वा।

संसारमावन्त परं परं ते बंधन्ति वेदन्ति य दुस्त्रियाणि॥४॥

છાયા-અસ્મિં ચ લોકે અથવા પરસ્તાત્ શતાગ્રશો વા તથા અન્યથા વા।

संसारमापन्नाः परं परं ते बन्धन्ति वेदन्ति च दुर्नीतानि ॥४॥

શાય કૂર કર્મ કરને ચાલા વહ અજ્ઞાની જીવ આને હી કિયે કુકૃત્યો
સે (પાપો) સે) મારા જાતા હૈ।

તાત્પર્ય વહ હૈ કિ જો જીવ જિસ એકેન્દ્રિય આદિ કે જીવો' કા
ઘાત કરતા હૈ વહ उसी जाति में उत्पन्न होकर घात को पाता है मारा
जाता है। तत्पश्चात् त्रस और स्थावरो' में बारंबार उत्पन्न होकर जन्म
मरण करता रहता है। ऐसा हिंसक जीव संसार से पार नहीं हो पाता। ॥३॥

કૂર કર્મ કરને ચાલે કી સ્થિતિ કા વર્ણન કરતે હુણ કહતે હૈ-
'અસ્મિં ચ લોપ' इत्यादि।

शब्दार्थ-‘अस्मिं च लोपे अतुवा परत्था-अस्मिं च लोके अथवा
परस्तात्’ इसलोक में अथवा परलोक में वे कर्म अपना फल देते हैं

કતો રહે છે. અતિશય કૂર કર્મો કરનારા અજ્ઞાની જીવો પોતે કરેલાં કુકૃત્યોને
કારણે કંડિત થાય છે (છેદન, ભેદન, માર, દૂડ આદિ વેદનાઓ સહન કર્યા
કરે છે) અથવા હણાયા કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે ને જીવ એકેન્દ્રિય આદિ જીવોની હત્યા કરે છે, તે
જીવ એજ જાતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પોતાનો ઘાત થતો અથવા પોતાની હત્યા
થવાનો અનુભવ કરે છે. ત્યાર બાદ ત્યાંથી મરીને ત્રસ અને સ્થાવરોમાં
વારંવાર ઉત્પન્ન થઈને જન્મમરણ કરતો રહે છે. એવો હિંસક જીવ સંસારને
પાર કરી શકતો નથી. ॥૩॥

કૂર કર્મ કરનાર જીવની કેવી હાલત થાય છે, તેનું વર્ણન કરતા સૂત્ર-
કાર કહે છે કે-‘અસ્મિં ચ લોપ’ इत्यादि-

शब्दार्थ- ‘अस्मिं च लोपे अतुवा परत्था-अस्मिं च लोके अथवा परस्तात्’
आ दीक्षां अथवा परदीक्षां ऐकम् पोतातुं इति करनारने आपे છે.

અન્વયાર્થ—(અસ્મિ ચ છોષ અદુશા પરસ્તા) અસ્મિન્ લોકે અથવા પરસ્તાત્ પર-
લોકે કર્મ સ્વફલં દદાતિ (સયમ્ગસો વા તદ અગ્રહા વા) શતાગ્રશો વા તથા અન્યથા
વા=અસ્મિન્ એવ જન્મનિ અનેકજન્મનિ વા (સંસારમાવજ્ઞાસ્તે) સંસારમાવજ્ઞાસ્તે
(પરં પરં) પરં પરમ્-ઉત્કૃષ્ટાત્પુત્કૃષ્ટં (દુન્નિયાણિ) દુર્નીતાનિ=દુઃકૃતાનિ=(બંધંતિ)
ય વેદંતિ) બધ્નન્તિ ચ વેદયન્તિ-તાદૃશ કર્મબંધનં કુર્વન્તિ તત્ફલં ચાતુ
ભવંતીતિ ॥૪॥

ટીકા—‘અસ્મિ ચ છોષ’ અસ્મિન્ લોકે=યાનિ અશુભકારિ કર્મણિ તાનિ
અસ્મિન્નેવ ભવે ફલં દદતિ । ‘અદુશા’ અથવા પરસ્તાત્-પરસ્મિન્ જન્મનિ નરકાદિ
દુર્ગતી તાનિ કર્મણિ ફલં દદતિ । ‘સયમ્ગસો વા તદ અગ્રહા વા’ શતાગ્રશો વા,
‘સયમ્ગસો વા તદ અગ્રહા વા-શતાગ્રશો વા તથા અન્યથા વા’ વે એક
જન્મમેં અથવા સેંકડોજન્મોં મેં ફલ દેતે હેં । જિસપ્રકાર વે કર્મ કિયે
ગયે હેં ઉસો પ્રકાર અપના ફલ દેતે હેં અથવા દુસરે પ્રકાર સે ફલ દેતે
હેં ‘સંસારમાવજ્ઞાસ્તે-સંસારમાવજ્ઞાસ્તે’ સંસારમેં ભ્રમણ કરતે હુએ વે
કુશીલ જીવ ‘પરં પરં-પરં પરમ્’ અધિક સે અધિક ‘દુન્નિયાણિ-દુર્ની-
તાનિ’ દુઃકૃત્યોં કો અર્થાત્ પાપકર્મ કો ‘બંધંતિ ય વેદંતિ-બધ્નન્તિ ચ વેદ-
યન્તિ’ બાંધતે હેં ઓર અપને પાપકર્મકા ફલ ભોગતે હેં ॥૪॥

અન્વયાર્થ—હસ લોક મેં અથવા પરલોક મેં કર્મ અપના ફલ દેતા
હેં । એક જન્મ અથવા અનેક જન્મોં મેં સંસાર કો પ્રાપ્ત હુએ વે જીવ
ઉત્કૃષ્ટ સે અતિ ઉત્કૃષ્ટ પાપોં કા બંધ કરતે હેં ઓર વેદન કરતે હેં ॥૪॥

ટીકાર્થ—હસ લોક અર્થાત્ હસ ભવ મેં જો અશુભ કર્મ ઉપાર્જિત
કિયે ગયે હેં, વે હસો ભવ મેં અપના ફલ દેતે હેં અથવા પરલોક મેં

‘સયમ્ગસો વા તદ અગ્રહા વા-શતાગ્રશો વા તથા અન્યથા વા’ તેઓ એક
જન્મમાં અથવા સેંકડો જન્મોમાં ફલ આપે છે. જે રીતે તે કર્મ કરવામાં
આવેલ છે. એજ રીતે ફળ આપે છે. અથવા બીજીરીતે ફળ આપે છે.
‘સંસારમાવજ્ઞાસ્તે-સંસારમાવજ્ઞાસ્તે’ સંસારમાં ભ્રમણ કરતા એવા તે કુશીલ
હોવા ‘પરં પરં-પરં પરમ્’ વધારેમાં વધારે દુન્નિયાણિ-દુર્નીતાનિ’ દુઃકૃત્યોને
અર્થાત્ પાપકર્મને ‘બંધંતિ ય વેદંતિ-બધ્નન્તિ ચ વેદયન્તિ’ બાંધે છે અને પોતાના
પાપ કર્મ તું ફળ ભોગવે છે. ॥ ૪ ॥

સુતાર્થ—કર્મ પોતાનું ફળ આ લોકમાં કે પરલોકમાં આપે છે. સંસારમાં
ભ્રમણ કરતા હોયો એક જન્મમાં અથવા અનેક જન્મોમાં એક
એકથી ચડિયાતાં પાપોને બંધ કરે છે અને વેદન કરે છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—આ લોકમાં એટલે કે આ ભવમાં જે અશુભ કર્મોનું ઉપાર્જન થયું હોય, તેનું ફળ આ ભવમાં જ મળે છે, એવી કોઈ વાત નથી.

સમયાર્થેએધિની દીકા પ્ર. યુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં શોષનિરૂપણમ્ ૧૫૧

અનેકશતવારં તથા અન્યથા વા પ્રકારાન્તરેણ ફલં પ્રયચ્છન્તિ। અયં ભાવઃ—કિં
વિરકમ્ સસ્મિન્નૈવ જન્મનિ ફલં દદાતિ, કિંચિદ્ધ કમ્ જન્માન્તરે ફલદાત્।
યથા દુઃખવિપાકાસ્ય પ્રથમશ્રુતસ્કન્ધે કથિતં મૃગાપુત્રસ્ય વિષયે, તથા દીર્ઘકાલ-
સ્થિતિકં તુ કર્મ, અપર ભવાન્તરિતં ફલં દદતિ। ‘સંસારમાવઃન તે’ સંસારમાપન્નાઃ
તે=સંસારે પરિભ્રમન્તસ્તે કુશીલા જીવાઃ। ‘પરં પરમ્’ અધિકાદપિ અધિકમ્, શિર-
શ્છેદાદિકં દુઃસમનુભવન્તિ। યેન પ્રકારેણ યત્ કૃતં તેનૈવ પ્રકારેણ એકવાર
મેવ, અનેકશો વા, શતકૃત્વઃ સહસ્રકૃત્વો વા ફલમનુભવત્યેવ। ‘વંધંતિ વેદંતિ ય
દુન્નિયાણિ’ બન્ધન્તિ, વેદયન્તિ ચ દુર્નીતાનિ, આર્ત્તધ્યાનં કૃત્વા પુનઃ કર્મ વધન્તિ
ફલ દેતે હૈં। બે સૈકડોં ભવોં મેં ફલ દેતે હૈં’ અથવા અન્યથા અર્થાત્
એક ભવ મેં મી ફલ દેતે હૈં। જૈસા દુઃખ વિપાક નામક પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ
મેં મૃગાપુત્ર કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ, તદનુસાર જો કર્મ લક્ષી સ્થિતિ
વાલા હોતા હૈ, વહ અગલે કિસી ભવ મેં ફલ પ્રદાન કરતા હૈ।

સંસાર કો પ્રાપ્ત દુરાચારી જીવ અધિક સે મી અધિક મસ્તકછેદન
આદિ દુઃખોં કા અનુભવ કરતે હૈં। જો કર્મ જિસ પ્રકાર સે કિયા
ગયા હૈ, વહ ઉસી પ્રકાર સે એક જન્મ મેં યા સૈકડોં હજારોં જન્મોં
મેં ફલ દેતા હૈ। દુરાચારી જીવ કર્મોં કો બાંધતે હૈં ઓર વેદતે હૈં।
વેદન કરતે સમય આર્ત્તધ્યાન કરકે પુનઃ નૂતન કર્મ કા બંધ કરલેતે
હૈં। જબ ઉસકા ઉદય આતા હૈ તો ફિર આર્ત્તધ્યાન કરતે હૈં ઓર ફિર
નવીન કર્મ કા બન્ધન કરતે હૈં। હિસ પ્રકાર બન્ધન ઓર વેદન કા

કે આ ભવમાં પણ કર્મ પોતાનું ફળ દે છે, અથવા પરભવમાં પણ ફળ દે છે.
સેંકડો ભવોમાં પણ ફળ દે છે અથવા એક ભવમાં પણ ફળ દે છે જેવું
દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં મૃગાપુત્રના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું
છે, તે પ્રમાણે જે કર્મ દીર્ઘ સ્થિતિવાળું હોય છે, તે કર્મ પછીના કોઈ
ભવમાં ફળ પ્રદાન કરે છે. સંસારમાં ભ્રમણ કરતો દુરાચારી જીવ મસ્તક
છેદન આદિ ભારેમાં ભારે દુઃખોનું વેદન કરે છે. જે કર્મ જે પ્રકારે કરવામાં
આવ્યું હોય છે, એજ પ્રકારે તે કર્મ એક જન્મમાં કે અન્ય સેંકડો કે
હજારો ભવોમાં ફળ દે છે. દુરાચારી જીવો કર્મો બાંધે છે અને તેમને
દુઃખ વિપાક વેદતા રહે છે. વેદન કરતી વખતે આર્ત્તધ્યાન કરીને તેઓ પુનઃ
નૂતન કર્મનો બંધ કરી લે છે. વળી જ્યારે તે ઉદયમાં આવે છે, ત્યારે ફરી
આર્ત્તધ્યાન કરે છે અને ફરી નવા કર્મનો બન્ધ કરે છે. આ પ્રકારે કોઈ
કોઈ જીવનો બન્ધન અને વેદનનો પ્રવાહ અનન્તકાળ સુધી ચાલુ રહે છે.

તથા શ્વકૃતકર્મણઃ ફલં ભુજ્ઞન્તિ જયં ભાવઃ—કુશીલાસ્તે કર્મ કૃત્વા યયા કથં-
ચિત્કર્મણાં ફલમુપભુજ્ઞન્ત્યેવ ષ્ણદૈવ, એકજન્મનિ વા, અનેકદાઽનેકજન્મનિ વા ।
સતસદસજન્મનિ વા, ષ્ણં કર્મ કુર્વન્તઃ ફલમુપભુજ્ઞન્તિ । પુનસ્તત્કર્મ કુર્વન્તો
જન્માન્તરમર્જયિત્વા, પુનઃ કર્મફલમનુભવન્તઃ સંસારે ચ ક્રાન્તાતિક્રાન્તા ભવન્તિ ।

તદુક્તમ્—‘મા હોહિ રે વિસજ્ઞો જીવ ! તુમં વિમણદુમ્ભળો દીળો ।

ળહુ ચિત્તિણ ફિડ્ડ તં દુક્કવં જં પુરા રહ્યં ॥૧॥

મવાહ કિસી કિસી કા અનન્ત કાલ તક કિસી કા લગ્ચે કાલ તક
ઔર કિસી કા સદા કાલ તક ચલતા રહતા હૈ । અનાદિ કાલ સે યહી
પરમારા ચલી આ રહી હૈ । ઉડીર્ણ કર્મોં કો સમભાવ સે સહન કિયે
ચિના યહ પ્રવાહ અવરુદ્ધ નહીં હોના (નહીં રુકતા)

આશય યહ હૈ—કુશીલ (પાપી) જીવ કર્મોં કા બંધ કરકે કિસી
ન કિસી રૂપ મેં ઁનકા ફલ ભોગતે હૈં । કોઈ ઉસી જન્મ મેં, કોઈ અગલે
જન્મ મેં, કોઈ એક જન્મ મેં કોઈ સેકડો હજારોં જન્મ મેં । વે ફલોપ-
ભોગ કે સમય રાગદ્વેષ કરકે નવીન કર્મ ઉપાર્જન કરતે હૈં ઔર ફિર
ઉસ કા ફલ ભોગતે હૈં । હસ પ્રકાર ભાવકર્મ (રાગદ્વેષ પરિણતિ) સે
દ્રવ્યકર્મ (જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠકર્મ) ઔર દ્રવ્યકર્મ સે ભાવકર્મ ઉત્પન્ન
હોતે રહતે હૈં । ઁનોં કા ઉભયમુખ કાર્યકારણભાવ બીજ વૃક્ષ કી
સન્તાન કે સમાન અનાદિ કાલ સે ચલા આ રહા હૈ । હસ અનાદિ કર્મ

કોઇને તે પ્રવાહ લાંબા કાળ સુધી ચાલુ રહે છે અને કોઇને સદાકાળ ચાલુ
જ રહે છે. અનાદિ કાળથી એજ પરંપરા ચાલી જ રહી છે. ઉદ્દીર્ણ (ઉદ્વેગમાં
આવેલા) કર્મેની સમભાવથી સહન કર્યા વિના આ પ્રવાહ અવરુદ્ધ થતો
નથી (અટકતો નથી)

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે કુશીલ (પાપી) જીવો કર્મેની બન્ધ
કરીને કોઇને કોઈ રૂપે તેમનું ફળ ભોગવ્યા કરે છે. કોઈ એજ જન્મમાં,
કોઈ પછીના જન્મમાં, કોઈ સેંકડો કે હજારો જન્મમાં કર્મેનું ફળ ભોગવે
છે. શ્લેષપ્રભોગ કરતી વખતે તેઓ રાગદ્વેષ કરીને નવીન કર્મનું ઉપાર્જન
કરે છે, અને પાછું તેનું ફળ ભોગવે છે. આ પ્રકારે ભાવકર્મ (રાગદ્વેષ પરિ-
ણતિ) વડે દ્રવ્યકર્મ (જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મ) અને દ્રવ્યકર્મ વડે
ભાવકર્મ ઉત્પન્ન થતાં જ રહે છે. બન્નેનું ઉભયમુખ, કાર્યકારણ ભાવ બીજ
વૃક્ષનાં સંતાનની જેમ અનાદિ કાળથી ચાલુ જ આવે છે, આ કર્મપ્રવાહને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં દોષનિકરણમ્ ૫૬૧

જહ પવિસસિ પાયાલં અટવીં વ દરીં મુદાં સમુદ્રં વા ।

પુલ્લકયાડ ન તુક્કાસિ અપ્પાણં ઘાપસે જહ વિ ॥૨॥'

છાયા—મા મત્ત રે ત્રિપળ્લો જીવ ! ત્વં વિમના દુર્મના દીનઃ ।

નૈવ વિન્તિતેન સ્ફેટતે તદ્ દુઃસ્વં યસ્પુરા રચિવં ॥૧॥

યદિ પ્રવિસસિ પાતાલં અટવીં વા દરીં મુદાં સમુદ્રં વા ।

પૂર્વકુતાન્નૈવ ધ્રુવસિ આત્માનં ઘાતવસિ ઘષપિ ॥૨॥

ગાથાર્થઃ—કર્મોદયે સતિ આર્તધ્યાનં કરોપિ, વિમના દુર્મનાઃ કથં ભવસિ યત્ પુરા કર્મરચિવં કુતં તત્ આર્તધ્યાનેન ન ત્રુટ્યતિ, અતઃ સમતામાચર વિવેકં કુરુ પુનરપિ દુષ્કર્મ ન કરણીયમ્. યતઃ પાતાલં ગચ્છસિ, અટવીં વા ગચ્છસિ પ્રવાહ કો વહી જીવ નષ્ટ કર સકતે હૈં જો કર્મ કે ફલ કા ઉપયોગ સમય આર્તધ્યાન નહીં કરકે પૂર્ણ સમભાવ મૈં સ્થિત રહતે હૈં. અન્યથા જન્મ જન્માન્તર મૈં યહ ચક્ર ચલના હી રહતા હૈ. કહા હૈ 'મા હોહિ રે વિસન્નો' હત્પાદિ ।

અરે જીવ તું કર્મ કા ફલ ભોગને સમય વિષાદ મત્ત કર, વિમન, દુર્મન ઓર દીન ન બન । તુંને પૂર્વકાલ મૈં અપને લિપ્ત જિસ દુઃસ્વ કા નિર્માણ કિયા હૈ અર્થાત્ દુઃસ્વ પ્રદ કર્મ કા બંધ કિયા હૈ, વહ ચિન્તા શોક કરને સે મિટ નહીં સકતા ॥૧॥

‘જહ પવિસસિ’ હત્પાદિ ।

અગર તું પાતાલ મૈં પ્રવેશ કર જાણા, ચિકટ અટવી મૈં, સ્વંધક મૈં, મુકા મૈં યા સમુદ્ર મૈં ખી જલા જાણા તો ખી કર્મ સે છુટકારા નહીં

એજ છવ નષ્ટ કરી થકે છે કે એ ફળને ઉપભોગ કરતી વખતે આર્તધ્યાન કરતો નથી પણ સમભાવપૂર્વક તેનું વેદન કરે છે. એ સમભાવપૂર્વક કર્મના ફળને ઉપભોગ કરવાને બદલે આર્તધ્યાનપૂર્વક ઉપભોગ કરવામાં આવે, તો જન્મજન્માન્તરમાં આ ચક્ર (કર્મપ્રવાહ) ચાલુ જ રહે છે. કહ્યું પણ છે કે— ‘મા હોહિ રે વિસન્નો’ હત્પાદિ—

‘અરે છવ ! તું કર્મનું ફળ ભોગવતી વખતે વિષાદ ન કર, વિમન, દુર્મન અને દીન ન બન. તે પૂર્વકાળમાં તારે માટે એ દુઃખનું નિર્માણ કયું છે. એટલે કે દુઃખપ્રદ કર્મના એ બંધ કયો છે, તે શોક અથવા ચિન્તા કરવાથી નષ્ટ થઈ શકતો નથી. ॥૧॥

‘જહ પવિસસિ’ હત્પાદિ—

‘તેનાથી અથવા માટે તું પાતાળમાં પેસી જઈશ, ચિકટ અટવીમાં છુપાઈ જઈશ, બંધકમાં (ભોંયરામાં) મુકામાં કે સમુદ્રમાં છુપાઈ જઈશ, તો

સમુદ્રં વા મવિશસિ તથાપિ કૃતકર્મણઃ મોગમન્તરેણ મુક્તિર્ન ભવતિ અતઃ કર્મ-
બન્ધનસમયે એવ વિવેકો વિધેયઃ ॥૪॥

સામાન્યતઃ કુશીલધર્મ પ્રદર્શ્ય, અતઃ પરં શાસ્ત્રકારઃ પાષણ્ડિકાનવિ-
કૃત્ય મતિપાદયતિ—‘જે માયરં’ इत्यादि ।

भूष्ण—जे मायरं पियरं च हिच्चा समणव्वए अगणिं समारभिज्जा ।

अहाहु से लोए कुशीलधम्मं भूयाइं जे हिंसइ आयसाते ॥५॥

छाया—यो मातरं वा पितरं च हित्वा श्रमध्वज्जनेऽग्निं समारभेते ।

अथाहुः स लोके कुशीलधर्मा भूतानि यो दिनस्ति आत्मशाते ॥५॥

પા સકેના? યહાં તક કિ અગર તૂ આત્મઘાત કર લેના તો ખી પૂર્વ-
કૃત કર્મ તેરા પીછા નહી છોડેગે ॥૨॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કર્મ ઉદય હોને પર તૂ આર્ત્તધ્યાન કરતા હૈ,
ઉદાસ હોતા હૈ, અનમના હોતા હૈ, કિન્તુ પૂર્વોપાર્જિત કર્મ આર્ત્તધ્યાન
સે કયા છૂટ જાઈગે? કર્મ સે છુટકારા પાના હૈ તો કર્મ કે ફલ ભોગને
કે સમય સમભાવ કા અવલમ્બન કર । સમતા ભાવ કે લોકોત્તર હૈ ।
સ્વાયન કે સેવન સે હી કર્મવ્યાધિ સે મુક્ત હો સકતા હૈ । અતઃપ્ર
અપને વિવેક કો જાગ્રત્ કર ઔર કુષ્ટિત કરના સ્થાગ દે । પાતાળ,
અટવી યા કિસી ખી સુરક્ષિત સમજે જાને વાલે સ્થાન મેં જાકર છિપ
જાને પર ખી કિયે કર્મ કો મેંગે ત્રિવા મુચિત નહીં હો સકતી । હસ
કારણ કર્મ કરતે સમય હી વિવેક કા અવલમ્બન કરના ઉચિત હૈ ॥૪॥

પણ તે કર્મ તને છોડવાનું નથી. તે કર્મનું ફળ લોગવ્યા વિના તારો છુટ-
કારો થવાનો નથી. અરે ! તું આત્મઘાત કરીને તેમાંથી છુટવાનો પ્રયત્ન
કરીય, તો પણ પૂર્વકૃત કર્મ તારો પીછો છોડવાનું નથી. ॥૨॥

તાત્પર્ય એ છે કે કર્મ ઉત્પન્ન આવે, ત્યારે તું આર્ત્તધ્યાન કરે છે,
શ્વાસ થાય છે, ચિન્તા કરે છે, પરન્તુ તું પૂર્વોપાર્જિત કર્મ આર્ત્તધ્યાન
કરવાથી છૂટે છે ખરું ? જો કર્મમાંથી છુટકારો મેળવવો હોય, તો કર્મનું
ફળ લોગવતી વખતે સમભાવનું અવલંબન લે. સમતાભાવ કે પાલોક્તર
સ્વાયનના સેવનથી જ તું કર્મવ્યાધિમાંથી મુક્ત થઈ શકીશ. તેથી તું જરા
વિવેક બુદ્ધિને બાંધત કર, અને દુષ્ટત્યો કરવાનું છોડી દે. પાતાળ, અટવી
આદિ કોઈ પણ સુરક્ષિત ગણ્યતાં સ્થાનોમાં જઈને છુપાઈ જવા છતાં પણ
કૃતકર્મનું ફળ લોગવ્યા વિના છુટકારો થવાનો નથી. આ કારણે કર્મ કરતી
વખતે જ વિવેકનું અવલંબન લેવું, એજ ઉચિત છે. ॥ગાથા૪॥

સમયાર્યવોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં વોધનરૂપવર્મ પૃષ્ઠ ૬

અન્વયાર્ય:—(જે માયરં વિયરં ચ હિચ્વા) યઃ પુરુષો માતરં જનનીં પિતરં
ચ હિત્વા પરિત્યજ્ય (સમણવ્વપ-શ્રમણવ્રતે-સાધુદીક્ષામાદાય (અગ્નિ સમારભિજ્ઞા)
અગ્નિ સમારમેત-અગ્નિકાયસ્ય સમારમ્મં કુર્યાત્ (જે આયસાતે) યઃ આત્મશાતે
સ્વસુખાય (ભૂયાઈં હિંસઈ) ભૂતાનિ હિનસ્તિ-વિરાધયતિ (સે હોઈ) સ લોકે
(કુશીલધમ્મા) કુશીલધર્માડસ્તીતિ (અહાહુઃ) અથાહુઃ) તીર્યકરાદયઃ કથયન્તિ ॥૫॥

સામાન્ય રૂપ સે કુશીલજનોં કે વિષય મેં કહ કર અથ સૂત્રકાર પાખંડી લોગોં કે વિષય મેં કહતે હેં—‘જે માયરં વિયરં’ ઇત્યાદિ।

શબ્દાર્થ—‘જે માયરં વિયરં ચ હિચ્વા-યો માતરં પિતરં ચ હિત્વા’
જો પુરુષ માતા ઓર પિતાકો છોડકર ‘સમણવ્વપ-શ્રમણવ્રતે’ શ્રમણવ્રત
ધારણ કરકે ‘અગ્નિ સમારભિજ્ઞા-અગ્નિ સમારમેત’ અગ્નિકાયકો
આરંભ કરતે હેં તથા ‘જે આયસાતે-યઃ આત્મશાતે’ જો અપને સુખ
કે લિયે ‘ભૂયાઈં હિંસઈ-ભૂતાનિ હિનસ્તિ’ પ્રાણિયોં કો હિંસા કરતે હેં
‘સે હોઈ-સ લોકે’ વે ઇસ લે.ક મેં ‘કુશીલધમ્મે-કુશીલધર્મા’
કુશીલ ધર્મ વાહે હેં ‘અહાહુ-અથાહુઃ’ એસા સર્વજ્ઞ પુરુષોં ને કહા હેં ॥૫॥

અન્વયાર્ય—જો પુરુષ માતા ઓર પિતા કો ત્યાગ કરકે શ્રમણવ્રત
મેં ઉપસ્થિત હુઆ અર્થાત્ દીક્ષિત હુઆ હેં। ફિર ઓ અગ્નિ કા આરંભ
સમારંભ કરતા હેં, જો અપને સુખ કે લિયે ભૂતોં કા ઘાત કરતા હેં,
વહ પુરુષ ‘કુશીલધર્મ’ વાલા કહલાતા હેં ॥૫॥

સામાન્ય રૂપે કુશીલ જનેના વિષયમાં કહીને હવે સૂત્રકાર પાખંડી
લોકોના વિષયમાં આ પ્રમાણે કહે છે—

‘જે માયરં વિયરં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે માયરં વિયરં ચ હિચ્વા-યો માતરં પિતરં ચ હિત્વા’ જે પુરુષ
માતા અને પિતાને છોડીને ‘સમણવ્વપ-શ્રમણવ્રતે’ શ્રમણવ્રત ધારણ કરીને
‘અગ્નિ સમારભિજ્ઞા-અગ્નિ સમારમેત’ અગ્નિકાયને આરંભ કરે છે, તથા ‘જે
આયસાતે-યઃ આત્મશાતે’ જેઓ પોતાના સુખ માટે ‘ભૂયાઈં હિંસઈ-ભૂતાનિ
હિનસ્તિ’ પ્રાણિયોની હિંસા કરે છે ‘સે હોઈ-સ લોકે’ તે આ લોકમાં
‘કુશીલધમ્મે-કુશીલધર્મા’ કુશીલ ધર્મ વાળા છે. ‘અહાહુ-અથાહુઃ’ જે રીતે સર્વજ્ઞ
પુરુષોએ કહ્યું છે. ॥ ૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષ માતા, પિતા આદિને ત્યાગ કરીને શ્રવણવ્રત-દીક્ષા
અંગીકાર કરવા છતાં પણ અગ્નિને આરંભ સમારંભ કરે છે, જે પોતાના
સુખને માટે ભૂતોને (જીવોને) સંહાર કરે છે, તે પુરુષને ‘કુશીલધર્મી’
કહેવાય છે. ॥ ૫ ॥

૫૫

સત્કૃતાન્વયે

ટીકા—‘જે’ યઃ કલ્પન ધર્મકરણાય ઉત્પિતઃ ‘માયરં’ માતરં ‘વિચરં’ સિતરમ્ ચ ‘દિશા’ દિત્વા-પરિત્યજ્ય માતરં ભ્રાતૃપુત્રકલત્રાદિકમ્ સકલપરિવારમ્ ‘શ્રમણવ્રત’ શ્રમણવ્રતે ‘અગ્નિ’ અગ્નિમ્ ‘સમારભિજ્ઞા’ સમારભેત યઃ। શ્રમણવ્રત-પૂર્ણ્યે ‘વયં ત્યક્તયુદ્ધકર્માણઃ’ इत्येवं ર્શીકૃત્યાપિ અગ્નિં પ્રજ્વલયતિ પચનપાચ-માદૌ કૃતકારિતાનુમત્યા-ઔદેશિકાદિ પરિભોગાય વાઽગ્નિકાયસમારમ્ભં કરોતિ एवंયુતો જનઃ સાધુનામધારી ‘સે લો’ સઃ લોકે ‘કુશીલધર્મે’ કુશીલધર્માઃ, કુત્સિતઃ શીલઃ આચારઃ સઃ એવ ધર્મો યસ્ય સઃ સકુશીલધર્મા ‘ભૂયાઈ’ ભૂતાનિ-વદ્-જીવનિકાયાન્ ‘આયસાતે’ આત્મસુલાય-શીતાદ્યપનોદનાય ‘જે’ યઃ દિસઈ’ દિનસ્તિ-વિરાચયતિ। તથાહિ કેચિત્ સાધુનામધારિણોન્યતીર્થિકાઃ પંચાગ્નિં તપન્તિ, તથાઽગ્નિહોત્રાદિકર્મણા વાગ્નિં સમારમમાણાઃ સ્વર્ગાદિકમિચ્છન્તિ। સ

ટીકાર્થ—જો લોક ધર્મ કરને કે લિષે ઉચ્ચત દુષ્ટ હૈ, માતા પિતા કો અર્થાત્ માઈ, પુત્ર, કલત્ર આદિ સકલ પરિવાર કો ત્યાગ કર શ્રમ-ણવ્રત મેં દીક્ષિત દુષ્ટ હૈ, ફિર ધી અગ્નિ કા આરંભ કરતે હૈ અર્થાત્ જો શ્રમણવ્રત કી પૂર્તિ કે લિષે અગ્નિ જલાતે હૈ। અથવા પચન-પાચન આદિ કા પરિભોગ કરને કે લિષે સમારંભ કરતે હૈ, એસે સાધુનામ ધારી (વેશધારી) લોક કુશીલધર્મી હૈ અર્થાત્ ડનકા આચાર કુત્સિત હૈ। અપને સુલ્લ કે લિષે વદ્-જીવનિકાય કી વિરાધના કરતે હૈ। કોઈ કોઈ સાધુનામવારી પંચાગ્નિ તપ તપતે હૈ, તથા અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ કરતે દુષ્ટ અગ્નિ કા આરંભ કરકે સ્વર્ગ કી અભિલાષા કરતે હૈ।

ટીકાર્થ—જે લોકો ધર્મ કરવાને માટે તૈયાર થયા છે, માતા, પિતા, ભાઈ, પુત્ર, પુત્રી, પત્ની આદિ સકળ પરિવારનો ત્યાગ કરીને જેમણે શ્રવણ મતની દીક્ષા લીધી છે, છતાં, પણ જેઓ અગ્નિનો આરંભ કરે છે. એટલે કે જેઓ શ્રમણવ્રતની પૂર્તિને માટે અગ્નિ સળગાવે છે અથવા અન્નને પકાવવા માટે અગ્નિ સળગાવે છે, એવા વેશધારી સાધુને કુશીલધર્મી કહે છે. તેઓ કૃત, કારિત અને અનુમતિના હોયથી યુક્ત ઔદેશિક આદિ આહારનો પરિ-લોભ કરે છે. આ પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરવામાં જે સમારંભ થાય છે, તેને કારણે તેઓ જીવહિંસામાં કારણભૂત બને છે. આ પ્રકારના કુત્સિત આચારવાળા સાધુને કુશીલધર્મી કહે છે. તેઓ પોતાના યુખને નિમિત્તે છ કાયના જીવોની વિરાધના કરે છે. કેઈ કેઈ સાધુ નામ ધારી પુરુષો પંચાગ્નિ તપ તપે છે, તથા અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ કરીને-અગ્નિનો આરંભ કરીને-સ્વર્ગની અભિલાષા કરે છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં દોષનિરૂપણમ્ ૫૧૫

માતાપિતરો પરિત્યજ્ય શ્રમણવ્રતં સ્વીકૃત્યાપિ અગ્નિકાયં મગ્ગાલયતિ, તથા
સ્વાત્મસુખેન્દ્રિયા પ્રાણિનમુદ્દન્તિ સઃ કુશીલધર્મા 'અહ' અથ એવમ્ 'આહુ'
આહુઃ-તીર્થકરણધારાદયઃ ॥૫॥

અગ્નિકાયમમારંભે પ્રાણિનામતિપાતઃ કયં ભવતીતિ સૂત્રકારઃ મદર્શયતિ-
'ઉજ્જાલમો પ્રાણ' इत्यादि।

મૂલ્ય-ઉજ્જાલઓ પ્રાણ નિવાયવજ્જા,

નિવ્વાવઓ અગ્નિ નિવાયવેજ્જા।

તમ્હાં ડ મેહાવિ સંમિકલધમ્મં

ળ પંડિષ્ અગ્નિ સમારભિડ્જા ॥૬॥

છાયા--ઉજ્જાલકઃ પ્રાણાન્ નિપાતયેત્ નિર્વાપકોઽગ્નિ નિપાતયેત્।

તસ્માત્તુ મેધારી સમીક્ષ્ય ધર્મં ન પંડિતોઽગ્નિ સમારભેત્ ॥૬॥

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ જો લોગ માતાપિતા આદિ પરિવાર કા પરિત્યાગ
કરકે ઓર શ્રમણ કા વ્રત અંગીકાર કરકે મી અગ્નિ કા આરંભ કરતે
હે, તથા અપને સુખ કી ઇચ્છા સે પ્રાણિયો કા ઘાત કરતે હે, લે
કુશીલધર્મી કહલાતે હે। તીર્થકરો એવં ગણધરોને ડહે કુશીલધર્મી
કહા હે ॥૫॥

અગ્નિકાય કે આરંભ મે પ્રાણિયો કા ઘાત કિસ પ્રકાર હોતા હૈ,
યહ સૂત્રકાર દિલ્લાતે હૈ-'ઉજ્જાલમો પ્રાણ' इत्यादि।

શબ્દાર્થ--'ઉજ્જાલમો-ઉજ્જાલકઃ' અગ્નિ જલારે લાલા પુરુષ
'પ્રાણ નિવાયવજ્જા-પ્રાણાન્ નિપાતયેત્' પ્રાણિયો કા ઘાત કરતા હૈ,
તથા 'નિવ્વાવમો-નિર્વાપકઃ' અગ્નિ કો બુઝારે લાલા પુરુષ મી 'અગ્નિ

તાત્પર્યં એ છે કે જેઓ માતાપિતા આદિ પરિવારનો ત્યાગ કરીને
શ્રમણવ્રત અંગીકાર કર્યા છતાં પણ અગ્નિનો આરંભ કરે છે, તથા પોતાના
સુખને માટે પ્રાણીઓનો ઘાત કરે છે, તેમને કુશીલધર્મી કહેવાય છે. ગણ-
ધરોએ જેવાં પાંખડી સાધુઓને કુશીલધર્મી કહ્યા છે ॥ ગાથા ૫ ॥

અગ્નિકાયના આરંભમાં પ્રાણીઓનો ઘાત કેવી રીતે થાય છે, તે સૂત્ર-
કાર હવે સમજાવે છે-'ઉજ્જાલમો પ્રાણ' इत्यादि-

શબ્દાર્થ--'ઉજ્જાલમો-ઉજ્જાલકઃ' અગ્નિ સળગાવવાવાળો પુરુષ 'પ્રાણનિવાય-
વજ્જા-પ્રાણાન્ નિપાતયેત્' પ્રાણીઓનો ઘાત કરે છે, તથા નિવ્વાવમો-નિર્વાપકઃ'

અન્યાર્થ:—(ઉજ્જાલઓ) ઉજ્જ્વાલકઃ—અગ્નિ પ્રજ્વાલકઃ (પાણ નિવાયજ્જા) પ્રગાન કાષ્ઠાદિગતિત્ત્વાન્ જીવાન્ નિશતયેત્—વિનાશયેત્, તથા (નિવાયજ્જા) નિર્વા-
પકઃ—અગ્નેઃ શાન્તયિતા અગ્નિ (અગ્નિ નિવાયજ્જા) અગ્નિ-અગ્નિકાયં નિપાત-
યેત્ ઉપહંત્યેવ (તમ્હા ડ) તસ્માત્—તસ્માત્ કારણાત્ (મેહાવી) મેધાવી (પંડિય)
પંડિતઃ સદસત્ વિવેકવાન 'ધર્મં સમિક્ષત્' ધર્મં શ્રુતચારિશ્વલક્ષણં સમીક્ષ્ય દૃષ્ટ્વા
(અગ્નિ) અગ્નિકાયં (જ સમારભિજ્જા) ન-નૈવ સમારભેત્—અગ્નિકાયસમારર્મ
ન કુર્યાદિતિ ॥૬॥

ટીકા—‘ઉજ્જાલઓ’ ઉજ્જ્વાલકોઽગ્નિપરીપકઃ પુમાન્ ‘પાણ’ પ્રાણાન્
પ્રાણત્વત્ इत्यर्थः ‘નિવાયજ્જા’ નિપાતયેત્ યઃ તપનતાપનપચનપરિપાચન-
નિવાયજ્જા—અગ્નિ નિપાતયેત્ અગ્નિકાયકે જીવોંકા ઘાત કરતા હૈ
‘તમ્હા ડ—તસ્માત્’ હસ કારણ સે ‘મેહાવી—મેધાવી’ બુદ્ધિમાન્ ‘પંડિય-
પંડિતઃ’ પંડિત પુરુષ અર્થાન્ સત્ અસત્ કો જાનનેવાલા પુરુષ ‘ધર્મં
સમિક્ષત્—ધર્મ સમીક્ષય’ શ્રુતચારિશ્વરૂપ ધર્મ કો દેલ્લ કર ‘અગ્નિ—અગ્નિ’
અગ્નિકાયકા ‘જ સમારભિજ્જા—ન સમારભેત’ સમારંભ ન કરે ॥૬॥

અન્યાર્થ—અગ્નિ જલાને લાલા કાષ્ઠ આદિ મેં રહે હુએ જોવોં કા
ઘાત કરતા હૈ ઓર ઉસે લુજ્જાને લાલા અગ્નિકાયિક જીવોં કા ઘાત
કરતા હૈ । અતઃ એ મેધાવી પુરુષ ધર્મ કા વિચાર કરકે અગ્નિકાય
કા આરંભ ન કરે ॥૬॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ અગ્નિ જલાતા હૈ, લહ પ્રાણોં અર્થાન્ પ્રાણિયોં
કા ઘાત કરતા હૈ । તપન, તાપન, પચન યા પાચન આદિ કે લિપ

અગ્નિને ઓલવવાવાળો પુરુષ પશુ ‘અગ્નિ નિવાયજ્જા—અગ્નિ’ નિપાતયેત્
અગ્નિકાય ઓલોનો ઘાત કરે છે. ‘તમ્હા ડ—તસ્માત્’ આ કારણથી મેહાવી—મેધાવી
બુદ્ધિમાન્ ‘પંડિય—પંડિતઃ’ પંડિતપુરુષ અર્થાન્ સત્ અસત્ ને ઓલવાવાળો પુરુષ
‘ધર્મં સમિક્ષત્—ધર્મ સમીક્ષય’ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ ને ઓળખે ‘અગ્નિ—અગ્નિ’
અગ્નિકાય ને ‘જ સમારભિજ્જા—ન સમારભેત’ સમારંભ ન કરે ॥ ૬ ॥

સૂત્રાર્થ—અગ્નિ સજગાવનાર માણસ કાષ્ઠ આદિમાં રહેલા ઓલોનો
ઘાત કરે છે, અને તેને બુદ્ધવનાર અગ્નિકાય ઓલોનો ઘાત કરે છે. તેથી
મેધાવી પુરુષેએ ધર્મનો વિચાર કરીને અગ્નિકાયનો આરંભ કરવો ઓળખે
નહી ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ અગ્નિ સજગાવે છે, તે માણસનો (ઓલોનો) ઘાત કરે
છે. તાપવા માટે, તપાવવા માટે, ઓશકને રાંધવા કે રંધાવવા આદિને માટે

સમવાયોષોધિની ટીકા પ્ર. મુ. અ. ૭ ઉ. ૧ કુચીલવતાં વોષનિરૂપણમ્ ૫૬૭

યા ડગ્નિ પ્રજ્જ્વાલયતિ સ અપરાન્ અગ્નિકાયાન્ તથા પૃથિવ્યાદ્યાશ્રિતાન્ સ્થાવ-
રાન્ પ્રસાશ્ચ વિગ્રાધયતિ મનોવાકકાયૈઃ । નિષ્વાવ્રો' અગ્નિ નિર્વાપકઃ પુરુષઃ
'અગ્નિ' અગ્નિકાયં જીવમ્ 'નિવાયવેજ્જા' નિપાતયેત્ વિનાશયતીત્યર્થઃ । અગ્નિ-
કાયં જલાદિના નિર્વાપયન્ તદાશ્રિતાન્ અન્યાંશ્ચ પ્રાણિનો વિરાધયેત્ । તથો
ઉજ્જ્વાલકનિર્વાપકૌ ઉભાવપિ પદ્મજીવનિકાયાનામપિ સમારંભકૌ ભવતઃ ।
ઉક્તં ભગવતાં- 'દો મંતે ! પુરિસા અભમન્નેણ સદ્ધિ અગ્નિકાયં સમારંભંતિ,
તત્થ પં એ પુરિસે અગ્નિકાયં ઉજ્જાછેહ્ એજં પુરિસે અગ્નિકાયં નિવાયેજ્જહ્,
તેસિ મંતે ! પુરિસાણં કયરે પુરિસે મહાકમ્મતરાણં કયરે વા પુરિસે અપ્પકમ્મત-
અગ્નિ જલાને વાલા દૂસરે અગ્નિકાયિક જીવોં કા તથા પૃથ્વી આદિ કે
આશ્રય મેં રહે હુએ સ્થાવરોં ઓર વ્રસ જીવોં કા મી મન વચન ઓર
કાય સે વિરાધના કરતા હૈ । ઓર જો અગ્નિ કો વુજ્ઞાતા હૈ વહ અગ્નિ-
કાય કે જીવોં કા વિનાશ કરતા હૈ । જો જલાદિ સે અગ્નિકાય કો
વુજ્ઞાતા હૈ, વહ ઉસકે આશ્રિત અન્ય પ્રાણિયોં કો મી વિરાધના કરતા
હૈ । હસ પ્રકાર અગ્નિ કો જલાને વાલા ઓર વુજ્ઞાને વાલા દોનોં હી પદ-
જીવનિકાય સમારંભકર્તા હૈ । ભગવતીસૂત્ર મેં કહા હૈ- 'હે ભગવાન્ !
એક સાથ દો પુરુષ અગ્નિકાય કા આરંભ કરતે હૈ । ઉનમેં સે એક
અગ્નિ કો પ્રજ્વલિત કરતા હૈ ઓર એક ઉસે વુજ્ઞાતા હૈ । હે ભગવન્ !
હન દોનોં પુરુષોં મેં કૌન મહાકર્મ ઉપાર્જન કરને વાલા હૈ ઓર કૌન
અલ્પ કર્મ ઉપાર્જન કરને વાલા હૈ ?'

દેવતા સજગતાવનાર માણસ ખીજાં અગ્નિકાય જીવોની તથા પૃથ્વી આદિને
આશ્રયે રહેલાં વ્રસ અને સ્થાવર જીવોની પણ મન, વચન અને કાયા વડે
વિરાધના કરે છે. અને જે માણસ સજગતા અગ્નિને ખુઝાવે છે, તે અગ્નિકાય
જીવોની વિરાધના કરે છે. જે માણસ જલ આદિ વડે અગ્નિને ખુઝાવે છે, તે
માણસ જલાદિને આશ્રય કરીને રહેલા જીવોની પણ વિરાધના કરે છે. આ
પ્રકારે અગ્નિને સજગતાવનાર અને ખુઝાવનાર, ખન્ને માણસો છ કાયના
જીવોની વિરાધના કરતા ખને છે. ભગવતી સૂત્રમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને
ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે- 'હે ભગવન્ !
એક સાથે જે પુરુષો અગ્નિકાયને આરંભ કરે છે. તેમાંથી એક અગ્નિને
પ્રજ્વલિત કરે છે અને બીજો તેને ખુઝાવે છે. હે ભગવન્ ! આ ખન્નેમાંથી
કયો પુરુષ મહાકર્મનું ઉપાર્જન કરનારો છે અને કયો પુરુષ અલ્પકર્મનું
ઉપાર્જન કરનારો છે ?

રાણે. ગોયમા ! તત્ત્વ જો સે પુરિસે અગનિકાળં ઉજ્જાલેઈ સે જો પુરિસે બહુત-
રાગં પુઠ્ઠિકાયાં સમારમદ, एवं चाउकायं, वाउकायं, वणस्सइकायं तसकायं अप्पत्त-
રાગં અગનિકાયાં સમારમતિ હસ્થાદિ। તથા ‘શ્રુયાણં एसमाघाओ हवन्वाहो णमंसओ’
હતિ। યસ્માત્ અગ્નિપ્રજ્વાલને તન્નિર્નાપે વા ષટ્ત્વનીત્રિકાયવિરાધના ભવતિ,
‘उम्हा उ’ तस्मात् कारणात् ‘मेहावी पंडिण्’ मेघावी पण्डितः ‘धम्मं’ धर्मम्=षट्-
જીવનિકાયરક્ષણે શ્રુતચારિત્રધર્મ રક્ષણં ભવતીતિ ‘સમિક્સ’ સમોક્ષ્ય ‘ण’ ન
‘अगणि’ અગ્નિકાયમ્ ‘समारमिज्जा’ સમારમેત. કથમપિ સ્વાર્થે પરાર્થં વા ત્રિક-
રણત્રિયોગૈઃ નાર્ગિન પ્રજ્વાલયેત્। न वा निनिर्वापयेदग्निम् इति ॥૬॥

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! જો પુરુષ અગ્નિકાય કો પ્રજ્વ-
લિત કરતા હૈ, વહ બહુત સે પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વાયુકાયિક,
વનસ્પતિકાયિક ઓર ઘ્રસકાયિક જીવોં કા આરંભ કરતા હૈ, હસ્થાદિ।
આગમ મેં અન્યત્ર મી કહા હૈ કિ-‘અગ્નિ, જીવોં કા ઘાત કરને વાલી
હૈ, હસમેં સંશય નહીં હૈ।’ કયોંકિ અગ્નિ કે જલાને ઓર બુઝાને મેં
ષટ્ જીવનિકાય કે જીવોં કી વિરાધના હોતી હૈ, હસ કારણ મેઘાવી
આર્થાત્ કુશલપુરુષ ધર્મ કા વિચાર કરકે-જીવોં કી હિંસા ન કરને
મેં ધર્મ હૈ એસા જાન કર સ્વાર્થ કે લિપ, પરાર્થ કે લિપ, તીન કરણ તીન
યોગ સે અગ્નિકાય કા આરંભ ન કરે ન અગ્નિ કો પ્રજ્વલિત કરે ઓર
ન બુઝાવે ઓર ન હનકા અનુમોદન કરે ॥૬॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-‘હે ગૌતમ ! જો પુરુષ અગ્નિકાયને પ્રજ્વલિત કરે છે,
તે ઘણા પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વાયુકાયિક વનસ્પતિકાયિક અને ઘ્રસકાયિક
જીવોનો આરંભ કરે છે.’ ઇત્યાદિ. આગમનમાં અન્યત્ર પણ એવું કહેવામાં
આવ્યું છે કે-‘અગ્નિ જીવોનો ઘાત કરનારો છે, તેમાં કોઈ સંશય રાખવા
જેવું નથી.’ અગ્નિને સજગાવવાથી અને ઓલવવાથી ષટ્ જીવનિકાયના જીવોની
વિરાધના થાય છે, તે કારણે મેઘાવી (બુદ્ધિશાળી) પુરુષોએ વિચાર કરીને-
હિંસા ન કરવામાં જ ધર્મ છે, એવું જાણીને-સ્વાર્થને માટે કે પરાર્થને
માટે, ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અગ્નિનો આરંભ કરવો જોઈએ નહીં.
જોઈએ કે જીવોની વિરાધના કરવી ન જોઈએ એવું માનનાર પુરુષે અગ્નિ
પ્રજ્વલિત કરવો પણ નહીં અને ઓલવવો પણ નહીં. તેણે ખીજની પાસે
અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરાવવો પણ નહીં અને ઓલવાવરાવવો પણ નહીં તથા
અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરનાર કે ઓલવનારની અનુમોદના પણ કરવી નહીં ॥૬॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ક્ષુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં દોષનિરૂપણમ્ ૫૧૯

મૂલ-પૃથ્વી વિ જીવા આઠ વિ જીવા, પાણાં ય સંપાદ્યમં સંપયંતિ ।

સંસેયયાં કંદુ સમાસ્સિયા ય ઇંદ્ર દેહે અગ્નિ સમારમંતે ॥૭॥

છાયા—પૃથિવ્યપિ જીવા આપોપિ જીવાઃ પ્રાણાશ્ચ સંપાતિમાઃ સંપતન્તિ ।

સંસ્વેદજાઃ કાષ્ઠસમાશ્રિતાશ્ચ એતાન્ દદેદગ્નિ સમારમમાણઃ ॥૭॥

અન્વયાર્થઃ—(પૃથ્વી વિ જીવા) પૃથિવી મૂલક્ષણા સાડપિ જીવાઃ (આઠ વિ જીવા) આપઃ દ્રવલક્ષણાસ્તા અપિ જીવાઃ (સંપાદ્યપાણા ય સંપયંતિ) સંપાતિમાઃ શુક્રમાદયશ્ચ પ્રાણાઃ સંપતન્તિ અગ્નો (સંસેયયા) સંસ્વેદજાઃ—યુકાદયઃ (ય કદુ

‘પૃથ્વી વિ જીવા’

શબ્દાર્થ—‘પૃથ્વી વિ જીવા-પૃથિવ્યપિ જીવાઃ’ પૃથ્વી ભી જીવ હૈ ‘આઠ વિ જીવા-આપોડપિ જીવાઃ’ જલ ભી જીવ હૈ ‘સંપાદ્યપાણા ય સંપયંતિ-સંપાતિમાઃ પ્રાણાઃ સંપતન્તિ’ તથા સંપાતિમ જીવ અર્થાત્ પતંગ આદિ અગ્નિ મેં પહકર મરતે હૈ ‘સંસેયયા-સંસ્વેદજાઃ’ સંસ્વેદજ અર્થાત્ યુકાદિ પ્રાણી ‘ય કદુસમસ્સિયા-ચ કાષ્ઠસમાશ્રિતાઃ’ તથા કાષ્ઠ મેં રહને વાલે જીવ ‘અગ્નિ સમારમંતે-અગ્નિ સમારમમાણઃ’ અગ્નિ કાયકો આરમ્મ કરનેવાલા પુરુષ ‘ઇંદ્ર દેહે-એતાન્ દદેદ’ इन जीवों को जलाता है ॥७॥

અન્વયાર્થ—પૃથ્વી ભી જીવ હૈ અપ્કાય ભી જીવ હૈ ઓર પતંગ સંપાતિમ ભી જીવ અગ્નિ મેં પહ જાતે હૈ । સંસ્વેદજ જીવ તથા જો

‘પૃથ્વી વિ જીવા’

શબ્દાર્થ—‘પૃથ્વી વિ જીવા-પૃથિવ્યપિ જીવાઃ’ પૃથ્વી પણ એવ છે, ‘આઠ વિ જીવા-આપોડપિ જીવાઃ’ જલ પણ એવ છે. ‘સંપાદ્યપાણા ય સંપયંતિ-સંપાતિમાઃ પ્રાણાઃ સંપતન્તિ’ તથા સંપાતિમ એવ અર્થાત્ પતંગ વિગેરે એવ અગ્નિમાં પડીને મરે છે. ‘સંસેયયા-સંસ્વેદજાઃ’ સંસ્વેદજ અર્થાત્ જૂ વિગેરે પ્રાણી ‘ય કદુસમસ્સિયા-ચ કાષ્ઠસમાશ્રિતાઃ’ તથા કાષ્ઠમાં રહેવાવાળા એવ અગ્નિ સમારમંતે-અગ્નિ સમારમમાણઃ’ અગ્નિકાયનો સમારમ કરવાવાળો પુરુષ ‘ઇંદ્ર દેહે-એતાન્ દદેદ’ આ એવાને બાળે છે. ॥ ૭ ॥

સૂત્રાર્થ—પૃથ્વી પણ એવ છે, અપ્કાય પણ એવ છે, અને પતંગિયા આદિ સંપાતિમ (ઉડતા) એવા પણ અગ્નિમાં પડી જાય છે. અગ્નિની વિરક્ષણ કરનારા હોડો આ સહજા એવાને બાળી નાખીને તેમની હિંસા કરે

સુ. ૭૨

સમસ્તિયા) ચ કાણ્વસમાશ્રિતાઃ યે માણાઃ (અગ્નિ સમારમંતે) અગ્નિ સમારમ-
માણઃ (અપ દહે) અત્રાન્ ઉપર્યુક્તાન્ જીવાન્ દહેત્ વિરાધપેદિતિ ॥૭૭॥

ટીકા—નનુ પૃથિવ્યામેવ જીવા દદ્યન્તે ત્રસાઃ સ્થાવરાશ્ચ યે અતે, પ્રત્યક્ષ-
સિદ્ધત્વાત્, ઇતિ તેષાં માણાતિપાતે અવ દોષઃ । ન તુ પૃથિવીરૂપાઃ જીવાઃ સમુ-
પલ્લબ્યાઃ, યેન તે સ્વીકૃતાઃ સ્યુઃ । તત્કથમુચ્યતેઽગ્નિમદીપને પૃથિવીકાયાનાં
વિનાશો ભવતીતિ દ્રશ્યાશંક્ય-પ્રતિવિધીયતે સૂત્રકારેણ—‘પુઢશી વિ’ ઇત્યાદિ ।
ન શંકનીયં કેવલં પૃથિવ્યાશ્રિતા અવ જીવાઃ, કિન્તુ યાઽપિ પૃથિવી મૃત્તિકા-
રૂપા, સાઽપિ જીવા અવ । ‘પુઢશી વિ’ પૃથિવ્યપિ જીવા અવ ‘આક વિ જીવા’
આપોઽપિ જીવસ્વરૂપા અવ, ન કેવલં તથાશ્રિતા અવ માણિનઃ । જલાશ્રિતા અપિ
કાષ્ઠ કે આશ્રિત રહે હુઅ હૈં, અગ્નિ કા આરંભ કરને વાલા અન સબ
પ્રાણિયોં કા દાહ વિરાધના કરતા હૈ ॥૭૭॥

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન-પૃથ્વી મેં જો ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવ દષ્ટિગોચર
હોતે હૈં વહી જીવ હૈં, કયોંકિ વે પ્રત્યક્ષ સે સિદ્ધ હૈં । અતઃઅવ ડન્હીં
કી હિંસા કરના દોષ હૈં । પૃથ્વીકાય રૂપ જીવ તો કબી ઉપલબ્ધ નહીં
હોતેં જિસસે ડન્હે સ્વીકાર ક્રિયા જાય ? ફિર કૈસે કહા ગયા હૈં કિ
અગ્નિ જલાને મેં પૃથ્વીકાયિક જીવોં કા વિનાશ હોતા હૈં ?

અસ પ્રશ્નકા ઉત્તર સૂત્રકાર દેતે હૈં—પૃથ્વી બી જીવ હૈં, પૃથ્વી કે
આશ્રિત જો જીવ હૈં, વહી જીવ હૈં, એસી આશંકા મત કરો, કિન્તુ
મૃત્તિકા રૂપ પૃથ્વી બી જીવ હી હૈં । હસી મકાર અપ્કાપ બી જીવ હી
હૈં । એસા નહીં કિ અનકે આશ્રિત રહે હુઅ જીવ હી જીવ હૈં । પતંગ

છે. વળી અગ્નિનો આરંભ કરનારા લોકો સંસ્વેદન ઊવોની તથા કાષ્ઠની
અંદર રહેલા ઊવોની પણ વિરાધના કરે છે. ॥૭૭॥

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન-પૃથ્વીમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર ઊવો દષ્ટિગોચર થાય
છે, તેમને ઊવ માનવામાં કેમ વાધો નથી, કારણ કે તેમનું અસ્તિત્વ તો
પ્રત્યક્ષ દ્વારા સિદ્ધ થાય છે. તેથી તેમની જ હિંસા કરવી, તેને દોષ માની
જાય. પરંતુ પૃથ્વીકાય રૂપ ઊવનું તો અસ્તિત્વ જ કયાં છે ? તો પછી
કેવલ શા માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે અગ્નિ સજગાવવાથી પૃથ્વીકાયિક
ઊવોનો વિનાશ થાય છે ?

આ પ્રશ્નનો સૂત્રકાર આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે—પૃથ્વી પણ ઊવરૂપ
જ છે. એવી આશંકા કરવી જોઈએ નહીં કે પૃથ્વીને આશ્રયે જે ઊવો
રહેલા છે તેઓ જ ઊવ રૂપ છે. મૃત્તિકા (માટી) રૂપ પૃથ્વી પણ ઊવ રૂપ
જ છે, એજ પ્રમાણે અપ્કાય પણ ઊવ રૂપ જ છે. એવું માનવું જોઈએ

સમયાર્યવોધિની ટીકા પ્ર. શુ. અ. ૭ ઉ. ૧ કુશોલવતાં દોષનિકપ્પનમ્ ૨૭૧

પ્રાણાઃ માણિનઃ, 'સંપાતિમા' સંપાતિમાઃ—શ્વભાદયસ્તત્ર સંપતન્તિ તેડપિ જીવા એવ। તથા 'સંસેદ્યા' સંસ્વેદજાઃ—સ્વેદેનદેહાશ્રિત દેહવિકારરૂપજલેન જાયમાના પુકાદયોડપિ જીવા એવ। તથા—'કદ્ધુસમસ્તિયા ય' કાષ્ઠપ્રમાશ્રિતાઃ ઘુણકુમ્પાદયઃ માણિનઃ, એતે સર્વેડપિ જીવા એવ। 'અગ્નિ' અગ્નિમ્ 'સમારંભંતે' સમારંભમાણઃ 'એ' એતાન્-ઉપર્યુક્તાન્ પદ્ધપિ જીવનિકાયાન્ 'દેહે' દેહેન્-યે હિ કાષ્ઠા-પ્રાશ્રિતા જીવાસ્તે સર્વેડપિ દહન્તે વહ્નિમજ્જાલને। તથા ષ યે વહ્નિમજ્જા-લકાસ્તે પદ્ધપિ જીવનિકાયજીવાન્ વિરાધયન્તિ, અતો વહ્નિકાયસ્માસ્મ્યો મહાદોષાયેતિ ॥૭૮॥

એતાવતા યેડગ્નિકાયવિરાધકાસ્તાપસાસ્તથા—પાકાદિવ્યાપારાદનિવૃત્તા સૌંદ-મિસ્રઃ પાર્શ્વસ્થાદયઃ તે નિરાકૃતાઃ। ઇદાનોં યે વનસ્પતિકાયાન્ વિરાધયન્તિ, તાનંધિકૃત્યાડહ સૂત્રકારઃ—'હરિયાણિ' इत्यादि।

મૂળ—હરિયાણિ ભૂયાણિ તિલંબગાણિ,

આહાર વેહા ય પુંદો સિયાઈ ।

આદિ જો સંપાતિમ અર્થાત્ ઉઢનેવાળે હૈં, વે બી જીવ હૈં તથા જૂં અગ્નિ સંસ્વેદજ, જો યસીને સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે બી જીવ હૈં। કાષ્ઠ કે સહારે રહનેવાળે યુન, કૃમિ આદિ બી જીવ હૈં। જો અગ્નિ કા આરંભ કરતા હૈ વહ સમી પૂર્વોક્ત જીવોં કો જલાતા નષ્ટ કરતા હૈ, અગ્નિ જલાને પર કાષ્ઠ કે આશ્રિત સમી જીવ જલ મરતે હૈં। અન્ય જીવોં કી વિરાધના બી હોતી હૈ। અતઃ અગ્નિ કો જલાના મહાદોષ કા કારણ હૈ ॥૭૮॥

નહીં કે પાણીમાં રહેલાં જીવો જીવ જીવ છે. તેઓ તો જીવજીવ છે જ પરંતુ અપદ્ધાય પણ જીવ જીવ જ છે. પતંગિયા આદિ જે સંપાતિમ (ઉડનારા) જીવો છે, તેઓ પણ જીવજીવ જ છે. એજ પ્રમાણે જુ' આદિ સંસ્વેદજ (પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થનારા) જીવો પણ જીવ જીવ જ છે કાષ્ઠને આશ્રયે રહેનારા કીડા, કૃમિ આદિને પણ જીવજીવ જ માનવા જોઈએ. જે માણસ અગ્નિને પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પૂર્વોક્ત સઘળા જીવોને આગીને તેમની હિંસા કરે છે. અગ્નિને સજગાવવાથી કાષ્ઠને આશ્રયે રહેલાં સઘળા જીવો તો બળી જ મરે છે, એટલું નહીં પણ અન્ય જીવોની પણ વિરાધના થાય છે તેથીજ અગ્નિના આરંભને—અગ્નિ પ્રવૃત્તિ કરવાના કાર્યને મહાદોષનું કારણ કહેવામાં આવેલ છે. ॥૭૮॥

જે છિંદતી આયસુહં પંડુચ્ચ,

પાંગઙ્મિ પાળે વહુણં તિવાઈ ॥૮૧॥

છાયા—હરિતાનિ ભૂતાનિ વિલંબકાનિ આહારદેહાચ પૃથક્ શ્રિતાનિ ।

યદિહનત્યાત્મસુખં પ્રતીત્ય પ્રાણાનાં વહુનામતિપાતી ॥૮૧॥

इस कथन से अग्निकाय के विराधक तापसों का, पाक आदि क्रियाओं से निवृत्त न होनेवाले बौद्ध भिक्षुओं का तथा पार्श्वस्थ आदि का निराकरण किया । अब सूत्रकार वनस्पतिकाय की विराधना करने वालों के विषय में कहते हैं—‘हरियाणि’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘हरियाणि भूयाणि-हरितानि भूतानि’ हरित हर्वांकुर आदि भी जीव हैं ‘विलंबगाणि-विलम्बकानि’ जीव के आकार से परिणमतेहुवे वे भी ‘पुढोसियाई-पृथक् श्रितानि’ मूल स्कंध, शाखा और पत्र आदिके रूप से अलग अलग रहते हैं ‘जे आयसुहं पंडु-च्च-ये आत्मसुखं प्रतीत्य’ जो पुरुष अपने सुखके लिये ‘आहार देहा य-आहारदेहा च’ आहार करने के लिये और शरीर की पुष्टि के लिये ‘छिंदती-छिनत्ति’ इनका छेदन करके विनाश करता है ‘पांग-न्मि पाणे वहुणं तिवाई-प्रागल्भ्यात् प्राणानां वहुनामतिपाती’ वह घृष्ट पुरुषबहुत प्राणियों का नाश करता है ॥८१॥

આ કથન દ્વારા અગ્નિકાયની વિરોધના કરનારા તાપસો ના, રસોઈ રાંધવા આદિ ક્રિયાઓમાંથી નિવૃત્ત નહીં થનારા બૌદ્ધ ભિક્ષુઓના તથા પાર્શ્વસ્થો (શિથિલાચારીઓ) આદિના મતનું ખંડન કરવામાં આવ્યું. હવે સૂત્રકાર વનસ્પતિકાયની વિરોધના કરનારાઓના વિષયમાં આ પ્રમાણે કહે છે —‘હરિયાણિ, ઇત્યાદિ-

शब्दार्थ—‘हरियाणि भूयाणि-हरितानि भूतानि’ हरित हर्वा-धरे विशेष पक्ष एव છે. ‘વિલંબગાણિ-વિલમ્બકાનિ’ એવના આકારથી પરિણમતા એવા તેઓ પણ ‘પુદોસિયાઈ-પૃથક્શ્રિતાનિ’ મૂળ, સ્કંધ, શાખા અને પત્ર વિશેષ રૂપે જૂઠા જૂઠા રહે છે. ‘જે આયસુહં પંડુચ્ચ-યે આત્મસુખં પ્રતીત્ય’ એ પુરૂષ પોતાના સુખ માટે ‘આહારદેહા ય-આહારદેહા ચ’ આહાર કરવા માટે તથા શરીરની પુષ્ટિ માટે ‘છિંદતી-છિનત્તિ’ આ વનસ્પતિઓનું છેદન કરીને તેનો વિનાશ કરે છે. ‘પાંગન્મિપાળે વહુણં તિવાઈ-પ્રાગલ્ભ્યાત્ પ્રાણાનાં વહુનામતિપાતી’ તે ઘૃષ્ટ પુરૂષ ઘણા પ્રાણીઓનો વિનાશ કરે છે. ॥ ૮૧ ॥

સમવાય્યોચિની ટીકા પ્ર. ષુ. અ. ૭ ઉ. ૧ કુશીલવતો દોષનિરૂપણમ્ ૫૭૩

અન્વયાર્થ:—(હરિયાણિ भूयाणि) हरितानि दूर्वांकुरादीनि भूतानि जीवाः (विलंबगाणि) विलम्बकानि जीवाकारेण परिणम्यमानानि (पुढो सियाई) पृथक्-मूळस्कंधादि स्थानेषु भित्तानि व्यवस्थितानि (जे आयसुहं पडुच्च) यः आत्म-सुखं पत्तीरयाभित्य (आहारदेहाय-आहारार्थं देहापचयार्थम् (छिंदती) छिनत्ति विनाशयति (पागन्नि पाणे बहुणं तिवाई) पागल्भ्यात् पार्थक्यावष्टंभात् बहूनां माणानां जीवानाम् अतिपाती विराधको भवतीति ॥८॥

ટીકા—‘હરિયાણિ’ हरितानि-दूर्वांीनि, एतान्यपि ‘भूयाणि’ भूतानि-कुव-
र्धितेषु जीवत्वमिति ? तत्र वक्षि-यथा जीवन् देहधारी आहारादिकमज्येयति । तथैवे
हरितजीवा अपि आहारादीनां प्राप्तीं वर्धन्ते, तदभावेहा समुपयान्ति तत आहारा-
दीनाम्-अभ्यवहारे वृद्धिदर्शनात् हरितादीनि भूतान्येव । तथा-‘विलंबगाणि’

અન્વયાર્થ—દૂર્વા અંકુર આદિ હરિતકાય મી જીવ હે । એ જીવ
કી અવસ્થાઓ કો ધારણ કરતે હે । મૂળ, સ્કંધ આદિ અવયવો મેં
પૃથક્ રહતે હે । જો મનુષ્ય અપને સુખ કે લિયે, આહાર કે લિયે યા
શરીરપોષણ કે લિયે ડનકા છેડન કરતે હે, એ ઘુષ્ટતા કા અવલમ્બન
કરકે બહુત પ્રાણિયો કે વિરાધક હોતે હે ॥૮॥

ટીકાર્થ—હરિતકાય મી જીવ હે । એ જીવ કેસે હે ? હસ પ્રદન કા
ઉત્તર દેતે હે—જેસે મનુષ્ય માદિ દેહધારી જીવ આહાર કરતે હે, વસી
પ્રકાર વનસ્પતિ જીવ મી આહાર કરતે હે ઓર આહાર કી પ્રાપ્તિ હોને
પર વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હે । જેસે મનુષ્ય કા શરીર આહાર કે અભાવ મેં
ક્ષીણ હોતા હે, વસી પ્રકાર વનસ્પતિ કા શરીર મી આહાર કે અભાવ
મેં ક્ષીણ હોતા હે । હસ પ્રકાર આહાર કી પ્રાપ્તિ ઓર અપ્રાપ્તિ મેં શરીર

સૂત્રાર્થ—દૂર્વા અંકુર આદિ હરિતકાય પશુ છવો જ છે. તેઓ છવની
અવસ્થાઓને ધારણ કરે છે. મૂળ, સ્કંધ આદિ અવયવોમાં ગુદા ગુદા રહે
છે. જે મનુષ્ય પોતાના સુખને માટે, આહારને માટે કે શરીરના પોષણને
માટે તેમનું છેડન કરે છે, તેઓ ઘુષ્ટતાનું અવલમ્બન લઈને અનેક છવોના
વિરાધક બને છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—હરિતકાય પશુ છવ છે એટલે કે સજીવ છે. તેને સજીવ યા
કાશ્વે કહેવાય છે તે હવે સમજાવવામાં આવે છે. જેવી રીતે મનુષ્ય આદિ
દેહધારી છવો આહાર કરે છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિ છવો પશુ આહાર
કરે છે, અને આહારની પ્રાપ્તિ થાય તો જ વૃદ્ધિ પામે છે. જેવી રીતે
આહાર ન મળે તો મનુષ્યનું શરીર ક્ષીણ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પ-
તિનું શરીર પશુ આહારને અભાવે ક્ષીણ થઈ જાય છે. આ પ્રકારે આહારની

વિલંબકાનિ, વિલમ્બન્તે ધારયન્તીતિ વિલમ્બકાનિ ઇત્યાનિ જીવાકારં ધારયન્તિ । તથાહિ-યથા કલલ-બુદ્બુદ-માંસ પેશી-ગર્ભ-પ્રસવ-બાલ-કૌમાર-યૌવન-જરાવ-સ્થાતો મનુષ્યો ભવતિ । તથૈવ વૃક્ષ વનસ્પત્યાદયોઽપિ જાતાઃ, અભિનયઃ, સંજાતરસઃ યુવાનઃ કથયન્તે । પરતશ્ચ ત એવપુનઃ પરિપક્વાઃ શુષ્કાઃ મૃતાશ્ચેતિ વ્યવહિયન્તે । યા યા અવસ્થા મનુષ્યાણાં તાસ્તા એવ વૃક્ષવનસ્પતીનામપિ ભવન્તિ । અતોઽપિ સર્વે જીવા એવ । તતો હરિતાન્યપિ જીવાકારં વિલંબન્તે એવ । ‘પુલ્હોસિયાણિ’ પૃથક્ શ્રિતામિ, ઇત્યાનિ, મૂલશાખાસ્કંધપત્રાદિ ભેદેષુ સંખ્યેયાસંખ્યેયાનન્તભેદભિન્નાનિ વનસ્પ-કી વૃદ્ધિ ઓર હાનિ દેખને સે વનસ્પતિકાપ સજીવ સિદ્ધ હોતા હૈ ।

હસકે અતિરિક્ત યે જીવ કી વિવિધ અવસ્થાઓ કો ધારણ કરતે હૈ । યથા-કલલ, બુદ્બુદ, માંસપેશી ગર્ભ, પ્રસવ, બાલ, કુમાર, યૌવન ઓર જરા અવસ્થાએ મનુષ્ય મેં હોતી હૈ, અતએવ મનુષ્ય સજીવ હૈ, ડસી પ્રકાર વનસ્પતિ મેં ઓ જાત (ઉત્પન્ન) અભિનય (નૂતન) સંજાતરસ, યુવા આદિ અવસ્થાએ હોતી હૈ । નતપશ્ચાત્ એ શુષ્ક, પરિપક્વ ઓર મૃત કહ-લાતે હૈ । હસ પ્રકાર જો જો અવસ્થાએ મનુષ્ય મેં હોતી હૈ, વહી સબ વનસ્પતિ મેં હોતી હૈ, હસ કારણ એ ઓ જીવ હૈ ।

વનસ્પતિકાપિક જીવ વનસ્પતિ કે મૂલ, શાખા, સ્કંધ, પત્ર આદિ અવયવો મેં સંખ્યાત, અસંખ્યાત એવં અનન્ત સંખ્યા મેં આશ્રિત હોકર રહતે હૈ । એસા નહીં હૈ કિ સમ્પૂર્ણ વૃક્ષ મેં એક હી જીવ હો ।

પ્રાપ્તિ અને અપ્રાપ્તિને લીધે વનસ્પતિના શરીરની વૃદ્ધિ અને હાનિ થતી જોવામાં આવે છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે વનસ્પતિકાપ સજીવ છે વળી વન-સ્પતિકાપ પણ જીવની વિવિધ અવસ્થાઓ ધારણ કરે છે. ઠલલ (વીર્ય) અને શોષિતનો સમુદાય શરીરપિંડ બનાવાની અવસ્થા) માંસપેશી, ગર્ભ, પ્રસવ, બાલ્યકાળ, કુમાર, યૌવન અને જરા, આ બધી અવસ્થાઓનો જોમ મનુષ્યમાં સદ્ભાવ હોય છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિમાં પણ જાત (ઉત્પન્ન) અભિનય (નૂતન) સંજાતરસ, યુવા આદિ અવસ્થાઓનો સદ્ભાવ હોય છે. ત્યાર બાદ પરિપક્વ, શુષ્ક અને મૃત આ અવસ્થાઓ પણ આવે છે. આ પ્રકારે મનુ-ષ્યમાં જે જે અવસ્થાઓનો સદ્ભાવ છે, તે બધી અવસ્થાઓનો વનસ્પતિમાં પણ સદ્ભાવ હોય છે. તે કારણે વનસ્પતિની સજીવતા સિદ્ધ થાય છે. વન-સ્પતિકાપિક જીવો વનસ્પતિનાં મૂળ, શાખા, સ્કંધ, પત્ર આદિ અવયવોમાં સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનન્ત સુધીની સંખ્યામાં આશ્રય લઈને રહેતા હોય છે. એવું માનવું જોઈએ નહીં કે આખા વૃક્ષમાં એક જ જીવ હોય છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. ખ. ૭ હ. ૧ કુશીલવતાં શોષનરૂપણમ્ ૫૭૫

તિકાયાશ્રિતાનિ ભવન્તિ । ન તુ સંપૂર્ણવૃક્ષેષુ એક એવ જીવઃ । 'જે આયસુર્વં પતુચ્ચ' યઃ પ્રાણો આત્મસુર્વં પતીત્ય, આત્મસુર્વાર્થમ્ । તથા—'આહાર-દેહાય' યોજનાય દેહપુષ્ટયર્થં વા, આત્મસુર્વં જ્ઞાત્વા । 'છિદતી' છિનચ્ચિ છેદયતિ—'પાગન્ધિમ' પાગલભ્યાત્ રિવેકં વિદાય ધૃષ્ટતામાશ્રિત્ય 'પાણે બહુણં તિવાઈ' પ્રાણિનાં વહુનામતિપાતી ભવતિ । એકસ્યાપિ વનસ્પતિકાપસ્ય વિરાધને કૃતે વહુવો જીવા વિરાધિતા ભવન્તિ, તદતિપાતાત્ નિરનુક્લેશતયા ન ધર્મો નવાડ્ડસ્મ-સુર્વં । કિન્તુ ચતુર્ગતિરુપ્રમણરૂપપાપમેવ કેરલમિતિ ॥૮॥

મૂલ્ય—જાઈં ચ તુંદિં ચ વિળામયંતે,

વીચાઈ અસ્સંજય ઐયદંડે ।

અંહાહુ સે લોઈં અંણડજર્ધસ્મે,

વીચાઈ જે હિંસઈ ઐયસાણ ॥૯॥

છાયા—જાતિં ચ વૃદ્ધિં ચ વિનાશયન્ વીજાન્યસંયત આત્મદૃષ્ટઃ ।

અથાહુઃ સ લોકેઽનાર્થચર્મા વીજાનિ યો દિનસ્ત્યાત્મસાતાય ॥૯॥

જો લોગ અપને સુખ કે લિખ અથવા આહાર કે લિખ યા દેહ કા પોષણ કરને કે લિખ હન જીવોં કા છેદન ભેદન કરતે હૈં, વે ધૃષ્ટતા કરકે વહુત પ્રાણિયોં કે ઘાતક હોતે હૈં, ક્યોં કિ એક વનસ્પતિ શરીર કા છેદન કરને સે વહુત સે જીવોં કી વિરાધના હોતી હૈં । હસ વિરાધના કે કારણ નિર્દયતા હોને સે ન ધર્મ હોતા હૈં ઓર ન આત્મા કો સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં । કેવલ ચાર ગતિયોં મેં ભ્રમણ કા કારણ પાપ હી હોતા હૈં ॥૮॥

જે લોકો પોતાના સુખને માટે અથવા આહારને માટે અથવા શરીરનું પોષણ કરવાને માટે આ જીવોનું છેદન ભેદન કરે છે, તેઓ ધૃષ્ટતા કરીને (વનસ્પતિમાં જીવ નથી એવી ખોટી માન્યતાને વળગી રહેવાની મૂર્ખતા કરીને) ઘણાં જ જીવોના ઘાતક બને છે, કારણ કે એક જ વનસ્પતિકાપનું છેદન કરવાથી પણ ઘણાં જ જીવોની વિરાધના થતી હોય છે. આ પ્રકારની વિરાધના કરનાર જીવ પોતાની નિર્દયતાને લીધે 'પાપકર્મીનું' જ ઉપાજન કરે છે અને તેના આત્માને સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેને આ પાપકર્મોને કારણે ચાર ગતિઓમાં ભ્રમણ જ કર્યા કરવું પડે છે. ॥૮॥

અન્વયાર્થ:--(જે અસંજય) ય: અસંયત:-ગૃહસ્થ: (આયસાપ) આત્મસાતાય આત્મસુભાવ (બીયાઈ હિંસઈ) બીજાનિ દિનસ્તિ-વિગાધયતિ, તથા (જાઈં ચ વુદ્ધિં ચ વિનાસયંતે) જાતિમ્ અંકુરાદીનામુત્પત્તિં તથા તેષામેવ વૃદ્ધિં વિનાશયન્ (આય-દંડે) આત્મદંડ: સ્વાત્મન એવ દંડકો ભવતિ, (છોણ સે અણઝજખમ્મે અહાહુ) છોકે સ અનાર્યધર્મા અથાહુ: ઉક્તવન્ત: તીર્થકરાં હિતિ ॥૧॥

‘જાઈં ચ વુદ્ધિં ચ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે અસંજય-ય: અસંયત:’ જો અસંયમી પુરુષ ‘આય-સાપ-આત્મસાતાય’ અપને સુખ કે લિયે ‘બિયાઈ હિંસઈ-બીજાનિ દિન-સ્તિ’ બીજ કા નાશ કરતા હૈ તથા ‘જાઈં ચ વુદ્ધિં ચ વિનાસયંતે-જાતિમ્ ચ વૃદ્ધિં ચ વિનાશયન્’ અંકુર કી ઉત્પત્તિ તથા વૃદ્ધિ કા વિનાશ કરતા હૈ ‘આયદંડે-આત્મદંડ:’ વસ્તુત: વહ પુરુષ ઉસ પાપકે દ્વારા અગ્ને આત્મા કો હી દંડ દેનેવાલા બનતા હૈ ‘છોણ સે અણઝજખમ્મે અહાહુ-લોકે સ અનાર્યધર્મા અથાહુ:’ તીર્થકરોં ને ઉસે હસ લોક મેં અનાર્ય ધર્મ વાલા કહા હૈ । ૧॥

અન્વયાર્થ—જો અસંયમી પુરુષ અપને સુખ કે લિયે બીજોં કા હનન કરતા હૈ, વહ બીજ કી ઉત્પત્તિ ઓર વૃદ્ધિ કા વિનાશ કરતા હુઆ અપની આત્મા કો દંડિતકરતા હૈ । તીર્થકર એસે પુરુષ કો અનાર્ય-ધર્મી કહતે હૈ ।

‘જાઈં ચ વુદ્ધિં ચ’ હત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે અસંજય-ય: અસંયત:’ જે અસંયમી પુરુષ ‘આયસાપ-આત્મસાતાય’ પોતાના સુખ માટે ‘બિયાઈ હિંસઈ-બીજાનિ દિનસ્તિ’ બી નો નાશ કરે છે. ‘જાઈં ચ વુદ્ધિં ચ વિનાસયંતે-જાતિમ્ ચ વૃદ્ધિં ચ વિનાશયન્’ અંકુરની ઉત્પત્તિ તથા વૃદ્ધિનો વિનાશ કરે છે. ‘આયદંડે-આત્મદંડ:’ વાસ્તવિક રીતે એવો પુરુષ ઉક્ત પાપના દ્વારા પોતાના આત્માને જ દંડિત દેનારો બને છે. ‘છોણ સે અણઝજખમ્મે અહાહુ-લોકે સ અનાર્યધર્મા અથાહુ:’ તીર્થકરોંએ તેઓને આ લોકમાં અનાર્ય ધર્મવાળો કહેલ છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—જે અસંયમી પુરુષ પોતાના સુખને માટે બીજનો ઘાત કરે છે, તે બીજની ઉત્પત્તિ અને વૃદ્ધિનો પણ વિનાશ કરતો થયો પોતાના આત્માને જ દંડિત કરે છે. તીર્થકરોંએ એવા પુરુષને અનાર્યધર્મી કહ્યો છે. ॥૬॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ૩. ૧ કુશીલવતાં લોપનિકરણય ૧૬૭

ટીકા--‘જે અસંનપ’ યોડસંયતો ગૃહસ્થઃ પ્રવ્રજિતો વા ‘આયસાપ’ આસ્મ-
સાતાય-સાતં-સુખમ્-આત્મનઃ સુખમ્ તદર્થમ્-યઃ આસ્મસુખમુદિશ્યાડસંયતો નરઃ
‘બીયાઈ દિસઈ’ બીજાનિ દિનસ્તિ વિનાશયતિ। ‘જાઈં ચ વુદ્ધિં ચ ત્રિણાસયંતે’
બીજસ્ય જાતિ ઉત્પત્તિમ્ ‘વુદ્ધિં’ અંકુરાનન્તરં જાતાં વૃદ્ધિં વિનાશયન્ ‘આયદંડે’
આત્મદંડઃ, બીજાનામુત્પત્તિવૃદ્ધિવિનાશકારી, તેન પાપેન આસ્માનમેવ દણ્ડયતિ
इति वस्तुत आत्मदण्डः ‘લોપ સે અણજ્ઞવમ્મે અઠાહુ’ લોકે સોડનાર્યધર્મા
-इति आहु स्तीर्थकराः। તીર્થકરા હિ एवमुक्तवन्तो ये लोके हरितादिजोवानां
विराधकाः, તે સર્વેડપિ અનાર્યધર્માણઃ। ये आत्मसुखमुद्दिश्य जीवान् विराधयति
तथा बीजसंबन्धिफलपुरुषदर्पणस्थजीवानां विनाशका न तेषां विनाशका वस्तुतः
परविराधकाः आत्मानमेव विराधयन्ति। તીર્થકરાસ્તાન્ અનાર્યધર્માણઃ
कथितवन्तः। તેણાં વિરાધનેન નાત્મસુખમ્ કિન્તુ વિરાધનાનનિતપાપેન દુઃખમેવ
केवलमिति भावः ॥૯॥

મૂલમ્-ગંઢભાઈ મિજ્ઞાંતિ લુયા બુયાણા ણેરા પેરે પંચસિંહા કુમારા।

જુવાણગા મઝિજ્ઞમ થેરગાય

ચેયંતિ તે” આડકલ્પ પેલીના ॥૧૦॥

છાયા-ગર્ભે ત્રિયન્તે ત્રુવન્તોડ્બ્રુવન્તશ્ચ નરાઃ પરે પંચશિલાઃ કુમારાઃ।

યુવાનો મધ્યમાઃ સ્થવિરાશ્ચ ત્વજન્તિ તે આયુઃક્ષયે મલીનાઃ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ-જો પુરુષ અપને સુખ કે લિપ બીજ કા ઘાત કરતા હૈ, વહ
બીજ સંબંધી ફલ, પુષ્પ, આદિ કા ‘બી વિનાશક હૈ। એસા પરવિરાધક
વસ્તુતઃ અપની હી આત્મા કી વિરાધના કરતા હૈ। તીર્થકર વસે આના-
ર્યધર્મી કહતે હૈં। उन जीवों की विराधना करने से आत्मा को सुख
की प्राप्ति नहीं होती वरन् विराधनाजनित पाप से दुःख ही होता है ॥૯॥

ટીકાર્થ-જો પુરુષ પોતાના મુખને માટે બી નો ઘાત કરે છે તે બી
સંબંધી ફલ, પુષ્પ, પત્ર આદિનો પણ વિનાશક અને છે. આ પ્રકારે પરની
વિરાધના કરનાર પુરુષ પોતાના આત્માની જ વિરાધના કરે છે. તીર્થકરોએ
એવા પુરુષને અનાર્યધર્મી કહ્યો છે. તે જીવોની વિરાધના કરવાથી આત્માને
મુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી, હલકાં વિરાધનાજનિત પાપકર્મને કારણે દુઃખની
જ પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ગાથા ૬॥

સુ. ૭૩

અન્વયાર્થ:—(ગન્ધાઃ મિજ્જન્તિ) ગર્ભે ત્રિયન્તે દુરિતવનસ્પતિછેદકાઃ (બુધા બુધાણા) બ્રુવન્તોઽબ્રુવન્તશ્ચ-વ્યક્તરાચોઽવ્યક્તવાચશ્ચ ત્રિયન્તે (પરે ણરા) પરે નરાઃ તથાઽન્યે-પુરુષાઃ (પંચસિદ્ધા કુમારા) પંચશિશ્વાઃ કુમારાઃ-કુમારાવસ્થાયામેવ-

‘ગન્ધાઃ મિજ્જન્તિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ગન્ધાઃ મિજ્જન્તિ-ગર્ભે ત્રિયન્તે’ હરી વનસ્પતિકા છેદન કરને ચાલા જીવ ગર્ભ મેં હી મરજાતા હૈ ‘બુધાબુધાણા-બ્રુવન્તોઽબ્રુવન્તશ્ચ’ તથા કોઈ સ્પષ્ટ બોલને કી અવસ્થા મેં ઔર કોઈ અસ્પષ્ટ બોલને કી અવસ્થા મેં હી મરજાતે હૈ ‘પરે ણરા-પરે નરાઃ’ તથા દુસરે પુરુષ પંચ-સિદ્ધા કુમારા-પંચ શિશ્વાઃ કુમારાઃ’ પાંચ શિશ્વાવાલે કુમાર અવસ્થા મેં હી મરજાતે હૈ ‘જુવાણગા મજ્જિમથેરગાય-યુવાનઃ મધ્યમાઃ સ્થવિરશ્ચ’ કોઈ યુવાન હોકર તથા કોઈ આખી ઉમર ચાલા હોકર એવં કોઈ વૃદ્ધ હોકર મરજાતે હૈ ‘આઠક્ષણ પલીણા તે ચયંતિ-આયુઃ ક્ષયે પ્રલીનાઃ તે ત્યજન્તિ’ હસ પ્રકાર ષોજ આદિ કા નાશ કરને વાલે પ્રાણી સમી અવસ્થાઓ મેં આયુ ક્ષીણ હોને પર અપને શરીર કો છોડ દેતે હૈ ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ વનસ્પતિકાપ્ર કી વિરાચના કરતે હૈ, ડનમેં સે કોઈ પરબંધ મેં ગર્ભ મેં હી મરજાતે હૈ, કોઈ સ્પષ્ટ બોલને કી અવસ્થા

‘ગન્ધાઃ મિજ્જન્તિ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘ગન્ધાઃ મિજ્જન્તિ-ગર્ભે ત્રિયન્તે’ લીલે:તરી વનસ્પતિયુ છેદન કરવાવાળો એવં ગર્ભમાં જ મરી જાય છે. ‘બુધા બુધાણા-બ્રુવન્તોઽબ્રુવન્તશ્ચ’ તથા કોઈ સ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થામાં અને કોઈ અસ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થામાં જ મરી જાય છે. ‘પરે ણરા-પરે નરાઃ’ તથા બીજા પુરુષો “પંચસિદ્ધા કુમારા-પંચશિશ્વાઃ કુમારાઃ’ પાંચ શિશ્વાવાળા-અર્થાત્ બાલ્ય અવસ્થામાં જ મરી જાય છે. ‘જુવાણગા મજ્જિમથેરગા ય-યુવાનઃ મધ્યમાઃ સ્થવિરશ્ચ’ કોઈ યુવાન થઈને તથા કોઈ અધિ ઉમરવાળા થઈને અને કોઈ વૃદ્ધ બનીને મરી જાય છે. ‘આઠક્ષણે પલીણા તે ચયંતિ-આયુઃક્ષયે પ્રલીનાઃ તે ત્યજન્તિ’ આ રીતે બી વિજેરેના નાશ કરવાવાળા પ્રાણી બધી જ અવસ્થાઓમાં આયુષ્ય ક્ષીણ થાય ત્યારે પોતાના શરીરને છોડી દે છે. ॥ ૧૦ ॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષો વનસ્પતિકાપ્રની વિરાચના કરે છે, તેમાંથી કોઈ પરબંધમાં ગર્ભમાં જ મરી જાય છે, કોઈ તોતડું બોલવાની અવસ્થામાં મરી

સમયાર્થવોધિનો ટીકા પ્ર. છં. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં દોષનિરૂપણમ્ ૫૭૨

મ્રિયન્તે, (જુવાળાના મધિમધેરમાં થા) યુવાનઃ મધ્યમાઃ સ્થવિરઃ (આઉકલપ પલોળા તે ચયંતિ) આયુઃશયે તે પલોનાસ્થયંતિ-અનેને મેકારેણ સ્વશરીર સ્વચ્છતીતિ ॥૧૦॥

ટીકા—વનસ્પતિજીવાનાં એ વિરાધકાસ્તેષાં કોઈકે ફલ મરતીતિ જિજ્ઞાસા-મોલક્ય તત્કલે કથયતિ સૂત્રકારઃ। મોઃ ? શિષ્યોઃ ? એ સ્વલુ વનસ્પતિજીવાન વિરાધયન્તિ તે અનિયતાડડપુષો મરન્તિ અકાલે મૃત્યુમાજો મરન્તિ। તથાદિંદ્વ યે વનસ્પતિકાચોપમર્દકાઃ પ્રાણિનસ્તે વદ્વજન્મસુ ‘ગર્ભાઈ’ ગર્ભે એવ ‘મિજ્જતિ’ ધિપત્તે, કચ્છલબુદ્ધુરમાંસપેશી ગર્ભાવરણાયામેવ મૃત્યુમુક્તં મરિશન્તિ। ન ગર્ભાદપિ તાવદ્વિનિમ્લતા મરન્તિ। કેવન પુનઃ ‘યુવાયુવાણાં’ જુવન્તોડ્ધુરશ્ચ મ્રિયન્તે। ગર્ભાદ્વિર્ગીતાનાં સ્પષ્ટવાચઃ પ્રયોગાત્ પૂર્વમેવ મરણમુપયાન્તિ, મેં કોઈ તુનલાને કી અવસ્થા મેં કોઈ કુમાર અવસ્થા મેં, કોઈ યુવાવસ્થા મેં, પ્રૌઢ અવસ્થા મેં યા સ્થવિર અવસ્થા મેં મરતે હૈં। અર્થાં કિસી મી અવસ્થા મેં ઉન્હે મરના પડ્તમ હૈ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—વનસ્પતિકાચ કે વિરાધક કો કિસ પ્રકાર કા ફલ મોળના પડ્તમ હૈ ? હસ જિજ્ઞાસા કો લક્ષ્ય મેં રાલકર સૂત્રકાર ફલ કહેતે હૈં—હે શિષ્યો ! જો વનસ્પતિજીવો કી વિરાધના કરતા હૈ, વહ અનિયત આયુ વાલા હોતા હૈ, અકાલ મૃત્યુ કા માગી હોતા હૈ। વનસ્પતિઘાતક કોઈ-કોઈ વદ્ધત જન્મો મેં ગર્ભાવસ્થા મેં હી મર જાતે હૈં અર્થાત્ કલલ, બુદ્બુદ, માંસપેશી, ગર્ભ અવસ્થા મેં હી મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં। વે ગર્ભ સે બાહર નહીં નિકલ પાતે। કોઈ ગર્ભ સે બાહર નિકલતે હૈં તો અસ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ કરને કી અવસ્થા મેં યા સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ

જાય છે, કોઈ સ્પષ્ટ બેલવાની અવસ્થામાં મરી જાય છે, કોઈ કુમારવસ્થામાં મરી જાય છે, કોઈ યુવાવસ્થામાં, તો કોઈ પ્રૌઢાવસ્થામાં અને કોઈ સ્થવિર અવસ્થામાં મરી જાય છે. એટલે કે કોઈ પણ અવસ્થામાં તેમને મરવું તો પડે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—વનસ્પતિકાચની વિરાધના કરનારને કેવું ફળ ભોગવવું પડે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે—હે શિષ્યો ! જે અનુપ્ય વનસ્પતિ બેલવાની વિરાધના કરે છે, તે અનિયત આયુવાળો હોય છે, અથવા અકાળ મૃત્યુ પણ પામે છે. વનસ્પતિબેલવેનો ઘાત કરનારા કોઈ કોઈ બેલે તો ઘણાં ખરાં જન્મોમાં ગર્ભાવસ્થામાં જ મરણ પામે છે. એટલે કે કલલ, બુદ્બુદ, માંસપેશી કે ગર્ભ અવસ્થામાં જ મરણ પામે છે. એટલે કે તેઓ ગર્ભમાંથી બહાર તો નીકળી જ શકતા નથી. એવા કોઈ કોઈ બેલે જે ગર્ભમાંથી બહાર નીકળે છે, તો અસ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ કરવાની તિતડી ભાપા

કેચન કવન વિશિષ્ટનાચો ભૂત્વા ત્રિયન્તે । તથા-‘પરે નરા’ પરે નરા: ‘પંચ-
સિદ્ધા કુમારા’ પંચશિલા: કુમારા: । કેચનાઽકૃતશિલાકર્માણ એવ ત્રિયન્તે, કેચન
પુનઃ કૌમારમાસાઘ ત્રિયન્તે ‘જુવાનગા’ યુવાન એવ કેચન ત્રિયન્તે । મજ્જિમ’
મધ્યમા:-અર્ધવયસ્કા એવ મૃત્યુશરણમાવિશન્તિ । ‘થેરગા ચ’ સ્થવિરાશ્ચ કેચન
પાપ્ય વૃદ્ધાવસ્થાં વિવિધરોગેણ મરણમુપયન્તિ । તસ્માદેવં સર્વાસ્ત્રપ્યવસ્થાસુ પદ-
્વીવનિકાયવિરાધકા: ‘આઝક્લણ’ આયુષ: ક્ષયે ‘પલીના’ પલીના:-વિવિધવ્યાધિ-
ગ્રસ્તા: ‘ચયંતિ’ ત્યજન્તિ દેહં ત્યજન્તિ ત્રિયન્તે વિવિધદુ:ખ જ્વાલાજ્વલિતા: મવન્તિ ।
અથવા-પલીના: વ્યાધિગ્રસ્તા: સન્ત: આયુસ્ત્યજન્તિ । એવમેવ પરેપિ પદ્મજીવનિ-
કાયવિરાધકા વિવિધદુ:ખદાવાગ્નિદગ્ધા અનિયતાધુર્માઓ મવન્તીતિ ॥૧૦॥

મૂલ્ય-સંબુંદજ્ઞહા જંતવો મૌણસત્તં દેદ્દુઠું મયં બાલિસેળં અલંભો ।

પગંતં દુઃખે જરિણ વ લોણ સંકમ્મુણા વિપ્પરિયા સુવેદ્દ ॥૧૧॥

કરના પ્રારંભ કરતે હી મર જાતે હૈં કોઈ પંચશિલા કુમાર અવસ્થા મેં
અર્થાત્ જુઝાકર્મ સંસ્કાર હોને સે પહિછે મર જાતે હૈં કોઈ યુવાવસ્થા મેં
મરતે હૈં, કોઈ પ્રૌઢ હોકર મરતે હૈં કોઈ વૃદ્ધાવસ્થા મેં વિવિધ વ્યાધિયો
કે શિકાર હોકર મરતે હૈં । હસ પ્રકાર વનસ્પતિકાય કે જીવોં કી
હિંસા કરનેવાહે સમી અવસ્થાઓં મેં મરતે હૈં । વે વિવિધ પ્રકાર કે દુ:ખોં
કી જ્વાલાઓં મેં જલતે હૈં । હસી પ્રકાર છહોં જીવનિકાયોં કે વિરાધકોં
કે વિષય મેં જાનનાં ચાહિણ અર્થાત્ વે સ્ત્રી અસ્વાયુ એવં અનિયતાયુ હો-
કર મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ॥૧૦॥

બોલવાની) અવસ્થામાં જ મરણ પામે છે અથવા સ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થાને
પ્રારંભ થતાં જ મરણ પામે છે. કોઈ પંચશીખા કુમારાવસ્થામાં જ એટલે કે બાળ-
મોવાળા લેવરાબ્યા પહેલાં જ મરણ પામે છે. કોઈ યુવાવસ્થામાં જ મરણ
પામે છે, કોઈ પ્રૌઢ અવસ્થામાં મરે છે અને કોઈ વિવિધ વ્યાધિઓના શિકાર
બનીને વૃદ્ધાવસ્થામાં મરણ પામે છે. આ પ્રકારે વનસ્પતિકાયના જીવોની હિંસા
કરનાર સઘળી અવસ્થાઓમાં મરે છે. તેઓ વિવિધ પ્રકારનાં દુ:ખોની વ્યાળામાં
બળ્યા કરે છે. આ પ્રકારનું કથન છએ જીવનિકાયોના વિરાધકોના વિશે પણ
સમજવું જોઈએ. એટલે કે તે જીવોની હિંસા કરનારા લોકો પણ અસ્વાયુ
હોય છે અને અનિયત ઉમર કે અકાળે મૃત્યુને લેટનારા હોય છે. ॥૧૦॥

સૈમયાર્થબોધિનો ટીકા પ્ર. છો. અ. ૭ ડ. ૧ કુઝીલવતાં દોષનિકરૂપણં ૫૮૧

છાયા—સંબુઝ્ઝહા જંતવો મનુષ્યત્વં દૃષ્ટ્વા મયં વાલિશેનાલભ્યઃ ।

एकान्तदुःखो ज्वरित इव लोकः स्वकर्मणा विपर्यासमुपैति ॥११॥

અન્વયાર્થ—(જંતવો) હે જન્તવઃ હે માણિનઃ (માણુસત્તં) મનુષ્યત્વં-મનુજભવં દુર્લભં (સંબુઝ્ઝહા) સંબુઝ્ઝહા-સંબુઝ્ઝહા (મયં દટ્ટુ) મયં તિર્યંગાદિભક્તસંવંષિ દુઃખં દૃષ્ટ્વા (વાલિસેણં અલંબો) વાલિશેન વિવેકરહિતપુરુષેણ અલભ્યઃ ઉત્તમવિવેકો ન લભ્યસે इत्यपि जानीत (लोए) અયં લોકઃ (जरिएव) જ્વરિત ઇવ (एगंतदुःखे)

‘સંબુઝ્ઝહા જંતવો’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જંતવો-જંતવઃ’ હે જીવો ‘માણુસત્તં-મનુષ્યત્વં’ મનુષ્ય ભવ કી દુર્લભતાકો ‘સંબુઝ્ઝહા-સંબુઝ્ઝહા’ સમજાલો ‘મયં દટ્ટુ-મયં દૃષ્ટ્વા’ મય કો અર્થાત્ નરક તથા તિર્યંચ આદિ યોનિકે મય કો દેવકર ‘વાલિસેણં અલંબો-વાલિશેનાલભ્યઃ’ વિવેકહીન પુરુષ કો ઉત્તમ વિવેકકા અલાભ જાનકર ઘોષ પ્રાપ્ત કરો ‘લોએ-લોકઃ’ યહ લોક ‘जरिएव-ज्वरित इव’ જ્વર સે પીડિત કે જેસા ‘एगंतदुःखे-एकान्तदुःखी’ સ્વ પ્રકાર સે દુઃખી હૈ ‘सकम्पुणा विपरियासुवेइ-स्वकर्मणा विपर्यासमुपैती’ યહ અપને કર્મસે સુખ કો ચાહતા હુ મા દુઃખ કો હી પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—હે જીવો ! મનુષ્યભવ દુર્લભ હૈ, હસ તથ્ય કો સમજો । યહ મી સમજાલો કિ અજ્ઞાની જનો કો વિવેક કી માતિ નહીં હોતી । તિર્યંચ આદિ ભવો સંવંષી મય દુઃખ કો દેવ કર યહ સમજો કિ યહ લોક ઉચ્ચમસ્ત કી માતિ ઇકાન્ત રૂપ સે દુઃખી હો રહા હૈ । યહ અપને

‘સંબુઝ્ઝહા જંતવો’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘જંતવો-જંતવઃ’ હે જીવો ‘માણુસત્તં-મનુષ્યત્વં’ મનુષ્યભવની દુર્લભતાને ‘સંબુઝ્ઝહા-સંબુઝ્ઝહા’ સમજા લો ‘મયં દટ્ટુ-મયં દૃષ્ટ્વા’ ભયને અર્થાત્ નરક તથા તિર્યંચ વિશેરે યોનીના ભયને ભેધને ‘વાલિસેણં અલંબો-વાલિશેનાલભ્યઃ’ વિવેક વિનાના પુરુષને ઉત્તમ વિવેકનો અલાભ સમજાને યોધ પ્રાપ્ત કરો ‘લોએ-લોકઃ’ આ લોક ‘जरिएव-ज्वरित इव’ તાવથી પીડા પામેલાની જેમ ‘एगंतदुःखे-एकान्तदुःखी’ અધી રીતે દુઃખી છે. ‘सकम्पुणा विपरियासुवेइ-स्वकर्मणा विपर्यासमुपैती’ આ પોતાના કર્મથી સુખને ઈચ્છતા થકા દુઃખને જ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૧૧ ॥

સૂત્રાર્થ—હે જીવો ! મનુષ્યભવ દુર્લભ છે, આ તથ્યને સમજો, વળી એ વાત પણ સમજા લો કે અજ્ઞાની જનોને વિવેકની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તિર્યંચ આદિ ભવોના ભય તથા દુઃખોને ભેધને એટલું તો સમજા લો કે આ લોક જવરમાં જકડાયેલાની જેમ એકાન્ત રૂપે દુઃખને અનુભવ કરી રહ્યો

एकान्तदुःखी विद्यते (सकम्पुणा विपरियासुने) स्वकर्मणा-स्वसुखमिच्छन्नपि विपर्यासं दुःखमुपैति प्राप्नोतीति ॥११॥

ટીકા—પ્રાણુપનર્દકા પામનિયત્તડકયુક્તસ્ત્વં સંવધાર્ય સુધર્મસ્થમી જીવાનુ-
રિચ્ય કથયતિ । હે જન્તવો ! જીવાઃ નમ્યપ્રાણિનઃ ‘સંવુજ્જહા’ સંવુચ્ચક્ષં વોથં
પ્રાપ્નુતં યુયમ્, નહિ કુશીલવાણિડનો લોકાઃ સ્વપરમાણાય મવન્તિ લોકાનામ્ ।
‘માણુસ્સ સ્વેત જાઈ કુલસ્નારોગમયાયં બુદ્ધી’

સવળોવગદ સદા સંજમો ય લોગંમિ દુલ્લહાઈ ॥

છાયા—માનુષ્યં ક્ષેત્રં જાતિઃ કુલં રૂપમારોગપ્રમાયુઃ બુદ્ધિઃ ।

શ્રદ્ધાવગ્રહઃ શ્રદ્ધા સંયમશ્ચ જોકે દુર્લભાનિ ॥૧૧॥

ही कर्मों से विपर्यास को प्राप्त हो रहा है अर्थात् सुख की इच्छा करता हुआ भी दुःख को प्राप्त हो रहा है ॥११॥

ટીકાર્થ—જીવોં કા ઉપમર્દન કરને વાલોં કી આયુ કી અનિયતતા કા વિચાર કરકે સુધર્મ સ્વામી સંસારી જીવોં કી ઉદ્દેશ્યકરકે કહતે હૈ—હે મન્ય જીવો ! સમજો, બૂઝો, યોગ્ય પ્રાપ્ત કરો । કુશીલ એવં પાલણ્ડ મેં પ્રવૃત્ત લોગ સ્વ-પર કા વ્રાણ (રક્ષા) કરને મેં સમર્થ નહીં હૈ, અતઃપ્રથમ સમીચીન (સત્ય) ધર્મ કે સ્વરૂપ જો સમજો । કહા હૈ—‘માણુસ્સ સ્વેતજાઈ’ इत्यादि ।

મનુષ્યત્વ આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ કુલ, રૂપ, આરોગ્ય, વીર્ય આયુ, બુદ્ધિ, ધર્મ કા યમણ, ધર્મગ્રહણ, શ્રદ્ધા ઓર સંયમ કી પ્રાપ્તિ હોના હસ લોક મેં અતિ દુર્લભ હૈ ॥૧૧॥

छे ते पोतानां ज कर्मोनां इण इपे विपरीत दृश्यते अनुभव करी रह्यो छे जेठले के सुखनी छच्छा करवा छतां पण दुःखनो ज अनुभव करी रह्यो छे ॥११॥

ટીકાર્થ—જીવોંનું ઉપમર્દન (હિંસા) કરનારના આયુની અનિયમિતતાનો વિચાર કરીને, સુધર્મ સ્વામી સંસારી જીવોંને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે કહે છે—‘હે મન્ય જીવો ! સમજો, બૂઝો, યોગ્ય પ્રાપ્ત કરો. કુશીલ અને પાખંડી લોકો પોતાનું કે પરનું વ્રાણ (રક્ષણ) કરી શકતા નથી, તેથી ધર્મના સાચા સ્વરૂપને સમજો. કહ્યું પણ છે કે—‘માણુસ્સસ્વેત જાઈ’ इत्यादि

‘મનુષ્યત્વ, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ કુળ, રૂપ, આરોગ્ય, વીર્ય આયુ, બુદ્ધિ, ધર્મશ્રવણ, ધર્મગ્રહણ, શ્રદ્ધા અને સંયમની પ્રાપ્તિ થવી તે આ લોકમાં અતિ દુર્લભ છે’ ॥૧૧॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ઇ. ૧ કુશોલવતાં દોષનિરૂપણમ્ ૫૮૩

તદેવં યો ધર્મ નાચરતિ તસ્ય માનુષ્યમતિદુર્લભમ્ । અતો—‘માનુષ્યત્ત્વં મનુષ્ય-
ત્વમ્, દુર્લભં જાનીશિ । તથા—જન્મજરામાણરોગશોકાદિ નારકાણિ વાડતિતી-
વ્રમ્ । ‘મયં દદ્મહુ’ મયં દદ્મા ‘વાલિસેમં અલંમો’ વાલિસેન સદસદ્વિવેકશીનેન
પુરુષેન અલભ્યઃ લઘુવયોગયો ધર્મં હત્યે દપિ દદ્મા ત્રિચાર્યઃ । તથા નિશ્ચિત-
મવગત્ય ‘एकांतं दुखो’ एकान्तदुःखः यत्र सुखदेशोऽपि नास्ति सर्वथा दुःख-
मेव लोकानाम् ‘जरिष व’ ज्वरित इव, यथा ज्वराक्रान्तः एतान्तं दुःखमेवाप्नु-
मवेत्, तथा ‘लोए’ अयमपि लोको दुःखमजिनम् । इत्यवगम्य । ‘संबुज्जहा’
संबुध्यध्वम्—सम्यग् बोधं प्राप्नुत, सर्वथा दुःखसंकुलोऽयं समारिनिवहः ।
धुधितો यथा अनामवे पीडयते, पिपासितो जलमन्तरा, वृश्चिकदष्टः प्रतिसर्पणं
पीडयते तथैवायं लोको ज्वराक्रान्त इव सर्वथा दुःखितो भवतीति । एवं दुःख-

હસ પ્રકાર જો ધર્મ કા આચરણ નહીં કરતા વસે મનુષ્ય ભવ કી
પ્રાપ્તિ હોના અત્યન્ત દુર્લભ છે । હસ કારણ મનુષ્યત્વ કો દુર્લભ સમજો ।
તથા નારક આદિ ભવોં મેં જન્મજરામારણ રોગ શોક આદિ કે દુઃખ કો
દેખકર તથા અવિવેકી જન ધર્મ કો પ્રાપ્ત નહીં કર પાતે, હસ વાત કા
વિચાર કરો । તથા યહ બી વિચાર કરો કિ યહ લોક વસી પ્રકાર
દુઃખી ઓર સંતપ્ત હો રહા છે જૈસે જ્વરગ્રસ્ત પ્રાણી । યહ સવ વિચાર
કરકે સમ્યક્ બોધ કો પ્રાપ્ત કરો ।

જૈસે મૂત્તા મનુષ્ય અન્નકે અભાવ મેં પીડા કા અનુભવ કરતા છે ।
પિપાસા સે વગકુલ પુરુષ જલ કે વિન્તા હટપટાતાં છે, વિચ્છેદ કા ઈંમા
પ્રતીક્ષણ તદુક્તા રહતા છે, વસી પ્રકાર યહ લોક જ્વરાક્રાન્ત કી ભૈતિ
સર્વથા દુઃખોં સે પીડિત રહતા છે, હસ પ્રકાર દુઃખોં સે આકુલ હસ લોક

આ પ્રકારની સઘળી અનુકૂળતાઓ મળ્યા હતાં જે માણસ ધર્મનું
આચરણ કરતો નથી, તેને ફરી મનુષ્ય ભવની પ્રાપ્તિ થવી અત્યન્ત દુર્લભ
છે. આ કારણે મનુષ્યત્વને દુર્લભ સમજો, તથા નારક, તિર્થંચ આદિ ભવોમાં
જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક આદિના દુઃખને દેખીને પણ અવિવેકી
માણસો ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, આ વાતનો વિચાર કરો. તથા
જોવો વિચાર પણ કરવો જોઈએ કે આ લોક જ્વરગ્રસ્ત ભવતાં જોવો જ
દુઃખી અને સંતપ્ત છે. આ બધી બાબતોનો વિચાર કરીને સમ્યક્ બોધને
પ્રાપ્ત કરો.

જેવી રીતે જૂઓ માણસ અજ્ઞતા અભાવને લીધે પીડાનો અનુભવ કરે
છે, જેમ તૃપ્તથી વ્યકુળ થયેલા પુરુષ પાણીને માટે તરફડિયાં મારે છે, જેમ
વીછીએ ડાંગ માર્યો હોય એવો પુરુષ ડાંગની પીડાથી પ્રતિકુલ તરફ-
ડતો રહે છે, જેમ પ્રમાણે આ લોક (આ લોકના જીવો) જ્વરગ્રસ્ત
વ્યક્તિની જેમ નિરન્તર દુઃખથી પીડાતો જ રહે છે. આ પ્રકારે દુઃખથી

સંકુલે લોકે કૂરકર્મકારી 'સકુમ્ભુણા' સ્વકૃતપાનાતિપાતાદિકૂરકર્મણા ।
વિપરિયાસુલ્લેહ' વિપર્યાસમૃપૈતિ સુલભિન્નહતા પાનાતિપાતાદિકમાચરતા દુઃલ-
માપયતે-ચાતુર્ગતિકઃ સંસારઃ પરિભ્રમ્યતે ॥૧૧॥

મૂલ્મ-ઈહેગ મૂઢા પંચિયંતિ મોક્ષં આહારસંપજ્જળવજ્જળેણં ।

પેમે યં સીઓદગ્ગસેવળેણં દુપ્પેણ પેમે પંચિયંતિ મોક્ષં ॥૧૨॥

છાયા-ઈહેકે મૂઢા પવેદયંતિ મોક્ષમાહારસમ્પજ્જનનવર્જનેન ।

એકે ચ શીતોદકસેવનેન હુતેન એકે પવદંતિ મોક્ષમ્ ॥૧૨॥

મેં કૂર કર્મ કરનેવાલા જીવ અપને હી કિયે પાપ કર્મો' કે દ્વારા વિપર્યાસ
કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ અર્થાત્ સુલ પાને કી અભિલાષા સે હિંસા આદિ
પાપોં કા અચરણ ક્રાંતા હૈ, કિન્તુ उन पापों के परिणामस्वरूप उलटा
दुःखों का ही भागी होता है-संसार में परिभ्रमण करता है ॥११॥

'ઈહેગમૂઢા' ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘ઈહ-ઈહ’ હસ જગત્ મેં અથવા હસ મોક્ષ કે સંબંધ મેં
'એમે-એકે' કોઈ 'મૂઢા-મૂઢાઃ' મૂલ્મ જન 'આહારસંપજ્જળવજ્જળેણ-
આહારસંપજ્જનનવર્જનેન' નમક જાના છોડ દેનેસે 'મોક્ષં પવચંતિ
-મોક્ષં પ્રવદંતિ' મોક્ષ પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈં 'એમે ચ-એકે ચ' ઓર કોઈ
'સીઓદગ્ગસેવળેણ-શીતોદકસેવનેન' શીતલ જલ કા સેવન કરનેસે
મોક્ષ હોના કહતે હૈં 'એમે-એકે' કોઈ 'હુપ્પેણ-હુતેન' હોમ કરને સે
'મોક્ષં પવચંતિ' મોક્ષં પ્રવદંતિ' મોક્ષ હોના કહતે હૈં ॥૧૨॥

ખીડાતા આ લોકમાં કૂર કર્મો કરનારા જીવો પોતે કરેલાં પાપકર્મોની કારણેજ
વિપરીત દશાનો અનુભવ કરે છે. આ કથનનો બાવાર્થ એ છે કે સુખ પ્રાપ્ત
કરવાથી અભિલાષાથી હિંસા આદિ પાપોનું આચરણ કરે છે, પરંતુ તે
પાપોના પરિણામ સ્વરૂપે સુખને બદલે દુઃખોનો જ ઉપલેખ કરે છે એટલે
કે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે અને જન્મ, જરા, મરણ આદિ દુઃખોનો
અનુભવ કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

‘ઈહેગ મૂઢા’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘ઈહ-ઈહ’ આ જગત્માં અથવા આ મોક્ષના સંબંધમાં

'એમે-એકે' કોઈ 'મૂઢા-મૂઢાઃ' મૂલ્મ લોકો 'આહારસંપજ્જળવજ્જળેણ-આહારસંપ-
જ્જનન વર્જનેન' મીઠું ખાવાનું છોડી દેવાથી 'મોક્ષં પવચંતિ-મોક્ષ' પ્રવદંતિ'
મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવાનું કહે છે, 'એમે ચ-એકે ચ' અને કોઈ 'સીઓદગ્ગસેવળેણ-
શીતોદકસેવનેન' ઠંડા પાણીનું સેવન કરવાથી મોક્ષ થવાનું કહે છે 'એમે-એકે'
કોઈ 'હુપ્પેણ-હુતેન' હોમ કરવાથી 'મોક્ષ' પવચંતિ-મોક્ષ' પ્રવદંતિ' મોક્ષ
થવાનું કહે છે. ॥ ૧૨ ॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં વૌષ્ણિકરૂપણમ્

૫૮૫

અન્યાર્થ:—(હઠ) હઠાસ્મિન્ લોકે (એ) એકે કેવન (મૂઢા) મૂઢા:—ત્રિવેક-
વિકલા: (આહારસંપજ્જનવજ્જનેણ) આહારસંપજ્જનનવર્જનેન—લવણત્યાગેન (મોક્ષ
પવયંતિ) મોક્ષં પ્રવદન્તિ કથયન્તિ (એય) એકે ચ કેવન મૂર્ખા: સદસદ્વિવેક-
વિકલા: (સીઓદગસેવણેણ) સીતોદકસેવનેન મોક્ષં પ્રવદન્તિ તદા (એ) એકે
કેવન (હુણ) હુતેન—હોમકરણેન (સોવસં પવયંતિ) મોક્ષં પ્રવદન્તિ इति ॥૧૨॥

ટીકા—‘હઠ’ મનુષ્યલોકે મોક્ષગમનાધિકારે ‘એ’ એકે કેવન અઘાત-
શાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞા: ‘મૂઢા’ મૂર્ખા:—સદસદ્વિવેકવિકલા: ‘આહારસંપજ્જનવજ્જનેણ’
આહારસંપજ્જનનવર્જનેન, આહારે તૃપ્ત્યે इति આહાર: ઓદનાદિ: અમ્ભવવહર્યામિં
વસ્તુજાતમ્ તસ્યાડડહા સ્વ સંપત્ રસપુષ્ટિ, તાદર્શી પુષ્ટિ જનયતિ इति આહાર:

અન્યાર્થ—હસ લોક મેં કોઈ કોઈ મૂઢ જન નમક સ્વાન્ન ત્યાગદેને સે
મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈં । કોઈ અજ્ઞાની સીત સચિત્ત કલ્પ કે
સેવન સે મોક્ષ કહતે હૈં । ઓર કોઈ અવિવેકી હોમ કરને સે મોક્ષ કી
પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈં ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—મોક્ષગમન કે અધિકારી હસ મનુષ્યલોક મેં શાસ્ત્ર કે
તત્ત્વ સે અનભિજ્ઞ એવં સત્-અસત્ કે વિવેક સે હીન કોઈ કોઈ લોગ
નમક કા ત્યાગ કર દેને સે મોક્ષ પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈં । મૂલ ગાથા મેં
લવણ કે લિપ ‘આહારસંપજ્જન’ શબ્દ કા પ્રયોગ કિયા હૈ । ડસકા અર્થ
યો હૈ—તૃપ્તિ કે લિપ જો ઓદન આદિ કા આહરણ ગ્રહણ કિયા જાત્રા
હૈ, વહ આહાર કહલાતા હૈ । ડસ આહાર કી સંપત્ અર્થાત્ રસ પુષ્ટિ
કો જનન—ઉત્પન્ન કરનેવાલા ‘આહારસંપજ્જનન’ કહલાતા હૈ । નમક

સૂત્રાર્થ—આ લોકમાં કોઈ કોઈ લોકો એવું કહે છે મીઠાનો ત્યાગ
કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તો કોઈ અજ્ઞાની છવ એવું કહે છે કે સચિત્ત
સીતળ જળના સેવનથી મોક્ષ મળે છે, તો કોઈ અવિવેકી લોકો એવું કહે
છે કે હોમ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—મોક્ષગમનના અધિકારી એવા આ મનુષ્યલોકમાં શાસ્ત્રના
તત્ત્વથી અનભિજ્ઞ અને સત્-અસત્ના વિવેકથી વિહીન કોઈ કોઈ મુરખો એવું
કહે છે કે મીઠાનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, મૂળ ગાથામાં
‘લવણ’ ને માટે ‘આહારસંપજ્જન’ પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. એનો
અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે—તૃપ્તિને માટે જે ભાત આદિ ખાધ પકાવેલેવામાં
આવે છે, તેમને આહાર કહે છે. તે આહારની સંપત્ એટલે કે તે આહારના
સ્વાદ (રસ)ની પુષ્ટિ કરનારા પદાર્થને ‘આહાર-સંપજ્જનન’ આહાર સમ્પત્

સંવજ્જનનં લવણે, લવણેન हि भोजनस्य रसपुष्टिः, संपाद्यते । तस्य लवणस्य वर्जनं त्यागः तेन—आहारसंवज्जनवर्जनेन केवललवणपरित्यगेनैव, मोक्षं' मोक्षम् 'पश्यति' भवदन्ति, मोक्षप्राप्तिर्लवणवर्जनेन हि भवति । तदुक्तं—

‘लवणविहूणा य रसा, चवस्वविहीणा य इन्द्रियगामा ।

धर्मो दयाइ रहिओ सोवखં संतोसरहियं नो ॥

છાયા—લવણવિહીનાશ્ચ રસાઃ ચક્ષુર્વિહીનાશ્ચેન્દ્રિયગ્રામાઃ ।

ધર્મો દયયા રહિતઃ સૌખ્યં સંતોષ રહિતં નો ॥

તથા ‘एने य’ एके च ‘सीओदगसेवणेणं’ शीतोदकसेवनेन मोक्षं भवदन्ति, शीतजलसेवनेन सचित्तापूपापरिभोगेन । त एव वदन्ति—यया जलं बाह्यमलं क्षीरादपनयति, तथा—आन्तरमलं अपनयति । इत्यते हि भूरजसाऽऽच्छन्नवस्त्रस्य मलापनयनं जलेन भवति । तथाऽन्तराशुद्धिरप्युदकादेव सम्पाद्यते इति । तथा—

आहार की रसपुष्टि करता है, उसके बिना बहुमूल्य आहार भी नीरस ही रहता है । कहा है—लवणविहूणा य रसा इत्यादि ।

‘લવણ રહિત રસ, નેત્ર રહિત ઇન્દ્રિયાં, દયા સે રહિત ધર્મ ઓર સંતોષ રહિત સુખ તુચ્છ હૈં’ ।

તથા કોઈ કોઈ શીલ (સચિત્ત) જલ કે સેવન સે મોક્ષ કહતે હૈં । ઊનકા કથન હૈ—જૈસે જલ શરીર કે બાહ્ય મલ કો દૂર કરતા હૈં, વસી પ્રકાર આન્તરિક મલ કો બી નિવારણ કરતા હૈ । રેત યા ધૂલ સે મેંદલે વસ્ત્ર કા મેંઝ જલ સે ધુલજાતા હૈ, યહ પ્રત્યક્ષ દેખા જાતા હૈ, વસી પ્રકાર આન્તરિક શુદ્ધિ બી જલ સે હી હોતી હૈ ।

જનન’ અથવા ‘આહાર સંપત્’ કહે છે. મીઠું આહારમાં રસપુષ્ટિ કરે છે. મીઠા બિના બહુમૂલ્ય આહાર પણ નીરસ (સ્વાદ બિનાનો—ફીકો) લાગે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘લવણવિહૂણા ય રસા’ ઇત્યાદિ—

‘લવણ રહિત રસ, નેત્ર રહિત ઇન્દ્રિયો, દયારહિત ધર્મ અને સંતોષ રહિત સુખ તુચ્છ છે.’

તથા કોઈ કોઈ માણસો એવું કહે છે કે શીત (સચિત્ત) જળના સેવનથી મોક્ષ મળે છે. તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે—જેમ જળ શરીરના બાહ્ય અણતું નિવારણ કરે છે, એજ પ્રમાણે આન્તરિક અણતું પણ નિવારણ કરે છે, જે, પણ આદિ વડે ગંદાં ધણેલાં કપડાંનો મેલ જેમ પાણી વડે ધોવાઈ જાય છે, એ વાત તો પ્રત્યક્ષ કેળી શકાય છે, એજ પ્રમાણે પાણી વડે આન્તરિક શુદ્ધિ પણ થઈ શકે છે.

સમયાર્થબોધના ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૭૩.૧ કુશીલચતાં લોષનિરૂપણમ્

૫૬૭

‘એ’ એકે તાપસા: ‘હુણ’ હુતેન-હવનેન ‘મોક્ષ’ મોક્ષમ્ ‘પવયંતિ’ પવયન્તિ ।
યથા હિ વહ્નિઃ સ્વર્ણાદીનાં મલમપનયતિ, તથા-અગ્નિહોત્રં જુહવાદિત્યગ્નિહોત્રાઃ
ઽગ્નિરપિ આત્મનો મલમપનીય ગમયતિ મોક્ષમિતિ ॥૧૨॥

લવણાદિપરિવર્જનાન્મોક્ષો ભવતીત્યસંવદ્ધમઝાપિનાં મ્તપનેતું સૂત્રકાર-
આહ-‘પામો સિનાણાદિસુ’ इत्यादि ।

મૂલ્ય-પામો સિનાણાદિસુ નૈસ્થિ મોક્ષલો

લ્વારસ્સ લોણસ્સ અણાસણેણં ।

‘તે મઝ્જમંસં લણુણં ચં મોઞ્ઞા

અનતથ વાસં પરિકપ્પયંતિ ॥૧૩॥

છાયા—પ્રાતઃ સ્નાનાદિયુ નાસ્તિ મોક્ષઃ ક્ષારસ્ય લવણસ્યાઽનજ્ઞનેન ।

તે મઘં માંસં લણુનં ચ ધુક્ત્વા અન્યત્ર વાસં પરિકલ્પયન્તિ ॥૧૪॥

ઔર કોઈ કોઈ તાપસ હવન સે મોક્ષ પ્રાપ્તિ માનતે હૈ । उनका कहना
है कि अग्नि स्वर्ण आदि के मल को हटा देती है, उसी प्रकार अग्निहोत्र
की अग्नि भी आत्मा के मैल को दूर करके मोक्ष में पहुँचा देती है ॥१२॥

લવણ કા ત્યાગ કરને સે મોક્ષ હોતા હૈ, इत्यादि असम्बद्ध प्रलाप
करने वालों के मत का निराकरण करने के लिए सूत्रकार कहते हैं--

‘પામો સિનાણાદિસુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘પામો સિનાણાદિસુ-પ્રાતઃ સ્નાનાદિયુ’ પ્રાતઃ કાલકે
સ્નાન આદિસે ‘મોક્ષલો નૈસ્થિ-મોક્ષો નાસ્તિ’ મોક્ષપ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ

કોઈ કોઈ તાપસો એવું માને છે કે હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે.
તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે જેમ અગ્નિ સુવર્ણ આદિનો મેલ દૂર કરીને
તેની શુદ્ધિ કરે છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિહોત્રની અગ્નિ પણ આત્મા પરના
મેલને દૂર કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિ કરાવે છે. ॥ગાથા ૧૨॥

‘મીઠાનો ત્યાગ કરવાથી, સચિત્ત જળનું સેવન કરવાથી અને હોમહ-
વન કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,’ આ પ્રકારની પૂર્વોક્ત માન્યતાઓનું
નિરાકરણ (ખંડન) કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-‘પામો સિનાણાદિસુ’
इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘પામો સિનાણાદિસુ-પ્રાતઃ સ્નાનાદિયુ’ પ્રાતઃકાળના સ્નાન
વિગેરેથી ‘મોક્ષલો નૈસ્થિ-મોક્ષો નાસ્તિ’ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી તથા “ક્ષારસ્સ

અન્યવાર્થ:—(પાઓ સિનાણાદિસુ) પાતઃ સ્નાનાદિષુ પ્રમાતસ્નાનેન (મોક્ષો મોક્ષો નાસ્તિ (સ્વારસ્ય લોણસ્ય અણાસજેળં) ક્ષારસ્ય લવણસ્થાનશનેન વર્જને નાપિ મોક્ષો ન ભવતિ, (તે) તે અન્યતીર્થિકાઃ (મજ્જમંસં લસુણં ચ મોચ્ચા) મથ માંસં લશુનં ચ મુક્ત્વા (અન્નત્ય) અન્યત્ર મોક્ષાત્ મિત્રસ્થાને સંસારે (વાસં પરિકલ્પયંતિ) વાસં સ્વકીયનિવાસં પરિકલ્પયન્તિ ચાતુર્ગતિકે સંસારે પરિભ્રમંતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘પાઓ સિનાણાદિસુ’ પાતઃ સ્નાનાદિષુ ‘મોક્ષો’ મોક્ષઃ—અશેષકર્મ-સપ્તરૂપઃ, ‘ળત્થિ’ નાસ્તિ—ન ભવતિ, પ્રમાતકાલિકસલિલાઽવગાહેન તેષાં નિર્જાલિભા/કથમપિ મોક્ષો ન સંભવતિ । પ્રત્યુત શ્રીતોદરપરિભોગેનાઽપાં કાયાનાં

તથા ‘સ્વારસ્ય લોણસ્ય અણાસજેળં-ક્ષારસ્ય લવણસ્થાનશનેન’ મોક્ષો ન સ્નાને સે મોક્ષ નહીં હોતા ‘તે-તે’ એ અન્યતીર્થો ‘મજ્જમંસં લસુણં ચ મોચ્ચા-મથ માંસં લશુનં ચ મુક્ત્વા’ મથ, માંસ, ક્ષાર લશુન છાકર ‘અન્નત્ય-અન્યત્ર’ મોક્ષસે અન્યસ્થાન અર્થાત્ સંસાર મેં ‘વાસં પરિકલ્પયંતિ-વાસં પરિકલ્પયન્તિ’ ચતુર્ગતિવાળે હસ સંસાર મેં ભ્રમણ કરતે રહતે હૈં ॥૧૨॥

અન્યવાર્થ—પ્રમાતકાલીન સ્નાન કરને સે મોક્ષ નહીં મિલતા, ક્ષાર લવણ ન સ્નાને સે મોક્ષ નહીં મિલતા । અન્યતીર્થિક મથ, માંસ ઓર લશુનના કા ઉપભોગ કરકે અન્યત્ર અર્થાત્ મોક્ષ સે મિત્ર સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરતે હૈં ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—પ્રમાતકાલ મેં સ્નાન કરને સે કિસી મો પ્રકાર અશેષ કર્મો કા ક્ષય અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત નહીં હો સકતા । પ્રત્યુત સચિત્ત જલ

લોણસ્ય અણાસજેળં-ક્ષારસ્ય લવણસ્થાનશનેન’ મોક્ષ ન પ્રાપ્ત મોક્ષ થતો નથી. ‘તે-તે’ એ અન્યતીર્થો ‘મજ્જમંસં લસુણં ચ મોચ્ચા-મથ માંસં લશુનં ચ મુક્ત્વા’ મથ, માંસ, અને લસણ ખાકને ‘અન્નત્ય-અન્યત્ર’ મોક્ષથી અન્ય સ્થાન અર્થાત્ સંસારમાં જ ભ્રમણ કરતા રહે છે. ॥ ૧૩ ॥

સુવાર્થ—પ્રમાતકાલે સ્નાન કરવાથી મોક્ષ મળતો નથી, તથા લવણયુક્ત સ્નાનને ત્યાગ કરવાથી પણ મોક્ષ મળતો નથી અન્ય તીર્થિકો મથ, માંસ, અને લસણનો ઉપયોગ કરીને અન્યત્ર જ (મોક્ષથી મિત્ર એવા સંસારમાં) પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—પ્રમાત કાળે સ્નાન કરવાથી કોઈ પણ પ્રકારે કોનેના ક્ષય થતો નથી એટલે કે તેના દ્વારા મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી નથી, એવાં તેમ કરનાર

समयार्थबोधिता टीका प्र. श्रु. अ. ७ उ. १ कुशोलवतां दोषनिरूपणम्

५६९

जलाश्रितजीवानां चोपमर्दो जायते, न च जीवानां विनाशात् कदाचिदपि मोक्षा-
ऽप्राप्तिः संभवति। न वा जलं मलमपनेतुं सामर्थ्यं धारयति। अथ कथं विद्या-
क्षमलं निराकुर्यादपि किन्तु आन्तरिकमलमपनेतुं न कुतोऽपि सामर्थ्यम्। यतो
हि मावशुद्धेयराऽऽत्मस्य विनाशः संभवति। मावशुद्धिरहितस्यापि यथान्तर्मल-
पनयनं भवेत्तदाऽनायासेन जलेन मत्स्यादीनां सिद्धं पुत्र मोक्षः स्यात्। तथा-
'खारस्स कोणस्स अणासणेण' क्षारलवणस्याऽनशनेन, लवणपरिहारात्तत्रात्रेणाऽपि
मोक्षो नैव। लवणोपमोगरहितानां मोक्षो भवतीत्ययुक्तमेव। न चाऽयं नियमो लवण-

के परिभोग से अप्रकायिक जीवों का तथा जल के आश्रित रहे हुए
अन्य जीवों का उपमर्दन होता है। जीवों की हिंसा करने से कदापि
मोक्ष की प्राप्ति का संभव नहीं है। जल में मल को दूर करने का
सामर्थ्य भी नहीं है। कदाचित् वह बाह्य मल को किसी प्रकार दूर
भी करता हो, तथापि आन्तरिक मल को दूर करने की शक्ति तो उसमें
हो ही कैसे सकती है! आन्तरिक मल का विनाश तो भावों की शुद्धि
से ही हो सकता है। जो भावों की शुद्धि से रहित है, उसका आन्त-
रिक मल भी यदि जल से दूर हो जाय तो सदैव जल में रहने वाले
मत्स्य आदि को अनायास ही मोक्ष की प्राप्ति हो जाय।

इसी प्रकार खारे लवण को न खाने से अर्थात् लवण का त्याग
कर देने मात्र से ही मोक्ष प्राप्ति की आशा नहीं की जा सकती। अत-
एव लवण न खाने वालों को मोक्ष प्राप्त हो जाता है, यह कथन अयुक्त

भाष्यसे कर्मेतुं उपायन करे छे, क्षारण के सञ्चित नजने उपयोग करवाधी
अप्रकायिक लवोतु तथा नजना आक्षये रहेला अन्य लवोतु उपमर्दन थाय
छे, लवोनी डिखा करवाधी कही पण मोक्षनी प्राप्ति संभवी शकती नथी.
वणी नजनां भजने दूर करवानुं सामर्थ्यं पण नथी. कदाय ते बाह्य भजने
ठोड पण प्रकारे दूर करी शकतुं होय, परन्तु आन्तरिक भजने दूर करवानी
शक्ति तेमां केवी रीते होड शके ? आन्तरिक भेलने निवास तो आवोनी
शुद्धि द्वारा न थछ शके छे. जे व्यक्ति आवोनी शुद्धिही रहित होय, तेने
आन्तरिक भेस पण जे पाषीथी दूर थछ नतो होय, तो सदैव पाषीमां न
निवास करनासं साछलां, भगर, कायभा आदिने तो अनायासे न मोक्ष
भणी लत। अज प्रमाद्ये भीकानो अथवा लवणयुक्त लोअनने त्याग करवा
मात्रधी न मोक्ष प्राप्तिनी आशा राणी शकाय नही. तेथी लवण न आना-
रने मोक्षनी प्राप्ति थाय छे, अेनु कथन पण अराअर नथी. वणी अेवो पण

एव रसजनक इति सितशर्कराघृतादिपदार्थेषु रसजनकत्वात्। किंच द्रव्यतो लवणवर्जनेन भावतो वा तद्वर्जनेन मोक्षोपलब्धिः शक्या। तत्र नाद्यः, यद्येवं तदा-
लवणके देशे सर्वेषामेव मोक्षोऽयत्नसिद्धः स्यात्। न च-इष्टापत्तिः। इष्टेष्टाभ्यां
विरोधात्। द्वितीये तु भाषादेव ततो भाव एव प्रधानं किं लवणवर्जनेन मोक्षः।
तथा-ते मूर्खाः-सदसद्विवेकविकलाः 'मञ्जमंसं' मद्यं मांसं 'लघुणं च' कथुनं च
है। इसके अतिरिक्त यह भी नियम नहीं कि लवण ही रसजनक है।
मिथ्री, शर्करा घृत आदि पदार्थ भी रसोत्पादक होते हैं।

इसके अतिरिक्त यहाँ यह शंका उत्पन्न होती है कि द्रव्य से लवण का त्याग मोक्ष का कारण है या भाव से? प्रथम पक्ष तो समी-
चीन नहीं है, क्योंकि जिस देश में लवण नहीं पाया जाता वहाँ के
सभी निवासी द्रव्यतः लवणत्यागी होते हैं, अतएव उन सभी को मोक्ष
प्राप्त हो जाना चाहिए। यदि कहो कि यह आपत्ति हमें इष्ट है, सो ठीक
नहीं, क्योंकि यह मानना प्रत्यक्ष और अनुमान से विरुद्ध है। अगर
कहो कि भाव से लवणत्याग करना मोक्ष का कारण है तो फिर
भाव ही मोक्ष का कारण ठहरा। ऐसी स्थिति में लवणत्याग का
क्या महत्त्व रहा?

કર્કે અજ્ઞાની મધ્ય, માંસ ઓર લહસુન खाकर संसारवास ही बढ़ाते हैं।

નિયમ નથી કે લવણ જ રસજનક છે. સાકર, ખાંડ, ઘી આદિ પદાર્થો પણ
રસોત્પાદક હોય છે.

બળી અહીં એવી પણ શંકા ઉદ્ભવી શકે છે કે 'દ્રવ્યની અપેક્ષાએ
લવણનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, કે ભાવની અપેક્ષાએ તેનો ત્યાગ
કરવાથી મોક્ષ મળે છે? પ્રથમ પક્ષ (દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લવણનો ત્યાગ
કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એવી માન્યતા) બરાબર નથી, કારણ કે જે દેશમાં
લવણ જ મળતું નથી, તે દેશમાં નિવાસ કરનારા સઘળા લોકો દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ લવણ ત્યાગી જ હોય છે, તો તે સઘળા લોકોને મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી
હશે, એવું માનવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે! જો આપ એવી ક્લેશ કરતા
હો કે 'એ તો ઇષ્ટાપત્તિ છે,' તો એ વાત પણ ઉચિત નથી, કારણ કે એવું
માનવું તે પ્રત્યક્ષ અને અનુમાનથી વિરુદ્ધ છે. જો તમે એવું માનતા હો કે
ભાવતઃ લવણત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તો ભાવ જ મોક્ષનું કારણ સિદ્ધ
થશે! એવી સ્થિતિમાં લવણત્યાગનું શું મહત્ત્વ રહે છે?

કેટલાક અજ્ઞાની લોકો માંસ, મદિરા અને લસણ ખાઈને સંસારવા-
સમાં જ વૃદ્ધિ કરતા હોય છે.

સમયાર્યબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં ત્રોષનિરૂપણમ્ ૫૧૧

‘મોક્ષા’ યુક્ત્યા અનત્ય વાસં’ અન્યથ વાસમ્—અન્યથ મોક્ષાદન્યથ સંસારે વાસમ્ અવસ્થાનં પરિકલ્પયન્તિ સમન્તાભિથ્પાદયન્તિ । જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપમોક્ષમાર્ગં નિરસ્કૃત્ય, જીવવધપ્રધાનકર્મણિ પ્રવૃત્તાઃ જીવવધજનિતાઽશુભકર્મસંવલિતાઃ સદૈવ નરકમાર્ગં પરિશોધયન્તિ । નહીદ પ્રાતઃ સ્નાનેન, ન ચા લગ્નવર્જનેન મોક્ષો-પલભિઃ । કિન્તુક્ત તથાકારી લઘુનાદિકાશુચિ વસ્ત્વમ્પ્રવહરણાત્સંસારે પરિભ્ર-મન્તોતિ પર્યવસિતોઽર્ચઃ ॥૧૨॥

સામાન્યતસ્તેષાં કુશીલાનાં મતં નિરાકૃત્ય સાંપતં વિવેષતો નિરાકર્તુમાદ-‘ઉદગેણ’ રૂપાદિ ।

મૂલમ્—ઉદગેણ જે સિદ્ધિ મુદાહરંતિ સાયં ચ પાયં ઉદગં કુંસંતા ।

ઉદગસ્સ પાસેણ સિંયાં ય સિંદ્ધી

સિદ્ધિસુ પાંણા બંહેવે દંગંસિ ॥૧૪॥

છાપા—ઉદકેન યે સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ, સાયં ચ પ્રાતરુદકં સ્પૃશન્તઃ ।

ઉદકસ્ય સ્પર્શેન સ્યાચ્ચ સિદ્ધિઃ, સિદ્ધિપ્રેયુઃ પાણાઃ બંહેવ ઉદકે ॥૧૪॥

આશય ઘટ્ટ હૈ કિ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગી કો ત્યાગ કર જીવવધ કી પ્રધાનતા બાલે કાર્ય મેં જો પ્રવૃત્ત હૈ, વે અરને અશુભ કર્મોં સે યુક્ત હોકર સદૈવ સંસાર કા માર્ગ બઢાતે હૈ । વાસ્તવ મેં ન તો પ્રાતઃકાલ સ્નાન કરને સે મોક્ષ મિલતા હૈ, ન નમક કા ત્યાગ કરને સે હી । પરંતુ એસા કરને બાલે તથા મય, માંસ, લહસુન ઓર અનન્ત-કાય વનસ્પતિ આદિ અશુચિ વસ્તુઓં કા ભક્ષણ કરને બાલે સંસાર મેં હી પરિભ્રમણ કરતે હૈ ॥૧૩॥

સામાન્ય રૂપ સે કુશીલોં કા મત કા નિરાકરણ કરકે અબ વિશેષ-

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ મોક્ષ-માર્ગનો ત્યાગ કરીને, જેઓ છવડિંસાની પ્રધાનતા વાળા કાર્યમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, તેઓ અશુભ કર્મોનું ઉપાર્જન કરીને, સદૈવ સંસારનો માર્ગ વધારતા રહે છે. ખરી રીતે તો પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરવાથી પણ મોક્ષ મળતો નથી, લવણનો ત્યાગ કરવા માત્રથી પણ મોક્ષ મળતો નથી, પરંતુ એવું કરનારા છવો તથા માંસ, મદિરા, લસણ અને અનન્તકાય વનસ્પતિ આદિ અશુચિ પદાર્થોનું ભક્ષણ કરનારા માણસો સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. ॥ગાથા ૧૩॥

સામાન્ય રૂપે કુશીલોના મતનું ખંડન કરીને હવે વિશેષ રૂપે ખંડન કરવાને માટે સૂત્રકાર આ પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠાપન કરે છે—‘ઉદગેણ’ રૂપાદિ-

અન્વયાર્થ:—(જે) યે કેવન (સાયં ચ પાયં ઉદગં કુસંતા) સાયંકાલે પ્રાતઃ પ્રમાતે ઉદકં શીતજલે સ્પૃશન્તઃ સ્નાનાદિક્રિયાં જલેન કુર્વન્તઃ (ઉદગેણ સિદ્ધિ મુદાહરંતિ) ઉદકેન-જલેન સિદ્ધિ મોક્ષમુદાહરન્તિ કથંન્તિ તે મિથ્યાવાદિનઃ (ઉદગંસ્ય ફાસેણ સિદ્ધિ સિયા) ઉદકસ્ય સ્પર્શેન યદિ સિદ્ધિઃ સ્થાત્ તદા (દગંસિ) ઉદકે-જલે નિવાસિનઃ (બહવે પાણા) બહવોડનેકે મત્સ્યમકરાદયઃ પ્રાણાઃ જીવાઃ (સિજ્ઞંસુ) સિદ્ધધેયુઃ સિદ્ધા ભવેયુ નં તુ एवं ભવતીતિ ॥૧૫॥

રૂપ સે નિરાકરણ કરને કે લિષ્ સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘ઉદગેણ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સાયં ચ પાયં ઉદગં કુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ ઉદકં સ્પૃશન્તઃ’ સાયંકાલ एवं પ્રાતઃ કાલ મેં જલકા સર્શ કરતે હુણ ‘જે ઉદગેણ સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ-યે ઉદકેન સિદ્ધિ મુદાહરંતિ’ જો લોગ જલસ્નાન સે મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈં વે મિથ્યાવાદી હૈં ‘ઉદગંસ્ય ફાસેણ મિદ્ધી સિયા-ઉદકસ્ય-સ્પર્શેન સિદ્ધિઃ સ્થાત્’ જલકે સ્પર્શસે યદિ મુક્તિ મિલે, તો ‘દગંસિ-ઉદકે’ જલ મેં રહને વાલે ‘બહવે પાણા-બહવે પ્રાણાઃ’ બહુત સે જલચર માળી ‘સિજ્ઞંસુ-સિદ્ધધેયુઃ’ મોક્ષગામી હો જાતે અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કર લેતે ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—સાયંકાલ ઓર પ્રાતઃ કાલ સચિત્ત જલ કા સર્શ કરતે હુણ જો લોગ જલ સે મોક્ષ કહતે હૈં, વે મિથ્યાવાદી હૈં । યદિ જલ કે સ્પર્શ સે સિદ્ધિ હોતી હૈ, તો જલ મેં નિવાસ કરનેવાલે અનેક મકર આદિ જલચર પ્રાણી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર લેતે । કિન્તુ એસા હોના નહીં હૈ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘સાયં ચ પાયં ઉદગં કુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ ઉદકં સ્પૃશન્તઃ’ સાયં સંધારે પાણીનો સ્પર્શ કરતા થકા ‘જે ઉદગેણ સિદ્ધિમુદાહરંતિ-યે ઉદકેન સિદ્ધિ-મુદાહરંતિ’ જલસ્નાનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાનું જોયો કહે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી છે. ‘ઉદગંસ્ય ફાસેણ મિદ્ધી સિયા-ઉદકસ્ય સ્પર્શેન સિદ્ધિઃ સ્થાત્’ પાણીના સ્પર્શથી જો મુક્તિ મળે તો ‘દગંસિ-ઉદકે’ પાણીમાં રહેનાવાળા ‘બહવે પાણા-બહવે પ્રાણાઃ’ ઘણા ખરા જલચર પ્રાણીયો ‘સિજ્ઞંસુ-સિદ્ધધેયુઃ’ મોક્ષગામી થઈ જાતે અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લેતા. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે સચિત્ત જળનો સ્પર્શ કરનારા જે લોકો જોયું કહે છે કે જળનું સેવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી છે. જો જળના સ્પર્શથી સિદ્ધિ મળતી હોત, તો જળમાં રહેનાર મગર આદિ અનેક જળચર પ્રાણીઓ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરત ! પરંતુ જોયું બનતું નથી. ॥૧૫॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છ. મ. ૭ ૩.૧ કુશોલવતો વોષનિરૂપણમ્

૫૨૧

ટીકા—‘જે’ એ કેવન મૂઢા: ‘સાયં’ સાયમ્-સાયંકાળે ‘પાયં’ પ્રાતઃ પ્રાતઃ કાલે ‘ઉદગં’ ઉદકમ્ ‘કુસંતી’ સ્પૃશન્તઃ— જાહેન સ્નાનાદિકુર્વન્તઃ, ‘ઉદ-કેન જાહેન ‘સિદ્ધિ’ સિદ્ધિ-મોક્ષમ્ ‘ઉદાહરંતિ’ ઉદાહરન્તિ-કથયન્તિ। તે સમ્યક્ ન પ્રતિષાદયન્તિ। યદિ, ‘ઉદગસ’ ઉદકસ્ય ‘ફાસેળ’ સ્પર્શેન-શીતજાહેન ‘સિદ્ધી’ સિદ્ધિ મોક્ષ: ‘સિયા ય’ સ્યાત્ ચ, તદા ‘દગંસિ’ ઉદકે ‘વહવે’ વહવ: ‘પાણા’ પ્રાણિન: મત્સ્યમકરાદય: ‘સિદ્ધિમ્’ સિદ્ધિચેયુઃ—સિદ્ધિ પ્રાપ્તયુઃ, પરન્તુ નેવં દૃશ્યતે। યદ્વ્યુક્તમ્—વાહ્યમલાપનયનસામર્થ્ય દૃષ્ટમ્, તદ્વ્યસમ્યક્। યથોદકમનિ-ષ્ઠમલમ્સારપતિ, યથપ્રમિતમપિ કુંકુમચન્દનાદિકં શરીરગતમપનયતિ। તથા—પ્રકૃતેઽપિ યદિ પાપં નાશયિષ્યતિ તર્હિ તાદૃશ્યેન યુક્ત્યા પુણ્યમપ્યવનેષ્યતીતિ

ટીકાર્થ—જો કોઈ અજ્ઞાનીજન સંખ્યા કે સમય ઓર પ્રમાત કે સમય જલ કા સ્પર્શ કરતે હુવ અર્થાત્ જલસ્નાન કરતે હુવ જલ સે હીં સિદ્ધિ મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ કહતે હૈં, ડનકા કથન સમીચીન નહીં હૈં। અગર જલસ્નાન કરને સે મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા તો જલ મેં તો વહુત સે જલ-ચર પ્રાણી રહતે હૈં, જો મત્સ્ય મક્ષણ આદિ કૂર કર્મ કરતે હૈં, દયાહીન હોતે હૈં, યે બી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર લેતે !

જલ વાહ્ય મેલ કો દૂર કરને મેં સમર્થ હોતા હૈં, યહ આપકા કથન બી સંગત નહીં। જલ જૈસે અનિષ્ટ મલ કો દૂર કરતા હૈં ડસી પ્રકાર ઈષ્ટ કુંકુમ ચન્દન આદિ કો બી શરીર સે અલગ કર દેના હૈં। અતઃ સ્નાન કરને સે જૈસે પાપ દૂર હોતા હૈં, ડસી પ્રકાર પુણ્ય બી યુલ

ટીકાર્થ—જે અજ્ઞાની જીવો એવું કહે છે કે પ્રાતઃકાળે અને સંઘ્યાકાળે જળસ્નાન કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમનું કથન સાચું નથી. આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન કરનારા લોકો મિથ્યાવાદી જ છે. જે જળસ્નાન કરવાથી જ મોક્ષ મળતો હોત, તો જળચર પ્રાણીઓને તો મોક્ષ જ મળત. જળમાં મગર આદિ અનેક પ્રાણીઓ રહે છે, જેઓ મત્સ્યમક્ષણ આદિ કૂર કર્મો કરતાં હોય છે. એવાં નિર્દય પ્રાણીઓ શું મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે ખરાં ? પાપકર્મોનું સેવન કરનારને મોક્ષ મળવાનું સંભવી શકે જ નહીં.

જળ બાહ્ય મેલને દૂર કરી શકવાને સમર્થ છે, એવું આપનું કથન પણ સંગત નથી. જળ જેમ અનિષ્ટ મેલને દૂર કરે છે, એજ પ્રમાણે કુંકુમ, ચન્દન આદિ ઈષ્ટ પદાર્થોને પણ શરીરથી અલગ કરે છે. આ પ્રમાણે એ વાતનો પણ સ્વીકાર કરવાને પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે કે જેમ સ્નાન કરવાથી પાપ દૂર થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે પુણ્ય પણ ધોવાઈ જશે !

મદ્દર્પણમાપયેત । ત્રિવિદ્યસ્નાનં વ્રત્તચારિણાં દોષાધાયકમેવ । તથાચોક્તમ્—

સ્નાનં મદ્દર્પકરં કામાંગં પ્રથમં સ્મૃતમ્ ।

તસ્માત્કામં પરિત્યજ્ય ન તે સ્નાન્તિ દમે રતાઃ ॥૧૧॥

અર્થ—નોદઃ કિલ્લિગાત્રો હિ સ્નાત્ત્વમિધીયતે ।

સ સ્નાતો યો વ્રતસ્નાતઃ સ વાલ્લામ્બન્તરઃ શુચિઃ ॥૨૧॥

સ્નાનં કામોદીપકં પ્રથમં કામાંગં કથિતં તસ્માત્ દમે રતાઃ જિતેન્દ્રિયાઃ
કામં પરિત્યજ્ય જલે સ્નાનં નાચરન્તિ ॥૧૧॥

જલે સ્નાતો નરો ન સ્નાત્ત્વમિધીયતે કિન્તુ સંયમાત્મકવ્રતે સ્નાનં કરોતિ
વાલ્લિવાન મન્વતિ વાલ્લામ્બન્તરઃ સ સ્નાત્ત્વમિધીયતે કિન્તુ ભયઃ ॥૧૨॥

જાણનારો! વહ મહાન્ અનિષ્ટ કી પ્રાપ્તિ હોગી । હસકે સિવાય વ્રત્તચારિયોં કે લીધે જલસ્નાન દોષ જનક હી હૈ । વહા બી હૈ—‘સ્નાનં મદ્દર્પકરમ્’ હત્યાદિ ।

‘સ્નાન મદ્દર્પકરમ્’ દર્પ કી વૃદ્ધિ કરને વાલા હૈ ઓર કામ કે અંગોં હૈ પ્રથમ અંગ માના ગયા હૈ । અતઃકામ કે ત્યાગી સંયમી પુરુષ સ્નાન નહીં કરતે ।’

ઓર બી કહા હૈ—‘નોદકલ્લિગાત્રોહિ’ હત્યાદિ ।

‘જલ સે શરીર કી મિલા કર લેને વાલા સ્નાત (નહાયા હુઆ) નહીં કહલાતા । વાસ્તવ મેં સ્નાત વહ હૈ જો વ્રતોં સે સ્નાત હૈ અર્થાત્ અહિંસા આદિ વ્રતોં કા વારક હૈ । વ્રતસ્નાત પુરુષ મીતર ઓર બાહર સે શુચિ હોના હૈ અર્થાત્ શૌચ કે લીધે ઉસે જલસ્નાન કી આવશ્યકતા નહીં હોતી ॥૧૪॥

બીજી પ્રશ્નચારીઓને માટે જલસ્નાન દોષજનક જ છે. કહ્યું પણ છે કે—‘સ્નાન મદ્દર્પકરમ્’ હત્યાદિ—

‘સ્નાન મદ્દર્પકરમ્’ (અહિકાર)ની વૃદ્ધિ કરનાર છે. કામના અંગોમાં સ્નાનને પ્રથમ અંગરૂપ કહ્યું છે. તેથી કામનો (મૈથુનનો) ત્યાગ કરનાર સંયમી પુરુષો સ્નાન કરતા નથી. એવું પણ કહ્યું છે કે—‘નોદકલ્લિગાત્રોહિ’ હત્યાદિ—

‘પાણી વડે શરીરને ધીતું કરનાર માણસને સ્નાત (નહાવેલો) કહેવાતો નથી. વાસ્તવમાં સ્નાત તો તેને જ કહેવાય છે કે જે મતેથી સ્નાત હોય, એટલે કે—અહિંસા આદિ મતોનું પાલન કરનારને જ સ્નાત કહેવાય છે. મતસ્નાત પુરુષ અહારથી અને અંદરથી વિશુદ્ધ હોય છે એટલે વિશુદ્ધિને માટે તેને જલસ્નાનની આવશ્યકતા જ રહેતી નથી ॥૧૪॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. કુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુસીલવતાં વોપનિકરુપણમ્

૬૬૬

મૂળમ્—મન્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય મન્ગૂ ય ઉદ્ઘા દગ રંક્વાસી યા
અદ્ઘાળંમેયં કુંસલા વયંતિ ઉદગેળં જે સિદ્ધિ મુદાહરંતિ ॥૧૫॥

છાયા—મત્સ્યાશ્વ કૂર્માશ્વ સરીસૃપાશ્વ મદ્ગુશ્વોદ્ઘા ઉદકરાક્ષસાશ્વ ।

અસ્થાનમેતત્કુસલા વદન્તિ ઉદકેન યે સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(મન્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય) મત્સ્યાશ્વ કૂર્માશ્વ સરીસૃપાશ્વ
—જલસર્પાઃ ગોધાદયશ્ચ (મન્ગૂ ય ઉદ્ઘા દગરક્વસા ય) મદ્ગુઃ જલકાકાઃ

‘મન્છા ય કુમ્મા ય’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મન્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય-મત્સ્યાશ્વ કૂર્માશ્વ સરીસૃપાશ્વ’ મત્સ્ય, કચ્છપ અને સરીસૃપ ‘મન્ગૂ ય ઉદ્ઘા દગરક્વસા ય-મદ્ગુઃ’ ઉદ્ઘાઃ ઉદકરાક્ષસાશ્વ’ મદ્ગુ નામકે કાકાની આકૃતિવાળા જલચર, કંટાકે આકારકા જલચર વિશેષ એવં જલરાક્ષસ જે જલકે સ્પર્શ સે મુક્તિ હોતી હો તો યે સર્વ મુક્તિ ગામી હો જાતે ‘જે ઉદગેળ-યે ઉદકેન’ અતઃ જો ઉદકસે અર્થાત્ જલકે સ્પર્શપ્રાદિ સે ‘સિદ્ધિમુદાહરંતિ-સિદ્ધિ ઉદાહરંતિ’ મુક્તિ કી પ્રાપ્તિ બતાવે છે ‘અદ્ઘાળમેયં-પતત્ અસ્થાનમ્’ ડનકા કથન અપોગ્ય હૈ એસા ‘કુસલા વયંતિ-કુસલા વદન્તિ’ મોક્ષકા તત્ત્વ જાનને વાણે પુરુષ કહતે છે ॥ ૧૫ ॥

અન્વયાર્થ—મત્સ્ય, કૂર્મ, જલસર્પ, ગોગા, જલમૃગ, ઉદ્ઘા, ઉદકરાક્ષસ (જલમાનવ કી અકૃતિ કે જલચર) આદિ સર્વો જલચર મુક્ત હો જાતે

‘મન્છા ય કુમ્મા ય’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘મન્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય-મત્સ્યાશ્વ કૂર્માશ્વ સરીસૃપાશ્વ’ મત્સ્ય, કચ્છપ-કાચખા અને સરીસૃપ-સર્પ ‘મન્ગૂ ય ઉદ્ઘા દગરક્વસા ય-મદ્ગુઃ’ ઉદ્ઘાઃ ઉદકરાક્ષસાશ્વ’ મદ્ગુ અર્થાત્ ઘોડાની આકૃતિવાળું જલચર પ્રાણી, કંટાકા આકારનું જલચર પ્રાણી, તથા જલરાક્ષસ જે પ્રાણીના સ્પર્શથી મુક્તિ થતી હોય તો આ બધા મુક્તિગામી રહી બત ‘જે ઉદગેળ-યે ઉદકેન’ અતઃ જેઓ ઉદકથી અર્થાત્ પ્રાણીના સ્પર્શ આદિથી ‘સિદ્ધિમુદાહરંતિ-સિદ્ધિમ્ ઉદાહરંતિ’ મુક્તિની પ્રાપ્તિ બતાવે છે. ‘અદ્ઘાળમેયં-પતત્ અસ્થાનમ્’ તેઓનું કથન અવે-ગ્ય છે. એ પ્રમાણે ‘કુસલા વયંતિ-કુસલા વદન્તિ’ મોક્ષના તત્ત્વને બાણવાણા પુરુષો કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જે જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળતી હોત, તો માછલી, કાચખા, જલસર્પ, જળઘોડા, જલમૃગ, જળકંટ, જળરાક્ષસ આદિ સર્વજાતી

ઉષ્ટ્રાક્ષ ચ ઉદકરાક્ષસા મનુષ્યાકૃતયો જલચરવિશેષાઃ પતે સર્વેપિ મુક્તાઃ મહેષુઃ
યદિ જલસ્પર્શેન મોક્ષો ભવેત્તદા અતઃ (જે ઉદગેણ) યે વાદિનઃ ઉદકેન જલસ્પર્શ-
દિના (સિદ્ધિમુદાહરંતિ) સિદ્ધિ મોક્ષમુદાહરંતિ કથયન્તિ (અટ્ટાણમેયં) પતત્
અસ્થાનમ્ અયુક્તમિતિ (કુશલા વયંતિ) કુશલા તીર્થકરગણધરાદયઃ
વ્યવન્તિ કથયન્તીતિ ॥૧૫॥

ટીકા—‘મચ્છા ય’ મત્સ્યાશ્ચ ‘કુમ્મા ય’ કૂર્માશ્ચ-કચ્છપાઃ, ય=ચ ‘સરી-
સ્ત્રિપા ય સરીસૃપાઃ-જલસર્પાદયઃ, ‘મદ્ગુ ય’ મદગવઃ જલકાકાઃ ‘ઉટ્ટ્ર’ ઉષ્ટ્રાઃ
ઉષ્ટ્રાકૃતયો જલચરવિશેષાઃ, એવમ્ ‘દગરવલસા ય’ જલરાક્ષસાઃ-માનુષાકૃતયો-
જલચરવિશેષાઃ। એતેષાં મત્સ્યાદીનાં સદૈવ જલમવગાહમાનાનાં સર્વાત્મના જલસંપો-
ષાત્ સઘ એવ મોક્ષો ભવેત્ યદિ જલસંયોગેન મુક્તિ સમીહેત, નત્સ્વેવ દૃશ્યતે,
શ્રૂયતે, ઉપપદ્યતે વા, તસ્માત્ યે ‘ઉદગેણ’ ઉદકેન ‘સિદ્ધિ મુદાહરંતિ’ સિદ્ધિ-
પ્રદિ જલ કે સ્પર્શ સે મુક્તિ હોતી! અતએવ જો વાદી જલ કે સ્પર્શ સે
મુક્તિ કહતે હૈ, વે અયુક્ત કહતે હૈ। એસા તીર્થકર ગણધર આદિ
કુશલ પુરુષોં કા કથન હૈ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—મત્સ્ય (મચ્છ), કૂર્મ (કચ્છપ), સરીસૃપ (જલસર્પ આદિ)
મદ્ગુ (કાક કે આકાર કા જલચર), ઉટ્ટ્ર (ઉષ્ટ્ર કે આકારકા
જલચર) ઉદકરાક્ષસ (જલમાનુષ કી આકૃતિ કે જલચર) હસ્યાદિ
પ્રાણી સદૈવ જલ મેં અવગાહન કિયે રહતે હૈં ઓર પૂર્ણ રૂપ સે
જલ કે સાથ ઉનકા સંયોગ હોતા હૈ। એસી સ્થિતિ મેં ઉન્હેં દ્રઢપટ
મોક્ષ મિલ જાના ચાહિયે! કિન્તુ ન તો એસા દેખા જાતા હૈ, ન સુના
જાતા હૈ ઓર ન સંગત હી હૈ। અતએવ જો જલ સે સિદ્ધિ કહતે હૈ,

જળચર પ્રાણીમુક્ત ન થઈ બાત! પણ એવું બનતું નથી. તેથી જે પર
મતવાદીઓ જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળવાનું કહે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી ન
છે, તેમની તે માન્યતા ખોટી ન છે, એવું તીર્થંકર, ગણધર આદિ કુશળ
પુરુષોનું કથન છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—મત્સ્ય (માછલી), કૂર્મ (કાચબા), સરીસૃપ (જળસર્પ આદિ)
મદ્ગુ (કાગડાના આકારનું જળચર) ઉટ્ટ્ર-ઉંટના આકારનું જળચર
ઉદક રાક્ષસ (માણસના જેવા આકારનું જળચર), હસ્યાદિ પ્રાણીઓ સદા
પ્રાણીમાં જ નિવાસ કરતા હોય છે, અને પ્રાણી સાથે તેમનો પૂર્ણ રૂપ
સંયોગ હોય છે. જે જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળતી હોત, તો આ પ્રાણી-
ઓને તો તરત મોક્ષ મળી જવો જોઈએ. પરંતુ એવું કદી એવામાં પણ

શ્રીમદ્ધર્મચોધિની ટીકા પ્ર. સ્તુ. અ. ૭ ઉ.૧ કુશીલવતાં દોષનિરૂપણમ્ ૫૧૭

મુદાહરન્તિ મોક્ષં કથયન્તિ 'એવં' એતદ્ કથનમ્ 'અદ્યાનં' અસ્થાનમ્-અયુક્તં પ્રમાણ-
રહિતમિત્યર્થઃ । હસ્યેત્ 'કુમલા' કુશલાઃ-અભિજ્ઞા મોક્ષમાર્ગજ્ઞાતાઃ તીર્થકરમણ-
શ્રવાદયઃ 'વયંતિ' વદન્તિ કથયન્તીતિ ॥૧૫॥

મૂલ્ય-ઉદયં જહ્ કમ્મમલં હરેજ્જા એવં સુહં ઇચ્છામિત્તમેવ ।

અંધં ચ ણેયારમણુસ્સરિત્તા પાણાણિ ચેવં વિણિહંતિ મંદા ॥૧૬॥

છાયા-ઉદકં પદિ કર્મમલં હરેદેવં થુમમ્ ઇચ્છામાત્રમેવ ।

અન્ધં ચ નેતારમનુમૂત્ય પ્રાણિન શ્ચેવં વિનિવ્રતન્તિ મન્દાઃ ॥૧૬॥

જનકા કથન અયુક્ત છે । એસા મોક્ષ માર્ગ કે જ્ઞાતા તીર્થકરોં ઓર મળ-
શ્રોં કા કથન છે ॥૧૫॥

'ઉદયં જહ્ કમ્મમલં' હસ્યાદિ ।

શબ્દાર્થ- 'ઉદયં જહ્ કમ્મમલં હરેજ્જા-ઉદકં પદિ કર્મમલં હરેત્'
જલ પદિ કર્મમલકો નાશ કરે તો 'એવં-એવમ્' હસી પ્રકાર 'સુહં-શુભં'
પુણ્ય કો ખી હર લેગા 'ઇચ્છામિત્તમેવ-ઇચ્છામાત્ર મેવ' હસ લિયે જલ
કર્મમલ કો હરતા હૈ યહ્ કહના ઇચ્છામાત્ર હૈ 'મંદા મન્દાઃ' સદસહ-
શિવેકસે રહિત એસે મૂર્ખ જીવ 'અંધંચ ણેયારમણુસ્સરિત્તા-અન્ધં ચ
નેતારમનુમૂત્ય' અન્ધે નેતા કે પીછે પીછે ચલ કર 'પાણાણિ ચેવં વિણિ-
હંતિ-પ્રાણિનશ્ચેવં વિનિવ્રતન્તિ' જલસ્નાન આદિકે દ્વારા પ્રાણિવોં કી
હિંસા કરતે હૈ ॥૧૬॥

આવતું નથી, સાંકળ્યું પણ નથી અને એવું સંભવી શકતું પણ નથી.
તેથી જેઓ જળના સેવનથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાનું કહે છે, તેમનું કથન
અયુક્ત જ છે, એવું મોક્ષમાર્ગના બાબતે તીર્થકરો અને ગણધરોનું
કથન છે. ॥ ૧૫ ॥

'ઉદય' જહ્ કમ્મમલં' ધર્યાદિ-

શબ્દાર્થ- 'ઉદયં જહ્ કમ્મમલં હરેજ્જા-ઉદકં પદિ કર્મમલં હરેત્' જલ
એ કર્મના મળના નાશ કરે તો 'એવં-એવમ્' આજ પ્રમાણે 'સુહં-શુભમ્'
પુણ્યને પણ હરી દેશે 'ઇચ્છામિત્તમેવ-ઇચ્છામાત્રમેવ' તે કારણે જલ, કર્મ મળતું
હસ્ય કરે છે, એમ કહેવું તે કહેવાવાળાની ઇચ્છા માત્ર જ છે. 'મંદા-મન્દાઃ'
સદસદિવેંકથી રહિત એવા મૂર્ખ હોયો 'અંધં ચ નેયારમણુસ્સરિત્તા-અન્ધં ચ નેતા-
રમનુમૂત્ય' આંધળા નેતાની પાછળ પાછળ ચાલીને 'પાણાણિ ચેવં વિણિહંતિ-
પ્રાણિનશ્ચેવં વિનિવ્રતન્તિ' જલસ્નાન વિગેરે દ્વારા પ્રાણિયોની હિંસા કરે છે. ॥૧૬॥

अन्वयार्थः—(उदयं जड़ कर्ममलं हरेज्जा) उदकं जलं यदि कर्ममलं यदि कर्म-मलं हरेत् विनाशयेत् तदा (एवं) एतमेव (सुदं) शुभं पुण्यमपि हरेत् अतः (इच्छा-मित्रमेव) जलं कर्ममलं हरेदिति इच्छामात्रमेव न यौक्तिकं (मंद्रा) मन्दाः—सदस-द्विवेकविकलाः (अं च जेपारमणुसरिचा) अन्धं च नेतारमनुष्टुत्य माप्य (पाणाणि चं विणिहंति) प्राणिनो जीवनेव केवलम् एवम् विनिध्नन्ति विराधयन्ति नन्वन्यत् किमपीति ॥१६॥

टीका—‘जड़’ यदि ‘उदकं’ उदकं जलम् ‘कर्ममलं’ कर्ममलम्, अशुभं पापम्—हरेज्जा’ हरेत् विनाशयेत्, एवं तर्हि तज्जलम् ‘सुदं’ शुभं पुण्यमपि हरेत्, अथ पुण्यं नापहरेत् एवं कर्ममलमपि नापहरेत् अत इच्छामात्रमेतत् यत् जलं कर्मापहारीति, नहि जलं वस्त्रमेव द्रवयति, अपि तु शरीरमपि क्लेदयति ।

अन्वयार्थ—जल यदि कर्ममल का हरण करे तो वह शुभ अर्थात् पुण्य को भी हर लेगा, अतएव यह मन्तव्य उनकी इच्छा मात्र है, युक्ति संगत नहीं है । अज्ञानी जन अन्धे-अधिवेकी नेता का अनुसरण करके केवल प्राणिपों का ही घात करते हैं । वे ऐसा करके कोई सिद्धि प्राप्त नहीं कर सकते ॥१६॥

टीकार्थ—अगर जल कर्म रूपी मल को, अशुभ को—पाप को हरता है तो वह शुभ अर्थात् पुण्य को भी धो डालेगा । अगर जल पुण्य का हरण नहीं कर सकता तो पाप को भी हरण नहीं कर सकता । अतएव यह कहना कि जल पाप को हर लेता है, उनकी इच्छा मात्र ही है । जल केवल वस्त्र को ही गीला नहीं करता बरन् शरीर को भी गीला

सूत्रार्थ—जे पाष्ठी वडे कर्ममणुं हरणु शतुं होय, ओटवे डे जे जणना रूपथी कर्ममण दूर थछ जतो होय, तो ते जेम अशुभने दूर करे छ तेज प्रभावे शुभने (पुण्यने) पणु करी लेन, तेथी जणथी मण के पाप दूर यतानी तेमनी मान्यता मात्र कल्पित न होवाने कारणे युक्तिसंगत नथी. अज्ञानी भाषुसे आंधणा (सम्बद्ध ज्ञानथी रहित, अधिवेकी) नेतातुं अनुक-रणु करीने प्राणीज्मेनी छिंसा कर्था करे छ. जेपुं करवाथी तेमने सिद्धि (मोक्ष) मणी शकती नथी. ॥१६॥

टीकार्थ—जे जण कर्मरूपी मणने (अशुभने, पापने) घेछ नाभतुं होय, तो ते शुभने (पुण्यने) पणु घेछ न नाभत ! जे जलपुण्यतुं हरणु न करी शकतुं होय, तो पापतुं हरणु पणु न केवी रीते करी शके ? अर्थात् न न करी शकत तेथी ‘पाष्ठी पापतुं निवारणु करे छ,’ जेपुं तेमतुं उथन मात्र कल्पनिक न लागे छ. पाष्ठी मात्र कपडाने न लीजवतुं नथी, पणु शरीरने

સમપાર્યબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. બ. ૭ ઉ. ૧ કુશીલવતાં દોષનિરૂપણમ્

૫૧૧

તદ્વત્પાણિનાં પાપં પુણ્યં ચ વિનાશયિષ્યત્યેવ વિનાશસ્ત્વસ્યોભયત્રાડપિ તુલ્યત્વાત્,
જલે ચ નાશકત્વસ્ય સજ્ઞાત્ । एवं स्थिते स्मार्त्तमतपनुसृत्य स्नानादिकं कुर्वन्ति,
તે યથા જાત્યન્ધાઃ અન્યં જાત્યન્ધં નેતારમનુસૃત્ય ગચ્છન્તઃ કૃપયાશ્રિતા ભવન્તિ,
તથેમેપિ નાભિમતં સ્થાનં માપ્નુવન્તિ एवं સ્માર્તમાર્માનુસારિણઃ 'મંદા' મન્દાઃ=
સદસદ્વિવેકચિક્ર્વાઃ 'વાણાણિ' માગિનઃ જલરૂપાન્ જલાશ્રિતાન્ પુતરકાદીન્
'વિણિહંતિ, વિનિદ્યન્તિ-વ્યાપાદયન્તિ । अवश्यं जलक्रियया जलकायजला-
શ્રિતજીવાનાં વિરાધનાસંભવાત્ ॥૧૬॥

करता है । इसी प्रकार यदि पाप को नष्ट करेगा तो पुण्य को भी नष्ट करेगा, क्यों कि नष्ट होने योग्य दोनों ही हैं । स्मार्त्तमत का अनुसरण करके स्नान को धर्म एवं मोक्ष का कारण मानते हैं, वे वैसे हैं जैसे एक जन्मान्ध किसी दूसरे जन्मान्ध नेता का अनुसरण करके चलना हुआ कुपथगामी होता है । ऐसे लोग अभीष्ट स्थान पर नहीं पहुँच सकते । इस प्रकार स्मार्त्त मत के अनुयायी विवेक से विकल होकर जलकायिक और अन्य जलाश्रित पूतरक आदि प्राणियों का घात करते हैं, क्यों कि जल संबंधी क्रिया से जलकायिक और जलाश्रित जीवों की अवश्य ही विराधना होनी है ॥१६॥

પણ બીજવે છે. જેજ પ્રમાણે જે તે પાપને નાશ કરતું હોય, તે પુણ્યને પણ નષ્ટ કરત જ, કારણ કે તે બંને નષ્ટ થવા યોગ્ય છે. સ્માર્ત્તમતને અનુસરીને સ્નાનને ધર્મ અને મોક્ષનું કારણ માનનારા લોકો, જન્માન્ધ માણસનું અનુસરણ કરનારા જન્માન્ધ માણસો જેવાં જ છે. જેમ આંધળાનું અનુસરણ કરનારા માણસો ખોટા માર્ગે ચડી જવાને કારણે નિયત સ્થાને પહોંચી શકતા નથી, જેજ પ્રમાણે સ્માર્ત્તમતના અનુયાયીઓ પણ સ્નાનને ધર્મનું કારણ માનવા છતાં, તે માર્ગનું અવલમ્બન લઈને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે સંસારમાં પરિભ્રમણ જ કર્યા કરે છે. કારણ કે તેઓ વિવેકથી વિહીન હોવાને કારણે સ્નાન દ્વારા જીવહિંસા થાય છે, એવું સમજતા નથી. તેથી અપકાયિક જીવોની તથા પાણીને આશ્રયે રહેલા જીવોની હિંસા કરે છે, અને તેના દ્વારા હિંસાજનિત પાપકર્મોનું ઉપાર્જન કરીને સંસારમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે. જલ સંબંધી ક્રિયા (સ્નાનાદિ) વડે જલકાયિકો અને જલાશ્રિત જીવોની વિરાધના અવશ્ય થાય છે, એવું સમજીને સ્નાનાદિના ત્યાગ જ કરવો જોઈએ ॥ગાથા ૧૬॥

મૂલમ્—પાવાઈ કમ્માઈ પકુવતો હિ સીઓદગં તુ જહ તં હરિજા ।

સિર્જિસુ ઇંગે દગ સત્તપાઈ મુસં વયંતે જલસિદ્ધિમાહુ ॥૧૭॥

છાયા--પાપાનિ કર્મણિ પ્રકુર્વતો હિ શીતોદકં તુ યદિ તદ્દરેત્ ।

સિદ્ધેયુ રેકે દકસત્તપાતિનો મૃષા વદન્તો જલસિદ્ધિમાહુ ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ--(પાવાઈ કમ્માઈ પકુવતો હિ) પાપાનિ શ્રાણાતિપાતાદિકાનિ કર્મણિ પ્રકુર્વતઃ પુરુષસ્ય (તં) તત્ પાપં (સીતોદગં જહ હરિજા) શીતોદકં યદિ હરેત્ અપગમયેત્ તદા (ઇંગે દગસત્તપાઈ સિર્જિસુ) એકે ઉદકસત્તપાતિનો નરા અપિ સિદ્ધેયુઃ, અતઃ (મુસં વયંતે જલસિદ્ધિ માહુ) મૃષાવદન્તઃ જલસિદ્ધિ જલસ્પર્શેન મોક્ષો ભવતીતિ વદન્તઃ મિથ્યાવાદિનઃ इति ॥૧૭॥

‘પાવાઈ કમ્માઈ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘પાવાઈ કમ્માઈ પકુવતો હિ-પાપાનિ કર્મણિ પ્રકુર્વતઃ’ યદિ પાપકર્મ કરનેવાળે પુરુષ કે ‘તં-તત્’ उस पाप को ‘सीओदगं तु हरिज्जा-शीतोदकं यदि हरेत्’ शीतलजलका स्नान यदि दूर करदे तो ‘इंगे दगसत्तपाई सिर्जिस्सु-एके उदकसत्तपातिनः सिद्धेयुः’ जलके जीवों का घात करने वाले मछुवे आदि भी मुक्ति का लाभकरे अतः ‘मुसं वयंतं जलसिद्धिमाहु-मृषावदन्तः जलसिद्धिम् आहुः’ जो जल स्नान से मुक्ति की प्राप्तिहोना कहते हैं वे असत्यवादी है ॥१७॥

અન્વયાર્થ—પાપ કર્મ કરનેવાળે પુરુષ કે પાપ કો યદિ સચ્ચિત્ત જલ હરલે તો જલ કે જીવોં કા ઘાત કરને વાળે બી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર લેગે ! અનપ્વ જો યહ કહતે હૈં કિ જલસ્પર્શ સે મોક્ષ હોતા હૈ, વે મિથ્યા કહતે હૈં ॥૧૭॥

‘પાવાઈ કમ્માઈ’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ—‘પાવાઈ કમ્માઈ પકુવતો હિ-પાપાનિ કર્મણિ પ્રકુર્વતઃ’ એ પાપકર્મ કરવાવાળા પુરુષના ‘તં-તત્’ તે પાપને ‘સીઓદગં તુ હરિજ્જા-શીતોદકં યદિ હરેત્’ ઠંડા પાણીથી સ્નાન માત્ર એ દૂર કરે તો ‘ઇંગે દગસત્તપાઈ સિર્જિસુ-એકે ઉદકસત્તપાતિનઃ સિદ્ધેયુઃ’ જળના જીવોના ઘાત કરવાવાળા મછવા વિગેરે પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે એથી ‘મુસં વયંતં જલસિદ્ધિમાહુ-મૃષાવદન્તઃ જલસિદ્ધિમ્ આહુઃ’ એઓ જલસ્નાનથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું કહે છે તેઓ અસત્યવાદી છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—પાપકર્મ કરનારા પુરુષના પાપને એ સચિત્ત જળ હરી લે, તો જળના જીવોના ઘાત કરનારા એવા પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લેતા હોત ! પરંતુ એવું બનતું નથી, તેથી ‘જળસ્પર્શ વડે મોક્ષ મળે છે,’ એવું બે લોકો કહે છે, તે તેમનું કથન મિથ્યા છે. ॥૧૭॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. મુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુચીલવતાં લોપચિદ્વપ્તય

૧૦૧

ટીકા—પાવાઈ' પાપાનિ-પાપોપાદાનમૂતાનિ 'કમ્માઈ' કર્માણિ-પ્રાણ્યુષ-
પર્દકારીણિ 'પકુવ્વતો હિ' પ્રકુવતઃ પુરુષસ્ય 'જઈ' યદિ 'સીઓદગ' શીતોદકમ્
'તુ' તુ-યદિ તુ તત્ પાપં 'હરેજ્જા' હરેવપનયેત્ યદ્યુદકાવમાહનેન પાપમપગચ્છે
તર્હિ 'પમે' એકે દગસત્તથઈ' ઉદકસત્તપાત્તિનઃ-ઉદકાન્તઃસ્થાયિજીવાનાં
હન્તારઃ જલમવગાહમાના મસ્યાદિજીવધાતકા ધીવરા અપિ 'સિઙ્ગિમ્મુ'
સિદ્ધયેયુઃ-મોક્ષમાર્ગો ભવેયુઃ કિન્તુ ન ચ તે સિદ્ધા ભવન્તિ, અતઃ યે 'જલસિદ્ધિ-
માહુ' જલમવગાહનાત્ સિદ્ધિર્ભવતીતિ, એવમાહુઃ તે 'મુસાવયંતે' મૃપાવાદિનઃ કેવલમ્ ।
અયં માયઃ-દુઃસ્વજનકાઽઽચરિતકર્મણાં વિનાશેચ્છયા યે પુન જલકાયાનાં વિરાધનં
સ્નાનાદિક્તમાચરન્તિ, પૂર્વકૃતપાપાનિ ક્ષયયિતું ન તે પ્રત્યુત પાપમેવાર્જયન્તિ ન પુન-
સ્તત્ ક્ષયયન્તિ । નહિ પક્કેન પક્કવક્ષાલનં સાસ્રસિદ્ધમનુભવસિદ્ધં વા હતિ ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—પાપ કે કારણમૂલ પ્રાણી હિસા કરને વાલે કર્મોં કો
કરને વાલે પુરુષ કે પાપોં કો યદિ શીતલ ઉદક હર લેતા હૈ. તો કોઈ
કોઈ મસ્ય આદિ જલ કે જીવોં કા ઘાત કરને વાલે ધીવર આદિ કા ખી
પાપકર્મ નષ્ટ હો જાતે ઓર પાપ કે નષ્ટ હોને સે વે લોક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત
કર લેતે । મગર વે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કરતે । અતઃ જલ મેં અવગાહન
કરને સે સિદ્ધિ હોતી હૈ, એસા જો કહતે હૈં, વે મિથ્યા કહતે હૈં ।

આશય યહ હૈ જો લોક દુઃસ્વજનક કર્મોં કા વિનાશ કરને કી
ઈચ્છા સે જલકાય કે જીવોં કા વિનાશ કરતે હૈં અર્થાત્ સ્નાનાદિ કરતે
હૈં, વે ઊલટા પાપ હી ઉપાર્જન કરતે હૈં, પાપકર્મોં કા ક્ષય નહીં કરતે ।

ટીકાર્થ—હિંસક કર્મોં કરનારા પુરુષનાં પાપાને એ શીતલ પાણી હરી
લેતું હોય, તો માછલાં આદિ જળચર પ્રાણીઓનો ઘાત કરનાર માછીમાર
આદિના પાપો પણ નાશ પામતા હશે, અને પાપાના નાશ થવાથી તેઓને
સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી હશે એવું માનવું પડશે. પરન્તુ એવાં પાપકર્મોં કરનારને
મુક્તિ મળતી નથી, એ વાતનો તો સૌ સ્વીકાર કરે છે. તેથી જળનો સ્પર્શ
કરવાથી-અર્થાત્ સ્નાન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એવું એ લોકો કહે છે, તે
ખરું નથી, પણ મિથ્યા (ખોટું) જ છે.

તાર્પથ એ છે કે એ લોકો દુઃસ્વજનક કર્મોંનો વિનાશ કરવાની
ઈચ્છાથી જલકાયના ઓળોની વિરાધના કરે છે, એટલે કે સ્નાનાદિ કરે છે,
તેઓ પાપકર્મોંનો નાશ કરવાને બદલે ઊલટાં પાપકર્મોંનું ઉપાર્જન જ કરે
છે. કીચડથી કીચડને સાફ કરવાની વાતનો કેમ સાચ સ્વીકાર કરતું નથી

અર્થે ચ-શીતોદકોપભોગેન સિદ્ધિમિચ્છતાં મતં નિરાકૃત્યાઽનન્તરં યે તેજસ્કાય-
વિરાધનેન સિદ્ધિ પ્રતિપાદયન્તિ, તન્મતં નિરાકર્તુમાહ-‘હુણ જે સિદ્ધિ ઇત્યાદિ।

મૂલ્ય-હુણ જે સિદ્ધિ મુદાહરંતિ સાયં ચ પાયં અગ્નિ ફુસંતા।

एवं सिया सिद्धि हवेज्ज तम्हा

अगणिं फुसंताण कुकर्मिणंपि ॥१८॥

छाया-હુતેન યે સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ સાયં ચ પાતરગ્નિ સ્પૃશન્તા।

एवं स्यात् सिद्धि भवेत् तस्मादग्निं स्पृशतां कुकर्मिणामपि ॥१८॥

કીચક્ર સે કીચક્ર કા ધુલના ન કિસી શાસ્ત્ર સે સિદ્ધિ હૈ, ન અનુભવ સે
હી। હસી પ્રકાર પાપ સે પાપ કા ચિનાશ હોના સંભવ નહીં હૈ ॥૧૭॥

સચિત્ત જલ કે ઉપયોગ સે સિદ્ધિ માનને ચાલોં કે મત કા નિરા-
કરણ કરકે અથ જો અગ્નિકાય કી વિરાધના સે સિદ્ધિ કા કથન
કરતે હૈં ઉનકે મત કા પ્રતિષેધ કરતે હૈં-‘હુણ જે’ ઇત્યાદિ।

શબ્દાર્થ-‘સાયં ચ પાયં અગ્નિ ફુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ અગ્નિ સ્પૃ-
શન્તાઃ’ સાયંકાલ એવં પ્રાતઃ કાલ અગ્નિ કા સ્પર્શ કરતે હુણ ‘જે-યે’
જો લોક ‘હુણ સિદ્ધિ મુદાહરંતિ-હુતેન સિદ્ધિમુદાહરન્તિ’ હોમ
કરને સે મુક્તિ કી પ્રાપ્તિ કહતે હૈં યે ભી અસત્યવાદી હી હૈ કારણ કી
‘एवं सिया सिद्धि-एवं स्यात् सिद्धिः’ यदि अग्नि के सेवन से सिद्धि
मिळे तो ‘अगणिं फुसंताण कुकर्मिणं पि हवेज्ज-अग्निं स्पृशतां

અને અનુભવથી પણ એ વાત સિદ્ધ થતી નથી. એજ પ્રમાણે પાપથી
પાપનું નિવારણ થવાનો સંભવ નથી. ॥ગાથા ૧૭॥

સચિત્ત જલનો ઉપયોગ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, એવું માન-
નાશ લોકોના મતનું નિવારણ કરવામાં આવ્યું. હવે અગ્નિકાયની વિરાધ-
વાથી-હોમ હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે. એવું માનનાશ લોકોના મતનું
સૂત્રકાર ખંડન કરે છે ‘હુણ જે’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘સાયં ચ પાયં અગ્નિ ફુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ અગ્નિ સ્પૃશન્તાઃ’
સાયંકાલ અને પ્રાતઃકાલ અગ્નિનો સ્પર્શ કરતાં કરતાં ‘જે-યે’ જે લોકો
‘હુણ સિદ્ધિમુદાહરંતિ-હુતેન સિદ્ધિમુદાહરંતિ’ હોમ કરવાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત
થાયું કહે છે, તેઓ પણ અસત્યવાદી જ છે. કારણ કે-‘एवं सिया सिद्धि-
एवं स्यात् सिद्धिः’ એ અગ્નિના સેવનથી સિદ્ધિ મળે તો ‘अगणिं फुसंताण
कुकर्मिणंपि हवेज्ज-अग्निं स्पृशतां कुकर्मिणामपि भवेत्’ અગ્નિનો સ્પર્શ કરવા-

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૭૩.૧ જુહોલવતાં વોષનિરૂપણમ્

૩૦૧

અન્વયાર્થ:—(સાયં ચ પાયં અગ્નિં ફુસંતા) સાયંકાલે પ્રાતઃ પ્રમાતકાલે અગ્નિ સ્પૃશન્તઃ અગ્નિહોત્રાદિકં કુર્વન્તઃ (જે) યે (હુણ સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ) હુતેન હવેનેન સિદ્ધિ મોક્ષમુદાહરંતિ કથયન્તિ તેઽપિ મૃષાવાદિન एव यतः (एवं सिया सિद्धि) एवं हुतेन यदि सिद्धि मोक्षः स्यात् भवेत् तदा (अगणि फुसंताण कुकर्मिणंपि हवेज्ज) अग्नि स्पृशतां कुकर्मिणाम् अङ्गारदाहकुंभकारादीनामपि सिद्धिर्भवेदिति ॥૧૮॥

ટીકા—‘જે’ યે પુરુષાઃ ‘હુણ’ હવેનેન ‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્સ્વર્ગકામઃ’ ઇતાદશવિધિવાક્યમનુરુધ્ય, અગ્ની હવનોવધૃતાદીનાં પ્રક્ષેપાત્મકયાગદ્વારેણ ‘સિદ્ધિમુદાહરંતિ’ સિદ્ધિ પ્રતિપાદયન્તિ । યદ્યપિ—અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ इति विधि-

કુકર્મિણામપિ ભવેત્’ અગ્નિ કા સ્પર્શ કરનેવાળે કુકર્મિણોં કો બી મોક્ષ મિલજાય અર્થાત્ કુંભકાર આદિ કો બી મોક્ષ પ્રાપ્તિહોજાય ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—સાયંકાલ ઓર પ્રાતઃ કાલ અગ્નિ કા સ્પર્શ કરને વાળે અર્થાત્ હોમ આદિ કરને વાળે જે લોગ હોમ સે સિદ્ધિ માનતે હૈ, વે બી મૃષાભાષી હૈ । કયોં કિ હસ પ્રકાર સે યદિ સિદ્ધિ હો તો અગ્નિ કા સ્પર્શ કરને વાળે કુકર્મિણોં કો બી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હો જાણી ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ લોગ ‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ’ અર્થાત્ સ્વર્ગ કા અભિલાષી અગ્નિહોત્ર કરે હસ પ્રકાર કે વિધિયોં કી પ્રેરણા સે, હવન કે દ્વારા અર્થાત્ હવન કરને યોગ્ય થી આદિ કો અગ્નિ મેં પ્રક્ષેપ કરને રૂપ યજ્ઞ કે દ્વારા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હોના કહતે હૈ । ‘યદ્યપિ અગ્નિ-

વાણઃ કુકર્મિણોને પણ મોક્ષ મળી જાત અર્થાત્ કુંભાર વિગેરેને પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ જાત ॥ ૧૮ ॥

સૂત્રાર્થ—જે લોકો એવું કહે છે કે સાયંકાળે અને પ્રાતઃકાળે અગ્નિને સ્પર્શ કરવાથી એટલે કે હોમ હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તે લોકો પણ મૃષાભાષી છે, કારણ કે આ પ્રકારે જે મોક્ષ મળતો હોય, તો અગ્નિને સ્પર્શ કરનારા કુકર્મીઓને (પાપીઓને) પણ મોક્ષ મળતો હોવો જોઈએ. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ’ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો અગ્નિહોત્ર કરો’ આ પ્રકારનાં વિધિ વાક્યોથી પ્રેરિત થઈને કેટલાક લોકો હોમ હવન દ્વારા એટલે કે અગ્નિમાં આહુતિ આપતા યોગ્ય થી આદિ પદાર્થોને અગ્નિમાં હોમીને અથવા તે પદાર્થોને અગ્નિમાં હોમવા રૂપ યજ્ઞ દ્વારા અગ્નિનું યજ્ઞ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. એવું માને છે. જે કે

બાક્યમ્, અગ્નિહોત્રાદ્યકર્મણા સ્વર્ગપ્રાપ્તિષ્વ વદન્તિ ન તુ મોક્ષમ્ । યતો હિ મોક્ષસ્ય તન્મતેઽવિધેયત્વાત્, તસ્ય કર્મજન્યત્વાઽમાવાત્, । તથાપિ-નિષ્કામતયા ક્રિયમાણમગ્નિહોત્રાદિકં મોક્ષં મયોત્તરયતીતિ મીમાંસકમતમાશ્રિત્ય પ્રતિપાદિત-મિતિ ન કોઽપિ વિરોધઃ । કિં કુર્વન્ત એવમુદાહરન્તિ તન્નાહ-સાયંચેત્યાદિ, 'સાયં' સાયંકાલે 'પાયં' પ્રાતઃપ્રાતઃકાલે 'અગ્નિ' અગ્નિમ્ 'પુસ્તા' સ્પૃશ્નન્તઃ, સાયં પ્રાતર્વિધિવત્ સંસ્કૃતાગ્નૌ હવનીયદ્રવ્યાદ્યુતેઃ પ્રક્ષેપં કુર્વન્તઃ 'એવં' એવં તર્હિ 'સિદ્ધિ' સિદ્ધિ મોક્ષઃ 'સિયા' સ્યાત્, મવેચ્ચેત્ત યદિ સંસ્કૃતે સમિદ્ધતમેઽગ્નૌ હવિઃ-પ્રક્ષેપાન્યુક્તિર્મિલેત્ તદા 'અગ્નિ' અગ્નિમ્ 'પુસ્તાણં' સ્પૃશ્નતામ્ 'કુક્ષમિણંપિ'

હોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ' યહ વાક્ય અગ્નિહોત્ર કર્મ સે સ્વર્ગ કી પ્રાપ્તિ હી પ્રતિપાદિત કરતા હૈ, મોક્ષપ્રાપ્તિ કા વિધાન નહીં કરતા, ક્યોંકિ જનકે મત મેં મોક્ષ વિધેય નહીં હૈ । યહ કર્મજન્ય નહીં હૈ । તથાપિ નિષ્કામભાવ સે ક્રિયા જાને ચાલા અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ મોક્ષ કા પ્રયોજક હોતા હૈ, એસા મીમાંસકોં કા મત હૈ । હસ મત કો લક્ષ્ય કરકે યહાં પ્રતિપાદન ક્રિયા ગયા હૈ । અતઃએવ કોઈ વિરોધ કહીં સમજના ચાહિયે ।

કયા કરતે હુએ વે એસા કહતે હૈં ? હસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ સાયં-કાલ ઓર પ્રાતઃ કાલ અગ્નિ કા સ્પર્શ કરતે હુએ । સાયંકાલ પ્રાતઃ કાલીન વિધિ સે સંસ્કૃત અગ્નિ મેં દ્રવ્ય કી આદ્યુતિ કા પ્રક્ષેપ કરતે હુએ વે એસા કહતે હૈં । કિન્તુ એસા કરને સે યદિ સુક્તિ મિલતી

'અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ' આ વાક્ય દ્વારા એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે અગ્નિહોત્ર કર્મ દ્વારા સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું નથી, કારણ કે તેમના મતમાં મોક્ષ વિધેય નથી. તે કર્મજન્ય નથી. છતાં પણ મીમાંસકોના એવો મત છે કે નિષ્કામભાવે કરવામાં આવતું અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ મોક્ષનું પ્રયોજન હોય છે. તે મતને અનુલક્ષીને અહીં ઉપર મુજબ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી હોમ હવન આદિ દ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવો 'અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ' આ સૂત્રનો અર્થ કરવામાં કોઈ વિરોધ સમજવો જોઈએ નહીં.

શું કરતાં કરતાં તેઓ એવું કહે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે-પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે અગ્નિનો સ્પર્શ કરતાં તેઓ એવું કહે છે એટલે કે પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે સંસ્કૃત અગ્નિમાં થી, જવ આદિની

સમવાર્થબોચિની ટીકા વ. શ્રુ. અ. ૭૩.૧ કુશીલવતાં વાંચનરૂપણમે

૧૦૧

કુકર્મિણામપિ=અંગારદાહકુંભકારલોહકારાદીનામપિ સિદ્ધિ મેવેત્ । અયં
ભાવઃ-યદિ અગ્નિસંસ્પર્શનાદેવ મોક્ષઃ સિદ્ધયતિ, તદા-અંગારદાહકુશલકુંભકારા-
ડપસ્કારાદીનામપિ અનાયાસેન મોક્ષઃ સિદ્ધયેત્ । ન ચ તે ન સંસ્કૃતેઽગ્નૌ મક્ષિતા-
ડઽદ્રુતિઃ, અનુસ્તેવાન્નમુક્તિઃ । સંસ્કૃતે એવાઽગ્નૌ જુહુયાદિતિ મદોયશાસ્ત્રમર્પાદા,
હતિ વાચ્યમ્ । યથા યાજ્ઞકા અગ્નૌ હવનીયં દ્રવ્યં પ્રક્ષિપ્ય અસ્મસાશ્વયંતિ, તેઽપિ
કુંભકારાદયસ્તથૈવાચરન્તીતિ તત્તો (યાજ્ઞકાત્) દ્વયોર્વિશેષાઽમાત્રઃ । કુંભકારાદ્ય-
સ્કારાદીનાં વૈદિકાનાં ચ સમાનત્વાત્ । યદપ્યુચ્યતે 'અગ્નિમુત્રાવૈ દેવાઃ' । સ્પ-

હો તો અગ્નિ કા સ્પર્શ કરને વાછે, અંગારદાહક કુંભકાર, લોહકાર
આદિ કુકર્મિણો કો મી સિદ્ધિ મિલજાની વાહિયે ।

અભિપ્રાય યહ હૈ-અગ્નિ કે સ્પર્શ માત્ર સે મોક્ષ પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ
તો અંગાર જલાને વાછે કુંભારો આદિ કો મી અનાયાસ હી મોક્ષ
પ્રાપ્ત હો જાના વાહિયે ।

શંકા-કુંભાર લુહાર આદિ સંસ્કૃત અગ્નિ મેં આહુતિ પ્રક્ષેપ નહીં
કરતે, અતઃએવ ઉન્હેં મુક્તિ નહીં મિલતી । હમારે શાસ્ત્ર કી મર્પાદા યહ
હૈ કિ સંસ્કૃત અગ્નિ મેં હી હોમ કિયા જાય ।

સમાધાન--જૈસે યજ્ઞકર્તા અગ્નિ મેં હોમને યોગ્ય વૃત્તાદિ દ્રવ્ય કા
પ્રક્ષેપ કરકે ઉસે અસ્મ કરદેતે હૈં, ઉસી પ્રકાર કુંભાર આદિ મી કરતે
હૈં । અતઃએવ યજ્ઞકર્તા ઓર કુંભાર આદિ મેં કોઈ વિશેષતા નહીં હૈ ।

આહુતિ આપીને અગ્નિ હોત્ર કર્મ કરવાથી મોક્ષ મળે છે. પરંતુ જો જોવું
કરવાથી મોક્ષ મળતો હોય, તો અગ્નિનો સ્પર્શ કરનારા અંગાર દાહક
કુંભાર, લુહાર આદિ કુકર્મીઓને પણ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ જવી જોઈએ.

તાત્પર્ય જો છે કે અગ્નિનો સ્પર્શ કરવા માત્રથી જ જો મોક્ષ મળી
જતો હોય, તો અગ્નિ સળગાવનારા કુંભારો, આદિને પણ અનાયાસે જ
મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ જવો જોઈએ.

શંકા-કુંભાર, લુહાર આદિ સંસ્કૃત અગ્નિમાં આહુતિ આપતા નથી,
તેથી તેમને મુક્તિ મળતી નથી અમારા શાસ્ત્રની જોવી મર્પાદા છે કે સંસ્કૃત
અગ્નિમાં જ હોમ કરાવો જોઈએ.

સમાધાન--જોવી રીતે યજ્ઞકર્તા અગ્નિમાં હોમવા યોગ્ય ધી આદિ
દ્રવ્યોનો પ્રક્ષેપ કરીને તેમને ભસ્મ કરી નાખે છે, જોઈ પ્રમાણે કુંભાર
આદિ પણ કહે છે. તેથી યજ્ઞકર્તા અને કુંભાર આદિમાં કોઈ વિશેષતા નથી.

૧૦૬

સૂત્રકૃતાશ્વજ્ઞ

ગ્ની ધૃતાદીનાં પ્રક્ષેપે દેવાસ્તુષ્પન્તિ તદપિ ન યુક્તમ્, યદિ દેવાનાં મુલ્યમગ્નિ-
સ્તદા, યથા તત્ત્વ મસિમાન્ ધૃતાદીન્ દેવા મસયન્તિ, મસયિષ્યન્ત્યેવાઽશુચિ-
પદાર્થાનપિ મુલ્યે અગ્ની મસિ તાન્ । તત્તો મન્યે કુપિતાઃ મથેયુઃ । કિંચાઽસંખ્યાતા
દેવાઃ, વહૂનાં મુલ્યેકેન મોજનં ન સમંભાવ્યતે, इत्थं क्वाप्यदृष्टत्वात् । કથપેકેન-
મુલ્યેન પદાર્થાન્ હુજેરન્નિતિ । તસ્માદ્વાશિકાનાં પ્રભાપોઽયમ્ યદગ્ની
પ્રક્ષેપાન્મુક્તિરિતિ ॥૧૮॥

જેવે વૈદિક અગ્નિકર્મ કરતે હૈં, उसी प्रकार वे भी करते हैं,
दोनों में समानता है ।

‘अग्निमुखा वै देवाः’ अर्थात् देवों का मुख अग्नि है, इस कथन के
अनुसार अग्नि में घृत आदि का प्रक्षेप करने से देवों की तुष्टि होती
है, यह कथन भी युक्तियुक्त नहीं है । यदि देवों का मुख अग्नि है
तो अग्नि में प्रक्षिप्त किये हुए घृत आदि का देव भक्षण करते हैं, उसी
प्रकार अग्नि में प्रक्षिप्त अशुचि पदार्थों का भी वे भक्षण करेंगे ।
ऐसा करने से वे क्रुपित भी हो जाएंगे । इसके अतिरिक्त देव असंख्यात
हैं । बहुतेरे देवता एक ही मुख से भोजन करें, यह संभव नहीं है ।
ऐसा कहीं देखा भी नहीं जाना । आखिर एक ही मुख से अनेक देव
किस प्रकार पदार्थों को खाएंगे ? अतएव अग्नि में प्रक्षेप करने से
मुक्ति होती है, यह याज्ञिकों (मीमांसकों) का प्रलाप मात्र ही है ॥१८॥

જેવી રીતે વૈદિક ધર્મને માનનારા લોકો અગ્નિકર્મ કરે છે, એજ પ્રમાણે
તેઓ (કુંભાર આદિ) પણ કરે છે તેથી બંનેમાં સમાનતા છે.

‘अग्निमुखा वै देवाः’ એટલે કે ‘દેવોનું મુખ અગ્નિ છે,’ આ કથન
અનુસાર અગ્નિમાં ઘી આદિની આહુતિ આપવાથી, દેવોની તુષ્ટિ થાય છે
(દેવો તૃપ્ત થવાથી રીઝે છે), આ કથન પણ યુક્તિયુક્ત લાગતું નથી. જો
દેવોનું મુખ અગ્નિ હોય, તો જેવી રીતે અગ્નિમાં નાખવામાં આવેલ ઘી
આદિનું દેવો ભક્ષણ કરે છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિમાં હોમવામાં આવેલ અશુચિ
(અશુદ્ધ) પદાર્થોનું પણ તેઓ ભક્ષણ કરતા હશે ! એવું કરવાથી તેઓ કોપાય-
માન પણ થતા હશે ! વળી દેવો તો અસંખ્યાત છે. તે અસંખ્યાત દેવો એક જ
મુખ વડે ભોજન કરતા હોય, એવું સંભવી શકે નહીં. એવું કયાંય જોવામાં
આવ્યું નથી. એક જ મોઢા વડે અનેક દેવો કેવી રીતે પદાર્થોને ખાતા હશે ?
તેથી એવું માનવું પડશે કે ‘અગ્નિમાં ઘી આદિની આહુતિ આપવાથી મોક્ષ
મળે છે,’ એવી યાજ્ઞિકોની (મીમાંસકોની) માન્યતા ખરી નથી પણ મિથ્યા-
પ્રલાપ રૂપ જ છે. ॥ગાથા૧૮॥

सस्यार्थबोधिनी टीका प्र. भु. अ. ७ ब. १ कुशीलवतां दोषनिरूपणम्

१०३

पार्थिव्येन कुशीलानां मतान्युक्तानि, अतः परं सामान्येन तेषामपरीक्षया निराकर्तुमाह—‘अपरिक्ल’ इत्यादि।

मूल्य—अपरिक्ल दिदुं णहु सिद्धी एहिंति ते घायमबुज्जमाणा।

भूएहिं जाणं पडिलेह सातं विज्जं गहाय तसथावरेहिं॥१९॥

छाया—अपरीक्ष्य दृष्टं नैवं सिद्धिं रेवन्ति ते घातमबुद्धयमानाः।

भूतैर्जानीहि प्रत्युपेक्ष्य सातं विद्यां गृहीत्वा प्रसस्यावरैः॥१९॥

पृथक् पृथक् रूप से कुशीलों के मत का दिग्दर्शन कराया गया। इसके बाद दूसरे प्रकार से सामान्य रूप से उनका निराकरण करते हैं—‘अपरिक्ल’ इत्यादि।

शब्दार्थ—‘अपरिक्ल दिदुं—अपरीक्ष्य दृष्टम्’ जलावगाहन और अग्नि होत्र आदिसे सिद्धि माननेवाले लोगों ने बिना परीक्षा ही इस सिद्धान्त को स्वीकार करलिया है ‘णहु सिद्धी—न एवं सिद्धिः’ इस प्रकारसे सिद्धि नहीं मिलती है ‘अबुज्जमाणा ते घायं एहिंति—अबुद्धयमानाः ते घातमेवन्ति’ यथार्थ वस्तुतत्त्वको न समझने वाले वे लोग संसार को प्राप्त करेंगे ‘विज्जं गहाय—विद्यां गृहीत्वा’ ज्ञानको ग्रहण करके ‘पडिलेह—प्रत्युपेक्ष्य’ और विचार करके ‘तसथावरेहिं भूएहिं—प्रसस्यावरैः मृतैः’ अस और स्थावर प्राणियों में ‘सातं—सातं’ सुख की इच्छा ‘जाणं—जानीहि’ जानो ॥१९॥

अलग अलग रूपे कुशीलधर्मीयाना मततुं निरूपण करीने तेनुं अंडन करवाभां आबुं. हवे सामान्य रूपे तेमना मततुं निराकरण (अंडन) करवाभां आवे छे—‘अपरिक्ल’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘अपरिक्ल दिदुं—अपरीक्ष्य दृष्टम्’ जलावगाहन अने अग्नि-होत्र विगेश्च सिद्धि मानवावाणा दोहाके बिना विचार्ये अ आ सिद्धांतने स्वीकार क्यो छे. ‘णहु सिद्धी—न एवं सिद्धिः’ आ सीते सिद्धि प्राप्त कती नथी. ‘अबुज्जमाणा ते घायं एहिंति—अबुद्धयमानाः ते घातमेवन्ति’ यथार्थ वस्तुतत्त्वने न समझवावाणा अ दोहा संसारने प्राप्त करये. ‘विज्जं गहाय—विद्यां गृहीत्वा’ ज्ञानने अदृष्ट करीने ‘पडिलेह—प्रत्युपेक्ष्य’ अने विचार करीने ‘तसथावरेहिं भूएहिं—प्रसस्यावरैः मृतैः’ अस अने स्थावर प्राणियोंभां ‘सातं—सातं’ सुखनी छेछा ‘जाणं—जानीहि’ आवे। ॥१९॥

અન્વયાર્થઃ--(અપરિવલ દિઠ્ઠે) અપરાક્ષ્ય યુક્તિવિકલં દૃષ્ટમેતત્ (ળહુ સિદ્ધી) નહિ જલાગ્રગાહનેન મ્નિહોત્રેણ ચ સિદ્ધિ મોક્ષો ભવતિ (અવુજ્જમાણા તે ધ્યાયં પરિહિતિ) અવુદ્ગચમાના વસ્તુતત્ત્વમજાનન્તઃ તે વાદિનઃ ધ્યાતં સંસારમેવ્યન્તિ પ્રાપ્સ્યન્તિ (વિઝ્જં ગદ્દાય) વિઘાં ઘુદ્દેસ્થા જ્ઞાનમાસાઘ (પઢિલેહા) પ્રત્યુપેક્ષ્ય-વિચાર્ય (તસથાવરેહિં ભૂપહિં) ત્તસસ્થાવરૈઃ ભૂતૈઃ પ્રાણિભિઃ ત્તસસ્થાવરેષુ પ્રાણિષુ (સાતં) સાતં સુત્વં (જાળં) જાનીહીતિ ॥૧૯॥

ટીકા--‘અપરિવલ દિઠ્ઠે’ અપરીક્ષ્ય દૃષ્ટમ્ જલાગ્રગાહનાગ્નિહોત્રાદિભ્યો મોક્ષો ભવતીતિ મન્યમાનાઃ તાદૃશપાપકં શાસ્ત્રપરીક્ષ્યૈવ સ્વીકૃતવન્તઃ ‘ળહુ’ નૈવ-સિદ્ધિ મોક્ષઃ, પૂર્વોક્તપ્રકારેણ જલાગ્રગાહનાદિના કયમપિ સંભવેત્. પૂર્વોક્ત-કર્મણાં હિંસા બાહુલ્યાત્. ‘અવુજ્જમાણાતે’ અવુદ્ગચમાનાઃ પરાધમવુદ્ગચમાનાઃ પ્રાણિ-વધાદિના જાયમાનં પાપમેવ ધર્મવુદ્ગચા કુર્વન્તે-વાદિનઃ. ‘ધ્યાયં’ ધ્યાતમ્-ધ્યાત્વ-

અન્વયાર્થ--જલ મેં અવગાહન કહને સે મોક્ષ હોતા હૈ, इत्यादि पूर्वोक्त मन्तव्य विना परीक्षा किये ही स्वीकार किया गया है। वस्तु-तत्त्व को न जानते हुए वे वादी ध्यात को अर्थात् संसार को प्राप्त करने। सम्यग्ज्ञान को प्राप्त करके और भलीभाँति विचार करके यह समझो कि त्रस और स्थावर प्राणियों में भी सुख की अभिलाषा होती है ॥१९॥

ટીકાર્થ--જલ મેં અવગાહન કરને સે યા અગ્નિહોત્ર કરને સે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ, ऐसा मानने वालों ने इस प्रकार की प्ररूपणा करने चाहे शास्त्र को परीक्षा किये विना ही स्वीकार किया है। ऐसा करने से सिद्धि प्राप्त नहीं हो सकती, क्योंकि ये जलाग्राहन आदि कर्म हिंसा

સૂત્રાર્થ--‘જલગ્રગાહન, હોમ હવન આદિ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,’ આ પ્રકારના મન્તવ્યનો કેટલાક લોકો પૂરી કસોટી કર્યા વિના સ્વીકાર કરે છે. વસ્તુતત્ત્વના અરા સ્વરૂપને નહીં સમજનારા તે પરમતવાદીઓ સંસારમાં પરિણમણુ કર્યા કરે છે. સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરીને અને સક્ષમ વિચાર કરીને એ વાત અસાધ્ય સમજી લેવી જોઈએ કે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોમાં પણ મુખની અભિલાષા હોય છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ--જલમાં અવગાહન કરવાથી (નહીં અગ્નિના પ્રાણીમાં રનાન કરવાથી) અથવા અગ્નિહોત્ર કર્મ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, એવી માન્યતા ધરાવનારા લોકોએ આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરનારાં શાસ્ત્રોની પરીક્ષા કર્યા વિના જ આ માન્યતાઓનો સ્વીકાર કર્યો હોય છે. પરંતુ એવું કરવાથી સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતી નથી, કારણ કે જળગ્રાહન આદિ કાર્યો દ્વારા જીવોની હિંસા

સંસારબંધોચિત્તી ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૭ ક. ૧ કુચીલ્લતાં શોષનિક્ષણમ્ ૨૦૧

નતે વિનાશ્યન્તે જીવા અસ્મિન્નિતિ યાતઃ સંસારઃ ચતુર્ગતિકઃ, કદાચ સંસારમ્ । તે 'દ્વિતિ' વ્યવસ્થિતિ પ્રાપ્ત્યન્તિ । અપ્કાયતે નસ્કાયજીવાનામુપમર્દનં તેષાં જીવિનાં વિનાશોઽરૂપંભાવી । વિનાશેન તેષાં વધિકાદીનાં સંસાર એવં સ્યાત્ સિદ્ધિસ્તુ કથમપિ ન ભવિષ્યતીત્યભિપ્રાયઃ । યસ્માદેવં તસ્માત્ 'ચિઝ્જં' વિદ્યાં જ્ઞાનં સદસદ્ધિ-ચારૂપં 'પદમં નાણં' રૂપિત્વચનાત્ 'મહાય' શુદ્ધિત્વા 'તસયાવરોદિ' ત્રસસ્થાવરભૂતૈઃ કથમિદાનીં સુખં પ્રાપ્ત્યતે રૂપિત્વ 'પડિલેદ' પ્રત્યુપેક્ષ્ય 'જાણ' જાનીહિ અવબુદ્ધચસ્વ । સર્વેઽપિ પ્રાણિનઃ સુખમિચ્છન્તિ દ્વિષન્તિ ચ દુઃખમ્, તતઃ કેન પ્રકારેણ તેષાં જીવાનાં સુખાર્થિનાં દુઃખોત્પાદકેન કર્મણા સુખોત્પત્તિઃ ? ન સ્યાત્કથમપિ સુખમ્,

કી વ્યવસ્થા થાલે છે । જો પરમાર્થનો નહીં જાનતે ઓર ધર્મબુદ્ધિ સે પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોં કા આચરણ કરતે હે, વે યાત કો પ્રાપ્ત હોતે હે । જિસમે પ્રાણીયાત કો પ્રાપ્ત હોતે હે, એસા ચતુર્ગતિક સંસાર 'યાત' કહલાતા હે । વે વસી કો પ્રાપ્ત હોતે હે । અપ્કાય ઓર તેજસ્કાય કે જીવોં કે ઉપમર્દન સે ઉનકા વિનાશ હોતા હે ઓર જીવવિનાશ સે વિનાશતોં કો સંસાર ભવભ્રમણ હી હોતા હે સિદ્ધિ કિસી ખી પ્રકાર પ્રાપ્ત નહીં હો સકતી અતએવ વિદ્યાન પુરુષ હસ યાતકા વિચાર કરે કિ ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવ કિસ પ્રકાર સુખ પ્રાપ્ત કર સકતે હે ? એસા વિચાર કરકે જાને કિ સખી જીવ સુખ કી રૂચ્છા કરતે હે ઓર દુઃખ સે દ્રેષ કરતે હે । વયોં કિ દુઃખ અપ્રિય હે ફિર દુઃખજનક કર્મ સે ઉનકો સુખ કી પ્રાપ્તિ કિસ પ્રકાર હો સકતી હે ?

ધાય છે. જેઓ પરમાર્થને (વસ્તુતત્ત્વને) જાણતા નથી અને ધર્મબુદ્ધિથી પ્રાણાતિપાત આદિ પાપકર્મો કરે છે, તેઓ યાતને પ્રાપ્ત કરે છે, એટલે કે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. જેમાં પ્રાણી યાતને પ્રાપ્ત કરે છે, જેમાં ચતુર્ગતિક સંસારને 'યાત' કહેવાય છે. અપ્કાય અને તેજસ્કાયના જીવોના ઉપમર્દનથી તેમનો વિનાશ થાય છે, અને જીવોનો વિનાશ કરનારને (વિનાશકને) સંસારમાં ભવભ્રમણ જ કરવું પડે છે, જીવહિંસા કરનારને સિદ્ધિ કોઈ પણ પ્રકારે પ્રાપ્ત થતી નથી. તેથી વિદ્યાન પુરુષે એ યાતનો વિચાર કરવો જોઈએ કે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો કયા પ્રકારે સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ એ યાત સમજવી જોઈએ કે સઘળા જીવો સુખની ઇચ્છા રાખે છે, કોઈને દુઃખ ગમતું નથી. દુઃખ પ્રત્યે તેઓ દ્રેષ ભાવની દૃષ્ટિએ દેખે છે. જો તેમને દુઃખ અપ્રિય હોય તો તેમને દુઃખથી ઉત્પન્ન થાય એવું કાય કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ શકે ? તાત્પર્ય એ છે

ये अग्निहोत्रेण ब्रह्मावगाहनेन वा मुक्तिं प्रतिपादयन्ति, न ते परिपश्यन्ति, अतएव एभिर्न भवति सिद्धिः कर्मभिः अत इमे बुद्धिविकलाः सकलाः संसारमेवा-
प्तारं प्राप्स्यन्त्येभिः क्रियाकलापैः। अतो ज्ञानमवाप्नोतस्यथावरभूतेष्वपि सुखा-
ऽऽकांक्षित्वं विचार्य नैतेषामुपमर्दनाय कदापि मयस्तो विषेय इति भावः ॥१९॥

ये पुनः कुशीला अशीलाश्च प्राणिनां हिंसायां सुखमिच्छन्ति ते संसारे
वक्ष्यमाणप्रकारेण दुःखमेवाऽनुभवन्तीति दर्शयति सूत्रकारः—‘यणंति’ इत्यादि।

यूष्म—यणंति लुप्यंति तैस्संति कम्मी

पुढो जग्गा परिसंखाय भिक्खू।

तम्हा विंऊ विरंतो आंयगुत्ते

देदुं तंसे या पडिसंहरैज्जा ॥२०॥

छाया—स्तनंति लुप्यन्ते त्रयन्ति कर्मिणः पृथक् जगाः परिसंख्याय मिष्ठुः।

तस्माद्विज्ञानं विरत आत्मगुप्तो दृष्ट्वा त्रसांश्च प्रतिसंहरेत् ॥२०॥

आशय यह है कि जो अग्निहोत्र या जल में स्नान करने से मोक्ष
मानते हैं, वे नहीं जानते कि इन कार्यों से मुक्ति नहीं मिलती अत-
एव ये सब बाल जन अपने कार्यों से असार संसार को ही प्राप्त
करेंगे। अतएव ज्ञान प्राप्त करके और त्रस एवं स्थावर जीवों में भी
सुख की अभिलाषा है, ऐसा विचार करके उनके उपमर्दन (विराधना)
की कभी प्रवृत्ति नहीं करनी चाहिए ॥१९॥

जो कुशील या अशील पुरुष प्राणियों की हिंसा करके सुख की
इच्छा करते हैं, वे आगे कहे अनुसार संसार में दुःख काही अनुभव

हे अग्निहोत्र कर्म अथवा जलस्नान करवायी मोक्ष भजे छे, जेवुं माननारा
अज्ञानी लोक। जे वात जलुता नथी के ते कार्यो वडे मुक्ति भजती नथी।
तेथी ते सधणा भाल जने। (अज्ञान लोक)। पोतानां ज पापउभेने परिखामे
भा। असार संसारमां ज प्रमल्ल कर्मा करशे। तेथी ज्ञान प्राप्त करीने
अने त्रस अने स्थावर लुवेने पण सुख वढावुं छे, जेवे। विचार करीने
तेभनी विराधना थय जेवी प्रवृत्ति करवी जेठजे नही। ॥गाथा १८॥

जे कुशील अथवा अशील पुरुष प्राणीजोनी हिंसा करीने सुखनी
इच्छा करे छे, तेजो, हवे पछीना सूत्रमां भताव्या प्रमाणे संसारमां दुःखने

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. . અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં દોષનિકૂળનમ્ ૬૧૬

અન્યથાર્થ:- (કમ્મી જગા) કર્મિણઃ સપાપાઃ જન્તવઃ (પુઠો) પૃથક્ પૃથક્ (યળંતિ) સ્તનંતિ રુદન્તિ (લુપ્પન્તિ) લુપ્પન્તે સ્વપ્નાદિના છિયન્તે (તસંતિ) ટ્રયસ્યન્તિ-મયવસ્તાઃ પઢાયન્તે (તમ્હા) તસ્માત્ કારણાત્ (વિક્રમિક્સુ) વિદ્વાન્ મિથુઃ (વિરતો) વિરતઃ પાપાનુષ્ઠાનાત્ (આયગુત્તે) આત્મગુપ્તઃ-મનોરાક્ષાય-ગુપ્તઃ (તસે ય દદ્દુઃ) વ્રસાન્ સ્થાવરાંશ્ચ દૃષ્ટ્વા પરિજ્ઞાય (પઢિસંહરેજ્ઞા) પ્રાણિવિરત-ધનાતો મિથુતો મવેદિક્તિ ॥૨૦॥

કરતે હૈં, યહ દિલ્લાલતે હુપ સૂત્રકાર કહતે હૈં-‘યળંતિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘કમ્મી જગા-કર્મિણઃ જન્તવઃ’ પાપ કર્મ કરનેવાળે પ્રાણી ‘પુઠો-પૃથક્’ અલગ અલગ ‘યળંતિ-સ્તનંતિ’ રોદન કરતે હૈં ‘લુપ્પન્તિ-લુપ્પન્તે’ તલશર આદિકે દ્વારા છેદન કિયે જાતે હૈં ‘તસંતિ-ટ્રયસ્યન્તિ’ ડરતે હૈં ‘તમ્હા-તસ્માત્’ હસલિયે ‘વિઝ મિક્સુ-વિદ્વાન્ મિથુઃ’ વિદ્વાન્ સુનિ ‘વિરતો-વિરતઃ’ પાપ સે નિવૃત્ત ‘આયગુત્તે-આત્મ-ગુપ્તઃ’ તથા આત્મા કી રક્ષા કરને વાલા બને ‘તસે ય દદ્દુઃ-વ્રસાંશ્ચ દૃષ્ટ્વા’ વ્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી કો દેલ્લ કર ‘પઢિસંહરેજ્ઞા-પ્રતિસંહરેત્’ ડનકે ઘાતકી ક્રિયા સે નિવૃત્ત હો જાય ॥૨૦॥

અન્યથાર્થ-પાપી પ્રાણી રુદન કરતે હૈં, છેદે જાતે હૈં, ત્રાસ પાતે હૈં, હસ કારણ વિદ્વાન્, પાપ સે વિરત એવં આત્મગુપ્ત પુરુષ વ્રસ ઓર સ્થાવર જીવો કો જાનકર જીવહિંસા સે નિવૃત્ત હો જાય ॥૨૦॥

જ અનુભવ ઠરે છે. એ વાત બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-‘યળંતિ’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ-‘કમ્મી જગા-કર્મિણઃ જન્તવઃ’ પાપ કર્મ કરવાવાળા પ્રાણીયો ‘પુઠો-પૃથક્’ જૂઠા જૂઠા ‘યળંતિ-સ્તનંતિ’ રૂદન કરે છે. ‘લુપ્પન્તિ-લુપ્પન્તે’ તલશર વિગેરે દ્વારા છેદન કરાય છે. ‘તસંતિ-ટ્રયસ્યન્તિ’ ત્રાસ પામે છે. ‘તમ્હા-તસ્માત્’ તેથી ‘વિઝ મિક્સુ-વિદ્વાન્ મિથુઃ’ વિદ્વાન્ સુનિ ‘વિરતો-વિરતઃ’ પાપથી નિવૃત્ત થઈને ‘આયગુત્તે-આત્મગુપ્તઃ’ તથા આત્માની રક્ષા કરવાવાળા બને ‘તસેય દદ્દુઃ-વ્રસાંશ્ચ-દૃષ્ટ્વા’ વ્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીને બેઠીને ‘પઢિસંહરેજ્ઞા-પઢિ-સંહરેત્’ તેઓના ઘાતની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈ જાય. ॥ ૨૦ ॥

સૂત્રાર્થ-પાપી પ્રાણીઓને રુદન કરવું પડે છે, તેમનું છેદન કરાય છે, તેમને ત્રાસ સડેન કરવો પડે છે, તે કારણે વિદ્વાન્ પુરુષ પાપમાંથી નિવૃત્ત થવું, અને આત્મગુપ્ત પુરુષ વ્રસ અને સ્થાવર જીવોને બેઠીને બળહિં-સામાં પ્રવૃત્ત ન થાય અર્થાત્ બળહિંસાનો ત્યાગ કરે. ॥૨૦

ટીકા—‘કર્મી જગા’ કર્મિણો જન્મવાનકર્મણિ સન્તિ યેષાં તે કર્મિણઃ જન્મઃ ‘સુહો’ પૃથક્ પૃથક્ પુરુષાઽધમાઃ અગ્નિકાયં વિરાધ્ય સમસ્તવદ્વીવન્નિ-
પ્રત્યક્ષાધકા અગ્નિહોત્રાદિભિઃ સુખમિચ્છન્તિ, કિન્તુ વદ્વીવનિકાયવિરાધકા
નરકપાલેષોપપાંતિ, તે નરકાદિગતિં પ્રાપ્ય તથા નરકપાલેસ્તીવ્રવેદનયા પરિણી-
ક્યન્તે। તત્તોઽસાવેદનયા સંતપ્યમાનાઃ ‘યજંતિ’ સ્તનન્તિ, અશરણાસ્તે વરુણ-
માકન્દન્તિ। તયા તથા નરકપાલેઃ શસ્ત્રાદિના ‘લુપ્સંતિ’ લુપ્યન્તે—તીક્ષ્ણસ્વદ્ગાદિભિ-
શિછ્યન્તે, હેદનાદિભિઃ કદર્થ્યમાનાસ્તે ‘તસ્સંતિ’ પ્રસ્યન્તે—પલાયન્તે તાદશ્યકદ-
ર્થજાન્યાપારં દૃષ્ટ્વા ‘તમ્હા’ તસ્માત્કારણાત્ ‘વિઝ મિવસ્વ’ વિદ્વાન્ જ્ઞાનવાન્
મિથુઃ=સાધુઃ, ‘પરિસંભાય’ પરિસંભયાચ=જ્ઞપરિજ્ઞયા જ્ઞાત્વા અગ્ન્યારંમં દુર્ગતિદા-
યકમિતિ જ્ઞાત્વા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિત્યજ્ય ‘વિરતો’ વિરતઃ—પાપાઽનુષ્ઠાનાત્

ટીકાર્થ—સકર્મા અર્થાત્ પાપી અથમ પુરુષ અગ્નિકાય કી વિરાધના કરકે છહોં કાયોં કી વિરાધક હોતે હૈં। વે અગ્નિહોત્ર આદિ સે સુખ કી ર્ચ્છા કરતે હૈં કિન્તુ વદ્વીકાય કી વિરાધના સે નરક કો હી પ્રાપ્ત હોતે હૈં ઓર વહાં પરમાધાર્મિકોં દ્વારા તીવ્ર વેદનાઈ દેને સે પીઢિત હોતે હૈં। વહાં અતહ્ય વેદનાઓં સે સંતપ્ન હોતે હુઈ રુદન કરતે હૈં—
અશરણ હોકર વરુણ કન્દન કરતે હૈં। તથા પરમાધાર્મિકોં કી દ્વારા તીક્ષ્ણ સ્વદ્ગ આદિ શસ્ત્રોં સે હેદે જાતે હૈં ઓર હેદે જાને સે પીઢિત હોકર ર્ધર ર્ધર ભાગતે હૈં। અતઽવ નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરને વાલા સાધુ જ્ઞપરિજ્ઞા સૈ અગ્નિકાય કી આરંમ કો દુર્ગતિદાયક જાનકર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા સે ત્યાગ કરે। સમ્યગ્જ્ઞાનવાન્, પાપ કી અનુષ્ઠાન સે

ટીકાર્થ—સકર્મા પુરુષ અર્થાત્ પાપી અથમ પુરુષ અગ્નિકાય જીવેની વિરાધના કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈને છએ નિકાયના જીવેની વિરાધના કરે છે. તેઓ અગ્નિહોત્ર કર્મ કરીને સુખની ઇચ્છા રાખે છે, પરન્તુ છકાયના જીવેની વિરાધના કરવાને કારણે તેમને નરકગતિમાં જ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિક અસુરો તેમને ખૂબ જ યાતનાઓ પહોંચાડે છે. ત્યાં અસહ્ય વેદનાઓથી ત્રાસી જઈને તેઓ રુદન કરે છે—અશરણુ દશાને અનુભવ કરતા થકા કરુણાજનક ચિત્કારો અને આકંદ કરે છે. પરમાધાર્મિક તીક્ષ્ણ ખરૂં આદિ શસ્ત્રો દ્વારા તેમનું હેદન કરે છે. આ પીડાથી ત્રાસી જઈને તેઓ આમ તેમ નાસ ભાગ કરે છે, પરન્તુ નરકના દુઃખોમાંથી તેઓ છુટકારો પામી શકતા નથી. પ્રાણીઓની હિંસાના આ દુઃખપ્રદ ફળને બાણીને, નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરનાર સાધુએ જ્ઞપરિજ્ઞા વડે અગ્નિકાયના આરંભને દુર્ગતિદાયક બાણીને, પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

समयार्थबोधिनी टीका प्र. छं. अ. ७ उ. १ कुशीलवतां दोषनिरूपणम् ३१३

‘आयुते’ आत्मगुणः—अशुभाऽनुष्ठानात्=गुप्तो रसित आत्मा येन स आत्मगुप्तः,
 मनोवाक्यैर्गुप्तः । ‘तसे या’ जसांश्च न शब्दात् स्थावरांश्च ‘ददुं’ हृद्वा परिहाय
 तेऽपघातकारिणीं क्रिषां ‘पडिसंहरेज्जा’ मत्तिसंहरेत=परित्यजेदित्यर्थः ॥२०॥

इतः परं स्वयुक्तिकान् कुशीलानुद्दिश्य कथयति सूत्रकारः—‘जे धम्म’ इत्यादि।

मूलम्—जे धम्मलद्धं त्रिणिंहाय भुंजे

विद्येण साहदु य जे सिणाहं ।

जे धोव्हें लेसयईव वेत्थं

अहांहु से गौगणियस्स दूरे ॥२१॥

छाया--यो धर्मलब्धं विनिधाय भुङ्क्ते विकटेन संहृत्य च यः स्नाति ।

यो घात्रति चयति च ब्रह्ममथाहुः स नाम्न्यस्य दूरम् ॥२१॥

धिरत, मन वचन काप से अपनी आत्मा को अशुभ अनुष्ठान से गोपन करने वाला त्रस और स्थावर जीवों को जान कर उनका उपघात करने वाली क्रिया का त्याग करे ॥२०॥

इसके पश्चात् स्वयूषिक कुशीलों को लक्ष्य करके सूत्रकार कहते हैं—'जे घम्म' इत्यादि।

शब्दार्थ—‘जे-यः’ जो साधुनामधारी ‘धम्मलद्धं-धम्मलब्धम्’ धर्मसे मिला हुआ अर्थात् उद्देशक, क्रीत आदि दोषों से रहित आहारका ‘विणि-हाय-विनिधाय’ छोड़कर ‘भुंजे-भुंक्ते’ उत्तम प्रकार का भोजन करता है तथा ‘जे-यः’ जो साधु ‘वियडेण-विकटेन’ अचिस्त जलसे भी

સમ્યક્જ્ઞાનથી યુક્ત, પાપના અતુષ્ઠાનોથી વિરત (નિવૃત્ત) અને મન, વચન અને કાયાથી પોતાના આત્માનું અશુભ અતુષ્ઠાનથી ગોપન કરનાર (આત્મ-શુદ્ધિ પુરુષ) વ્રત અને સ્થાવર જીવોને બાણીને તેમના ઉપદ્રાવ (હિંસા) કરનારી ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરે. ૧૨૦૧।

હવે સૂત્રકાર સ્વયંધિક દુશીલોને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે- 'જે ધમ્મ' ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘જે-યે’ જે સાધુ નામ ધારીઓ ‘ધમ્મલઘ્ઘ’-‘ધર્મલઘ્ઘમ્’ ધર્મથી મળેલા અર્થાત્ ઉદ્દેશક, ક્રીત, વિગેરે દ્વેષો વિનાના આહારને ‘વિણિહાય-વિનિધાય’ છોડીને ‘મુંજે-મુંકલે’ ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન કરે છે, તથા ‘જે-યે’ જે સાધુઓ ‘વિયલેજન-વિકલેન’ અચિત્ત જળથી પણ ‘સાહદદુ-સંહત્ય’ અંગૂળ

અન્વયાર્થ:—(જે) ય: સાધુ: (ધમ્મલઘ્) ધર્મલઘ્મ-દોષરહિતમાહારંમ્
(ત્રિગિહાય) ત્રિગિહાય (યુંજે) યુજ્ઞે (જે) ય:-મિષ્ટુ: (ત્રિપટેન) ત્રિકટેન-અવિસ્ત-
જલેનાપિ, (સાહદ્દુ) સંહત્યાંગન્યપિ (સિનાહ) સ્નાતિ-દેશસર્વસ્થાનં કરોતિ (જે)
ય: (ધોવઈ) ધાવતિ=વસ્ત્રં પાદી વા (લૂસયઈ વત્થં) ચ પુન: વસ્ત્રં સ્વકોયં લૂપયતિ
શોમાયં દીર્ઘં વસ્ત્રં હસ્તં કરોતિ હસ્તં વા દીર્ઘં કરોતિ (આહાહુ) અથાહુ: તીર્થકર-
ગણધરાદય આહુ: કથયન્તિ (સે નાગણિયસ્સ દૂરે) સ પ્તાદક્કવ્યવહારવાન્ નાગ્ગ્યસ્ય
નિર્ગ્ગ્ન્યમાવસ્ય દૂરે વર્તતે इति ॥૨૧॥

‘સાહદ્દુ-સંહત્ય’ અંગો કો સંકોચ કરકે મી ‘સિનાહ-સ્નાતિ’ સ્નાનકર
તા હૈ તથા ‘જે-ય:’ જો ‘ધોવઈ-ધાવતિ’ અપને વસ્ત્ર અથવા પૈર આદિ
કો ધોતા હૈ ‘લૂસયઈ વત્થં-લૂપયતિ ચ વસ્ત્રમ્’ ઔર શોમા કે લિપ ઘડે
વસ્ત્ર કો છોટા અથવા છોટે વસ્ત્ર કો વડા કરતા હૈ ‘અહાહુ-અથાહુ:’
તીર્થકર તથા ગણધરોં ને કહા હૈ કિ ‘સે નાગણિયસ્સ દૂરે-સ નાગ્ગ્યસ્ય
દૂરે’ વહ સંઘમ માર્ગ સે દૂર હૈ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ:—જો સાધુ ધર્મલઘ્મ અર્થાત્ નિર્દોષ આહાર કો રત્નકર
સમ્પિધિ કરકે અર્થાત્ સંચિત કર પીઝેસે મોગતા હૈ, તથા
જો અવિસ્ત જલ સે મી સ્નાન કરતા હૈ, વસ્ત્ર યા પૈરોં કો ધોતા હૈ,
જો શોમા કે લિપ લમ્બે વસ્ત્ર કો છોટા યા છોટે કો લમ્બા કરતા હૈ,
વહ નિર્ગ્ગ્ન્યમાવ સે દૂર રહતા હૈ, એસા તીર્થકર ઔર ગણધર કહતે હૈ ॥૨૧॥

સંકેથન કરીને પશુ ‘સિનાહ-સ્નાતિ’ સ્નાન કરે છે. તથા ‘જે-યે’ જેઓ
‘ધોવઈ-ધાવતિ’ પોતાના વસ્ત્રો અથવા પગ વિગેરેને ધુએ છે. ‘લૂસયઈ વત્થં-
લૂપયતિ ચ વસ્ત્ર’ અને શોભાને માટે મોટા વસ્ત્રને નાનું અથવા નાના વસ્ત્રને
મોટું કરે છે ‘અહાહુ-અથાહુ:’ તીર્થકર તથા ગણધરોંએ કહ્યું છે કે-‘સે
નાગણિયસ્સ દૂરે-સ નાગ્ગ્યસ્ય દૂરે’ તે સંઘમ માર્ગથી દૂર જ છે. ॥ ૨૧ ॥

સૂત્રાર્થ:—જે શિષ્યાલાચારી સાધુ એટલે કે નિર્દોષ આહારને સંપ્રકૃત
કરીને (સંચય કરીને) ભોજવે છે, જે અચિત્ત જગ વડે સ્નાન કરે છે, જે
વસ્ત્ર અને હાથ પગ ધોવે છે જે શોભાને માટે લાંબા વસ્ત્રને ટુંકું અને
ટુંકા વસ્ત્રને લાંબું કરે છે, તે સાધુ નિર્ગ્ગ્ન્યમાવથી દૂર રહે છે, એવું તીર્થકરો
અને ગણધરોંનું કથન છે. ॥૨૧॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુચીલવતાં દોષનિરૂપણમ્ ૬૧૫

ટીકા—જે' એ કેચન શીતલવિહારિણઃ 'ધમ્મલદ્દ' ધર્મલઘ્વપ્—ધર્મેણ પ્રાપ્તમ્ આહારં જલં ચ 'વિણિહાય' વિનિધાય, વચસ્થાપ્ય આધાકર્મિકોદેશિકક્રયક્રીતાદિ દં પરહિતમપિ વિશુદ્ધં લખ્યમાનમ્ આહારાદિકં સંનિર્ધિ કૃત્વા 'યુંજે' યુંજતે। તથા 'વિયટેણ' વિકટેન અચિત્તજલેનાપિ 'જે' એ ચ મિત્તવઃ 'સાહઃ'દુઃ સંહૃત્યાક્ષાણિ સંકોચ્ય પરિશુદ્ધેડપિ દેશે 'સિણાઈ' સ્નાન્તિ—સ્નાનં કુર્વન્તિ તત્ર દેશસ્નાનં શોભાર્થમશિષ્ણુવાદિધાવનં, સર્વસ્નાનં સંપૂર્ણશરીરપરિમાર્જકમ્ તથા 'જે' યઃ કશ્ચિત્ 'વચં' વચ્ચમ્ 'ઘોવઈ' ધાવતિ—પક્ષાલપતિ કારણમન્તરેણ 'લૂપયતીવ' લૂપયતિ, શોભાર્થં દીર્ઘં વચ્ચં હસ્તં કરોતિ, હસ્તં ચ સાધાય દીર્ઘીકરોતિ। સ્વાર્થે પરાર્થે વા—૯વં વચ્ચં લૂપયતિ। 'સે' ૯વંભૂતઃ સઃ 'ળાગણિયસ્સ' નાગ્યસ્ય—નિર્ગ્રન્થપ્રાવશ્ય સંયમાનુષ્ઠાનાત્, 'દૂરે' અતિદૂરે વર્તતે इति 'અહાહુ' અથ આહુસ્તીર્થકરાદયઃ। યો હિ શીતલાચારી દોષરહિતમપ્યાહારં સંનિર્ધિ કૃત્વા શુદ્ધવતે તથા—અચિત્ત

ટીકાર્થ—જો શીતલવિહારી અર્થાત્ શિથિલાચારી ધર્મ સે પ્રાપ્ત આહાર ઓર જલ કો રચકર અર્થાત્ આધાકર્મિક, ઔદેશિક, ક્રય-ક્રીત આદિ દોષો સે રહિત આહાર કી બી સન્નિધિ અર્થાત્ સંચિત કરકે ઓગતા હૈ, જો અચિત્ત જલ સે બી, અંગો કો સંકોચ કર શુદ્ધ જગહ મેં બી સ્નાન કરતા હૈ અર્થાત્ શોભા કૈ લિ૯ આંચ ભૌહ આદિ ધોકર દેશસ્નાન કરતા હૈ ઓર સમ્પૂર્ણ શરીર કો ઘોને વાલા સર્વસ્નાન કરતા હૈ, જો વચ્ચ કો વિના કારણ ઘોતા હૈ, જો શોભા કૈ લિ૯ દીર્ઘ વચ્ચ કો હસ્ત (છોટા) યા હસ્ત (છોટા) વચ્ચ કો દીર્ઘ કરતા હૈ, યેસા પુરુષ નિર્ગ્રન્થમાવ અર્થાત્ સંયમ કૈ અનુષ્ઠાન સે અત્યન્ત દૂર રહતા હૈ। યેસા તીર્થકર આદિ કહતે હૈ।

ટીકાર્થ—જે શિથિલાચારી સાધુ ધર્મલઘ્વ આહાર અને પાણીને, એટલે કે આધાકર્મ, ઔદેશિકા, ક્રયક્રીત આદિ દોષોથી રહિત આહાર પાણીને પણ સંચિત કરીને (સંચય કરીને) ઓગવે છે, જે સાધુ અચિત્ત જળ વડે પણ અંગોને સંકોચીને શુદ્ધ જગ્યામાં પણ સ્નાન કરે છે, એટલે કે શોભાને માટે આંખ, હાથર આદિ ધોઈને દેશસ્નાન કરે છે, અને આખા શરીરને ધોનારું સર્વસ્નાન કરે છે. જે બાહ્ય વસ્ત્રને વિના કારણે ધોવે છે, જે શોભાને માટે લાંબા વસ્ત્રને કાપીને ટૂંકું કરે છે અને ટૂંકા વસ્ત્રને સાંધીને લાંબું કરે છે, એવો સાધુ નિઃચલાવથી એટલે કે સંયમના અનુષ્ઠાનથી અત્યન્ત દૂર રહે છે, એવું તીર્થકરો અને ગણધરોએ કહ્યું છે.

જલેનાડપિ, અવિત્તદેશેડપિ સ્નાતિ । તથા-યઃ શોભાર્થં પાદૌ વસ્ત્રં વા મણાલયતિ, વસ્ત્રં હસ્ત્રં વસ્ત્રં દીર્ઘાકરોતિ, દીર્ઘં ચ હસ્ત્રયતિ સ સંયમાદતિદૂરે ભવતીતિ ગણચર-તીર્થકરાઃ કથયન્તિ इति भावः ॥૨૧॥

કુશીલાન્ તદાચારાશ્ચ કથયિત્વા પ્રત્યપતિપક્ષભૂતાઃ શીલચન્દઃ પ્રતિપાદ્યન્તે સૂત્રકારેણ ‘કમ્મં પરિજ્ઞાય’ इत्यादि ।

મૂલમ્-કમ્મં પરિજ્ઞાય દગ્મંસિ ધીરે ત્રિચંદ્રેણ જીવિજ્ઞં ચ આદિમોક્ષ્વાં

સેવીયં કંદાઈ અમુજમાણે વિરંતે સિંઘાણાઈસુ ઇતિયંયાસુ ॥૨૨॥

ગાથા--કર્મ પરિજ્ઞાયોદકે ધીરો વિકટેન જીવેચારિમોક્ષમ્ ।

સ વીજકન્દાન્ અમુજાનો વિરતઃ સ્નાનાદિપુ સ્ત્રેપુ ॥૨૨॥

આશય यह है कि जो शिथिलाचारी दोषरहित आहार की भी सन्निधि करके भोगता है, जो अचित्त जल से भी और अचित्त देश में भी स्नान करता है तथा जो शोभा बढ़ाने के लिए लम्बे वस्त्र को छोटा और छोटे को लम्बा करता है, वह समय से दूर रहता है । ऐसा तीर्थकर गणधरों का कथन है ॥२१॥

કુશીલોં ઔર उनके आचारों का कथन करके उनसे विपरीत शीलवानों (आचारवानों) का प्रतिपादन करते हैं-‘कम્मं परिज्जाय’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘धीरे-धीरः’ धीर पुरुष ‘दग्मं-उदके’ जलस्नानमें ‘कम્मं परिज्जाय-कर्म परिज्जाय’ कर्मबन्ध को जानकर ‘आदिमोक्खं-

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે શિથિલચારી સાધુ દોષરહિત આહારની પણ સન્નિધિ કરીને તેનો ઉપભોગ કરે છે, જે અચિત્ત જગ વડે શરીરનક્ર અમુક ભાગોને ધોવા રૂપ કેશસ્નાન કે બધાં ભાગોને ધોવા રૂપ પૂર્ણસ્નાન કરે છે, જે શોભાને માટે વસ્ત્રને કાપીને દંડુ કરે છે, કે સાપીને લાંબુ કરે છે, તે સંયમથી દૂર જ રહે છે, એવું તીર્થકરો અને ગણધરોએ કહ્યું છે. માટે કથમની આરાધના કરનાર સાધુએ નિર્દોષ આહારનો પણ સંયમ કરવો જોઈએ નહીં, અચિત્ત જગ વડે પણ સ્નાન કરવું જોઈએ નહીં તથા કપડાને શોભા વધારવા માટે કાપવું કે સાંધવું જોઈએ નહીં. ॥ગાથા ૨૧॥

કુશીલ અને તેમના આચારોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર તેમનાથી વિપરીત એવાં શીલવાનોના (આચારવાનો) પ્રતિપાદન કરે છે-

‘કમ્મં પરિજ્ઞાય’ इत्यादि-

शब्दार्थ—‘धीरे-धीरः’ धीर पुरुष ‘दग्मं-उदके’ जलस्नानમાં ‘कम્मं परिज्जाय-कर्म परिज्जाय’ कर्म બંધને બળીને ‘આદિમોક્ષં-આદિમોક્ષ’ સંસાર-

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૭ વ. ૧ કુશીલવતાં વોષનિકરુપણ ૧૧૭

અન્યાર્થ:—(ધીરે) ધીર:—સાધુ: (દર્શસિ) ઉદકસ્નાને (કર્મ પસિચાય) કર્મ-કર્મ-બન્ધન પરિણાય હાત્વા (આદિમોક્ષ) આદિમોક્ષ-આદિત: સંસારતો મોક્ષ-મોક્ષપર્યન્તં (વિચ્છેણ) વિકટેન-પ્રામુકજલેન (જીવિજ્ઞ) જીવેત્ જીતનં ધારયેત્ 'સે' સઃ (વીચકંદાઈ) વીજકન્દાન્ સાવધાન્ (અમુંજમાણે) અમુજ્ઞાનઃ (સિના-નાહસુ) સ્નાનાદિષુ (સ્થિયાસુ) સ્ત્રીષુ (વિરતે) વિરતઃ—વિરતો મહેત્ અમિદ્દે વસેદિતિ ॥૨૨॥

ટીકા—‘ધીરે’ ધીર:—ધીરા સ્થિરા બુદ્ધિર્યસ્ય સ ધીરઃ, ધિયા વિવેકબુદ્ધયા રાજતે પરિવૃત્તો મતિ ય: સ ધીરો વા બુદ્ધિમાન ‘ઉદર્ગસિ’ ઉદકે જલસ્નાને આદિમોક્ષે સંસાર સે મોક્ષપર્યન્તં ‘વિચ્છેણ-વિકટેન’ પ્રામુક જલકે દ્વારા ‘જીવિજ્ઞ-જીવેત્’ જીવન ધારણ કરે ‘સે-સઃ’ વહ સાધુ ‘વીચકંદાઈ-વીજકન્દાન્’ વીજ કંદ આદિકો ‘અમુંજમાણે-અમુજ્ઞાનઃ’ મોજન ન કરતા હુઆ ‘સિનાનાહસુ-સ્નાનાદિષુ’ સ્નાન આદિ સે તથા ‘સ્થિયાસુ-સ્ત્રીષુ’ સ્ત્રી આદિસે ‘વિરતે-વિરતઃ’ અલગ રહે ॥૨૨॥

અન્યાર્થ—સાધુ જલસ્નાન સે કર્મબન્ધન જાનકર સંસાર સે મોક્ષ પર્યન્ત પ્રામુક જલ સે હી જીવન ધારણ કરે । બીજોં ઓર કન્દોં કા ઉપભોગ ન કરતા હુઆ સ્નાનાદિ સે ઓર સ્ત્રીયોં સે વિરત રહે ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જિસકી બુદ્ધિ સ્થિર હો વહ ધીર કહલાતા હૈ અથવા જો ધી અર્થાત્ બુદ્ધિ સે રાજિત-શોભિત હોતા હૈ, વહ ધીર કહલાતા હૈ । એસા ધીર પુરુષ જલસ્નાન સે કર્મબન્ધન જાનકર જબ તક સંસાર સે

રથી મોક્ષ પર્યન્તં ‘વિચ્છેણ-વિકટેન’ પ્રામુક જલ દ્વારા ‘જીવિજ્ઞ-જીવેત્’ જીવન ધારણ કરે ‘સે-સઃ’ તે સાધુ ‘વીચકંદાઈ-વીજકન્દાન્’ બી કંદ વિગેરેના ‘અમુંજમાણે-અમુજ્ઞાનઃ’ આહાર કર્યા વિના ‘સિનાનાહસુ-સ્નાનાદિષુ’ સ્નાન વિગેરેમાં તથા ‘સ્થિયાસુ-સ્ત્રીષુ’ સ્ત્રી વિગેરેથી ‘વિરતે-વિરતઃ’ અલગ રહે ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—જનસ્નાનને લીધે કર્મને બન્ધ થાય છે-કર્મોનું ઉપાર્જન થાય છે, એવું સમજીને સાધુએ જીવન પર્યન્તં (સંસાર જન્મજુમાંથી મુક્ત થઈને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી) પ્રામુક (અચિત્ત) જળ વડે જ પોતાનું જીવન ધારણ કરવું જોઈએ. તેણે બી અને કંદને ઉપભોગ કરવો જોઈએ નહીં, સ્નાનાદિના ત્યાગ કરવો જોઈએ અને સ્ત્રીઓથી દૂર રહેવું જોઈએ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જેની બુદ્ધિ સ્થિર હોય છે. તેને ધીર કહેવાય છે. અથવા ‘ધી’ એટલે બુદ્ધિ અને ધીર એટલે બુદ્ધિથી રાજિત-બુદ્ધિથી શોભતો પુરુષ. એવો ધીર પુરુષ એવું સમજી શકે છે કે જલસ્નાન કરવાથી કર્મોનું

‘જીવન’ કર્મ ‘પરિભ્રમ’ પરિભ્રમ-જલ્લસનાને કૃત્વે સતિ કર્મવન્ધનં મન્તીતિ સ્ત્રિભ્રમ ‘આદિમોક્ષ’ આદિમોક્ષમ્, આદિ: સંસારસ્તસ્માન્મોક્ષો વિરામ: इति आदिमोक्षः तम्। संसारविरामपर्यन्तम्-यावज्जीवनमित्यर्थः, ‘વિચ્છેદ’ વિક-
ટેન-તિલવળુકળોધૂમાદિધાવનજલેન તથા અચિત્તોષ્ણોદકેન પાણધારણં નિર્ષ-
હેતુ। પુનઃ કિં કર્તુમ્ ‘બોયકંદાઈ’ બીજકન્દાન્-બીજકન્દમૂલહરિત-શાકફલા-
દીન્ સચિત્તાન્ ‘અમુંજમાણે’ અમુંજાનઃ एतेषां बीजादीनां भोजनप्रकुर्वाणः। तथा
‘સિષ્ણાણાસુ’ इत्थियासु विरते’ સ્નાનાદિબુ-સ્નાનાડમ્યદ્વોદ્વત્તૈનાદિશાસ્ત્રનિષિદ્ધ-
ક્રિયાસુ, તથા ‘इत्थियासु’ સ્ત્રીબુ ‘વિરતે’ વિરતઃ, एतेभ्यः सर्वथैव निवृत्तिं
कुर्वाणः, यश्चेवंभूतः सर्वेभ्योऽपि आश्रयद्वारेभ्यो विरतः असौ साधुः विलक्षणः
कुशीलदोषैः न संस्पृष्टो भवति। तदभावाच्च संसारचक्रे परिभ्रमति कारणाऽभावात्।

વિરામ ન હો જાય તવ તક અર્થાત્ જીવન પર્યન્ત નિલ તંદુલ ગેદૂં
આદિ કે ધોવન સે યા અચિત્ત જલ સે પ્રાણ ધારણ કરે। તથા બીજ,
કન્દ, મૂલ, હરિત, શાક ફલ આદિ સચિત્ત ઘનસ્પતિ કા સેવન ન
કરતા હુઆ સ્નાન ઉષટન માલિશ આદિ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ ક્રિયાઓ સે
એવં સ્ત્રિયો સે વિરત રહે। જો એસા હોતા હૈ અર્થાત્ સમસ્ત આશ્રય
દ્વારો સે વિરત હોતા હૈ વહ વિલક્ષણ સાધુ કુઝીલ દોષો સે સ્પૃષ્ટ નહીં
હોતા ઓર દોષો કે અભાવ સે સંસાર ચક્ર મેં નહીં ધૂમતા, સંસાર કા
અભાવ હો જાને સે દુઃખ કા અનુભવ નહીં કરતા, દુઃખિત હોકર રોતા
નહીં હૈ ઓર નાના પ્રકાર કે ઉપાયો સે વિનષ્ટ નહીં હોતા હૈ। જો

ઉપાર્જન થાય છે, તેથી જ્યાં સુધી સંસારમાં જમણ બધ ન થાય ત્યાં સુધી
એટલે કે શોધપામ થાય ત્યાં સુધી એવો ધીર પુરુષ યોતાનાં પ્રાણો ટકાવ-
વાને માટે જ પ્રાસુક જળને ઉપયોગ કરે છે. એવો પુરુષ ભાતનું ધોવણ,
તલનું ધોવણ, ઘડનું ધોવણ આદિ અચિત્ત જળને જ પીવા માટે ઉપ-
યોગ કરે છે તથા તે બીજ, કન્દ, મૂળ, હરિત, શાક, ફળ આદિ સચિત્ત
વનસ્પતિયોનું પણ સેવન કરતો નથી, સ્નાન કરતો નથી, ઉષટન (શરીર
ચણાના લોટ અદિનું મર્દન) પણ કરતો નથી અને માલિશ પણ કરતો
નથી. કારણ કે આ બધી ક્રિયાઓને શાસ્ત્રોએ નિષેધ કરમાવ્યો છે. વળી
તે ઓઝોથી દૂર રહીને પ્રહાયર્થ મતનું બરાબર પાલન કરે છે. જે સાધુ આ
પ્રકારે સમસ્ત આશ્રય દ્વારોથી વિરત થઇ બાધ છે, એવો વિલક્ષણ સાધુ
કુશીલથી (દોષોથી) સ્પૃષ્ટ થતો નથી એટલે કે કોઇ પણ દોષ કરતો નથી.
આ પ્રકારે દોષોનો અભાવ થઇ જવાને કારણે તેને સંસાર ચક્રમાં જમણ
કરતું પડતું નથી. એવા પુરુષનાં સંસારનો અભાવ થઇ જવાને કારણે તેને

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ૩, ૧ કુશીલવતાં દોષનિરૂપણમ્ ૧૧૨

ન દુઃસ્વપ્નમ્ભવતિ, ન વા દુઃસ્વિતઃ સ્તનતિ, વિનશ્યતિ વા નાનાત્રિવૈરભૈરિતિ ।
 બુદ્ધિમન્તો પ્રવચનપરિશીલનમનિતસંગમવિદ્યુદ્વોદ્વુદ્ધવિવેકાઃ સ્નાનાદીનિ વિવેક-
 કર્મબન્ધજનકાનીતિ વિમાવ્ય, યાત્રમોક્ષં ન માપ્નુરન્તિ તાત્પર્યન્તં સાવચક્રિયો-
 પરિવર્જયેયુરિતિ માવઃ ॥૨૨॥

પુનરપિ કુશીલાનેવાધિકૃત્ય સૂત્રકારો વદતિ—‘જે માયરં ચ’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—‘જે માયરં પિયરં ચ હિચ્ચા, ગારં તેહા પુત્તપસું ધળં ચ ।

કુલાઈં જે ધાવઈ સાઝગાઈં અહોહુ’ સે સામણિયંસ્સ દૂરો ॥૨૩॥

છાયા—‘યો માતરં પિતરં ચ હિત્વા, અગારં તથા પુત્રપશું ધનં ચ ।

કુલાનિ યો ધાવતિ સ્વાદુકાનિ અથાહુઃ સ શ્રામણ્યસ્ય દૂરે ॥૨૪॥

બુદ્ધિમાન્ હૈં, પ્રવચન કે પરિશીલન સે જિનકા વિવેક જાગૃત્ત હોગયા હૈં,
 વે સ્નાન આદિ કો કર્મબન્ધ કા કારણ જાન કર, જલ્પતક મોક્ષ ન હો
 જાય તથ તક સાવચ વગપારોં કા ત્યાગ કરે ॥૨૨॥

સૂત્રકાર પુનઃ કુશીલોં કો લક્ષ્ય કર કે રહતે હૈં—‘જે માયરં ચ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જે-યઃ’ જો ‘માયરં પિયરં ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા
 એવં પિતાકો ‘હિચ્ચા-હિત્વા’ છોડકર ‘તહાગારં પુત્તપસું ધળં ચ-તથા
 અગારં પુત્રપશૂં ધનં ચ’ તથા ઘર, પુત્ર પશુ ઓર ધનકો છોડકર
 ‘સાઝગાઈં કુલાઈં ધાવઈ-સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ ભોજન

હુઃખેનો અતુલ્ય કરવો પડતો નથી, વેદનાઓને કારણે રુદન કરવું પડતું
 નથી, અને જન્મ જરા અને મરણતાં હુઃખો વેડવા પડતાં નથી. કારણ કે
 એવો પુરુષ તો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. જે બુદ્ધિમાન્ છે, પ્રવચનના પરિ-
 શીલનથી જેમનો વિવેક જાગૃત થઈ ગયો છે, તેમણે સ્નાનાદિને કર્મબન્ધના
 કારણરૂપ જાણીને, જીવન પર્યન્ત (મોક્ષપ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી), તેનો ત્યાગ
 કરવો જોઈએ અને સાવચ વ્યાપારોનો પણ-જીવહિંસા થતી હોય એવી
 પ્રવૃત્તિઓનો પણ-ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥ગાથા ૨૨॥

સૂત્રકાર ફરી કુશીલ સ્વયૂથિકેને અતુલ્યીને એવું કહે છે કે-
 ‘જે માયરં ચ’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ—‘જે-યઃ’ જેઓ ‘માયરં પિયરં ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા
 અને પિતાને ‘હિચ્ચા-હિત્વા’ છોડીને ‘તહાગારં પુત્તપસું ધળં ચ-તથા અગારં
 પુત્રપશૂં ધનં ચ’ તથા ઘર, પુત્ર, પશુ, અને ધનને છોડીને ‘સાઝગાઈં કુલાઈં-
 ધાવઈ-સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ ભોજનવાળા ઘરોમાં હોય છે.

૧૧૬

સ્વચરતાજ્ઞવે

અન્વયાર્થ:—(જે) યઃ (માયરં પિયરં ચ) માતરં પિતરં ચ (દિચ્વા) દિત્વા-
ત્ત્વરિત્યજ્ય (તદાગારં પુત્રપશું ધનં ચ) તથા આગારં ગૃહં પુષ્પ પશું ગવાદિકં
જનં સુવર્ણાદિકં પરિત્યજ્યાપિ (સાઝગાઈં કુલાઈં ધાવડ) સ્વાદુકાનિ સ્વાદિષ્ટ
ભોજનયુતાનિ કુલાનિ ગૃહાણિ ધાવતિ ગચ્છતિ (સે) સઃ એતાદશઃ સાધુઃ (સામ-
ણિયસ્સ) શ્રામણ્યસ્ય=શ્રમણમાત્રસ્ય (દૂરે) દૂરે-અતિદૂરે વિઘટે ઇતિ (અહાહુ)
અથાહુઃ કથયંતિ તીર્થકરાદયઃ ॥૨૩॥

ટીકા:—‘જે’ યઃ અપરિણતસમ્યક્ ધર્મા ‘માયરં’ માતરમ્ ‘પિયરં’ પિતરમ્ ચ
‘દિચ્વા’ દિત્વા પરિત્યજ્ય ‘તદા’ તથા ‘ગારં’ અગારં-ગૃહમ્ ‘પુત્રપશું’ પુત્રં પશુમ્, ગોમ-
દિવાદિકમ્ ‘ધનં ચ’ ધનં ચ-સુવર્ણાદિકમ્, પરિત્યજ્ય સમ્યગુત્પાનોસ્થિતઃ મત્રજ્યા-
માવાય, તદ્ધૂરિમારવદનેઽસમયો હીનસત્ત્વતયા। ‘સાઝગાઈં’ સ્વાદુકાનિ-સ્વાદુ-
ભોજનવન્તિ ‘કુલાઈં’ કુલાનિ, ગૃહાણિ ‘જે’ યઃ ‘ધાવડ’ ધાવતિ, મત્રજ્યામાદા-
‘વાલે ઘરોં મેં દોડતા હૈ’ ‘સે-સઃ’ વહ ‘સમાણિયસ્સ-શ્રામણ્યસ્ય।
‘અમણસ્વ સે’ ‘દૂરે-દૂરે’ અત્યંત દૂર હૈ એસા ‘અહાહુ-અથાહુઃ’
તીર્થકરોને કહા હૈ ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ:—જો માતા, પિતા, પુત્ર, પશુ, ધન ઓર ગૃહ કા ત્યાગ
કરકે મી રસ લોલુપી થન કર સ્વાદિષ્ટ ભોજન વાલે ઘરોં મેં
જાતા હૈ, એસા સાધુ સાધુતા સે દૂર હી રહતા હૈ। એસા તીર્થકર
ગણધર કહતે હૈ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ:—જિસ જીવન મેં ધર્મ સમ્યક્ પ્રકાર સે પરિણત નહીં હુઆ
હૈ, એસા જો સાધુ માતા, પિતા કો ત્યાગકર તથા ઘર, પુત્ર, ગાય, ખેસ
આદિ પશુઓં ઓર સુવર્ણ આદિ ધન કો ત્યાગ કર દીક્ષિત હુઆ હૈ,
વહ યદિ સ્વાદુ ભોજન વાલે ઘરોં મેં ભોજન લેને જાતા હૈ અર્થાત્

‘સે-સઃ’ તે ‘સામણિયસ્સ-શ્રામણ્યસ્ય’ શ્રમણત્વથી ‘દૂરે-દૂરે’ અત્યંત દૂર છે
તેમ ‘અહાહુ-અથાહુઃ’ તીર્થકરોએ કહ્યું છે. ॥૨૩॥

સૂત્રાર્થ:—માતા, પિતા, પુત્ર, પશુ, ધન અને ગૃહનો ત્યાગ કરીને
અંધમ અહલુ કરવા છતાં પણ જે સાધુ રસલોલુપ બનીને, જ્યાંથી સ્વાદિષ્ટ
ભોજન મળતું હોય અવાં ઘરોમાં જ બાય છે, એવો સાધુ સાધુતાથી દૂર
જ રહે છે, એવું તીર્થકરો અને ગણધરો કહે છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ:—જેના જીવનમાં ધર્મ સમ્યક્ પ્રકારે પરિણત થયો નથી, એવો
કાઈ પુરુષ માતા, પિતા, પુત્ર આદિ પરિવારનો તથા ગાય, ભેંસ આદિ
પશુઓનો તથા સુવર્ણ આદિ ધનનો અને ઘર ખારનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા
અંગીકાર કરવા છતાં પણ સ્વાદલોલુપતાનો ત્યાગ કરી શકતો નથી. એવો

સમયાર્થે ઓધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૭ ઉ. ૧ કુશીલવતાં ઘોષનિરૂપણમ્ ૨૧૨

યાઽપિ તદ્મારવહનાસમર્થઃ જિહ્વાલોલુપતયા સ્વાદુભોજનમાપ્તયે ધનિનાં ગૃહં
 ધાવતિ । 'સે' સઃ-શીતલાચારી 'સામણિયસ્ત' શ્રામણ્યસ્ય નિર્ગ્રન્થભાવસ્ય દૂરે
 ભવતીતિ । 'અદાહુ' અદાહુઃ-તીર્થંકરગણધરાદયઃ । યઃ કશ્ચિત્સુદુસ્ત્યજમાતૃપિતૃ-
 પૃથુધનાદીન્ સંસ્મરિત્યજ્ય સાધુભાવં ગતોઽપિ સ્વાદુભોજનાશયા તાદૃશભોજનમાપક-
 ધનિનાં ગૃહવિશેષે દૂરાવદૂરતરં ગચ્છતિ । ગચ્ચા પરમાન્નમાનીય જિહ્વાલૌર્યં
 શિથિલપન્નાપિ ન શિથિલપતિ પ્રત્યુત હવિષા કુળ્ળવર્તમેવ વર્દ્યયતિ, હીનસત્ત્વસ્ય
 સર્વજોઽપિ નિર્ગ્રન્થસ્યાઽતિદૂરે મત્ત્યેવં તીર્થંકરાદયઃ પ્રતિપાદ્યન્તિ । ૨૨૩॥

ગૃહસ્થાગી હોકર भी जिह्वालोलुपता के कारण धनवानों के घर में
 भिक्षा के लिए जाता है, वह साधुपन से दूर ही रहता है । तीर्थंकर
 गणधर आदि महापुरुष ऐसा कहते हैं ।

સારાંશ यह है कि बड़ी कठिनाई से त्यागो जाने वाले माता, पिता,
 पुत्र, धन और गृह आदि को भी त्याग कर जो साधु बना है, वह
 यदि जिह्वालोलुप होकर सुस्वादु भोजन के लिए धनियों के घरों में
 भिक्षा के लिए जाता है तो संयम से दूर ही हो जाता है । वह
 स्वादिष्ट भोजन लाकर जिह्वालोलुपता को शान्त करना चाहता
 हुआ भी जिह्वालोलुपता को अधिक बढ़ाता है । जैसे घी अग्नि को
 बढ़ाता है । ऐसा तीर्थंकरों ने प्रतिपादन किया है । ॥२३॥

સાધુ એવાં ઘરેમાં ભિક્ષા વહેરવા બળ છે કે બ્યાંથી સ્વાદિષ્ટ ભોજન મળે
 છે, એટલે કે સ્વાદલોલુપતાને કારણે તે ધનવાનોને ઘર જ ભિક્ષા લેવા બળ
 છે. એવા સાધુને સાધુ જ કહી શકાય નહીં કારણ કે તે પુરુષમાં સાધુના
 ગુણોનો અભાવ હોય છે, એવું તીર્થંકર આદિ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે.

તાત્પર્ય એ છે કે માતા, પિતા, પુત્ર, પથુ, ધન, ઘર આદિને ત્યાગ
 કરવો ધણો જ મુશ્કેલ છે. એવો કષ્ટપ્રદ ત્યાગ કરીને જેણે સંયમ અંગી-
 કાર કર્યો છે એવો સાધુ પણ જો સ્વાદલોલુપ થઈને સ્વાદિષ્ટ ભોજનને માટે
 ધનવાનોના ઘરોમાં જ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે બળ, તો તે સંયમનો
 વિશયક જ બને છે. આ પ્રકારે જિહ્વાલોલુપતાને શાન્ત કરવા માગતો તે
 સાધુ જિહ્વા લોલુપતાને શાન્ત કરવાને બદલે તેને વધારતો જ રહે છે. જેમ
 અગ્નિમાં ઘી હોમવાથી અગ્નિ અધિક પ્રભવલિત થાય છે, એજ પ્રમાણે
 સ્વાદિષ્ટ ભોજન ખાવાથી તેની સ્વાદલોલુપતા વધતી જ બળ છે અને તે
 વધારેને વધારે શિથિલચારી થતો બળ છે, એવું તીર્થંકર આદિ મહા-
 પુરુષોએ કહ્યું છે. ॥૨૩॥

૧૫૨

સૂત્રકારનાં શબ્દો

પુનરપ્યાહ સૂત્રકારઃ—‘કુલાઈ’ इत्यादि ।

પૂર્ણ—કુલાઈ જે ધાવડ સાડાગાઈ અઘાતિ ધમ્મં ઉદરાણુ ગિદ્ધે ।

અહાહુ સે આચરિયાણ સયંસે જે લાવયેજ્જા અસનસ્સ હેઝા ૨૪

છાયા—કુલાનિ યો ધાવતિ સ્વાદુકાનિ આરૂયાતિ ધર્મમુદરાણુગૃદ્ધઃ ।

અથાહુઃ સ આચાર્યાણાં શતાંશો ય આલાપયેદશનસ્ય હેતોઃ ॥૨૪॥

અન્વયાર્યઃ—(ઉદરાણુગિદ્ધે) ઉદરાણુગૃદ્ધઃ—ઉદરભરણવ્યગ્રઃ સન્ (જે) યઃ પુરુષઃ

(સાડાગાઈ કુલાઈ ધાવડ) સ્વાદુકાનિ—સ્વાદુભોજનવિશિષ્ટાનિ કુલાનિ—ગૃહાણિ ધાવતિ ગચ્છતિ (ધમ્મં આઘાતિ) ધર્મ ધર્મકથામારૂયાતિ કવયતિ (સે આચરિયાણ-

સૂત્રકાર ફિર કહતે હૈ—‘કુલાઈ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ઉદરાણુગિદ્ધે—ઉદરાણુગૃદ્ધઃ’ ઉદર પોષણ મેં તત્પર ‘જે-યઃ’ જો પુરુષ ‘સાડાગાઈ કુલાઈ ધાવડ—સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત હોનેવાલે ઘરોં મેં જાતે હૈં તથા વહાં જા કર ‘ધમ્મં આઘાતિ—ધર્મ આરૂયાતિ’ ધર્મકા કથન કરતે હૈં ‘સે આચરિયાણ સયંસે —સઃ આચાર્યાણાં શતાંશઃ’ વે આચાર્યકે શતાંશ મી નહીં હૈં ‘જે અસનસ્સ હેઝ લાવયેજ્જા—યઃ અશનસ્ય હેતોઃ આલાપયેત્’ તથા જો ભોજન કે લોભ સે અપને ગુણોં કા વર્ણન કરતા હૈ વે મી આચાર્યોં કે શતાંશ મી નહીં હૈં ॥૨૪॥

અન્વયાર્ય—જો ઉદરાસક્ત (પેટ ભરા) હો કર સ્વાદિષ્ટ ભોજન વાલે ઘરોં મેં જાતા હૈ ઓર વહાં જાકર ધર્મોપદેશ કરતા હૈ, વહ સાધુ

સૂત્રકાર કુશીલોને અનુલક્ષીને વિશેષ કથન કરે છે—‘કુલાઈ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘ઉદરાણુગિદ્ધે—ઉદરાણુગૃદ્ધઃ’ ઉદર પોષણમાં તત્પર ‘જે-યઃ’ જે પુરુષ ‘સાડાગાઈ કુલાઈ ધાવડ—સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત થવાવાળા ઘરોંમાં જાય છે. તથા ત્યાં જઈને ‘ધમ્મં આઘાતિ—ધર્મ આરૂયાતિ’ ધર્મનું કથન કરે છે. ‘સે આચરિયાણ સયંસે—સઃ આચાર્યાણાં શતાંશઃ’ તેઓ આચાર્યની શતાંશ પણ નથી ‘જે અસનસ્સ હેઝ લાવયેજ્જા—યઃ અશનસ્ય હેતોઃ આલાપયેત્’ તથા જેઓ ભોજનના લોભથી પોતાના ગુણોનું વર્ણન કરે છે, તેઓ પણ આચાર્યોના શતાંશ પણ હોતા નથી. ॥ ૨૪ ॥

સૂત્રાર્થ—જે સાધુ ઉદરભર (ભોજન ભેળવવાની લોભપ્રતાપી યુક્ત) થઈને સ્વાદિષ્ટ ભોજન મળે એવાં ઘરોંમાં જાય છે અને ત્યાં જઈ એ ધર્મો-

સમવાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ. બ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં લોખનરૂપણમ્ ૬૨૩

સર્વસે) સઃ આચાર્યોનાં શતાંશઃ શતમાન્યુતદ્વયર્થઃ (જે અસગસસ હેઠુ લાવણજ્ઞા) યઃ અન્નસ્ય મોજનસ્ય હેતોઃ કારણાત્ આભાપયેત્ સ્વકીયગુણાનિતિ ॥૨૪॥

ટીકા—‘ઉદરાણુગિદ્દે’ ઉદરાણુમુદ્દઃ, ઉદરે અણુમુદ્દઃ, ઉદરમરણાય વ્યગ્રચિત્તઃ ‘જે’ યઃ કશ્ચિન્ સાધુઃ ‘સાડગાઈ’ રસાદુકાનિ-સુસ્વાદુમિષ્ટાન્ન-મોજનવિશિષ્ટાનિ ‘કુલાઈ’ કુલાનિ-ધનિનાં કુલાનિ ‘ધાવહ’ ધાવતિ-ગચ્છતિ તથા કૃત્વા આહારમાનેતું તદ્દુદ્ધં પ્રવિદ્ય, તસ્મૈ યદોચિષ્યતે કથાનકાદિકં તત્તસ્મૈ આલગતિ । ‘ધમ્મં અગતિ’ ધર્મમ્ પ્રાપ્તયતિ=સુન્દરગીતિ મિત્રા વર્ણયતિ । અયં માનઃ—યો હિ ઉદરંધરઃ મોજનનિમિત્તં દાનશ્રદ્ધાવિનયવતિ મહતિ કુલે ત-સ્માક્ષ્ણં ગત્વા મહતીઃ કથાઃ કથયતિ, સ સર્થેયા કુશીલ એવ જ્ઞેયઃ—કથં કથમપિ

આચાર્યોં કા શતાંશ મી નહીં હૈ અર્થાત્ સૌવાં ભાગ મી નહીં હૈ । જો આહાર કે લિપ અપને ગુણોં કી પ્રશંસા કરવાતા હૈ, વહ મી આચાર્ય કા શતાંશ મી નહીં હૈ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—જો ઉદર મેં મુદ્દ હૈ અર્થાત્ પેટ ભરને મેં તસ્પર હૈ ઓર સુસ્વાદુ મિષ્ટાન્ન મોજન વાલે ઘરોં મેં જાતા હૈ ઓર આહાર લેને કે લિપ ડન ઘરોં મેં પ્રવેશ કરકે ધર્મકથા કરતા હૈ, વહ આચાર્યોં કે યા આર્થોં કે શતાંશ ભાગ મી નહીં હૈ । યહાં ‘શત’ શબ્દ ઉપલક્ષણ હૈ, અતપ્ત એસે રસલોલુપ વક્તા કો આચાર્ય કા લાઘવાં ભાગ મી નહીં સમમ્મના ચાહિપ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો ઉદર ધર મોજન કે ઉદ્દેશ્ય સે દાન શ્રદ્ધાન ઓર વિનય વાલે કિસી બડે ઘર મેં જાકર લક્ષ્મી

પદેશ દે છે, તે સાધુ આચાર્યોના શતાંશ પણ નથી એટલે કે આચાર્યના શુદ્ધોના તે સાધુમાં અભાવ હોવાથી તેનામાં આચાર્યના સોમાં ભાગની પણ યોગ્યતા નથી. જે સાધુ આહારને માટે પોતાના શુદ્ધોની પ્રશંસા કરે છે કે કરાવે છે. તે સાધુમાં પણ આચાર્યના શુદ્ધોના સોમાં ભાગનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—જે સાધુ પોતાનું પેટ ભરવાની લાલસાથી પ્રેરાઇને, સ્વાહિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત થાય એવાં ઘરોમાં જ જાય છે, અને તે ઘરોમાં પ્રવેશ કરીને ધર્મપદેશ દે છે, તે સાધુ આચાર્યોના સોમાં ભાગની ધરાબર પણ નથી. એહી ‘શત’ પદ ઉપલક્ષણ માત્ર છે, તેથી એવા રસલોલુપ વક્તાને આચાર્યોના લાઘવો ભાગ ગણી શકાય નહીં. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે સાધુ સ્વાહિષ્ટ ભોજન મેળવવાની ઇચ્છાથી, દાન, શ્રદ્ધા અને વિનયથી સંપન્ન કોઈ ધૂનવાન ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને લાંબી ક્ષમંકથા કરે છે. એવા સાધુને

સાધુભિરીદ્ધકર્મ ન કર્તવ્યમ્ । 'સે' સઃ 'આચરિયાણ' આચાર્યાણામ્ આર્યાણાં વા (સચંસે) શતાંશઃ, શતમિતિપદમુપલક્ષણમ્, તેન સ વક્તા-આચાર્યાણાં શતસહસ્રાદપિ અધોદેશે વર્તતે इत्यवगन्तव्यम् । તથા 'જે, યઃ 'અસનસ્સ' અસનસ્ય, ઇહાપિ અસનપદમુપલક્ષણમ્, તેન વસ્ત્રાદીનામપિ સંગ્રહો જ્ઞેયઃ । તેન અસનસ્ત્રાદેઃ 'દેજ' હેતોઃ 'લાત્રપજ્ઞા' આલાપયેત્ । અસ્યાડ્યમર્થઃ-ચ આહારાય વસ્ત્રપ્રાપ્તયે વા સ્વક્રીયગુણાન્ પરદ્વારા પર્યાપયેત્, સોડપ્યાચાર્યગતગુણેભ્યઃ સહસ્રાંડશાદપ્યધોડ્યો વર્તતે સાધુસ્વરહિતો મતિ । સ્વીયં ગુણં સ્મૃત્વાદેવ યો વર્ણયતિ, સ તુ કઃ કથંભૂતશ્ચેતિ જ્ઞાનિન એવ જાનન્તિ । અધમાદપ્યધમ इति । યઃ ઉદરંભરી લોકે સ્વાદુભોજનલોભેન લુબ્ધઃ સ્વાદુભોજનપાત્રિયોગ્યં ધનિનો ગૃહમાસાઘ તપ ધર્મ-

લમ્બી ધર્મકથા કરતા હૈ, ઉસે સર્વથા કુશીલ હી સમજના ચાહિય । સાધુઓં કો એસા કર્મ કદાપિ નહીં કરના ચાહિય ।

હસકે અતિરિક્ત જો અન્ન કે લિયે ઓર ઉપલક્ષણ સે વસ્ત્ર આદિ કે લિયે અપને ગુણોં કો દુસરે કે દ્વારા પ્રશંસા કરવાતા હૈ, વહ બી આચાર્ય કે ગુણોં કે શતાંશ યા સહસ્રાંશ ભાગ મેં નહીં હૈ । વહ સાધુતા સે રહિત હૈ । જો અપને મુખ સે અપને ગુણ કા વર્ણન કરતા હૈ, વહ કોન ઓર કેસા હોતા હૈ, વહ તો જ્ઞાની હી જાનતે હૈ । વસ્તુતઃ વહ અધમ સે બી અધમ હૈ ।

આશય વહ હૈ કિ જો ઉદરંભરા પેટભરા સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત કરને કે ઉદ્દેશ્ય સે કિસી ધનાઢય કે ઘર જાતા હૈ ઓર ઉત્તમ ભોજન

તદન કુશીલ જ સમજવો નોંધવો. સાધુઓએ એવું કંઈ કદી કરવું નોંધવું નહીં.

વળી અત્રને માટે (ઉપલક્ષણથી વસ્ત્રને માટે પણ ગ્રહણ કરી શકાય) જે સાધુ પોતાના ગુણોની ઘીળાં લોકો દ્વારા પ્રશંસા કરાવે છે અથવા પોતે જ પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે, તે સાધુમાં પણ આચાર્યના શતાંશ, સહસ્રાંશ કે લક્ષાંશ ગુણોને પણ સદ્ભાવ હોતો નથી. તે પણ સાધુના રહિત હોવાને કારણે કુશીલ જ ગણાય છે. જેઓ પોતાને મોટા પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે, તેઓ કોણ અને કેવાં હોય છે, તે તો જ્ઞાનીઓજ જાણે છે. ખરી રીતે તો એવાં પુરુષો અધમમાં અધમ હોય છે.

આ કથનનું તાર્પર્ય એ છે કે જે ઉદરભર (સ્વાદુ લોભુપ) સાધુ, સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત કરવાની લાલચે કેંઈ ધનવાન માણસના ઘેર બંધને, ઉત્તમ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૭૩. ૧ કુશીલવતાં લોષનિક્ષણમ્ ૬૨૧

કયાં કયાંતિ, સ સાધુમાયાદ્ભ્રષ્ટઃ । યસ્તુ પુનરાહારસ્વાર્થે સ્વકીયાન્ ગુણાન્
પરેણ રૂપાયયતિ, સોડપ્યધમઃ । યથ સ્વગુણં સ્વેનૈવ પ્રકાશયતિ સ તુ અધમાડપ્યધમ
ઈતિ ભાવઃ ॥૨૪॥

પુનરપ્યાહ—‘નિક્ષલ્પમ્ દીને’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્ક—‘નિક્ષલ્પમ્ દીને પરમોયણંમિ મુહમંગલીષ ઉદરાણુગિદ્ધે ।

નીવારગિદ્ધે વ મહાવરાહે અદૂરેણ એહિદં વ્રાતમેવ ॥૨૫॥

છાયા—નિક્ષલ્પ્ય દીનઃ પરમોજને મુલ્કમાંગલિક ઉદરાણુગુદઃ ।

નીવારગુદ ઇવ મહાવરાહઃ અદૂરેણ્યતિ વ્રાતમેવ ॥૨૫॥

પાને કે વિચાર સે વહાં ધર્મકથા કરતા હૈ, વહ સાધુતા સે ભ્રષ્ટ
હોજાતા હૈ ઓર જો આહાર વસ્ત્ર આદિ કે લિપ અપને ગુણોં કો દુસરોં
સે પ્રકટ કરવાતા હૈ, વહ બી અધમ હૈ । જો અપને ગુણોં કો અપને હી
મુલ્ક સે પ્રકટ કરતા હૈ વહ અધમાધમ હૈ ॥૨૪॥

શબ્દાર્થ—‘નિક્ષલ્પમ્-નિક્ષલ્પ્ય’ જો પુરુષ ઘર સે નિકલકર
‘પરમોયણંમિ દીને-પરમોજને દીનઃ’ અન્યકે ભોજનકેલિયે દીનબનકર
‘મુહમંગલીષ-મુલ્કમાંગલિકઃ’ માટ કે જૈસા દુસરેકી પ્રશંસા કરતા હૈ
‘નીવારગિદ્ધેવ મહાવરાહે-નીવારગુદ ઇવ મહાવરાહઃ’ વહ તખ્તુલ કે
દાનોં મેં આસક્ત મહાત્મ સુખર કે જૈસા ‘ઉદરાણુગિદ્ધે-ઉદરાણુગુદઃ’
ઉદર પોષણ મેં તત્પર હૈ ‘અદૂરેણ-અદૂરે’ વહ શીઘ્ર હી ‘વાયમેવ-વાત-
મેવ’ નાશકો હી ‘એહિદં-એહ્યતિ’ પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥૨૫॥

લોજન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી, ધર્મકથા કરે છે. તે સાધુના ધર્મશુ-આચાર-
શાસ્ત્ર પાલન નહીં કરવાને કારણે ‘સાધુ’ કહેવાને પાત્ર નથી, વળી જે સાધુ
આહાર, વસ્ત્ર આદિને માટે બીજાની પાસે પોતાના શુભોની પ્રશંસા કરાવે છે,
તે પણ અધમ છે. જે પોતાનાં શુભો પોતાને જ માટે પ્રકટ કરે છે તેને તે
અધમમાં અધમ કહી શકાય. ॥ગાથા ૨૪.॥

‘નિક્ષલ્પમ્ દીને’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘નિક્ષલ્પમ્-નિક્ષલ્પ્ય’ જે પુરુષ ઘેરથી નીકળીને ‘પરમોયણંમિ
દીને-પરમોજને દીનઃ’ અન્યના લોજન માટે દીન બનીને ‘મુહમંગલીષ-
મુલ્કમાંગલિકઃ’ માટની જેમ બીજાના વખાણ કરે છે ‘નીવારગિદ્ધેવ મહાવરાહઃ-
નીવારગુદ ઇવ મહાવરાહઃ’ તે ચોખાના દાણામાં આસક્ત માટા ભુંડની જેમ
‘ઉદરાણુગિદ્ધે-ઉદરાણુગુદઃ’ ઉદર પોષણમાં તત્પર છે, ‘અદૂરેણ-અદૂરે’ તે અત્યંત
‘વાયમેવ-વાતમેવ’ નાશને જ ‘એહિદં-એહ્યતિ’ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૫ ॥

અન્વયાર્થ:—(નિવલ્લમ્મ) નિષ્કમ્ય-સંયમં ગૃહીત્વાપિ (પરમોપર્ણમિ દીને) પરમોજને દીન:—પરાહારવિષયે દૈન્યમુપગત: (મુદ્ધમંગલીષ) મુલ્લમાંગલિક:—અન્યસ્થ પ્રશંસક: (નીવારગિદ્ધેવ મહાવરાદે) નીવારમૃદ્ધો મહાવરાદ્દેવ તન્દુલકળાસક્ત-શૂકરવત્ (ઉદરાણુગિદ્ધે) ઉદરાણુમૃદ્ધ: ઉદરપોષણે તત્પર:, (અદૂરપ) અદૂરે-અતિ-સમીપે (ધાયમેત્ર) ધાતં વિનાશમેત્ર (ઈદિદ્) ઇદ્યતિ-પ્રાપ્સ્યતીત્યર્થ: ॥૨૫॥

ટીકા—યો હિ પુરુષ: સ્વકીયં ગૃહકલત્રધનધાન્યાદિકં પરિત્યજ્ય ‘નિવલ્લ-મ્મ’ નિષ્કમ્ય ગૃહાભિમુલ્લ સંયમં ગૃહીત્વેત્યર્થ: ‘પરમોપર્ણમિ’ પરમોજને, પરકી-યાહારવિષયે ‘દીને’ દીન:—દૈન્યમુપગત: રસનેન્દ્રિયવશ્વર્ત્તી ચારણવત્. ‘મુદ્ધ-મંગલીષ’ મુલ્લમાંગલિક: મુલ્લેન મંગલાનિ પ્રશંસાવાક્યાનિ વદતિ ય: સ મુલ્લ-માંગલિક:, મુલ્લેન પરપ્રશંસાકારક:, પ્રશંસાપકારો યથા—

પુન: કહતે હૈં—‘નિવલ્લમ્મ દીને’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—જો સંયમ કો ગ્રહણ કરકે ત્રી પરકીય આહાર મેં દીન હૈ, મુલ્લ માંગલિક અર્થાત્ દુસરે કી પ્રશંસા કરતા હૈ, થહ તન્દુલ-કળોં મેં આસક્ત મહાશૂકર કે સમાન ઉદરપોષણ મેં તત્પર હોકર શીઘ્ર હી વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોગા ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ અપને ગૃહ, પત્ની, ધન, ધાન્ય આદિ કા ત્યાગ કરકે ઓર સંયમ કો ધારણ કરકે પરકીય આહાર કે વિષય મેં દીનતા કો પ્રાપ્ત હૈ, રસના ઇન્દ્રિય કા દાસ હૈ અર્થાત્ રસલોલુપ હૈ તથા જો મુલ્લમાંગલિક હૈ અર્થાત્ મુલ્લ સે પ્રશંસાવચન બોલના હૈ, યથા—‘પુણ્યાત્મા દીનલોકાનાં’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—જેઓ સંયમ થકણ કરવાં છતાં પણ પરકીય આહારના વિષયમાં દીનતા બતાવે છે, જેઓ મુલ્લમાંગલિક છે એટલે કે આહાર મેળ-વવા માટે ઘાતાની પ્રશંસા કરનારા છે, તેઓ તન્દુલ કળોમાં (ચોખાના કાણુમાં) અસક્ત થયેલાં મહાશૂકરની જેમ ઉદર પોષણ માટે લોલુપ થઈને વિનષ્ટ થાય છે—સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવને બદલે સંસારમાં બ્રમણ કરીને દુઃખોનું વેદન કર્યા કરે છે. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ માતા, પિતા, પત્ની, પુત્ર ધન, ઘર આદિનો ત્યાગ કરીને સંયમ અંગીકાર કરવા છતાં આહાર પ્રાપ્તિને માટે દીનતા બતાવે છે, સ્વાદલોલુપ બનીને (રસના ઇન્દ્રિયના દાસ બનીને) જેઓ ઘાતાની પ્રશંસા કરે છે, તેઓ પણ સંયમથી બ્રહ્મ થઈને પિતાનો જ વિનાશ નોતરે છે. તેઓ ઘાતાની કેવી પ્રશંસા કરે છે તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

સમયાર્થેબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭૩. ૧ કુશીલવતાં ચોષનિરૂપણમ્ ૬૨૭

‘પુણ્યાત્મા દીનલોકાનાં દારિદ્ર્યહરણે પ્રમુઃ ।

દૂરે મેરુરદૂરે ત્વં કલ્પવૃક્ષોઽજડઃ કિઙ્કઃ ॥૧॥

एवं मुखेन पुण्यकार्ये त्वं बहुधनं व्ययसि इत्यादीनि प्रशंसावाक्यानि वदति
एतादृशो मुखमांगलिकः । दीनतां गत इति यावत् । तदुक्तम्—

सो एसो जस्स गुणा विवरन्ति निवारिमा दसदिशासु ।

इहं कथासु सुचसि पच्चक्खं भञ्ज दिट्ठोसि ॥૨॥

छाया—स एवः यस्य गुणाः विवरन्ति निवारिता दशदिशासु ।

इतरासु कथासु श्रूयते मत्पक्षमद्य दृष्टोमीति ॥૨॥

સ એવ ભવાન યસ્ય કીર્તિર્દિશુ પ્રસૂતા પ્રથમપ્રદં ભવન્તં કયાયામેવા મુખમ્ ,
અથ તમેવ ભવન્તં મત્પક્ષતઃ પશ્યામીતિ ભાવઃ ।

आप तीनलोक में पुण्यात्मा हैं, दीन जनों की दरिद्रता को दूर करने में समर्थ हैं । मेरु दूर है परन्तु आप दूर नहीं हैं । सय की सब कमनाओं को पूर्ण करने वाला कल्पवृक्ष आपके समान हो सकता है, परन्तु उसमें न्यूनता यह है कि वह जड़ है । आप में जड़ता नहीं है । इस प्रकार आप मेरु और कलावृक्ष से भी बढ़कर हैं ।

આપ પુણ્ય કૃત્યોં મેં ઘટુત વનવ્યય કરતે હેં, હસ પ્રકાર પ્રશંસા કરનેવાલા મુલમાંગલિક કહલાતા હે । કહા બી હે—‘સો एसो जस्स गुणा’ इत्यादि ।

‘ઓહો ! આપ વહી હેં । જિન કે ગુણ દસોં દિશાઓં મેં વિચરણ કર રહે હેં ! આપ કા નામ અમી તક તો કથા કહાનિયોં મેં સુનાયા, આજ આપકો સાક્ષાત્ દેલા !’

‘પુણ્યાત્મા દીનલોકાનાં’ ઇત્યાદિ—

‘આપ ત્રણે લોકમાં સૌથી મહાન પુણ્યાત્મા છે. આપ દીનજનોની દીનતા દૂર કરવાને સમર્થ છે, મેરુ દૂર છે, પણ આપ દૂર નથી. આપ સૌની સઘળી કામનાઓ પૂર્ણ કરનાર કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. પરન્તુ કલ્પવૃક્ષમાં તો આપના કરતાં એક ન્યૂનતા છે. કલ્પવૃક્ષ તો જડ છે, પરન્તુ આપ જડ નથી. આ રીતે આપ મેરુ અને કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ મહાન છે.’ આપ દાન આદિ પુણ્ય કાર્યો પાછળ ખૂબ જ ધન વાપરો છે. આ પ્રકારે દાતાની પ્રશંસા કરતાં હો ‘મુખમાંગલિક’ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે—‘તો एसो जस्स गुणा’ ઇત્યાદિ—

‘અહો, આપ તો એવાં પુરુષ છે કે જેના ગુણો હસે દિશાઓમાં વ્યાપી જયાં છે, આપનું નામ અત્યાર સુધી તો કથા, વાર્તાઓમાં જ સાંભળ્યું

અનેન પ્રકારેણ 'ઉદરાણુગિદ્ધે' ઉદરાણુગૃદ્ધઃ=ઉદરમરણાન્નં પ્રતિ સ્પૃહાવાન્ વિનાશમેતિ। ક ઇવ તત્રાહ-'નીવારગિદ્ધેવ મહાવરાહે' નીવારગૃદ્ધ ઇવ મહાવરાહઃ, નીવારો=અનધાન્યમ્ તસ્મિન્ ગૃદ્ધ આસક્તઃ, આસક્તવિત્તપરિવારમાદાય મહાવરાહઃ સ્થૂલકાયઃ શૂકર ઇવાડતિસંકટે મવિષ્ઠઃ સન્ 'અદૂરપ્' અદૂરે અતિશીઘ્રમ્ 'ઘાતમેવ' વિનાશમેવ 'પહિહ' અવ્યયિ, પ્રાપ્સ્યતિ। અવશ્યમેવ વિનાશમેવવ્યપતિ નાડન્યા ગતિરસ્તિ। યથા વરાહો જિહ્વાલોલુપતયા મોઝ્યાસક્તોડતિસંકટ-સ્થાનં પ્રાપ્ત્ય વિનશ્યતિ, તથૈવાડયં મુખમાંગલિક ઇવ ઉદરપોષણાર્થં પરગૃહં ધાવન્ સંસારસંકટમાપતિતો વિનાશમેવ પ્રાપ્સ્યતીતિ। યઃ સ્વીયં શુદ્ધાદિકમુત્સૃજ્ય

इस प्रकार पेट के लिए जो दूसरों की प्रशंसा करता है, वह मुख-मांगलिक विनाश को प्राप्त होता है। इस अर्थ को समझाने के लिये उपमा का प्रयोग करते हैं—नीवार नामक जंगली धान्य में आसक्त स्थूलकाय शूकर जैसे परिवार सहित संकट में पड़कर शीघ्र ही विनाश को प्राप्त होता है, विनाश को प्राप्त होने के अतिरिक्त उसकी दूसरी कोई गति नहीं, है उसी प्रकार वह उदरभरी भी विनाश को ही प्राप्त होता है।

आशय यह है—जैसे शूकर जिह्वालोलुप होकर भोजन में आसक्त होता है और संकटस्थान को प्राप्त करके प्राणों से रहित होता है उसी प्रकार मुखमांगलिक साधु भी उदर गृद्ध रसलोलुप होकर पराये घरों

હતું, આજ આપને સાક્ષાત્ ભોવાની તક મળી છે. આ પ્રકારે પેટને ખાતર જે અન્યની પ્રશંસા કરે છે, તે મુખમાંગલિક સંયમના ભાગેથી બ્રહ્મ થઈને શીઘ્ર વિનાશ પામે છે. આ વાતને સમજાવવા માટે સૂત્રકારે નીચેની ઉપમાનો પ્રયોગ કર્યો છે. નીવાર (તાંદુલ જેવું જંગલી ધાન્ય)માં આસક્ત થયેલું સ્થૂળ કાય સૂરર જેવી રીતે પરિવાર સહિત સંકટમાં (શિકારીની જાળમાં) પડીને પોતાનો વિનાશ નોતરે છે, એજ પ્રમાણે ઉદરભરી (સ્વાદિષ્ટ ભોજનની લાલસાવાળો) સાધુ પણ વિનાશને જ નોતરે છે.

આશય એ છે કે જેમ સૂરર જિહ્વાલોલુપ બનીને—તાંદુલ આદિ ભોજનમાં આસક્ત થઈને સંકટ સ્થાનમાં (જાળમાં) ફસાઈ જાય છે અને પોતાના પ્રાણો ગુમાવી બેસે છે, એજ પ્રમાણે મુખમાંગલિક સાધુ પણ ઉદર ગૃદ્ધ (ભોજન મેળવવાની લાલસાવાળો) થઈને કાં તો દૈન્યભાવ પ્રકટ કરીને ભિક્ષા માગે છે, કાં તો હાતાની પ્રશંસા કરીને હાતા પાસેથી સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખે છે. એવો દૈન્ય ભાવયુક્ત મુખમાંગલિક સાધુ સાધુઓના

સિમ્યાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. છુ. મ. ૭ ડ. ૧ કુશીલતાં વોપનિકપણમ્ ૧૨૫

પરગૃહં મોજનાય પ્રવર્તતે, ચારણવત્ સ્તુતિવાક્યાનિ પ્રયુજાનો મદ્યાસક્તવરાહ इव
શીઘ્રમેવ વિનश्यति संसारं भ्रमिष्यतीति भावः ॥૨૫॥

પુનરપ્યાહ—‘અન્નસ પાણસ’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—અન્નસ પાણંસ્તિહ લોડ્યસ અણુપિયં માસહ સેવમાણે ।

પાસંસ્થિયં ચેવ કુસીલયં ચ નિસ્સારણ હોઈ જંહા પુલાણ ૨૬ ।

છાયા—અન્નસ પાનસ્યેહલૌકિકસ્યાડનુપિયં ભાષતે સેવમાનઃ ।

પાર્શ્વસ્થતાં ચેવ કુશીલતાં ચ નિસ્સારો ભવતિ યથા પુલાકઃ ॥૨૬॥

મેં જાકર પેટ ભરને મેં તત્પર રહતા હૈં વહ સંસાર રૂપી સંકટ મેં પડતા
હૈં । વહ શીઘ્ર વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોગા અર્થાત્ સંસાર પરિભ્રમણ કરેગા ૨૫ ।

પુનઃ કહતે હૈં—‘અન્નસ પાણસ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ — ‘અન્નસ પાણસ-અન્નસ્ય પાનસ્ય’ અન્ન તથા પાન ‘इहलोड्य-
સ-એહલૌકિકસ્ય’ અથવા વસ્ત્ર આદિ ઇસ લોકકે પદાર્થ કે નિમિત્ત
‘સેવમાણે-સેવમાનઃ’ સેવા કરતા હુઆ જો પુરુષ ‘અણુપિયં માસહ-
અનુપિયં ભાષતે’ પ્રિયભાષણ કરતા હૈં વહ ‘પાસંસ્થિયં ચેવ કુસીલયં ચ-
પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ’ પાર્શ્વસ્થ ભાષકો તથા કુશીલભાવ કો પ્રાપ્ત
હોતા હૈં ‘જંહા પુલાણ-યથા પુલાકઃ’ તથા વહ મૂસાકે જૈસા ‘નિસ્સારણ
હોઈ-નિસ્સારો ભવતિ’ સાર રહિત હોજાતા હૈં અર્થાત્ સંયમ સે
પરિભ્રમ્ત હો જાતા હૈં ॥૨૬॥

અ ચારોનું પાલન નહીં કરી શકવાને કારણે સંસાર રૂપ સંકટમાં ફસાઈ જાય
છે. બેઠલે કે બેવેા સાધુ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો રહે છે અને સંસારનાં
દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે. મોક્ષ રૂપી પરમસુખને તે ગુમાવી બેસે છે. ॥ ૨૫ ॥

કુશીલતાના વિષયમાં સૂત્રકાર આ પ્રમાણે વિશેષ કથન કરે છે—

‘અન્નસ પાણસ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘અન્નસ પાણસ-અન્નસ્ય પાનસ્ય’ અથવા અન્ન તથા પાન
‘इहलोड्य-એહલૌકિકસ્ય’ અથવા વસ્ત્ર વિગેરે આ લોકના પદાર્થ નિમિત્તે
‘સેવમાણે-સેવમાનઃ’ સેવકની જેમ જે પુરુષ ‘અણુપિયં માસહ-અનુપિયં ભાષતે’
પ્રિય ભાષણ કરે છે, તે ‘પાસંસ્થિયં ચેવ કુસીલયં ચ-પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ’
પાર્શ્વસ્થ ભાવને તથા કુશીલભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. ‘જંહા પુલાણ-યથા પુલાકઃ’
તથા તે ભુસાંના જેવો ‘નિસ્સારણ હોઈ-નિસ્સારો ભવતિ’ સાર વગરનો બની
જાય છે. અર્થાત્ સંયમથી પરિભ્રમ્ત થઈ જાય છે. ॥ ૨૬ ॥

અન્વયાર્થઃ—(અન્નસ્ત પાણસ્ત) અન્નસ્ય મોચયત્સ્તુનઃ પાનસ્ય-જલસ્ય (ઇહલોડ્યસ્ત) ઇહલૌકિકસ્યા કૃતે વસ્ત્રાદિકૃતે વા (સેવમાણે) સેવમાનઃ-સેવા કર્તૃન્ સેવકત્ (અણુપિયં માસઈ) અણુપિયં સેવ્યાર્થમિષ્ટવચનમ્ માપતે વદતિ સઃ (પાસત્થયં ચેવ કુસીલયં ચ) પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ ગચ્છતિ (જહા પુલાપ) યથા પુલાકઃ પલાલઃ તથા (નિસ્સારૈ હોઈ) નિસ્સારો ભવતિ-સંયમાત્ પરિશ્રુતો ભવતીતિ ॥૨૬॥

ટીકા—યઃ કુશીલઃ, ‘અન્નસ્ત’ અન્નસ્ય ‘પાનસ્ત’ પાનસ્ય જલાદેઃ કૃતે ‘ઇહ-લોડ્યસ્ત’ ઇહલૌકિકસ્યાન્યસ્ય વૈદિકાર્થસ્ય વસ્ત્રાદેઃ કૃતે ‘અણુપિયં’ અણુપિયમ્ ‘માસઈ’ માપતે યસ્ય વદાન્યસ્ય યદ્યત્ પ્રિયં તત્પુરતસ્તત્તદેવ માપતે દાતુઃ મનોગતં પ્રિયમેવ સેવકાદિવત્ વદતિ । ‘સેવમાણે’ સેવમાનઃ આહારવસ્ત્રાર્થં પુસ્તકજ્ઞાનશાલો-પાત્રયાચર્યં વા દાતારમનુસેવમાનઃ સર્વમેતત્કર્તું સ્વીકરોતિ । સર્વેવં ભૂતઃ સદાવાસ્-રહિતઃ ‘પાસત્થયં ચેવ કુસીલયં ચ’ પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ ગચ્છતિ । તથા-‘નિસ્સારૈ’ નિઃસારઃ ‘હોઈ’ ભવતિ નિર્ગતાસારઃ ચાત્રિત્રાલ્લભો યસ્ય સ નિસ્સારઃ ।

અન્વયાર્થ—જો અન્ન કે લિપ પાણી કે લિપ અથવા ઇહલોક સંબંધી વસ્ત્ર આદિ કે લિપ દાતા કી સેવક કે સમાન સેવા કરતા ચાટુકારી કરતા રહતા હૈ, વહ પાર્શ્વસ્થતા ઓર કુશીલતા કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । વહ ભૂતે કે સમાન નિસ્સાર અર્થાત્ સંયમ સે રહિત હોતા હૈ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—અન્ન કે લિપ પાણી કે લિપ અથવા ઇહલોક સંબંધી વસ્ત્ર આદિ પદાર્થ કે લિપ જો પ્રિયભાષણ કરતા હૈ, દાતા કો જો જો પ્રિય હૈ, ઉસકે સમક્ષ વહી વહી કહતા હૈ અર્થાત્ ઉસકી પ્રશંસા કરતા હૈ અથવા આહાર વસ્ત્રપાત્રાદિ કે લિપ દાતા કી સેવા કરતા હૈ, એસા સદાચાર હીન સાધુ પાર્શ્વસ્થ યા કુશીલ હોતા હૈ । વહ પુલાક અર્થાત્

સૂત્રાર્થ—જે અન્નને માટે, પાણીને માટે અથવા આ લોક સંબંધી વસ્ત્રાદિને માટે દાતાની સેવકની જેમ સેવા કરે છે અથવા ખુશામત કરે છે, તે સાધુ પાર્શ્વસ્થ (શિથિલાચારી) અને કુશીલ બની જાય છે. તે ભૂસાના જેવો નિસ્સાર-સંયમથી રહિત થઈ જાય છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—જે સાધુ અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર આદિને માટે દાતાની સેવા કરે છે, અથવા દાતાને ખુશ કરવાને માટે મીઠી મીઠી વાતો કરે છે, દાતાને પ્રિય લાગે એવાં વચનો બોલે છે—દાતાની પ્રશંસા કરે છે, અથવા દાતાની ખુશામત કરે છે, એવો સદાચાર હીન સાધુ પાર્શ્વસ્થ અથવા કુશીલ હોય છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ડ. ૧ કુશીલવતાં વોપનિરૂપણમ્ ૧૩૧

અથવા-નિર્ગતઃ સારો યસ્માત્ સ નિઃસારઃ । 'જહા' યથા 'પુલા' પુલાકઃ, પલાલો ધાન્યાનામાધારદણ્ડઃ પલાલદ્વ, અર્થો ભવતિ । એવં કર્તા કુશીલઃ સાધુઃ- સાધુવેષધારી, રાજવેષધારિનટવત્ યથા સ્વસારાદ્યાન્યાદીનઃ પલાલો નિસ્સારઃ, તથા ડયમપિ સંયમાનુષ્ઠાનં સારં નિસ્સાર્ય આત્માનં નિસ્સારી કરોતિ । એવાદશોડસી ળિંગમાત્રાડવશિષ્ટઃ શિષ્ટાનાં વહૂનાં સ્વયૂથ્યાનાં તિરસ્કારાસ્પદં પદં પ્રતિષ્ઠતે । પરલોકેચાડનૈરુવિધાનિ યાતનાસ્થાનાનિ સંતિષ્ઠતે ઇતિ ॥૨૬॥

પલાલ કે સમાન નિસ્સાર હોતા હૈ, અર્થાત્ ઉસકા ચારિત્ર રૂપ સાર હટ જાતા, હૈ યા ઉસમૈં સે ચારિત્ર સાર નિકલ જાતા હૈ ।

હસ પ્રકાર કા કૃત્ય કરને વાલા કુશીલ સાધુ અર્થાત્ સાધુવેષ-ધારી રાજા કા વેષ ધારણ કરને વાલે નટ કે સમાન હૈ । જૈસે સારભૂત ધાન્ય કે ન રહને પર પલાલ નિસ્સાર હો જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર વહ સાધુ ભી સંયમાનુષ્ઠાન રૂપી સાર સે રહિત હોકર અપની આત્મા કો નિસ્સાર ઘના લેતા હૈ । હસ પ્રકાર નિસ્સાર ઘના જુઝા સાધુ કેવલ વેષ માત્ર સે સાધુ રહજાતા હૈ ઓર હહલોક મૈં અપને હી ગચ્છ કે અનેક શિષ્ટ સાધુઓં કે તિરસ્કાર કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । પરલોક મૈં અનેક પ્રકાર કે યાતનાસ્થાનોં કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૨૬॥

તે પરાળ (જૂસા)ના સમાન નિસ્સાર હોય છે, એટલે કે જેમ જૂસામાં સત્વ હોતું નથી, એજ પ્રમાણે એ માણસમાં પણ ચારિત્ર રૂપ સાર (સત્વ) નીકળી જવાથી તેનું જીવન પણ નિસ્સાર બની જાયું હોય છે.

આ પ્રકારનો કુશીલ સાધુ, સાધુ કહેવાને પાત્ર પણ હોતો નથી. તે સાધુમાં સાધુનાં લક્ષણોનો અભાવ હોવાને કારણે તે વેષધારી સાધુ જ ગણાય છે. રાજાનો વેષ ધારણ કરનાર નટને જેમ વેષધારી રાજા કહેવાય છે, તેમ એવા પુરુષને વેષધારી સાધુ કહેવાય છે. જેવી રીતે સારભૂત ધાન્યને અલગ પાઠવાથી બાકી રહેલું પરાળ નિસ્સાર થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે સંયમાનુ-ષ્ઠાન રૂપ સારથી રહિત સાધુનો આત્મા પણ નિસ્સાર બની જાય છે. આ પ્રકારે નિસ્સાર બનેલો સાધુ કેવળ વેષધારી સાધુ જ ગણાય છે. એવો નિસ્સાર સાધુ આ લોકમાં યાતનાજ ગચ્છના અનેક શિષ્ટ સાધુઓનો તિર-સ્કાર પામે છે, એટલું જ નહીં પણ પરલોકમાં અનેક પ્રકારના યાતના-સ્થાનો પ્રાપ્ત કરે છે-દુર્ગતિમાં ઉત્પત્ત થઈને અનેક યાતનાઓ સહન કરે છે. ॥ગાથા ૨૬॥

सम्पत्ति साधु कृत्यमाह—

मूलम्—अण्णातपिण्डेणऽहिंयासएज्जा,

जो पूयणं तवसा आवहेज्जा।

सदेहिं रुवेहिं असज्जमाणे,

सव्वेहिं कामेहिं विणीयं गेहिं' ॥२७॥

छाया—अज्ञातपिण्डेनाऽधिसेहेत, न पूजनं तपसाऽऽवहेत् ।

शब्दै रूपै रसज्जन् सर्वैः कामैः विनीय गृद्धिम् ॥२७॥

अन्वयार्थः—यत एवमतः साधुः (अण्णातपिण्डेण अहिंयासएज्जा) अज्ञातपिण्डे-
नाज्ञातपिण्डद्वारा अधिसेहेत संयमयात्रां निर्वहेत् (तवसा पूयणं जो आवहेज्जा)
तपसा पूजनं स्वकीयसत्कारं नावहेत् नो ब्रूयात् (सदेहिं रुवेहिं असज्जमाणे)

साधु का आचार घटाने हैं—‘अण्णातपिण्डेणऽहिंयासएज्जा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अण्णातपिण्डेण अहिंयासहेज्जा—अज्ञातपिण्डेन अधि-
सेहेत’ साधु अज्ञातपिण्डके द्वारा अपना निर्वाह करे ‘तवसा पूयणं
जो आवहेज्जा—तपसा पूजनं न आवहेत्’ और तपस्या के द्वारा पूजा
की इच्छा न करे ‘सदेहिं रुवेहिं असज्जमाणे—शब्दैः रूपैः असज्जन्’
तथा शब्द और रूपमें आसक्त न होताबुद्धि ‘सव्वेहिं—सर्वैः’ सभी
‘कामेहिं—कामैः’ विषय रूपी कामनाओं से ‘गेहिं—गृद्धिम्’ आसक्तिको
‘विणीय—विनीय’ दूर करके संयमका पालन करें ॥२७॥

अन्वयार्थ—साधु अज्ञातपिण्ड के द्वारा संयम यात्रा का निर्वाह
करे। तपस्या के द्वारा सत्कार सम्मान की अभिलाषा न करे। मनोज्ञ

हवे सूत्रकार साधुना आचारो अतावे छे—‘अण्णातपिण्डेणऽहिंयासएज्जा’

शब्दार्थ—‘अण्णातपिण्डेण अहिंयासएज्जा—अज्ञातपिण्डेन अधिसेहेत’ साधु
अज्ञातपिण्ड द्वारा घटाने निर्वाह करे ‘तवसा पूयणं जो आवहेज्जा—तपसा
पूजनं न आवहेत्’ तथा तपस्या द्वारा पूजनी इच्छा न करे ‘सदेहिं रुवेहिं
असज्जमाणे—शब्दैः रूपैः असज्जन्’ तथा शब्द अने रूपों में आसक्त तथा
बिना ‘सव्वेहिं—सर्वैः’ अथवा ‘कामेहिं—कामैः’ विषयरूपी कामनाओं
‘गेहिं—गृद्धिम्’ आसक्तिने ‘विणीय—विनीय’ दूर करीने संयमका पालन करे ॥२७॥

सूत्रार्थ—साधुने अज्ञात पिण्ड द्वारा संयमयात्राको निर्वाह करवे।
मनोज्ञ, तपस्याको द्वारा सत्कार सम्मानकी इच्छा करवी नही।

समयार्थबोधिनी टीका प्र. भु. अ. ७ उ.१ कुशोलवतां दोषनिरूपणम्

१३३

शब्दै रीतिः। जनितामनोज्ञशब्दैः रूपैर्मनोज्ञैः अयजन् आसक्तिमकुर्वन् (सन्वेहि) सर्वैः (कामेहि) कामैः—इच्छामदनरूपैः (गेहि) गृद्धि मासक्तिम् (विणीय) विनीय—अपनीय संयमं पालयेदिति ॥२७॥

टीका—‘अज्ञातपिण्डेन’ अज्ञातपिण्डेन=अज्ञातपिण्डेन लब्धेन अज्ञातवासी पिण्डः अन्तर्गतः पर्युषितः तेन, अज्ञातेभ्यः पूर्वाऽपस्परविचरहितेभ्यः प्राप्तपिण्डः इत्यज्ञातपिण्डस्तेन ‘अहियासएज्जा’ अभिसहेतु-संयमयात्रां निर्वहेत् । तथा—‘तवसा’ तपसा तपसा—तास्यपावा आत्प्रनः पूयणं पूजनम् ‘णो’ न ‘आवहेज्जा’ आवहेत्—न वा भण्डेत् । अन्तर्गतेन लब्धेनाऽलब्धेन दैन्यं न कुर्यात्, न वा—उत्तम-एतेन लब्धादारेण मदमपि कुर्यात् । न वा आदरसत्कारार्थं तपः कुर्यात् । अथवा—मान

शब्दों और रूपों में आसक्ति न करता हुआ, समस्त कामभोगों की गृद्धि को दूर करके संयम का पालन करे ॥२७॥

टीका—जो पिण्ड अर्थात् आहार अन्तर्गत रहता हुआ शीतल (वासी) हो वह अथवा जो पूर्वकालीन परिचित न हो, उससे ग्रहण किया हुआ हो वह अज्ञातपिण्ड कहलाता है । इस प्रकार साधु भिक्षावृत्ति से प्राप्त अज्ञातपिण्ड से अपनी संयमयात्रा का निर्वह करे । तपस्यायां करके उससे अपनी मान सम्मान की इच्छा न करे । यदि अन्तर्गत आहार मिले अथवा न मिले तो भी दीनता धारण न करे । उत्तम और पर्याप्त आहार पाकर अभिमान न करे । सत्कार सम्मान पाने की कामना से तप न करे जो तप मोक्ष का साधन है,

भनोश शब्दो अने रूपोंमें तेले आसक्त थपुं लेछे नहीं । समस्त काम-
भोगोंनी गृद्धि (लालसा)ने त्याग करीने, तेले संयमनुं पालन करवुं लेछे । ॥२७॥

टीका—जे पिंड अथवा आहार, अन्त, प्रान्त, लूणो, सूडो, ठंडो, वासी होय तेने, अथवा पूर्वकालीन परिचित न होय जेवा दाता पासेधी भक्षु करवामां आय्यो होय, ते आहारने अज्ञातपिंड कह्यो छे । साधुजे भिक्षावृत्ति द्वारा प्राप्त थयेवा, आ प्रकारना अज्ञातपिंड द्वारा पातानी संय-
मयात्राणे निर्वह करवे लेछे । साधुजे तपस्याये करवी लेछे, परंतु तपस्या द्वारा मान सम्माननी छच्छा राखवी लेछे नहीं । अन्तर्गत आहार-
नी पक्षु कदाय प्राप्ति थाय के न थाय, छातां पक्षु दैन्यभाव धारवुं करवे लेछे नहीं । उत्तम अने पर्याप्त आहार भणी जाय, तो अभिमान करवुं लेछे नहीं । सत्कार अने सम्मान भोगवानी छच्छाधी तप करवुं नहीं जे

—સન્માનસત્કારનિમિત્તત્વેન મોક્ષકારણં તપો નૈવ નિષ્ફલી કુર્યાત્ । તથાચોક્તમ્—
‘પરં લોકાધિકં ધામ—ઉપઃશ્રુતમિતિ દ્વયમ્ ।

તદેવાર્થિત્વનિર્લુપ્ત સારં તૃણત્રાયતે ॥૧॥ ઇતિ ।

પરલોકે ઉત્તમસ્થાનદાયકં તપઃ શ્રુતં ચ આશ્યાં સાંસારિકપદાર્થમિચ્છન્
અનયોઃ સામર્થ્યં નિઃ સરતિ, તત્ત્વમ્ શુષ્કતૃણવત્ નિઃસારી ભવતિ ઇતિ ભાવઃ ॥
પથા ચ રસેષુ તથૈવ રૂપાદાવપિ, આસક્તિ ન કુર્યાત્ ઇત્યત્ આહ—‘સદેહિ’
શબ્દૈઃ—વેણુવીણાદિશબ્દૈઃ ‘સ્વદેહિ’ રૂપેષ્વ ‘મસન્નમાણે’ અસન્નન આસક્તિમકુર્વન્,
તથા ‘સન્વેદિ કામેદિ’ સર્વેભ્યઃ કામૈઃ સર્વેભ્યઃ કામેભ્યઃ ઇત્યર્થઃ ‘ગેદિ’ વૃદ્ધિમ્—
આસક્તિમ્ ‘વળીય’ વિનીય ‘અદનોય’ પરિત્યજ્યેત્યર્થઃ અનુકૂલે શબ્દે આસક્તિ
વિષ્ણુ તથા—પ્રતિકૂલેષુ શબ્દાદિષુ દ્વેષમકૃત્વા મોક્ષમાર્ગે મનો વિદધ્વાત્ । સાધુ-
ઉત્તે માન સન્માન સત્કાર કા સાધન ધના કર નિષ્ફલ ન કરે । કહા
મી હૈ—‘પરં લોકાધિકં ધામ’ ઇત્યાદિ ।

‘તપ ઓર શ્રુત લોક સે મી ઉત્તમ અર્થાન્ લોકોત્તર સ્થાન
(મોક્ષ) કો દેને વાલે હૈ ।’ इनके तप श्रुत के द्वारा जो सांसारिक
पदार्थों की इच्छा करता है, वह इनके तप और श्रुत तिनके (तृणके)
के समान निस्सार हो जाते हैं ।’

जैसे रसों में आसक्ति करना योग्य नहीं, उसीप्रकार वेणु वीणा
आदि के शब्दों में तथा रूप आदि में भी आसक्ति नहीं करनी चाहिए ।
अतएव कहते हैं—वेणु वीणा आदि वाद्यों के तथा स्त्री आदि के शब्दों
में और रूपों में आसक्ति धारण न करता हुआ तथा समस्त काम-

તપ મોક્ષપ્રાપ્તિનું સાધન છે, તેને માન સન્માન અને સત્કારનું સાધન
આત્માવીને નિષ્ફળ કરવું જોઈએ નહીં. કહ્યું છે કે—

‘પરં લોકાધિકં ધામ’ ઇત્યાદિ—

તપ અને શ્રુત લોકોત્તરી પશુ ઉત્તમ સ્થાનની (લોકોત્તર સ્થાન રૂપ
મોક્ષની) પ્રાપ્તિ કરાવે છે. જેઓ પોતાના તપ અને શ્રુત દ્વારા સાંસારિક
પદાર્થોની અભિલાષા કરે છે, તેમનાં તપ અને શ્રુત તૃણ (પરાણ)ની જેમ
નિસ્સાર થઈ જાય છે.

જેમ રસોમાં આસક્ત થવું તે સાધુને માટે યોગ્ય નથી, એજ પ્રમાણે
વેણુવીણા વગેરેના શબ્દોમાં તથા રૂપ આદિમાં પશુ તેણે આસક્ત થવું
જોઈએ નહીં. તેથી જ કહ્યું છે કે—વેણુ, વીણા આદિ વાદ્યોમાં, તથા સ્ત્રી
આદિના શબ્દોમાં અને રૂપમાં આસક્તિ રાખ્યા વિના, તથા સમસ્ત કામ-

સંયમ્યર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૭ ડ.૧ કુશીલવતાં દોષનિરૂપણમ્ ૬૬૫

રજાતવિષ્ણદ્વારા સ્વકીયસંયમયાત્રાં નિર્વહેત્, તપો દ્વારેણ સત્કારાત્મકસ્યાર્તિ
નૈવામિલેષે, एवं शब्दरूपरसादिविषयभोगान्निवृत्तो भूत्वा शुद्धसंयममनुपालयेद्
इति भावः ॥२७॥

પુનરપ્યાદ--‘સઘ્વાઈ સંગાઈ’ इत्यादि ।

मूलम्—संघ्वाइं संग्गाइं अइच्च धीरे,

संघ्वाइं दुःखाइं तित्तिक्खमाणे ।

अखिले अंगिद्वे अणिण्यचारी

अभयंकरे भिक्खू अण्णाविलप्पा ॥२८॥

छाया—सर्वान् संगानतीत्य धीरः, सर्वाणि दुःखानि तित्तिक्खमाणः ।

अखिलोऽगृद्धोऽनिकेनचारी, अभयंकरो भिक्षुरनाविलात्मा ॥२८॥

भोगों में अनासक्त रहता हुआ अर्थात् मनोज्ञरूप आदि में राग और
अमनोज्ञ में द्वेष का त्याग करके मोक्षमार्ग में ही मन को स्थापित करें ।

તાત્પર્ય યહ હૈ હિ સાધુ અજ્ઞાતવિષ્ણદ્વારા અપની સંયમયાત્રા
કા નિર્વાહ કરે, તપસ્યા કે દ્વારા પૂજા સ્થાતિ કી કામના ન કરે તથા
શબ્દ, રૂપ, રસ આદિ ઇન્દ્રિયોં કે વિષયોં સે નિવૃત્ત હોકર શુદ્ધ સંયમ
કા પાલન કરે ॥૨૭॥

પુનઃ કહતે હૈ—‘સઘ્વાઈ સંગાઈ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘धीरे भिक्खू-धीरः भिक्षुः’ बुद्धिमान् साधु ‘संघ्वाइं
संग्गाइं अइच्च-सर्वान् संगान् अतीत्य’ सब प्रकार के सम्बन्धों को

જોગો પ્રત્યે અનાસક્ત બાવ ધારણ કરીને, એટલે કે મનોજ્ઞ રૂપ આદિમાં
રાગ અને અમનોજ્ઞ રૂપ આદિમાં દ્વેષનો ત્યાગ કરીને સાધુએ મોક્ષમાર્ગ
રૂપ સંયમમાં જ મનને એકાગ્ર કરવું જોઈએ—સંયમની આરાધના જ કર્યા
કરવી જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે સાધુએ અજ્ઞાત પિંડ દ્વારા પોતાની સંયમયાત્રાનો
નિર્વાહ કરવો, તપસ્યા દ્વારા માન અને સત્કારની કામના ન કરવી, શબ્દ,
રસ, રૂપ આદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી નિવૃત્ત થઈને શુદ્ધ સંયમનું જ પાલન
કરવું જોઈએ. ॥ગાથા ૨૭॥

સાધુના આચારોનું સૂચકાર વિશેષ કથન કરે છે—‘સઘ્વાઈ સંગાઈ’ इत्यादि’

शब्दार्थ—‘धीरे भिक्खू-धीरः भिक्षुः’ बुद्धिमान् साधु ‘संघ्वाइं संग्गाइं
अइच्च-सर्वान् संगान् अतीत्य’ अथा ज प्रारम्भना संबन्धिने छोडीने ‘संघ्वाइं

અન્વયાર્થ:—(ધીરે મિત્રસ્) ધીરો વિવેકી મિત્ર: સાધુ: (સઘ્વાઈ સંગાઈ જઈ) સર્વાન્ સંગાન્ સમ્બન્ધાન્ અતીત્ય પરિત્યજ્ય (સઘ્વાઈ દુઃસ્વાઈ તિતિસ્વ-માણે) સર્વાણિ દુઃસ્વાનિ-શીતોષ્ણાદિરૂપાણિ પરીપહોપસર્ગજનિતાનિ તિતિસ્વમા-ણોઽધિસહન (અઘિલે અગિદ્ધે અણિપચારી) અઘિલો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રિ: સંપૂર્ણ: અગૃદ્ધ: કામેષુ તથા અનિકેતચારી અપ્રતિબદ્ધવિહારી (અભયંકરે) અમયંકરો ભૂતાનામમયદાતા (અનાવિલપ્પા) અનાવિલાત્મા વિષયકષાયરહિત: સંયમં પાલયેત્તુ ઇતિ ॥૨૮॥

છોડકર ‘સઘ્વાઈ દુઃસ્વાઈ તિતિસ્વમાણે-સર્વાણિ દુઃસ્વાનિ તિતિસ્વમાણ:’ સવ પ્રકાર કે દુઃસ્વોં કો સહન કરતા હુખા ‘અઘિલે અગિદ્ધે અણિપચારી-અઘિલો અગૃદ્ધ: અનિયતચારી’ જ્ઞાન દર્શન ઓર ચારિત્ર સે સમ્પૂર્ણ તથા વિષય ભોગોં મેં આસક્ત ન હોતા હુખા ઇવં અપ્રતિબદ્ધ વિહારી ‘અભયંકરે-અમયંકર:’ પ્રાણિયોં કો અમય દેનેવાલા ‘અનાવિલપ્પા-અનાવિલાત્મા’ તથા વિષય કષયોં સે અનાકૂલ આત્મા-વાલા હોકર સમ્યક્ પ્રકારસે સંયમકા પાલન કરતા હૈ ॥૨૮॥

અન્વયાર્થ:—ધૈર્યવાન્ મિત્રુ સમસ્ત સંગોં સમ્બંધોં સે અલગ રહકર સમસ્ત દુઃસ્વોં કો સહન કરતા હુખા, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ સે સમ્પૂર્ણ હોકર, કામભોગોં મેં અનાસક્ત, અપ્રતિબદ્ધવિહારી, અભયંકર-પ્રાણિયોં કો અમયદાતા ઓર વિષય કષાય સે રહિત હોકર સંયમ કા પાલન કરે ॥૨૮॥

દુઃસ્વાઈ તિતિસ્વમાણે-સર્વાણિ દુઃસ્વાનિ તિતિસ્વમાણ:’ અથ જ પ્રકારના દુઃખોને સહન કરતા થકા ‘અઘિલે અગિદ્ધે અણિપચારી-અઘિલોઽગૃદ્ધ: અનિયતચારી’ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રથી સંપૂર્ણ તથા વિષયભોગોમાં આસક્ત ન થતા થકા તથા અપ્રતિબદ્ધવિહારી ‘અભયંકરે-અમયંકર:’ પ્રાણિયોને અભય આપવાવાળા ‘અનાવિલપ્પા-અનાવિલાત્મા’ તથા વિષય કષાયોથી અનાકૂળ આત્માવાળા થઈને સમ્યક્ પ્રકારથી સંયમનું પાલન કરે છે. ॥ ૨૮ ॥

સૂત્રાર્થ:—ધૈર્યવાન્ સાધુએ સમસ્ત સંગોના (સંબંધોના) ત્યાગ કરીને, સમસ્ત દુઃખોને સહન કરતા થકા, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી પરિપૂર્ણ બનીને, કામભોગો પ્રત્યે અનાસક્ત ભાવ રાખીને, અપ્રતિબદ્ધ વિહારી, અભયંકર (પ્રાણીઓને અભયદાતા) અને વિષય કષાયોથી નિવૃત્ત થઈને સંયમનું પાલન કરવું ભેદ્ય છે. ॥૨૮॥

સમયાર્થબોધિનો ટીકા પ્ર. શ્રુ. અં. ૭ ડ. ૧ કુશોલવતાં દોષનિરૂપણમ્

૬૩૭

ટીકા—‘ધીરે’=ધીરો બુદ્ધિમાન્ ‘મિક્ષુ’ મિથુઃ-નિરવ્યભિજ્ઞણશીલઃ સાધુઃ ‘સન્વાઈ’ સર્વાન્ ‘સંગાઈ’ સંગાન્ ‘અદ્વચ’ અતીત્ય-આન્તરાન્ સ્નેહસ્વરૂપાન્ બાહ્યાન્ દ્રવ્યપરિગ્રહલક્ષણાન્ સંબન્ધાન્ પરિત્યજ્ય ‘સન્વાઈ’ સર્વાણિ ‘દુક્ષ્વાઈ’ દુઃસ્વાનિ શારીરમાનસાનિ પરિગ્રહપરીપહોપસર્ગજનિતાનિ ‘તિતિક્ષ્વમાણે’ તિતિક્ષ્માણે ડધિસહન ‘અલિષ્ટે’ અલિલઃ-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રસંપન્નઃ ‘અગિદે’ અગૃહઃ કામાદિવૈકારિકપદાર્થેષુ આસક્તિરહિતઃ । ‘અણિણચારી’ અનિકેતચારી, અપ્રતિબદ્ધવિહરણશીલઃ । તથા ‘અભયંકરે’અભયંકરઃ-જીવાનાં સદૈવાડમયદાતા । ઇતાવાં સર્વહિસાનિવૃત્તઃ । એવમ્ ‘અનાવિલપ્પા’ અનાવિલાત્મા-અવિલઃ કષાયાદિપરિવૃત્તઃ ન આવિલોડનાવિલઃ, કષાયાદિભિરકલુષીકૃતઃ, અનાવિલશ્વાસો આત્માચેતિ અનાવિલાત્મા । સર્વદા કષાયરહિતઃ । મોક્ષમાર્ગાનુયાયી ભવેદિતિ । બુદ્ધિમાન્ સાધુઃ સર્વ સંબન્ધં પરિત્યજ્ય પરિગ્રહોપસર્ગજનિતદુઃસ્વાનિ સહમાનઃ

ટીકાર્થ—બુદ્ધિમાન્ સાધુ રાગાદિ રૂપ આન્તરિક સંગનો ઔર દ્રવ્યપરિગ્રહ રૂપ બાહ્ય સંગનો ત્યાગ કર, સમસ્ત શારીરિક, માનસિક, તથા પરીપહ ઉપસર્ગજનિત દુઃખોં કો સહન કરતા હુવા, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ સે પરિપૂર્ણ સમસ્ત પરપદાર્થોં મેં આસક્તિ રહિત, અનિયત-ચારી અર્થાત્ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી અથવા અનિકેતચારી એક જગહ ઘર યનાકર ન રહને વાલા સનસ્ત જીવોં કો અભયદાતા અર્થાત્ સંપૂર્ણ હિંસા સે નિવૃત્ત તથા કષાય આદિ ચિકારોં સે અકલુષિત આત્મા હો કર મોક્ષમાર્ગ કા અનુયાયી હો ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-સાધુ સમસ્ત સમ્બન્ધોં કો ત્યાગ કર પરીપહોં તથા ઉપસર્ગોં સે ઉત્પન્ન હોને વાલે દુઃખોં કો ધૈર્ય કે સાથ સહન કરે ।

ટીકાર્થ—બુદ્ધિમાન્ સાધુએ રાગાદિ રૂપ આન્તરિક સંગનો અને દ્રવ્ય-પરિગ્રહ રૂપ બાહ્ય સંગનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે શારીરિક, માનસિક અને પરીપહો તથા ઉપસર્ગોં દ્વારા જનિત સમસ્ત દુઃખોને સમભાવપૂર્વક સહન કરતા થકા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપથી પરિપૂર્ણ થઈને, સમસ્ત પર પદાર્થોંમાં આસક્તિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને અનિયતચારી (અપ્રતિબદ્ધ વિહારી) અથવા અનિકેતચારી (એક જગ્યાએ ઘર બનાવીને ન રહેનાર) થઈ જોઈએ. તેણે સમસ્ત જીવોના અભયદાતા થવું જોઈએ એટલે કે હિંસાને સંપૂર્ણ રૂપે ત્યાગ કરવો જોઈએ અને કષાય આદિ ચિકારોનો પરિત્યાગ કરીને મોક્ષમાર્ગ રૂપ સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે સાધુએ સમસ્ત સંબંધોના ત્યાગ કરીને પરિપહો અને ઉપસર્ગોં દ્વારા ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોને ધૈર્ય પૂર્વક સહન કરવા જોઈએ.

६३८

सुखेण पुंढे धुयमाइएज्जा

ज्ञानदर्शनवारिप्राख्यरत्नत्रयसंयुतः कस्मिन्नपि विषयेऽनासक्तोऽप्रतिबद्धविहारी सर्वेषां प्राणिनिवहानां सदैव सर्वथाऽमयं मयच्छन् विषयकषायाम्बाम्-अनाकुलीकृतः संयमैकरतो भूषादिति भावः ॥२८॥

पुनरप्याह—‘भारस्स जत्ता’ इत्यादि ।

मूलम्—भारस्स जत्ता मुणी भुंजएज्जा,

कंखेज्ज पावस्स विवेगं भिक्खू ।

दुक्खेण पुंढे धुयमाइएज्जा,

संगमसीसेवं परं दमेज्जा ॥२९॥

छाया—भारस्य यात्रायै मुनि भुंजीत काङ्क्षेत पापस्य विवेकं भिक्षुः ।

दुःखेन स्पृष्टो धुयमाददीत संग्रामशीर्षं इव परं दमयेत् ॥२९॥

रत्नत्रय से युक्त हो और किसी भी विषय में मूर्छित न हो । अप्रतिबद्ध विहार करे और प्राणीमात्र को अभयदाता हो । उसकी आत्मा विषय एवं कषाय से मलीन न हो । एक मात्र संयम में ही निरत-तत्पर रहे ॥२८॥

और भी कहते हैं—‘भारस्स जत्ता’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘मुणी-मुनिः’ साधु ‘भारस्स-भारस्य’ संयमरूपी भार की ‘जत्ता-यात्रायै’ रक्षा के लिये ‘भुंजएज्जा-भुंजीत’ आहार लेवे ‘भिक्खू-भिक्षुः’ साधु ‘पावस्स विवेगं कंखेज्ज-पापस्य विवेकं काङ्क्षेत’ अपने किये हुए पापको त्यागने की इच्छा करे ‘दुक्खेण पुंढे धुय-

तेषु ज्ञानदर्शनं अने आदित्र इय रत्नत्रयं यथी युक्ता यधने शब्दादि विषयोनां आसक्ता यधुं जेधंमे नही’, तेषु अप्रतिबद्ध विहारी यधुं जेधंमे अने छिंसाथी निवृत्त यधने प्राणीमात्रना अभयदाता यधुं जेधंमे, तेना आत्मा विषयो अने कषायोथी कुलपित यवे जेधंमे नही’, तेषु संयमानुष्ठानोनां ज प्रवृत्त यधुं जेधंमे, ॥आथा २८॥

साधुना आचारोनु’ विशेष निरूपण करता सूत्रकार कहे छे के—
‘भारस्स जत्ता’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘मुणी-मुनिः’ साधुमे ‘भारस्स-भारस्य’ संयमरूप भारनी ‘जत्ता-यात्रायै’ रक्षा करवा भाटे ‘भुंजएज्जा-भुंजीत’ आहार लेवे ‘भिक्खू-भिक्षुः’ साधु ‘पावस्स विवेगं कंखेज्जा-पापस्य विवेकं काङ्क्षेत’ पोते करेला पापने त्यागवानी इच्छा करे ‘दुक्खेण पुंढे धुयमाइएज्जा-दुःखेन स्पृष्टः धुतम् आददीत’

અન્યવાર્થ:—(મુળી) મુનિ: સાધુ: (મારસ્સ) મારસ્ય-સંયમમારસ્ય (જતા) યાત્રાયૈ નિર્વાહાર્યમ્ (મુંજાજ્જા) મુંજીત્-આહારં કુર્પાત્ (મિક્સૂ) મિષ્ટુ: (પાવસ્સ વિવેગકંઠેજ્જ) પાપસ્ય કર્મણ: વિવેકં પૃથગ્માનં કાંક્ષેત્ અમિલયેત્ (દુક્ષ્વેણ પુદ્ધે ધુવમાણ્જ્જા) દુ:સ્વેન પીડયા સ્પૃષ્ઠો વ્યાપ્ત: સન્ ધુનં સંયમં મોક્ષં વા આદદીત્ યદ્દીયાત્ (સંગામસીસેવ પરં દમેજ્જા) સંગ્રામશીર્ષં રણધૂમૌ ઇવ પરં કર્મશત્રુમ્ દમયેત્ દમનં કુર્પાદિતિ ॥૨૯॥

ટીકા—‘મુળિ’ મુનિ:—જિનાશ્વામનનશીલ:—‘મારસ્સ’ સંયમમારસ્ય જતા= યાત્રાયૈ યાત્રાયૈ પંચમહાવ્રતનિર્વાહાર્યમ્ ‘મુંજાજ્જા’ મુંજીત આહારં કુર્પાત્, તાવદેવ મોક્તવ્યં યાવતા શરીરં પચલેત્ ન તુ શરીરવૃદ્ધયે મુંજીત । તથા—‘પાવસ્સ’

માહજ્જા-દુ:સ્વેન સ્પૃષ્ઠ: ધુનમ્ આદદીત્ તથા દુ:સ્વસે સ્પર્શ પાતા દૃઢા સંયમ અથવા મોક્ષમેં ધ્યાન લગાવેં ‘સંગામસીસેવ પરં દમેજ્જા-સંગ્રામ-શીર્ષં ઇવ પરં દમયેત્’ યુદ્ધભૂમિ મેં સુખટ પુરુષ શત્રુ કે ઘોડા નો દમન કરતા હૈ હસી પ્રકાર સાધુ કર્મરૂપી શત્રુઓં કો દમન કરતે રહે ॥૨૯॥

અન્યવાર્થ—મુનિ સંયમ કી યાત્રા કા નિર્વાહ કરને કે લિખ આહાર કરે, પાપ કર્મ કે પૃથક્સ્વ કી આકાંક્ષા કરે । દુ:સ્વ સે સ્પૃષ્ઠ હોકર સંયમ યા મોક્ષ કો ગ્રહણ કરે । જૈસે ઘોડા સંગ્રામ કે અગ્રભાગ મેં શત્રુ કા દમન કરતા હૈ, ઉસી પ્રકાર કર્મશત્રુ કા દમન કરે ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—જિન મગવાન કી આજ્ઞા કા મનન કરને ચાલા મુનિ કહલાતા હૈ । એસા મુનિ પંચ મહાવ્રત રૂપ સંયમ યાત્રા કા નિર્વાહ કરને

તથા દુ:ખથી રૂપશ પામીને સંયમ અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગમાં ધ્યાન લગાવે ‘સંગામસીસેવ પરં દમેજ્જા-સંગ્રામશીર્ષં ઇવ પરં દમયેત્’ યુદ્ધભૂમિમાં સુખટ પુરુષ શત્રુના ઘોડાનું દમન કરે છે, એજ પ્રમાણે સાધુ કર્મરૂપી શત્રુઓનું દમન કરતા રહે ॥ ૨૯ ॥

સૂત્રાર્થ—મુનિએ સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવા પુરતો જ આહાર લેવો જોઈએ. તેણે પાપકર્મોને આત્માથી અલગ કરવાની જ કામના સેવવી જોઈએ. દુ:ખ આવી પડે, ત્યારે સમભાવ પૂર્વક દુ:ખ સહન કરીને સંયમ અથવા મોક્ષમાર્ગમાં અવિચલ રહેવું જોઈએ. જેવી રીતે ઘોડો સંગ્રામના અગ્રભાગમાં જોડો રહીને શત્રુનું દમન કરે છે, એજ પ્રમાણે તેણે કર્મશત્રુનું દમન કરવું જોઈએ. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—જિનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞાનું મનન કરનાર સાધુને મુનિ કહે છે. એના મુનિએ પાંચ મહાવ્રત રૂપ સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવાને માટે જ

પાપસ્ય, પૂર્વાચરિતાઽશ્રમકર્મજઃ 'વિવેગ' વિવેકં પૃથક્કૃત્વં પાર્યવયમ્ 'કંલેજ્જ' આકાંક્ષેત્, તથા 'દુઃલેખ' દુઃલેખ-દુઃલેખગીતિ દુઃલેખં પરીપહોપસર્ગજનિતા પીઢા, તેન 'પુઢે' સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાહોઽપિ સન્ 'ધુયમાદૃજ્જા' ધુતમાદદીત, ધુતં-સંયમમ્ મોક્ષં વા ગૃહ્ણીયાત્ । 'સંગ્રામસીસે' સંગ્રામો રણઃ તસ્ય શિરસિ પુરોભાગે इव 'પરં દમેજ્જા' પરં શત્રું દમયેત્ । યથા-કશ્ચિદ્દત્તુલ્યારાક્રમઃ સુમટઃ સંગ્રામાગ્રમાગે-સ્થિતઃ શત્રુભિર્વાધ્યમાનોઽપિ તેષાં વાધાં ધૈર્યેણ સહન્ તાન્ વિનાશયતિ । એવમેવ-દાન્તઃ સાધુરપિ સંયમમાર્ગે સ્થિતઃ પરિપહાદિભિરનવરતં વાધ્યમાનોઽપિ કર્મશત્રું સહસા વિનાશયેત્ ॥૨૯॥

પુનરપ્યાહ— 'અવિહમ્મમાણે' इत्यादि ।

મૂલમ્—અવિહમ્મમાણે ફલભાવતઢી સમાગમં કંલતિ અંતકસ્મ ।

ગિધૂય કમ્મં ણ પવંચુવેહ અકલ્લલ્લપ્પ વા સગડં॥સિવેમિ॥૩૦॥

કે લિપ હી આહાર કરે' । ઉસે ઉતના હી આહાર કરના વાહિપે જિસસે શરીર કામ હેતા રહે । વહ શરીર કી પુષ્ટિ કે લિપ ન રાપે' । તથા પૂર્વોપાર્જિત અશુભ કર્મ કો પૃથક્ કરને કી આકાંક્ષા કરે' । જલ દુઃલ અર્થાત્ પરીપહ ઉપસર્ગજનિત પીઢા સે સ્પૃષ્ટ હો તો સંયમ કો અથવા મોક્ષ કો ગ્રહણ કરે' । જૈસે અનુપમ પરાક્રમવાન્ સુમટ સંગ્રામ કે અગ્ર-ભાગ મેં સ્થિત હોકર શત્રુઓં દ્વારા વાનિત હોકર બી ઉસ વાધા કો ધૈર્ય કે સાથ સહન કરતા હૈ ઓર શત્રુઓં કા વિનાશકરતા હૈ, હસી પ્રકાર દમનશીલ સાધુ સંયમમાર્ગ મેં સ્થિત હોકર પરીપહોં આદિ સે પીઢિત હોને પર બી કર્મ શત્રુઓં કો વિનષ્ટ કરને મેં પરાક્રમ કરે' ।૨૯।

આહાર લેવો જોઈએ. તેજો એટલો જ આહાર લેવો જોઈએ કે જેથી શરીર કામ હેતુ રહે. તેજો શરીરની પુષ્ટિને માટે કે સ્વાસ્થ્યોપતાને કારણે આવું જોઈએ નહીં. તેજો પૂર્વોપાર્જિત કર્મોને આત્માથી અલગ કરવાની જ અભિ-લાષા કરવી જોઈએ. જ્યારે દુઃખ આવી પડે એટલે કે પરીપહ કે ઉપસર્ગ-જનિત પીડા આવી પડે, ત્યારે તેજો સમભાવ પૂર્વક તેને સહન કરીને સંય-મના અથવા મોક્ષના માર્ગ પર અવિચલ રહેવું જોઈએ. જેવી રીતે અનુપમ પરાક્રમથી યુક્ત સુલટ, સંગ્રામના અથ ભાગમાં હઠતા પૂર્વક બેઠા રહીને, શત્રુઓ દ્વારા ગમે તેવી સુશ્કેલીઓ ઊભી કરવામાં આવે તો પણ ધૈર્યથી તેમનો સામનો કરીને, શત્રુઓનો વિનાશ કરે છે, એજ પ્રમાણે દમનશીલ સાધુ પણ સંયમમાર્ગમાં હઠ રહીને, પરીપહો આદિ દ્વારા પીડિત થતા છતાં પણ, કર્મશત્રુઓનો વિનાશ કરવામાં જ પ્રયત્નશીલ રહે છે. ॥ગાથા ૨૯॥

समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ७ उ. १ कुशीलवतां दोषनिरूपणम्

६५१

छाया—अपि हन्यमानः फलकावतटः समागमं कांक्षत्यन्तकस्य ।

निर्धूय कर्म न प्रपञ्चगुपैति अक्षक्षये शकटमिति ब्रवीमि ॥३०॥

अन्वयार्थः—(अविहम्ममाणे) साधुः अपि हन्यमानः उपसर्गादिभिः पीड्यमानोपि (फलगावतटः) फलकावतटः—फलकावतटः सङ्कृतः (अंतकस्य समागमं

और कहते हैं—‘अवि हम्ममाणे’ इत्यादि ।

अन्वयार्थः—‘अविहम्ममाणे-अपि हन्यमानः’ साधु परीषद एवं उपसर्गों के द्वारा पीडा पाता हुआ भी उल्लेख करने फलगावतटः-फलकावतटः’ जैसे काष्ठ की पटिया दोनों तरफसे छीली जाती हुई रागद्वेष नहीं करती है उसीवतार बाह्य एवं अभ्यन्तर तपसे कष्ट पाता हुआ भी रागद्वेष न करे ‘अंतकस्य समागमं कांक्षति-अंतकस्य समागमं कांक्षति’ मृत्यु के आनेकी प्रतीक्षा करे ‘निधूय कर्म-कर्म निर्धूय’ इस प्रकार से कर्म को दूर करके साधु ‘ण पवंचुवेइ-न प्रपञ्चमुपैति’ जन्म, मरण और रोग, शोक आदि को प्राप्त नहीं करता है ‘अक्खक्खए वा सगडं-अक्षक्षये शकटमिव’ जैसे अक्ष (धुरा) के टूट जाने से गाडी आगे नहीं चलती है ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ ऐसा मैं कहता हूँ ॥३०॥

अन्वयार्थः—उपसर्गों द्वारा पीडित होने पर भी साधु बाण्ट के पटिये के जैसे रागद्वेष न करे, किन्तु समभाव से मृत्यु की प्रतीक्षा करे ।

सूत्रकार साधुओंने कहे छे—‘अवि हम्ममाणे’ इत्यादि—

शब्दार्थः—‘अवि हम्ममाणे-अपि हन्यमानः’ साधु परीषद अने उपसर्गों द्वारा पीडा पाभीने पण तेने सहन करे ‘फलगावतटः-फलकावतटः’ जेम साकडाना पाटिया अन्ने पाणुथी छेलावा छतां पण रागद्वेष करता नथी ओण प्रभाण्णे पाण्ण अने आक्यन्तर तपथी कष्ट पाभीने पण रागद्वेष न करे ‘अंतकस्य समागमं कांक्षति-अंतकस्य समागमं कांक्षति’ परंतु मोत आववानी राखे ओण ‘निधूय कर्म-कर्म निर्धूय’ आ रीतथी कर्मने दूर करीने साधु ‘ण पवंचुवेइ-न प्रपञ्चमुपैति’ जन्म, मरण अने रोग, शोक, विगेरने प्राप्त करता नथी ‘अक्खक्खए वा सगडं-अक्षक्षये शकटमिव’ जेम अक्ष कहेतां घोंसराना टूटि जवथी गाडी आगण वाली शकती नथी. ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ ओ प्रभाण्णे हूं कहुं छुं ॥ ३० ॥

सूत्रार्थः—उपसर्गों द्वारा पीडित भवाने प्रपञ्च आवी पडे, तो पण साधुओ काटना पाटियानी जेम रागद्वेष करवे जेछये नही, परंतु समभाव

કંત્વતિ) અન્તકસ્ય મૃત્યોઃ સમાગમમાગમનં પશ્ચિત્તમરણં કાંક્ષતિ આકાંક્ષતિ (જિધૂય કમ્મ) કર્મે નિર્ધૂયાણીય (જ પવંચુવેડ) પ્રપજ્ઞમ્ સંસારમ્ ન ઉપૈતિ ન માપ્નોતિ (અવસ્તવસ્વ ના સગડં) અસક્ષયે શકટમિવ ગંધાદિકમ્ (તિવેમિ) इति ब्रीहीमि, इति ॥૩૦॥

ટીકા—પરીષદાદિમિઃ ‘હમ્મમાણે’ હન્યમાનઃ ‘અવિ’ અપિ પીડામુપગતો પિ સમ્પક્ તસ્ય સહનં કુર્વાત્ । ‘ફલગાત્રવટ્ટી ફલકાત્રવટ્ટઃ, ફલકં કાઠસ્વખ્ડઃ ઉમાખ્યામપિ પાર્શ્વાખ્યાં તપ્તો વર્ષિતો વર્ષણમનુસન્ । અથવા, યથા કાષ્ઠ-સ્વખ્ડઃ શીતાતપાખ્યાં પરાધૂપમાનોઽપિ ન વેપત્રે, સુત્વં દુઃત્વં વા નાઽનુભવતિ । તથા—સાધુરપિ શાસ્ત્રાખ્યન્તરતપોખ્યાં નિષ્ટપ્રવેદઃ સન્-અનિષ્ટેત્’ પવંભૂતઃ સન્ અંતકસ્સ’ અન્તં વિનાશં કરોતીતિ, અન્તકો મૃત્યુઃ તસ્ય ‘સમાગમં’ સમાગમમ્ આગમનમ્ પશ્ચિત્તમરણરૂપં ‘કંત્વતિ’ કાંક્ષતિ-અપિત્વતિ । एवम्-‘कम्मं अष्ट-विधं कर्म ज्ञानावरणीयादिकं जिधूय’ નિતરાં નિર્ધૂય વિનાશ્ય ‘જ’ ન ‘પવંચુવેડ’ એસા કરને ચાલા સાધુ ભવભ્રમણ કો પ્રાપ્ત નહીં હોતા જૈસે ધૂરા દૂટજાને પર ગાડી આદિ આગે નહીં ચલતી । એસા મૈં કહતા હૂં ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—સાધુ યદિ પરીષદ્દેહ સે પીડિત હો તો ઉસે સમ્પક્ પ્રકાર સે સહન કરે । જૈસે કાઠ કા પટિયા દોનોં ઓર સે ઊંલા જાને પર મી યા કાષ્ઠ કા સ્વખ્ડ સર્ગી ગર્મી સે પરામૂત્ત હોકર મી કમ્પિત નહીં હોતા યા રાગદ્વેષ કે વશીભૂત નહીં હોતા, ઉસી પ્રકાર ઉપસર્ગ આદિ સે પીડિત હોતા હુમા મી સાધુ રાગ દ્વેષ સે રહિત હોકર મૃત્યુ કી પ્રતીક્ષા કરતા હૈ અર્થાત્ સમાધિ સ્મરણ કી અભિલાષા કરે । એસા કરકે વહ

વથી મૃત્યુને ભેટવા તૈયાર રહેવું બેઈએ. જેમ ધૂરા તૃતી જાય ત્યારે ગાડી આગળ વધી શકતી નથી, એજ પ્રમાણે કર્મોના સદન્તર ક્ષય થઈ જવાથી ભવભ્રમણ પણ ચાલુ રહી શકતું નથી, એવું તીર્થંકરે ક્ષણ કથન છે. હું તે કથનનું જ અનુકથન કરી રહ્યો છું. ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—ગમે તેવાં ઉપપરીષદોને પણ સાધુએ સમભાવપૂર્વક સહન કરવા બેઈએ. જેમ લાકડાના પાટિયાને બન્ને તરફથી છોલવામાં આવે, અથવા તેને ગમે તેવી ઠંડી ગરમી સહન કરવી પડે, તો પણ તેને લાકડાના પાટિયા પર કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી, એજ પ્રમાણે ઉપસર્ગ આદિ દ્વારા ગમે તેવી પીડા સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે, તો પણ સાધુ રાગ-દ્વેષથી રહિત થઈને, મૃત્યુની પ્રતીક્ષા કરે છે, એટલે કે સમાધિ મરણની અભિલાષા કરે છે. એવું કરવાથી તે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠે પ્રકારનાં

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શુ. અ. ૭ વ. ૧ કુશીલવતાં દોષનિરૂપણમ્

૬૪૩

પપઞ્ચં સમુપૈતે, પ્રાઞ્ચં જરામરણાદિ પ્રપજ્જયતે વિસ્તાર્યતે યસ્મિન્ સ પ્રપઞ્ચઃ
સંસારસ્તં ન પ્રાપ્નોતિ । ‘અક્ષવલ્લર’ અક્ષણે-અક્ષસ્વ ક્ષણે વિનાશે સતિ ‘સગડં’
શકટમ્ इव । યથા શકટમ્-પ્રક્ષણ્ય રથચક્રયોજકાડ્યોદ્દંડસ્ય વિનાશે સતિ તથા
ગચ્છતિ । તથા-સાધુરપિ સંસારમુખગચ્છતીતિ । एवं तीर्थकरोदितं तुभ्यमहं
कथयामि, इति सुधर्मस्वामी-स्वશિष्येभ्यः कथयति ॥૩૦॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि- ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री-घासीलालव्रतविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य “समयार्थबोधिन्या-
ख्यायां” व्याख्यायां कुशीलपरिभाषाख्यं सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥७-१॥

જાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોં કો વિનષ્ટ કરકે જરા જન્મ મરણ કે
પ્રપંચ સે મુક્ત હોતા હૈં । જૈસે ગાડી ધુરા કે ટટ જાને પર આગે નહીં
જાતી, ડસી પ્રકાર સાધુ બી કર્મોં કા ક્ષય હો જાને સે સંસાર કો
પ્રાપ્ત નહીં હોતા અર્થાન્ ભવબ્રમણ આગે નહીં કરતા । તીર્થકરોક્ત
હી મૈં તુમ્હે કહતા હૂ, એસા સુધર્મા સ્વામી અપને શિષ્યોં સે
કહતે હૈં ॥૩૦॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
‘सूत्रकृताङ्गसूत्र’की समयार्थबोधिनी व्याख्या के कुशील परिभाषा
नामका सातवां अध्वयन समाप्त ॥७-१॥

કર્મેના ક્ષય કરીને જન્મ જરા અને મરણના દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે.
જેમ ધૂરા તૂટી જાય તે ગાડી આગળ ચાલી શકતી નથી, એજ પ્રમાણે
કર્મેના ક્ષય થઈ જવાને કારણે તે સાધુને પણ ભવબ્રમણ ચાલૂ રહેતું નથી.
‘તીર્થ’કરોએ આ પ્રમાણે જે ઉપદેશ આપ્યો છે, તેવું જ હું
આપની સમક્ષ અનુકથન કરી રહ્યો છું’ એવું સુધર્મા સ્વામી પોતાના
શિષ્યોને કહે છે. ॥ગાથા ૩૦॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत ‘सूत्रकृताङ्गसूत्र’नी
समयार्थबोधिनी व्याख्याना कुशील परिभाषा नामनुं
॥ सातमुं अध्वयन समाप्त ॥७-१॥

॥ અથાઽષ્ટમં વીર્યાધ્યયનં પ્રારંભ્યતે ॥

ગતં સપ્તમમધ્યયનમ્, અતઃ પરમષ્ટમપ્રારંભ્યતે । અસ્ય ચાયમભિસમ્બન્ધઃ, ક્ષુદ્ર પ્રકાન્તાઽધ્યયને કુશીલાસ્તદ્વિરોધિનઃ સુશીલાશ્ચ વ્યાખ્યાતાઃ । એતયોઃ સુશીલકુશલયોઃ સુશીલત્વં કુશીલત્વં ચ સંયમવીર્યાન્તરાવાણામુદયાશ્ચત્ત્વ ક્ષયોપશમાશ્ચ ભવતીત્યતો વીર્યપ્રતિપાદનાયાઽષ્ટમમધ્યયનં પ્રારંભ્યતે । અનેન સમ્બન્ધેનાઽઽવાતસ્યાઽષ્ટમાઽધ્યયનસ્યાઽઽદિમા ગાથા—‘દુહા વેયં’ इत्यादि ।

પૃથ્વ—‘દુહા વેયં’ સુવચ્છાયાં વીરિયં તિ પૃવુચ્ચઈ ।

किन्तु वीरस्सं वीरत्तं कंहं चैयं प॑वुचचई ॥१॥

જાયા—દ્વિધા વેદં સ્વાસ્થ્યાતં વીર્યમિતિ પ્રોચ્યતે ।

कि नु वीरस्य वीरत्वं कथं वेदं हि प्रोच्यते ॥१॥

આઠવેં અધ્યયન કા પ્રારંભ—

સાતઘાં અધ્યયન સમાપ્ત હુ પ્રા । અથ આઠઘાં પ્રારંભ ક્રિયા જાતા હૈ । ઇસકા સમ્બન્ધ ઇસ પ્રકાર હૈ—સાતઘેં અધ્યયન મેં કુશીલ ઔર સુશીલ સાધુ કી વ્યાખ્યા કી ગઈ હૈ । સુશીલ કી સુશીલતા ઔર કુશીલ કી કુશીલતા સંયમ વીર્યાન્તરાય કર્મ કે ક્ષયોપશમ તથા ઉદય સે હોતી હૈ । અતઃ વીર્ય કા પ્રતિપાદન કરને કે લિપ્ત અષ્ટમ અધ્યયન કા આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ । ઇથ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત અષ્ટમ અધ્યયન કા યહ આશ્ય સૂત્ર હૈ—‘દુહાવેયં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘વેયં વીરિયંતિ પવુચ્ચઈ—વેદં વીર્યમિતિ પ્રોચ્યતે’ વે આગે સ્પષ્ટરૂપ સે વીર્ય કો કહાજાયગા ‘દુહા સુવચ્છાયાં—દ્વિધા સ્વા-

આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

સાતઘાં અધ્યયન સમાપ્ત થયું. હવે આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે.—સાતમા અધ્યયનમાં કુશીલ અને સુશીલ સ્વભાવવાળા સાધુનું કથન કરવામાં આવેલ છે. સુશીલનું સુશીલ પણ અને કુશીલનું કુશીલ પણ સંયમના વીર્યાન્તરાયકર્મના ક્ષયોપશમ તથા તેના ઉદયથી થાય છે. તેથી વીર્યનું પ્રતિપાદન કરવા માટે આ આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.—આ સંબંધથી આવેલ આઠમા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર ‘દુહાવેય’ इत्यादि છે.

શબ્દાર્થ—‘વેયં વીરિયંતિ પવુચ્ચઈ—વેદં વીર્યમિતિ પ્રોચ્યતે’ હવે પછી સ્પષ્ટરૂપથી વીર્યનું કથન કરવામાં આવશે. ‘દુહા સુવચ્છાયાં—દ્વિધા સ્વાસ્થ્યાતમ’

અન્વયાર્થ:--‘વેયં ધીર્યં તિ પવુચ્ચઈ’ વા ‘ઇદં વીર્યમિતિ’ મોચ્યતે તત્ ‘દુહા સુપક્ષાયં’ દ્વિધા-દ્વિપ્રકારેણ સ્વાસ્થ્યાતં-સમ્યગ્રૂપેણ કથિતમ્ (વીરસ્સ-વીરત્તં કિં નુ) વીરસ્ય-સુપ્રટસ્ય વીરત્વમ્ (કિં નુ) કિં નુ-કથં મવતિ, અથવા- (કહં વેયં પવુચ્ચઈ) કથપ્-કેન પ્રકારેણ તત્-વીરત્વમુચ્યતે-કથ્યતે इति ॥૧॥

ટીકા--‘વેયં’ વા ‘ઇદમ્’ ‘ધીર્યં તિ’ વીર્યમિતિ ‘દુહા’ દ્વિધા-દ્વિપ્રકારેણ ‘સુપક્ષાયં’ સ્વાસ્થ્યાતં-સુકથિતમ્। વેયમિત્યત્ર વા શબ્દો-વાક્યાલક્ષ્ણે મવતિ, ‘ઇદં શબ્દસ્ય પ્રત્યક્ષવિષયે શક્તિ.’ ઇદમસ્તુ સન્નિક્ષ્ણે તદિતિ પરોક્ષે વિજાનીયાદિતિ નિયમાત્। તથા ચ ઇદં બુદ્ધ્યા સન્નિક્ષ્ણે પ્રત્યક્ષપ્રાયમ્, વીર્યમ્, દ્વિધા-દ્વિપ્રકારકં પ્રકારદ્વયેન વિભિન્નં ભેદદ્વયભિન્નં, ભેદદ્વયવિશિષ્ટં

સ્થાપતમ્’ હસે તીર્થકરોને દો પ્રકારકા કહા હૈ ‘વીરસ્સ વીરત્તં કિં નુ-વીરસ્ય વીરત્વમ્ કિં નુ’ વીર પુરુષક્તી વીરતા કયા હૈ? ‘કહં વેયં પવુચ્ચઈ-કથં વેદં પ્રોચ્યતે’ કિસ કારણ સે વહ વીર એસા કહા જાતા હૈ? ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જો વીર્ય કહા જાતા હૈ, વહ દો પ્રકાર કા કહા હૈ। વીર કા વીરત્વ કયા હૈ? વહ કિસ પ્રકાર સે વીર કહા જાતા હૈ? ॥૧॥

ટીકાર્થ—વીર્ય દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ। ‘વેયં’ યહાં ‘વા’ શબ્દ વાક્ય કે અલંકાર અર્થ મેં હૈ। ‘ઇદમ્’ શબ્દ કી શક્તિ પ્રત્યક્ષ વિષય મેં હૈ, કયોં કિ એસા નિયમ હૈ કિ-‘ઇદમ્’ શબ્દ સમીપ અર્થ મેં ઓર ‘તત્’ શબ્દ પરોક્ષ અર્થ મેં પ્રયુક્ત હોતા હૈ। અતઃ ‘ઇદમ્’ કા અર્થ હૈ-બુદ્ધિ સે સમીપ-પ્રત્યક્ષ જૈસા।

આને તીર્થકરોએ એ પ્રકારનું કહેલ છે ‘વીરસ્સ વીરત્તં કિં નુ-વીરસ્ય વીરત્વમ્ કિં નુ’ વીરપુરુષની વીરતા એ શું છે? ‘કહં વેયં પવુચ્ચઈ-કથં વેદં પ્રોચ્યતે’ કયા કારણથી તેઓ વીર એ પ્રમાણે કહેવાય છે? ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જેને વીર્ય કહેવામાં આવે છે, એવું તે વીર્ય એ પ્રકારનું કહેવાય છે, વીરનું વીરપણું શું છે? તે કયા પ્રકારથી વીર એ પ્રમાણે કહેવાય છે? ॥૧॥

ટીકાર્થ—વીર્ય એ પ્રકારનું કહેવામાં આવે છે. ‘વેયં’ અહિયાં ‘વા’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર અર્થમાં આવેલ છે. ‘ઇદમ્’ શબ્દનો પ્રયોગ પ્રત્યક્ષ વિષયમાં થાય છે. કેમકે એવો નિયમ છે કે-‘ઇદમ્!’ શબ્દનો સમીપ-નજીક વાચક અર્થમાં અને ‘તત્!’ શબ્દનો પરોક્ષ અર્થમાં પ્રયોગ થાય છે. જેથી અહિયાં ‘ઇદમ્’ એ શબ્દનો અર્થ-બુદ્ધિની સમીપ અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ એવો છે,

વીર્યમ્ । ‘વબુચ્ચઈ’ પ્રોચ્યતે-કથ્યતે તીર્થંકરાદિમિઃ, ‘સુવક્લાયં’ સ્વાસ્થ્યાતમ્-
સુષ્ટુ આસ્થ્યાતં કથિતમિત્થં, વિશેષેણ ઈરયતિ પ્રેરયતિ નિષ્કામયતિ અહિતં
યેન તદ્વીર્યમિતિ કથ્યતે, જી-સ્ય શક્તિવિશેષઃ ‘વીરસ’ વીરસ્ય સુમટસ્ય ‘કિ નુ’
કિં શબ્દઃ જિજ્ઞાસાર્થઃ, નુ શબ્દો ચિત્કર્ત્રવાચી । ‘વીરત્તં’ વીરત્ત્વં કિમ્, કેન
પ્રકારેણાઽસી સુમટો વીર इति કથ્યતે । ‘કહં’ કથમ્-કેન પ્રકારેણ ‘ચેયં’ ચ
ઇદં વીરસમ્ ‘વબુચ્ચઈ’ પ્રોચ્યતે, યદિદં વીર્યં દ્વિધાવિમલ્લમિતિ તત્ કિં કેન વા
કારણેન મન્વતિ, કિં વા તસ્ય સ્વરૂપમિતિ । તીર્થંકરગણધરાભ્યાં વીર્યસ્ય દ્વૌ ભેદો
કથ્યેતે, તત્ર જિજ્ઞાસ્યતે-વીરાણાં કેયં વીરતા, કથં વા સ વીર इत्याસ્થ્યાયતે
इति માત્રઃ ॥૧॥

यह वीर्य दो प्रकार का तीर्थंकरों आदि ने कहा है । वीर्य जीव की
एक विशिष्ट शक्ति है । जो विशेष रूप से प्रेरणा करता है-अहित
को हटाता है, वह वीर्य कहलाता है ।

‘नु’ शब्द जिज्ञासा के अर्थ में है, चित्कर्त का वाचक है । अर्थात्
यहां यह प्रश्न उपस्थित होता है कि वीर पुरुष की वीरता क्या है ?
किस प्रकार से वह सुमट वीर कहा जाता है ? दो प्रकार का जो वीर्य
कहा गया है वह क्या है और किस कारण से होता है ? उसका
स्वरूप क्या है ?

आशय यह है-तीर्थंकर और गणधर वीर्य के दो भेद कहते हैं ।
यहाँ यह जिज्ञासा होती है कि वीरों की वीरता क्या है ? किस कारण
से वीर पुरुष वीर कहलाता है ? ॥१॥

આ વીર્યં તીર્થંકર વિગેરે એ બે પ્રકારનું કહેલ છે. વીર્ય એવની એક વિશેષ
પ્રકારની શક્તિ છે. જે વિશેષ રૂપે પ્રેરણા કરે છે-અર્થાત્ અહિતને હટાવે છે,
બે વીર્ય કહેવાય છે.

‘નુ’ શબ્દ જિજ્ઞાસાના અર્થમાં છે. અને ચિત્કર્તાના વાચક છે, અર્થાત્
અહિયાં એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે-વીરપુરુષનું વીરપણું શું છે ?
અર્થાત્ કઈ રીતે તે સુષ્ટ અર્થાત્ વીર કહેવાય છે ? વીર્ય કે જે બે પ્રકારનું
કહેલ છે, તે શું છે ? અને કયા કારણથી બે પ્રકારનું થાય છે ?
તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

કહેવાનો હેતુ એ છે કે તીર્થંકર અને ગણધરે વીર્યના બે ભેદો કહે
છે, અહિયાં એવી જિજ્ઞાસા થાય છે-વીરોનું વીરપણું એ શું છે ? કયા
કારણથી વીર પુરુષ ‘વીર’ એ પ્રમાણે કહેવાય છે ? ॥૧॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૮૩. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૧૪૭

મેદપદર્શનપૂર્વકમેવ વીર્યસ્વરૂપમ્ હ-‘કમ્મ મેગે પવેદંતિ’ इत्यादि ।

મૂલમ્-કમ્મ મેગે પવેદંતિ અકમ્મં વાવિ સુવ્વયા ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं जेहिं 'दीसंति मच्चिया॥२॥

છાયા—કર્મને પવેદયન્ત્યકર્મ વાવિ સુવ્રતાઃ ।

આખ્યાં દ્વાખ્યાં સ્થાનાખ્યાં ચાખ્યાં દૃશ્યન્તે મર્ત્યાઃ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(એ કમ્મં પવેદંતિ) એકે કેવન કર્મૈવ વીર્યં પવેદયન્તિ કથયન્તિ (સુવ્વયા અકમ્મં વા વિ) હે સુવ્રતાઃ ! કેવન અકર્મ એવ વીર્યં કથયન્તિ (મચ્ચિયા) મર્ત્યાઃ (एएहिं) આખ્યામ્ (दोहिं ठाणेहिं) દ્વાખ્યાં સ્થાનાખ્યામ્ (दीसंति) દૃશ્યન્તે इति ॥૨॥

અથ મેદ નિરૂપણ કરતે હુએ વીર્યં કા સ્વરૂપ કહતે હૈ—
‘કમ્મ મેગે પવેદંતિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘એ કમ્મં પવેદંતિ-એકે કર્મ પવેદયન્તિ’ કોઈ કર્મ કો વીર્યં એસા કહતે હૈ ‘સુવ્વયા અકમ્મં વાવિ-સુવ્રતાઃ અકર્મ વાવિ’ ઓર હે સુવ્રતો ! કોઈ અકર્મ કો વીર્યં કહતે હૈ ‘મચ્ચિયા-મર્ત્યાઃ’ મર્ત્ય લોક કે પ્રાણી ‘एएहिं-આખ્યાં’ इन्हीं दोहिं ठाणेहिं-દ્વાખ્યાં સ્થાનાખ્યામ્’ દો સ્થાનો સે ‘दीसंति-દૃશ્યન્તે’ देखे जाते हैं ॥૨॥

અન્વયાર્થ—હે સુવ્રતો ! (મચ્ચે વ્રતચાહે મર્ત્યો) કોઈ કર્મ કો હી વીર્યં કહતે હૈ, કોઈ અકર્મ કો વીર્યં કહતે હૈ । इन्हीं दो મેદોં મેં મનુષ્ય देखे जाते हैं ॥૨॥

હવે ભેદોનું નિરૂપણ કરતાં વીર્યનું સ્વરૂપ કહે છે. ‘કમ્મમેગે પવેદંતિ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘એ કમ્મં પવેદંતિ-એકે કર્મ પવેદયન્તિ’ કોઈ કર્મ ને વીર્યં એ પ્રમાણે કહે છે. ‘સુવ્વયા અકમ્મં વાવિ-સુવ્રતાઃ અકર્મ વાવિ’ અને હે સારા વ્રતવાળા ‘મુનિયો’ કોઈ અકર્મને વીર્યં એ પ્રમાણે કહે છે. ‘મચ્ચિયા-મર્ત્યાઃ’ મર્ત્યુલોકના પ્રાણી ‘एएहिं-આખ્યાં’ આ ‘दोहिं ठाणेहिं-દ્વાખ્યામ્ સ્થાનાખ્યામ્’ એ સ્થાનોથી ‘दीसंति-દૃશ્યન્તે’ देखाय છે. ॥૨॥

અન્વયાર્થ—હે સુવ્રતો (સારાવ્રત વાળા મર્ત્યો) કોઈ કર્મને જ વીર્યં કહે છે, કોઈ અકર્મને વીર્યં કહે છે ? એ એ ભેદવાળા મનુષ્યો એવામાં આવે છે. ॥૨॥

ટીકા—‘એ’ એકે વિદ્વાંઃ ‘કર્મ’ કર્મનં વીર્યમિતિ ‘પવેદં’ પવેદયન્તિ-કથયન્તિ, ક્રિયતે—સ્વપયત્તેન નિષ્પાદયતે इति કર્મ, ક્રિયાયા અનુષ્ઠાનમ્, તદેવ કર્મ વીર્યમિતિ પ્રતિપાદયન્તિ। અથવા—અનુષ્ઠાને પ્રવર્તકં તજ્જનકમ્, અષ્ટપ્રકારમેવ વીર્યમિતિ પ્રતિપાદયન્તિ। તથાહિ—ઔદયિકભાવનિષ્પન્નં કર્મેત્યુપદિશ્યતે। ઔદયિકોઽપિ ભાવઃ કર્મોદયનિષ્પન્ન એવ। ‘સુવ્રતા’ સુવ્રતાઃ વા શબ્દઃ સ્વાર્થે। ‘અકર્મ’ અકર્મં અપિ વીર્યમિતિ કથયન્તિ, ન વિદ્યતે કર્મ તદ્ અકર્મ, વીર્યાન્તરાગક્ષયજનિતં જીવસ્ય સ્વાભાવિકં વીર્યમ્। અપિ ક્વદેન ચારિત્રમોહનીયોપક્રમક્ષયોપશમજનિતં ચ વીર્યમ્, એત્સૂં પઞ્ચિત્તવીર્યમિતિભાવઃ। ‘એહિ’ એતાભ્યામ્ ‘દોહિ’ દ્વાભ્યામ્ ‘ઠાજેહિ’ સ્થાનાભ્યામ્, સકર્મકાઽકર્મકા પાદિતવાલપઞ્ચિત્તવીર્યાભ્યાં વ્યવસ્થિતં વીર્યમિત્યભિધીયતે। જેહિ’ યાભ્યાં સ્થાનાભ્યાં યયો વાં સ્થાનયોઃ ‘મિજિયા’ મર્ત્યાઃ—પરગમર્ત્યાગો મનુષ્યાઃ

ટીકાર્થ—કોઈ વિદ્વાન્ કર્મ કો હી વીર્ય કરતે હૈં। उनका कथन है कि अपने प्रयत्न से जो निष्पादित किया जाता है, वह कर्म है। वही कर्म वीर्य कहलाता है। अथवा अनुष्ठान में प्रवृत्ति कराने वाला वीर्य आठ प्रकार का है। औदयिकभाव से निष्पन्न कर्म है और औदयिक भाव भी कर्मोदय से उत्पन्न होता है।

કોઈ સુવ્રત કર્મરહિત કો બી વીર્ય કહતે હૈં। વીર્યાન્તરાગ કર્મ કે ક્ષય સે ઉત્પન્ન હોને ચાલા જીવ કો સ્વાભાવિક વીર્ય હૈ। ‘અપિ’ શબ્દ સે ચારિત્રમોહનીય કે ક્ષયોપશમ સે ઉત્પન્ન વીર્ય બી ગ્રહણ કર લેના ચાહિય। વીર્ય કે યહી દો ભેદ હૈં। इनमें से कर्म वीर्य वाऽऽवीर्य कहलाता है और अकर्मवीर्य पञ्चिदवीर्य भी कहा जाता है। इन्हीं दो

ટીકાર્થ—કોઈ વિદ્વાન્ કર્મને જ ‘વીર્ય’ કહે છે, તેઓનું કથન એવું છે કે—પોતાના પ્રયત્નથી જ સંપાદિત કરવામાં આવે છે, તેને કર્મ કહેવાય છે. અને એ કર્મ જ ‘વીર્ય’ કહેવાય છે. અથવા અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર વીર્ય આઠ પ્રકારનું કહેલ છે ઔદયિક ભાવથી યુક્ત કર્મ છે. અને ઔદયિક ભાવ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

કોઈ સુવ્રત કર્મથી રહિતને પણ ‘વીર્ય’ કહે છે. વીર્યાન્તરય કર્મનો ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવને સ્વાભાવિક વીર્ય હોય છે. અહિયાં ‘અપિ’ શબ્દથી ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ વીર્ય પણ અહણ કરવામાં આવેલ છે. આ બે ભેદો જ ‘વીર્ય’ના છે. આમાંથી ‘કર્મ વીર્ય’ એ ખાલવીર્ય કહેવાય છે, અને ‘અકર્મવીર્ય’ એ પંચિત્તવીર્ય કહેવાય છે. આ બે ભેદો વાળા મનુષ્યો જોવામાં આવે છે. જે પ્રમાણે અનેક પ્રકાર

સમયાર્થેવોધિનો હીકા પ્ર. શુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૧૭૯

‘દોસંતિ’ દશપન્નેડપદિશ્યન્તે વા । તથા દિ-અનેકપ્રકારકર્મસુ પ્રપન્તે કુરોણ મુક્તાહરકાદિમમ્પન્નં નર્ત્યે દદ્ધા વીર્યવાનપ્રવિરયે । મરદિશ્યતે । તથા-માત્રાણ-કર્મણાં સ્વાદત્ત્વમ્પ્રત્યજોડપ્રવિરયપદિશ્યતે, દશપન્ને ચ્ચ ઇતિ ।

શિષ્યવક્તાનન્તરં શ્રી સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિચર્યુતિશિલાવર્ગમુદિશ્ય કથ-યતિ-હે સુમતો ! કેવળ વિદ્વાંઃ કર્મોઃ વીર્યવિતિ કથયન્તિ, કેષનાડકર્મ-પ્રવ વીર્યવિતિ મતિરુદયન્તિ । મયેન પ્રકારેણ વીર્યં દિવા વિવચ્યતે, આશ્ચર્યમેવ મેદામ્વાં (વર્ષ) કર્મોઃ પઠિતમ્પન્તે ઇતિ ॥૨॥

હા વાસ્તવીયં કારણે કર્મોઃ પારાઃ કર્મોઃ વીર્યત્વે । પ્રવિશદિતમ્ । હદાનીં કારણે કાર્યોપવાદેવ મમાદં વર્તન્તેનાડપરિક્ષણાદ-મુશ્કારઃ-‘વમાયં કમ્મપાહંસુ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્-‘વમાયં કમ્મં માહંસુ અપ્પમાયં તંહાડવરં ।

તંહાવાદેસંઓ વાંતિ વાંતં પંડિતે મેરં વા ॥૩॥

છાયા-મમાદં કર્મં આહુ રપમાદં તથાડારસ્ ।

તદ્વાવાદેશતો વાપિ વાલં પંડિતમેવ વા ॥૩॥

મેદોં સે યો મેદોં યે મનુષ્ય દિશ્વારેં દેતે હેં । જૈસે અનેક-પ્રકાર કે કૃત્યોં મેં પ્રયત્ન કરને પાલે ચલ આદિ સે સમ્પન્ન પુરુષ કો દેશ્વકર ‘યહ વીર્યશાર્ હેં’ એસા કહા જાતા હૈં ઓર કર્મોં કા ક્ષય હોને સે ‘યહ અનન્ત ચલ સે સમ્પન્ન હૈં’ એસા કહા જાતા હૈં ।

શિષ્ય કે પ્રશ્ન કે અનન્તર શ્રીસુધર્મા સ્વામી, જમ્બૂ સ્વામી આદિ શિષ્યવર્ગ કો લક્ષ્ય કરકે કહતે હેં-હે સુમતો ! કોઈ-કોઈ કર્મ કો હી વીર્ય કહતે હેં ઓર કોઈ અકર્મ કો હી વીર્ય કહતે હેં । હસ પ્રકાર વીર્ય કે દો મેદ હો જાતે હેં । હન્હી દો મેદોં મેં સમી મનુષ્યોં કા સમાવેશ હો જાતા હૈં ॥૨॥

રના કુત્યોમાં પ્રયત્ન કરવ વાળા બળ વગેરેથી યુક્ત પુરુષને બોધને ‘આ વીર્ય વાળો છે’ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે. અને કર્મોના ક્ષય થવાથી ‘આ અનન્ત બળ વાળો છે.’ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે.

શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યા પછી સુધર્મા સ્વામી, જમ્બૂ સ્વામી વિગેરે શિષ્ય વર્ગને ઉદ્દેશીને કહે છે કે-હે સુમતો ! કોઈ કોઈ કર્મને જ વીર્ય કહે છે. આ રીતે વીર્યના બે બેદો થઈ જાય છે. આ બે બેદોમાં જ સંધર્મા મનુ-ષ્યોના સમાવેશ થઈ જાય છે. ॥૨॥

અન્વયાર્થ:—‘પમાયં કમ્મ માહંસુ’ પ્રમાદં-મધવિપયકપાપાદિકં કર્મ આહુઃ-
-કથયન્તિ તીર્થકરાદયઃ ‘તદા અપ્પમાયં અવરં’ તથા-અપ્રમાદમ્ અપરમ્ અકર્મ
આહુઃ ‘તન્માવાદેસઓ વા વિ’ તદ્વાવાદેશતઃ તયોઃ-બાલવીર્યપણ્ડિતવીર્યયોઃ
સત્વાદેવ ‘બાલં પંડિયમેવ વા’ બાલવીર્યં પંડિતવીર્યં વા ભવતીતિ ॥૩॥

ટીકા—‘પમાયં’ પ્રમાદમ્-પર્યેષ પ્રાપ્નન્તિ શુભાનુષ્ઠાનરહિતા ભવન્તિ
જીવા યેન સ પ્રમાદો મધાદિઃ । ઉક્તઞ્ચ—

કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કરકે કર્મ કો હી બલ-વીર્ય કહા ગયા
હે, અથ પ્રમાદ કો હી ‘કર્મ’ કહતે હૈં । યહાં મી કારણ મેં કાર્ય કા
ઉપચાર સે પ્રમાદ કો કર્મત્વસે સમજના ચાહિયે । સૂત્રકાર યહી કહતે
હૈં-‘પમાયં કમ્મમાહંસુ’ રૂપાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘પમાયં કમ્મમાહંસુ-પ્રમાદં કર્મ આહુઃ’ તીર્થકરોને
પ્રમાદકો કર્મ કહા હૈં ‘તદા અપ્પમાયં અવરં-તથા અપ્રમાદમ્ અપરમ્’
તથા અપ્રમાદ કો અકર્મકહા હૈં ‘તન્માવાદેસઓ વાવિ-તદ્વાવાદેશતો-
વાપિ’ હન દોનોં કી સત્તા સે હી ‘બાલં પંડિયમેવ વા-બાલં પંડિત-
મેવવા’ બાલવીર્ય તથા પંડિતવીર્ય હોતા હૈં ॥૩॥

અન્વયાર્થ—તીર્થકર આદિ મહાપુરુષ મળ આદિ પ્રમાદ કો કર્મ
કહતે હૈં તથા અપ્રમાદ કો અકર્મ કહતે હૈં । પ્રમાદ કે સદ્ભાવ સે
બાલવીર્ય ઓર અપ્રમાદ કે હોરે સે પંડિતવીર્ય કહા જાતા હૈં ॥૩॥

કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને કર્મને જ બાલવીર્ય કહેવામાં આવેલ
છે, હવે પ્રમાદને જ ‘કર્મ’ કહે છે. ! આમાં પણ કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર
થવાથી પ્રમાદને કર્મપણાથી સમજવો બેધરો. સૂત્રકાર એજ કહે છે કે-
‘પમાયં કમ્મ માહંસુ’ રૂપાદિ

શબ્દાર્થ—‘પમાયં કમ્મ માહંસુ-પ્રમાદં કર્મ આહુઃ’ તીર્થકરોએ પ્રમાદને-
કર્મ કહેલ છે. ‘તદા અપ્પમાયં અવરં-તથા અપ્રમાદમ્ અપરમ્’ તથા અપ્રમાદને
અકર્મ કહ્યું છે. ‘તન્માવાદેસઓ વાવિ-તદ્વાવાદેશતો વાપિ’ આ બંનેની સત્તાથી જ
‘બાલં પંડિયમેવ વા-બાલં પંડિતમેવ વા’ બાલવીર્ય તથા પંડિતવીર્ય થાય છે. ॥૩॥

અન્વયાર્થ—તીર્થકર વિગેરે મહાપુરુષો મધ વગેરે પ્રમાદને કર્મ કહે
છે, તથા અપ્રમાદને અકર્મ કહે છે. પ્રમાદના સદ્ભાવથી બાલવીર્ય અને
અપ્રમાદથી પંડિતવીર્ય કહેવામાં આવે છે. ॥૩॥

સમવાયૈવોચિની ટીકા પ્ર. યુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૧૫૧

‘મજ્જં વિસયકસાયા ણિદ્ધા વિગદા ય પંચમી મણિયા ।

એસ પમાય પવાઓ ણિદ્ધિદ્ધો વીચરાગેહિ ॥૧॥

છાયા—મયં વિષયકવાયૌ નિદ્રાવિગ્રહશ્ચ પશ્ચમી મણિતા ।

એતે પ્રમાદાઃ પ્રવાદો નિર્દિષ્ટો વીતરાગૈઃ ॥૧॥ इति ।

एतादृशं प्रमादं मद्यादिकं कर्मोपादानभूतम् । ‘कम्पं’ कर्म-आहुः-
कथयन्ति तीर्थकरादयः, ‘तदा’ तथा ‘अपमायं’ अपमादम् ‘अवरं’ अपरम्
अकर्म आहुः-कथयन्ति ते एवाऽऽचार्याः ।

अयं भावः—प्रमादवतो जीवस्य कर्मबन्धनं भवति । कर्मसहितस्य यत्
क्रियाऽनुष्ठानं तद्बालवीर्यं भवति । तथा-प्रमादरहितस्य जीवस्य कर्माऽभावो
भवति । कर्माऽभावसहितस्य यत् कर्माऽनुष्ठानं तत् पण्डितवीर्यं भवति । एतदेव

ટીકાર્થ—જિસકી સત્તા કે કારણ જીવ શુભ અનુષ્ઠાન સે રહિત
હોતે હૈં, વહ મદ્ય આદિ પ્રમાદ કહલાતા હૈં । કહા ખી હૈ—‘મજ્જં
વિસય કસાયા’ હત્યાદિ ।

‘મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા ઓર પાંચવીં વિકથા, યહ પાંચ પ્રકાર
કે પ્રમાદ વીતરાગ દેવોં ને કહે હૈં ।’ ॥૧॥

यह मद्य आदि प्रमाद कर्मों के जनक हैं । इसी कारण तीर्थकर
आदि इन्हें कर्म कहते हैं और प्रमादवरित्वाग को अकर्म कहते हैं ।

આશય યહ હૈ કિ-પ્રમાદવાન્ જીવ કો કર્મબન્ધન હોતા હૈ ઓર
કર્મયુક્ત જીવ કા જો ક્રિયાવપાપાર હૈ, વહ બાલવીર્ય હૈ । જો જીવ
પ્રમાદ સે રહિત હૈ, વસકો કર્મોં કા અભાવ હો જાતા હૈ ઓર કર્મા-
ભાવ વાલે જીવ કા અનુષ્ઠાન પંડિતવીર્ય કહા જાતા હૈ । આશય યહ

ટીકાર્થ—જેની સત્તાથી જીવ શુભ અનુષ્ઠાનથી રહિત થાય છે. તે મદ્ય
વિગેરે પ્રમાદ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે-‘મજ્જં વિસયકસાયા’ ઇત્યાદિ
મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા, અને પાંચમી વિકથા આ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ
વીતરાગ દેવોએ કહેલ છે. આ મદ્ય વિગેરે પ્રમાદ કર્મોના જનક-ઉત્પન્ન
કરવાવાળા છે. તેજ કારણથી તિર્થકરો વિગેરે તેને કર્મ એ પ્રમાણે કહે
છે. અને પ્રમાદના પરિત્યાગને અકર્મ કહે છે.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે-પ્રમાદવાળા જીવને કર્મનું બંધન થાય છે.
અને કર્મવાળા જીવનો જે ક્રિયાવપાપાર છે, તે બાલવીર્ય કહેવાય છે.
જે જીવ પ્રમાદથી રહિત હોય છે, તેને કર્મોના અભાવ થઇ જાય છે. અને
કર્મોના અભાવવાળા જીવના અનુષ્ઠાનને પંડિતવીર્ય કહેવાય છે. અર્થાત્ પ્રમાદ

બાલવીર્યં પण्डितवीर्यं चेति । प्रमादवतः सकर्मणो वीर्यं बालवीर्यं प्रमादरहितस्य कर्माऽभाववतो वीर्यं पण्डितवीर्यमिति विवेकः । 'तन्मावादेसञ्चो वाचि' तद्वावा-
देसतो वाचि, तयो बालवीर्यपण्डितवीर्ययोः भावः—सत्ता तद्वावस्तेन तद्वावेन
बालः पण्डित इति व्यवहारो भवति' बालवीर्यमभव्यानामनाद्यपर्यवसितम्,
अव्यानामनादिसपर्यवसितम्, पण्डितवीर्यन्तु सादिसपर्यवसितमिति । तीर्थकराः
प्रमादं कर्म—इति कथितवन्तः तथा—अप्रमादमकर्म, इत्युक्तवन्तः । अतः प्रमादेन
बालवीर्यं भवति, भवतिचाऽप्रमादेन पण्डितवीर्यमिति निष्कर्षः ॥३॥

ત્ર પ્રમાદવતઃ સકર્મણો જીવસ્ય યદ્વીર્યં તદ્બાલવીર્યમિતિ તદેવ દર્શયતિ
મુખ્યકારઃ—'સત્યમેગે તુ' इत्यादि ।

મુખ્ય—સત્ય મેગે તુ સિંઘવંતા અતિવાયાય પાળિણં ।

એમે મંતે અહિજંતી પાળભૂય વિહેડિણો ॥૩॥

कि प्रमत्त और सकर्मा जीव का बालवीर्य तथा अप्रमत्त और अकर्मा
जीव का पण्डितवीर्य है । वीर्य के साथ 'बाल' या 'पण्डित' जो विशेष-
ण लगाया गया है, वह प्रमाद और अप्रमाद के कारण ही है ।

अभव्य जीवों का बालवीर्य अनादि अनन्त है, अव्य जीवों का अना-
दिसान्त है अर्थात् वह कदाचित् से उत्पन्न होता है किन्तु कभी उसका
अन्त आजाता है । पण्डित वीर्य कादि—सान्त ही होता है ।

निष्कर्ष यह है कि तीर्थंकर भगवन्तों ने प्रमाद को कर्म और
अप्रमाद को अकर्म कहा है । अतएव प्रमाद के कारण बालवीर्य और
अप्रमाद के कारण पण्डित वीर्य होता है ॥३॥

અને કર્મ વાળા જીવનું બાલવીર્ય અને અપ્રમત્ત અને અકર્મા-કર્મ વિનાના
જીવનું 'પણ્ડિત' વીર્ય છે એવીની સાથે 'બાલ' અથવા 'પણ્ડિત' એ વિશેષણો
લગાડવામાં આવે છે. તે પ્રમાદ અને અપ્રમાદના કારણથી જ હોય છે.

અભવ્ય જીવોનું બાલવીર્ય અનાદિ અને અનંત છે. અવ્ય જીવોનું
અનાદિ સ્થાન છે. અર્થાત્ તે સદા કાળથી અવ્યુ' આવે છે, પરંતુ કોઈ
પ્રમત્ત તેનો અન્ત આવી નથી, પાણ્ડિતવીર્ય સાદિ-સાન્ત જ હોય છે,
આનો સાર એ છે કે-તીર્થંકર ભગવંતોએ પ્રમાદ ને કર્મ અને અપ્રમાદ ને
અકર્મ કહેલ છે. તેજ પ્રમાદના કારણે બાલવીર્ય અને અપ્રમાદના કારણે
પણ્ડિતવીર્ય હોય છે. ॥૩॥

છાયા—શાસ્ત્રમેકે તુ શિક્ષન્તે અતિવાયાય પ્રાણિનામ્ ।

એકે મન્વાન્ અધીયતે પાણભૂતવિદેટકાન્ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—(એ પાણિણં અતિવાયાય) એકે તુ પ્રાણિનાં જીવનામ્ અતિ-
પાતાય વિરાધનાય 'સત્થં' શાસ્ત્રં-ધનુર્વેદાદિ 'સિવસ્વંતા' શિક્ષન્તે-ગૃહ્ણન્તિ, 'એ'
એકે (પાણભૂતવિદેટકિણો) પ્રાણભૂતવિદેટકાન્ તત્ર પ્રાણાઃ દ્વીન્દ્રિયાઃ ભૂતાનિ
પૃથિગ્વાદીનિ, તેષાં વિ-વિવિદ્મ્ અનેવ પ્રકારકં દેટકાન્-વાધકાન્ 'મંતે' મન્વાન્
'અદિજ્જંતી' અધીયતે-પઠન્તીતિ ॥૪॥

ટીકા—'એ' એકે પુરુષાઃ, રાગદ્વેષાડપહનમાનસાઃ, જીવનાં વિનાશકારકમ્
'સત્થં' શસ્ત્રં-સ્વદ્વાદિપદ્ધરણમ્, અથવા—'સત્થં' શાસ્ત્રમ્-ધનુર્વેદાદિકમ્ 'સિવસ્વંતા'

પ્રમાદવાન્ એવં સકર્મક જીવ કા વીર્ય ચાલવીર્ય હૈ, યહી સૂત્રકાર
દિશ્લાતે હૈ—'સત્થમેગે ડ' હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—'એ પાણિણં અતિવાયાય-એકે પ્રાણીનાં અતિપાતાય'
કોઈ પ્રાણિયો' કા વધ કરને કે લિયે 'સત્થં-શસ્ત્રમ્' તલવાર આદિ
શસ્ત્ર અથવા ધનુર્વેદાદિ 'સિવસ્વંતા-શિક્ષન્તે' સીખતે હૈ 'એ-એકે'
તથા કોઈ 'પાણભૂતવિદેટકિણો-પ્રાણભૂતવિદેટકાન્' પ્રાણી ઓર ભૂતો કો
મારનેવાલે 'મંતે-મન્વાન્' મન્ત્રો કો 'અદિજ્જંતિ-અધીયતે' પઠતે હૈ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ પ્રાણિયો કી વિરાધના કરને કે લિયે ધનુ-
ર્વેદ આદિ શાસ્ત્ર સીખતે હૈ । કોઈ પ્રાણો ઓર ભૂતો કે લિયે વાધાકારી
મંત્રો કા અધ્યયન કરતે હૈ ॥૪॥

ટીકાર્થ—રાગ ઓર દ્વેષ કે કારણ જિનકા ચિત્ત અભિભૂત હો ગયા
હૈ, એસે કઈ પુરુષ જીવો કા વિનાશ કરને વાલે 'સત્થ' અર્થાત્ સ્વદ્વા

પ્રમાદવાળા અને કર્મવાળા હોવને બાળવીર્ય છે. એજ હવે સૂત્રકાર
પ્રગટ કરે છે. 'સત્થમેગે ડ' હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'એ પાણિણં અતિવાયાય-એકે પ્રાણિનાં અતિપાતાય' કોઈ પ્રાણિ-
યોના વધ કરવા માટે 'સત્થં-શસ્ત્રમ્' તલવાર વિગેરે શસ્ત્ર અથવા ધનુર્વેદ
વિગેરે 'સિવસ્વંતા-શિક્ષન્તે' શીખે છે. 'એ-એકે' તથા કોઈ 'પાણભૂતવિદેટકિણો
-પ્રાણભૂતવિદેટકાન્' પ્રાણી અને ભૂતોને મારવાવાળા 'મંતે-મન્વાન્' મંત્રોને
'અદિજ્જંતિ-અધીયતે' શીખે છે. ॥૪॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ વ્યક્તિ પ્રાણિયોની વિરાધના (હિંસા) કરવા
માટે ધનુર્વેદ વિગેરે શસ્ત્રવિદ્યા શીખે છે, કોઈ વ્યક્તિ પ્રાણી અને ભૂતોને
વાધા કારક મંત્રોનો અભ્યાસ કરે છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—રાગ અને દ્વેષના કારણે જેઓનું ચિત્ત પરાહત થયેલ છે,
એવા કોઈ પુરુષો હોવોના નાશ કરવાના 'સત્થ' અર્થાત્ ખૂબ વિગેરે

શિક્ષન્તે-સોચનાસ્તાદૃશં શસ્ત્રં શાસ્ત્રં વા અભ્યસન્તિ । અથવા-‘એ’ એકે ઇતાદૃશં શસ્ત્રં શાસ્ત્રં વા શિક્ષયન્તિ, પરાનુપદિશન્તિ । એતદ્સર્વં શિક્ષિતં સત્ ‘પાણિનં’ પાણિનાં-જીવાનામ્ ‘અતિવાયાય’ અતિપાતાય મરતિ, અતિપાતો વિનાશસ્તદર્થં ભવતિ । તદીયશાસ્ત્રે કેન પ્રકારેણ પરો હિંસનીય इत्येव निवेदितम् ।

तथोक्तम्—मुष्टिना छादयेत्लक्ष्यं मुष्टौ दृष्टिं निवेशयेत् ।

इतं लक्ष्यं विजानीयाद् यदि मूर्ध्ना न कम्पते ॥१॥ इत्यादि ।

एवं कथमरीणां मारणं, कथं परवञ्चनं, कामादिविषयः कथं सेव्यते ?

આદિ શસ્ત્રોં કી અથવા ધનુર્વેદ આદિ શાસ્ત્રોં કી શિક્ષા હેતે હેં ઓર સૂત્ર ઉચમ કરકે ઉન્હેં સીખતે હેં । અથવા હસ પ્રકાર કે શસ્ત્ર યા શાસ્ત્ર કો વે દૂસરોં કો સિખલાતે હેં । યહ સીખા હુઆ યા સિખ લાયા હુઆ શસ્ત્ર યા શાસ્ત્ર પ્રાણિયોં કો હિંસા કા કારણ બનતા હૈ, ક્યોં કિ ઉન શાસ્ત્રોં મેં યહી કહા જાતા હૈ કિ કિસ પ્રકાર દૂસરોં કા વધ કિયા જાય ! કહા ખી હૈ-‘મુષ્ટિના છાદયેત્લક્ષ્યં’ इत्यादि ।

અપની મુઠ્ઠી સે લક્ષ્ય કો આચ્છાદિત કર હે ઓર મુઠ્ઠીપર દૃષ્ટિ-જમાલે । અગર મુર્ધા પર કમ્પ ન હો તો લક્ષ્ય કો વિંધા હુઆ હી સમજો ॥૧॥ इत्यादि ।

હસ પ્રકાર ઉસ શાસ્ત્ર મેં યહી પ્રહ્વણ કિયા હૈ કિ કિસ પ્રકાર શત્રુઓં કા ઘાત કિયા જાય ? કેસે દૂસરોં કો ધોત્ત્રા દિયા જાય ?

શસ્ત્રોની અથવા ધનુર્વેદ વિગેરે શાસ્ત્રોની શિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, અને ખૂબ ઉદ્યમ કરીને તે શીખે છે, અથવા તેવા પ્રકારના શસ્ત્ર અથવા શાસ્ત્રને તેઓ ખીજાઓને શીખવાડે છે. આ પ્રકારથી શીખેલા કે શીખવાડેલા શસ્ત્ર અથવા શાસ્ત્ર પ્રાણિયોની હિંસાનું કારણ બને છે, કેમકે-એ શાસ્ત્રોમાં એજ કહેવામાં આવે છે કે-ખીજાની હિંસા કઈ રીતે કરી શકાય ? કહું પણ છે કે-‘મુષ્ટિના છાદયેત્લક્ષ્યં’ इत्यादि

અર્થાત્ પોતાની મુઠી વડે લક્ષ્યને આચ્છાદિત કરીલેય અને મુઠી પર નજર સ્થિર કરી લે. અથવા માથા પર કમ્પ ન થાય તો લક્ષ્ય વિંધાયેલજ સમજવું. ॥૧॥

આ રીતે તે શાસ્ત્રમાં એજ નિષ્પણ કરવામાં આવેલ છે કે-કેવી રીતે શત્રુઓના ઘાત કરી શકાય ? કેવી રીતે ખીજાને દગો દધ શકાય ? અર્થાત્ ગફલતમાં નાખી શકાય ? કામાદિ અશુભ અનુષ્ઠાન જ એ શાસ્ત્રોના

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૮ ઉ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૬૫૫

હત્યાદિ । તાદૃશશસ્ત્ર શાસ્ત્રાભ્યાસેન સાત્ત્વે एर कर्मणि तदध्वेतुणां प्रवृत्तिर्भवति । तदेतत्पूर्वमदर्शितशस्त्रशास्त्राभ्यासेन जायमानं वीर्यं बालवीर्यमित्यभिधीयते । तथा—एके केचन पापोदयात् ‘मंते’ मन्त्रान् मारणकार्ये त्रिनिघुज्यमानान् अश्वमेध-नरमेध-गोमेध-इयेनादियामार्थम्, ‘अहिजंती’ अधीयते, तेषामध्ययनं कुर्वन्ति अध्यापयन्ति च । कथंभूतान् मन्त्रान् ‘प्राणभूयविहेडिणो’ प्राणभूतविहेटकान् प्राणिनः—क्षीन्द्रियादयः, भूतानि पृथिव्यादीनि, तेषां त्रिविधप्रकारेण हेटकान् मारकान् मन्त्रान् पठन्तीति ॥४॥

મૂલમ્—માયિણો કેટ્ટુ માયા ય કેઃસમોગે સમારભે ।

હંતા છેત્તા પગર્ભિન્તા આયસાયાણુગામિણો ॥૫॥

છાયા—માયિનઃ કૃત્વા માયાશ્ચ કામભોગાન્ સમારભન્તે ।

હન્તારશ્છેતારઃ પ્રકર્તેયિતાર આત્મસાતાનુગામિનઃ ॥૫॥

કામાદિ વિષયક અશુભ અનુષ્ઠાન હી ઉસ શાસ્ત્ર કા વિષય હૈ । જો એસે શાસ્ત્ર યા શાસ્ત્રકા અભ્યાસ કરતે હૈ, ઉનકી પ્રવૃત્તિ સાલ્ક્ય કર્મો મેં હી હોતી હૈ હન શાસ્ત્રોં કૈ અભ્યાસ સે ઉત્પન્ન હોનેવાલા વીર્ય બાલવીર્ય કહલાતા હૈ । તથા કોઈ કોઈ લોગ પાપકર્મ કૈ ઉદયસે મન્ત્રોં કો મારણ કાર્ય મેં પ્રયુક્ત કરતે હૈ ઓર અશ્વમેધ, નરમેધ, ગોમેધ, યથં ઇયેનયાગ આદિ મેં પ્રયુક્ત કરને કૈ લિયે ઉન્હેં પઢતે હૈ ઓર પઢાતે હૈ વે મંત્ર કૈસે હૈ ? સોકહતે હૈ—‘પ્રાણભૂયવિહેડિણો’ ક્ષીન્દ્રિયાદિપ્રાણી, ઓર પૃથિવી આદિ ભૂતોં કો મારને વાલે હૈ એસે મન્ત્રોં કો પઢતે પઢાતે હૈ ॥૪॥

વિષય છે. જેઓ આવા પ્રકારની શસ્ત્ર વિદ્યા અથવા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે, તેઓની પ્રવૃત્તિ સાલ્ક્ય કર્મોમાં જ હોય છે. આવા પ્રકારના શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી ઉત્પન્ન થવાવાળા વીર્યને બાલવીર્ય કહેવામાં આવે છે.

તથા કોઈ કોઈ લોકો પોતાના પાપ કર્મોના ઉદયથી મંત્રોને મારણ કાર્યમાં પ્રયુક્ત કરે છે, અને અશ્વમેધ, નરમેધ, ગોમેધ, અને ઇયેન યાગ વિગેરેમાં પ્રયુક્ત કરવા શીખે છે. અને શીખવાડે છે. એ મંત્રો કેવા છે ? તે બતાવતાં કહે છે—‘પ્રાણભૂયવિહેડિણો’ ઇન્દ્રિય વગેરે પ્રાણી પૃથ્વી આદિ ભૂતોને મારવા વાળા હોય છે. તેવા મંત્રોને શીખેશીખવાડે છે. ॥૪॥

અન્વયાર્થ:—(માયિણો માયા ય કટ્ટુ) માયિન:—પરશ્ચક્ષા: માયાશ્ચ કૃત્વા (કામભોગે સમારમ્ભે) કામભોગાન્ શબ્દાદિવિષયરૂપાન્ સમારમન્તે—કુર્ન્તિ—સેવન્તે,—તથા—(આયસ્રાતાણુગામિણો) આત્મસ્રાતાણુગામિન:—સ્વીયમુલ્લમિ-ચ્છન્ત: (હંતા-હન્તાર: (હેતા-હેતાર: (પગલિમતા-પ્રકર્તયિતારો) મર્ત્યયિતારો મર્ત્યયીતિ ॥૫॥

ટીક—‘માઈણો’ માયિન:, માયા પરવંચનાત્મિતા સા વિધિતે યેર્થ તે માયિન:, ‘માયા’ મયા: ‘કટ્ટુ’ કૃત્વા—પરધનવ્યવિતાદિશ્ચ અપહ્રાણ ‘કામભોગે’

‘માયિણો કટ્ટુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘માયિણો માયા ય કટ્ટુ—માયિન: માયાશ્ચ કૃત્વા’ માયા કરનેવાળે પુરુષ માયા અર્થાત્ હલ કપટ કરકે ‘કામભોગે સમારમ્ભે—કામભોગાન્ સમારમન્તે’ કામભોગોં કા સેવન કરતે હૈં ‘આયસ્રાતાણુ-ગામિણો—આત્મસ્રાતાણુગામિન:’ તથા અપને સુ-વક્ષી ઇચ્છા કરનેવાળે વે ‘હંતા-હન્તાર:’ પ્રાણિયોં કા હનન કરનેવાળે ‘હેતા-હેતાર:’ હેદન કરનેવાળે ‘પગલિમતા—પ્રકર્તયિતાર:’ ઓર કર્તન કરનેવાળે હોતે હૈં ॥૫॥

અન્વયાર્થ—માયાવી લોગ માયાચાર કરકે શબ્દાદિ વિષયરૂપ કામભોગોં કા સેવન કરતે હૈં । વે અપને સુલ્લ કી ઇચ્છા કરતે હુગ જીવોં કા હનન કરતે હૈં, હેદન કરતે હૈં ઓર વિદારણ—કર્તન કરતે હૈં ॥૫॥

ટીકાર્થ—માયા કા સેવન કરનેવાળે માયી (કપટી) યા માયાવી કહલાતે હૈં । એસે માયાવી જન માયા કરકે પરાયે ધન સ્ત્રી આદિકા

‘માયિણો કટ્ટુ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘માયિણો માયા ય કટ્ટુ—માયિન: માયાશ્ચ કૃત્વા’ માયાશ્ચ કરવાવાળા પુરુષ માયા અર્થાત્ હલ કપટ કરી ને ‘કામભોગે સમારમ્ભે—કામભોગાન્ સમા-રમન્તે’ કામભોગોં સેવન કરે છે. ‘આયસ્રાતાણુગામિણો—આત્મસ્રાતાણુગામિન:’ તથા પોતાના સુખની ઇચ્છા કરવા વાળા એઓ ‘હંતા-હન્તાર:’ પ્રાણિયોં હનન કરવા વાળા ‘હેતા-હેતાર:’ હેદન કરવાવાળા ‘પગલિમતા—પ્રકર્તયિતાર:’ અને કર્તન કરવા વાળા હોય છે. ॥૫॥

અન્વયાર્થ—માયાવી લોકો માયાચાર કરીને શબ્દાદિ વિષય રૂપ કામ-ભોગોં સેવન કરે છે. તેઓ પોતાના સુખની ઇચ્છા કરીને અન્ય જીવોની કિંસા કરે છે, હેદન કરે છે, અને વિદારણ—કર્તન કરે છે ॥૫॥

ટીકાર્થ—માયાં સેવન કરવાવાળા માયી (કપટી) અથવા માયાવી કહેવાય છે. એવા માયાવી માણસો માયા કરીને પારકા ધન સ્ત્રી વિગેરેનું

સમયાર્થચોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૬૫૭

કામભોગાંશ 'સમારભે' સમારમન્તે-સેવન્તે, પરવચ્ચનયાઽન્યદીયધનમિદમિઃ
કામભોગાદીનાં સેવનં કુર્વન્તિ : તથા- 'ભાયસાયાણુગામિણો' આત્મજ્ઞાતાસુકા-
મિનઃ-આત્મનઃ કૃતે સાતં સુલં તદનુગામિનઃ, કષાયકલુષિતાન્તરાત્માન-
આત્મનઃ સુલં લક્ષીકૃત્ય અન્યેષાં પ્રાણિનામ્ । 'દંતા' દન્તારઃ-વિરાધયિતારઃ,
'છેતા' છેવારઃ-છેદનકર્તારી ભવન્તિ । કર્મનાસિકાદીનામ્ 'પચ્ચિમતા' પ્રકર્ષ-
યિતારઃ વૃણોદરાદીનામ્ । આત્મસુખાર્થં દનવાદિવ્યાપારં કુર્વન્તિ, ઇતિ ॥૫॥

હનન-છેદનાદિકં કેવ મકારેણ કુર્વન્તિ, તદેવ સુવકારો દર્શયતિ- 'મળસા
વચસા ચેવ' इत्यादि ।

મૂલમ્-મળસા વચસા ચેવ કાયસા ચેવ અંતસો ।

આરઓ પરઓ વાવિ દેહા તિ ય અસંજયા ॥૬॥

છાયા-મનસા વચસા ચેવ કાયેન ચેવ અન્તશઃ ।

આરભઃ પરતો ત્રાપિ દ્વિથાઽપિ ચાઽસંયતાઃ ॥૬॥

અપહરણ કરતે હૈં ઓર કામભોગોં કા સેવન કરતે હૈં, અર્થાત્ દૂસરે
કે ધન આદિ સે કામભોગોં કો ભોગતે હૈં । તથા અપને હી સુખ કે
લિષ્ટ પ્રયત્ન કરનેવાલે વે કષાય સે કલુષિત ચિત્ત દોઠર અન્ય પ્રાણિયોં
કો વિરાધના કરતે હૈં, ડનકે કાન નાક આદિ કા છેદન કરતે હૈં, પીઠ
પેટ આદિ કો ચીરતે યા કાઢતે હૈં । અપને હી સુખ કે લિષ્ટ વે ધન
સમ પાપ ક્રિયાઈ કરતે હૈં ॥૬॥

વે હસ પ્રકાર હનન ઇવં છેદન આદિ કરતે હૈં, સુવકાર યહ દિશ્વ
લાતે હૈં- 'મળસા વચસા ચેવ' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-અસંજયા-અસંયતાઃ, અસંયમી પુરુષ 'મળસા વચસા
ચેવ કાયસા-મનસા વચસા ચેવ કાયેન' મન, વચન ઓર કાયસે

હરણ કરે છે, અને કામભોગોનું સેવન કરે છે, અર્થાત્ બીજાઓનાં ધન
વિગેરેથી કામભોગો ભોગવે છે, અને પોતાના જ સુખ માટે પ્રયત્ન કરનારા
તેઓ કષાયથી ભલિન ચિત્ત વાળા થઈને બીજા પ્રાણિયોની વિરાધના-હિંસા
કરે છે, કાન-નાક વિગેરેનું છેદન કરે છે, પીઠ (પાંસો) પેટ વિગેરે ચીરે છે,
તેઓ પોતાના જ સુખ માટે આવા પ્રકારની પાપક્રિયાઓ કરતા રહે છે ॥૫॥

તેઓ હનન અને છેદન કઈ રીતે કરે છે ? વિગેરે બતાવતાં સૂત્રકાર
'મળસા વચસા ચેવ' આથા કહે છે.-

શબ્દાર્થ- 'અસંજયા-અસંયતાઃ' અસંયમી પુરુષ 'મળસા વચસા ચેવ
કાયસા-મનસા વચસા ચ કાયેન' મન, વચન અને કાયથી 'અંતસો-અન્તશઃ'

૧૫૨

સૂત્રહતાશ્લોકે

અન્વયાર્થઃ—(અસંજયા) અસંગતાઃ—અસંગમિનઃ (મળસા વચસા ચેવ કાયસા) મળસાં વચસાં ચેવ કાયેન—કૃતકારિતાનુમતિભિઃ (અંતસો) અન્તશઃ—કાયેનાશ-ક્તંભિર્મનસેષ પાપાનુષ્ઠાનાનુમત્યા (આરબો પરબો વાવિ) આરતઃ પરતો વાપિ—દ્વિલોકપરલોકાર્થમ્ (દુહા વિ) દ્વિધાપિ સ્વયં કરણેન પરકારણેન ચ જીવિરોચકા ભવન્તીતિ ॥૬॥

ટીકા—‘અસંજયા’ અસંગતા મનોવાકાયૈઃ પુરુષાઃ પરવચ્ચકાઃ। ‘મળસા’ મળસાં ‘વચસાં’ વચસા ‘ચેવ’ ચ એવ, તથા ‘કાયસા’ કાયેન—શરીરેણ, અનેન શરીરવાદ્મનસાં મવર્ત્તને કારણત્વં દર્શિતમ્। ‘અંતસો’ અન્તશઃ—શરીરાદિ-મિરસમયા અપિ ચિન્તનમાત્રેણૈવ પરઘાતમિચ્છન્તિ કાલશૌકરિકચત્ ‘આરબો’ ‘અંતસો—અન્તશઃ’ કાયાકી શક્તિ ન હોને પર મનસે હી ‘આરબો પરબો વાવિ—આરતઃ પરતઃ વાપિ’ હસલોક એવં પરલોક દોનોં કે લિયે ‘દુહા વિ—મિધાપિ’ કરને ઓર કરાને દોનોં પ્રકાર સે જીવોં કા ઘાત કરાતે હૈ ॥૬॥

અન્વયાર્થ—અસંગમી પુરુષ મન સે, વચન સે ઓર કાય સે, તથા કૃત, કારિત ઓર અનુમોદન સે એવં કાય સે અસમર્થ હોને પર મન સે હી પાપ કે અનુષ્ઠાન કી અનુમોદના કરકે, હસ લોક ઓર પરલોક દોનોં કે લિયે સ્વયં કરને ઓર કરાને સે—દોનોં પ્રકાર સે જીવોં કે ધિરાવક હોતે હૈ ॥૬॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ મન, વચન ઓર કાય સે અસંગમી હૈ—પરવંચક (દૂસરે કો ઠગને ચાલે) હૈ, વે મન, વચન, કાય સે ઓર શરીર સે અસમર્થ હોને પર ચિન્તન માત્ર સે દૂસરોં કે ઘાત કી દૃષ્ટા કરતે હૈ।

અન્વયાર્થ—અર્થાત્ કાયની શક્તી ન હોવાછતાં મનથી જ ‘આરબો પરબોવા વિ—આરતઃ પરતઃ વાવિ’ આલોક અને પરલોક એ બન્ને લોક માટે ‘દુહાવિ—દ્વિધાપિ’ હૈવું એને કરાવવું એ બન્ને પ્રકારથી જીવોના ઘાત કરાવે છે. ॥૬॥

અન્વયાર્થ—અસંગમી પુરુષો મનથી, વચનથી અને કાયથી તથા કૃત, કારિત અને અનુમેદનથી તથા કાયથી અસમર્થ—અશક્ત થાય ત્યારે મનથીજ પાપનાં અનુષ્ઠાનની અનુમેદના કરીને આલોક અને પરલોક બન્ને માટે ઘાતે કરવા અને કરાવવાથી અર્થાત્ બેઉ પ્રકારથી જીવોની વિરોધના કરે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ મન, વચન, અને કાયથી અસંગમી હોય છે. પર-વંચક—બીજાને ઠગવાવાળા હોય છે, તેઓ મન વચન અને કાયથી અને કારિતથી અશક્ત થાય ત્યારે વિચાર માત્રથી બીજાઓના ઘાતની ઇચ્છા કરે છે,

સમગ્રાયેએધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૧૬૩

આરતઃ—ઇલોકે સુસાર્થમ્ 'પરઓ' પરતઃ—પરલોકાય પરલોકેકામમ્ વા
'દુઃખા વિ' દ્વિધાપિ—સ્વયં કરણેત, પરકારણેત વા. સ્વયમાચરન્તિ પ્રદારા—અપ્રદાર
વા. રાગદ્વેષાન્વઃપુરુષો મનોવાકાયૈઃ, તથા શરીરશત્ત્યમાવે વચનેત, વેદ-
મનસા વા, એહિકપાર્શ્વલૈકિકયો દ્વયોરેવ કૃતે પ્રાણિયાતં સ્વયં કરોતિ પર્વા-
કારયતીતિ ભાવઃ ॥૬॥

હિંસાજનિતપાપસ્ય ફલં દર્શયતિ—'વેરાઈ કુન્વઈ વેરી' इत्यादि ।

મૂલમ્—વેરાઈ કુન્વઈ 'વેરી, તેઓ વેરેઈ' રજ્જઈ ।

પાવોવગા ય આરંભા દુઃસ્વપાસા ય અંતંસો ॥૭॥

છાયા—વૈરાણિ કરોતિ વૈરી તતો વૈરઃ રજ્જયે ।

પાપોપગાશ્ચ આસ્મા દુઃસ્વસ્પર્શશ્ચ અન્તઃશઃ ॥૭॥

इस विषय में कालशौकरिक का उदाहरण प्रसिद्ध है । वे इस लोक के
सुख के लिए और परलोक के सुख के लिए दोनों प्रकार से अर्थात् स्वयं
घात करके और दूसरों से घात करवा कर प्राणियों की हिंसा करते हैं ।

आशय यह है कि राग और द्वेष से अन्धा पुरुष मन, वचन,
काय से और शारीरिक शक्ति न हो तो सिर्फ वचन से या केवल मन
से, इस लोक और परलोक के लिए स्वयं जीवबन्ध करता है और
दूसरों से भी करवाता है ॥६॥

अब हिंसा जनित पाप का फल दिखलाते हैं—

'वेराइं कुन्वई वેરી' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'वेरी वेराइं कुन्वई-वૈરી વૈરાણિ કરોતિ' जीवघात करने

આ સંબંધમાં કાલશૌકરિકનું ઉદાહરણ પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ આ લોકના સુખ
માટે અને પરલોકના સુખ માટે બન્ને પ્રકારથી અર્થાત્ સ્વયં ઘાત કરીને તથા
બીજાઓથી ઘાત કરાવીને પ્રાણિયોની હિંસા કરે કરાવે છે.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે—રાગ અને દ્વેષથી આંધળા અનેક પુરુષો, મન,
વચન અને કાયા (શરીર) થી અને શરીરિક શક્તિ ન હોય તો કેવળ વચન
માત્રથી અથવા કેવળ મનથી આ લોક અને પરલોક માટે સ્વયં જીવબંધ હિંસા
કરે છે, અને બીજાઓ પાસે પણ હિંસા કરાવે છે. ॥ ૬ ॥

હવે હિંસાથી થતો પાપનું ફળ બતાવે છે. 'વેરાઈ કુન્વઈ
વેરી' इत्यादि

શબ્દાર્થ—'વૈરી વૈરાઈ કુન્વઈ-વૈરી વૈરાણિ કરોતિ' જીવોનો ઘાત કરવાથી.

અર્થવાચ્યું:—(વેરી વેરાઈં કુવ્વઈં) વૈરી-જીવોપમર્દનકારી-વૈરાણિ-જન્મ-શતભુવન્ધીનિ કરોતિ (તઓ વેરેહિં રજ્જઈં) તતઃ વૈરૈઃ=નવીનવૈરૈઃ રજ્યતે સમ્બધ્યતે (આરંભા ય પાવોવગા) આરંભાઃ સાવધાનુષ્ટાનરૂપાઃ પાપોપગાઃ-પાપમ્ ઉપસામી-ધ્યેન ચચ્છન્તીતિ, 'અંતસો દુઃસ્વપાસા' અન્તશઃ દુઃસ્વસ્પર્શાઃ નવીનં દુઃખ મુત્પાદયન્તીતિ ॥૭।

ટીકા—‘વેરી’ વૈરી-પદ્ધતિજીવનિકાઓપમર્દકારી પુરુષઃ ‘વેરાઈં’ વૈરાણિ યં હિનસ્તિ તેન સહ વૈરભાવમ્ ‘કુવ્વઈં’ કરોતિ, યં પ્રાણિવિશેષ મેઠુદા હિનસ્તિ તેન સહ જન્મશતાનુવન્ધીનિ વૈરાણિ બધ્નાતિ। ‘તઓ’ તતઃ-પુનરપિ ‘વેરેહિં’ વૈરૈઃ શાલા પુરુષ, અનેક જન્મ કે લિયે જીવોં કે સાથ વૈર કરતા હૈ ‘તઓ વેરેહિં રજ્જઈ-તતઃ વૈરૈઃ રજ્યતે’ ફિર વહ દૂસરા નયા વૈર કરતા હૈ ‘આરંભા પાવોવગા-આરંભાઃ પાપોપગાઃ’ જીવહિંસા પાપ ઉત્પન્ન કરતી હૈ ‘અંતસો દુઃસ્વપાસા-અન્તશઃ દુઃસ્વસ્પર્શાઃ’ ઓર અન્ત મેં દુઃસ્વ દેની હૈ ॥૭॥

અન્વયાર્થ—વૈરી અર્થાત્ જીવોં કી હિંસા કરને વાલા સૈકડોં જન્મોં તક ચાલૂ રહને વાલા વૈર બાંધતા હૈ। ફિર નયા વૈર ઉત્પન્ન કરતા હૈ। આરંભ પાપરૂપ હોતે હૈં ઓર અન્ત મેં દુઃસ્વ કો ઉત્પન્ન કરતે હૈં ॥૭॥

ટીકાર્થ—પદ્ જીવનિકાઓં કા ઉપમર્દનકારી અર્થાત્ છકાઓં કી વિરાધના કરને વાલા પુરુષ, જિસકી હિંસા કરતા હૈ, ઉસકે સાથ વૈરભાવ ઉત્પન્ન કરતા હૈ। અર્થાત્ જિસ પ્રાણી કા એક વાર ઘાત કરતા હૈ, ઉસકે સાથ સૈકડોં જન્મોં તક ચાલૂ રહને વાલા વિરોધ-વૈર બાંધતા

પુરુષ અનેક જન્મ માટે જીવોની સથે વેર કરે છે. ‘તઓ વેરેહિં’ રજ્જઈ-તતઃ વૈરૈઃ રજ્યતે’ તે પછી તે ખીજું નવું વેર કરે છે. ‘આરંભા પાવોવગા-આરંભાઃ પાપોપગાઃ’ જીવ હિંસા પાપ ઉત્પન્નકરે છે. ‘અંતસો દુઃસ્વપાસા-અન્તશઃ દુઃસ્વસ્પર્શાઃ’ અને છેવટે દુઃખ દે છે. ॥૭॥

અન્વયાર્થ—વેરી અર્થાત્ જીવોની હિંસા કરવાવાળાઓ સૈકડો જન્મ સુધી ચાલૂ રહેનાર વેર બાંધે છે. અને નવું વેર ઉત્પન્ન કરે છે. આરંભ પાપરૂપ હોય છે, અને અન્તે દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—પદ્ધતિજીવનિકાઓનું ઉપમર્દન (હિંસા) કરવાવાળા અર્થાત્ છકાઓની વિરાધના કરવાવાળા પુરુષો, જેની હિંસા કરે છે, તેની સાથે વેરભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. અર્થાત્ જે પ્રાણીનો એકવાર ઘાત કરે છે, તેની સાથે સૈકડો

‘રજર્જ’ રજયતે, વૈરપરમ્પરયા સમ્બદ્ધયતે । एकस्मिन् येन कृतं वैरं जन्मान्तरे तमपकरोति, ततः पुनरपि तेन सह वैरं करोति, इति वैरपरम्परा सर्वदैवाऽनुदिनं वर्द्धत एव । कथं वैरपरम्परायाः समुद्भव इत्यत आह-‘पापोपगा’ ‘पापोपगाः, पापमुपसानीष्येन गच्छन्तीति पापोपगाः । के पापोपगाः-तत्राह-आरम्भाः, आरम्भन्ते-संपाद्यन्ते इति आरम्भाः सावद्यकर्माऽनुष्ठानस्वरूपाः, एतादृशा आरम्भाः ‘अंतसो’ अन्तश्च-स्वविषाकोदयसमये ‘दुःखस्पर्शा’ दुःख-स्पर्शा, दुःखं स्पृशन्तीति-दुःखस्पर्शाः-दुःखजनका भवन्ति । जीवहिंसाकर्त्ताऽनेक जन्मनि तेन सह वैरं करोति । इदानीं य एनं मारयति स जन्मान्तरे तं हिनस्ति, है और फिर वैर की परम्परा से सम्बद्ध होता है-नया नया वैर बाँधता जाता है । जिसके साथ वैर बाँधा है, वह एक जन्म में उसका बदला लेता है । उस समय फिर नवीन वैर बाँध जाता है । इस प्रकार वैर का प्रवाह जन्म जन्मान्तरातक चलता ही रहता है और बढ़ता ही जाता है ।

इस वैर परम्परा के उद्भव का कारण दिखलाते हुए सूत्रकार करते हैं-पापों को उत्पन्न करने वाले आरंभ अपने विषाकोदय के समय दुःख के जनक होते हैं ।

અભિપ્રાય यह है कि जीवों की हिंसा करने वाला उन जीवों के साथ वैर बाँधता है । इस समय जो जिस जीव को मारता है, वह जन्मान्तर में मारने वाले को मारता है ।

आज का वध कल वधक बन जाता है और वधक वध बन जाता है । अर्थात् मारने वाला जिस जीव को मारता है दूसरे जन्म में वह

જન્મ સુધી ચાલુ રહેતારો વિરોધ-વેર ભાવ બાંધે છે, અને પછી તે વેરની પરં-પરાથી બાંધાયેલો રહે છે, અને નવું નવું વેર બાંધતા બન્ય છે જેની સાથે વેર બાંધ્યું છે, તે એક જન્મમાં તેનો બદલો લેય છે, ત્યારે પાછું નવું વેર બાંધાય છે, આ રીતે વેરનો પ્રવાહ (વેશ્વ) જન્મ જન્માન્તર સુધી ચલતો જ રહે છે. અને વધતો જ રહે છે.

આ વેરની પરંપરા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-પાપોને ઉત્પન્ન કરવાવાળો આરંભ પોતાના વિપાકના ઉદય વખતે દુઃખ કારક હોય છે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે-જીવોની હિંસા કરવાવાળાઓ તે જીવોની સાથે વેર બાંધે છે. આ જન્મમાં જે જેને મારે છે, તે જન્માન્તરમાં અર્થાત્ બીજા જન્મમાં મારવા વાળાને મારે છે. આ જ વધ (મરનર) કાલે વધક (મારવાવાળો) બની બન્ય છે. અર્થાત્ મારવાવાળો જે જીવને મારે છે, બીજા

इतो इत्थारं हिनस्तीति संबद्धा धीरपरम्परा । यतो हि-हिंसा पापमुत्पादयति,
पापफलं दुःखमिति चेत् हिंसा हितामित्राणि मिरिति ॥७॥

मृग्य-संपरायं णियच्छंति अस्तदुक्कडकारिणो ।

રાગદોસસ્થિયા લાલા પાવં કુવંતિ તે' બહુ ॥૮॥

છાયા-સાંપરાયકં નિયચ્છન્તિ આત્મદુઃકૃતકારિણઃ ।

રાગદ્વેષાશ્રિતા લાલાઃ પાપં કુર્વન્તિ તે' બહુ ॥૮॥

અર્થ-—(અત્તદુક્કડકારિણો) આત્મદુઃકૃતકારિણઃ-સ્વપાપવિધાયિનઃ
સન્તઃ (સંપરાયં ણિયચ્છંતિ) સામ્પરાયિકં કર્મ નિયચ્છન્તિ-યથનન્તિ (રામદોસ-

जीव मारने वाले को मारता है । इस प्रकार जो परम्परा चल पड़नी है,
उसका सैकड़ों भयों तक अन्त नहीं आता । हिंसा पाप को जन्म देती
है और पाप दुःख का जनक होता है । अतएव जो अपना हित चाहते
हैं, उन्हें हिंसा का सर्वथा त्याग कर देना चाहिए ॥७॥

‘संपरायं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ-—‘अस्तदुक्कडकारिणो-आत्मदुःकृतकारिणः’ स्वयं पाप-
करने वाले जीव ‘संपरायं नियच्छन्ति-सांपरायिकम् नियच्छन्ति’ सांप-
रायिक कर्म बांधते हैं ‘रागदोसस्स्थिયા ते वाला-रागद्वेषाश्रिताः ते
वालाः’ राग और द्वेष के आश्रयसे वे अज्ञानी ‘बहु पावं कुवन्ति-बहु
पापं कुर्वन्ति’ बहुत पापकर्म करते हैं ॥८॥

અર્થ-—સ્વયં પાપ કરને વાલે જીવ સામ્પરાયિક (સંસાર પરિ-

જનમાં તે જીવ મારનારને મારે છે. આ રીતની જે પરંપરા ચાલુ થાય છે
તેનો અંત સેંકડો ભયો સુધી આવતો નથી. હિંસા પાપને ઉત્પન્ન કરે છે,
અને પાપ દુઃખનારક હોય છે. તેથી જેઓ પોતાનું હિત ઇચ્છે છે. તેણે
હિંસાનો હિંમેશાં ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૭॥

‘संपरायं’ इत्यादि

शब्दार्थ-—‘अस्तदुक्कडकारिणो-आत्मदुःकृतकारिणः’ પોતે જ પાપ કરવાવાળા
જીવ ‘સંપરાયં નિયચ્છન્તિ-સાંપરાયિકમ્ નિયચ્છન્તિ’ સાંપરાયિક કર્મ બાંધે છે
‘રાગદોસસ્થિયા તે લાલ-રાગદ્વેષાશ્રિતાઃ તે લાલાઃ’ રાગ અને દ્વેષના આશ્રયથી તે
અજ્ઞાનિયો ‘બહુ પાવં કુવંતિ-બહુ પાપં કુર્વન્તિ’ ઘણા જ પાપ કર્યો કરે છે. ॥૮॥

અર્થ-—સ્વયં પાપ કરવા વાળો જીવ સાંપરાયિક (સંસારના

સમયાલેલોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૬૬૩

સિયા) રાગદ્વેષાશ્રિતાઃ-કષાયકલુષિતાન્તરાત્માનઃ (તે બાલા) તે બાલાઃ-સદ્-સદ્વિવેકવિકલા અજ્ઞાનિનઃ (વહુપાવં કુર્વંતિ) વહુ-અનન્તં પાપમ્ અસદ્વેષં કુર્વંતિ-ત્રિદશતીતિ ॥૮॥

ટીકા—‘અતદુકલકારિણો’ આત્મદુષ્કૃતકારિણઃ, આત્મના સ્વયમેવ દુષ્કૃતકર્મકર્તાઃ સાવધકર્માનુષ્ઠાનમાચારન્તઃ ‘સંપરાયં ણિયચ્છંતિ’ સાંપરાયિકં નિયચ્છન્તિ । દ્વિવિધં હિ કર્મ ભવતિ-ઈર્વાપથમ્ સાંપરાયિકં ચ । તત્ર-સંપરાયાઃ-ચાદરકષાયાઃ, તેભ્ય આગતં યન્ સાંપરાયિકમ્, તાદૃશં કર્મ જીવોપમર્દનાન્ આત્મ-દુષ્કૃતકારિણોઽમદ્વાઃ પુરુષાઃ નિયચ્છન્તિ-વધનન્તિ । કથંભૂતાસ્તે યે તાદૃશં સામ્પરાયિકં કર્મ અનુવધનન્તિ, તન્નાહ-‘રાગદોષસ્તિયા’ રાગદ્વેષાશ્રિતાઃ કષાય-કલુષિતાન્તરાત્માનઃ રાગદ્વેષાભ્યાં યુક્તાઃ સન્તો જીવાન્ હિંસન્તિ નરકાદિકુળતિ હેતુકર્મ અનુવધનન્તિ ચ । તથાવિધં કર્મ રાગદ્વેષાત્મકકષાયકલુષિતાઽન્તઃ-કરુણા, અત એવ બાલાઃ સદસદ્વિવેકવિકલાઃ, ‘પાવં’ પાપમ્ અષ્ટાદશભેદરૂપં વિવિધાસદ્વેદનીયજનકમ્ । ‘વહુ’ અનેકવિધમ્ ‘તે કુર્વંતિ’ તે કુર્વંતિ । સ્વેનૈવ ભ્રમણ કે) કર્મ કા બન્ધ કરતે હૈં । વે અજ્ઞાની રાગદ્વેષ સે મલીન હોકર વદ્ધત પાપ ઉપાર્જન કરતે હૈં ॥૮॥

ટીકાર્થ—જો સ્વયં પાપકર્મ કા આચરણ કરતે હૈં, વે સામ્પરાયિક કર્મ કો બાંધતે હૈં । કર્મબન્ધ દો પ્રકાર કા હૈ ઈર્વાપથ ઓર સામ્પરાયિક । જો કર્મબન્ધન ચાદર કષાય સે હોતા હૈ, વહ સામ્પરાયિક કહલાતા હૈ । જીવહિંસા સે સામ્પરાયિક કર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ ।

જો જીવ રાગદ્વેષ કે આશ્રિત હૈં અર્થાત્ જિનકી અન્તરાત્મય કષાયો સે કલુષિત હૈં ઓર હસ કારણ જો હિંસા કરતે હૈં, વે નરક આદિ દુર્ગતિયો કે કારણભૂત કર્મ કા બન્ધ કરતે હૈં । એસે કર્મ અનેક

પરિભ્રમણ) કર્મનો બંધ કરે છે, તેઓ અજ્ઞાની અને રાગદ્વેષથી મલીન થઈને ઘણા જ પાપનું ઉપાર્જન કરે છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—એઓ સ્વયં પાપ કર્મનું આચરણ કરે છે, તેઓ સાંપરાયિક કર્મને બાંધે છે. કર્મબંધ બે પ્રકારના છે, ઈર્વાપથ અને સાંપરાયિક એ કર્મનો બંધ બાહર કષાયથી થાય છે, તે સાંપરાયિક કહેવાય છે. જીવ-હિંસાથી સાંપરાયિક કર્મનો બંધ થાય છે.

એ જીવ રાગ દ્વેષથી યુક્ત હોય છે. અર્થાત્ એઓનો આત્મા કષાયથી મલીન થયેલો છે, અને તે કારણથી એઓ હિંસા કરે છે, તેઓ નરક વિગેરે દુર્ગતિયાના કારણભૂત કર્મનો બંધ કરે છે. જીવા કર્મો અનેક

પાપકર્માનુષ્ઠાતારઃ ચતુર્ગતિભ્રમણહેતુકં સામ્પરાયિકં કર્મ બન્નન્તિ, તથા-રાગ
દ્વેષક્રુપાયકલુપિતાન્તઃકરણાઃ કુર્વન્તિ-અનેકવિધં કર્મં ઇતિમાયઃ ॥૮॥

તદેવ ચાલવીર્યમુપદર્શ્ય તદુપસંહરન્નાહ-‘એયં’ ઇત્યાદિ ।

પૂર્વમ્-એયં સકર્મમવીરિયં બાલાણં તુ પવેદ્યયં ।

ૈત્તો અકર્મમવીરિયં પંડિયાણં સુણેહ મે ॥૯॥

છાયા-एतत्सकर्मवीर्यं पालानां तु पवेदितम् ।

अतोऽकर्मवीर्यं पण्डितानां शृणुत मे ॥९॥

પ્રકાર કે અસાતા રૂપ દુઃખ કો ઉત્પન્ન કરને વાલે હોતે હૈ । સત્ કે
વિવેક સે રહિત અજ્ઞાની જીવ હી એસે કર્મ ઉપાર્જન કરતે હૈ ।

તારપર્યં યહૈ કિ સ્વયં પાપ કર્મ કા અનુષ્ઠાન કરને વાલે અજ્ઞાની
જીવ ચતુર્ગતિ મેં ભ્રમણ કરને કે કારણ સામ્પરાયિક કર્મ કા બન્ધ
કરતે હૈ તથા જો રાગ દ્વેષ સે કલુષિત હૈ, વે અનેક પ્રકાર કે કર્મ
ઉપાર્જન કરતે હૈ ॥૮॥

इस प्रकार चालवीर्य को दिखला कर उपसंहार करते हैं-
‘एयं सकर्मवीरियं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘એયં-एतत्’ યહ ‘બાલાણં તુ-पालानां તુ’ અજ્ઞાનિયોં કા
‘સકર્મમવીરિયં પવેદ્યયં-सकर्मवीर्यं पवेदितम्’ સ્વકર્મવીર્ય કહામયા હૈ
‘ૈત્તો-अतः’ અથ યહાં સે ‘પંડિયાણં-पण्डितानाम्’ ઉત્તમ સાધુઓં કા
‘અકર્મમવીરિયં-अकर्मवीर्यम्’ અકર્મવીર્ય ‘મે-मे’ મેરેસે ‘સુણેહ-शृणुत’
હે શિષ્યો સુનો ॥૯॥

પ્રકારની અસાતા (અશાંતિ) રૂપ દુઃખને ઉત્પન્ન કરવાવાળા હોય છે. સત્
અસતના વિવેક વિનાના અજ્ઞાની જીવોજ એવા કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે.

કહેવાનું તાર્પર્ય એ છે કે-પોતે-પાપકર્મનું અનુષ્ઠાન કરવાવાળા
અજ્ઞાની જીવો ચતુર્ગતિમાં ભ્રમણ કરવાને કારણે સાંપરાયિક કર્મનો બંધ
કરે છે તથા જેઓ રાગદ્વેષથી ભરીને યથેચ્છા છે, તેઓ અનેક પ્રકારના
કર્મોનું ઉપાર્જન (પ્રાપ્તિ) કરે છે. ॥૮॥

આ રીતે ચાલવીર્યને ખતાવીને ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે-
‘એયં સકર્મમવીરિયં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘એયં-एतत्’ આ ‘બાલાણં તુ-पालानां તુ’ અજ્ઞાનિયોં તુ ‘સકર્મ
વીરિયં પવેદ્યયં-सकर्मवीर्यं पवेदितम्’ સ્વકર્મ વીર્ય કહેલ છે. ‘ૈત્તો-अतः’
હવે અહિંથી ‘પંડિયાણં-पण्डितानाम्’ ઉત્તમ સાધુઓં તુ ‘અકર્મમવીરિયં-अकर्मवीर्यम्’
અકર્મ વીર્ય ‘મે-મે’ મારી પાસેથી ‘સુણેહ-शृणुत’ હે શિષ્યો ! તમે સાંભળો ॥૯॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૩૬૫

અન્યથાર્થઃ—(પયં) एतत्—पूर्वोपदर्शितम् (वाञ्छाणं तु) बालानां तु (सकम्प-
वीरियं पवेइयं) सकर्मवीर्यं भवेदितं-कथितम् (इतो) अतःपरम् (पंडियाणं)
पण्डितानाम् (अकम्पवीरियं) अकर्मवीर्यम् (मे) मे-मनः (सुणेह) शृणुत हे
शिष्याः ! इति ॥९॥

ટીકા—‘एयं’ एतत्पूर्व यत्प्रतिपादितम्। तथाहि—जीवोपमर्दनाय केवल
शस्त्रं शस्त्रं न शिक्षन्ते। तथाऽपरे प्राणिविराधनामिच्छाकामन्मन्त्रानवीयते।
ततोऽपरे पुनर्मायाविनोऽनेकप्रकारिकां मायासुदृभाद्य कामभोगार्थमर्थिनः
समारम्भानामन्ते। अथ पुन रैरिणं लक्ष्मीकृत्य त्थाविधे कर्माऽनुष्ठिति,
यावती वंशपरम्परा वैरै रनुवर्धते। एवं हि मायायश्चरिणी नराः तथा कुर्वन्ति
यथा वंशपरम्परा वदयैरा जायते। एत सर्वम् ‘वाञ्छाणं’ बालानां सद्विवेक-
विकलानाम्। ‘सकम्पवीरियं’ सकर्मवीर्यम् ‘पवेइयं’ भवेदितम्-कथितम्।

અન્યથાર્થ—હે શિષ્યો ! યહ પૂર્વોક્ત અજ્ઞાની જીવોં કા સકર્મ
વીર્ય કહા ગયા, હસકે અનન્તર પંડિતોં જ્ઞાની જનોં કા અકર્મવીર્ય
મુદ્ધસે સુનો ॥૯॥

ટીકાર્થ—હસસે પૂર્વ કહા જા ચુકા હૈ કિ કોઈ કોઈ બાલ જીવ
જીવોં કી હિંસા કે લિખ શસ્ત્ર એવં શાસ્ત્ર કા અભ્યાસ કરતે હૈં। કોઈ
પ્રાણિયોં કી વિરાધના કરને ચાહે મંત્રોં કા અધ્યયન કરતે હૈં। કોઈ
કોઈ કામભોગ કે અમિલાપી માયાવી માયાચાર કરકે આરંભ સમારંભ
કરતે હૈં। કોઈ અપને શત્રુ કો લક્ષ્ય કરકે એસે કૃત્ય કરતે હૈં જિનસે
વંશપરંપરાગત વૈર વૈધ જાતા હૈ।

यह सब सत् असत् के विवेक से रहित बालजीवों का सकर्मवीर्य

અન્યથાર્થ—હે શિષ્યો ! આ પહેલાં કહેલ પ્રકારથી અજ્ઞાની જીવોં
સકર્મ વીર્ય કહેવામાં આવેલ છે. હવે પંડિતો-જ્ઞાનીજનોં અકર્મવીર્ય
કહું છું તે તમે સર્વે મારી પાસેથી સાંભળો. ॥૯॥

ટીકાર્થ—આનાથી પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે કે-કેઈ કેઈ બાલ-
અજ્ઞાની જીવ જીવોની હિંસા કરવા માટે શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે
છે. કેઈ કેઈ પ્રાણિયોની વિરાધના કરવાવાળા મંત્રોં અધ્યયન કરે છે.
કેઈ કેઈ કામભોગોની ઇચ્છા વાળા માયાવી માયાચાર કરીને અરંભ સમા-
રંભ કરે છે. કેઈ પોતાના શત્રુને ઉદેશીને એવા પાપ કૃત્યો કરે છે. જેથી
વંશ પરંપરાગત વૈર બંધાયેલ જાય છે.

આ બધું સત્ અસત્ના વિવેક રહિત બાલજીવોં સકર્મવીર્ય કહેલ છે.

(સાધ્યમાં તુ) હવેપ્ર તુ બંધન પ્રમાદવાનં વીર્યપિ સંગ્રહીતમ્ । 'હતો' અતઃપરમ્
'વંધિયામં' પण्डितानाम् 'અવસ્મવીર્યં' અકર્મવીર્યમ્ 'મે' મમ કથયતઃ
'સુષેષ' શૃણુત ગૃયમિતિ શેષઃ । પુનાવતા મવન્ધેન ચાલાનાં જીવાવાં સકર્મવીર્યં
પ્રશ્નિતમ્, અતઃપરં પण्डितानામકર્મવીર્યં કથયામિ, તદ્ભવન્તઃ શૃણ્વન્તુ इति । ૧।
ઉક્તં ચાલવીર્યં સામ્પરં પण्डितवीर्यमाह—'द्विविध' इत्यादि ।

શૂળ—द्विविध बंधणमुक्ते सर्वत्रो छिन्नबंधणे ।

पणोल्ल पापकं कर्म सल्लं कंतति अंतसो ॥१०॥

છાયા—द्रव्यो बन्धनोन्मुक्तः सर्वतश्छिन्नबन्धनः ।

प्रणुद्य पापकं कर्म शल्यं कृन्तयनेकशः ॥१०॥

કહા ગયા છે । મૂલ મેં આપે હુણ 'ચાલાણં તુ' મેં 'તુ' શબ્દ સે પ્રમાદવાન
જીવોં કે વીર્યં કા બી સંગ્રહ ક્રિયા ગયા છે ।

ચાલવીર્યં કે પ્રરૂપણ કે પશ્ચાત્ મેં પણ્ડિતોં કા અકર્મવીર્યં કહુંગા,
હસે તુમ સબ સુનો ॥૧॥

અથ પण्डितवीर्यं का कथन करते हैं—'द्विविध' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—'द्विविध-द्रव्यः' मुक्ति जाने योग्य पुरुष 'बंधणमुक्ते-
बन्धनोन्मुक्तः' बन्धनसे मुक्त 'सर्वत्रो छिन्नबंधणे-सर्वतश्छिन्नबन्धनः'
तथा सब प्रकारसे बन्धनको नष्ट करता हुआ 'पापकं कर्म पणोल्ल-
पापकं कर्म प्रणुद्य' पापकर्मको छोड़कर 'अंतसो सल्लं कंतति-अंतशः
शल्यं कृन्तति' अपने समस्त कर्मों को नष्ट कर देना है ॥१०॥

મૂળમાં અવેલ ચાલાણાં તુ' આ પદમાં 'તુ' પદથી પ્રમાદવાન, જીવોના
વીર્યંનો પણ સંગ્રહ થયેલ છે.

બાલવીર્યંતુ' નિરૂપણ કરીને હવે હું પંડિતોના અકર્મવીર્યં વિશે
કહીશ તે તમો સાંભળો । ૮।

હવે 'द्विविध' દ્વિવિધ છાયા દ્વારા પંડિતવીર્યંતુ' કથન કરવામાં
આવે છે.

શબ્દાર્થ—'द्विविध-द्रव्यः' मुक्ति गमाने योग्य पुरुष 'बंधणमुक्ते-
बन्धनोन्मुक्तः' बंधनથી मुक्त 'सर्वत्रो छिन्नबंधणे-सर्वतश्छिन्नबन्धनः' तथा
બધ્નવીરિતે બંધનનોનાશ કરીને 'पापकं कर्म पणोल्ल-पापकं कर्म प्रणुद्य' પાપ
કર્મને છોડીને 'अंतसो सल्लं कंतति-अन्तशः शल्यं कृन्तति' પોતાના સધળા
કર્મોનો નાશ કરી દે છે. ॥१०॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૮૩. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ

૬૫૭

અન્વયાર્થ—(દ્વિવિધ) દ્રવ્ય—મુક્તિગમનયોગ્યો મલ્યઃ (પંચકુલકે) વન્ધનાત્-કષાયાત્મકાદુન્મુક્તો રહિતઃ (મલ્લપ્રો હિમ્નવંધને) સર્વેષ્ઠિભવન્ધનઃ (પાવકં વ્રમ્મં) પાપકં કર્મ (પણોલ્લ) પ્રણુય-અપનીય (અંતસો સમ્પલ્લં કંતતિ) અન્તઃ—અન્તરો ગત્યા શલ્યં શેષં કર્મ કુન્તતિ—અપનયતીતિ ॥૧૦॥

ટીકા—‘દ્વિવિધ’ દ્રવ્યો—મુક્તિગમનયોગ્યો મુનિ—‘દ્રવ્યે મલ્યે’ રહિત વન્ધનાત્ દ્રવ્યપદં મુક્તિગમનયોગ્યં મહાત્માનમુપસ્થાપયતિ । અથવા—રાગદ્વેષરહિત-ત્વાત્ દ્રવ્યભૂતો દ્રવ્યસ્વરૂપતાં ગતઃ સર્વથા કષાયૈઃ રહિતઃ । યથા પાપાણાદિ વિમ્બે રાગદ્વેષરહિતં ભવતિ, તદ્વાત્ યો રાગદ્વેષરહિતઃ સ દ્રવ્યં ઇવ દ્રવ્યઃ કથ્યતે । અથવા—વીરરાગ ઇવ વીરરાગઃ, દૈવકષાયવાન્ । તથોક્તમ્—

‘કિં સક્કા વોત્તું જે સરાગધર્મમિ કોઈ અકસાઈ ।

સંતે વિ જો કસાણ નિગિળ્હઈ સોઽવિ તત્તુલ્હો’ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—મુક્તિગમન કે યોગ્ય, કષાય રૂપ વન્ધન સે રહિત, સ્વ પ્રકાર કે સંશયોં સે રહિત મલ્ય જીવ પાપકર્મોં કો હટાકર અન્તઃ કાલ્ય કો અર્થાન્ શેષ રહે કર્મોં કો કાટ ઢાલતા હૈ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—જો મુક્તિગમન કે યોગ્ય હો વહ ‘દ્રવ્ય’ કહલાતા હૈ । ક્યોંકિ—‘દ્રવ્યં ચ મલ્યે’ એસા કહા ગયા હૈ । અતઃપ્ર ચહાં ‘દ્રવ્ય’ વહ કા અર્થ હૈ—મોક્ષગમન કરને યોગ્ય મહાત્મા । અથવા રાગદ્વેષ સે રહિત હોને કે કારણ જો દ્રવ્ય સ્વરૂપ કો પ્રાપ્ત હો અર્થાત્ સર્વથા નિષ્કલાષ હો, વહ ખી ‘દ્રવ્ય’ કહલાતા હૈ । યા જો વીરતા કે સમાન વીરરાગ અર્થાત્ અલ્પકષાયવાન્ હો, ડરે ખી દ્રવ્ય કહતે હૈ । કહા ખી હૈ—‘કિં સક્કા વોત્તું જે’ હયાદિ ।

અન્વયાર્થ—મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય, કષાયરૂપ વન્ધનથી રહિત, હરેક પ્રકારના સંશયો વિનાના લગ્ય જીવો પાપ કર્મને હટાવીને અન્તઃ કલ્યને અર્થાત્ બાકી રહેલા કર્મોને છેલી નાખે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—જેઓ મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય થયેલા હોય તે ‘દ્રવ્ય’ કહેવાય છે. કેમ કે—‘દ્રવ્યં ચ મલ્યે’ આ પ્રમાણે કહેલ છે. આડિયાં દ્રવ્ય પડને અર્થ મોક્ષમાં જવાને યોગ્ય મહાત્મા આ પ્રમાણે થાય છે, અથવા રાગદ્વેષ વિનાના હોવાના કારણે જેઓ દ્રવ્યના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે અર્થાત્ સર્વથા કષાય વિનાના હોય તે પણ ‘દ્રવ્ય’ કહેવાય છે, અથવા જે વીરરાગથી સરખા વીરરાગ અર્થાત્ અલ્પ કષાયવાળા હોય તેને પણ દ્રવ્ય કહે છે. જ્યુ પંચ છે કે—‘કિં સક્કા વોત્તું જે’ હયાદિ

જાણ—કિં શક્યા વર્તું યત્ સરાગ ધર્મે કોઽપ્યકષાયઃ ।

સતોપિ યઃ કષાયાત્ નિવૃત્તાતિ સોઽપિ તતુલ્યઃ ॥૧॥

સરાગધર્મે યઃ સ્થિતઃ, પષ્ઠસપ્તમગુણસ્થાનવાન્ કિં કશ્ચિત્ કષાયરહિતો ભવતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભવતીત્યુત્તરમ્, કષાયસ્ય વિદ્યમાનત્વેઽપિ યઃ કષાયમ્ ઉદયન્ત નિવર્તયતિ સોઽપિ વીતરાગસદૃશ એવેતિ માત્રઃ ॥

કિંસ્વરૂપોઽયં દ્રવ્યસ્તત્રાહ—‘બંધણુમ્મુક્કે’ બન્ધનોન્મુક્તઃ, બન્ધનાત્ કષાયસ્વરૂપાત્ ઉન્મુક્તો રહિત इति બન્ધનોન્મુક્ત । કર્મસ્થિતિજનકત્વાત્ કષાયાઃ કર્મબન્ધનશબ્દેનોક્તા ભવન્તિ । તથોક્તમ્—‘બંધદ્વિર્દેકસાયવસા’ બન્ધ-સ્થિતિઃ કષાયવશા-બન્ધસ્થિતિઃ કષાયાધીનેત્યર્થઃ । તથા—‘સર્વત્રોછિન્નબંધે’ સર્વતઃ—સર્વપ્રકારેણ છિન્ન—નાશિતં બન્ધનં યેન સ સર્વતઃશિલ્લબન્ધનઃ । સર્વપ્રકારેણ નાશિતકષાયઃ । તથા—‘પાવકં’ પાપકમ્ ‘કર્મ્યં’ કર્મ-જ્ઞાનાં વર્ણનીયાદિકમષ્ટવિધમ્ ‘પણોલ્લ’ પ્રણય-વિનાશય, ‘સરલ’ શરૂપમ્—શરીરે ત્રુટિત-

જો સરાગધર્મ મેં અર્થાત્ રાગયુક્ત અવસ્થા મેં (છટે સાતવે) ગુણ-સ્થાન મેં) વર્તમાન છે, ઉસે ખી વ્યા અકષાયી કહા જા સકતા છે? હસકા ઉત્તર યહ છે કિ સત્તા મેં વિદ્યમાન કષાયોં કા ખી જો નિગ્રહ કરતા છે, વહ ખી વીતરાગ યા અકષાયી કહા જા સકતા છે ।

એસા ‘દ્રવ્ય’ મહાત્મા કિસ પ્રકાર કા હોતા છે? હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હૈ—વહ બન્ધનોં સે વિમુક્ત હોતા છે કષાય કર્મસ્થિતિ કે જનક છે, અતઃૈવ કર્મબન્ધન કાઠાતે હૈ । કહા ખી છે કિ કર્મોં મેં જો સ્થિતિ પડતીં છે, વહ કષાય કે કારણ હી પડતીં છે । હસકે અનિ-રિક્ત વહ ‘છિન્નબન્ધન’ હોતા છે અર્થાત્ ઉત્તરે બન્ધન-કષાય સર્વથા નષ્ટ હો જાતે હૈ । વહ જ્ઞાનાદરશીય આદિ વપકર્મોં કો દૂર કરકે,

જેઓ સરાગ ધર્મમાં અર્થાત્ ત્રાગયુક્ત અવસ્થામાં (છટે સાતમા ગુણ-સ્થાનમાં) વર્તમાન છે, તેને પણ શું અકષાયી કહેવાય છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે—જેઓ સત્તામાં રહેલ કષાયોનો પણ નિગ્રહ કરે છે. તે પણ વીતરાગ અથવા અકષાયી કહી શકાય છે.

આ પ્રકારના ‘દ્રવ્ય’ મહાત્મા કેવા પ્રકારના હોય છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે—તે બંધનોથી વિમુક્ત (છૂટેલા) હોય છે. કષાય-કર્મ સ્થિતિના ઉત્પત્તિ રૂપ છે. એટલા જ માટે કર્મ બંધન કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે—‘કર્મોમાં જે સ્થિતિ આવે છે, તે કષાયના કારણે જ આવે છે, તે શિવાય તે છિન્નબંધન’ હોય છે. અર્થાત્ તેના બંધન-કષાયો સર્વથા નાશ પામે

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. સુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૬૬૧

વાણાપ્રમાણે દુઃખદાયિ શેષકં કર્મ 'કંતતિ' કૃન્તતિ-નાશયતિ-અપગમયતિ
'અંતસો અન્તસઃ-નિરવશેષતઃ । મુક્તિગમનયોગ્યો ભવ્યજીવઃ સર્વબન્ધનાતિ
નાશયિત્વા, एवं पापं कर्म विनाश्य अष्टप्रकारकं संसारस्थितिकारणं कर्म
अपगमयतीति भावः ॥१०॥

પમાશ્રિત્ય પુરુષધીરેયઃ કર્મરૂપં શલ્યં છિન્તતિ, તદુપદર્શનાયાઽઽહ સૂત્રકારઃ--
'નેયાઝયં સુયક્ષ્ણાયં' ઇત્યાદિ ।

મૂલ્ય-નેયાઝયં સુયક્ષ્ણાયં ઉવાદાય સમીહય ।

મુજો મુજો દુહાવાસં અસુહતં તેહા તહા ॥૧૧॥

છાયા--ન્યાયોપેતં સ્વાસ્થ્યાત્તુપાદાય સમીહતે ।

ભૂયો ભૂયો દુઃલાવાસ મથુમત્તં તથા તથા ॥૧૨॥

અન્ત મેં, શરીર કે અન્દર ટૂટે છુપ વાળ કી નૌક કે સમાન પીઢા
પહુંવાને વાછે શેષ કર્મોં કોં ખી નષ્ટ કર દેતા હૈ ।

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ મુક્તિગમન કે યોગ્ય ભવ્ય જીવ સર્વ બન્ધનોં કો
નષ્ટ કરકે एवं पापकर्म को दूर करके संसार में स्थिति के कारणभूत
आठों प्रकार के कर्मों को हटा देता है ॥१०॥

જિસકા આશ્રય છેકર મહાપુરુષ કર્મરૂપ શલ્ય કા ઝગ્મૂલન કરતા
હૈ, ડસે સૂત્રકાર દિગ્વલાતે હૈ--'નેયાઝયં સુયક્ષ્ણાયં' ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--'નેયાઝયં સુયક્ષ્ણાયં-ન્યાયોપેતં સ્વાસ્થ્યાત્મ' સમ્યગ્ જ્ઞાન-
દર્શન ઔર ચારિત્રકો તીર્થકરોને મોક્ષ કા નેતા (મોક્ષ દેનેવાલા) કહા હૈ
'ઉવાદાય સમીહય-ઉપાદાય સમીહતે' વિદ્વાન્ પુરુષ, ડસે ગ્રહણ કર મોક્ષકે

છે. તે જ્ઞાનાવસ્થીય વિગેરે પાપ કર્મને દૂર કરીને છેવટે શરીરની અંદર
ટૂટેલા બાણની અણીની જેમ પીડા પહોંચાડનારા બાણી રહેલા કર્મોનો પણ
નાશ કરે છે.

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે-મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય બબ્બે છબો સર્વ
બંધનોનો નાશ કરીને તથા પાપ કર્મને દૂર કરીને સંસારમાં સ્થિતિના કારણ
રૂપ આઠે પ્રકારના કર્મોને હટાવી દે છે. ॥૧૦॥

જેનો આશ્રય લઈને મહાપુરુષે કર્મરૂપ શલ્યનો નાશ કરે છે, તે વિષય
બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-'નેયાઝયં સુયક્ષ્ણાયં' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'નેયાઝયં સુયક્ષ્ણાયં-ન્યાયોપેતં સ્વાસ્થ્યાત્મ' સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન
અને ચારિત્ર ને તીર્થકરેએ મોક્ષમાં લઈ જવાવાળા કહ્યા છે. 'ઉવાદાય
સમીહય-ઉપાદાય સમીહતે' વિદ્વાન્ પુરુષ જેને અહણ કરીને મોક્ષને માટે

અર્થ—સ પૂર્વોક્તો દ્રવ્યઃ (નેયાયં સુચકત્વાય) ન્યાયોપેતં સ્વાસ્થ્ય-
તમ્ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રમેવ મોક્ષમાર્ગઃ તીર્થકરૈરાધ્યાતસ્તમ્ (અનાદાય
સમીક્ષણ) ઉપાદાય સમીક્ષતે જ્ઞાનાદિકં મુક્તિવા મોક્ષાય પ્રયતન્તે (મુજ્જો મુજ્જો
દુઃખાવાસં) બાલવીર્યં મૂયો મૂયો દુઃખાવાસં દદાતિ (તદા તદા અસુહત્તં) તથા તથા
યથા યથા દુઃખં મુચ્ચતે તથા તથા અશુભત્વમશુભવિચાર એવ વર્દતે इति ॥૧૧॥

ટીકા—સ પૂર્વોક્તો દ્રવ્યઃ 'નેયાયં' ન્યાયોપેતમ્, ન્યાયઃ—જ્ઞાનદર્શન-
ચારિત્રાસ્થો મોક્ષમાર્ગઃ, તેનોપેતમ્—યુક્તમ્, અથવા—ન્યાયઃ—શ્રુતચારિત્રરૂપો
ધર્મતેન યુક્તમ્ 'સુચકત્વાય' સ્વાસ્થ્યતામ્, સુષ્ટુ સમ્યક્ આસ્થ્યતં તીર્થકરાદિભિઃ
લિપે ડચ્ચોગ કરતે હે 'મુજ્જો મુજ્જો દુઃખાવાસં—મૂયો મૂયો દુઃખાવાસં'
બાલવીર્યં ધાર ધાર દુઃખ દેતા હે તદા તદા અસુહત્તં—તથા તથા અશુ-
ભત્વમ્' બાલવીર્યં બાલા પુરુષ ડયો ડયો દુઃખ ભોગતા હે ત્યોં ત્યોં ડસકો
અશુભ હી વદતા હે ॥૧૧॥

અર્થ—સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ઓર ચારિત્ર તપ કો તીર્થકરો
ને મોક્ષમાર્ગ કહા હે । વિવેકશીલપુરુષ ડસે ગ્રહણ કરકે મોક્ષ કે લિપે
ગત્ત કરતે હે । બાલવીર્ય પુનઃ પુનઃ દુઃખ પ્રદાન કરતા હે । બાલ જીવ
ડયો ડયો દુઃખ ભોગતા હે, ત્યોં ત્યોં ડસકા અશુભ વિચાર વદતા
હી જાતા હે ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—ન્યાયોપેતજ્ઞાનદર્શન ઓર ચારિત્ર તપ જો મોક્ષ કા માર્ગ
હે ડનસે યુક્ત હો વહ નેતા હે અથવા શ્રુત-ચારિત્ર રૂપ ધર્મ નેતા હે,
કયોંકિ વહ મોક્ષ મેં કારણ હે । ડસ નેતા યા મોક્ષમાર્ગ કા તીર્થકર
આદિ ને સમ્યક્ પ્રકાર સે કથન ક્રિયા હે ।

ઉચ્ચા. કરે છે. 'મુજ્જો મુજ્જો દુઃખાવાસં—મૂયો મૂયો દુઃખાવાસં' બાલવીર્ય
વારંવાર દુઃખ દે છે. 'તદા તદા અસુહત્તં—તથા—તથા અશુભત્વમ્' બાલવીર્યવત્તો
પુરુષ જેમ જેમ દુઃખ ભોગવે છે તેમ તેમ તેને અશુભજ વધે છે. ॥૧૧॥

અર્થ—સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્ર તપને તીર્થકરોએ મોક્ષ
માર્ગ કહેલ છે. વિવેકી પુરુષ તે માર્ગનું અવલંબન કરીને મોક્ષ માટે
પ્રયત્ન કરે છે. બાલવીર્ય વારંવાર દુઃખ દેનાર હોય છે બાલ છલો જેમ
જેમ દુઃખ ભોગવે છે, તેમ તેમ તેઓના અશુભ વિચારો વધતાજ વધે છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—ન્યાયોપેત જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર અને તપ વિગેરે જે મોક્ષના
માર્ગો છે; તેનાથી મુક્ત હોય તેજ 'નેતા' છે. અથવા શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ધર્મ
'નેતા' છે. કેમકે તે મોક્ષમાં કારણ છે, તે નેતા અથવા મોક્ષ માર્ગનું તીર્થકર
વિગેરે એ સારી રીતે કથન કરેલ છે.

કથિતમ્ 'ઉપાવાય' ઉપાદાય-અથવા સ્વીકૃત્ય-'સમીહણ' સમીહતે-સમ્યગ્ રૂપેણ દૈદતે મોક્ષાર્થમાધકો દ્રવ્યઃ ચેષ્ટતે ધ્યાનાધ્યયનાદી પ્રયતતે । ધર્મધ્યાનાવરો-
હણાય ધર્માદૌ પ્રયતમાનો ભવતિ । બાલવીર્યં ચ 'મુઝ્જો મુઝ્જો' મૂયો મૂયઃ-
ચારં ચારમ્ 'દુઃખાવાસં' દુઃખાવાસમ્, દુઃખમાવાસયતિ-ઈતિ દુઃખાવાસઃ દુઃસ્થિ-
સ્થાનમ્ યેન યેન પ્રકારેણ બાલવીર્યવાન્ દુઃખનનકનરકનિગોદાદૌ પરિભ્રમતિ
'તદ્વા તદ્વા' તથા તથા-તેન તેન પ્રકારેણાસ્ય બાલવીર્યસ્ય અશુભાધ્યવસાર્થિત્વાત્
'અમુદત્તં' અશુભત્વમ્-અશુભત્વમેવ પ્રવર્ધતે । इत्थं संसारस्वरूपं विचारयतो मुनेः
ધર્માડ્ઝુઘ્ઠાનાદાવેવ મતિઃ પ્રવર્તતે, ઇતિ । સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રનશંસિ મોક્ષ-
માર્ગઃ, ઇતિ તીર્થંકરૈરુપદિષ્ટઃ, અતો મોક્ષાર્થી તં મોક્ષમાર્ગમેવાડ્ઝાય વિચરતિ,

તાત્પર્ય ગ્રહ હૈં કિ સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર ઔર તપ યા શ્રુત
ઔર ચારિત્ર રૂપ ધર્મ હી મોક્ષ કા કારણ હૈ, ऐसा तीर्थंकरों आदि ने
उपदेश किया है । उस मोक्ष कारण को श्रद्धापूर्वक स्वीकार करके
मोक्षार्थी पुरुष ज्ञान ध्यान आदि क्रियाओं में प्रवृत्ति करता है । इसके
विपरीत बालवीर्य पुनः पुनः दुःखों का कारण होता है । बालवीर्यवान्
पुरुष नरक-निगोद आदि में परिभ्रमण करता है । जैसे-जैसे वहां दुःखों
को भोगता है, वैसे वैसे उसकी अशुभता अर्थात् परिणामों की
मलीनता बढ़ती जाती है । इस प्रकार संसार के स्वरूप का विचार करने
वाले मुनि की धर्मध्यान अनुष्ठान में ही प्रवृत्ति होती है ।

આશય ગ્રહ હૈં કિ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્ર ઔર તપ મોક્ષ કે
માર્ગ હૈં, ऐसा तीर्थंकरों का उपदेश है । अतएव मोक्षार्थी मोक्षमार्ग को

તાત્પર્ય એ છે કે-સમ્યક્ જ્ઞાન; દર્શન ચારિત્ર અને તપ અથવા શ્રુત
અથવા ચારિત્ર રૂપ ધર્મ જ મોક્ષનું કારણ છે આ પ્રમાણે તીર્થંકર વિગેરે
એ ઉપદેશ આપેલ છે. આ મોક્ષ માર્ગનો શ્રદ્ધા પૂર્વક સ્વીકાર કરીને મોક્ષની
ધૃષ્ટિવાળા પુરૂષો જ્ઞાન, ધ્યાન વિગેરે ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી
ઉઠતા બાલ વીર્ય-અજ્ઞાનીયો વારંવાર દુઃખોના કારણ રૂપ થાય છે. બાલવી-
ર્યવાળા પુરૂષો નરક-નિગોદ વિગેરેમાં પરિભ્રમણ કરતા રહે છે. ત્યાં જેમ
જેમ દુઃખો ભોગવે છે, તેમ તેમ તેવું અશુભપણ અર્થાત્ પરિણામોનું
મલીન પણું વધતું જાય છે. આ રીતના સંસારના સ્વરૂપનો વિચાર કરવા-
વાળા મુનિ ધર્મ-ધ્યાનના અનુષ્ઠાનોમાં જ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ
એ મોક્ષના માર્ગો છે. આ પ્રમાણે તીર્થંકરોએ ઉપદેશ આપેલ છે, તેથી જ

મોક્ષાર્થે પ્રવર્તેતે इति, बालवीर्यं तु जीवस्य दुःखदायि, दुःखमुपशृजानस्य बालवीर्यवतोऽशुभस्थानं नरकादिकमेव वर्द्धते इति भावः ॥११॥

मूलम्—ठाणी विविहंठाणाणि चइस्संति णं संसओ ।

अणियत्ते अयं वासे णायएहिं सुहीहि यं ॥१२॥

छाया—स्थानिनो विविधस्थानानि त्यक्षन्ति न संशयः ।

अनियतोऽयं वासो ज्ञातकैः सुहृद्भिश्च ॥१२॥

અન્યવાર્થ—(ઠાણી) સ્થાનિનઃ—સ્થાનવન્તઃ—ઇન્દ્રચક્રવર્તીદયઃ (વિવિહ-ઠાણાણિ ચઇસ્સંતિ ણ સંસઓ) વિવિધસ્થાનાનિ—નાનાપ્રકારકોત્તમમધ્યમસ્થાનાનિ હી અંગીકાર કરકે વિચરતે હૈં, મોક્ષ કે લિષ્ટ હી પ્રવૃત્તિ કરતે હૈં । હસસે વિપરીત જો બાલવીર્ય હૈ, સહ દુઃખ દેને બાલા હૈ । દુઃખ કો ઓગને બાલા બાલવીર્યવાનપુરુષ નરક આદિ ગતિયોં કો હી ષઢતા હૈ ॥૧૧॥

‘ઠાણી’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘ठाणी-स्थानी’ उच्चरद् पर रहे हुवे सभी ‘विविह ठाणाणि चइस्संति ण संसओ-विविधस्थानानि त्यक्षन्ति न संशयः’ अपने अपने स्थानों को छोड़देगे इसमें संदेह नहीं है ‘णाइएहिं य सुहीहि’ जातिभिः सुहृद्भिश्च तथा ज्ञाति और मित्रों के साथ ‘अयं वासे-अयं वासः’ जो संवास है वह भी ‘अणियत्ते-अनियतः’ अनियत है ॥१२॥

અન્યવાર્થ—ઉત્તમ સ્થાન કે ધની ઇન્દ્ર ચક્રવર્તી આદિ નાના પ્રકાર કે ઉત્તમ મધ્યમ અધમ સ્થાનોં કો ત્યાગ દેગે, હસમેં સંશય નહીં હૈ ।

મોક્ષની કામનાવાળા મેક્ષ માર્ગનેજ સ્વીકાર કરીને વિચરે છે. તેઓ મોક્ષ માટે જ પ્રવૃત્તિ કરે છે. અનાર્થી વિપરીત જેઓ ખાતરીય છે, તે દુઃખ આપવાવાળા હોય છે, દુઃખ લોગવનાર બાલવીર્યવાળો પુરુષ નારક વિગેરે ગતિયોનેજ વધારે છે. ॥૧૧॥

‘ઠાણી’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘ठाणी-स्थानी’ उच्चरद् पर रहे हुवे सभी ‘विविह ठाणाणि चइस्संति ण संसओ-विविधस्थानानि त्यक्षन्ति न संशयः’ पेट पोटाना स्थानોने छोड़ी देशे तेभां संशय नहीं. ‘णाइएहिं य सुहीहि-ज्ञातिभिः सुहृद्भिश्च’ तथा ज्ञातिओ अने मित्रोनी साथे ‘अयं वासे-अयं वासः’ जे संवास છે તે પણ ‘અણિયતે-અનિયતઃ’ અનિયત છે. ॥૧૨॥

અન્યવાર્થ—ઉત્તમ સ્થાનવાળા ઇન્દ્ર, ચક્રવર્તી વિગેરે અનેક પ્રકારના ઉત્તમ, મધ્યમ, અને અધમ સ્થાનોનો ત્યાગ કરશે તેમાં સંશય નથી, જ્ઞાતિ

સ્પૃશ્યતિ નાત્ર સંશયઃ, તથા-‘જાયણ્દિ સુદીદિ ય’ જ્ઞાતકૈઃ વન્ધુમિઃ સહદમિ
મિત્રૈશ્ચ સહ ‘અયં વાસે’ અયં વાસઃ-સહવાસઃ સોડપિ ‘અણિયત્તે’ અનિયતો-
ડનિત્ય એવેતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘ઠાળી’ સ્થાનિનઃ-સ્થાનં વિઘતે યેષાં તે સ્થાનિનઃ-સ્થાનાધિ-
પતયઃ । તથા દેવલોકે-ઇન્દ્ર પ્રભુતયઃ, મનુષ્યલોકે ચક્રવર્ત્યાદયઃ । તથા-તત્ર
તત્ર સ્થાનેડન્યેડપિ સ્થાનિનઃ । ‘વિવિદઠાણાણિ’ વિવિધસ્થાનાનિ-અનેકવિધાનિ
સડકીયમોગ્યોપયુક્તાનિ ‘વડસંતિ’ સ્પૃશ્યન્તિ-યે યે દિ સ્વાર્જિતપુણ્યવલાત્ યત્
યાદૃશં સ્થાનમલભન્ત મોગેન ક્ષયાત્ પુણ્યમપાપૌ, નિમિત્તાડકાચેન નૈમિત્તિકં
તાદૃશસ્થાનમવશમેવ તેઝાં પરિત્યક્તં ધ્રુવે । તદિ તાદૃશવિવિદઠસ્થાનેષુ પુણ્યાશવે
કથમપિ કસ્યપિ અવસ્થિતિઃ સંભાવ્યતે । ‘ણ સંવખો’ ન સંશયઃ, એતસ્મિન્
જ્ઞાતજનોં ઔર મિત્રજનોં કે સાથ જો સહવાસ હૈ, વહ ઔ અનિત્ય
હી હૈ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—સ્થાની કા અર્થ હૈ-સ્થાન કે અધિપતિ । જૈસે દેવલોક
મેં ઇન્દ્ર આદિ તથા મનુષ્યલોક મેં ચક્રવર્તી આદિ ઉત્તમ સ્થાન
કે સ્વામી હૈ । હસી પ્રકાર વિભિન્ન સ્થાનોં મેં દુસરે દુસરે જીવ
સ્થાની હૈ । યે સવ અપને ૨ સ્થાનોં કા પરિત્યાગ કર દેગે । उन
સ્થાનોં પર સદૈવ उनका अधिपतित्व नहीं रहने वाला है । पुण्य
के बल से जिस प्राणी ने जिस स्थान को प्राप्त किया है, अगने
के पश्चात् पुण्य का क्षय होने पर वह स्थान त्यागना पड़ना है ।
क्योंकि जब निमित्त नहीं रहता तो नैमित्तिक भी नहीं रहता है ।
जिस पुण्य के कारण जो स्थान प्राप्त हुआ है, उस पुण्य के अभाव में
वह स्थान टिका नहीं रह सकता । इस विषय में छेडात्रात्र भी संशय

જનો, અને મિત્રજનોની સાથે જે સહવાસ હોય છે, તે પણ અનિત્ય
જ હોય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—સ્થાનીનો અર્થ સ્થાનના અધિપતિ જે પ્રમાણે થાય છે.
જેમ દેવલોકમાં ઇન્દ્ર વિગેરે તથા મનુષ્ય લોકમાં ચક્રવર્તી વિગેરે ઉત્તમ
સ્થાનના સ્વામી છે, એજ પ્રમાણે જૂઠા જુઠા સ્થાનોમાં બીજા બીજા જીવો
સ્થાની છે, તેઓ અથા પોત પોતાના સ્થાનોનો ત્યાગ કરશે. તે સ્થાનો પર
હંમેશાં તેઓતું અધિપતિપણું રહેવાતું નથી. પુણ્યના અગથી જે પ્રાણીએ
જે સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, તે સ્થાન જોગવ્યા પછી પુણ્યનો ક્ષય થયા પછી
તે સ્થાનનો ત્યાગ કરવો પડે છે, કેમકે જ્યારે નિમિત્ત રહેતું ન હોય તે
નૈમિત્તિક નિમિત્તવાળો પણ રહેતો નથી. જે પુણ્યના કારણે જે સ્થાન પ્રાપ્ત
થયું છે, તે પુણ્યના અભાવમાં તે સ્થાન ટકી શકતું નથી. આ સંબંધમાં

વિષયે મનાગપિ સન્દેહો નાસ્તિ । અવશ્યં તાદૃશસ્થાનસ્ય પ્રધ્વંસઃ । તથા—‘નાયર્દિ’
જ્ઞાતકૈઃ ‘સુદીદિ ચ’ સુદૃઢમિથ ‘અયં વાસે’ અયં વાસોઽવસ્થિતિઃ સોઽપિ—‘અણિયત્તે’
અનિયતઃ—અનિત્યઃ, વાન્ધવોદિભિરેકત્ર પરિદૃશ્યમાનો યોઽયં વાસઃ, સોઽપ્યનિત્ય
એવ । તથા ચોક્તમ્—

‘અશાશ્વતાનિ સ્થાનાનિ સર્વાણિ દિવિ ચેહ ચ ।

દેવાઽસુરમનુષ્યાણામૃદ્ધાશ્ચ સુચાનિ ચ’ ॥૧૧॥

અપિ ચ— સુચિરતરમુષિત્વા વાન્ધવૈ દિવિવાંગઃ,

સુચિરમપિ દિ રન્ત્વા નાન્દિ ભોગેષુ તૃપ્તિઃ ।

સુચિરમપિ સુપુરં યાતિ નાશં શરીરં,

સુચિરમપિ વિચિન્તયો ધર્મ એકઃ મહાયઃ ॥૧૨॥

દેવાસુરમનુષ્યાણાં સર્વાણિ સ્થાનાનિ કદ્ધવાદિકાનિ ચ અનિયતાનિ
મન્વન્તિ, ચિરકાલં વાન્ધવૈઃ સદ્ વસન્નપિ તત્તો વિયોગો ભવતિ ચિરકાલં રન્ત્વાઽપિ

કે લિપે અવકાશ નહીં હૈ । જ્ઞાતિજનોં ઓર સુદૃઢજનોં કા જો સહવાસ
હૈ, વહ ખી અનિત્ય હૈ, સદૈવ રહને લાલ નહીં હૈ । કહા ખી હૈ—
‘અશાશ્વતાનિ સ્થાનાનિ’ હત્યાદિ ।

‘સમસ્ત સ્થાન અશાશ્વત હૈ, વાહે વે દેવલોક મેં હોં, વાહે હસ
મનુષ્યલોક મેં હોં । દેવોં, અસુરોં ઓર મનુષ્યોં કી સમસ્ત કદિયાં
ઓર સમસ્ત સુખ ખી અશાશ્વત હૈ ।’ ઓર ખી કહા હૈ—‘સુચિર-
તરમુષિત્વા’ હત્યાદિ ।

‘ચન્ધુ વાન્ધવોં કે સાથ ચિરકાર પર્યન્ત નિવાસ કરને પર ખી
આલિર વિયોગ હોતા હી હૈ । ચિરકાલ (સહુતકાલ) તક ભોગ ભોગને

લેશમાત્ર પણ સંશયને અવકાશ રહેતો નથી. જ્ઞાતિજનો અને મિત્રજનોનો
જો સહવાસ છે, તે પણ અનિત્ય જ છે. તે હુમેશાં રહેવાવાળો હોતો નથી.
કહું પણ છે કે—‘અશાશ્વતાનિ સ્થાનાનિ’ ઇત્યાદિ

‘સઘળા સ્થાનાં અશાશ્વત છે. ચાહે તે દેવલોકમાં હોય અથવા ચાહે
તે મનુષ્ય લોકમાં હોય દેવો, અસુરો, અને મનુષ્યોની સઘળી કદિયો અને
સઘળું સુખ પણ અશાશ્વત છે.

ખીતું પણ કહું છે કે—‘સુચિરતરમુષિત્વા’ ઇં બંધુવર્ગની સાથે લાંબા
કાળ સુધી નિવાસ કરવા છતાં પણ આખરે વિયોગજ થાય છે, ચિરકાળ
(લાંબા કાળ) સુધી ભોગ ભોગવવા છતાં પણ ભોગોથી તૃપ્તિ થતી

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૬૭૫

તૃષ્ણિ ભરતિ, ચિત્કાલં પોપિતમપિ શરીરં નદં ભવતિ અતો ધર્મ એક એવ સહાયકો નાન્યં ઇતિ માતઃ । સર્વત્ર ઋદ્ધ્યા વિમૂષિતોઽપિ પ્રાતઃ ચો દૃષ્ટઃ સ એવ સાયંતને જ્વલિતચિતામાસ્ત્ય જોતેઽતઃ અનિયતોઽયં સંસારવાસ ઇતિ । ચકારેણ અન્યેઽપિ દ્વિપદચતુષ્પદધનધાન્યાદયો વિપયા અનિત્યા એવ । એતાવતા સર્વત્ર વૈરાગ્યબુદ્ધિ ભાવયેદિતિ શાસ્ત્રકારઃ પ્રતિપાદયતિ-વૈરાગ્યેનાઽનિત્યભોગોદિભ્યો મર્તિ પરાવર્ત્ય મોક્ષે નિવેશયેત્ । વિશિષ્ટસ્થાનમવાપ્તાપિ સ્થાનિનોઽધ્યાપિ પલ્લોપમસાગરોપ-
પર મી ભોગોં સે તૃષ્ણિ નહીં હોતી હૈ । ચિરકાલ (વહુતકાલ) તક ભલી ભાંતિ પુષ્ટ ક્રિયા હુઆ શરીર મી નાશ કો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ ઓર ચિરકાલ પર્યંત ચિન્તન કરને યોગ્ય ધર્મ હી એક માત્ર પરલોક મેં સહાયક હોતા હૈ ।'

જો મનુષ્ય પ્રાતઃ કાલ સમ્પૂર્ણ વૈભવ સે વિમૂષિત દેલા ગયા, વહી સંધ્યા કે સમય જાગૃત્વમાન ચિતા પર ડાગન કરતા (સોતા હુઆ) દેલા જાતા હૈ । હસ પ્રકાર યહ સંસાર વાસ અનિયત હૈ । ગાથા મેં આયા હુઆ 'ચ' પદ સે દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, ધન, ધાન્ય આદિ વિષય ઓર હનકા સંયોગ મી અનિત્ય સમજના ચાહિયે । શાસ્ત્રકાર કા આશય યહ હૈ કિ સંસાર કે સમસ્ત પદાર્થોં મેં વૈરાગ્યભાવ સ્થાપિત કરના ચાહિયે । વૈરાગ્ય કે દ્વારા અનિત્ય ભોગોં કી ઓર સે અપની બુદ્ધિ કો હટાકર મોક્ષ મેં હી લગાના ચાહિયે ।

આશય યહ હૈ કિ-સંસારી જીવ સંસાર કે સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાન કી પ્રાપ્ત કરકે મી આત્ર, કલ યા પલ્લોપમ-સાગરોપમ કે પશ્ચાત્ આયુ કા

નથી. લાંબાકાળ સુધી સારી રીતે પુષ્ટ કરેલ શરીર પણ નાશ ને પ્રાપ્ત કરે છે. અને ઘણા સમય સુધી તિથારવામાં આવેલ ધર્મજ એક માત્ર પરલોકમાં સહાય કરનાર બને છે.

જે મનુષ્યને સવારે સંપૂર્ણ વૈભવથી શોભાયમાન જોયો હોય તેજ મનુષ્ય સંધ્યાકાળે જળ ગળતી ચિતા પર સૂતેલો જોવામાં આવે છે, આ રીતે આ સંસારવાસ અનિત્ય છે ગાથામાં આવેલ 'ચ' પદથી બે પગલાળા, ચાર પગલાળા, ધન, ધાન્ય વગેરે વિષયો તથા તેનો સંયોગ પણ અનિત્ય જ માનવો જોઈએ, શાસ્ત્રકારનો હેતુ એ છે કે-સંસારના સઘળા પદાર્થોમાં વૈરાગ્યભાવ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ. વૈરાગ્ય દ્વારા અનિત્ય ભોગોની તરફથી પોતાની બુદ્ધિ હટાવીને મોક્ષમાર્ગ તરફ જ પ્રેરવી જોઈએ.

સંસારી જીવોએ સંસારના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીને પણ આજ અથવા કાલ કે પછી પલ્લોપમ સામરોપમ પછી આયુનો ક્ષય થાય ત્યારે

માસ્તે સ્વ સ્વસ્થાને સ્વાયુષઃ ક્ષયેડવશ્યં સ્યદ્વચ્ચિન્તિ । તથા-પોડવ્યં મોહાધાયકો
બન્ધુવાન્બન્ધૈઃ સદ્ સંતાપો મન્યેડનિત્ય ણ્વ સોડપીતિ વિભાવનોપો બુદ્ધિમતાડનિત્યે
સતિ ન વિધેયા કદાપિ, અપિ તુ મોક્ષાર્થમેવ પ્રયત્નો વિધેય इति भावः ॥૧૨॥

મૂલમ્-એવમાદાય મેહાવી અપ્પણો ગિદ્ધિ મુદ્ધરે ।

આરિયં ઉવસંપજ્જે સર્વધમ્મ સકોવિયં ॥૧૩॥

છાયા-—એવમાદાય મેહાવી આત્મનો ગુદ્ધિ મુદ્ધરેત્ ।

આર્યમુવસંપજેત સર્વધર્મૈરકોપિતમ્ ॥૧૩॥

ક્ષય होने पर अवश्य ही उस स्थान का परित्याग करते हैं । इसके
अतिरिक्त बन्धु बान्धवों के साथ जो संवास है, वह भी सदा बना
रहने वाला नहीं-उसे भी किसी समय त्यागना ही पड़ता है । । ऐसा
विचार कर बुद्धिमान् पुरुष अनित्य पदार्थों में अपनी बुद्धि न लगावे,
परन्तु मोक्ष के लिए ही प्रयत्न करे ॥१२॥

‘એવમાદાય મેહાવી’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘મેહાવી-મેધાવી’ બુદ્ધિમાન પુરુષ ‘એવમાદાય-એમાદાય’
સવ સ્થાન અનિત્ય હૈ એસા વિચાર કરકે ‘અપ્પણો ગિદ્ધિ મુદ્ધરે-આત્મનઃ
ગુદ્ધિમ્ ઉદ્ધરેત્’ અપનો જનસ્વ બુદ્ધિ હો હટાદે ‘સર્વધમ્મસકોવિયં-સર્વ-
ધર્મૈરકોપિતમ્’ સવ કુતીરિંક ધર્મો સે દૂષિત નહીં કિયે હુવ ‘આરિયં
ઉવસંપજ્જે-આર્યમ્ ઉવસંપજેત’ હસ આર્ય ધર્મ કો ગ્રહણ કરે ॥૧૩॥

તે સ્થાનનો ત્યાગ કરવો જ પડે છે. તે શિવાય બન્ધુજન કે સાતિજન સાથેનો
સંવાસ છે, તે પણ સદાકાળ બન્યો રહેતો નથી. તેનો પણ કોઈ સમયે
ત્યાગ કરવો જ પડે છે. આ પ્રમાણેનો વિચાર કરીને બુદ્ધિશાળી પુરુષ અનિત્ય
પદાર્થોમાં યોતાની બુદ્ધિ જોડતી ન જોડજો. પરંતુ મોક્ષ માટે જ પ્રયત્ન
કરતા રહે ॥૧૨॥

‘એવમાદાય મેહાવી’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘મેહાવી-મેધાવી’ બુદ્ધિમાન પુરુષ ‘એવમાદાય-એમાદાય’ બધા
સ્થાનો અનિત્ય છે તેમ વિચાર કરીને ‘અપ્પણો ગિદ્ધિ મુદ્ધરે-આત્મનઃ ગુદ્ધિમ્
ઉદ્ધરેત્’ યોતાની મમતાબુદ્ધિને હટાવી દે ‘સર્વધમ્મસકોવિયં-સર્વ-ધર્મૈરકો-
પિતમ્’ બધાજ કુતીરિંક ધર્મોથી દૂષિત નહીં કરેલા ‘આરિયં ઉવસંપજ્જે-
આર્યમ્ ઉવસંપજેત’ આ આર્ય ધર્મનો સ્વીકાર કરે ॥૧૩॥

अन्वयार्थः—(मेधावी) मेधावी-मर्यादाव्यवस्थितः (एवमादाय) एवम्-अनित्यानि सर्वाणि स्थानानि इत्येवं ज्ञात्वा (अप्पणो गिद्धिमुद्धरे) आत्मनः-स्वस्य वृद्धि-गाढार्थं ममत्वम् उद्धरेत्-निःसारयेत् (सर्वधर्ममकोविद्यं) सर्वधर्मैरकोपिते-दोषरहितम्, यद्वा सर्वधर्मेषु (आरियं उवसंज्जे) आर्य-तीर्थंकरमार्गम् उपसंपद्येत-स्वीकुर्यात्, इति ॥१३॥

टीका—‘मेधावी’ मेधावी-मर्यादान्तर्वर्तिमुनिः सदनद्विवेकवान् वा, ‘एवं’ एवम्-पूर्वोक्तक्रमेण सर्वाणि, अपि स्थानान्यनित्यानीत्येवम् ‘आदाय’ सम्यगवबुध्य ‘अप्पणो’ आत्मनः सम्बन्धिनीम्-कटुकविषयिणीम् ‘गिद्धि’ वृद्धि-वृद्धिभावम् ‘उद्धरे’ उद्धरेत्-पुत्रकलत्रादिकमस्माकम्, अहं तेषामित्यादि ममत्ववृद्धिपरित्यजेत् कथमपि कुत्रापि ममेति वृद्धिं न कुर्यात् । ‘आरियं’ आर्यम् आरात्-दूरं यातः सर्वधर्मेषु इति आर्यः, देयधर्मं दुःखदातृत्वं विधत्ते,

अन्वयार्थः—ज्ञानी पुरुष ऐसा जान कर अर्थात् समस्त स्थानों और संयोगों को अनित्य समझ कर अपनी ममता हटा ले और सब धर्मों में निर्दोष आर्य मार्ग (तीर्थंकर प्रतिपादितमार्ग) को स्वीकार करे ॥१३॥

टीका—मेधावी अर्थात् मर्यादा में रहा हुआ अथवा सत्-असत् के विवेक से विभूषित मुनि पूर्वोक्त प्रकार से समस्त स्थानों को अनित्य जान कर अपनी वृद्धि उनसे हटा ले-ये पुत्र कलत्र आदि मेरे हैं और मैं उनका हूँ, इस प्रकार की ममता का त्याग कर दे। किसी भी पदार्थ में किसी भी प्रकार की ममत्व वृद्धि धारण न करे और आर्यमार्ग को स्वीकार करे। जो समस्त हेय धर्मों से दूर हट गया है,

अन्वयार्थः—ज्ञानी पुरुष ऐसे मानने अर्थात् सधणा स्थाने अने संयोगेने अनित्य मानने पोतानुं ममत्व हटावीले अने सधणा धर्मेमां निर्दोष आर्यमार्ग (तीर्थंकरे प्रतिपादित करेव मार्ग)ने स्वीकार करवे ॥१३॥

टीका—मेधावी अर्थात् मर्यादानां रहितवा अथवा सत् असत् इय विवेकशी शैलायमान मुनि पूर्वोक्त प्रकारशी सधणा स्थानेने अनित्य मानने पोतानी वृद्धि (आसक्ति) तेमंशी हटावीले. आ पुत्र कलत्र-आ विगेरे सौ मारां छे, अने हूं तेओने। धुं, आवा प्रकारनुं ममत्व-मारा पणुंने। त्याग करे कोरि पणु पदार्थमां कोरि पणु प्रकारना मारा पणुनी वृद्धि न राखे अने आर्यमार्गने स्वीकार करे.

जेओ सधणा छेव (त्याग करवा लायक) धर्मेशी दूर छटि गया होय

તદસ્મિન્ન વિદ્યતેऽતોऽયં સર્વધર્મેભ્યો દૂરે ભવતિ । અથવા-આરાત્-અતિસમીપં
યાત્ ઇતિ આર્યઃ અયં હિ જ્ઞાનદર્શનસ્વરૂપાત્, સ્વાત્મન્યેવ વ્યસ્થિતો ધર્મેઽતિ
ભવતિ સર્વેભ્યઃ સમીપવર્તી । નદિ-આત્મનોધિકઃ કથિત્ સમીપવર્તી । અતોऽપ-
માર્યો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રસ્વરૂપો મોક્ષમાર્ગઃ । યદ્વા-આર્યાણાં તીર્થકરણામયમાર્યો-
માર્ગઃ, તાદૃશમાર્યમાર્ગમ્ ‘ઉવસંપજ્જે’ ઉપસંપદ્યેત-આશ્રયેત્ । કથંભૂતં માર્ગં
તત્રાહ-‘સંવચ્છમ્મમકોવિયં’ સંવચ્છમ્મકોરપિતમ્, સર્વઃ કુતર્કિતધર્મેરકોપિતમ્-
અદૂપિતમ્ । સ્વપ્રભાવેનૈવ દૂરયિતુમશ્ક્યપત્તાત્, મતિષ્ઠાં પ્રાપ્તમ્ । અથવા-સર્વધર્મેઃ
સ્વમાવૈરનુષ્ઠાનસ્વરૂપેરકોપિતમ્, કુત્સિતકર્ત્તવ્યાઽભાવાત્ । યદ્વા-સર્વેઃ ધર્મે
બૌદ્ધાદિભિરકોપિતમ્ । નદિ-અસ્મૈ કોઽપિ કુપ્યતિ યમ્માદિદમ્ અર્હત્પ્રવચનં સર્વ-
વહ આર્ય કહલાતા હૈ । હેયધર્મ (હિંસાદિ લક્ષણ ત્યાગનેયોગ્ય ધર્મ)
દુઃખ દેનેવાલે હૈ, અતઃ વહ ઉસમેં નહીં પાચે જાતે । અથવા ‘આરાત્’
કા અર્થ હૈ અત્યન્ન સમીપ, ઉસે જો પ્રાપ્ત હો વહ આર્ય । જ્ઞાન દર્શન
ચારિત્ર તપ રૂપ ધર્મ આર્ય ધર્મ કહલાતા હૈ, ક્યોં કિ વહ અપની
આત્મા મેં હી રહતા હૈ । આત્મા સે અર્થાત્ સ્વ-સ્વરૂપ સે અધિક
સમીપવર્તી અન્ય કોઈ નહીં હોતા । હિસ વ્યાખ્યા કે અનુસાર જ્ઞાન
દર્શન ચારિત્ર ઔર તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ આર્યમાર્ગ હૈ । અથવા આર્યો
અર્થાત્ તીર્થકરોં કા માર્ગ આર્ય માર્ગ કહલાતા હૈ । યહ આર્યમાર્ગ
સમસ્ત કુતર્કિત ધર્મોં સે અદૂષિત હૈ । અપને પ્રભાવ કે કારણ હી કિસી
કે દ્વારા દૂષિત નહીં કિયા જા સકતા । અથવા સમસ્ત બૌદ્ધ આદિ
ધર્મોં કે દ્વારા અતોપિત હૈ । હમ પર કોઈ કુપિત નહીં હો સકતા,

છે, તેઓ આર્ય કહેવાય છે. હેય ધર્મ (હિંસાદિ લક્ષણાત્મનો ત્યાગ કરવા
યોગ્ય ધર્મ) દુઃખ દેનાર હોય છે. તેથી તે તેઓમાં હોતો નથી.

અથવા ‘આરાત્’નો અર્થ અત્યંત નજીક એ પ્રમાણે હોય છે તેને જ
પ્રાપ્ત કરે તે આર્ય, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ રૂપ ધર્મ આર્ય ધર્મ કહે-
વાય છે. કેમકે તે પોતાના આત્મામાં જ રહે છે આત્માથી અર્થાત્ સ્વરૂપથી
વધારે નજીકમાં રહેનાર ખીલું કોઈ પણ હોતું નથી. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપરૂપ મોક્ષમાર્ગ આર્યમાર્ગ કહેવાય છે. અથવા
આર્યો અર્થાત્ તીર્થકરોનો માર્ગ આર્યમાર્ગ કહેવાય છે. આ આર્યમાર્ગ
સઘળા કુતર્કિત-ખોટાતર્કવાળા ધર્મોથી નિર્દોષ છે. પોતાના પ્રભાવના કારણ-
થીજ તે કોઈનાથી પણ દૂષિત-દોષરળો કરી શકતો નથી. અથવા બૌદ્ધ
વિગેરે સઘળા ધર્મો દ્વારા અકોપિત છે, અર્થાત્ તેના પર કોઈ કોષયુક્ત ધર્મ

समयार्थबोधिनी टीका प्र. धु. अ. ८ उ.१ धीर्यस्वरूपनिरूपणम्

६७९

धर्माणां समाहाररूपं नैगमनयेन नैयायिकमतस्य, ऋजुसूत्रेण बौद्धस्य, संग्रहेण वेदान्तिनां मतस्य संगृहीतत्वात् । अतः सर्वोऽपि स्वरूपमतिपाद्यमेवाऽन पश्यति, अतः कथं कोऽपि कुप्येत्, अनैकान्तवादे एकान्तवादस्य समाविष्टत्वात्, सर्वमपि-उच्चपदम् अनित्यमेवेति संप्रधार्य विवेकशीलो समत्वबुद्धिं सर्वतो विगृह्य सर्व-धर्माऽदुषितज्ञानदर्शनचारित्रात्मकधर्ममेव स्वीकुर्यात् । यतोऽयं धर्मः श्रुतिरि-पापको भवति, अकथ्यलभ्यस्य मोक्षस्य भावाऽवबोधः ॥१३॥

मूलम्—सह संमईषं गच्छा धम्मसारं सुणेत्तुं वा ।

समुवट्ठिए उ अणगारे पच्चक्खाय पावए ॥१४॥

क्योंकि अर्हन्त भगवान् का प्रवचन विविध नयदृष्टियों का समन्वय करके उन्हें यथायोग्य स्वीकार करता है । वह समस्त एकान्तवादों को अपने में समाविष्ट कर लेता है । जैसे नैगमनय से नैयायिक वैशेषिक मत का, ऋजुसूत्र नय से बौद्धों के क्षणिकवाद का और संग्रह नय से वेदान्तियों के अद्वैतवाद का संग्रह करता है । अतएव जिनप्रवचन में सभी अपने अपने मन्तव्य को उसी प्रकार पाते हैं । फिर कोई क्यों इस पर कुपित होगा ?

तात्पर्य यह है कि जगत् के समस्त पद अनित्य हैं, ऐसा समझ कर विवेकवान् पुरुष उन सब से अपनी ममत्व बुद्धि हटा ले और सब धर्मों में निर्दोष ज्ञान दर्शन चारित्र और तत्परूप धर्म को स्वीकार करे । यह धर्म दुर्लभ मोक्ष को भी शीघ्र प्राप्त करा देता है ॥१३॥

शक्यता नहीं. कारण के-अर्हन्त भगवाननुं प्रवचन बूढ़ा बूढ़ा प्रकारना नय दृष्टियोना समन्वय करीने तेने यथायोग्य रीते स्वीकार करे छे. जेभके-नैग-मनयधी नैयायिक, वैशेषिक मतने, ऋजु सूत्रनयधी बौद्धोना क्षणिकवादनो अने संग्रहनयधी वेदान्तियोना अद्वैतवादनो संग्रह करे छे. तेथी न जे प्रवचनभां हरेक पोत पोताना मन्तव्योने तेन रीते जेठ शके छे. पछी कोइ पक्ष आना पर केम दुषित थाय ?

कडेवानुं तात्पर्य अे छे के-जगत्ता सधगा पहार्थो अनित्य छे, जेवु समजने विवेकशील पुरुष ते गथा परधी पोतानी बुद्धि हटावीलेय अने हरेक धर्मोभां निर्दोष ज्ञान, दर्शन, चारित्र अने तत्परूप धर्मोना स्वीकार करे. आ धर्म दुर्लभ अर्थात् अप्राप्त जेवा मोक्षने पक्ष जल्दीही प्राप्त करावी हे छे. ॥१३॥

છાયા—સહ સન્મત્યા જ્ઞાત્વા ધર્મસારં શ્રુત્વા વા ।

સમુપસ્થિત સ્ત્વનગારઃ પ્રત્યાખ્યાતપાપકઃ ॥૧૪॥

અન્યાર્થઃ—‘સહસંમર્ષે’ સહ સન્મત્યા-સ્વાભાવિકસ્વુદ્ધયા ‘ધર્મસારં’ ધર્મસારં-ધર્મસ્ય શ્રુતચારિત્રારૂપસ્ય સારં-તત્ત્વમ્ (ળચા) જ્ઞાત્વા-અનુદ્ય ઇલા-પુત્રવત્, એવમ્-(સુનેતુ વા) શ્રુત્વા વા-ચિલાતી પુત્રવત્ શ્રુત્વા (સમુવદ્વિષ્ અળગારે) સમુપસ્થિતઃ-ઉત્તરોત્તરગુણસંપત્તયે સમુપસ્થિતોડનગારઃ પ્રવર્ત્તમાનપરિણામઃ (પચ્ચક્ષ્ણાયપાવણે) પ્રત્યાખ્યાતપાપકઃ-નિરાકૃતસાવધાનુષ્ઠાનો ભવતીતિ ॥૧૪॥

ટીકા—દોષાડકલક્ષિત ધર્મસ્ય જ્ઞાનં યથા ભવતિ તદેવાહ સૂત્રકારઃ—‘સહ સંમર્ષે’ इत्यादि । (સહ સંમર્ષે) સહ સન્મત્યા-સહ-આત્મના સહ વર્તેતે યા-

‘સહ સંમર્ષે’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સહ સંમર્ષે-સહ સન્મત્યા’ અછી વુદ્ધિ કે દ્વારા ‘સુનેતુ વા-શ્રુત્વા વા’ અથવા સુનકર ‘ધર્મસારં-ધર્મસારમ્’ ધર્મ કે સત્ત્વે સ્વરૂપકો ‘ળચા-જ્ઞાત્વા’ જાનકર ‘સમુવદ્વિષ્ અળગારે-સમુપસ્થિતસ્ત્વનગારઃ’ આત્માકી ઉત્તરી કરનેમેં તત્તર સાધુ ‘પચ્ચક્ષ્ણાયપાવણે-પ્રત્યાખ્યાતપાપકઃ’ પાપકા પ્રત્યાખ્યાન કરકે નિર્મલ આત્માબાલા હોતા હૈ ॥૧૪॥

અન્યાર્થ—અગતી સ્વાભાવિક નિર્મલ વુદ્ધિ સે ઇલાપુત્ર કે સમાન ધર્મત્વકો જાનકર તથા ધર્મસાર-શ્રુતચારિત્ર રૂપ સારકો ચિલાતીપુત્ર કે સામાન શ્રવણ કરકે જ્ઞાન ઔર ક્રિયા કી ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્તિ કે લિપ વ્યત અનગાર સાવધ અનુષ્ઠાન કા ત્યાગ કરે ॥૧૪॥

‘સહસંમર્ષે’

શબ્દાર્થ—‘સહ સંમર્ષે સહ સન્મત્યા’ સારી બુદ્ધિ દ્વારા ‘સુનેતુ વા-શ્રુત્વા વા’ અથવા સાંભળીને ‘ધર્મસારં-ધર્મસારમ્’ ધર્મના સાચા સ્વરૂપને ‘ળચા-જ્ઞાત્વા’ જાણીને ‘સમુવદ્વિષ્ અળગારે-સમુપસ્થિતસ્ત્વનગારઃ’ આત્માની ઉત્તરી કરવામાં તત્તર એવો સાધુ ‘પચ્ચક્ષ્ણાયપાવણે-પ્રત્યાખ્યાતપાપકઃ’ પાપનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને નિર્મળ આત્માવાળો થાય છે. ॥૧૪॥

અન્યાર્થ—પેતાની સ્વાભાવિક નિર્મલ બુદ્ધિથી ઇલાપુત્રની જેમ ધર્મત્વને જાણીને અથવા ધર્મસાર-શ્રુતચારિત્રરૂપસારને ચિલાતીપુત્ર પ્રમાણે શ્રવણ કરીને જ્ઞાન અને ક્રિયાની ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નવળા અનગારે સાવધ અનુષ્ઠાનનો ત્યાગ કરવો. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—નિર્દોષ ધર્મનું જ્ઞાન જે ઉપાયોથી થાય છે, તેનું કથન હવે

સં-સમ્યગ્ મતિઃ સા પરોપદેશમન્તરેણ સમુપન્ના મતિરિત્યર્થઃ તથા યદ્વા શ્રુતાધિ-
જ્ઞાનેન, જ્ઞાનં હિ સ્વપરાઽવબોધકં મવત્તિ, તેન જ્ઞાનેન સદ્ધ 'ધમ્મસારં' ધર્મસારમ્-
સર્વમાણત્રાણલક્ષણમ્ । 'ળચ્ચા' જ્ઞાત્વા-તીર્થકરારાદિભ્યો ધર્મસારં જ્ઞાત્વા ઇલાપુત્ર-
ચત્ 'સુખેત્તુ વા' અથવા-ચિલાતીપુત્રચત્ શ્રુત્વા ધર્મસારં ધર્મસારમતિપરચયનન્તરં
પૂર્વમ્નોપાર્જિતકર્મણઃ ક્ષયાય પળ્લિતત્રીર્યસંપન્નઃ સર્વેભકારકકષાયાત્મક-
બન્ધનવિરહિતો ચાલત્રીર્યવિમુક્ત ઉત્તરોત્તરગુણમાપ્તવ્યમ્ । 'સમુપદ્વિપ્પ' સમુપ-
સ્થિતઃ તુ મોક્ષમાર્ગે સ્થિતઃ 'અળગારે' અનગારઃ-સદ્ધાદિભ્યો રહિતઃ મવદ્ધમાન-
પરિણામઃ । 'પચ્ચક્કવાપાવર' પ્રત્યાલ્પાતપાવકઃ-પ્રત્યાલ્પાતં પાપકં-માળા-
તિપાતાદિલક્ષણં કર્મ યેન સ પ્રત્યાલ્પાતપાવકો મવતીતિ । સ્વકીયનિર્મલચુદ્ધો

ટીકાર્થ— નિર્દોષ ધર્મ કા જ્ઞાન જિન ઉપાર્યો સે હોતા હૈ, વહ સૂત્ર-
કાર કહતે હૈ—જો મતિ પરોપદેશ કે બિના સ્વભાવતઃ ઉત્પન્ન હોતી હૈ,
હસે યહાં 'સહસન્મતિ' કહા ગયા હૈ, । અથવા વિશિષ્ટ મતિજ્ઞાન
શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવચિજ્ઞાન 'સહસન્મતિ' કહલાતે હૈ । इनसे धर्म का
सार समस्त प्राणियों की रक्षा रूप तत्त्व जाना जाता है । जैसे इलापुत्र ने
दूसरों से धर्म को जाना था, क्योंकि ज्ञान स्व और पर दोनों का
बोधक होता है । अथवा चिलातीपुत्र के समान कोई-कोई श्रवण करके
भी धर्मतत्त्व को जानते हैं । इनमें से किसी भी उपाय से धर्म के सार
को जान कर पूर्वभवों में उपार्जित कर्मों का क्षय करने के लिए पण्डि-
तवीर्य से युक्त, सब प्रकार के कषाय बन्धन से रहित और बालवीर्य
से विमुक्त होकर उत्तरोत्तर गुणों की प्राप्ति के लिए बढ़ते चढ़ते

સૂત્રકાર કહે છે.—જે મતિ પરોપદેશ બિના સ્વભાવથીજ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને
અહિયાં 'સહ સન્મતિ' કહે છે. અથવા વિશેષ પ્રકારનું મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન
અને અવચિ જ્ઞાન 'સહસન્મતિ' કહેવાય છે. તેનાથી ધર્મના સાર સઘળા
પ્રાણિયોની રક્ષા રૂપ તત્ત્વ બહુી શકાય છે. જેવી રીતે ઇલાપુત્રે બીજાઓની
પાસેથી ધર્મ બહુી હોતો કેમકે જ્ઞાન સ્વ અને પર બન્નેને બોધ કરાવવા
વાળું હોય છે, અથવા ચિલાતીપુત્ર પ્રમાણે કોઈ કોઈ શ્રવણ કરીને પણ ધર્મ
તત્ત્વને બહુી લે છે, આમાંથી કોઈ પણ ઉપાયથી ધર્મના સારને બહુીને પૂર્વ
ભવોમાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મોના ક્ષય કરવા માટે પણ્ડિતવીર્યથી યુક્ત, બધા
જ પ્રકારના કષાય બન્ધનથી રહિત અને બાલવીર્યથી છૂટી બધને ઉત્તરોત્તર
શુદ્ધિની પ્રાપ્તિને માટે વધતા એવા પરિણામોથી યુનિ મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરે.
તે સઘળા પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપોના ત્યાગ કરનારા થાય

જ્ઞાત્વા સુરુષદેશાદિના સત્યધર્મસ્વરૂપં શ્રુત્વા, જ્ઞાનાદિગુણોપાર્જને સંલગ્નઃ પાપં પરિત્યજ્ય વિમલાત્મા ભવતિ સાધુરિતિ ॥૧૪॥

મૂલ્ય—જેંં કિંચુવક્રમં જાણે આત્મસ્વેનસ્ત અપ્પણો ।

તસ્યેવ અંતરાં સ્તિપ્તં સિદ્ધિં સિદ્ધિર્જે પંડિત ॥૧૫॥

છાયા—યં કંચિદુપક્રમં જાનીયાત્ આયુઃ ક્ષેમસ્ય આત્મનઃ ।

તસ્યૈવાન્તરાં ક્ષિપ્રં ક્ષિપ્રાં ક્ષિપ્રેત પંડિતઃ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(અપ્પણો આત્મસ્વેનસ્ત) આત્મનઃ—સ્વસ્થાયાયુઃક્ષેમસ્ય—સ્વાયુષઃ (જેં કિંચુવક્રમં જાણે) યત્ કિંચિદુપક્રમં જાનીયાત્—સ્વાયુષઃ ક્ષયકાલં જ્ઞાત્વા (તસ્યેવ અંતરાં) તસ્યૈવાન્તરાં—તન્મધ્યે એવ (સ્તિપ્તં) ક્ષિપ્રં—શીઘ્રમ્ (પંડિત) પંડિતઃ પરિણામોં સે મુનિ મોક્ષમાર્ગ મેં ઉપસ્થિત હો । વહ સમસ્ત પ્રાણાતિપ્રાન આદિ પાપોં કા ત્યાગી હો ।

આશય યહ હૈ કિ સાધુ અપની હી નિર્મલ બુદ્ધિ સે અથવા ગુરુ આદિ કે ઉપદેશ સે સત્ય ધર્મ કે સ્વરૂપ કો જાનકર, જ્ઞાનાદિ ગુણોં કે ઉપાર્જનમેં તત્પર ઓર પાપોં કા પરિત્યાગ કરકે નિર્મલ હોતા હૈ ॥૧૪॥

‘જેં કિંચુવક્રમં જાણે’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘અપ્પણો આત્મસ્વેનસ્ત—આત્મનઃ આયુઃ ક્ષેમસ્ય’ વિદ્વાન્ પુરુષ અપની આયુકા ‘જેં કિંચુવક્રમં જાણે—યત્ કિંચિત્ ઉપક્રમં જાનીયાત્’ ક્ષયકાલ યદિ જાને તો ‘તસ્યેવ અંતરાં—તસ્યૈવ અન્તરાં’ ઉસકે અંદર હી ‘સ્તિપ્તં—ક્ષિપ્રં’ શીઘ્ર ‘પંડિત—પંડિતઃ’ વિદ્વાન્ મુનિ ‘સિદ્ધિ—શિક્ષાં’ સંલેખનારૂપ શિક્ષા ‘સિદ્ધિર્જે—શિક્ષેત’ ગ્રહણ કરે ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—જ્ઞાનવાન્ પુરુષ અપની આયુ કા કોઈ ઉપક્રમ આયુ

ઠહેવાનો આશય એ છે કે સાધુ પોતાની જ નિર્મલ બુદ્ધિ વડે અથવા ગુરુ વિગેરેના ઉપદેશથી સત્ય ધર્મના સ્વરૂપને જાણીને જ્ઞાન વિગેરે ગુણોના ઉપાર્જનમાં તત્પર રહીને તથા પાપોનો ત્યાગ કરીને નિર્મલ બની બચે છે. ॥૧૪॥

જેં કિંચુવક્રમં જાણે’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘અપ્પણો આત્મસ્વેનસ્ત—આત્મનઃ આયુઃક્ષેમસ્ય’ વિદ્વાન્ પુરુષ પોતાના આયુષ્યનો ‘જેં કિંચુવક્રમં જાણે—યત્ કિંચિત્ ઉપક્રમં જાનીયાત્’ ક્ષયકાલ જો બાંધે તો ‘તસ્યેવ અંતરાં—તસ્યૈવ અન્તરાં’ તેની અંદર જ ‘સ્તિપ્તં—ક્ષિપ્રં’ જલદીથી ‘પંડિત—પંડિતઃ’ પંડિત મુનિ સિદ્ધિ—શિક્ષાં’ અલેખના રૂપ શિક્ષાને ‘સિદ્ધિર્જે—શિક્ષેત’ ગ્રહણ કરે. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—જ્ઞાનવાન્ પુરુષ પોતાના આયુષ્યનો કોઈ ઉપક્રમ એટલે કે

સમ્યકાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. યુ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૧૮૧

-વિવેકી (સિવલ્લ) શિક્ષા-સંલેખનારૂપામ્ (સિવલેખા) શિક્ષેત-ગ્રહણશિક્ષયા યથાવન્મરણવિધિ વિજ્ઞાય આસેવનશિક્ષયા આસેવેત્તિ ॥૧૫॥

ટીકા—‘અપ્પણો’ આત્મનઃ-સ્વસ્ય ‘આઉવલ્લેમસ્સ’ આયુઃક્ષેમસ્ય, ‘જં કિચુવકમ્’ યં કચ્ચનોપક્રમમ્ ઉપક્રમ્યતે-સંસ્કર્ય તં ક્ષયં પ્રાપ્યતે આયુ રેન સ ઉપક્રમઃ, તં યં કચ્ચન, ‘જાણે’ જાનીયાન્ ‘તસ્સ’ તસ્મૈવ-તસ્યોપક્રમસ્ય મરણ-કાલસ્ય વા ‘અંતરા’ મધ્યે एव ‘સિવલ્લ’ ક્ષિમમ્ શીઘ્રમ્ હ્રટિતિ અનાકુલઃ સન્ ‘સિવલ્લા’ શિક્ષામ્-સંલેખનારૂપામ્, ભક્તપરિજ્ઞેદિતમરણાદિકાં વા, ‘પંડિય’ પण्डितो વિવેકી ‘સિવલેખા’ શિક્ષેત, તત્ર ગ્રહણશિક્ષયા યથાવન્મરણવિધિ જ્ઞાત્વા, આસેવનાશિક્ષયા તુઃ આસેવેત્ ॥ પण्डितो यदि केनापि प्रकारेण स्वायुषः क्षयकालं

को कम करने वाला कारण, जाने तो उसी बीच शीघ्र ही संलेखना रूप शिक्षा का सेवन करे अर्थात् समाधिमरण धारण करले ॥१५॥

ટીકાર્થ—તિસ કારણ સે આયુ કા સંસ્કરન હો જાતા હૈ અર્થાત્ દીર્ઘકાલ મેં ઓગને યોગ્ય આયુ ઝીવ ઓગી જાતી હૈ, ડસ વિષ, વાજ, અગ્નિ જલ આદિ કારણ કો ઉપક્રમ કહતે હૈં ! સાધુ જબ અપની આયુ કા કોઈ ઉપક્રમ જાને તો હસી ઓચ અર્થાત્ મૃત્યુ સે પૂર્વ હી વિલમ્બ કિયે વિના હી, સંલેખના ગ્રહણ કરલે અર્થાત્ ભક્તપરિજ્ઞા, ઇંગિત-મરણ યા પાદપોષગમન આદિ સંધારા ધારણ કારલે । જપરિજ્ઞા સે મૃત્યુ કી સમીચીન વિધિ કો જાનકર આસેવન પરિજ્ઞા સે ડસકા સેવન કરે ।

આશય યહ હૈ કિ-જ્ઞાની પુરુષ કિસી પ્રકાર અપની આયુ કા અન્ત

આયુધ્યને ઓધુ ડરવાવાળું કારણ જાણે તો તેજ વખતે જલદીથી સંલેખના રૂપ શિક્ષાનું સેવન કરે. અર્થાત્ સમાધિમરણ ધારણ કરીલે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—જે કારણથી આયુનું સંવર્તન થઇ બંધ છે, -અર્થાત્ લાંબા કાળ સુધી લેગવવાતા આયુધ્યને જલદીથી લેગવી લેવાય છે, તે વિષ, શસ્ત્ર, અગ્નિ, જળ, વિગેરે કારણોને ઉપક્રમ કહે છે. સાધુ બ્યારે પોતાના આયુ-ધ્યનો કોઈ ઉપક્રમ જાણે તો તેની વચ્ચે ઓટલે કે મૃત્યુની પહેલાંજ વગર વિલમ્બે સંલેખનાનો સ્વીકાર કરીલે અર્થાત્ ભક્તપરિજ્ઞા, ઇંગિતમરણ, અથવા પાદપોષગમન વિગેરે સંધારો ધારણ કરીલે. જપરિજ્ઞાથી મૃત્યુના વિધીને સારી રીતે જાણીને આસેવન પરિજ્ઞાથી તેનું સેવન કરે.

કહેવાનો આશય એ છે કે જ્ઞાની પુરુષ કોઈ પણ પ્રકારે પોતાના

જાનીયાત, તદા સ્વાયુષઃ ક્ષયાત પૂર્વમેવ સંલેખનારૂપાં શિક્ષાં વૃદ્ધીયાત,
 इति भावार्थः ॥૧૫॥

મૂલ્ય-જહા કુંમે સઅંગાઈ સંણ દેહે સમાહરે ।

एवं पावाइं मेहावी अज्झप्पेण संमाहरे ॥૧૬॥

છાયા-યથા કૂર્મઃ સ્વાજ્ઞાનિ સ્વસ્મિન્ વેદે સમાહરેત્ ।

एवं पापानि मेधावी अध्यात्मना समाहरेत् ॥૧૬॥

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા (કુંમે) કૂર્મઃ—કચ્છપઃ (સઅંગાઈ) સ્વાજ્ઞાનિ—
 હસ્તપાદાદીનિ (સંણ દેહે સમાહરે) સ્વકે દેહે—સ્વશરીરે એવ સમાહરેત્—સંકોચયેત્
 (एवं मेहावी) એવમેવ મેધાવી—મર્યાદાવાન્ સદસદ્વિવેકી વા (पावाइं) પાપાનિ—
 સાધ્યાનુષ્ઠાનાનિ (अज्झप्पेण) અધ્યાત્મના—સમ્યગ્ ધર્મધ્યાનાદિભાવનયા (समा-
 हरे) સમાહરેત્—સંકોચયેદિતિ । ૧૬॥

આયા જાન છે તો આયુ કે ક્ષય સે પહોં હી સંલેખના કરશે ઓર
 પण्डितमरण अंगीकार करे । ૧૫॥

‘જહા કુંમે સ અંગાઈ’ હસ્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘કુંમે-કૂર્મઃ’ કહ્યુ આ ‘સઅંગાઈ-સ્વા-
 જ્ઞાનિ’ અપને અંગોં કો ‘સંણ દેહે સમાહરે-સ્વકે દેહે સમાહરેત્’ અપને
 દેહ મેં સીકોડ છેતા હૈ ‘एवं मेहावी-एवं मेधावी’ હસીપ્રકાર બુદ્ધિમાન્
 पुरुष ‘पावाइं-पापानि’ પાપોં કો ‘अज्झप्पेण-अध्यात्मना’ ધર્મ ધ્યાન
 आदि की भावनासे ‘समाहरे-समाहरेत्’ સંકુચિત્ કરવે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—જૈસે કહ્યુ આ અપને અંગોં કો અપને દેહ મેં સકોડ

આયુષ્યનેા અંત આવેલો જાણે તો આયુના ક્ષયની પહેલાંજ સંલેખના કરીલે
 અને પંડિત મરણ સ્વીકારીલે ॥૧૫॥

‘જહા કુંમે સ અંગાઈ’

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેમ ‘કુંમે-કૂર્મઃ’ કાચખો ‘સઅંગાઈ-સ્વાજ્ઞાનિ’
 પોતાના અંગોને ‘સંણ દેહે સમાહરે-સ્વકે દેહે સમાહરેત્’ પોતાના જ શરીરમાં
 સમાવી લે છે, ‘एवं मेहावी-एवं मेधावी’ એજ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ‘पावाइं-
 पापानि’ પાપોને ‘अज्झप्पेण-अध्यात्मना’ ધર્મ ધ્યાન વગેરે ભાવનાથી ‘समा-
 हरे समाहरेत्’ સંકુચિત કરી દે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—જેવી રીતે કાચખો પોતાના અંગોને પોતાના દેહમાં

સમયાર્થમેધાવિની ટીકા પ્ર. ધુ. અ. ૮ જ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૬૮૫

ટીકા—અપિ વ-અન્યદપિ-‘જહા’ યયા-યેન પ્રકારે ‘કુંમે’ કૂર્મઃ-કચ્છપઃ ‘સંજગાઈ’ સ્વાગ્નાનિ-સ્વશિરશ્ચરણાદીનિ-સ્વશરીરાવયવાન ‘સપ દેહે’ સ્વસ્મિન શરીરે ‘સમાહરે’ સમાહરેત્’ યતઃ કુતોઽપિ દિગ્દેશાત્ સમુપામચ્છતિ મયેન સ્વાવયવં સ્વાવયવિનિ શરીરે પ્રવેશયતિ । एवं=પ્રથા-તેન પ્રકારે ‘મેધાવી’ મેધાવી-મર્યાદાવાન્ સદસદ્વિવેકવાન ‘પાવાઈ’ પાપાનિ સ્વકીયાનિ સ્વાવયવ-પાપાણિ ‘અજ્ઞત્વેણ’ અધ્યાત્મના સંપાત્તે મરણસમયે સમ્યક્ ધર્મધ્યાનાદિમાત્રનયા ‘સમાહરે’ સમાહરેત્ સ્વસ્મિન્નુપસંહરેત્, સમુપસ્થિતે મરણસમયે સમ્યક્સંલેખનથા સંલેખિતકાયઃ પશ્ચિદતમરણેન સ્વાત્માનમુપસંહરેદિતિ । યથા દિ-સમાગચ્છતિ મયે

લેતા હૈ, उसी प्रकार मेधावी (धारणा बुद्धि वाला अथवा विवेकी) पुरुष पापों को धर्मध्यान आदि की भावना से संकुचित करले ॥१६॥

ટીકાર્થ—યહાં ‘જહા’ શબ્દ દૃષ્ટાન્ત કે અર્થ મેં છે । જિસ પ્રકાર કચ્છપ અપને સિર પગ આદિ અંગોં કો અપને હી શરીર મેં ગોપન કર લેતા હૈ અર્થાત્ કિસી બી પ્રકાર કા બય ઉપસ્થિત હોને પર અપને અવયવોં કો શરીર મેં સમાલેતા હૈ, उसी प्रकार मेधावी अर्थात् मर्यादावान् अथवा सत् असत् के विवेक से युक्त पुरुष अपने पापों को धर्मभावना से सिकोड़ दे । अर्थात् मृत्यु का समय उपस्थित होने पर सम्यक् प्रकार से अपनी काया का संलेखन करके पश्चिदतमरण से अपने शरीर का परित्याग करे ।

અભિપ્રાય યહ હૈ—જૈસે બય ઉપસ્થિત હોને પર કહુઆ અપને અંગોં

સંકોચી લે છે, એજ પ્રમાણે બુદ્ધિશાળી (ધારણા બુદ્ધિવાળો અથવા વિવેકી) ધર્મ ધ્યાન વગેરે ભાવનાથી પાપોને સંકુચિત કરીલે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—અહિયાં ‘જહા’એ પદ દૃષ્ટાન્તના અર્થમાં વપરાયેલ છે. જે રીતે કાચબો પોતાના માથું, પગ વિગેરે અંગોને પોતાના જ શરીરમાં સમાવી લે છે. અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રકારનો બય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે પોતાના અવયવોને શરીરમાં સમાવી લે છે, એજ પ્રમાણે મેધાવી અર્થાત્ મર્યાદાવાન અથવા સત્ અસત્ના વિવેકને બાજુનાર પુરૂષ પોતાના પાપોને ધર્મભાવનાથી સંકોચી લે અર્થાત્ મૃત્યુનો સમય આવે ત્યારે સમ્યક્ પ્રકારથી પોતાના શરીરનું સંલેખન કરીને પશ્ચિત મરણથી પોતાના શરીરનો પરિત્યાગ કરે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—જેમ બય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે કાચબો

૬૮૬

સુષકૃતાન્નર્થે

કેષ્છપઃ સ્વાવયવં સ્વશરીરે સંકોચયતિ, તદ્વત્ તથા વિજ્ઞાય વિદ્વાન્ મરણસમયે-
ઽશરણં સ્વકીયાઽસદનુષ્ઠાનં સ્વસ્મિન્ ધર્મધ્યાનભાવનયા સંકોચયેત્ ॥૧૬॥

મૂલ્મ-સાહરે હસ્થ પાણ ય મળં પંચિદિંયાણિ ય ।

પાવકં ચ પરિણામં ભાસાદોસં ચં તારિસં ॥૧૭॥

છાયા—‘સંહરેદ્દસ્તૌ પાદૌ ચ મનઃ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ ચ ।

પાવકં ચ પરિણામં ભાષાદોષં ચ તાદૃશ્મ ॥૧૭॥

અન્યર્થઃ—(હસ્થપાણ ય સાહરે) હસ્તો ચ પાદૌ સંકોચયેત્ ‘મળં પંચિ-

કો અપને શરીર મેં સંકુચિત્ત કર લેતા હૈ, (ઝર્ણનામિ નામક કીટ કે સમાન) उसी प्रकार विद्वान् पुरुष अनिवार्य मरण का समय आया जानकर धर्मध्यान की भावना से असद् अनुष्ठान को त्यागदे । ॥१६॥

‘સાહરે હસ્થપાણ ય’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘હસ્થ પાણ સાહરે-હસ્તૌ પાદૌ ચ સંહરેત્’ સાધુ અપને હાથ પૈરકો સંકુચિત્ત ‘સ્થિર’ રહે ‘મળં પંચેન્દ્રિયાણિ ય-મનઃ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ ચ’ ઓર મન તથા પાંચઇન્દ્રિયોં કોમી ઉનકે વિષયોં સે નિવૃત્ત રહ્યે ‘પાવકં ચ પરિણામં-પાવકં પરિણામં’ તથા પાપરૂપ પરિણામ ઓર ‘તારિસં ભાસાદોસં ચ-તાદૃશં ભાષાદોષં ચ’ તથા પાપરૂપ પરિણામ ઓર પાપમય ભાષાદોષ મી વર્જિત કરે ॥૧૭॥

અન્યર્થ—હાર્થો ધો, પર્ગો કો, પાંચોં ઇન્દ્રિયોં કો, પાપમય

ચેતાના અંગોને ચેતાના શરીરમાં સમાવી લે છે. સંકોચી લે છે, (ઉર્ણના-મના કીટની જેમ) એજ પ્રમાણે વિદ્વાન પુરુષ અનિવાર્ય મરણનો સમય આવેલો જાણીને ધર્મધ્યાનની ભાવનાથી અસત્ એવા અનુષ્ઠાનનો ત્યાગ કરે, ॥૧૬॥

‘સાહરે હસ્થપાણ ય’ इत्यदि

શબ્દાર્થ—‘હસ્થપાણ સાહરે-હસ્તૌ પાદૌ ચ સંહરેત્’ સાધુ ચેતાના હાથ પગને સંકુચિત્ત (સ્થિર) રાખે ‘મળં પંચેન્દ્રિયાણિ ય-મનઃ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ ચ’ તથા મન અને પાંચે ઇન્દ્રિયોને પણ તેમના વિષયોથી નિવૃત્ત રાખે ‘પાવકં ચ પરિણામં-પાવકં પરિણામં’ તથા પાપરૂપ પરિણામ અને ‘તારિસં ભાસાદોસં ચ-તાદૃશં ભાષાદોષં ચ’ તથા પાપરૂપ પરિણામ અને પાપ મય ભાષાદોષને પણ ત્યાગ કરે ॥૧૭॥

અન્યર્થ—હાર્થોને, પર્ગોને, મનને પાંચે ઇન્દ્રિયોને પાપમય અધ્યવ-

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શ્રુ. અ. ૮ ડ. ૧ ચીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૬૮૭

દિયાણિ ય) મનઃ ચ-પુનઃ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ-શ્રોત્રાદીનિ સપ્રહરેત્ તથા (પાત્રકં ચ પરિણામં) પાપકં ચ-પાપસ્વરૂપં પરિણામં તથા (તારિસં ભાસાદોસં ચ) તાદૃશં પાપાત્મકં ભાષાદોષં ચ સંહરેદિતિ ॥૧૭॥

ટીકા—પૂર્વમુચોક્તમેવાર્થં વિસ્તરેણ પ્રતિપાદયતિ-સમુપસ્થિતે મરણસમયે યથા-સંછિન્નમૂલવૃક્ષધનો વૃક્ષો વ્યાપારવિરહિતો ભૂતિ નિશ્ચલસ્તિષ્ઠતિ તથા જ્ઞાત્વા મરણકાલં વિદ્વાન 'હૃથપાપ ય' હસ્તો પાદો ચ સ્વકીયો 'સમાહરે' સંહરેત્-વ્યાપારાન્નિવર્તયેત્, કર્મકારાભ્યાં હસ્તાભ્યાં પદ્મચાં વા કમપ્પશુમં વ્યાપારં ન કુર્યાત્, ચેષ્ઠમાનોઽપિ છિન્નમૂલવૃક્ષવત્ નિશ્ચલં શરીરં ભૂતિ વ્યવસ્થાપયેત્ । 'ય'-ચ તથા-'મણ' મનઃ 'પંચિદિયાણિ' પચ્ચેન્દ્રિયાણિ શ્રોત્રેન્દ્રિયાદીનિ અશુભવ્યાપારાન્નિવર્તયેત્ । સ્વ સ્થિતિપયેભ્ય ઇન્દ્રિયાણાં વિરતિં કુર્યાત્ । ઇન્દ્રિયદ્વારા રાગતો વિપયાન્નાઽઽદદીતેત્યર્થઃ । एवं केवलं बाह्यकरणस्यैवोपरामो न, किन्तु मन-
અધ્યક્ષમાય કો ઔર પાપમય ભાષાદોષ કો સંહરણ કરે અર્થાત્ ફનકી પ્રવૃત્તિ કો રોક દે ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—પહેલે વાલે સૂત્ર મેં કથિત અર્થ યહાં વિસ્તાર સે પ્રતિપાદન ક્રિયા ગયા હૈ । જિસકા મૂલ કાટ ડાલા ગયા હૈ, એસા વૃક્ષ હલન ચલન સે રહિત હોકર ભૂતલ પર નિશ્ચલ પડ્ઝા રહતા હૈ, ડસી પ્રકાર મરણકાલ ડસ્થિત હોને પર વિદ્વાન્ મૃત્યુ કો નિકટ આતી ડેખ્ત કર અપને હાથો ઔર ચરણોં કે વ્યાપાર કો રોક દે । હાથોં ઔર ચરણોં સે કુછ ખી વ્યાપાર ન કરે । છિન્નમૂલ (કટે હુય) વૃક્ષ કી ખાંતિ ચેષ્ઠા કરતા હુખા ખી શરીર કો પૃથ્વી પર નિશ્ચલ રક્લે । ડસી પ્રકાર મન કો ઔર શ્રોત્ર આદિ પાંચોં ઇન્દ્રિયોં કો અશુભ વ્યાપાર સે નિવૃત્ત કરલે, અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોં કે કિસી ખી વિષય મેં રાગ ડેખ ન કરે ।

સાયને અને પાપમય ભાષાદોષને સંહરણ કરે અર્થાત્ તેઓની પ્રવૃત્તિને રોકી દે.

ટીકાર્થ—પહેલાના સૂત્રમાં કહેલ અર્થનું અહિયાં વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે જેનું મૂળ કાપી નાખવામાં આવેલ છે, એવું વૃક્ષ હલન ચલન વિનાનું થઈને પૃથ્વી ઉપર સ્થિર પડ્યું રહે છે, એજ પ્રમાણે મરણકાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે વિદ્વાન પુરુષો મૃત્યુને નજીક આવેલું જોઈને પોતાના હાથો અને પગોની પ્રવૃત્તિ રોકી દે છે. હાથો અને પગોથી કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, છિન્નમૂલ (કપાયેલ) ઝાડની માફક શરીરને પૃથ્વી પર સ્થિર રાખવું, એજ પ્રમાણે મનને તથા જ્ઞાન વિગેરે પાંચે ઇન્દ્રિયોને અશુભ પ્રવૃત્તિથી રોકી દે. અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના કોઈ પણ વિષયમાં રાગદ્વેષ કરવો નહિ કેવળ ઇન્દ્રિયોની બહ્ય (બહાર)ની પ્રવૃત્તિથી જ રોકાવું તેમ

સોઽન્તઃકરણસ્યાપિ—અપદ્મનુષ્ઠાનેભ્યો વિરતિ કુર્યાત્ । મનસાપિ કયપિ પદાર્થં ન સેવેત । ‘પાપકં ચ પરિણામં’ પાપકં ચ પ્રાણાતિપાતાદિરૂપં પરિણામમ્, તથા—‘તારિસં’ તાદૃશં પાપરૂપમ્ ‘માસાદોસં’ માસાદોષં ચ સંદરેત્, મનોવાકાવગુપ્તઃ સન્ દુર્લભં સત્સંગમં પण्डितमरणं वाऽप्य अशेषकर्मक्षयार्थं सम्यगनुपालयेदिति ॥૧૭॥

મૂલમ્—અણું માણં ચ માયં ચ તં પઢિજ્ઞાય પંઢિયં ।

સાતાગારવણિહુષ ઉવમંતેઽર્ણીહે શ્વરે ॥૧૮॥

છાયા—અણું માનં ચ માયાં ચ તત્પરિજ્ઞાય પण्डितः ।

સાતાગૌરવનિમૃત ઉપશન્તોઽનીહશ્વરેત્ ॥૧૮॥

કેવલ બાહ્ય હિન્દ્રિયોં કે વિષય સે હી ઉપરત ન હો પરન્તુ અન્તઃકરણ મન કો બી અસત્ અનુષ્ઠાન સે ચિરત કરલે । મન સે કિસી પર-પદાર્થ કા સેવન ન કરે, અપ્રશસ્ત સંકલ્પ વિકલ્પ ન કરે, જીવન મરણ કી કાંક્ષા ન કરે । રાગદ્વેષ ન કરે । પાપરૂપ પરિણામ કો તથા માસા સંબંધી દોષોં કો બી ત્યાગ દે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ મન, વચન ઓર કાય કા ગોપન કરકે, દુર્લભ સંગમ કો પ્રાપ્ત કરકે સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય કરને કે લિષ્ટ પण्डितमरण का सम्यक् प्रकार से पालन करे ॥૧૭॥

‘અણું માણં ચ માયં ચ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અણું માણં ચ માયં ચ—અણું માનં ચ માયાં ચ’ સાધુ થોહા બી માન ઓર માયા ન કરે ‘તં પરિણાય—તત્પરિજ્ઞાય’ માન ઓર માયા કા ચુરા ફલ જાનકર ‘પંઢિય—પણ્ડિતઃ’ વિદ્વાન્ પુરુષ ‘સાતાગાર-

નહી’ પણ અન્તઃકરણ અને મનને પણ ખોટા અનુષ્ઠાનોથી રોકી દે મનથી કોઈના પણ પાપકા પદાર્થનું સેવન ન કરવું. અપ્રશસ્ત સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા નહીં જીવન મરણની ઇચ્છા ન કરે. રાગદ્વેષ ન કરે. પાપરૂપ પરિણામને અથવા કાયા સંબંધી દોષોને પણ ત્યાગ કરે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—મનવચન, અને કાયનું ગોપન (છૂપાવવું) કરી ને દુર્લભ એવા સંબંધને પ્રાપ્ત કરીને સઘળા કર્મોને ક્ષય કરવા માટે પંડિત મરણનું સારી રીતે પાલન કરવું. ॥૧૭॥

અણું માણં ચ માયં ચ’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અણું માણં ચ—અણું માનં ચ માયાં ચ’ સાધુ થોહું પણ માન અને માયાચાર ન રાખે ‘તં પરિણાય—તત્પરિજ્ઞાય’ માન અને માયાનું ખરાબ ફળ

समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ८ उ. १ वीर्यस्वरूपनिरूपणम्

३८९

अन्वयार्थः—(अणुं माणं च मायां च) अणुं—स्वल्पमपि मानम्—अहङ्कारं, मायां च न कुर्यात् (तं पण्डिष्याय) तं—मानं मायां च परिज्ञाय—एतयोः कटुक-फलं ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्यख्यानपरिज्ञया परित्यजेत् (पण्डिष्य) पण्डितो विद्वान् (सातागारवणिहृण) सातगौरवनिभृताः—सातागौरवं—सुखशीलता तत्र निभृताः—तदर्थ-मनुयुक्तः (उपसंते) उपशान्तः—रागद्वेषेभ्यो निवृत्तः (अणिहे) अनीहः—मायाप्रपंच-रहितः (चरे) चरेत् ॥१८॥

टीका—संयमे उत्कर्षतया पराक्रममाणं संयमिनं यदि कश्चिदागत्य सत्कारादिना निमन्त्रयेत् । तादृशनिमन्त्रणावसरे स्वमीयात्मोत्कर्षं न कुर्यात् इति दर्शयितुं सूत्रकार आह—(अणुं माणं च इत्यादि) । (अणुं माणं) अणुं मानम् अणुमिति—स्वल्पमपि ‘माणं’ मानम्—अहङ्कारम्—प्रहतापि चक्रवर्तिना सत्कारमाणः वणिहृण—सातागौरवनिभृताः’ सुखशीलतासे रहित ‘उपसंते—उपशान्तः’ तथा शान्त अर्थात् रागद्वेष रहित होकर ‘अणिहे—अनीहः’ एवं मायाप्रपंच रहित होकर ‘चरे चरेत्’ विचरण करे ॥१८॥

अन्वयार्थ—ज्ञानी पुरुष लेश मात्र भी मान और माया न करे । मान और माया के कटुक फल को ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान-परिज्ञा से उसको त्याग दे । सुखशीलता में उद्यत न हो कर, उपशान्त अर्थात् राग और द्वेष से निवृत्त हो कर तथा माया प्रपंच से रहित होकर विचरे ॥१८॥

टीका—संयम में उत्कृष्ट पराक्रम करने वाले संयमी के समीप आकर यदि कोई सत्कार के साथ निमन्त्रण करे तो ऐसे अवसर पर वह अभिमान न करे, यह प्रकट करने के लिए सूत्रकार ने कहा है—

जल्लोने ‘पण्डिष्य-पण्डितः’ विद्वान् पुत्र्य ‘सातागारवणिहृण-सातागौरवनिभृताः’ सुख-अने शील विनाना थधने ‘उपसंते-उपशान्तः’ शान्त अर्थात् रागद्वेष विनाना थधने ‘अणिहे-अनीहः’ माया रहित थधने ‘चरे-चरेत्’ विचरण करे ॥१८॥

अन्वयार्थ—ज्ञानीपुरुषे लेशमात्र पणु मान अने माया न करवी, तथा मान अने मायाना कडवा इणने ज्ञपरिज्ञाथी जल्लोने प्रत्याख्यान परिज्ञाथी तेना त्याग करेवा । सुभपणुभां प्रवृत्तिवाणा थधु नडिं तथा उपशांत अर्थात् रागद्वेषथी निवृत्त तथा माया अने प्रपंचथी द्वर रड्डीने विचरणुं । ॥१८॥

टीका—संयमभां उत्तम पराक्रम करवावाणा संयमीनी समीप आवीने जे ठाई सत्कार पूर्वक निमन्त्रण करे तो तेवा अवसरे तेजे अभिमान करणु नडिं आ वात अताववा भाटे सूत्रकारे कछु । छे के—‘मोटाभां मोटा अकवर्ती’

સ્તોકમપિ અહઙ્કારં સાધુર્ન કુર્યાત્ । માનોહિ સંયમપાસાદશિલ્પરાત્ પાતને વજ્રમિવ
 હેતુઃ । અથવા—સર્વોત્તમે પण्डितमरणेऽहमेव समर्थो नान्य इत्येवं गर्वो न विधेयः ।
 तथा—‘मायं च’ मायां च—मायापि न कुर्यात्, स्वल्पापि माया मुनिना न कर्त्तव्या,
 किमुत महती माया, आरुष्या अपि पतनकारणत्वादेव । एवं क्रोधलोभावपि वर्ज-
 नीयौ । ‘तं पण्डिज्ञाय पण्डिष्’ तं परिज्ञाय पण्डितः, यत्र मान स्तत्र क्रोध इति माना-
 दिकं हि तालपुटविषमिव प्रतिमन्वकारकं ज्ञपरिज्ञया ज्ञાત્વા, કષાયાન્ કષાયાણાં
 પરિણામં ચ પરિજ્ઞાય—જ્ઞાત્વા ‘પંડિષ્’ પण्डितः કષાયાન્ સ્વાન્મનિષ્ઠાન્ પ્રત્યા-
 રુપ્યાનપરિજ્ઞયા વિષવત્ પરિત્યજેન્ । અર્થ માવઃ—યત્ર માનઃ તત્ર ક્રોધો યત્ર માયા

બહે સે બહે ચક્રવર્ત્તી આદિ કે દ્વારા મત્કાર કરને પર भी साधु स्वल्प
 भी अभिमान न करे । मान संयम रूपी प्रसाद के शिल्प से गिराने
 में वज्र के समान है—पतन का कारण है । अथवा साधु को यह अहंकार
 नहीं करना चाहिए कि मैं ही सर्वोत्तम पण्डितमरण करने में समर्थ
 हूँ । इसी प्रकार साधु को माया भी नहीं करनी चाहिए ! महती माया
 की तो बात ही क्या, स्वल्प माया का आचरण करना भी उचित नहीं
 है । माया भी पतन का कारण है । क्रोध और लोभ भी त्याज्य है ।
 जहाँ मान होता है वहाँ क्रोध भी अवश्य होता है । अतएव इन चारों
 कषायों को तालपुट नामक विषम के समान पराभवकारी ज्ञपरिज्ञा
 से जान कर तथा कषायों के परिणाम को भी जानकर पण्डित पुरुष
 प्रत्यारूप्यान् परिज्ञा से विष के समान त्याग दे ।

વિગેરે દ્વારા સત્કાર કરવામાં આવે તો પણ સાધુએ જરા પણ અભિમાન
 ન કરવું. માન—સંયમરૂપ પ્રમાદના શિખરથી પાડવામાં વજ્ર સરખું છે.—
 અર્થાત્ પતનનું કરણ છે. અથવા સાધુએ એવો અહંકાર કરવો ન જોઈએ
 કે—હું જ પંડિતમરણમાં શક્તિમાન છું. એ જ પ્રમાણે સાધુએ માયા પણ
 કરવી ન જોઈએ. મોટી માયાની તો વાત જ શી ? જરા સરખી માયાનું
 આચરણ કરવું તે પણ યોગ્ય નથી. માયા પણ પતનનું જ કારણ છે. ક્રોધ
 અને લોભ પણ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. જ્યાં માન હોય છે, ત્યાં ક્રોધ પણ
 અવશ્ય હોય છે. જ તેથી આ ચારે કષાયોને તાલપુટ નામના વિષની જેમ
 પરાભવકારી જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને તથા કષાયોના પરિણામને પણ સમજીને
 પંડિત પુરુષે—પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી વિષ જેવા માનીને તેનો ત્યાગ કરવો
 તે જ હિતાવહ છે.

સમયાચેબોધિની ટીકા પ્ર. મુ. અ. ૮ ૩.૧ ચોર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૫૨૧

તત્ર લોભ ઇતિ જ્ઞપરિજ્ઞા જ્ઞાત્વા પ્રત્યાઘ્યાનપરિજ્ઞયા સકલકષાયં ત્યજેત્ । તથા-
'સાતાગૌરવનિમૃતઃ' સાતાગૌરવનિમૃતઃ, સાતાગૌરવં સુખશીલતા તત્ર નિમૃતઃ-તદર્થ-
મનુચુક્તઃ, સુત્વાર્થ' કદાચિદપિ ઉપાયં ન કુર્યાત્ 'ઉવસંતે' ઉપશાન્તઃ, કષાયાઽગ્નિ-
જપાત્ શાન્તીભૂતઃ શબ્દાદિ વિષયેભ્યોઽનુકૂલપ્રતિકૂલવેદનીયેભ્યોઽરક્તદ્વિષ્ટતયો-
પશાન્તો જિતેન્દ્રિયત્વાત્તેભ્યો નિવૃત્ત ઇતિ । તથા-'અનીહ' અનીહઃ-ઈશરહિતઃ
નિહન્યન્તે-વ્યાપાદ્યન્તે સંસારપ્રાણિનોઽનયા-ઈતિ ઈદા, માયા, ન વિદ્યતે માયા-
રૂપા ઈદા યસ્યાઽગ્ની અનીહઃ-માયાપ્રપચ્ચરહિતઃ 'ચરે' ચરેત્-યથોક્તગુણવિશિષ્ટઃ
સાધુઃ સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્યાત્ । તદેવં મરણકાલેઽન્યસમયે વા પण्डितः सर्वदा
पञ्चमहाव्रतेषु समुद्यतो भवेत् । यद्यपि व्रतानि सर्वेण्येव गरीयांसि ।, તથાપિ

આશય-જહાં માન હોતા હૈ વહાં ક્રોધ હોતા હૈ ઓર જહાં માયા
હોતી હૈ વહાં લોભ બી હોતા હૈ । જ્ઞપરિજ્ઞા સે ઇસ તથ્ય કો જાન કર
પ્રત્યાઘ્યાનપરિજ્ઞા સે સમસ્ત કષાયોં કા પરિત્યાગ કર દે ।

इसके अतिरिक्त सातागौरव का अर्थात् आरामतलबी का भी
त्याग कर दे । सुख के लिए किसी भी प्रकार का उपाय न करे ।
वह उपशान्त हो अर्थात् कषायों की अग्नि को जीत ले, शीतलीभूत
हो, अनुकूल और प्रतिकूल शब्द आदि विषयों में न राग और न द्वेष
करे अर्थात् जितेन्द्रिय होकर उनसे निवृत्त हो जाय । वह अनीह हो
अर्थात् ईहा (माया) से रहित हो सब गुणों से युक्त होकर साधु
संयम का अनुष्ठान करे ।

મરણ કે સમય યા અન્તિમ સમય પण्डित गुरुव पांच महाव्रतों में

કહેવાનો આશય એ છે કે-જ્યાં માન હોય છે, ત્યાં ક્રોધ અવસ્થા
હોય છે, અને જ્યાં ત્રાયા હોય છે, ત્યાં લોભ પણ હોય છે. જ્ઞપરિજ્ઞાથી
આ તથ્ય-સત્ય સમજીને પ્રત્યાઘ્યાન પરિજ્ઞાથી સઘળા કષાયોનો ત્યાગ કરે.
આ શિવાય સાતાગૌરવ અર્થાત્ આરામપણાનો પણ ત્યાગ કરી દે. સુખ માટે
કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપાય ન કરવો, તે ઉપશાન્ત હોય અર્થાત્ ઇષાયેના
અગ્નિને છૂતી લેય, શીતલીભૂત હોય અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ શબ્દ વિગેરે
વિષયોમાં રાગ અથવા દ્વેષ ન કરે. અર્થાત્ જીનેન્દ્રિય થઈને તેનાથી નિવૃત્ત
થઈ જાય તે અનીહ થાય અર્થાત્ ઈદા (માયા)થી રહિત થાય કરેક
પ્રકારના માયા પ્રપચથી દૂર રહે. આ બધા શુદ્ધોથી યુક્ત થઈને સાધુએ
સંયમનું અનુષ્ઠાન કરવું.

મરણના સમયે અથવા અન્તિમ સમયે પण्डित गुरुव पांच महाव्रतोंમાં

૬૬૩

સ્વરૂપતાજ્ઞાને

તેજ્યપિ મામપ્રતિપાતવિરતિઃ સર્વેભ્યઃ શ્રેષ્ઠા, એતસ્યા સર્વાનુકૂલત્વાત્, અતઃ
પશુસ્થા એવ ગરીયસ્ત્વં મતિપાદિતં શાસ્ત્રે—

‘ઉદ્ભુમહે તિરિયં વા, જે પાળા તસથાવરા ।

સવ્વસ્થ વિરિતિ કુજ્જા, સંતિનિશ્વાણમાદિયં’ ॥૧॥

અર્થા—ઊર્ધ્વમધસ્તિર્યગ્ વા, જે પાળા, સ્વસથાવરાઃ ।

સર્વથ વિરતિ કુર્યાત્ શાન્તિનિર્વાણમારૂપાત્મ ॥૧॥ इति

સર્વથ ઊર્ધ્વાધસ્તિર્યગ્ વા પાણિનઃ સન્તિ તેજ્યો વિરતિ કુર્યાત્ તેષાં પાણ-
મિપાળાં પાણિનાં પાળાન્ નાતિપાતયેત્ इत्येवं कुर्वतः शान्तिस्वरूपो मोक्षो
अस्तीत्याख्यातं तीर्थकरादिभि रितिभावः ॥

સાધુરીપદપિ માને માયાં વા ન કુર્યાત્ । માનમાયયોઃ ફલં ન સમીચીન-
મિતિ વિચાર્ય પશ્ચિદતઃ મુલભોગાદિકં ન સમીહેત । તથા—ક્રોધાદિકપાયાન્
પરિત્યજ્ય સર્વદા સંયમાનુષ્ઠાનૈરુત્તો મવેદિતિ ભાવઃ ॥૧૮॥

વિશેષ રૂપ સે ઉચત વને । યજ્યપિ સમી વ્રત મહાન્ હૈ, તથાપિ પ્રાણા-
તિપાતવિરતિ ઝન સય મેં શ્રેષ્ઠ હૈ, કયોંકિ વહ સમી જીવોં કે અનુ-
કૂલ હૈ । હસી કારણ શાસ્ત્ર મેં હમકી ગુરૂતા યા મહત્તા કા પ્રતિપાદન
કિયા ગયા હૈ—‘ઉદ્ભુમહે તિરિયં વા’ इत्यादि ।

ઊર્ધ્વ દિશા મેં, અધોદિશા મેં અથવા તિર્છી દિશા મેં જો પ્રાણી હૈ,
જન પ્રિયપ્રાણ પ્રાણિયોં કે પ્રાણોં કા અતિપાત નહીં કરના ચાહિય ।
એસા કરને સે શાન્તિસ્વરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત હોના હૈ, એસા તીર્થકરોં
પ્રાદિ ને કહા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—સાધુ સમી સ્વરૂપ સમી માન ઓર માયાચાર ન
કરે । માન ઓર માયા કા ફલ અચ્છા નહીં હોના, એસા વિચાર કર

વિશેષ પ્રકારથી ઉદ્યુક્ત બને, બે કે સઘળા વનો મહાન છે, તેઃ પશુ પ્રાણા-
તિપાત વિરતિ બધામાં સર્વોત્તમ છે કેમકે—તે સઘળા જીવોને અનુકૂળ છે.
તે કારણથી શાસ્ત્રમાં તેના ગુરૂપણાનું અથવા મોટા પણાનું પ્રતિપાદન કરે છે.

‘ઉદ્ભુમહે તિરિયં વા’ इत्यादि

ઊર્ધ્વદિશામાં, અધોદિશામાં અથવા તિર્છીદિશામાં જે પ્રાણીઓ છે, તે
પ્રાણિયોના પ્રિય પ્રાણોને અતિપાત (નાશ) ન કરવો બેઇએ. તેમ કરવાથી
શાંતી સ્વરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે તીર્થકર વિગેરેએ કહેલ છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુએ સ્વરૂપ પશુ માન અને માયાચાર
ન કરવો બેઇએ. માન અને માયાનું ફળ સાફ હોતું નથી. આ પ્રમાણે

समयार्थे बोधनी टीका प्र. छं. अ. ८ उ. १ वीर्यस्वरूपनिरूपणम्

१२३

मृकम्—पाणे य नाइवाएज्जा अदिन्नं पि य नादए ।

सादियं णं मुंसं ब्रूयां एस धम्मो वुंसीमओ ॥१९॥

छाया—पाणांश्च नातिपातयेत् अदत्तमपि च नाऽऽददीत ।

सादिकं न मृषा ब्रूया देव धर्मो वृषिमत्तः ॥१९॥

अन्वयार्थः—(पाणे य नाइवाएज्जा) प्राणान् पइविधजीवनिकायान् नाति पातयेत्—न विराधयेत् (अदिन्नं पि य नादए) च पुनः अदत्तमपि नाददीत—परे नादत्तं दन्तसोधनमात्रमपि न मृहीयात् (सादियं मुंसं ण ब्रूया) सादिकं मायां कृत्वा मृषा न ब्रूयात् (वुंसीमओ एस धम्मो) वृषिमत्तः—संयमिनः तीर्थंकरस्य वा प्राकृतिदिष्टो धर्मः श्रुतवारिरूप इति ॥१९॥

ज्ञानी पुरुष सुख भोग आदि की अभिलाषा न करे। तथा क्रोधादि कषायों को त्याग कर सदैव समभाव के ही अनुष्ठान में तत्पर रहे ॥८॥

‘पाणे य नाइवाएज्जा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘पाणे य नाइवाएज्जा—प्राणान् नातिपातयेत्’ प्राणियों का घात न करे ‘अदिन्नं पि य नादए—अदत्तमपि च नाऽऽददीत’ न दी हुई चीज न लेवे ‘सादियं मुंसं ण ब्रूया—सादिकं मृषा न ब्रूयात्’ माया करके मिथ्या न बोले ‘वुंसीमओ एस धम्मो—वदयस्य एव धर्मः’ जितेन्द्रिय पुरुषको यही धर्म है ॥१९॥

अन्वयार्थ—प्राणियों की हिंसा नहीं करनी चाहिए, अदत्तादान अर्थात् पर के द्वारा बिना दिये हुए तृणमात्र भी नहीं ग्रहण करना

विचार करीने ज्ञानी पुरुषे सुख भोग विजरेनी छंछा करवी नही। तथा क्रोध, मान भाया अने दोहने त्याग करीने डरहं भेया समभावना अनुष्ठानमां तत्पर रहवुं जेछंछे ॥१८॥

‘पाणे य नाइवाएज्जा’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘पाणे य नाइवाएज्जा—प्राणान् नातिपातयेत्’ प्राणीयेनो घात न करे ‘अदिन्नं पि य नादए—अदत्तमपि च नाऽऽददीत’ आप्या विनानी चीज न ले ‘सादियं मुंसं ण ब्रूया—सादिकं मृषा न ब्रूयात्’ माया करीने शुद्ध न बोले ‘वुंसीमओ एस धम्मो—वदयस्य एव धर्मः’ जितेन्द्रिय पुरुषनो जेध धर्म छे ॥१९॥

अन्वयार्थ—प्राणीयेनी हिंसा करवी न जेछंछे। अदत्तादान—अर्थात् अन्यद्वारा आप्या विना जेठ तृणमात्र पक्ष लेवुं न जेछंछे। माया करीने

ટીકા—‘પાળે ય’ માળાંશ્ચ ‘ળાહવાણ્જના’ નાતિપાતયેત, સર્વજન્તૂનાં સર્વવિષયેભ્યઃ માળાઃ કેનાઽપિ મૂલ્યેન ન લ્ઘ્યન્તે। એતાદૃશાન્ સર્વેતી વૈલક્ષણ્ય-મુચ્યતાન્ સર્વેઃ પ્રિયાંશ્ચ માગિનાં માળાન્ કથમપિ ન વિરાધયેત્ ‘અદિન્નં પિ ય’ અદત્તમપિ ચ ‘નાદપ્’ નાદદીત, યદન્યદીયં વસ્તુ તત્તુ તત્સ્વામિન આજ્ઞામન્તરા સત્યપિ કાર્યગૌરવે ન ગૃહ્ણીયાત્। ‘સાદિયં’ સાદિકં—સમાયમ્, આદિના સહ-વર્તેતે ઇતિ સાદિકમ્। ‘મુસં’ મૃષાવાદમ્ ‘ળ બૂયા’ ન બ્રૂયાત્, મૃષાવાદસ્ય કારણ માદિર્માયા, નહિ માયામન્તરેણ મૃષાવાદો ભવતિ। દૃષ્યતે હિ મૃષાવાદી મૃષા ભાષણાત્ પાઠ માયામેવાજ્ઞીકરોતિ। તત્તથ માયાવિશિષ્ટં મૃષાવાદં પરિત્યજે-દિતિ। તન્નાપિ વજ્રનાથં પ્રયુજ્ય મનો મૃષાવાદઃ પરિહરણીયઃ। એવ ધર્મો વૃષિમતઃ, ચાહિણ, માયા કરકે અસત્યભાષણ નહીં કરના ચાહિણ, યહી તીર્થંકર ભગવાન્ કા ધર્મ હૈ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—કિસી ખી પ્રાણી કે પ્રાણોં કા ઘાત કરના ઉચિત નહીં હૈ, ક્યોંકિ પ્રાણ અનમોલ હૈં। કિસી ખી પ્રાણી કે પ્રાણ કિસી ખી મૂલ્ય પર પ્રાપ્ત નહીં કિયે જા સકતે। એસે અદમુન ઓર સખી કો પ્રિય પ્રાણોં કો વિરાધના ન કરે। અન્ય કી વસ્તુ ઉસકે સ્વામી કી આજ્ઞા કે બિના, કિસા ખી કાર્ય ક્યોં ન હો, નહીં ગ્રહણ કરના ચાહિણ। તૃણ ખી વિના આજ્ઞા કે નહીં હે સાદિક અર્થાત્ સકારણ મૃષાવાદ ન કરે। મૃષાવાદ કા કારણ માયા હૈ, ક્યોં કિ માયા કે વિના કોઈ મૃષાવાદ નહીં કરતા। મૃષાવાદી મૃષાવાદ કરને સે પહેલે માયા કા હી અવલમ્બન કરતા હૈ। આશય યહ હૈ કિ માયા સે યુક્ત મિથ્યા ભાષણ નહીં કરના ચાહિણ।

જુઠું વચન બોલવું ન જોઈએ આજ તીર્થંકર ભગવાને ઉપદેશેલ ધર્મનું રહસ્ય છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—કોઈ પણ પ્રાણિયોના પ્રાણોનો ઘાત કરવો યોગ્ય નથી. કેમકે પ્રાણો અમૂલ્ય છે કોઈ પણ પ્રાણિના પ્રાણો કોઈ પણ ક્ષીંમતથી પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી. આવા અદ્ભૂત અને દરકને અત્યંત વડાલા એવા પ્રાણોનિ વિરાધના (હિંસા) કરવી નહિં તથા ગમે તેવું મહત્વનું કાર્ય હોય તો પણ અન્યની વસ્તુ તેના સ્વામીની રબા સિવાય લેવી ન જોઈએ. એક તણખડું પણ વિના આજ્ઞા લેવું નહિં. સાદિક અર્થાત્ સકારણ પણ જુઠું બોલવું નહીં. મૃષાવાદનું કારણ માયા છે કેમકે માયા વિના કોઈ અસત્ય બોલતા નથી. જુઠું બોલનારા જુઠું બોલતાં પહેલાં માયાનું અવલમ્બન કરે છે કહેવાનો આશય એ છે કે—માયા યુક્ત અસત્ય ભાષણ કરવું ન જોઈએ.

एषः—प्राक्प्रतिष्ठितः श्रुतचारित्रारूपः, वृषिमतः, तीर्थकरस्यायं धर्मः । अथवा जितेन्द्रियस्याऽयं धर्मः । प्राणिहिंसां न कुर्यात्, अदत्तं न आददीत । सकपटं मृषावादां न वदेत्, अयं धर्मो जिनेन्द्रस्येति संक्षिप्तार्थः ॥१९॥

मूलम्—अतिक्रमं तु वायाए मणसा वि न पत्थए ।

संव्वओ संवुडे दंते आयाणं सुसमाहरे ॥२०॥

छाया—अतिक्रमं तु वाचा मनसापि न प्रार्थयेत् ।

सर्वतः संवृत्तो दान्तः आदानं सुसमाहरेत् ॥२०॥

पूर्वोक्त श्रुतचारित्र रूप धर्म वक्ष्य अर्थात् अपनी आत्मा को बड़ी-मूल करने वाले पुरुष प्रधान तीर्थकरी का है । अथवा यह धर्म जितेन्द्रिय का है ।

भावार्थ यह है कि प्राणियों की हिंसा न करे, अदत्त को ग्रहण न करे और कपटयुक्त मिथ्याभाषण न करे, यह जिनेन्द्र का धर्म है ॥१९॥

‘अइक्कमं तु वायाए’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अइक्कमंतु-अतिक्रमन्तु’ किसी जीव को पीडा पहुंचाने की ‘वायाए-वाचा’ वाणी से ‘मणसा वि-मनसापि’ मनसे भी ‘न पत्थए-न प्रार्थयेत्’ इच्छा न करे ‘संव्वओ संवुडे-सर्वतः संवृत्तः’ परंतु बाहर और भीतर दोनों ओरसे गुजरहे ‘दंते-दान्तः’ तथा इन्द्रियों का दमन करता हुआ साधु ‘आयाणं-आदानम्’ सम्पक् ज्ञानादि मोक्ष के कारणको ‘सुसमाहरे-सुसमाहरेत्’ ग्रहणकरे ॥२०॥

पहेलां डहेल श्रुत अरित्र इयधर्म वक्ष्य अर्थात् चोताना आत्माने वश करवावाणा पुरुष श्रेष्ठ जेवा तीर्थकरेनो छे. अथवा तो आ जितेन्द्रियेनो धर्म छे.

डहेवानो भाव जे छे डे-प्राणिजेनी हिंसा करवी नहिं, जिना आपेल वस्तुने लेवी नही अने कपटवाणुं मिथ्या भाषणु (असत्य)न बोले आ जनेन्द्र देवे जतावेल श्रेष्ठ धर्म छे. ॥१९॥

‘अइक्कमं तु वायाए’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘अइक्कमंतु-अतिक्रमन्तु’ कोई जेवने पीडा पहुंचायाडवानुं ‘वायाए-वाचा’ वाणीद्वारा ‘मणसा वि-मनसापि’ मनथी पणु ‘न पत्थए-न प्रार्थयेत्’ इच्छा न करे ‘संव्वओ संवुडे-सर्वतः संवृत्तः’ परंतु जहार अने अंदर जेवने तरक्षी गुप्त रहे ‘दंते-दान्तः’ तथा इन्द्रियेनुं दमन करतो जेवे साधु ‘आयाणं-आदानम्’ सम्पक् ज्ञान विजरे मोक्षना कारणने ‘सुसमाहरे-सुसमाहरेत्’ अक्षय करे ॥२०॥

अन्वयार्थः—(अतिक्रमं तु) अतिक्रमं तु—प्राणिपीडनं महाव्रतातिक्रमं वा (वायाए) वाचा—वाण्या (मणसा वि) मनसापि (न पत्यए) न प्रार्थयेत् नैवामिल चेदित्यर्थः, (संवरभो संवुडे) सर्वतः—वाह्याभ्यन्तरतः संवृते गुप्ता (दंने) दान्तः—इन्द्रिय नो इन्द्रियदमनयुक्तः (भायाणं) आदानम्—मोक्षकारणं सम्यग्—ज्ञानादिकम् (सुसमाहरे) सुसमाहरेत्—शुद्धीयादिति ॥२०॥

टीका—अपि च 'अतिक्रमं तु' अतिक्रमं—प्राणिनां पीडनम्, महाव्रतस्याऽतिक्रमं वा । अथवा—साहंकारेण प्रनप्ता परेषां तिरस्करणम्, एतः दशमतिक्रमम् । 'वायाए' वचना 'मणसा' मनसा 'वि' अपि 'न पत्यए' न प्रार्थयेत् । प्राणातिपातादिपरपीडाजनकं कर्म कथमपि न कुर्यात् वाचा मनसा वा । वाणोमनयोः प्रतिषेधात् कायिकातिक्रमणाभावास्तु अर्थादेव सिद्धः, तदेव मगोवाक्यायः

साधु वचन से अथवा मन से भी अतिक्रम की अर्थात् किसी को पीडा पहुँचाने की अथवा महाव्रतों का उल्लंघन करने की अभिलाषा न करे । वह पूर्ण रूप से संवर युक्त हो, इन्द्रियमन को दमन करने वाला हो और आदान अर्थात् मोक्ष के कारण सम्यग्ज्ञान आदि को ग्रहण करे ॥२०॥

टीकार्थ—अतिक्रम का अर्थ है—प्राणियों को पीडा देना और महाव्रतों का उल्लंघन करना अथवा अहंकारयुक्त मन से दूसरों का तिरस्कार करना । साधु इस प्रकार का अतिक्रम करने की वचन से और मन से भी इच्छा न करे । प्राणातिपात आदि परपीडाजनक कार्य वचन या मन से भी न करे । जब वचन और मन से अतिक्रमण करने का निषेध कर दिया तो कायिक अतिक्रमण का त्याग तो स्वतः सिद्ध ही हो

अन्वयार्थ—साधुमे मन अथवा वचनशी पण्य अतिक्रमनी अर्थात् पीडने पीडा पहुँचायाडवानी छिछा करवी नही तथा महाव्रताना उल्लंघन करवानी पण्य छिछा न करवी, तेणे पूरुं उपथी संवरयुक्त यधने, तथा इन्द्रिय अने मननुं दमन करवावाणा यधने आदान—अर्थात् मोक्षना कारण उप सम्यक् ज्ञान विजेदने अल्लु करवा ॥२०॥

टीकार्थ—अतिक्रम अर्थात् प्राणियों को पीडा पहुँचायाडवी, तथा महाव्रतानुं उल्लंघन करवुं अथवा अहंकार युक्त मनशी पीणायोना तिरस्कार करवो, आवा प्रकाशना अतिक्रम करवानी मनशी छे वचनशी पण्य साधुमे छिछा न करवी, प्राणातिपात विजेद अन्वये पीडा पहुँचायाडतार कार्यं मन अथवा वचनशी न करवा, अथारे मन अने वचनशी पण्य अतिक्रम करवानो निषेध करवाभां आयो, तो कायिक (शरीरशी) अतिक्रमना त्याग तो स्वतः सिद्ध यध नाथ

समयार्थबोधिनी टीका प्र. श्रु. अ. ८ उ. १ वीर्यस्वरूपनिरूपणम्

६२७

कृतकारिनानुमतिमिश्र नवमभेदमतिक्रमं कथमपि न कुर्यात् । तथा-‘सर्ववशो’ सर्वतः-बाह्य आभ्यन्तरतश्च, ‘संवृढे’ संवृतः-गुप्तः, तथा-‘दंते’ दान्तः-इन्द्रियोऽइन्द्रियदमनकारकः, एवंभूतः सन् ‘आपाणं’ आदानम्-उपादानं-मोक्षस्य कारणम्, सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यरूपम् ‘सुप्तमाहरे’ सुप्तमाहरेत्, सु-सुष्ठु-उद्युक्तः सम्पद्य विस्त्रोतसिंहारहितः सन् आहरेत्-आददीत । मनसा वचसा वा कस्यापि प्राणिनः पीडनं नेच्छेत् किन्तु बाह्याभ्यन्तरयो गुप्त इन्द्रियनिग्रहं कुर्वन् समितिगुप्त्या संयमपाकनं कुर्यादिति भावः ॥२०॥

मूलम्-कंडं च कज्जमाणं च आगमिस्सं च पावणं ।

सर्वं तं णाणुंजाणंति आयगुत्ता जिहंदिया ॥२१॥

छाया-कृतं च क्रियमाणं च आगमिष्यच्च पापकम् ।

सर्वं तं नानुजानन्ति अस्मगुत्ता जितेन्द्रियाः ॥

गया । इसका अभिप्राय यह हुआ कि मन, वचन और काय से तथा कृत, कारित और अनुमोदना से नौ भेद वाला अतिक्रम न करे । तथा बाह्य और आभ्यन्तर रूप से संवृत हो, इन्द्रियों का और मन का दमन करने वाला हो । इन विशेषणों से युक्त होकर साधु मोक्ष के कारण सम्यग्दर्शन, ज्ञान चाग्रि और तप को शंकारहित होकर ग्रहण करे ।

भावार्थ यह है कि-साधु किसी भी प्राणी को पीड़ा देने की इच्छा न करे । भीतर और बाहर से गुप्त हो दान्तेन्द्रिय हो और समिति गुप्ति आदि का पालन करे ॥२०॥

छे. अर्थात् शरीरથી હિંસા ન કરવી તેમ કહેવાની આવશ્યકતાજ ઉપસ્થિત થતી નથી.

કહેવાનો આશય એ છે કે-મન, વચન, અને કાયાથી તથા કૃતકારિત અને અનુમોદનાથી નવ પ્રકારનો અતિક્રમ કરવો નહીં તથા બાહ્ય અને અભ્યંતર રૂપથી સંવૃત રહેવું. ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરવું. આ વિશેષ-ણીથી યુક્ત થઈને સાધુએ મોક્ષના કારણ સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ વિના શંકાએ ગ્રહણ કરવા.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-સાધુએ કોઈ પણ પ્રાણીને પીડા પહોંચાડવાની ઇચ્છા ન કરવી. બહાર અને અંદરથી ગુપ્ત રહેવું. દાન્તેન્દ્રિય થઈને સમિતિગુપ્તિ વિગેરેનું પાલન કરવું. ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ:—(આયુક્તા જિહ્વિયા) આત્મગુણાઃ, આત્મા અંકુશેન મનોવા-
કાયનિરોધેન ગુપ્તો યેવાં તે આત્મગુણાઃ, જિતેન્દ્રિયાઃ (કહેં ચ) કૃતં ચ—અનુષ્ઠિ-
તમ્ (કજ્જમાણં) ક્રિયમાણં ચ વર્તમાનકાલે (આગમિસ્સં ચ) આગમિષ્યત્ ચ—
મવિષ્યત્કાલે કરિષ્યમાણં ચ (પાવગં) પાપકમ્—પ્રાણાતિપાતાદિકમ્, (સઘ્વં તં
જાણુજાણંતિ) સર્વં તત્ કર્મ નાનુજાનન્તિ—નાનુમોદન્તે इति ॥૨૧॥

ટીકા—‘આયુક્તા’ આત્મગુણાઃ, આત્મા અંકુશેન મનોવાકાયનિરોધેન
ગુપ્તો રક્ષિતો યેવાં તે આત્મગુણાઃ। તથા—‘જિહ્વિયા’ જિતેન્દ્રિયાઃ—જિતાનિ—

‘કહેં ચ કજ્જમાણં ચ’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—‘આયુક્તા જિહ્વિયા—આત્મગુણા જિતેન્દ્રિયાઃ’ ગુણાત્મા જિતેન્દ્રિય પુરુષ ‘કહેં ચ—કૃતં ચ’ ક્રિયા હુઆ ‘કજ્જમાણં—ક્રિયમાણમ્’
ક્રિયા જાતા હુઆ અથવા ‘આગમિસ્સં—આગમિષ્યત્’ ક્રિયાજાને ચાલા
‘પાવગં—પાપક’ જો પાપ છે ‘સઘ્વં તં જાણુજાણંતિ—સર્વં તન્નાનુજાનન્તિ’
હવે સમી કા અનુમોદન નહીં કરતે હૈં ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—જો મહાપુરુષ આત્મગુણ અર્થાત્ અશુભ મન વચન
કાય કા નિરોધ કરકે આત્મા કો ગોપન કરને વાલે તથા જિતેન્દ્રિય
હૈ, વે મૂતકાલ મેં કૃત, વર્તમાન મેં ક્રિયે જાતે હુઆ ઓર મવિષ્યત્
કાલ મેં ક્રિયે જાને વાલે સમ્પૂર્ણ પાપ કી અનુમોદના નહીં કરતે હૈં ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જિહ્વિયાને અપ્રશસ્ત મન વચન ઓર કાય કે વ્યાપાર કા
નિરોધ કરકે અગની આત્મા કા ગોપન ક્રિયા હૈ, વે આત્મગુણ કહલાતે

‘કહેં ચ કજ્જમાણં ચ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘આયુક્તા જિહ્વિયા—આત્મગુણા જિતેન્દ્રિયાઃ’ ગુણાત્મા જિતે-
ન્દ્રિય પુરુષ ‘કહેં ચ—કૃતં ચ’ કરેલ ‘કજ્જમાણં—ક્રિયમાણમ્’ કરવામાં આવતું
અથવા ‘આગમિસ્સં—આગમિષ્યત્’ કરવામાં આવનારું ‘પાવગં—પાપક’ જે પાપ
છે, સઘ્વં તં જાણુજાણંતિ—સર્વં તન્નાનુજાનન્તિ’ એ બધાનું અનુમોદન
કરતા નથી. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—જે મહાપુરુષ આત્મ ગુણ અર્થાત્ અશુભ મન, વચન અને
કાયને નિરોધ કરીને અર્થાત્ રોકીને આત્માનું ગોપન કરવાવાળા તથા
જિતેન્દ્રિય છે, તેઓ ભૂતકાળમાં કરેલા, અને વર્તમાનમાં કરાતા તથા ભવિ-
ષ્યમાં કરવામાં આવનારા સમગ્ર પાપોની અનુમોદના કરતા નથી. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જેઓએ અપ્રશસ્ત એવા કાયના વ્યાપારોને નિરોધ કરીને
અર્થાત્ રોકીને પોતાના આત્માનું ગોપન—રક્ષણ કરેલ છે, તેઓ આત્મગુણ

સમયાર્થબોધિની ટોકા પ્ર. છુ. મ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણ

૪૧૧

સ્વશ્ચે આનીતાનિ इन्द्रियाणि-श्रोत्रादीनि तथा नोइन्द्रियं-मनो यै स्ते जितेन्द्रियाः, यैः स्वेन्द्रियाणि स्वाधिकारे कृतानि-इवंप्रभृता उदारचेतसः 'कंडं' कृतं यदपरै रनार्थवृत्तै भूतकाले कृतं सम्पादितम् । तथा-'कञ्जमाणं' क्रियमाणम्, वर्त्तमानकाले सम्पाद्यमानम् । तथा-'आगमिस्सं च' आगमिष्यत् च-आगामिन भविष्यत्काले करिष्यमाणं च 'पात्रं' पापकर्म-पापयुक्तं कर्म-माणातिपातादिकं यद् भवेत् 'सर्वं तं' तत्सर्वं-पापं कर्म 'णाणुजाणंति' नानुजानन्ति, तादृशपापकर्मणोऽनुमोदनं न कुर्वन्ति आत्मगुणं जितेन्द्रिया मुनय इति भावः ॥२१॥

મૂલમ્-જે યાજ્ઞુદ્ધાં મહાભાગા વીરાં અસમત્તદંસિણો ।

અસુદ્ધં તેસિં પૈરકંતં સર્ફલં હોઈ સર્વસો ॥૨૨॥

हैं । जो श्रोत्र, चक्षु, घ्राण, रसना और स्पर्शन इन्द्रिय को तथा मन को अपने वश में कर चुके हैं, वे जितेन्द्रिय कहे जाते हैं । इस प्रकार के आत्मगुप्त और जितेन्द्रिय पुरुष, साधु के उद्देश्य से अनार्यों के समान लोगों द्वारा कून आहार, वस्त्र, पात्र, वसति आदि का, वर्त्तमान काल में साधु के निमित्त किये जाते हुए तथा आगामी काल में किये जाने वाले पापकर्म का अनुमोदन नहीं करते ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આનાર્યજન યદ્યપિ અપને સ્વયં કે લિષ્ટ પાપકર્મ કરતે હૈ, કરેંગે યા ભૂતકાલ મેં ઝન્હોને કિયા હૈ, જૈસે કિસી કો મારા, મારતા હૈ યા મારેગા, તથાપિ જ્ઞાની પુરુષ ડસકી અનુમોદના નહીં કરતે હૈ ॥૨૧॥

કહેવાય છે. જેઓ શ્રોત્ર-દાન-આંખ-નાક રસના, શ્રુત અને સ્પર્શન ઇન્દ્રિયને તથા મનને પોતાને આધિન કરેલ છે, તેઓ જીતેન્દ્રિય કહેવાય છે. આવા પ્રકારના આત્મગોપન કરવાવાળા તથા જીતેન્દ્રિય પુરૂષો સાધુને ઉદ્દેશીને અનાર્યોની સમાન લોકો દ્વારા કરાયેલ આહાર વસ્ત્ર, પાત્ર, વસતિ, આદિનો વર્તમાનકાળમાં સાધુને નિમિત્તે કરવામાં આવતા, તથા ભવિષ્યકાળમાં કરવામાં આવનારા પાપકર્મોનું અનુમોદન કરતા નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-અનાર્ય જેનો જો કે પોતાના માટે પાપકર્મ કરે છે. ભવિષ્યમાં કરશે અથવા ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કર્યું છે, જેમ કે-કોઈએ કોઈને માર્યું' મારતા હોય અને મારશે. તો પણ જ્ઞાનીપુરૂષો તેનું અનુમોદન કરતા નથી. ॥૨૧॥

છાયા—યે ચાડુદ્ધા મહામાગા વીરા અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ ।

અશુદ્ધં તેષાં પરાક્રાન્તં સફલં ભવતિ સર્વશઃ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થઃ—(જે યાડુદ્ધા) યે ચાડુદ્ધાઃ—ધર્મ પતિ અવિદ્વાતપરમાર્યાઃ (મહામાગા) મહામાગાઃ—જગત્પૂજનીયાઃ (વીરા) વીરાઃ—મુખટા, અપિ (અસમ્યક્ત્વદર્શિનો) અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ—મિથ્યાદૃષ્ટિયઃ સન્તિ તદા—(તેસિં પરવ્રક્તં અશુદ્ધં) તેષાં ચાલનાં તપો દાનાદિષુ પરાક્રાન્તં પરાક્રમશુભમરૂપમ્ તત્ અશુદ્ધમ્—અવિશુદ્ધિકારિ પ્રત્યુત્ત કર્મબન્ધનાય (મન્વસો સફલં હોઈ) સર્વશઃ—સર્વપ્રકારેણ સફલં કર્મબન્ધાયૈવ ભવતીતિ ॥૨૨॥

‘જે ય ડુદ્ધા’ રૂપાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે યાડુદ્ધા—યે ચાડુદ્ધાઃ’ જો પુરુષ ધર્મ કે રહસ્યકો મહીં જાનતે હૈં ‘મહામાગા—મહામાગાઃ’ કિન્તુ જગત્ મેં પૂજનીય મામે જાતે હૈં ‘વીરા અસમ્યક્ત્વદર્શિનો—વીરાઃ અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’ એવં શત્રુ કી સેના કો જીતનેચાલે વીર હૈં ‘તેસિં પરવ્રક્તં અશુદ્ધં—તેષાં પરાક્રાન્તમ્ અશુદ્ધમ્’ ડનકા તપદાન આદિ મેં ડગોગ અશુદ્ધ હૈં ‘મન્વસો સફલં હોઈ—સર્વશઃ સફલં ભવતિ’ ઓર વહ કર્મબન્ધ કે કારણરૂપ હોતા હૈં ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ જગત્પૂજનીય હૈં, વીર હૈં કિન્તુ ધર્મ કે પરમાર્થ કો નહીં જાનતે ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં, ડનકા તપ દાન આદિ અશુદ્ધ હૈં ઓર વહ કર્મબન્ધ રૂપ ફલ કા જનક હૈં ॥૨૨॥

‘જે યાડુદ્ધા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જે યાડુદ્ધા—યે ચાડુદ્ધાઃ’ જે પુરુષ ધર્મના રહસ્યને જાણતા નથી ‘મહામાગા—મહામાગાઃ’ પરંતુ જગતમાં પૂજનીય માનવામાં આવે છે. વીરા અસમ્યક્ત્વદર્શિનો—વીરાઃ અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’ તથા શત્રુની સેનાને જીતવાવાળા વીર છે, ‘તેસિં પરવ્રક્તં અશુદ્ધં—તેષાં પરાક્રાન્તમ્ અશુદ્ધમ્’ તેમના તપ, દાન વિગેરેનાં ઉદ્યોગ અશુદ્ધ છે. ‘મન્વસો સફલં હોઈ—સર્વશઃ સફલં ભવતિ’ અને તે કર્મબન્ધના કારણરૂપ થાય છે’ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—જે પુરુષો જગત્પૂજનીય છે, વીર છે, પરંતુ ધર્મના પરમાર્થને જાણતા નથી. અને મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોય તેઓનું તપ, દાન, વિગેરે અશુદ્ધ કહેવાય છે, અને તે કર્મ બન્ધરૂપ રૂપ આપનાર છે. ॥૨૨॥

ટીકા--અપિ ચ 'જે' યે 'ય' ચ 'અબુદ્દા' અબુદ્દાઃ-ધર્મવિષયકબોધ-
વિકલાઃ, શુદ્ધવ્યાકરણતર્કતત્ત્વજ્ઞાનદંડશાસ્ત્રવિષયકજ્ઞાનેન સંજાતાભિમાના
આત્માને પણ્ડિત મન્યમાનાઃ, પરંતુ પારમાર્થિકવસ્તુવિષયકપરામર્શવિકલત્વાત્
અબુદ્દાઃ। ન ચ શુદ્ધતર્કજ્ઞાનમાત્રેણ સમ્યક્ત્વમન્તરેણ ભવતિ કથમપિ
તત્ત્વજ્ઞબોધઃ। ઉક્તશ્ચ--

‘શાસ્ત્રાવગાહપરિઘટ્ટનતત્પરોડપિ, નૈવાડબુધઃ સમધિગચ્છતિ વસ્તુતત્ત્વમ્।

નાનાપ્રકારસમોગગતાડપિદર્શી, સ્વાદં રસસ્ય મુચિરાદપિ નૈવ વેત્તિ ॥’ ૧।

અબુદ્દા બાલવીર્યવન્તઃ। તથા-‘મહાભાગા’ મહાભાગાઃ મહાસત્કારણીયાઃ,
મહાન્તશ્ચ તે ભાગા इति મહાભાગાઃ, અત્ર ભાગશબ્દઃ, સત્કારાર્થકઃ। તત્ત્વ

ટીકાર્થ--શુદ્ધ વ્યાકરણ તર્ક તથા હસી પ્રકાર કે અન્ય શાસ્ત્રો
કે જ્ઞાન સે જિન્હે અભિમાન ઉત્પન્ન હો ગયા હૈ, જો અપને આપકો
પણ્ડિત માનતે હૈ, પરંતુ પારમાર્થિક વસ્તુ કે જ્ઞાન સે રહિત હૈં એ
વાસ્તવ મેં અબુદ્ધ હૈં, ક્યોં કિ સમ્યક્ત્વ કે વિના શુદ્ધ તર્ક માત્ર સે
તત્ત્વ કા બોધ પ્રાપ્ત નહીં હોતા। કહાં બી હૈ--‘શાસ્ત્રાવગાહ પરિઘટ્ટન
તત્પરોપિ’ इत्यादि।

જૈસે નાના પ્રકાર કે રસોં મેં રૂચ રહને વાલી ચાહ્ દીર્ઘ કાલ
પર્યન્ત બી રસોં કે સ્વાદ કો નહીં જાન પાતી, હસી પ્રકાર વિવિધ
શાસ્ત્રોં કા અવગાહન કરને પરં બી અબુધ પુરુષ તત્ત્વ કે જ્ઞાન સે વંચિત
(રહિત) હી રહતા હૈ।’

હસ પ્રકાર જો અબુદ્ધ હૈ અર્થાત્ બાલવીર્યવાન્ હૈ વહ મહાભાગ
અર્થાત્ અત્યન્ત સત્કાર કરને યોગ્ય હો મહાભાગ્યવાન્ હો, પૂર્વઅથ

ટીકાર્થ--શુદ્ધ એવા વ્યાકરણ, તર્ક તથા એવા પ્રકારના અન્ય શાસ્ત્રોના
જ્ઞાનથી એઓને અભિમાન ઉત્પન્ન થયેલ હોય, એઓ પેતાને પંડિત માનતા
હોય પરંતુ પારમાર્થિક વસ્તુના જ્ઞાનથી રહિત હોય તેઓ વાસ્તવિક રૂપે
અબુદ્ધ જ છે કારણ કે-સમ્યક્ત્વના જ્ઞાન વિના શુદ્ધ એવા તર્કમાત્રથી તત્ત્વને
બોધ પ્રાપ્ત થતો નથી. કહ્યું પણ છે કે-‘શાસ્ત્રાવગાહપરિઘટ્ટનતત્પરોડપિ’
इत्यादि જેમ અનેક પ્રકારના રસોમાં રૂચી રહેનાર ચાટુ (ચૈડવો) લાંબા કાળ
સુધી તેમાં પડી રહેવા છતાં પણ રસોના સ્વાદને બહુ શકતી નથી. તે રીતે
અનેક શાસ્ત્રોના અભ્યાસ કરવા છતાં પણ અબુધ પુરુષ તત્ત્વના સાચા
જ્ઞાનથી વંચિત (વિનાનો) જ રહે છે.

આના પ્રકારના એઓ અબુધો છે. અર્થાત્ બાલવીર્યવાન્ છે, તે મહા-
ભાગ અર્થાત્ અત્યન્ત સત્કાર કરવાને યોગ્ય હોય અથવા મહાભાગ્યવાન્

મહાસત્કરણીયા લોકે । અથવા માગો માગ્યમ્, તથા મદદમાગ્યં વિદ્યતે યેષાં તે મહામાગાઃ । પરલોકે સુકૃતં સમુપાર્જિતં યદ વલાત્ રહલોકેઽધુના તઽજ્જનિતં સુખં ભવતિ । 'વોરા' પરસૈન્ મર્દને સમર્થાઃ સન્તિ કિન્તુ—'અસમત્તદં સેળો' અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ, ન સમ્યક્ દ્રઘદું શીલં યેષાં તેઽસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ મિથ્યાદૃષ્ટ્યપ્તિ યાવત્ । 'તેસિં' તેષામસમ્યક્ત્વદર્શિનામ્ । 'પરવકંતં' પરાક્રાન્તમ્, તપોદાનાઽધ્યયનાદિષુ પ્રયત્નાદિકં તત્ ! 'અમુદ્ધં' અમુદ્ધમ્—અવિશુદ્ધિકારિ । તૈઃ કૃતં તપઃપ્રભૃતિ શુભાનુષ્ઠાનમપિ વન્ધનાય એવ । કુવૈશ્વકૃતચિકિત્સાવશ્વ ઘિપરીતફલજનકમ્ । યથાપિ તપઃપ્રભૃતિકં વિશિષ્ટફલાય ભવતિ, કિન્તુ તેષાં મિથ્યાદૃષ્ટીમાં તપોઽપિ વન્ધનાયૈવ । ભાવોપહતત્વાત્ સનિદાનત્વાદ્વા । યથૈકરસમપિ જલં તત્તદ્ભૂ-માગવિકારાન્ આસાદ્ય મિષ્ટં તિક્તં લઘ્ણાકંતં ભવતિ તદ્વત્ તત્તત્તેષાં પરાક્રાન્તમ્ ।

મેં ઉપાર્જિત સુકૃત કે ફલ સે હસ ભવ મેં સુખ કા અનુભવ કર રહ્યા હો ઔર વીર અર્થાન્ શત્રુસેના કા મર્દન કરને મેં સમર્થ હો કિન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિ હો તો ઉસકા પરાક્રમ અર્થાત્ તપ દાન અધ્યયન આદિ મેં કિયા હુઆ પ્રયત્ન અશુદ્ધ હૈ । વહ તપ આદિ શુભાનુષ્ઠાન મી કર્મવન્ધન કા હી કારણ હોતા હૈ । જૈસે કુવૈશ્વ કે દ્વારા કી છુઈ ચિકિત્સા ઘિપરીત ફલ પ્રદાન કરને ચાલી હોતી હૈ । યથાપિ તપ આદિ કા વિશિષ્ટ નિર્જરા રૂપ ફલ હોતા હૈ તથાપિ મિથ્યાદૃષ્ટિ કે લિપે વે મી કર્મવન્ધન કે હી કારણ હોતે હૈ, ક્યોં કિ વે ભાવના સે દૂષિત (અર્થાત્ સદ્ વિવેક સે રહિત) હોતે હૈ અથવા નિદાન સે યુક્ત હોતે હૈ । જલ મેં એક હી પ્રકાર કા સ્વાભાવિક રસ સર્વત્ર હોતા હૈ, પરન્તુ મિશ્ર મિશ્ર પ્રકાર કે ભૂભાગોં કે સંસર્ગ સે વહ કહીં મીઠા કહીં સ્વારા હો

હોય, પૂર્વભવમાં પ્રાપ્ત કરેલા સુકૃતના બળથી આ ભવમાં સુખનો અનુભવ કરી રહ્યા હોય તથા વીર અર્થાત્ શત્રુના સૈન્યનું મર્દન કરવામાં સમર્થ હોય પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા હોય તો તેનું પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, દાન, અધ્યયન વિગેરેમાં કરેલ પ્રયત્ન અશુદ્ધ છે. તે તપ વિગેરે શુભ આનુષ્ઠાન પણ કર્મ બન્ધના કારણ રૂપજ થાય છે. જેમ કુવૈશ્વ દ્વારા કરવામાં આવેલ ચિકિત્સા ઉદ્ધતા ફલને આપવા બાળી થાય છે, જે કે તપ વિગેરેનું વિશેષ પ્રકારની નિર્જરા રૂપફલ હોય છે. તો પણ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળાને માટે તેઓ પણ કર્મ બન્ધના કારણ રૂપજ હોય છે. કેમ કે તેઓ ભાવનાથી દૂષિત (અર્થાત્ સત્ વિવેક વિનાના) હોય છે, અથવા નિદાનવાળા હોય છે. જલમાં એકજ પ્રકારનો સ્વાભાવિક રસ જ સર્વત્ર હોય છે. પરંતુ અલગ અલગ પ્રકારના ભૂ ભાગોના સંસર્ગથી તે ક્યાંક મીઠું અને ક્યાંક ખારું થઈ જાય છે. એજ

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. ઋ. અ. ૮ ડ. ૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૭૦૩

‘સઘ્વસો’ સર્વશઃ—સર્વા, અપિ ક્રિયા, ‘સફલં હોઈ’ સફલં ભવતિ, ફલેન કર્મ-
બન્ધનેન યુક્તં તદીયં પરાક્રાન્તમિતિ ॥૨૨॥

બાલવીર્યવાનઃ પરાક્રાન્તં દર્શયિત્વા તદનુ પળ્લિતવીર્યવન્તમધિકૃત્ય શાસ્ત્રકારઃ
કથયતિ—‘જે ય બુદ્ધા’ इत्यादि ।

મૂલમ્—‘જે ય બુદ્ધા મહાભાગા, વીરાં સંમત્તદંસિણો ।

સુદ્ધં તેસિં પેરકંતં, અંફલં હોઈ સઘ્વસો ॥૨૩॥

હાયા—‘યે ચ બુદ્ધા મહાભાગાઃ, વીરાઃ સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ ।

શુદ્ધં તેષાં પરાક્રન્ત, મફલં ભવતિ સર્વશઃ ॥૨૩॥

જાતા હૈ, उसी प्रकार तप भी विभिन्न स्थानों में विभिन्न प्रकार का फल
प्रदान करता है । यही कारण है कि मिथ्यादृष्टियों का पराक्रम अर्थात्
मिथ्यादृष्टियों की सब क्रिया कर्मबन्धन रूप फल को उत्पन्न करता है ॥२२॥

બાલવીર્યવાન કે પરાક્રમ કો દિશ્વલાકર શાસ્ત્રકાર અથ પળ્લિત-
વીર્યવાન કે ચિપય મેં કહતે હૈ—‘જે ય બુદ્ધા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જે ય-યે ચ’ જો લોગ ‘બુદ્ધા-બુદ્ધાઃ’ પદાર્થ કે સચ્ચે
સ્વરૂપ કો જાનનેવાલે ‘મહાભાગા-મહાભાગાઃ’ ઘટે પૂજનીય ‘વીરા-
વીરાઃ’ કર્મવિદારણ કરને મેં નિપુણ ‘સંમત્તદંસિણો-સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’
તથા સમ્યક્દૃષ્ટિ હૈ ‘તેસિં પેરકંતં-તેષાં પરાક્રાન્તમ્’ ઉનકા ઉચ્ચોગ
‘સુદ્ધં-શુદ્ધમ્’ નિર્મલ ‘સઘ્વસો અફલં હોઈ-સર્વશઃ અફલં ભવતિ’ ઔર
સબ પ્રકરસે અફલ અર્થાત્ કર્મકા નાશરૂપ મોક્ષ કે લિપે હોતા હૈ ॥૨૩॥

રીતે તપ પણ જૂદા જૂદા સ્થાનોમાં જૂદા જૂદા પ્રકારનું ફળ આપે છે. એજ
કારણ છે કે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળાઓનું પરાક્રમ અર્થાત્ મિથ્યા દૃષ્ટિઓની બધી
જ ક્રિયા કર્મબન્ધ રૂપ ફળને જ ઉત્પન્ન કરે છે. ॥૨૨॥

બાલવીર્યવાનના પરાક્રમને બતાવીને શાસ્ત્રકાર હવે પંડિત વીર્યવાનના
સંબંધમાં કથન કરે છે.—‘જે ય બુદ્ધા’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘જે ય-યે ચ’ જે લોકો ‘બુદ્ધા-બુદ્ધાઃ’ પદાર્થના સાચા સ્વરૂપને
બુદ્ધવાળા ‘મહાભાગા-મહાભાગાઃ’ ઘણાજ પૂજનીય ‘વીરા-વીરાઃ’ કર્મનું
વિદારણ કરવામાં કુશળ ‘સંમત્તદંસિણો-સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’ તથા સમ્યક્ દૃષ્ટિ-
વાળા છે, ‘તેસિં પેરકંતં-તેષાં પરાક્રાન્તમ્’ તેઓના ઉચ્ચોગ ‘સુદ્ધં-શુદ્ધમ્’ નિર્મળ
‘સઘ્વસો અફલં હોઈ-સર્વશઃ અફલં ભવતિ’ અને બધી રીતે અફળ અર્થાત્
કર્મના નાશરૂપ મોક્ષને ખાટે થાય છે. ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ:—(જે ય) યે ચ (બુદ્ધ) બુદ્ધા:—સ્વયં બુદ્ધા: , બુદ્ધબોધિતા વા (મહામાગા) મહાભાગા:—મહાપૂજનીયા: (વીરા) વીરા:—કર્મવિદારણસમર્થા: (સંમત્તદંસિણો) સમ્યક્ત્વદર્શિન:—પરમાર્થતત્ત્વવેદિન: (તેસિ પરવક્તં) તેષાં પરાક્રાન્તમુદ્યોગ: (સુદ્ધં) શુદ્ધમવદાતં કર્મવન્ધં પ્રતિ (સત્ત્વગ્રો અફલં હોઃ) સર્વશ:—સર્વથૈવ અફલં ભવતિ પાપફલજનકાભાવાત્ તત્ નિરતુલ્યવન્ધનિર્જરાર્થમેવ મત્તીતિ ભાર: ॥૨૩॥

ટીકા—‘જે ય’ યે કેવન મહાપુરુષા: ‘બુદ્ધા’ બુદ્ધા:—સંબુદ્ધા: પરોપદેશ-મન્તરેણૈવ પદાર્થપરમાર્થજ્ઞાનવન્ત: તીર્થકરા: । યદ્વા-બુદ્ધબોધિતા ગણધરાદય:, ‘મહામાગા’ મહાભાગા:—મહાસત્કળીયા: । ‘વીરા:—કર્મણાં વિનાશને સદા સામ-ર્થ્યવન્તો જ્ઞાનાદિભિર્ગુણૈર્વા સદા શોભમાના: । ‘સંમત્તદંસિણો’ સમ્યક્ત્વદર્શિન:—યથાવસ્થિતપદાર્થજ્ઞાનવન્ત: । ‘તેસિ’ તેષાં-જગન્માનનીયાનાં યત્ ‘પરવક્તં’ પરા-ક્રાન્તમ્-તપ:સંયમાધનુષ્ઠાનં તત્ ‘સુદ્ધં’ શુદ્ધં-વિશુદ્ધં નિર્મલં-કલાયાદિદોષ-

અન્વયાર્થ—જો સ્વયં બુદ્ધ હૈં અથવા બુદ્ધબોધિત હૈં, મહાભાગ પૂજનીય હૈં, વીર અર્થાત્ કર્મવિદારણ મેં સમર્થ હૈં ઓર સમ્યક્ત્વદર્શી પરમાર્થ કે જ્ઞાતા હૈં, ઉનકા પરાક્રમ સર્વથા કર્મવન્ધન રૂપ ફલ સે રહિત હોના હૈ—નિર્જરા કા હી કારણ હોતા હૈ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જો મહાપુરુષ દુસરે કે ઉપદેશ કે વિના સ્વયં હી બોધ કો પ્રાપ્ત કર પરમાર્થ કો જ્ઞાનને વાલે હૈં, જૈસે તીર્થકર, અથવા જિન્હોને દુસરે જ્ઞાનિયોં સે જ્ઞાન પ્રાપ્ત ક્રિયા હૈ, જૈસે ગણધર આદિ તથા જો મહાન સત્કરણીય હૈં, જો કર્મોં કો નષ્ટ કરને કે સામર્થ્ય સે યુક્ત હૈં, યા જ્ઞાનાદિ ગુણોં સે વિભૂષિત હૈં, જો પદાર્થોં કે યથાર્થ સ્વરૂપ કો જ્ઞાનતે હૈં, ઉનકા પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, અધ્યયન, યમ, નિયમ આદિ

અન્વયાર્થ—જેઓ સ્વયં બુદ્ધ છે. અથવા બુદ્ધ બોધિત છે. મહાભાગ પૂજનીય છે, વીર અર્થાત્ કર્મનાં વિદારણમાં સમર્થ છે. અને સમ્યક્ત્વદર્શી પરમાર્થને જાણવાવાળા છે, તેઓનું પરાક્રમ સર્વથા કર્મવન્ધન રૂપ ફલ વિનાનું હોય છે. અર્થાત્ નિર્જરાના કારણે રૂપ જ હોય છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જે મહા પુરુષો બીજાના ઉપદેશ વિના પોતાજ બોધ પ્રાપ્ત કરીને પરમાર્થને જાણવાવાળા છે, જેમકે તીર્થકર, અથવા જેઓએ બીજા જ્ઞાનીઓ પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, જેમકે ગણધર, વિગેરે તથા જેઓ મહાન સત્કાર કરવાને યોગ્ય હોય છે, જેઓ કર્મોને નાશ કરવાવાળા સામ-ર્થ્યથી યુક્ત છે, અથવા જ્ઞાન વિગેરે શુદ્ધોથી યુક્ત હોય છે, જેઓ પદાર્થના યથાર્થ (વાસ્તવિક) સ્વરૂપને જાણે છે, તેઓનું પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, અધ્ય-

સમયાર્થયોધિની ટીકા પ્ર. ધ્રુ. અ. ૮૩.૧ ચીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૨૨૫

રહિત તત્ અફલં પાપફલાજનકં ભવતિ નિર્જરાર્થમેવ સર્વં ભવતીતિ ભાવઃ । સમ્ય-
કત્વવાત્ સર્વમેવ સંયમતપઃપ્રધાનમનુષ્ઠાનં ભવતિ સંયમાશ્યાડનાશ્વરૂપત્વાત્,
તથા—તપસો નિર્મરાફલકત્વાત્ । તથોક્તં ભગવતા ભવત્ત્યામ્—

‘સંજમે અણહ્યફલે તવે વોદાણફલે’ ॥૬૩૧॥

મૂલમ્—‘તેસિં’ વિ તવો ણ સુદ્ધો, નિસ્ખંતા જે મહાકુલા ।

જન્નેવન્ને વિયાણંતિ, ન સિલ્લાંશં પવેજ્જહ ॥૨૪॥

છાયા—તેવા મપિ તપો ન શુદ્ધં, નિષ્કાન્તા જે મહાકુલાઃ ।

યન્નેવન્ને વિજાનન્તિ, ન શ્લોક પ્રવેશ્યેત્ ॥૨૪॥

અનુષ્ઠાન શુદ્ધ કપાયાદિ દોષોં સે રહિત ઓર નિર્જરા કે લિપ હી હોતા
હૈ । સમ્યક્ત્વવાત્ પુરુષ કા સમી અનુષ્ઠાન સંયમ તપ પ્રધાન હોતા હૈ,
ભગવતી સૂત્ર મૈં ભગવાન ને કહા હૈ—

‘સંયમ કા ફલ આપ્રય કા રુક જાના હૈ ઓર તપ કા ફલ કર્મ
કી નિર્જરા હોના હૈ ॥૨૩॥

‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો—તેવામપિ તપો ન શુદ્ધં’ ડનકા
તપ મી શુદ્ધ નહીં હૈ ‘જે મહાકુલા નિસ્ખંતા—યે મહાકુલાઃ નિષ્કાન્તાઃ’
જો મહાકુલ વાલે પ્રવ્રજ્યાલેકર પૂજા સત્કાર કે લિયે તપ કરતે હૈ
‘જન્નેવન્ને વિયાણંતિ—યત્ નૈવ અન્યે વિજાનન્તિ’ હસલિયે દાનમૈં શ્રદ્ધા
રખનેવાલે દૂસરેલોગ જિસમૈં જાને નહીં, હસ પ્રકાર આત્માર્થી કો તપ-

યન, યમ, નિયમ વિગેરે અનુષ્ઠાન શુદ્ધ એટલે કે કપાય વિગેરે દોષોથી
રહિત અને નિર્જરા આપવાવાળા જ હોય છે. સમ્યક્ત્વવાળા પુરુષના સ્વભા
વના અનુષ્ઠાનો સંયમ અને તપ પ્રધાન જ હોય છે. ભગવતીસૂત્રમાં ભગવાને
કહ્યું છે કે—સંયમતું ક્ષણ આસ્તવને રોકવું તે છે. અને તપતું ક્ષણ કર્મની
નિર્જરા થવી તે છે. ॥૨૩॥

‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો—તેવામપિ તપો ન શુદ્ધં’ તેમનું તપ
પણ શુદ્ધ નથી. ‘જે મહાકુલા નિસ્ખંતા—યે મહાકુલાઃ નિષ્કાન્તાઃ’ જે મહાકુલ
વાળા પ્રવૃત્તિયા લઈને પૂજાસત્કારને માટે તપ કરે છે, ‘જન્નેવન્ને વિયાણંતિ—
યત્ નૈવ વિજાનન્તિ’ તેથી દાનમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ધીબ વોડો બાણ નહીં

સુ. ૮૯

અન્વયાર્થ:--(તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો) તેણાં તપોડપિ ન શુદ્ધમ્ (જે મહાકુલા નિકસંતા) યે મહાકુલા:--ઈશ્વાકાદિકુલોત્પન્ના: પ્રવ્રજ્યામાદાય નિકાન્તા: શ્લોકસત્કારાર્થ તપ: કુર્યન્તિ (જન્નેવન્ને વિયાણંતિ) યત્ નૈવ અન્યે વિજાનન્તિ ક્રિયમાણમપિ તવો નાન્યે જાનન્તિ તત્ તથાભૂતમાત્માર્થિનો વિધેયમ્ (ન સિલોગં પવેજ્જણ) ન ઇલોકમ્ આત્મશ્લોકાં નૈવ પ્રવેદયેત્-પ્રકાશયેદિતિ ॥૨૪॥

ટીકા--'તેસિં વિ' તેણામપિ 'તવો' તપ: સંયમાનુઠાનં ચ 'ણ સુદ્ધો' ન શુદ્ધમ્-ન પવિત્રમ્ 'જે ય' યે ચ 'મહાકુલા' મહાકુલા:--લોકે પ્રસિદ્ધા ઈશ્વાકુપ્રભૃતિકુલે સમુત્પન્ના: તેણામપિ તપ: સત્કારસંચર્યં વા સમ્યક્ પ્રકીર્તિતમ્ । 'જન્ને વન્ને વિયાણંતિ' યત્ ક્રિયમાણં તપ: 'નેવન્ને' નૈવાન્યે-દાનશ્રદ્ધાવન્તોડપરે ન 'વિયાણંતિ' વિજાનન્તિ તથા-શ્રેયોડર્શિભિ: કર્તવ્યમ્ 'ન સિલોગં'શ્લોક-કરના ચાહિયે 'ન સિલોગં પવેજ્જણ-ન શ્લોકમ્ પ્રવેદયતિ' તથા તપ-સ્વિયોં કો અપની પ્રશંસા ખી ન કરની ચાહિયે ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ--उनका तप शुद्ध नहीं है जो इश्वका आदि बड़े कुलों में जन्म लेकर, दीक्षित हो कर निकले हैं किन्तु लोक सत्कार के लिए तप करते हैं। अतएव साधु को ऐसा तप करना चाहिए कि दूसरों को उसका पता ही न चले अर्थात् जिसमें इस लोक और परलोक की आशंसा (वांछा) न हो, उसे अपनी प्रशंसा भी नहीं करनी चाहिए ॥२४॥

ટીકાર્થ--जो लोकप्रसिद्ध इश्वका आदि महाकुलों में उत्पन्न हुए हैं और प्रव्रज्या अंगीकार करके गृहत्यागी बने हैं किन्तु लौकिक सत्कार सम्मान पाने की कामना से प्रेरित हो कर तप करते हैं, उनका भी तप विशुद्ध नहीं है। आत्मकल्याण के अभिलाषी को ऐसा तप करना

તે પ્રમાણે આત્માર્થિએ તપ કરવું જોઈએ. 'ન સિલોગં' પવેજ્જણ-ન શ્લોકમ્ પ્રવેદયતિ' તથા તપસ્વિએ પોતાની પ્રશંસા પણ કરવી ન જોઈએ ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ--જેએ ઈશ્વાકુ વિગેરે પ્રસિદ્ધ વંશમાં જન્મ લઈને દીક્ષિત થઈને નીકળ્યા છે, પરંતુ લોકના સત્કાર માટે તપ કરે છે, તેઓનું તપ શુદ્ધ નથી. એથી કરીને સાધુએ એવું તપ કરવું જોઈએ કે-ખીજાઓને તેની જાણ જ ન થાય, અર્થાત્ જેમાં આ લોક અને પરલોકની આશંસા (ધ્ર્વચા) ન હોય, તેણે પોતાની પ્રશંસા પણ કરવી ન જોઈએ. ॥૨૪॥

ટીકાર્થ--જેઓ લોક પ્રસિદ્ધ ઈશ્વાકુ વિગેરે મહાકુળોમાં ઉત્પન્ન થયા હોય છે, અને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારીને ગૃહને ત્યાજ કરવાવળા બન્યા હોય છે, પરંતુ લૌકિક સત્કાર અને સન્માન મેળવવાની ધ્ર્વચાથી પ્રેરઈને તપ કરે છે, તેઓનું તપ પણ શુદ્ધ હોતું નથી. આત્મકલ્યાણને ધ્ર્વચનારાઓએ એવું

समयार्थबोधिनी टीका प्र. ध्रु. अ. ८ उ. १ वीर्यस्वरूपनिरूपणम्

505

स्वकीयप्रशंसां स्वमुखान्नैव-कथमपि 'पवेञ्जए' प्रवेदयेत्-कथयेत्, अहमेतादृश
आसम्-इदानीं तपसा प्रवृद्ध इत्यादि स्वप्रशंसां नैव कुर्यात् । 'तपः सरति-नश्यति
कीर्तनात्' इति नीत्या । ये च महति कुले प्राप्तजन्मानः स्वतपः प्रशंसन्ति, अथवा
-सत्कृतिपूजोपलब्धये तपः कुर्वन्ति, तेषां तत्तपः ततःप्रभृति स्वीयते चौराग्रे
धनप्रकाशनवत् अतः सत्साधुभिः स्वीयं तपो गोपनीयमेव, न पुनः
स्वमुखेनाख्यातव्यमिति । २४॥

मूलम्-अप्यगिंडासि पाणासि, अप्यं भासेज्ज सुव्वए ।

स्वतेऽभिनिवृद्धे दंते, वीरगिद्धी सदा जष ॥२५॥

चाहिए जिसे गृहस्थ आदि जान भी न सके। तथा अपने मुख से अपनी प्रशंसा कदापि नहीं करनी चाहिए कि मैं ऐसा था और अब ऐसा उग्र तप कर रहा हूँ। इत्यादि। क्योंकि कि स्वयं प्रशंसा करने से तप भंग हो जाता है—निष्फल बन जाता है।

आशय यह है—जिन्होंने महान् कुलों में जन्म लिया है और जो दीक्षित हो कर तप तो करते हैं किन्तु अपने तप की प्रशंसा करते हैं या सत्कार पूजा के निमित्त ही तपस्था करते हैं उनका तप क्षीण हो जाता है। अतएव मोक्षामिलायी साधुओं को अपना तप गुप्त ही रखना चाहिए, चोर के सामने अपने धन को प्रकट करने के समान अपने मुख से तप की प्रशंसा नहीं करना चाहिए ॥२४॥

તપ કરવું જોઈએ કે જેથી ગૃહસ્થો વિગેરે બાંધી પણ ન શકે, તથા પોતાના મુખેથી પોતાની પ્રશંસા કોઈ પણ સમયે કરવી ન જોઈએ કે-હું આવા પ્રકારનો હતો, અને હાલમાં આવું ઉઝ તપ કરી રહ્યો છું. ઇત્યાદિ કેમ કે સ્વયં પ્રશંસા કરવાથી તપનો બાંધ થઈ જાય છે. અર્થાત્ તપોતુષ્ઠાન નિષ્પન્ન થઈ જાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—જેઓએ શ્રેષ્ઠ કુલોમાં જન્મ ધારણ કરેલ છે, અને જેઓ દીક્ષા ધારણ કરીને તપતો કરે છે, પરંતુ ચોતે કહેલા તપની પ્રશંસા (વખાણ) કરે છે, અથવા સત્કાર-પૂજને માટે જ તપનું આચરણ કરે છે, તેઓનું તપ ક્ષીણ થઈ જાય છે તેથી જ એકાદની કામના વાળા સાધુઓએ પોતાનું તપ શુદ્ધ જ રાખવું જોઈએ ચોરની સામે ચોતાનું ધન બતાવવાની જેમ પોતાના મુખેથી પોતાના તપની પ્રશંસા કરવી ન જોઈએ. ॥૨૪॥

छाया--अल्पपिण्डाशी पानाशी, अल्पं भाषेत सुव्रतः ।

क्षान्तोऽभिनिर्वृत्तो दान्तो, वीतगृद्धिः सदा यतेत ॥२५॥

अन्वयार्थः--(अपपिंडासि) अल्पपिण्डाशी-अल्पाहारकरणशीलः (पाणासि) क्षमाशी-अल्पजलाभ्यवहरणवान् (सुव्रत) सुव्रतः-साधुः (अपं भासेज्ज) अल्पं-परिमितं च भाषेत (स्वते अभिनिवृद्धे) क्षान्तः-क्षान्तिप्रधानः अभिनिर्वृत्तो लोभादिजयाभिरातुरः (दंते वीतगिद्धी सदा जए) दान्तो-जितेन्द्रियः वीतगृद्धिः-आशांसादोपरहितः सदा-सर्वदा सर्वकालं संयमानुष्ठाने यतेत-यत्नं कुर्यादिति ॥२५॥

‘अपपिंडासि’ इत्यादि ।

शब्दार्थ--‘अपपिंडासि-अल्प पिण्डाशी’ साधु उदर निर्वाहके लिये अल्प आहार करे ‘पाणासि-पानाशी’ और जल पान भी थोड़ा करे ‘सुव्रत-सुव्रतः’ साधु पुरुष अप्यं भासेज्ज-अल्पं भाषेत’ थोड़ा बोले अर्थात् बिना प्रयोजन न बोले ‘स्वते अभिनिवृद्धे-क्षान्तः अभिनिर्वृत्तः’ एवंक्षमाशील लोभादि रहित ‘दंते वीत गिद्धी-दान्तः वीतगृद्धिः’ जितेन्द्रिय और विषय भोग में आसक्ति रहित होकर सदा संयमका अनुष्ठान करे ॥२५॥

अन्वयार्थ--साधु अल्पाहारी हो, अल्प जल का पान करे, अल्प भक्षण करे, क्षमाशील हो, लोभ आदि को जीत कर आतुरतारहित हो, जितेन्द्रिय हो और गृद्धि रहित हो। सदा संयमानुष्ठान में उद्योग करने वाला हो ॥२५॥

‘अपपिंडासि’ इत्यादि

शब्दार्थ--अपपिंडासि-अल्पपिण्डाशी’ साधु उदर निर्वाह भाटे अल्प आहार करे ‘पाणासि-पानाशी’ अने जलपान पशु थोडुं करे ‘सुव्रत-सुव्रतः’ साधु पुरुष ‘अप्यं भासेज्ज-अल्पं भाषेत’ थोडुं बोले अर्थात् प्रयोजन वगर नोले नही ‘स्वते अभिनिवृद्धे-क्षान्तः अभिनिर्वृत्तः’ क्षमाशील लोभादिथी रहित ‘दंते वीतगिद्धी-दान्तः वीतगृद्धिः’ जितेन्द्रिय तथा विषयलोभाभां आसक्ति विनाना धर्मे सदा संयमानुं अनुष्ठान करे ॥२५॥

अन्वयार्थ--साधुओ अल्पाहारी होवुं जेधओ. अल्पजलनुं पान करवुं जेधओ. अल्प भोखवुं जेधओ. लोभ विजेरने जतीने आतुर पशु बिना रहेवुं. जितेन्द्रिय भवुं अने गृद्धि-आसक्ति विना रहेवुं. तथा उभेशां संय-मना अनुष्ठानमां उद्योग पशयवुं रहेवुं जेधओ. ॥२५॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા પ્ર. શુ. અ. ૮૩.૧ વીર્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્

૭૭૨

ટીકા—‘અલ્પપિણ્ડાસિ’ અલ્પપિણ્ડાશો, અલ્પં પિણ્ડમ્ અશ્નિતું-મોક્તું શોલ્
યસ્ય સોઽલ્પપિણ્ડાશો, અન્તપ્રાન્તાદિકસ્યાપિ અત્પલ્પસ્યૈવ મોજનશોભઃ। તથા—
‘પાણાસિ’ અલ્પપાનાશી-આહારવદલ્પજલાશી, ઉક્તંચ મોજનવિષયે—

‘હે જંવ તંવ અપીય જત્થ વ તત્થ વ સુહોવગયનિદ્ધો।

જેનેવ તેનેવ સંતુટ્ટ વીરા મુણિઓસિ તે અપ્પા ॥૧॥

અટ્ટ કુલ્લકુલ્લિઅંડગમેત્તપ્પમાણે કવલ્લે આહારં આહારેમાણે અપ્પાહારે ઇત્યાદિ।

છાયા—પદ્મા તદ્વા અશ્નિત્વા યત્ર વા તત્ર વા સુલોપગતનિદ્રઃ।

યેન વા તેન વા સન્તુટ્ટઃ હે વીર ! જ્ઞાતોઽસ્તિ ત્વયાઽઽસ્મા ॥૧॥

અથ કુલ્લકુલ્લકપ્રમાણાન્ કવલ્લાનાહારમાહરન્નલ્પાહાર ઇત્યાદિ।

ટીકાર્થ—સાધુ વો સ્વલ્પ આહાર કરના चाहिए। અન્ત પ્રાન્ત
આહાર મી અધિક નહીં કરના चाहिए। આહાર કે સમાન જલ કા
પાન મી અલ્પ કરના चाहिए। મોજન કે પરિણામ કે વિષય મેં આગમ
મેં કહા હૈ—‘જો મી મિલ ગયા ઉસે લા લિયા, જહાં—તહાં—કહીં મી
સુલ્લ કી નીંદ સે સો લિયા જો મી પ્રાપ્ત હો ગયા ઉસમેં સંતુટ્ટ રહા!
હે વીર ! તુને આત્મા કો પહિચાના હૈ ॥૧॥

મુર્ગી કે અળ્લે કે ઘરાબર આઠ કવલ પ્રમાણ આહાર કરને વાલા
અલ્પાહારી કહલાતા હૈ, ચારહ કવલ પ્રમાણ આહાર કરને વાલા અપાર્દ
અવમોદરિક કહલાતા હૈ, સોલહ કવલ પ્રમાણ આહાર કરનેવાલા ત્રિભાગ
પ્રાપ્ત આહારી કહલાતા હૈ, ચૌવીસ કવલ પ્રમાણ આહાર કરને વાલે

ટીકાર્થ—સાધુએ અલ્પ એટલે કે સૂક્ષ્મ પ્રમાણમાં આહાર કરવો જોઈએ.
અન્તપ્રાન્ત આહાર પણ વિશેષ પ્રમાણમાં લેવો ન જોઈએ. આહાર પ્રમાણ
જળ પણ અલ્પ પ્રમાણમાં લેવું જોઈએ. આહારના પ્રમાણના સંબંધમાં
આગમમાં કહ્યું છે કે—‘જે કાંઈ પ્રાપ્ત થયેલ આહાર હોય તેને લઈને નિર્વાહ
કરી લેવો. જ્યાં ત્યાં કોઈ પણ સ્થળે સુખ પર્વકની નિદ્રાથી સુષ્પ જવું. અને
જે કાંઈ પ્રાપ્ત થઈ આવે તેનાથી સંતોષ માની લેવો. હે વીર તેં આત્માને
ઝોળખ્યો છે. ॥૧॥

અરધાના ઈંડાની બરાબર આઠ ટોળિયાના પ્રમાણવાળા આહારને શ્રદ્ધ
કરવાવાળાને અલ્પ આહારી કહેવામાં આવે છે. બાર ટોળિયાના પ્રમાણવાળા
આહાર કરવાવાળાને અપાર્દ અવમોદરિક કહેવામાં આવે છે. સોળ ટોળિયા
પ્રમાણ આહાર કરવાવાળાને બે ભાગ પ્રાપ્ત આહાર લેવાવાળો કહેવામાં

પદ્મા તદ્વા આહારમાહાર્યં યત્ર તત્ર પુલ્લનિદ્રા માસાદિતઃ, યેન તેન પકારેણ સન્તુષ્ટઃ, અવસ્તરયાઽઽત્મા જ્ઞાત હિતિ માતઃ ।

एकैककवलस्य न्यूनताकरणेन ऊनोदरता कर्षव्या । एवमेव पाने, पात्रादि-संयमोपकरणेऽपि ऊनोदरता विधेया । तथा चोक्तम्—

‘थोवाहारो धोवमणिभो य जो । होइ थोवनिहो य ।

ધોવોવહિ ઉવમરણો, તસ્સ હુ દેના વિ પળમંતિ’ ॥૧॥

અવમોદરિક કહલાતા હૈ, ત્રીસ કવલ પ્રમાણ આહાર કરને વાલા પ્રમાણ પ્રાસાહારી કહલાતા હૈ ઓર ષત્તીસ કવલ આહાર કરને વાલા સમ્પૂર્ણ-હારી કહા જાતા હૈ ॥ ૧૫. સૂત્ર ૩. ૮ ॥

અરસ ચિરસ આદિ કા ભેદ ન કરકે જો મી આહાર નિર્દોષ પ્રાપ્ત હો જાય, ઉસે હી ગ્રહણ કરલે । પ્રશસ્ત અપ્રશસ્ત ભૂમિ કા વિકલ્પ ન કરકે કહીં મી સુત્ર કી નીંદ સે સો લે ઓર જો મી મિલ જાય ઉસી મેં સન્તુષ્ટ રહે । એસી ઉદાસીન વૃત્તિવાલા મહાપુરુષ હી આત્મા કા જ્ઞાતા હોતા હૈ ।

एक एक कवल की कमी करके ऊनोदरता करनी चाहिए । इसी प्रकार पानी तथा संयम के उपकरण पात्र आदि में ऊनोदरता करनी चाहिए । कहा भी है—‘थोवाहारो धोवमणिभो’ इत्यादि ।

આવે છે, એવીસ કોળીયાના પ્રમાણવાળા આહાર લેનારને અવમોદરિક કહે-વાય છે, ત્રીસ કોળીયાના પ્રમાણવાળો આહાર લેવા વાળાને પ્રમાણપ્રાસા-હારી કહેવાય છે. અને ષત્તીસ કોળીયાના આહારવાળાને સંપૂર્ણહારી કહે-વાય છે. ॥૧૫. સૂ. ૩ ૮

અરસ ચિરસ વિગેરેના ભેદ કર્યા વિના નિર્દોષ રીતે જે કંઈ આહાર પ્રાપ્ત થઈ જાય, તેને જ અહણ કહી લેવો.

પ્રશસ્ત અથવા અપ્રશસ્ત ભૂમિના વિકલ્પ ન કરતાં જ્યાં સુખ પૂર્વકની નિદ્રા આવે ત્યાં સુધે જવું. અને જે કંઈ મલે તેનાથી સંતોષી રહેવું. આવી ઉદાસીન વૃત્તિવાળા મહાપુરુષ જ અત્મતત્ત્વને જાણવાવાળા થાય છે.

એક એક કોળીયાને કમ-ઓછો કરીને ઉનોદરતા કરવી જોઈએ. આજ પ્રમાણે પાણી તથા સંયમના ઉપકરણ પાત્ર વિગેરેમાં ઉનોદરપણું કરવું જોઈએ. કહ્યું પણ છે કે—‘થોવાહારો ધોવમણિયો’ ઇત્યાદિ જે અર્થ આહાર-

છાયા--સ્તોકાહારઃ સ્તોકમણિતશ્ચ, યો મવતિ સ્તોકનિદ્રશ્ચ ।

સ્તોકોપધિકોપકરણઃ, તસ્મૈ સ્વલુ દેવા અપિ મળ્યન્તિ ॥

‘સુત્વર’ સુત્વરઃ-સુદૃઢ મહાવ્રતપાલકો મુનિઃ ‘અપ્યં’ અલ્પમેવ ‘માસેઝ્જા’ માષેત-અલ્પં હિતં સત્યં ચ વદેત્ ન વહુ વદેદિતિમાવઃ । ‘સ્વંતે’ જ્ઞાન્તઃ-ક્રોધા-
દીનામુપશમાત્ જ્ઞાન્તિમધાનો મવેત્ । તથા-‘અમિનિન્વુદે’ અમિનિર્વૃતઃ-લોભ-
માનમાપાદીનામાન્તરજતૂર્ણાં જયકરણાત્, ઉપશાન્તો મવેત્ । તથા-‘દંતે’
દાન્તઃ, જિતેન્દ્રિયો મવેત્ । एवम् ‘વીતગદ્ધી’ વીતગૃદ્ધિઃ, વીતા-ત્રિગતા ગૃદ્ધિઃ-
અભિકાદ્ધ્યા યસ્ય સ વીતગૃદ્ધિઃ-આશંસા દોષરહિતઃ ‘સદા જણ’ સદા યતેત સદા-
સર્વકાલમેવ યતેત-સંયમાનુષ્ઠાને યત્નં કુર્વાત્ । સાધુમિઃ સંયમયાત્રાનિર્વાહાર્થમલ્પ-

જો અલ્પાહારી, અલ્પભાષી, અલ્પનિદ્રાલુ, અલ્પઉપધિમાનુ ઓર
અલ્પ ઉપકરણવાનુ હોતા હૈ, દેવતા ઓ ઉસકો નમસ્કાર કરતે હૈ ।

હે સુત્રન ! (સુન્દર વ્રતવાલે શિષ્ય) અલ્પ, હિતકર ઓર સત્ય હી
ચોલો અધિક નહીં । ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ આન્તરિક
શત્રુઓં કો જીત કર ઉપશાન્ત હોઓ, જિતેન્દ્રિય બનો ।

જિસકે કષાયોં કા ઉચ્છેદ (વિનાશ) નહીં હુઆ, જિસ કા મન
વશીભૂત નહીં હુઆ ઓર ઇન્દ્રિયોં કા ગોપન નહીં હુઆ, ઉસકી દીક્ષા
આત્મીવિકા કા સાધન માત્ર હૈ ॥૧॥

इसी प्रकार साधु गृद्धि से रहित हो और कामवासना से रहित
हो । इस प्रकार वह सर्वदा ही संयम के अनुष्ठान में संलग्न बना रहे ।

વાળો, અલ્પ બોલનાર, અલ્પ નિદ્રા લેનાર અલ્પ ઉપધિવાળો તથા અલ્પ
ઉપકરણવાળો હોય છે, તેવા પુરૂષને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે.

હે સુત્રન ! (સુન્દર વ્રતવાળા શિષ્ય) અલ્પ, હિતકર અને સત્યજ બોલો
વધારે પડતું નહીં. ક્રોધ વિગેરે કષાયોને ઉપશાંત કરીને ક્ષમાશીલ અને
ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વિગેરે આંતરિક શત્રુઓને છૂતીને ઉપશાન્ત બને,
છૂતેન્દ્રિય અને જ્યોત્ના કષાયોનો ઉચ્છેદ (નાશ) થયેલ નથી જ્યોત્નાનું મન
વશ થયેલ નથી. અને ઇન્દ્રિયોનું ગોપન થયેલ નથી તેઓની દીક્ષા કેવળ
આત્મવિકાના સાધન માત્ર જ છે. ॥૧॥

આજ પ્રમાણે ગૃદ્ધિ (આસક્તિ)થી રહિત થવું. તથા કામવાસનાથી
રહિત બનવું. અને યોગ પ્રમાણે હિંમેશાં જ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત
શીલ બનવું.

७१२

सूत्रकृताङ्गसूत्रे

मे शान्तं पानं चाऽऽश्वत्थहरणीयम्, तथा-हितं मितमिष्टं वा सत्यमेव वक्तव्यम् । शान्तेन दान्तेन विषयविनिवृत्तात्मना संयमानुष्ठानतत्परेण भवितव्यमिति भावः ॥२५॥

मूढम्—ज्ञानजोगं समाहृद्दु कायं विउसेज्जं सव्वसो ।

तित्तिक्खं परमं णच्चा आमोक्खाय परिवएज्जासि ॥

॥त्तिवेमि॥२६॥

छाया—ध्यानयोगं समाहृत्य कायं व्युत्सृजेत्सर्वशः ।

तितिक्षां परमां ज्ञात्वा आमोक्षाय परिव्रजेत् ॥ इति ब्रवीमि ॥२६॥

आशय यह है—साधु को उदरपूर्ति के लिए अल्प आहार तथा परिमित आहार पानी का सेवन करना चाहिए, परिमित सत्य वचनों का ही प्रयोग करना चाहिए शान्त दान्त और विषयों से विरक्त होना चाहिए । सदा संयमपरायण रहना चाहिए ॥२५॥

‘ज्ञानजोगं समाहृद्दु’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘ज्ञानजोगं-ध्यानयोगम्’ साधु चित्त निरोध लक्षण वाले धर्मध्यानादि को ‘समाहृद्दु-समाहृत्य’ ग्रहण करके ‘सव्वसो कायं विउसेज्ज-सर्वशः कायं व्युत्सृजेत्’ सब प्रकार से शरीरको बुरे व्यापारोंसे रोके ‘तित्तिक्खं परमं णच्चा-तित्तिक्षां परमां ज्ञात्वा’ परीषह तथा उपसर्ग के सहन को सबसे उत्तम समझकर ‘आमोक्खाय-आमोक्षाय’ मोक्ष की प्राप्ति पर्यन्त संयमका अनुष्ठान करे ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ ऐसा मैं कहता हूँ ॥२६॥

इहेवानो आशय ओ छे छे-साधुओ उदर पूर्ति माटे अल्प आहार तथा परिमित आहार पाणीनुं सेवन करवुं लेछओ, परिमित सत्य वचन ओ बोलवा लेछओ, शान्त दान्त अने विषयेथी विरक्त बनवुं लेछओ, सर्वशः संयम परायण रहवुं लेछओ, ॥२५॥

‘ज्ञानजोगं समाहृद्दु’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘ज्ञानजोगं-ध्यानयोगम्’ साधु चित्त निरोध लक्षणवाला धर्म ध्यान विधेरेने ‘समाहृद्दु-समाहृत्य’ ग्रहण करीने ‘सव्वसो कायं विउसेज्ज-सर्वशः कायं व्युत्सृजेत्’ अथा प्रसारथी शरीरने भराव व्यापारथी रोके ‘तित्तिक्खं परमं णच्चा-तित्तिक्षां परमां ज्ञात्वा’ परीषह अने उपसर्गना सहने अथाथी उत्तम समझने ‘आमोक्खाय-आमोक्षाय’ मोक्षनी प्राप्ति पर्यन्त संयमनु अनुष्ठान करे, ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ ओ प्रमाणे छुं छहुं छुं ॥२६॥

अन्वयार्थः—(ज्ञानजोगं) ध्यानयोगं—ध्यानं मनोनिरोधलक्षणं धर्मध्यानादिकम्, तत्र योगः—विशिष्टमनोवाक्याव्यापार स्तम् (समाहट्टु) समाहृत्य सम्यगुपादाय (सव्वसो कायं विउसेज्ज) सर्वशः—सर्वप्रकारेण कायं—देहमकुशलयोगप्रवृत्तं व्युत्सृजेत्—परित्यजेत् (तित्तिक्खं परमं णच्चा) तितिक्षा—परीषदोपसर्गो—सहनलक्षणां परमां—प्रधानां ज्ञात्रा (आमोक्खाय परिवज्ज्जासि) आमोक्षाय—मोक्षपर्यन्तम् अशेषकर्मक्षयो यावद्भवेत्तावत्पर्यन्तं परिव्रजेत्—संयमानुष्ठानं कुर्यात् (त्तिवेमि) इति ब्रवीमि ॥२६॥

टीका—अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—‘ज्ञानजोगं’ इत्यादि । ‘ज्ञानं’ ध्यानम्—मनसो निरोधस्वरूपम्, धर्मध्यानादिकं वा—तस्मिन् ध्याने योगः—विलक्षणमनोवाक्याव्यापारः, तं तादृशं ध्यानयोगम् ‘समाहट्टु’ समाहृत्य—सम्यगुपादाय ‘कायं’ शरीरम्—अकुशलकाययोगप्रवृत्तम् ‘विउसेज्ज’ व्युत्सृजेत्—परित्यजेत् । ‘सव्वसो’ सर्वतः सर्वप्रकारेण कस्यापि—कथमपि यथा पीडा न भवेत् । तथा हस्तपादादि व्यापारयेत् । तथा—‘तित्तिक्खं’ तितिक्षा—क्षान्तिं परीषदोपसहनस्वरूपाम् ‘परमं’

अन्वयार्थ—ध्यानयोग को सम्यक् प्रकार से ग्रहण करके, पूर्णरूपेण काय का व्युत्सर्ग करे अर्थात् शरीर को अकुशल व्यापार में प्रवृत्ति न होने दे । तितिक्षा अर्थात् विविध प्रकार के परीषदों और उपसर्गों संबंधी सहिष्णुता को उत्तम समझ कर समस्त कर्मों का क्षय जब तक न हो जाय तब तक संयम का पालन करे ।

त्ति वेमि—ऐसा मैं कहता हूँ ॥२६॥

टीकार्थ—अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं—ध्यान अर्थात् चित्त के व्यापार के निरोध या धर्मध्यान आदि में योग को धारण करके, अकुशल व्यापार में प्रवृत्त शरीर का परित्याग करे ।

अन्वयार्थ—सारी रीते ध्यानयोगने अकुशल करीने पूरुईपथी कायने त्याग करवो. अर्थात् शरीरने अकुशल प्रवृत्तिमां प्रवृत्त बनवा न दे. तितिक्षा अर्थात् अनेक प्रकारता परीषदो अने उपसर्ग संबंधी सहिष्णु पक्षाने उत्तम समझने समस्त कर्मोना क्षय ब्यां सुधी न थाय त्यां सुधी संयमजुं पालन करवुं ‘त्ति वेमि’ आ प्रमाणे कहुं छुं. ॥२६॥

टीकार्थ—अध्ययनना अर्थना उपसंहार करतां कहे छे ठे—ध्यान अथवा चित्तना व्यापारने निरोध (रोकवुं) अथवा धर्मध्यान विगैरेमां योगने धारण करीने, अकुशल व्यापारमां प्रवृत्त शरीरने त्याग करवो. पोताना
सू० १०

परमाम्-मधानां सर्वत्र उत्कृष्टामिति यावत् 'णच्चा' ज्ञात्वा 'आमोक्त्वाय' आमो-
क्षाय-सोक्षपर्यन्तं यावन्मोक्षं न लभते तावत्पर्यन्तम् 'परिव्वण्ज्जासि' परिव्रजेत्-
संयमानुष्ठानं कुर्यात् ।

साधुध्यानयोगमाश्रित्याऽऽशुभमनोवाक्कायव्यापारविवर्जितः-उपसर्गादि
सहमानः अशेषकर्मक्षयं यावत् संयमपालने तत्परो भवेदिति भावः । 'त्तिवेमि'
इत्यहं व्रजामि । इति सुधर्मस्वामिवाक्यम् ॥२६॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुल्लादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य "समयार्थबोधिण्या
रूपायां" व्याख्यायां वीर्याख्यानम् अष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥८-१॥

अपने हाथ पग आदि अवयवों का ऐसा प्रयोग करे कि किसी प्राणी
को तनिक भी पीड़ा न पहुँचे । तथा सहनशीलता को सर्वोत्कृष्ट जान
कर जब तक समस्त कर्मों का क्षय न हो जाय तब तक संयम
का पालन करे ।

आशय यह है कि साधु ध्यान योग का अवलम्बन करके मन
वचन काय की प्रवृत्ति को रोक दे और उपसर्ग आदि को सहन करता
हुआ कर्मक्षय पर्यन्त संयमपालन में तत्पर रहे । सुधर्मा स्वामी जस्व
स्वामी से कहते हैं-हे जम्भू ! जैसा मैं भगवान् से सुना हूँ ऐसा
मैं तुझे कहता हूँ ॥२६॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत 'सूत्रकृता-
ङ्गसूत्र' की समयार्थबोधिनी व्याख्या का आठवाँ अध्ययन समाप्त ॥८-१॥

हाथ पग विगेरे अवयवोना जेवे प्रयोग करे के-के-के। पणु प्राणिने जरा
पणु पीडा न थाय, तथा सहनशील पणुने सर्वोत्तम मानीने जयां सुधी
समस्त कर्मेना क्षय न थल जय त्यां सुधी संयमनुं पालन करवुं ।

कहेवानो आशय जे छे के-साधुजे ध्यान योगनुं अवलम्बन करीने
मन, वचन जेने प्रायणी प्रवृत्तिने रोकै देवी तेमज उपसर्ग विगेरेने सहन
करता थका कर्म क्षय सुधी संयम पालनमां तत्पर रहेवुं ।

सुधर्मा स्वामी जम्भूस्वामीने कहे छे के-हे जम्भू जे रीते में भगवान
पासेथी सांलज्युं छे तेज प्रमाणे में तमने कहेल छे । ॥२६॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत 'सूत्रकृताङ्गसूत्र'नी
समयार्थबोधिनी व्याख्यानुं आठवुं अध्ययन समाप्त ॥८-१॥

सुत्रकृताङ्गसूत्र भा. दूसरे का शुद्धिपत्रक

पृ.	पंक्ति	भाषा	अशुद्धि	शुद्धि
७	५	गुजराती	ज्वादे	ज्वादे
८	१	हिन्दी	भाति	भांति
३१	१	गुजराती	ईसायेली	ईसायेली
३८	४	हिन्दी	करको	चरको
८०	९	,,	वचक -	वषक
१०३	३	संस्कृत	कट्ट	कट्टु
१३०	४	,,	रागः	सत्र रागः
१३२	४	संस्कृत	एकतृयं	एकातृयं
१३७	४	,,	जैनाचार्य	जैनाचार्य
१५२	६	,,	चापरहने	चापरह्ने
१६४	१	,,	तिरकस	तिछि
१६८	८	,,	ठपायेना	ठपायेना
२२४	५	हिन्दी	होता	होता
३०७	८	,,	पूर्ति	पूर्ति
५१८		मूल	खत्तीण से जहा एतवक्के	इसको वासुदेव देव समझना !
५८६	५	हिन्दी	शील	शीतल
५९४	५	,,	थम	प्रथम
६१२	१	संस्कृत	कम्मी जगा	कम्मी जणा
५९	२	गुजराती	ओटके	ओखे के
९३	८	,,	श्रुतनी	श्रुतनी
९४	११	,,	पोतावी	पोतानी
११७	३	,,	धाने	धाने
१२१	५	,,	आवे।	आवेले।

૨

૧૭૦	૫	”	પ્રતિપદન	પ્રતિપાદન
૨૧૪	૧	”	આત્મા	આત્મા
૩૧૫	૬	”	અવે	આવે
૩૧૫	૧૦	”	અઝ્યા છે.	આઝ્યા છે.
૩૬૧	૩	”	લોહાના	લોહાના
૩૮૨	૧	”	મોટી	મોટી
૪૩૧	૭	”	વક્રિય	વૈક્રિય
૪૩૨	૭	”	”	”
૪૫૮	૪	”	જ્ઞાતાપુત્ર	જ્ઞાત પુત્ર
૪૬૫	૩	”	શંકનું	શંકાનું
૪૮૬	૧	”	હોય છે.	હોય છે.
૫૦૭	૭	”	મોક્ષ	મોક્ષ
૫૨૬	૧	”	શસ્ત્રજોએ	શસ્ત્રજોએ
૫૧૭	૫	”	નિરવધ	નિરવધ
૫૧૮	”	”	દંતવક્ષે સેટ્ટે	ને ખદલેવાયુ- કેવ સમજના
૫૬૧	”	”	ઉંડા અઘ્યાસ કર્યો	કેવલ જ્ઞાનથી બાણ્યો
૫૭૨	૪	”	વિરોધના	
૫૯૫	૧૦	”	જળરક્ષણ	જળ રાક્ષસ
૬૧૦	૮	”	પ્રશાંત	પ્રશાંત
૬૫૮	૫	”	અનુમદન	અનુમોદન
૬૭૫	૧૨	”	સાગરોપમ	સાગરોપમ

સમાપ્ત

